BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
9 68 F 25
Digitized by Google

68-9-F-25

ARISTOTELIS STAGI= RITAE PERIPATETICORVM PRINCI= pis ethicorum ad Nicomachum libri decem. IOANNE ARGIROPYLO Byzantio interprete, nuper recogniti & cum

DONATI ACCIAIOLI FLORENTINI VIRI DOCTISSIMI COMMENTARIIS CASTIGATISSIMIS, NVNC PRIMVM IN LVCEM EDITI.

VENETIIS IN OFFICINA
LVCAEANTONII IVNTAE.
M. D. XXXV.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

RAIMVNDO TVRRIANO VERONENSI VIRO MAGNA-
NIMO ANTONIVS FRANCINVS. S. D.

QVanta mihi cum Io. Baptiſta rhãmuſio, uiro optimo, tibiq; arctiſ-
ſima neceſſitudine atq; familiaritate cõiuncto amicitia intercedat
Raimunde ornatiſſime, tu ipſe proximis diebus, cum Venetijs Ve-
ronenſis reip. propter ſingularẽ prudentiam tuam, legatus, aliquot
dies es cõmoratus, facile cognoſcere potuiſti. Is, cũ ſciat me iamdudũ, ueteres
nõnullos imitatum, ad recognitionem Romanę Græcæq; linguæ ſcriptorũ,
curã omnium pulcherrimã, licet alicui fortaſſe nõ item eſſe uideatur, animum
operamq; conuertiſſe, ſępiſſime & tuo etiam nomine, efflagitauit, efflagitan-
doq; eſt adhortatus, ut Donati acciaioli Florentini uiri doctiſſimi in Ariſtote-
lis ethicorũ ad Nicomachum libros cõmentaria, olim Florentię perperã nul-
laq; diligentia excuſa, caſtigarẽ, caſtigataq; ad cõem ſtudioſorũ utilitatẽ excu-
denda curarẽ. Ego uero, cum manu ſcriptũ codicem, qui mihi ad hanc rẽ alicui
eſſet adiumẽto, nullibi ĩuenire poſſem, ſcirẽq; haud aliter aliorũ ſcripta mãca,
ſuisq; numeris perturbata, ad uerã lectionem reſtitui poſſe, hmõi prouinciam
aggredi nunq̃ ſum auſus. tandẽ librũ dum adhuc Donatus uiueret Florentię
ſcriptũ, apud Federicũ Valareſium patritiũ Venetum uirũq; eruditũ nactus,
hunc cũ eo qui olim excuſus fuit, ſumma diligentia cõtuli. quibus cõferendis,
quot loca, quæ adeo inuerſa erant ut nullus inde uerus poſſet elici ſenſus, caſti-
gauerim, ſuęq; integritati & ueræ lectioni reſtituerim: quilibet facile cogno-
ſcet, qui noſtrũ hunc cum cæteris contulerit. tuq; in primis, qui in hæc ſtudia
aſſidue & non immerito incũbis, cũ ea ſint quibus nullũ maius hominum ge-
neri munus à dijs ſit tributũ, & ob id harum rerũ acerrimus es perſcrutator
& iudex, iudicare poteris. Hæc aũt cõmentaria in ſuam formã reſtituta, cum
textu qui ab Argiropylo eſt latinitate donatus, nouo quodã ordine diligen-
ter excuſa, nomini tuo Raimũde ſuauiſſime, more maiorũ, qui ſua ſcripta, uel
etiã aliorum à ſe caſtigata alicui uiro principi nuncupabãt, dicanda cẽſuimus:
tum ut amicitia quæ inter nos modo exorta eſt, hoc pacto radices ſuas profun-
diores ꝓducat, adeo ut haud facile euelli poſſint: tũ quia nobiliſſimę Turria-
nę familię, tot claris uiris illuſtri, & preſertim patre, fratribusq; tuis omni do-
ctrinarũ genere ornatiſſimis, tanq̃ omnium diſciplinarũ altrici debentur lite-
ratorum uigiliæ. Omitto hoc loco, ſummũ ingenium tuum, egregiã Romanę
linguę eruditionẽ, ſuauiſſimos mores, humanitatem ſingularẽ, quibus omni-
bus frequentiſſime uteris ad promerendã hominum gratiam, eorum preſer-
tim qui aliquo genere uirtutis cæteros antecellunt. cuius rei unus pro multis
nobis ſit teſtis Hieronymus fracaſtorius, uir & moribus & doctrina, nunq̃
ſatis laudatus, cũ quo familiariſſime uerſaris, omitto inquã, nam maiori præ-
conio q̃ hoc breuiſſimo librorũ titulo, laudes tuę tuorũq; celebrandæ forent.
hoc unum ne longior ſim dixiſſe uelim, ꝙ de Antonio Francino tantum tibi
pollicearis, quantũ de amicorum optimo, munusq; hoc noſtrũ ſuſcipias no-
ſtri in te amoris teſtimonium. Vale longumq; tibi & amicis uiue.

Idi. Feb. Venetijs.

BIBLIOTECA NAZ. VITT. EM. ROMA

DONATI ACCIAIOLI FLORENTINI PROOEMIVM IN EXPOSITIONEM LIBRI ETHICORVM ARISTOTELIS AD CLARISSIMVM VIRVM COSMVM MEDICEM.

CVM POST interitum quorundam doctiſſimorum hominũ ſtudia florentina magna ex parte remiſſa uiderentur: uenit in hanc urbem Argiropylus bizantius uir ingenio pręſtans ſummuſq; philoſophus: vt iuuentutẽ literis græcis ac bonis artibus erudiret: iamq; plures annos doctrinam tradidit nobis tanta copia, tam multiplicibus varijſq; ſermonibus, vt viſus ſit tẽporibus noſtris veterum philoſophorum memoriam renouare, ſed inter cætera philoſophiæ opera cum Ariſtotelis libros qui ad Nicomachum de moribus ſcribuntur mirifice eſſet complexus, eos tuo nomine latinos fecit, publiceq; deinde explicuit non ſine magna audientiũ approbatione. Habent enim libri ij ſummam dignitatem admirabilemq; doctrinam: ordinẽ vero prope ſingularem. Itaq; ſi accurata & exquiſita quędam explanatio accedat, magnum auditoribus afferent fructum. quod ego iam inde ab initio mecum conſiderans vna cum pleriſq; alijs qui huius quoque præceptoris diſciplinam ſequuntur in ijs audiendis præcipuam curam diligentiamq; adhibui, vt ea tantum documenta perciperem quæ ad bonos mores, & rectam viuendi rationem conferrent. poſtea vero cum viderem hos libros ãte, & ab ijs omnibus qui ingenio vehementer excellunt libentiſſime legi, vlterius progrediendum ratus, expoſitionem huius doctoris accommodatam præcipue menti philoſophi literis mandare conſtitui, vt ij qui adeſſe non potuerunt, & harum rerum deſiderio tenerentur hæc quæ nos ex eius ore accæpimus percipere, & ipſi pro arbitrio poſſent, quare traductionem illius ac ordinem explicandi pluribus verbis ſecuti ſumus. lata interdum, & diffuſa oratiõe vtentes, vt explanatio aperta magis, magiſq; omnibus eſſet communis. Verum tibi Coſmæ ac Petro filio tuo hæc omnia accæpta referri debent, quorum opera factum eſt vt ex uberrimis ſermonibus huius ſummi philoſophi, antiquorum more ad ciues veſtros manaret doctrina, & in Florentia vrbe in qua cæterę artes magnopere vigent, floreret etiam quo ad fieri poteſt ſtudium ſapientiæ. quare nemo mirari debet ſi homines eruditi omnes vigilias ac exercitationes ingenij ſui ad vos potiſſimum deferunt, hæc autẽ tuo præcipue nomine ſcribenda ſuſcepimus, quia viro excellentiſſimo omni genere virtutis nullos ſermones gratiores fore arbitramur, quam eos qui de moderatione animi, de liberalitate, magnificentia cæteriſq; virtutibus referuntur, in quibus tu vnus tantum excellis, quantum, & nos ſcimus, & ipſa ingens frequenſq; de te fama declarat, quæ nos contenta Italiæ finibus, longius latiuſq; progreſſa eo vſq; parua ſit, vt apud exteras gentes tuum nomen multorum linguis atque literis celebretur. Hoc tibi glorię primo, cæteris deinde ciuibus exemplo eſſe debet, vt quantũ ſtudio & labore contendere poſſunt ſummas virtutes tuas imitentur taleſq; euadant quales Ariſtoteles viros felices, & omni probitate perfectos ijs ſuis libris expreſſit, quos nunc in manibus habemus, vt eorũ explanationẽ ſicut diximus in medium afferamus, pręmiſſis antea nõnullis quę cognitu neceſſaria videbantur. antequam aggrediamur expoſitionem libri moralium non inutile erit diffinitionem primo philoſophiæ, deinde diuiſionem eiuſdem aliaq; nonnulla in medium afferre, quæ ad hanc materiam declarandam non mediocriter pertinere videntur.

PHiloſophiã vt memorię proditũ eſt, priſci philoſophi varijs modis diffiniere, Pythagoras primus philoſophorum omnium, vt ſcribit auditor Platonis ponticus Heraclides eam amorẽ ſapientię eſſe dixit, vt ipſum quoq; nomen philoſophię ſignificat. Plato vero, modo cognitionẽ eorum quę ſunt, modo diuinarum humanarũq; rerum perceptionem, modo ſimilitudinẽ, qua deo homo ſimilis quo ad fieri poteſt, euadit. interdum vero meditationem mortis eam eſſe aſſeruit. Ariſtoteles autem hanc artium artem ſcientiarũq; ſcientiam eſſe dixit. His deſcriptionibus, & ſi varię ſint: philoſophia tamẽ indicari quid ſit definiriq; videtur. nã omnis habitus quo anima noſtra cognoſcere poteſt, aut ex ſubiecto circa quod eſt, aut ex fine gratia cuius eſt, aut ex vtriſq;, interdũ etiam ex ordine quodã poteſt non incongrue definiri, atq; vt hoc pateſiat exemplo, medicina modo ex ſubiecto circa

quod

quod eſt optime diffinitur, cum ſcientia dicitur, quę variatur circa corpus humanũ, vel ſciẽ
tia ſanorum ęgrorum, & neutrorũ, modo ex fine gratia cuius eſt cũ bonę valitudinis cõſer-
uatiua, aut reductiua ſcientia dicitur, ex vtriſq; vero vt medicina eſt ſciẽtia circa corpus hu-
manũ conſeruatrix aut recuperatrix ſanitatis. ex ordine quoq; fit cũ oſtenditur quem gradũ
inter alias artes ſciẽtiaſq; obtineat. Cũ igitur philoſophia habitus ſit, quo anima noſtra per-
cipere poteſt, merito aliquo modo ex iſtis aut omnibus congrue definitur, ſex igitur ſupra
diffinitiones ſeu deſcriptiones philoſophię attulimus, quarũ duę ex ſubiecto circa quod eſt
tres ex fine, gratia cuius eſt, vna ex ordine ſeu ratione cauſæ aſſignatur, verũ vt hęc manife-
ſtius innoteſcant, latius earũ vnaquęq; explicanda eſſe videtur. prima diffinitio philoſophię
quã ex parte ſubiecti attulit Plato cognitionem eorũ quę ſunt, philoſophiam eſſe deſignat,
nam cũ anima noſtra tantę capacitatis à conditore ſuo producta ſit, vt cognitionẽ omnium
entiũ ſuſcipere poſſit (ex quo locum ſpecierũ priſci philoſophi eam appellabant) merito ali-
quis dandus eſt habitus, quo anima humana vniuerſa, quæ ſunt percipere poſſit. oportet. n.
cognitionẽ ęquari cognito vt menſurato menſuram numeratoq; numerum, vnde antiqui
ſcientiã rei, quæ ſcitur, menſuram quandã eſſe dixerunt. cũ autem philoſophia, talis habitus
eſſe videatur, quo anima noſtra quæ ſunt percipere poteſt, non immerito à Platone ex par
te ſubiecti, eorũ quæ ſunt, dicitur eſſe cognitio. Secunda præterea diffinitio philoſophiæ ex
parte ſubiecti, quã attulit Plato philoſophia diuinarum ac humanarũ rerum percęptionem
eſſe oſtendit. nã eorum quæ ſunt alia ſubire rationem cauſę, alia effectus, & alia diuina, alia
humana dici ſolent, quorũ omniũ percęptio philoſophia dicitur à Platone. Ex ſubiecto igi
tur circa quod verſatur philoſophia duabus ijs ratiõibus deſcribitur ac definitur. Tertia diſ
finitio Platonis ſumitur ex parte finis, qua dicit philoſophiã ſimilitudinẽ eſſe, qua deo ſimi-
lis homo quo ad fieri poteſt euadit. nam ſordidorũ quidem habituũ finem aliquẽ eſſe, qui-
bus non mediocriter præſtare philoſophia videtur, ipſius vero philoſophię nullũ finem po
nere, ſed fruſtra eſſe tam pręclarũ tanq; pręſtantem habitũ arbitrari ridiculum eſſe videtur.
eſt igitur finis philoſophiæ vt per eam homo ſummũ bonum atq; ipſum deũ cognoſcat, &
contẽplando atq; operando poſthabitis omnibus alijs ſimilis ei quo ad fieri poteſt euadat;
ſimile aũt fieri hominem deo, non ſubſtantia, non natura, non cæteris cõditionibus diuinis
vllo pacto dicimus, ſed ſimilitudine operationũ. ſimilitudo vero non arguit idẽtitatẽ eſſen
tię. homo igitur euadit deo ſimilis dupliciter. i. aut agẽdo, aut contemplando ſecundũ duas
vires animæ intellectiuę, mentẽ. ſ. actiuam, aut ſpeculatiuam. nã deo operationes duę tribui
ſolent vna actiua quodãmodo qua producit, & gubernat hoc vniuerſum. alia contempla
tiua qua ſeipſum intelligit, & omnia quæ dicuntur relucere in ipſo, ſed tum homines fieri
ſimiles in operatione præcipue deo videntur, cum operantur ſecundũ eam potentiam, quę
eſt ſuprema, & præſtantiſſima omnium quæ ſunt in nobis. Dei aũt operatio dicit philoſo
phus in decimo ethicorum, præcellens beatitudine contemplatiua ſine controuerſia eſt, &
humanarũ igitur operationum nimirũ homo eſt ſumme felix, quæ illi maxime eſt cogna-
ta. & paulo inferius, deo eſt inquit tota vita beata, hominibus autẽ quo ad ipſis ſimilitudo
quædã talis operationis ineſt. differunt tamen operationes, & cognitiones noſtræ à diuina
mirum in modũ. nam deus intelligendo ſe, intelligit omnia quæ dicũtur relucere in ipſo, &
ſic circulo quodãmodo ſemper intelligit. nos aũt prius cognoſcimus res quaſi per rectam
lineam, deinde pedetẽtim anima cognoſcit ſe cognoſcere, & intelligit ſe intelligere, & hoc
modo paulatim vertit ſe ad ſeipſam, & venit in cognitionẽ ſuipſius atq; eſſentię ſuę. Deus
vero perpetuo & perfectiſſime ſe atq; omnia, quæ dicũtur relucere in ipſo, intelligit. quare
ob maximã differentiam qua differt noſtra cognitio ab illa ſumma, & perfectiſſima cogni
tione diuina, additur in diffinitione allata quo ad fieri poteſt, eſt igitur philoſophia ſimilitu
do, per quam homo contemplando, & operando euadit ſimilis deo, ſimilis inq̃ quo ad fieri
poteſt. quarta eſt diffinitio Platonis, quæ etiam ſumitur ex parte finis cum inquit philoſo-
phia eſt meditatio mortis, atq; hoc tum Plato maxime fieri dicit cum mentẽ reuocamus à
ſenſibus, animumq; maxime à corpore abducimus, vbi diligenter cauendum eſt ne venia-
mus in eundẽ errorem, in quẽ adoleſcens ille incidit Cleombrotus ambraciota, qui hac diſ
finitione atq; ſentẽtia in Phedone lecta Platonis, in quo dialogo Plato oportere animã à

ROMA

corpore ſeparare pluribus docet, & hoc philoſophari eſſe oſtẽdit, ſeparationẽ animę à corpore quæ fit diſſolutiõe cõpoſiti putauit eſſe philoſophiã Platonis, itaq; hac opinione mortem ſibi cõſciſcendam ratus, ex arce ciuitatis ſeipſum proiecit, pręcipitioq; peremit, verum illũ adoleſcentem ſua prorſus fefellit opinio. neq; n. ſententiã intellexit Platonis, & ſeipſum iniuria perdidit. at nos ſcire oportet bifariã animam à corpore ſeparari ſententia Platonis. Vno modo diſſolutione cõpoſiti vt dici ſolet, alio modo per contemplationem, & operationem earũ potentiarũ quibus homo maxime à belluis videtur differre. cum. n. anima noſtra ſuis nobiliſſimis potentijs operatur, non appetitum ſenſitiuum, non ſenſum, non phantaſiã ſequendo, ſed rationem, & mentẽ, poſthabitis omnibus quæ corporis ſunt, tum haud incõgrue ſeparari à corpore dicitur, quare ex parte finis, & ipſa philoſophia dicitur eẽ meditatio mortis, quia hunc finem. i. animã à corpore ſeparare eo modo quo diximus per cõtemplationem videtur efficere. huius etiã ſententię meminiſſe videtur Cicero cum in quęſtionibus tuſculanis inquit, tota philoſophorũ vita vt ait Socrates cõmentatio mortis eſt, nã quid aliud agimus cũ à voluptate. i. à corpore, cũ à re familiari, quæ eſt miniſtra ac famula corporis, cũ à negocio omni ſeuocamus animũ, quid inq̃ tum agimus, niſi animũ ad ſeipſum aduocamus, ſecum eſſe cogimus, maxime à corpore abducimus. Secernere autem à corpore animũ nec quicq̃ aliud eſt, quã emori diſcere, quare hoc cõmentemur mihi crede diſiungamusq; nos à corporibus. i. cõſueſcamus mori, hoc & dum erimus in terris, erit illi cœleſti vitę ſimile, & cum illuc ex his vinclis emiſſi feremur minus tardabitur curſus animorum. ſic igitur quatuor diffinitiões philoſophiæ. i. duas ex parte ſubiecti, circa quod eſt, duas ex parte finis gratia cuius eſt, ab ipſo Platone habemus, quinta diffinitio, quę etiam ex parte finis ſumi videtur eſt ipſius Pythagorę qui ſapientiam tali nomine philoſophię, id eſt amorem ſapientiæ eſſe dixit. primusq; omnium philoſophorum eos, qui antea ſapientes appellabantur cœpit appellare philoſophos. tradunt. n. eum aliquando Philiuntem veniſſe ibiq; cum Leonte principe Phliaſiorũ docte, & copioſe diſſeruiſſe quædã. cuius ingeniũ, & eloquentiam cum admiratus eſſet Leon, quæſiuiſſe ex eo, qua maxime arte confideret, at illũ reſpondiſſe artẽ ſe ſcire nullam, ſed eſſe philoſophum, pluribusq; verbis, & ſimilitudinibus declaraſſe, qui nã eſſent philoſophi. i. ſtudioſi, & amatores ſapientiæ. cum igitur philoſophia habitus ſit ſecundũ hanc ſententiam, quo non mõ ea quæ ſunt, in quorum cõtemplatione atq; cognitiõe dicitur conſiſtere ſapientia, ſed etiam ipſum deũ auctorem vniuerſi cãm omnis ſapientiæ vt nobiliſſimũ vt perfectiſſimum omnium, vt finẽ vltimum maxime expetibilem quo ad fieri põt, cognoſcimus: atq; ad eũ amandum vehementiſſime ferimur, merito philoſophia tali nomine. i. amore ſapientiæ à Pythagora definitur. vt. n. ars militandi victoriã, vel vt medicina ſanitatem, ſic philoſophia talem amorem videtur efficere, atq; hæc ſententia cum illa Platonis cõuenire videtur, qua imitatores (quo ad per homines fieri poteſt) atq; amatores dei volebat eſſe ſapientes. Sextam diffinitionem Ariſtoteles attulit ex ordine & gradu, quem philoſophia inter alias artes, & ſciencias obtinet, cum eam artiũ artem, & ſcientiarum ſcientiam eſſe dicit: nam aliæ artes, & facultates videntur à philoſophia ſumere principia vel ſubiecta ſua, & quoquo mõ ei ſubeſſe. veluti medicina corpus humanum cõſiderat ea ratione qua ęgritudini vel ſanitati ſubijcitur, quatuor quoq; elemẽta, qualitatesue primas totidem eſſe, humores item quatuor & cõplexiones nouẽ, principia inſuper huiuſmodi ſumit, vt cõtraria contrarijs ſunt medicinę, vt vlcera, quę ſunt rotundæ circularisq; figurę tardius curantur, & alia eiuſdẽ generis, quę omnia accipit ab ipſa philoſophia, & ab ſcientijs mathematicis. ſicut etiam grãmatica, ſonos accipit, & tempora, & orationis menſuram, ipſa quoq; architectura, & ars extruendarum machinarum, & alię facultates ſumunt à philoſophia ſua principia vel ſubiecta vt diximus, eamq; veluti præſidentem reſpiciũt, ſiue illæ ſint præter ipſam, ſiue eius ſint partes, merito igitur à philoſopho Ariſtotele ars artium, & ſcientiarum ſcientia dicitur, quòd ſi hãc diffinitionem primę tantum philoſophiæ accõmodare volumus, non abſurdum videbitur hanc ſibi dignitatem tribuere reſpectu aliarum ſcientiarum quæ ab ipſa principia vel ſubiecta accipiunt, & ideo ſapientia, & domina reliquarum ſcientiarum, maximaq; ſcientia à philoſopho dicitur in libro poſteriorum. ſex igitur diffinitiones vel deſcriptiones allatę, ſatis indicare videntur,

quid

quid ipſa ſit philoſophia, & etiam innuere in quo ſubiecto conſiſtat, nunc vero ad eius diuiſionem vt ab initio inſtituimus accedendum eſſe videtur. philoſophia ſecundum vulgatam omnium ferme cõſuetudinem in duas partes diuidi ſolet, quarum alterã actiuã, alterã ſpeculatiuam appellant, & quãq̃ ſubtilius indaganti talis forſitan non videbitur eſſentialis eſſe diuiſio, cum philoſophia proprie ſumpta, ac diſtributio eius ex parte eorum, quę ſunt attendenda eſſe videatur, non autem ex opere noſtri intellectus, neq; ex parte eorum quæ fiunt vel aguntur à nobis, tamen ad hoc noſtrum propoſitum ſequemur diuiſionem ſuperius allatam largo mõ philoſophiam ſumendo, bifariamq; diuidendo in actiuam.ſ.philoſophiam atq; ſpeculatiuam, vt diximus. atque huius diuiſionis ſufficientia inde ſumi videtur, quia cognitio noſtra, aut verſatur circa ea quæ ſunt, aut circa ea quæ aguntur à nobis, prima cognitio ſpeculatiuam, ſecunda actiuam philoſophiæ conficit partem, eſt, præterea in nobis intellectiua potentia duplex, ſpeculatiua ſcilicet & actiua, quibus non immerito reſpondere, & accommodari talis philoſophiæ diuiſio poteſt, & non incongrue dici vt altera actiua, altera ſpeculatiua appelletur vt diximus, hæ autem inter ſe magnopere differũt, non ſolum ob diuerſitatẽ ſubiectorum circa quæ verſantur, ſed etiam ob diuerſos fines, & modos procedendi, verum diuiſionis allatę vnaquæq; pars ſumenda eſt, atq; in ſua mẽbra iterum diuidenda, vt manifeſtius innoteſcant, cum igitur philoſophia diſtributa ſit in actiuam & ſpeculatiuam, ſpeculatiua rurſus in tres diuiditur partes, in naturalẽ quæ phyſica dicitur, in mathematicam & metaphyſicã, quæ prima quoq; philoſophia nũcupari ſolet, atq; huius diuiſionis ſufficientia, ex diſtributione entium circa quæ ipſa verſatur, ſumere non incongrue poſſumus. ea enim quæ ſunt, in tria genera diuiduntur. nam quædam entium immerſa penitus in materia ſunt ita, vt neq; ab ea ſeparentur ſecundum eſſe. nec ſecundum diffinitionem rationemq; formalem, & hęc res naturales eſſe dicuntur vt caro, os, aurum, ferrum, & omnino quatuor elementa, cunctaq; ea, quæ ex ijs conſtant, & componuntur. quædam præterea ſeiuncta ſunt omnino, & ſecundum eſſe ſuum rationemq; formalem maximeq; abſtracta ab ipſa materia, vt ſubſtantiæ; quæ ſeparatæ dicuntur, ipſeq; præcipue glorioſiſſimus deus, qui puriſſimus eſt, & ab omni penitus materia diſtans, quædam demum entia ſunt, quæ partim ſeparari. partim haud ſeparari à materia poſſunt. hæc autem ſunt res mathematicæ, vt triangulus, circulus & alia generis eiuſdem, quæ oportet vt ſint in materia, & ſubiecto aliquo ſecundum eſſe ſuum. ſeparãtur tamen ſecundum diffinitionem rationemq; formalem, atque vt in eodem perſiſtamus exemplo triangulus, aut circulus non poteſt non eſſe in aliqua materia vel ſubiecto, ſiue ligneo, ſiue ferreo, ſiue argenteo, vel aureo & ſimilibus: ſeparari tamen, & abſtrahi poteſt ſecundum ſuam rationem formalem, cum in diffinitionem eius nullo modo ſubiectum, in quo eſt, aut vlla ſenſibilis materia cadat, quòd ijs talibus hac ratione vt arbitror euenire videtur, quia nullum proprium ſubiectum vel materiam propriam, vt formæ naturales ſibi determinant. quare ſi geometra triangulum diffiniat, figuram planam eſſe oſtendet, quæ tribus rectis lineis continetur, rurſus ſi rationem, & diffinitionem circuli aſſignare voluerit, dicet quòd circulus eſt figura plana vna linea circundata, quæ circumferentia dicitur, cuius in medio punctus eſt, à quo omnes lineæ rectæ ad circunferentiam perductæ ſunt æquales. atque in ijs diffinitionibus, nec ferrum, nec lignum, nec omnino quicquam eorum ſumitur, in quo aut triangulus, aut circulus eſſe poteſt. cum igitur ea quæ ſunt ſeu res ipſę trifariam diuidantur, philoſophia autem ſpeculatiua, de vniuerſis rebus atque entibus eſſe dicatur, merito in tres vt diximus diſtribuitur partes. In naturalem, mathematicam, & metaphyſicam, quæ prima philoſophia nuncupari ſolet, omitto autem partes illas, in quas naturalis ſcientia vel mathematica poſſet iterum diffundi, quia pręſentis ſpeculationis non ſunt, itaque ad alteram partem philoſophiæ accedemus, id eſt ad ipſam actiuam quæ magis ad hoc noſtrum propoſitum pertinere videtur, actiua igitur philoſophia quæ etiam practica dici ſolet, in tres & ipſa diſtribuitur partes, in ethicam, œconomicam, & politicam, nam cum præcepta humanæ vitæ contineat, ea vero trifariam diuidantur, aut enim circa mores, aut circa rem familiarem, aut circa rem ciuilem, vitam noſtram inſtituunt, merito in tres ſpẽs doctrinæ actiua philoſophia diuiditur. morali enim doctrina ſeipſum moresq;

ſuos inſtruit homo,œconomica vero domū familiamq́ꝫ diſponit,politica demū ciues reǵqꝫ
ipſam publicā regit atqꝫ gubernat.conſiderare autem oportet quòd ſcire ſpeculariq́ꝫ hmōi
documenta parum admodum eſt,niſi ea quoqꝫ deducamus in actum.non.n.in ijs, quæ in
actionem cadunt,finis eſt cōtemplari vt inquit philoſophus aut cognoſcere ſingula,ſed po
tius agere,nec de virtute ſcire ſat eſt,ſed enitendū ipſam habere ac vti,& omnino laboran
dum vt boni efficiamur,quare in actiua philoſophia ſpeculatio non eſt vltimus finis,ſed ad
ipſas operationes ordinatur,ex quibus ſæpius repetitis oritur virtus ac per virtutem demū
quæ huius philoſophi ſententia dicitur eſſe humana felicitas,nec me præterit duplicem eſſe
felicitatem humanā,vnam actiuam , aliā contemplatiuam vt in decimo ethicorū latiſſime
oſtendit philoſophus.quare huius rei conſideratio in eum locū differenda eſt,nūc tantum
conſiderare oportet quòd actiuæ philoſophiæ documenta ad actionem ordināur vt dixi-
mus,quæ aut eſt ad nos ipſos aut ad alios,ad alios rurſus aut ad paucos,aut ad plures , ſi ad
paucos,tunc rei familiaris adminiſtratio,ſi ad plures,ciuitatis gubernatio oritur , primum
aūt oportet vt nos ipſos perficiamus,deinde alios regamus,& ſic triplex doctrina philoſo-
phiæ actiuę,circa triplicē viuendi rationem traditur à philoſopho,atqꝫ ex eo ſufficienter in
tres diuiditur partes vt dictū fuit,verum allata diffinitione philoſophiæ atqꝫ diuiſione eiuſ
dem,nunc de intentione philoſophi in hoc libro moralium,de vtilitate huius doctrinę,ſi li
ber ſit eius auctoris,cuius dicitur eſſe,de titulo inſuper & de ordine,quem hęc facultas ad
alias ſcientias habet.Præterea de diuiſiōe librorum,& ad quā partem philoſophiæ hęc mo
ralis reducatur,& de ipſo demum modo doctrinę diligenter conſiderare non ſolum vtile,
ſed etiam neceſſarium eſſe videtur,quare horum vnumquodqꝫ vt fieri ſolet conſideremus,
intentio igitur primo Ariſtotelis eſt in hoc libro moralium ea docere quibus homo felix
felicitate quidem humana quo ad fieri poteſt euadat . nam cum humana felicitas ſententia
eius ſit operatio ſecundum virtutem,de ipſa & de virtutibus,ac omnibus medijs quæ ſen-
tentia ſua ad talem felicitatem conſequendā perducunt,exactiſſime tradit doctrinā vt ac-
quirendo nobis virtutes ac deinde operando ſecundum eas vita felici quo ad fieri poteſt,vi
uamus.vtilitas huius libri ex antedictis,tum etiam ex ijs quæ dicētur facile percipi poteſt,
nā ſicut ſcientia medicinę ſe habet ad ſanitatem corporis,ſic doctrina moralis ſe habere vi-
detur ad animi ſanitatem,hæc.n.viā & modum nobis oſtendit,quo virtutē & ipſam om-
nino felicitatem,quibus ſanitas animi continetur,adipiſci,& conſequi poſſimus.Ariſtote-
lis autem hunc eſſe librum nemo ferme ambigit,& enim nō ſolum Peripatetici,ſed etiam
Platonici pene omnes illius eſſe fatentur,miriſq́ꝫ eū efferunt laudibus.Ipſe quoqꝫ Ariſto-
teles huius operis quibuſdā in locis vt proprij meminit,modus præterea , & caracter atqꝫ
ipſe omnino ſcribendi ordo Ariſtotelis hunc librū eſſe oſtendit. Titulus autē libri vt in ve
tuſtiſſimis exēplaribus reperitur talis eſſe apparet,Ariſtotelis ſtagiritæ moralia Nicoma-
chia,quo quidem titulo & auctor & materies libri,& ille etiam cuius gratia eſt ſcriptus,
ſignificatur.Ariſtotelis famam admirabilemq́ꝫ ſcientiam omnes ferme , qui vllam literarū
cognitionem habent probe nouerunt,is cum natione græcus,genere nobilis,ingenio no-
bilior eſſet,ſub præceptore Socrate primo , deinde Platone talis ac tantus in omni genere
doctrinę euaſit,vt eius nomen etiam poſt tam longum tempus vbiqꝫ gentium celebretur.
atqꝫ librorum eius,quibus rhetoricam,dialecticam , atqꝫ omne genus philoſophiæ comple
xus eſt non ſolū in græca lingua,in qua primo conſcripti atqꝫ editi ſunt,ſed etiam in varijs
linguis ad quas poſtea tranſlati fuere , magna adhuc copia extet . huius igitur talis tantiq́ꝫ
philoſophi hic moralium liber inſcribitur eſſe vt titulo indicatur.Atqui ſtagirites Ariſto
teles nuncupatur à patria vrbeq́ꝫ Stagira,quā à Philippo Macedonum rege expugnatam
proſtratamq́ꝫ,Alexander filius Ariſtotelisq́ꝫ diſcipulus ob amorem,& reuerentiam præ-
ceptoris reſtituit,& in meliorem formam ſtatumq́ꝫ redegit.at vero moralia appellari ob
id manifeſtiſſime conſtat,quia hæc doctrina noſtros inſtruit mores, et hominem ſecundū
rectā rationem viuere docet:Nicomachia præterea dicuntur,quia Ariſtotelem filij Nico
machi amore cōpulſum hunc librum ſcripſiſſe atqꝫ illius nomine appellaſſe tradunt , quo
etiā nomine diſtinguitur ab illo Ariſtotelis libro,quē magna moralia appellant , non me
præterit eſſe nōnullos,qui hunc librū non Aeiſtotelis,ſed filij eius Nicomachi eſſe opinen
tur

tur,ſunt enim qui Nicomachum hanc morum doctrinam voce nõ ſcriptis à patre Ariſtotele accæpiſſe atq; hunc deinde librũ compoſuiſſe arbitrentur.horum ego in alijs malo,q̃ in hac parte auctoritatem ſequi,non.n.tantę doctrinę fuiſſe Nicomachus dicitur,vt talem librum,qui potius viribus paternis ęquari videtur,cõponere potuiſſet.ordo aũt huius doctrinę,ſi ad alias ſcientias,& facultates comparetur,vt aperipateticis platoniciſq; accæpimus,talis eſſe videtur,nã poſt grammaticam & rhetoricam,ſi ad philoſophiam aſcendere volumus,danda eſt opera arti diſſerẽdi,quę logica dicitur,deinde philoſophia moralis ſtatim eſt percipienda,quo eius doctrina tanq̃ cultura quadã vitijs radicitus extractis cupiditatibuſq; repreſſis animus expeditus non ſolũ ad operandũ ſemper cum recta ratione,ſed etiam ad ſpeculandum contemplandũq; aptus relinquatur.præterea ſi ad ſpeculatiuã actiua philoſophia ordinatur,vt aiunt,proculdubio ipſa moralis pręcedere,q̃uis ſpeculatiuam ſcientiam debet,exquo fit vt poſt argumentandi diſſerendiq; doctrinã,quę vtrãq; philoſophię partem,veluti quædam via videtur pręcedere,hęc ſit nobis amplectenda facultas,ſi perfecte ſcientiarũ ordinem ſeruare voluerimus.hac aũt habita atq; percepta,œconomica deinde,& ipſa demum rei ciuilis doctrina ſumenda eſt,nã ſicut liber de phyſico auditu ſe habet ad reliquos libros philoſophiæ naturalis,ſic moralis doctrina ſe habere videtur ad reliquas partes philoſophiæ actiuæ. Continet enim prima elementa primaq; principia,itaq; moralis in ordine præcedit,deinde œconomica,demum ciuilis ſequitur diſciplina,atq; ijs cognitis quibus actiua philoſophia continetur,gradatim poſtea ad ſpeculatiuam ipſam acceditur.Diuiditur aũt hoc opus in decẽ libros vt manifeſte patet,ſed quid in vnoquoq; libro contineatur in alijs locis cõmodius videbimus,dicere tamen breuiſſime poſſumus,quòd in primo libro philoſophus vltimum finem humanum nobis proponit atq; eũ diligenter deſcribit & deſignat.in ſecundo conſiderat de virtute,& oſtendit q̃uo acquiratur,& quid ipſa ſit in genere & in cõmuni.in tertio docet de principijs operationũ noſtrarum,& declarare volens in ſpecie vnãquamq; virtutem incipit determinare de fortitudine & temperantia.In quarto proſequitur declarando liberalitatem magnificentiã,& reliquas gradatim virtutes morales excepta iuſtitia.In quinto determinat de ipſa iuſtitia,& ęquitate & bonitate.In ſexto docet de quinq; habitibus,& virtutibus intellectiuis. In ſeptimo de heroica virtute,de continentia,de cõſtantia,tum de voluptate,& dolore vt ſunt obiecta illarũ diſpoſitionum.In octauo de amicitia,& ſpeciebus eiuſdẽ.In nono de conditionibus & proprietatibus amicitię.In decimo de voluptate,vt inueniat eam quę felicitati coniungitur,deinde de vtraq; felicitate,ſed pręcipue de contẽplatiua cõſiderat vt locis ſuis patebit.hic aũt moralium liber ad eam partem philoſophię reducitur,quã actiuam appellant,non quia ſpeculationis nihil contineat doctrina talis,ſed quia ad actionẽ tanq̃ ad vlteriorem,& vltimũ ſuum finem ordinari videtur,atq; hoc etiam ſpeculatiuę,& actiuę inter ſeſe ſcientię differunt,quòd ſpeculatiuę ſpeculatione,& contemplatione terminantur,actiuę vero præter ſpeculationem vlterius etiam actionem requirunt atq; ad eam tanq̃ ad vltimum finem diriguntur,vt diximus.modus huius doctrinę,quo in hoc libro philoſophus vtitur partim eſt reſolutiuus,partim demonſtratiuus,non à priori ſed à poſteriori,& demonſtratione,quia res eſt quę non eſt ex principijs neceſſarijs vt fit in ſcientijs demonſtratiuis,vbi materia patitur talem modũ doctrinę,oportet autem modũ doctrinę ſemper accõmodare materię atq; ſubiecto circa quod talis doctrina verſatur,ſed materia diſciplinæ moralis varia eſt atq; ex ijs quæ vtplurimum fieri ſolent,& quæ non ſunt neceſſaria,quarè modus doctrinæ non debet eſſe demonſtratiuus à priori,ſed à poſteriori,& ab effectu. Eſt enim vt philoſophus in primo ethicorum inquit,hic principium,quia res eſt atque ſi id ſufficienter conſtet,non eſt opus ſcire propter quid & quam ob cauſam eſt,de ſubiecto autem huius philoſophiæ moralis,& ſi plures opiniones afferri ſoleant,illa tamen pręclarior eſſe videtur,quæ dicit ſubiectum eſſe ipſum hominem ea ratione qua liber eſt in agendo.nam ſicut medicina conſiderat hominem ſecundum ea quæ ſpectãt ad corpus,ſic moralis philoſophia conſiderat hominem liberum,& de homine ea quæ ſunt animi vt virtutes,& operationes,& alia eiuſdem generis quæ vt proprij affectus competunt ei,ſed ijs pręmiſſis iam ad explanationem libri ethicorum accedamus.

INDEX CAPITVM ETHICORVM ARISTOTELIS STAGIRITÆ AD NICOMACHVM.

Capita primi libri.

DE vniuerſali boni appetitu ac finium diuerſitate.cap.I. car.1.
Quod vnus agibilium finis qui ciuilis ſit facultatis. cap.II. car.2.
De modo procedendi & auditore morali.cap.III. car.3.
De ſummo bono & recta auditoris educatione.cap.IIII. car.4.
Quòd felicitas non ſit voluptas, honor, virtus, aut diuitię. cap.V. car.5.
Quòd non ſit idæa.cap.VI. car.7.
De felicitatis ſubiecto, ſubſtãtia, & pręceptis in vnaquaq; ſciẽtia obſeruẽdis.cap.VII.car.10.
De dictorum antiquorum cum vera felicitate conſenſu ac de triplici bono ad felicitatem neceſſario. cap.VIII. car.15.
De modo aſſequendæ felicitatis.cap.IX. car.17.
Quod quis in hac vita dicendus ſit felix & quid felix. cap.X. car.19.
Quod poſterorum fortunæ ad defunctos pertineant. cap.XI. car.21.
Quod felicitas bonum ſit honorabile potius q̃ laudabile.cap.XII. car.22.
De duplici animæ parte ac virtutis diuiſione.cap.XIII. car.23.

Capita ſecundi libri.

De productione virtutis intellectiuæ ac moralis. cap.I. car.25.
Quod virtus ab exceſſu & defectu corrũpatur ad mediocres ĩclinãs oꝑatiões. cap.II.c.27.
Quod virtus moralis ſit circa voluptates ac triſtitias. cap.III. car.28.
Diſcrimen inter iuſta agere & iuſte agere.cap.IIII. car.30.
De affectu, potentia, habitu, & q̀ habitus genus virtutis.cap.V. car.31.
De duplici mediocritate & virtutis ſubſtantia.cap.VI. car.32.
Mediocritatum inter duo extrema diſpoſitio.cap.VII. car.35.
De virtutum ac vitiorum mutua oppoſitione. cap.VIII. car.37.
De præceptis quæ ad ipſum medium ducunt.cap.IX. car.38.

Capita tertij libri.

De voluntario & inuoluntario. cap.I. car.40.
De electione.cap.II. car.44.
De conſultatione. cap.III. car.46.
De voluntate & voluntate affectabili. cap.IIII. car.48.
De ijs quæ in noſtra ſunt poteſtate. cap.V. car.49.
De fortitudine ac forti.cap.VI. car.52.
De terribilium diuerſitate & fortitudinis extremis. cap.VII. car.53.
Quod quinq; modi fortitudinis non verę. cap.VIII. car.54.
De proprietatibus fortitudinis. cap.IX. car.55.
De temperantia. cap.X. car.56.
Quod diuerſę ſint cupiditatum ſpecies.cap.XI. car.58.
De temperantiæ extremis.cap.XII. car.59.

Capita libri quarti.

De liberalitate & eius extremis.cap.I. car.60.
De magnificentia, & eius extremis. cap.II. car.63.
De magnanimitate & eius extremis. cap.III. car.66.
De modeſtia eiuſq; extremis.cap.IIII. car.69.
De manſuetudine eiuſq; extremis. cap.V. car.70.
De affabilitate eiuſq; extremis, cap.VI. car.71.

De veritate & eius extremis.cap.VII. car.72.
De comitate & eius extremis.cap.VIII. car.73.
De verecundia.cap.IX. car.74.

Capita quinti libri.

De iuſtitia iniuſtitia & modis iniuſti.cap.I. car.76.
Quod iuſtitia particularis, & quotuplex.cap.II. car.79.
De iuſto diſtributiuo.cap.III. car.81.
De iuſto commutatiuo.cap.IIII. car.83.
De repaſſione nummo, & indigentia.cap.V. car.85.
De iniuſto iuſto ciuili herili, & œconomico.cap.VI. car.88.
De iuſto naturali & legitimo.cap.VII. car.90.
De triplici nocumento quod alijs irrogatur.cap.VIII. car.92.
De pati iniuriam.cap.IX. car.93.
De æquitate & bonitate æquo & bono.cap.X. car.96.
De facere iniuriam.cap.XI. car.98.

Capita ſexti libri.

De recta ratione duplici virtute & partibus animę.cap.I. car.100.
De principijs agendi.cap.II. car.101.
Habituum intellectualium enumeratio quod ſcientiæ obiectum & quæ proprietates.caput tertium. car.103.
De arte.cap.IIII. car.105.
De prudentia.cap.V. car.106.
De intellectu.cap.VI. car.108.
De ſapientia.cap.VII. car.110.
De partibus prudentiæ.cap.VIII. car.112.
De bona conſultatione.cap.IX. car.114.
De ſagacitate.cap.X. car.116.
De ſententia.cap.XI. car.116.
De vtilitate ſapientię atque prudentiæ.cap.XII. car.118.
De natiua virtute, virtutum, & prudentiæ connexione.cap.XIII. car.121.

Capita ſeptimi libri.

De heroica virtute continentia & earum oppoſitis.cap.I. car.124.
De continente & incontinente.cap.II. car.125.
Quo nam pacto continentes agunt.cap.III. car.127.
Circa quæ continens & incontinens verſatur.cap.IIII. car.130.
Quod circa delectabilia præter naturam non ſit incontinentia, & eius duæ ſint ſpecies.caput quintum. car.132.
De incontinentia irę, voluptatum differentijs & vitio humano.cap.VI. car.133.
De continente incontinente conſtante & mobili.cap.VII. car.134.
Diſcrimen incontinentis ab intemperato.cap.VIII. car.136.
De continentis & pertinacis conuenientia & differentia.cap.IX. car.138.
Quod prudentia & incontinentia ſimul in eodem non ſint.cap.X. car.139.
De voluptate.cap.XI. car.140.
Improbatio rationum de voluptate.cap.XII. car.141.
De voluptatum ſpeciebus.cap.XIII. car.143.
De corporeis voluptatibus.cap.XIIII. car.145.

Capita octaui libri.

De amicitia.cap.I. car.147.

De amabili.cap.II. car.149.
De ſpeciebus amicitiæ.cap.III. car.151.
Quod ſtudioſa amicitia proprie dicatur amicitia aliæ, vero per accidens.cap.IIII. car.153.
Qui dicendi amici, & qui ad amicitiam apti.cap.v. car.154.
In qua amicitia plures poſſunt eſſe amici.cap.VI. car.155.
De amicitia in excellentia.cap.VII. car.156.
Quod amicitia magis conſiſtat in amare quàm amari.cap.VIII. car.158.
De ciuili amicitia.cap.IX. car.159.
De ſpeciebus reipub.cap.X. car.160.
De amicitia regia, paterna, œconomica & fraterna.cap.XI. car.161.
De amicitia ſodalitia & filiali.cap.XII. car.162.
De duplici iuſto & de compenſanda amicitia.cap.XIII. car.164.
De querelis amicitiæ in excellentia, & de abdicatione.cap.XIIII. car.165.

Capita noni libri.

Quæ conſeruant amicitiam.cap.I. car.166.
Quod ſingulis pro dignitate ſunt beneficia rependenda.cap.II. car.168.
Quando ſaluanda amicitia.cap.III. car.169.
Quæ opera amicitiæ & quæ non ſint prauorum.cap.IIII. car.170.
De beniuolentia.cap.V. car.171.
De concordia.cap.VI. car.172.
De beneficentia.cap.VII. car.173.
De amatore ſui.cap.VIII. car.175.
De amicis felicis & quibus indigeat.cap.IX. car.176.
De numero amicorum.cap.X. car.179.
In qua fortuna ſint habendi amici.cap.XI. car.180.
De præcipuo munere amicorum & bonorum & malorum amicitia.cap.XII. car.181.

Capita decimi libri.

De voluptate.cap.I. car.182.
Opinio Eudoxi de voluptate.cap.II. car.183.
Dicentiũ voluptatẽ non eſſe bonũ confutatio & ſi non omnis expetibilis ſit.cap.III. car.184.
Quid non ſit voluptas & quomodo operationem perficiat.cap.IIII. car.186.
Quod voluptates inter ſe ſpecie differant.cap.V. car.189.
De felicitate.cap.VI. car.191.
De felicitate contemplatiua.cap.VII. car.193.
De felicitate actiua & præcipuo munere operationis.cap.VIII. car.196.
Peroratio operis.cap.IX. car.199.

FINIS.

ARISTOTELIS STAGIRITAE ETHICORVM AD NICOMACHVM LIBER PRIMVS.

IOANNE ARGILOPYLO BYZANTIO INTERPRETE, CVM DONATI ACCIAIOLI FLORENTINI COMMENTARIIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

¶ De uniuerſali boni appetitu, ac finium diuerſitate. Caput primum.

1 OMnis ars, omniſq; doctrina, atq; actus, itidem & ele-
2 ctio: bonum quoddã appetere uidetur. Quapropter
3 bene ueteres bonum ipſum id eſſe dixerũt: quod om-
4 nia appetunt. Finium autem differentia quædam eſſe
uidetur. quidam enim ſunt operationes: quidam prę-
ter has ipſas, opera quædam. Atque in quibus pręter
operatiões alij quidam ſunt fines: in ijs ipſa opera ſunt
5 operatiõibus præſtabiliora. Cum uero complures ſint
actus, & artes, atq; ſcientiæ: fit ut multi ſint etiam fines. Medicinæ nãq; finis,
eſt ſanitas. artis extruendarũ nauium, nauis. facultatis rei militaris, uictoria.
6 & familiaris rei gubernandæ: diuitiæ. Quæ autem talium, ſub aliqua una po-
tentia ſunt, ut ars conficiendorum frenorum, cæteræq; omnes inſtrumentorũ
equeſtrium effectrices: ſeſe habent ad facultatem equeſtrem, & hæc cum illis,
omniſq; actio bellica: ad militarem facultatem, & ad alias alię ſimili modo: in
ijs omnibus fines earum quæ rationem architecturę ſubeunt, magis ſunt expe-
7 tibiles, q̃ omnes fines inferiorum. & illi enim horum gratia expetuntur. Atq;
nihil intereſt ſiue fines actuum, ipſæ ſint operatiões, ſiue præter ipſas aliquid
aliud: ut in dictis facultatibus intueri licet.

COMMEN.

1 OMnis ars omniſq; doctrina) Ariſtoteles philoſophus in hoc ethicorũ ſiue moraliũ libro, de felicitate humana conſiderans docere intendit ea omnia: quibus homo quo ad fieri poteſt felix euadat. Etenim ſecundum peripateticorum opinionem, cum anima noſtra ſit tãq̃ tabula abraſa: quæ non habet ſuam perfectionẽ innatã ut opinatus eſt Plato: ſed cũ vires & potẽtias habeat: quibus eſt apta ad eam acquirendam: ea autem non videatur poſſe acquiri niſi ſit antea quoquomodo percępta & cognita: ideo ſm philoſophum Ariſtotelem finis vltimus in rebus humanis, ſic neceſſario cognoſcendus eſt homini volenti eum conſequi: ſicut ſagittario ſignum quod attingere intendit. Videndum eſt itaq;: quid ipſa felicitas ſit. Verum antea quærendum ſi eſt. Quæſtio enim ſi eſt, præcedit quęſtionem quid eſt: vt ait philoſophus in libro poſteriorum. Igitur in hoc primo libro inquirit philoſophus ſi ſit felicitas, & cum ſit quid ea & qualis ſit: & ſi fieri poteſt vt homo eam acquirat. Qua propter vt ſerio & ordine hæc accipi poſſint: diuiditur hic primus liber in quatuor tractatus. In primo inquirit vtrum felicitas ſit, & vtrum homo poſſit eam acquirere. In ſecundo diffinit felicitatem, & cõſiderat quid ipſa ſit & in quibus rebus ſit aut non ſit. In tertio autẽ à quo eſt tanq̃ à cauſa & in quo eſt tanq̃ in ſub-

iecto ipſa felicitas. In quarto vero oſtendit qualis eſt felicitas & in qua animæ potentia conſiſtit.
Primus tractatus eſt exordium totius libri & diuiditur in tria capitula. In primo quærit vtrum in
rebus humanis eſt aliquis finis bonus. In ſecundo oſtēdit quod in rebus humanis eſt aliquis finis
optimus. In tertio oſtendit quis modus ſit tradendi atq; recipiendi hanc doctrinam & à quo audi-
tore. Primum capitulum diuiditur in tres partes. In prima declarat quod in rebus humanis eſt ali-
quis finis bonus. In ſecunda oſtendit quod in rebus humanis eſt finis melior, & præſtantior altero
fine. In tertia ſoluit quandam dubitationem quæ oriri poſſet ex differentia finium. In prima igi-
tur parte huius primi capituli affert hanc concluſionem: quod in rebus humanis eſt quidam bo-
nus finis, & hæc concluſio ſic probari poteſt. Si omnis ars: doctrina: actus & electio bonum appe-
tunt quoddam, & quendam finem intendunt, profecto quidam eſt finis in rebus humanis. At pri-
mum eſt, ergo & ſecundum. patet ratio: quia per hæc tanquā principia humanarum operationum
homo agit omnia quæ agit: aſſumptum de ſe eſt manifeſtum quod iſta omnia, & eorū vnūquodq;
intendit & appetit quendam finem: ergo ſequitur eſſe in rebus humanis aliquem finem & aliquod
bonum: quia finis & bonum conuertuntur. Confirmat etiam hanc concluſionem diffinitione pri-
ſcorum de ipſo bono. Poteſt etiam hoc modo probari. Omnia appetunt bonum. Sed omnis ars:
doctrina: actus, & electio ſunt de numero eorum quæ ſunt: ergo iſta appetunt bonum. Sed bonum 2
& finis conuertuntur: ergo iſta appetunt finem: ex quo ſequitur quod eſt aliquis finis in rebus hu-
manis: Maior probatur auctoritate & diffinitione priſcorum de ſummo bono vel ipſo bono. No-
tandum quod bene incipit ab hac ſententia & probatione philoſophus, ſcilicet quod eſt aliquis
finis in rebus humanis, vt nos incitet ad conſequendum eum id eſt ipſam felicitatem. APPETERE
videtur.) Non dicit videntur: quia illa quatuor non accipiuntur collectiue ſed diſtributiue: vt
omnis ars videtur appetere. Item omnis doctrina & ſic de aliis. Notandum quod philoſophus in
ſuis libris plerumq; vtitur propoſitione vniuerſali affirmatiua vt hic, vt in libro phiſicorum: vt in
metaphyſicis. Omnes homines natura ſcire deſiderant. In poſterioribus item vt omnis doctrina.
Item in libro de coelo, vt omnia corpora & cætera. Hæc enim propoſitio præclariſſima eſt omniū
propoſitionum, & ex iſta oritur ſcientia proprie dicta: quæ fit per demonſtrationem. Notandum
item quod Ariſtoteles quatuor ſumpſit ad probandam hanc concluſionem, ſcilicet artem, doctri-
nam, actum, electionem. Quia omnium operationum humanarū duo ſunt principia, intellectus
& appetitus. intellectus bifariam ſumitur: aut ſpeculatiuus, aut actiuus. Appetitus item bifa-
riam, aut electiuus, aut executiuus. Intellectus actiuus continet ſub ſe artem omnem non ſolum
proprie dictam, ſed omnem ſcientiam actiuam. Intellectus vero ſpeculatiuus continet ſub ſe ſcien-
tiam: quæ intelligitur cum dicit: doctrina eſt via ad ſcientiam. Sub appetitu electiuo ponitur ele-
ctio. Sub appetitu executiuo ponitur actus. Sed vt clarius intelligantur illa quatuor quid ſint: dif-
finiantur ſingula hoc pacto. Ars eſt habitus cum ratione vera factiuus conſtans ex multis experien-
tia collectis, quę ad vſum humanum conferunt. Doctrina eſt modus & via, qua aut artem, aut ſci-
entiam percipere poſſumus. Actus eſt ſecundum electionem hominis operatio, id eſt actio & non
factio. Electio eſt principium quo homo duobus ſibi propoſitis eligit alterum potius altero. Al-
bertus autem dicit philoſophum ſufficienter poſuiſſe hæc quatuor: de quibus fit conſideratio in
iſta doctrina morali. Nam omne principium quod conſideratur a morali aut dirigit aut proſe-
quitur. Si dirigit, hoc dupliciter, aut ad verum, aut ad opus aliquod. Si ad opus: tunc etiam bifa-
riam, aut ad opus quod fieri, aut ad id quod agi poteſt. Si dirigit ad verū: ſic eſt ſciētia vel doctri-
na. Si dirigit ad opus quod fit: ſic eſt ipſa ars. Si vero ad id quod agitur: ſic eſt ſcientia actiua quæ
innuitur per electionem. Si vero accipitur pro executione: tunc illud explicatur per actum: qui eſt
illud: quo exequitur homo res agendas. Bene ergo poſita ſunt iſta quatuor. Sed philoſophus vt
videtur vſus eſt ordine præpoſtero. Nam prior videtur eſſe doctrina q̄ ars, cum ſit via ad ſcientiam
vel artem. Similiter prior eſt electio, q̄ actus. Dicendum quod incipiendum eſt a magis notis no-
bis, vt ipſemet poſterius oſtendet. Sed magis notæ ſunt nobis artes ipſæ q̄ doctrinæ, & actus, q̄
electio. Notandum quod electio tripliciter dicitur. Primo modo vt ſupra diffinita eſt, alio modo 3
vt eſt effectus deliberationis: vt accipitur in tertio huius. Tertio modo pro operatione volunta-
tis: quæ flectitur per habitum & diſpoſitionem, quam habet ad hoc magis q̄ ad oppoſitum, vt ac-
cipitur in quinto huius. Hic quocunq; modo accipi electio poteſt. IPSVM bonum.) Bonū du-
pliciter capitur aut vere exiſtens: aut apparens. Hic ſumi poteſt illud commune quod de vtroq;
dicitur bono. At græcę τὸ ἀγαθὸν modo pro bono, modo pro ſummo bono capitur. Quod ſiquis
hic pro ſummo bono capere velit dicere poſſet: quod ars appetit quoddam bonum: ſimiliter do-
ctrina actus & electio, & quia omnia ad vnum ſupremum referuntur bonum, ideo ſummum bo-
num deſcribitur quoddam ab omnibus expetibile. Nam vnumquodq; dicitur bonum in quan-
tum habet participationem vel ſimilitudinem ſummi boni. Ex quo fit, vt ſummum bonum quo-
dammodo appetatur in quolibet bono. Notandum quod appetitus vno modo ſumitur natu-

ralis

ralis:quo inanimata dicuntur appetere loca ſua naturalia, vt ignis ſurſum, lapis deorſum tanquã
quoddam bonum ſuum. Secundo modo dicitur vegetabilis qualis eſt in plantis. Tertio modo di-
citur appetitus animalis, qualis eſt in brutis, qui eſt coniunctus cum imaginatione & dicitur ſen-
ſibilis vel potius ſenſitiuus. Quartus dicitur appetitus rationis, qui eſt tantum in habentibus ra-
tionem, & iſte appellatur voluntas, & cum ſe habet ſecundum naturam ſequitur intellectũ & impe-
rat appetitui ſenſitiuo: vt in politicis inquit philoſophus. Eſt enim in animo quod natura impe-
rat: cum vero contra ſe habet trahitur ab appetitu, vt in tertio de anima idem dicit. Vincit autem
interdum appetitus in hominibus voluntatem, interdum hæc illum. Omnia igitur quæ ſunt ſiue
animata, ſiue inanimata appetere videntur aliquod bonum. & cum inter appetitus ſint gradus, ſi-
militer inter bona & fines, nam illa appetuntur & ad illa diriguntur appetitus. Dubitatur quia phi
loſophus enumerauit iſta quatuor. ſ. artem, doctrinam, & cætera, & non meminit ſcientiæ. Secun-
do dubitatur cum dicit omnem artem & doctrinam appetere bonum, cum ſit ars venefica & huiuſ
modi, quæ malum videntur appetere. Dicendum quod philoſophus ſub nomine doctrinæ com-
prehendit ſcientiã cum ſit via quæ ordinatur ad ſcientiam. Ad ſecundum, quod illa non poteſt di
ci proprie ars, quæ non appetit bonum, cum ars ſit vt diffinita eſt ad bonum humanum, ergo illę
artes quæ non ſuſcipiunt talem diffinitionem, non ſunt proprie artes & de his non loquitur hic
philoſophus. Poſſumus etiam dicere, quod omnis ars appetit bonum, ſed aut verum, aut apparẽs
4 bonum. FINIVM autem differentia. ¶ Hæc eſt ſecunda pars huius primi capituli, in qua declarat
eſſe differentiam inter fines, ex quo ſequitur quod in rebus humanis eſt finis aliquis melior altero
fine. Et primo affert talem diuiſionem finium dicens, quod finium quidam ſunt operationes, qui-
dam ſunt opera præter operationes, & hi fines habent ordinem nobilitatis inter ſe. Nam hi fines
qui ſunt tantũ operationes, ſunt nobiliores omnibus operationibus pcedentibus. Quod ſi finis ſit
opus, tale opus eſt nobilius cunctis operationibus, quæ præcedunt ipſum opus, cum pręcedentes
ordinentur ad illud. Notandum quod finium quidam ſunt operationes, quidam opera: finis qui
eſt operatio dicitur cum poſt talem operationem nihil remanet: vt in pulſatione citharæ ſit, poſt
quam nihil remanet per ſe quãuis aliquid per accidens forte maneat. Finis vero qui eſt opus: dici-
tur cum poſt operationem remanet aliquod opus, vt ſtatua quæ eſt nobilior omni antecedẽti ope-
ratione, & eſt finis operationis. Et breuiter omnis ars ſordida tres habet fines. Primum operatio-
nem quæ fit ab arte. Secundum, ipſum opus. Tertium, vſum operis: vt patet in ædificatione do-
5 mus, ſed vltimus finis eſt nobilior ſecundo & ſecundus primo. CVM vero complures. ¶ Nunc au-
tem declarat philoſophus plures eſſe fines in rebus humanis: vt oſtendatur quod in qualibet differẽ-
tia finium ſiue ſint operationes, ſiue opera, plures ſunt fines & probat ſic. Vbi ſunt plura quæ appe
tunt fines & bona. Sunt etiam plures fines, ſed in rebus humanis ſunt plura: quæ appetunt fines &
bona ſua: ergo plures ſunt fines, maior patet, minor declaratur exemplis tam finium qui ſunt ope-
rationes, q̃ finium qui ſunt opera, vt patet in textu. quæ cum ſint diuerſa, diuerſos appetunt fines,
plures ergo erunt fines. Notandum quod dicit diuitias eſſe finem rei familiaris & loquitur ſecundũ
opinionem vulgi. Nam in libro œconomicę & politicę dicit eſſe inſtrumenta ad finem quedam bo
6 num conſequendum vt ibi patet. QVÆ autem artes. ¶ Poſt pluralitatem finium oſtenſam declarat
eſſe ordinem inter fines vt vnus ſit præſtantior altero, ſicuti res ſunt aliæ aliis pręſtantiores, ita & fi-
nes earum rerum. Nam vt frenum ordinatur ad equum & equus eſt præſtantior freno, ſic ars frene-
factiua ordinatur ad artem equeſtrem, quæ eſt nobilior frenefactiua, cum ob hanc illa eſſe videatur.
Notandum quod Philoſophus appellat iſtas artes hic virtutes, nõnulli habent in textu græco δύ-
ναμιν, nonnulli ἀρετὴν. i. virtutem. Quod ſi dicat virtutem tunc illa accipienda eſt pro vi & poten-
tia quæ eſt in qualibet arte, quæ appellari proprie facultas poteſt, cum ſit ad vtrãq; partem indiffe-
renter & æque diſpoſita. Veluti medicina dicitur potentia, quia potens eſt ad faciendum & corrũ-
pendum ſanitatem. Ars differendi & oratoria eſt potens ad probandum, & ſuadendum cõtraria: in-
terdum de eodem, veluti quod voluptas ſit bonum, & ſit malum. Notandum quod ſicut ſe habent
fines ſic res quarum illi ſunt fines & econuerſo. Conuertitur enim conſequentia iſta. Tales ſunt res
quales ſunt fines earũ, & ecõtra tales ſunt fines, quales ſunt res quarũ iſti ſunt fines. Bene ergo oſten
dit pħs finẽ fine eſſe præſtãtiorem, per hoc quod res altera præſtãtior altera eſt, & ars arte nobilior.
7 ATQVE nihil intereſt. ¶ Hęc eſt tertia pars principalis huius primi capituli in qua remouet dubita
tionẽ q̃ oriri poſſet. Quia dixit quod eſt differentia finiũ cũ alii ſint opera, alii operatiões, & quod in
q̃bus finis eſt opus: in his potiora ſunt opera operationibus. Igitur ne hoc videatur facere, diuerſita
tem rerũ, & ideo non valeat ſententia nuper dicta: quod finis alter altero ſit nobilior, cũ opera ſemp
ſint nobiliora operationibus præcedentibus, ideo inq̃ hoc ſoluit dicendo quod nihil intereſt ſiue fi-
nes ſint opera ſiue operationes, quia ſemper finis ob quem alii ſunt præſtantior eſt quicunq; ſit ſiue
opus ſiue operatio, vt in finibus ſupradictarum facultatum intueri licet. Nam propter quod vnũ-
quodq; tale & illud magis, vt primo poſteriorum dicit philoſophus.

Quod unus agibilium finis qui ciuilis ſit facultatis, Cap. II.

SI igitur quiſpiam rerum agendarum eſt finis, quem nos propter ſe 8
ipſum, cætera autem propter hunc uolumus: neq; fit ut omnia pro
pter aliud expetamus (eſſet enim hoc mõ ſine ullo fine ſemper abi
tio, atq; hinc noſter appetitus inanis uanuſq; reſultaret) cõſtat hũc
talem finem: ſummũ bonum, ipſumq; optimum eſſe. Et ad humanam igitur 9
uitam: magnam huiuſce cognitio opem affert. Nã ut ſagittarij, ſignum haben
tes: magis: id quod oportet attingere poſſumus. Quod ſi ita ſit: enitendũ eſt
hunc ipſum figura quidnam ſit comprehendere, & cuius ſit ſcientiæ uel facul
tatis percipere. Videbitur autẽ eius eſſe: quæ maxime dominatur, maximeq; 10
rationem ſubit architecturæ. Talem autem ſeſe offert ipſa ciuilis facultas. hęc
enim & quas ſcientias in ciuitatibus eſſe & quales quęq; diſcere, & quouſq;
oportet: inſtituere ſolet. Eas præterea facultates, quæ ſummis afficiuntur ho
noribus: ut rei militaris, reiq; familiaris facultatem, ac oratoriam artem, huic
ſubeſſe facultati uidemus. cum igitur cæteris actiuis ſcientijs hæc utatur, & le
ges ferat, atq; inſtituat quid quiſq; agere, & à quibus abſtinere debeat: huius
finis, cæterarum omnium facultatem continet fines. Quo fit ut hic finis ſit bo
num ipſum humanum. Quanq̃ enim unius hominis idẽ & ciuitatis eſt bonũ:
ciuitatis tamen comparare conſeruareq; bonum, maius atq; perfectius eſſe ui
detur. Nam amabile eſt, etſi uni ſoli: maius autem atq; diuinius eſt ſi genti ci 11
uitatibuſue ſit acquiſitũ, partumq; conſeruetur. hæc igitur appetit hæc doctri
na: cum ſit facultas quædam ciuilis.

COMMEN.

8 SI IGITVR quiſpiã. ℈ Hoc eſt ſm capitulum huius primi tractatus, in quo oſtẽdit quod in humanis eſt qdã vltimus finis, & ſummũ bonũ. Et ordine pcedit. Nã pͥo oſtẽdit eſſe aliquẽ finẽ bonum, deinde meliorẽ, demum optimum. Diuiditur aũt hoc capitulum duas in partes. In prima oſtendit quod eſt finis vltimus qui eſt ſummũ bonum. In ſecunda declarat cuius ſcientiæ ſit & ad quã pertineat cognoſcere talẽ finẽ. In prima igitur parte affert talẽ concluſionẽ. Qd ſi in rebus humanis eſt aliquis finis vltimus, is eſt ſummum bonum & optimum, quia alij ad illum & propter illum ſunt. Quod aũt ſit aliquis finis vltimus probat philoſophus per deductionẽ ad impoſſibile, quia ſi non eſſet tunc procederetur in infinitũ, quod eſt abſurdũ, cũ infinitum pertranſiri nõ poſſit & oĩa humana appetant finẽ. Itaq; ſequeretur quod fruſtra eſſet talis appetitus humanus, cũ nunq̃ eũ attingere poſſet. At natura nihil facit fruſtra, & ſic habetur quod eſt aliqs finis vltimus & cũ finis ea ratione qua appetitur ſit quid bonũ & ea ratione qua eſt vltimus ad quẽ alij ordinantur, erit optimũ. Sciendũ quod philoſophus inquirit hic ſummũ bonũ non ſimpliciter, ſed in genere. i. humanum ſummũ bonum. Nã ſummum bonũ ſimpliciter eſt deus, qui non acquiritur ita vt formaliter ſit in eo, qui id cõſequitur ſicut videtur eſſe felicitas illa, de qua loquitur hic philoſophus. Notandum quod appetitus eſt duplex quo ad hunc locũ nunc pertinet, quidã cum cognitiõe: quidã ſine cognitione. Appetitus ſine cognitiõe dicitur naturalis. Appetitus cum cognitione eſt duplex, quidam perfectus, quidã non perfectus. Perfectus dicitur qui eſt cũ electiõe, imperfectus, qui eſt vagus & ſine electiõe. Naturalis igitur per ſe nunq̃ eſt inanis, per accidẽs eſſe põt. Is aũt qui ſequitur cognitionẽ poteſt eſſe vanus, preſertim is qui agit ſine electione. Sed eſſet abſurdũ quod appetitus q perficitur per electionẽ eſſet inanis, & ratio eſt, quia deus & natura vt inquiunt, nihil agunt fruſtra. Dubitatur quia non videtur abſurdũ vt dicit phs quod appetitus eſſet vanus. Nã in tertio dicit quod volũtas interdũ eſt impoſſibiliũ veluti imortalitatis. Dicendũ ad hoc quod voluntas dupliciter ſumi poteſt, vno mõ vt vult tantũ, alio mõ vt limitatur electione. Prima poteſt eſſe vana, & de illa eo in loco loquitur phs. Secunda non eſt vana neq; impoſſibilium de qua loquitur hic. Nam volũtas cũ electione non appeteret finẽ poſt finem in infinitũ. Poteſt etiam dici quod humanus appetitus naturalis per ſe nõ eſt vanus ſumptus in genere, ſed forte huius vel illius hominis ſingulariter ſumptus.

9 ptus. ET AD humanã igitur. ⁊ Infert vnum phs, quod oritur ex antedictis quod appellant corrola-
rium, quo oſtendit quod cognitio vltimi finis confert ad vitã. Nã oportet ſemper terminum eſſe co-
gnitũ ſi debemus recte ad illũ pergere, & hoc probat exẽplo ſagittarii: qui proponit ſibi ſignũ. Dein-
de dicit. Quod ſi ita eſt vt talis cognitio ſit vehemẽter vtilis, duo ſunt faciẽda. Primum circũſcribe-
re & diffinire ipſum vltimũ finẽ, vt figura deſcribitur, & deſignatur à pictore: alterũ videre cuius ar-
tis vel facultatis ſit, & ad quã pertineat tale bonum cognoſcere. Et ad hęc duo declaranda phs vti-
tur ordine preposterо. Nã primo declarat cuius ſit, & ad quã ſciẽtiã vel facultatẽ ptineat hoc cogno-
ſcere. Deinde in ſecũdo tractatu huius primi libri oſtendet quod primo propoſuerat. ſ. quid ſit ipſe
10 vltimus finis humanus, & deſcribet ipſum. VIDEBITVR aũt. ⁊ Hæc eſt ſecũda pars capituli: in qua
oſtendit cognitionẽ huius vltimi finis pertinere ad ſcientiã & facultatem ciuilem, & eius eſſe hoc
pacto. Cognitio huius finis ad eam ſcientiam ſpectat, quæ maxime dominatur, & ſubit rationẽ ar-
chitecturæ reſpectu aliarũ facultatum. Sed ſcientia ciuilis eſt talis, ergo ad eam pertinet talis cogni-
tio, maior ex antedictis probatur, nobiliſſimę ſcientię, & facultatis eſt nobiliſſimus finis, minor p-
batur à pho. Illa ſcientia quę imperat, & vtitur aliis ſcientiis, & artibus eſt domina earũ, & ſubit ra-
tionẽ architecturæ reſpectu aliarũ. Sed ciuilis eſt hmõi, ergo illa eſt domina reliquarum actiuarũ.
Nam ad eam ſpectat conſiderare quæ facultas, & ſcientia eſt vtilis rei. p. & quæ non eſt vtilis. Fert ẽt
leges iubendo quis debeat quas artes ediſcere, & quouſq;. Ex quibus patet quod finis ciuilis faculta-
tis eſt ſummũ bonum hominis. Idem eſt aũt ſummum bonũ hominis vnius & ciuitatis, eſt tñ dif-
ferẽtia, quia ciuitatis ſummum bonum diuinius & pulchrius eſt, q̃ vnius hominis. Nam illud aſſi-
milatur magis primę cauſę: quę eſt vniuerſaliſſima in dando, & conſeruando omnia. Poſtea quaſi
afferendo concluſionẽ dicit: quod iſta moralis ſcientia cũ ſit ciuilis quędã ſciẽtia hoc affectare vide-
tur. ſ. hoc ſummũ bonum. Notandum quod phs duas conditiones poſuit ſcientiæ eius quæ pręeſt
aliis. prima vt ſit domina maxime. ſecunda vt ſubeat rõnẽ architecturæ, & eſt differentia inter iſtas
conditiones. Nam poteſt aliquis dominari aliquibus, & non vti iis, quibus imperat, ſed nõ poteſt
aliquis habere rationẽ architecti, qn vtatur iis reſpectu quorũ dicitur eſſe architectus. Nam extru-
ctor nauis vtitur dolatore lignorum, & illi imperat cũ ſit architectus reſpectu illius. Nõ fruſtra ergo
ponuntur a philoſopho hæ duæ conditiones quas habet ciuilis reſpectu aliarum facultatũ. Notan-
dum tamen q diuerſo modo vtitur ſcientiis ſpeculatiuis, & actiuis. Nã artes & actiuas ſcientias ſu-
mit dupliciter, ordinat. n. ipſas & etiã imperat eis vt hoc modo, & ex hac vel tali materia operetur,
& ſic ciuilis pſidet rei militari, rhetoricę, & oeconomicę, & aliis facultatibus, imperat. n. eis & mo-
dum agendi præſcribit. Circa ſpeculatiuas aũt tantum verſatur imperando vt ipſe ſint in ciuitate,
non aũt imponit eis modũ imperandi. Non. n. imperat vt geometra nõ hoc modo probet, aut illo
modo hanc cõcluſionẽ, quod triangulus habet tres angulos ęquales duobus rectis, cum ſit neceſſa-
ria, & non poſſit aliter ſe vllo pacto habere. Itaq; ciuilis dicitur principaliſſima à pho non ſimplici-
ter, ſed in genere actiuarũ facultatũ. Notandũ item quòd ad ciuilẽ ſpectat conſiderare de artibus, &
ſcientiis, & has habere, illas expellere è ciuitate ſicut Plato fecit: qui aliquas artes aſciuit in ciuitatẽ
ſuam quam finxit, aliquas expulit ex eadẽ: vt poeſim & eius artifices. i. poetas, quia excitent hoĩes
ad effectus eoſq; effoeminatos reddant. Notandũ quod conditiones poſuit phs inſtitutionis vel fa-
cultatis ciuilis reſpectu aliarum. Dixit. n. quod hæc inſtituit quas facultates, & ſcientias in ciuita-
te oportet eſſe. ſecundo, quas quęq; adiſcere. tertio quouſq;. Primo non oẽs ſcientiæ ſunt vtiles in
ciuitate. ſecundo: non omnes ſunt idonei ad quãlibet facultatẽ, ſed alius ad aliã. tertio quouſq;, aut
reſpectu quantitatis temporis: veluti per tot annos, aut reſpectu ſcientiæ. ſ. vſq; ad talẽ terminum
neceſſarium, vel vſq; ad tale cõmodum reſpectu aliarũ artium. Notandũ quod idẽ eſt bonum homi-
nis vnius, & ciuitatis vel gentis idẽ inq̃ re, diuerſum tamen ratione. Nam hominis ſummum bonũ
eſt felicitas, & beatitudo eadẽ eſt etiam ciuitatis vel gentis perfectio. Sed differt ratione, quia ſum-
mum bonum vnius hominis ſatis eſt vni indiuiduo, non eſt aũt tale, quale eſt illud quod acquiri-
tur genti vel ciuitati. Hoc. n. ad plures extenditur, & ideo eſt melius, & perfectius, quia bonum tãto
eſt præclarius, quanto cõmunius, vt dicit in Politicis. Verũ ſicut ſit de lumine, quod idẽ eſt ſi ſit in
modico aere, & in multo, ſic ſummum bonũ quod eſt in ciuitate eſt melius, quia latius, quã in vno:
& licet ſit eadẽ felicitas, tamen illa ciuitatis pulcrior, & præclarior latitudine ſua. Dubitatur, quia
phs videtur pręponere bonum cõe proprio vnius. Item dubitatur vtrum ad ſcientiam ciuilẽ perti-
neat conſiderare de vltimo fine humano, quia hoc videtur pertinere potius ad moralẽ q̃ ad ciuilẽ.
Ad primũ breuiter rñdetur quod bono cõi magis ſtudẽdũ q̃ proprio, qa cõe cõplectitur ẽt propriũ,
& particulare, non tñ econtra. Ad ſm dicendũ quod ad ſcientiã ciuilẽ pertinet, conſiderare de vltimo
bono humano vt ſe extendit ad ciuitatẽ, ad moralẽ vero vt eſt vnius hoĩs bonũ. Nec abſurdũ eſt idẽ
bonũ diuerſis reſpectibus à diuerſis facultatibus conſiderari. Nam in morali non conſideratur qũo
acquiratur bonũ ciuitati, tamen idem bonum conſideratur ab vtraq; ſcientia. Et ſicut multæ ſcien-
tię habẽt finem propinquum & remotũ, ſic moralis, nã hẽt finẽ propinquum vnius hoĩs perfectio-

nem,&,per hanc poſtea tendit ad ſummum bonum ciuitatis,ergo ad vtranq; ſcientiã vel facultatẽ
pertinet conſideratio ſummi boni.Notandũ quod phs dicit .ISTA appetit hęc doctrina.}Dupli/ 11
citer exponi poteſt vel hęc doctrina appetit iſta.i.ſummum bonum humanum & omnia quibus
comparari poteſt vel.Iſtã.i.bonum proprium vt propinquum,cõmune vt remotũ. CIVILIS quæ/ 12
dam.}Moralis ſcientia poteſt etiam dici ciuilis,cum illa quæ ordinantur ad inuicem poſſint ali/
quando denominari à nobiliori. Vnde moralis:œconomica & ciuilis,poterunt vno nomine appel
lari ſcientia ciuilis,quæ poſtea diuiditur in tria illa membra.ſ.moralẽ,œconomicam,ciuilem.

De modo procedendi,& auditore morali. Cap.III.

Dicetur autem ſatis,ſi declarabitur perinde atq; ſubiecta materia po
ſtulat. Ipſum enim exactum non eſt in omnibus ſimili modo ra/ 13
tionibus flagitandum.Sicut nec ijſce:quæ per artem conficiuntur.
Honeſta autem:& iuſta,de quibus ciuilis conſiderat,tantam diffe
rentiam,erroremq; habent ut lege tantum eſſe uideantur,& non natura. Ta/ 14
lem etiam quendam errorem habent & ipſa bona:quia compluribus ex ipſis
accidunt detrimenta.iam enim quidam ob diuitias:quidam ob fortitudinem
periere.amabile igitur eſt de talibus atq; ex talibus dicentes:groſſo modo,fi/
guraq; uerum ipſum oſtendere,& de ijs quæ ſunt plerũq;,atque ex talibus di
centes talia & concludere.eodem modo & unumquenq; auditorem ea quæ di
cuntur accæptare oportet. eſt enim eruditi: exactum ipſum eatenus in uno/ 15
quoq; genere flagitare,quatenus fert ipſius rei natura.Simile nãq; uidetur eẽ
mathematicũ ſuadẽtẽ probare,& ab oratore demonſtratiões exigere. Atqui
bene quiſq; iudicat ea q̃ cognoſcit, & ipſorũ bonus eſt iudex.is ergo in una/ 16
quaq; re bene iudicat qui in illa eſt eruditus.abſolute aũt,qui eſt in oĩbus eru
ditus.quapropter iuuenis,ciuilis diſciplinæ non eſt idoneus auditor.Eſt.n.ru
dis actuum uitæ.Ex his aũt,& de his ipſæ rationes efficiuntur.Præterea cum
perturbationes ſequatur,uane,ſineq; utilitate audiet:quippe cum finis nõ co/ 17
gnitio ſit,ſed actio.Intereſt aũt nihil iuuenis ſit ętate,an moribus iuuenis ſimi
lis.nõ enim defectio eſt ob tempus:ſed quia uiuit & perſequitur ſingula cum 18
perturbatione,talibus enim inutilis fit ipſa cognitio:perinde atq; incõtinenti
bus ipſis.Iis autẽ qui ſuas rationi ſubijciunt appetitiones,cũ rationeq; agunt:
magnã afferre poteſt utilitatem.De auditore igitur,& quonam modo ratio/ 19
nes ſunt acceptandæ,quidq; proponimus:tot exordij loco ſint dicta,

COMMEN.

DICETVR autem ſatis.}Hoc eſt tertiũ capitulum huius primi tractatus.i.proemii, in quo
declarat modum tradendi hanc doctrinam atq; recipiendi,& à quo auditore recipi debet. 13
Diuiditur in tres partes quę in ſuis locis declarabuntur. In prima igitur oſtendit modum tradendi
hanc doctrinã.ſ.quæ non eſt demonſtratiua,& à cauſis neceſſarijs deducendo neceſſarias conclu/
ſiones,ſed à cauſis contingentibus vt ſunt actiones humanæ,quæ ſunt materia huius ſciẽtiæ mo
ralis quæ eſt contingens,& non neceſſaria.& qualis eſt materia ſcientiæ talis debet eſſe modus do/
ctrinæ,& qualis eſt res,talis oritur cognitio quę eſt media inter cognoſcẽs & cognitũ.Aĩa eſt quaſi
menſurans:ſciẽtia eſt mẽſura:res quæ ſcitur eſt quoddã mẽſuratũ.Dupliciter igitur ſunt res aut ne/
ceſſariæ,& à cauſis neceſſarijs,ex quibus oritur ſcientia proprie dicta,& ſequuntur ex ipſis neceſſa/
rii effectus:aut à contingentibus contingentes.Nã cuiq; ſcientię,accõmodatur modus doctrinæ
quẽ expetit materia illius ſcientiæ.Nã ſi materia eſt neceſſaria , & modus doctrinæ eſt demonſtra/
tiuus,ſi materia contingens,& doctrina ex contingentibus procedit,& modus erit non demonſtra/
tiuus,ſed ſuaſiuus.Declaratur hoc à phõ in textu,quod ſcientia morũ habet talẽ materiam,vt non
exigat exactiſſimum modũ doctrinę,ſed eum qui procedit ab his quæ vt plurimũ fiunt , & probat
hoc pacto.Illa ſciẽtia cuius materia non eſt neceſſaria,ſed varia,non poteſt habere modũ doctrinæ
neceſſarium

neceſſarium. At materia moraliū eſt varia, ergo nō poteſt habere modū doctrinæ neceſſariū, maior
clara, minor probatur à pħo, tam ex parte eorū quæ fiunt à nobis q̄ ex parte externarū rerum, quia
non omnes hoīes eodē modo putant iuſta, & honeſta: & quod videtur iuſtū nunc non putatur alio
tp̄e mutatis conditionibus rerum. Sic dicendū de locis. Nam quod hic videtur iuſtū, forte non vi-
detur apud ſcythas. Eodē pacto de externis bonis dicendū: non enim ſemper ſunt bona. Nā multi
ob robur vel diuitias periere. Quare bona interna, & externa circa quę omnia verſatur ciuilis facul
tas non ſemper, & neceſſario ſunt talia, ſed vt plurimum. Ideo modus doctrinæ nō erit ex neceſſa-
rijs, ſed ex his quæ ſæpe fiunt, & in modo docendi proficiſcendū eſt groſſo modo, & quaſi per figu-
14 ram, & non demonſtratiue: ſed quaſi perſuaſiue. SICVT nec in iis quæ per artes & cętera. ℨ Nō. n.
eodem modo figura expetitur à pictore, & ab ſculptore. EX talibus. ℨ ſ. actionibus humanis tanq̄
ex principijs, quę vt plurimū fiunt. DE huiuſcemodi rebus. ℨ ſ. tanq̄ de concluſionibus non neceſ-
ſarijs, ſed vt ſunt ea quę ſæpe fiunt, & plerūq;. Notandū quod ex ipſis rebus emergit ſcientia. Itaq;
qualesſunt res talis noſtra cognitio eſt & ſcientia. Verum rerū quædā ſunt neceſſarię, quędam nō
neceſſarię, ſed cōtingentes. Rerū neceſſariarū neceſſaria eſt ſcientia, & proprie dicta. Tales autē res
ſunt diuinæ, mathematicę: pleræq; naturales, non neceſſarię res triſariam diuiduntur. Quædam
per ſæpe vt calores in æſtate, quædam raro vt calores in hieme, quædam æquo diſcrimine vt am-
bulare, non ambulare, & alia quæ ſunt in noſtro arbitrio noſtraq; volūtate. Circa res quæ ſæpe fiūt
dici poteſt quod verſetur ars. Circa ea quæ raro fiunt verſatur caſus vel fortuna. Caſus. n. vt inqt Casus.
philoſophus, eſt cauſa per accidens raro circa ea quæ fiunt à natura. Fortuna eſt cauſa per accidens
raro circa ea q̄ fiunt à mente, & electione. Circa ea quę fiunt ęque verſatur ratio & electio noſtra. Fortuna.
Scientia vero proprie dicta, eſt circa ea quæ ſunt neceſſaria, & perpetua, & ſemper ſe habent eodem
modo, & doctrina illius eſt demonſtratiua & exactiſſima, licet etiā ſcientiæ ſint aliæ alijs certiores,
& habeant gradus certitudinis inter ſe, vt mathematicæ ſunt certiores quā naturales, cum illę ſint
in primo gradu certitudinis. Artes vtuntur modo doctrinæ procedente ex his quæ vt plurimū fiūt
& talis videtur eſſe ſcientia vel ars moralis cum verſetur circa ea quæ non conſtant natura vt ſint
eadem apud oēs, ſed lege & conſtitutione quæ eſt varia apud diuerſas natiōes, & ciuitates vt patet.
Notandū quod fortitudo hic ſumi poteſt, aut pro viribus corporis vt dicatur robur, aut pro ipſa
fortitudine quæ eſt virtus moralis, & mediocritas inter audaciam, & timiditatem. Cōſiderandum
eſt aūt quod virtutes corporis ſimili modo ſe habere videntur vt illę animi reſpectu animi cui tri-
buuntur quatuor illę virtutes morales, ad quas rediguntur reliquę oēs. In corpore. n. quatuor ſunt
vires ſimiles illis, vigor ſiue viuacitas vt ita dicā ſenſuū. ſecūda, robur. tertia pulchritudo. quarta va
litudo bona. At viuacitas ſenſuū videtur habere ſimilitudinē cum prudentia. Nā ſicut per pruden-
tiam, res agibiles ab anima percipiuntur: ſic bonitate ſenſuum ſenſibilia à ſenſibus. robur compara
tur fortitudini, pulchritudo temperantiæ, quę pulchritudo videtur eſſe tēperata quędā mediocri
tas orta ex partibus corporis cōgrue diſpoſitis. Sanitas iuſtitiæ comparatur, quæ ſanitas oritur ex
quadam complexione conuenienti, & debita quantitate humorum. Quod ſi accipiatur fortitudo
proprie dicta quę eſt virtus, dicemus philoſophum loqui ſm̄ vulgi opinionem. Nam fortitudo nō
eſt cauſa mortis, quæ ſit malum, & preſertim cauſa per ſe, ſed à vulgo putatur malū quaſi oſtendere
velit quod iſta habēt tātā varietatē ob varias opiniōes, & cōſtitutiōes hoīum; vt ēt fortitudo, & bo
15 na animi putētur mala cū interdū afferre detrimenta habentibus videātur. EODEM modo. ℨ Hęc
eſt ſecūda pars capituli: in qua affert ex parte auditoris talē concluſionem: quod oportet auditorē
ꝓbare modū doctrinæ, quē patitur & exigit ſcīa quā accipit: ſed ſcīa morū nō exigit modū exactiſſi
mū: ergo oportet auditorē talē etiam modū accipere & probare. Hoc oſtēditur à philoſopho, quia
ſimilis defectus eſſet geometram ſuadentem probare, & oratorē demonſtrantem vel ab oratore de-
monſtrationē, & geometra ſuaſionē exigere. Geometra. n. proficiſcitur à principijs neceſſarijs per
demonſtrationē ad neceſſarias concluſiones: orator vero ſuadet per argumentationem probabilem
quæ ſuadet, non aūt cogit aſſentiri vt ipſa demonſtratio, quæ eſt ipſius geometræ. Notandū quod
cuiq; ſcientiæ accōmodatur modus doctrinæ ꝓprius. Nam ſciētia eſt vt quidā terminus, doctrina
quaſi via ad terminū. Verum ſicut omnis effectus artis fit per inſtrumētum accōmodatū tam ope-
ri: q̄ operanti, ſic modus doctrinæ accōmodari debet. Modus igitur huius doctrinæ ob materiam
debet eſſe non demonſtratiuus propter quid, ſed quia. Nam talis modus accōmodatur iis ſcientijs
16 quæ verſantur circa materiā nō neceſſariā. ATQVI bene quiſq;. ℨ Hæc eſt tertia pars capituli, in
qua facit præſuppoſitū tale. ſ. quod quiſq; recte iudicat, & cætera, & ex hoc præſuppoſito oſtendit
qualis debeat eſſe auditor huius diſciplinę moralis. Sed primū oſtendit quis non ſit idoneus, dein-
de quis ſit idoneus auditor. Sed duo ſunt minime idonei. Vnus eſt iuuenis cum ſit expers agibiliū,
& noſtra doctrina eſt ex his tanquā ex principijs, & de his tanquā de concluſionibus. procedimus
enim ex illis, & concludimus de illis. probatur autem ratio ita. Idoneus auditor huius ſcientiæ be-
ne iudicat de his quæ dicuntur in hac ſcientia, aſſentiendo his quæ bene, & reiiciēdo quæ male di-

cuntur.Sed iuuenis non bene iudicat de his : ergo non eſt idoneus auditor, maior patet ex illo præ
ſuppoſito facto quod quiſq; bene iudicat & cætera.minor oſtenditur ex eo quod iuuenis non habet
experientiam actuum humanorũ ,& rerum quæ aguntur in uita:ideo non poteſt recte iudicare de
illis ex qbus procedunt rationes,& de qbus fiunt cõcluſiões in hac ſciẽtia morali vel ciuili,& in hac
noſtra doctrina.Dubitatur quia nõ videtur verũ quod iuuenis nõ ſit idoneus auditor. Bene valeret
ratio ad probandũ quod ipſe nõ eſſet idoneus inuentor huius artis.Nã experiẽtia confert ad inuen
tioné vt ait pħs in libro poſteriorũ,& in metaphyſicis.Dicendũ quod re vera experienti a cõfert ad
inuentionẽ preſertim in ſcientiis ſpeculatiuis.Hæc aũt ſciẽtia non ſolum ſpeculatiua eſt, ſed ẽt vel
potius actiua,& oportet vt ea q̃ hic dicuntur,poſtea deducantur in actũ.At iuuenis nõ habet expe
rientiá actuum humanorum ꝓpter ætaté,nec eſt idoneus illos experiri:ideo non erit ſufficiens audi
tor,quia non poterit recte diiudicare de illis.Et ecõtra homo exẽpli grati a q per experientiá cogno
uit quod malę cupiditates abſtinẽtia ſuperátur, ſtatim aſſentietur doctrinę pħi cum dicet tẽperatis
operatiõibus tẽperatos fieri hoíes,& ſic de aliis ſingulis ſi in aliis erit expertus. Vniuerſaliter de oĩ
bus ſi omnia erit expertus.Rectum.n.iudiciũ cognitio ꝓcedat oportet.PRÆTEREA.〉Affert aliá 17
rationé probantẽ quod iuuenis non eſt idoneus auditor.qui non facile poteſt conſequi finẽ huius
doctrinæ non eſt idoneus auditor.At iuuenis eſt hmõi:ergo & cętera.Nã cum ſequatur perturba
tiones animi & viuat vtplurimũ ſm ſenſum,non obtemperaret his præceptis adeo vt ea deduceret
in actũ.Eſt.n.finis huius doctrinæ nõ ſpeculatio cognitiõue,ſed ipſa actio. INTEREST aũt.〉quia 18
ſupradixit eũ qui perturbationes animi ſeqtur nõ eſſe idoneũ auditoré,ne hoc tantũ de adoleſcẽte:
ſed ẽt de prouecto ętate,& quocũq; viuẽte ſecundũ appetitũ intelligatur , ideo dicit nihil intereſt
ſiue ſit iuuenis ætate,au moribus,quia ꝓuectus ætate ẽt inutiliter audiet ſi ſequitur animi pertur
bationes,vt faciunt incõtinentes,quia defectus non eſt in tpe & ætate,ſed in vita & moribus.Du
bitatur quia hæc ſcientia videtur ſuperflua cũ non proſit hoíbus prauis:boni vero ea non egeant.
Rñderi poteſt bifariã,primũ quòd hæc ſcientia eſt vtilis vtriſq;.Nã praui licet cum difficultate,tñ
quoquõ reuocari poſſunt à vitiis & flecti ad virtutes audiendo hæc,boni vero confirmantur . Se
cundo mõ dici poteſt quod hæc ſcientia ita ſe habet ad animũ,vt medicina ad ipſum corpus.Medi
cina aũt eſt cõſeruatiua & reductiua ſanitatis cũ morbi ſunt curabiles . Sic ſcientia hęc ſe habet ad
ęgritudines animi. Verũ medii inter incurabiles & optime ſe habẽtes pręcipue ferent fructũ , quaſi
bene diſpoſitis ad virtutẽ ſuſcipiendã prodent maxime hæc moralis doctrina, vt pħs decimo ethi
corũ inquit.Sermo aũt & doctrina nunq̃ in oĩbus vires habẽt,ſed oportet vt ante cultus ſit animus
auditoris ad recte gaudendũ odendũq;:tanq̃ ager qui ſemina ſit nutriturus.Nam qui ſm perturba
tionem animi viuit nec audiret, & cętera. IIS aũt qui ſuas.〉Secunda particula in qua oſtẽdit quis 18
ſit idoneus auditor,& dicit quod ſunt ii qui ſubiiciunt ſuas cupiditates rationi.Poſt hęc epilogat
totũ proemiũ breuibus incipiẽdo ab vltima parte.ſ.quod ſatis eſt declaratũ qualis debeat eſſe audi
tor, & qũo tradi & recipi debet hæc doctrina,& quid qualeq; propoſitum ſit & intentio ſua.Dubita
tur cum dixit quod eſt inutilis incõtinẽtibus hæc doctrina.Hoc non videtur verum cum nõ modo
incontinentes, ſed etiã intemperati poſſint percipere ſermones rationesq; pħi.Dicendum quod hęc
ſcientia habet duplicẽ finem propinquum & remotũ.Propinquus eſt perceptio eorum,quę dicun
tur hic, remotus eſt actio,& eſt principaliſſimus finis. Itaq; primũ.i.cognitionẽ conſequi poterunt:
ſed non ita ſecundum vt operentur,qui finis eſt principaliſſimus,qui intenditur.

De ſummo bono,& recta auditoris educatione. Cap.IIII.

NVnc aũt repetẽtes dicamus,(cũ omnis cognitio atq; electio bonũ 20
quoddam affectet:)quidnã ſit id quod ciuilem appetere dicimus
facultatẽ, & quid omnium rerum agendarum ſupremũ ſit bonũ. 21
Nomine igitur omnes ferè de ipſo conſentiunt. Nam & uulgus
& elegantes felicitatem inquiunt eſſe. atque bene uiuere,bene agere, & feli
cem eſſe,eadem eſſe putant.De felicitate autem quænam ſit diſſentiunt:& nõ
ſimiliter uulgus , ac ſapientes eam aſſignant.quidam enim unum quid eorum
quæ clara,manifeſtaq; ſunt ipſam eſſe putant,ut uoluptatem,aut diuitias , aut
honorem.quidam aliquid aliud perſæpe etiam unus idemq;,diuerſum.Nam
cum ęgrotat : ſanitatem , cum pauper eſt , diuitias . ignorationis uero conſcij
ſuæ:eos admirantur:qui magnum aliquid & ultra uires ipſorum dicunt.qui

dam autem pręter hęc plura bona:aliud quoddam per ſe eſſe putabant:quod
quidē & his uniuerſis ut ſint bona,cenſuere cām eſſe.oēs igitur opiniones ſcru
tari,ſuperuacaneū eſt fortaſſe.Satis aūt erit, ſi eas ſcrutabimur q̄ maxime ex-
22 tant,aut rationē aliquā habere uidētur. At enim ne lateat nos:eas inter ſeſe ra
tiones differre:quę à principijs proficiſcuntur, & quæ ad principia pergunt.
Recte enim & Plato dubitabat atq; q̄rebat:utrū à principijs:an ad principia
23 ſit ipſa uia:ut in ſtadio,ad calcē ex ijſce quę pręmia ponunt,an cōtra.Enimue-
ro ſemper eſt à notis incipiēdū.hęc autem duobus modis talia ſunt.alia nanq;
ſunt nobis:alia ſimpliciter nota. nobis igitur forſitan ex ijs incipiendum eſt,
24 q̄ nobis ſunt nota.Quocirca bene inſtitutū moribus eum eſſe oportet:qui de
25 honeſtis & iuſtis,& omni ciuili ratione eſt ſufficiēter auditurus.eſt enim prin
cipium ex ſe.atq; ſi hoc ſatis conſtet:non opus erit ipſo cur eſt.talis autem aut
26 habet principia:aut accipere facile poteſt.cui uero neutrum horū ineſt:is He-
ſiodi ſententiam audiat hiſce carminibus explicatam.

Optimus ille quidē eſt,ex ſeſe qui omnia nouit.
Perceptis quæ poſt,& ſemper ſunt meliora.
Is rurſus bonus eſt,paret qui recta monenti.
At qui ex ſe neſcit,cuiq̄ nec porrigit aures
Vt bona percipiat:demens & inutilis ille eſt.

COMMEN.

20 SED NVNC repetentes.} Hic eſt ſecundus tractatus huius primi libri, in quo finito proemio intendit docere & tractare de ſummo bono & oſtendere quid ſit. Diuiditur in quinque capitula. In primo proponit opiniones aliorū multorū de ſummo bono,& poſtea declarat modum, quo ipſum inueſtigare debemus. In ſecundo reſumit opiniones allatas eaſq; refellit. In tertio confutat opinionē Platonis ex eo quod dixit idæā boni eſſe ſummum bonum. In quarto enititur diffinire ſummū bonum.i.ipſius felicitatis diffinitionē afferre ſm ſententiam ſuam. In quinto opiniones allatas trahere nititur ad propoſitū ſuum. Et ad ſuam diffinitionē de felicitate aſſignatam. Primum capitulum diuiditur in duas partes. In prima inquirit ipſum ſummū bonum afferendo varias opiniones. In ſecunda quęrit, qualis debeat eſſe modus inueſtigandi ipſum. Dicit igitur in prima reſumendo ea quæ dixit breuiter.ſ.quod cum omnia appetunt quoddam bonum & cum ciuilis præſit omnibus aliis facultatibus & alię tendant & ordinentur tanq̄ ad vltimū finem humanū, ad ciuilē
21 videamus q̄d ea expetat & quid ſit iſtud omniū rerū agendarū ſupremū bonū. NOMINE igitur.} Hac in parte phs oſtendit opinionē hominum de felicitate & duo facit. primo oſtendit quod nomine oēs conueniunt.ſ.quiſq; in ſua lingua. Secundo quod diffinitione differunt & ex differentia quā habent homines de ipſa felicitate diſtinguit ipſos homines.ſ.in vulgus & ſapientes. Et primo exponit opinionē vulgi, deinde ſapientū, enumerādo ea, quę ipſi ponebāt pro ſummo bono, vt late patet in textu phi ex iis quę ipſe enumerat. Notandū quod vita ſumitur bifariam, vt ſpectat ad hoc propoſitū, aut vt prima perfectio aut ſecūda, ideſt ipſa operatio, prima eſt, eſſe viuentis, quod profluit ab vnione animæ & corporis, ſecūdo modo dicitur vita ipſa operatio, quæ proficiſcitur à potentiis animæ, & ſic accipitur hic.ſ.pro operatiōe. Intelligunt enim hoīes eum felicem, qui bene viuit.i.bene operatur. Notandū quod hę opiniones de felicitate, vt apparet, oriuntur ex parte modorum viuendi & ex cōmoditatibus vitę. Nā illi qui dicunt voluptatē eſſe felicitatē cōmoditate impelluntur. Voluptas.n.ab illis deſcribitur vita.i.operatio ſine impedimento, dolor vero diſpoſitio mala impediens actiōes. Sic qui dixerunt diuitias eſſe ſummū bonū & alii hmōi cōmodis ſuis adducebantur ad hoc afferendū. Notandum quod Plato poſuit ſummū bonū ſeparatū quoddam nō illud quod acquiritur in hac vita. Sciebat.n.quod ſicut albedine fit homo albus, ſic felicitate fit felix, quā oportet eſſe in eo qui ſit felix. Itaq; hanc felicitatē etiam ipſe hominibus tribuit, quā ipſe Ariſtoteles tribuit vt humanā. Verū quia ea quæ ſunt in deo, quę proprie ſunt, cum ęterna ſint, & firma, ideo dixit illud ſeparatum eſſe proprie bonum & ſummum.ſ.ipſum deū cuius participatione ſunt omnia alia bona & omnia reducuntur ad ipſum tanq̄ ad vltimum finē & ſupremam cauſam bonorum omnium, in cuius eſſentia Plato poſuit idęam boni & omnium aliarum ſpecierum. philoſophus refellit hanc opinionē alio mō ſumptā, quā intelligebat Plato. Sed ſicut à vulgo intelligebatur ſumit ipſe & eam refellit. Plato autem poſuit ſummum bonū id quod eſt ipſum bonum nec habet aliquid admixtū, ſed eſt ratio ipſius boni, & hoc poſuit eſſe ī deo vel potius ipſum deū. Nam quicquid eſt in deo: deus eſt. Similiter ergo rationē boni poſuit in deo, in quo eſt rō omniū

quæ à natura fiunt cũ rectitudine quadã quod additur ob ea quæ fiunt à caſu quorũ formæ & ideę
non ſunt in mente diuina. Nã ſi hoc eſſet ſemper illa fierent eodẽ modo, cuius tamen oppoſitum vi
demus, vt ille aiebat. Sed inferius hæc latius. AT enim ne lateat nos. ℞ Hæc eſt, ſecunda pars capitu z2
li in qua quęrit modũ procedẽdi in hac ſcientia morali ad percipiendũ quid ſit ſummum bonũ re
rum humanarũ: & dicit quod duo ſunt modi procedendi in perquirendis ſcientiis, & iis quæ ſcire
volumus, aut a pricipiis .i. ab cauſis ad effectus, aut ab affectibus ad pricipia .i. ad ipſas cauſas. pri
mus dicitur demonſtratiuus ſimpliciter, alter ſecundũ quid, & licet re eadẽ ſit via, differt tamen ra
tione, vt via ab athenis thebas, & ab thebis athenas. Plato aũt recte dubitauit & accõmodate po
ſuit exemplũ de ſtadio in quo eſt finis & principiũ & terminus à quo & terminus ad quẽ: licet idem
ſit ſpatiũ. ENIM vero ſemper. ℞ Hoc loco philoſophus ſoluit, & declarat quod in omni ſcientia inci z3
piendũ eſt à notis. Sed quia nota ſunt dupliciter. Alia enim ſunt nota ſimpliciter vt ſunt cauſæ &
principia: alia noſtra ex parte & nobis, vt ſunt effectus, quædam vero æque nobis nota & ſimplici
ter vt in mathematicis ſcientiis. In quibus igitur nobis notiores ſunt effectus q̃ cauſæ incipiendũ
ab ipſis effectibus proficiſcẽdo ad cauſas, vt ſunt hæ ſciẽtiæ morales & naturales & artes. In q̃bus
vero æque nota ſunt principia & ſimpliciter vt mathematica, in his incipiendum à talibus princi
piis & cauſis demõſtrãdo à priori affectus q̃ inſunt ſubiecto. Incipiendũ igitur in hac ſciẽtia morali
à nobis notis .i. ab effectibus & operatiõibus humanis ſm rationẽ, ex quibus fiunt habitus ſtudioſi
.i. ipſe virtutes ſecũdũ quas fiunt operationes quæ ſunt ipſa actiua felicitas. Ea enim eſt finalis cau
ſa omniũ humanarum actionum, & vltimum bonum in executione, primũ in intentione. Primum
enim intenditur ipſa felicitas, deinde excogitantur media, quibus veniamus ad ipſam. Quatuor
ſunt cauſæ vt ſcimus. Principaliſſima eſt finalis. Ideo Ariſtoteles vt mihi videtur, nõ iure reprehen
ditur, vt dicunt quidã quod non dixerit vel appellauerit deũ cauſam efficientẽ, ſed finalem ſemper
appellat. Ratio aũt eſt quia appellat eũ à cauſa nobiliore. Felicitas vero eſt principiũ in genere cau
ſæ finalis. at in genere cauſæ efficiẽtis eſt effectus, nec eſt abſurdũ quod diuerſis ratiõibus vnum &
idẽ ſit cauſa & effectus, in diuerſo genere cauſæ, vt felicitas. QVOCIRCA bene inſtitutũ. ℞ Ex ſupra z4
dictis infertur vnum, quod appellant correlariũ. Nã cum debeamus incipere à nobis notis, opor
tet eum qui ſit auditurus de ſcientia ciuili inſtitutũ eſſe bonis moribus, vt experiẽtia poſſit percipe
re ea quæ conferũt humanæ vitæ & eis aſſentiri. Notandũ quod oportet auditurum de aliquibus
aliquid præcognoſcere & hoc, aut à ſe habet, aut percipit à doctore. A ſe habet vt dignitates tales.
veluti ſi ab ęqualibus æqualia demas ea quæ remanent ſunt ęqualia. & oẽ totũ eſt maius ſua par
te. A doctore ſuſcipit aliqua quibus adhærere debet. Veluti ſi duæ lineę ęque diſtantes protrahan
tur in infinitũ nunq̃ concurrent. Ita igitur in morali fieri debet. Oportet enim vt hæc auditurus af
ferat ex ſe principia quædã. Veluti quod abſtinentia cupiditates ſuperantur vt per experientiã ſibi
innotuit. Quod aũt nõ afferat, ſuſcipiat à ſuo doctore & facile aſſentietur: ideo oportet eſſe inſtitu
tum bonis moribus & bene diſpoſitũ ad recipiendã doctrinam. Vbi afferri poteſt illud decimi libri
quod etiam ſupra attulimus. Sermo aũt & doctrina nunq̃ in omnibus vires haberet: ſed oportet vt
ante cultus ſit moribus auditoris animus ad recte gaudendũ odendumq́; , tanq̃ ager qui ſemina ſit
nutriturus & cętera. Poſt hęc dicit philoſophus quod ſi ille nõ afferat ex ſe principia, nec ſit aptus
ea ſuſcipere, is eſt penitus inutilis ſm Heſiodũ. EST enim principiũ q́d eſt. ℞ Quia effectus eſt prin z5
cipium in hac ſcientia morali & ciuili. Veluti bonus mos cõſeruat humanã naturã. HABET prin z6
cipia. ℞ ſ. audiẽdi hãc doctrinã vt facile aſſentiatur. Siquis enim ſit bene diſpoſitus & inſtitutus bo
nis moribus, veluti ſiquis ſuperauerit aliquã cupiditatẽ abſtinentia & moderatiõe vicerit appetitũ,
ſtatim aſſentietur cũ audiet hoc pricipiũ quod tẽperatis actibus tẽperati fiunt habitus & nõ quę
rit propter quid cũ hoc ſibi ſufficienter conſtet. Itẽ abſtinentia concupiſcentiæ extinguuntur. Hu
ius etiam nõ quæret cauſam cum ſibi conſtet, vel quod ex ſe afferat, vel quod aſſentiatur docẽti ea,
quibus bene diſpoſitus & non recalcitrans deberet non immerito aſſentiri.

Quod felicitas non ſit uoluptas, honor, uirtus, aut diuitiæ. Cap. V.

SEd nos eò redeamus unde digreſſi ſumus. Summũ enim bonum, fe z7
licitatemq́; , non ſine ratione ex uiuendi modo uidentur exiſtima
re: uulgus quidem & importuniſſimi, uoluptatem. Quapropter &
deditam uoluptatibus uitam amant. Tres enim ſunt maxime quæ
præcellunt: ea quæ nunc dicta eſt, & ciuilis, & contemplatiua tertia. Vulgus z8
igitur mancipii ſimile penitus eſſe uidetur: pecorum uitam diligendo. habet
autem rationem quod complures eorum qui ſunt in poteſtatibus conſtituti:
perinde

29 perinde atque Sardanapalus uiuūt.Elegantes autem & ad agendum idonei,
30 honorem.Honos enim,finis fere ciuilis eſt uitæ. Videtur autem ab eo diſtare
quod quærimus.nam in iis potius qui afficiunt,q̄ in iis qui afficiuntur hono-
ribus:eſſe uidetur.ſummum autem bonum proprium quid,taleq́ꝫ eſſe uatici-
31 namur, ut auferri facile nequeat. Præterea honorē pſequi uidentur:ut ſeipſos
32 bonos eſſe credant.itaq́ꝫ à prudentibus,& apud eos qui ipſos cognoſcunt:&
ob uirtutem honoribus affici quærunt.cōſtat igitur ſecundū hos ipſos,hono
33 re præſtabiliorē eſſe uirtutem. Atq́ꝫ forſitan & finem quiſpiā ciuilis uitæ ma-
gis hāc eſſe putauerit,uerum & ipſa uidetur imperfectior eſſe. Videtur enim
poſſe uirtutem habentem,& dormire,aut non agere quicq̄ per uitam, & inſu
per in maximis malis atq́ꝫ aduerſitatibus fortunæ poſitum eſſe.eum uero qui
ita ſe habet:nemo felicem dixerit,niſi qui poſitionē obſeruat.Sed hæc hacte-
nus.ſatis enim de his eſt & in conuerſionibus dictū.De contēplatrice autē ui
34 ta,quā tertiam diximus:in ſequentibus conſiderationē faciemus.Ea uero quę
pecunijs incumbit:uiolenta quædā eſt uita.Ipſæq́ꝫ diuitiæ:non ſunt id quod
quærimus bonum.utiles enim ſunt & ob aliud.quapropter ea quæ prius ſunt
dicta:potius quiſpiam fines eſſe exiſtimauerit, quippe cum propter ſe expe-
tantur.at neq́ꝫ etiam illa uidentur:quanq̄ ad ipſa complures iactæ ſunt ratio-
nes.Hæc igitur miſſa faciamus.

COMMEN.

27 SED NOS eo redeamus.} Hoc eſt ſecūdū capitulū huius tractatus, in quo reuocat ſe ad primū propoſitum. Nā inſtituit afferre & confutare opiniones antiquorū de ſummo bono, poſuerat aūt modū inueſtigandi & procedendi in hac ſcientia, vt cognoſceretur ſummum bonū: ideo nunc dicit redeamus & cętera. Reſumit enim opiniões de ſummo bono, & eas refellit: & primo reprobat eos qui dixere felicitatem eſſe aliquid eorum quæ ſunt nobis manifeſta, deinde confutat eos qui poſuerunt felicitatem in bono ſeparato .i. Platonem & Platonicos. Diuiditur in quinq́ꝫ partes: in prima oſtendit cur ſint tot varię opiniones de felicitate, & affert opinionem vulgi ponentis ſummum bonum in voluptatibus. In ſecunda eam refellit. In tertia confutat elegantiores ponētes ſummum bonū in honore, & oſtēdit quod inſufficiēter ponūt. In quarta refellit ponētes id in virtute, & in ea parte conſiderationē de vita contēplatiua differt in aliū locū. In quinta reprobat ponētes id in diuitiis. In prima igitur parte oſtēdit quod tot varię opiniões de ſummo bono oriūtur ex eo, quia vnuſquiſq́ꝫ amat ſuū modum viuendi, & ſecūdū quod appetit: illud putat eſſe ſummū bonū. At cum varia appetantur ab hominibus: ideo varii fines pro ſummo bono cōſtituuntur. Ipſe aūt reducit hæc ad tria genera vitę .ſ. ad voluptuoſam, ciuilē & cōtēplatiuā. Notandū quod ii ſunt ineptiſſimi q̄ ponunt ſummū bonū in voluptate: cum voluptas de qua loquitur hic philoſophus poſſit eſſe cauſa amittendæ felicitatis. Notandū quod tres vitas enumerauit philoſophus, Primam voluptuariam. Secundā ciuilē. Tertiam contemplatiuā. Iſtæ aūt habent ordinē ita vt prima ſit imperfectiſſima & in ea maxime dominetur appetitus. In ſecūda ſit ſedatio & mitigatio perturbationū, atq́ꝫ in ea ratio dominatur appetitui non q̄ oīno ſuffocet: ſed obtēperantē facit rationi. In tertia vita fit vacuitas ꝑturbationū, & appetitus .ſ. ſenſitiuus nullo mō operari videtur. Bene ergo attulit philoſophus per ordinē iſtas tres vitas, vt vidimus in textu. Notandū quod per voluptatē intelligit de ea quæ eſt nobis cōis cum belluis & ſimilia. per ſecundā vitam intelligit ciuilē, q̄ ponit in honore, & huiuſmodi:
28 per cōtemplatiuam vero intelligit eam quæ ab omni negocio ſeiuncta eſt. VVLGVS igitur.} Secunda eſt pars capituli in qua refellit opinionem ponentium felicitatem in voluptate & vult probare quod voluptas non eſt felicitas. Illud quod eſt nobis cōmune cum belluis non eſt felicitas humana. Sed voluptas eſt huiuſmodi: ergo ea non eſt felicitas, maior probatur: quia felicitatem humanā neceſſe eſt propriā eſſe hominis: id autem quod eſt nobis cum belluis cōmune non eſt proprium hominis. Nā ſi ita eſſet belluæ poſſent dici felices: quod eſt abſurdum, minor probatur quia voluptate fruūtur etiam belluæ, cū voluptas guſtu & tactu maxime percipiatur: quibus ſenſibus bruta etiā viuunt & nos per tales efficimur valde communes cum cæteris animalibus, etiam cum imperfectis: quia nullū animal eſt his duobus ſenſibus vacans, cum multa aīalia careant reliquis. Hæc au-

tem opinio ſubſtentari videtur quãuis ſit admodum abiecta: quia homines vident principes vi-
uere in delitiis, & voluptatibus: quorum exemplo ducti putant eorum vitam eſſe potiſſimam feli-
ciſſimamq; inter alias, atq; ideo eam ſequuntur. Notandum quod vulgus dicitur ſimile eſſe manci
pio, quia voluptati ita obedire videtur: vt ſerui dominis ſuis. ELEGANTES autem. } In hac tertia 29
parte capituli affert opinionem eorum: qui emergunt à vulgo, & eos vocat elegantes. Hi autem pu
tant felicitatem humanam in honore conſiſtere: quorum ſententia tali modo probatur. Finis re-
rum agendarum & virtutum eſt felicitas. At honor eſt talis, finis ergo ipſe eſt felicitas humana.
Nam quicquid agitur in vita humana videtur agi ob ipſum honorẽ. præterea honor dicitur eſſe
præmium virtutis. FERE. } Hoc addidiſſe videtur quia iſte vere non eſt finis talis. ATTAMEN 30
non uidetur. } Duabus rationibus oſtendit quod honos non ſit felicitas. Prima. Honos non con-
ſiſtit in eo qui honoratur, ſed in eo qui honorat: at felicitas conſiſtit in eo cuius eſt felicitas & non
collocatur in alio quam in eo cuius eſt: ergo felicitas non eſt honos neq; in honore. VATICINA- 31
MVR: } Quia non dum eſt declaratum quid ſit. notandum quod duobus modis exponere poſſu-
mus honorem magis eſſe in honorante, quã in ſuſcipiente honorem. Primo modo: quia eſt opera-
tio honorantis magis q̃ ſuſcipientis. Secũdo modo: quia honor videtur eſſe magis in poteſtate ho
norantis q̃ honorati. Nam is qui patitur non habet poteſtatem patiendi vel non patiendi: quia eſt
in agente, dixit autem. Magis: Quia ille qui honoratur videtur concurrere propter virtutem ob
quam videtur eſſe cauſa vt honoretur: licet honorare vel non honorare ſit potius in arbitrio hono
rantis. Notandum quod illud quod non eſt in noſtra poteſtate, facile etiã inuitis nobis auferri po-
teſt. vnde cum bona corporis, & externa non ſint in noſtra poteſtate: ideo in illis non conſiſtit feli-
citas. PRÆTEREA honorem. } Secunda ratio: Id quod eſt ob virtutem & teſtimonium eiuſdem 32
non eſt felicitas: At honor eſt huiuſmodi. ergo honor non eſt felicitas. Nam appetunt honorem
conſequi apud ſapientes tanq̃ peritiſſimos in diſcernendo, & apud eos qui ipſos cognoſcunt exi-
ſtimantes talem honorem eſſe veluti teſtimonium quoddam ſuarum virtutum, & indiciũ quo de-
prehendunt & ſibi perſuadent ſe habere virtutes, poſteaq̃ honorantur: ergo honorem appetunt ob
ipſam virtutem: ergo honos eſt ob virtutem. Notandum quod ſi honos eſſet humana felicitas ſe-
queretur quod breui tempore aliquis eſſet felix & non felix. i. nunc felix cum honoratur nunc non
felix cum non honoratur: & idem etiam reſpectu vnius honorãtis eſſet felix: reſpectu vero alterius
eum poſthabentis non eſſet felix. ATQVE forſitan. } Hæc eſt quarta pars in qua proſequitur phi- 33
loſophus, refellendo nunc eos qui ſummum bonum in virtute ponebant, & quãq̃ hi magis ad ve-
ritatem acceſſiſſe videntur q̃ ſuperiores, quia virtutem habens eſt in potentia propinqua: felix ta-
men hanc opinionem etiam reprobat tali ratione. Id quod non eſt perfectum: non eſt ſummum
bonum: At virtus non eſt perfectum: ergo nõ eſt ſummum bonum: minor probatur a philoſopho.
Nam virtus poteſt eſſe in dormiente & in eo item qui non operetur ob impedimenta, & demum in
his qui ſint in maximis erumnis, & calamitatibus conſtituti: quos nemo felices appellabit niſi po
ſitionem cuſtodiens, ſicuti fecere aliqui philoſophi ponentes quædam paradoxa. Notãdum quod
ſi oportet aliquem felicem euadere: neceſſe eſt in illo prius eſſe virtutes: Verum non ſufficit vt ha-
beat habitum. Nam habitus ordinatur ad operationem & propterea virtus eſt imperfectior quàm
ipſa felicitas, cum ordinetur ad vlteriorem finem. Notãdum quòd à philoſopho facti ſunt libelli
de omnibus ſcientiis liberalibus breuiſſimi & per modum concluſionum, quos appellauit conuer-
ſiones, & ſic ſolent græci artes liberales appellare: quia videntur circulo quodam in ſe redire cum
vnaqueq; aliis vtatur: hos libellos philoſophus appellauit conuerſiones. alii dicunt quædam eſſe
a philoſopho confecta ita vt finis vnius ſciẽtiæ ſit principium alterius, & ſic ſint quaſi circuli, quę
opinio mihi non placet. Notandum quod poſitio eſt opinio alicuius in philoſophia præclari, quæ
ſit aliena à communi hominum opinione, vt fuit Heracliti qui dixit contraria eſſe idem & huiuſ-
modi. Notandum quòd philoſophus differt conſiderationem vite contemplatiuæ in alium lo-
cum: quia non pertinet ad hunc locum tractare de ipſa. Nam nec reprobari poteſt cum ſit præſtan
tiſſima: nec ſumenda nunc pro felicitate, cum antea oporteat tractare de felicitate actiua & ciuili
quæ competit homini, vt homo eſt. EA vero quæ pecuniis. } Hac in parte quinta refellit opinio 34
nem eorum, qui ponebant ſummum bonum in diuitiis hoc pacto. In ea vita quæ eſt violenta nõ
conſiſtit felicitas. At ea vita quæ intendit diuitiis & eis dedita eſt huiuſmodi. ergo & cætera. Item
illud quod eſt alterius cauſa, & propter aliud non eſt felicitas humana, at diuitiæ ſunt huiuſmo-
di: ergo diuitiæ non ſunt felicitas humana. Nam ſummum bonum non eſt ob aliud: alia vero om-
nia ſunt ob ipſum. Diuitiæ vero ſunt adminicula, quibus vir ſtudioſus poteſt exercere ſuas opera
tiones vt magnificentiæ & liberalitatis: ergo ſunt ob operationes virtutum nonnullarum, & ordi
nantur ad aliud vlterius. Ex his infert quod illa tria prædicta magis apparent eſſe finis vltimus q̃
diuitiæ, & tamen illa non ſunt, vt oſtenſum eſt quamuis multæ ſint allatæ rationes, ſcilicet a diuer
ſis philoſophis.

Quod non ſit idęa. Cap.VI.

35 PRæſtat autem fortaſſe de vniuerſali bono conſyderare, & quonã
modo dicitur dubitare: quanquã hæc quæſtio perardua nobis eſt:
propterea quod amici ſunt qui formas ipſas introduxerunt. Verũ
melius forſitan, & oportere videbitur ſua quoq;, preſertim philo
ſophos, pro veritatis ſalute reſellere. nam cum ambo ſint amici: ſanctũ eſt ho
nori veritatem pręferre. Qui igitur hanc attulerunt opinionem: in ijſce non
faciebant idęas, in quibus prius & poſterius eſſe dicebant. Idcirco neq; nume
rorum idęam conficiebant. at bonum & in ſubſtantia dicitur, & in quali, &
in eo quod eſt ad aliquid. atq; id quod eſt per ſe, ſubſtantiaue: prius eſt eo na
36 tura quod eſt ad aliquid. Eſt enim hoc propagini, & accidenti eius quod eſt
ſimile, quibus efficitur: vt non ſit in omnibus cõmunis quædam idæa. Præte
rea cum bonum æque atq; id quod eſt dicatur (nam & in ſubſtantia dicitur
bonum: ut mens & deus, & in quali: virtus. & in quanto: mediocre. & in rela
tione: vtile. et in tempore: occaſio. & in loco: mora. & alia iſtiuſmodi) cõſtat
non eſſe commune quicquam vniuerſale ac vnum. non enim in omnibus prę
37 dicamentis: ſed in vno tantummodo diceretur. Præterea cũ eorum quæ unã
habent idęam: una ſit & ſcientia bonorum etiam omnium, una ſcientia quæ
dam eſſet. nunc autem plures ſunt, & eorum quę ſub eodem pdicamento ſunt
collocata: ut temporis. in bello quidem, militaris facultas. in ęgritudine autẽ:
ars medendi. & mediocris: in alimento quidem, medicina. in laboribus autẽ,
38 ars corporis exercendi. Dubitauerit autem quiſpiam: quidnam & velint di
cere ipſum quodq;: ſi una & eadem hominis eſt ratio, & in ipſo homine & in
39 homine. nam quo vterq; eſt homo, hoc differentiam interſeſe nullam habe
bũt. quod ſi ita eſt: neq; quo utrumq; eſt bonũ. At uero neq; quia perpetuũ
eſt: ideo magis erit bonũ. ſiquidem neq; diuturnum album: magis eſt albũ,
40 quàm unius album diei. Probabilius autem de ipſo uidetur dicere Pythago
rici: ipſum unum in bonorũ ſerie collocantes, quos ſequutus uidetur & Pſeu
41 ſippus. Sed de his quidem alius erit ſermo. In ijs autem quæ dicta ſunt: con
trouerſia quædam uidetur, quod rationes non de omni bono ſunt dictæ. di
cuntur autem una ſpecie bona: ea quæ amantur per ſe. ea uero quæ hæc effici
unt, aut aliquo modo conſeruant, aut contraria prohibent: propter hæc ipſa,
modoq; alio, bona dicuntur. cõſtat igitur bona, bifariam dici: alia per ſe, alia
propter illa. Seiunctis igitur per ſe bonis, à bonis utilibus, conſideremus ſi ea
42 quæ ſunt per ſe, una idęa bona dicantur. at quęnam quiſpiam poſuerit per ſe
bona? an ea quæ & ſine alijs perſequimur, quale eſt ſapere, & uidere & uolu
ptates nonnullæ, atq; honores. hæc enim tametſi ꝓpter aliud quippiã perſe
quimur: tamẽ ex ijs, eſſe poſuerit quiſpiã quæ ſunt per ſe bona. an nihil aliud
43 præter idęam ponendum eſt? quare forma res quædã erit inanis. Quod ſi hęc
quoq; per ſe ſunt bona: eandem in his omnibus ipſius boni rationem ineſſe
oportebit: perinde atque albedinis ratio eadem eſt niue atque ceruſa, at ho
noris, & prudẽtiæ, & uoluptatis hoc ipſo quo bona ſunt: diuerſæ ſunt rõnes
ac differentes. ipſum ergo bonum nõ eſt quid commune una idęa. At quonã

modo dicuntur? non enim ij ſce ſimilia ſunt q̃ noĩe eodẽ fortuito nuncupanť. Dicuntur ne igitur, quia ſunt ab uno, aut ad unum omnia conferuntur: an cõparatione potius rationũ? etenim ut eſt in corpore uiſus: ſic eſt in anima mẽs, & aliud item in alio. Sed hęc in p̃ſenti forſitan omittenda ſunt: nã exacte ipſa diſcutere, ad aliam magis ſpectat philoſophiam. Et de idęa ſimiliter. Conſtat enim etſi eſt aliquod unum bonum, quod cõmuniter prædicatur, aut ſeparatum quod ipſum per ſe: non tamen aut agi, aut acquiri ab homine poſſe. nunc autem tale quæritur. Fortaſſe autem cuipiã melius eſſe uidebitur cognoſcere ipſum: ad ea bonorum quæ poſſideri ac agi poſſunt. nam uelut exemplar id habentes, magis ea quę nobis ſunt bona ſciemus, & ſi ſciuerimus: aſſequemur. Hæc igitur ratio habet quidem quandam probabilitatem: à ſcientijs autẽ diſcrepare uidetur. uniuerſæ nanq; bonum affectantes quoddã, idq; quod deeſt perquirentes, huius prætermittunt cognitionẽ. tãtam tamen opem uniuerſos artifices ignorare, & non perquirere: non eſt conſentaneum rationi. dubium autem eſt: & quidnam ad ſuam artem, aut textori confert, aut fabro, ſi ipſum ſcierit bonum: aut quonã pacto uel medicus, uel dux euadet peritior, qui idęã ipſam aſpexerit. neq; enim ualitudinem hoc modo medicus, ſed hominis, immo uero huius fortaſſe conſiderare uidetur, quippe cum ſingulis hominibus medeatur, Sed de his hactenus.

COMMEN.

PRÆSTAT autem fortaſſe. ℞ Hoc eſt tertiũ capitulũ huius ſecundi tractatus: in quo Ariſtoteles refellit opinionem Platonis de ſummo bono: quod Plato dicebat eſſe bonũ ſeparatum: ideſt idęam boni. Diuiditur in quatuor partes. In prima parte proponit quod dicẽdum eſt de vniuerſali bono .i. de idęa boni. In ſecunda parte aſſignat rationes, quòd non poteſt eſſe idęa boni. In tertia ponit quandam dubitationem & ſoluit. In quarta poſtq̃ exterminauit idęas oſtendit quòd dato quòd ſint idęæ, non eſt opus quærere de illis. In prima igitur parte dicit philoſophus quod omiſſis reliquis opinionibus de ſummo bono, fortaſſe melius eſt conſiderare de uniuerſali bono .i. de communi bono, & communi idęa boni quã Plato dixit eſſe ſummum bonum, & cauſam cur alia bona quæ ſunt hic ſint bona. Fortaſſe: quia hæc quæſtio non videtur pertinere ad moralẽ: ſed magis ad primum philoſophum, & metaphiſicum, tamen pauca dicere, & oſtendere quomodo non ſit idęa boni ſummum bonum, quod hic quæritur, & intenditur non videtur alienum à propoſito & ab philoſopho morali. Pluribus in locis ſuis in libris Ariſtoteles irruit contra idęas Platonis, & nunq̃ ſe excuſat niſi in hoc libro moralium. Ratio eſt quia cum ipſe det pręcepta de moribus ne videatur agere contra bonos mores impugnando amicum, & pręceptorem ſuum Platonẽ cum quadam honeſtate hic ſe excuſat. Qui igitur. ℞ Hæc eſt ſecunda pars in qua aggreditur Platonis opinionem oſtendendo talem concluſionem, quod non eſt vna cõmunis idęa omnibus bonis: vt putauit Plato & probat quatuor rationibus. Prima. Vbicunq; vel in quibus eſt prius & poſterius non eſt communis idęa & forma. At in bonis eſt prius & poſterius: ergo in bonis non eſt cõmunis idęa: maior conceſſa eſt à Platonicis, quia non ponebant idęas in his in quibus eſſet prius atque poſterius, & ideo numerorum non ponebant idęam: minor probatur à philoſopho .ſ. quod in bonis eſt prius & poſterius: Nam ſubſtantia eſt bonum: qualitas eſt bonũ: relatio ſimiliter, & alia quæ ſunt in alijs varijs prædicamentis in quibus eſt bonum. Verum cum iſta habeant ordinem prius eſt ſubſtantia quã relatio, cum relatio ſit reſpectu ſubſtantiæ, vt eſt virgultum reſpectu arboris, & vt eſt accidens reſpectu ſubiecti ſui. prius enim eſt arbos quã virgultum & ſubiectum quã accidẽs, & ſubſtantia q̃ quãtitas, vel qualitas vel relatio, vel aliud accidens. Vt prius eſt homo qui eſt ſubſtantia animata ſenſitiua, quã ſit tantus, veluti triũ cubitorũ, vel talis veluti albus, & ad aliquid veluti pater. per prius igitur eſt homo prioritate naturæ, poſterius vero hæc ſibi accidunt: vt ſit tãtus vel talis & ſimilia: ergo cũ bonũ nõ ſit quoddã cõmune ęque in oĩbus p̃dicamentis non erit quædã cõmunis idęa bonis oĩbus quẽadmodũ in numeris. Nã cũ varię ſint ſpẽs numerorũ, veluti dualitas, trinitas: & altera ſit prior altera nõ ponebat Plato quãdã idęã cõem oĩbus. Eodẽ pacto cũ varię ſint ſpẽs bonorũ, & in bonis ſit prius & poſterius, nõ debet poni vna cõis idęa oĩbus dicit plius.

36 PRÆTEREA cũ bonũ.} Secunda ratio. Ens dicitur de oĩbus ꝑdicamentis, ſimiliter & bonũ,&
alia eſt boni ratio cũ eſt in ꝑdicamento ſubſtantiæ, & alia ratio cũ eſt in prædicamento qualitatis,
& ſic de cæteris. Fit igitur talis argumentatio. Ea quæ ſunt in diuerſis ꝑdicamentis non dicuntur
ſm vnam rationẽ: nec eſt eorũ vna cõmunis idęa. At bonũ, loquendo de bonis quæ ſunt hic, eſt in
diuerſis ꝑdicamentis, ergo boni nõ eſt vna ratio,& vna cõmunis idęa. Maior concederetur à Pla/
tonicis, & ſemper affert maiores hic veluti conceſſas à Platonicis. Minorẽ ipſe probat.ſ. quod bo/
na ſunt in diuerſis ꝑdicamentis, nã mens quæ eſt de numero bonorũ: eſt in ꝑdicamento ſubſtãtiæ
vt ait: virtus in ꝑdicamento qualitatis: moderatũ in ꝑdicamento quantitatis,& vtile in ꝑdicamen
to relationis. Vtile enim refertur ad aliud: occaſio quoq;.i. opportunitas tẽporis ponitur in ꝑdica/
mento qñ, ſicut tẽpus quod eſt menſura motus ponit̃ in qñ, & cõgrua conuerſatio ponit̃ in ꝑdica/
mento vbi: & alia huiuſmodi bona: quæ varia ſunt,& in diuerſis ꝑdicamẽtis collocata. Nã vt prę/
dicamẽta ſunt maxime diſtincta inter ſe, ſic & res q̃ in ipſis ꝑdicamẽtis ſunt. Sequit̃ igitur cõcluſio,
quod nõ eſt vnũ & vniuerſale bonũ cõe oĩbus bonis: nam ſi ita eſſet nõ in oĩbus ꝑdicamẽtis, ſed in
vno tñ diceretur,& eſſet vt oñdimus. Notandũ quod ens,& bonũ cõuertunt̃. Sed bonũ ſumit̃ bifa
riam. Primo modo vt eſt paſſio entis,& ſic cõuertit̃ cũ eo: alio modo vt eſt bonũ moris, & hoc non
cõuertitur cũ ente, nam omne bonũ moris eſt ens nõ autẽ econtra. Si igitur Plato dicit eſſe vnam
cõem idęã boni, oportet, vt dicat bonũ cõmune quod cõuertitur cũ ente,& ſic acci)it hic phs illud
bonũ cõe quod cõuertitur cũ ente: & ex eo arguit cõtra Platonẽ. Notãdũ qđ Deus ꝓprie nõ eſt in ꝑ/
dicamento cũ ipſe ſit qui producat ipſam ſubſtantiã & oĩs ſubſtantia cõponitur, aut ex materia &
forma, aut ex potentia & actu: Deus autẽ nõ eſt cõpoſitus, ſed accipitur hic improprie.ſ. pro ſubſtã
tia ſeparata: vel pro corpore cœleſti: quę dicunt̃ animata à phis. tamen ſm Scotũ,& forte etiam ſm
Platonẽ eſt quædã ſubſtantia tranſcendens quæ ꝑdicatur de Deo,& de ſubſtantia ꝑdicamentali,&
ſic faciunt decẽ ꝑdicamenta tranſcẽdẽtia, & ſic quantitas ꝑdicatur de infinitate Dei,& qualitas de
37 bono.&c. PRÆTEREA cũ eorũ.} Tertia rõ. Quorũ nõ eſt vna,& eadem ſcientia: nõ eſt vna cõis
idęa, ſed bonorũ nõ eſt una, & eadẽ ſcia: ergo bonorũ nõ eſt vna cõis idęa: maior cõcederetur à Pla/
tone. Nã Plato dixit, ut ſunt idęæ ita eſſe ſcientiã noſtrã. Minor declarat̃ à pho. nã eorũ quæ ſunt
in uno ꝑdicamento nõ eſt eadẽ ſcientia: multo minus erit una ſcientia eorũ bonorum quæ ſunt in
diuerſis ꝑdicamentis. Sed tẽpus quodcunq; collocatur in uno ꝑdicamento,& tñ temporis non eſt
una ſcientia, atq; eadẽ. Nã tẽporis bellici eſt una ſcientia quæ dicitur ars militaris. Tẽporis ægritu/
dinis eſt ſcientia medicinę: quę obſeruat tẽpus.ſ. principiũ: augmentũ: ſtatum & decrementũ. Simi
liter moderationis in cibo eſt ars medendi, qua obſeruatur tẽpus debitũ alimento, & ſuperius exẽ/
plum de medicina pertinet ad recuperandã ſanitatẽ, hoc ad conſeruandã eandẽ. eſt etiã alia obſer/
uantia tẽporis: quæ pertinet ad gymnaſticã.i. ad artẽ exercendi corporis in ipſis ludis gymnaſticis.
Notãdũ quod vnius,& eiuſdẽ boni, quod eſt in uno ꝑdicamento: oſtendit phs plures eſſe ſciẽtias.
Nam tẽpus eſt bonũ,& de ipſo cõſiderant varię ſciẽtiæ: ut in bello tẽpus bonũ,& idoneũ,& oppor
tunitatem conſiderat ars militaris,& tẽpus bonũ in ægritudine medicina, & ſic de alijs aliæ facul/
tates: ita ut cũ alia ſit atq; alia ſcientia talis boni, erit alia atq; alia ratio, & non cõis ratio neq; idęa
huius boni quod eſt in uno ꝑdicamento, multo minus boni quod eſt in oĩbus prædicamentis.
38 DVBItauerit autem quiſpiam.} Hæc eſt quarta ratio qua oſtendit nõ eſſe ponendã cõem idęam
ex eo, q̃a eſſet ſuperflua. Dicit igitur quod ambiget quiſpiã quidnã Platonici velint dicere ipſum
quodq;. Addunt.n. ipſum vnicuiq; rei cũ volunt ſignificare idęã illius rei ueluti ipſum hoĩem.i. idẽ
hoĩs ipſum ęquũ ipſum bonũ, idęã ęqui,& idęã boni: quid ergo volunt ſignificare per ipſum? vo/
lunt ne oſtendere eſſe diuerſas idęas à rebus quorũ ſunt idęæ: vt volebat Plato? Verum ea nõ diffe/
runt quæ cõueniunt in una atq; eadem ratione formali. At ipſe homo.i. idæa hoĩs & homo apud
nos cõueniunt in ratione formali: ergo nõ differunt. Nã ſi diffiniantur de vtroq; dicetur animal ra/
tionale. ſi ergo nõ erit differẽtia in rõne formali inter idęã hoĩs,& hoĩem, & inter idæã boni & bo/
num: ſuperfluũ videretur ponere idęã hoĩs,& idęã boni, & credere eſſe quaſdã ſpecies ſeparatas per
ſe ſeorſum exiſtẽtes: notandũ quod phs hic ex diffinitione rerũ irruit cõtra Platonẽ, qui poſuit for
mas diuerſas, & idęas à rebus quarũ ſunt idęæ: diuerſitas autem nulla alia vr̃ q̃ formalis: quod ſi
oñdat̃ ipſas nõ differre rõne formali: certe nõ differẽt res illæ, & falſa erit opinio Platonis ponẽtis
39 idęas differre à rebus quarũ ſunt idęę,& ſuperfluæ idęę videbunt̃. AT vero neq; q̃a.} Hac in par/
te affert vnã obiectionẽ quæ fieri cõtra eũ poſſet. Tu dicis ò Ariſtoteles quod homo non differt ab
ipſo hoĩe.i. idęa hoĩs: q̃ſo non differt: cũ homo hic apud nos ſit corruptibilis: idęæ vero & hoĩs &
boni ſint ꝑpetuæ & incorruptibiles? dicit ergo phs qđ propter hoc non differunt eſſentialiter,& for
maliter: ſed per modos quoſdã,& poſteriora quædã veluti finitũ & infinitũ: perpetuũ & nõ perpe/
tuum: q̃ nõ ſunt de eſſentia rei: modi vero nõ faciũt proprie differre; ſed formæ eſſentiales faciunt
ea q̃ ſunt, proprie differre. Nã ea dicunt̃ eſſe de eſſentia alicuius q̃ ſimul ſunt & nõ poſterius. Prius
enim res eſt, poſtea ꝑpetua,& nõ ꝑpetua,& talis vel talis: q̃ nõ faciũt eſſentialiter res differre,& dat

exemplum de albedine, quod nõ eſt magis album, id quod poteſt durare vnũ diem, q̃ id quod poteſt
durare vnum annũ. Illa enim duratio non facit eſſe magis, aut minus album: nã licet vnum ſit diu-
turnius altero: tamen vtrũq; eſt album, & eiuſdẽ rationis. Igitur cũ Platonici velint ideas differre à
rebus: quarũ ſunt ideę, & nos oñdimus nõ differre, ſuperfluum eſt ponere ideas: fruſtra ergo ponitur
cõis idea boni. Quãuis enim bonũ, & ipſum bonũ. i. idea boni differant per hoc quod alterum ſit
diuturnius altero: tamen non differunt in ſua ratione formali, quia eiuſdem ſunt rationis.
PROBABILIVS autem. ℈ Hoc loco pħs comparat opinionem Platonis de bono cũ opinione Py- 40
thagoræ, & dicit quod ſententia Pythagoricorũ videtur probabilior q̃ Platonis: non quod ſit ſim-
pliciter vera: ſed probabilior. Dicit igitur quod Pythagorici non poſuerunt bonũ quoddã ſeparatũ
per ſe exiſtens cõe oĩbus bonis: ſed poſuerunt ordinem, & ſeriem bonorũ: in qua collocarunt etiam
vnum, vt oſtendatur quod res tunc dicitur proprie bona, & perfecta: quãdo eſt vna. Pythagoras po-
ſuit duas ſeries ſiue duos ordines vel familias vt ipſe dicebat rerum, & has dixit principia rerum.
Vnam igitur bonorũ ſeriem ponebant Pythagorici: alteram malorũ, & in vna quaq; ſerie dicebant
eſſe decem inuicem oppoſita: tanq̃ decem principia bonorũ, & decem malorũ. In ſerie bonorum po
ſuerunt vnum: in ſerie malorũ plura, & ſucceſſiue oppoſita hæc. ſ. finitum: infinitum: impar & par.
rectum & obliquũ: quadratum: altera parte longius: lumen: tenebrę: dextrum: ſiniſtrũ: mas: fœmina:
quies: motus: bonum: malũ. Vnum dixit eſſe in numero bonorum, quia quælibet res habet in ſe bo-
nitatem ſuam per vnitatem: qua ſuſcipit ſuum eſſe. Nam quando vnitur anima cum corpore, tunc
fit vnum, quod eſt homo: quando vniuntur elementa: tunc fit compoſitum, & eſt vnum vt lignum
lapis: aurum & ſimilia: & quando vniuntur plures voces ſecundum proportionẽ fit vnus cõcentus.
Itaq; vnitas in qualibet re videtur eſſe perfectio. Econtra facit pluralitas: deſtruit enim res, & ad nõ
eſſe perducit: nam cum aliquod corpus reſoluitur in elemẽta, & in plura: tunc deſtruitur illud com-
poſitum. Finitum quoq; eſt bonum, quia deſignat perfectionẽ, & poteſt percipi. Infinitum eſt ma-
lum, & imperfectum, & indeterminatum, & percipi non poteſt. Impar eſt bonum, quia diuidi non
poteſt ut vnitas, & non deſtruitur per ſuam imparitatem. Par econtra eſt malum, quia per ſuã pari-
tatem reſoluiẽ uſq; ad vnitatẽ quæ non eſt amplius numerus, & ſi aliquando non poteſt diuidi vſq;
ad vnitatẽ: ita quod remaneat numerus: ſtat virtute ĩparitatis vt prĩo modo octonarius nũer⁹ diui-
ditur vſq; ad vnitatẽ, ſenarius ſtat in prima diuiſione virtute imparitatis. i. numeri ternarij: nõ qđ
ſtat ſenarius numerus: quia iam eſt deſtructus, ſed ſtat diuiſio & conſiſtit in ternario i ſic de alijs op-
poſitis dici poteſt: quod alterũ habet rationẽ boni: alterũ mali. Ariſtoteles igitur anteponit hãc opi-
nionem Pythagoræ, opinioni Platonis. Quia Pythagoras reducebat oĩa bona ad vnũ bonũ: quod
eſt in rebus hic apud nos: & non ad vnũ bonũ ſeparatũ a nobis: vt eſt idea boni quẽadmodũ ſenſit
Plato, & dicit quod Speuſippus qui fuit diſcipulus Platonis, & ex ſorore nepos, reliquit eũ in hoc,
& ſequutus eſt Pythagorã: ex quo etiã ſe magis excuſare videtur, ſi ipſe nõ ſequutus eſt Platonẽ prę-
ceptorem. IN ijs autem quæ dicta ſunt. ℈ Hac in parte quæ eſt tertiã pars principalis huius capi- 41
tuli, affert obiectionem quæ fieri poſſet cõtra rõnes ſuas ſuperius illatas. Diceret enim quis poſſet ò
Ariſtoteles tu loquutus es de bonis vno modo ſumptis indeterminate, & ſine diſtinctione vlla nõ
loquendo de omni bono diſtincte vt oportebat. Nam bona biſariam dicuntur. quædã enim per ſe
bona: quædã propter aliud, & de iſtis duabus ſpeciebus fortaſſe diceret Plato ſe non poſuiſſe cõem
ideam vnam, ſed de altera ſpecie tãtum. ſ. bonorũ per ſe relictis bonis vtilibus, & propter aliud quæ
non ſunt proprie bona cũ ſint ad aliud. Itaque debebas diſtinguere ò Ariſtoteles, & de omni bono
differenter loqui & diſtincte. tu autem non loquutus es de omni bono: cũ biſariam ſit. Dicit igitur
pħs iſta eſt bona obiectio: itaq; diuidantur bona: quia ex ijs quæ dicta ſunt à nobis cũ nõ diſtinxe-
rimus bona, controuerſia videtur ſuboriri, & obiectio quędã: ad quã tollendã diuidamus bona, &
videamus ſi eſt vna cõis idea. Bona biſariam dicũtur: quędã per ſe: q̃dã ob aliq̃d aliud. per ſe autem
bona rurſus, aut per ſe ſimpliciter & abſolute ſunt, aut ſunt partim ꝑpter ſe, partim ob aliud, quæ
ſunt quaſi media inter ea quæ ſunt per ſe ſimpliciter & abſolute: & ea quæ ſunt ob aliud tantũ. per
ſe ſimpliciter ſunt vt felicitas: per ſe vero bona: q̃ partim ſunt propter ſe: partim ob aliud ſunt: vt
ſanitas: ea vero ſunt proprie ob aliud ut in medicina potiores & tẽperati cibi, & alia huiuſmodi
quæ faciunt vel cõſeruant ſanitatẽ vel remouẽt cõtraria. i. impedimenta ſanitatis. Sunt. n. ob aliud
tantum, quia ob ſanitatẽ. Quare ſunt bona per ſe, & propter aliud, & partim propter ſe, & partim
propter aliud. natura enim non tranſit ab extremo ad extremũ ſine medio vt aiunt. Cum igitur tot
modis dicantur bona accipiamus alteram ſpeciẽ bonorũ. ſ. per ſe poſthabitis nunc bonis vtilibus
quæ ſunt ob aliud tantũ quia ſi debet eſſe idea boni magis erit de bonis per ſe. Accipiamus igitur
iſta bona per ſe, & cõſideremus dicit pħs ſi his cõpetit una cõis idea. Notandũ circa illa uerba, non
de omni loquebamur bono, in textu græco qui reperitur, & etiã in traductione Leonardi nõ eſt ibi
non: traductio uetus, & Ioãnis argiropyli habet nõ. Et Euſtrathius, & alij expoſitores exponũt cum
non. iſtum textum. AT quænam quiſpiã: Facta diſtinctione bonorũ, & poſtpoſitis utilibus q̃ ſunt 42

ob aliud tantū, & ſumptis per ſe bonis oſtendit pħs ꝙ per ſe bonorū nō eſt vna cōis idæa, & hoc mō
vř tollere idæas rerū. ſi hic apud nos o Plato ſunt aliqua bona per ſe forma, & idæa bonorū vana, &
ſuperflua eē vř. At primū eſt ergo & ſecundū. quòd aūt primū ſit oſtenditur. Sunt. n. hic bona per ſe
vt ſapere, & videre, & habere prudentiā. & alia hmōi, & quędā voluptates, quia nō oēs ſed volupta-
tes q̄ ſtudioſas operationes ſequuntur. hæc. n. q̄uis cōferant ad aliquid aliud tñ propter ſe expetun-
tur, & ſunt bona reponenda, & numeranda inter bona per ſe. hoc oſtenſo vtitur quaſi deriſiōe contra
Platonē. q. d. videtur ne tibi o Plato ꝙ p̄ter tuā idęam, quā tu vocas bonū per ſe, & ſeparatum à no
bis: ſit aliud quicq̄ bonū per ſe hic apud nos? Ad qd igitur fuit opus ponere idęas? ſuperflua profe-
cto eēt ſpecies & idęa. Nā Plato nolebat ꝙ idææ differrent à rebus quarū erant idęę. ſi ergo oſtēſum
eſt ab eo ꝙ idęa boni eſt bonū per ſe, & nos habemus ēt hic apud nos bona per ſe, & in eo quòd per
ſe ſunt eiuſdē rationis cū idęis, & non differunt ſuperflua, ſpecies erit, & idęa. Ex his omnibus cōclu
ditur quòd ſi nō eſt vna idęa cōis bonorū quæ ſunt per ſe de quo magis videbatur, nullo mō poteſt
eſſe vna idęa cōis oīum bonorū vel aliquorū bonorū, ex quo ſequitur non eē idęā. Verū ſi tu dixeris
quòd neq; illa q̄ enumeraui, nec alia ſunt bona per ſe: ſuperflua quoq; eēt idęa. nam ſi eſt bonū ſepa-
ratum per ſe, & debet eſſe exemplar eorū quæ ſunt hic apud nos: certe ea q̄ ſunt ex idæis. i. exemplata
vt ita loquar, debent eē hic vt correſpōdeant ſuis idęis. ſed ſi non ſunt talia exemplata per ſe vt ſunt
idææ per ſe: fruſtra poſitæ ſunt idęę eorū q̄ ſunt. ſ. vt ſit idęa bonorū id qd vere eſt bonum per ſe: po
43 ſtea apud nos non ſunt bona per ſe: de quibus ponitur idęa. QVOD ſi hæc quoq; per ſe. ℈ Seqtur
in redarguendo Platonē, & oſtēdit ꝙ ſi ſint hic bona per ſe nō eſt neceſſe ponere aliud bonū ſepara-
tum per ſe. Nā ſi per ſe bonorū eſt vna cōis idęa, tunc oīa quę ſunt hic per ſe bona, erūt eiuſdē rōnis.
ſed hoc eſt falſum: ergo falſum eſt ponere vnā cōem idæam eſſe per ſe bonorum. quod aūt hoc ſit fal-
ſum. ſ. hic per ſe bona eē eiuſdē rationis probatur à pħo: & oſtenditur ꝙ ſunt diuerſę rationis. nā ſa
pientia eſt bonū per ſe tale vt perficiat habentē, & eſt in eius poteſtate cuius dicitur eē: honos depen
det ab alio. at hæc cōpetūt his, diuerſa ergo ſunt diuerſę rationis bona. quòd ſi eēt vna cōis idęa bo
norū per ſe: tunc omnia bona per ſe, quæ ſunt hic conuenirent in cōi ratione formali vt nix, & ceru
ſa in albedine. albedo enim niuis, & ipſius ceruſę eſt eiuſdē rationis. ſed cū non conueniant in vna
cōi ratione vt oſtenſum eſt, profecto non erit eorū vna cōis idæa. quare ſiue ſint bona per ſe hic apud
nos: ſiue nō ſint: nullo mō erit idæa: quia ſi non ſint hic bona per ſe: nec etiā eēt idęa, quia Plato po-
ſuit idæas vt per eas tanq̄ per exēplaria producat ea q̄ ſunt hic. ſi ergo exēplata hic non eēnt: fruſtra
eēnt ibi exēplaria & formæ. ſi vero ſint talia bona per ſe hic apud nos ēt nō erit idęa, quia iſta bona
erunt eiuſdē rōnis cū idęa, & ēt inter ſe. ſed iſta ſunt diuerſarum rationū, quia non eſt eadē ratio pru
dentiæ & honoris, vt probauimus, ergo non eſt vna cōis idęa bonorū per ſe. ex quibus concluditur
ꝙ ſiue non ſint hic bona per ſe ſiue ſint: non eſt vna cōis idæa. at quonam pacto bona dicuntur? Ex
ſupra dictis oritur quædā difficultas: quā ſoluit pħs. ſ. q̄ſo bonū dicatur prædiceturq; de omnibus
bonis. nā cum ſuperius dicebatur ꝙ bona habent diuerſas rationes ſtatim excluſa eſt p̄dicatio vni-
uoca: neq; etiā videtur, quòd bonū prædicetur ęquiuoce de bonis, cū non ſint ſimilia ijs q̄ fortuito
& à caſu eodē noīe appellātur. Reſtat igitur q̄ſo ſit dicendū bonū prędicari de bonis inferioribus ſi
nec vniuoce nec ęquoce prædicatur vt diximus, & apparet. Notādū ꝙ eſt differentia inter prædica-
tionem vniuocā, & ęquiuocā. Vniuoca eſt qñ aliquid prædicatur diciturq; de pluribus ſm vnū no
men, & vnā rationē vt homo dicitur vniuoce de Socrate & Platone. Aequiuoca eſt: qñ aliquid p̄di-
catur de pluribus ſm vnum nomen tantū: rōnes vero eius ſunt diuerſæ ſm illud nomen, vt canis di
citur de cane terreſtri, & de marino & cœleſti. oēs enim iſti licet ſint diuerſæ rationis, habent tamen
nomen cōe. Reſtant duo alij modi duęq; naturæ: quarū vna eſt quando res habent idē nomē, & ali
quā rationem cōem, ſed non vt vniuoca. verum dicuntur conuenire vel quia profluunt ab vno vel
quia pergunt ad vnū exemplum primi, vt inciſio venę, inſtrumentū medici i potio itē & alia q̄ inter
ſe ſunt diuerſa tñ dicuntur medicinę, quia ab vno. ſ. à medico originē habēt, exēplū ſecundi: vt ſana
dicitur veluti conſeruatiua ſanitatis vt exercitatio corporis ſiue recuperatiua: vt medicinę, & talia
quæ tendunt ad vnum terminū, & eundē finē. i. ſanitatē. Altera eſt natura media inter vniuoca pu-
ra, & ęquiuoca pura, & iſta ſunt analoga. i. quę habent proportionē, & ſimilitudinē rōnis inter ſe,
& hoc mō vult pħs vt dicātur bona. i. p analogiā & ſimilitudinē rationis, & ipſemet ponit exemplū
vt ſicut viſus in corpore eſt bonū: ita mens, & intellectus eſt bonū in aīa, & iſta eſt proportio, & ana-
logia ſm quā bonū dicitur de bonis nō vniuoce neq; ęquiuoce: ſed analogice. Nā qualis eſt oculus
in corpore: talis eſt mens in aīa. ſed vtrūq; eſt bonū per ſe, & dicentur bona per ſe ſm ſimilitudinē ra-
44 tionis. SED hęc in pręſenti. ℈ Hæc eſt quarta pars principalis huius tertij capituli i in qua oſten-
dit, quòd non pertinet ad moralē pħm trite inquirere. vtrum bonū dicatur vniuoce an ęquiuoce:
& itē de idęa boni: quam poſuit Plato, ſed talis conſideratio diligens pertinet potius ad primū phi-
loſophum & metaphyſicum. Nam primus philoſophus conſiderat de omnibus quomodo dicūtur
& ſi conueniunt vel non conueniunt in ratione formali, & talis conſideratio preſertim diligens nō

pertinet ad moralē:ſimiliter de idęa.nam moralis non conſiderat de his:quæ hic aut agi,aut acqui
ri à nobis nō poſſunt:vt ſunt idęę cū ſint in mente ipſa diuina vt vult Plato.Nos aūt q̄rimus nunc
dicit p̄hs bonū humanum. FORTASSE aūt.} Affert obiectionē quandam,& eam ſoluit. Tu 45
Ariſtoteles remouiſti ſententiā Platonis primo refellendo eā vt falſam:poſtea dixiſti,quòd ſi etiam
eſt talis idæa boni:tñ non pertinet eius cognitio ad moralē,& hoc non videtur verū.nam ſi ſit idęa
boni certe videbitur quòd eius cognitio pertineat ad ſcientiā morū,& cognitionē bonorum.quia
exēplar valet ad hoc vt fiat diligenter id quod dependet ab ipſo exēplari.facilius.n.illo cognito,&
diſcernemus dependens,& ſicut ſagittarij ſigno poſito conſequemur bonum,q̄d q̄rimus. HÆC
igitur ratio:nunc ſoluit obiectionē duabus rationibus. Prima.cognitio illius boni nō pertinet ad
p̄hm moralē:quam nullę artes nullęq; ſcientię conſiderant,& præſupponunt: at bonum Platonis
ſeparatū eſt tale:ergo eius cognitio non pertinet ad moralē,& eſt inutilis eius cognitio.oēs.n.arti-
fices dirigunt ſuas operatiōes ad perficiendū ſuum opus,& ſiquid eis deeſt non contēplantur idæā
ſeparatā à nobis,cuius cognitio ſi conferret profecto non p̄termitteretur ab omnibus artibus.No
tandū quòd Plato cōceſſiſſet non poni illud exēplar:vt nos intuentes illud faciamus ea q̄ ſunt hic
ad imitationē illius,ſed vt deus opifex vniuerſi intuēs exēplaria,& idæas,quas habet in ſe,produ-
cat deinde has res quæ ſunt hic,& ſint veluti exēplata. DVBIVM aūt eſt.} Secunda rō.Eius rei 46
cognitio non pertinet ad ſcientiam moralē quæ non prodeſt ſcientijs,& artificibus vt euadant pe
ritiores in ſua arte:ſed cognitio boni ſeparati eſt hmōi,ergo non pertinet & cętera. Hoc probatur
inductione diſcurrendo per ſingulas artes,& facultates,q̄ de nihilo magis vel melius operari poſ-
ſunt:ſi cognouerint idęam boni ſeparatam q̄ ſi eandē ignorauerint. FORTASSE.} Quia licet 47
medicus in operando verſetur circa ſingularia,tamē conſiderat etiam ſanitatē,& hominē in vniuer
ſali.cum p̄hs vellet diffinire felicitatem:attulit opiniones multorum:quorū alij dixerunt eſſe volu-
ptatē,alij honorē,alij virtutem vel alij aliquid eorū bonorum,quæ ſunt hic.Plato vero pręter hęc
aliud ſummū bonum cenſuit eſſe ſeparatū à nobis penitus,& ab his bonis quæ ſunt hic:cuius opi
nionē refellit p̄hs oſtendens pluribus rationibus non eſſe ponendam vnā idæam cōem omnibus
iſtis bonis q̄ ſunt in vita humana.nā philoſophus loquitur in doctrina ſua de ſummo bono quod
acquiri poteſt ab homine per operationes ſuas,ita vt ſit in ſe poſitū.ſed vt videamus quę fuit ſentē
tia Platonis paulo eſt altius repetendū,vt intelligamus rationes philoſophi non procedere contra
mentē Platonis,ſed contra eam ſententiā quam vulgus credebat vel dicebat eē Platonis.Plato igi
tur ex cognitione harū rerū,& ordine eorū quæ ſunt hic,& partibus mundi aſcendit ad cognitionē
opificis vniuerſi.nā cognitio noſtra ortū habet à ſenſu,& tandē aſcendit ad vniuerſale,& rationes
rerū,& ſic inuentæ ſunt artes,& ſcientiæ.ſic igitur Plato aſcendit ad cognitionē primæ cauſæ eorū
q̄ ſunt.cui tribuit rōnē cauſæ efficientis,& cauſæ formalis & finalis. primo efficientis: qa ea q̄ ſunt
ab aliquo ſunt producta,& ne fiat proceſſus in infinitū veniendū eſt ad vnum quod ſit producens
tantū,& non productū,& talis ſit cauſa prima q̄ habet eē ex ſe ita quòd nullo modo ab alio,& iſta
cauſa prima eſt efficiēs omnium quæ ſunt hic,& ab ea profluunt,& conſeruantur omnia. & eſt vt
quidā pater familias.ideo Plato ipſum vocauit patrē huius vniuerſi.Propterea dicitur cā formalis
ob multas ratiōes:primo quia eſt ſemotus ab omni materia,& quicquid ipſę eſt forma eſt,& etiam
quia complectitur formas oīum q̄ ſunt.nam cū ipſe ſit cauſa efficiens neceſſario dicere oportet: ꝙ
cognoſcens efficit,& intelligit ea anteq̄ ſint:quia ſi ſecus eſſet ignoraret ea anteq̄ produceret,& ſic
ageret ſine cognitione quod eſt abſurdum.Et.n.deus anteq̄ produceret mundū intellexit eum,ergo
erat mūdus,& erat in eo ab ęterno non vt accidēs quoddā,quia in deo non eſt accidēs vllum,ſed ſu
per eminenti quodā modo.Plato igitur voluit ꝙ omnia anteq̄ producantur eēnt in deo:non eo mō
quo ſunt hic cum materia,& cū exiſtentia,ſed ſuper eminenter,& ipſa tantū.i.ratio formalis tantū
vniuſcuiuſq; rei. Ideo appellabat ipſas cū hac additione ipſum hominem ideſt rationē hominis &
ipſum equū.i.rationem equi,& ſic de alijs.ſunt aūt hæc in deo perpetua,& ſine materia,& idem cū
deo re:nec eſt inconueniens vnū eſſe idē re.habere tamen plures rationes vt aſcenſus,& deſcenſus in
ſcala,& via ab athenis thebas,& à thebis athenas.licet idē ſit ſpatiū tamen alia eſt ratio aſcenſus,&
alia deſcenſus,& alia ratio vię ab athenis,& alia ad athenas,& ſic idæas rerū eſſe idem re cū deo:dif
ferre tñ ratione dicebat Plato.declarabat etiā & oſtendebat has idæas neceſſario eſſe ponēdas in deo
exēplū artificū:q cognoſcūt id q̄d facere dēnt anteq̄ fiat.ſicut faber & architectus cognoſcūt domū à
ſe faciēdā,& habēt eā in mente q̄ quidē eſt forma,& rō domus ſine vlla materia.reſpicit igitur artifex
ad illā domū quā habet in mēte cū operatur:ſic pictor aſpiciēs ad idęā quā habet in mēte manū,&
penicillū dirigit.ſed hoc intereſt ꝙ artifex acquirit illā formā nec ſemper habuit eā:deus aūt ab ęter
no habet rōnes,& exēplaria oīum rerū,& ſic vt artifex p̄ducit ſuos effectus reſpiciēdo ad rōnes quas
habet i mēte,ſic deus p̄ducit res diſtictas reſpiciēdo ad rōnes q̄s hēt diſtictas i mēte,diſtinctas inquā
ratione non aūt re,& ideo q̄n deus vult producit hominē,& non equū quia ratio,& idæa ad quam
reſpicit eſt diſtincta rōne inquā non re.deus igitur habet formas,& rationes rerū:ideo pōt dici cau-
ſa formalis

ſa formalis oīum rerū ſm Platonē:quia ipſe eſt dator formarū neceſſario habet formas,& ſine materia,& ſupereminenti modo.eſt ēt deus cauſa finalis:non ſolū enim ab ipſo omnia profluunt:ſed etiā ad ipſum oīa referuntur tanq̄ ad veriſſimū finē.Nā cum ſit ſummū bonū expetitur ab omnibus,& oīa ad ipſum tendunt tanq̄ ad vltimū,& perfectiſſimū finē.ſic igitur ſummū bonū cenſuit eſſe Plato.i.ipſum deum cuius participatione ſint alia bona.i.reliqua quicquid habent boni inde habeāt tanq̄ à fonte & cā.In cuius eſſentia poſuit idæā boni q̄ cōis eſſet omnibus bonis:quæ ex illo exēplari veluti exēplata ducta bona appellarētur.hanc opinionē Ariſtoteles q̄ ſubtiliſſima erat,& fama celebrata,multis in locis labefactare enititur.hoc aūt loco eam multis rationibus refellit oſtendens q̄ hæc bona cū inęqualia ſint,& diuerſę rationis,non debent habere cōem idęam.Nā ſi accipiamus inquit ſubſtantiā,qualitatem,& alia hmōi:reperiemus ſubſtantiam per prius eſſe bonum q̄ qualitatem vel relationem,& huiuſmodi.non erit ergo quædam cōmunis ratio boni ad quam æqualiter referantur,& quæ ęque cōpetat omnibus bonis.hoc idem dicere licet de ente.Subſtantia enim per prius eſt ens q̄ qualitas vel relatio vel alia prędicamenta accidentiū:quæ poſterius entia eſſe videntur.vbi igitur prius,& poſterius eſt:cōmunis ratio eſſe non poteſt ęque competens illis.A Platonicis multa reſpōderi ſolent.Primū quod hæc bona eo quo bona ſunt ad vnam cōem rationē æque referuntur.nā ſubſtantia in eo quo bonū eſt non prius eſt bonum q̄ quantitas, aut qualitas,& alia hmōi.ſin autem poſtea cōparentur inter ſe certum eſt quòd ſubſtantia eſt nobilius,& perfectius bonum quàm qualitas,& hmōi:non tamen magis,& prius eſt bonum in quantū eſt bonum.nam ſm Platonicos bonum videtur de bonis vniuoce prædicari:quòd aūt ſubſtātia ſit nobilius ens vel nobilius bonum iſtud videtur euenire poſterius.veluti accidit quòd homo ſit nobilius animal quam ęquus,tamen non eſt magis aīal quā ęquus nec prius animal in eo quo aīalia ſunt cū eiuſdē ſit rationis.ſ.inquantū animalia.erit igitur cōis idęa boni ad quam omnia alia bona,tanq̄ ad cām ſuā ęque debent paritérq; referri.ad hoc idē clarius oſtendendum tale exemplum afferri in mediū pōt.ſi argentarius ſit faber qui magnū cumulum fecerit ānulorū,quorū alij aurei,alij argentei:alij ęnei & hmōi ſint,dubium non eſt quin faber ille idęam,& formam habeat in mente,ad cuius ſimilitudinem fabricati illi ānuli ſint.Illa igitur idęa quę eſt in mēte artificis ex qua omnes illi annuli ducti ſunt cōmunis omnibus erit,& cā vt illi annuli ſint.erit autem exemplar illud,& alia idæa æque omnibus annulis,paritérq;cōis, nec magis nec prius erit annulus aureus q̄ argenteus ea ratione qua annulus eſt,nec argēteus quā ęneus licet cōparari inter ſe quod eſt poſterius: nobiliores aurei quā argentei,& argentei q̄ ęnei ſint.Eodē modo dicere poſſumus de idęa boni,quam in eſſentia diuina collocabat Plato,cauſamq; eſſe volebat reliquorū bonorū,quę inquantū ſunt bona,& ſint inter ſe eiuſdē rationis in bonitate,non eſt abſurdū vt habeant idęam ad quam referantur ęque veluti imagines ad exēplar è quo ęque ſint ductę.Cum vero ſint diuerſa ab idæa ſicut exēplata à ſuo exēplari,& imago à ſigillo è quo ducta eſt merito poni videtur idæa ſeparata ab omnibus iſtis,q̄ differat ſicut corpus ab vmbra,& pes à veſtigio ſuo,& exemplar ab eo exēplato cuius eſt exēplar. In his.n.nō eſt vna & eadē ratio.ſed bene dicātur habere ſimilitudinem quandā ſicut homo pictus dicetur animal rationale ſimilitudine quadā, ita iſta inferiora corruptibilia dicentur talia ſimilitudine quadā,& non proprie vt idææ dicuntur.ſed hæc ſufficiāt in præſentiarum . hæc enim materia magna indiget inquiſitione.cæterum vt ordo philoſophi , quē hucuſq; tenuit clarius intelligatur:breuē eorum q̄ dicta ſunt faciemus repetitionē.nos videmus quòd omnis ars, & omnis doctrina oēs deniq; actiones humanę intendunt quendā bonum finem.verū cum multę ſint artes & facultates , multi erant fines boni.ſed cum illarū aliæ ſint alijs pręſtantiores,erit ēt finis fine pręſtantior.verum cum proceſſus in finibus non ſit infinitus,erit finis vnus vltimus ad quē,& noſtræ intentiones principaliſſimę,& alij fines tanq̄ ad optimum,& perfectiſſimum referentur,& talis erit noſtra felicitas , ſnia philoſophi.ſed cū ars ſeu facultas ciuilis actiuarū principaliſſima eſſe videatur, finis eius erit optimus ille ad quem aliarum facultatum actiuarum fines reducendi erunt tanquam ad vltimum . at cum vnaquęq; ars debeat cognoſcere ſuum finem : ciuilis quoq; ſuum debet conſiderare,& percipere,talis aūt eſt felicitas,ergo cognitio felicitatis pertinet ad ciuilem capiendo ciuilem qui,& moralis primo , & œconomicus deinde:demū politicus intelligi poteſt.verum cognitio de iis nō poteſt haberi ex neceſſarijs principijs,nec demōſtratiue à priori cum materia ſit de rebus q̄ plerūq; fieri ſolent .& ſuſcipientes talem cognitionē non debent requirere demonſtratiuā doctrinā , ſed eam quā materia exigit.i,à poſteriori.debent p̄terea habere aliquā experientiā rerū,& animū bene diſpoſitū,& alienū à perturbationibus,nec repugnantē tali doctrinę.cōcedentes igitur eſſe vltimū finem rerum agendarū qui ſit felicitas quā oēs intendunt,& ſi cuncti penè mortales in noīe cōueniāt dicentes ſupremū bonū agibilium eſſe felicitatē:tā in ipſa re,& diffinitione diſſentiū,tcum aliud vulgus: aliud ſapientes felicitatē eſſe exiſtiment.Alij.n.voluptatē alij honorē alij diuitias,quidā bonū abſtractū quod ſit cā vt alia ſint bona,putāt eſſe ſummum bonum . harum aūt ſententiarum eas perſcrutari ſufficiet quę aliqua ratione duci videntur ad taliter opinandum.ſed cum in omni re ſcien-

dã duplex ſit via: vna quã ꝓceditur à principijs, & cauſis ad effectus: alia ecõtra quã fit proceſſio ab effectibus ad cauſas, & principia ſemper proficiſcẽdũ, & incipiẽdũ à magis notis, & cũ magis nota ſint aut ſimpliciter, & ex pte rei aut à nobis, & ex pte noſtra, incipiẽdũ à magis notis nobis, vt in hac doctrina, & inueſtigatiõe de felicitate, & moribus, procedendũ eſt ex iis quæ magis nota ſunt nobis ex effectibus. Oportet aũt vel habere ex ſeſe principia moralia q̃ ſunt, quia aut eẽ diſpoſitũ ad ea ſa- cile ſuſcipienda. ſi vero neutrũ habeat is inutilis erit penitus ſm Heſiodũ. Verum anteq̃ afferamus ſententiã noſtrã de felicitate perquiramus opiniones aliorũ quæ magis celebres ſunt. vna eſt quę dicit eam eſſe voluptatẽ: hæc poſt habenda eſt cũ ſit ſeruilis. alia quæ dicit contẽplatiuã vitam, quæ ſuprema eſt omniũ ſm phm quam differt in decimũ. alia eſt ciuilis & qui eam ſectantur vt plurimũ vel ponunt in honore qđ refellitur, quia non eẽt in poteſtate felicis cũ honos ſit in honorante, item quia videtur ordinari ad virtutẽ. quare magis in virtute ponenda videretur, nec ſufficit, quia ſequeretur ꝙ dormiens ꝙ ocioſus & iners, quòd in maximis ærũnis conſtitutus poſſet eẽ felix in ciuili. vel ponunt in diuitijs in quibus eſſe non poteſt cũ vita eis dedita violenta eſſe videatur, & alterius gratia: vel erit ſummũ bonum ſeparatũ, & idæa boni ſm Platonem: cuius opinio refellitur à pħo pluribus rationibus, quibus oſtẽdit quòd cõis idæa boni non eſt, aut ſi eſt nõ eſt aliquid tale: vt in hac vita poſſideri ab homine queat. allata ſunt poſt hæc nonnulla pro defenſione Platonis, quæ cum nuperrime ſint dicta à nobis non eſt opus repetere. quare ad philoſophum reuertamur.

De felicitatis ſubiecto: ſubſtantia: & præceptis in unaquaq; ſcientia obſeruandis, Cap. VII.

NVnc rurſus redeamus ad id quod quærimus bonum: & quid tan- 49
dem ſit ipſum inueſtigemus. Eſſe enim aliud in alia actione arteq;
uidetur. aliud eſt enim in medicina, & in re militari, & in cæteris
ſimili modo. quid igitur unicuiq; bonum eſt? an non id gratia cu-
ius cætera aguntur? hoc aũt in medicina quidem eſt ſanitas, in rei uero milita-
ris facultate uictoria, & in extruendarum ædium arte domus, & in alia aliud,
in actione etiam omni electioneue id quod eſt finis: huius enim gratia cætera
omnes agunt. Quare ſi quis omnium rerum agendarum ſit finis, ipſum bonũ
agendum erit: ſin autem uero plures, hi ipſi. Oratio igitur migrando ad idem 50
acceſſit. enitendum autem eſt magis hoc declarare. Cum itaq; plures eſſe ui-
deantur fines: & horum quoſdam ob alios expetamus, ut diuitias, fiſtulas, in-
ſtrumentaq;: omnino perſpicuum eſt, non omnes fines eſſe perfectos. At fi-
nis optimus, perfectum quiddam eſſe uidetur. quare ſi tantum unus perfectus
ſit finis: is hic erit qui quæritur. ſin plures: is qui horum eſt perfectiſſimus.
Eum autem qui per ſe eſt expetibilis perfectiorem eo dicimus eſſe, qui eſt ꝓ- 51
pter alium expetendus. & eum qui nunquam ob alium expetitur: ijs uniuer-
ſis qui per ſe & propter illum etiam expetuntur. Et eum igitur perfectum ſim
pliciter: qui per ſe ſemper eſt, & nunquam ob alium expetendus. talis autem
finis, ipſa felicitas maxime eſſe uidetur. hanc enim propter ſeipſam ſemper: &
nunquam ob aliud quicquam expetimus. honorem autem, uoluptatem, men-
tem, uirtutem deniq; omnem: & propter ſe expetimus (quippe cum ipſorum
quodq; expeteremus: ſi nihil inde etiam proueniret) & felicitatis etiam gra-
tia: per hæc ipſa felices fore nos arbitrantes. ſed illorum gratia felicitatem: aut
ob aliud prorſus expetit nemo. Idem & ex ſufficientia uidetur accidere. Per- 52
fectum nanque bonum: per ſe ſufficiens eſſe uidetur. Sufficiẽs autem dicimus:
non ipſi ſoli qui uitam ſolitariam agit, ſed & parentibus, & natis, & uxori,
& amicis omnino, ac ciuibus, quandoquidem homo natura ciuilis eſt. atque
ſumendus eſt in hiſce terminus quidam. nam ſi ad parentes hoc ipſum & na-

torum

torꝝ natos,& amicorꝝ amicos extēderis:in infinitū fiet abitio. ſed de hoc conſi
derādū eſt poſtea.Id aūt ſufficiēs eſſe ponimus,qđ ſolū à cęteris ſegregatū,ex
petibile uitā facit,reiq; nullius indigētē:talē aūt felicitatē ipſam eſſe exiſtima
mus.Et inſup cū nō numerat̄ cū cæteris,maxime oīum expetibilē:cū numera
53 tur magis expetibilē cū minimo bonorꝝ eſſe putamus,exceſſus enim bonorū
fit id qđ adiungit̄,id aūt ſemp magis eſt expetibile,qđ maius eſt bonū:perfe
ctum igit̄ quoddā & ſufficiēs uidet̄ eſſe felicitas: cū ſit rerū agendarꝝ oīum fi-
nis.Sed forſitā felicitatē quidē ſummū eſſe bonū dicere : ab uniuerſis cōcedit̄.
deſiderat̄ aūt ut dilucidius qdnā ſit ipſa dicat̄. Hoc igit̄ fortaſſe fuerit: ſi opus
54 hoīs caperet̄.ut enim modulatoris,ſtatuarij,cęterorūq; artificū,& eorꝝ oīum
55 oīno quorꝝ eſt opus aliqđ,actioue,bonū,et id qđ bene ſeſe habet,in ipſo ope
re uidet̄ cōſiſtere:ſic & hoīs bonū ī opere ipſius eſſe uidebit̄,ſi ſit ipſius aliqđ
56 opus.Fabrinæ igit̄ & ſutoris opera ſunt q̄dā,actiones'ue : hoīs aūt nullum eſt
opus,ſed eſt otioſus?an ut oculi,manus,pedis, & cuiuſq; oīno partis aliquod
op⁹ eē uidet̄:ſic & hoīs ꝑter hæc oīa qſpiā aliqđ poſuerit opus.Quid igit̄ id
57 fuerit tandē?Viuere enim hoī cōe uidet̄ eſſe cū plantis. opus autē ꝓpriū q̄rit̄.
ſegreganda eſt ergo nutriēdi, augendiq; uita.Hanc ſentiēdi ſequit̄ uita. at ip-
ſam etiā hoī cū equo , ac boue, oīq; aīali conſtat eſſe cōem.Reſtat igit̄ actiua
q̄dā uita rōnē habētis.Huius aūt aliud eſt ut obediens rationi: aliud ut eā ha-
bens atque intelligens. Sed quū hæc etiā bifariā dicat̄:ea ponēda eſt quæ eſt
actu.hæc enim magis ꝓprie dici uidet̄.eſt igit̄ opus hoīs:operatio animæ per
rationē,aut nō ſine ratione. At uero opus huius ac ſtudioſi huius idē eſſe gene
58 re dicimus:ut citharœdi,ſtudioſique citharœdi, & hoc in oībus abſolute,ex-
ceſſu qui eſt à uirtute ad ipſum opus adiūcto, citharœdi nāque opus,eſt cithā
ram pulſare:ſtudioſi uero bene pulſare. Eodē modo cū hoīs opus uitā quādā
eſſe ponamus,et hanc ipſam operationē animę,atque actus cū ratione: ſtudio
ſi profecto uiri hæc ipſa ſunt cū bene recteque fiunt,ſingula aūt bene per pro
priā uirtutē efficiunt. Quæ cū ita ſint,fit ut bonū humanū,aīæ ſit operatio ꝑ
uirtutē.& ſi plures ſint uirtutes:ꝑ optimā nimirū & perfectiſſimā,& inſuper
59 in uita perfecta. Ver enim,nec una facit hirundo, nec unus dies & beatū eodē
modo,feliceue:nec unus dies,nec breue efficit tēpus.ſummū igitur bonū:hoc
60 circūſcriptū ſit mō. Primū nāq; forſitan ut figurā quādam deſcribere.poſtea
depīgere ipſum oportet: Videt̄ aūt cuiuſlibet eſſe ea q̄ bene ſunt circūſcripta,
61 ꝓducere et explicare,atq; exponere. Tēpuſq; taliū inuentor eſt atq; adiutor
bonus.uñ et artiū facta ſunt incrementa,eſt.n.cuiuſlibet,id qđ deeſt ſupplere
62 ac addere.Oportet aūt et ea q̄ ſupra diximus in memoria habere:& ipſum ex
actū nō in oībus eodē mō,ſed in ſingulis ut patit̄ ſubiecta materies.Et eo uſq;
quouſq; ad doctrinā attinet:flagitare, nā Faber et Geometra diuerſo mō an-
gulū rectū inquirūt: alter.n.quoad utilis eſt ad opus: alter quidnā ſit, & quā
le quidē ipſum inquirit:contemplator enim eſt ueritatis.idē modus,& in cæ-
teris eſt ſeruandus:ne ijſce quæ inſtituimus agere plura fiant ea q̄ fines illorū
egrediunt̄.Nec in oībus ſimili mō cā poſtulāda eſt:ſed ſat eſt in qbuſdā,ſi be-
63 ne demōſtrata fuerit eē,qđ qdē et in ipſis pricipijs fit.atq; hic mod⁹ prim⁹ eſt
64 et pricipiū.pricipiorꝝ aūt:alia iductiōe,alia ſēſu,alia aſſuetudīe q̄dā, alia alio

modo perſpiciuntur.enitendum eſt autem ſingula pertractare:ut ſuapte natu
ra percipi poſſunt.& adhibenda eſt diligentia:ut bene diffiniantur.nam ma
gnam ad ea quæ ſequuntur,afferunt opem.Principium enim plus q̃ dimidiũ
totius eſſe uidetur:& eorũ quę q̃runt̃ cõplura,p ipſum manifeſta fieri ſolent.

COMMEN.

NVNC rurſus redeamus.} Hoc eſt quartum cap'm huius ſecundi tractatus:in quo eniti 49
tur deſcribere,& diffinire felicitatẽ ſm opinionem ſuã excluſis antea opinionibus aliorũ.
Diuiditur autem hoc cap'm in tres partes principales. In prima deſcribit felicitatem per
quaſdam conditiones quæ cõpetunt ei nõ ſtringendo ſe ſe ad propriã eius diffinitionẽ, ſed oſten
dendo primo quod eſt ſummũ bonũ humanũ:deinde quod eſt perfectiſſimũ bonum: demũ quod
eſt maxime ſufficiens,ex quibus cõcluditur,quòd felicitas eſt ſummũ bonũ humanũ perfectiſſimũ
oium & maxime ſufficiens.Oſtendit igitur in primis felicitatẽ eſſe ſummũ bonũ humanum ſic.Fi
nis oium rerum agendarũ eſt ſummũ bonũ humanũ, felicitas eſt finis rerum agendarum:ergo &c̃.
Nam multi ſunt fines,& diuerſi in diuerſis operationibus & artibus,& alter eſt propter alium quo
uſq; accedatur ad vnũ:qui nõ ſit propter alium,& alij ſint ob ipſum,& ille erit ſummum bonũ hu
manum,& vltimũ quod maxime expetitur, ſin vero ſint plures fines tales: plura erunt ſumma bo
na.Notandũ primo quod cũ quatuor cauſæ à pħo dicãtur Efficiẽs: Finalis: Materialis:Formalis:
ſic deſcribi ſolent.efficiens cauſa eſt id à quo profluit motus:materia eſt principiũ quod ſuſcipere
poteſt id quod in ipſum imprimitur, & quod eſt primũ ſubiectũ: forma vero eſt id quo res habet
eſſe:finis vero eſt id cuius gratia cætera fiunt.Quin etiam natura dicitur agere ob finẽ,quo acquiſi
to ceſſat operari.Notandũ quod dixit ſi vnus ſit finis:vnũ erit ſummũ bonũ:ſin plures:plura, nam
antea dixerat plura eſſe per ſe bona,& propter ſe: ideo aliquis potuiſſet dicere quod plures ſunt fi
nes expetendi per ſe:ideo dixit ſi vnus &c̃. Vel forte dixit hoc quia nõdum declarauit vtrũ ſit vnũ
ſummũ bonũ,& vnus vltimus finis,an plures. ORATIO igitur migrãda.} Hac in parte dicit pħs
quod ſermo ſuus,quia antea probauit felicitatẽ eſſe ſummũ bonum: nunc poſtq̃ confutauit alias 50
opiniones in idem redijt, vtrũ oportet id magis & manifeſtius declarare. Nã ſi plures ſunt fines,
& alij ſunt ob alios:manifeſtũ eſt nõ eſſe oẽs perfectos, ſed perfectior erit finis qui propter ſe, quã
qui propter aliud,& perfectiſſimus erit ille,qui ſolũ propter ſe,& nunquam propter aliud. Id vero
quod eſt,perfectiſſimũ erit felicitas.Nã felicitas habet talem conditionẽ,vt propter ſe,& nunquam
propter aliud expetatur.Hinc colligitur ratio pħi quod illud,quod expetitur maxime eſt perfectiſ
ſimum:felicitas expetitur maxime ergo &c̃. Voluptas vero & honor,& alia huiuſmodi,& ſi propter
ſe expetantur:expetuntur etiã propter aliud: ſed felicitas nullo modo propter aliud. Voluptatem
quia voluptas eſt vita ſine impedimento,& poſt habeantur turpes voluptates de quibus nõ loqui
tur hic. EVM autem.} Quia videtur expeti propter ſe, & etiã propter operationẽ & felicitatem. 51
Dubitatio cadit hic:quia videtur quod felicitas non ſolũ ſit finis qui expetatur propter ſe, ſed etiã
propter aliud.i.propter nos vt felicitate euadamus felices:ſicut albedine efficimur albi.Rñdẽdum
ad hoc diſtinguendo de fine,quòd duplex eſt finis,vt alibi oſtẽdit pħs.ſ.finis qui, & finis cui. Finis
qui dicitur ille qui acquiritur ut albedo vel caliditas acquiritur ab hoĩe, & talis eſt ipſa felicitas,&
de tali fine loquitur pħs oſtendendo quod felicitas eſt vltimus finium qui acquiruntur. Finis vero
cui eſt finis cui acquiritur.i.ipſe homo cui acquiritur felicitas,& de tali nõ loquitur hic pħs. Itaq;
ſoluitur dubitatio quòd apparet quòd felicitas eſt vltimus finis in eo genere finium.ſ.qui dicũtur
fines qui:& nõ habent vlteriorẽ finẽ in eo genere. IDEM & ex ſufficientia.} Poſtea quã oſtendit fe 52
licitatem eſſe ſummũ bonũ & perfectiſſimũ, hac in parte declarat q' felicitas eſt ex ſe ſufficiẽs.om
ne quod eſt perfectiſſimum eſt ex ſe ſufficiens, ſed felicitas eſt huiuſmodi,ergo &c̃. Vel alio modo
& forſitan magis accomodate poteſt exponi textus philoſophi.ſ.quod velit oſtendere felicitatẽ eſſe
perfectiſſimum bonum hoc pacto:omne per ſe ſufficiens videtur eſſe perfectum, at felicitas eſt bo
num per ſe ſufficiens:ergo & cætera.quod autem ex ſe ſufficiens ſit perfectum declaratur ex diffini
tione perfecti. Nam ideſt perfectum cui nihil deeſt:deinde declarat quid ſit per ſe ſufficiens.ſ.qui po
teſt viuere non ſibi tantum ſoli:ſed pluribus:ſumpto tamẽ termino vt in textu apparet & dicit po
ſtea.ſ.in libro Politicorum, & innuit hic felicitatem ciuilem:in qua felix ſufficiens poteſt ſatisface
re ſibi & amicis & affinibus certo numero terminatis Notandum quod omnes iſti termini viden
tur conuerti ſcilicet ſummum bonum: perfectum: optimum,per ſe ſufficiens: felicitas & omnium
maxime expetibile.Notandum cum dicitur bonum per ſe ſufficiens: intelligitur non ſimpliciter &
abſolute, nam tale non eſt niſi Deus.ſed debet intelligi in genere ſuo:ideſt in genere bonorum agi
bilium & humanorum. INSVPER ipſam.} Hac in parte ut dicunt expoſitores,philoſophus
ſoluit obiectionem quandam, non enim videtur quòd felicitas ſit per ſe ſufficiẽs, & maxime expe 53

tibilis: quia poteſt addi ipſi aliqu id aliud, & tunc felicitas ſumpta cum illo erit magis expetibilis.
Sed ad illud quod eſt ſummum & dicitur per exceſſum nihil videtur addi poſſe. & ſic ipſa per ſe non
videbitur maxime expetibilis. Nam bona quanto plura ſunt: tanto expetibiliora eſſe videtur. Hãc
difficultatem vt iſti exponunt: remouet philoſophus dicendo quod conceditur felicitatem eſſe talẽ
vt ei poſſit aliqd addi. nec habeo ꝓ abſurdo qđ addito alio bono ſit magis expetibilis. Sed dico qđ
ſi ipſa non connumeratur cũ aliquo alio ipſa de ſe eſt maxime expetibilis, & iſtud ſufficit mihi. Verũ
hęc expoſitio nõ videt accõmodata: quia philoſophus qñ dicit. Inſuper, videtur afferre aliã rationẽ.
Dicendũ eſt igitur quod ipſe affert aliam rationẽ ad oſtendẽdum eſſe rem perfectiſſimã, & maxime
expetibilẽ per ſe ſũptã, & non connumeratã cũ alio bono. i. ſine aliquo addito ſibi bono: quaſi dicat
felicitas nõ indiget alicuius adiumẽti ad hoc ut ipſa ſit maxime expetibilis. Quod ſi ei addatur aliquod bonũ, quod ſit pręter eã: manifeſtũ eſt quod quãuis minimũ ſit ſibi additũ: quod felicitas cõnumerata cũ tali bono, magis erit expetenda. Nã maius bonũ ſemper eſt expetendũ magis. Sed felicitas cũ aliquo alio bono maius eſt bonũ, quam per ſe ſola. Qua propter magis eſt expetenda felicitas connumerata quàm non connumerata cum alio bono. Verumtamen ut dictũ eſt, per ſe eſt &
maxime expetibilis. Notandũ quod videtur oportere felicitatem ſummere; cui nihil deſit; talem vt
conſtituatur ex bonis animi, corporis, & externis: ex quibus generibus bonorũ tanq̃ aggregatum
quoddam conſtet felicitas. Sed dubitatur hoc dato quia ſtatim ſequetur quod felicitas nõ erit operatio animi, ſi erit aggregatum ex illis diuerſis generibus bonorũ. Item dubitatur quia felicitas non
videtur ex ſe ſufficiens quia poteſt eſſe aliud bonum maius ipſa: quod erit magis expetibile, & ad illud potius feretur voluntas & etiam poterit addi aliud & fiet expetibilius, & ſic fiet proceſſus vſq; in
infinitum. Ad primum dicitur quod vno modo ſumitur felicitas, ſed eſt felicitas, quæ conſiſtit in ſpeculatione tantũ, eſt & alia quæ dicitur actiua felicitas quę conſiderari poteſt, ut eſt actio animi
vel intellectus actiui perfecti per habitum prudentię: vel etiam ſumi poteſt vt eſt actio animi. ſ. cum
omnibus illis bonis. ſ. bonis animi corporis & externis, & talis felicitas eſt proprie aggregatũ, & ea
felicitas quæ ciuilis appellatur: quia ſine hac non poteſt conſiſtere ciuitas nec gubernari & nõ eſt abſurdum apellare hanc aggregatum: quia id quod gubernatur per ipſam eſt etiam quoddam aggregatum ex domibus & pagis, & multitudine ciuium & de tali felicitate diximus quod eſt aggregatum ex illis tribus non autem diximus de ſpeculatiua, vel tantum actiua quæ ſumitur pro actione añimi ſecundum prudentiam. Ad ſecundum dicendum quod felicitas eſt ex ſe ſufficiens nõ ſimpliciter & abſolute. Nam hoc competit ſoli deo vt diximus, vltra quem nihil aliud eſt ſumere, ſed
in genere humanorum bonorum agibilium, & tunc ſi ei addatur aliquid aliud: quod nõ ſit de eſſentia ſua: minimũ habebit momentũ & nõ faciet felicitatem maiorem ita, vt illo adempto minuatur
eſſentia felicitatis. Et cum dicitur quod addito ei bono alio atq; alio, voluntas ad id feretur in infinitum. dicendum quod ſumitur voluntas & appetitus regulatus ratione, qui nõ eſt eorum quæ fieri non poſſunt. Quare concluditur quod felicitas ciuilis eſt aggregatum quoddam & perfectũ non
ſimpliciter ſed in genere & maxime expetibilis, & finis vltimus omnium agibilium & ex ſe ſufficiens
vt in hac prima parte huius capituli dicere propoſuit. Sed notandum quod hæc deſcriptio felicitatis non eſt propria, quia non oritur ex proprijs & eſſentialibus ipſius felicitatis. ſed ex communibus
conſtat. Et eſt mos Ariſtotelis primo deſcribere aliquid per communia: quæ ſunt nobis magis no-
54 ta: deinde difinire per propria & eſſentialia ipſius rei, vt inferius faciet. HOC igitur fortaſſe. ℈
Hæc eſt ſecunda pars cap. in qua poſtea aſſignauit diffinitionem felicitatis per communia quædam oſtendendo quod eſt ſummum bonum perfectiſſimũ & per ſe ſufficiens nunc inueſtigat propriam diffinitionem felicitatis ex his quæ ſibi proprie cõpetunt per ſe, & dicit in primis quod diffinimus felicitatẽ tribuendo ei ea quæ conceduntur ab omnibus gentibus. ſ. quod ſit ſummum
bonum & perfectiſſimum & cætera. tamen non explicatur per ipſam nec percipitur eſſentia felicitatis, ergo diligentius à nobis perquirẽdum eſt de ea; quod fieri poterit, ſi inueniatur opus proprium
hominis ea ratione, qua homo eſt. hoc enim eſt agendum vt inueniamus propriam operationem
hominis. Notandum quod philoſophus ſolet aſſignare diffinitionem magis cõmunem cum vult
diffinire aliquid, deinde propriam, quia ſemper ea quæ competunt alicui non proprie & ex eſſentia, ſed communiter nobis videntur vt diximus eſſe magis nota. Incipiendum autem eſt ſemper à
nobis magis notis. Fortaſſe: quia nondum declarauit eſſe aliquod propriũ opus hominis, nec
felicitatem conſiſtere in operatione, & ſic facere ſolet plerunq; philoſopus: ideſt addere fortaſſe.
VT enim modulatoris. ℈ Nunc incipit inueſtigare diffinitionem propriam felicitatis, & cum
55 omnis diffinitio conſtet ex genere & differentia, primo inueſtigat genus felicitatis, poſtea differentias eiuſdem. In primis igitur oſtenditur quod felicitas eſt operatio hominis ea ratione qua homo eſt hoc modo. Bonũ ſummũ vniuſcuiuſq; rei eſt ſuũ opus, & ſua opatio. Sed felicitas eſt bonũ
ſummũ quę bonũ hoĩs: ergo felicitas eſt opus propriũ, & operatio hoĩs. Nã ſi diſcurremus ꝑ res nobis notas repiemus cuiuſq; rei, & artis bonũ eſſe opationẽ ſuã, & opus ſuũ: vt modulatoris bonũ eſt

modulatio & cantus,ſtatuarij ſtatua quæ eſt ſuũ opus, & ſic de alijs idem inueniemus:non modo
in operibus artificũ & artis, ſed etiam naturæ. FABRINÆ igitur. ꝑ Sequitur philoſophus de- 56
clarando ſi ſit modulatoris & fabri & ſtatuarij & aliorũ artificum aliquod opus proprium,vel ope
ratio etiam hominis ea ratione qua homo eſt:erit procul dubio aliquod proprium opus.Sed pri-
mum eſt:ergo & ſecundum:& probatur hoc experietia & exemplo artium,quorum opera ſunt no-
bis nota.Notandum quod primo ſimilitudine artium & artificũ oſtendit: quod eſt aliquod opus
hominis proprium:quia nullus eſt artifex eo quod talis eſt : qui nõ habet ſuã operationẽ propriã
vel ſuum opus ad quod dirigat artem ſuam:vt ſtatuarius ſtatuam,modulator modulationẽ:ergo
homo etiam ratione qua homo eſt:debet habere aliquod opus ſibi propriũ. Deinde ſimilitudine
totius idẽ oñdit.Nã q̃cunq; q̃libet partiũ alicuius totius,habet ſuũ propriũ opus:ſemp totũ hr̃e
debet ſuũ op⁹ diuerſum a partibus & ſibi ipſi propriũ.At partes hoĩs,vt dicit philoſophus habent
proprium opus.ergo homo ipſe tanquam totũ habebit ſuũ opus diuerſum a partibus ſuis,& ſibi
ipſi proprium.Notandum quod ſi aliqua res ſit coſtans vel arte vel natura,& ei non tribuatur ali-
quod opus vel operatio,fruſtra eſſe videbitur:nam ars imitatur naturam.ergo ars non videtur ali-
quid fruſtra operari.Idem eſt in rebus naturalibus: quarum de numero eſt homo ſecudũ philoſo-
phum,qui cũ ſit pręclarũ ens:ſi non eſſet eius aliquod opus propriũ . fruſtra productus videretur:
preſertim cum oculis manibus & alijs partibus corporis,& hominis tribuatur officium ſuum:ho
mini vero qui eſt totum multo magis tribuetur propriũ. QVID igitur hoc ipſum ꝑ.Hac in parte 57
philoſophus oſtendit quidnam ſit illud opus proprium, & inuenit eſſe operationem animę ſecun
dum rationem vel non ſine ratione,& probat per ſufficientem diuiſionem hoc pacto. proprium
opus hominis aut eſt viuere tantum, aut ſentire vel agere ſcilicet per rationem aut non ſine ratio-
ne.Sed proprium opus hominis non eſt viuere,non eſt ſentire. Reſtat illud tertium vt ſit agere cũ
ratione vel non ſine ratione. Tres enim potentię vt ad propoſitũ ſpectat:tribuuntur ei,ſcilicet po-
tentia vegetandi,potentia ſentiẽdi,& potẽtia rationis.Sed vegetare non ſibi proprium opus,cum
ſit ſibi commune cum plantis & brutis:ſentire etiam non eſt ſibi propriũ munus , quia eſt ſibi cõ-
mune cum animalibus brutis,relinquitur pars rationalis.Ea autem eſt duplex,quędam alteri im-
perans & habens & intelligens & per eſſentiam rationalis : quædam ei obediens & rationalis per
participationem non per eſſentiam : & eſt appetitus quando obtẽperat ipſi rationi,& talis vita ſe-
cundum rationem vel nõ ſine ratione cum bifariam conſiderari poſſit:aut ut eſt in actu & ratione:
aut in potentia ad agendum:ea ſumenda ut pręſtantior & magis propria homini quę eſt in actu,
& in actione conſiſtit,&non ea quę dicitur eſſe in potentia ad agẽdum,ſed quę dicitur eſſe in actu.
& dicit ſecundum rationem vel non ſine ratione:vt oſtendat vitam quæ eſt ſecundum rationẽ per
eſſentiam:& vitam quæ eſt non ſine ratione,ideſt per participationem ipſius rationis,& ſic inueſti-
gauit pro genere ipſius felicitatis.hoc ſcilicet quod eſt animi operatio ſecundum rationem vel nõ
ſine ratione,quod genus adinuenit perquirendo proprium opus ipſius hominis. Nam proprium
opus cuiuſq; rei tribuitur ei penes formam ſuam:forma hominis eſt anima:ergo per animam ha-
bebit proprium opus:ſed animę partes & potentię ſunt plures:quarum quędam ſunt communes
cum cęteris animantibus,quædam proprię hominis. ergo per proprias potẽtias hominis tribui-
tur ei proprium opus. AT vero opus huius. ꝑ Hac in parte philoſophus inueſtigat differentias 58
ponẽdas ĩ diffinitione felicitatis.Diffinitio enim conſtat ex genere & differentia:genus iam per ſu
periora compertum habemus, quæramus nunc differentias,quæ ſunt duę,vna eſt per virtutem:
alia inuita perfecta vt oſtendet.Primam igitur differentiam aſſignat,quæ eſt ſcilicet per virtutem:
& inueſtigat hanc differentiam hoc modo. Nos ponimus opus eſſe hominis operationem animę
ſecundum rationem vel non ſine ratione:ergo in genere idem erit opus hominis & hominis ſtu-
dioſi:vtriuſq;.n.opus eſt ſecũdũ rationẽ vel non ſine rõne,& in hoc cõueniunt, ut cõueniũt homo
& homo ſtudioſus in eo quod homines ſunt. Vterq; enim eſt homo. Differt tamẽ ab homine qui
non eſt ſtudioſus per quandam perfectionem. Eodem modo operatio ſtudioſi hominis debet dif-
ferre per quandam perfectionem ab operatione quæ non eſt hominis ſtudioſi. Nam & ſi cõueniũt
quia vtraq; eſt operatio,differunt tamen quia alia perfecta alia nõ.hęc differẽtia vel talis perfectio
operationis non erit niſi per virtutem propriam operantis,vt ipſe oſtendit exemplo. Nam citha-
redus qui nõ eſt bene peritus in arte ſua,& citharedus peritus & optimus vterq; pulſat citharam,
& talis pulſatio vtriuſq;,eo quidem,quo pulſatio eſt,genere nihil differt, ſed differt in eo quod pe-
ritiſſimi citharedi pulſatio recta eſt per artem perfectam,quæ eſt in eo,imperiti vero non recta. Si-
mili modo viuuſcuiuſq; hominis opus proprium eſt operatio ſecundum rationem,per quam dif-
fert ab alijs animalibus.Studioſi autem hominis eſt operatio non ſolum ſecundum rationem,ſed
ſecundum rationem bene & recte. Nam operari ſecundum rationem bene,& recte,non eſt niſi per
virtutem. Nam poteſt aliquis operari ſecundum rationem & non cum virtute , veluti à caſu vel
coacte vel fictione,vel alio docente,quibus omnibus modis non operatur per propriam virtutem

quæ

quæ ſit in eo, præterea qui non habet in ſe virtutem talis operationis non ſemper bene, & recte ope/
rabitur quando voluerit, vt aliquis non grammaticus poteſt caſu loqui ſecundum rationem gram
maticę, non tamen ſemper vt ille qui habet artem, & habitum grãmaticę. Nam hic per virtutẽ grã
maticę quæ in eo eſt ſemper cum voluerit loquetur ſecundum rationem grammaticę bene, & recte.
Quapropter concludit quod ſi ſingula bene proficiſcuntur ſecundum propriam virtutem: ſit vt fe/
licitas hominis ſit animi operatio ſecundum virtutem. Nam opus ſtudioſi hominis eſt ſummũ bo
num ſuum: ſed felicitas eſt ſummũ bonũ hominis, ergo felicitas eſt opus ſtudioſi hominis: hęc eſt
argumentatio: in tertia figura. Sed cum dicit per virtutem non oportet replicare ſecundũ rationẽ,
quia virtus includit in ſe rationem, vt diffinitione virtutis poſtea apparebit. Sed cũ felicitas ſit ſum
mum bonũ, & virtutes ſint plures, ideo addit quod felicitas eſt operatio animi per virtutem opti/
mam, & perfectiſſimã, & per hanc innuit ipſam prudentiam, quæ eſt regula reliquarum virtutum.
59 ET ITEM in vita perfecta. } Affert aliã differentiam quæ eſt quod oportet felicem eẽ etiã in vita
perfecta: vt fiat talis completa diffinitio ex genere, & differentiis, felicitas eſt operatio animi per vir
tutẽ in uita perfecta, & declarat iſtam particulam, & vltimam differentiam per inductionem, ſcili/
cet quòd vna hyrundo vel vna dies non facit ver, ergo à ſimili vna operatio non faciet felicitatem:
nec breue tempus, ideo oportet addere in uita perfecta, quia non fruſtra ponitur. hæc particula va/
rie exponi ſolet. ſ. in uita perfecta. i. quia oportet felicem eſſe per totam vitã, quæ expoſitio aliena eẽ
videtur, quia eſt impoſſibile niſi ſit beneficio dei vel per aliquod longũ tẽpus in quo eluceat felici/
tas, & operationes felicis: & iſta expoſitio videtur accommodari verbis philoſophi de vere & hyrun
dine, vel per reliquum tempus vitę: poſteaq̃ aliquis adeptus eſt felicitatem. Dubitatur quia nõ vi/
detur felicitas indigere tempore, ita vt ponatur in ſua diffinitione tẽpus, & per conſequens illa par/
ticula. ſ. in uita perfecta: probatur. Illud quod ſimul acquiritur non indiget tempore, felicitas eſt hu
iuſmodi, ergo felicitas non indiget tempore: maior. Nam id quod acquiritur indiuiſibili totum ſi/
mul non indiget tempore, ſicut forma ſubſtantialis cuius generatio ſit in inſtanti, minor eſt nota,
q̃a felicitas eſt tota ſimul. Nã quando homo per multas operationes virtutis acquiſiuit habitũ ope
randi faciliter ſecũdũ omnes virtutes ille eſt felix, & ſtatim in tempore vel puncto indiuiſibili acqui
rit felicitatẽ. Nam ſi ipſa acquireretur per partes, nemo vnq̃ eſſet felix cum operationes non perma
neant. Itaq; acquiſitis virtutibus tota ſimul erit felicitas in inſtanti, & momento. ipſe motus dici
tur indigere tẽpore quia partes motus nunq̃ ſunt ſimul, ſed ſicut ſit per partes, ita indiget partibus
temporis. ſed operatio per virtutem eſt tota ſimul, ergo ſuperuacaneũ videtur addere in vita perfe/
cta vt diximus. Ad hanc dubitationem dicendum eſt quod duobus modis conſiderari ſumiq; fe/
licitas poteſt, & non loquimur de ſpeculatiua: vno modo ea quæ conſiſtit in operatiõe ſimplici, alio
modo ea quæ eſt vt aggregatum quoddam: prima dicitur actiua tantũ, ſecunda actiua ciuilis. Eſt ẽt
notandũ, ꝙ indigere tpe dicitur biſariam, aut eſſentialiter, aut accidentaliter. His præmiſſis dicen/
dũ ꝙ felicitas actiua tantũ q̃ conſiſtit in operatiõe ſimplici: nõ indiget tpe per eſſentiã ſuam cum ſit
ſimplex operatio, & non aggregatũ: accidẽtaliter aũt indiget tẽpore, q̃a oportet ut per plures op̃atio
nes ſecundũ virtutes ſit felix q̃ non p̃nt fieri ſine tpe. Præterea homo videtur magis felix cõmuni ſen
tentia cum exercet q̃ plurimas operationes, quia tunc videtur quaſi extendi felicitas, & magis ex/
tenſum videbitur eius bonũ, q̃ eius qui breui tempore vixerit: quòd ſi accipiatur felicitas pro aggre
gato ex operatione, & bonis animi, & corporis, & externis: dicamus quòd ſi inter iſta bona externa
connumeretur etiã longitudo vitę, quòd talis felicitas habet tempus tanq̃ partem eſſentialem, &
indiget tempore eſſentialiter. Si autem tempus non connumeretur inter ſuas partes eſſentiales tũc
60 dicemus quòd accidentaliter indiget tempore, & longitudine eius. SVMMVM igitur bonũ. }
Hęc eſt tertia pars principalis huius quarti capituli, in qua poſt allatã diffinitionẽ felicitatis oſten
dit, quo pacto deinceps eſt procedendũ in declaratione felicitatis, & eius partibus in diffinitione
poſitis. nam attulit duas deſcriptiones felicitatis. Prima eſt communis cum non oriatur ex eſſentia
libus felicitatis, ſed ex cõmunibus quibuſdam. Secundam attulit magis propriã, quia oritur ex his
quæ competunt felicitati per ſe ea ratione qua talis eſt. ſed etiam ipſa non videtur ſufficiens ad ex/
plicandam eſſentiam felicitatis, niſi declarentur partes poſitę in diffinitione eius. Ideo philoſo/
phus hac in parte narrat quod oportet nos vlterius progredi ad declarandas partes diffinitionis
vt emergat cognitio felicitatis. primo autem narrat quomodo eſt procedendum in deſcribẽdis re/
bus, deinde oſtendit modum procedendi circa diffinitionem felicitatis explicandam. Dicit igitur
quòd ſummũ bonum circunſcriptum ſit hoc pacto ſicut fecimus. nam oportèt ipſum figurare, &
deſignare, deinde per partes pingere. Poſtea dicit quaſi modeſte de ſe loquens, quòd cuiuſlibet ho/
minis eſt dilatare ea quæ breuiter dicta ſunt in diffinitione, & quòd tempus affert auxilium, & per
tempus facta ſunt additamenta, nam ſcientiæ non ſunt ſimul inuentę & perfectę. ſed paulatim ad
auctę, & hoc non fit niſi in tempore, & facile eſt addere. Notandum quòd omnis diffinitio poteſt
dici deſcriptio vel circumſcriptio: quod & nomen ipſum diffinitionis declarat. Nam deſcendit

à finibus quibus continetur ipſa res diffinienda,& ſeparatur à qualibet alia re , & ſic faciunt fines in qualibet alia re. Idẽ videtur ſignificare deſcriptio q̃ eſt deductio alicuius termini quo ipſa res clauditur. Nã dicimus figurã termino vel terminis claudi , & ſimiliter res diffinita cõtinetur quibuſdã terminis. Bene igitur dixit ſufficiat circũſcripſiſſe ſummũ bonũ.i.diffiniſſe hoc modo ſummũ bonũ. Notandũ quod ſic fit in re deſcribenda ſicut in pictura, in qua cũ pictor vult aliquid depingere, primo lineamentis quibuſdã claudit id quod pingere vult,& hoc modo dicit philoſophus ſe circũſcripſiſſe felicitatẽ hic, dicendo quod felicitas eſt operatio animi per virtutem in vita perfecta . Deinde ſicut in pictura poſt lineamenta per colores exprimuntur mẽbra illius figuræ,ſic agẽdum eſt in hac deſcriptione felicitatis.ſ.exprimere,& declarare partes diffinitionis allatæ,& hoc fit tanq̃ coloratio quædam vt ſic perfecte cognoſcatur felicitas. Sed quo modo hoc fieri poſſit videndum eſt. Tres aũt ſunt doctrinę in vnaquaq; re cognoſcenda. Prima eſt propter quid.i.per cauſam. Secunda eſt quod eſt tantũ.i.quia.ſ.qua explicatur rem eſſe tantum non aũt cauſam propter quã eſt. Tertia eſt diffinitiua doctrina qu a cognoſcitur eſſentialiter quid res eſt ſub quã cadit reſolutiua,& per has tres doctrinas poſſumus ſcire rẽ vel percipere. Cognoſcere aũt rem eſſentialiter bifariã fit , aut compoſitione diffinitionis, aut reſolutione eiuſdẽ,& vterq; modus dicitur diffinitiuus . Nã ad percipiendam quãlibet rem eſſentialiter, oportet ſcire ea quæ eſſentialiter competunt ei rei,& ea ſunt quæ prædicantur de re in primo modo dicendi per ſe, vt animal rationale de homine ſi rationale ſumatur pro differentia eſſentiali hominis. Talia autem ſunt priora re ipſa quam diffinire volumus. Quod ſi,talis diffinitio non indigeat explicatione partium, quia partes eius ſunt notę, bene eſt. Si vero non ſatis innoteſcant, tunc opus eſt ſecunda doctrina.ſ.reſolutiua.ſ.explicando,& declarando partes poſitas in diffinitione,& iſte etiam modus appellari poteſt diffinitiuus,& hoc modo doctrinę vtitur philoſophus multis in locis, neſcio ſi expoſitores animaduertunt,& hoc facit in rebus, quæ per diffinitionem tantũ non facile percipiuntur. hoc aũt fecit Galenus in libro qui dicitur ars; parua. Vbi explicauit omnes partes medicinæ. Nam diffiniuit medicinam quod eſt ſcientia ſanorum, ægrorũ neutrorum,& hanc diffinitionem reſoluit explicando omnes partes, quia ipſa diffinitio quãuis totam medicinã ſignificet: tamen potẽtia magis q̃ actu ipſam explicare videtur, & ſic omnes illas tres partes declarauit addendo cuilibet parti corporum ,cauſarũ, ſignorum,& rurſus hæc tria expoſuit per alia,& illa per alia donec peruenit vſq; ferè LXX diuiſiones vel mẽbra quibus patefacta eſt diffinitio medicinæ. Nam incognita debent declarari per cognita,& minus cognita per magis cognita nobis. Nã cũ id quod debet diffiniri eſt incognitum, ſi declaretur per partes ſuas eſſentiales,& illę ſint cognitæ , oportet vt illæ rurſus per cognita declarentur ad hoc vt poſſimus cognoſcere diffinitum. Idem facit philoſophus in pleriſq; locis quãdo diffinitio aliqua aſſignata ab eo nõ videtur ſatis nota de ſe. Et hoc facit in libro phyſicorũ vbi diffiniuit naturã ſic. Natura eſt principiũ vt id moueatur atq; quieſcat in quo primũ per ſe & non per accidens ineſt,& hanc diffinitionem poſtea reſoluit, et primo diffinit motum qui ponitur in diffinitione naturę: qui motus cũ videatur vi continere tempus,& continuum,& alia huiuſmodi, ideo diffinit illa omnia,& declarat: hoc idem facit in hoc libro ethicorum. Primo incoepit à felicitate, ponendo nobis eam ante oculos ad quã vult nos per virtutes veluti ſagittarios ad poſitũ ſignum peruenire: & multa dicit de ipſa, primo cõmuniter, & confuſe vt deinde eluceat diffinitio eius felicitatis quam diffinit primo per cõia quædam vt diximus, poſtea per propria. Sed quia ipſa diffinitio quãuis duplex non videretur ſufficiẽs: adeo reſoluit ipſas partes poſitas in diffinitione, vt ex tali reſolutione innoteſcat magis ipſa felicitas. Diuidit igitur partes diffinitionis,& eas declarat. partes autem ſunt operatio & virtus ideo declarat quales, & quę ſint operationes, deinde virtutes diſtinguendo ipſas.ſ.quod alia eſt intellectiua alia moralis. De intellectiua pauca in genere dicit in ſecundo huius de morali , plura in eodem tangit in genere diffiniendo eam, & afferendo ſuas partes ſubiectiuas. poſtea in tertio,& in quarto , & quinto huius ſingulas declarat. Sed quia in diffinitione virtutis cecciderat electio,& electio oritur à volũtate: ideo in tertio antequã accedat ad declarationẽ ſingularum virtutum, ſtatim poſt enumerationem virtutum, declarat in principio tertij quid ſit voluntarium,& inuoluntariũ & electio ,'& nonnulla alia quæ oriebantur ex his, deinde ſequitur in declarãdis ſingulis virtutibus moralibus, Poſtea in ſexto declarat virtutes intellectiuas: in ſeptimo de quibuſdam docet quæ videntur eſſe , aut virtutes, aut vitia,& proprie nõn ſunt talia. Deinde quia felicitas ciuilis indiget in vita perfecta bonis externis. quorũ amici ſunt maxia, & potiſſima pars ideo in octauo,& nono docet de amicitia,& q̃a oẽs operationes ſtudioſas ſeq̃tur magna voluptas, de ea late docet in decimo , q̃bus omnibus declaratis eluceſcit felicitas de qua latiſſime in eodẽ decimo,& vltimo docet huic libro manũ imponens. Itaq; huius libri moraliũ doctrina dici poteſt diffinitiua reſolutiua , & hunc modũ innuit hic vbi dicit , & ſummũ bonum ita circũſcripſiſſe ſufficiat. Primo nãq; forſitan vt figuram quandam deſcribere, deinde pingere ipſum oportet. Nam per vt figuram deſcribere intelligere videtur modum diffiniendi . Per ipſum vero pingere eum modum reſoluendi . Notandum quod dixit, cuiuſlibet eſt producere

ea quæ

ea quæ bene ſunt circūſcripta, vbi videtur facere comparationē inter hos duos modos diffiniendi.
ſ.compoſitiuū & reſolutiuū. Primus eſt difficilior, quia nihil videtur præſupponere ante diffinitio/
nem: niſi quod pręſupponitur res diffinienda ad diffiniendū, nec eſt ibi aliquid vnde adiuti profici/
ſcamur ad diffinitionem. Ideo diffinire non eſt multitudinis vt inquit philoſophus, ſed eorum qui
ſciunt. Quare inuenire & diſponere partes diffinitionis difficillimum eſt, & hoc oſtendit philoſo/
phus in ſecundo poſteriorū. Secundus modus videtur eſſe facilior, quia ex diffinitione iam aſſigna
61 ta, & propoſita facilius poſtea progrediamur ad declarandas, & reſoluendas partes eius. CVIVS/
LIBET. ꝫ Nō ſimpliciter, & abſolute cuiuſlibet vt id etiā poſſint facere imperiti, ſed reſpectu modi
iam dicti facilior eſt, & cuiuſlibet non abſolute vt diximus, ſed eruditi ſaltē in illa ſcientia. Notādū
quòd tempus bifariā conſiderari poteſt. Vno mō de ſe, & de natura ſua, alio modo reſpectu rerum
quę ſunt, aut fiunt in tēpore. Primo modo non eſt adiutor nec repertor, ſed vt cōparatur ad res quę
fiūt, & ſunt in tēpore, hoc modo dicetur adiutor bonus. OPORTET aūt in memoria habere. ꝫ
62 Hac in parte philoſophus poſtea q̄ declarauit, quo pacto explicāda eſt diffinitio felicitatis iam aſſi
gnata, nunc docet modū procedendi in tali explicatione facienda. ſ. partiū diffinitiōis, & primo re/
ducit in mentē nonnulla q̄ in exordio dixit de modo procedendi in hac doctrina oſtendendo quòd
non oportet exquirere demonſtrationes exactiſſimas in hac ſciētia, ſed qualis exigit materia de qua
loquimur. Nā neceſſarię demonſtrationes habent concluſiones certiſſimas. Ideo ex principijs neceſ
ſarijs concludi poſſunt. Iſta aūt materia eſt de his quæ ſæpe fieri ſolent: ideo non poſſumus afferre
principia neceſſaria nec de his eſt loquendū exactiſſime, ſed proprius modus qualē exigit doctrina
obſeruādus eſt. fit. n. interdum vt vna eademq́ ſit ſubiectum diuerſarū ſcientiarum. Sed alio modo
ab vna alio pacto ab alia conſideretur, & ab alio exactius quā ab alio. Veluti exemplo oſtendit phi/
loſophus. Rectum. n. angulum faber & geometra conſiderat, ſed diuerſo modo faber conſiderat an/
gulum rectū in tantū vt per illum erigat recte columnā vel rectū faciat parietē, & aliquid huiuſmo/
di. Geometra vero conſiderat eundem ſecundū ſuam diffinitionē, & conſiderat de effectibus, & dif/
ferentijs, quæ cōpetunt angulo recto ex quibus oritur veritas, quæ conſideratur à geometra, quod
ſi hęc circa rectum angulū conſideraret faber plura ſumeret extra opus ſuum quā in ipſo opere, &
ſic tranſgrederetur terminos, & cācellos ſuę artis. Quare in vnaquaq; doctrina, & in hac etiam mo
rali modus proprius conſiderandi, & procedendi ſeruandus eſt. Notandū quod quęlibet ſciētia eſt
determinata, & habet fines ſuos, quibus clauditur, & interdū ſcientię plures idem cōſiderant, ſed ta
men diuerſo modo. Nam medicus moralis, & naturalis philoſophus conſiderant hominem, ſed di
uerſo modo. Conſideratur. n. à naturali vt componitur ex materia, & forma: à medico vt ſubijcitur
ęgritudini vel ſanitati: à morali vt ſubijcitur felicitati, & poteſt eā conſequi. Eodē modo faber con
ſiderat angulum rectum, vt recte erigat parietem: geometra vero & effectus & differentias quæ ei
competunt. Conſiderat. n. quod cum linea recta cadit perpendiculariter ſuper rectā lineā fiunt duo
anguli recti ęquales, & deinceps poſiti, & ſic inuenit originē anguli recti, conſiderat præterea effe/
ctus, & differentias proprias anguli recti, & dicit illum eſſe medium inter obtuſum, & rectū, & pro/
babit quòd recto angulo quiuis rectus angulus eſt ęqualis, quorum nullum conſiderat faber. Si. n.
id faceret egrederetur ex cancellis, & finibus quibus clauditur ars ſua. NEC in omnibus cauſam ꝫ
63 conſiderat nonnulla notanda circa principia, & cauſas ex quibus fiunt argumentationes, & pro/
bationes. Dicit igitur philoſophus quòd non in omnibus rebus ſimili modo cauſam poſtulare
oportet. qui modus cognoſcēdi res vocatur propter quid. Sed in quibuſdā rebus ſufficit oſtendere
quod res talis eſt, qui modus vocatur quia. Et iſte modus obſeruādus eſt in iis rebus maxime quæ
non habent cauſas: per quas demonſtrari poſſunt vt ſunt principia, quæ ſupra ſe non habent cau
ſas quibus demonſtrentur, aliter non eſſent principia. Quapropter cum duo ſint modi cognoſcē
di, ſcilicet quia & propter quid: modus quia, eſt prior in ordine q̄ modus propter quid. Nam eo mō
ſ. quia ſunt percipiūtur principia, & mō propter quid ipſe concluſiones, & ideo dicit is modus pri/
mus & cætera. Notādū quòd res nō nullę, ita ſe habent vt ante ipſas ſint cauſæ: ex quibus profluūt
quædā ita vt ipſę, ſunt cauſæ alterū. Fit etiā vt duplex ſit modus cognoſcēdi res. Primus eſt quo co
gnoſcitur quod, vel quia res eſt. Secundus modus quo cognoſcitur propter quid res eſt, & hæc eſt
differentia inter iſtos duos quod primus non conſtat ex medio, quod eſt cauſa rei, ſed eſt tantū cau/
ſa concluſionis. Non. n. idē eſt eſſe cām rei & concluſionis. Nam omne medium quod eſt cauſa rei,
eſt cauſa concluſionis, non aūt econtra. Nam mediū rei oſtendit cur, & propter quid res eſt talis vt
cur. A. ineſt. B. veluti cur luna obſcuratur, ſcilicet propter interpoſitionē terræ, medium igitur per
quod oſtenditur tanq̄ per cauſam, lunam obſcurari eſt interpoſitio terrę. Modus autem quia, & in/
ferendi concluſionem dicit. A. ineſſe. B. veluti lunā deficere, non autem propter quid. Ea igitur quæ
habent cauſam poſſunt demonſtrari propter quid ſunt. Siqua vero ſunt quæ non habent cauſam,
non poſſunt demonſtrari propter quid ſunt cum ipſa ſint cauſæ, nec poſſunt demonſtrari demōſtra
tione ſimpliciter à priori, ſed eis accommodatur primus tantū modus demōſtrandi. i. quia res eſt.

Nam ſi cauſam cauſę poneremus in medio ad probandū, & item cauſam cauſæ, eſſet proceſſus in infinitum, & ſic nulla eēt omnino cognitio, ergo cauſam, vt cauſam non cognoſcimus per aliā cauſam: ſed per quędā poſteriora, & iſte modus cognoſcendi qui appellatur demonſtratio: quia erit primus, & initium. PRINCIPIVM vero. } Hac in parte philoſophus declarat quot modis poſ- 64
ſunt percipi principia, cum dixerit quod non pſīt percipi per cām. poſſet. n. aliquis dicere cū principia nō poſſunt cognoſci per cauſam: quomodo ergo cognoſcētur? Et dicit quod varijs modis percipiuntur. Quædā. n. inductione, quædam ſenſu, quædā conſuetudine, quędā aliter, & cætera, & oēs iſti modi reducuntur ad iſtū, qui dicitur demōſtratio, quia vel quod res eſt. Nullus. n. iſtorum modorū dicit cām propter quā res eſt. Principia ergo innoteſcunt nobis per modū cognoſcendi quod vel quia res eſt, & iſte modus à poſteriori eis accōmodatur. Notādū quod philoſophus dicit quod principiorum quædam cognoſcuntur inductione: quædā ſenſu: quædam aſſuetudine, & aliter, & cætera. Vnde ſciendū quod inductione cognoſcuntur principia mathematica vt geometrię, veluti ſi ab ęqualibus ęqualia demas q̄ remanēt ſunt ęqualia. Nā hoc fiet notū extemplo diſcurrendo p multa particularia æqualia ex quibus poſtea infertur illa vniuerſalis propoſitio: vel ſumi poteſt aliud principiū in geometria magis propriū quod percipiatur inductione. Cauſam vero huius nō poteſt afferre geometra: tranſgrederetur. n. fines ſuos, ſed potius ſi hoc ad aliquē pertinet, ad primū philoſophū ſpectat. Senſu vero percipiuntur pleraq; principia naturalia. Vt quod ignis ſit calidus aqua frigida. Talia. n. non probantur per cauſam à naturali, ſed vtimur eis tanq̄ principiis, & ſenſu diſcurrendo per multos ignes, & percipiēdo quod hic eſt calidus, & hic & ille calidus. Faciemus deinde hanc vniuerſalē propoſitionē quod omnis ignis eſt calidus. Aſſuetudine percipiuntur ipſa principia, & nobis innoteſcunt. Vt principia morū, vt exempli cauſa, quod qui abſtinet à voluptatibus poteſt fieri tēperatus, quod abſtinentia cōcupiſcentiæ ſuperantur. Aliter etiā præter hos tres modos poſſunt nobis fieri nota principia. Vt experiētia. Talia ſunt principia medicinæ, & artium aliarū. Vt quod omne agaricū purgat phlegma, & omne reubarbarū purgat choleram. Hęc. n. per experientiā nobis innoteſcunt, ex quorū multorum collectione inferimus poſtea vniuerſalem propoſitionē, quæ eſt principium in ſcientia tali. ſ. quod omne reubarbarū purgat choleram. Eſt etiam alius modus cognoſcendi principia. Nam ſunt aliqua principia quæ diffinitione tantū percipiuntur, & iſtos duos vltimos modos innuit philoſophus cū dixit, & alia itē aliter. exemplum ſecundi. Vt pūctus eſt cuius pars non eſt: linea eſt longitudo ſine latitudine. Hęc. n. principia diffinitiōe innoteſcunt: q̄uis poſſint etiā probari à poſteriori hoc pacto. Omne quod terminat aliquid, deeſt ab illo vna dimenſione: ſed ſuperficies terminat corpus, ergo ſuperficies habebit duas dimenſiōes. ſ. longitudinē, & latitudinē, cum corpus habeat tres. ſ. longitudinē latitudinē, & profunditatē. Eodem modo probatur quod linea eſt longitudo ſine latitudine. Similiter probatur quod punctus caret omni dimenſione, cū ſit terminus lineæ q̄ vnam tantū habet dimenſionē. ſ. longitudinem. Omnis enim terminus deeſt vna dimenſione ab eo cuius eſt terminus. Sed punctus eſt terminus lineę q̄ habet vnam tantum dimenſionē: ergo punctus nullā habet dimenſionē, & ſic oſtenſa ſunt iſta principia non quidē per cauſam: quia terminus nō eſt cauſa. Ex his percipi poteſt quot modis cognoſcantur principia cognitione, quia vel quod. ENITENDVM eſt. } Hac in parte declarat quo mo- 65
do procedendū eſt in cognitione taliū principiorū, & dicit quod enitendum eſt tractare principia eo modo, quo poteſt eorū vnūquodq; cognoſci, & addit quod oportet diligentiā adhibere vt bene diffiniantur. Nam principia habent magnum momentum ad declarādos affectus, & proprietates quę inſunt alicui rei, & addit rationē: quia principiū eſt pluſq̄ dimidiū totius, & per ſe ipſa principia multa innoteſcunt eorū q̄ ſequuntur. Et cū principia percipiuntur diffinitione, ideo enitendū eſt vt bene diffiniantur, & hoc eſt faciendū non ſolum in hac ſcientia, ſed vniuerſaliter in omnibus ſcientijs. Nā omnis demonſtratio potiſſima pendet à notitia principiorū, ideo diligenter aīaduertendū, vt noſcamus principia. Notandū quod per principium poſſumus intelligere vel diffinitionem, vel principiū complexum primū in qualibet ſcientia. Diffinitio aūt quāuis in ea plura ſumātur: tamen dicitur eſſe incomplexum principiū. Complexum vero intelligi poteſt vel primū illud cōmuniſſimum, de quolibet eſſe vel non eſſe dicitur, vel primū, & propinquum in qualibet ſcientia. Vt in geometria ſi ab ęqualibus æqualia demas, & cætera. Et iſta principia dicuntur vniuerſalia quæ vi, & nō formaliter ingrediuntur demonſtrationē. Sed vera eſt ſententia philoſophi de vtriſq; ſ. complexis & incomplexis, quod habet magnū momētum ad ſequentia, & quod eſt pluſq̄ dimidium totius. Nam intelligendo de diffinitione patet, quod eius notitia confert ad ſequentia: & eſt pluſq̄ dimidium, & cætera. Nam ſi diffinitio ſit, aut ſubiecti tantum, aut prædicati tantum, aut vtriuſq; quę eſt demonſtratio poſitiōe differens, vt dicit philoſophus in libro poſteriorum, certe ea dicetur principium pluſq̄ dimidium totius. Nam debet cognoſci quod propria paſſio ineſt ſubiecto: quod habetur per diffinitionem tanquam per cauſam & principium. Nam dimidium vel minus cognitionis eſt noſſe tantū quod aliquis proprius affectus vel propria paſſio ineſt alicui ſubiecto: plus

cto:plus autem quàm dimidium totius eſt non ſolum noſſe talempaſſionem propriam ineſſe tali ſubiecto,ſed etiam noſſe cauſam propter quam ineſt,& hoc habetu r per diffinitionem. Bene igitur dicitur quòd principium.i.ipſa diffinitio eſt pluſq̃ dimidium totius,ſcilicet eius quod volumus ſcire.Quòd ſi principium intelligamus nõ diffinitionem:ſed primum principium complexũ, & non ſimpliciter,aut aliqua ex parte.i.quod eſt principium proprium in qualibet ſcientia, adhuc vera eſt etiam de his ſententia philoſophi.Nam quodlibet proprium principium cuiuſlibet ſcientię,cõtinetur in veritate primorum principiorum,ſcilicet de quolibet eſſe vel non eſſe,& cætera.Et enim quia illud primum principium eſt verum,ideo reliquę propoſitiones ſunt verę. Nam veritas omnium principiorum pendet à veritate primi principij.Vnde qui bene nouit primum principiũ,habet vim veritatis cuiuſlibet verę propoſitionis. Et ſicut in entibus eſt dare primũ ens complectens omnem perfectionem omnium entium vi ſua,& ideo dicitur primum principium.Sic primũ principium complexorum eſt tale vt vi complectatur veritatem omnium propoſitionũ inferiorũ, ideo non ingreditur demonſtrationem per eſſentiam ſuam,niſi aliquãdo neceſſitatis cauſa ſumatur pro maiori termino vt latius oſtendit philoſophus in libro poſteriorum. cum igitur vi contineat veritatem omnium principiorum,merito dicetur pluſq̃ dimidium totius.Nam qui cognoſcit primũ principium bene cognoſcit vim omnium veritatum,quãuis neſciat quid cuiq; ſit tribuendũ. Sed hoc loco philoſophus per principium intelligit felicitatem vel diffinitionem eius,& hoc ſecundũ Albertum magnum. Quòd ſi per principium intelligamus etiam virtutem bene procedit, quia ipſa eſt cauſa effectrix felicitatis, & etiam operatio dici principium poteſt:cum ipſa ſit cauſa effectrix virtutis, & per conſequens felicitatis. Ideo oportet bene noſſe diffinitionem cuiuſque horum, ſcilicet felicitatis:vel virtutis, vel operationis. Et ſic habetur in hoc quarto capitulo. Primo deſcriptio communis felicitatis,deinde propria,tertio quod magis manifeſtabitur felicitas ſi declarentur partes poſitę in eius diffinitione, & oſtendit modum procedendi in tali declaratione.ſ. quia & non propter quid.

De dictorum antiquorum cum uera felicitate conſenſu,ac de triplici bono ad felicitatem neceſſario. Cap.VIII.

66 Conſiderandum eſt igitur de ipſo:non ex concluſione ſolum,& ijs
ex quibus eſt ipſa ratio:ſed ex ijs etiam quæ de ipſo dicuntur. Vero nanque omnia que competunt,conſona ſunt:à falſo autem cito
67 ipſum diſcrepat uerum.Cum igitur bona in tria ſint diuiſa,& alia
externa,alia circa animam, alia circa corpus bona dicantur: ea quę ſunt circa animam propriiſſime,maximeq; dicimus bona. at actus & operationes animæ:circa animam eſſe ponimus.quare hac opiniõe cum antiqua,tum à philo
68 ſophantibus conceſſa:bene dicitur finẽ ipſum,actus quoſdam & operatiões
eſſe.Sic enim fit ut ſit ex ipſis animæ bonis:& non ex bonis externis.Conſo
69 num eſt etiam ipſi rationi,& id quod dicitur:felicẽ inquã bene uiuere,beneq;
agere.finis enim bona quædam uita,bonaq; actio dictus eſt.cuncta præterea
70 quæ circa felicitatem quæruntur:ei quod dictũ eſt ineſſe uidentur. Alijs nãq;
uirtus,alijs prudentia, alijs ſapientia quædam,alijs hæc, aut horum aliquod
cum uoluptate,aut non ſine uoluptate felicitas eſſe uidetur. Sunt & qui exter
nam etiã affluentẽ ſimul accipiunt.atque hęc partim multi & antiqui,partim
pauci,uiriq; dicunt præclari: quorum neutros tota uia aberrare,ſed aliqua ex
parte,& in plurimis uerũ attingere conſentaneum eſt rationi. eorum igitur
71 ſententiæ qui uel omnem uel aliquam uirtutem felicitatem aſſerunt eſſe:ipſa
ratio conſona eſt.huius eſt enim ea operatio:quæ per ipſam efficitur. Intereſt
aũt fortaſſe non parũ in poſſeſſione,an in uſu,ac in habitu,an in operatione:
ſummũ conſiſtere bonũ putare: fieri enim poteſt ut habitus quidẽ etſi ineſt:
nullum efficiat bonũ:ut in dormiente,uel etiã alio modo quodã otioſo facto.
72 ut operatio autẽ nihil efficiat boni:fieri nequit.qui nãq; operatur, aget utiq;

neceſſario & bene etiã aget.atque ut in olympia,non ij qui ſunt elegantiſſimi forma,præſtantiſſimiq; robore,ſed ij qui decertant,coronis afficiũtur(ipſo- 72
rum enim aliqui uincunt)ſic & qui bene agunt:eorum quæ ſunt in uita,pulchra,bonaq; compotes fiunt.Eſt autem & uita ipſorum per ſe iucunda.Nam uoluptate quidem affici:ex ijs eſt quæ ad animam pertinẽt.id autem eſt cuiq; uoluptati:cuius amator dicitur quiſq;.ut equus equorum amatori,& ſpectaculum,ſpectaculorum identidem amatori,eodem modo & amatori iuſtorum iuſta,& omnino uirtutum amatori,ea quæ per uirtutem efficiuntur.quę igitur uoluptati ſunt uulgo:ea repugnantia ſunt,propterea q; non natura talia ſunt.ſed amatoribus honeſtatis ea ſunt uoluptati:quæ ſunt natura iucunda.tales autem eæ ſunt actiones,quæ à uirtute emanant.quare & his ipſæ ſunt uoluptati:atque per ſeipſas iucundæ.ipſorum igitur uita non indiget uoluptate,tanquam aliqua foris adiungenda:ſed habet in ſeipſa uoluptatem.Præ 73
ter enim ea quæ dicta ſunt:neque bonus is eſt qui bonis actionibus non delectatur.Nam neque iuſtum cum quiſquam dixerit,qui iuſtis non gaudet,neq; liberalem eum qui liberalibus actionibus non delectatur:& in ceteris eodem modo.q; ſi hæc ita ſint:actionum eæ quæ à uirtute proficiſcuntur,per ſeipſæ ſunt uoluptati atq; iucundæ.At uero bonæ quoq; ſunt,& etiam pulchræ atq; horum unumquodq; maxime ipſis competit:ſi recte de his ipſe iudicat ſtudioſus.iudicat autem ut eſt dictum.Optimum ergo,& pulcherrimum,& iucundiſſimum eſt ipſa felicitas:& non ſeiunguntur hæc perinde atque in illo Deliaco carmine ſeparantur,ſumme eſt pulchrum:ex aſtrea quod gignitur alma.Optima ſi ualeas res eſt:quod quilibet optat.Summe eſt iucundum:ſi re potiaris amata.Hæc enim operationibus omnia competunt.has autem ipſas, aut unam ipſarum quæ ſit optima:felicitatem ipſam dicimus eſſe.Videtur ta- 74
men & externis indigere bonis:ut diximus.Fieri enim non poteſt aut non facile ſit:ut is res agat pręclaras,cui facultates deſunt.multa nanque per amicos, per diuitias,per ciuilem potentiam:tanquã per inſtrumenta aguntur.quibuſdam autem carentes:ut nobilitate:bona prole,pulchritudine,beatitudinem maculant.non enim ſatis ad felicitatem idoneus eſt:qui penitus eſt deformis, aut ignobilis,aut ſolitarius ſine prole,& minus etiam fortaſſe:ſi cui perpraui ſint filij,uel amici,aut boni mortui ſint.ut igitur diximus:uidetur felicitas & talis indigere proſperitatis.Vnde quidam proſperitatem fortunæ,quidam uirtutem felicitatem eſſe dicunt.

COMMEN.

CONSIDERANDVM eſt igitur.) Hoc eſt quintum & vltimum capitulum huius ſecun
di tractatus,in quo cum in præcedenti capitulo attuliſſet diffinitionem felicitatis,& dixiſ
ſet quod partes diffinitionis erant declarandę & dilatandę,nũc dicit eam diffinitionem eſſe decla- 66
randam:non ſolum vt ſuperius dixit ex concluſionibus,& propoſitionibus,ex quibus concluditur
ſecundum modum accõmodatum huic doctrinæ morali,ſed etiam ex ſententijs,& opinionibus
aliorum philoſophorum de ipſa felicitate ſiquid bene attulerint de ea:vt.ſ.accõmodemus quod be
ne dixerunt,& quod male,reiiciamus.Solet enim eſſe philoſophi mos procedendi penè in quoli
bet ſuo libro,& in quauis materia ab eo pertractanda:primum proponere rem de qua dicturus eſt,
deinde afferre quid de eadẽ ſenſerint alij philoſophi,& in eo quod male dixerint ipſos refellere:dein
de afferre ſententiam ſuam quaſi eluceſcentem inter aliorum errores,diffiniendo rem quam propo
ſuit communiter,& proprie.Deinde confirmare ſententiam ſuam,& accommodare dicta aliorum
in eo

In eo quod bene dixer unt:demum afferre rationes ad declaranda ea quę ſunt poſita in diffinitione
quę indigent declaratione. Diuiditur autem hoc capitulum in tres partes. In prima igitur dicit
philoſophus:quòd eſt conſiderandum principium poſitum à nobis non ſolum ex concluſione quã
attulimus de ipſo, nec ex principijs tantum ex quibus profluit illa cõcluſio: ſed etiam ex ſententijs
aliorum philoſophorũ de ipſa felicitate,& quia ex illis etiam apparebit diffinitionem noſtrã fuiſſe
bene aſſignatam:& affert vnam ſententiam quæ eſt cauſa huius inquiſitionis. Ei nanq; quod & cæ
tera. Hunc textum trahunt expoſitores nonnulli,& violenter accõmodant menti philoſophi afferen
do expoſitiones ſuas, quaſdam ſententias cõmunes, quomodo omnia conſonant vero,& quod in
falſis etiam propoſitionibus vt homo eſt lapis. latet etiam quoquo modo veritas, quæ omnia non
bene accõmodantur huic propoſito. Sententia philoſophi in hoc loco non eſt communis, ſed ad
propoſitum ſuum. ſ. quod omnia quæ dicuntur vere de aliqua re, concordant cum omnibus his q̃
vere competunt tali rei. quod autem falſò dicitur de aliqua re, illud certe diſcrepat ab omnibus ve
re competentibus tali rei, vt exempli cauſa. Siquis diceret quod homini cõpetit per ſe ſubſtãtia: cor
pus: rationalitas & huiuſmodi, vere diceret. At ſiquis diceret quod rudibile competit homini,& ſi-
milia falſo diceret,& tribueret ei tale,& cito appareret quòd diſſonat à vero talis ſententia, quia ta
lia non conueniunt cum ſubſtantia corpore animali:& cætera quę competunt vere,& per ſe homi
ni, quia homo eſt ſubſtantia animata ſenſitiua, rationalis nõ autem rudibilis. Eodem pacto ea quę
dicuntur vere à philoſophis de felicitate, conuenient ſtatim cũ noſtris quæ vere tribuimus felicita
ti. ſ. dicendo quod eſt operatio animi,& per virtutem,& cætera. Ea vero quæ non conuenient: cum
noſtris vere allatis, quàm primum conſtabit eſſe falſa. Non ergo affert vniuerſalem ſententiam, hic
vt volunt nõnulli expoſitores. Nec eſt verum, quod dicũt quod nõ eſt vlla propoſitio ita falſa: quæ
non contineat aliquid veri. Hæc eſt autem propoſitio falſa. Subſtantia eſt qualitas,& nullam ha-
bet veritatem. Sed eſt intelligendus textus vt diximus. Vnde ſiquis dixerit felicitatem eſſe ſummũ
bonum: ſtatim conſonabit iis quæ verę tribuimus felicitati. Sin dixerit illam eſſe malum ſtatim di
ſcrepabit. Notandum quòd philoſophus in aſſignanda diffinitione felicitatis attulit plures cõclu-
ſiones, quæ profluebant à quibuſdam propoſitionibus tanq̃ ex principijs concluſionũ quibus de-
clarabatur ſummum bonum humanum: ex concluſionibus vero emanabat diffinitio felicitatis.
Declaranda eſt igitur ea non ſolum ex concluſionibus,& principijs, ſed etiam ex opinionibus ho-
minum ex quibus ea quæ vere afferuntur bene conſonabunt noſtris tributis felicitati, falſa vero di-
ſcrepabunt. CVM igitur.} Hęc eſt ſecunda pars, in qua dicit afferendo opiniones philoſopho-
67 rum, quæ ſimul conueniunt. ſ. quod cum tripliciter diuidantur bona. ſ. in bona animi, corporis,&
externa, aliqui poſuerunt bona animi eſſe principaliſſima,& maxime bona, ſed felicitas eſt animæ
bonum: ergo felicitas eſt ſummum,& maxime bonum. Itaq; iſti qui poſuerũt felicitatẽ in maxime
bono quod eſt animi, concordant nobiſcum, quia nos poſuimus ſummum bonum eſſe operatio-
nem ipſius animi. BENE dicitur.} Affert aliã ſententiam priſcorum qua dicebant felicitatem
68 eſſe bonũ vt finis,& hæc conueniunt cum noſtra ſententia quod probatur. omne quod eſt bonum
animę vt finis eſt operatio eius. At nos poſuimus felicitatem eſſe bonum animę vt finem, ergo ipſa
eſt eius operatio, maior. Nam ſi felicitas ſubiit rationẽ boni ipſa erit vt finis, quod aũt operatio ſit
talis finis patet: quia anima pergit ad operationẽ tanq̃ ad finem ſuum vltimum per omnes ſuas po
tentias per quas nihil aliud facit quàm operari,& hoc intelligitur de omni anima. Hæc ergo ſentẽ-
tia conuenit cum noſtra qui diximus felicitatem eſſe operationem,& eẽ bonum vt finem. Et patet
quod talis finis non fit ex externis, ſed ex bonis animi. Notandum quod priſci dixere felicitatẽ eſſe
bonum vt finem & recte. Nam tria ſunt genera bonorum,& duo prima. ſ. externa & corporis ſerun-
tur ad bona animę tanq̃ ad finem ob quem ordinantur actus quidam: quia non omnes actus. Sũt
enim aliqui mali. CONSONVM eſt etiam.} Affert aliam ſententiam antiquorum qui dixere
69 quod felix eſt, qui bene agit,& bene viuit. Iſta ſententia videtur conuenire cum noſtra. nam iſti ni-
hil aliud dicere voluerunt: niſi quod felicitas eſt bona operatio & bona vita. Id quod dicitur. ſ. vna
cõmuni ſententia philoſophantium & aliorum. Notandum quod vita tripliciter dici poteſt. Vno
modo pro actu primo, qui nil aliud eſt quàm ipſum eſſe viuentis,& ſic dicit philoſophus quod vi-
uentibus eſt eſſe, quod profluit ab eſſentia animę, vel ipſa eſt anima. Vnde dicit in libro de anima
quod anima eſt actus primus corporis,& cætera. Secundo modo ſumitur pro operatione q̃ pro-
fluit ab anima per potentias eius. Primus modus profluit tantum ab eſſentia animę non per potẽ
tias medias. Secundum vero actum producit anima per medias vires,& potentias,& ſic dicimus
hominem viuere. i. operari vt intelligere vel ſentire vel generare ſibi ſimile in ſpecie,& huiuſmodi,
vt oſtendit philoſophus in libro de anima. Tertio modo accipitur vita pro modo viuendi, nã ſo-
lemus quærere quo pacto viuit talis. i. quem habet modum viuendi,& quam conuerſationem,&
ſic ibi ſumit philoſophus vbi dicit quod vulgus ex modo viuendi ſuo credit felicitatem eſſe ta-
lem, aut talem, vt qui amabant voluptatem dicebant felicitatem in voluptate conſiſtere. Verũ hic

vita accipitur ſecundo modo.ſ.pro operatione quãdo dicit quod felicitas eſt bona vita.i.bona ope-
ratio, & ita conueniunt nobiſcũ. CVNCTA præterea.} Hæc eſt tertia pars, in qua poſtea quã 70
oſtendit opinionem eorum, qui eodem modo ſenſerunt de felicitate conuenire cum ſua, nunc eniti-
tur accõmodare ſuę ſententię opiniones aliorum, qui diuerſo modo ſenſerũt de felicitate. Et primo
enumerat opiniones eorum ſingulas. Deinde incipit afferre, & accommodare vnam illarum, & eſt
eorum qui poſuerunt felicitatem in virtute vna vel pluribus. Poſtea aliam opinionẽ eorum qui
addiderunt ipſis virtutibus voluptatem ad conſtituendam felicitatem. Demum affert opinionẽ
eorum qui his addiderunt bona externa, & omittit eos, qui ponebant ſummũ bonum, aut in vo-
luptate tãtũ, aut tantũ in bonis externis. nã antea has opiniones penitus reiecit, & nũc etiam poſt
habet, quia non conueniunt cum philoſophi ſententia. Dicit igitur in primis quod cuncta quæ
circa felicitatem varie à multis dicuntur, cum noſtra ſententia conuenire videntur, & affert tria.ſ.
virtutem, prudentiam, ſapientiam, quæ ſunt perfectiones trium potentiarum animę. Virtus quæ
hic accipitur pro morali eſt perfectio appetitus. prudentia eſt perfectio intellectus actiui. ſapientia
eſt perfectio intellectus ſpeculatiui. Igitur perfectio hominis ſecundum opinionem iſtorum conſi-
ſtit, aut in vna, aut pluribus, aut in omnibus iſtis, & omnes iſtos enumerat, & ponit pro vna opi-
nione, quia ij omnes conueniunt in virtute ſine aliquo additamento. Deinde affert aliam opinio-
nem eorum.ſ. qui addiderunt voluptatem ipſis virtutibus dictis, aut omnibus ſimul ſumptis, aut
alicui illarum, & dicit cum voluptate, aut non ſine voluptate, propter hãc rationem, quia aliqui di-
xerunt quod felicitas conſtabat ex ſupradictis virtutibus vel vna vel pluribus, & ex voluptate velu-
ti ex parte eius eſſentiali.i. vt felicitas tanq̃ quoddam totum aggregatum conſtitueretur ex virtute
& voluptate, tanq̃ ex ſuis partibus eſſentialibus, quod innuit cum dicit cum voluptate. Cum vero
dicit non ſine voluptate, innuit aliam opinionem, quæ & verior videtur, & magis conuenire cum
ſua. Iſti enim qui poſuerunt felicitatem in illis virtutibus, aut vna aut pluribus, intellexerunt quod
voluptas non ſit de eſſentia felicitatis, ſed quoddam quod oritur ex ea, & ſequitur eam veluti pul-
chritudo ex bona complexione, & compoſitione partium corporis, & ſicut vmbra oritur ex corpore
& ſequitur ipſum, ſic voluptas ex felicitate, & ſic ſequitur ea tanquã inſeparabile accidens, & hoc
intelligatur de bona voluptate non autem de turpi. Affert deinde tertiam opinionem, ſcilicet eorũ
qui præter hæc quæ poſita ſunt addiderunt felicitati bona externa. Poſt hæc enumeratis opinioni-
bus vult oſtendere quod merito in illis eſt aliqua veritas, quia iſta dixerunt, aut multi & antiqui,
aut pauci & præclari. Multi quia nõ oĩno vana eſt fama quam populi multi decantant vt alibi in-
quit philoſophus. Antiqui quia fuerũt propinquiores primordijs rerum, & naturę, ergo iſti debẽt
ſcire aliquam veritatem. Pauci & præclari etiam manifeſtum eſt quod debent ſcire aliquam verita-
tem. Aliqua igitur ex parte probandę horum ſententię. EORVM igitur ſententię.} Hac in par 71
te philoſophus incipit accommodare ſententię ſuę opinionem eorum, qui felicitatem, aut in vir-
tute morali, aut in prudẽtia, aut in ſapiẽtia, aut in omnibus iis tantum collocabant, & primo oſten
dit quod conuenit in eo cum opinione ſua, quia operatio ſecundum virtutem eſt aliquid virtutis,
& à virtute oritur. Deinde oſtendit quod ſua ſententia eſt melior, quia cum felicitas ſit quiddã opti
mum, debet collocari potius in magis bono, q̃ in minus bono. Sed vſus & operatio eſt magis bo-
num, q̃ habitus & poſſeſſio. Fieri enim poteſt vt aliquis habitum habens nihil agat boni, vt dor-
miens vel aliter degens in otio. At qui operatur ſecundum virtutem neceſſario agit, & producit ali-
quid boni. Melior igitur eſt actus q̃ habitus & vſus, quàm poſſeſſio. Hæc autem duo membra cor-
reſpondent.ſ. poſſeſſio & vſus, habitus & operatio. Sed non parum intereſt inter noſtram ſentẽtiam
& antiquorum. Nos enim volumus felicitatem potius conſiſtere in vſu, quàm in poſſeſſiõe & actu,
quàm habitu, illi autem econtra. Notandum quod eſt differentia inter poſſeſſionem vſumq́;, & ha-
bitum, & operationem. Poſſeſſio & vſus proprie dicuntur rerum externarum. Habitus & actus, aut
animi, aut corporis. ATQVE vt in olympia.} Probat etiam exemplo quod ſua poſitio in opera 72
tione eſt melior, q̃ illa antiquorum in habitu. Sicut enim athletę tantum incoronãtur in olympia:
qui certant, & operantur, & non ij quãuis ſint fortiſſimi, qui otioſi ſpectãtes certamina nihil agũt,
ſic operatores ſecundum virtutem ſunt proprie appellandi felices, & non illi qui tantum habent
habitum, & non operantur. Sunt enim felices in potentia propinqua, illi autem in actu. IPSO- 73
RVM inſuper.} Affert opinionem eorum qui dixerunt felicitatem conſiſtere in virtute, aut virtu
tibus cum voluptate, aut non ſine voluptate. Et primo oſtendit quòd felicitas continet voluptatẽ:
deinde quòd felicitas eſt iocunda. Item quòd eſt per ſe iocunda. præterea quòd felicitas, ita habet
voluptatem, vt non indigeat ea tanq̃ aliquo extrinſecus adueniente. Demum quòd felicitas non ſo-
lum eſt iocunda, ſed etiam bona, & pulchra, & poſtremo quod felicitas eſt quiddam optimum, &
iocundiſſimum vt patebit, & in primis operatio animę continet voluptatem, quia percipere volu-
ptatem eſt ipſius animę, & habentis aĩam ſenſitiuam vel intellectiuam, nõ enim eſt animati anima
vegetatiua. Nam plantę non ſentiunt voluptatem. Itẽ felicitas eſt iocunda, probatur quia id quod
amatur

amatur ab vnoquoq; ei eſt iocundum. At operatio ſecũdum virtutem amatur a ſtudioſo ergo operatio ſecundum virtutem eſt iocũda ſelici homini, & ſtudioſo viro, maior declaratur à philoſopho inductione. Nam equus amatori equorum, & ſpectaculum, & cætera. minor quoque eſt manifeſta. Item felicitas eſt per ſe iocunda, probatur. Id quod eſt ſua natura iocundum eſt per ſe iocundũ. Sed operatio ſecundum virtutem eſt ſua natura iocunda, ergo & cætera. Nam ea quæ multitudini videntur iocunda, ſunt repugnantia inter ſe, quia quandoq; delectant, quandoq; moleſtiam afferũt: & cauſa eſt, quia non ſunt de ſe, & natura ſua iocunda. Si enim eis natura ineſſet iocunditas nunquam eam amitterent, ſed ſemper eſſent iocunda. Sed talia multitudinis noſtra ſententia nunc ſunt nunc non ſunt iocunda ' ſed mutantur ſecundũ rationum ętatum, & conditionum, & hoc eſt, quia illa non ſunt naturaliter, & per ſe talia. Sicut ea quæ ſemper delectant bonos, & ſapientes viros ad quos pertinet, & quorum eſt verum, & incorruptum iudiciũ de rebus, & propterea ideſt natura iocundum, & ſemper iocundum, & per ſe iocundum, quod eſt eis voluptati. Id autem eſt præcipue felicitas, & operatio à virtute. Item ipſorum vita non indiget voluptate, quia felicitas ita in ſe habet voluptatem vt non indigeat ea veluti aliquo foris aduenente, & peregrino quodam. Hoc probatur, quia ſi felicitas per ſe ſola ſumatur ſeparata ab omnibus alijs: habet in ſe voluptatem. Operator enim cuiuſq; virtutis gaudet cum operatur ſecundum illam, vt iuſtus cum operatur ſecundũ iuſtitiã. Quod ſi non gauderet non eſſet iuſtus, aut ſtudioſus, ſed aut vi, aut ſimulatione, aut aliter aliaq́; de cauſa operaretur. Quare felicitas, & operatio ſecundum virtutem habet in ſe voluptatẽ. Item felicitas eſt non ſolum iocunda, ſed etiam bona, & pulchra, & honeſta, quia ſic ſapiens, & ſtudioſus iudicat: iudicat autem bene, quia ipſe eſt tanq̃ menſura talium operationum. Vt enim pictor de figuris: ſic prudens, & ſtudioſus de actionibus. Item optimum, & pulcherrimum, & iocundiſſimum eſt ipſa felicitas. Nam ea quæ tribuuntur felicitati per ſe debent tribui in ſummo gradu. At felicitati bonitas, iocunditas, pulchritudo per ſe tribuuntur vt ſupra oſtendimus, ergo hæc felicitati ſunt tribuenda in ſummo gradu: non enim debet tribui ſuperlatiuum niſi ſummis rebus. At felicitas eſt ſummum bonum, & tale eſt operatio ſecundum virtutem: ergo operationi ſecundũ virtutem ſunt iſta tria in ſummo gradu tribuenda, & ſimul, & non alterum ſine altero ſeparando ea ſicut facit deliacum carmen: in quo tribuitur iuſtitię pulcherrimum, & accommodare ſi intelligatur pro operatione ſecundum iuſtitiam quæ eſt, & dicitur tota virtus, & optimum tribuitur ſanitati, accommodate etiam ſi intelligatur de ſanitate mẽtis, & iocundiſſimum dicitur re amata potiri, accõmodate etiam ſi talem rem intelligamus felicitatem, quæ maxime eſt amore digna. Sed nos dicit
74 philoſophus, nõ ſeparamus hæc, ſed omnia ſimul tribuere debemus felicitati. VIDETVR tñ. ❳ Hac in parte affert vltimam opinionem eorum qui, præter ea ſuperius allata afferebant etiam, & adiungebant externa bona, & videtur accommodare ſententiæ ſuę. Si enim conſiſtit in operationibus animi ſecundum virtutem, & cætera. Ad exercendas autem operationes indigemus bonis externis vt inſtrumentis, ideo videbitur indigere bonis externis, & enumerat plures ſpecies bonorum externorum vt amici, & cætera quæ ſi deſint tanq̃ inſtrumenta videtur felicitas quodam modo minui vel potius impediri, felicitas inquã ciuilis. Et addit quod non nulli adeo putauerũt bona externa conferre ad felicitatem vt eis proſpere vti idem eſſet pene, quòd felicitas, & qui bonam, & ſecundam fortunam felicitatemq́; in eodem ponunt, & alii tamen qui virtutem, & felicitatem idem putant. Notandum quòd felicitas vt ad hoc propoſitũ ſpectat duobus modis cõſiderari poteſt: aut vt perficit habentẽ, & eſt ad ſeipſum, & ſic videtur de ſe eſſe ſufficiens ſine vlla alia acceſſione. Aut conſiderari poteſt vt eſt ad alios, & tunc eſt felicitas ciuilis quæ videtur eſſe aggregatum ex tribus illis generibus bonorum, & de tali videtur loqui philoſophus cum dicit quod videtur indigere externis bonis, ideſt de felicitate, & felici ciuili, & ita huic finem tractatui ĩponit, in quo afferẽdo primo plures opiniones venit poſtea ad diffinitionem ſummi boni ſecundum ſententiam ſuam poſt habitis alijs & confutatis, deinde confirmauit ſuam diffinitionem ex dictis aliorum ſeligendo ea, quæ bene dicta ſunt ab illis, & accõmodando ſuæ diffinitioni, vt ex hoc oſtendat melius ſenſiſſe, q̃ cæteros & non penitus diſſenſiſſe à cæteris.

De modo aſſequendæ felicitatis. Cap. IX.

75 VNde & dubitatur: utrum diſciplina, an aſſuetudine, an alio quodã
modo per exercitium acquiri poſſit, an aliqua diuina ſorte, an &
76 ob fortunam proueniat. Si igitur & aliquid aliud deorum eſt mu-
nus hominibus: cõſentaneum eſt rationi, & felicitatem à dijs ipſis
dari & eo magis: quo cæteris humanis bonis eſt præſtabilius. Verum hoc ad

aliam magis conſiderationem forſitan pertinet. Videtur tamen & ſi nõ à dijs
immortalibus mittitur, ſed uirtute diſciplina ue quadam uel exercitio compa 77
ratur: diuiniſſimum eſſe. Præmium enim, finiſq; uirtutis: optimum & diuinũ
quiddam ac beatum eſſe uidetur. fuerit etiam & multum commune. fieri nanq;
poteſt ut diſciplina quadã ac diligentia ab uniuerſis ijs comparetur: qui nul
lo principio labefactato, idonei ſunt ad cõſequendam uirtutẽ. Quòd ſi me- 78
lius eſt hoc modo quàm ob fortunam felicem eſſe: rem ita ſeſe habere conſen-
taneum eſt rationi. Siquidem ea quæ ſunt ſecundum naturam: ut quamopti-
me ſeſe habere poſſunt ſic ſe habent ſuapte natura, & ea ſimiliter quæ per ar-
tem conficiuntur, atque à quacunq; proueniũt cauſa, & ea maxime quæ à præ
ſtabiliſſima proficiſcũtur. id autem quod maximum atq; pulcherrimum eſt:
fortunæ tribuere, ualde erroneum eſt. Patet etiam ex ipſa ratione quod quæ-
ritur. Dicta eſt enim operatio animæ per uirtutem. Cæterorum autem bono- 79
rum alia ineſſe neceſſariũ eſt: alia adiuuant, ſuntq; utilia, ut inſtrumenta. Hæc
& iis conſona ſunt quæ in principio diximus. ipſum enim finem facultatis ci- 80
uilis optimum ponebamus. hæc autem magnam adhibet diligentiam: ut ci-
ues ipſos diſponat, bonoſq; faciat, & ad honeſtas res agẽdas idoneos reddat.
Merito igitur nec bouem, nec equum, nec aliud quicquam animantium dici-
mus felix, quippe cum fieri nequeat ut ipſorum quicquam talis ſit particeps 81
operationis. Hanc autem ob cauſam neque puer eſt felix. Nondum enim eſt 82
idoneus ad res tales agendas propter ætatem. qui dicuntur felices: ob ſpem di
cuntur. eſt enim opus (ut diximus) & perfecta uirtute, & perfecta etiam uita.
Multæ nanq; mutationes in uita fiunt: uariæq; fortunæ, atq; fieri poteſt: ut is 83
qui maxime bonis abundat, in magnas incidat in ſenectute calamitates: ut
in heroicis de Priamo dicitur. eum autem qui tali fortuna eſt uſus, & miſerabi
liter obijt: nemo felicem dicet.

COMMEN.

VNDE & dubitatur.] Hic eſt tertius tractatus huius primi libri, in quo declarat tria, q̃ vi- 75
dentur ſequi poſt diffinitionem felicitatis. Primum à qua cauſa effectiua proueniat ipſa fe-
licitas. Deinde in quo ea ſit tanquã in ſubiecto. Tertio in quo tempore dicatur quis eſſe felix: quod videtur innuiſſe per eam partem diffinitionis. ſ. in vita perfecta. Diuiditur autem hic tractatus in tria capitula. In primo tractat de cauſa efficiente ipſius felicitatis, & eius ſubiecto. In ſecundo tractat quo in tempore aliquis dicatur eſſe felix. In tertio declarat quomodo poſterorum fortunę conditionesq; pertineant ad felices iam mortuos. Primum etiam capitulum diuiditur in duas partes. In prima autem parte iſta quærit primo, & enumerat cauſas à quibus videtur poſſe prouenire felicitas. Deinde ponit à qua cauſa proueniat, & à qua non proueniat. Quærit igitur in primis vt diximus à qua cauſa tanq̃ effectiua proueniat felicitas, quæ dubitatio videtur oriri ex paulo ante dictis, & allatis: cum dicit quod quidam felicitatem ponunt idem cum virtute: alij vero nonnunquã dicunt eſſe idem cum bona fortuna: quorum duorum alterum videtur eſſe quid externum. ſ. fortuna, alterum quid internum. ſ. virtus. Merito igitur quęritur vtrum felicitas oriatur à cauſa interna an externa. Cauſam autem internam explicat per illa tria. ſ. per diſciplinam, aſſuetudinem, exercitium. Cauſam vero externam explicat per illa duo. ſ. per diuinam ſortem, & per fortunam. Cum vero quæritur vtrum felicitas poſſit acquiri per diſciplinam: eſt quærere vtrũ ea poſſit acquiri vt ſciẽtię, quę per doctrinam diſcendo acquiruntur: per aſſuetudinem veluti virtutes quæ non doctrina, ſed aſſuetudine acquiruntur agendi, & producendi operationes ſtudioſas: per exercitium eſt quærere vtrum acquiratur, vt non nullę artes vt ſaltandi, citharizandi, & ſimilium per longam exercitationem. ſ. pulſandi citharam vel ſaltandi. Iſta igitur dicuntur interna, quia ſunt in nobis, & in noſtra poteſtate collocata. Sors autem diuina, & voluntas dei, tum etiam ipſa fortuna manifeſtum eſt

quod

quod ſunt extra nos, & quicquid habetur à deo vel à fortuna non eſt in noſtra poteſtate, ſed videtur

76 eſſe minus ab illis. SI IGITVR & aliquid.} Hac in parte philoſophus incipit oſtendere primo quòd felicitas prouenit à cauſa diuina, deinde ꝙ prouenit à cauſa humana: præterea quòd nõ prouenit à fortuna: poſtremo quod nõ prouenit à fortuna, ſed à cauſa humana. Dicit igitur in primis, quod ſi aliquod munus eſt hominibus, datum à deo, conſentaneum eſt rationi id eſſe felicitatem. Et enim nobiliſſimus effectus debet produci à nobiliſſima cauſa, ſed felicitas eſt huiuſmodi, ergo & cætera. Nam & hoc præcipue confirmari videtur, quia felicitas eſt præſtabiliſſimum quiddam omnium rerum humanarum. At nonnullę res humanæ ſunt nobis datę à deo: ergo multo magis ipſa felicitas cum excellentior ſit cæteris rebus à deo datis: vt viuere, & alia ſunt huiuſmodi quæ ſunt ignobiliora felicitate & ipſo bene viuere. i. bene operari, ergo multo magis ipſa felicitas. Nã quanto donum eſt præclarius eo magis videtur eſſe conueniens deo. Sed omittit tamen iſtam conſiderationem: quia non videbatur eſſe præſentis ſpeculationis, ſed potius primæ philoſophiæ vbi tractat

77 de prouidentia diuina. VIDETVR tamen.} Hac in parte oſtẽdit quod felicitas prouenit à cauſa humana, & innuit talem rationem. Illud quod acquiritur hominibus virtute, aut doctrina, aut aſſuetudine, aut aliquo exercitio comparatur à cauſa humana. ſed felicitas proficiſcitur à virtute: aut ab aſſuetudine, aut aliquo huiuſmodi: ergo à cauſa humana. Hanc rationem videtur innuere philoſophus per verba ſua, & ſimul repellere obiectionem tacitam qua quis dicere poſſet: videtur quòd felicitas ſit res diuina: ergo non videtur profluere à cauſa humana. Dicere autem videtur philoſophus quòd, & ſi felicitas proficiſcitur à virtute vel aliquo huiuſmodi tamen videtur eſſe res q̃dam diuina: cum ſit præmium, & finis tam præclari boni, quale eſt ipſa virtus, quaſi iſtud excedens ipſam virtutem oportet vt ſit quaſi aliud diuinum propter excellentiam ſuam, & ſuper eminentem conditionem. Notandum quod felicitas, & ſi primo, & maxime videtur proficiſci à deo, tamen ſecundario proficiſcitur etiam à cauſa humana, tanq̃ à propinqua. Nam quædam proueniunt à deo ſine noſtra operatione vt eſſe et viuere, & potentiæ operandi, & huiuſmodi, quædam ſunt quæ proueniunt à deo, tamen concurrimus etiam nos. vt eſt virtus, felicitas & huiuſmodi. Nullus enim habitus acquiritur à nobis ſine cauſa diuina quæ eſt vniuerſaliſſima, & principaliſſima cauſa omniũ, à deo vt nullus effectus poſſit fieri apud nos ſine ipſo, & magis concurrit illa, q̃ aliqua cauſa particularis per illam rationem, quod cum cauſæ ſint ordinatę alia ſub alia, ſemper vniuerſalis, & primaria cauſa magis concurrit q̃ illa quæ eſt ſub ea, ideſt particularis, & ſecundaria. Sciendum tamen quod deus non concurrit vllo pacto ad vitia nec ad actiones vitioſas, quia vltra operationem continent defectus, cuius nullo modo eſt auctor deus. Dicendum eſt igitur quòd felicitas profluit à deo tanquá ab vniuerſali cauſa, & ab homine tanq̃ à cauſa particulari & propinqua. Notandũ quòd prȩmium eſt duplex. ſ. internum & externum, internum eſt ipſa felicitas: quȩ licet reſpiciat externas res: tamen remanet in animo, & dicitur interna, prȩmium vero externum eſt honos magiſtratus: potentia & huiuſmodi, philoſophus autem intellexit hic de præmio interno, ſcilicet de felicitate quæ eſt egregium prȩmium, & nobilius ipſa virtute, & eſt prȩmium vt finis, honos vero vt id quod eſt ad finem, & non finis. Eſt etiam & valde commune: probat eandem ſententiam. ſ. quod videtur profluere à cauſa etiam humana cum felicitas ſit quid valde cõmune ſ. vt poſſit acquiri. Poteſt enim comparari à cunctis qui non habent lȩſum principium rerum agendarum, ita vt ſint inepti ad conſequendam felicitatem, quaſi dicat quod felicitas eſt poſita in nobis, & poſſumus omnes eam acquirere, niſi ſit in nobis principium labefactatum, ergo eſt à nobis, & à cauſa humana, & deus vt diximus eſt principalis cauſa, & vniuerſalis. homo autem cauſa eſt particularis, homo inquam qui nõ ſit lȩſus, nec habeat principium aliquod labefactatũ veluti quod ſit in eo lȩſa, aut imaginatiua aut cogitatiua, aut memoria. Intellectus autem non lȩditur niſi per accidens. ſ. ſi lȩdantur aliqui ſenſus, aut interni, aut externi. Nam omnis habitus ortum habet à ſenſibus externis per medios internos. Quod ſi aliquis lȩdatur ſenſus, quo neceſſario vtamur in his acquirendis, quæ ſunt cauſa felicitatis: talis carens eo non videtur aptus, neq; habilis ad felicitatem. QVOD ſi melius.} Hac

78 in parte philoſophus oſtendit quod felicitas nõ prouenit à fortuna tanq̃ à cauſa effectiua, eſt enim cauſa effectiua duplex. ſ. per ſe, & per accidens. Cũ igitur felicitas ſit nobiliſſimus effectus non prouenire poteſt, nec debet ab ignobiliſſima cauſa. Talis autem eſt cauſa per accidens. i. ipſa fortuna. Nam nobiliſſima cauſa poteſt bene producere nobilem, & ignobilem effectum. Vt ſol generat hominem & ranam. Sed non econtra ignobilis cauſa poteſt producere nobilem effectum. Nam mouens centum poteſt mouere decem. Non autem econtra, non ergo felicitas proueniet à fortuna. Hoc etiã probatur ex iis quæ fiunt à natura vel ab arte. Nam ea quæ fiunt à natura bene ſe habent: cum ita fiunt, vt ſunt apta nata fieri ab ipſa natura. Eodem modo quæ fiunt ab arte, male autem cũ digrediuntur ab ordine naturæ vel artis vt per accidens fiant. duæ enim videntur eſſe cauſæ per ſe quo ad hoc propoſitum ſpectat. ſ. natura & mens, duæ per accidens. ſ. caſus & fortuna. Caſus eſt cũ ſit aliquid: præter intentionem naturȩ veluti cum oritur aliquis habẽs ſex digitorum manum, quã

natura intendebat ſacere cum quinq;:fortuna dicitur cum ſit aliquid præter intentionem mentis
vt ſiquis effodiat terram vt ponat vites,inuenit poſtea theſaurum præter intẽtionem,& in artibus
ſiquis pingat manum cum ſex digitis labente penicillo,quam intendebat pingere cũ quinq; digi-
tis.Itaq; tum omnia bene ſe habent,cum fiunt à cauſa per ſe eo modo quo melius fieri poſſunt, &
vnaquęq; res quæ bene fit prouenit à quammeliore cauſa poteſt,ęquum eſt profecto felicitati quę
eſt nobiliſſimus effectus:tribuere nobiliſſimam cauſam humanam vt eſt mens,cauſam inq̃ per ſe,
& non fortunam quæ eſt cauſa per accidens, vt late oſtenditur à philoſopho in libro phyſicorum.
PATET etiam & ex diffinitione.} Duplici ratione iterum oſtendit quod felicitas oritur à cauſa 79
humana,& non à fortuna.Prima ratio eſt talis: omnis operatio animi per virtutem eſt effectus qui
prouenit à cauſa humana. at felicitas eſt huiuſmodi,ergo & cætera:& enim operatio talis non eſt
niſi ab homine,quod autem ſit operatio animi patet ex diffinitione eius iã aſſignata antea.QVA- 79
lis quædã.} per hoc videtur innuere quòd felicitas ſit in genere qualitatis.i.eſſe qualitatem quan-
dam,& in ſpecie qualitatis vt oſtendat quòd cum ſit ab habitu,eſt tota ſimul,& non res ſucceſſiua
quæ acquiratur per partes.Poteſt etiam dici quòd philoſophus velit oſtendere quòd felicitas non
ſit à fortuna ex eo,quia aliquis dicere poſſet quòd bona externa connumerantur cum bonis:ex qui-
bus conſtituitur felicitas ciuilis:ergo felicitas oritur à fortuna.Ideo diuidit iſta bona,& dicit quòd
felicitas præcipue conſiſtit in bonis animi vt patet ex diffinitione noſtra.Cæterorum autem bono
rum alia ſunt corporis quæ oportet præſupponere,alia fortunę quæ conferunt tanq̃ inſtrumenta.
Verum bona animi ſunt illa propria quæ videntur eſſe de eſſentia felicitatis vt diximus. HÆC 80
conſona etiam.} Hic etiam oſtendit philoſophus quod felicitas eſt à cauſa humana.Nam nos in-
quit poſuimus finem ciuilis diſciplinæ eſſe optimum ideſt ſummum bonum ac felicitatem.Sed ci-
uilis diſciplina eſt res humana,& cã humana ergo felicitas eſt à cã humana,qđ aũt ciuilis diſcipli-
na ſit cã humana probat dicendo quod ciuilis diligenter verſatur circa hoĩes vt eos bonos efficiat.
Sic igitur patet quod felicitas prouenit à cauſa humana. MERITO igitur nec bouem.} poſtea 81
quàm oſtendit quòd felicitas prouenit à cauſa humana,& non omnino à diuina, nullo autem
modo à fortuna:hac in parte affert quoddam ortum ex dictis,ſcilicet quòd felicitas conſiſtit tanq̃
in ſubiecto in homine,& non in quocunq; homine,ſed ętatis perfectę,& non quandocunq;,ſed in
vita perfecta.Oſtendit autem primo quòd felicitas non eſt in brutis,deinde quòd non eſt in pueris
ſ.actu.demum quòd eſt in homine habente virtutes perfectas in vita perfecta. Dicit igitur in pri-
mis quod ille qui non poteſt operari per virtutem non poteſt eſſe felix. at bos,aſinus & alia huiuſ-
modi non poſſunt,nec ſunt apti ad operandum per virtutem,ergo & cætera.Notandum quòd feli
citas eſt quoddam accidens perfectiſſimum,& non poteſt ſtare ſine ſubiecto. Quærendum eſt igi-
tur de ſubiecto felicitatis quòd habeat in ſe cauſam per quam felicitas poſſit ineſſe,incipit à negati
uis,ideſt ab his quæ non poſſunt habere,& omiſſis inanimatis naturalibus & vegetatiuis,in qui-
bus notiſſimum eſt non eſſe felicitatem,incipit à ſenſitiuis,quæ habent appetitum per quem vidẽ
tur poſſe moueri ad aliquod operandum.Cum vero felicitas ſit operatio animi per virtutem, quæ
virtus regulat appetitum vel perficit ipſum,remouet hoc à brutis,quia & ſi moueantur,& operen-
tur per appetitum,tamen eorum appetitus non poteſt regulari à ratione,quia eam non habent,&
per conſequens non poſſunt habere virtutem,quæ eſt cauſa felicitatis.ergo non poſſunt eẽ partici
pantia huius operationis procedentis à virtute,quæ operatio dicitur eſſe felicitas.Si igitur vt oſtẽ-
dimus,bruta non poſſunt habere in ſe cauſam,per quã felicitas poſſit ineſſe illis tanq̃ accidens in
ſubiecto,merito patet bruta non poſſe eẽ ſubiectũ felicitatis. HANC autem ob cauſam.} Nunc 82
oſtendit de rationabilibus quæ ſint,ideſt qui homines non poſſunt habere vel ſuſcipere in ſe felici-
tatem.Ii aũt ſunt pueri.Nam qui nondum per ętatem ſunt apti ad producendas operationes ſtu-
dioſas non poſſunt ſuſcipere felicitatem.At pueri ſunt huiuſmodi, ergo & cætera.Non igitur bru-
ta nec pueri poſſunt habere,ſed tamen hoc fit diuerſo modo. Bruta nãq; non poſſunt regere appeti
tum ratione,quia non habent,pueri vero habent ſed imperfectam,ideſt nondum ea perfecte vtun-
tur:ideo & cætera.Et qui puerorum dicuntur:ſiquis diceret quod nonnulli pueri poſſunt appellari
felices: ergo poſſunt eſſe in ea ętate ſubiectum felicitatis,remouet hanc obiectionem philoſophus,
& dicit quod ſi appellamus eos felices, hoc eſt quia dicuntur felices ob ſpem,& non quia in ea æta-
te ſint actu felices,ſed in potentia ad felicitatẽ in ætate congrua.Dicitur autem proprie res talis cũ
eſt actu talis:vt albus cum habet albedinem in ſe,& non cum eſt in potentia ad ſuſcipiendam albe-
dinem.Sic etiam felix cum actu habet felicitatem,& non cum eſt in potentia ad eam. EST enim 83
opus.} Philoſophus ſepoſitis illis,qui non poſſunt eſſe ſubiectum felicitatis, nunc oſtendit q ſint
illi homines,qui poſſint appellari felices declarando quod ſunt ij qui habent virtutem perfectam
in vita perfecta,& notandum quod illa pars.Eſt enim opus perfecta virtute,deſeruire,& acommo-
dari poſſe videtur,& ſuperiori,& huic parti, ſuperiori, vt ſit ratio qua pueri non poſſint eſſe felices
in pueritia,quia non habent virtutem perfectam, vt eſt opus habere: huic parti vt ſit ratio oſtẽdẽs

quòd

quòd homines qui ſunt in ætate congrua poſſunt per rationem perfectam acquirere virtutem, quę eſt cauſa felicitatis. deinde addit, & vita perfecta vt oſtendat quòd non ſufficit habere perfectam virtutem ad hoc vt homo poſſit eſſe felix, & ſubiectum felicitatis niſi illa ſit diuturna vel durauerit vſq; ad finem vitę, poſtea quàm ſit eam adeptus. nam ſi inciderit in erũnas Priami, & impediatur à maximis calamitatibus, non poterit exercere operatiões ſecundum virtutem quam habet: nec eſſe ſubiectum felicitatis. Et per hoc videtur loqui philoſophus hic de felicitate non ſpeculatiua non actiua tantum quæ eſt ſui ad ſeipſum, ſed de actiua ciuili, quæ ſola videtur indigere externis bonis ad exercendas operationes felicitatis. Ex his omnibus perſpicitur quid ſit ſubiectũ felicitatis, non bruta, non pueri, non homo ſine virtute, non homo cum virtute in maximis calamitatibus conſtitutus, ſed homo qui habet virtutem perfectam, ideſt prudentiam in vita perfecta, ideſt vſq; ad finem vitæ, & talis eſt ſubiectum felicitatis, quia habet cauſam. i. virtutem in ſe per quàm poteſt ſibi ineſſe felicitas preſertim ciuilis vt diximus.

Quod quis in hac uita dicendus ſit felix, & quid felix. Cap. X.

Eſt ne igitur nec unus alius hominum felix quãdiu uiuit dicendus:
84 ſed Solonis ſententia finem ſpectare oportet? Quod ſi & ita po-
nendum eſt: tum ne felix eſt cum è uita diſceſſerit? an id abſurdum
eſt penitus: nobis ipſis preſertim qui felicitatem operationẽ quan-
85 dam dicimus eſſe? Quod ſi mortuum felicem non dicimus, neque Solon id
uult: ſed tunc dici beatum hominem tuto poſſe, quia iam eſt extra omnia ma-
la, calamitatesq́. Habet quidem & hoc controuerſiam quãdam. Mortuo nan
que bonum & malum uidetur aliquid eſſe: ſiquidem & uiuẽti non autem ſen
tienti ut honores, infamię, & filiorum, poſterorumq́ omnium proſperitates:
atque aduerſitates. Dubitationem autem & hæc afferunt. ei nanque qui ad
86 ſenectutem uſque beate uixit: ſecundumq́ rationem deceſſit: multas circa po
ſteros accidere mutationes contingit, & alios ipſorum eſſe bonos, uitãq́ con-
ſecutos eſſe pro dignitate: alios contra. conſtat autem & diſtantijs ad paren-
tes: multis uarijsq́ modis ipſos ſeſe habere poſſe. abſurdum igitur eſt: ſi de-
functus ſimul etiam mutaretur, & nunc felix fieret, nunc miſer. abſurdum eſt
etiam, & minime, nec aliquod ad tempus poſterorum ad parentes res perti-
nere. Sed redeundum eſt ad id quod prius eſt dubitatum. ex illo nanq; & id
87 quod nunc quęritur, fortaſſe perſpicietur. ſi igitur finem ſpectare oporteat, &
tunc beatum dicere quenquam, non quia beatus tũc eſt, ſed ꝙ prius erat: quo
pacto non eſt abſurdum, ſi cum eſt felix, non uere de ipſo dicetur quod ineſt.
Quia uiuentes dicere beatos ob mutatiões nolumus: & quia felicitatem qui-
dem ſtabile quiddam, nulloq́ modo facile mutabile eſſe putamus: fortunam
autem in eiſdem ſæpe reuolui. nam ſi fortunam ſequamur: ſæpenumero feli-
cem ac miſerum eundem dicemus, Chamæleontem quẽdã oſtendentes ipſum
88 felicem eſſe, ac debiliter collocatum. An fortunam ſequi nullo modo eſt re-
ctum? Non eſt enim in ipſa bene uel male uiuere ſitum: ſed indiget humana
uita ipſius, ut diximus. Operationes autem eæ quidem quæ à uirtute profi-
ciſcuntur, felicitatis: eæ uero quæ ſunt contrariæ, contrarij dominæ ſunt. atte-
89 ſtatur huic ſententiæ & id quod nunc dubitauimus. etenim nullis in operi-
bus humanis tanta eſt firmitas quanta eſt in operationibus ijſce: quæ à uirtu-
te proficiſcuntur. hæ nãq; ſtabiliores & ſcientijs ipſis eſſe uidentur. harũ autẽ
ipſarũ eæ q̃ cæteris antecellunt: maxime ſtabiles ſunt, propterea ꝙ in his ipſi

beati,& maxime,& continuatiſſime uiuunt.Hoc enim ſimile eſt cauſę:ut ipſa-
rum non fiat obliuio.id igitur quod quæritur:competet ipſi felici,& erit ta-
lis per uitam.nã ſemper aut maxime ea aget & contemplabitur quæ prodeũt 90
à uirtute,fortunamq́ꝫ feret pulcherrime:& omni ex parte concinne ac æquabi 91
liter.quippe qui uere bonus atque quadratus eſt ſine uituperatione. Cum au- 92
tem à fortuna multa eueniant, & magnitudine, paruitateq́ꝫ differant: parua
quidem ſiue ſint ſecunda ſiue aduerſa,conſtat non facere uitæ momentũ.gran- 93
dia uero ac multa,ſi ſecũda ſint,beatiorem uitam efficiunt,quippe cum ad de-
corandum ſint apta,& uſus ipſorum pulcher,ſtudioſusq́ꝫ fiat.ſin aduerſa:prę- 94
munt,læduntq́ꝫ uitam beatam.afferunt.n.dolores & multas operationes im-
pediunt. Attamen & in ĳs ipſis pellucet ipſa honeſtas:cũ multas quiſpiam ac 95
magnas aduerſitates facile perfert:non ob inſenſibilitatem,ſed quia genero-
ſus eſt atq́ꝫ magnanimus.Quod ſi operationes dominę ſunt(ut diximus)ui-
tæ:nemo beatorum fuerit miſer. nunq̃ enim odioſum quicq̃ atq́ꝫ improbum
aget,eum enim qui uere bonus eſt,atq́ꝫ prudens,fortunam omnẽ decore per-
ferre,pro facultateq́ꝫ rerum ſemper res pulcherrimas agere : ut & ducem bo-
num præſentibus uti caſtris ad optime gerendũ bellum,& bonum item ſuto-
rem ex ſibi datis pellibus pulcherrimum conficere calceum,cæterosq́ꝫ omnes
identidem artifices arbitramur.q̃ cum ita ſint: miſer quidem nunq̃ fuerit ipſe
felix.Beatus tamen non erit:ſi in Priami calamitates incideret.nec igitur ua-
rius,facileq́ꝫ mutabilis erit.neque enim ex felicitate facile aut à quibuſuis:ſed
ab ingentibus & multis aduerſitatibus dimouebitur:& ex talibus non in par
uo, ſed in longo quodam perfecto ut tempore rurſus fuerit felix:magnas in
eo res,præclarasq́ꝫ nactus.Quid igitur obſtat eum felicem dicere:qui per uir
tutem operatur perfectam , & bonis externis ſatis abundat, non quouis in 96
tempore, ſed in uita perfecta? An addendum eſt:& ita eſt, uicturus , & ſe- 97
cundum rationem moriturus?quippe cum futurum quidem incertum ſit no-
bis:felicitatem autem finem, & omnino perfectam omni ex parte ponamus.
Quod ſi ita ſit, uiuentium eos quibus ea quæ diximus, & inſunt & ine-
runt beatos dicemus: beatos autem homines. Sed de his quidem eo uſque
ſit definitum.

COMMEN.

EST ne igitur nec alius quiſq̃.) Hoc eſt ſecundũ capitulũ huius tertĳ tractatus,in quo oſten-
ditur qñ aliquis poteſt appellari felix, & quo tpe.& diuiditur in duas partes.In prima quærit 84
vtrũ in vita dũ aliqs eſt felix,an poſt mortẽ aliquis debeat appellari felix In ſecunda oſtendit ꝙ in
vita dũ aliquis eſt felix põt appellari felix,dicit igitur in prima, & cõtinuatur hæc pars cũ ꝑcedenti.
dixerat.n.ſupra ꝙ ſiquis inciderit in crũnas Priami,& in illis conſtitutus obierit,ſi nõ debet, nec ſo-
let appellari felix,quęritur àn quiſq̃ dum viuit poſſit appellari felix,an ſic expectare oportet exitum
vitę iuxta Solonis ſñiam,qui Athenienſis fuit,& vnus ė ſeptem ſapientibus,& legũlator.Nec alius
quiſq̃,quaſi dicat non ſolũ illum, qui inciderit in calamitates Priami,ſed etiam aliquẽ alium,qui-
cunq; ſit,poſſumus ne appellare felicem?Sed cum Solon dicit ꝙ oportet ſpectare finem.Hoc duo-
bus modis videtur poſſe intelligi, aut quòd in vita non ſit felicitas,ſed ſtatim poſt mortem , aut ꝙ
oportet ſpectare finem, vt poſt mortem aſſeramus ipſum fuiſſe felicem,cum iam conſtitutus eſt ex-
tra omnes calamitates,quibus ſubiectus videbatur dum erat in vita.Ad primũ modũ dicit philo-
ſophus,qòud ſi ita ponatur.ſ.vt ſtatim accedat felicitas poſt mortem , hoc eſt alienum à poſitione
noſtra,qui ponimus felicitatem in operatione quadam.ſ.virtutis,homo autẽ mortuus non poteſt
operari

operari ſecundum virtutem ſecundum poſitionem,& diffinitionē noſtram de felicitate. QVOD
85 ſi mortuum.} Capit nunc ſecundam expoſitionem dicendo quòd ſi, ſpectare finem non eſt intel-
ligendum eo modo quo ſuperius diximus,nec ita volebat Solon ,ſed eum felicem poſt mortem in-
telligere volumus ex eo,quia eſt poſitus extra calamitates,& res aduerſę ad eum peruenire non poſ-
ſunt:hoc enim non videtur accæptandum . nam ille non videtur extra calamitates conſiſtere ad
quem bona,& mala poſſunt accedere.Sed ad hominem mortuum poſſunt bona ,& mala accedere:
ergo & cætera.Hoc oſtendit exemplo viuorum,qui non ſentiunt,veluti aliquis procul à patria,qui
ſortitur aliquem honorem,vel efficitur mulcta,& quamuis ignoret,& non ſentiat talia,tamen bo-
num,& malum ſuum eſſe videtur , & accedere ad illum,ita etiam poſt mortem ſimilia videntur ad
mortuum poſſe accedere . quare ſi in vita non eſt tutum aliquem appellare felicem ex eo , quia po-
teſt calamitates ſubire:nec etiam poſt mortem eo pacto quo diximus.extra mala , ideſt extra vitia:
extra calamitates , ſcilicet aduerſæ fortunæ.Et ideo eſt dicendus felix poſt mortem ſententia Solo-
nis,quia non poteſt exercere vitia,nec ſubire fortunæ calamitates , quia fortuna eo modo quo ſu-
86 mitur à philoſopho non habet locum in mortuo. DVBITATIONEM autem & hæc.} Sen
ſit philoſophus in confutando ſuperiorem rationem ſe dixiſſe bona,& mala tranſire ad mortuos, &
cum hoc videatur habere dubitationem,ideo affert eam , & in hac parte non ſoluit , ſed ſoluet po-
ſtea in ſequenti capitulo,oſtendit autem hic dubitationem oriri ex dictis,quia ſi proſperitates ad-
uerſitatesq; tranſeant ad mortuos,tunc ſequetur quòd mortuus ,quandoque erit felix,quandoq;
miſer,& vno eodemq; tempore vnus atque idem erit felix & miſer : ſi poſtea filiorum filij ſint boni,
tunc rurſus fiet felix,ſin vero eodem tempore partim ſint boni:partim mali,erit & ipſe eodem tem-
pore felix,& infelix.ex quo videtur abſurdum ponere quod ex tali mutatione rerum , & ſuorum de-
functus nunc felix nunc miſer fiat , erit etiam abſurdum dicit philoſophus,ſi dixerimus res poſte-
rorum non pertinere ad parentes . Itaq; vno modo dicatur:videtur oriri dubitatio quam nunc re-
linquit.ſoluet aūt in alio capitulo. SI IGITVR finem.} Reſumit ſententiam Solonis ſecun-
87 do modo expoſitam,ſcilicet quod poſt ipſam finitam vitam poſſumus aliquem felicem dicere ſe-
cure,& tuto & non prius,& eā refellit.Dicit igitur ſi ſecundum opinionem Solonis expectandus eſt
exitus vitę,& tunc appellandus eſt aliquis felix,non quòd tunc ſit, ſed quia antea erat in vita,quo-
modo non eſt abſurdum : quaſi dicat quòd eſt abſurdum aſſerere , quòd dum aliquis eſt felix non
poteſt dici vere de ipſo hic eſt felix.Nam omnis propoſitio de præterito eſt vera quando id in ali-
quo pręſenti fuit verum:ſi ergo dicerem Socrates fuit albus , & nullum tempus fuiſſet præſens in
quo Socrates fuerit albus,nunquam poterit eſſe vera iſta propoſitio affirmatiua de præterito, ſcili-
cet Socrates fuit albus,ſic igitur quando aliquis in vita apparebat felix, & tamen nullum tempus
fuit tunc in quo vere potuimus dicere hic eſt felix propter calamitates quæ accidere poterāt: quo
modo vere poſſumus dicere poſt exitum vitę de pręterito hic fuit felix?i.nunc eſt appellandus felix
non ꝙ ſit nunc, ſed quia antea fuit quomodo non licuit antea id dicere dum erat felix ? quaſi dicat
hoc non poteſt dici de pręterito ſi nunq̄ in præſenti idem dici potuit vere . quare videtur abſurdū
dicere vt dicebat Solon ꝙ in exitu vitę poterat aliquis appellari felix,& nondum erat appellandus
felix in vita propter impendentes aduerſitates.non enim eſt bona ratio iſta Solonis:in qua locabat
vim opinionis ſuę.ſ.quod non priuſq̄ in exitu vitę aliquis erat appellandus felix propter fortunæ
mutationes,quæ accidere poſſunt in vita, quia felicitas debet eſſe aliquid ſtabile,& non leuiter mu
tabile nec conſiſtens in temeritate fortunæ: vt nunc etiam dicet inferius.nā ſi ſequamur fortunā ſæ-
pe felicē,& poſtea miſerū eundē dicemus veluti chamęleonē.Chamęleon.n.eſt animal paruo leoni
ſimile : ꝙ non videtur habere propriū colorem, ſed cuicūq; colori adhęret talis coloris apparet , &
hoc penè circa omnes colores ſibi accidit, veluti ſi rubeo adhæret apparet rubeus,& ſic non perma
net in eodem colore.dicitur aūt chamęleon.i. ἀπὸ τοῦ χάμαι.i.humileon.Eſt enim vt diximus quaſi
paruus leo. AN fortunam ſequi.} Hęc eſt ſecunda pars principalis huius ſecundi capituli:in qua
88 poſtq̄ illam opinionem Solonis improbauit quibuſdam ſententijs nūo eam refellit,& ſoluit omni-
no aſſignando rationes quare aliquis in vita debeat appellari felix . oſtendit autem primo ꝙ felici-
tas eſt in vita ſoluendo rationem Solonis,deinde alia ratione eandem concluſionem vel ſententiā,
ſcilicet ꝙ felix erit in vita,& non ſolum in vita, ſed etiam per totam vitam.Præterea oſtendit quòd
qui adeptus eſt felicitatem nunquam erit miſer, & ſi accidere poteſt vt non ſit beatus,& ꝙ felicitas
non facile amittitur.demum concludit ꝙ ij ſunt dicendi felices tamē vt homines qui perfecte ope-
rantur,& in vita perfecta vt patebit.dicit igitur in primis ꝙ felicitas non eſt ſita in poteſtate fortu-
næ,ſed in noſtra,& eſt res ſtabilis & firma,quare non eſt opus metu fortunę expectare exitum vitæ,
ad hoc vt aliquis dicatur felix vt volebat Solon,& probatur hoc duabus ratiōibus,prima. Id quòd
eſt ſitum in noſtra poteſtate , non eſt ſitū in poteſtate fortunę : at felicitas eſt ſita in poteſtate no-
ſtra , ergo non eſt ſita in poteſtate fortunæ . Maior eſt nota , quia nos ſumus cauſa per ſe , fortu-

na vt etiã antea declarauimus eſt cauſa per accidens, & hęc ſunt oppoſita.ſ. per ſe,& per accidens.
Quod igitur erit in poteſtate cauſæ per ſe non erit in poteſtate cauſæ per accidens. minor eſt iam
probata per ſuam diffinitionem, qua dicebatur quòd felicitas eſt operatio animi per virtutem & cę-
tera.ergo concluſio noſtra eſt vera:& etiam idem declarat cum dicit quòd operationes proficiſcen-
tes à virtute,& ſecundum virtutem ſunt dominę,& cauſę effectrices ipſius felicitatis.Contrarię ve-
ro,ſcilicet operationes ſecundum vitia ſunt dominę contrarij,ſcilicet infelicitatis,& miſerię vt pa-
tet,& non eſt fortuna. ATTESTATVR huic.} Secunda ratio ad idem probandum quæ ſu- 90
mitur ex ſtabilitate felicitatis, & etiam ex dictis Solonis.Dicebat enim ſupra vt nos retulimus, &
quia felicitatem quiddam ſtabile,& cætera. Volebat enim Solon à deo ſtabilem eſſe felicitatem, vt
compelleretur eam non ponere in vita propter varietatem fortunę.quapropter ſi à Solone cõcludi-
tur quòd felicitas eſt quiddam ſtabile, tunc probatur ꝙ felicitas nõ eſt ſita in poteſtate fortunę hóc
pacto. Id quod eſt maxime ſtabile in rebus humanis non eſt ſitum in poteſtate fortunę:ſed felici-
tas eſt maxime ſtabilis in rebus humanis : ergo felicitas non eſt ſita in poteſtate fortunæ.maior eſt
clara:quia ea q̃ ſunt fortunæ ſunt varia,& mutabilia.minor probatur ſic.ſciẽtiæ in rebus humanis
videntur eſſe maxime ſtabiles,at virtutes ſunt ſtabiliores quàm ſcientiæ,ergo felicitas quæ oritur à
virtutibus erit maxime ſtabilis, maior iterum huius ſecundę argumentationis eſt clara,quia ſcien-
tiæ ſunt certiſſimę,& de rebus neceſſarijs,quæ aliter ſe habere non poſſunt. minor in qua videtur
dubium probatur,ſed pro huiuſmodi declaratione ſciendum quòd rerum humanarum vel bonorũ
humanorum quædam attribuuntur corpori, quædam animę. Corpori attribuuntur habitus natu-
rales,& acquiſiti ad perficiendos tales habitus naturales, vt pulchritudo, valitudo, robur, celeritas,
aptitudo, dexteritas, & ſimilia:quæ cum ſint in corpore ab ipſa natura perficiuntur ſtudio,& diligẽ-
tia, aut exercitatione, aut aliter augentur vt arte gymnaſtica, arte equitandi, luctandi, & ſimiliter.
animo autem attribuuntur habitus intellectui, qui ſunt duplices, aut ſpeculatiui, aut actiui,& mo-
rales, habitus vero corporis habent per ſe cauſam vt corrumpantur, quia ſunt in corpore, & cor-
pus corrumpitur per ſe,& ex conſequenti habitus, qui ei inſunt.verum habitus qui ſunt in animo
corrumpuntur per accidens non per ſe, quia animus vtitur inſtrumento corporeo, quod corrum-
pitur.Quapropter ſi corrumpitur habitus animi non per ſe,ſed propter inſtrumentum corrumpi-
tur, ergo per accidens, quæ vero corrumpuntur per accidens, ſtabiliora eſſe videntur quàm ea quæ
per ſe,& ſic iam habemus quòd ea quæ attribuuntur animo, ſtabiliora ſunt quàm ea quæ corpori.
Cum vero duo attribuantur etiam animo, ſcilicet habitus ſpeculatiui, tum habitus actiui atq; mo-
rales:reſtat videre vter horum ſit ſtabilior,& videbitur alter habituum eſſe ſtabilior à quo frequen-
tius exeunt operationes,& circa quem magis verſabimur.at huiuſmodi ſunt actiuę virtutes,& mo-
rales magis quàm ſcientiæ, ergo erunt ſtabiliores ſcientijs, hoc tamen videtur verum in homine ci-
uili, ſed fortaſſe non eſt verum ſimpliciter.homo enim ſegregatus à multitudine,& penitus contẽ-
platiuus magis verſabitur circa contemplationem, quàm actionem cum ſit paucis contentus, &
ſuę ſcientiæ magis tali inhærebunt, q̃ operationes morales,& habitus tales.Sciendum eſt etiam
quod duplici modo conſiderari ſcientia poteſt. vno modo vt eſt concluſionis per demonſtratio-
nem à ſua cauſa neceſſaria, & verſatur circa materiam neceſſariam, & hoc pacto ſcientia eſt magis
certa, & ſtabilior, quàm virtus, alio modo vt eſt habitus in anima, & ſimili modo virtus moralis
eſt habitus in anima,& in eo quòd ſunt habitus ſunt ęque in anima.Sed hoc pacto videntur ſtabi-
liores in anima virtutes morales,& actiui quia frequentius exercemur ſecundum illos.res enim fa-
miliares,& negocia publica atque priuata magis nos exercent & trahunt, quàm ſcientiæ & viden-
tur magis neceſſarię ad vitam humanam,& in his recte exercẽdis eſt opus virtute morali:quare cũ
ſecundum has virtutes magis exerceamur,& in ijs magis verſemur q̃ in ſcientijs : merito in nobis
videntur fieri ſtabiliores.Nam in ſcientijs cum fiat intermiſſio, ſæpe fit maior obliuio,& ideo fiunt
minus ſtabiles, quàm virtutes illę quarum fit exercitatio frequens.Preterea virtus moralis conſiſtit
principaliter in inclinatione appetitus vt dicunt, qui obliuionem nõ ſuſcipit, & in ſexto huius in-
quit philoſophus.At qui nec habitus cum ratione ſolum.ſignum erit quod obliuio huiuſmodi ha-
bitus eſt, ſed prudentiæ non eſt.Prudentia autem vt ſcimus actiua eſt virtus, ex his habemus proba-
tionem minoris, quòd & quomodo virtutes ſunt ſtabiliores quàm ſcientię, licet ſcientię ſint nobi-
liores,& ſic etiam habetur cum felicitas proueniat à virtute quòd ipſa eſt res firma,& ſtabilis,& ꝙ
non eſt ſita in poteſtate fortunę, quare nõ oportet ſpectare finem vitę vt dicamus aliquẽ eſſe felicem
eo pacto quo volebat Solon. ID igitur ꝙ quæritur.} Cum ſuperius probauerit philoſophus ꝙ fe- 91
licitas non eſt ſita in poteſtate fortunę procedendo contra ſententiam Solonis, nunc ẽt procedit cõ-
tra eandem,& oſtendit ꝙ cum cauſa felicitatis ſit ſita in nobis:aliquis poteſt eſſe, & appellari felix
dum eſt in vita,& per totam vitam,& id quod quæritur.i.vtrum ſit felix in vita, & per totam vitã
ſcilicet competet,& aderit ei.Hoc oſtenditur, quia ſemper, & ſi non ſemper cum ſit homo, ſaltem
maxime

maxime operabitur vel contemplabitur ſecundum virtutem : quòd autem ita facere poſſit proba-
tur. Id quod habet in ſe habitum, operatur ſecundum illum habitum cum vult, at felix habet in
ſe habitum virtutis, ergo operabitur ſecundum illum habitum quandocunque voluerit, quòd au-
tem felix velit ſemper operari ſecundum virtutes declarat philoſophus, & dicit quòd operatur ma-
xime ſecundum virtutes praeclariſſimas quæ ſunt in ipſo. Delectatur enim mirum in modum ope-
rationibus ſuis, quia operando ſemper eſt felix, & percipit quòd virtutes quæ ſunt in eo fruſtra eſſe
viderentur, niſi operaretur, ſemper igitur vellet operari, & ſemper ferè poteſt cum habeat in ſe ha-
bitum, & virtutem in poteſtate ſua. erit igitur felix per totam vitam vel ſemper vel maxime operan-
90 do vel cogitando ſm virtutem. FORTVNAMQVE. Hac in parte phs affert ſucceſſiue. V.
ſententias quæ oriuntur ex dictis ſuis, & declarant naturam felicis. Prima eſt qua oſtenditur quòd
felix poteſt eſſe per totam vitam vt non impediatur à fortuna, ſed eam feret pulcherrime per om-
nia, quia habebit iſta tria per ordinem felix. erit vir bonus atque ex eo quadratus, & ſine vitupe-
ratione. Felix eſt bonus aliter non eſſet felix. eſt etiam bonus prudens, quapropter erit quadratus
quomodocunque adueniat fortuna, quadratum reperitur in numero, in figura, & in corpore. nu-
merus quadratus eſt ille qui reſultat ex ſe ipſo in ſeipſum: vt quater quatuor conſtituunt ſexdecim:
etiam ipſa quaternitas eſt numerus perfectus, continet enim in ſe vi numerum denarium, vltra
quem non proprie eſt numerus, nam reliqui vltra qui dicuntur numeri ſunt replicationes prio
rum numerorum. continet autem vi denarium numerum quaternitas, quia continet quatuor. iij.
ij. j. quæ ſimul collecta conſtituunt decem. Figura quadrata eſt etiam perfecta figura: continetur
enim quatuor lineis ęqualibus, & habet quatuor angulos æquales, corpus quadratum eſt etiam
perfectum corpus, vt eſt cubus: habet enim ſex ſuperficies quadratas æquales quarum vnaqueq;
habet quatuor lineas, & quatuor angulos, & quomodocunq; iaceat ſemper ſtat rectus, & eodem
modo, quia omnes eius partes ſunt æquales, ſimiliter homo felix ſemper ſe habet eodem modo, &
propter virtutes quas habet in ſe, retinet in omnibus æquabilitatē quādam. Eſt igitur felix nume-
rus quadratus, quia vt partes numeri quadrati ſunt ſimiles, & ęquales, ſic operationes boni viri in
quacunq; re, & fortuna ſemper erunt ſimiles, & mediocritatem illam virtutis ſemper ſeruantes, &
vt numerus quaternarius continet in ſe omnem vim, & perfectionem numeri, ſic vir bonus, & fe-
lix continet in ſe omnes perfectiones virtutis, quibus bene, & recte vtitur in quacunq; fortuna: eſt
etiam felix vt figura quadrata, & vt quadratum, quod habet quatuor lineas æquales, & quatuor
angulos rectos. Vir enim bonus, & felix non eſt varius, & non variatur à fortuna: ſed ſemper eſt
æqualis & rectus. Eſt etiam corpus quadratum veluti cubus, nam vt ille quomodocunq; iaciatur
ſemper ſtat rectus, ita vir felix in quacunq; fortuna ſtat æqualis, & rectus, & nunquam flectitur, ex
hoc ſequitur quòd erit ſine vituperatione, & non faciet aliquid indecorum, ſed generoſe, & con-
ſtantiſſime ſe habebit in quacunque fortuna. CVM autem à fortuna. Secunda eſt ſententia,
91 qua magis diſtincte ſe declarat. dicit enim quòd cum fortuna ſit proſpera aut aduerſa, & hæc ambo
poſſint eſſe, aut parua, aut magna. declarat nunc de paruis motibus fortunæ dicendo quòd par-
ua in vtranq; partem ſiue aduerſa ſint ſiue proſpera minimum habēt momentum. GRANDIA
92 vero. Tertia ſententia in qua loquitur de magnis, & frequentibus motibus fortunæ in vtranque
partem. Sed ſi ſint magna, & proſpera honeſtant felicitatem. illa enim quibus felix poteſt exercere fa
cile, & expedire ſuas operationes, & vti illis pulcherrime, condecorant felicitatem, ſed magnę pro-
ſperitates ſunt huiuſmodi, ergo & cætera. Notandum quòd diuitię de ſe non dicuntur proprie bo-
nę, aut malę, ſed potius ſecundum vſum poſſidentis vel vtentis, ideo dixit vſus ſtudioſus, & cętera.
SIN aduerſa. Quarta ſententia in qua oſtendit quòd magnæ aduerſitates impediunt vel lædūt
93 felicitatem. Impedire enim videntur operationes ipſius felicis. ATTAMEN & in his. Quin-
94 ta ſententia qua videtur moderari quartam, & tollere difficultatem ſi qua orietur ex precedēti ſen-
tentia. dicit q; etiam in aduerſitatibus elucet pulchritudo virtutis, & virtus felicis: nam ſi operatio-
nes, ſcilicet tam bonæ q̄ malæ ſunt dominæ vitæ. i. talem vitam efficiunt: quales ſunt ipſæ, profe-
cto nemo beatus, & felix poterit fieri miſer ob calamitates: quia quiſquā non poteſt fieri miſer niſi p
vitia ſi talia, ideſt operationes ſunt domine vitę vt oſtendimus, ſed felix ex aduerſis ſemper eliciet
quid boni eſſe poteſt. Quòd ſi in Priami calamitates inciderit non tamen erit beatus, ſunt qui fa-
ciunt differentiam inter beatum & felicem, ſcilicet quod beatus ſit perfecte felix, & omnibus bonis
præditus, ſcilicet animi, corporis & fortunę. felix vero poſſit eſſe ſine bonis externis, & quaſi dicat ſi
quis felix inciderit in erūnas Priami, q; etiam remanebit felix cum non faciat improba, ſed tamen
non erit beatus. i. perfecte felix oībus bonis. Itaq; ſi nō erit beatus o Solon incidens in maximas cala
mitates, ergo non erit felix non valet. Sed videtur hic philoſophus medium ponere inter miſerum
& felicem: ideſt hominem qui non ſit, nec felix, nec miſer, quaſi dicat homo felix vel beatus nun-
quam poteſt eſſe miſer, ſed propter maximas, & inuſitatas aduerſitates poterit deuenire, & fieri

ROMA

non felix vel non beatus,ſed non tamen miſer.quod ſi efficietur non felix hoc non erit facile,& leui
de cauſa,ſed maxima.At maxime aduerſitates non ſæpe eueniunt hominibus , ſed raro vt Priamo
euenit,vnde in tã maxima hoium multitudine,& multis tpibus pauca exempla memorãtur, quare
vt poſſumus dicere in eſtate ſunt calores quãuis aliquando,& raro euenerint frigora , ſic poſſumus
dicere ſine formidine aliquem felicem appellare in vita,quãuis aliquando felicibus maxime aduer-
ſitates euenerint ex quibus,& ſi non ſint vt antea felices:non tamen ſunt facti miſeri:hoc autem ac-
cideret ſi deſperatione quadam laberẽtur in vitia.Quare ſi maxima de cauſa felicitatem amitteret
non facile,nec breui tempore eam recuperaret, quia plurimis ei opus eſſet ad ipſam recuperandam.
Quare felix non erit varius ac leuiter mutabilis. QVID igitur obſtat.} Hac in parte philoſo- 95
phus concludit ſolutionem ſuam contra ſententiam Solonis,& affert deſcriptionem felicis dicẽdo
quod cum hæc ita ſint:oſtendimus quid vetat dicere eum felicem qui operetur ſecundum virtutem
perfectam,& ſit externis bonis ſufficienter abundans:non etiam in quouis tempore,ſed in vita per-
fecta,ideſt vel per totam vitam vel accipiens longitudinem vitę perfectã.Deinde ſi addenda eſt alia
particula,ſcilicet ita victurus,& congrue moriturus , hoc; addetur partim ex conditione humanæ
vitę,& incertitudine futuri,partim etiam vt felicitas ſit omnino perfecta,& ex omni parte munita,
& videtur loqui de felicitate ciuili.Quare cum hæc ita ſint,viuentium eos,quibus hæc ſupradicta
inerunt dicemus beatos non ſimpliciter,ſed vt homines,qui non ita habent in hac vita beatitudi-
nem,vt nullo modo mutari poſſit,ſicut eſt in diuinis ſubſtantijs , quibus neceſſario ineſt felicitas.
Hominibus vero non neceſſario ineſt:quapropter & dimoueri poteſt ab habentibus licet raro,& cũ
difficultate preſertim felicitas quæ eſt actiua tantum,& ſui ad ſeipſum:felicitas vero ciuilis de qua
videtur præcipue loqui,pro tãto magis poteſt amitti,quãto magis indiget bonis externis. Perfectã
virtutem:ideſt prudentiam,quæ eſt recta ratio reliquarũ. SECVNDVM rationem moriturus.} 96
Ideſt non turpi morte,ſed conuenienter,& conſentienter ſecundum ante actam vitam vt moriun-
tur viri fortes vel naturali morte diſſoluti.

Quod poſterorum fortunæ ad defunctos pertineant. Cap.XI.

FOrtunam autem poſterorum,amicorumq; omnium nihil confer- 98
re:longe ab amicitiæ finibus diſcedere,& opinionibus contrariũ
eſſe uidetur.Cum uero multa ſint ea quæ eueniunt:uariasq; diffe- 99
rentias habeant,& alia magis,alia minus cõferant:in ſingula qui-
dem ipſa diuidere prolixum,& infinitum eſſe uidetur.ſat autem erit fortaſſe: 100
ſi de his ipſis uniuerſaliter,figuraq; dicetur. Vt igitur aduerſitatum earũ quæ
beatis eueniunt aliæ pondus aliquod momentumq; habẽt ad uitam,aliæ ſunt
leuiores:ſic ſeſe habent:& ea quę circa amicos accidunt omnes.uiuentibus au
tem,an mortuis calamitas accidat:multo magis refert,quã res nefandæ, gra-
uesq; agantur,an in tragœdijs recitentur.animaduertenda eſt igitur differen
tia hoc etiam pacto.immo uero conſiderandum forſitan eſt:ſi cuiuſpiã boni
uel mali participes ſint defuncti. Videtur igitur etiam ſi quidpiam ex his ad 101
ipſos perueniat ſiue bonum ſiue contrarium:exile quid ac paruum,aut ſimpli
citer aut illis eſſe:ſiquidem tantum ac tale ut neq; beatos eos efficiat qui beati
non ſunt,neq; beatitudinem auferat à beatis.uidentur igitur tam proſperita-
tes q̃ aduerſitates amicorũ:aliquid defunctis afferre.tale autem ac tantũ ut nec
felices haud felices:nec aliud quicquam huiuſmodi faciat.

COMMEN.

FORTVNAM autem poſterorum.}Hoc eſt tertium capitulũ huius tertij tractatus, In quo 98
poſteaq̃ oſtendit quomodo in hac vita eſt felicitas, nunc oſtendit qũo poſterorum fortunæ
pertineant ad felices,q̃ declaratio eſt ſolutio dubitationis propoſitę in præcedenti capitulo.Diuidi
tur autem hoc in tres partes.Primo oſtendit quod calamitates poſterorũ & amicorũ pertinent vel
redundant ad felices.Secundo quod calamitates ſiue fortunę poſterorum , & amicorum pertinent
ad mortuos,non tamen vt ad viuentes.Tertio oſtendit quod fortunę poſterorum , & conditiones
ſiue

ſiue malę ſiue bonę, aut non redundant ad mortuos, aut ſi perueniunt tantum habent momenti vt defunctos ex miſeris reddãt felices vel ex felicibus miſeros, dicit autem in prima: quòd ea, quæ ſunt aliena ab officijs amicitię non ſunt tribuenda felici. ſed dicere fortunas poſterorum, & amicorum nihil pertinere ad felices videtur alienum ab officijs, & finibus amicitię, ergo non eſt dicendum ꝙ nihil pertineant: eſſet etiam hoc contra communem opinionem hominum, qui tantum tribuunt
99 amicitiæ, vt amicorum omnia velint communia. CVM vero multa.] In hac parte declarat qualia, & quæ ſunt illa quæ perueniunt ad felicem ſiqua perueniunt ex poſterorum, & amicorum fortunis, & dicit ꝙ declarare ſingula membratim diſtinguendo quæ, & qualia ſunt, & etiam gradus poſterorum nimium longum, & quaſi infinitum videretur. ſed vtamur diſtinctione vt ante: diximus enim ꝙ ſi felix mutatur mutari videtur à magnis fortunis ſeu proſpera ſint ſeu aduerſa, nam proſpera augent: aduerſa lędunt felicitatẽ, parua autem non mutant felicem, eodem modo dicemus de his quæ eueniunt poſteris amicis, aut affinibus ipſius felicis. aut enim ſunt proſpera, aut aduerſa, & iterum, aut magna, aut parua, à paruis non mutatur felix, à magnis mutatur non tamen ita ac ſi ſibi
100 euenirent illa ſeu proſpera ſint ſeu aduerſa. SAT autem erit.] Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua oſtendit, quo pacto calamitates poſterorum ad felicem perueniant, & quòd non ita ad eos mortuos vt ad viuẽtes, & videtur facere talem rationem: mala quæ eueniunt felicibus viuis, & ea q̃ perueniunt ad eos mortuos ex poſterorum calamitatibus magis differunt, q̃ differant ea mala quę aguntur, & quæ recitantur inq̃ in tragœdijs. Nam illa dum aguntur vehementer tangunt eos qui talia agunt vel patiuntur, dum autem recitantur non eo pacto pertinent, ergo bona & mala, quæ eueniunt poſteris non eodem modo perueniunt ad felices viuẽtes, ſicut ad mortuos, quaſi dicat aduerſitates filiorum, & amicorum tangunt felices viuentes ſatis, mortuos vero parum aut nihil.
101 IMO vero.] Tertia pars huius capituli, in qua concludit ꝙ proſperitates, & aduerſitates poſterorum parum aut nihil pertinent ad mortuos, & ſi quicq̃ pertinent non ita tamen vt felices non felices, aut nõ felices, felices facere poſſint, & cum dicit: Aut ſimpliciter, aut illis: intelligẽdum eſt quod fortunę parũ momenti felicibus quomodocunq; ſint, & hoc ſimpliciter, quia fortunę non ſunt de eſſentia felicitatis: vel ſi hoc vniuerſaliter ſumptum haberet dubium: quia magna videantur afferre magnum momentum, ideo dicit vel ipſis. ſ. mortuis quia etiam illa quæ ſunt magna de feſſunt illis parua vel nullius momenti.

Quod felicitas bonum ſit honorabile potius q̃ laudabile. Cap. XII.

102 His autem determinatis: de felicitate conſideremus: utrum laudabile quiddam ſit an potius honorabile. Conſtat enim potentiam nõ eſſe. Omne autem laudabile ex eo laudari uidetur: quia eſt affectũ aliqua qualitate, & aliquo modo ſeſe habet ad aliquid. iuſtũ enim, & fortem, & bonum omnino uirum, atque uirtutem: ob opera laudamus, ac actiones. robuſtum etiam, idoneumq; ad curſum hominẽ & cęterorum quẽq; ſimiliter laudamus, ꝙ affectus eſt aliqua qualitate, & ad bonum aliquod, ſtudioſumq; refertur. id ita eſſe patet & ex deorum laudibus. nam cũ ad nos referuntur: ridiculæ ſane uidentur. quod quidem ex eo fit, quia laudes (ut dicimus) per relationem efficiuntur. quod ſi laus talium eſt: conſtat optimorum non eſſe laudem, ſed maius aliquid præſtabilius ue, quemadmodum & uidetur. Nam & deos beatos, felicesq; dicimus: & uirorum etiam eos qui maxime ſunt diuini, & rerum bonarum ſimili modo. nemo nanq; felicitatem laudat: ut iuſtitiam. ſed ut diuinius quiddam præſtabilius ue: rem dicit eſſe beatam.
103 Videtur autẽ & Eudoxus recte uoluptati primas defendiſſe partes. Id enim (uoluptatem inquã quæ quidem eſt bonum) non laudari: indicare putabat præſtabiliorem ipſam eſſe rebus laudabilibus uniuerſis: talem autem: deum & ſummum bonum eſſe dicebat: ad hęc enim cætera uniuerſa referri. Etenim laus quidem uirtutis eſt. hac enim ad res honeſtas agendas idonei fiunt. commendationes autem operum ſunt ſimili modo; tam corporis quàm etiam ani-

mæ. Verum hæc quidem exacte diſcutere: magis ad eos forſitan pertinet, qui circa commendationes uerſantur. nobis autem perſpicuum ex ijs quæ diximus fuerit: felicitatem ex ijs eſſe quæ honorabilia ſunt & perfecta. Videtur autem ex eo ſic ſe habere quia principium eſt. cætera enim gratia eius agimus omnes. principium uero, cauſamq́ bonorum honorabile quiddam & diuinum dicimus eſſe.

COMMEN.

HIS autem determinatis. ꝥ Hic eſt quartus tractatus huius primi libri, in quo philoſophus 102
poſteaq̄ declarauit dubitationes quæ pertinebant ad deſcriptionem felicitatis: nunc inueſti-
gat vtrum felicitas ſit de numero bonorum laudabilium an honorabilium, & in qua parte animę
cõſiſtit. diuiditur in duo capitula, in primo quærit vtrum felicitas ſit bonorum laudabilium an ho-
norabilium. In ſecundo docet in qua parte animæ conſiſtit felicitas: quãq̄ aliqui expoſitores dicãt
hoc pacto, tamen dicere etiam poſſemus quod poſtea q̄ philoſophus deſcripſit, & diffiniuit felicita-
tem, & declarauit nonnulla, quæ ad eam diffinitionem pertinebant, & in ea diffinitione ſumpta ſit
virtus, de qua incipiet dicere in ſecundo libro, ideo in ſecundo capitulo huius tractatus voluit diui-
dere potentias animi, & de ipſis tractare, quantum pertinebat ad moralem. Primum capitulum rur-
ſus diuiditur in tres partes. In prima proponit id, quod vult inquirere, ſcilicet vtrum felicitas ſit bo-
norum laudabilium, an honorabilium. In ſecunda oſtendit ꝙ felicitas non eſt de genere laudabi-
lium. In tertia quòd ipſa eſt de genere honorabilium, iam enim ſępiſſime dixit felicitatem eſſe bo-
num: qd̄ igitur bonum laudabile an honorabile? In prima igitur parte philoſophus dicit quòd his
hoc pacto determinatis, ſcilicet quæ dicta ſunt poſt diffinitionem felicitatis in ſuperiori tractatu
tertio, ſcilicet de cauſa, & ſubiecto felicitatis, & de tempore in quo dici poteſt felix, videndum qua-
lis ſit felicitas vtrum bonorum laudabilium: an honorabilium. ſunt enim tria in quorum aliquo qs
felicitatem poneret, ſcilicet potentiæ, tum bona laudabilia, tum bona honorabilia, non eſt autem
de numero potentiarũ, quia operatio non eſt potentia, felicitas eſt operatio, præterea facultates &
potentię interdum diriguntur ad malum, felicitas vero ſemper eſt bona: quare cum non ſit de nu-
mero potentiarum vel facultatum, reſtat inquirendum vtrum ſit de numero laudabilium an hono-
rabilium, de quo magis eſt dubium, & ex hac inueſtigatione percipietur aliquid qd̄ videtur compe-
tere felicitati eo quòd talis eſt. Notandum ꝙ bonorum, quædam diuina, quædam humana. Huma-
na rurſus, quædam ſemper determinata ad bonum, q̄dam indeterminata vt ſint ad vtrumlibet, &
dici poſſint, aut bona, aut mala prout habentes vtuntur, vt quædam potẽtiæ vel facultates vt me-
dicina, quæ dirigi poteſt ad interficiendum, & ſanandum, ars nauigandi ad exportandum vtilia, &
piraticam exercendam, & alia huiuſmodi, quorum de numero philoſophus non vult eſſe felicitatẽ,
& poſt habet hæc tanq̄ ſit aliquid per ſe notum. reſtant bona determinata ad bonum ſemper, & hęc
iterũ bifariã ſunt, aut per ſe, aut ob aliud: ob aliud vt virtutes q̄ ſunt ob operationem, & talia dicũ-
tur laudabilia: per ſe vt operatio ſecundum virtutem, ideſt ipſa felicitas quæ non eſt ob aliud, & ta-
lia dicuntur de numero bonorum honorabilium vt inferius oſtẽdet. OMNE autem laudabile. ꝥ 103
Hæc eſt ſecunda pars in qua oſtendit quòd felicitas non eſt de numero laudabilium, & hoc probat
primo ratione poſtea auctoritate Eudoxi. primo igitur dicit hoc pacto. Id quod laudatur eſt affe-
ctum aliqua qualitate, & ordinatur, & refertur ad aliquid aliud bonum qd̄ eſt pręſtabilius ſe, ſed feli-
citas non eſt huiuſmodi, ergo felicitas non eſt de numero laudabilium: ponit autem exempla in ha-
bitibus animi, & corporis, & dicit ꝙ iſti laudantur, quia referuntur ad aliud. i. ad operationem, &
quia per hos habitus bene operamur, vt iuſtum propter operationem iuſtitię: robuſtum quia cum
ſit natura talis põt exercere opera robuſti hominis, velocẽ, quia poteſt velociter currere, quapropter
iſti habitus laudantur, quia referuntur ad actiones, quod ſi laus eſt eorum quæ referuntur, rerũ opti-
marum non erit laus. Laudamus igitur ea quæ referuntur, vt ex habitibus, tum animi, tum corpo-
ris oſtendit philoſophus, declarat etiam id exemplo ſubſtantiarum ſeparatarum, quas deos appel-
lat, hi enim dicit philoſophus ridiculi videntur ſi laudantur eo modo quo laudari homines ſolent,
ſequeretur enim ꝙ ordinarentur, & referrentur ad aliud, & referremus hoc pacto deum ad nos. i. face-
remus eum ſimilem nobis, non ergo laudatur eo pacto deus, ſed honoratur. i. etiam ipſa felicitas eſt
de numero honorabilium, quia non refertur ad aliud, optimis enim conuenit aliquid maius quàm
laus. Felicitas eſt optimum, & ſummum quoddam, ergo aliquid aliud maius, q̄ laus ei conuenire
videtur, dubitatur quia non videtur verum ꝙ dij. i. ſubſtantiæ ſeparatę non laudentur, ſed preſer-
tim ipſe deus noſter cum Dauid, & alij prophetę multis in locis incitent homines ad laudem dei,

dicendum

Dicendum igitur ꝗ bifariam poſſumus loqui de deo, aut eo pacto quo ſolemus laudare homines,
ſcilicet quòd non vincatur à cupiditatibus, aut ꝗ agat aliquod bonum redundans ad ipſum tan/
quam ſe perficiens. hoc enim fieri non debet cũ nulla perfectione indigeat deus, & ſit ex omni parte
perfectus: nec prophetę hoc modo laudandum dixerũt. Ineptum enim videtur dicit philoſophus.
Alio modo dicimus eum eſſe laudandum, quia agit bona in nobis, & eſt cauſa efficiens bonorum
omnium, quæ habemus, & hoc pacto laudandum deum prophetę dicunt, vt auctorem noſtri boni
& benefactorem noſtrum vt grati, & memores beneficiorũ quo ad fieri poteſt videamur. ſic enim lau
dantes pro acceptis bonis gratias agere videmur. vel dicere poſſumus ꝗ deus laudatur, vt cauſa ef/
104 ficiens non vt finalis. Eſt enim finis vltimus ad quem oĩa referuntur ſine cõtrouerſia. VIDETVR
autem.] Probat auctoritate Eudoxi ꝗ felicitas non eſt de numero laudabilium. Dicebat enim Eu/
doxus voluptatem eſſe ſummum bonum: & probat hoc pacto, omne bonũ humanum, aut debet
laudari: aut honorari. at voluptas eſt bonum, & non laudatur, ergo eſt bonum honorabile, ſed bo/
num honorabile eſt ſummum bonum, ergo voluptas eſt ſummum bonum. Non enim refertur ad
aliud, ideo non laudatur, verũ hæc trite diſcutere videtur pertinere ad oratores dicit philoſophus.
Notandum ꝗ philoſophus probat modum arguendi ipſius Eudoxi non tamen probat opinionẽ
ſuam, ſcilicet quòd voluptas ſit ſummum bonum quæcunqꝫ ſit illa ſiue turpis, ſiue honeſta, oſten/
det enim poſtea, quòd ſumma voluptas ſequitur, & comitatur felicitatem tanquã vmbra corpus.
105 NOBIS autem.] Hæc eſt tertia pars in qua concludit ꝗ felicitas eſt de numero honorabilium,
& perfectorum, quia eſt principium: ideſt cauſa, & cauſa finalis: cuius gratia omnia facimus. voca/
tur autem principium, quia eſt cauſa principaliſſima agibilium, & quòd primum eſt in intentione.
Vnde philoſophus in libro phyſicorum dicit ꝗ finis eſt cauſa cauſarum: quia vt ita loquar neceſſi/
tat omnes alias cauſas, & à nulla neceſſitatur, dicitur autem principium, quia nos mouet ad ope/
randum, & eſt primum in intentione: finis autem dicitur, quia eſt vltimum in executione: ad quod
omnes actiones diriguntur, nec eſt abſurdũ ꝗ idẽ diuerſis reſpectibus dicatur principium & finis.

De duplici animæ parte ac uirtutis diuiſione. Cap. XIII.

106 CVm autem felicitas animæ quædam per uirtutem perfectã ſit ope
ratio: de uirtute cõſideremus oportet. Hoc enim pacto melius for
taſſe de felicitate etiam contemplabimur. Videtur autem & is qui
uere ciuilis eſt circa hanc maxime elaborare. uult enim ipſos ciues
bonos efficere, legibusqꝫ obtemperãtes, atqꝫ horum exemplum legumlatores
tum Cretenſium, tum Lacedæmoniorum habemus, & ſi qui alij tales fuere.
ꝗ ſi hæc conſideratio ciuilis eſt facultatis: conſtat inquiſitionem hanc perin/
de ut ab initio propoſuimus ac inſtituimus fore. De uirtute autẽ humana con
ſiderandum eſt. Bonum enim humanum, ac felicitatem quærebamus huma/
nam, uirtutem uero humanam dicimus non eam quæ corporis eſt: ſed eam
107 quæ animæ. & felicitatem enim operationem animæ dicimus. Quæ cum ita
ſint, patet ipſum ciuilem aliqua ex parte de anima ſcire oportere, quemadmo
dum & eum qui curaturus eſt oculos, totumqꝫ corpus, de ipſis ſcire oportet:
& eo magis: quo facultas ciuilis honorabilior eſt, atque præſtabilior medici/
na. Elegantes etiam medici multa planè circa cognitionem corporis tractant.
108 & ciuilis igitur ipſe de anima contempletur oportet. horum autem gratia &
quo ad ſatis eſt ad ea quæ hic quæruntur. nam ulterius exactius ue conſidera/
re: maius eſt opus, difficilius ue fortaſſe ꝙ ea quæ proponuntur. dicuntur au/
109 tem, & in externis ſermonibus aliqua de ipſa ſufficiẽter, & utendum eſt ipſis.
Vt partium eius aliam ratione uacare: aliam rationem habere. atque nihil in
præſenti refert diſtinctæ ſint hæ perinde atqꝫ corporis partes. & omne parti/
bile: an ratione quidem ſint duę, re uero ſeiungi non poſſint, ut in circunferen
100 tia ſeſe habent concauum, & conuexum. Partis autem ratione uacantis: alia

quidem cōmunis eſt & uegetatiua. Loquor aūt de ea quę cauſa eſt: ut id quod
ipſam habet nutriatur, incrementaq́ ſuſcipiat: talē enim aīæ potentiam: in uni
uerſis quæ nutriuntur quiſpiam poſuerit, & in fœtibus, & hanc eandem etiā
in perfectis: eſt enim magis conſonū rationi hanc eandē q̄ aliquam aliam po
nere. Huius igitur uirtus cōmunis quædam, & non humana uidetur. Nā hæc 111
pars & potētia in ſomnis uidetur maxime operari: bonus autem & malus mi-
nime in ſomno diſcernitur: quapropter inquiunt à miſeris felices in dimidio
uitæ nihil differre. hoc autem recte accidit: ſomnus enim otium eſt animę tam
ſtudioſæ q̄ uitioſę, niſi parumper motuū perueniant aliqui: atq; ita modeſto-
rum meliora, quā quorūuis uiſa fiant. Sed de his quidem hactenus, & nutrien
di potentia, cū expers ſit humanæ uirtutis omittenda eſt. Videtur autē & alia 112
quædam eſſe natura animæ uacans ratione: aliqua tamē ex parte particeps ra
tionis. Continentis. n. & incontinentis rationem idq́ animæ quod rationē ha
bet laudare ſolemus. recte nanq; & ad optimas res inuitat. in ipſis aūt & aliud
quid præter rationem ineſſe uidetur quod quidem repugnat, reſiſtitq́ ratiōi.
Nam ut diſſolutæ corporis partes, ſi ad dexterā mouere uelis, in ſiniſtrā ferun
tur: ſic plane fit & in anima. ad contraria. n. incontinentium appetitiões ferun
tur. uerum in corporibus quidem cernimus ea quæ ad contrariam partem fe-
rūtur: in anima uero non cernimus. fortaſſe autem non minus & in anima pu
tādum eſt eſſe aliquid pręter rationem, quod huic aduerſatur & obuiat: dice-
re uero quo modo eſt diuerſum: nihil refert. Videtur autem & hoc rationis 113
(uti diximus) particeps eſſe, paret enim in ipſo continente rationi: & in tem-
perāte ac forti magis forſitan eidem obtemperat, omnia in illis ſunt conſona
rationi. Pars igitur animæ ratione uacās, duplex eſſe uidetur. Vegetatiua nan 114
que nullo modo rationis eſt particeps: ſed cupiendi uis, & omnino appeten-
di, rationis eſt quodam modo particeps: ea ratione qua obedit ipſi atquē ob-
temperat. ſic & patris, & amicorum, & non ut rerum mathematicarum, dici-
mus rationem habere. hanc autem partem ratione uacantem rationi obtempe 115
rare: admonitiones, & increpationes & cohortationes etiam indicant. Quod 116
ſi oporteat hanc quoq; partem dicere rationem habere: duplex & ea pars erit
quæ rationem habet, & una quidem proprie & in ſeipſa. altera uero ut is qui
obtemperat patri. Diuiditur autem & uirtus hac differentia. Virtutum enim 117
alias intellectiuas, alias morales dicimus eſſe, ſapientiam quidem & pruden-
tiam & ſagacitatem, intellectiuas: liberalitatem autem, & temperantiam, mo-
rales, nam cum de moribus cuiuſpiā loquimur: non ſapientem illum aut ſaga
cem, ſed mitem aut temperantem dicimus eſſe, laudamus autem & ſapientem
ob habitum. at habituū eos qui laudabiles ſunt uirtutes appellare ſolemus.

COMMEN.

CVM autem felicitas.] Hoc eſt ſecundum capitulū huius quarti tractatus in quo poſtq̄ inue 106
nit felicitatē eſſe de numero bonorum honorabiliū, & hoc ſibi competere ueluti quędā pro-
prietas, nunc quærit in qua parte animę ſit ipſa felicitas cum dixent eam eſſe animi operationē, &
hoc etiam facit vt incipere poſſit docere de virtutibus quæ ſumptę fuere in diffinitione felicitatis,
virtutes aūt percipi non poterant niſi prius diſtinguerentur potentię animę quantū pertineret ad
moralem ob cognitionē virtutum, de quibus incipiet docere in ſecūdo huius, vt partes diffinitiōis

allatę

allatę de felicitate perfectæ cognoſcantur. diuiditur hoc capitulum in tres partes. In prima declarat
philoſophus ꝙ eſt conſiderandum de virtute vt melius percipiatur felicitas, & de anima aliqua ex
parte, & tantum, quantũ pertinet ad ciuilem vel moralem pro cognitione ipſarum virtutum. In ſe-
cunda diuidit animam in partes ſuas. In tertia diuidit virtutes ſecundũ partes. i. potentias animæ.
Dicit autem in primis quod ad hanc ſciẽtiam pertinet conſiderare de virtute. probatur: Si ad hanc
ſcientiam pertinet conſideratio felicitatis: pertinet etiam conſideratio virtutis: at primum eſt ergo
& ſecundum. Item ad ciuilem ſcientiam pertinet conſideratio de virtute, ſed hæc eſt ciuilis ſcientia
ergo & cætera. Et enim cum felicitas diffiniatur ꝙ eſt operatio animi per virtutem, & partes diffini-
tionis ſint dilarandę, & declarandę vt antea dixit, & virtus ſit vna pars maxima ipſius diffinitionis,
non incongrue eſt videndum de ipſa virtute, vt cognitis partibus melius cognoſcatur totum. i. dif
finitio felicitatis conſtituta ex talibus partibus, & hoc ſpectat ad hominem ciuilem: quia maxime la-
borat circa virtutẽ vt ciues bonos efficiat, ſicut Minos circa Cretenſes & Licurgus circa Lacæde-
monios fecit. Curam enim adhibuerunt vt virtutibus, & bonis moribus inſtituerent ciues. ſed cũ
de felicitate humana quæratur, de virtute etiam humana eſt perquirendũ non corporis, ſed animi q̃
107 eſt propria hominis: corporis enim alijs quoq; animalibus videtur eſſe cõis. QVÆ cũ ita ſint.
Cum virtus ſit in animo tanq̃ accidens in ſuo ſubiecto, profecto de ſubiecto virtutis. i. ipſa anima
eſt aliqua ex parte cõſiderandũ, dicit phs à ciuili. Eſt. n. virtus ſanitas animi introducẽda in animo,
ſicut ſanitas corporis in corpore. at cum medicus vult introducere ſanitatem in oculo vel in toto
corpore, conſiderat oculũ, & corpus, multo magis debet conſiderare de animo qui vult introducere
108 virtutem. i. ſanitatem in animo. HORVM autem gratia. Oſtendit philoſophus quatenus à ci
uili ſit perquirendum de ipſa anima. ſ. non ſimpliciter, ſed aliqua ex parte, & quatenus pertinet ad
hanc moralem materiam, & ad cognoſcendum ſubiectum virtutum diſtinguẽdo potẽtias animę,
vt cognoſcamus in quibus ſunt virtutes, & non vlterius. Eſt enim trita diſcuſſio alterius ſpeculatio
109 nis, pertinet nanq; ad librũ de aĩa iſtorum gratia. ſ. virtutũ & morum. DICVNTVR autem de
ipſa, hæc eſt ſecunda pars in qua incipit diuidere animã in partes ſuas, & affert primo vnam diui
ſionem poſtea aliam, dicit autem quòd iſta ſunt antea dicta de anima in externis ſermonibus: quaſi
dicantur de ipſa alibi. ſ. in libro de anima, & etiam in externis ſermonibus. ſciendũ ꝙ cum Ariſtote-
les multos libros cõpoſuiſſet: in duo genera illos diuiſit, & eorum quoſdã appellauit ἀκροαματικὼς. i.
dignos auditu, & tales ſunt libri eius ſummo ordine compoſiti ad tradẽdam doctrinam, vt libri dia
lecticę: moralis, naturalis, & metaphyſicę philoſophię: aliud eſt genus eorũ qui facti ſunt extra ordi
nem illum gratia petentiũ, vt ſunt nonnulla opera ad Alexandrum, & quædam eius carmina, & ſi-
milia quæ appellat externa, quia non continentur in illo ordine doctrinę. quare multa ſunt dicta
de anima in externis ſermonibus inter q̃, & iſta ꝙ animæ pars quædam eſt rationalis, quædã irra-
tionalis, quæ quidem partes potentiæ ſunt, & vtrum differant re & ſubiecto: an ratione tantũ non
refert in præſentiarum quærere, & tamen innuit differre ratione, non autem ſubiecto cũ ponit exẽ-
plum de concauo circũferentię ſiue circuli, & conuexo, & videtur etiam hic tangere Platonem laten
ter, pro quo eſt animaduertendum quòd duplex eſt opinio de potẽtijs animę. Plato dixit eas diſtin-
gui non ſolum ratiõe, ſed etiam ſubiecto. itaq; aliam eſſe in corde, aliam in cerebro: aliam in hepate
collocauit. i. rationem in cerebro, iraſcibilem in corde, cõcupiſcibilem in hepate poſuit: vt in Tuſcu
lanis refert etiam Cicero. Verũ hæc membra diuerſa ſunt ſubiecto vt patet: philoſophi vero ſenten
tia eſt ꝙ animę partes ratione tantum differant, non ſubiecto. i. vt idem illarum eſſet vnumq; ſubie
ctum anima ipſa, & eſſentia animæ, differrent autem, & diſtinguerentur ratione ſicut concauum, &
conuexum in circũferentia circuli, vbi ratio conuexi alia eſt à ratione concaui: re autem, & ſubiecto
ſunt idem in ipſa circũferentia ſicut aſcenſus, & deſcenſus in ſcala, & ſimilia. hanc ſententiam ſequi
tur doctor ſubtilis, qui etiam vult affectus proprios nõ differre re à ſubiecto, ſed tantum ratione, &
idem dicit de potentijs animæ, quæ ſententia eſt valde ſubtilis. ſed intelligendũ ꝙ Plato non loca-
uit eam in varijs membris, ac ſi anima eſſet in partes diſtracta, & diuiſa, & eius vna pars eſſet in ce-
rebro, alia, & cætera: ſed intellexit ꝙ potentię animæ, quia principaliter exercebant operatiões ſuas
per illa membra tanq̃ per inſtrumenta: ideo erant quodammodo affixę illis, verum intellectus ipſe
nõ dicitur eſſe in inſtrumẽto corporeo, nec extenditur extenſione ſubiecti vt dicit philoſophus in li-
110 bro de anima. PARTIS autem. Diuiſa eſt anima in partem rationalem, & irrationalem, nunc
ſubdiuidit partem irrationalem, & cum eſſet diuidẽda in vegetatiuam, & ſenſitiuam: accipit ſtatim
partem vegetatiuam, ſenſitiuam poſtea ſumet inferius. oſtendit autem in primis vegetatiuam non
eſſe propriam hominis duabus rationibus: illa pars animæ ſiue potentia non eſt propria hominis
quæ eſt cõmunis omnibus animantibus, at pars vegetatiua eſt huiuſmodi, ergo & cætera. debet er-
go remoueri à potentijs proprijs hominis, quia in illa nullo modo conſiſtet virtus humana, nec
111 etiam ex conſequenti felicitas. COMMVNIS. Scilicet non tantum homini, ſed omnibus ani-

matis,& in cunctis quæ nutriuntur,vt plantæ,vt embriones,vt animalia perfecta. embrio videtur
eſſe animal cum eſt ſubſtantia animata ſenſibilis,ſed eſt imperfectum adhuc aīal. NAM hæc ani/ 111
mę pars.] ſecũda ratio.id non eſt propriũ homini quo homo,nec bonus,nec malus dicitur,ſed ex
operationibus talis partis animæ homo non dicitur,nec prauus,nec bonus:ergo talis operatio nõ
erit propria homini nec ex conſequenti potentia à qua prodit illa,maior patet,minor declaratur à
philoſopho,quia per ſomnũ in quo hæc maxime operatur.ſ.potentia vegetatiua , non dicitur bo/
nus homo vel malus.ideo bene dixerunt antiqui felices à miſeris in dimidio vitæ tempore nihil dif
ferre,& dicit hoc recte afferri,quia ſomnus eſt ocioſitas animi.per ocioſitatem vero animi nihil di/
ſcernitur,nec videtur differre ſtudioſus à prauo.poſt hæc affert moderationẽ quandã eius ꝙ dixit.ſ.
felicem non differre ab infelici.in ſomno,& dicit quòd forte differũt in hoc,quia cum vtriq; in dor
miendo videant ſomnia:felix habebit optima ſomnia,miſer econtra.ſolent enim ſomnia fieri ſimi/
lia operationibus,& hæc eſt differentia,licet parua.notandum ꝙ ſomnia bonorũ ſunt meliora ſom
nijs vitioſorum,quia ſomnia fiunt à motione ſenſuũ.nam externi ſenſus mouẽtur ab obiectis ſuis:
& iſti motus perueniunt vel eorum obiectorum ſpecies ad internos ſenſus,& repręſentantur in ſom
nis,& mouetur vis cogitatiua:interdũ etiam ipſa ratio.ſic igitur meliora erunt ſomnia feliciũ:quia
ſenſus repręſentant ea quæ ſuſcæperunt.Suſcæperũt autem meliora ex rebus feliciũ:ergo & cętera.
VIDETVR autem.] Philoſophus ſuperius diuiſit partes animæ in rationalem,& irrationalem: 112
poſtea ſubdiuiſit ipſam irrationalem cuius duas diximus eſſe partes.ſ.vegetatiuam & ſenſitiuã.iam
de vegetatiua dixit,eamq; poſt habuit,quia nullo modo in ea poteſt eſſe humana virtus,& eſt oĩno
irrationalis,nunc vero ſumit alteram partem irrationalem.i.ſenſitiuam,& dicit quòd eſt quædam
alia natura,& ſpecies irrationalis,q̃ differt à ſuperiore,quia illa eſt irrationalis penitus,hæc etiã eſt
irrationalis de natura ſua,& eſſentia ſua,tamen quoquo modo particeps rationis.oſtendit autẽ pri
mo ꝙ eſt irrationalis.Id quòd repugnat rationi eſt irrationale , ſed in anima eſt aliquid repugnans
rationi:nõ eſt aũt pars vegetatiua,quia iam illa poſthabita eſt,ſed appetitus ſenſitiuus,ergo in ani
ma erit appetitus ſenſitiuus irrationalis pars,& potentia.quòd aũt ſit aliquid tale in anima repu/
gnans rationi probat philoſophus exemplo continentis & incontinentis.nam in vtroq; eſt ratio,
& eſt etiam qđ aduerſatur rationi.verum in continente ratio vincit.In ipſo incõtinente vincitur ab
appetitu,& dicit quòd ita fit quandoq; in anima ſicut in corpore quando habet aliqua mẽbra læ/
ſa.tũc.n.talia membra feruntur in partẽ oppoſitam,& non in eam in quam vellet ęgrotus.ita fit di
cit philoſophus in anima preſertim incontinentis,vbi eſt talis pars repugnans rationi,ergo irratio
nalis.ſed in corpore quidem talis repugnantia vel inobedientia magis patet quia ſubijcitur ſen/
ſui,in anima aũt magis latet.ſed q̃o iſta differant,non oportet nunc determinare,quia ſufficit ha/
bere tale exemplum ad percipiendum ꝙ eſt in anima pars repugnans rationi,& ideo irrationalis.i.
appetitus ſenſitiuus. VIDETVR aũt & hoc.] Nunc oſtendit philoſophus quòd hęc pars ſenſi/ 113
tiua vel appetitiua cum ſit natura irrationalis,tamen quoquo modo dicitur particeps rationis ex
eo quòd paret rationi.vt in homine continente apparet,in quo,& ſi appetitus pugnet cum ratione
tamen cedit tandem rationi.ſed hoc magis apparet in homine temperato vel forti , in quibus ſine
vlla repugnantia ſtatim pars appetitiua obtemperat rationi.temperatus.n.habitum iam habet,per
quem facile operatur ſecundũ rationem,& non repugnante appetitu , quem aſſueſecit obedire rõni
adeo vt ſemper ſit paratus ei obtemperare.continens vero non habet adhuc habitum virtutis , ſed
diſpoſitionẽ,& q̃uis in eo etiam appetitus obtemperet rationi,tamen cum difficultate,& non ſine
pugna.appetitus igitur eſt vna pars irrationalis de natura ſua , quæ tamen dicitur particeps rõnis
inquantum eſt obtemperans rationi. PARS igitur.] Nunc philoſophus colligit ex ſupradictis:
& concludit quòd hęc eſt diſtinctio animę irrationalis.ſ.duplex,alia eſt pars vegetatiua penitus ex/ 114
pers rationis,& hæc poſthabita eſt à philoſopho,alia eſt ſenſitiua quę vocatur appetitiua vt in ſe/
cundo de anima dicit philoſophus.ſ.ſi ſenſitiuum ineſt,& appetitiuum etiam ineſt.hęc autem vis
dicit philoſophus eſt quodãmodo particeps rationis,non quòd in ſe habeat rationem,ſed inquan
tum eſt obediens rationi,& hoc modo apparet quòd ipſa non habet in ſe rationem per eſſentiã,ſed
vt patris,& amicorum.i.habet rationem quæ eſt in alio,veluti filium dicimus habere rationem pa
tris,quando obtemperat patri,& ſuſcipit in ſe rationem,quam aſſignat ſibi pater,& imponit,& fi/
lius obtemperat conſilio patris vel amicus admonitionibus, & conſilijs amici ſui.notãdum quòd
hæc pars non dicitur particeps rationis ex eo quòd habeat in ſe rationẽ,vel ita ſuſcipiat in ſe vt fiat
rationalis.nam ſic mutaret naturam,& eſſentiam ſuam quod eſt abſurdum . ſed intelligendum eſt
quòd ſicut filius obtemperans prudentię patris dicitur quoquo modo particeps prudentię , & ce/
cus qui videntẽ hominem ſequitur,dicitur quoquo modo videns,& particeps viſus,ſic appetitus
ſenſitiuus dicitur particeps rationis eo quòd eſt obtemperãs rationi.Notandum ꝙ ſagaciſſima na/
tura q̃ non proficiſcitur ab extremo ad extremũ ſine medio:hãc partem appetitiuã collocauit inter
vegetatiuam

vegetatiuam quæ eſt penitus irrationalis,& intellectiuam,quæ eſt penitus rationalis.Hęc autem
eſt media , & videtur conuenire cum vegetatiua inquantum eſt irrationalis per eſſentiam,& cum
intellectiua inquantum eſt particeps rationis,ideſt obtemperans rationi eo modo quo diximus.
Mathematicarum.duplex eſt ratio quantum ad hoc propoſitũ ſpectat,vna quia incitamur ab ami-
cis vel à patre vel ab alijs conſulentibus nobis, & talis dicitur perſuaſiua cuius dicimur eo modo
participes cum ei obtemperemus,ſicut appetitiua dicitur particeps rationis cũ ei obtemperat.Alia
eſt demonſtratiua,& neceſſaria & in parte rationali per eſſentiam,ideſt intellectum ,quæ cogit nos
aſſentiri veritati vt faciunt mathematici afferentes ſuas demonſtrationes neceſſarias.Illa aũt prior
de qua loquitur philoſophus eſt perſuaſiua circa res agendas,& non circa ſperãdas,& ſuadet aſſen-
115 tiri,& non cogit. HANC autem partem. Probat eandem ſententiam,ſcilicet quòd illa irratio-
nalis pars eſt particeps rationis quoquo modo,& hoc probat ex ſigno,quia ſi hoc non eſſet.i.non
haberemus in anima partem vnam aptam ad obtemperandum rationi,ſuperfluę eſſent omnes ad-
monitiões,& increpatiões.ergo videtur aliqua eſſe talis vt ſit apta parere rationi,non eſt vegetatiua
vt diximus.non enim admonetur vt nutriat,aut non nutriat,quia agit ſemper officium ſuũ ſecun-
dum curſum naturæ ſuę:non eſt etiam ratio,quia ea de natura ſua ſemper imperat , & non dicitur
116 rationem parere rationi.eſt ergo vis appetitiua vt diximus,quæ poteſt perſuaderi. QVOD ſi opor
teat. Hac in parte philoſophus alio modo affert hanc eandem diuiſionem.ſi quis enim dixiſſet,ô,
Ariſtoteles tu dicis quòd irrationalis eſt duplex,ſcilicet vegetatiua,& appetitiua,& poſtea dicis quòd
appetitiua poteſt quoquo modo dici rationalis:melius eſſet ponere hanc ſub parte rationali dicen
do,quòd rationalis eſt duplex,ideſt quòd quædam eſt rationalis per eſſentiam,quædam per partici
pationem.dicit philoſophus quòd nihil refert vtrum velimus ponere iſtam partem quę eſt obtem
perans rationi ſub illo membro quòd dicitur rationale,& tunc diuidamus hoc pacto,quòd partiũ
animæ quædam eſt irrationalis quædam rationalis.rationalis eſt duplex : quædam per eſſentiam
talis,quædam non per eſſentiam, ſed per participationem talis,& eodem redijt ſententia,quia po-
teſt collocari ſub irrationali ex eo quòd eſt irrationalis natura:ſub ratiõali ex eo quòd eſt particeps
rationis per obedientiam:nec eſt abſurdum quòd diuerſis reſpectibus,ſub diuerſis membris locetur.
117 DIVIDITVR & virtus. Hæc eſt tertia pars huius capituli:in qua diuidit virtutes ſecundũ par
tes animæ quarum ſunt habitus.nam per diuiſionem partium animæ inuenit ſubiecta virtutũ:in
quibus ſunt ipſę virtutes & bene proceſſit.Inuenit autem duas partes animæ humanę:in qua eſt
ratio,& id quod obedit rationi.ideo videtur anima humana collocari media inter ea quæ ſunt pe-
nitus ratio,vt ſubſtantiæ ſeparatæ,& ea quæ ſunt omnino expertia rationis vt bruta,& plãtæ,& hu
iuſmodi.ſunt igitur animę humanę partes duæ,ſcilicet ratio,& appetitus ſenſitiuus.hac diuiſione
ſtante diuidit philoſophus virtutes,& dicit quòd earum quædam dicuntur intellectiuę vel rationis,
quædam morales vel morum.intellectiuę ſunt in rationali parte per eſſentiam.i.in intellectu,mora
les vero ſunt in parte quæ obedit rationi,ideſt in appetitu ſenſitiuo, & declarat has virtutes inter ſe
differre,quia cum volumus aliquem laudare de moribus,non dicimus illum eſſe ſapientem,ſed for
tem vel temperatum:cum autem volumus aliquem laudare in ratione,& de intellectu non dicimus
illum temperatum vel fortem,ſed ſapientem.ergo illæ ſunt virtutes morales:hæ intellectiuę : quòd
autem cõmuni nomine debeant appellari virtutes dicit philoſophus,quia ea quibus homines lau-
dantur vel omnes habitus,qui laudari ſolent ſunt virtutes.ſed tam habitus intellectiui quàm mo-
rales laudantur:ergo omnes illę ſunt communi nomine appellandę virtutes , & in nomine conue-
niunt,differunt poſtea,quia alię ſunt virtutes morales,alię intellectiuę.Notandum quòd bene di-
ſtinguuntur virtutes ſecundum potentias animę.nam cum quælibet virtus ſit perfectio eius cuius
eſt virtus,oportet vt perfectio æquetur ei cuius dicitur eſſe perfectio,virtutes ergo ęquabuntur illis
potentijs,quarum ſunt perfectiones , ita vt ſicuti diuiduntur , & diſtinguuntur animæ potentiæ:
ita virtutes diuidi,& diſtingui debent . notandum quòd philoſophus vt dixit pro quanto ſpectat
ad hoc propoſitum diuiſit potentias animæ vt ex tali diuiſione poſſit diſtinguere virtutes , & col-
locare eas in proprijs potentijs animæ tanquam in ſuo ſubiecto,cum virtutes ſint accidentia,quæ
per ſe ſtare non poſſunt.Quapropter diſtinxit potentias animæ dupliciter,ideſt in partem rationa-
lem,& irrationalem.Irrationalem rurſus in partem penitus irrationalem.i.in vegetatiuã , & in aliã
natura irrationalem:participatiõe tamen rationalem,ideſt appetitiuam.rationalem item potentiã
diuiſit dupliciter.In partem penitus rationalem,ideſt intellectum,& in partem rationalem partici-
patione.i.appetitiuam,quæ poteſt cadere ſub vtro membro diuiſiõis.In intellectu poſuit virtutes
intellectiuas vt ſapientiam,prudentiam,& cętera.In appetitu ſenſitiuo poſuit virtutes morales:vt
temperantiam,& cætera.

FINIS.

ARISTOTELIS STAGIRITAE ETHICORVM AD NICO- MACHVM LIBER SECNDVS.

IOANNE ARGYROPYLO BYZANTIO INTERPRETE, CVM DONATI ACCIAIOLI FLORENTI- NI COMMENTARIIS.

De productione uirtutis intellectiuę, ac moralis. Cap. I.

CVm autem uirtus ſit duplex, intellectiua inquã atque 1
moralis: intellectiua quidem plurimũ ex doctrina ge-
nerationem habet, & incrementum. quapropter expe
rientia indiget, temporeq́ꝫ. Moralis autem ex conſue-
tudine comparatur. unde & nomẽ habuit tale. ex quo 2
patet nullam fieri uirtutem morum in nobis natura.
Nihil enim eorum quæ ſunt natura aliter aſſueſcit. ut
lapis, cui quidem natura competit ferri deorſum: nun-
quã aſſueſcet ferri ſurſum, neq́ꝫ ſi millies ipſum aſſuefaciendi cauſa quiſpiã ſur
ſum proijceret. ſimili modo nec ignis ferri deorſum: nec aliud quicq̃ aliter q̃
ſibi natura competet, aſſueſcet: neq́ꝫ igitur natura, neq́ꝫ præter naturam in no 3
bis uirtutes efficiuntur. ſed idonei quidẽ ad ipſas ſuſcipiendas ſumus natura.
ſuſcipimus aũt ipſas atq́ꝫ perficimur per conſuetudinem. Præterea eorũ quæ
in nobis fiunt natura: potentias prius accipimus, deinde reddimus operatio- 4
nes. quod quidẽ in ipſis ſenſibus intueri licet. Nõ enim ex eo quia uidimus uel
audiuimus ſæpe: ſenſus accæpimus. Sed contra habentes, uſi ſumus: non uſi,
accæpimus. ut uirtutes accæpimus operati prius: quemadmodũ & in artibus.
quæ nãq́ꝫ poſteaq̃ didicerimus facere oportet: ea facientes diſcimus, ędificato
res etenim ędificantes, & citharœdi, pulſantes citharã fiunt: pari modo iuſta
agentes iuſti, & modeſta modeſti, fortiaq́ꝫ fortes efficimur. Teſtatur hoc: &
id quod in ciuitatibus fieri ſolet. Legum nanq́ꝫ latores ipſos ciues aſſuefacien 5
tes bonos efficiunt. atq́ꝫ omnis quidem legum latoris hæc eſt uoluntas. qui ue
ro non bene id faciunt: peccant. atque hoc ipſo reſpublica bona: à mala repu-
blica differt. Inſuper ex ijſdem & per eadẽ omnis uirtus & ars ſimiliter & fit,
& corrũpitur. ex eo nãq́ꝫ quia pulſant citharã: & boni & mali fiunt citharœ- 6
di. ſimili ratiõe & ędificatores, & cæteri oẽs. nam ex eo quia bene ædificãt, bo
ni: & ex eo quia male, mali fiunt ædificatores & fabri. Quod niſi ita ſeſe habe
ret, non eſſet opus docente: ſed omnes boni fierent aut mali. ſic igitur & in
uirtutibus res ſeſe habet. agentes enim ea quæ ſunt in commercijs hominum:
alij iuſti, alij iniuſti fiunt, agentes etiam ea quæ ſunt in terribilibus rebus, ti-
mereq́ꝫ aſſueſcentes, aut cõfidere: alij fortes, alij timidi fiunt. Idẽ & circa cupi-

ditates

ditates & iras euenire uidetur. alij enim temperati ac mites fiunt, alij intemperati ac iracundi: ex eo planè quia hoc in ipſis aut hoc modo uerſantur. Atque (ut breuiter dicam) omnes habitus ex operatiõibus ſimilibus fiunt. Quapropter tales quaſdam operationes reddere oportet. ipſarum nãq; differentias habitus ipſi ſequuntur. non igitur parum, ſed plurimum: quin potius totum refert, ſic an non ſic homines ab adoleſcentia conſueſcant.

COMMEN.

1 CVM AVTEM duplex ſit virtus.] In primo libro philoſophus inuenit finem vltimum hominis, qui ſummum eſt bonum atque felicitas: & poſtquam inuenit, & diffiniuit quid ſit, & in eius diffinitione accepit virtutem loco differentię, & dixit quòd ad perfectiorem intelligentiam eius diffiniti, ſcilicet vltimi finis, & felicitatis oportet declarare partes in diffinitione poſitas, ideo nunc docet in hoc ſecundo libro de ipſa virtute in genere: vt perfectius, & clarius cognoſcamus ipſum ſummum bonum iam diffinitum, ſiue ſit effectus virtutis, ſiue ſit aliquid quod eſt cauſa virtutum. Diuiditur autem hic liber in tres tractatus ſecundum tria principaliter conſideranda de ipſa virtute, de qua ipſe eſt tractaturus: vt poſito fine ſicuti diximus, & diffinito partes diffinitionis elucescant, & media ipſa, quæ ſunt virtutes, quibus poſſimus vt boni ſagittarij attingere illum finem. Eiuſdem enim eſt conſiderare de termino, & de iis quæ ad illum terminum ferunt. ſed cum primo oporteat ſcire rem eſſe: iam patuit virtutem eſſe. habeatur igitur notitia cauſarum illius: de quibus etiã perfecte habebimus ſi eſt, deinde quid res eſt, deinde ſi res illa non eſt ſimplex: quotuplex eſt. philoſophus in primo tractatu huius libri conſiderat cauſas à quibus emanat virtus. In ſecundo aſſignat diffinitionem virtutis vt habeatur quid ipſa ſit. In tertio diuidit virtutem in ſpecies ſuas vt ſingulæ percipiantur. Primus tractatus diuiditur in quatuor capitula. In primo conſiderat à quo profluit virtus. In ſecundo quales operationes ſunt à quibus fit virtus. In tertio circa quæ verſetur moralis virtus. In quarto quomodo ex operationibus ſtudioſis generatur virtus. Primum capitulum diuiditur in duas partes. In prima reſumit philoſophus diuiſionem virtutis, quam fecit in vltimo præcedentis libri afferendo duplicem virtutem, ſcilicet intellectiuam, & moralem, & oſtendit differentiam illarum non ex ſubiecto vt fecit antea, ſed ex cauſa. qua differentia oſtenſa relinquit intellectiuam virtutem tractandam in ſexto huius, & exequitur de morali. Niſi enim allata differentia eſſet: videretur quòd vtriuſque eſſet vna eademq; danda doctrina, & ſimul in eiſdem libris. oſtendit igitur primo differentiam virtutis intellectiuæ qua differt à morali, quia comparatur, & augetur in nobis ex doctrina, & dicit plurimum, quia etiam fieri poſſit ex inuentione quamuis rari ſint, & admodum pauci qui facere poſſint. Ideo magis & vt plurimum acquiruntur per doctrinam, & à docente. ideo experientia indigent, & tempore ſiue inuentio, ſiue doctrina ſit. Doctrina non accipitur tantum vt eſt à docente, ſed vt eſt ordinatus proceſſus à principijs vel cauſis ad concluſiones, & effectus vel econtra ab effectibus ad cauſas. quapropter talis doctrina fit ab experientia, quæ habet originem à ſenſibus ſiue per viſum, ſiue per auditum, & reliqua: omnis enim noſtra cognitio ortum habet à ſenſu, vt inquit philoſophus. Deinde affert modum quo generatur moralis virtus, in quo differt ab intellectiua. Et dicit quòd ea generatur ex conſuetudine, vnde etiam habuit nomen, quòd ad verbum græcum referendum eſt, quia mos & conſuetudo latine non videtur conſonare vt ἦθος & ἔθος apud græcos, quaſi dicat moralis virtus fit ex conſuetudine, qđ etiam nomen indicat, quia dicitur quaſi conſuetudinis virtus apud græcos. quapropter cum ambo hæc genera virtutũ oriantur ex diuerſis cauſis, merito differunt inter ſe ob ea quæ diximus: verum differunt etiam alijs, quæ nunc non eſt opus afferre. Dubitatur vtrum tales differentiæ poſitæ ſint differentiæ iſtarum virtutum. nam intellectiua virtus videtur etiam fieri ex conſuetudine, & moralis experientia: quare conſuetudo, & experientia non videntur facere talem differentiam ſi ambo competunt vtrique virtuti, ſcilicet intellectiuæ, & morali. Dicendum eſt breuiter quòd philoſophus loquitur hic de cauſis per ſe iſtarum virtutum. Virtus intellectiua, & ſi videatur omni quoquo modo etiam ex conſuetudine eſt per accidens, & concurrit per accidens, conſuetudo vero, & experientia per ſe. Ad virtutis vero moralis generationem econtra concurrit conſuetudo per ſe: experientia per accidens. Differunt etiam conſuetudo, & experientia, quia conſuetudo fit in nobis, non enim poſſumus conſuetudine percipere vel acquirere, niſi noſipſos exerceamus, experientia fieri poteſt in alijs, & experientia extra nos, & in alijs facta poſſumus percipere, & addiſcere & acquirere nobis virtutes.

intellectiuas velut,in arte medicinę experientia in alijs quòd omne reubarbarũ purgat choleram,&
cætera. EX quo patet.}Hęc eſt ſecũda pars huius primi capituli,in qua incipit docere de virtute 2
morali,& animaduertendum quòd philoſophus incipit à magis notis nobis,notiores aũt ſunt no-
bis morales virtutes,q̃ intellectiuę.Incipiendum autem à magis notis nobis vt antea dixit,oſten-
dit autem à quo profluit & fit virtus.ſi enim à conſuetudine oritur,ergo nõ à natura.oportet enim
inuenire cauſam effectiuam eius vel earum virtutum.nam cum videamus virtutes antea non eſſe
in nobis,& poſtea fieri:neceſſe eſt eas prouenire ab aliqua cauſa effectiua,quarum cum multæ cau-
ſæ eſſe poſſe videantur.affert duas tantum,& earum alteram dicit non eſſe.ſ.naturam:alteram dicit
eſſe,ideſt conſuetudinem,& operam noſtram.nam de cauſa vniuerſali,& principaliſſima q̃ eſt deus:
nunc non loquitur,quia loquitur de cauſis propinquis.fortunam aũt,& caſum ponere cauſam vir-
tutum videtur abſurdũ,cum ſint cauſæ per accidens,ſicuti oſtenſum eſt antea cum dicebatur fortu-
nam non eſſe cauſam felicitatis.relinquitur ergo quòd ſint à natura vel à conſuetudine ex opera no-
ſtra,quæ videntur cauſę propinquę,& per ſe,verum non ex natura:ergo ex opera noſtra,& conſue-
tudine.quòd autem non ſint nobis à natura probat philoſophus.nullum eorum quæ inſunt alicui
à natura poteſt aliter aſſueſci vel immutari conſuetudine.at conſuetudine fiunt homines ex nõ ſtu-
dioſis ſtudioſi,& mutari poſſunt,& aliter aſſueſcere,ergo virtutes non inſunt nobis à natura . ma-
ior oſtenditur exemplo lapidis & ignis.nunquam enim aſſueſcerent aliter q̃ habeant à natura , mi-
nor experientia patet.notandum quòd philoſophus videtur etiam hoc afferre propter Socratem &
Platonem,qui dixere virtutes ineſſe nobis à natura . cum anima creetur ab opifice ſummo cũ om-
nibus virtutibus tam practicis quàm ſpeculatiuis,quas non amittit anima , ſed earum obliuiſci-
tur,quando venit in hoc corpus,poſtea exercitatione,& conſuetudine redeunt in mentem non ac-
quiruntur denuo,à deo vt non ſit noua quædam acquiſitio , ſed reminiſcentia quædam . huic ſen-
tentiæ aduerſatur philoſophus,& ideo affert conſuetudinem cauſam virtutis. NEC igitur natu- 3
ra nec præter naturã.}Hac in parte philoſophus infert vnum ex ſupradictis,quod appellat corre-
larium,& oſtendit quòd,& ſi virtus non ſit in nobis inſita à natura , tamen non eſt etiam in nobis
præter naturam,quia habemus àptitudines,& potentias ad illas ſuſcipiendas ab ipſa natura.nam
virtutes ſunt in ſubiecto in anima . Deus autem creauit animam cum tali natura,& aptitudine vt
poſſit ſuſcipere virtutes tanquàm formas in ſua materia.Nam omnis materia habet aptitudinem
propinquam ad ſuam formam ſuſcipiendam naturaliter,non enim poſſet aliter ſuſcipere formas
quas ſuſcipit.nos igitur à natura habemus vires,& potentias ſuſcipiendi virtutes tanquam for-
mas per cõſuetudinem quæ eſt illa,quem facit vt has virtutes,quas habere poſſumus,habeamus.
Notandum quòd id quòd ſuſcipitur in aliquo habet ſubiectum proprium : in quo eſt vis paſſiua
per quã ſubiectum tale poteſt ſuſcipere talem rem:virtutes autem ſuſcipiuntur in parte aliqua ani-
mæ:q̃ habet talem vim ſuſcipiẽdi.idcirco diſtinguuntur ſecundum vires,& potentias ſuſceptiuas.
varię ſunt vires,& potentię:varię etiam virtutes,& tales vires dantur animę à deo , & ideo inſunt
nobis à natura virtutes vero comparantur conſuetudine non pręter naturam,quia habemus apti-
tudinem naturalem,quam ſi non haberemus,tunc viderẽtur eſſe vel fieri in nobis præter naturã.&
hoc idem intelligendũ non ſolum de virtutibus moralibus, ſed etiã intellectiuis. PRÆTEREA 4
eorum quæ in nobis.}Hæc eſt alia ratio ad probandum idẽ,ſcilicet ꝙ virtus moralis non efficitur
à natura,ſed à conſuetudine.dicit enim quòd in iis quæ inſunt nobis natura prius habemus potẽ-
tiam operandi:deinde operamur vt exemplo ſenſuum patet,prius habemus vim videndi,poſtea vi-
demus.In virtutibus moralibus fit econtra.prius operamur:& per conſuetudinem operandi acqui-
rimus habitus,per quos deinceps , & facile & bene operamur .& dicit ꝙ ita fit in virtutibus mora-
libus.ſ.ſicut in artibus , quas per operationes acquirimus vt in pulſatione citharę , & fabricatione
patet,deinde per illas artes facile operamur,& recte ſecundũ eas,& omnia quę dicuntur hic de mo-
ralibus poſſunt accõmodari intellectiuis. TESTATVR hoc.}Tertia eſt ratio ad eandẽ ſenten- 5
tiam probandam.ſ.quòd virtus generatur à conſuetudine teſtimonio legumlatorum,qui cupiẽdo
ciues ſuos bonos efficere non relinquunt hoc naturæ , ſed condunt leges quibus ponunt præmia
bonis,pœnas vero malis ad hoc vt ciues ſe exerceant in bonis operationibus,& ſic acquirãt bonos
habitus.i.virtutes,& fiãt boni,& hoc eſt propoſitum omnium qui vere ſunt latores legũ,& verę le-
gis.quòd ſi aliquãdo hoc non ſequitur,eſt error legis vel legumlatorum,& talis res publica non eſt
bona.Vnde etiã Plato eas leges eſſe negabat,quæ non eſſent bonę. INSVPER ex eiſdẽ.}Hæc 6
eſt quarta ratio ad probandã eandem ſententiã,& poſt habeamus hic expoſitores quoſdam qui ali-
ter diuidunt hoc capitulum,& hunc textum.dicit ergo philoſophus.ſi virtus ſicuti,etiam ars gene-
ratur,& corrumpitur ex eiſdem,ſcilicet operationibus in genere,tamen vario modo ſe habentibus
profecto non videtur procedere à natura.at primum eſt,ergo & ſecundum.Hoc oſtendit philoſo-
phus exemplis.nam pulſatio citharę eſt vna operatio in genere quæ dupliciter , & cõtrario mõ fie-
ri poteſt

ri poteſt.ſ.bene & male.at ex bona pulſatione oritur ars pulſandi bona, ex mala vero corrumpitur
talis ars.& in ędificationibus eodem modo,& in alijs artibus.ſimiliter fit in virtutibus.generantur
enim ex eiſdem operationibus genere,& corrumpuntur ex eiſdem diuerſo tamen modo ſe habenti/
bus.nam operatiões bonę,& malę conueniunt in genere,ambę enim ſunt operationes: differunt
poſtea,quia diuerſo modo ſe habent.bonę enim recte ſe habent,malę aũt econtra,& ſic patet quòd
ex eiſdem genere operatiõibus generantur,& corrumpuntur virtutes,& hoc exemplo iuſtitię,& for
titudinis oſtẽdit philoſophus.Quę cum ita ſint, manifeſtum eſt ꝙ operatio eadem genere ſe habet
ad oppoſita , quia poteſt bona , & mala fieri,& ideo ſunt à nobis ,& ex noſtra conſuetudine, quia
operatio naturę non ſe habet ad oppoſita,ſed vnus motus eſt is qui fit ſecundũ naturam. Ex ijſdem
ac per ea dem.ſ.genere.nam operationes circa idem ſubiectum,ſiue bonę,ſiue malę ſunt eædem ge/
nere:licet differant poſtea per bene & male,& notandum ꝙ philoſophus intelligit hic corrumpi vir
tutem:non ſolum,quia corrumpatur habitus iam acquiſitus virtutis,ſed etiam cum introducitur
vicioſus habitus. QVAPROPTER.} Ex ſupradictis infert duo,quæ appellantur correlaria.
7 Primum eſt quòd poſtea quam habitus fiunt non à natura,ſed ab operatione,& conſuetudine no/
ſtra,eſt animaduertendũ quales operationes exerceamus:quia habitus acquirũtur ſimiles operatio/
nibus noſtris:ſecundum eſt ꝙ non parum imo totum refert adoleſcentes hoc vel illo modo aſſueſce
re.nam ex bona aſſuetudine oriuntur in eis uirtutes:ex mala autem vitia,& hæc eſt ſententia Plato
nis vt alibi oſtendit philoſophus.Circa prædicta multę fiunt quæſtiones & primũ.dubitatur vtrũ
virtutes ſint à natura,cuius dubitationis ſolutio conſiſtit in hac diſtinctiõe.ſ.ꝙ naturale eſt duplex.
vnum quod opponitur violento.alterum,quod opponitur ſiue diſtinguitur contra voluntariũ , &
id quod ſponte fit.hac diſtinctione ſtante poſſumus reſpondere ꝙ virtutes ſunt à natura,& nõ ſunt
à natura.A natura ſunt virtutes,& naturales nobis.ſ.ex eo quòd opponitur violento quaſi eſt natu
ralis nobis ipſa virtus,quia nõ eſt res violenta nobis,& contra naturã . ſunt enim potẽtię omnes à
natura in nobis,quibus poſſimus acquirere ipſam virtutem.non ſunt à natura ,& naturales nobis
ex eo quòd naturale opponitur voluntario.nam licet virtutes & operationes ſecundum ipſas fiant
à principijs naturalibus,tamẽ ſponte proficiſcuntur ab ipſa volũtate cuius motus liber eſt ad oẽm
differentiam.natura aũt ad vnam tantum differentiã mouet,& in hoc videtur opponi voluntario,
quia ſiue velis,ſiue nolis ſuo naturali operatur,vt ignis ſemper fertur ſurſum,lapis deorſum de natu
ra ſua.hoc pacto non dicuntur virtutes eſſe in nobis à natura.ſi enim ſic eſſet omnes eſſent ſtudioſi.
ſed generatur virtus ex operationibus frequentibus,quæ fiunt per electionem,quæ electio procedit
à voluntate.ſic igitur virtutes oriuntur ex noſtra operatione,& conſuetudine,& non à natura,& ſi
potẽtias habeamus à natura quibus poſſimus eas acquirere.dubitatur itẽ circa id quod dicit phi/
loſophus quòd ex operationibus generantur virtutes.hoc non videtur verum tali ratione.nulla res
magis perfecta oritur à minus perfecta:ſed virtutes ſunt magi perfectę operatiõibus,quę ipſas prę/
cedunt,ergo ex ipſis non videntur generari.dicẽdum quòd ſemper aut æquale ab ęquali,aut minus
perfectum à magis perfecto producitur.nihil.n.poteſt agere vltra vires ſuas.verum fieri aliquid biſa
riam conſiderari poteſt,aut vt totum,& omnino,aut aliqua ex parte.ab operationibus proficiſcun
tur virtutes,ſed non tantum ab illis:vnde illę operationes non ſunt totalis,& integra cauſa.ſed eſt
ibi recta ratio imperans appetitui,& ponens mediocritatẽ,ita vt illa ſimul cũ operantibus ſit totalis
cauſa producendi ipſas virtutes.quare ad argumentum dicendum quòd verũ eſt,ſed tamen non eſt
abſurdum quòd aliquid perfectius oriatur à minus perfecto:quando illud minus perfectũ non ſit
cauſa,& principiũ totale illius quod producitur,ſicut in virtutibus euenire videtur reſpectu opera/
tionum.quęritur itẽ,an virtus vnica operatione poſſit acquiri,& concluditur quòd pluribus ope/
rationibus eſt opus ad virtutẽ acquirendã propter circunſtantias q̃ variant operationes, & debitę
circunſtantię requiruntur neceſſario vt in tertio magis patebit.quæritur ẽt cũ actus ſint externi, &
interni à quibus oriatur virtus,& concluditur quòd non ab externis neceſſario:ſed ab internis actu/
bus,& operationibus generatur virtus.externi actus tantum indicant,& oſtendunt virtutem:inter/
ni vero, qui reddunt appetitum obtemperantem rationi,propriè faciunt ipſam virtutem.

Quòd uirtus ab exceſſu & defectu corrumpatur ad mediocres inclinans operationes. Caput.II.

CVm autem præſens tractatio,non contemplationis ſit (ut cæterę)
8 gratia,non enim ut ſciamus quidnam ſit uirtus: ſed ut efficiamur
boni,conſyderamus,nã nulla ipſius eſſet utilitas: de actibus quo/
nã modo ſint agendi,conſyderare neceſſe eſt.Hi nãq; ſunt autho/

res:ut tales quidam ipſi habitus fiant quemadmodum diximus. Agere igitur
ratione recta:commune eſt,& ſupponatur. poſterius autem de ipſo dicetur: 9
& quid eſt ipſa recta ratio,& quomodo ad cæteras ſeſe habet uirtutes. Illud 10
autem antea confiteamur oportet: omnem ſermonem qui eſt de rebus agen-
dis,figura & non exacte fieri debere, quemadmodum & ab initio diximus.
rationes inquam ut materia poſtulat,ſemper efflagitandas. Actiones autem
& ea quæ proſunt:nullam habent ſtabilitatem:quemadmodum neque ſalu-
bria.atq; cum talis ſit ſermo uniuerſalis,multominus is ſermo certitudinis ha
bet,qui de ſingularibus eſt. nam neque ſub artem, neque ſub præceptionem
ullam cadunt.Sed oportet ipſos agentes ea ſemper conſyderare:quæ ad tem
pus accommodantur.quemadmodũ & in medicina fit:& in gubernandi etiã
arte. Verum etſi preſens ſermo talis eſt uti diximus,enitendum eſt tamen opẽ
ac auxilium ferre. Primum igitur hoc contemplemur oportet:res iſtiuſmodi 11
tales eſſe,ut ab exuperatione defectioné ue corrumpantur,ut in uiribus uide-
mus,ac ualetudine fieri.nam pro rebus obſcuris,claris indicijs utamur opor-
tet.exuperatio nanq; laborum defectioq; uires corrumpunt. ſimiliter potus,
cibiq; exuperantes atque deficientes ualetudinem auferunt:moderati uero fa
ciunt,augent & conſeruant. Sic igitur & in fortitudine,ac temperantia,cæte-
riſq; uirtutibus res ſeſe habere uidetur.qui nanq; cuncta fugit, atque formi-
dat,neque quicquam ſubire,perferreq; patitur:is timidus fit.qui nihil omni-
no timet ſed aggreditur omnia:is audax nimirum efficitur. ſimili modo qui
uoluptate omni potitur, nec excipit ullam:intemperans, qui cunctas fugit:
perinde atq; agreſtes homines,inſenſatus euadit. etenim tam temperantia q̃
fortitudo ab exuperatiõe quidem & defectu corrumpitur:à mediocritate au-
tem conſeruatur. At enim non ſolum ortus & incrementa: corruptionés ue 12
ex eiſdem & ab eiſdem efficiuntur:ſed & operationes in eiſdem etiam erunt.
Nam & in cæteris quæ ſunt manifeſta magis:res ita ſeſe habere uidetur,ut in
uiribus. uires enim nõ tam copia cibi quàm multorũ laborum tolerãtia,com
parantur:& robuſtus ipſe multum ſumere cibum,& multos labores tolera-
re maxime poteſt. Sic fit & in uirtutibus ipſis.nam abſtinendo à uoluptati-
bus efficimur tẽperati.& facti iam temperati:maxime ab ipſis poſſumus ab-
ſtinere.idem & in fortitudine fit. etenim aſſueſcendo formidoloſas res par-
uipendere ſubireq; ipſas atq; perferre:fortes euadimus: factiq; fortes maxi-
me res formidoloſas poterimus ferre.

COMMEN.

CVM autem præſens tractatio.) Hoc eſt ſecũdum capitulum huius primi tractatus,in quo
poſtq̃ ſupra oſtendit virtutem generari in nobis non à natura,ſed à conſuetudine & actioni 8
bus noſtris:nunc declarat quales ſint illę actiones:quibus efficitur ipſa virtus.diuiditur autẽ hoc
capitulum in tres partes. In prima proponit quod:& quomodo videndum eſt de actibus. In ſecun-
da oſtendit,quales actus efficiunt virtutem:& quales corrumpunt. In tertia oſtendit de actionibus
quæ fiunt poſt habitum acquiſitũ.ſ.quòd ſunt ſimiles illis quibus comparatus eſt habitus. In pri-
ma igitur parte dicit philoſophus:quòd cum præſens opus.i.intẽtio,& finis principalis huius do-
ctrinę moralis,non ſit cognitio tantum, quemadmodum eſt in cæteris.i.in ſcientijs ſpeculatiuis,
quarum finis eſt tantum cognitio,ſed huius finis ſit actio qua efficimur boni,neceſſarium eſt vide-
re de actibus qualiter debeant fieri.nam quales ſunt actus tales habitus fiunt. Notandum q; finis
ſcientię

ſcientię moralis differt à fine ſcientię ſpeculatiuę. nam ſpeculatiuę eſt tantum cognitio: moralis eſt
9 duplex. ſ. cognitio & actio. verũ cognitio eſt finis minus principalis: actio principalior. AGERE
igitur. ⁊ Oſtendit philoſophus in genere quomodo debent fieri actus, & operationes ſtudioſe, ſci-
licet ꝙ debent fieri ſecundum rectam rationem, ideſt prudentiam, & hoc eſt commune pręceptum
& conuenit omnibus actionibus bonis. oportet autem illud præſupponere tanquam conceſſum,
quia non eſt locus probandi in præſentiarũ. ſed in ſexto huius declarabitur quid eſt recta ratio, ideſt
prudentia, & quomodo ea ſit infuſa in omnibus alijs virtutibus tanquã ſal in epulis, ſine qua nul-
la eſſet virtus, & vbicunque ipſa prudentia adeſt, eſt cauſa vt cæterę ſint virtutes tales. notandum
quòd actus noſtri poſſunt eſſe boni, & mali propter diuerſas circunſtantias, & qualitates ꝗ illis in-
eſſe poſſunt, & illę circunſtantię, à quibus noſtri actus qualitatem accipiunt: determinantur ab ho-
10 mine prudente, qui diiudicat quę circunſtantia reddat actum bonũ, & quæ malum. ILLVD aũt
antea. ⁊ Oſtendit modum procedendi in hac doctrina tradenda de actibus noſtris, qui modus eſt
perſuaſiuus, & ab effectibus, & demonſtratione, quia & non propter quid vt in primo libro ſępius
dixit. materia enim virtutum & res agibiles non eodem modo ſe habent etiã ſi in vniuerſali ſuman-
tur, de quibus magis videtur, ꝙ eodem modo ſe habere, & non permutari deberent. quòd ſi in vni-
uerſali ſunt mutabiles, & varię, multo magis eueniet hoc in ſingularibus, & in ſingulis actibus: qa
ſingularia non cadunt ſub aliqua arte, & certa regula. Sunt enim varia, & aliter atq; aliter ſe habent
vt patet in his quę dicuntur ſana, & effectiua ſanitatis, quæ non ſunt ſemper talia vt efficiant ſani
tatẽ propter varia tempora, & ętates & complexiones varias. Afferemus tamen eam doctrinã quã
11 patitur ſubiecta materia. PRIMVM igitur. ⁊ Hęc eſt ſecunda pars huius capituli, in qua oſten-
dit quales actus efficiunt virtutem, & quales corrumpunt eandem, & dicit ꝙ actus qui ſunt in me-
dio inter exceſſum & defectum, efficiunt & conſeruant virtutem: exceſſus & defectus corrumpunt
eandem & introducunt habitus vicioſos, & probatur hoc pacto. Omne illud quòd corrumpitur ex
tremis generatur, & conſeruatur à medio, ſed virtus corrumpitur extremis: ergo generatur, & cõſer-
uatur à medio. maior declaratur exemplo virium & ſanitatis: minor exemplo fortitudinis, & tempe
rantię: vt patet in textu. notandũ ꝙ magna eſt ſimilitudo quantum ad hanc partẽ inter corpus, &
animam. nã vt corpus habet vires & robur, & hmõi tãꝗ virtutes, & ſanitatem tanꝗ felicitatem: ſic
animus habet virtutes tanꝗ vires, & felicitatem tanꝗ ſanitatem. hæc autem in vtroq; generantur
à medio, corrumpuntur ab extremis. Philoſophus autem attulit exemplum habituum & virium ꝗ
ſunt in corpore: tanquam notius, inſenſatus non eſt appellandus talis qui eſſet ſumme caſtus, virgi
nali, ſcilicet caſtitate: quia fugit voluptates ſecundum rectam rationem. agreſtis vero & inſenſibi-
12 lis ſine recta ratione. AT enim non ſolum. ⁊ Hæc eſt tertia pars capituli in qua affert aliã ſenten-
tiam talem ꝙ iidem actus profluunt ab habitu: ſiue virtuoſo ſiue vitioſo iidem inquam: ex quibus
generatus eſt talis habitus. ſicut fit in habitibus corporis: ita etiam in habitibus animi, ſed in habi
tibus corporis ita fit vt tales operationes ſint poſt habitum quales fuerũt ante habitum, ex quibus
ille habitus factus eſt: ergo ita fiet in habitibus animi. tales enim erunt operationes poſt habitum
quales fuere illę ex quibus eſt generatus. notandum quòd philoſophus videtur hic afferre aliã ſen-
tentiam à ſuperiore. prius enim probauit quòd omnis virtus oritur ex medijs actionibus. hic au-
tem oſtendit quòd tales operationes erunt poſt virtutem, quales fuerunt ante virtutem quales in-
quam fuerunt illę ex quibus generata eſt virtus. vel etiam dicere poſſumus quòd hic probat etiam
ſuperiorem ſententiam hoc pacto. ex talibus operationibus oritur virtus: quales ſunt illę quę pro-
deunt à virtute poſt habitum acquiſitum. ſed operationes prodeuntes à virtute, poſt habitum ac-
quiſitum conſiſtunt in medio: ergo ex medijs operationibus oritur virtus. dubitatur quia non vide
tur verum ꝙ actus qui fiunt ante habitum, & poſt habitum ſint idem vt ſint eiuſdem ſpeciei. verũ
aliquid dicitur eſſe idem, aut genere, aut ſpecie, aut numero. Idem de genere non eſt hic intelligen-
dum, quia eſt modus nimis latus. omnes enim actus hoc pacto ſunt idem, & conueniunt in genere
motum. Idem etiam numero eſſe non poſſunt actus qui antecedunt habitum, & actus qui fiunt ab
habitu, & ſequuntur poſt ipſum. relinquitur ꝙ tales actus ſi ſunt idem vt dicit philoſophus, ſint
eiuſdem ſpeciei, & hoc non videtur verum. nã agere ſtudioſe, & non ſtudioſe differunt ſpecie. at age-
re poſt habitum virtutis eſt agere ſtudioſe, agere vero ante habitum virtutis eſt agere non ſtudioſe:
ergo iſta differunt ſpecie, & non ſunt eadẽ ſpecie vt ait philoſophus. dicendum quòd actus, & ope
rationes quæ præcedunt, & ſequuntur habitus. ſi conſiderentur ex parte ſua. i. ipſarum actionum
ſunt eiuſdem ſpeciei. Nam reddere depoſitum, & hoc fieri ante habitum iuſtitię acquiſitum, & poſt
habitum eiuſdem eſt ſpeciei, & duę tales actiones ſunt eędem ſpecie. ſi vero conſiderentur ex parte
agentis non ſunt eiuſdem ſpeciei. nam altera fit à non ſtudioſo: altera à ſtudioſo, & ſic ſoluitur dubi
tatio. nam cum philoſophus dicit ꝙ tales actus ante, & poſt habitum ſunt idem intelligit ex parte
actionum, ſcilicet quòd ſunt eiuſdem ſpeciei & rationis.

Quòd uirtus moralis ſit circa uoluptates ac triſtitias. Cap. III.

AT qui ſignum habituum ſit oportet ea uoluptas quæ ipſis actioni- 13
bus aduenit, & identidem dolor. Qui nãq; à corporis abſtinet uo-
luptatibus: ſi hoc ipſo gaudet, temperans eſt. ſin moleſte fert: intẽ
perans. Rurſus qui pericula ſubit & gaudet, aut ſaltem non dolet:
fortis, qui uero dolet: timidus eſt. moralis nãq; uirtus circa uoluptates, dolo-
resq; uerſatur, Ob uoluptatem enim res improbas agimus: ob dolorem uero 14
res poſt habemus honeſtas. Quapropter homines ab ipſa ſtatim adoleſcẽtia
(ut inquit Plato) ita inſtitutos eſſe oportet: ut ijs gaudeãt, doleantq;: quibus
gaudere dolereq; oportet. hæc eſt enim educatio, ac eruditio recta. Præterea ſi 15
uirtutes ſunt circa actiones atq; affectus, omnem uero affectũ, & actionẽ om-
nem, uoluptas ſequitur aut dolor: uirtus ob idipſum etiam circa uoluptates,
doloresq; uerſatur. indicant id ita eſſe & pœnæ: quippe cũ per ipſos fiant do
lores. ſunt enim medicamenta quædã. medicamenta uero per contraria fiunt.
Præterea omnis habitus animi (ut & antea diximus) ad ea & circa ea naturã
habet, à quibus deterior, meliorq; efficitur. at ob uoluptates dolores'ue, praui 16
habitus fiunt: ex eo ſanè quia perſequuntur homines atq; fugiunt aut quas, &
quos non oportet, aut cum non oportet, aut quẽadmodum non oportet, aut
quot modis alijs à ratione talia definiuntur. Quapropter & ſunt qui definien
tes uirtutes: affectuũ ipſas inquiunt eſſe uacuitates, tranquillitates'ue quaſdã.
ſed non recte, quia ſimpliciter dicũt: & non addunt ut oportet, & qñ oportet,
& cętera quę addũtur. uirtus ergo talis ſupponitur circa uoluptates atq; dolo
res: optimarũ eſſe rerum actiuã. uitiũ aũt contrarium. Fuerit autem nobis de
ipſis & ex his etiã manifeſtũ. Nam cum tria ſint ob quæ quiſpiã expetit, hone-
ſtum, utile, iucundũ: & tria illis contraria ob quæ fugit, turpe, inutile, atq; mo
leſtũ: bonus qdẽ uir circa hæc omnia recte agit. malus aũt peccat: & maxime
circa uoluptatẽ. Hæc enim & cõis eſt animalibus, & omnia quæ in expetitio-
nẽ cadunt comitari uidetur: quippe cũ & honeſtũ, & utile uideatur eſſe iucun
dũ. Præterea cunctis unà cũ hominibus ab ipſis incunabulis eſt enutrita. qua- 17
propter arduum eſt hunc affectum inſitum uitæ extrudere. Iudicamus etiã & 18
actiones ipſas alij magis alij minus: uoluptate atq; dolore. idcirco totũ ipſum
negociũ circa hæc eſſe neceſſe eſt. non. n. parũ eſt ad actus bene, aut male, gau-
dere aut dolere. Difficilius eſt etiã (ut Heraclito placet) uoluptati repugnare 19
q̃ iræ. at circa difficilius ſemper & ars fit & uirtus. id enim quod in hoc effici-
tur bene: præſtabilius eſt. quare propter hoc etiã circa uoluptates doloresq;
totum negocium eſt: & ipſius uirtutis & ciuilis etiam facultatis. qui nãq; bene
his utitur: bonus erit: qui uero male, malus. Dictum ſit igitur uirtutẽ circa uo-
luptates, doloresq; uerſari: & ex quibus ſit, ab ijs ipſis augeri, & cum non eo-
dem modo fiunt corrumpi, & circa illa etiam operari ex quibus eſt orta.

COMMEN.

ATQVI ſignum habituum. ¶Hoc eſt tertium capitulum huius primi tractatus, qđ uarie ac 13
cipitur ab expoſitoribus. quidam dicunt quòd in hoc capitulo oſtẽditur circa quę verſatur
moralis

moralis virtus,& diuidunt ipſum in tres partes. In prima oſtendunt quòd virtus verſatur circa vo-
luptates,& dolores ex parte operationum. In ſecunda oſtendunt idem ex parte habituum,ideſt vir
tutis. In tertia oſtendunt idem ex parte hominis,& talis eſt eorum ordo. quidam alij dicunt quòd
in hoc capitulo affertur primo ſignū,quo percipiatur quando acquiſitus eſt habitus virtutis vel vi
tij,& poſtea circa q̄ verſatur virtus.nam cum habitus cognoſcatur, aut ex voluptate,aut dolore co
mitante operationes,videtur quòd virtus,aut etiam vitium verſetur circa voluptates,& dolores.
& ſecundum hæc duo:diuidunt capitulum in duas partes:& in prima oſtendunt quòd ſignum ac-
quiſiti vel non acquiſiti habitus ſumitur ex voluptate,aut dolore comitante operationes. In ſecun
da oſtendunt ꝙ virtus moralis verſatur circa voluptates & dolores. & ſic volunt illa duo oſtendi à
philoſopho. Alij dicunt quòd in hoc capitulo vnum tantum oſtenditur.ſ.ꝙ ſignum acquiſiti vel
non acquiſiti habitus in nobis ſumitur ex voluptate,aut dolore comitante operationes. Nā cū ope
rationes producuntur cum facilitate:tunc ſequitur voluptas tales actiones:& eſt ſignū acquiſiti ha
bitus in nobis.cum vero producuntur cum difficultate,tunc ſequitur dolor,& eſt ſignum habitus
nondū acquiſiti.& dicunt ꝙ philoſophus ponit pro minori ſyllogiſmi illam partem.ſ.ꝙ virtus mo
ralis verſatur circa dolores,& voluptates,quam minorem poſtea philoſophus probat multis ratio-
nibus. Harum opinionum. Io. Argy. poſthabet primam.ſecundam magis probat.tertiam dicit eē
magis accommodatam ad mentem philoſophi iudicio ſuo.ſequendo igitur hanc vltimam expo-
ſitionem:dicemus repetendo altius,vt oſtendatur ordo philoſophi,quòd in principio huius ſecun-
di libri,& primo capitulo cū eſſet tractaturus de virtute oſtendit,quòd virtus ex multis,& frequen-
tibus operationibus.i.à conſuetudine operandi cauſatur.quapropter ſequitur oſtendere, in ſecun-
do capitulo quales operationes generent virtutē.& idem poteſt intelligi de vicio.i.quòd doceat de
vtriſq;.ſed cum plures,& frequentes requirantur operationes vt diximus:videbatur congruū oſten-
dere,quot actiones ſint producendę quouſq; habitum acquiramus.ſed cum numerus actionū non
poſſit determinatus conſtitui.ſ.vt tot actiones faciant habitū virtutis,quia variæ ſunt diſpoſitiões
hominū ad virtutem conſequendam.alij nanq; ſunt tardiores:alij promptiores,& magis,aut mi-
nus ad hanc virtutem:q̄ ad illam. Ideo cū variæ res ſeſe habeant:eſt inueſtigandum aliquod ſignū,
quo percipiatur vtrū habitus ſit acquiſitus,aut non acquiſitus in nobis.quapropter in hoc capitu
lo affert tale ſignum.ſ.quòd ex voluptate comitante operationes deprehēditur habitū iam eſſe ac-
quiſitū,& quòd tales operationes profluunt ab habitu.ex moleſtia vero,& dolore comitante actio-
nes,& ipſa difficultate oſtenditur nondū acquiſitum eſſe habitum,& ꝙ tales actiones non profluūt
ab habitu,& ſic oſtendit philoſophus ꝙ quæritur:ideſt quando percipitur,& ex quo habitū eſſe ac-
quiſitum vel non acquiſitū.ratio aūt talis eſſe videtur,probans eam concluſionem. Ille habitus qui
verſatur circa voluptates,& dolores,habet ſignū,ſcilicet vtrum ſit acquiſitus vel non acquiſitus in
nobis voluptatem,aut dolorem ſequentem operationes.at virtus moralis eſt habitus,qui verſatur
circa voluptates & dolores,ergo habet ſignum ſuæ vel non ſuæ acquiſitionis voluptatem,aut dolo
rem ſequentem operationes.maior eſt nota & exemplis oſtenditur.nam ſiquis ab voluptatibus cor-
poris ſibi oblatis abſtinet cum iocunditate,& facilitate temperans eſt:& illud eſt ſignū quòd iam
habet habitum temperantiæ,& eodem pacto de reliquis virtutibus.minorem probat philoſophus
octo rationibus,quarum quatuor primæ ſumuntur ex parte ipſius virtutis,quatuor vltimę ex par-
te hominis.ſed ante quàm iſtę rationes afferantur dicendū eſt quòd habitus acquiſiti à nobis,ita
ferme ſe habere videntur ad ſuas operationes,vt potentię naturales ad ſuas etiam operationes.po-
tentiæ enim naturales ſtatim exeunt in actū,& ſine aliqua difficultate,& impedimēto naturali exer
cent ſuas operationes,vt oculus ſua potentia viſiua facillime videt quodcunq; obiectū viſibile ſibi
oblatum. Eodem modo cum eſt habitus iam acquiſitus operationes ex tali habitu producuntur cū
facilitate,vt patet in artibus quas acquirimus.primo enim anteq̄ acquiratur habitus artis opatio-
nes fiunt cū difficultate:deinde cum ſumus adepti diſpoſitionem aliquam cum minori difficultate.
cum vero habitū perfecte conſecuti ſumus facile operamur tanq̄ ſi ille habitus eſſet quædam natu-
ralis potentia,ex quo emergit ſententia philoſophi ꝙ voluptas,aut dolor eſt ſignum virtutis acqui
ſitæ.aut non acquiſitæ.& cum nō poſſit determinate aſſignari quot operationes requirantur ad ha
bitum conſequendum,ideo hoc pacto huius termini,ſignum bene eſt vt diximus à philoſopho de-
claratum. dubitatur, quia non videtur verum quòd omnes operationes virtutis ſequatur,& comi-
tetur voluptas.ſubire enim mortē pro ſalute patrię vel pro fide more noſtro,eſt opus fortitudinis,
quod opus non ſequitur voluptas.dicendum quòd ſi in hoc non gaudet:ſufficit vt ſaltem non do-
leat.vel etiam dicendū ꝙ ſi in cunctis operationibus procedentibus à tali habitu non gaudeat:ſuf-
14 ficit ꝙ in pluribus gaudeat:vel nō doleat aīo & ſi doleat corpore vt patet. OB voluptatē enim.
Diximus ꝙ phs probabat illā minorē,ſcilicet quòd virtus moralis verſatur circa voluptates & do
lores,probabat inquam octo rationibus:quarum quatuor erant ex parte virtutis,quatuor ex par-

te hoīs. Pria rō habitus verſatur circa illa ex quibus gñatur, & corrumpitur. ſed virtus eſt huiuſmo-
di, & per voluptates, & dolores generatur, & corrūpitur. ergo virtus verſatur circa voluptates & do-
lores. Nam propter voluptatem improba facimus ſequendo corporeas voluptates: per dolorē poſt
habemus honeſta. Ita quod per voluptates, & dolores acquirimus, & amittimus etiā virtutes. pro-
pterea laudat Platonem qui dixit quod oportet hominem à prima ætate aſſueſcere vt gaudeat qui-
bus gaudendum eſt, & ſimiliter doleat. PRÆTEREA ſi virtutes. ꝧ Omnis actus, & affectus 15
verſatur circa voluptates & dolores. at virtus verſatur circa actus vel affectus: ergo virtus moralis
verſatur circa voluptates, & dolores. maior nota, minor quoq; patet. Nam aliquę virtutes verſantur
circa actus vt liberalitas, magnificētia. aliquę circa affectus vt temperantia circa concupiſcibilem
affectum, fortitudo circa iraſcibilem. Indicant id. tertia ratio circa illa verſatur, virtus ex quibus fit
medicina aduerſus vitiū. at ea ſunt pœnæ, & dolores, ergo circa dolores verſabitur virtus. hoc pa-
tet quia contraria contrarijs ſanantur, & minor probatur experientia ipſa. nam quando aliqui ſunt
mali puniuntur pœnis & doloribus, qui ſunt contrarij voluptatibus quas ſequuntur in adipiſcen-
dis vitijs. PRÆTEREA omnis habitus animi. ꝧ Omnis habitus animi circa ea verſatur ex ſua
natura: à quibus fit aut deterior, aut melior. ſed per voluptates, & dolores fiunt habitus praui perſe- 16
quendo vel ſugiendo vt non oportet, & fiunt boni ſequendo, vel ſugiendo vt oportet. Igitur virtus
quæ eſt habitus animi verſatur circa voluptates & dolores. nā virtus vult moderari, quod voluptas
& dolor perturbat, & ideo ſtoici diffinierūt virtutes eſſe tranquillitates quaſdam, & quietes quia ſe-
dant perturbationes animi, & bene dixiſſent ſi cum aliqua moderatione dixiſſent. verum non recte
in hoc dixiſſe videntur, quia ſimpliciter, & abſolute attulerunt virtutes eſſe tranquillitates ſine ali-
qua additione non addendo vt oportet, & cum aliqua moderatione, quia virtutes ſunt mediocri-
tates quædam, & ponuntur in mediocritate perturbationum, & paſſionum quæ ſunt circa appeti-
tum, & ipſa virtus moderatur, & regulat appetitum in motibus ſuis vt oportet, & quando oportet,
& ſecundum alias circunſtantias, & non penitus ſedat appetitum vt nihil ſentiat vt volunt ſtoici.
Sic eſt opinio Ariſtotelis de virtute morali, quæ videtur pertinere ad ciuilem hominem. Stoicorū
vero ad remotum & perfectiorem, quapropter ob hæc dicta Ariſtotelis non eſt poſt habēda Stoico-
rum opinio. Ex his omnibus concludit quod virtus moralis verſatur circa voluptates, & dolores &
dicit. Subijciatur. ſ. in prima argumentatione cuius nunc probamus minorem. Itaq; ſubijcitur hęc
tanq̄ ſuppoſitio quædam. propoſitiones enim famoſę, quæ ſumuntur in qualibet ſcientia ſolent à
philoſophis appellari ſuppoſitiones. notandum quod pro declaratione illius diffinitiōis, quam de
virtutibus ponebant Stoici dicentes eſſe tranquillitates, & quietes non nulla dicēda eſſe videntur.
habebant illi multas rationes ad probandam ſententiam ſuam, ſed afferantur. Prima ratio. quan-
to virtus eſt perfectior tanto magis affectum, & appetitum ſuperat. ergo perfectiſſima, & in ſummo
gradu virtus, ita ſuperabit vt nullo modo ſentiatur à tali habente eam virtutem in ſummo gradu.
Secunda ratio contrariorum ea natura eſt vt cum vnum in ſubiecto adeſt: alterum abeſt. ſed virtus
& appetitus vel potius affectus ſecundum illos ſunt contraria, ergo cum vnum. i. virtus adeſt perfe-
ctiſſima: alterum. i. affectus abſit neceſſe eſt. non enim in eodē ſubiecto ſimul conſiſtent. Tertia ra-
tio: ſicut ſe habet ſanitas ad corpus, ita virtus ad animum. ſed cum ſanitas aderit corpori aberit oīs
morbus ne operatio impediatur. ita & in animo cum virtus adeſt, aberit omnis paſſio ne impedia-
tur operatio ſecundum virtutem ab appetitu vel affectu. Affectus enim videntur eſſe tanq̄ impedi-
menta in animo. Quarta ratio. dictū eſt felicitatem eſſe operationem ſecundum virtutem perfectā.
ſed virtus perfecta eſt ſedatio, & purgatio animi: ex quo ſequetur quod animus refectus virtutibus:
& habens virtutem perfectam erit in tranquillitate, & quiete ſumma. Ad hæc reſpondere poſſumus
primum loquēdo de virtutibus quæ ſunt circa affectus. Nam iuſtitia: liberalitas & huiuſmodi quæ
ſunt circa actus non habent ſedare affectus vllos, & penitus extinguere vel ſuffocare. ſed loquimur
de illis quæ ſunt circa affectus & ad rationes. Ad primam cum virtutes ſint moderatrices affectuū
non videntur poſſe ſeparari ab eis, ſed bene redigere ad mediocritatem, non autem extinguere, & ſuf-
focare omnino. Ad ſecundam dicendum quod virtus, & appetitus ſiue affectus regulatus poſſunt
eſſe ſimul in eodem ſubiecto, quia non dicuntur eſſe contraria eo pacto. ſed irregulatus eſt ille qui vi-
detur opponi, & aduerſari virtuti, non autem moderatus qui videtur poſſe ſtare ſimul: & bene con-
ueniunt cum officiū, & opus virtutis ſit eum temperare. Ad tertiam dicendum quod illa concluſio
non eſt vera. ſ. quod appetitus, & paſſio aberit ab animo ſano cum virtus aderit, quia hoc intelligi-
tur de appetitu, & affectu non regulato à ratione. ſed regulatus manere poteſt vt diximus. Ad quar-
tam dicendum quod ſi virtus eſt purgatio animi, non eſt eo pacto vt penitus ſuffocetur appetitus,
& affectus. Concluditur ſtudioſum ſiue felicem quem ponit Ariſtoteles nō eſſe eiuſmodi vt non mo-
ueatur affectibus, ſed moderari eos debet vt diximus. verumtamen ſi volumus tueri ſententiā Stoi-
corum, dicere poſſumus quod felix poſt habitum acquiſitum virtutis euadere poteſt ad tātam per-
fectionem

ſectionem vt non mouentur affectibus.nam veluti frequenti operatione ſibi virtutem comparauit
ſic operando poſt continuo ſecundum talem habitum addendo, & augendo gradum virtutis euade
re poſſe videtur ad tantam excellentiam, vt ſedatis perturbationibus non ſentiat affectus . nam vbi
eſt dare peſſimum,eſt dare optimũ.ſed cum ſit dare appetitum,ita à ratione alienum vel ei dominã
tem vt penitus imperium teneat,& viuat tãq̃ bellua quædam quod eſt peſſimum: ſic etiam videtur
inueniri poſſe appetitum ita ſubiectũ rationi,atq; ita ſuffocatum ab eadem vt ratio dũtaxat opere
tur,quod eſt quoddam optimum.vbi hoc reperitur,& is hõ in quo hoc eſſet, videretur eſſe ſine affe
ctibus,& in quiete,& tranquillitate ab omni perturbatione remota.hũc ſpeculatiuũ appellauimus
& felicem ſpeculatiua felicitate.Etenim quaſi per ſpeculationem,& contemplationem ſeparari vide
tur animus ab omni appetitu vel affectu,& hoc pacto dicere poſſumus bene ſenſiſſe Stoicos.Peripa
teticorum quoq; opinio ſe bene habebit in felicitate actiua atq; ciuili quæ videntur eſſe media.Nã
cum non ſit progreſſus ab extremo ad extremũ ſine aliquo medio inter illa duo , ſcilicet appetitum
effrenatum,& penitus ſedatũ erit danda media via,& hęc erit appetitus regulatus. EADEM etiã
16 dilucidiora.} Hæc eſt quinta ratio ad probandã eandem ſententiam , ſcilicet quòd virtus verſatur
circa voluptates,& dolores,& eſt prima ratio illarum quatuor quæ ſumuntur ex parte hominis,cũ
ſuperiores probauerint eandem ſententiam ex parte virtutis.Affert igitur talem rationẽ.virtus mo
ralis verſatur circa id quod eſt commune omni bono humano.ſed voluptas eſt communis omni q̃d
expetitur vt bonum humanũ,ergo circa voluptatem verſatur virtus,& per conſequens circa dolo
res.maior patet:minor declaratur.Nam tria ſunt quæ expetuntur vt bona humana . bonum vtile,
honeſtũ:iocundum:& tria contraria,& oppoſita illis,& circa hæc omnia bene agit vir ſtudioſus:vi
tioſus autem in iis omnibus aberrat,& preſertim circa voluptatem propter duas ratiões quas aſſi
gnat philoſophus.Prima eſt quia voluptas eſt maxime res communis,quæ competit omnibus ani
malibus.Secunda eſt quia reperitur in omnibus actionibus quæ procedunt ab electione , & reperi
tur voluptas in honeſto & vtili:non autem in voluptate ſemper eſt honeſtum.ſed quandoq; oppo
ſitum.Ex quo ſciendum eſt quo.d ſi aliquando concurrant,vt idem ſit honeſtũ,& vtile,& iocundũ,
tamen differunt ſecũdum ſuam rationem formalẽ,& ſunt res diuerſæ.honeſtum de natura ſua ſem
per eſt bonum . vtile vero & iocundum , quòd dicitur & appellari ſolet,ſcilicet vtile,& iocundum
17 non ſemper eſt bonum,nec ſemper eſt honeſtum. PRÆTEREA cunctis.} Sexta ratio.Circa id
verſatur virtus moralis,quod comitatur hominẽ à primis incunabulis.ſed voluptas eſt huiuſmo
di,ergo circa ipſam verſatur virtus,& ex conſequenti circa dolorem cum eadem ſit potentia cõtra
riorum,quòd autem voluptas ſit inſita nobis patet:quia ſequitur omnem ætatem hominis.appeti
tus enim eſt intimus omni animali,& homo ſtatim à primordijs vitæ appetit nutrimẽtum , & talis
cupiditas ſequitur hominem ſemper,& dicit philoſophus quòd propterea eſt difficile elicere talem
18 perturbationem. IVDICAMVS etiam.} Septima ratio.Circa ea quibus maxime diiudicamus
nſas opatiões verſatur virtus moralis.at voluptate,& dolore maxime dijudicamus noſtras opatio
nes:ergo circa voluptatem,& dolorem verſatur moralis virtus,maior patet:minor quoque.Ambo
enim tam vitioſi:q̃ ſtudioſi id faciũt,ſed diuerſo modo.ſtudioſus enim fugit obſcœnas voluptates,
& ſubit dolores ſi opus eſt ob ipſam honeſtatem:vitioſus cõtra. DIFFICILIVS eſt.} Octaua
19 & vltima ratio ad probandam dictam concluſionem, & ſententiam.ſ.quòd virtus moralis verſatur
circa voluptates & dolores.Dicit enim ex ſententia Heracliti quòd difficilius eſt voluptati repugna
re quàm iræ.ſed virtus atq; ars verſatur circa difficiliora:ergo virtus verſatur circa voluptatem . nã
bene in hoc,ſcilicet agere quod eſt difficilius melius eſt q̃ agere in eo quod eſt facilius.Nam ſi vir
tus verſatur circa iram,& mitigat talem motum,& facilius eſt ſentẽtia Heracliti repugnare irę,quã
voluptati & virtus verſatur circa difficiliora,multo magis verſabitur circa voluptatem. Notandũ
quòd dicitur virtutem & artem verſari circa difficiliora,ideſt vltimum & perfectiſſimum illius ar
tis vel virtutis,in quo conſequendo eſt labor,vt abſtinere à leuibus voluptatibus corporis bene eſt,
ſed aut facile aut non multum difficile.At à multis & maximis voluptatibus abſtinere hoc eſt diffi
cillimum,& maxime circa hoc verſatur virtus , & circa hanc difficillimam actionem bene operari
eſt multo melius,& magis proprium virtutis,q̃ in illa facili actione circa leuem voluptatem.Simi
liter in artibus vt non in quãuis tarda,& facili pulſatione conſiſtit vis artis,ſed in velociſſima & ap
tiſſima,quod eſt difficillimum in tali arte,& ſic de alijs artibus.notandum prætere a quòd ſententia
Heracliti non eſt in omni parte vera:quia vehementior videtur eſſe impetus irę:quàm voluptatis.
Quapropter ad hanc declarationem eſt intelligendum quòd irę & voluptati eſt reſiſtendum tanq̃
hoſtibus & cuilibet hoſti qui plures partes habet idoneas ad inuadẽdum difficilius reſiſtitur.Partes
autem poſſunt eſſe tales in eo.ſ.vt ſit potens vt ſit cautus:vt habeat magnam occaſionẽ inuadendi,
Item ſemper pugnator adſiſtat.illi igitur qui plures harum partium habebit difficile reſiſtetur. Ira
eſt potentior & vehementior,quàm voluptas & ſecundũ ſuos vehementiores motus difficilius ob

ſiſtetur iræ, quàm voluptati. at reliqua tria ſunt in voluptate magis, q̃ in ira. nam voluptas cum maiore cautione, & magis latenter nos inuadit, q̃ ira. pollicetur enim ſemper bonum, & ſub ſpecie boni nos decipit. habet etiam maximam occaſionem inuadendi: quia eſt maxime inſita naturæ voluptas. aſſiſtit etiam ſemper, & omnes pene actiones animi vel corporis comitari videtur. Itaq; ſecũdum has partes Heracliti ſententia eſſet vera eo modo quo diximus. quapropter circa voluptates, & dolores verſatur totum negocium virtutis, & ciuilis viri. Nam qui bene operatur circa voluptates, & dolores abſtinendo à voluptatibus vt oportet, & in ſubeundo dolores, & labores vt oportet pro acquirenda honeſtate is erit bonus. Poſt hæc epilogat philoſophus omnia quæ dixit in hoc capitulo, & in præcedenti, ſcilicet quòd iam ſatis dictum eſt, quòd virtus verſatur circa voluptates & dolores: & quòd ex quibus fit ab eiſdem aliter factis corrumpitur virtus. Dubitatio oritur ex eo quòd dixit philoſophus ĩ hoc capitulo, ſcilicet quòd virtus moralis verſatur circa voluptates, & dolores: hoc non videtur verum de quacunq; virtute, & probatur. Illud circa quod verſatur vna virtus non eſt materia omnium virtutum. ſed circa voluptatẽ verſatur ſola virtus temperantiæ: ergo voluptas non eſt materia omnium virtutum. Item non omnis virtus verſatur circa affectus, nec ex conſequẽti circa voluptatem. vt eſt liberalitas, magnificentia, & huiuſmodi quæ uerſantur circa actus. Temperantia vero ſola videtur uerſari circa uoluptatem, ergo non omnis uirtus moralis uerſatur circa uoluptatem, & ſimiliter dicitur de dolore. oppoſitum affert ſententia philoſophi vt pluribus rationibus oſtendit. dicendum ad hanc difficultatem quòd eſt uoluptas quædam in genere: quæ prædicatur de duabus voluptatibus, ſcilicet animi & corporis, & eſt etiam ſciendum quòd bifariam dicitur uerſari circa uoluptatem. Vno modo ueluti circa propriam materiam ut fortitudo circa terribilia: liberalitas circa pecunias: & hoc modo non intelligit philoſophus hic uirtutes uerſari circa uoluptates & dolores. nam propria materia uirtutis in genere, ut ipſe dicit, eſt uel ſunt actus, & affectus. Alio modo dicitur uerſari ſicut ex quodam conſequenti ut nũc dicit uerſari uirtutem circa uoluptates, & dolores. Nam uoluptas aut dolor comitatur, & conſequitur omnem actum uel affectũ circa quæ ut dictum eſt uerſatur uirtus tanquam circa propriam materiam. Itaq; ex conſequenti uirtus moralis uerſatur circa uoluptates, & dolores, & cum duplex ſit uoluptas ut diximus, non uerſatur omnis uirtus moralis circa eã quæ eſt corporis: circa quam uerſatur temperantia tantum ſicuti circa propriam materiam ſuam. ſed bene uerſatur omnis uirtus moralis circa uoluptatem in genere: quæ cõſequitur omnem actum uel affectum ſiue illa ſit animi ſiue corporis. His animaduerſis facillime ſoluuntur omnes argumentationes in contrarium factæ. nam cum dicebatur quòd uoluptas eſt materia tantum temperantiæ, & non reliquarum uirtutum: conceditur ſi ſumatur uoluptas corporea. Verum philoſophus loquebatur de uoluptate in genere, quæ ſequitur omnem actũ uel affectum, & circa talem uoluptatem intelligit uirtutem moralem uerſari ex conſequenti, & pro quanto talis uoluptas comitatur ipſos actus, & affectus, & non ut circa propriam materiam ſuam ut dictum eſt & ut patet.

Diſcrimen inter iuſta agere, & iuſte agere. Cap. IIII.

DVbitauerit autem quiſpiam: quonam modo dicimus iuſta agentes 20
iuſtos, & temperata temperatos fieri oportere? Nam ſi iuſta, tem-
perataq; agunt: iam iuſti ſunt & temperati, perinde atque ſi gram-
matica, muſica ue faciunt: grammatici ſunt atque muſici. An nec in 21
artibus res ita ſe habet? Fieri nanque poteſt: ut grammaticum aliquid quiſ-
piam faciat: & fortuna & alio admonente. at tunc erit grammaticus: cum &
grammaticum quippiam, & grammatice faciet. id eſt ſecundum eam (quæ eſt
in ipſo) grammaticam artem. Præterea nec ſimile in artibus, & in uirtutibus
eſt. nam ea quæ ab artibus fiunt: bonum ipſum in ſeipſis habẽt. ſufficit igitur: 22
ſi ipſa aliquo modo ſeſe habentia fiãt. at ea quæ à uirtutibus fiunt: non iuſte
aut temperate aguntur, ſi ſint iuſta aut temperata, ſed ſi & agens ſic ſe habẽs
agat primo quidem ſi ſciens, deinde ſi eligens propter ipſa, tertio ſi firmo ani-
mo ac immutabili agat. Hæc autem ad habitus quidẽ cæteros habendos non
requiruntur præter ipſum ſcire. ad uirtutes autem ſcire quidem parum aut ni-
hil poteſt: cætera uero non parum, ſed totum poſſunt. Quæ quidem & ex eo

quia

quia perſæpe res,iuſtæ,tẽperatę́q; aguntur:proueniunt. Res igitur iuſtæ,tem
23 peratæq; dicuntur:cum ſunt tales quales uir iuſtus ageret aut temperatus. Iu-
ſtus autem ac tẽperatus eſt:non is qui has agit,ſed qui ſic etiã agit ut iuſti tem
peratiq; agunt. recte igitur dicitur iuſtum fieri agẽtem iuſta: & temperatum
etiam temperata. qui uero hæc non agit,nunq̃ euaſurus eſt bonus. Verum ple
24 riq; hæc quidem non agunt. Ad ſermones autem confugientes ſeſe philoſo-
phari putant,& ſtudioſos hoc fore modo. atq; perinde ut ægroti faciunt: qui
medicos quidem diligenter audiunt,nihil autem eorum agunt quę præcipiũ-
tur ab illis. ut igitur illis corpus non bene ſeſe habebit ſi ita curantur: ſic nec
his animus plane,ſi ita philoſophantur.

COMMEN.

20 DVBITAVERIT autẽ quiſpiam.] Hoc eſt quartum capitulum huius primi tractatus:in
quo ſoluit quandam dubitationem:quæ oritur ex eius dictis in primo capitulo:quibus p-
babat virtutem fieri à conſuetudine,& operationibus noſtris. Dicebat enim quòd ſicut ſabricando
fabri,& citharam pulſando citharœdi:ſic iuſta agendo iuſti,& fortia fortes efficiuntur. & in ſequen
tibus etiam hanc eandem ſententiam videtur oſtendere. poteſt igitur dubitari quomodo hoc fiat,
& quomodo dictum ſit quòd iuſta agendo efficiatur aliquis iuſtus: nam ſi iuſta agit iam videtur
eſſe iuſtus:quòd ſi iam eſt iuſtus,non eſt opus vt fiat:hæc videtur eſſe implicatio, quæ indiget de-
claratione. diuiditur autem hoc capitulum in tres partes. in prima proponit dictam dubitationem.
in ſecunda ponit opinionem ſuam, quomodo iuſta agendo fiat aliquis iuſtus: in tertia remouet
opinionem credentium,quòd ſcire virtutem ſatis ſit ad eam conſequendam. in prima igitur par-
te dicit philoſophus quòd quiſpiam dubitabit quòd iuſta agendo quis fiat iuſtus,& ſic in alijs vir
tutibus,quomodo enim iuſta agi poſſunt niſi à iuſto viro? Ergo non videbitur verũ quod diximus
quòd ex iuſtis operationibus fiunt iuſti,ſed bene econtra videtur verum quòd oportet eſſe iuſtum
poſtea operari. ſicut enim fit in artibus:ita in virtutibus,ſed in artibus ita fit vt prius ſint artes po-
ſtea operationes:ita debet fieri in virtutibus. nam oportet vt prius aliquis habeat grammaticã vel
21 muſicam,poſtea producat actus muſicos vel grammaticos. ſic videtur euenire in virtutibus. AN
nec in artibus.] Soluit vno modo dubitationem,& videtur cõcedere ſimilitudinem,ſcilicet quòd
ſicut fit in artibus ita in virtutibus. ſed negat aſſumptum. ſ. quòd ita fiat in artibus ſicut in virtuti-
bus vt prius ſint artes poſtea operationes,& nullę operationes præcedant artes:nec valet conſequẽ
tia quòd aliquis dixit aut ſcripſit aliquid grammaticum,vt habeat habitum, & artem grammati-
cę:quia poteſt proferre aliquid grammaticum à caſu vel alio admonente,& tamen non ſequitur vt
grammaticus ſit. ſed tunc eſt grammaticus cum agit ſecundum habitum grãmaticę qui in eo eſt.
quare non ſequitur produxit actum artificioſum,ergo habet artem:nec etiã ſequitur produxit actũ
ſtudioſum:ergo habet virtutem:& in hoc conueniunt virtutes,& artes & ſunt ſimiles. PRAETE-
22 REA nec ſimile.] Affert aliam ſolutionem dubitationis negando aliqua ex parte ſimilitudinẽ in-
ter operationes artis & virtutis. ſuperius conceſſerat eas eſſe ſimiles ob vnam rationem qua conue-
niebant:hic negat ob aliam rationem qua differunt,nam opera artium habent in ſe bonum & non
requirunt multas conditiones ad oſtendendum quòd ſint facta ab homine habente habitum artis:
quas conditiones requirunt operationes virtutis ad hoc vt procedant à virtute,& à viro ſtudioſo.
hæ ſunt tres. primo à ſciente & non caſu aut ignoratione:deinde ab eligente, & non aliquo impe-
tu,naturali,aut aliter inconſulte:eligente inquam propter ſe: ideſt propter illa talia vt iuſtam ope-
rationem propter ipſam,& non ob alium reſpectum veluti ſuo commodo,aut vindicta aut ſimu-
latione,& ſimiliter. tertio vt immobili iudicio fiant, & non ab agente nunc recte nunc non recte. at
in artibus harum trium conditionum nulla requiritur præter primam, ſcilicet ipſum ſcire, & hoc
parum eſt in virtutibus:in artibus vero totum eſt ipſum ſcire. ſed vt breuiter colligatur ordo philo
ſophi ab initio paucis repeto. dubitaret quis inqt philoſophus quomodo poſſint fieri iuſti ex ope-
rationibus iuſtis vt antea dicebamus. nam ſi producunt operatiões iuſtas,& modeſtas,& huiuſmo
di,iam videtur eſſe iuſti. veluti in artibus, ſiquis producit operatiões muſicas,ergo eſt muſicus. rñ̃c
rñdet phs quòd non eſt ita in artibus quòd ſiquis producat operationes muſicas:ergo ſit muſicus
nec eodẽ mõ in virtutibus,& in hoc ſunt ſimiles,quia non ſeqtur quòd ſiqs operatiões artificioſas
aut ſtudioſas producit ſtatim habeat artẽ aut virtutem, & in hoc conueniunt artes atq; virtutes.
Differunt poſtea q in arte ſcientia ſufficit ad producendũ opus & ſufficit quòd opus ſit à ſciẽte p-

ductum.at in virtute non ſufficit vt operatio ſtudioſa ſit à ſciēte producta, q͞a requirit ēt electio & firmū iudiciū.q.d.phs nō valet,ſtudioſa eſt op͞atio:ergo habet virtutē:artificioſum eſt opus,ergo eſt ab arte.ſed ſi cōcederetur hoc in arte,q͞a opus perfectū artis videtur eſſe ab artifice ſciēte,& ſciētia ſufficit in arte:tñ nō cōcederetur de actibus virtutis,q͞a vt actus ſtudioſi ſint à virtute requirit p̄ter ſciētiá electio,& iudiciū firmum.Notandū q͞ illę tres conditiones quas phs attribuit operatiōibus ad hoc vt proueniant à virtute,reſpiciunt tria.ſ.intellectum,appetitum & habitum. ſcire pertinet ad intellectū:eligere ad appetitum cū imperio rationis,& conſultatione vt patebit in tertio : agere immobili iudicio pertinet ad habitū virtutis.eſt.n.habitus de difficili mobilis vt ait philoſophus in p̄dicamentis.cū igitur artes ſint in intellectu vt in ſubiecto,ſatis eſt ad ipſas artes habendas ipſum ſcire.Cum vero virtus moralis ſit habitus in appetitu non ſatis eſt ipſum ſcire,vel parū eſt vt inq̄t philoſophus:ſed requiritur electio,& firmū iudicium ad hoc vt operationes dicantur prouenire à virtute. RES igitur iuſtę.} Hęc eſt ſecunda pars huius quarti capituli,in qua ſoluta dubitatione propoſita vt penitus eam tollat,nunc oſtendit,& affirmat ſententiam ſuam fuiſſe veram.ſ.quòd iuſtis operationibus fiunt iuſti,& non ſequitur quòd agendo iuſta iá ſint iuſti. quia nō iuſtus & modeſtus eſt ſtatim qui agit res iuſtas & modeſtas : ſed qui ita eas agit vt iuſtus & modeſtus agit,ideſt ſecundū habitum qui eſt in eo.Itaq; operatio eſt à iuſto ſi iuſte agitur & ſecūdum habitum qui eſt in eo.verū iuſta operatio poteſt produci ab homine nondum habente iuſtitiam , ſed ſe exercente in actionibus iuſtitię vt talem habitum cōſequatur.quare bene dictum eſt quòd iuſta agendo iuſtus & modeſta modeſtus fit.quòd ſi quiſpiam hęc non agat nec curet,non dabit operam vt vir bonus euadat. VERVM pleriq;.} Hæc eſt tertia pars in qua remouet opinionem,& errorem quorundā qui non agendo ſtudioſas actiones confugiunt ad doctrinam de virtute,& credunt huiuſmodi cognitione ſe poſſe euadere ſtudioſos.ſed faciunt vt ęgroti,qui bene percipiunt præcepta medicorū & tamen ea poſtea non ſeruant . Itaq; ſicut illi hoc modo non poſſunt fieri ſani,ſic nec iſti ſtudioſi. eſt enim virtus & perfectio in animo ſicut ſanitas in corpore.

De affectu,potentia,habitu:& q͞ habitus genus uirtutis. Cap.V,

POſt hæc autem quidnam ſit ipſa uirtus conſideremus oportet.Cū 25
igitur tria ſint quæ fiunt in anima,affectus, potentiæ,habitus , ho- 26
rum aliquid ipſam uirtutem eſſe neceſſe eſt.atque affectus quidem
uoco:cupiditatem,iram,metum,fiduciam,inuidiā,gaudium , ami-
citiam,odium,deſiderium,æmulationem,miſericordiam , & ea omnino quæ
uoluptas ſequitur aut dolor.potentias autem eas quibus ad hos affectus ſuſci
piendos idonei dicimur eſſe,ut quibus dolere poſſumus,uel iraſci uel miſere-
ri.at habitus eos:q͞bus bene uel male nos ad affectus ipſos habemus.ut ad ira-
ſcendum ſi uehementer aut remiſſe ſimus diſpoſiti: male habemus.ſi mediocri
ter:bene,& ad cæteros affectus ſimili modo.Virtutes igitur uitiaq́; non ſunt 27
affectus.Nam affectibus quidem ſtudioſi uel uitioſi non dicimur : uirtutibus
autem & uitijs dicimur . Et ob affectus neque laudamur neque uituperamur,
non enim qui metuit aut iraſcitur laudatur.neque qui ſimpliciter:ſed qui mo-
do quodam iraſcitur,uituperatur . at ob uirtutes , uitiaq́; laudamur aut ui-
tuperamur . Præterea iraſcimur quidem & timemus ſine electione . uirtutes
autem electiones ſunt quædam : aut non ſunt ſine electione . Inſuper affecti-
bus quidem moueri dicimur:uirtutibus autem aut uitijs non moueri , ſed ali-
quo modo diſponi.Propter hæc eadem neque potentiæ ſunt.nam neque bo-
ni uel mali dicimur:neque laudamur aut uituperamur,quia poſſumus iraſci, 27
uel timere ſimpliciter . Et inſuper potentes quidem ſumus natura:boni uero
non efficimur,aut mali natura,quemadmodum antea diximus.Quod ſi uirtu
tes neq; affectus ſunt,neque potentiæ;reſtat ipſas habitus eſſe.quid igitur ſit 28
ipſa uirtus:genere diximus,

25 POST hæc aũt quidnã ſit.] Hic eſt ſecundus tractatus in quo phs aſſignat diffinitionẽ virtu-
tis: quæ indicat non ſolũ eſſentiã virtutis: ſed etiam ipſius ſelicitatis: cum in eius diffinitiõe
ponatur virtus. diuiditur in duo capitula. in primo inueſtigat genus virtutis. in ſecundo differen-
tias eiuſdẽ vt completa habeatur diffinitio. ſ. ex genere & differentia. Primũ capitulũ diuiditur in
duas partes. in prima proponit intentionem ſuam. in ſecunda exequitur incipiendo inueſtigare ge-
nus ipſius virtutis. dicit igitur in primis quòd poſt determinationẽ eorum quæ diximus, videndũ
eſt quid ſit virtus. Notandũ quòd egregius eſt ordo philoſophi. prius. n. oſtendit quòd virtus non
ineſt in nobis à natura, ſed acquiritur per operationes, & per quas operatiões: deinde quo pacto pci-
pimus nos habere virtutes, & ꝙ virtus verſatur circa voluptates & dolores, nunc aũt vult aſſignare
diffinitionẽ virtutis. oportebat. n. illa præſupponere vel oſtendere: quia aliqui dicebãt virtutes in-
eſſe nobis ab ipſa natura, quòd ſi illa ſnĩa non fuiſſet reprobata, & declarata ea q̃ ſunt: diffinitio phi-
loſophi quòd virtus ſit habitus electiuus, viſa eſſet vana, & non vera. bene igitur antea illa ꝑmiſit, &
26 nunc accedit ad diffinitionẽ virtutis. CVM igitur tria.] Hęc eſt ſecunda pars: in qua incipit inue-
ſtigare genus virtutis. & primo oſtẽdit quòd virtus eſt aliquid eorũ triũ quæ enumerat: deinde pro-
bat quòd virtus eſt habitus. dicit igitur in primis, & oſtendit quid poſſit eſſe genus virtutis. In vlti-
mo primi libri declarauit virtutem eſſe in animo, & hoc iam probatũ eſt. Cũ ergo virtus ſit aliquid
eorũ quæ ſunt in animo, & illa ſint tria quantũ ſpectat ad hoc propoſitũ. ſ. affectus: potentia: habi-
tus: relinquitur vt virtus ſit aliquid horũ triũ, & probatur hoc pacto. eorũ quæ ſiunt, & ſunt in aĩo
aut eſt affectus, aut eſt potentia, aut habitus. Sed virtus ſit & eſt in animo, ergo aut eſt affectus aut
potentia aut habitus. Notandũ quòd iſta diuiſio phi non videtur eſſe ſufficiens. Nã præter illa tria
videntur & alia eſſe in anima, vt conceptus: & ſpecies rerũ intelligibiliũ, & operationes, & hmõi ta-
lia, q̃ non ſunt affectus: nec potẽtia nec habitus vt ait phs. Dicendũ ꝙ phs accæpit in hac diuiſiõe
principia neceſſaria: à quibus profluunt operationes humanę. Nam hic non loquitur de omnibus
operationibus ſiue principijs earũ, ſed tantũ de noſtris actionibus practicis, & earũ principijs: quę
videntur eſſe illa tria. Nã alio amore vel alio affectu proſequimur aliquid: timore ſugimus. potẽtia
vero videtur ſubire rationẽ appetitus. habitus hic accipiũtur ij qui ſunt principia rerũ agendarum
non aũt habitus ſpeculatiui. bene igitur hęc tria poſuit phs à quibus profluunt res agendę. Notan-
dum quòd affectus nõ capitur hic propria paſſio cuiuſq; q̃ non ſeparatur ab his rebus, quarum eſt
paſſio vt riſibilitas hominis, vt in triãgulo ꝙ habet tres angulos ęquales duobus rectis, vt par &
impar in numero, & ſimiles paſſiones: de quibus habetur ſententia per cauſam ſuã. ſic. n. cognoſci-
tur natura rerũ quæ nihil aliud eſt quã eſſentia rei cũ ſua potentia. Verũ hic capitur affectus vt eſt
motio appetitus ſenſitiui ad proſequendũ, aut fugiendũ aliquid à nobis agendũ. collocatur autem
affectus talis in anima. Nã inanimata non proſequuntur, aut fugiũt, nec omnino proprie appetũt.
Præterea talis affectus non ponitur in anima vegetatiua, quia non habet vim ſuſcęptiuã vt in plã-
ta. habet. n. vim nutriẽdi augẽdi, & generãdi ſibi ſimile in ſpecie. hę aũt vires actiuę dicũtur: affectus
aũt recipiũtur in aĩa per potentiã ſuſcęptiuã. erit igitur affectus in aĩa cognoſcẽte, & tunc quæritur
cũ ſit in anima tali vtrũ ſit in potentia cognitiua, & videtur ꝙ ſit in potentia nõ cognitiua. Per eam
enim potentiã qua percipit non fertur. Eius nãq; officiũ eſt vt percipiat non vt feratur, quare erit in
potentia appetitiua. ſed ea eſt duplex: alia rationalis vt volũtas: alia ſenſitiua. non ſunt aũt collocãdi
affectus in appetitu rationis, nam ex talibus affectibus oritur alteratio in corpore. mouetur. n. cor
& ſpũs, ab extra ad interiores partes vt in timore, aut econtra vt in rubore: ergo debent eſſe affectus
in appetitu, qui ſit in inſtrumento corporeo: voluntas aũt non eſt in inſtrumento corporeo nec vl-
la potentia de ſua natura rationalis. quare cũ ſint in potentia appetitiua, & non ſint in potentia ra-
tionali de natura ſua. i. in voluntate: relinquitur vt affectus ſint in appetitu ſenſitiuo. ſed quid ſint
affectus & quales intelligat philoſophus: ſimiliter q̃ ſint potentiæ, & habitus patet in textu. VIR-
27 TVTES igitur.] Hac in parte philoſophus oſtendit quidnã ſit virtus illorũ trium hoc pacto. vir-
tus eſt, aut effectus, aut potentia, aut habitus. nõ eſt aũt affectus aut potentia, ergo eſt habitus. &
primo oſtendit quòd non ſit affectus quatuor rationibus. ſecundum affectus non dicimur boni vel
mali: at ſecundũ virtutes dicimur boni vel mali: ergo affectus nõ ſunt virtutes vel virtutes nõ ſunt
affectus. Item affectibus non laudamur vel vituperamur: at virtutibus laudamur, & vituperamur:
ergo virtutes non ſunt affectus. Itẽ affectus ſine electione ſiunt: virtutes aũt non ſunt ſine ea: ergo &
cætera. Item affectibus dicimur moueri: virtutibus vero non dicimur moueri. Affectus aũt eſt mo-
tio quædã vt ſupra diximus. dubitatur quia non videtur verum quòd laudemur, aut vituperemur
affectibus. Nam verecundia eſt affectus & laudamur ob ipſam vt inferius dicet philoſophus. Dicen-
dum ſm Albertũ quòd nõ eodem modo laudatur virtus & affectus: virtus enim laudatur vt cõſiſtit

in medio indiuiſibili per abnegationem extremorum,nec dicitur intendi,aut remitti.verecundia
vero & indignatio contra vitia,& ſimiles affectus laudantur vt intenduntur,& non vt ſunt medio-
critates quædam conſtitutę in medio indiuiſibili,de quibus loquitur philoſophus,accipiendo eas
laudes quibus boni viri laudari ſolent.Propter hæc eadē.⁊nunc oſtēdit quod non ſit potentia dua 27
bus ratiōibus.Pria.potētia nō dicimur boni vel mali neque laudamur aut vituperamur.ſed virtuti
bus aut vitijs dicimur boni vel mali,& laudamur vel vituperamur vt ſupra etiam dixit,ergo virtus
non eſt potentia. Et præterea potentes:ſecunda ratio.potentiæ inſunt nobis à natura,virtutes non
inſunt nobis à natura:ergo virtutes nō ſunt potētię,maior patet qa tales potentiæ ſunt in ſecunda
ſpecie qualitatis.ſ.naturalis potētia vel impotentia,minor eſt antea probata.ſ.ꝙ virtutes acquirun
tur non autem inſunt nobis ab ipſa natura:ergo virtutes non ſunt potentiæ.Notandum ꝙ omnes
iſtę rationes quibus oſtenditur quòd virtutes non ſunt affectus neq; potentię,fundantur in hac p-
poſitione quòd ea non ſunt eadem quibus non competunt eadem,ſed affectibus & potentijs,& vir
tutibus non competunt eadē:ergo & cętera. QVOD ſi virtutes.⁊Affert illationē ſuam ex ſufficiē 28
ti diuiſione.ſ.ſi virtutes non ſunt affectus neq; potentię vt probatū eſt,relinquitur vt ſint habitus,&
ſic genus virtutis erit habitus.dubitatur quia non videtur verum ꝙ virtus ſit habitus.nam oē me-
dium eſt in eodem genere in quo ſunt eius extrema.at virtus eſt medium affectuum:ergo erit in eo-
dem genere in quo ſunt affectus.at affectus non ſunt in genere habitus,dicendum ad hoc quòd ex-
trema virtutis ſunt vitia,quæ ſunt etiam habitus licet vitioſi,& virtus eſt media inter illa duo extre
ma,& inter extremos habitus vitioſos.verſatur autem circa affectus tanq̃ circa materiam ſuam , &
reſpicit mediocritatem illorum:vitia vero exceſſum & defectum.

De duplici mediocritate & uirtutis ſubſtantia. Cap.VI.

OPortet autem non ſolum ita dicere uirtutem habitum eſſe:ſed etiā 29
qualis nam habitus ſit.Dicendum eſt igitur omnem uirtutē:& id 30
ipſum cuius eſt uirtus bene ſeſe habere facere,& opus ipſius redde
re bene.Oculi nanq; uirtus:& oculū,& opus ipſius ſtudioſum fa-
cit,quippe cum uideamus uirtute oculi bene.uirtus itidem equi:ſtudioſum ef-
ficit equum,& bonum ad currendum,portandumq; equitem & expectandū
etiam hoſtem . ꝙ ſi idipſum ita ſeſe habet in uniuerſis : & uirtus ipſius etiam
hominis habitus is erit,à quo bonus efficitur homo,& quo bene ſuum opus
ipſe reddet,efficietq; . Quomodo autem id erit : & antea quidem diximus &
nunc etiam magis patebit:ſi cōtemplabimur qualis nam ſit ipſius uirtutis na-
tura . In omni itaque re continua,diuiſibiliq; : aliud plus , aliud minus, aliud 31
æquale. Vel ex parte ipſius rei:uel reſpectu noſtri accipi poteſt . Aequale au-
tem:medium eſt quoddam inter exuperationem atq; defectum. Atq; rei qui-
dem ipſius medium id eſſe dico:quod æque ab extremorū utroq; diſtat . idq;
eſt apud omnes unum & idē.Reſpectu aūt noſtri:quod neq; exuperat neque
deficit.idq; non eſt apud oēs unum & idem.ut ſi decem ſint multa,& duo pau
ca:ſex ipſius rei media capiuntur.ęque nanque excedunt & exceduntur.atque
hoc in arithmetica comparatione rationum medium eſſe conſtat . at id quod
eſt noſtra ex parte medium : non eodem ſumendum eſt modo . Non enim ſi
cui decem quidem minas comedere nimium eſt,duas autem parum:ſex ei mi-
nas ludi magiſter præcipiet . eſt enim & hoc fortaſſe multum ei qui accæptu
rus eſt aut parum . Miloni nanque parum : incipienti uero ſeſe exercere ni-
mium eſt.Simili modo res ſeſe habet in curſu,ac in palæſtra.hoc igitur modo
quiuis artifex exuperationem quidem fugit atque defectum,medium autem
quærit & expetit,non quidem rei:ſed quod ad nos medium dicitur.Quòd ſi
omnis ſcientia ſuum hoc modo bene conficit opus , ad medium ipſum reſpi- 32
ciens

ciens, & in hoc ſua redigens opera, unde & dici ſolet in ijs quæ bene ſeſe ha-
bent operibus, nec auferri quicquam nec addi poſſe, propterea quòd exupe-
ratio quidem & defectio bonum ipſum corrumpunt, mediocritas uero con-
ſeruat, atque boni artifices ad hoc reſpicientes (ut diximus) operantur: uirtus
autem omni arte exactior eſt & præſtantior, quemadmodum & natura: ipſa
33 profectò uirtus medij ipſius eſt coniectatrix. Loquor autem de morum uirtu
te. hæc enim circa affectus, actusq́ uerſatur: in quibus eſt exuperatio, & defe-
ctus, & medium. fit enim ut magis & minus quiſpiam & metuat & confidat:
& cupiat & abhorreat, & iraſcatur & miſereatur & omnino delectetur ac do
leat, & utroq; modo non bene, & etiam quando oportet, & pro quibus, & ad
quos, & cuius gratia, & ut oportet hoc autem medium eſt & optimum quod
eſt ipſius uirtutis. ſimiliter circa actus exuperatio eſt, & defectus, & medium.
uirtus autem circa affectus, actusq́ uerſatur, in quibus exuperatio quidẽ pec-
catum eſt: & defectus uituperatur, medium autem laudatur & recte cõficitur,
34 quorum utrũq; uirtutis ipſius eſt. uirtus igitur mediocritas eſt quædam cũ ſit
35 ipſius medij coniectatrix. Præterea peccare quidem multis modis contingit.
Malum enim eſt infiniti (ut Pythagorici putant) bonum uero finiti. at recte
agere, unicè. quapropter & alterum facile, alterum difficile eſt. Facile quidem
non attingere ſignum: difficile autem illud attingere. Et ob hoc igitur exupe
ratio quidem atq; defectio uitij eſt. mediocritas uero uirtutis. Vno nanq; mo
36 do bonus eſt, multisq́ nefandus. Eſt igitur uirtutis habitus electiuus: in me-
diocritate conſiſtens, ea quæ eſt ad nos definita ratione: & ut definierit ipſe
37 prudẽs. Mediocritas autem duorũ eſt uitiorum: unius per exuperationem,
alterius per defectum. & ex eo etiam: quia illa quidẽ partim deficiunt, partim
exuperant id quod oportet, & in affectibus, & in actibus. uirtus autem mediũ
38 ipſum & inuenit & expetit. Quapropter ipſa uirtus, ſubſtantia quidem & ra
tione quid eſt dicente: mediocritas eſt. at optimi reſpectu & bene ſeſe haben-
39 tis extremitas. Non autem omnis actus nec omnis affectus ſuſcipit mediocri-
tatem. Sunt enim affectus nonnulli: qui continuo nomine ſuo ſunt cum praui
tate connexi. ut maleuolentia, impudentia, inuidentia, & actus identidem. ut
adulterium. furtum. homicidium. hæc enim uniuerſa, & talia ita dicũtur: quia
ipſa ſunt praua, ſed non exuperationes ipſorum atq; defectiones. circa igitur
talia: nullum eſt tempus recte agendi: ſed ſemper delinquitur. neq; fit ut q̃ſq̃
bene uel male talium quicq̃ agat: qui cum oportet, & quando, & ut oportet
adulterium committendo. ſed ſimpliciter quicquid iſtorũ efficiatur delinqui-
40 tur. Simile igitur eſt & circa iniuſtitiam, timiditatem & luxuriam: mediocri-
tatem ac exuperationem & defectionem eſſe cenſere. hoc enim pacto, exupera
tionis & defectiõis erit utiq; mediocritas: & exuperatiõis exuperatio: & de-
41 fectionis item defectio. ſed ut temperantiæ, fortitudinis ue non eſt exuperatio
atque defectio: quia medium ipſum eſt modo quodam extremum: ſic nec il-
lorum eſt mediocritas nec exuperatio & defectio. ſed utcunq; agãtur ſemper
delinquitur. omnino nanque nec exuperationis & defectiõis eſt mediocritas:
nec mediocritatis exuperatio & defectio.

OPORTET autem non ſolum.} Poſtea quàm philoſophus inuenit genus virtutis nunc 29
quærit differentias eiuſdem vt habeatur diffinitio. diuiditur autem hoc capitulum in qua-
tuor partes. In prima proponit intentionem ſuam, ſcilicet quòd cum virtus ſit habitus, videndum
eſt qualis ſit habitus, & affert quandam eius conditionem pertinentem ad officium eius. In ſecun-
da oſtendit quòd virtus eſt habitus conſiſtens in medio. In tertia concludit diffinitionem virtutis.
In quarta oſtendit non omnem actum, nec affectum ſuſcipere medium. dicit igitur in primis cum
inuenerimus quòd virtus eſt habitus: inueſtigandum eſt, qualis eſt habitus vt cognoſcamus eam
diſtincte. Omnis enim bona diffinitio conſtat ex genere, & differentia: genus oſtendit rem confuſe:
differentia vero diſtincte. genus habet rationem materiæ, differentia formæ. vnumquodq; autem
dicitur eſſe, & differre ab alijs per formam ſuam: ergo differentia eſt quæ conſtituit quãcũq; rem in
ſuo eſſe. Inuento igitur genere virtutis hoc non ſufficit ad cognoſcendam eam quòd ſit habitus. nã
& vitia ſunt etiam habitus. quærantur itaq; differẽtiæ quibus diſtinguatur ab alijs, & diſtinctæ co-
gnoſcantur. DICENDVM eſt.} Affert illam cõditionem vel officium virtutis: quo incipiamus 30
cognoſcere qualis ſit iſte habitus. Illud autem eſt quòd virtus moralis perficit hominem: probatur:
ſi omnis virtus perficit id cuius dicitur eſſe virtus, & opus eius bene reddit, & perfectum facit: hoc
profecto faciet in homine virtus hominis. At primum eſt ergo & ſecundum. quòd autem primum
ſit probat philoſophus inductiue. nam virtus oculi perficit oculum & eius opus bonum reddit, &
ſimiliter virtus equi, & in cæteris alijs, & cum hoc in omnibus fiat: profecto in homine virtus idem
faciet. Antea, ſcilicet quando declarauimus quòd ex operationibus, & ex quibus oritur ipſa virtus.
IN OMNI itaq;.} Hæc eſt ſecunda pars capituli in qua affert differentiam ponendam in diffini- 31
tione virtutis, ſcilicet quòd eſt mediocritas quædam inter exceſſum, & defectum, & quòd eſt medio
critas non rei, ſed reſpectu noſtri, & affert quædã ex quibus elicitur talis ſententia. dicit enim quòd
ſicut in omni re continua ac diuiſibili plus, & minus, & ęquale accipi poteſt in partibus ſuis: ſic in
actibus, & affectibus circa quæ verſantur virtutes, & vitia, poteſt homo operari magis, & minus, &
etiam mediocriter. ſed cum medium capi poſſit dupliciter, declarat quæ ſint illa, & quomodo, dicen
do quòd quiddam eſt medium rei, quiddam medium rationis, ideſt quo ad nos, & reſpectu noſtri.
medium ex parte rei eſt id quod ęqualiter diſtat ab vtroq; extremo quod eſt idẽ apud omnes, & hoc
medium dicitur ſecundum proportionem vel rationem arithmeticam, & ponit exemplum. Nume-
rus ſenarius cõſiſtit in medio inter duo, & decẽ, quia ſicut ſex excedunt duo in quatuor, ſic deficiunt
à decem in quatuor vt patet: medium rationis, & reſpectu noſtri non ita ſe habet, nec eſt idem apud
omnes, & conſiſtit in proportione geometrica hoc pacto. ſicut ſe habet ſex ad quatuor ita ad nouẽ.
non enim eſt medium inter quatuor, & nouem, vt ęqualiter excedat quatuor, & excedatur à nouem.
ſed habet æqualitatem ſecundum proportionem geometricam, & ſimilitudinem ratiõis, quia ſicut
ſex continet totum quatuor cum dimidio: ſic continetur à nouẽ totum cum dimidio, & hoc modo
eſt medium inter plus, & minus ſecundum ſimilitudinem rationis, & exceſſus, & defectus ita ſe ha-
bent: vt excedant, & deficiant proportione quadã, ſcilicet ſexquialtera, & ſimilitudine rationis. Phi-
loſophus autem ponit exemplum accõmodatum huic medio quod dicitur reſpectu noſtri. ſi come
dere duos panes eſt parum omnibus: decem vero nimium, medium non erit conueniens cuique ſex
panes comedere qui ſunt medium inter duo, & decem, medium inquam rei, ſed medium ſumetur id
quod erit conueniens cuiq; ſecundum quòd requiret eius complexio. quibuſdam enim erit conue-
niens comedere tres: quibuſdam quinq;, & tale erit medium reſpectu noſtri, ita vt non res ſed nos ſi-
mus termini ipſius medij ad quos reſpicere oportet ad inueniendũ medium tale ſecundum propor
tionem geometricam, quæ ſic fieri poteſt. ſicut ſe habet robur incipientis ſe exercere, & tyronis ad ro
bur milonis iam veterani, ſic ſe habere debet cibus tyronis: ad cibũ veterani milonis. ſed robur tyro
nis exceditur in duplo, ita cibus debet excedi. Notandum quòd medium eſt duplex relinquẽdo me-
dium muſicum, de quo in quinto dicemus. vnum arithmeticum. alterum geometricum. Arithme-
ticum ſuperat, & ſuperatur ęqualiter, & ſolum attenditur vt ſit ęqua diſtantia ſecundum quantita
tem: veluti ſex eſt medium inter duo, & decem, quia ęqualiter diſtat ab vtroq; extremo, & ita fieri vi-
detur in numero, & in re etiam continua & diuiſibili. Geometricum vero medium oritur ex ſimilitu
dine rationis, & hic attenditur ęqualitas non ratione quantitatis: ſed proportionis, ſicut ſex dicitur
medium inter quatuor, & nouem: non ratione quantitatis, excedit enim in duobus & exceditur in
tribus: ergo non ſunt ęquales exceſſus, & defectus ſecundum quantitatem, ſed proportione. quia in
vtroq; eſt proportio ſexquialtera. nam ſex ſicut continet quatuor et dimidium, cõtinetur, & ipſum
totum et dimidium ab ipſo nouẽ. Medium igitur primo modo ſumptum ſecundum quantitatem
& arithmeticam proportionem non eſt obiectum virtutis, ſed ſecundo modo, ideſt ſecundum pro-

portionem vel proportionalitatem geometricam,& ſimilitudinem quandam rationis,quod requi-
rit multas circunſtantias,& non eſt idem apud oẽs hoĩes.verum hæc latius patebunt inferius.du-
bitatur quia philoſophus dixit quòd omnis res cõtinua,& diuiſibilis poteſt ita diuidi,vt ſumatur
maius,minus,& æquale,& per hoc videtur velle quòd affectus ſint etiam diuiſibiles cum virtus de-
beat in his medium inuenire,& fugere maius & minus.Sed non videtur verum quòd affectus ſint
diuiſibiles.nam eſſe diuiſibile eſt propria paſſio quantitatis continuę,& ob hãc rationem omne di-
uiſibile deberet eſſe in genere quantitatis.at ipſi affectus ſunt in prædicamento,& genere qualitatis.
Præterea virtus verſatur circa dolores,& voluptates:quæ non dicuntur eſſe diuiſibiles.nam ſi eſſent
diuiſibiles,non eſſent niſi ratione temporis in quo fiunt:nunc autem id non eſt,cum fiant in inſtã-
ti,& momento indiuiſibili vt patebit quando philoſophus loquetur de voluptate.ſic igitur affe-
ctus non erunt diuiſibiles.Idem poterit dici de actibus cum non ſint quantitates.quomodo ergo
virtus medium ſumet in his,& fugiet maius,& minus:ideſt exceſſum & defectum? Dicendum pri-
mo quòd affectus,& actus non ſunt diuiſibiles per ſe,ſed per accidens,ſicut albedo eſt diuiſibilis nõ
per ſe,ſed per accidens,ideſt ratione ſuperficiei in qua ſundatur,& extenditur.Niſi enim eſſet quan
titas illa non eſſet diuiſibilis.Superficies vero eſt diuiſibilis per ſe:albedo per accidens,eodem modo
affectus & actus.Alio modo etiam reſpondere poſſumus quòd aliquid dici poteſt eſſe diuiſibile non
ſolum ratione quantitatis,ſed etiam reſpectu gradus,& vt intenditur,& remittitur:ſicut albedo eſt
vnius gradus,& quinq́,& octo graduum:eodem modo caliditas,& frigiditas,& ſimiliter affectus,
& actus,& ipſa voluptas quæ licet ſit in momento temporis indiuiſibili,tamen quoquo modo erit
diuiſibilis reſpectu graduum.Sicut lux quæ in momento temporis diffunditur in medio hemiſpe-
rij,& diuidi poteſt reſpectu graduum,ſcilicet quòd ſit maior,& minor,& mediocris.ſic igitur affe-
32 ctus,& actus ſuſcipient mediocritatem. QVOD ſi omnis ſcientia.} Hæc eſt tertia pars capituli,
in qua poſtquã oſtendit quo pacto ſumitur medium,& preſertim illud noſtra ex parte,nunc decla-
rat ſententiam ſuam,& concludit quòd virtus eſt coniectatrix medij hoc pacto:omnis ars,& ſcien
tia actiua cum perficit opus ſuum redigit illud ad medium,& eſt coniectatrix medij:ſed virtus eſt
præſtantior omni arte ergo ipſa multo magis reſpicit medium,maior probatur à philoſopho,& ex
cõi prouerbio quo dicere ſolemus in opere bene facto quòd ei nihil addi neq́ demi poteſt,minor ẽt
patet,quòd virtus eſt præſtantior arte ſicut etiam natura eſt arte præſtantior,& excellentior.No-
tandum quòd virtus eſt præſtantior arte,quia ars verſatur circa cognitionem rei quæ ab ipſa pro-
cedit,nec videtur conſiſtere in bono in quo conſiſtit ipſa virtus,& ars eſt ad bonum,& malũ apta.
virtus autem ſemper ad bonum,nec verſatur tantum circa cognitionem,nec ei ſufficit ſcientia,&
cognitio vt in arte:ſed requiritur electio,& iudicium firmum vt ſupra oſtendimus.Præterea ars li-
cet quoquo modo perficiat hominem,tamẽ eius perfectio videtur reſpicere,& terminari magis ad
res externas vt ſtatuarij ad ſtatuam,virtus vero maxime perficit habentem in quo eſt vt perfectio
quædam.dicit etiam quòd natura eſt præſtantior arte,& hoc videtur eſſe verum cum ars ſit imita-
trix naturæ,& id quod imitatur aliquid eſt imperfectius eo quod imitatur:vnde ars dicitur perfecta
quando maxime aſſimilatur naturæ.Omnis ſcientia:hic per ſcientiam intelligit artem.Dubitatur
cum dicit artem conficere opus ſuum redigendo illud ad medium.hoc non videtur verum,ſed po-
tius redigit ad extremum,ideſt ad vltimum,& perfectiſſimum ipſius artis quo ad fieri poteſt.Dicen
dum quòd ars reſpicit medium,non illud quod eſt inter bonum & malum,ſed medium quod eſt
inter exceſſum,& defectum,quòd & ſi poſſit vltimum appellari in operis perfectione,quam quærit
ars tanquam ſummum ipſius,tamen non obſtat quin poſſit appellari medium reſpectu exceſſus &
defectus:de quo medio loquitur hic philoſophus,nec eſt abſurdum idem dici medium,& vltimũ
33 diuerſis reſpectibus. LOQVOR autem.}Declarat quæ ſunt media ad quæ reſpicit virtus.Et di
cit ego nunc loquor de virtute morali non de ſcientia,quæ non coniectat tale medium.Virtus au-
tem moralis verſatur circa affectus & actus:in quibus licet inuenire magis,& minus & medium.nã
poteſt aliquis magis,& minus timere quàm oportet,& etiam quando,& quantum oportet,& eo-
34 dem modo in actibus veluti dare magis,quàm oportet & minus,& etiã cum mediocritate. VIR-
TVS igitur mediocritas.} Poſtq̃ probauit ꝙ virtus eſt coniectatrix medij quod eſt in actibus,&
affectibus,nunc probat,& cõcludit quòd eſt mediocritas quædã,omnis habitus qui fugit vtrunq́
extremum,& coniectat medium eſt mediocritas:ſed virtus eſt habitus talis:ergo virtus eſt medio-
critas quædam.Notandum quòd medium poteſt dici,& illud quod eſt inter affectus vel actus ex-
tremos,& item illud quod eſt habitus inter habitus extremos.Medium inter affectus ſiue actus di-
citur quando affectus moderatus cum ſuis debitis circunſtantijs.ponitur inter duo extrema,quorũ
vtrunq́ eſt affectus.exemplum huius eſt tale,ſi accipiamus mediocrem timorem,& moderatum cũ
debitis circunſtantijs,ſcilicet vt oportet & quãdo oportet,& huiuſmodi:tunc dicemus quòd iſtud
eſt medium inter duos extremos timores,& affectus:ideſt inter exceſſum & defectum,ideſt nimium

& paruum timorem,quæ vtraq; non dicũtur vitia,ſed vitioſi affectus,& extremi,& hæc duo erunt
eiuſdem generis cum medio,quia omnia ſunt affectus licet extremi ſint exceſſus,& defectus,medius
vero fugiat extrema,& ſit moderatus:eodẽ mõ de actibus dicitur,īter quos erit medius actus bonus
fugiens actus extremos vt exceſſum atq; defectum.quare & ille dicetur medius affectus ſiue medio-
critas ipſius affectus,& hic medius actus ſiue mediocritas actus.mediũ ſiue mediocritas qui eſt ha-
bitus inter habitus extremos,non eſt affectus inter affectus nec actus inter actus extremos:ſed eſt ha
bitus inter duos habitus,quorũ alter eſt in exceſſu,alter in defectu.ſicut igitur tres ponũtur affectus,
excedens,deficiẽs,medius & tres itẽ actus,eodẽ mõ tres habitus,quorũ medius verſatur circa mediũ
affectus vel actus,extremi vero habitus circa extrema affectus vel actus.qñ igitur phs dicit q virtus
eſt medij coniectatrix:intelligit medij,aut affectus,aut ipſius actus circa q̃ verſatur:qñ vero dicit q
ipſa eſt mediocritas intelligit q ipſa eſt habitus quidã medius:Itaq; ex eo q ipſa reſpicit mediũ in-
ter duos affectus extremos,aut actus,virtus dicitur medij coniectatrix:ex eo vero quòd ipſa eſt habi
tus medius inter duos habitus extremos vicioſos:dicitur eẽ mediocritas quædam.Deinde quilibet
habitus diuerſificatur diuerſitate obiectorum,ſcilicet actuum vel affectuum,quos talis habitus re-
ſpicit tanquam obiecta.habitus enim qui verſatur circa voluptarium , aut moleſtum affectum vt
oportet,& quomodo oportet temperantia dicitur:circa terribilia fortitudo : circa dandum liberali-
tas:& ſimilia:quæ cum ſint diuerſa obiecta diuerſi etiam erunt habitus:qui circa iſta verſantur , ſi-
cut ſit in ſenſibus.Nam ſicut color differt à ſono,ſic viſus differt ab auditu.bene ergo probauit cum
ſint actus,& affectus,erunt habitus circa illos in exceſſu,& defectu,& medio : quorum habituũ duo
erunt vitia:vnus medius erit virtus,& ſic bene dictum eſt quòd virtus eſt medij coniectatrix,& etiã
mediocritas. PRÆTEREA peccare quidem.} Affert aliam rationem philoſophus qua probat 35
eandem ſententiam,ſcilicet quòd virtus eſt coniectatrix medij,& quòd eſt mediocritas.ſuperius id
probauit ex comparatione virtutis ad artem,& etiam hoc modo ſi virtus verſatur circa affectus,&
actus in quibus eſt medium:virtus quæret medium.probauit etiam quòd eſt mediocritas,& habi-
tus medius.nunc probat eandem ſententiam ex difficultate hoc pacto.Id quòd eſt difficile eſt virtu
tis:at inuenire medium eſt difficile:ergo inuenire medium eſt virtutis.maior ex ante dictis , ſcilicet
circa difficiliora inquit ſemper ars virtus que verſatur . minor probatur à philoſopho auctoritate
Pythagorę,& etiam ratione.Nam medium & bonum fit vno modo:malum vero pluribus modis,
ſcilicet quomodocunq; receditur à medio.Nam ſicut linea recta eſt vno modo:quomodocunq; rece
das ab illa rectitudine fit obliquum,& flexum.Et ſicut ſignum à ſagittarijs vno modo tangitur om-
nibus alijs ab eo diſceditur:eodem pacto bene agere vnice fit:male vero pluribus & prope infinitis
modis.quapropter facile eſt aberrare:difficile medium inuenire.ſic igitur habemus quòd virtus eſt
medij coniectatrix.Eadem ratione probari poteſt quòd eſt mediocritas.Ille habitus qui cum diffi-
cultate inuenitur,& acquiritur eſt mediocritas:virtus eſt talis,ergo mediocritas. notandum quòd
ſimile videtur euenire in bonis corporis,& in bonis animi quantum nunc ſpectat ad propoſitum.
nam turpitudo,& ęgrotatio corporis multis modis eſſe poteſt:ſanitas autẽ & pulchritudo vno mo
do,& quotieſcunq; deficit aliqua earum conditionum quæ requiruntur ad pulchritudinem vel ſa-
nitatem,nõ erit pulchritudo vel ſanitas,facile autem abeſſe poſſunt:& multis modis,difficile ſimul
adeſſe:quod eſt vnico modo.Eodem pacto in animo bene agere difficile:quia vnice fit:peccare faci-
le,quia multifariam. EST igitur virtus habitus electiuus in mediocritate cõſiſtens quæ eſt ad nos 36
determinata ratione & cætera.} Hac in parte philoſophus cõcludit diffinitionem totam virtutis:
deinde declarat extrema inter quæ collocatur media virtus:demum quòd virtus,& mediocritas di-
ci poteſt vt oſtẽdit,& etiam extremum alio reſpectu.affert igitur in primis diffinitionem perfectam
virtutis.nam primo inueſtigauit genus quod eſt habitus. deinde differẽtias quod eſt electio vel nõ
ſine electione,poſtea quod eſt mediocritas,& coniectatrix medij,& eius medij quod eſt quo ad nos,
& reſpectu noſtri,& nunc addit ratione determinata,& vt ſapiens terminaret,vt completa habeatur
diffinitio.tangit autem parum hic de electione,quia in tertio huius latius declarabit:ſic etiam de ra
tione terminata.i.recta ratione quæ eſt prudentia,& de tali ſapiente:qui eſt ipſe prudens,locis ſuis:
ideſt in ſexto latiſſime docebit vt ſeruetur ordo,in quo mirifice excellit iſte philoſophus , & cum in
omnibus operibus accurate ſeruat.notandum quòd hæc eſt bona diffinitio,quia conſtat ex genere
& differentijs,& competit diffinito,ideſt virtuti,& diſtinguit eam ab omnibus alijs,quæ non ſunt
virtutes tales.nam per habitum diſtinguitur ab affectibus & potẽtijs quę,& ſi ſint in anima vt vir-
tutes:tamen non ſunt habitus.verum cum per habitum,qui eſt eius genus:conueniat cum multis,
quæ ſunt in anima,& ſunt habitus vt ſcientię & artes:ideo additur illa differentia.Electiuus qua di
ſtinguitur à talibus habitibus.ars enim,& ſi ſit habitus non tamen electiuus,& quia vitia ſunt ha-
bitus electiui:ideo additur alia differentia.In mediocritate conſiſtens.vitia vero conſiſtunt in exceſ
ſu , & defectu , & non in mediocritate vt virtus . verum cum medium multifariam ſumi poſſit , &
inter

inter alia duo quorum vnum eſt ex parte rei ſecundum arithmeticam rationem:alterum ex parte no-
ſtra ſecundum geometricam,ne ſumatur medium ex parte rei addit. quo ad nos.i.reſpectu noſtri.
addidit etiam terminatam rationem:ideſt rectam,quia vitioſus habet rationem,non tamen rectã,
quæ eſt ipſa prudentia,nexus,& nodus omnium virtutum,ſcilicet moralium & vt magis intelliga-
tur quæ ſit iſta determinata ratio addit vt ſapiens diffiniet.i.recta ratio quæ eſt in ſapiente,qui ac-
cipitur hoc in loco pro prudente qui habet in ſe rectam ratione͂,qua metitur omnes virtutes,& ſtu-
dioſas actiones,qui prudens eſt ſummus in genere actiuorũ vt ſapiens in genere ſpeculatiuorum.ſic
37 ſapientia & prudentia in ſpeculatiuis & actiuis. vtraq; eſt ſumma in genere ſuo. MEDIOCRI-
TAS autem. ⁋ Declarat nunc philoſophus quorum & inter quæ virtus ſit mediocritas, ſcilicet
inter duo vitia, quorum alterum eſt exceſſus: alterum defectus, & non eſt mediocritas inter duos
affectus vel actus, quorum vnus ſit exceſſus, alterum defectus. ſed bene verſatur circa illos actus
38 vel affectus: in quibus vitia excedunt & deficiunt. virtus autem in illis medium eligit. QVA-
PROPTER ipſa virtus. ⁋ Nunc declarat philoſophus:quòd virtus & ſi mediocritas ſit ſecundũ
ſubſtantiam,& eſſentiam ſuam rationemq; formalem: tamen alio reſpectu, ideſt ſecundum ꝙ bene
ſe habet erit extremũ,ideſt ſecundũ proprietatem:quæ competit ei.virtus igitur bifariam conſide-
rari poteſt:primum inquantũ eſt bonum,q̃d opponitur malo,& ſic dicitur extremũ.ſunt enim duo
extrema oppoſita,ſcilicet bonũ & malum. In altero eſt virtus:in altero vitium: quod ſubdiuiditur
poſtea in exceſſum & defectum.alio modo conſiderari poteſt virtus ſm eſſentiam ſuam, & tunc eſt
mediocritas inter duo extrema vitia,ideſt inter exceſſum & defectũ.nec eſt abſurdum ꝙ ide͂ diuerſis
reſpectibus nunc extremum dicatur eſſe nunc mediũ.quare ſiquis obiiceret philoſopho tu dicis vir-
tutem eſſe mediocritatem,& tamen ipſa eſt potius quoddam extremũ,quia eſt bonũ quod opponi
tur alteri extremo,ideſt malo,ideo declaratur quòd inquantũ bonum eſt extremum:ſecundum vero
eſſentiam ſuam rationemq; formalem eſt mediocritas.vt linea ſm rationem ſuam formale͂ eſt longi-
39 tudo ſine latitudine:ſecundũ proprietatem quandam eſt diuiſibilis in lineas. NON autem omnis
actus. ⁋ Hęc eſt quarta pars, in qua cum ſupra dictũ ſit quòd affectus & actus:ſuſcipiunt exceſſum,
defectum,& medium:nunc limitat talem ſententiam,& oſtendit ꝙ non omnis actus nec omnis af-
fectus ſuſcipit mediocritatem,& hoc probat tribus rationibus.Prima ratio. Illi actus atq; affectus,
qui ſtatim habent connexam prauitatem,& de natura ſua ſemper ſunt praui, quomodocũq; ſumã-
tur non ſuſcipiunt mediocritatem,at aliqui ſunt huiuſmodi,ergo tales non ſuſcipiunt mediocrita-
tem,& et conſequenti non omnis actus,& affectus ſuſcipiunt mediocritatem. quòd autem aliqui
ſunt tales affectus,& actus oſtendit philoſophus.ſunt enim affectus huiuſmodi.vt maliuole͂tia:im-
pudentia & ſimilia.actus vero vt ſtuprum:furtũ & alia huiuſmodi in quibus nunq̃ recte agere da-
tur:ſed ſemper delinquitur;quia ſunt praua de natura ſua,& non vt exceſſus aut defectus:tũc enim
haberent medium: ſed non ſuſcipiunt mediocritatem neq; exceſſum aut defectum, quia ſunt tota
praua.non enim licet in maliuolentia odiſſe quantum oportet,& quando oportet, nec in furto:fura-
ri quantũ oportet,& quando oportet:vt iraſci licet quantũ, & quando oportet.ſimiliter in dando
quantum,& cui oportet.hæc enim ſuſcipiunt mediocritatem cum bene aguntur:exceſſum & defe-
ctum cum male aguntur.illa vero quæ nominauit philoſophus quomodocunq; voluantur ſemper
40 ſunt praua. SIMILE eſt. ⁋ Alia ratio:qua probat idem ex ſimilitudine habituum vitioſorũ.dicit
enim quòd ſicut non eſt mediocritas in exceſſibus,& defectibus qui ſunt habitus vitioſi, ſic in qui-
buſdam affectibus,& actibus non eſt mediocritas.at primum eſt,ergo & ſecundũ.Aſſumptũ decla-
ratur à philoſopho afferendo in mediũ quædam vitia quæ ſunt exceſſus & defectus:ſcilicet iniuriã:
timiditatem:luxuriam quæ ſunt vitia oppoſita iuſtitiæ,fortitudini et temperantiæ: in quibus vi-
tijs non eſt mediocritas,non quòd virtus non ſit media inter illa extrema,ſed ipſa cum ſint extrema
non poſſunt ſuſcipere mediocritatem in ſe cũ ſint exceſſus,et defectus.nam ſi diceremus in his vitijs
eſſe mediocritatem,ſequeretur abſurdũ quòd eſſet proceſſio in infinitum.Si enim exceſſus ſuſcipe-
rent in ſe mediocritate͂,ſimiliter defectus,ſequeretur ꝙ eſſet exceſſus,& defectus illius mediocritatis
& rurſus mediocritas in tali exceſſu vel defectu,et ſic eſſet exceſſio exceſſus,& defectio defectus,& co-
rundem ſimiliter mediocritas & daretur proceſſio in infinitum, quod eſt abſurdum.patet igitur ꝙ
quorundam affectuũ vel actuũ,& etiam exceſſus et defectus,qui ſunt habitus vitioſi non eſt medio-
critas. SED vt temperantię. ⁋ Tertia ratio qua idem probat.ſicut in virtutibus non eſt exceſſus,
41 & defectus.ſic etiam in quibuſdã actibus,et affectibus non eſt mediocritas nec exceſſus & defectus.
at primum eſt,ergo & ſecundum;quòd autem hoc ſit manifeſte patet.virtus enim eſt inter exceſſum
& defectum:ſed non poteſt in ſe ſuſcipere exceſſum,et defectũ: nec etiam illi affectus vel actus quos
nominauit poſſunt ſuſcipere exceſſum, & defectum, quia ſi ita ee͂nt poſſent etiam ſuſcipere medio-
critatem,ſed ſunt omnino praua,et ſemper in illis delinquitur.ſimiliter habitus vitioſi qui ſunt ex-
ceſſus et defectus.quare nec exceſſus,& defectus ſuſcipiunt mediocritatem in ſe: nec ipſa medio-

tas ſuſcipit exceſſum, & defectum. dubitatur hac in parte vtrum virtus conſiſtat inter duo vitia, & media vt dicit philoſophus, & probatur quo'd non. Inter extrema infinita non poteſt eſſe medium. at extrema virtutis.i.vitia quæ infinitis penè modis fiunt ſententia pythagoreorum, videntur eē talia. ergo virtus non erit media inter vitia vt vult philoſophus. Item id quod extremi rationem obtinet non poteſt eſſe medium, at virtus eſt huiuſmodi, ergo & cætera, minor eſt probata per philoſophum, qui dixit virtutē eſſe bonum. Bonū autem habet rationem vnius extremi, quo'd opponitur malo vt alteri extremo: ergo non poterit dici media. Item id quod eſt medium inter duo extrema eſt particeps vtriuſq; extremi: ſed virtus non eſt particeps extremorum: ergo virtus non eſt media inter vitia, vt dicit philoſophus. Itē illud quod eſt ſupremū nō poteſt eē mediū. at ſunt quædam virtutes quæ obtinent locum ſupremi vt magnificentia, & magnanimitas vt patebit inferius & cætera. Oppoſitum tamen dixit philoſophus, & oſtendit quod virtus eſt coniectatrix medij circa actus, & affectus, & quod ipſa eſt mediocritas inter exceſſum & defectum. pro ſolutione huius dubitationis notandum quo'd mediū ſumitur pluribus modis: primo modo vt eſt particeps vtriuſq; extremi, & ſic dicitur rubedo, & alij colores medij per participationē albedinis, & nigredinis. alio modo dicitur medium per negationē vtriuſq; extremi: ſicut quidam medici ponunt inter ſanum & ægrū corpus neutrum. tertio modo ſumitur medium in quātitate quo'd diſtat æqualiter ab omni extremo vt centrum in circulo. Item quo'd diſtat ab vtroq; extremo per ęqualem diſtantiam ſecundum arithmeticam proportionem, vt numerus ſenarius inter ſecundum & decimum. Item dicitur medium ſecundum ſimilitudinem rationis, & proportionem geometricam vt ſex eſt medium inter quatuor, & nouem. ſicut enim ſex ſe habet ad quatuor, ita ad nouem, non ſecundum ęqualem quantitatē: ſed ſecundum proportionē: quæ eſt ibi ſexquialtera vt patet. Item alio modo dicitur mediū formæ vt forma embrionis eſt media inter formam ſeminis & hominis. His præmiſſis, & animaduerſis afferūtur concluſiones nonnullę. Prima quo'd virtus conſiſtit in medio non vt ſit particeps extremorum: ſed per negationem vtriuſq; extremi. Secunda quo'd virtus eſt in medio non in eo quo'd eſt ſecundū æqualem diſtantiam quantitatis, & arithmeticam proportionem. ſed quo'd eſt mediū reſpectu noſtri: & ſecundum proportionem geometricam. tertia quo'd virtus non eſt media vt dicitur medium formæ. Nam ſi fiat progreſſio à forma ſeminis ad formā hominis oportet trāſire per embrionem cuius forma eſt media inter formā ſeminis & hominis, at ſi fiat progreſſio ab vno extremo puta ab auaritia ad alterū extremum, ideſt prodigalitatem, non eſt opus tranſire per virtutē, ideſt per liberalitatem. nō igitur erit mediū formæ. Ad rationem primā cum dicitur quo'd inter extrema infinita non eſt dare mediū: ſed vitia ſunt huiuſmodi, & cætera. dicendum quo'd argumētū curreret, ſi mediū ſumeretur per participationē, aut per æqualem diſtantiā in aliqua continua quantitate: ſed virtus dicitur mediū per negationem extremorū, & non refert ſiue illa extrema ſint infinita: ſiue finita: & q̄uis illa nō eſſent actu infinita: tamen poſſent extendi prope in infinitū, & quaſi infinitis penè modis cōmitti deſcendendo à medio, ideſt à virtute, tamen ipſa ſemper ſtabit in puncto indiuiſibili negando, & repellendo extrema vitia, ideſt exceſſum & defectum. Ad ſecundā rationē cum dicitur id quod virtus non eſt media, quia ſubit rationē extremi: reſpondi poteſt quo'd non eſt abſurdū quo'd virtus inquantū bonum ſit extremū quod opponitur malo. Alio vero reſpectu.i. ſecundum eſſentiam ſuā dicatur medium & mediocritas inter exceſſum & defectū. Ad tertiā rationem cum dicitur quo'd medium inter duo extrema eſt particeps eorū reſpondetur quo'd hoc eſſet verum de medijs quæ dicuntur participare de extremis vt viredo, rubedo, & alij colores q̄ dicūtur medij per participationē. verū hoc non valet de virtute: quia eſt mediū per negationē extremorum. Ad quartam dicendū q̄ magnificentia dicitur ſupremū in pecunijs diſtribuēdis vel vtendis quaſi reſpectu liberalitatis, & etiā magnanimitas reſpectu innominatę virtutis, & quia magnificentia verſatur circa magnos ſumptus, & magnanimitas circa magna: tamen non obſtat quin alia ratiōe poſſint eſſe media reſpectu ſuorum extremorum quæ ſunt exceſſus & defectus, vt patebit loco ſuo cum docebit quomodo ſint media, & quæ ſint eorum extrema. ſic igitur ſoluta eſt dubitatio.

Mediocritatum inter duo extrema diſpoſitio. Cap. VII.

ET enim idipſum non ſolum uniuerſaliter dicere: ſed ad ipſa ſingu- 42
la etiam accommodare oportet. Sermonum enim eorum qui circa
actus uerſantur, uniuerſales quidem magis communes: particula-
res uero magis ſunt ueri. actus nanq; circa ſingularia ſunt: quibus 43
oportet ſermones conſentaneos eſſe. Hęc igitur ex deſcriptione ſumēda ſunt. 44

Circa

44 Circa timores itaqꝫ fiduciasqꝫ, mediocritas quidem eſt fortitudo. at exuperan
tium is quidem qui non timendo exuperat nomine caret. ſunt autem complu-
ra quæ nominibus uacant. is autem qui confidendo exuperat: audax eſt. at is
45 qui timendo quidem exuperat, confidendo autem deficit: timidus. Circa uolu
ptates atqꝫ dolores, non omnes quidem, & minus circa dolores, mediocritas
quidem eſt temperantia: exuperatio autem intemperantia. At deficientes cir-
ca uoluptates perpauci fiunt. quapropter nec hi ad poſitum nomen, ſed inſen
46 ſati uocentur. Circa dandas capiendasqꝫ pecunias: mediocritas quidem eſt li-
beralitas. exuperatio autem & defectio: prodigalitas, atque illiberalitas, qui-
bus contrario modo exuperant & deficiunt homines. prodigus enim in ero-
gando exuperat: in capiendo deficit. at illiberalis atqꝫ auarus in capiendo exu
perat: in erogando deficit. Atque de hiſce nūc quidem figura loquimur & in
ſumma, hoc ipſo cōtenti: poſtea uero exactius de ipſis determinabimus. Sunt
& aliæ circa pecunias diſpoſitiones: & mediocritas quidem eſt magnificen-
tia. Differt enim hoc à liberali magnificus: ꝙ hic circa magna, ille circa parua
uerſatur, exuperatio autem: ruditas circa decorum, atque ſordiditas. & defe-
ctus circa decorum puſillitas. Atque hæc differunt ab ijs quæ circa liberalita-
tem diximus eſſe: & differentiam poſterius explicabimus. Circa honorem &
47 eius oppoſitum, mediocritas quidem eſt magnanimitas: exuperatio uero len-
titudo quædam, & defectio puſillanimitas dicitur. Vt autem ad magnificen-
tiam ſeſe habere diximus liberalitatem, hoc differentem ab illa ꝙ circa parua
uerſatur: ſic ſeſe habet & ad magnanimitatem (quæ quidem circa honorē ma
gnum uerſatur) alia quædam diſpoſitio, quæ circa paruum uerſatur. fit enim:
ut appetatur honor ut oportet, & magis quàm oportet, & minus. atqꝫ is qui-
dem qui in honorum exuperat appetitione: ambitioſus uocatur. is autem qui
deficit: appetitione uacans honoris, & medius nomine caret. Diſpoſitiōes etiā
ipſæ præter unam nomine carent ambitio ſi nanque ambitio uocitatur. Quo-
circa fit: ut extremi de medio loco decertent. nos quoque medium hunc: mo-
do ambitioſum, modo uacantē honoris appetitione uocamus, & nunc ipſum
ambitioſum: nunc alterum laudamus. quam autem ob cauſam id facimus: in
ſequentibus explanabitur. Nunc de cæteris eundem ſeruantes modum dica-
48 mus. Eſt igitur & circa iram mediocritas, & exuperatio & defectio. atque cū
ferè nominibus careant: medium manſuetum dicentes, mediocritatem man-
ſuetudinem appellabimus. extremorum autem is quidē qui exuperat: iracun-
dus: & uitium iracundia uocitetur. is uero qui deficit, ira uacans: & defectio,
iræ uacuitas nuncupetur. Sunt & aliæ tres mediocritates, quæ tametſi ſimilitu
dinem quandam & conuenientiam inter ſeſe habent: differūt tamen. Omnes
enim ſunt circa uerborum, actuum'ue communem uſum. ſed differunt ꝙ earū
una circa uerum quod eſt in ipſis, cæteræ circa iucūdum uerſantur: quod qui-
dem partim eſt in ioco partim in cæteris congreſſionibus uniuerſis. & de his
igitur eſt dicendum: ut magis cernamus in uniuerſis mediocritatem quidem
laudabilem eſſe, extrema uero neque recta, neque laudabilia, ſed uituperabi-
lia eſſe. Atque horum etiam pleraqꝫ nominibus carent. uerum enitendum eſt

& his,perinde atq; cæteris,ponere nomina:diluciditatis gratia,ut facile ſequi
poſſimus.Circa uerum igitur medius quidem uerax quidam.& mediocritas
ueritas appelletur.fictio uero:ſi ad maiora pergat arrogantia,& arrogãs qui
ipſam habet dicatur.ſin ad minora,diſſimulatio nũcupetur:& q habet ipſam,
diſſimulator.Circa iocundum quod in ioco conſiſtit medius quidem comis ac
urbanus:& diſpoſitio comitas atque urbanitas appelletur.exuperatio autem
ſcurrilitas:& qui ipſam habet,ſcurra,& qui deficit,ruſticus quidam:& habi-
tus,ruſticitas nuncupetur.Circa uero reliquum iocundum quod eſt in uita:is
quidem qui eſt ut oportet iocundus,amicus dicatur,& mediocritas amicitia.
Is autem qui exuperat:ſi nullius gratia rei,placidus.ſin ſui emolumenti cauſa:
adulator eſt appellandus. At is qui deficit & in cunctis eſt iniocundus:cõten-
tioſus quidem,difficiliſq; dicatur. Sunt & in affectibus & in ijs quæ ſunt cir- 49
ca affectus: mediocritates. Verecundia nanque uirtus quidem non eſt.lauda-
tur tamen & ipſe etiam uerecundus,nam & hic dicitur eſſe medius & exupe-
rans atque deficiens.& exuperat quidẽ is qui in uniuerſis uerecundatur:qua-
lis eſt ipſe pauidus.qui uero deficit,aut nulla in re uerecũdatur,appellatur im
pudens:medius uero dicitur uerecundus. Indignatio autem mediocritas eſt
inuidiæ,& maleuolentiæ.uerſantur autem circa dolorem & uoluptatem,quæ
oriuntur ex ijs quæ proximis accidunt.indignãs enim dolet:cum aliqui pro-
ſperitate fortunæ indigne fruuntur.inuidus autem hunc exuperans de omni-
bus dolet.ſed maleuolus adeo deficit in dolẽdo ut gaudeat. Verum de his erit 50
& alio loco tempus dicẽdi. De iuſtitia uero poſtea pertractabimus. atq; cum 51
non dicatur ſimpliciter diſtinguemus ipſam, & de utraq; dicemus quo mo-
do mediocritas eſt,& ſimiliter de rationis uirtutibus.

COMMEN.

ETENIM id ipſum nõn ſolum.} Hic eſt tertius tractatus huius ſecundi libri:in quo poſtq̃ 42
oſtendit eſſentiam,& diffinitionem virtutis: nunc diuidit virtutem in ſuas ſpecies ponendo
cuiq; ſuum nomen. Diuiditur hic tractatus in tria capitula. In primo diuidit virtutem tanq̃ genus
in ſuas ſpecies. In ſecundo comparat extrema adinuicem,& medium ideſt virtutẽ ad extrema oſten
dendo contrarietatem eorum. In tertio affert modos nonnullos & regulas,quibus poſſimus nobis
acquirere virtutes.primum capitulum diuiditur in duas partes,in prima proponit ſuam intentio-
nem:in ſecunda incipit conſiderare de ſingulis ſpeciebus virtutũ.dicit igitur in primis quòd opor-
tet non ſolum in vniuerſali tantum,& in genere aſſignare diffinitionẽ virtutis vt fecimus, ſed opus
eſt etiam deſcendere ad ſpecies,& ſingulas virtutes.nam in actiuis ſcientijs particularia habẽt ma-
iorem certitudinem q̃ vniuerſalia,quia in his vniuerſalia videntur accipere certitudinem ſuam ab
ipſis ſingularibus,& ſcientia actiua ordinatur ad actionem quæ verſatur circa ſingularia. oportet
igitur deſcendere ad ſpeciem ſpecialiſſimam cuiuſq; virtutis,& vnicuiq; accõmodare datam diffini
tionem,vt & virtutes magis diſtincte percipiãtur,& probetur bene eſſe datam diffinitionem ex in-
ductione ſingularum virtutum.nã ſi declarabitur:quòd temperantia eſt habitus medius inter ta-
lia extrema,& fortitudo,& liberalitas,& ſingule aliæ,merito colligetur ex his quòd virtus eſt habi-
tus conſiſtens in mediocritate vt diximus.ſed deſcribenda ſunt hæc,& deſignanda:in tertio poſtea,
& i quarto depingẽda.ſed in deſignatiõe eſt notandum quòd ipſe primo ponit materiam vniuſcu-
iuſq; virtutis circa quam verſatur: poſtea ponit medium circa illam materiã in qua poteſt quis ſe
habere:mediocriter,quòd medium eſt ipſa virtus,& nominat talem virtutem,deinde põnit extre-
ma circa illam materiã:in qua poteſt quis ſe male habere aut excedendo aut deficiendo. MAGIS 43
communes.} Quia competunt. Nec magis veri:quia noſtræ actiones verſantur circa ſingularia,
& ſi accõmodantur ſingularibus tunc videntur magis veri.notandum quòd cum philoſophus di-
cit ad ſingula,& poſtea particulares,non intelligit indiuidua,q̃ de nullo inferiore prædicantur.ſed
ſpecies

ſpecies ſpecialiſſimas, & ſic declarat ſingulas virtutes ſm ſpecies ſpecialiſſimas. Vt fortitudinem
non hanc vel illam fortitudinem, temperantiam, non hanc vel illam. Nam de ſingularibus non
eſt proprie ſcientia. quapropter à generaliſſimis deſcendentem ad ſpecies ſpecialiſſimas iubet Pla-
44 to quieſcere. CIRCA timores.} Hæc eſt ſecunda pars huius capituli, in qua philoſophus pri-
mo enumerat virtutes, & earum extrema quæ verſantur circa affectus: deinde virtutes quæ reſpi-
ciunt res externas, demum eas, quæ reſpiciunt quoſdam actus exteriores in conuerſatione huma
na, & addit etiam quaſdam mediocritates, & earum exceſſus, & defectus, quæ non ſunt proprie vir-
tutes, ſed potius affectus vt verecundia, & ſimilia. In primis igitur enumerat virtutes: quæ verſan-
tur circa affectus, & quia affectus ſunt in appetitu ſenſitiuo: appetitus autem ſenſitiuus eſt du-
plex, aut iraſcibilis, aut concupiſcibilis: in iraſcibili collocatur fortitudo tanquam in ſubiecto: in
concupiſcibili ponitur temperantia, & ſiquę aliæ ad eam reducuntur. Et notandę ſunt iſtæ poten-
tiæ animę, quia ex ſufficienti diuiſione potentiarum oritur numerus ſufficiens ipſarum virtutum
& percipitur cur ſint tot ſpecies, & non plures: ex diuerſitate vero obiectorum circa quæ verſan-
tur, oritur ipſarum diuerſitas: qua inter ſe diſtinguuntur. ſunt tot quia tot ſunt potentiæ, ſunt di
uerſe, quia diuerſa ſunt obiecta circa quæ verſantur. Incipit igitur à fortitudine, & ponit materiá,
ideſt timores & audacias circa quæ verſatur, & cum mediocriter ſe habet eſt fortis, & eius diſpoſi-
tio fortitudo. qui excedit in non timendo innominatus eſt, ſed dicatur intimidus, & qui excedit
in audendo audax dicitur: qui deficit in audendo, & qui excedit in timendo vno nomine appellen-
tur timidi. Notandum quòd ille qui excedit in non timendo, poteſt appellari intimidus quoquo
modo: tamen hoc nomen non attulit philoſophus, quia videtur competere multis. Nam audax
& fortis quoquo modo poteſt appellari intimidus non autem econtra, quia intimidus eſt vniuer-
ſalior. Semper enim à minus vniuerſali ad magis vniuerſale valet conſequentia: vt homo eſt
animal: non econtra. CIRCA voluptates.} Affert aliam virtutem, ideſt temperantiam quæ
45 verſatur circa dolores, & voluptates: licet minus circa dolores. At circa voluptates verſatur non ta
men omnes, ſed circa eas tantum quæ ſunt tactus, & guſtus vt eſt cibus, potus & res venerea. Cir-
ca hæc mediocria eſt temperantia: exceſſus, intemperantia: defectus licet non habeat proprium no
men: tamen vocetur inſenſibilitas quædam vt dicit philoſophus. CIRCA dandam.} Affert
46 nūc philoſophus alias virtutes quæ verſantur circa res externas quæ, aut malę, aut bonę putantur.
& primo circa pecunias dandas accipiendasq́; eſt mediocritas ipſa liberalitas, cuius exceſſus eſt
prodigalitas, defectus eſt auaritia. Eſt & alia mediocritas circa pecunias, quæ appellatur magnifi-
centia, cuius exceſſus appellatur ruditas circa decorum, & ſorditas quædam: defectus vero modi-
citas. Notandum quòd inter liberalitatem & magnificentiam intereſt, quia & ſi ambæ iſtę virtu-
tes verſentur circa eandem materiam, ideſt circa pecunias: tamen non eodem modo quia liberali-
tas circa parua, magnificentia circa magnos ſumptus, eodem modo extrema liberalitatis circa par-
ua, extrema magnificentiæ circa magna, & ſi male verſentur. magnificentia igitur eſt mediocritas
vt diximus, exceſſus vero dicitur ruditas circa decorum, & ſorditas, & talis eſt qui facit magnos
ſumptus vbi non ſunt faciendi, & neſcit eos locare, & non peccat in eo quod parum expendat, ſed
cum magnos ſumptus faciat eſt ſordidus, & mechanicus, & neſcit vbi conſiſtat decorum magnifi-
centiæ. vnde cum græce dicatur magnificentia μεγαλοπρέπεια quaſi in magnis ſeruans decorum: ſic
exceſſus appellatur à philoſopho ἀπειροκαλία quaſi in experientia & inſcitia decori, & item ſordidi-
tas βαναυσία. defectus vero appellatur modicitas: quæ fit cum aliquis verſatur circa res magnas, &
47 deficit in ſumptibus conuenientibus ei rei. CIRCA honorem.} Affert alias virtutes duas, quæ
ſic ſe habent circa honores vt magnificentia, & liberalitas circa pecunias. Eſt enim magnanimitas
circa honores magnos mediocritas quædam, exceſſus vero defluentia quædam: & talis eſt χαῦνος,
ideſt mollis, & defluens ad exiſtimandū ſe magnis dignum cum nō ſit: defectus vero eſt puſillanimi-
tas. alia eſt mediocritas circa paruos honores, q̃ eſt innominata: exceſſus dicitur ambitio: defectus
qui eſt diſpoſitio non habet nomen. ideo dicit philoſophus quòd diſpoſitiones præter vnam quę
eſt ambitio non habent nomen. exceſſus igitur dicitur ambitio. excedēs ambitioſus: medius & me-
diocritas non habet nomen. defectus quoque non habent nomen: deficiens vero appellatur vacans
ambitione, & appetitione honoris. quare cum medius ſit innominatus, appellatur interdum nomi-
48 nibus extremorum. EST igitur & circa iram.} Affert aliá virtutē reſpiciens iram quæ dicitur mã-
ſuetudo licet improprie: exceſſus vero iracundia: defectus vero vel deficiens potius iracūdia vacans.
græce enī ἀόργητος dicitur priuatiue ab iracundo. SVNT & alię tres.} Hac in parte phs affert tres
alias mediocritates, quæ conueniunt in eo quod omnes verſantur circa cōmunionem verborū, &
actuum, differunt poſtea quod q̃libet eſt circa propriam materiam q̃ eſt triplex. vnde tres ſunt virtu
tes inter ſe diſtinctę vel tres mediocritates, quarū vna eſt circa verū in verbis quæ ſerio dicuntur, &
appellatur veritas: extrema vero vno nomine poſſunt appellari fictio: q̃ ſi ſit exceſſio arrogãtia, ſi defe

ctio diſſimulatio nuncupatur: alia eſt mediocritas circa iocundum quod eſt in verbis quibus, in
iocunda conuerſatione vti ſolemus. talis mediocritas dicitur comitas: excessus, ſcurilitas, defectus
vero ruſticitas. tertia eſt mediocritas circa iocundum reliquum, ſcilicet quod eſt in cæteris acti-
bus conuerſandi: quæ appellatur amicitia non quòd ſit amicitia illa propria, & vera: ſed cum non
habeatur proprium nomen eius, dicitur amicitia, quaſi quædam apta, & iocunda affabilitas. eius
exceſſus poteſt eſſe duplex, aut enim excedens eſt nullius gratia, & tunc appellatur aſſentator, aut ſui
commodi, & emolumenti cauſa, & tunc appellatur adulator. deficiens vero moroſus difficiliſq; di-
cetur. SVNT & in affectibus.} Hac in parte philoſophus affert quaſdam mediocritates circa af- 49
fectus, & in affectibus quæ non ſunt virtutes neque habitus, ſed tamen eas affert vt oſtendat quòd
omnis mediocritas etiam in affectibus, & actibus eſt laudanda: extrema vero ſunt vituperanda. pri-
mo affert verecundiam quæ eſt mediocritas laudanda in affectibus, exceſſus vero pauiditas: defe-
ctus impudentia dicitur. eſt & alia mediocritas quæ eſt affectus, & dicitur indignatio: exceſſus eſt
inuidia: defectus maliuolentia, & verſatur circa dolorem, & voluptatem, quæ oriuntur ex bonis,
& malis proximorum. inuidentiam eſſe dicunt ægritudinem ſuſceptam propter alienas res ſecun-
das: quæ non nocent inuidenti. maliuolentia fit voluptas ex malo alterius. Hæc Cicero in Tuſcula
nis. VERVM de his.} Philoſopus in libro rhetoricorum ſuorum de inuidia, & maliuolentia, & 50
iis affectibus tractat, quæ videtur pertinere ad oratoriam facultatem. DE iuſtitia vero.} Excuſat 51
ſe quòd hoc loco non fecit mentionem de iuſtitia. nã in quinto huius latiſſime docebit, ſimiliter in
ſexto de virtutibus rationis, & intellectiuis.

De uirtutum àc uitiorum mutua oppoſitione. Cap. VIII.

Cum autem tres ſint diſpoſitiones, & duæ quidem ſint uitia, quo- 52
rum alterum in exuperatione, alterum in defectione conſiſtit, una
autem uirtus, quæ quidem eſt mediocritas, omnes inter ſe, etſi non
æque, ſuſcipiunt oppoſitionem. Extremæ nanque: cum mediæ,
tum inter ſeſe contrariæ ſunt. media uero extremis. Nam ut æquale maius qui- 53
dem eſt cum comparatur ad minus, minus autem cum comparatur ad maius:
ſic & habitus medij reſpectu quidem defectionum exuperant, reſpectu autem
exuperationum deficiunt, tam in affectibus, quàm etiam in actibus. fortis
enim cum ad timidum comparatur audax: cum ad audacem, timidus eſſe ui-
detur. pari modo temperans reſpectu quidem inſenſati, intemperans: reſpe-
ctu autem intemperantis, inſenſatus uidetur. Liberalis etiam prodigus uide-
tur ſi ad illiberalem: illiberalis ſi cum prodigo conferatur. Quapropter & ex-
tremorum uterque medium ipſum ab ſe compellit ad alterum. atque fortem,
audax quidem timidum: timidus autem audacem appellat. & in cæteris ſimi-
li modo. Hæc cum hoc pacto inter ſeſe opponantur: maior eſt utique contra- 54
rietas extremorum inter ſeſe quàm ad medium. Longius enim hæc inter ſeſe,
quàm à medio diſtant. & perinde, atque magnum magis à paruo paruumq; à
magno quàm ab æquali utrumq; diſtat. Extremis inſuper nonnullis ad me- 55
dium ſimilitudo quædam eſſe uidetur. ut audaciæ ad fortitudinem: & prodi-
galitati ad liberalitatem. at extremorum inter ſeſe maxima eſt diſſimilitudo.
atque ea quæ plurimum inter ſe diſtant diffinientes: contraria dicunt. quo fit
ut ea quæ magis diſtant magis contraria ſint. At uero medio in quibuſdã exu 56
peratio: in quibuſdam defectio magis opponitur. Fortitudini nanque non au
dacia quæ eſt exuperatio: ſed timiditas quæ eſt defectio magis opponitur.
Temperantiæ uero non inſenſibilitas, quæ quidem eſt defectio: ſed intempe-
rantia quę eſt exuperatio magis opponitur. Id aũt ob duas accidit cauſas. atq;
vna

una quidem eſt ex ipſius rei natura. nam quia propinquius atque ſimilius eſt extremorum alterum medio: ideo non hoc ipſi. ſed contrarium oppoſitum eē magis aſſerimus. ut cum audacia quidem ſimilius fortitudini uideatur atque propinquius eſſe, timiditas autem diſſimilius: hanc illi magis oppoſitam eſſe cenſemus. etenim ea quæ plus à medio diſtant: eidem contraria magis eſſe ui dentur. hæc igitur una eſt cauſa: quæ quidem eſt ex ipſius rei natura. Altera autem ex nobis ſumitur ipſis. ea nanque medio contraria magis eſſe uidētur: ad quæ nos ipſis quodam modo natura ſumus propenſiores. nos enim ipſi quia magis ad uoluptates ſumus procliues: idcirco facilius ad intemperātiam quàm ad modeſtiam inclinamur. hæc igitur magis contraria dicimus: ad quę fit magis accretio, & propterea intemperantia quæ eſt exuperatio magis eſt contraria temperantiæ.

COMMEN.

52 CVM AVTEM tres ſint.} Hoc eſt ſecundum capitulum huius tractatus, in quo philoſophus declarat oppoſitionem inter virtutem & vitia, & etiam vitiorum inter ſe. diuiditur autem in quatuor partes. In prima affert intentionem ſuam. in ſecunda oſtēdit quòd virtus eſt cōtraria vitijs. in tertia oſtendit quòd vitia ſunt magis contraria inter ſe, quàm virtuti. in quarta quòd virtus eſt magis contraria vni extremo quàm alteri. in prima igitur parte affert intentionem ſuam dicendo quòd media quæ ſunt virtutes, & extrema quæ ſunt vitia inter ſe omnia iſta opponuntur, & dicit quomodo.
53 NAM vt æquale.} Hæc eſt ſecūda pars in qua incipit declarare quomodo virtutes opponuntur ſuis extremis, & dicit quòd habitus medij qui ſunt virtutes opponuntur extremis ſecundum quòd varie comparantur. nam medius habitus tam circa affectus, quàm circa actus, ſi comparatur ad defectum, eſt ei cōtrarius tanquam exceſſus ſi comparetur ad exceſſum eſt contrarius tanquam defectus, vt aperte patet in textu exemplo fortis, & aliorum quæ ponit philoſophus. notādum quòd virtus poteſt conſiderari biſariam, vno modo vt eſt mediocritas, alio modo vt eſt bonum, vt ſæpius diximus. vt eſt mediocritas opponitur duobus extremis, quorum vnum eſt ex vna parte vt exceſſus, alterum ex alia vt defectus. vt autem eſt bonum: ex vna parte cōtrariatur illis ſimul ſumptis vt malo ex altera parte, & magis contrariatur vt bonum malo quàm vt mediocritas exceſſui atque defectui. philoſophus autem loquitur hic de ea contrarietate, qua virtus opponitur vt mediocritas ſuis extremis, & extrema inter ſe vt exceſſus atque defectus, inter quę eſt magna oppoſitio. notandum quòd proprie, & abſolute vnum dicitur vni contrariari. nam cum contraria ſint cauſa corruptionis, natura ſagaciſſima non ſecit vt vni multa eſſent contraria: quo magis vnū quodq; conſeruaretur. ex his dubitaret aliquis quomodo Ariſtoteles velit duo extrema vni medio opponi vt ait. dicendum quòd oppoſitio ad hoc propoſitum biſariam conſiderari poteſt, aut ſimpliciter, & abſolute, aut ſecundum quid in oppoſitione. ſimpliciter vnum tantum vni opponitur vt album nigro: in oppoſitione ſecundum quid poſſunt vni plura opponi vt album nigro: fuſco & huiuſmodi, extrema igitur opponi medio videntur ſecundum quid, & etiam videntur inter ſe cōtrariari ſecundum quid. ſimpliciter vero virtus ſi ſumatur vt bonum, & extrema vt malum: non enim reſpectiue, ſed ex parte rei opponuntur & ſimpliciter.
54 HÆC cum hoc pacto.} Hoc loco & tertia parte oſtendit philoſophus quòd maior eſt contrarietas inter extrema ad inuicem quàm inter extrema ad medium, & hoc probat duabus rationibus. prima ratio ſumitur à diſtantia: ſecunda à diſſimilitudine. illa quæ magis diſtant magis ſunt contraria, quàm ea quæ minus. ſed extrema magis inter ſe diſtant quàm medium ab extremis, ergo magis ſunt contraria. maior patet ex diffinitione contrariorum quam afferet in ſequenti ratione: minor probatur à philoſopho, quia magis diſtat paruum à magno: q̄ vtrum vis ab æquali. ergo concluſio eſt vera quòd maior eſt contrarietas extremorum ad inuicem, q̄ medij ad extrema, & hoc eſt ſi ſumatur oppoſitio reſpectiua, & virtus vt eſt mediocritas, & extrema vt exceſſus, & defectus ſecundum eam diſtinctionē ſuperius allatam. virtus enim vt mediū aliquorum eſt mediū, exceſſus vero alicuius eſt exceſſus, & defectus alicuius eſt defectus. i. exceſſus refertur ad defectū, & defectus ad exceſſum, & mediū ad vtrūq;. itaq; ſm̄ reſpectiuam quandam oppoſitionem maior oppoſitio eſſę videtur extremi ad extremum: q̄ medij ad vtrūuis extremum ſi virtus ſumatur vt mediū: & extrema vt exceſſus, & defectus. ſin vero virtus ſumatur vt bonum, & non vt medium extrema vero vt malū, & non vt exceſſus, & defectus: tunç virtus magis op-

ues. quod quidem ex uoluptate, doloreue inde prouenienre percipietur at-
que noſipſos ad contrarium oportet retrahere. Longe nanque à delinquen-
do ſecedentes: ad ipſum tandem medium accedemus. ut ſolent ij facere: qui li-
60 gnorum ea quæ ſunt obliqua ad rectitudinem redigunt. In uniuerſis autem
cauendum eſt maxime à uoluptate: non enim incorrupti iudicamur de ipſa.
Vt ergo Troianorum ſenes erga Helenam ſeſe habuerunt: ſic & nos ad uo-
luptatem ipſam eſſe affectos, in omnibusq́ illorum dicere uocem oportet.
hoc enim pacto remouentes à nobis ipſam: minus peccabimus. hæc igitur fa-
cientes (ut in ſumma dicam) maxime medium attingere, conſequi ue poteri-
61 mus. Id autem ipſum difficile eſt fortaſſe, & in ſingularibus maxime. Non
enim facile determinari poteſt, quo modo, & quibus, & pro quibus: & quan
to in tempore iraſcendum eſt. etenim nos interdum eos qui deficiunt lauda-
mus, & mites dicimus eſſe: interdum ipſos infenſos, appellamus uiriles. Ve-
rum qui parum à recto exorbitat nō capitur: ſiue ad defectionem, ſiue ad exu-
perationem ſe flectat. qui uero multum: uituperatur. non enim latet egreſſus.
Facile autem non eſt excipere ratione: quouſque & ad quantum à recto quiſ-
piam egreſſus, carpendus eſt. neque enim aliud quicquam ſenſibilium deter-
minari facile poteſt. talia uero in ſingularibus ſunt: & iudiciū eſt in ſenſu. Ve-
rum illud eſt manifeſtum: medium habitū in uniuerſis laudabilem eſſe. Opor
tet autem nunc ad exuperationem, nunc ad defectionem declinare. hoc enim
pacto facillime medium ipſum & rectum attingemus, ac aſſequemur.

COMMEN.

57 VIRTVTEM igitur moris.] Hoc eſt tertium capitulum huius tractatus quibus dat regu
las & documenta quibus poſſimus conſequi medium, & ipſas virtutes. nam cum ſuperius
dixerit, & oſtenderit difficultatem inueniendi medium; conſentaneum fuit, vt etiam daret modum
quo tale medium adipiſci poſſimus. diuiditur in tres partes. in prima epilogat ea quæ dicta ſunt,
& repetit difficultatem inueniendi medium. in ſecunda affert non nulla documenta ad ipſum inue-
niendum. in tertia determinat ipſum medium quo ad fieri poteſt ſecūdum ſubiectam materiam. in
prima igitur parte repetendo ea quæ ſupra dixit cum virtus cōſiſtat in medio, & inuenire medium
difficile ſit: arduum certe erit ſtudioſum euadere, & conſequi virtutem: probatur. medium inueni-
re defficile eſt, at virtus conſiſtit in medio, ergo virtutem inuenire difficile eſt: maior oſtenditur in
textu: nam medium circuli adeo difficile eſt ad inueniendum vt nemo niſi ſciens, & mathemati-
cus poſſit inuenire, & ſcire demonſtratiue. quòd ſi tale medium quod eſt rei, & ęqualiter diſtans ab
extremis eſt adeo difficile ad inueniendum: multo difficilius erit inuenire medium quo ad nos,
ideſt virtutis, quòd non æqualiter diſtat ab extremis, ſed quandoque declinat ad exceſſum: quando-
que ad defectum: minor eſt iam probata, ſcilicet quòd virtus conſiſtit in medio. ergo concluſio pa-
tet quòd inuenire medium in virtute morali eſt valde difficile, & per cōſequens ſtudioſum euadere.
58 ID CIRCO, cum qui.] Hæc eſt ſecunda pars in qua philoſophus affert tria documenta inue-
niendi medium. primum ſumitur ex parte oppoſitionis medij ad extrema: ſecundum noſtra ex par-
te: tertium ex parte voluptatis. in prima affert documentum ex oppoſitione quæ eſt inter virtutem,
& vitium, vel inter medium, & extrema, quia dixit quòd medium magis opponitur vni extremorū
quàm alteri. ergo qui vult inuenire medium dicit philoſophus, fugiat maxime ab eo extremo: quod
magis opponitur medio, & vbi nōnulli in textu habent Calipſo: vult dicere Circe. Eſt enim Ho-
meri verſus: quo admonet Vliſſem varijs nauigationibus errantem poſt excidium Troię vt extra
fluctum & fumum nauem adigat, ideſt vt euitet ſcillam & caribdim, vbi ſiūt ſigna quædam ex qui-
bus cognoſcuntur, ſcilicet ex fumo & fluctibus vt ait Homerus. at ſi non poſſumus omnino attin-
gere medium: ſaltem ſumamus minus malum iuxta vetus prouerbium, ſecunda quandoq; nauiga-
tione eſſe vtendum. i. vt agamus eo modo quo melius poſſumus: ſi eo modo quo volumus nō licet.
59 CONSIDERARE autē.] Affert ſecūdū documentum qd ſumitur noſtra ex parte. dicit. n. quod

eſt animaduertendum ad quę magis inclinamur, & ab illis eſt fugiendum, & in oppoſitum acceden-
dum, & affert ſignum quo poterimus cognoſcere, ad quę ſimus magis inclinati, ſcilicet ex dolore,
& voluptate: qui prouenit nobis ex ipſis actionibus. ſi enim delectamur luxuria: ſignum eſt quòd ſu-
mus inclinati ad intemperantiam, & ſimiliter ſi dolemus cum deeſt luxuriandi facultas. talis autem
debet ab intemperantia longius abire, & ſe ad inſenſibilitatem vertere. hoc enim pacto ſe in oppo-
ſitum trahendo facilius medium inueniet: ſicuti illi qui ligna rectificant. flectunt enim lignum cur-
uum ex ſiniſtra parte in dextram vt rectum efficiatur. Dubitatur quia hoc documentum videtur
quoquo modo ſuperiori contrarium. Nam per primam regulam debemus recedere ab auaritia quę
eſt magis contraria medio, ideſt liberalitati: quàm prodigalitas: & tamen ſiquis eſſet magis inclina-
tus ad prodigalitatem per ſecundam regulam magis deberet recedere à prodigalitate. hæc ergo vi-
dentur eſſe oppoſita. dicendum quòd vt plurimum euenire videtur vt homines ſecundum appeti-
tum ſenſitiuum ferantur ad id quod eſt magis oppoſitum virtuti & medio: philoſophus autem an-
tea dixit quòd hæc doctrina non oritur ex principiis neceſſarijs: ſed ex ijs quæ vt plurimum fiunt,
& oportet accommodare præcepta ſubiecta materiæ. quòd ſi fieri poſſit quandoque vt aliquis ma-
gis inclinetur ad extremum minus oppoſitum medio: hoc raro eueniet, & tamen ſi quando eueniet
ſecunda regula videtur ſeruanda ad medium inueniendum: philoſophus igitur ſibi non contradi-
cit ſecundum ea, quæ vt plurimum fieri ſolent. IN vniuerſis.] Tertium documentum eſt vt ca- 60
ueamus à voluptate: quia eſt inſita nobis à primis incunabulis, & quamuis videatur amica natu-
ræ: tamen decipit nos, & niſi caueamus prius nos occupat, & corrumpit quàm animaduertamus.
quare, vt ſenes troianorum cum conſultarent vtrum eſſet reddenda Helena græcis: dixerunt, quam-
uis ſit pulchra: eam tamen reſtituamus vt refert Homerus. ſic oportet nos repellere voluptatem, vt
medium inueniamus. ID. AVTEM ipſum.] Hęc eſt tertia pars huius capituli, in qua philo- 61
ſophus oſtendit, quod determinate aſſignare iſtud medium difficile eſt, preſertim in ſingulis rebus
circa quàs verſantur noſtrę actiones. ſingularia vero ſubijciuntur ſenſui, & iudicium ſenſus circa il-
la verſatur. at hæc ſingularia tantam habent varietatem vt difficile ſit in his certam regulam ſta-
tuere, & diffinire verbis, quid in qualibet re ſit omnino agendum vt exemplo iraſcendi
oſtendi in textu. verum concludit quòd cum medius habitus ſemper laude-
tur, oportet declinare quandoq; ad exceſſum quandoq; ad defectum
quod videtur redigi ad ſuperiores regulas. hæc autem ſa-
cere oportet, vt medium conſequamur ſi poſ-
ſumus vel ſaltem ei appropin-
quemus quo ad
fieri poteſt.

FINIS

ARISTOTELIS STAGIRITAE ETHICORVM AD NICOMACHVM LIBER TERTIVS.

IOANNE ARGIROPYLO BYZANTIO INTERPRETE, CVM DONATI ACCIAIOLI FLORENTINI COMMENTARIIS.

De uoluntario & inuoluntario. Cap.I.

1 CVm autem uirtus circa affectus,actusq́ uerſetur: & in
ijs quidem quæ ſua ſponte quis agit,laudes & uitupe-
rationes:in ijs autem quæ inuitus facit,uenia nonnun-
2 quã & miſericordia locum habeat:eos forſitan qui de
uirtute conſiderant, & de eo quod ſua ſponte quis fa-
cit atq; inuitus:determinare neceſſe eſt.utilis eſt etiam
legumlatoribus hæc ſanè conſideratio:ad præmia,pœ-
3 nasq́ inſtituẽdas. Videtur itaq; ea inuitus facere quiſ-
piam:quæ uiolentia,uel per ignorationem facit. Id autem eſt uiolentum: cu-
4 ius principium eſt foris,in quod nihil is qui agit,aut patitur confert.ut ſi uen-
tus aliquò tulerit,aut homines poteſtatem habentes. At ea quæ ob maiorum
metum malorum,aut ob aliquod bonum aguntur: ut ſi tyrannus quempiam
aliquid agere turpe iuberet,habens in poteſtate & parentes & liberos,hac le-
ge,ut ſi illud agat,illi ſint incolumes,ſi non agat,diſpereant:cõtrouerſiam ha-
bere uidentur,utrum hæc inuiti an ſponte faciant homines. Tale etiam quid
accidit & circa iactus eos:qui in tempeſtatibus fiunt. Simpliciter enim nemo
5 ſuas fortunas eijcit ſponte. ſed omnes propter ſuam,cæterorumq́ ſalutem eij-
ciunt:modo ſint mentis ſanæ.tales igitur actus mixti quidem ſunt. Iis autem
magis ſunt ſimiles quos ſponte homines agunt. Expetuntur enim tum cum
aguntur:atq; finis actionis in temporis conditione conſiſtit.& ſponte igitur
& inuitum unumquemq; dicendum eſt agere cum agit. agit autem ſua ſpõte.
6 Eſt enim in ipſo principium mouẽdi partes eas quæ ſunt in huiuſcemodi acti-
bus inſtrumenta.at quorum principium eſt in ipſo:ea agere uel non agere in
ipſo eſt ſitum.talia igitur ſua ſponte quiſq; agit. At ſimpliciter fortaſſis inui-
7 tus.nemo nanque talium quicquã per ſe expeteret unq̃. In actibus autem hu-
iuſcemodi nonnunq̃ homines laudantur: cum pro magnis & honeſtis re-
bus aliquid turpe ferunt aut moleſtum,ſi uero contrafaciunt:uituperãtur. eſt
enim improbi ꝓ nulla re honeſta uel mediocri: res turpiſſimas ferre. In qui-
buſdam autem laus quidem non fit:ſed uenia locum habet, cum ea quæ non
agere oportet quiſpiam egerit ob huiuſcemodi res,quæ naturam humanã ſu-
perant,nemoq́ perferret. Sunt autem quædã:ad quæ forſitan non licet queq̃

eſſe compulſum,ſed potius oportet ſumma perpeſſum tormenta mortē obi-
re.Ridicula nāq; uidentur ea quæ ad necem matris Alcmeonē Euripidis com 8
pulerunt.Eſt autem interdum difficile quale pro quali ſit expetendū:& quid
pro quo ſuſtinendum diſcernere.difficilius etiam eſt:poſteaq̄ cognoueris in
ſententia permanere.Fit enim plerunq;, ut ea quidem quæ expetantur mole-
ſta:ea uero ad quæ cogimur turpia ſint, unde laudantur atq; uituperantur ij
qui fuerunt aut non fuerunt compulſi. Quænam igitur dicenda ſunt uiolen- 9
ta? An ea quidem ſimpliciter inuitus quiſpiam agit quorum externa eſt cau-
ſa,& ipſe agens nihil omnino confert? quæ uero per ſe quidem inuitus facit,
ſed nunc & pro his expetuntur,principiumq; eſt in ipſo agente:ea per ſe qui-
dem inuitus facit,nunc autem & pro his ſponte agit? magis autem ijs ſimilia
ſunt qui ſua ſponte quis agit.actus enim ſunt circa ipſa ſingula : quæ quidem
ſponte facit. Qualia uero pro qualibus expetenda ſunt non facile aſſignare
poſſumus.quippe cum in ipſis ſingulis complures ſint differentiæ. Quod ſi 10
quiſpiam ideo iucunda & bona,uiolenta dixerit eſſe quia & extra ſunt & cō-
pellunt omnia:erit eius ſententia uiolenta.horum enim gratia omnes omnia
agunt,Atque qui uiolentia,inuitiq; agunt,ij cum dolore:qui ob iocūdum , ij 11
cum uoluptate agūt.Eſt autem ridiculum externa quempiam accuſare:ſed nō 12
ſeipſum,qui quidem ab huiuſmodi rebus facile capitur , & honeſtorum qui-
dem ſe,turpium autem:ea quæ afferunt uoluptatem cenſere cauſam eſſe.id igi
tur uiolentum eſſe uidetur,cuius principium eſt foris:nihil prorſus eo confe-
rente cui uis eſt illata.Omne autem quod ob ignorationem eſt actū:nō ſpon
te quidem eſt actum. Ab inuito tamē id effectum eſt omne pro quo dolet qui 13
egit,ipſumq; pœnitētia ſubit.qui nāq; ob ignorationem aliquid agit,& non
fert moleſte ſe illud egiſſe:ſponte quidem ſua non egit quod neſciebat. Non
tamen erit inuitus:quippe cum nō doleat ob idipſum.Qui igitur ob ignora-
tionem quippiam egit:ſi ipſum pœniteat,inuitus feciſſe uidetur.ſi non pœni-
teat,cum is alius ſit:non ſponte dicatur egiſſe.cum enim differat:melius eſt ut
proprium habeat nomen. At enim hæc etiam ipſa:ob ignorationem inq̄ age 14
re,& ignorantem agere diuerſa eſſe uidentur.Nam ebrius aut iratus nō uide-
tur ob ignorationem agere:ſed ob aliquid eorum quæ dicta ſunt,nō ſciēs,ſed
ignorans.omnis igitur prauus ignorat quæ agere oportet:& à quibus eſt ab-
ſtinendum.Et ob huiuſcemodi errorem iniuſti homines,maliq; omnino fiūt.
Inuitus autem dicitur quiſpiam agere:non ſi ignorat id quod conducit.non
enim ea ignoratio quæ facta eſt electione,cauſa eſt ut aliquid inuitus quiſpiā 15
faciat:ſed prauitatis , nec etiam ea quæ eſt uniuerſalis.homines enim propter
hanc ipſam reprehendūtur.Sed ea quę eſt ſingulorum in quibus,& circa quę
eſt ipſa actio.in his enim & commiſeratio locum habet & uenia.qui nāq; ali-
quid eorū ignorat inuitus agit.Forſitan igitur non ab re fuerit:ſi quæ & quot
ſunt ipſa determinabimus.Quis itaq;:quid,& circa quid,uel in quo agit,nō-
nūquām & quo,ut inſtrumēto.& cuius gratia,ut ſalutis,& quo modo,ut ſen
ſim uel uehementer.Vniuerſa igitur hæc,nemo ignorauerit:modo nō ſit inſa 16
nus.Patet aūt neq; enim ipſum agentem.quo nāq; pacto ſe ignorabit? Igno-

rauerit autem quiſpiam id quod agit.ut inquiunt dicẽtes excidiſſe ſibi,aut ne-
ſciſſe arcana eſſe:quemadmodum Aeſchylus ipſa arcana cæteris.aut oſtẽdere
uolentes immiſiſſe:ut qui telum immiſit. Putauerit autem quiſpiam & filium
hoſtem eſſe:ut Merope putauit.& haſtam cuſpidem habẽtem ea carere.& la-
pidem,pumicem eſſe.Et interfecerit quiſpiam ſalutis percuſſum cauſa,& mon
ſtrare uolens(ut faciũt qui manibus extremis luctantur)percuſſerit.Cũ igi-
tur circa hæc omnia in quibus eſt ipſe actus ſit ignoratio : qui horum aliquid
ignorauit,is inuitus egiſſe uidetur.& maxime in præcipuis.hæc autem ea ui-
17 dentur eſſe in quibus eſt ipſe actus:& id cuius gratia.Eius igitur quod ab in-
uito ob ignorationem talem dicitur eſſe factum:oportet actionem,dolorem
18 inſuper,pœnitẽtiamq́ afferre.Cum autem id inuitus quiſpiam agat,quod ui
& ob ignorationem agitur:id ſua profecto ſpõte quiſpiam uidebitur agere,
19 cuius principium eſt in ipſo agẽte ſciente ſingula in quibus eſt ipſe actus.For
ſitan enim non recte dicitur,ea fieri ab inuitis : quæ per iram aut cupiditatem
20 aguntur.Primo nãq; nulla bellua ſpõte aget:neq; pueri.Deinde quęrendum
21 eſt utrum nihil eorum ſpõte agamus quæ cupiditate uel ira agimus:an hone-
22 ſta quidem ſponte,turpia uero inuiti? An ridiculum eſt:cũ una ſit cauſa? Ab-
ſurdum eſt etiam forſitan ea ab inuitis agi cẽſere:quæ oportet appetere.opor
tet autem & iraſci pro quibuſdam,& cupere nõnullas res:ut ſanitatem atque
23 diſciplinam, Videntur etiam ea quidem quæ ab inuitis fiunt,dolorem:ea ue-
ro quæ cupiditate aguntur,uoluptatem afferre. Præterea quid intereſt inter
24 ea quæ per rationem & quæ per iram peccãtur,hoc ipſo quod ab inuitis agan
25 tur?etenim fugienda quidem ſunt ambo.affectus autem rationis expertes nõ
minus humani eſſe uidentur:& actus ipſius hominis ab ira cupiditateq́ fiũt,
Abſurdum eſt igitur hæc ab inuitis aig cenſere.

COMMEN.

1 CVM autẽ virtus circa affectus actusq;.] In ſecundo libro philoſophus docuit de vir
tute in genere,oſtendendo ortum ipſius,& à qua cauſa eſt,& afferendo eius diffinitio
nem,& ſpecies ipſius,& nonnulla alia quæ erant cognitu neceſſaria vt vidimus.nũc
autem in hoc tertio libro conſequens videbatur vt ſigillatim de vnaquaq; virtute do
ceret:pingendo ea quæ antea deſignauerat vt plena virtutum haberetur cognitio,&
ſummi boni natura,quod à nobis intenditur.verum non ſtatim id egit philoſophus,quia neceſſa
rio præcedebat doctrina,& cognitio aliquorum.nam cum virtutes oriantur ex noſtris operationi-
bus:videndum eſt à quibus principijs veniant ipſę operationes, de quibus oportet conſiderare mo
ralem philoſophum.talia vero principia ſunt ſpontaneum,& non ſpontaneum,cõſultatio,electio,
voluntas,& ſimilia ex quibus emanant noſtri actus.merito philoſophus in hoc libro antequã acce
dat ad expoſitionem,& doctrinam ſingularum virtutum,quæ fiunt per electionem & ſponte:neceſ
ſarium videtur declarare ſpontaneum,& non ſpontaneum,& electionem,& alia eiuſdem generis.di
uiditur itaque liber iſte in tres tractatus:in primo docet de omnibus principijs morum actionumq;
noſtrarum.in ſecundo de fortitudine.in tertio de temperantia.primus tractatus diuiditur in quin-
que capitula.in primo docet quid ſponte,& quid inuite fit:in ſecundo docet de electione:in tertio
de conſultatione:in quarto de voluntate:in quinto accommodat hęc principia virtutibus,& vitijs
oſtendendo quòd ipſa collocantur in noſtra poteſtate:& redarguit opinionem quorundam.primũ
capitulum diuiditur in tres partes.in prima docet quid inuiti facimus per violentiam : in ſecunda
quid inuiti facimus per ignorantiam:in tertia quid ſpõte agimus.in prima igitur parte affert duas
rationes quibus oſtendit ad moralẽ philoſophiã pertinere conſiderationem de eo,quod quis,ſponte
aut inuitus facit.prima hoc pacto.Ad ſcientiam morũ pertinet conſiderare de his de quibus fiunt
laudes,& vituperationes,& venia interdũ ac etiam miſericordia digna , ſed ab eo quod quiſq; agit

ponte,aut inuitus procedunt laudes,& vituperationes:& illa alia,ergo ad ſcientiã moralẽ pertinet
conſiderare de eo quod quiſq; agit ſponte,aut inuitus.i.de ſpontaneo,& non ſpontaneo.ſecũda rõ.
de his quæ ſunt vtilia legumlatoribus ad præmia pœnaſque conſtituendas conſiderare ad mora-
lem philoſophũ pertinet.ſed ea:quæ quis ſponte aut inuitus agit ſunt huiuſmodi:ergo ea pertinẽt
ad moralem philoſophum conſiderare. FORSITAN.} Vtitur moderatione,quia morales nõ 2
afferunt exactam certitudinem. VIDETVR itaq;.} Cum duobus modis operemur inuiti, aut 3
per vim,aut per ignorationem:incipit primo declarare quomodo agimus inuiti per violentiã.i.nõ
ſpontaneum per violentiam:poſtea declarabit non ſpontaneum per ignorantiã.verũ cum ſit ſpon-
taneum,& non ſpontaneũ incipit philoſophus à non ſpontaneo.i.à priuatiuo,vt per eius declara
tionem emergat poſitiuũ.i.ſpontaneum,oppoſitorum enim vt inquit philoſophus eadem videtur
eſſe ſcientia.notandũ ꝙ id quod inuite,& non ſponte fit.i.non ſpontaneum ſufficienter hoc modo
diuiſum eſſe oſtenditur,ſcilicet per violentiam & ignorantiã.nam id quod ſpõte fit,habet hęc duo
tanquã principia.ſ.appetitum,& cognitionem vel comprehenſionem.nam oportet appetitum fie-
ri ad illud,& etiã cognitionem præcedere id quòd ſponte fit.quòd ſi impeditur appetitus facit ali-
quis per vim.ſi cognitio impeditur facit per ignorantiã : ergo duobus modis poteſt facere inuitus.
merito non ſpontaneum bifariã diuiſit.notandũ quòd ſpontaneum cum non diuidatur,ſed proce-
dat:vel ſit ex dictis duobus principijs,& ſit vnũ,non videtur poſſe opponi inuito,ſiue non ſponta-
neo quod eſt duplex.ſ.vnum per vim,alterum per ignorantiam.natura enim ſemper vnum vni vi-
detur opponi.dicendum quòd hic vnum vni non duobus opponitur.ſpontaneum enim opponi-
tur non ſpontaneo quod eſt vnum genus:quod poſtea ſubdiuiditur in duo membra.ſ.per vim , &
per ignorantiam,vt dictum eſt:tanq̃ in duas ſpecies. ID autem eſt violentum.} Incipit philoſo- 4
phus docere de vno membro ipſius inuiti vel non ſpontanei:quod fit per violentiã . violentum eſt
igitur dicit philoſophus diffiniendo ipſum : eſt inquã id cuius principiũ foris tale exiſtit in quod
agens vel patiens nihil confert.in hac diffinitione tria notantur ad hoc vt aliquid ſit violentũ.vnũ
ꝙ principium quod mouet non ſit internum ei rei : quæ mouetur violenter : ſed ſit ab extra i deinde
quòd tale principiũ ſit potens per ſe mouere.tertio quòd id quod mouetur violenter:non conferat
aliquid adiumenti mouenti ab extra.cum igitur violento deficit aliqua iſtarum conditionum,non
proprie talis res appellatur violenta.quomodo autem violentũ ſit patet exemplis philoſophi quan
do aliquis mouetur præter intentionem ſuã à vento vel ab homine fortiore,quàm ſit ipſe:talis mo
tio dicitur violenta,ſi vero moueretur ad eã partẽ:quã appeteret,nõ eẽt illa motio violenta ,& ideo
addidit in quo nihil confert agens vel patiens,& his duobus nominibus appellat illũ qui mouetur
violenter.agens enim & patiens eadem perſona diuerſis reſpectibus eſſe poteſt.nam ea ratione qua
ſuſcipit vim dicitur patiens.ſ.in quantum compellitur : in quantum vero compulſus agit aliquid
aliud:vt ſiquis baculum habens in manu coactus à potentiore percutiat alium : aget illud & dice-
tur agens reſpectu illius quod agit,licet inuitus.Itaq; ea ratione qua ſuſcipit in ſe vim dicitur pa-
tiens:ea vero rõne qua cõpulſus agit aliqd aliud dicitur agens.& notandũ hic eſt quod rectius vti-
mur hoc termino ſponte & ſpontaneo,quàm voluntario,nam ad plura ſe extendit ſpontaneum ve
luti ad pueros,& belluas,quàm voluntario,& alio vocabulo vtitur hic philoſophus in ſpontaneo:
& alio inferius in ipſo voluntario. AT ea quæ ob maiorum.} Hac in parte philoſophus primo 5
affert quandam dubitationem:deinde eam ſoluit:poſtea ponit duas difficultates:demum cõcludit
& declarat quæ ſint violenta ſimpliciter,& quæ non proprie ſint,dubitatur igitur in primis vtrũq;
ob metum maiorũ malorum vel ob magnũ bonum fiunt:ſint dicenda fieri à nobis inuitis,& ponit
exempla. TALES igitur actus.} Soluit dubitationem philoſophus tribus rationibus.Prima.illę 5
actiones quæ fiunt ſecundum rationẽ temporis in quo aguntur ſunt magis ſpontaneis ſimiles q̃ in
uitis,at ea quæ fiunt ob metum maioris mali vel ob aliquod magnũ bonũ fiunt pro tempore:ergo
ſunt magis ſimiles ſpontaneis,nam omnis actio terminatur ad finem:ſi igitur iacere in mare aurũ
fit ob ſalutem:ſalus autem eſt finis;qui pro illo tempore expetitur,& etiam qui proiicit cognoſcit:
ergo non impeditur appetitus nec cognitio,quæ ſunt principij ſpontanei,quare tales actus erunt
magis ſimiles ſpontaneis. EST enim in ipſo.} Secunda ratio ad ſoluendã dubitationem:illę ope 6
rationes,quæ collocantur in noſtro arbitrio,& poteſtate vt agantur vel non agantur:ſponte magis
fieri videntur q̃ inuite,at operationes quas facimus ob metũ , & huiuſmodi collocantur in noſtra
poteſtate vt agantur vel non agantur,ergo ſponte fieri videntur.nam principium mouendi orga-
nicas partes,quæ ſunt inſtrumenta in huiuſmodi actibus,eſt in nobis:ergo tales operationes ſpon-
te fiunt à nobis,ſed forte non fiunt ſponte ſimpliciter:ſed ſecundum quid.i.ſecundũ tempus , non
enim abſolute,& in omni tp̃e ſpõte fierent.dicũtur tamen ſponte fieri , quia principium agendi eſt
in nobis. IN actibus autem.} Tertia ratio ad dubitationem ſoluendã.illę operationes quarũ cau
ſa laudari,aut vituperari ſolemus videntur ſpontaneę,at huiuſmodi actus qui fiunt ob metum,& 7
ſimiles,

ſimiles,ſunt tales vt eorum cauſa laudemur,aut vituperemur,ergo videntur eſſe ſpontanei , malor
nota,minor probatur à philoſopho afferendo quoſdam gradus taliũ operationũ.primus eſt gradus
eorum,qui faciunt aliquod turpe,& indecorũ pro conſequendo aliquo cõmodo,& quandoq; laudã
tur,quandoq; vituperantur.ueru accipit hic turpe pro ſordido,quod refertur ad corpus.nã turpe &
turpitudo animi nunquã laudari poteſt,& hoc eſt turpe quod opponitur honeſto.eſt igitur duplex
turpe:vnum ſimpliciter,& de ſe turpe,quod nunq̃ honeſte agi poteſt:vt homicidiũ:adulterium , &
alia generis eiuſdem.aliud eſt turpe ſecundũ quid,vt virum in magiſtratu conſtitutum per locũ pu
blicum currere:quod ab alio fieri poteſt non turpiter,at furtũ,& ſimilia ſemper ſunt turpia,& digna
reprehenſione,& non poſſunt laudari.philoſophus igitur intelligit hic turpe reſpectu corporis.ſecũ
dus gradus eſt eorum,qui ſubeunt aliquid indecens non tamen turpe animi : aliquid inquã vt fu-
giant magna mala,& iſti non laudãtur neq; vituperantur:ſed dicuntur venia digni.tertius gradus
eſt eorum:qui nullo modo ſunt laude,aut venia digni , quia nulla cauſa debent compelli ad turpia
perpetranda vt exemplo Alcmeonis oſtendit phs : qui vt Euripides refert, interfecit matrem hor-
8 tante,& impellente Amphrarao patre. EST aũt interdum.} Affert breuiter duas difficultates quę
eueniunt in his quæ fiunt ob metum maiorũ malorum:quarũ vna eſt ex parte cognitionis.alia eſt
9 ex parte experientię,ſententia patet in textu. QVÆNAM igitur dicenda.} Declarat nunc philo
ſophus qualia ſint illa quę ſimpliciter ſunt violenta,& item illa quæ ſunt violenta ſecundum qd,&
aliqua ex parte.dicit igitur cũ nos attulerimus quaſdam operationes quæ videntur eſſe mixtę,quæ
nam ſunt illa quæ ſunt ſimpliciter violenta?Et reſpondet ꝙ illa ſunt talia,quæ aliquis agit compul
ſus,& coactus à principio foris exiſtente:in quo agens nihil confert,vt ſiquis coactus,& compulſus
in aliquem percutiat illum inuitus.ſecundo declarat id quod non ſimpliciter eſt violentum.talia.n.
fieri videntur cũ fiunt:ſponte non ſimpliciter :ſed pro tempore ſponte aguntur quoniam principiũ
agendi vel non agendi eſt in nobis,& talia ſunt in noſtra poteſtate , poſtea repetit illam difficultatẽ
quæ oritur ex parte cognitionis propter ſingula quæ reſpiciunt,perſonam,tempus,locum , & alia
10 ſimilia.concluditur ergo quod illa dicuntur magis agi ſponte cũ ſint in noſtra poteſtate. QVOD
ſi quiſpiã iocunda.} fuit opinio quorundam philoſophorum quod hõ agit ſponte ea omnia quę
proueniunt à recta ratione,inuitus aũt agit turpia,& horũ dicebant non eſſe cauſam hominem,ſed
res iocundas,& pulchras quæ ab extra cõpellebant:honeſtorũ vero hominem tantum eſſe cauſam,
hanc opinionem,quæ fuit cirenaicorum, vt aiunt multis in locis refellit philoſophus , quia aufert
liberum arbitrium,& conſultationem,& labefactat omnem moralem diſciplinam:nunc vero repro
bat duabus rationibus.prima ſi iocunda,& pulchra afferunt violentiam:certe omnia quæ agimus
eſſent violenta,ſed hoc eſt abſurdum,ergo iocunda,& pulchra non afferunt violentiã,quod autem
illud ſequeretur ex eo percipi poteſt quod omnes operantur vt ait ob iocunda,& pulchra ſiue vitio-
ſe ſiue ſtudioſe operentur.notandũ quod violentũ aut accipitur pro afferente vim:aut pro actione
violenta que prouenit à tali vt ita loquar violẽtante,& vim afferente.hoc loco accipitur violentũ
pro eo quod affert vim homini.nam illi philoſophi dicebant pulchra,& iocũda neceſſario compel-
11 lere. AT qui violentia. } Secunda ratio , omne quod operamur violenter:cum dolore,& mo-
leſtia agimus,ſed operationes circa iocunda,& pulchra non agimus cum dolore,ſed potius cũ vo-
12 luptate,ergo tales operationes non fiunt per violentiã vt illi philoſophi volunt. EST autem ridi-
culum.} Concludit philoſophus ſententiam iam probatam,& affert diffinitionem violenti vt pa-
tet.notandum quod violentum tribus modis deſcribitur à philoſopho :primo dixit in quo agens
vel patiens nihil confert.ſecundo dixit nec agens quicq̃ confert,& omiſit patiens.tertio dixit nihil
conferente eo cui vis affertur , & omiſit agens:omnes tamen loci re,& ſententia in idem redeunt , &
vnam perſonam deſignant:quæ denominatur,quandoq; ab agente,quandoque à patiente , quan-
doque ab vtriſque.dubitatur vtrum violentum ſit cauſa ſufficiens vt quis agat inuitus , & videtur
quod non ſit ſufficiens . nam aliquis proiicit ſurſum lapidem . hic motus ſit violentus : & tamen
fit ab homine ſponte.aliquis etiam ſaltat ſurſum,& fit motus violentus propter corpus,tamen non
fit ab inuito,quia ſponte eleuatur & ſaltat.ergo violentum non eſt cauſa ſufficiens ad hoc vt quis
agat inuitus.oppoſitum tamen dicit philoſophus cum diuidit inuitum in violentũ,& in id quod
eſt inuitum per ignorantiam.dicendum quod duplex eſt violentum:vnum contra naturam ; & op-
ponitur naturali . aliud eſt contra id quod ſponte fit,& opponitur principio ſponte agendi ꝙ pro-
prie eſt in animalibus,& præſupponit cognitionem.primum vero non præſupponit cognitionem
hac ſtante diſtinctiõe violenti facile ſoluũtur dubitationes.ſed ad hoc idem declarandũ ponuntur
duæ cõcluſiones.pria.violentũ quod opponitur naturali non eſt cã ſufficiens vt quis agat inuitus,
qa eſt priuatio tantũ motus naturalis,& nõ impedire videtur principium agẽdi ſpõte.ſecũda.violẽ-
tum quod opponitur principio ſponte agendi eſt cauſa ſufficiens vt quis agat inuitus,& ad rõnes:
iactatio lapidis ſurſum eſt violenta reſpectu lapidis,quia eſt contra ſuũ motum naturalem reſpectu

vero proiicientis eſt ſpontanea. ſaltatio vero ſurſum eſt etiam ſpontanea reſpectu ſaltantis, & nõ eſt
motus violentus. Nã animal ferri poteſt naturaliter ſurſum, deorſum, & ad omnes differentias po-
ſitionis. ſed cum dicitur quòd eſt violẽtus, & oppoſitus naturali, dicitur reſpectu corporis, quia mo
uetur ſurſum contra naturam ſuam, de quo non eſt attendẽda ratio, quia eſt pars compoſiti: ſed eſt
attendendus motus totius coniuncti. i. animalis quod eſt tertia entitas: nec eſt tantum anima nec
tantum corpus, ſed tertia entitas conſtituta ex vtriſq;. Itaq; ille motus ratione partis. i. corporis nõ
poteſt denominare totum illum motũ violentũ. Nam fit à principio interno animalis, & non à cã
externa. Circa hanc partem vt clarius intelligatur quid homo agit inuitus per violentiam: dubita-
tur vtrum operationes quæ fiũt ob metum maiorum malorum fiant ſponte an inuite, & an ſint mi-
xtę ita tamen vt magis ſponte q̃ inuite fiant vt dicit philoſophus. arguitur contra, nullum mixtum
eſt aliquid eorum ex quibus miſcetur, ſed tales operationes dicuntur mixtę: ergo non ſunt aliq̃d eo-
rum ex quibus ſunt mixtę. maior patet quia ſi mixtum eſſet aliquid eorũ ex quibus eſt mixtũ tunc to
tum haberet naturam partis: minor probatur auctoritate philoſophi, qui eas' operationes appellat
mixtas. ſecũda ratio ſi iſte operationes magis ſponte q̃ non ſponte fierent vt dicit phs, hoc eſſet ex eo
quia partim ſponte, partim inuite fierent. at philoſophus dicit eas fieri magis ſponte, q̃ inuite: ergo
partim ſponte partim non ſponte: ex quo ſequeretur quòd tales operationes, aut eſſent in eadem
parte animę, aut in diuerſis. verum neutro modo dici poteſt: primo nõ ſunt in eadem parte animę,
quia ſequeretur quòd contrarij actus eſſent in eodem, nec etiam in diuerſis, quia contraria habent
fieri circa idem ſubiectum, ergo non erunt partim ſponte partim non. pro ſolutione dicendũ quòd
philoſophus oſtendit tales operationes conſiſtere in tribus. primo de ſe & ſimpliciter non ſubiiciun
tur principio ſponte agendi. ſecunda conditio quòd tales operationes dicuntur fieri à nobis ſpon-
te pro tempore: ſimpliciter autem non: tertia conditio eſt quòd tales operationes dicuntur fieri ma-
gis ſponte, q̃ inuite, quia vnaquęq; operatio debet diiudicari talis in tempore in quo fit, & cum eſt
actu, & non ſimpliciter. Ad rationem primam reſpondere poſſumus: quòd mixtum non eſt aliquid
ex mixtis, ſed denominatur hic totũ ab vna parte, & maiore, & principaliore vt ſæpe fit. i. ab ſponte
potius q̃ ab inuito: quia potius fiunt ſponte. Ad ſecundam reſpondetur, & concluditur quòd par-
tim ſponte partim inuite fiunt tales operationes, & ſunt in eadem, & dependent ab eadem poten-
tia animę. i. ab appetitu. ille enim eſt principium mouendi, & renuendi, & cum dicitur tunc eſſent
duo contraria in eodem ſubiecto: reſpondendum eſt contrariũ hoc pacto partim ſpõte partim inui-
te: ſed diuerſis reſpectibus ſumitur. ſi enim ſumantur ſimpliciter: & de ſe ſine conditione temporis
non dicentur fieri ſponte. ſi autem ſumãtur in tempore in quo fiunt: tunc à nobis ſponte fiunt, & ſic
patet quòd tales operationes magis ſponte fiunt, q̃ inuite: ꝑpter tres conditiones: quas dixit phi-
loſophus. & ſic habemus declaratũ primũ membrum eius quod fit non ſponte. i. per vim. OMNE 13.
autem quod per ignorationem. ❡ Hæc eſt ſecunda pars huius primi capituli, in qua philoſophus
poſtea quã ſuperius diuiſit actus noſtros in ea quæ fiunt ſpõte, & in ea quæ fiunt non ſpõte, & rur-
ſus id quod fit non ſponte bifariam fit diuiſum: in id quod fit per violentiam, & id quòd fit per igno
rantiam: cum declarauerit de inuito, & nõ ſpontaneo per vim: nunc declarat de non ſpõtaneo, & in-
uito per ignorantiam, quod erat alterum membrum declarandum. verum cum aliquid fieri nõ ſpõ
te per ignorantiam duobus modis euenire poſſit, aut per ignorantiam agere inuitũ, aut non agere
inuitum, nec tamen ſponte. declarat philoſophus differentiam quæ eſt inter agere per ignorationẽ
inuitũ, & agere per ignorationẽ non ſponte, & affert hanc ſententiam, quòd non omne, quod fit per
ignorantiam ſtatim ſequitur quòd fiat ab inuito, & probat hoc pacto. omne quod fit à nobis in-
uitis per ignorantiam certe poſtq̃ cognoſcitur: affert nobis dolorem & pœnitudinem, ſed nõ omne
quod fit per ignorantiam ſemper eſt tale vt poſtea afferat nobis dolorem & pœnitudinem: ergo non
omne quod fit per ignorantiam fit à nobis inuitis vel vt melius percipiatur forma rationis dicatur
hoc pacto. omne quod fit per ignorantiam ab inuito poſtea ſequitur pœnitudo & dolor, at aliquod
fit per ignorantiam quod non ſequitur pœnitudo, & dolor: ergo aliquod fit per ignorantiam quod
non fit ab inuito: exemplum maioris. vt ſiquis per ignorationẽ interfecit aliquem, & poſtea cũ reſci-
uit dolet & angitur. exemplũ minoris. vt ſiquis pro plumbo ſibi debito ignoranter accępit argentũ,
& poſtea nec dolet nec eum pœnitet, talis nõ dicetur quòd inuitus accęperit: nec etiam ſpõte, quia
non cognouit. nam id quod agitur ſponte agitur per cognitionem noſtrã. vnde tales erũt gradus,
primo qui ſponte agit per cognitionem: qui vero agit nõ ſponte, aut per violentiam id erit de quo
antea docuit: aut per ignorantiam, & hoc bifariam rurſus aut inuitus, quia poſtea pœnitet, aut nõ
ſponte, quia poſtea non pœnitet, & cum hic non habeat proprium nomen, & ſit tamẽ alius ab inui
to, appelletur dicit philoſophus noĩe generis. i. non ſponte agens, quia non poteſt dici quòd agat
inuitus cum non pœniteat, nec etiam quòd agat ſponte, cum ignorauerit: dicatur ergo quòd agat
non ſponte, & vocetur nomine generis. vnde ex dictis concluditur iſta ſententia philoſophi ꝙ igno-
ratio

ratio ea quam dolor, aut pœnitudo non ſequitur non eſt cauſa vt aliquid agatur ab inuito, ſed il-
14 la tantum quam poſtea ſequitur dolor aut pœnitudo. AT enim. ℈ Affert differentiam quæ eſt in-
ter ignorantem agere, & per ignorantiam agere: vt oſtendat ignorantem eſſe non eſſe cauſam vt ali-
quid fiat ab inuito. & vult quòd cum duplex ſit ignorãtia, vna qua aliquis eſt ignorans: alia per quã
agimus ignoranter: quòd iſta differant inter ſe, & hoc oſtendit duabus rationibus, ebrius & iratus
non operatur per ignorantiam, ſed per iram & ebrietatem. attamen ebrius, & iratus agit ignorans:
ergo non omnis ignorans agit per ignorantiam. diuerſa igitur ſunt iſta: maior eſt clara, quia ebrius
& iratus agit per ebrietatem vel iram: non per ignorantiam. minor, quia agit ignorans cum non
cognoſcat id quod agit ira vel ebrietate impeditus vt patet. ſecũda ratio. non omnis malus operatur
per ignorantiam: at malus operatur ignorans, ergo non omnis ignorans agit per ignorantiam. pa-
tet ratio quia malus non agit malum per ignorationem, eſſet enim venia dignus: tamen omnis ma-
lus agit ignorans, quia ignorat finem ob quem agit, & cum ſit malus illũ finem exiſtimat eſſe bonũ:
15 quia habet iudicium corruptũ. INVITVS autem. ℈ Poſtea q̃ oſtendit quòd ignorantem, & per
ignorantiam agere non ſunt idem, ſed iſtę duę ignorationes differũt: nunc oſtendit quòd ignoratio
ea qua aliquis dicitur eſſe ignorans nõ eſt cauſa vt aliq̃s iure dicatur operari inuitus, ſed illa potius
quæ fit in circunſtantijs rerũ ſingularium cũ hoc vt ſequatur pœnitudo. talis enim ignoratio vide-
tur eſſe digna cauſa vt aliquis dicatur agere inuitus, & non eſt cauſa vitij, ſed digna venia. affert igi-
tur primo vnam ſententiã. ſ. quòd ignoratio eius quod prodeſt, ideſt ignorare verã vtilitatẽ, & bonũ
in rebus, non eſt cauſa vt aliquis dicatur agere inuitus, & probatur hoc pacto, illa ignorantia: quæ
fit cum electione non eſt cauſa vt aliquis agat inuitus. at ignorantia eius quod prodeſt, & noſtri bo
ni fit cum electione, ergo talis ignoratio non eſt cauſa vt aliquis agat inuitus. maior patet. id enim
quod fit cum electione non fit inuite: minor. ignoratio enim eius quod prodeſt, & noſtrę vtilitatis,
& perfectionis fit per electionem. ignorare enim id: quod prodeſt, & etiam ſcire illud eſt poſitũ in no
ſtra poteſtate, & ſi illud non ſcimus quod ſcire oportebat per electionem id factum eſt: quia ſic pla-
cuit nobis, cum in noſtra poteſtate fuerit collocatũ. patet igitur quòd ignoratio eius quod prodeſt
non eſt cauſa vt aliquis dicatur operari inuitus nec excuſationem meretur. Item dicit quòd nec ea
ignoratio quæ eſt vniuerſalis eſt cauſa vt quis agat inuitus, nec eſt digna excuſatione aut venia, ſed
pœna potius, & reprehenſiõe. erat. n. in noſtra poteſtate collocatum cognoſcere illud vniuerſale vel
non cognoſcere, ergo nõ eſt cauſa ignoratio vniuerſalis vt quis agat inuitus. ex quibus infert quod
illa ignoratio: quæ eſt alicuius circunſtantię non vniuerſaliter ſumptę, ſed ſingularis, eſt cauſa vt ali
quis dicatur operari inuitus, & hęc digna venia, & miſericordia, quia peccauit ignoratiõe alicuius
circunſtantię, quam particulariter non potuit percipere, & cum multę ſint ignoratiões vt patet: iſta
tantum vltima excuſationem habet, & cauſam vt aliquis dicatur agere inuitus. Notandum pro de-
claratiõe eorum quæ dicta ſunt, quòd ignorantia ſiue ignoratio eſt multiplex. vna eſt ignoratio eius
quod prodeſt noſtrę perfectioni. alia eſt ignoratio circunſtantiarum quæ requiruntur ad mediocri-
tatem, & ſtudioſam operationem conſtituendam: quas inferius enumerabit philoſophus. verum
ignoratio eius quod prodeſt bifariam eſſe poteſt, aut in vniuerſali, aut in particulari. in vniuerſali
hoc pacto: vt ſiquis ignoret non eſſe adulterium committendum, & huius ignorationis ipſe homo
eſt cauſa: quia in ſua poteſtate erat, tam cognoſcere ea quæ cognoſcenda ſunt, quàm non cognoſce
re, quin etiam vult philoſophus vt leges, quæ ad nos pertinent, teneamus. ignorare igitur in vniuer
ſali vel peruerſe ſcire, quod eſt etiam alio modo ignorare: ipſe homo eſt cauſa. alia eſt ignorãtia eius
quod prodeſt: ignorantia inquam in particulari vt ſiquis ignoret hoc adulterium non eſſe commit-
tendum. itaque ſupra vniuerſale erat adulterium non eſſe committendum: particulare hoc vel illud
adulterium non eſſe committendũ. & huius etiam ignoratiõis culpa eſt in nobis, & his duobus mo-
dis erat prauus ignorando tam in vniuerſali quàm in particulari id quod eſt bonum. relinquitur
ignoratio circunſtantiarum quæ etiam bifariam ſumi poteſt, ſcilicet in vniuerſali, & in particula-
ri: exemplum primi: vt ſiquis ignoret tempus, locum, & alias huiuſmodi circunſtantias: quas & ſci-
re debet, & ſi poſtea peccat, quia ignoret in vniuerſali non eſt dignus excuſatione, nec dicere poteſt
quod egit inuitus, quia neſciebat in vniuerſali talem, ac talem circunſtantiam. at tu ſcire debebas.
exemplum ſecundi eſt vt ſiquis cum operatur ignorat aliquam circunſtantiam, quia non potuit ei
illa particularis eſſe nota, quia deceptus fuit, ex huiuſmodi cauſa. vt ſiquis filium percuſſerit exiſti-
mãs eſſe patrię hoſtẽ, & ſimilia: quæ venia ſunt digna, & hæc tãtũ ignorãtia, ſcilicet alicuius circun
ſtantiæ in particulari eſt cauſa vt aliquis dicatur agere inuitus, ſi poſt factum ſequatur pœnitudo,
& dolor. ex dictis quatuor cõcluſiões afferri poſſunt. I. Ignoratio in vniuerſali vtilitatis vel eius quod
prodeſt nõ eſt cauſa vt aliquis dicatur agere inuitus, vt ignorare vſuram vel adulteriũ eẽ malum. II.
Ignoratio vtilitatis vel eius quod prodeſt: in particulari non eſt cauſa vt aliquis dicatur agere inui-
tus vt ignorare hoc vel illud adulteriũ eẽ. III. Ignoratio alicuius circũſtãtię in vniuerſali nõ eſt cã vt

quis agat inuitus vt ignorare locum, aut tempus variare res agendas. hæ tres ſpecies ignorationũ
non ſunt cauſa, vt aliquis dicat ſe inuitum operari quia & ignorare, & ſcire erat in ſua poteſtate col-
locatum, & non habet excuſationem. iiij. Ignoratio alicuius circunſtantię in particulari, & ſingula
ri eſt cauſa vt quis dicatur agere inuitus, cum hoc tñ vt poſtea quã cognouit doleat, & pœniteat, &
hoc pacto dicitur inuitũ per ignorantiã, vt etiam magis patebit inferius per ea quę dicentur. Notã-
dum quod in ſpeculatiuis ſunt nõnulla principia vniuerſalia: vt de quolibet affirmatio, & negatio,
& ſi ab ęqualibus ęqualia demas ea quę remanẽt ſunt ęqualia, & alia huiuſmodi. in actiuis quoq;,
vt omne honeſtum proſequendũ: omne turpe fugiendum, & ſimilia. verũ vt in ſciẽtijs ſpeculatiuis-
ea ſunt cognitu neceſſaria, ſic etiam iſta in actiuis actionibus & virtutibus neceſſario requiruntur.
FORSITAN igitur non. ⁊ Poſtea quã philoſophus attulit illas differentias ignorationis, ex qui-
bus oſtendit non oẽm ignorationem eſſe cauſam vt aliquid agamus inuiti: nũc philoſophus affert
numerũ circunſtantiarum: quas appellat ſingulas: circa quas verſatur omnis noſtra actio. & primo
enumerat ipſas circunſtantias, deinde declarat ipſas, & oſtendit quę nã ſint illę circũſtãtię, quibus 1
ignoratis fit vt quiſpiã agat inuitus. poſtremo concludit quid ſit inuitum per ignorãtiã. enumerat
igitur in primis circunſtantias vel conditiones quæ requiruntur in qualibet operatione, & affert ſe-
ptem quauis nomine vnius duas intelligi velit. prima circunſtantia eſt quis, ideſt ipſe agens: ſecun-
da quid, ideſt actus quem agit ipſe agens. tertia circa quid, ideſt materiã circa quam verſatur. quar-
ta in quo, & hoc bifariam, ſcilicet in quo loco, & in quo tempore, quinta quo, ideſt quo inſtrumen
to agit. ſexta gratia cuius, ideſt finis ob quẽ agit. ſeptima quomodo, ſcilicet fiat actio: vt ſenſim vel
vehementer: parũ vel nimium quam ſit opus & ſimiliter. Et iſtę ſunt omnes circũſtantię: circa quas
verſatur omnis actio. cũ aũt ſint tot, & non ſint neq; plures neq; pauciores, oſtẽdi poteſt hoc pacto:
omnis circunſtantia aut reſpicit agens, & cauſam actus, aut reſpicit ipſum actum. ſi agens & cãm
actus, tunc aut eſt cauſa efficiens, aut finalis, aut materialis. ſi efficiens aut eſt principalis. i. quis &
perſona agentis: aut inſtrumentalis. i. quo. ſi finalis tunc eſt finis. i. gratia cuius: ſi materialis tunc eſt
circa quod: & ſic habemus quatuor circunſtantias ex parte cauſę actus. ſin vero circunſtantię reſpi-
ciant ipſum actum: tunc conſiderabitur, aut ſecundum ſubſtantiam, & eſſentiam ſuam. i. quid: aut
ſecundum menſuram ſuam, ideſt in quo, ſcilicet vel loco vel tempore, aut ſecundum qualitatem. i.
quomodo, & ſic habemus tres alias. VNIVERSA igitur hæc. ⁊ Poſtq̃ philoſophus enumera- 16
uit conditiones, & circunſtantias circa quas noſtri actus verſantur: nunc oſtendit qualium ſit igno-
ratio, quia non omnium circunſtantiarum eſt ignoratio, & dicit quòd omnia hæc, ſcilicet colle-
ctiue nemo ignorabit modo ſit ſanę mentis. nam perſonam agentis nemo ignorare poteſt, aliter ſe
ipſum ignoraret, quod non ſit niſi ſit aliquis inſanus. In alijs vero ignoratio fieri poteſt vt oſtendit
philoſophus, & incipit afferre ſecundam circunſtantiam, ſcilicet quid eſt id quod agit: vt ſiqs igno-
ret vt dicitur de Eſchilo q in ſua poeſi dicitur edidiſſe archana qbus vtebant in ſacris Cereris. vnde
vocatus in iudiciũ ad Ariopagum excuſauit ſe quòd per ignorantiã egiſſet. Aliud exemplũ eſt vt ſi-
quis mucronẽ educens è vagina vt oſtenderet interficit eum cui volebat oſtẽdere hic ignorare vide-
batur quid ageret. tertia circunſtantia eſt circa quod, ſcilicet materiam vt accidit Meropę circa filiũ
Creſpontem quem interfecit hoſtem eſſe ratus. Ignorari etiam poteſt quarta circunſtantia. i. quo. ſ.
inſtrumento vt ſiquis ignoret haſtam habere cuſpidem: vel credat lapidem quendam eſſe pumicem
& proiiciens percutiat aliquem. Item ignorari poteſt gratia cuius. i. finis. i. quinta circunſtantia vt
ſi medicus incidat venam gratia ſanitatis, & ſequatur oppoſitum. Ignorari etiam poteſt modus. i.
ſexta circunſtantia vt ſi pugil docere volens ſenſim ſe agere credens: vehementius agat, & afferat vul
nus. omiſit philoſophus declarationem in quo: ideſt circa locum, & tempus tãq̃ per ſe notam. igno
ratio autem talis fieri poteſt quando ignoratur vtrum ſit ſacer locus an prophanus. ſimiliter vtrum
dies feſtus an non. deinde dicit philoſophus quòd ille qui ignorabit aliquam iſtarum ſeptem cõdi-
tionum, ſcilicet in particulari dicetur agere inuitus: præcipue ſi eueniet vt erret, & ignoret illa duo,
ſcilicet circa quid. i. materiam circa quam, & gratia cuius. i. finem. nemo enim vellet ignorare iſtas.
itaq; ſi eueniet vt in pticulari ignoret iſtas pcipue dicetur agere vel egiſſe inuitus. ſic igitur circa ſin-
gulas iſtas fieri in operãdo ignoratio poteſt præter vnam. ſ. perſonam agẽtis. nunq̃. n. ſeipſum igno
raret niſi inſanus. EIVS igitur. ⁊ Declarat philoſophus quòd ignoratio alicuius circunſtãtię eſt 17
cauſa vt aliquis agat inuitus, ſi hoc addatur vt ſequatur pœnitudo, & dolor ex quibus habemus in-
uitum per ignorãtiam eſſe id quod fit ignoratione alicuius circunſtantię ex ſeptem enumeratis: ex-
cipitur. n. perſona agẽtis cum hoc etiam addito vt poſteaq̃ cognouit ſequatur pœnitudo & dolor:
& ſic habemus declaratum alterũ membrũ nõ ſpontanei. i. inuitũ p ignorantiã vt manifeſte patet.
CVM aũt id inuitus. ⁊ Hęc eſt tertia pars huius capituli, in qua phs poſteaquã determinauit de eo 18
quod fit à nobis inuitis, aut p vim, aut per ignorãtiã: nũc declarat ſpõtaneum. & id quod fit à nobis
ſpõte, deinde excludit, & poſt habet terrorẽ quorundã. ſ. Cirenaicorum vt aũt. diffinit igitur in pri-

mis id

mis id quod ſponte fit,& talis diffinitio oritur ex añ determinatis.nam ſi id quod operamur inuiti,
aut per vim,aut per ignorantiã agimus:certe id ſponte fiet cuius principium internum eſt in agen/
te,& hæc pars eſt contra inuitum perviolentiam ,cuius principium extra eſt:præterea addit in agen
te ſcienteſingularia circa quæ actus fiunt,& hæc pars eſt contra inuitum per ignorantiam , & his
duobus membris diſtinguitur ab illis ſibi oppoſitis.pulcherrime igitur proceſſit philoſophus decla
rando,& diffiniendo primo illa duo membra, ſcilicet inuitum per vim,& inuitum per ignorantiã,
quia difficile erat declarare id quod ſponte fit,niſi antea eſſent illa declarata . oppoſitorũ enim eadẽ
19 eſt diſciplina,& vnum contrarium cognoſcitur per alterum. FORSITAN enim. Nũc philoſo
phus refellit errorẽ & opinionem quorundã de eo quod ſponte fit,& dicit quòd forſitan illorũ ſen/
tentia non eſt vera,quæ dicit quòd illa quæ efficiuntur per iram aut cupiditatem fiunt à nobis in/
20 uitis. PRIMO nanque. Affert rationes ad refellendam eam ſententiam , & oſtendendum ꝙ illa
quæ fiunt per iram aut cupiditatem fiunt ſponte:probat aũt ſex rationibus. pria rõ.ſi ea quæ fiunt
per iram,& cupiditatem non fiunt ſponte,ſed inuite vt dicunt i lli:tũc nullum animal præter homi/
nem , nec etiam pueri agerent ſponte.at conſequens falſum,ergo & antecedens.nam videmus pue/
ros ſua ſpõte agere nõ nulla,& bruta etiã ſponte ſua accedere ad paſcua & ſimilia . notandum quòd
appetitus eſt duplex,aut rationis,aut ſenſus.appetitus rationis,ideſt voluntas quæ ſemper præſup/
ponit rationem eſt in pueris in potentia,quia nondum ea operantur.Appetitus ſenſitiuus eſt in eis
actu.at in brutis nullo modo eſt appetitus rationis:ſed vnus tantum,quo animalia dicuntur agere
ſponte.quare ſpontaneum eſt principium in eis nullo modo voluntarium:ex quo hic patet id quod
ſupra diximus quòd id quod multi accipiunt voluntarium dici debet ſpontaneum: quod extendi/
tur ad plura,quia non ſolum competit animalibus rationalibus,ſed etiam brutis.voluntarium tan
tum rationalibus,vnde philoſophus cum loquitur de ſpontaneo dicit græce ἑκούσιον cum de volun
tario βούλησιν. DEINDE quærendum eſt vtrum. Secũda ratio.Si omnia quæ fiunt per iram , &
21 cupiditatem fierent à nobis inuitis,tunc aut omnia tam bona , quàm mala fierent à nobis inuitis:
aut bona ſponte:mala vero inuite.at neutrum horum eſt,ergo nec illud,ſcilicet quòd ea quæ agun
tur per iram,& cupiditatem fiant à nobis inuitis.quòd autem neutrum horum ſit probatur . Nam
primo omnia,ſcilicet tam bona,quã mala non fiunt propterea à nobis inuitis,quia tunc homo ni/
hil ageret ſponte cum omnis fere noſtra actiua operatio fiat,aut circa iram,aut circa cupiditatem,
& tamen homo quandoq; agit ſponte.nec item eſt ſecunda pars vera quòd bona fiant à nobis ſpõ/
te,mala vero non.cum vna ſit cauſa vnumq; principiũ à quo bona,& mala prouenire, & procedere
poſſunt:verum idem erit iudicium de ipſis,nam abſurdum eſt ponere duo diuerſa,ſcilicet ſponte,&
inuitum procedere ab vna cauſa:& eodem principio,ſcilicet ſpõte agendi,ideſt cum vnum ſit prin/
cipium ſponte agendi amborum:abſurdum eſt dicere quòd talia.i.honeſta proueniunt,& fiunt ſpõ
te,turpia vero à nobis inuitis,& ſic patet concluſio. ABSVRDVM eſt etiam. Tertia ratio.Si ea
22 quæ fiunt per iram & cupiditatem fierent à nobis inuitis:tunc omnia quæ oportet appetere fierent
inuite.conſequens eſt abſurdũ,ergo & antecedens.quòd autem hoc eſſet abſurdum probatur à phi/
loſopho,quia oportet appetere ſanitatem,diſciplinã:& dicere quòd iſta fiant à nobis inuitis abſur/
dum eſt.ſunt etiã nonnulla pro quibus quantũ oportet iraſci debemus vt ſi videamus patrem verbe
rari iniuſte.at dicere quòd talia agamus inuiti videtur eſſe alienum à ratione. VIDENTVR etiã
23 ea. Quarta ratio.Ea quæ fiunt à nobis inuitis afferunt nobis moleſtiam,& dolorem:at ea quę per
cupiditatem vel iram aguntur non afferunt nobis eo pacto dolorem , ſed potius voluptatem , ergo
talia non fiunt à nobis inuitis. PRÆTEREA quid intereſt. Quinta ratio.Ea ꝗ licet fugere pa/
24 riter,& non fugere ſponte à nobis aguntur:at tam ea quæ per mentem ꝗ ea quæ per iram cupidita/
temq; peccantur:licet fugere cũ ſint in noſtra poteſtate:ergo tam illa ꝗ iſta ſponte à nobis aguntur,
quaſi dicat nulla differentia eſt inter ea delicta ꝗ fiunt à ratione,& ea quæ per iram fiunt vel cupidi/
tem:differentia inquam non eſt,quantũ ad hoc quòd vtraq; fugere poſſumus,cum ſint in noſtra po
teſtate,& in hoc idem ſit iudiciũ de vtriſq;,& ſi illi dicerent:iſti affectus non ſunt humani,quia ſunt
in parte animę irrationali,mens autem ſemper eſt cum ratione:dicet philoſophus quòd nõ ſunt mi
nus humani , quia ſi ſint in parte animę irrationali per eſſentiam:tamen ſunt in parte rationali per
participationem quæ obtemperare poteſt rationi in ipſo homine,vt patebit.notandum quòd ratio
etiam errat & delinquit,& ſi recta ratio nunquã erret:quia eſt cum prudẽtia.Errat autem ratio cum
abeſt prudentia,& vrgente appetitu,ſuccumbit:vt in vitioſis apparet vt ĩ ĩcontinẽte vel in intẽpera
to,& auaro,& ſimilibus:& delinquit circa ea quæ ſunt in noſtra poteſtate:ideo puniuntur huiuſmo
di delicta,& dicuntur ſponte agi à nobis.vincitur enim ratio,& ſe obfuſcari permittit ira vel cupidi
tate,& male diiudicat & errat.quòd ſi dicamus delicta quę fiunt per mentem & rationẽ:fieri à nobis
ſponte:profecto & illa quę per iram cupiditatemq; peccantur:ſponte à nobis fieri dicamus oportet
cum in hoc,ſcilicet ſponte vel non ſponte fieri idem ſit iudicium de vtriſq;. AFFECTVS autem

affectus.}Sexta & vltima ratio.operatiões quę fiunt à nobis inuitis non videntur eſſe proprie humanę:at operationes quæ fiunt à cupiditate,& ira ſunt humanę,ergo non fiunt à nobis inuitis,maior patet,quia humanę operationes collocãtur in noſtra poteſtate ,minor,quia ira & cupiditas ſiue iraſcibilis,& concupiſcibilis ſunt principia in homine,& ſunt in appetitu:qui , & ſi ſit irrationalis per eſſentiam,tamen eſt rationalis per participationem,& obedientiam rationis. In brutis vero nõ nullo modo eſt rationalis,& per hanc rationem videtur tangere motiuum illorũ.dicebant enim iſta duo principia carere ratiõe,& eſſe in homine ſicut principium nutriendi,& ſimilia,quæ non fiunt à nobis ſpõte.potentia enim nutritiuã de ſe ſemper nutrit ſiue velimus ſiue non:dum viuimus.at illi dicebant idẽ iudicium eſſe de ira & cupiditate,vnde hoc refellit philoſophus oſtendendo quòd ,& ſi ſint expertia rationis ſecundum eſſentiam ſuam:tamen ſunt participantia rationis,& poſſunt obtẽperare rationi,& ideo humana,quia in brutis hoc fieri non poteſt:nec etiam in uegetatiua potentia quæ nullo modo eſt apta obedire rationi,vt in fine primi libri oſtendit philoſophus,& ſic cõcludit, quòd ea quæ per iram & cupiditatem fiunt,ſponte dicuntur fieri.

De electione. Cap.II.

DEterminatis autem his:eo inquam quod ſponte,& eo quod inui- 26
tus quiſpiam agit:conſequẽs eſt ut de electione dicamus.Ipſa nan
que uirtuti eſſe familiariſſima,& magis quàm ipſi actus diiudica-
re mores uidetur.Electio itaque ſponte quidem noſtra uidetur fie 27
ri.Non tamen eſt idem quòd illud quod ſponte fit.Sed quod fit ſpõte ad plu
ra ſeſe extendit. eſt enim cum pueris & animalibus cæteris nobis commune.
electio uero non eſt communis. Et ea quæ à nobis repente fiunt,ſponte qui-
dem noſtra fieri dicimus: electione uero non dicimus. Qui uero dicunt ip-
ſam eſſe cupiditatem,uel iram,uel uoluntatem,uel opinionem quandam :non 28
recte dicere uidentur. etenim electio non eſt commune homini cum rationis
expertibus.at cupiditas eſt,& ira.Et incontinens cupiens quidem non tamen
eligens agit. continens autem contra: eligens quidem, at non cupiens agit. 29
Et cupiditas quidem aduerſatur electioni: cupiditati uero cupiditas non re-
pugnat.Cupiditas præterea iocundi eſt & moleſti. electio uero neque mole-
ſti neque iocundi.Ira etiam minus eſſe uidetur.quippe cum ea quæ fiunt ira: 30
minime per electionem fieri uideantur. At uero neque uoluntas eſt: tametſi 31
finitima hæc eſſe uidentur.electio nanque non eſt eorum quæ fieri nequeunt, 32
quòd ſi quis eligere dixerit ea:amens eſſe uidebitur.uoluntas autem eſt:ut im
mortalitatis. At uoluntas quidem eſt & circa ea quæ per ipſum qui uult,ne- 33
quaquam agerentur. Volumus enim hiſtrionem aliquem uincere certamen,
at eligit talia nemo,ſed ea quæ per ſeipſum exiſtimat fore poſſe.Præterea uo-
luntas quidem magis eſt finis ipſius: electio autem eorum quæ ferunt ad fi- 34
nem.Vt ſani quidem eſſe uolumus:eligimus autem ea quibus erimus ſani, &
felices quidem eſſe uolumus,atque ita dicimus:eligimus autem non conuenit
dicere.Atque omnino circa ea uerſari uidetur electio:quæ in noſtra ſunt po-
teſtate.Opinio quoque non eſt.Opinatio nanque circa uniuerſa uidetur eſſe: 35
nec minus circa æterna & ea quæ fieri nequeunt:quàm circa ea quæ noſtra in
poteſtate ſunt collocata. Et falſo, ueróque diuiditur:non malo,bonoq́.ele-
ctio autem hiſce magis. Electionem igitur idem eſſe & opinationem omni-
no,nemo forſitan dicit.At nec etiam eſt idẽ ꝙ opinatio quædam.eligẽdo nã-
que bona uel mala quales quidem ſumus : opinando autem non ſumus. Et 36

 eligimus 37

elígimus quidem capere aliquid aut fugere, aut aliquid talium. opinamur au-
tem quidnam ſit uel cui conferat: uel quo pacto conducat. ſed capere aut fuge
re non nimium opinamur. Et electio quidem laudatur ex eo quia eſt eius
quod oportet magis: uel quia eſt recta. opinio uero ex eo quia eſt uera. & eli-
38 gimus quidem quæ maxime ſcimus eſſe bona: opinamur autem ea quæ non
nimium ſcimus. Videntur præterea non iidem homines eligere optima, at-
39 que etiam opinari, ſed quidam opinari quidem melius: ob uitium autem non
ea quæ oportet eligere. Nihil autem refert ſi antecedat electionem aut comite
tur opinio. non enim idipſum nunc perſcrutamur: ſed ſi idem ſit electio quod
opinatio quædam. Quid igitur aut quale quid ſit electio: cum nihil ſit eorum
40 quæ diximus? Videtur itaque ſponte quidem à nobis fieri. attamen non om-
ne quod ſponte agimus eſt eligibile. ſed id cuius conſultatio anteceſſit. electio
nanque cum ratione eſt atque mente. Subſignificare autem id & nomen uide-
41 tur: innuens ipſum ex aliis legibile eſſe.

COMMEN.

DETERMINATIS autem his.} Hoc eſt ſecundum capitulū: in quo philoſophus poſtq̃
26 de principio ſpōte agendi, & non ſpōte agendi, & de eo quod ſpōte, aut non ſponte fit antea docuerat: nunc cōſequens erat, vt tractaret de electione, quæ eſt principium externarum operationū. docet igitur in primis ad moralem philoſophum pertinere conſiderationem de electiōe, deinde oſtē dit quid nā eſt electio, demum quid ipſa eſt diffiniendo eam vt patebit. dicit igitur in primis quòd de electione determinare oportet, & oſtendit quòd talis conſideratio pertinet ad moralem philoſophum duabus rationibus. pria rō. Cōſideratio eius quod eſt familiariſſimum virtuti pertinet ad moralem philoſophū. at electio eſt familiariſſima virtuti: ergo conſideratio electionis pertinet ad moralem philoſophum: maior nota. nam philoſophus morum conſiderat de virtute, & de omnibus pertinentibus ad virtutem: minor probatur: quia virtus oritur ab electione. Item electio cadit in diffinitione virtutis, & ideo eſt ei cōiunctiſſima. ſecūda ratio. Cōſideratio eius rei pertinet ad moralē philoſophum, quæ maxime oſtendit mores, & virtutes, ſed electio eſt huiuſmodi ergo eius conſideratio
27 pertinet ad moralē. Quā actus ipſi }, ſcilicet externi actus. notandū quòd electio videtur eſſe actus internus ſicut eſt etiam actus qui fit ſponte, & iſti actus oriuntur à principijs internis: verum & ſi actus externi oſtendant mores, & virtutes vel vitia: non tamen vt electiones quibus præcipue diiudicātur virtutes ineſſe vel non ineſſe. Nam externi actus poſſunt fieri per accidens, & propter oſtentationem, vel ſimulatione aliqua vel ignorantia vel violentia; electio vero ſponte fit nec alterius imperio ſubiicitur niſi illius, qui eligit, & ſic electio vt dicit philoſophus maxime indicat virtutem.
27 ELECTIO itaque ſponte.} Hac in parte philoſophus oſtendit quid nam ſit electio. Nam fuerunt variæ opiniones de ipſa. quidam eum cupiditatem. quidam iram. quidam opinionem eſſe dixerūt. has opiniones remouet philoſophus, & ſimul inquirit genus electionis ponendum in diffinitione. poſtea ponuntur differentiæ quibus electio differt ab alijs. oſtendit igitur in primis quòd electio nō eſt omnino id quod ſpōte fit hoc pacto. Illa non ſunt eadem, quorum alterum ad plura ſe extendit, quam alterum. at id quod ſponte fit, & ſpontaneum ad plura ſe extendit quàm electio, ergo id quod ſponte fit, & electio non ſunt eadem: maior: ea differunt quibus non eadem competunt, & ſic magis vniuerſale animus vniuerſali, & genera à ſpeciebus ſuis. minor, ſpōtaneum ad plura ſe extēdit quia & in pueris, & in brutis inueniri poteſt non autem electio. Item repentini motus vt per iram, & huiuſmodi dicuntur fieri ſponte non tamen cum electione, ergo ad plura ſe extendit ſponte quàm electio, ergo non omnino idem, notandum quod electio præſupponit rationem: id quòd ſponte fit præſupponit appetitum. vnde ad plura ſe extendit, & dici poteſt quòd vbicunque ſit electio ibi ſpontaneum, non autem econtra, quia in aliquibus eſt ſponte vt in brutis, & pueris in quibus non eſt electio. ſicuti dicimus in naturalibus, quòd vbicunque eſt ratio ibi videtur eſſe appetitus, non autem ecōtra. quare id quod ſponte fit ſe habebit tanq̃ genus: electio vero vt ſpecies. dubitatur quia non videtur verum id quod philoſophus dicit de animalibus brutis quòd in his non ſit electio. nā videntur eligere, & in paſcuis proſequi ea quæ proſunt, & fugere oppoſita quæ nocent. Dicendum quòd electio poteſt conſiderari duobus modis, aut proprie aut improprie. Propria erit duarum re-

rum propoſitarũ: alterius acceptio cũ conſultatione. impropria eſt acceptio alterius cũ appetitiõe.
prima cõpetit tantũ habentibus rationẽ. ſecunda vero irrationabilibus quæ habent ſenſum, & ap-
petitũ ſenſitiuũ. philoſophus aũt loquitur de electione vera, & quæ proprie dicitur electio, quæ non
cõpetit niſi habentibus rationem, & ſic patet ſolutio. QVI vero dicunt. } Probat electionẽ non 28
eſſe cupiditatẽ quatuor rationibus. prima. Electio nõ eſt quiddam cõe homini cũ alijs animalibus:
at cupiditas & ira eſt cõe quiddã cũ alijs aĩalibus, ergo electio non eſt cupiditas. maior clara, & iam
probata. minor etiã patet, quia electio præſupponit rationẽ quæ non eſt in alijs animalibus pterq̃
in homine, & animaduertendũ quòd philoſophus hic oſtendit iram, & cupiditatẽ eſſe penitus di-
uerſam ab electione, ſuperius vero oſtendit id quod ſponte fit differre ab electione, ſed non omnino
vt iſta. nam vult id quod fit ſponte eſſe tanq̃ genus reſpectu electionis, hic aũt iram, & cupiditatem
omnino exterminat, & diſiungit ab electione, & hic etiam non recte ſumunt qui voluntarium, & in-
uoluntariũ accipiunt pro eodẽ quod ſpontaneũ, & non ſpontaneum. ſunt aũt diuerſa vt ſæpe dixi-
mus, quia ſpontaneum ad plura ſe extendit, & ſępius repetimus hoc, quia non parum refert hæc di
ſtinctio quam dicimus ad hanc materiã percipiendam. ET incontinens. } Secũda ratio. ſi electio 29
eſſet idem cum cupiditate: omnis cupiens eſſet eligens, & omnis eligens eſſet cupiens, conſequẽs fal
ſum, ergo & antecedens, quòd aũt ſit falſum declaratur exemplo continentis, & incõtinentis. conti-
nens enim cum electione, incontinens vero cum cupiditate non autẽ cum electione operatur vt ap-
paret in ſeptimo vbi de continentia, & incontinentia docet. ibi enim patebit quòd in cõtinente rõ
vincit: in incontinente vero cupiditas: vnde alter cum electiõe: alter vero cum cupiditate operatur.
ET cupiditas. } Tertia ratio: cupiditas non aduerſatur cupiditati, electio aduerſatur cupiditati: er
go electio nõ eſt cupiditas: maior. nã ſi cupio diuitias non cupio paupertatẽ, & ecõtra, vnde cõtra-
ria nõ cadunt ſub cupiditate, ita vt ſimul ſint cõtrarię, & de contrarijs cupiditates: minor patet exẽ-
plo continentis, & incontinẽtis, in quibus alterum parit cupiditas: alterum vero electio. i. oppoſitũ
vult. Dubitatur quia philoſophus dicit cupiditatẽ cupiditati nõ aduerſari. hoc nõ videtur verum:
nam aliquis cupit famã, & cupit ẽt colligere pecunias. at iſta videntur cõtraria, quia magnis & ma-
gnificis ſumptibus non tenacitate pecuniarum acquiritur fama. dicendum ꝙ cupiens famã: cupiet
etiam ea omnia quibus acquiritur fama, & magnificos ſumptus & ſimilia. Itaq; hoc modo intelli-
guntur contrarię cupiditates: vt aliquis cupiat famam, & non cupiat famam: vt ſimul cupiat pau-
pertatem & diuitias: luxuriam & continentiam. hoc fieri non poteſt & hoc modo cupiditas non eſt
contraria cupiditati. at electio eſt contraria cupiditati vt in continente, & in incontinente apparet.
CVPIDITAS præterea. } Quarta ratio, cupiditas eſt iocundi & moleſti, electio non eſt iocundi 30
& moleſti: ergo electio non eſt cupiditas: patet rõ media in figura. cũ. n. cupimus aliquid, & id nobis
adeſt eſt iocundũ, cum aũt nõ adeſt eſt nobis moleſtũ, vnde pſentia eius quod cupimus percipimus
voluptatẽ: abſentia vero dolorẽ: electio vero ea rõne qua habet obiectũ bonum eligibile non eſt io-
cundi & moleſti. IRA etiã. } Supra attulit vnã rationem qua ſimul oſtendebat ꝙ electio non eſt 31
cupiditas nec ira, verũ ſuperius magis intendebat oſtendere quod non eſt cupiditas, quia illa ex de-
claratione ſtatim apparet iſta. affert igitur vnã rationem ſic. electio minus videtur eſſe ira q̃ cupidi-
tas. at nõ eſt cupiditas ergo multo minus ira: patet ratio. nã de quo magis videtur ineſſe & nõ ineſt:
nec ergo de quo minus. Itẽ per iram adeo motus repentini fiunt vt cũ electione nõ fieri poſſe videa-
tur, electio vero eſt cũ conſultatiõe. AT vero nec voluntas. } Poſtea q̃ declarauit, & probauit ꝙ ele- 32
ctio nõ eſt cupiditas nec ira: hac in parte oſtendit pluribus rationibus quòd non eſt voluntas. nã cũ
ſit finitima multi phi dixerunt eſſe voluntatẽ. pria rõ. Electio nõ eſt impoſſibiliũ, volũtas eſt impoſ
ſibiliũ, ergo electio non eſt voluntas: patet ratio media in figura. nã voluntas expetit interdũ impoſ-
ſibilia vt imortalitatẽ, & non mori: electio vero eſt eorũ quę fieri poſſunt, & à nobis fieri. notandum
quòd voluntas late patet, & abſolute fertur in bonũ, & eſt ampliſſima potentia, quia interdũ exten-
ditur ad impoſſibilia vt videmus: electio vero eſt tantũ eorum quæ à nobis fieri poſſunt vt diximus.
ET voluntas quidẽ. } Secunda ratio. voluntas eſt ẽt earũ rerũ quę à volente fieri non pñt. electio eſt
tantũ eorum quę ab eligente fieri pñt, ergo electio non eſt voluntas. ratio patet exemplo certantiũ, 33
& eſt alia à ſuperiore rõne: quia illa dicebat quòd voluntas erat interdũ impoſſibilium. hæc dicit ꝙ
voluntas eſt interdum eorũ poſſibiliũ. i. quæ fieri poſſunt: non tamen à nobis volentibus, vt ſi vide-
remus duos duces pręliũ cõmittentes, vellemus alterũ vincere, quod fieri poſſet, & tñ non eſt poſitũ
in poteſtate noſtra: electio vero eſt tantũ eorũ quę ab eligente fieri poſſunt. ET voluntas. } Tertia
ratio. voluntas magis eſt finiũ, electio eſt eorũ quæ ſunt ad finẽ, ergo electio non eſt voluntas. AT- 34
QVE omnino. } Cõcludit quaſi repetendo rõnẽ ſuperius tactã, q̃ videtur potiſſima ratio per quã
voluntas diſtinguitur ab electione. i. quòd electio eſt eorũ quę ſunt in noſtra poteſtate, & fieri pñt ab
eligente. voluntas vero interdũ eſt eorũ quę nõ ſunt in poteſtate eius, & non poſſunt fieri à volente.
notandũ quòd phs dixit ꝙ voluntas eſt magis finis, quia voluntas videtur interdũ eſſe eorũ q̃ ſunt
ad finem:

ad finem,& electio etiã videtur interdũ eſſe finis.verũ proprie ſumpta voluntas vult finẽ,& id quod
expetit ſub ratione finis.eodẽ pacto electio non improprie.ſic enim eſſet etiam ipſius finis,ſed ꝓprie
dicta eſt eorum quæ ſunt ad finẽ,& ſi quãdo fines cadunt ſub talem electionem non vt fines, ſed ſub
35 ratione eorũ quæ ſunt ad finem cadere videntur. OPINIO quoq; non eſt.} Hac in parte philoſo
phus oſtendit electionem non eſſe opinionem ſiue opinationem,& primo oſtendit quod nõ eſt om/
nino idem quod opinio,deinde quòd nullo modo eſt opinio.primo quòd non eſt omnino idẽ oſtẽ/
dit duabus ratiõibus:prima.Opinio verſatur nõ ſolũ circa agibilia à nobis,ſed etiam circa ea quæ
ſunt æterna vt circa ſubſtantias ſeparatas,& huiuſmodi,at electio verſatur tantũ circa ea quæ ab eli
gente fieri poſſunt ergo electio non eſt opinio.Item opinio diſtinguitur,& diuiditur vero & falſo:at
electio non diuiditur per verũ,& falſum,ſed magis bono & malo , ergo electio non eſt omnino opi/
nio. AT nec etiam.} Superius probauit philoſophus quod electio non eſt omnino idem ꝙ opi/
36 nio,& tamen hoc non excluderet quòd aliqua vel aliqua ex parte non poſſet eſſe idem.ideo nũc oſtẽ
dit quòd nec etiam aliqua ex parte eſt idẽ cum opinione,& hoc pluribus rationibus.pria rõ.ex opi/
nione non efficimur quales verũ ex electione efficimur quales:ergo electio non eſt opinio.ratio patet
quia ex opinione alicuius rationis pertinentis ad fortitudinẽ non dicimur ſtatim fortes,ſed modera
te & cum mediocritate eligendo:dicimur fortes,temperati vt cum terribilia,& huiuſmodi modera/
te eligimus,& ponit hic philoſophus electionem,& opinionẽ verſantes circa idem,& tamen diuerſo
modo,quia electione dicimur quales,opinione aũt minime. ET eligimus.} Secunda ratio.ex opi
37 nione nõ ſumimus hoc aut illud nec proſequimur aliquid aut fugimus,ſed ex electiõe proſequimur
aut fugimus:ergo electio non eſt opinio,maior.nam opinamur aliquam rem terribilem:non tamen
ſtatim fugimus illam.ex hac opinione minor patet.nam cũ proponitur nobis aliquis finis acquirẽ
dus cõſultamus de medijs quæ ſunt ad talem finem,& eligimus,& proſequimur aut hoc aut illud
aut etiam fugimus hoc vel illud. ELECTIO quidem laudatur.} Opinio laudatur quia eſt vera,
& vituperatur,ꝗa eſt falſa,electio vero laudatur ex eo quòd eſt recta:vituperatur vero ꝗa nõ eſt recta:
ergo non idẽ eſt opinio & electio. ET eligimus.} ꝗrta rõ.Opinione opinamur ea ꝗ nõ ſunt nobis
38 maxime certa:at electione eligimus ea ꝗ ſunt nobis maxime certa,ergo electio non eſt opinio . nam
opinamur ea quæ non ſunt nobis certa.verũ intelligibilia nobis certa ſciẽtia ſcimus,agibilia nobis
certa,& conſtituta electiõe eligimus. VIDENTVR præterea.} Quinta ratio.ſi electio & opinio
39 eſſent idẽ,tunc vnus,& idem homo qui opinaretur optima eligeret eadẽ,ſed hoc non fit,ergo & cæ/
tera.non enim ſequitur vt qui opinetur bona eligat illa,vt ſiquis opinetur quòd fortitudo eſt res bõ
na,non tamen eligit illas operatiões,quibus illã conſequi poſſit.quòd ſi opinio eſſet eadẽ cum ali/
quis opinaretur aliquod bonũ,eligeret illud,hoc aũt nõ fit vt patet.His allatis phs dicit quòd ſiqs
diceret quòd opinio antecedebat electionẽ vel electio opinionẽ nihil refert quantũ ad hoc vt dican/
tur eſſe eadem,quia vtrouis modo ſumatur differunt,& non ſunt vllo modo idẽ.vtrum vero opinio
præcedat an electio non videtur eſſe pręſentis ſpeculationis . ea enim ſunt in nobis principia ꝗ or/
dinem inter ſe habent.dici tamen poteſt quòd opinio præcedit,& ſequitur diuerſis reſpectibus,ꝓce
dit cũ opinionẽ quis facit de aliquo bono:quod poſtea eligit ſequitur veluti ſiquis elegerit bene fa/
cere vel prodeſſe amico,deinde euenit inde aliquid mali ex quo aliã facit opinionẽ,& ſecum ratioci
natur,non eſſe amicũ beneficijs afficiendum ne mali aliquid inde eueniat,& tũc erit opinio ſequẽs,
& hoc pacto antecedit opinio & euenire etiam poteſt vt ſequatur. QVID igitur.} Hæc eſt tertia
40 pars huius capituli in qua oſtendit quid ſit electio non tamen perfecte,ſed in ſequenti capitulo dif
finiet eam perfecte vt patebit.concludit igitur quòd cum electio ſpontaneum in totum non ſit nec
cupiditas,nec ira,nec voluntas,nec opinio.videtur tamen quòd ſit ſpontaneum.at non omne cum
ad plura ſe extendat,ſed id tantum, cuius conſultatio anteceſſit.eſt igitur electio ſpontaneum id cu
ius conſultatio præceſſit,& ad hoc probandum videtur afferre duo ſigna.primum quòd electio eſt
cum ratione,& mente & per mentem accipit hic rationem cum diſcurſu.aliud ſignum ſumitur à nõ
mine electionis:quaſi ex quibuſdam propoſitis vnum ante alia ſumatur.& legatur. CVM rõne.}
41 ſ.actiua.Et mente.ſ.actiua quæ diſcurrit & inquirit.

De conſultatione. Cap.III.

AT eſt ne de omnibus conſultatio,& omne quoduis eſt conſultabi-
42 le:an de quibuſdam non eſt conſultatio? Atque dicendum eſt for-
ſitan conſultabile non id eſſe de quo quiſpiam inſipiens,uel mente
captus,ſed id de quo ſanæ mentis quilibet conſultaret.De æternis
43 autem nemo conſultat.ut de mundo:uel de diametri laterisq; incommenſura-

bilitate.Sed neque de ijs quæ conſiſtũt quidem in motu: ſemper autem fiunt
eodem modo ſiue neceſſitate,ſiue natura,ſiue propter aliquam aliam cauſam.
ut de ſolſtitijs atque ortu.Neque de ijs quæ aliàs aliter ſeſe habent.ut de ſicci- 44
tatibus,imbribusue.Nec item de ijs quæ eueniũt à fortuna.ut de theſauri in- 45
uentiõe.Sed neque de humanis omnibus rebus.nam quonam pacto reſpubli
ca Scytharum optime gubernaretur:nemo Lacedæmoniorum cõſultat,nihil
enim horum per noſipſos fieri poteſt.Conſultamus autem de ijs rebus agen- 46
dis,quæ in noſtra ſunt poteſtate.hæ etenim reſtant.Cauſæ nãqꝫ uidẽtur eſſe:
natura,neceſſitas,fortuna & mens inſuper ac omne quod per hominem effi-
cit.hominum autem quiſque de ijs cõſultat quæ agi per ipſum poſſunt. Atqꝫ 47
circa exactas quidem ſcientias & ſufficientes:non eſt conſultatio.ut de literis.
non enim ambigimus quonam pacto literæ ſint ſcribendæ.Sed de ijs conſul- 48
tamus quæ fiunt quidem à nobis:non tamẽ ſemper eodem modo.ut de agen-
dis per medicinam uel pecuniariam artem:& eo magis circa gubernãdi facul
tatem,quàm exercendi artem deliberamus.quo minus exacta eſt.& de cęteris
ſimili modo.Atque magis circa artes quàm circa ſciẽtias.nam circa ipſas ma-
gis ambigimus.Conſultatio autem in iis uerſatur,quæ plerunqꝫ quidem fieri
poſſunt:incerta tamẽ ſunt quonam euenient pacto. & in quibus eſt indeter-
minatio. Atqꝫ cũ magnis de rebus deliberare uolumus: ſumimus & alios ad
conſilium,diffidentes nobiſipſis, tanquam non ſufficientibus ad diſcernen-
dum.Conſultamus autem non de finibus:ſed de iis quæ ad fines ipſos perdu-
cũt.Nec enim medicus ſi ſanabit,nec orator ſi perſuadebit,nec reipublicæ gu- 49
bernator:ſi bene,rectéqꝫ legibus ciuitatem inſtituet.nec deniqꝫ cæterorũ quiſ
quã de fine deliberat.ſed omnes poſito quodam fine:quemadmodum & per
quæ fiet ille,conſiderãt. Atque ſi per plura poſſe fieri uidetur per quod illorũ
facillime,optiméqꝫ fiet:perquirũt.ſin per unum:quonam pacto per illud fiet,
& illud idem per quid efficietur conſiderãt,idq́ꝫ faciũt,donec ad primam per-
ueniant cauſam quæ quidem in inuentiõe eſt ultimum.Qui nanque cõſulat,
is quærere uidetur:dictóqꝫ modo perinde atque deſignationem linearum re-
ſoluere.Non autem omnis perquiſitio,cõſultatio eſſe uidetur.Mathematicæ
nanqꝫ perquiſitiones:conſultationes non ſunt.omnis autem cõſultatio eſt cõ
tinuo perquiſitio.idq́ꝫ quod ultimum eſt in reſolutione:primum eſſe conſtat
in generationé. Atque ſi conſultantes in aliquid inciderint,quod quidem fie- 50
ri nequeat:deſiſtũt.ut ſi ſit pecuniis opus:has autem habere nõ poſſint,quod
ſi uideatur fieri poſſe:tũc agere aggrediũtur.Ea uero dicimus fieri poſſe:quæ
per noſipſos fieri poſſunt.nam ea quæ per amicos fiũt, per noſipſos quodam
modo fiunt:quippe cum principium ſit in nobis. Quærũtur autem quãdoqꝫ
quidem inſtrumenta:quandoqꝫ autem uſus ipſorum & in reliquis ſimili mo
do.Interdum per quod,interdum quomodo,aut per quem modum. Videtur 51
igitur(ut dictum eſt)homo principium actuum eſſe:& de iis eſſe conſilium
quæ agi ab ipſo poſſunt,& actus aliorum eſſe gratia.finis igitur non erit con-
ſultabilis:ſed ea quæ ducunt ad fines.Nec etiam ſingularia:ut ſi panis ſit hoc,
uel confectũ ſit ut oportet.hæc enim ſenſus ipſius ſunt.Quod ſi ſemper quiſ-

piam conſultauerit:in infinitum abibit.Conſultabile autem & eligibile idem
52 eſt.ipſum tamen eligibile definitum iam eſt.Quod enim cæteris ex conſulta-
tione prætulimus,id eligibile eſt.definit enim tunc demum unuſquiſque per-
53 quirere quonam aget pacto: cum in ſeipſum principium redigit. & in id ſui
ipſius quod antecedit.hoc eſt enim quod eligit.Patet hoc ita eẽ & ex uetuſtiſ-
ſimis rebus publicis:quas imitabatur Homerus,quę nanque reges eligerent:
54 ea populo renunciabant. Cum igitur ipſum eligibile ſit conſultabile appeti-
bile ex iis quæ in noſtra ſunt poteſtate: & ipſa electio deliberatiua appetitio
rerum erit,earum quæ in noſtra ſunt poteſtate.nam ſimul atq; diiudicauimus
ex conſultatione:affectamus deliberatione. Quid eſt igitur electio: figura ſit
dictum.& circa quæ uerſatur:& eorum eſſe quibus ad ipſos fines acceditur.

COMMEN.

42 ET EST ne de omnibus cõſultatio. ℈Hoc eſt tertium capitulũ,in quo philoſophus poſtea q̃
declarauit de eo quod ſponte fit & electione,nunc docet de cõſultatione,ex quo etiam patebit
diffinitio electionis,in qua cadit conſultatio:eſt enim electio quaſi quidam finis,& effectus cõſulta-
tionis:quare ad cognoſcendam electionem perfecte opus eſt cognoſcere ipſam conſultationẽ.diui-
ditur in tres partes.in prima declarat quid ſit illud quod cadit ſub conſultationem.in ſecũda oſten-
dit modum,& effectum eius & terminum.in tertia comparat conſultationẽ cum electione.in prima
igitur parte affert per modum dubitationis ea,in quibus eſt cõſultatio,& de quibus,& ſoluit in ge-
nere dicendo quod nõ de omnibus eſt cõſultatio,ſed de his tantum de quibus homo ſanę mẽtis de-
liberat.quæ autem ſint iſta in ſequentibus determinabit. DE ęternis autem. ℈Primo igitur oſten-
43 dit de quibus non fit cõſultatio vt illis excluſis relinquantur ea de quibus fit,& affert omnes cauſas
quæ afferri ſolent circa ea quæ ſunt,& argui poteſt hoc pacto.omnia quæ ſunt aut neceſſaria ſunt
à cauſa neceſſaria,vt ęterna,aut natura,vt ſiccitates,& grandines, aut à fortuna vt inuẽtio theſauri,
aut à mente noſtra,& à quibuſdam principijs quæ in nobis ſunt,ſed nec circa prima,nec circa ſecũ-
da,nec circa tertia conſultatio fit,ergo circa quarta.ſ.circa ea quæ fiunt à mente noſtra,& non qua-
cunq;,ſed à mente actiua.Hæc argumentatio à ſtoicis appellatur per, quinq; aut plura ſine demon-
ſtratione.probatur autem primo quòd cõſultatio non fit circa æterna.Circa ea quæ aliter ſe habere
& à nobis fieri poſſunt eſt conſultatio.at ea quæ ſunt æterna non poſſunt fieri à nobis,& ſemper ſe
habẽt eodem modo,& ſunt neceſſaria & perpetua,ergo ęterna nõ cadunt in conſultatione vllo pa-
cto.notandum quòd quædam ſunt æterna quæ ſemper ſunt talia vt ſubſtantię ſeparatę, quędam
vero ex parte demonſtrationis,quæ ſunt & principia neceſſaria, & concluſiões neceſſarię ex talibus
principijs,& ideo philoſophus attulit duo exempla,ſcilicet mundum & diametrum,qui ſemper, &
eodem modo eſt incõmenſurabilis choſtę eiuſdem quadrati: pro cuius declaratione notandum eſt
quòd diameter in multis figuris reperitur,& loquamur de figuris planis non de ſolidis.eſt igitur dia-
meter circuli,& de hoc nõ loquitur philoſophus,eſt etiam diameter quadrãguli,qui eſt figura quæ
quatuor lineis,& quatuor angulis continetur:habet autem plures ſpecies,omne enim quadratũ eſt
quadrangulus, nõ autem ecõtra.eſt quadratum ęqualium laterum,& rectarum linearum ſpẽs qua-
dranguli.eſt etiam figura ex altera parte longior. Item rombus & romboidis.philoſophus igitur lo-
quitur de quadrangulo qui eſt ęqualium laterum,& rectarum linearum,ideſt de quadrato, & dicit
quòd non poteſt vnquam reperiri aliqua cõmunis mẽſura,qua & diameter,& choſta vel latus eiuſ-
dem quadrati cõmenſuretur, vt exempli gratia.diameter dicitur quadrati linea,q̃ ducta ab angu-
lo ad angulum diuidit quadratum in duas partes ęquales: numerus quadratus dicitur,qui reſultat
ex multiplicatione alicuius numeri in ſeipſum,qui vocatur radix illius numeri quadrati,vt tres ſunt
radix huius numeri quadrati. IX. Nunq̃ igitur reperietur cõmunis menſura diametri & choſtę:i nſi-
ter tres conſtituunt nouem,tũc vltra,nouem & nouem conſtituunt decem & octo.nunquam repe-
rietur radix,& numerus qui in ſe ipſum ductus conſtituat decem,& octo:nam propinquior eſt qua-
tuor,at quater quatuor conſtituunt ſexdecim.quare hoc eſt impoſſibile reperire cõmunem menſu-
ram diametro,& lateri eiuſdem quadrati.verum de aliquo quadrangulo veluti de aliqua figura ex
altera parte longiore fieri poſſe videtur.ſumatur quadrangulus ex altera parte longior,& apparebit
quòd diameter erit cõmenſurabilis cum choſta eiuſdem.ſit choſta maior vt quatuor,minor vt tres,
diameter erit vt quinque. nam ducatur quatuor in ſe ipſum &. III. alterum conſtituunt. XVI. al-

terum. IX. quæ faciunt. XXV. cuius radix erit. V. & diameter. V. quæ in ſe ducta cõſtituunt. XXV.
ergo habẽt cõmunem menſuram, diameter alicuius quadranguli ex altera parte lõgioris, & eius cho
ſta. at in quadrato quod eſt figura æqualium laterum, & rectarum linearum: diameter cõem menſu
ram nullo pacto habere poteſt cum latere, & choſta eiuſdem quadrati. ſequeretur enim quòd nume-
rus par & impar eſſent æquales inter ſe: quod eſt abſurdum. quare nunq̃ eſt cõmenſurabilis vt dicit
philoſophus, & hoc eſt neceſſarium, ſcilicet quòd nunq̃ ſit cõmẽſurabilis. SED neq; de hiſce: pro- 43
bat etiam nunc quòd cõſultatio non eſt circa ea quæ ſunt in motu tali vt ſemper eodẽ modo fiant
ſiue hoc ſit natura, ſiue neceſſitate, ſiue ab alia cauſa vt à deo. hæc ſunt ortus & conuerſiones ſyderũ,
quæ modo in parte vna modo in altera fiunt: tamen certo, & fixo ordine fiunt. circa hæc non eſt cõ-
ſultatio, & hoc probari poteſt eodẽ medio quo probauimus ſuperius: quia conſultatio eſt circa ea q̃
à nobis fieri poſſunt & aliter ſe habere. notandum quòd philoſophus dicit ſiue à natura: ſiue neceſ-
ſitate, ſiue propter aliam cauſam: quod poſuiſſe videtur propter varias opiniones philoſophorum.
quidam dixerunt cœlum moueri neceſſitate quadam cum ſit rotundum, quia in circuli motu quæ-
dam pars pellit: quædam pellitur, & eadem quæ pellit: pellitur neceſſario. alij dixerũt cœlum moue-
ri natura. vt ignis natura ſua fertur ſurſum: ſic cœlũ circulo. vnde philoſophus dicit in libro de cœ-
lo, quòd ſi pars cœli auferretur ab eo, & ponatur hic inferius apud nos: quod illa non feretur ſurſum
aut deorſum, ſed circulo mouebitur. alij dixere cœlum moueri ſicut anima. ſ. ab anima ſua. ideo phi
loſophus videtur enumerare plures cauſas. ſed de hac materia determinare nõ eſt p̃ſentis cõſideratio
nis. NEQVE de iis quæ alias. } Oſtendit hic philoſophus quòd etiã conſultatio non eſt de his 44
quæ fiunt à natura quæ vario modo ſeſe habent. nam ſuperiora de quibus dixit, & ſi ſemper mouẽ-
tur tamen ſemper fiunt eodẽ modo: hæc vero mouentur non ſolum localiter, ſed etiam mutãtur, &
circa talia non eſt conſultatio, quod probari poteſt eodem medio, quia non poſſunt fieri à nobis.
NEC itẽ de hiſce quæ eueniunt: oſtendit etiam quòd conſultatio non eſt circa ea quæ fiunt à fortu 45
na. Nã & ſi ea quæ fiunt à fortuna dicuntur fieri à mente humana per philoſophum: tamen fiũt per
accidens vt idem inquit in libro phyſicorum, & ideo non videntur proprie fieri à nobis, quia fiũt &
eueniunt præter intentionem noſtram: vt fodiens terram vt ſerat arbores, inuenit theſaurum præter
propoſitum, & intentionem ſuam. CONSVLTAMVS. } Declarat philoſophus quæ ſunt ea de 46
quibus conſultamus. nã remotis omnibus quæ fiunt aut à neceſſitate, aut natura, aut fortuna, vel
caſu: reſtat vt illa cadant in conſultationem, q̃ à mente fiunt, non tamen omnia ſed ea tantum quę
ſunt poſita in noſtra poteſtate, & fieri à nobis poſſunt. Et omne quod per hominem: vt voluntas &
ſimilia principia. ATQVÆ circa exactas. } Hac in parte philoſophus declarat de quibus huma- 47
nis eſt conſultatio conſiderando res vt ſunt ſub artibus certis, & ſcientijs & facultatibus aut nõ cer-
tis, & affert tres ſententias. prima eſt quod de his non eſt conſultatio quæ ſunt determinata & certa.
ſecunda q̃ nõ æque de omnibus quæ à nobis fieri poſſunt eſt conſultatio. tertia quòd magis conſul
tamus de iis quæ cadunt ſub arte, q̃ de iis quę cadunt ſub ſcientia. primo igitur ſic probat. Cõſulta
tio eſt de rebus dubijs, ſed ea quæ ſunt determinata per aliquam ſcientiam non ſunt dubia, ergo de
iis non eſt cõſultatio. patet ratio exemplo philoſophi. nã literæ ſunt determinatę per artem, & ſcien-
tiam grãmaticę quomodo ſcribi debeant, ergo talia non cadunt in conſultationẽ. SED de hiſce. } 48
Secunda ſententia probatur hoc pacto. de iis omnibus quæ non ſunt ęque, & eodem mõ certa non
conſultamus: ſed ea quæ à nobis fieri poſſunt non ęque ſunt certa: ergo non de omnibus talibus eſt
conſultatio. Atquę magis: tertia ſententia eſt quod magis conſultamus de iis quæ cadunt ſub arti-
bus, q̃ de ijs quæ cadunt ſub ſcientijs. & ratio eſt, quia ea quę cadunt ſub artibus ſunt minus certa,
& de magis dubijs magis conſultamus. Notandũ quòd non vult philoſophus quòd ea quæ cadũt
ſub ſcientijs agãtur à nobis, & non cõſultamus de ſcientijs, ſed de modo. i. quomodo poſſimus ad
illarum cognitionem accedere, & minus circa ſcientias, q̃ circa artes, quia modi illi ſunt magis de-
terminati. dubitatur circa prædicta, quia philoſophus dixit quòd conſultatio eſt de ijs quæ ſunt in
noſtra poteſtate, & aguntur à nobis: quod non videtur eſſe verum hoc pacto. Iura & leges non ſunt
in noſtra poteſtate, & tamen de iure, & legibus conſultamus, ergo conſultamus de ijs quæ nõ ſunt
in noſtra poteſtate. maior. leges & iura ſunt in poteſtate principis, & legumlatoris. minor. conſuli-
mus iuriſcõſultos, & illi conſultant de ijs. Illa q̃ aguntur à ſeruis, non ſunt in poteſtate domini, & ta
men cõſultamus de illis, ergo non tantum cõſultamus de ijs quæ in noſtra ſunt poteſtate. imbres &
ſiccitates, & talia nõ ſunt in noſtra poteſtate, & tamẽ homines cõſultant de ijs veluti, vtrum ęſtas ſit
futura humida an ſicca: & cætera. oppoſitum tamẽ dicit philoſophus, & oſtẽdit quod de ijs eſt cõ-
ſultatio tantum quæ in noſtra ſunt poteſtate hoc pacto vt fieri poſſint à nobis & noſtra opera. pro
declaratione notanda ſunt tria. primum eſt diffinitio cõſultationis quæ videtur eſſe talis, cõſultatio
eſt inquiſitio rationis, qua de rebus agendis dubijs atq; incertis aliquid inuenitur certum, & deter-
minatum. verum cõſultatio poteſt accipi duobus modis ab vno tantum, aut inter plures cum con-

ſultatio

ſultatio eſt de magnis rebus,& magni ponderis:in qua ſolemus ſumere ſocios ad conſultandum, et
quo ſit aggregatum ex pluribus cõſilijs.ſecũdum quod affertur eſt quòd conſultatio eſt de iis quę à
nobis agũtur,& fieri à nobis poſſunt:quod probatur:quia circa quæ verſatur electio,& etiam cõſul
tatio.tertium eſt quod cõſultatio non eſt de omnibus q̃ à nobis aguntur,ſed de rebus dubijs & in
certis:non autem omnia quæ à nobis aguntur ſunt dubia,& incerta & indeterminata.patet igitur
ex iis quod cõſultatio eſt inquiſitio per rationem,quia de rebus agendis aliquid emergit determina
tum,& eſt de iis quæ fieri poſſunt,aut à nobis aut ab eo cui datur conſilium,& non de omnibus ta
libus,ſed de dubijs.Ad ratiões,& ad primam cum dicitur quòd iura,& leges non ſunt in noſtra po
teſtate:dicendum quod iura non cadũt ſub poteſtate iuriſconſulti,ſed gubernatoris rei publicę vel
principis.verum iuriſconſultus dat conſilium interpretãdo mentem legumlatoris, & dat modum
cõſequendi tale ius.Ad ſecundam cum dicitur ea quæ fiunt à ſeruis non ſunt in noſtra poteſtate:di
cendum quòd ea quæ fiunt à ſeruis aliquo modo dicuntur fieri à domino ; & videntur concurrere
tanq̃ vna cauſa:ita quòd dominus,& ſeruus vna tantum ſint cauſa efficiẽs:ſed dominus cauſa prin
cipalis,ſeruus vero eſſe videtur tanquã cauſa inſtrumẽtalis.Ad quartam cum dicitur quòd imbres,
& ſiccitates nõ ſunt in noſtra poteſtate,& tamen de iis cõſultant homines:dicendum quòd conſul
49 tatio fit de iis non vtrum fiant:ſed quid agendum ſit ſi talia eueniant. CONSVLTAMVS autẽ
non de finibus. } Hæc eſt ſecunda pars:in qua philoſophus poſteaq̃ oſtendit de quibus eſt, & de q
bus nõ eſt conſultatio,nunc oſtendit modum,& effectum ſiue terminum cõſultationis.Et primo de
clarat modum,& ordinem procedendi in cõſultatione,deinde effectum eiuſdem,poſtremo terminũ
ipſius.dicit autem in primis quid eſt præſupponendum in cõſultatione,& non eſt aliquo modo in
quirendum.nam in omni conſultatione præſupponendus eſt finis aliquis, de quo non eſt cõſulta
tio:quia tunc ex parte finis eſſet proceſſus in infinitum,quod eſt abſurdum.non igitur eſt conſultan
dum de fine,& hoc probat exemplo medici qui præſupponit ſanitatem deinde inquirit,& cõſultat
de iis quæ ducunt ad ſanitatem.ſimiliter facit orator,qui præſupponit ſuaſionem afferendam audi
toribus,& ſimiliter gubernator ciuitatis præſupponit ſibi finem,deinde cõſultat de iis quibus ac
quiri poſſit,& dicit quòd duo inquirimus per conſultationem,ſcilicet modum quo,& per quæ.i.p
quæ media vel inſtrumenta fieri poſſit vt aſſequamur talem finem,& de his primo cõſultamus:po
ſtea vero quomodo ſit nobis vtendum talibus inſtrumẽtis : fit autem talis reſolutio quouſq; deue
niamus ad id quod eſt vltimum quod inuenimus per noſtram perquiſitionem,& reſolutionẽ:quod
tamẽ eſt primũ in operatione,& à quo incipimus operari:ſicut euenire videtur in geometria:in qua
fit reſolutio poſteriorum figurarum:quas reſoluimus in priores figuras probãdo ſemper poſteriores
deſignationes per priores iam probatas quouſq; deueniamus ad vnam primam indemõſtrabilem,
q̃ nullo modo in aliam reſolui poſſit,& videtur eſſe vt illa quæ primo ponitur ab Euclide quòd ſup
datam lineam cõtingit triangulum ęquilaterum collocare.ſimili modo cõſultans propoſito fine vi
detur perquirere media,& reſoluere & peruenire ad vnum quod eſt vltimum quod inuenit perquirẽ
do,& primum à quo incipit operari exempli gratia.gubernator rei publicę proponit ſibi pacẽ eſſe
cum hoſtibus faciendam tanq̃ finem.mittendi ſunt oratores ad aliquem principem vel rem publi
cam quę ſe interponat:at decernendi,ergo cogendus eſt ſenatus:hoc videtur eſſe vltimum quod in
uenit in reſoluendo,vt ita loquar & perquirendo:primum tamen à quo incipiendum eſt operari:&
dicit philoſophus quod nõ omnis perquiſitio eſt cõſultatio.nam geometra non conſultat, quãuis
perquirat & reſoluat.non igitur omnis perquiſitio eſt conſultatio,ſed econtra,omnis cõſultatio eſt
perquiſitio.Nam perquiſitio eſt tanq̃ genus,& differentię poſſunt colligi ex ſupradictis, & habebi
mus eius deſcriptionem,quòd cõſultatio eſt perquiſitio de iis rebus quæ à nobis fieri poſſunt,quo
rum incertus eſt euentus. IN reſolutione }.i.quòd eſt vltimum quod inuenimus perquirendo ve
50 luti congregãdus eſt ſenatus vt decernantur legati in ſuperiori exemplo.i.primum in generatione,
ideſt in principio operationis vnde incipimus. ATQVE ſi conſultantes. } Hac in parte philo
ſophus oſtendit effectum conſultationis:quæ eſt executio , & dicit quòd ſi conſultantes inciderint
in aliquod quod fieri nequeat deſiſtunt:ſin vero fieri poſſit,aggrediuntur & declarat illam partem
quomodo intelligatur id agi à nobis poſſe : dicendo non tantum quæ per nos ipſos : ſed etiam
quæ per amicos poſſumus.ſunt enim amici tanquam inſtrumenta,& quemadmodum inſtrumen
torum vſus principium eſt in nobis, ita & amicorum eſſe videtur.verum quandoque quæruntur
inſtrumẽta quibus vtamur ſi eorum vſus eſt certus,& determinatus.quandoq; vero quæritur opus,
& vſus ipſorum,ideſt inuentis inſtrumẽtis quomodo ipſis vtamur ad rem exequendam.itaq; inter
dum queritur quibus inſtrumentis , interdum quomodo vtamur. VIDETVR igitur vti. } Decla
51 rat philoſophus quaſi concludendo quòd in omni conſultatione eſt quidam terminus,& hoc oſtẽ
dit ex parte agentis hominis:quia intendit in his quæ ab eo fieri poſſunt,& de quibus conſultat ali
quem terminum ex parte finis,quia omnis actio eſt ob aliquem finem:ergo & conſultatio . Item ex

parte inſtrumentorum q̃ ſunt media quæ ducunt ad finem ne fiat proceſſus in infinitum, ſic igitur
conſultatio ob aliquem finem non tamen de fine. nec certe ſingulares res vtrũ, ſcilicet ſint cadũt in
conſultationem, vt ſi hoc ſit panis. bene caderent in conſultationem quõo melius comparari poſſent
vt cõmeatus in exercitu: ſed vtrum hoc ſit panis non cadit in conſultationẽ, quia patet per ſenſum.
CONSVLTABILE autem, ꝫ Hæc eſt tertia pars huius capituli: in qua philoſophus poſteaquã 52
oſtendit ordinẽ, & effectum, & terminum conſultationis, nũc comparat, conſultationem, & electio-
nem inter ſe declarando: vtrũq;. nam cum conſultatio cadat in diffinitionem electionis vt diximus
neceſſe fuit interponere declarationẽ eius vt melius innoteſcat ipſa electio. oſtendit igitur in quo dif
ferunt, & in quo conueniunt ex parte obiectorum, q̃ ſunt conſultabile & eligibile. ex obiectis enim
indicantur operationes, ex operationibus potentię ex potentijs eſſentię. nam obiecta ſunt nobis no
tiora quàm actus & actus quàm potẽtię, & potentię, quàm eſſentię vt inquit philoſophus in libro
de anima. obiecta igitur iſta. ſ. conſultabile, & eligibile idem ſunt in re: differunt autẽ ratione. nam
idem inquantum eſt cõſultabile præcedit ſeipſum inquantum eſt eligibile. Idem enim iam conſul-
tatum, & determinatum eſt eligibile. præcedit igitur conſultatio electionem, & probari poteſt hoc
pacto. iudiciũ rationis præcedit electionem, aut eſt ſimul cum ea. ſed conſultatio præcedit iudicium
rationis, & determinationem: ergo præcedit electionem. patet ratio ex dictis philoſophi. nam in cõ
ſultando, & perquirendo aliquis tũc deſinit procedere vlterius in cõſultatione: cũ acceſſit ad id prin-
cipium quod collocatur in ſeipſo. i. cum id principium à quo incipiendum eſt operari redigit in ſuã
poteſtatem, & cũ reducit idem in antecedens ſui ipſius. i. in potentiam electiuam, & rationẽ electiuã
ſui met, q̃ dicitur antecedens, quia maxime antecedit ratio actiua ſiue potentia electiua, ſequitur po
ſtea electio & actio. probat etiam id auctoritate Homeri qui introducit reges, vt primo conſultent,
deinde eligant: demum proponant populo vt exequantur id quod elegerunt. poſſet etiã illud dictũ
Homeri referri vt ſit quaſi confirmatio eius quod dixit. ſ. quòd tunc deſinimus vlterius inquirere, &
conſultare cum reduximus in nos ipſos. i. in poteſtatem noſtram illud principium. ſ. quod eſt vlti-
mum in reſolutione, & primum, & principiũ à quo incipimus operari vt permaneamus in eodem
exemplo, propoſita pace vt ſine conſultatur de medijs. mittendi ſunt oratores cũ talibus mandatis.
quid vltra decernẽdi. quid vltra congregandus ſenatus: quod eſt vltimum in perquiſitione, & primũ
& principium à quo debemus incipere operari. cum reduximus in nobis iſtud principiũ. ſ. vt quan-
docunq; velimus poſſimus congregare ſenatum, tunc ceſſat omnis conſultatio & eligimus illud vt
congregetur ſenatus: deinde fit. i. cõgregatur: quare primo eſt cõſultatio, poſtea electio, demũ actio:
& ſic ordinatur ſucceſſiue. PRINCIPIVM. ꝫ i. quod in reſolutione, & perquiſitione eſt vltimũ
& primum, & principium à quo incipimus operari. Id quod antecedit: ideſt rationem actiuã. Sui 53
ipſius. ſ. ſuimet eligẽtis, & non eſt referendum illud ad principium vt nõnulli expoſitores forſitan fa-
cerẽt, græce enim dicit. αὐτοῦ. i. ipſius met reducentis, & eligẽtis, nõ autem ipſius principij diceretur. n.
αὐτῆς. i. in fœminino genere ſicut eſt. ἀρχὴ principium apud græcos in fœminino. CVM igitur
ipſum eligibile. ꝫ Ex dictis concludit diffinitionẽ electionis. ſ. quòd electio eſt appetitio earum re- 54
rum, q̃ à nobis fieri poſſunt ex conſultatione proueniens, concludit autem ſic: eligibile eſt conſultabi
le appetibile de numero eorum quæ ſunt in noſtra poteſtate conſtituta: ergo electio eſt appetitio eo-
rum quæ ſunt in noſtra poteſtate, patet ratio per locum à coniugatis, & dicit philoſophus quòd ſi-
mul ac diiudicauimus aliquid per conſultationem appetimus illud cum antea non affectaremus,
vnde electio videtur operatio quædam intellectus actiui ſimul cum appetitu, ſcilicet rationali, id-
eſt cum voluntate.

De uoluntate & uoluntate affectabili. Cap. IIII.

VOluntatem autem finis quidem ipſius eſſe: iam paulo antea dixi- 55
mus. Sed uidetur alijs quidem eſſe ueri boni: alijs apparẽtis boni.
Atq; ſit ſententia quidem eorum qui uerum bonum id eſſe cẽſent
quod eſt affectabile uoluntate: ut id non ſit affectabile uoluntate
quod is qui non recte expetit uult. Nam ſi ſit: erit & continuo bonum. at erat
forte malum. Sententia autem eorum qui bonũ apparens inquiunt eſſe quod
eſt affectabile uoluntate, ut nihil ſit prorſus quod ſuapte natura ſit affectabi- 56
le uoluntate: ſed id quod unicuiq; uidetur. at aliud alij uidetur: & repugnan-
tia forte. Quod ſi hæc non placent: dicendum eſt ſimpliciter quidem & reue- 57
ra verum

ra uerum bonum eſſe affectabile uolũtate, unicuiq; uero: id quod unicuiq; ui-
detur. Studioſo igitur ideſt affectabile uolũtate, quod uere eſt bonum: uitio-
ſo uero, quicquid contigerit. Fitq; hoc perinde atque in corporibus ipſis. his
enim quorum corpora bene ſeſe habent: ſalubria ſunt ea quæ uere talia ſunt.
ĳs autem quorum corpora ſunt ægrota, nõ hæc ipſa, ſed alia. ſimiliter & ama
ra ac dulcia, & calida, atque grauia: & ſingula cæterorum. Studioſus enim ho
mo recte ſingula iudicat: & ſingulis in rebus id ipſi uidetur quod uere eſt ta-
le, in unoquoq; enim habitu ſunt propria quędam honeſta atque iucunda, at-
que in ſingulis plurimum fortaſſe præſtat uir ſtudioſus, in dinoſcẽdis ĳs quę
uere talia ſunt: propterea quòd eſt ut norma quædam atque menſura ipſorũ.
Multitudo uero decipi uidetur ob uoluptatem. ipſa nanque bonum quidem
non eſt: bonum tamen eſſe uidetur. proſequuntur igitur ipſam tanquam bo-
num: dolorem autem fugiunt tanq̃ malum.

COMMEN.

55 VOLVNTATEM autem finis. ℈ Hoc eſt quartũ capitulũ huius tractatus: in quo phs po-
ſteaquã docuit de eo quod ſponte fit, & de cõſultatione, & electione, nunc docet de volũtate
quæ eſt actus internus à quo procedunt operatiões externę, & dicitur non ſolũ potentia volitiua vo
luntasi ſed & operatio. in hoc aũt capitulo tractat de eo prout dicit actum, & operationẽ ipſius po-
tentię voluntatis oſtendendo circa ea quæ eſt actus talis, & declarando id quod eſt affectabile volũ-
tate. i. obiectũ voluntatis. diuiditur autem hoc capitulũ in tres partes. in prima oſtendit ꝙ volũtas
eſt finis non eorũ quæ ſunt ad finem. in ſecunda ponit opinionem quorundam de obiecto ipſius vo
luntatis. in tertia ponit opinionẽ ſuam de ipſo obiecto. in prima igitur repetit vnam ſententiam de
voluntate. ſ. quod voluntas eſt finis. nã ea quę ſunt ad finẽ volumus non primo, & per ſe ſed propter
finem. nam volumus ea quæ ſunt ad ſanitatẽ non primo propter illa, ſed propter ipſam ſanitatẽ cũ
56 ea intendimus vt finem. SED videtur. ℈ Hæc eſt ſecunda pars huius capituli, in qua affert duas
opiniones diuerſas de obiecto voluntatis. prima eſt quod id tantũ quod eſt per ſe bonũ ſit obiectũ
voluntatis. ſecunda eſt quod id tantũ quod eſt apparens bonũ ſit obiectum voluntatis: reprobat igi
tur in primis opinionem primam hoc pacto: ſi id quod eſt obiectum voluntatis eſſet tantum per ſe
bonũ, tũc id quod vult malus non eſſet obiectũ voluntatis, nec eſſet volitum, ſed hoc abſurdũ: ergo
& antecedens: patet ratio, quia ſi id quod eſt obiectum voluntatis eſſet tantum vere bonum, certe id
quod malus, & non recte eligens vellet non eſſet affectabile voluntate. i. volitum: vel ſi id etiam eſſet
volitum tũc illud eſſet etiam per ſe bonum: cum aũt id quod malus vult fieri poſſit vt ſit malum: ſe-
queretur quòd malum eſſet per ſe bonũ quod eſt abſurdum: ergo abſurdũ etiam erit dicere quòd id
56 tantũ quod eſt per ſe bonum eſt affectabile voluntate, vel eſt volitũ, aut obiectum volũtatis. SEN-
TENTIA autem eorum. ℈ Reprobat ſecundam opinionẽ dicentium id tantum eſſe volitum vel
affectabile voluntate: quod eſt apparens bonum hoc pacto, ſi tantum apparens bonũ eſſet obiectũ
voluntatis, nihil eſſet quod ſuapte natura eſſet obiectũ voluntatis vel volitum, conſequens falſum,
ergo & antecedens. nam ſi tantum apparens bonũ eſſet obiectum voluntatis: nihil eſſet per ſe voli-
tum. ſi enim eſſet per ſe volitum apparens bonum eſſet vere per ſe bonũ, at hoc non eſt quia apparẽ-
tia bona ſunt interdum cõtraria: quia aliud alĳ apparet, at vere bona non ſunt cõtraria, & repugnã
tia, ergo bonũ apparens non eſt vere bonũ nec per ſe volitũ. quare apparens tantum bonum non eſt
obiectũ voluntatis, cũ pateat quòd ſuapte natura bonũ ſit volitũ vel volibile, & per hanc poſitionẽ
excluderetur ab voluntate. QVOD ſi hæc non placent. ℈ Hæc eſt tertia pars capituli in qua allatis
57 & reprobatis opinionibus aliorum de obiecto voluntatis affert ſuam ſententiam, ex qua ponere poſ
ſumus duas concluſiones probãdas. prima. Id quod eſt per ſe bonum, eſt ſimpliciter volibile vel ob-
iectum voluntatis. ſecunda. Id quod eſt apparens bonum, eſt non ſimpliciter, ſed aliqua ex parte, &
reſpectu aliquorum volibile vel obiectũ volũtatis. probatur prima hoc pacto. id quod ſtudioſo eſt
volibile eſt per ſe, & ſimpliciter obiectum voluntatis, ſed vere bonum eſt volibile ſtudioſo, ergo vere
bonũ eſt per ſe, & ſimpliciter obiectũ volũtatis. maior probatur: ſicut ſe habẽt corpora ita & animus
quantum ad hoc propoſitum. at id quod eſt ſanum corporibus ſanis dicitur ſimpliciter & per ſe ſa-
num: ergo id quod eſt volibile animo ſano eſt ſimpliciter volibile. ſecunda cõcluſio probatur hoc pa
cto. ſ. quod apparens bonum non eſt ſimpliciter volibile, ſed aliqua ex parte, & reſpectu aliquorum

id quod eſt volibile vitioſo non eſt ſimpliciter volibile, ſed ſecundum quid, & reſpectu talis hominis, ſed bonum apparens eſt volibile vitioſo: ergo bonum apparens non eſt ſimpliciter volibile: ſed aliqua ex parte, & reſpectu aliquorum. Hęc ratio probari poteſt ſimilitudine animi corporis ſani, & ęgri ſicut probata eſt illa ſuperior. addit vlterius philoſophus quòd horum cauſa eſt. ſ. vt ſtudioſus velit bonum ſimpliciter: vitioſus aūt non velit, cauſa inquā ipſe habitus. nā ſtudioſus habet virtutē qua animus fit ſanus, & bene diiudicat de omnibus propterea illa ſunt ſimpliciter talia qualia iudicātur: ea vero de quibus iudicat vitioſus nō ſunt ſimpliciter talia, quia ipſe habet iudiciū corruptū propter malū habitū ſicut fit in guſtu ęgrotātis, qui cum ſit affectus aliquo malo humore omnia videtur illi talis ſaporis, qualis eſt humor quo guſtus eius affectus eſt, & addit quòd cū ſint varię virtutes in vnaquaq; virtute eſt id quod eſt ſimpliciter honeſtū ſm illā virtutē, & tales honeſtates differūt inter ſe. ſtudioſus vero per vnāquāq; virtutem iudicat ea, quæ ſimpliciter ſunt honeſta, & ideo dicit quòd ſtudioſus eſt tanq̄ regula, & mēſura q̄dā, & norma & ea q̄ iudicantur ab eo ſunt vere talia. notandū quòd habitus dicitur eſſe cauſa iudicandi tam in animo quā in corpore, quia ad hoc propoſitū ſimile eſſe videtur de vtroq;. nā in corpore ille qui eſt ſanus recte diiudicat ſm quemlibet ſenſum de vnoquoq; obiecto, ſimiliter fit in animo, ægrotus aūt econtra in animo ſimiliter, & in corpore, & hoc patet diſcurrēdo per omnes ſenſus corporis, & per oēs habitus animi. notandū quòd phs loquitur hic de voluntate nō vt potentia animę eſt: ſed vt operatio eius potentię, & volūtatis, & ſimiliter fecit de electione, & cōſultatione vt actus interni ſunt, & non vt potentiæ: appellat aūt actum volūtatis nomine potentię, quia caremus nomine: poſſet aūt dici volitio. ferāt aūt æquo animo hos dicendi modos, qui elegantiores q̄runt: vtimur. n. iis terminis vt magis aperiamus mentem philoſophi. verum ſi ſumamus, & loquamur de voluntate vt potentia, dicimus quòd ipſa eſt latiſſima, & extenditur etiam ad impoſſibilia, quia eſt potētia ęqualis intellectui quantum ad latitudinem ſuā, ideſt quicquid intellectus intelligere poteſt: voluntas appetere pōt. cum vero intellectus intelligat, & ea quæ ſunt, & ea quæ finguntur, & non ſunt, vt chimerā, ſimiliter, & voluntas poteſt velle ea quę ſunt impoſſibilia. & ratio eſt: quia talis potentia videtur eſſe ęqualis intellectui. animaduertendū tamen quòd voluntas capitur bifariam, primo vt eſt cōmuniſſima, & ęqualis intellectui in latitudine ſua, & ſic poteſt velle etiam impoſſibilia, alio modo vt eſt regulata à ratione, & ſic non eſt impoſſibilium. nam ratio recta non dictat niſi ea quæ fieri poſſunt.

De ijs quæ in noſtra ſunt poteſtate. Cap. V.

CVm igitur finis quidem ſit affectabilis uoluntate, ea uero quibus 58
itur ad finem, conſultabilia ſint atque eligibilia; ſit ut actus ij qui
circa hæc uerſantur, ab electione proficiſcantur, noſtraq; ſponte ef
ficiantur. At operationes uirtutum circa hæc ipſa uerſantur. no 59
ſtra igitur in poteſtate ipſæ uirtutes: & identidem uitia collocantur. Quibus 60
enim in rebus noſtra in poteſtate ſitum eſt agere: in ijs & nō agere. & in qui
bus non agere: in ijs eſt & agere. quare ſi agere bonum (quod honeſtum eſt)
in nobis eſt ſitum: & non agere (quod eſt turpe) in nobis eſt collocatum. &
ſi non agere malū (quod eſt honeſtū) in noſtra eſt poteſtate: & agere (quod
eſt turpe) in nobis eſt ſitum. quòd ſi in nobis eſt ſitum tam honeſta quam tur
pia agere: & ſimili modo non agere. hoc autem erat bonos & malos eſſe: in
nobis certe eſt ſitum nos probos & improbos eſſe. Dicere autem ſua ſponte 61
neminem prauum, nec inuitum quenquam beatum eſſe: alterum falſo eſt ſimi
le, alterum uero. Nam beatus quidem nemo eſt inuitus: ſponte autem noſtra
prauitas comparatur. uel obſtandum eſt ijs quæ modo ſunt dicta: & hominē
non eſſe principium eſt dicendum, neque procreatorem actuum perinde ac li
berorum. quòd ſi hæc uera uidentur: nec in alia ulla, principia actuum q̄ in ea 62
quæ ſunt in nobis reducere poſſumus: quorum principia ſunt in nobis, ea
quoque in nobis ſunt ſita, ſponteq; à nobis fiunt. Hęc ita eſſe teſtes ſunt & pri
uatim ſinguli homines, & ipſi legumlatores. nam eos quidē qui parua faciunt

ſi modo

ſi modo non ui,nec ob ignorationem eam cuius ipſi non fuerint cauſa , illa a-
gant:caſtigant ac puniunt,ijs autem qui honeſta agunt,honores inſtituũt : ut
homines partim hortentur,partim prohibeant. At ad ea agenda quæ nec in
noſtra ſunt poteſtate,nec noſtra ſponte efficiuntur,nemo prorſus hortatur:
quippe cum uanum ſit perſuaſum eſſe cuipiam non calere,aut non dolere,aut
63 non eſurire,aut quiduis aliud tale.nam nihilominus hęc ipſa patietur.Etenim
pro ignoratione etiam ipſa:pœnas inſtituunt , ſi quiſpiam ignorationis eſſe
ſibi cauſa uideretur.ebrios nanque duplici pœna afficiēdos eſſe putarũt.prin-
cipium enim in ipſis eſt:quippe cum in ipſorum ſit poteſtate ebrietatem uita-
re,quæ quidem ignorationis eſt cauſa.Puniunt etiam eos qui aliquid eorum
ignorant quæ legibus continentur:quæ quidem ſcire oportet,nec ſunt diffici
lia cognitu.ſimiliter & in alijs quæcunque per negligentiam homines ignora
re uidentur:ex eo plane quia in ipſis eſt non ignorare.eſt enim in ipſorum po
teſtate diligentiam adhibere.at fortaſſe tales ſunt quidam ut diligentiam non
64 adhibeant.At ut tales fierent,& iniuſti,aut intemperantes:ipſi ſunt ſanè cau-
ſa diſſolute uiuentes,& res iniuſtas agentes,& potui , & rebus talibus indul-
gentes.operationes enim quæ ſunt circa ſingula tales efficiũt . Quod quidem
ex ijs patet qui cuiuis ludo uel actui ſtudent.perſeuerant.n.in operando.Igno
rare igitur ex operationibus quæ fiunt circa res ſingulas habitus ipſos emer-
65 gere:nimium hebetis hominis eſt.Præterea metas ratiōis egreditur:iniurias
facientem hominem aut intemperate agentem,nolle ſe iniuſtum aut intempe
ratum eſſe.ꝙ ſiquis nō ignorans agit ea ex quibus erit iniuſtus : is ſua ſponte
66 erit iniuſtus.Nō tamen ſi uult cum eſt iniuſtus,deſinet eſſe talis:ac iuſtus erit.
Nec enim qui ægrotat:ſi uult,erit ſanus.& forte ſua ſponte ægrotat:ſi incon
tinenter uiuebat,& præcepta medicorum negligebat . tunc igitur licebat ipſi
non egrotare.ſed poſteaquam ualitudinem prodidit ſuam:nō licet.Sicut ne-
que fit ut quiſquam reſumat lapidem quem proiecit.erat tamen in ipſo ſitum
ſumere ipſum atq; proijcere.principium enim erat in ipſo.Modo eodē & in-
iuſto,& intemperāti licebat quidem ab initio talē nō fore.quapropter ſua ſpo
te eſt talis.ſed poſteaquam talis eſt factus:non licet ipſi non eſſe talem.Nō ſo
67 lum autem animi uitia,noſtra ſpōte fiunt:ſed corporis etiam interdum à nō-
nullis identidem comparātur.Quos quidem & increpamus.eos enim qui na
tura ſunt turpes,reprehendit profecto nemo.ſed eos qui per inertiā tales atq;
otium inuaſerũt.Idem & circa imbecillitatem euenire uidetur.& cum quiſpiā
membris eſt captus.nemo nāq; exprobabit cuiq̃ idipſum:ſi ſit aut natura,aut
ægritudine,aut vulnere cæcus:ſed potius miſerebitur . Quod ſi ebrietate,uel
aliquo alio flagitio captus ſit oculis:oēs utiq; carpent,ac increpabunt.uitiorũ
igitur corporis ea quidem quæ in noſtra ſunt poteſtate,reprehēduntur.ea ue
ro quæ non ſunt,non increpantur.hæc cũ ita ſint:& in cæteris ea uitia quę in-
68 crepantur,noſtra in poteſtate ſunt collocata.Sed fortaſſe quiſpiam dicet uni-
uerſos quidem homines id affectare ſemper:quod bonum apparet.ipſius ta-
men apparentiæ dominos ipſos non eſſe.Sed qualis tandem unuſquiſq; eſt:
69 talē & finem ipſi uideri.at ſi habitus ipſius aliquo modo ſibi quiſq; eſt eā:erit

& apparentiæ,ipſe ſibi quodam modo cauſa.ſin uero nemo eſt ſibi mala agen 70
di cauſa:ſed hæc ob ignorationem finis ipſius agit, putans per ea ſe ſummum
bonum conſecuturum,affectatioq; finis non in noſtra eſt poteſtate.ſed ita na
tum eſſe oportet,ut habeat quaſi uiſum,quo quidem recte diſcernet,& id ex-
petet quod uere eſt bonum,atque is eſt ingenio bono : cui id ipſum bene ſeſe
habet natura(id enim quod maximum eſt atque pulcherrimum,& quod fie-
ri non poteſt ut ab alio accipiat atque diſcat : quale eſt ortum natura, tale ha-
bebit)atque hoc recte natura beneq; ortum eſſe ipſa eſt habilitas perfecta:ue
raq; naturæ.Si igitur hæc uera ſunt:cur magis uirtus ſponte noſtra quàm ui-
tium cōparabitur? Ambobus enim ſimiliter tam bono quàm malo finis ipſe
natura,aut quouis modo uidetur ac ponitur.cætera autem agunt quouis mo- 71
do:ea ipſa referentes ad illum.ſiue igitur finis non natura talis unicuiq; uidea-
tur ſed ſit aliquid etiam apud ipſum,ſiue quidem finis ſit naturalis, quia uero 72
ſua ſponte uir ſtudioſus cætera agit,uirtus ſponte comparetur ac acquiratur:
uitium quoque non minus comparabitur ſponte.Et homini nanque malo ea-
dem competunt:& actuum,& finis reſpectu.Si igitur(ut dicitur)noſtra ſpō 73
te comparantur uirtutes(ipſorum enim habituum nos ipſi concauſæ quo-
dammodo ſumus : finem'que talem ex eo ponimus,quia nos tales ſumus)ui-
tia quoque ſponte ab hominibus acquirentur. ſimiles enim ſubeunt modos.
Communiter igitur dictum eſt de uirtutibus:& genus ipſum figura, medio-
critates inquam ipſas eſſe ac habitus.Et à quibus fiūt,& principia eſſe illa per 74
ſe agendi,noſtraq; in poteſtate collocatas eſſe & noſtra fieri ſponte : atq; ita
ut ipſa recta ratio iubet. Verum non ſimiliter noſtra ſponte actus ac habitus 75
fiunt.actuum enim à principio uſque ad finem domini ſumus:ipſa ſingula co-
gnoſcentes.habituum uero principij.Singulorum autem additio non eſt no-
ta : quemadmodum & in aduerſa fit ualitudine. ſed noſtra ſponte ideo fiunt:
quia noſtra erat in poteſtate ſic aut non ſic agere atque uti At nunc repetētes:
de ſingulis dicamus uirtutibus,quænam ſint,& circa quæ uerſantur.: & quo 76
etiam modo.ex quibus & illud ſimul emerget quot ſunt ipſe uirtutes. atq; de
fortitudine primum dicamus.

COMMEN.

CVM IGITVR finis quidem ſit.] Poſteaquam docuit de quatuor principijs operationum
humanarum,ſcilicet de ſpontaneo,electione,conſultatione,volūtate,quę ſunt interni actus 58
à quibus externę operationes prodeunt,in hoc quinto,& vltimo capitulo huius tractatus accom-
modat iſta principia ad virtutes & vitia,oſtendendo tam vitia quàm virtutes eſſe in noſtra poteſta
te,& redarguit opinionem quorundam.diuiditur autem in quatuor partes.in prima probat quod
virtutes,& vitia ſunt in noſtra poteſtate. in ſecunda ponit opinionem quorundam dicentium vir-
tutes eſſe in noſtra poteſtate,vitia vero minime,& enim reprobat.in tertia oſtendit radices eius opi
nionis,& eas euellit atque extirpat.in quarta epilogat omnia quæ ſupradixerat de ipſis virtutibus.
primo igitur oſtendit quod virtutes noſtra ſponte fiunt, & in noſtra ſunt poteſtate hoc pacto. ea
quorum principia ſunt in noſtra poteſtate,& ipſa ſunt in noſtra poteſtate, ſed principia virtutum,
ſcilicet operationes ex quibus generantur habitus virtutum,& etiam principia operationum ſunt
in noſtra poteſtate: ergo & virtutes,maior eſt clara:minor declaratur.nam id quod prouenit ab ele-
ctione eſt in noſtra poteſtate collocatum, quia poſſumus eligere vt agamus id vel non agamus,
electio autem eſt principium virtutum,& omnino ea quæ proficiſcuntur ab appetitu vel volunta-
te ſunt in noſtra poteſtate,& ſic patet quòd operationes ſtudioſę ſunt poſitę in nobis:iſtę autē ſunt

principia

principia virtutũ. CIRCA iſta.] ſ.q̃ cadunt ſub electione & cõſultatione. OPERATIONES
vero.] Intelligitur de actibus, & operatiõibus quæ fiunt ante ipſos habitus propter virtutes acqui/
60 rendas quæ ſunt ſimiles operationibus quæ fiunt poſtea ab habitu acquiſito virtutis. ET idẽtidẽ
vitia.] Probat etiam quòd vitia ſunt in noſtra poteſtate ſimili modo. ſ. quorũ principia ſunt in no/
ſtra poteſtate, & ipſa quoq;. at principia vitiorum ſunt in noſtra poteſtate, ergo & vitia, maior nota,
minor declaratur à philoſopho: quia in his in quibus eſt agere in noſtra poteſtate: eſt & non agere &
econtra. notandum quòd philoſophus vtitur iis terminis in nobis eſſe poſitum, & in nr̃a poteſtate,
& vult ſignificare potentiam quæ ęque apta eſt, & indifferenter ad agendum, & non agendum tam
turpia q̃ etiam honeſta, & eſt potentia libera liberiq; arbitrij ad vtrãq; partem. ſ. agendi vel nõ agen/
61. di. DICERE autem ſua ſponte.] Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua affert opinionem
antiquorum de hac materia, & eam refellit, ſed primo affert eam, & acceptat aliqua ex parte deinde
affert difficultatem. ſ. quòd ſi iſta opinio acceptaretur omni ex parte, & omnino ſtatim euerterentur:
& delerentur omnia fundamenta antea iacta de ipſis virtutibus: poſt hæc affert duas concluſiones,
& eas probat ex quibus emergit ſolutio illius difficultatis. dicit igitur philoſophus quòd noſtra ſen/
tentia eſt hæc: vt ſponte noſtra euadimus virtuoſi & vitioſi. aliqui vero dixerunt ſponte noſtra fieri
in nobis virtutes: vitia vero nobis inuitis, & dicit quòd primum eſt verum quòd ſpõte noſtra, & nõ
inuiti euadimus beati: ſecũdum vero falſum. ſ. quòd inuiti euadimus vitioſi. nam ſi hic eſſet homo
prauus non eſſet principium ſuarum operationũ, & omnia quæ ſupra diximus funditus delerentur,
& tamen homo videtur eſſe principium ſuarum operationum tanq̃ pater ſuorum filiorũ quos ſpon
62 te procreare videtur, & non inuitus. QVOD ſi hæc vera.] Allata ea opinione antiquorum, & ſe/
cundum aliquam partem acceptata: nunc affert duas cõcluſiones ex quibus emergit ſententia ſua
vera, & etiam reprobatio falſa. prima cõcluſio eſt quòd principia operationum tam ſtudioſarum q̃
earum quę ſunt vitioſę in noſtra ſunt poteſtate, vt etiã antea tetigit: ex quo ſequitur quòd operatio
nes, & etiã virtutes ſunt in noſtra poteſtate. hoc etiam probatur exemplo legumlatorum qui ponũt
præmia bonis: pœnas malis operationibus, quòd non facerent niſi ea eorumq; principia eſſent in
63 noſtra poteſtate: ETENIM vero.] Affert aliam ſententiam, & concluſionem ex qua emergit ſo/
lutio dubitationis, & eſt talis: quòd operationes quæ fiunt per ignorantiam cuius. ſ. ignorantię ho/
mo eſt cauſa: ſunt collocatę in noſtra poteſtate, quia collocatum eſt vel fuit in eo homine ne ignora/
ret. nam operationes ob quas homo videtur iuſte puniri in noſtra poteſtate collocatę eſſe videntur,
ſed ob prauas operationes quæ fiunt per ignorantiam cuius ignorantię nos cauſa ſumus: iuſte puni
ri videmur: ergo tales videntur eſſe in noſtra poteſtate, & ſponte à nobis fieri vidẽtur, ex eo quia nos
videmur eſſe cauſa. notandum quòd Pictacus aduerſus ebrios duplicem pœnam cõſtituiſſe dicitur
cum aliquid deliquerunt. vnam ob ipſam ebrietatem, cuius ipſi fuerunt cauſa, & erat ſitum in eis ne
64 fierent ebrij: aliam ob ipſum delictum. AT fortaſſe tales ſunt.] Hæc eſt tertia pars huius capituli
in qua primum affert vnum fundamentum eorum opinionis qui dicebãt virtutes eſſe in noſtra po/
teſtate non autem vitia, & id refellit: deinde affert aliud fundamentum, & etiam euertit illud. dicit igi
tur in primis nos dicimus oportere diligentiam adhibere in cognoſcendis legibus, & his quæ perti
nent ad bonos mores. at dicent fortaſſe iſti ſunt imbecilli, & inepti propter complexionem corpo/
ris, & ob eandem complexionem feruntur etiam ad vitia diuerſa quaſi naturaliter ob talem comple/
xionẽ cogantur vt phlegmatici ad tarditatem: cholerici ad iram, & ſimilia quę illi dicẽt fieri ex diſpo
64 ſitione corporis: non ex habitu animi. AT vt tales.] Contra hoc fundamentũ affert philoſophus
primo talem concluſionem oſtendẽdo quòd vitia, & habitus vitioſi ſunt in noſtra poteſtate hoc pa/
cto. quorum cauſę effectuũ ſunt in nr̃a poteſtate: etiam ea quæ ſunt effectus erunt profecto in nr̃a
poteſtate, & ſponte à nobis fieri poſſunt, ſed operationes, & actus vitioſi ſunt in nr̃a poteſtate quæ
operationes ſunt cauſæ vitiorum, & habituum vitioſorum qui ſunt effectus: ergo tales habitus erũt
& in nr̃a poteſtate ſubijcientur: principio ſponte agẽdi vt late patet in textu. PRÆTEREA me/
65 tus.] Affert ſecundam rationem. is qui vult cauſam alicuius effectus, vult etiam ipſum effectum: er/
go qui vult operationem iniuſtam, quæ eſt cauſa iniuſtitię, vult etiam habitum iniuſtum, & ſimili/
ter qui vult operationem alterius vitij, vult etiam habitum. notandum quòd, & ſi non oporteat di/
cere ſimpliciter, & in omnibus ꝙ qui vult cãm velit ẽt effectũ. is tamen qui vult cauſam ex qua ſcit
proficiſci talem effectum, videtur etiam velle effectum. aliqui tamen voluẽt dicere, ꝙ quoniã vult an/
tecedens velit etiam conſequens, & exiſtimant hoc eſſe de mente philoſophi, ſed nõ videtur hoc ſim
pliciter eſſe verũ in omni cõſequentia, vt volo eſſe in carcere cum ingenti pecunia, ergo volo eſſe in
carcere non valet, ſed volo eſſe hominem, ergo animal bene valet, quare illa propoſitio limitata hoc
pacto videtur vera, quòd is qui vult cauſam quam nouit eẽ cauſam alicuius effectus, etiam illũ effe/
ctum ſequi ex illa cauſa dicendum eſt quòd velit etiã illum effectũ. qui ergo vult operationem vitio/
ſam ex qua generatur habitus vitioſus, vult etiam habitum, quia ſcit ex actibus vitioſis generari

habitum.nemo eſt enim tam hebes qui hoc ignoret. N O N tamen ſi vult.} Affert aliam conclu- 66
ſionem contra idem fundamentum.ſ.quòd antea quã habitus vitioſi acquirantur erat ſitũ in nobis
eos ſugere:& euitare, poſtea vero quàm facti,& inueterati ſunt non eſt pene in nobis èos abiicere,ſi-
cut ſit in habitibus corporis: ad hoc propoſitum ſic fieri videtur in habitibus animi.ſed in illis ita
fit vt antea collocatum videatur in nobis vtrum fiant, poſtea vero q̃ ſunt facti,& inueterati non
amplius videtur eſſe in nobis eos abiicere,ita euenire videtur de habitibus animi. dicit enim quòd
multi morbi acquiruntur ſponte ab hominibus:quia non obtemperant præceptis medicorũ,& nõ
abſtinent ab iis quæ ęgritudinem pariunt vel morbos:quos poſtquã habent,non poſſunt repellere
à ſeipſis:eodem pacto videtur euenire de vitijs animi quæ noſtra culpa cõtrahuntur:poſtea non eſt
pene ſitum in nobis ea pro noſtro deſiderio delere & abijcere. N O N ſolum.} Affert tertiam con- 67.
cluſionem talem, ſcilicet quòd multa vitia corporis tanq̃ habitus vitioſi ſponte noſtra contrahun-
tur,& hoc oſtendit ex eo,quia ob talia reprehendimur,& vituperamur,quod nõ fieret niſi noſtra cul
pa contracta eſſent:nemo enim vituperat natura cæcum,ſed eum,qui bibacitate vt ita loquar,& ni
mio potu talem defectum corporis eſt adeptus,& ſua ſponte ſuaq́; culpa hoc factum eſſe apparet.ex
his igitur tribus concluſionibus apparet, quòd fundamentum illorum non eſt verum,cum dicunt
quod homines ſunt tales puta negligentes,& huiuſmodi ex mala complexiõe corporis.poteſt enim
cura & exercitatione ſua talis obſtare ei complexioni,& in contrarium eniti adeo vt ſitum ſit in eo,
& in poteſtate ſua ſtudioſum euadere. S E D fortaſſe quiſpiam.} Affert aliud fundamentũ eiuſdem 68
erroris quòd ſumitur à potentia cognoſcendi:dicebant enim quòd quiſq; appetit id quod ſibi ap-
paret bonum,& quòd huiuſmodi apparentia non eſt collocata in noſtra poteſtate.ſed qualis vnuſ-
quiſq; eſt talis ſibi videtur finis.nam potentia cognoſcendi bonum non eſt ſita in poteſtate cuiuſq;
ſed eſt,talis ex ſua naturali diſpoſitione,quam quiſq; habet à primordijs naturę.propterea alicui vi
detur hoc eſſe bonum quod vere eſt bonum:alicui autem non ita videtur,& hoc eſt à natura.itaque
hoc erat fundamentũ illius opinionis quòd quiſq; appetit illud quod ſibi apparet bonum:apparen
tię vero non ſumus domini. A T ſi habitus ipſius.} Ad euertendum illud fundamentũ affert phi- 69
loſophus duas cõcluſiones.prima ẽ,quod apparẽtia finis vel boni eſt in noſtra poteſtate conſtituta.
omnis habitus morum ſubijcitur principio ſponte agendi,& eſt in noſtra poteſtate,ſed apparentia
ſequitur habitum morum,ergo apparentia ſubiicitur principio ſponte agendi,& eſt in noſtra pote
ſtate.maior eſt antea manifeſte probata.minor quoq; patet, nam apparentia boni ſequitur habitũ
morum.talis enim cuiq; videtur finis qualis quiſq; eſt,quiſq; aũt talis,aut talis eſt per habitũ quem
habet virtutis,aut vitii,& ſic apparentia videtur ſequi habitum.notandũ quòd illud fundamentũ,
ſ.quod qualis quiſq; eſt talis ſibi finis videtur,põt habere duplicem expoſitionẽ:prima eſt qualẽ habi
tũ quiſq; acquiſiuit:talis ei finis videtur:ſecũda eſt quòd qualis eſt aliquis à natura ortus talis ſibi fi-
nis videtur.i.qualem vim cognoſcendi quiſq; à natura habet:talis illi videtur finis.primo ſecundũ
primam ſententiam,& expoſitionem,deſtruitur poſitum fundamentum illorum erroris,quia oſtẽdi
tur à philoſopho quòd apparẽtia finis eſt in noſtra poteſtate:quia omnis habitus morum eſt in no-
ſtra poteſtate,vt probatum eſt per primam concluſionem,in ſequenti vero particula ponet ſecundã
concluſionem,& oſtendet quod ſi illa ſententia accipiatur ſecundo modo.ſ.quòd qualis quiſq; eſt à
natura talis ſibi finis videtur:quòd etiam deſtruitur hoc fundamentum.nam data tali ſententia ſeq-
tur ſi non erimus dñi vitiorum non erimus etiam virtutum:at virtutũ volebant nos eſſe dominos,
ergo deſtruitur tale fundamentũ eorum. S I N vero nemo.} Hac in parte philoſophus affert ſecun 70
dam ſententiam.i.fundamentũ illorum ſecundo modo acceptum,& id deſtruit.dicit enim quòd ſi
accipiatur ſententia illa.ſ.quod qualis eſt ortus à natura:talis ſibi finis videtur,& quòd affectatio fi-
nis non eſt poſita in noſtra poteſtate,ſed à natura & à primordijs generationis oporteat vt habeat
quis mentem,& intellectum bonum ad diſcernendum finem rectum,ſicut oculum in corpore ad di-
ſcernendas differentias colorum.ſi inquam hoc eſt quòd qualis quiſq; eſt per vim diſcernendi quæ
datur cuiq; à natura talis illi finis videtur:cur magis virtutes vt vultis vos Cirenaici ſiue alij compa
rantur,& acquiruntur ſponte q̃ vitia?eadem enim ratio videtur de vtriſq; ſi cauſa eſt à natura, & nõ
ſpontanea electio noſtra,quia tam bonus q̃ malus habet affectationem finis ab ipſa natura. A M-
B O B V S.}ſ.bono & malo finis natura erit.nam ſi natura eſt cauſa noſtri intuitus ad diſcernẽdum 71
finem:eodem modo ipſa natura erit cauſa cognitionis boni finis,& per conſequens bonarum ope-
rationum,& virtutum quemadmodum & mali.aut igitur dicendum quòd natura ſit cauſa vtrorũq;
aut neutrorum,ſi neutrorũ,tunc erũt ambo in noſtra poteſtate,& ſponte à nobis fient virtutes, &
vitia & habebimus propoſitum.ſin vtrorumq; tũc erit cauſa tam virtutum q̃ vitiorum, ſed hoc eſt
contra vos quia vultis vt virtutes fiant à nobis ſponte non aũt à natura.dicendum eſt igitur quòd
ambo ſunt in noſtra poteſtate,& voluntaria. S I V E igitur.} Procedit vlterius arguendo philoſo-
phus,& dicẽdo quod ſi etiam cõcedatur vt ſumatur finis quomodocũq;,ſiue finis natura capiatur: 72
ſiue

ſiue electione,& vt alio modo bonus alio malus affectet finem:tamen non modo virtutes erũt in no-
ſtra poteſtate,ſed etiam vitia.nihil enim curo nunc ad hoc propoſitum,& ad faciendum vt hęc ſint
in noſtra poteſtate vtrum finis natura ſit vel minime, quia ſufficit mihi vt ea quæ ſunt ad finem.ſ.
operationes,& bene vel male operari ſit in noſtra poteſtate:& vtrũq; agatur noſtra electione,hoc au-
tem negari non põt:ſed fateri oportet quòd qui ſingulas operationes agit,quia vult, & quod velit
aut nolit in ſeipſo eſt.ergo quando operabitur malum ſponte ſua,aget quálibet particularem opera
tionem,ſicut quando aget bonum.igitur vitia erunt voluntaria vt virtutes quæ fiunt ex operatio-
73 nibus. SI igitur.} Concludit philoſophus.ſ.habitum eſſe cauſam apparentię finis:vt ex hoc con-
cludat vitia eſſe voluntaria vt virtutes,& etiam quòd apparentia finis eſt in noſtra poteſtate:nam ſi
habitus generantur ex actibus,& actuum noſtrorum noſmetipſi cauſa ſumus:ergo & habituum.nã
qcquid eſt cauſa cauſę eſt cã cauſati:& quales ſunt habitus noſtri:tales ſumus ipſi, & quales nos ſu-
mus talem ponimus finem.ſi igitur ex talibus vitiis ſit talis apparentia,& vitia ſunt in noſtra pote-
ſtate,quia operationes ex quibus oriuntur vitia fiunt noſtra opera,ergo & apparentia talis ex noſtra
opera erit,& in noſtra poteſtate,& vitia quoq; ſicut virtutes noſtra ſponte fient,quia eandem legẽ,
& conditionem ſubeũt:nam & malarum operationum nos ipſi ſumus cauſa,ex quibus prodeũt ma-
li habitus ex quo malum ponemus finem :ergo ſponte male agemus,& vitia ſponte fient a nobis.
74 COMMVNITER igitur dictum eſt.} Hæc eſt quarta pars huius capituli:in quo,primo repetit
breuiter ea quæ de virtutibus,& operationibus dicta ſunt,deinde declarat ꝙ nõ æquo modo actus,
& habitus ſubiiciuntur principio ſponte agendi,demũm facit tranſitionem ad ſequẽtia.dicit igitur
in primis ꝙ dictum eſt à nobis cõmuniter quòd ſunt habitus,& mediocritates,& ꝙ producũt ope-
75 ratiões ſimiles iis ex quibus ſunt ortę,& ꝙ virtutes,& vitia in noſtra ſunt poteſtate. VERVM nõ
ſimiliter.} Nunc oſtendit philoſophus quòd cũ actus,& habitus ſubiiciantur principio ſpõte agẽ-
di,& fiant ſponte,tamen non ſimili modo,ſed actus magis videntur eſſe voluntarij,q̃ habitus:& ra-
tio eſt,quia toti cognoſcuntur,& ſingula circa quæ verſantur ipſi actus,habitus vero nõ hoc pacto
cognoſcuntur toti:ſed ab initio,& ob ipſas operationes.ſicut medicus cognoſcit quantum ſanita-
tis recuperauit ęgrotus vel quanta ęgrotationis acceſſio facta ſit ex ipſis actibus.ſunt igitur magis
voluntarij actus q̃ habitus,nam habitus fiunt noſtra ſponte,quia noſtra ſpõte fiunt actus ex q̃bus
generantur tales habitus.vnde illa dignitas accõmodari põt ni fallor huic ſententiæ,dignitas inq̃ q̃
eſt philoſophi in libro poſteriorum.propter quod vnumquodq; tale,& illud magis.Nam ſi actibus:
& habitibus competit vt ſint voluntarij,& habitibus per actus multo magis cõpetit actibus.qua-
re diligenter cauendum eſt ab actibus vitioſis,quia ex ſimilibus actibus ſimiles generantur habitus
76 quos poſtea remouere ſumma eſt difficultas. AT nunc repetentes.} Facit tranſitionem philoſo-
phus dicendo ꝙ cũ communiter & in genere antea de virtutibus dictum ſit:nunc particulariter de
ſingulis dicendum eſt vt perfectam cognitionem habeamus de ipſis.

De fortitudine & forti. Cap. VI.

77 FOrtitudinem itaq; circa metus mediocritatem eſſe,fiduciasq́;:per-
ſpicuum iam euaſit. metuimus autem ea quæ terribilia ſunt. atque
hæc ſimpliciter dicendo ſunt mala. quapropter & ueteres metum
diffinientes:expectationem inquiunt eſſe mali. Metuimus igitur
78 omnia mala,ut infamiam,paupertatem,morbos,inimicitias,mortẽ.at non cir
ca hæc omnia uir fortis eſſe uidetur.ſunt etenim nonnulla mala,quæ quidem
metuere oportet & honeſtum eſt,& non metuere,turpe.infamiam nanq; qui
timet,eſt probus & uerecundus:qui non timet impudens.fortis tamen trala-
tione dicitur à quibuſdam.quippe cũ aliquid ſimile uideatur habere.eſt enim
& ipſe fortis interritus quidam.paupertatem autẽ metuere forſitan nõ opor-
tet,nec morbum,nec omnino quicquã eorum quæ nec à uitio,nec à nobiſipſis
proueniunt.nec tamen is eſt fortis qui hæc non metuit:ſed hunc etiam fortem
ſimilitudine quadam uocamus.nonnulli enim homines in bellicis quidem pe
riculis meticuloſi ſunt:liberales autem ſunt,& ad erogandas pecunias animo-
ſe ſe habent. At neque ſiquis pro filiorum atque uxoris pudicitia timet, aut

inuidiam metuit,aut aliquid tale:timidus eſt.Neque etiam fortis:ſi cũ eſt uer
beribus cædendus confidit.Circa quę igitur terribilia uir fortis uerſatur? An
circa ea quæ ſunt maxima? etenim nemo tolerantior eſt malorum homine for
ti.mors autem maxime omnium eſt terribile.eſt enim ultimum uitæ: & nihil
poſt,homini mortuo aut bonum,aut malum eſſe uidetur. At enim neque cir- 79
ca omne genus mortis uir fortis eſſe uidetur.Non enim circa mortem eã quæ
fit in mari:aut euenit morbis.circa quam ergo mortem uir fortis erit? An cir-
ca eam quæ eſt pulcherrima? talis autem eſt ea quæ fit in bello.In maximo nã-
que fit & pulcherrimo profecto periculo. Eodem accedunt & ipſi honores: 80
qui tum à ciuitatibus,tum à regibus ſunt inſtituti. Is igitur homo fortis pro-
prie dicitur: qui circa honeſtam mortem, & ea omnia quæ repente eueniunt
atque afferunt ipſam,interritus eſt.huiuſmodi uero ſunt ea quæ in bello con-
tingunt. Quinetiam & in mari: & in ipſis morbis uir fortis timore uacat,non 81
tamen ita ut nautæ.fortes enim & de ſalute ſua deſperant,& genus tale mortis
moleſte ferunt:illi uero ſpe propter experientiam ſunt freti. Simul autem &
uiriliter,fortiterq́ agunt in quibus uires habent locum,aut honeſtum eſt mo
ri:quorum neutrum eſt in tali genere mortis.

COMMEN.

FORTITVDINEM itaq; circa metus.] Hic eſt ſecundus tractatus huius libri:in quo phi- 77
loſophus incipit docere de fortitudine.nam poſt aſſignatam diffinitionem virtutis cum ipſa
ſit genus quod diuiditur in ſuas ſpecies,ideo enumerauit omnes virtutes oſtendens diffinitionem
eam accommodari poſſe cuilibet virtuti,conſequens aũt videbatur de ſingulis iam deſignatis pro-
priam,& exactam afferre doctrinam,niſi quòd pręcedebat quædam conſideratio neceſſaria de prin-
cipijs operationum,& virtutum noſtrarum.ea autem ſunt interni actus, ſcilicet id quod ſponte fit
& conſultatio:electio atq; voluntas de quibus miro ordine philoſophus docuit,declarãdo quod ex
his principijs noſtræ operationes procedunt,& vitia atq; virtutes,& quod hæc ſunt in noſtra pote-
ſtate,& noſtra ſponte fiunt refellendo opinionem eorum qui ſuæ ſententię aduerſabantur. nunc ve-
ro incipit de ſingulis docere virtutibus innuendo pene deſcriptionem cuiuſque, & ſeruat eum or-
dinem quem tenuit in ipſis enumerandis, ſcilicet declarando materiam circa quam verſantur, &
medium & extrema, & quod extremorum ſit magis, aut minus contrarium ipſi virtuti, & medio:
videtur autem primo incipere à fortitudine, & quia verſatur circa materiam difficillimam, id eſt
circa terribilia, & quia verſatur circa affectus, de quibus moderandis prior videtur eſſe doctrina,
quàm de actibus cum oporteat hominem prius ſe interius percipere anteaquam producat opera-
tiones externas,& quia verſatur circa affectum vehementiſſimum.i.circa iram & partem iraſcibilẽ.
Item quia ſumit nomen quaſi à virtute,& à viro gręce enim dicitur ἀνδρία. Vel etiã incœpit ab hac
virtute philoſophus,quia incipiendũ eſt à magis notis.hæc videntur eſſe nobis valde nota, & affe-
ctus etiam ipſe circa quẽ verſatur,& ita dicunt nonnulli.diuiditur autem hic tractatus in quatuor
capitula.in primo docet materiam,& obiectum circa quod verſatur fortitudo.in ſecundo de opera-
tionibus eiuſdem,& vitiorum oppoſitorum.i.de exceſſu atq; defectu . in tertio de quinq; ſpeciebus
non vere fortitudinis.in quarto de quibuſdam proprietatibus eius quę vidẽtur fortitudini compe-
tere.primum capitulum in tres partes diuiditur,quæ locis ſuis patebunt.tractat autem in prima de
obiecto fortitudinis materiaq́; eiuſdem.omnis enim habitus habet obiectum quoddam circa quod
verſatur.procedimus enim in cognitione noſtra ex obiectis ad actus,& ab actibus ad potentias, &
à potentijs ad eſſentias.i.à notioribus ad ea quæ ſunt nobis minus nota vt ea cognoſcamus.in pri-
ma igitur declarando materiam fortitudinis dicit philoſophus eam verſari ſicut antea dictũ eſt cir-
ca res formidoloſas,& metum,& fiduciam,& poſtea oſtendit quæ ſunt ea quæ timemus,ſcilicet ea
quæ nos terrent,& exiſtimantur mala.vnde antiqui dixere metum expectationẽ eſſe futuri mali.no-
tandum quòd malum biſariam conſiderari põt:aut vitium vel operatio vitioſa quæ in noſtra ſunt
poteſtate:& cum ſunt mala, aut id quod aliquid eſſe dicitur lęſionis noſtrę vt inopia,exiliũ:mors,&
ſimilia,quæ non ſunt in noſtra poteſtate,& tamen exiſtimantur,& appellantur mala,nunc de his,ſe-
cundis

cundis loquitur philoſophus quorum eſt metus,& talia non ſunt in noſtra poteſtate. A T non cir
78 ca hæc omnia.] Hæc eſt ſecunda pars huius capituli,in qua vult declarare id quod proprie eſt obiectum principaliſſimum fortitudinis,& ſe mouere aliaq́; non ſunt talia.nam ſi circa ea quæ afferũt metum verſetur fortitudo,non tamen circa omnia talia verſatur proprie fortitudo,& primo nõ verſatur proprie circa infamiam & probatur.fortis laudatur.non timens infamiam non laudatur, ergo non timens infamiam non eſt proprie fortis:nec fortitudo ex conſequenti verſatur circa infamiã nec circa paupertatem,& morbos,& ſimilia quæ non vidētur prouenire ſponte noſtra,nec circa timorem pudicitię vxoris,quia hęc non timens non laudatur proprie de fortitudine.notandũ quòd philoſophus loquendo de inopia,& morbis dixit talia non eſſe timenda,quæ nec à nobis ipſis proueniunt.tamen fieri põt vt paupertas noſtra opera proueniat:vt prodigus qui ſua opera euadit pauper,& item ægrotus qui ſua incontinentia ſuaq́; opera incidit in morbum.ob hæc enim vituperari ſolemus.verum philoſophus loqui videtur de paupertate,& morbo quæ proueniunt à cauſis exter
78 nis vel à natura vel à fortuna,cum dicit talia non eſſe timenda.Circa q̃ igitur,] hæc eſt tertia pars huius capituli:in qua philoſophus poſtea quàm ſuperius declarauit in genere quòd fortitudo verſatur circa terribilia,& excipit nonnulla,q̃ nõ videbatur proprie obiecta eſſe fortitudinis,nũc in ſpecie,& determinate affert.& oſtēdit quid ſit illud terribile circa quod verſatur proprie fortitudo,& dicit id eſſe mortem circa quam eſt,& circa fiduciam,aut metum eiuſdem,& probatur.fortitudo verſatur circa terribilia,at mors eſt maxime terribile,ergo circa mortem verſatur fortitudo,& circa me
79 tum,aut fiduciam eiuſdem. A T enim neq; circa omne.] Oſtendit philoſophus quòd, & ſi circa mortem verſetur fortitudo non tamen circa quodcunq; genus mortis,ſed circa eam quæ fit in bello.nam virtus debet verſari circa ſummũ materiæ ſuæ, at in bello ſunt ſummę terribilia,& pericula maxima,& pulcherrima,& viri fortes videntur eſſe proprie circa illa,cum pro honeſtate,& decore p defenſione patrię,& more noſtro,pro fidei patrocinio fidenti animo ſubeunt mortem, non autē circa mortem quæ fit in mari,aut in morbis,quorum alterum fortunæ vel alij externę cauſæ,alterum naturæ competere videtur.nam ſi mors naturalis eſſet illa circa quam verſaretur fortitudo : omnes
80 qui moriuntur eſſent fortes. E O D E M accidunt.] Probat eandem ſententiam exemplo ciuitatũ, & regum,qui conſtituunt honores iis,qui pro ſalute patrię obierunt in bello,quod eſt inditium cũ
81 honos ſit quoddam præmium virtutis,illos fuiſſe virtuoſos & fortes. Q V I N etiam & in mari.] Affert rationes cur fortitudo non verſetur circa mortem quæ fit in mari:nam & fortes dolent tali genere mortis.vt Virgilianus ille.O terq; quaterq; beati.& cætera.& item fortes dicũtur in iis in quibus poſſunt viriliter agere,& oſtendere aliquod opus fortitudinis,quod in mari fieri minime põt.

De terribilium diuerſitate:& fortitudinis extremis. Cap.VII.

82 NOn eſt autem idem uniuerſis terribile.Et dicimus etiam aliquid eē quod facultatē ſuperat hominis.id igitur unicuiq; terribile eſt homini ſanæ mentis. At ea quæ metas facultatis non egrediuntur humanæ:magnitudine differunt,& intenſione,remiſſioneq́. ſimili
83 ter autem & ea quibus confidimus.Fortis itaq; impauidus eſt ut homo.atque timebit quidem & huiuſcemodi res formidoloſas.uerum ut oportet,& ut dictat ratio tolerabit honeſtatis cauſa.hæc enim ipſius uirtutis eſt finis. Fit autem ut hæc & magis & minus timeant homines.& etiam ut ea quæ non terribilia ſunt:ut terribilia metuant,atq; delinquitur:cum metuunt aut ea quæ nõ oportet metuere,aut non quemadmodum oportet,aut non quando oportet, aut aliquid talium.ſimiliter peccatur & circa ea quibus confidimus. Qui igitur & ea quæ oportet,& gratia cuius oportet,& ut oportet,& quando oportet,fert & metuit,& identidem confidit,is homo eſt fortis.fortis enim pro dignitate,& ut ipſa ratio iubet:tam patitur quàm etiam agit.Finis autem operationis omnis is eſt:qui accommodatur habitui.& uiro etiam forti honeſtum eſt ipſa fortitudo.Talis igitur & ipſius eſt finis.ſingula nãq; ſuo fine definiũtur.Fortis igitur honeſti cauſa ſubit & agit ea quæ ad ipſam fortitudinē per
84 tinent.Exuperantium autem is quidem qui in non metuēdo exuperat:nomi

ne caret.atque dictum eſt antea: nominibus complura uacare.at uocari poteſt
inſanus quidem uel ſtupidus: ſi nihil omnino neque motus terræ, neque flu-
ctus(ut de Celtis dicitur)metuat. Sed is qui circa res formidoloſas exuperat 85
confidendo: audax eſt. uidetur autem ipſe audax & arrogans eſſe & fortitudi
nis ſimulator. Qualis igitur eſt fortis circa res ipſas formidoloſas talis & ipſe
uideri uult.itaq; imitatur illum in quibus poteſt. Quapropter & complures
ipſorum audaces ſunt ſimul & timidi. in his enim audentes res formidoloſas
non ſuſtinent. Is autem qui metuendo exuperat: timidus eſt. Nam timet ea
quæ non oportet,& ut non oportet,& omnia talia ipſum ſequũtur, deficit au 86
tem & in confidendo, Sed in doloribus exuperans magis eſt manifeſtus.me-
ticuloſus igitur male ſeſe habet circa ſpem, quippe cum uniuerſa metuat: for-
tis uero contra ſeſe habet.confidere nanque: bene ſperantis hominis eſt. Cir-
ca igitur hæc uerſatur & audax, & meticuloſus, & fortis. Sed diuerſo modo 87.
ad hæc ſeſe habent. illi nanque exuperant & deficiunt. at hic mediocriter ſeſe
habet, & ut oportet. Et audaces quidem præcipites ſunt ante ipſa pericula, &
uolunt ea, ſed cum in ipſis ſunt, tergiuerſantur. Fortes autem in ipſis quidem
operibus feruidi ſunt: antea uero quieti. Vt igitur dictũ eſt: fortitudo medio-
critas eſt circa ea quibus confidimus, & ea quæ terribilia ſunt, in ijs quæ dixi- 88
mus. & eligit atq; fert ipſa: quia eſt honeſtũ, & quia eſt turpe non ſubire atq;
perferre. Mortem autem ſibi cõſciſcere ob fugiendam paupertatem, aut amo
rem, aut moleſtum aliquid: non fortis eſt hominis, ſed potius timidi, eſt enim 89
mollitudinis: laborioſa fugere. atq; nõ quia res eſt honeſta, oppetit mortem:
ſed quia malum, fugit. Fortitudo igitur tale aliquid eſt.

COMMEN.

NON eſt aũt idem vniuerſis.) Hoc eſt ſecundum capitulum in quo oſtendit operationes for 82
titudinis, & etiam extremorum. i. exceſſus & defectus: & hunc ordinem ſeruat ferè in omni-
bus virtutibus declarandis. diuiditur autem hoc capitulũ in duas partes quæ patebunt locis ſuis.
in prima igitur parte philoſophus diſtinguit terribilia, & oſtendit quoddam terribile eſſe excedens
conditionem humanam vt terremotus, illuuiones, & ſimilia omnibus metuenda. alia ſunt terribilia
ſecundum conditionem humanam, & eorum, alia parua, alia magna, alia intenſa, alia remiſſa. no-
tandũ quòd philoſophus dicit nõ eſſe idem vniuerſis terribile, nõ ſolum, quia magis aut minus ter-
ribile eſt ex parte rei: ſed etiam, quia homines ſecundum ſuas conditiones putant terribilia, & aliud
alij videtur, vt amiſſio pecuniæ eſt terribile auaro, prodigo vero, aut liberali nequaquã. FORTIS 83
itaq;.) Declarat nunc philoſophus operationes hominis fortis dicendo quòd fortis eſt impauidus
non quòd omnino non timeat illa quæ excedunt metas humanæ cõditionis, eſt enim homo. quin
etiam quoquo modo timet ea terribilia quæ ſunt intra metas conditionis humanę, tamen tollera
bit ea gratia honeſtatis. hoc autẽ eſt cõmune omnibus virtutibus vt gratia honeſtatis agantur, at
euenit quòd hæc terribilia timentur magis vel minus quàm oportet, & interdum ea timentur
quę timẽda non ſunt, & ſimiliter ſubeuntur quæ ſubeunda non ſunt, et nimia audacia, & temerita-
te, & hoc pacto delinquitur diſcedendo à mediocritate fortitudinis, vt oſtendet paulo inferius par-
ticulariter, fortis vero metuit, & confidit vt oportet, & qui hoc modo agit cum mediocritate eſt ap
pellandus fortis, quod probat duabus rationibus. prima. is qui agit vt recta dictat ratio circa mate
riam fortitudinis eſt vir fortis. at is qui confidit, vt oportet, & quando oportet, & cum alijs circun-
ſtantijs agit circa materiam fortitudinis vt recte dictat ratio: ergo talis eſt appellandus fortis, patet
ratio, quia regula, & veluti menſura quędam omnium virtutum eſt recta ratio, & in qualibet virtu
te eſt quędam recta ratio, vt recta ratio fortitudinis temperantiæ quoq;, & ſic de alijs. ſecunda ratio.
Is qui agit ſecundum finem fortitudinis eſt appellandus fortis, ſed qui cõfidit, & ſubit ea quæ opor-
tet, & vt oportet gratia honeſtatis agit ſecũdũ finem, & rationẽ fortitudinis: ergo talis eſt appellan-
dus fortis.

dus fortis. EXVPERANTIVM autem.}Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua declarat
84 operationes vitiorum, quæ ſunt oppoſitę fortitudini.i.exceſſus atque defectus. dicit igitur quòd is
qui excedit in non metuendo caret nomine ſicut multa alia, & videtur eſſe cauſa, quia raro accidit
vt ſit aliquis talis: ſed vocetur ſtupidus vel inſanus quidam dicit philoſophus, & temerarius ſi ex-
cedit in non timendo ea quæ timēda ſunt vt celtę & populi illi qui nō timent fluctuationes, & tem
85 peſtates. SED his qui circa res.}Declarat nunc operationes vitioſi excedentis in confidendo quē
appellat audacem, & dicit quòd talis videtur eſſe arrogās quidam, & ſimulator fortitudinis, & vult
videri fortis cum non ſit, & dicit quòd talis eſt ſimul timidus, & audax. Ii enim qui in quibuſdam
ſunt timidi: in quibuſdam audaces ſunt ſimul timidi, & audaces: ſed multi homines audaces ſunt
86 huiuſmodi, ergo & cætera. IS autem.}Declarat nunc operationes alterius extremi, idest timidi-
tatis & timidi: dicendo quòd is qui metuendo excedit timidus eſt, & eodem pacto qui in confiden-
do deficit, & ſic videtur ponere quodammodo duos modos exceſſus, & duos defectus qui videntur
opponi inter ſe. nam excedentibus in non metuendo qui ſunt vt celtę, videntur opponi excedentes
in metuendo, qui videntur eſſe timidiſſimi: excedentibus vero in audendo videntur opponi de-
87 ficientes in audendo, qui ſunt timidi. CIRCA igitur hæc.}Comparat iſta inter ſe declarando
quod circa eandem materiam verſatur audax timidus, & fortis, ideſt circa terribilia diuerſo tamen
modo. nam audaces ſunt præcipites ante pericula. ſed cum ad ſunt tergiuerſantur: fortes vero econ
88 tra ſe habent vt latiſſime patet in textu. VT igitur dictū eſt.}Concludere videtur & ex dictis affer
re quandam deſcriptionem fortitudinis, ſcilicet quòd fortitudo eſt mediocritas circa terribilia in
89 bello propter honeſtatem, quia eſt honeſtum talia perferre, aut turpe nō perferre. MORTEM au-
tem ſibi.}Dixit ſupra philoſophus quòd circa mortem quæ eſt vltimum terribilium verſatur for-
tis: nec igitur videretur qui ob fugiendam paupertatem, aut amorem, vel aliquid moleſtum ſibi
mortem conſciſceret eſſe appellandus fortis. excludit hunc errorem philoſophus, & oſtendit quòd
talis potius eſt appellandus timidus, & mollis cum fugiat laborioſa, quæ non ſunt proprie mala,
ſcilicet paupertas, & talia incommoda cum non ſint turpia, & non contrahantur noſtra culpa. di-
ximus igitur fortitudinem eſſe circa terribilia, & opus fortis fieri ob honeſtatem, & non ob fugien-
dam paupertatem vel amorem, quæ potius videntur prouenire ex timiditate quæ etiam longius
abeſt à fortitudine, quàm audacia.

Quod quinq; modi fortitudinis non ueræ. Cap. VIII.

DIcuntur autem & aliæ Fortitudines quinq; modis. Atque prima
90 eſt ipſa ciuilis. maxime autem ſimilis eſt. ciues enim ob increpatio-
nes quæ ſunt ex legibus, & opprobria, honores'ue, pericula ſubire
uidentur. & propterea fortiſſimi uidentur eſſe: apud quos timidi
quidem infames ſunt. fortes autem afficiuntur honore. Tales & Homerus af-
fert: ut Diomedē ac Hectorem. dicit enim Hector. Nam me Polydamas ante
omnes ipſe reprehēdet. Et Diomedes. Intereniī dicet Troianos optimus He-
ctor: Titydes metuens puppes cōfugit ad altas. Hæc autem ex eo maxime ſi-
milis eſt ei de quo ſupra diximus: quæ fit ob uirtutem. Ob pudorē enim & ap
petitionem honeſtæ rei, honoris inq̄, & ob fugiendam reprehenſionem: quæ
quidem eſt turpis. in eodem poſuerit quiſpiam & eos qui compelluntur à ma
giſtratibus. Verum deteriores eo ſunt: q; non ob pudorem, ſed ob metum id
faciūt. & fugiūt non rem turpem: ſed rem moleſtam. cogunt enim ij qui pote
ſtatē habēt, ut Hector. Quē procul à pugna trepidantē forte uidebo: Is cani-
bus fiet, fiet quoque uulturis eſca. Idem faciunt & qui alijs imperant & ſi rece
dunt, uerberibus afficiūt. & qui ante muros, foſſas, & huiuſmodi conſtruunt
aciem. omnes enim cogunt. At non neceſſitate: ſed quia res eſt honeſta, fortē
eſſe oportet. Videtur etiam & ipſa ſingularum rerum peritia fortitudo eſſe.
91 quapropter & Socrates fortitudinem ſcientiam eſſe putauit. Tales autem alij
quidem in alijs ſunt. in rebus autem bellicis milites. ſunt enim in bello cōplu-

res res uanæ,quę quidem maxime ipſis ſunt notæ.atque ideo fortes uidentur:
quia quales ſunt illæ,alij neſciunt.Deinde & aduerſarios offendere,& ſeipſos
tueri maxime experientia poſſunt,& euitare hoſtis conatus, & illum percu-
tere,cum armis uti poſſint,& talia habeant: ut & ad faciendum ſint & ad nō
patiendum aptiſſima,quibus efficitur,ut ipſi tanquā aduerſus inermes arma-
ti,& tanquam aduerſus rudes ludi magiſtri decertent.etenim in huiuſcemodi
certaminibus non ij ſunt pugnaciſſimi,qui fortiſſimi ſunt:ſed ij qui uires am-
pliſſimas habent,& optime ſeſe habent corporibus. At uero milites tunc timi
di fiunt:cum excreſcit periculum,& inferiores ſunt copijs ac apparatu. primi
nanque fugam arripiunt.urbanæ uero copiæ manent, atque intereunt.quod
quidem & in Hermeo accidit.Hæ nanque turpe fugere:& mortem tali ſaluti 92
præferendam eſſe cenſent. illi uero ut ſuperiores ab initio ſeſe obijectant peri
culis:re autem intellecta,fugam arripiunt,mortem magis quàm dedecus for-
midantes.Sed uir fortis non eſt talis. Atqui iram etiam ad fortitudinem refe- 93
runt.Fortes enim & ij uidentur qui ob iram feruntur, perinde atque feræ: in
eos qui ipſos uulnere affecerunt.quia & fortes cōcitantur ira.eſt enim ira res
impetuoſiſſima ad aggredienda pericula.quapropter & Homerus dixit. Vi-
res iniecit iræ:& animum ira cōcitauit.& acuta per nares uis:& efferbuit ſan-
guis.Hæc enim uniuerſa iræ concitationem,impetumue ſignificare uidētur.
fortes igitur ob honeſtatem agunt:& ipſa ira ſubminiſtrat.feræ autem ob do 94
lorem:quia nanque uulnus accæperunt, uel quia timent. nam ſi ſuis in luſtris
ſint:non inuadunt.Non igitur ſunt fortes:propterea ꝙ à dolore concitati ac
ira ad periculum irruunt,nihil præuidentes malorum. nam hoc pacto & ipſi
aſini cum eſuriunt fortes eſſent. non enim à pabulo uerberibus dimouentur.
Adulteri quoque propter libidinem multa audent.non igitur fortes ſunt qui
ob dolorem ac iram ad pericula compelluntur.Maxime autē naturalis ea eſſe
uidetur,quæ eſt ob iram:& eſſe fortitudo electione ſumpta,fineꝗ; & ipſi etiā
homines:cum iraſcuntur dolent;cum ulciſcuntur capiunt uoluptatem.qui au
tem propter hæc agunt:pugnaces quidem ſunt,at non fortes.nō enim ob ho-
neſtatem agunt nec ut ratio præcipit,ſed ob ipſum affectum aliqua tamen ex
parte ſunt ſimiles fortibus.Nec etiam ij qui ſunt ſpe freti, ſunt fortes,nam ex
eo quia ſæpe,multosꝗ; uicerunt:fiduciam in periculis habent.Sunt autem ſi- 95
miles fortibus,quia utriꝗ; confidunt.ſed fortes quidem ob eas res quas paulo
antea diximus.illi uero quia ſe ſuperiores eſſe putant, & nihil uiciſſim ſuſce-
pturos mali:tale & ipſi ebrij faciunt.ſperant enim omnia ſibi proſpere eueni-
re.cum uero non eueniunt ipſis talia:fugā arripiunt. At uiri fortis erat,res eas
quæ ſunt hominibus & uidentur formidoloſę,ferre:quia honeſtum eſt ferre,
& turpe eſt nō ferre.Quamobrem & magis fortis eſſe uidetur,ſubitis potius 96
in terroribus interritum eſſe ac ſine turbatione,quàm in præuiſis.eſt enim ab
habitu magis,aut minus ex apparatu.nam antea uiſa: cogitatione & ratione
quiſpiam eliget.at ea quæ repente eueniunt,habitu. Fortes etiam eſſe uiden- 97
tur & qui ignorant.Et ſunt non longe ab ijs,qui ſpe freti confidunt. deterio- 98
res autem ſunt:qui tum dignitatis nihil habent.illi autem habent.Quapro-

pter & aliquo tẽpore manent. hi uero decepti: ſi cognouerint, uel ſuſpicati fuerint aliud eſſe quàm putabant, fugiunt. Quod quidem Argiuis contigit cum in Lacedæmonios tanq̃ in Sicyonios incidiſſent, Dictum eſt igitur quales nã ſint ipſi fortes: & ij rurſus qui fortes eſſe uidentur.

COMMEN.

90 DICVNTVR autem & aliç.] Hoc eſt tertium capitulum: in quo philoſophus poſtea q̃ de-
clarauit materiam, circa quam verſatur fortitudo, & operationes ipſius, & vitionũ oppoſito-
rum, nunc enumerat quinq; ſpecies fortitudinis non tamẽ verç, ſed ſimilis, & ponit differẽtias inter
has, & veram, & proprie dictam fortitudinem. diuiditur autem in quinque partes ſecundum quin-
que ſpecies ſupradictas, quç ſuis locis patebunt. prima ſpecies dicitur ciuilis quæ vehementer vi-
detur ſimilis verç fortitudini. hæc autem eſt cum ciues pericula ſubeunt ob fugiendam infamiam.
& conſequendos honores vt oſtendit exemplo Homeri: & hæc eſt valde ſimilis verç fortitudini. dif-
fert tamen quia vere fortis aggreditur opus fortitudinis primo, & principaliter, quia eſt honeſtum,
& propter ipſam honeſtatem ſiue ſequatur honor ſiue non: iſte vero ciuilis principaliter ſubit pericu
la ob honorem conſequendum vel fugiendam infamiam. CVM hiſce quiſpiam.] Alio modo ci-
ues aggredi videntur pericula ob fugiendam pœnam, & ij vidẽtur redigi ad ſuperiorem ſpeciem for
titudinis non propriæ quæ dicitur ciuilis, quãquã ſint deteriores ſupradictis, quia non faciunt for
tia facta ob fugiendã turpitudinem, ſed ob fugiendam pœnam vt exemplo Homeri oſtendit philo-
91 ſophus, ſic igitur duo erunt gradus ciuilis fortitudinis, & ſecundi erunt primis deteriores. VIDE-
TVR etiam & ipſa.] Affert philoſophus ſecũdam ſpeciem fortitudinis impropriedictæ: quam di-
cit eſſe peritiam quandam preſertim in rebus bellicis, hanc autem non vult eſſe proprie fortitudi-
nem, quia videtur eſſe ab arte, & experientia acquiri: non autem electione vt eſt vera fortitudo, & in
hoc videtur reprehẽdere opinionem Socratis dicẽtis in libro vt puto qui Prothagoras in ſcribitur.
quòd fortitudo in quauis facultate eſt ars, & peritia quædam, & intelligit hoc pacto vt dicimus for
tem medicum, qui ſine timore curare audet, & ſimiliter in alijs artibus qui eſt peritus audet opera-
ri ſecundum illam artem, ſed hoc præcipue videtur euenire in bello: vbi peritiores videntur magis
confidere, & præſeferunt maiorem ſpeciem fortitudinis, quàm rudes. verum talis fortitudo milita-
ris videtur inferior ſuperiore, quàm appellauit ciuilem & ignobilior: probatur. ea fortitudo quæ eſt
ſimilior verç, & proprię fortitudini eſt nobilior, & præſtantior ea quæ eſt diſſimilior. at ciuilis illa ſu-
pradicta eſt ſimilior quam militaris, ergo eſt præſtantior. hanc rationem declarat philoſophus cum
92 dicit. at vero milites tunc formidant timidiq; ſunt, & cætera. HERMEO. hermeus eſt locus in eu-
boia ab herme dictus, quia fuit Mercurio cõſecratus. ubi olim ciuitas fuit Coronia appellata: quã
cũ obſiderent Athenienſes duce Phoreo, & proditiõe arcẽ cæpiſſent: Charon dux Thebanorum miſ-
ſus in obſeſſorũ auxiliũ in ea pugna occubuit, ex quo exẽplo milites eius qui prius audebãt pugna-
re duce fidentes fugam arripuerũt, ciues vero, & vrbanæ copiæ turpe exiſtimantes patria relicta aufu
93 gere perſeuerantes in prælio omnes prope interierunt. AT qui iram etiam.] Aliam affert ſpeciem
fortitudinis impropriedictæ quæ fit per iram. & primo oſtẽdit quomodo eſt ſimilis: deinde quomo
do differt, primo quomodo eſt ſimilis probatur hoc pacto: fortitudo qua homines impetu quodam
aggrediuntur pericula eſt ſimilis verç fortitudini. at fortitudo quæ fit per iram eſt talis, ergo fortitu
do quç fit per iram eſt ſimilis verç fortitudini. hoc etiam probat philoſophus teſtimonio Homeri q
94 multis in locis oſtendit quòd ira ſubminiſtrare videtur vires fortitudini. FORTES igitur.] Nũc
oſtendit philoſophus quomodo talis fortitudo differt à vera fortitudine: probatur. fortitudo ꝓprie
dicta, & vera eſt qua viri fortes operãtur propter honeſtatem, & vt recta ratio iubet. at fortitudo per
iram non eſt hmõi, ergo non eſt fortitudo proprie dicta. nam honeſtas eſt illa q̃ primo videtur aĩum
facere fortibus viris, & ẽt vires ſubminiſtrare, & ſtimulare, & impellere: ira vero nõ primo. Itẽ probat
alia rõne, ſi fortitudo quæ fit per irã eſſet fortitudo vera, tunc ferç, & non nulla aĩalia bruta, & ẽt adul
teri eſſent appellãdi fortes. conſequens falſum: ergo & antecedens, ratio patet in textu. dubitatur quia
pħs dicit quòd ira videtur fortibus ſubminiſtrare, hoc non videtur verũ. nam id quod nõ obtẽperat
rationi, ſed ſua naturali motione mouetur nõ videtur ſubminiſtrare fortitudini, at ira eſt hmõi: ergo
nõ vr̃ ſubminiſtrare fortitudini. pro ſolutione notandũ quòd ira conſiderari põt prout eſt in exceſſu
& etiã vt eſt in mediocritate, ſi accipiamus eã vt eſt in exceſſu tunc nõ dicimus eſſe cũ fortitudine, ſin
aũt ſumatur ſecundo mõ tunc eſt affectus regulatus à ratione, & poteſt eſſe cum forti operatione, &
ideo dicit ꝙ eſt naturaliſſima motio irç, & ſi ipſa accipiat finẽ congruum, & electionẽ fiet vera forti-
tudo vel operatio fortitudinis, & ſic in fortẽ cadit ira q̃ eſt affectus regulatus à recta rõne. virtutes. n.

aliqua ſunt affectuũ moderatrices. verũ dolor & cupiditas non comitatur fortitudinẽ per ſe:ſed per
accidens, dolor enim per ſe non compellit ad pericula, ſed excitat iram, & ſimiliter qui propter volu
ptatem cõſequendã aggrediuntur pericula: non per ſe ſed per accidens pericula ſubeunt, & nõ com/
pelluntur ob verum finẽ fortitudinis. Ad rationẽ cum dicitur quòd ira non obedit rationi, quia eſt
naturalis motio: neganda maior iſta, & dicendum quòd appetitus eſt actus natura ad obtemperan/
dum rationi, & ſi de natura ſua non ſit rationalis per eſſentiam vt ſępe vidimus, quare exire poteſt
affectus regulatus ab imperio rectę rationis, ex quibus patet veram eſſe ſententiam philoſophi de ta/
li ira moderata: ſed intelligendum quòd duplex videtur eſſe operatio fortitudinis, vna tolerãdi vt ap
parebit: alia aggrediendi. Ad primam operationẽ non eſt opus ira. ad ſecũdas vero in aggrediendis
periculis videtur opus eſſe ira moderata. NEC etiam ij. ℈ Affert quartam ſpeciem fortitudinis im 95
proprie dictę, quę eſt in illis, qui ſpe quadã confidunt ex eo quòd ſępe hoſtes ſuperarunt, & oſtẽdit
qũo conueniunt viri fortes, & iſti, & etiã qũo differunt. conueniunt enim & ſunt ſimiles fortibus in
eo quòd ambo confidunt, differunt tamen poſtea, quia fortes fortia aggrediuntur, & confidunt ob
honeſtatem conſequendã, & turpitudinẽ fugiendam. iſti vero ob ſpem victorię: quam ſpem acqui/
ſiuerunt ex conſuetudine vincendi, & notandũ quòd fortis aggreditur pericula cum electione, aut p̄/
cedente, aut comitante operationẽ vt videtur, & hoc dicitur, quia interdũ eueniunt pericula ſubita,
& repentina in quibus fortis non poteſt habere tempus præcedens deliberandi, & eligendi, ſed tamẽ
habet habitum fortitudinis, & electionem quæ eum præceſſit. Item aliã rationẽ affert philoſophus
ad oſtendendũ quòd confidentes propter ſpem non ſunt vere fortes. nã vere fortes perſiſtunt in peri/
culis, illi vero qui propter ſpem confidebant veluti ebrij non perſiſtunt in periculis, ergo nõ ſunt ve/
re fortes. QVAMOBREM & vir. ℈ Hoc videtur inferri ex ſupradictis quod appellant corrolariũ, 96
& eſt tale quòd is qui operatur fortiter in ſubitis periculis eſt fortior quàm qui in p̄uiſis, & hoc oſtẽ/
dit, quia agens fortiter in repentinis periculis manifeſte apparet quòd operatur per habitũ, ſed ille
qui agit fortiter in præuiſis poteſt fortem operationẽ producere non tamen ſequitur quòd operetur
per habitum. Notandum quod qui ſubit pericula repentina per habitum maxime videtur ea aggre/
di, quia non habet tempus cõſultandi & deliberandi, ſed quia ex multis actibus fortibus quibus con
ſecutus eſt habitũ conſuetudine quadã ſuſcipit ea. vnde ſuperius etiam dixit. is igitur homo fortis
proprie dicitur qui circa honeſtam mortẽ, & ea omnia quæ repente afferant ipſam interritus eſt. no/
tandũ quòd hæc ſpẽs fortitudinis improprię videretur forſitan nõnullis eſſe eadẽ cũ ſecunda ſpecie
ſupradicta, ſed differunt, quia fidentes propter ſpem ex eo quod multotiens victoria potiti ſunt, poſ
ſunt eſſe tales, & tamẽ non habere peritiã & artẽ. itaq; illi audent ob peritiã: iſti ob ſpem quam con/
cęperunt ex multis victorijs: diuerſi igitur ſunt vt patet. FORTES etiam eſſe videntur. ℈ Affert
quintã ſpẽm fortitudinis improprie dictæ, & oſtendit eam non eſſe veram fortitudinẽ, & etiã oſten
dit quod eſt deterior quarta ſpẽ præcedenti. probatur igitur quòd hæc nõ eſt vera fortitudo q̃ fit per
ignorantiã, illa cõfidentia q̃ eſt ſimilis fortitudini ꝑpter ſpem, & ẽt deterior illa nõ eſt propria fortitu
do, ſed hæc q̃ fit per ignorãtiã eſt ſimilis fortitudini improprię q̃ eſt propter ſpem, & ẽt deterior illa,
ergo nõ eſt vera fortitudo. DETERIORES vero ſunt. ℈ Oſtẽdit phs qũo fortes ignoratiõe ſunt
deteriores fortibus propter ſpem. nã illi habent aliquã dignitatẽ, & ſubſtinẽt pericula aliquo tpe: fi/ 97
dentes aũt propter ignorantiã dignitatem nullã habent, & ſtatim cognito periculo fugiũt, & hoc p̄/
bat exemplo argiuorũ qui putabãt ſe pugnaturos cũ ſicyonijs, & propterea cõfidebant ignoratione
decepti: cũ uero cognouerunt hoſtes eſſe lacedęmonios, extemplo fugã arripuerũt. Ex his patet q̃ eſt
vera, & proprie dicta fortitudo, & q̃ nõ propria. Notandũ quod ſufficientia quinq; ſpẽrũ ſupradictarũ
põt oſtendi hoc pacto. ſ. cur ſint tot, & non plures nec pauciores. nã fortitudo proprie dicta conſiſtit
in tribus. ſ. in cognitione: electione & fine: q̃ eſt honeſtas accõmodata fortitudini. quod ſi aliq̃ ſit for/
titudo non proprie dicta, deficit ab aliquo horũ triũ: ſi deficit in cognitione, ſiue ſcientia oritur for
titudo per ignorantiã. ſ. quinta ſpecies, ſi vero deſit electio tunc fit aliqua perturbatione aggreſſio pe
riculorũ. ſ. aut ira aut ſpe, & ſic oriuntur illę duę. ſ. tertia & quarta. ſin vero fit error in fine: hoc biſa/
riam aut ob aliquam artem, & peritiam, & tunc eſt ſecunda. i. militaris, aut nõ propter cõe bonũ, &
honeſtatẽ, ſed ob proprium bonum. ſ. propter honorem, & tunc oritur prima ſpecies. i. ciuilis.

De proprietatibus fortitudinis. Cap. IX.

QVanquam autem circa fiducias, metuſq; fortitudo uerſatur, tamen 98
nõ ſimili modo circa utrũq;: ſed magis circa res formidoloſas uer/
ſatur. qui nãq; in hiſce non turbatur, atq; ſe habet circa has ut opor
tet: magis eſt fortis quã is qui circa ea in q̃bus confidit, ſe habet ut

oportet

oportet. Fortes igitur ex eo dicuntur: quia res (ut dictum eſt) inferentes do⸗
lores tolerant. iccirco fortitudo dolores affert: & non iniuria laudatur. Diffi⸗
100 cilius enim eſt dolores ferre: quàm à uoluptatibus abſtinere. Enim uero for⸗
titudinis finis iucundus eſſe uidetur. uerum ab euenientibus doloribus obfu⸗
ſcatur: ut & in certaminibus fieri ſolet. nam pugilibus finis quidem ipſe iu⸗
cundus eſt gratia cuius certant, coronæ inquam atque honoris. ſed cædi mo⸗
leſtum eſt: cum ſint è carne, doloresq́ affert, & omnis omnino labor. Atque
quia hæc ſunt multa ideo id gratia cuius certant, cum ſit res parua, nihil iucun
di uidetur habere. quòd ſi tale & circa fortitudinem eſt: mors quidem atque
uulnera forti uiro moleſta erunt, atque inuito. feret tamen quod honeſtum eſt
ea ferre, uel turpe non ferre. Atque quo magis omni uirtute pollet & felicior
eſt: eo magis ob mortem ſane dolebit. uir enim talis maxime dignus eſt uita:
maximisq́ bonis priuatur id ipſum ſciens, quod quidem dolorem affert. ue⸗
rum nihilominus eſt fortis. & eo magis fortaſſe quòd honeſtatem quæ eſt in
bello his anteponit. Nec fit ut omnibus in uirtutibus cum uoluptate opere⸗
101 mur: niſi quoad attingitur finis. Nihil autem fortaſſe uetat: non eos qui ta⸗
les ſunt præſtantiſſimos milites eſſe. ſed eos qui minus quidem ſunt fortes:
nullum autem aliud bonum habent: hi nanque parati ſunt ſeſe periculis ob⸗
iectare: uitamq́ pro paruo emolumento perdunt. De fortitudine igitur hacte
nus dixiſſe ſufficiat. Quid autem eſt: ex ijs quæ diximus non eſt difficile com
prehendere, ac aſſignare figura.

COMMEN.

99 QVAMQVAM autem circa fiducias. ⁊ Hoc eſt quartum & vltimũ capitulum huius tra/
ctatus: in quo philoſophus affert quaſdam proprietates, quæ videntur cõpetere fortitudi/
ni proprie dictæ & forti. diuiditur in quatuor partes. in prima oſtendit quomodo fortis ſe
habet circa metus, & fiducias, & terribilia. in ſecũda quomodo circa dolores. in tertia quomodo cir
ca voluptatem. in quarta affert quoddam obortum vel correlariũ vt iſti dicũt. in prima igitur parte
dicit phs quod cũ fortitudo verſetur circa ea quæ ſunt terribilia, & circa ea, in quibus cõfidere opor
tet, tamen magis eſt proprium fortitudinis ſubſtinere formidoloſa & terribilia, q̃ circa ea confidere
100 in quibus eſt confidendũ. QVO fit vt ex eo. ⁊ Hęc eſt ſecunda pars in qua affert aliam proprieta/
tem. ſ. quòd fortitudo verſatur circa dolores, & ex actionibus fortibus proueniunt etiã in agẽdo ali/
qui dolores. Circa ea verſatur fortitudo quibus viri fortes laudantur, ſed viri fortes laudantur, quia
fortiter ſubſtinent, & perferunt dolores, ergo fortitudo verſatur circa dolores. videtur etiam hoc oſtẽ
dere comparatione tẽperantiæ in qua requirenda, & exercenda cum temperate operamur non ſine
dolore videmur abſtinere à voluptatibus. at difficilius eſt perferre dolores quã à voluptatibus abſti/
101 nere vt ait philoſophus in textu. notandũ quòd nulla virtus acquiritur ſine moleſtia, & difficultate:
tamen voluptatẽ habet propter finẽ, q̃a voluptas ſequitur operationẽ ſtudioſam. ENIM vero for/
titudinis. ⁊ Hęc eſt tertia pars capituli in qua affert aliã proprietatẽ oſtendendo quo mõ fortitudo
ſe habet circa voluptatẽ, & habet voluptatẽ. finis ſtudioſi viri habet voluptatẽ, & eſt iocũdus ſtudio
ſo viro. at fortis eſt ſtudioſus & agit propter finẽ operationẽ fortẽ: ergo finis eſt ei iocũdus, & ſic forti
tudo verſatur circa voluptatem, & habet voluptatem ob finem: ſed tamen probat quòd & ſi ſit talis
voluptas in fine, obfuſcatur à doloribus qui perferuntur à fortibus vt talem finem conſequantur.
nã ſicut fit in certaminibus, & ludis, ita in fortitudine fieri videtur. at in illis eſt aliqua voluptas ꝓ/
pter præmia, & coronas, q̃ victoribus præponũtur, eodem pacto in fortibus factis eſt voluptas pro/
pter finẽ quæ tamẽ obfuſcari videtur à doloribus quos perfert vir fortis. oſtẽdit præterea quòd for/
tis quo magis pollet fortitudine atq; virtute eo magis dolet, & hanc ſententiã videtur afferre contra
ſtoicos qui dicebãt neminẽ ſtudioſum dolere, ſed poſitos eſſe, & conſtitutos in indolentia: & hoc p̃/
cipue dicebãt de viro forti. philoſophus aũt ꝓbat hoc pacto, qui magis eſt dignus vita magis dolet
de priuatiõe vitæ, & de ſua morte. at vir fortis quo eſt fortior, & virtutibus abũdãs magis eſt dignus

vita & maxime dignus:ergo vir fortis dolet propter mortẽ: ſed quia videretur fortaſſe quòd dolere
eſſet alienũ à fortitudine,ideo addit vlterius philoſophus quòd fortis non minus ob hoc quia dolet
eſt fortis:quia anteponit ijs honeſtatem in bellicis periculis,& anteponit cæteris bonis q̃ ſunt in ui
ta,&ſic apparet quòd non operamur cum voluptate in omnibus virtutibus niſi reſpectu finis : qui
ſemper eſt dulcis,& iocundus in omni virtute. NIHIL autem fortaſſe.ꝫHæc eſt quarta pars ca-
pituli,in qua videtur inferre obortum ex ſupradictis.nam cum dixerit fortem virum dolere ob mor- 101
tem,ſubire tamen propter honeſtatem videtur quod fortis magni faciat vitam ſuã,& ex hoc nõ poſ
ſunt eſſe optimi milites,ideo dicit philoſophus, nihil obſtat ſi ij non ſint vtiles milites , ſicut ſunt
merçẽnarij qui vitam exponunt pro vili mercede,& emolumento.hoc enim non eſt propriũ fortitu
dinis leui de cauſa,& pro vili præmio vitam abijcere:ſed eſt fortitudinis propriũ,& fortis vitam ſuã
magnifacere,& non quacũq; de cauſa eam exponere morti:ſed pro cõmuni bono , & propter hone-
ſtatem ipſam,ex quo etiam videtur excludere proprietates dictas à tali audacia militũ,quia ſi eſſent
vere fortes haberent etiam prudentiã qua intelligerent non oportere cum vili emolumento vitam
cõmutare,ſed pro honeſtate,& cõi bono vt diximus.Ex his quæ dicta ſunt poteſt colligi quid ſit for
titudo.ſ.quod fortitudo eſt mediocritas recta ratione determinata circa ea in quibus confidimus,&
circa terribilia in maximis periculis propter honeſtatem,& commune bonum.

De temperantia. Cap.X.

POſt hanc autem de Temperantia dicamus.Hæc nanq; uirtutes par 102
tium earum eſſe uidentur,quæ ſunt rationis expertes.Atq; tempe 103
rantiam circa uoluptates mediocritatem eſſe,iam antea diximus.
minus enim,& non ſimiliter circa dolores uerſatur.In eiſdem aũt
& intemperantia eſſe uidetur.ſed nunc circa quas eſt uoluptates determine- 104
mus oportet.Diuidantur igitur animæ atq; corporis uoluptates.ut honoris
cupiditas,& auiditas diſciplinæ.nam tam ambitioſus quàm auidus diſciplinę
eo gaudet cuius eſt auidus.& corpus nihil:ſed mens potius patitur.atq; ij qui
uoluptatibus huiuſcemodi alliciuntur:nec temperantes,nec intemperantes di
cuntur.Pari modo neque qui circa cæteras uoluptates quæ nõ attribuuntur
corpori occupantur.eos enim qui fabulis,& narrationibus delectãtur,& cir-
ca talia dies conſumunt,uerboſos quidem atq; deliros:intemperãtes aũt non
conſueuimus appellare. Nec eos etiam:qui pecuniarum uel amicorum cauſa
dolent:temperãtia igitur non circa animæ:ſed circa corporis uoluptates uer-
ſatur.Non tamen & circa has ipſas omnes.Qui nanq; rebus ijs gaudent quæ 105
uiſu percipiuntur,ut coloribus,figuris,pictura:nec temperantes nec intempe 106
rantes dicuntur.etſi uidentur & his homines & ut oportet,& magis q̃ opor-
tet,& minus etiam gaudere.Simili modo neque qui rebus ijs gaudẽt quæ au-
ditu percipiuntur.nemo enim aut eos qui cantu,uel hiſtrionis gaudent uoce
plus q̃ oportet:intemperantes,aut eos qui ut oportet eiſdem gaudent:tempe
rantes appellat.Nec etiam ij qui circa odores gaudent:niſi per accidens. non
enim eos qui malorum aut roſarum aut uaporum,ſed eos potius qui unguen-
torum aut epularũ odoribus delectãtur:intemperãtes dicimus eſſe. his enim
intemperantes ex eo gaudent:quia per hos ipſis rerum earum quas cupiũt re-
cordatio fit.Videre etiam licet & cæteros,cum eſuriunt:epularum gaudẽtes
odore,at his delectari intemperãtis eſt:quippe cum eius hæc obijciãtur cupi-
piditati.Atqui neque cætera animalia uoluptatem:niſi per accidens,per ho-
ſce capiunt ſenſus.Neque enim odore leporum , ſed eſu gaudent canes : odor
autem ſenſum ferit.neque uoce bouis leo:ſed eſu,per uocem autem ſenſit illũ
eſſe

eſſe propinquum:atque hoc ipſo gaudere uidetur. Pari modo neqne ſi uidit
aut inuenit ceruum,aut feram capram,hoc ipſo gaudet, ſed quia cibum habe-
107 bit.circa uoluptates igitur tales:temperantia, intemperantiaq; uerſatur, quæ
quidem & cæteris animalibus ſunt cōmunes. Quocirca ſeruiles & ferales eſſe
108 uidentur.hæ aūt ſunt quæ tactu,guſtuq; ſuſcipiuntur. At enim & guſtu intē-
perantes parum,uel minime uti uidentur.guſtus enim officium,ſaporum iudi
cium eſt. quod quidem ij faciunt qui uina probant,& epulas condiunt.non ni
mium autem hiſce gaudent intemperantes:ſed uoluptate,quæ fit omnis per ta
ctum:& in eſculentis,ac poculentis,& in ijſce quæ uenerea nūcupantur. Qua-
propter & quidem uoluptatibus deditus epularum (Philoxenus quidā Ery
xius) precatus eſt:ut longius ſibi guttur quam gruis fieret:propterea ꝙ tactu
109 delectabatur. Senſuum igitur maxime cōmunis eſt is:circa quem intemperan
tia uerſatur. Atque propterea iure uituperāda eſſe uidetur: quod hominibus
non ratione qua homines ſunt:ſed qua animalia,accidit.talibus igitur gaude-
110 re,maximeq; talia amare:ferale eſt. Et enim liberaliſſimæ uoluptates quæ per
tactum proueniunt:exceptæ ſunt. Vt eæ quæ in ludis ac certaminibus per fri
cationem:caloremq; fiunt.non enim intemperātis tactus circa uniuerſum eſt
corpus:ſed circa quaſdam corporis partes.

COMMEN.

102. POST hanc aūt virtutem de temperantia. } Hic eſt tertius tractatus huius libri:in quo philo
ſophus docet de temperantia ſtatim poſt doctrinā de fortitudine ſeruando ordinē naturę: qa
iſtę virtutes verſantur circa affectus appetitus ſenſitiui: ꝗ potentia nobis eſt communis cum alijs
animalibus,ideo à magis vniuerſalibus incipiendum putauit ſiue à magis notis nobis,vt nonnulli
volunt.diuiditur autem in tria capitula.in primo ſeruando eundem ordinem quem ſeruauit in tra-
ctatu de fortitudine,diligenter & oſtendit materiācirca quam verſatur temperātia,& extrema ei op-
poſita.in ſecundo docet operatiōes ꝗ prodeunt à temperantia,& à vitijs ei oppoſitis.in tertio com-
parat intemperantiā cum timiditate.primum capitulum diuiditur in tres partes.in prima aſſignat
rationē ſuę intentionis dicendo quòd doctrina temperantiæ ſucceſſiue afferenda in ordine eſt poſt
doctrinā fortitudinis:nam illa virtus declarari debet extēplo poſt fortitudinem , ꝗ collocatur in ea-
dem parte animæ cum fortitudine:at temperātia eſt huiuſmodi,ergo declarari,& doceri debet poſt
fortitudinem:ita vt nulla alia intercedat.patet ratio quia vtraq; virtus eſt in parte vel potentia ſenſi
tiui appetitus,ꝗ potentia eſt irrationalis de natura ſua,& eſt duplex, iraſcibilis & concupiſcibilis.ha
rum igitur virtutū fortitudo eſt in iraſcibili:temperantia in concupiſcibili.& ſicut iſtę potentiæ ſe
103 habent:ita & virtutes quæ in illis ſunt ordinari debent. ATQVE temperantiā. } Hæc eſt ſecunda
pars huius capituli:in qua affert materiā circa quam verſatur temperantia,& aſſignat eam in gene-
re,& videtur tria ex ordine afferre ad declarandam temperantiam,& eius materiam.primū eſt quòd
temperantia eſt mediocritas circa voluptates.ſecūdū quòd verſatur minus circa dolores ꝙ̄ circa vo-
luptates.eſt enim dolor talis ex abſentia voluptatū,& per accidens,magis igitur erit circa volupta-
tes.tertiū eſt quod circa eandē materiam verſatur temperātia & intemperantia.nam contrariorum
104 eadē materia idemq; obiectum eſſe videtur circa quod verſatur,licet diuerſo modo. SED nunc cir-
ca quas. } hęc eſt tertia pars huius capituli in qua vt oſtendat in ſpecie,& particulariter circa quam
materiam verſatur temperantia,& intēperantia,primo diſtinguit voluptates,& oſtendit circa quas
non eſt temperantia,deinde circa quas eſt eadem temperantia.ſ.& intemperātia:primo igitur diſtin
guendo voluptates dicit quòd voluptatum quædam animi ſunt,quædam corporis: corporis autē
ſunt eæ quæ fieri videntur cum aliqua mutatione corporis,& motione:animi vero ſine mutatione
corporis,hac diuiſione pręmiſſa dicit quòd circa voluptates animi non verſatur temperantia , aut
intemperantia,probatur circa eas voluptates ſecundū quas nemo temperans,aut intemperās dici-
tur,non verſatur temperantia,aut intemperantia,at voluptates animi ſunt huiuſmodi,ergo circa
tales voluptates non verſatur temperantia,aut intemperātia:maior eſt clara,minor probatur à phō
nā auidus honoris aut diſciplinæ ſi his gaudet nō dicitur tēperās,aut intēperās,& tales voluptates

fiunt ſine vlla motione, aut affectione corporis pari modo,& ij qui fabellis gaudent, quod genus vo
luptatũ oritur ex verbis, non dicuntur temperati aut intemperati,& intelligendum quòd cum dicit
fabulis intelligendum eſt de rebus quæ ſignificãtur per huiuſmodi fabellas, nam ſi ſumeremus illas
vt voces delectantes auditum tunc illę eſſent voluptates corporis. nam voluptates quæ fiunt per au
ditum corporis ſunt,& non animi, vt inferius dicet. affert deinde philoſophus tertium genus volu
ptatum vel dolorũ q̃ oriuntur ex rebus externis. ſ. ex pecuniis vel amicis,& ſecũdum hæc nemo ap
pellatur temperans, aut intemperans,& ſic patet quòd cum voluptates ſint animi & ſint corporis:
quod circa voluptates animi non verſatur temperantia aut intemperantia. TEMPERANTIA 105
igitur.} Cum relinquantur voluptates corporis primo dicit philoſophus quòd circa eas verſatur
temperantia, deinde declarat quòd non circa omnes tales corporeas: demum oſtẽdit circa quas cor
poreas proprie verſatur. NON tamen.} Probat quòd non circa omnes voluptates corporis verſa 106
tur temperantia,& intemperantia hoc pacto. voluptates quæ percipiũtur ſenſibus externis ſunt vo
luptates corporeę: ſed temperantia,& intemperantia non verſatur circa omnes voluptates q̃ perci
piuntur ſenſibus externis: ergo temperantia,& intemperantia non verſatur circa omnes voluptates
corporeas. maior patet. nam licet ſit vis animæ quæ percipiat iſtas voluptates, ſenſuum tamen iſta
vis ita eſt immerſa corpori,& implicata complexioni eiuſdem vt merito dicantur corporeæ, quia
fiunt cum aliqua motione,& affectione corporis: minorem declarat philoſophus diſcurrendo per
tres ſenſus. ſ. viſum: auditum & odoratum,& probat quòd circa voluptates quę oriuntur ex iſtis ſen
ſibus non dicuntur homines temperantes, aut intemperantes,& dicit quòd qui gaudet odoribus
per ſe non dicitur intemperans: per accidens aũt nõ dicuntur odores delectare intemperantes. vt vn
guentorum, aut epularum odores cum reducunt in memoriam voluptates, q̃ ſunt propria obiecta
temperantiæ. ſ. voluptas gustus & tactus. nam ij qui exuriunt gaudent odore epularum. ſ. per acci
dens,& hoc eſt ſignum quòd odor percipitur,& eſt delectabilis bifariam per ſe,& per accidẽs vt etiã
dicit philoſophus in libro de ſenſu. vnde florum odor videtur percipi per ſe,& delectare ſenſum odo
ratus per ſe,& non progreditur vlterius talis perceptio: odor vero epularum,& huiuſmodi rerũ per
accidens, quia talis odor eſt delectabilis ratione epularum quæ referuntur ad alium ſenſum,& oſten
dit non in hominibus ſolum: ſed etiam in belluis fieri & euenire: vt voluptates quæ percipiuntur à
viſu, auditu,& odoratu percipiantur per accidens. nam canis non gaudet odore leporis per ſe: ſed
propter eſum. ſimiliter leo gaudet voce bouis non per ſe, ſed per accidens: quia ex tali voce percipit
adeſſe nutrimentum. Idem fit in viſu: nam leo gaudet aſpectu cerui aut capellę agreſtis non per ſe,
ſed per accidens, quia videt ſibi adeſſe eſcam ex qua nutriri poteſt,& ſic patet ſententia philoſophi.
CIRCA voluptates igitur tales.} Primo probauit philoſophus quòd temperantia,& intemperã 107
tia non eſt circa voluptates animi, deinde quòd verſatur circa voluptates corporis: poſtea quòd nõ
circa omnes voluptates corporis vt non circa voluptates viſus auditus & olfatus: nunc ſucceſſiue
oſtendit circa quas voluptates corporis ipſa verſetur,& tria ex ordine affert. primum quòd ipſa ver
ſatur circa voluptates corporis, quæ percipiuntur guſtu & tactu. ſecũdũ quòd magis circa volupta
tes tactus quàm guſtus. tertio infert obortum quoddam,& ſoluit dubitationem quæ fieri poſſet: p
bat igitur in primis hoc pacto. temperantia & intemperantia verſatur circa voluptates corporis. at
non circa voluptates quæ percipiuntur viſu, vel auditu, vel olfatu, vt probatum eſt: ergo relinqui
tur vt verſetur circa eas quæ percipiuntur guſtu,& tactu. vel etiam hoc modo dici poteſt. temperan
tia & intemperantia verſatur circa voluptates nobis communes cum belluis, at voluptates ſecũdũ
guſtum,& tactum ſunt tales: ergo circa eas verſatur temperantia. patet ratio quia temperãtia debet
verſari circa cõmuniſſimam voluptatem: ea eſt autem guſtus,& tactus: per alios enim ſenſus nõ vi
dentur animalia bruta voluptatem capere niſi per accidens vt antea diximus. ſed per guſtum,& ta
ctum,& præcipue per tactum omnia animalia capiunt voluptatem: ergo illa eſt communiſſima, no
tandum quòd inter quinq; ſenſus hominis externos, tactus eſt omnium cõmuniſſimus. nullũ enim
eſt animal quod tactu careat,& guſtu etiam ſeu confuſo ſeu diſtincto. multa vero animalia alijs ſen
ſibus carent: viſus autem eſt omnium ſenſuum externorum perfectiſſimus,& in quocunque anima
li eſt viſus in eo etiam ſunt reliqui ſenſus. operatur autem momento temporis,& valde ſpiritaliter,
& per eum ſenſum multę innoteſcunt nobis differentiæ rerum,& non eſt cõmunis cunctis animali
bus, ſed tactus eſt cõmunis omnibus: conſtare enim ſine tactu non poteſt vllum animal, at in homi
ne is ſenſus eſt perfectior quàm in cæteris animalibus,& etiam guſtus ratiõe tactus. nam vt inquit
philoſophus perfectiorem habemus guſtum quàm odoratum. atq; hoc, ex eo: quia guſtus tactus eſt
quidam: quem quidem ſenſum homo perſpicaciſſimum habet, in cæteris nanq; ſenſibus vehemen
ter ab alijs animalibus ſuperatur, at tactu longe cæteris omnibus excellentius percipit. quapropter
& prudentiſſimum eſt omnium animalium, indicium autem eſt quod in genere hominũ penes hoc
inſtrumentum ſenſus ingenioſi ſunt hebetes ue,& non penes aliud quicq̃, qui nanq; ſunt duri car

ne:ij ſunt inepti mente, qui vero ſunt molles carne:ii ſunt ingenioſi mentéque apti, & notandum
quòd quamuis viſus ſit longe perfectior ſenſus: ſimpliciter quàm tactus, tamen bonitas viſus in ho-
mine non arguit bonitatem ingenij, cum ſit vnius inſtrumenti ſolum: tactus vero complexio ſit dif-
fuſa per totum corpus, & quamuis directe in plurium cognitionem ducatur intellectus per viſum,
& auditum, etiam quàm per tactum: tamen nō ſequitur quòd per bonitatem viſus debeamus argue
re bonitatem intellectus. ſed hæc latius in libro de anima, ſufficiat autem nobis quòd tactus, & etiā
guſtus ſumendo eum vel diſtinctum vel confuſum ſunt cōmuniſſimi ſenſus, & voluptates horum
108 cōmuniſſime, & circa quas verſatur temperantia. A T enim & guſtu per parum. } Secundario oſtē-
dit philoſophus quòd temperantia, & intemperantia magis verſatur circa voluptates tactus, q̄ gu-
ſtus, hoc pacto. Circa illas voluptates, quibus magis gaudet intemperatus temperātia, & intēperā-
tia verſatur, at voluptatibus tactus magis gaudet intemperans q̄ guſtus: ergo temperantia, & intē-
perantia magis verſatur circa voluptates tactus q̄ guſtus. maior patet. minor declaratur à philoſo-
pho primo ratione, ſecundo exemplo. nam is qui non multum delectatur iudicio ſaporum, ſed ma-
gis cōmeſtione ciborum, & eorum contactu: gaudet magis voluptatibus tactus q̄ guſtus, ſed intem
perans eſt huiuſmodi, ergo magis & potius gaudet voluptatibus tactus q̄ guſtus. Idem probat exē-
plo cuiuſdam guloſi, vt ita loquar, qui appellatus eſt Philoxenus Euricius. is autem precabatur ſibi
guttur ciconię dari: quo indicatur quòd tales homines intemperantes gaudent voluptate tactus, &
magis quàm iudicio ſaporum, & ideo volebat ille tactum fieri per longum ſpatium, ſic igitur intem
perantes gaudēt voluptate tactus, & magis q̄ guſtus. notandū quòd duplex eſt guſtus. ſ. perfectus &
imperfectus. verū imperfectus diſcernit tantū conueniēs, & inconueniens nutrimentū vt per ipſum
animalia ſumant cibos qui ſibi conueniunt, fugiant autem oppoſitos, & non cōuenientes, & iſte gu-
ſtus eſt quidam tactus, & quaſi confuſus cum tactu vt oſtēdit philoſophus in libro de anima. guſtus
autem perfectus eſt ille qui non ſolum conueniens, & inconueniens in cibis diſcernit, ſed etiam dif-
ferentias ſaporum, & iſte præcipue eſt in homine. nullum enim aliud animal magis gaudet differen-
tijs ſaporum q̄ homo, qui per talem ſenſum diſtinctum eas diſcernit. verum qui vtuntur iudicio hu
ius ſenſus non ſtatim ſunt intemperantes, propterea dicit quòd intemperantes maxime gaudent vo
luptatibus tactus, quæ fiunt cibo vel potu vel ipſis venereis. S E N S V M igitur. } Tertio inferre vi-
109 detur philoſophus quoddam obortum ex ſupradictis, ſcilicet quòd intemperantia eſt vehementer
carpenda: quia per ipſam affectamus, & quærimus ea quæ ſunt affectanda à belluis, & nō ab homi-
nibus: fit enim per ſenſum cōmuniſſimum nobis cū omnibus brutis, & eſt vehementer ſeruilis, & vi
detur competere homini vt eſt homo non per rationem, & intellectum, ſed vt eſt animal quoddam.
E T enim liberaliſſime. } Videtur excipere quaſdam voluptates quæ fiunt per tactū vt ſolueret ob-
110 iectionem quæ fieri potuiſſet: potuiſſet. n. quis dicere, tu aſſeris vituperari homines qui ſunt intem-
perantes circa voluptates tactus, at ſunt quædam voluptates tactus q̄ non ſunt reprehendendę, vt
ſunt illę quæ oriūtur per fricationem corporis gratia ſanitatis, nam tali fricatione fit expulſio ſuper-
fluitatis, & emiſſio ſudoris à corpore cum voluptate, & talis tactus, nec voluptas proueniens ab tali
tactu eſt vituperanda: ideo excipit eas philoſophus, & remouet ab intemperante, dubitaret quiſpiā
quod philoſophus videtur remouere à voluptatibus quæ fiunt ſecundum viſum: auditum & odo-
ratum, ipſam temperantiam: verum iſtę ſunt voluptates, & deberent eſſe materia aliquarum virtu-
tum, & circa eas deberet verſari mediocritas, & exceſſus item atq; defectus, quæ mediocritas deberet
reduci ad aliquā illarum virtutū quatuor quæ ſunt capita reliquarum: nō erit autem talis mediocri-
tas appellanda prudētia: non iuſtitia neq; fortitudo: relinquitur ergo vt ſit temperātia, & ad eam re-
ducatur: cuius appoſitum videtur ſenſiſſe philoſophus. dicendū ad hoc quòd duobus modis accipi
temperantia poteſt. vno modo communiter dicta quæ erit mediocritas circa voluptates ſenſu per-
cipiendas: alio modo proprie dicta, quæ eſt mediocritas circa voluptates guſtus, & tactus in parti-
bus corporis determinatis. hac ſtante diuiſione dicere poſſumus quòd temperātia primo modo ac-
cepta, ideſt communiter, verſatur circa voluptates viſus: auditus & odoratus, at proprie dicta ſo-
lum circa voluptates guſtus, & tactus, & de hac proprie dicta loquitur philoſophus. Notādū quòd
miro ordine philoſophus inueſtigauit materiam propriam temperantiæ per plures cōcluſiones in-
cipiendo à quodam vniuerſali, & deſcendēdo in quoddam particulare proprium. primo enim oſtē-
dit hanc concluſionem quòd temperantia, & intemperantia verſatur circa voluptates, & quo quo-
modo circa dolores, ſecundo quòd non verſatur circa voluptates animi. tertio quòd verſatur circa
voluptates corporis. quarto quòd non circa omnes voluptates corporis. quinto quòd circa eas vo-
luptates corporis quæ ex guſtu vel tactu proueniunt. ſexto quòd magis circa tactum, & non ꝓprie
circa guſtum vt guſtus eſt, ſed potius vt eſt quidam tactus. itaq; proprie circa tactū. ſeptimo quòd
non circa omnem tactum: ſed circa voluptates q̄ proueniunt ex quodam tactu in partibus corpo-
ris determinatis, & non in toto corpore. iſtæ autem voluptates circa, quas proprie ſunt quæ fiunt

circa potum,& cibum res veneteas.ex quo notandum quod temperãtia poteſt diuidi in plures ſpe-
cies tanꝙ genus,ſed præcipue tres ſpecies ſumantur ſecundum iſta tria propria obiecta.ſ.potum ci-
bum & venerem.temperantia cibi dicitur abſtinentia:potus vero ſobrietas: veneris autem caſtitas:
in oſculis vero nuncupari pudicitia poteſt.

Quod diuerſæ ſint cupiditatum ſpecies. Cap.XI.

CVpiditatum autem aliæ communes eſſe uidentur:aliæ propriæ at- 111
que adiunctæ. Alimenti nãq; cupiditas:naturalis eſt. omnes enim
cum indigent nutrimento,ſiccum aut humidum alimentũ,& non-
nunquam utrumq; cupiunt. cubile etiam cupit(ut inquit Home-
rus)iuuenis atque uigens. Non autem omnes tale uel tale,uel eadem cupiunt.
quocirca noſtrũ idipſum eſſe uidetur. habet tamen & aliquid naturale. Alios
enim alia delectant:& quædam quibuſdam magis(quàm alia quæcunque)
ſunt uoluptati. Hæc cum ita ſint: in naturalibus quidem cupiditatibus pauci 112
peccant,& ad unum,ad ipſum inquam plus. Cum enim quiſpiam quæuis co-
medit,aut bibit donec impleatur ſuperfluo:fit tũ rei naturalis exuperatio mul
titudine.ipſa nanque naturalis cupiditas:indigentiæ eſt repletio:quapropter
hi furentes circa uentrem dicuntur: quia ultra quàm oportet ipſum implent
atque refarciunt. Tales autem ij fiunt qui mancipijs ſunt perſimiles. At circa
proprias cupiditates,complures hominum,multiſq; modis delinquũt. Nam
cum talium amatores ex eo dicantur:quia uel gaudent quibus nõ oportet,uel
magis quàm ut ipſi multi,uel non ut oportet,in uniuerſis intemperantes exce
dunt.gaudent enim quibuſdam quibus nõ oportet gaudere:quippe cum ſint
odio digna.& ſi talium quibuſdam oporteat gaudere:magis illis gaudent ꝙ
oportet,& quàm ut ipſa gaudet multitudo. Eam igitur exuperationem quæ
eſt circa uoluptates:intemperantiam eſſe & uituperabilem,conſtat. Circa ue- 113
ro dolores:non ut in fortitudine,ſic in ipſa temperantia fit.ut temperans qui-
dem dicatur quiſpiam ferendo dolores:intemperans autem non ferendo.ſed
intemperans quidem ex eo dicitur,quia dolet magis quàm oportet:cum uolu
ptate non potitur atque ipſum dolorem affert ei ipſa uoluptas.temperans au-
tem ex eo quia abſentia rerum earum quæ efficiunt uoluptatem non dolet,il-
liſq; abſtinet. Intemperatus igitur ea omnia quæ afferunt uoluptatem,uel ea
quæ maxime cõcupiſcit:& à cupiditate adeo ducitur:ut illa cæteris omnibus
anteponat.quapropter & non adipiſcens & cupiens dolet.cupiditas enim eſt
cum dolore. Abſurdo autem eſt perſimile ob uoluptatem dolere. Atqui defi- 114
cientes in uoluptatibus & minus gaudentes homines quàm oportet: non ni-
mium fiunt, Non eſt enim inſenſibilitas talis humana. etenim animalia cæte-
ra cibos diſcernunt:& quibuſdam quidem gaudẽt,à quibuſdam uero abhor-
rent.quòd ſi quis ſit cui nullus prorſus eſt uoluptati, nec ullus ab alio differt:
is longe ab homine diſtat.nomen autem non habuit talis: quia non facile fit.
Vir autem temperans in his mediocriter ſeſe habet. Nec enim ijs gaudet,qui-
bus intemperans maxime delectatur:ſed potius moleſte fert, nec ijs omnino 115
quibus delectari non decet, nec uehementer ullis rebus huiuſcemodi delecta-
tur,neque ſi abſint dolet,neq; cupit,niſi mediocriter ſemper. nec magis quam
oportet,

oportet,nec quando non oportet:ulla res omnino talis ipſum delectat.medio
criter autem & ut oportet, eas res appetit, quæ uoluptate quidem afficiunt:
ad ſanitatem autem & bonam corporis habitudinem conferunt. & res cæte-
ras uoluptatis effectrices identidem :ſi nec impedimento ſint dictis habitibus
corporis nec honeſtatis cancellos,nec facultatum metas egrediãtur.Nam qui
ita ſeſe habẽt magis quàm dignum eſt: eiuſmodi uoluptates amare uidẽtur,at
temperans non eſt talis:ſed ita ſeſe habet:ut ipſa ratio recta præſcribit.

COMMEN.

111 CVPIDITATVM autem aliæ cõmunes.} Hoc eſt ſecundum capitulum in quo declarata
antea materia temperantię,& intemperantiæ:nunc docet actus,& operationes eorũdẽ.diui-
ditur autem in quatuor partes.in prima oſtendit quomodo ſe habet intemperans in actibus circa
cupiditates & voluptates.in ſecunda quomodo circa dolores.in tertia declarat inſenſibilitatẽ quæ
eſt alterũ extremorum temperantiæ.in quarta oſtendit quomodo temperãs ſe mediocriter habet in
actibus circa voluptates & dolores.in prima igitur diuidendo cupiditates dicit quòd aliæ ſunt na-
turales,& communes,aliæ propriæ:communes dicuntur quæ ſunt eędem apud omnes vt fames,&
ſitis,fames eſt appetitio ſicci,& calidi,ſitis vero frigidi, & humidi,vt etiam dicit philoſophus in li-
bro de anima,hæ ſunt naturales cupiditates,& communes,& neceſſarię ad vitam.de venereis vero
non videtur eſſe eadem ratio nec hoc pacto concedendum,quia non ſunt propter conſeruationem
indiuidui neceſſariæ:ſed videntur eſſe propter generationem alterius.at cupiditates proprie viden-
tur eſſe,& fieri noſtra ſponte,& eſſe alię atq; aliæ ſecundum varias conditiones hominum, & etiam
112 corporis complexiones. HÆC cum ita ſint.} Hac diſtinctione cupiditatum allata oſtendit philo-
ſophus quomodo in his delinquitur,& quomodo in earum actibus ſe habet intemperans,& in cu-
piditatibus naturalibus,& cõmunibus dicit philoſophus quòd pauci delinquunt,& vno tantum
modo, ideſt in quantitate videlicet ſi talis appetens plus ſumat de cibo vel potu: quàm decens &
opus ſit vt iis euenire videtur:qui & ſerui, & ſeruilis animi ſunt dediti ventri ac ſupra modum im-
plentes illum.at vero circa cupiditates proprias multifariam delinquitur,circa etiam qualitatem il-
larum ſecundum varias hominum cupiditates,& omnes circunſtantias,ſcilicet cupiendo quę non
oportet,& magis quàm oportet,& non eo modo vt oportet,& ſic de alijs circunſtantijs,quæ cum
ſponte omittuntur extemplo delinquitur.ſic igitur multifariam peccatur circa proprias cupidita-
tes vt patet in textu. CIRCA vero dolores.} Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua oſtẽdit
113 quomodo ſe habet temperans.& intemperans in actibus circa dolores,& dicit quòd non fit ſicut in
fortitudine:vbi fit dolor propter præſentiam eorum quæ afferunt dolorem,& tamen fortis non do
let in illis pluſq̃ oportet,intemperans vero dolet propter abſentiam eorum quæ faciũt voluptatem:
temperans vero eorum abſentia non dolet nec abſtinendo ab illis,& ſic patet quomodo temperans
ſe habet in actibus circa dolores,& quomodo intemperãs dolet.verſatur igitur temperantia in acti-
bus circa dolores:ſed magis circa voluptates:fortitudo autem vt dictum eſt,magis circa dolores.no
tandum quòd vario modo ſe habent in actibus circa dolores fortitudo & temperantia:tum intem-
perantia & timiditas:fortis enim aut non dolet aut non pluſquã oportet dolet,cum adſunt ea quæ
dolorem afferunt,temperans vero non dolet cum abſunt ea quæ afferunt voluptatem. timidus ve-
ro dolet præſentia eorum quę afferunt dolorem, intemperans econtra dolet abſentia eorum ex qui-
bus habet voluptates.Notandum igitur quòd hominibus intemperatis voluptas eſt cauſa doloris
per accidens, ideſt abſentia ſua ſicut dicimus quòd abſentia nautę eſt cauſa ſubmerſionis nauis:cu-
ius præſentia eſſet cauſa contrarij effectus,ideſt conſeruationis. AT qui deficientes.} Hæc eſt ter-
114 tia pars huius capituli in qua philoſophus declarat vitium oppoſitum temperantiæ, ideſt defectũ
qui,& ſi nomine proprio caret tamẽ vt declaretur quo ad fieri poteſt appellatur à philoſopho inſen-
ſibilitas, quæ in admodum paucis reperitur,quia non videtur eſſe humana cum homo habeat prin
cipium ſentiendi cõe cum alijs animalibus,& cũ alia animalia diſcernant cibos cõuenientes,& in-
conuenientes,& hos appetant,& ab illis abhorreant,multo magis homo hoc facere videtur:qui ha
bet elegantiorem guſtum,& ſtatim gaudet aut dolet,& propterea hoc vitium eſt innominatum, &
tales homines non facile reperiuntur, pauci autem hoc pacto inſenſibiles erunt, qui vt inquit Ci-
cero aſpernentur oculis pulchritudinem rerum,non odore vllo,non tactu,non ſapore capiãtur, ex-
cludant auribus omnem ſuauitatẽ & cætera. inſenſibilitas tamen capi debet proprie hic apud phi-
loſophum defectus circa voluptates guſtus & tactus.Nam medium & extrema verſantur circa can-

dem materiam. Notandum quòd homo bifariam conſiderari poteſt, aut ſecundum intellectū ſpeculatiuum, & nobiliſſimas operationes quæ competunt ei penè magis quàm humanę vt oſtendet in decimo, & talis eſt homo ſpeculatiuus, qui in vita contemplatiua verſatur, & ab omni actiõe remota vitam degit, aut conſiderari poteſt vt ciuilis qui operatur in communi more viuendi. de hoc ſecundo loquitur philoſophus cum dicit inſenſibilitatem longe eſſe ab homine, & vix reperiri, & ſi reperitur eſt in vitio tali. intelligendum vero quòd, & ſi homo, ſpeculatiuus qui acquiſitis virtutibus ſe ad ſpeculandum contulerit ob hoc contemnat omnino has corporeas voluptates, non facere videtur hoc per inſenſibilitatem, quæ eſt vitium, & defectus temperantiæ, ſed potius quia habet ita appetitum ſopitum, & ſedatas omnes cupiditates, vt non delectari videatur, niſi intellectiuis & ſpeculatiuis operationibus. VIR autem temperans. } Hæc autem eſt quarta pars huius capituli, in 115
qua oſtendit quomodo temperans ſe habet in actibus circa voluptates & cupiditates, & dolores, & declarat quòd mediocritatem ſeruat: fugit autem extrema vt patet in textu.

De temperantiæ extremis. Cap. XII.

NOſtra autem ſponte: magis intemperantia quàm timiditas compa 116
ratur. Hæc enim ob uoluptatem: timiditas fit ob dolorem, quorū
alterum expetimus: alterum fugimus. & dolor quidem diſtrahit,
atque corrumpit naturam eius qui habet ipſum: uoluptas autem
nil tale facit. magis igitur intemperantia, noſtra ſponte: quàm timiditas comparatur. Quapropter & reprehenſione magis eſt digna. Nam ad res afficien- 117
tes uoluptate: facilius eſt aſſueſcere. ſunt enim complures tales in uita. & aſ-
ſuefactio fit ſine periculo. in rebus autem formidoloſis: contra. Videbitur 118
etiam timiditas non perinde atque ſingula: ſponte agendi principio ſubijci.
Hæc enim non affert dolorem, ſed illa adeo dolore diſtrahunt: ut & arma
proijcere, & cætera contra decus agere compellant. quapropter & uiolen-
tia eſſe uidentur. At intemperantia fit contra. ſingula nanque ſponte agendi
principio magis ſubijciuntur: quippe cum intemperans ea percupiat atque af- 119
fectet. totum autem minus. nemo enim cupit intemperans eſſe. Nomen autem 120
intemperantiæ: & ad puerilia delicta ferre ſolemus. habent enim ſimilitudinem quandam. Vtrum autem ab utro dicatur: nihil ad præſentem refert ſermonem. conſtat tamen à priore poſterius dici, atque nō abſurde uidetur eſſe translatum. Eſt enim caſtigandum & temperandū id omne: quod turpia concupiſcit, & incrementum ſuſcipit magnum, atque luxuriat. talis autem eſt ipſa cupiditas maxime, atque puer. nam & pueri cupiditate uiuūt. & in hiſipſis maxime uiget appetitio rerum earum, quæ uoluptate afficiunt. ſi igitur non obtemperet, neque ſubijci patiatur: nimium efferetur. eſt enim uoluptatum appetitio inſatiabilis, & operatio cupiditatis omni ex parte ipſi amēti id quod eſt ſibi affine exauget. quòd ſi magnæ ſint uehementesq; cupiditates: rationem quoque extrudunt, atque eijciunt. Quam ob rem mediocres ſint ipſæ & perpaucæ, & rationi non aduerſentur oportet. Atque id quod eſt tale: obediens, & temperatum, caſtigatumq; uocamus. Vt uiuere autem puerum ſub pedagogi præceptis oportet: ſic & cupiendi uis cupere debet, perinde atque ratio iubet. Idcirco temperati uim cupiendi: concordem eſſe cum ratione oportet. nā utriuſque propoſitum eſt honeſtas. Atque uir temperans ea cupit quæ cupere oportet, & ut oportet, & quando oportet. hoc autem pacto: & ipſa ratio dictat. hæc igitur ſint de temperantia dicta.

116 NOSTRA autem ſponte.} Hoc eſt tertium capitulum in quo comparat intemperantiam
cum timiditate, & ponit differentias inter ipſas. diuiditur autem in duas partes. in prima
comparat temperantiam cum timiditate pluribus rationibus, in ſecunda oſtendit intem-
perantiam eſſe ſimilem delictis puerorum, quæ tamen non ſunt habitus vel vitioſę operationes vt
illę quæ proueniunt ab intemperantia. dicit autem in primis comparando intemperantiam cum ti
miditate, quòd intemperantia magis fit ſponte quàm timiditas; & probatur hoc pacto. id quòd fit
per voluptatem magis fit ſponte quàm id quod fit per dolorem, at intemperantia fit per volupta-
tem: timiditas per dolorem, ergo intemperantia magis fit ſponte. maior patet. nam voluptatem cō-
muniter expetimus fugimus vero dolorem. minor eſt clara & antea probata. Item alia ratione pro-
batur, quia timiditas acquiritur per id quòd diſtrahit, & dimouet naturam, ſcilicet per dolorem, in-
temperantia vero minime: ergo magis fit ſponte. Notandum quòd omne vitium noſtra ſponte fit.
vituperamur enim quia per electionem illa acquirimus, & noſtra ſponte. verum aliud alio magis
ſpontaneum eſſe videtur propter obiecta circa quæ verſantur talia vitia. nam obiectorum quædam
videntur eſſe valde moleſta & aſpera: quædam vero minime vt patet in doloribus, & voluptatibus.
117 QVAPROPTER & reprehenſione.} Ex ſupradictis vnum obortum ſiue correlarium inferre
videtur philoſophus, ſcilicet quòd intemperantia eſt magis vituperanda quàm timiditas, & hoc
probari poteſt ex eo quod dictum eſt, ſcilicet quia eſt magis ſpontanea. id enim vitium quod ma-
gis fit ſponte magis eſt vituperandum, intemperantia eſt huiuſmodi reſpectu timiditatis, ergo ma-
gis vituperanda. Item alia ratione probatur: duobus exiſtentibus vitijs illud magis vituperandum
eſſe videbitur, quod facilius euitari poteſt: ſed intemperantia facilius euitari poteſt quàm timidi-
118 tas: ergo eſt magis vituperanda. VIDEBITVR etiam.} Declarat philoſophus quomodo timi-
ditas, & intemperantia non eodem ordine ſubijciuntur principio ſponte agendi, ſed potius eſt or-
do contrarius in ipſis, quod probatur hoc pacto. illa vitia quæ ita ſe habent vt alterius obiectum
magis quàm vitium & habitus, alterius vero magis vitium, & habitus quàm obiectum eſt ſpon-
taneum diuerſo ordine ſubijciuntur principio ſponte agendi: ſed intemperantia, & timiditas ſunt
huiuſmodi: ergo diuerſo ordine, & contrario ſubijciuntur principio ſponte agendi. maior patet;
minor probatur à philoſopho. Nam intemperantia eſt vitium circa voluptates, & nemo expetit ha
bitum ipſum, ſcilicet intemperantiam, & eſſe intemperatum: voluptates vero quæ ſunt obiectæ
magis expetunt homines, quos ſi interrogaremus vtrum vellent fieri intemperati, reſponderent
quòd nullo pacto: ſin vero vt cupiunt habere voluptates ſe velle affererent. in timiditate vero econ-
tra fieri videtur. expetunt enim homines timiditatem potius quàm ſubire dolores, & terribilia, quę
vident ſubſtinere, patet igitur quod diuerſus, & contrarius eſt ordo: cum ibi magis obiectum, ideſt
voluptates quàm vitium: hic magis vitia quàm obiectum, ideſt dolores communiter expetunt ho-
119 mines. TOTVM autem.} Ideſt habitum ipſum. NOMEN autem.} Hæc eſt ſecunda pars hu
120 ius capituli in qua philoſophus ne prætermittat aliquid, quod ad declarandam intemperantiā per-
tinet: oſtendit eam eſſe ſimilem vitijs puerorum, quæ tamen in pueris non ſunt proprie vitia, ſed
vtitur quadam ſimilitudine dicendo quod nomen luxurię referimus ad delicta puerorum. vtrum
autem ab vno dicatur nihil refert inquit philoſophus, ſufficit quòd hoc nomen prædicatur de vtriſ
que, de altero dicitur per ſimilitudinem alterius. Nam cupiditas ita ſe habere videtur ad rationem,
ſicut puer ad pedagogum: quorum ambo ſi non obediant præceptis imperantis: nimium efferri vi-
dentur: nimiumq; labi niſi refrenētur ab iis, quæ ſibi præeſſe debent, ſed hoc totum melius intelligi-
tur in lingua græca, quia intemperantia ἀκολασία, & intemperans ἀκόλαστος quaſi in ca-
ſtigatus dicitur. ſicut ergo puer non caſtigatus à pedagogo ſuo: habet nimis
exceſſiuas cupiditates, & fit effrenatus, ſic appetitus intempe-
rantis non reffrenatus à ratione exceſſiue fertur, &
ſine habenis procedit in appeten-
dis cupiditatibus.

FINIS.

ARISTOTELIS STAGIRITAE ETHICORVM AD NICOMACHVM LIBER QVARTVS.

IOANNE ARGIROPYLO BYZANTIO INTERPRETE, CVM DONATI ACCIAIOLI FLORENTINI COMMENTARIIS.

De liberalitate,& eius extremis. Cap.I.

DEinceps autem de liberalitate dicamus. uidetur autem 1
mediocritas circa pecunias eſſe. Nõ enim bellicis in re-
bus ipſe uir liberalis: nec in quibus laudatur uir tempe
rans, nec etiam in iudicijs, ſed in dandis capiẽdiſ ue, &
magis in dandis pecunijs laudatur. atque pecunias ea
dicimus uniuerſa: quorum ęſtimatio menſuratur num
mo. Eſt aũt & circa pecunias exuperatio quidem pro- 2
digalitas, defectio autem illiberalitas. & illiberalitatẽ
quidem ac auariciam ijs ſemper accõmodamus: qui magis quàm oportet pe-
cunijs ſtudent. Prodigalitatem autem nectentes nonnunquã afferimus. Nam
eos homines qui ſunt incontinentes, & ob intemperantiã pecunias profligãt:
prodigos uocitamus, quapropter & flagitioſiſſimi tales homines eſſe uiden-
tur. multa nanque uitia ſimul habent. At non proprie tali nomine nuncupan-
tur. eſt enim prodigus qui malum unum aliquod habet: corrumpere inquã pa
trimonium. prodigus enim eſt qui ob ſeipſum perditur. uidetur autem & pa-
trimonij diſſipatio, interitus quidam ipſius eſſe: propterea ꝙ patrimonio ac
facultatibus uiuitur. Hoc igitur modo prodigalitatem accipimus. Rebus autẽ 3
ijs quarum eſt aliquis uſus, & bene uti & male etiam poſſumus. At diuitiæ res
ſunt tales. is autem optime re quauis utitur: qui eam uirtutem habet, quæ ad rẽ
illam accommodatur. & diuitijs igitur optime is utetur, qui uirtutem eam ha- 4
bet: quæ ad pecunias attinet. hic aũt eſt ipſe uir liberalis. Atqui ſumptus qui- 5
dem, datioq́ pecuniarum, uſus earum: acceptio uero conſeruatioq́ poſſeſſio 6
potius eſſe uidetur. quocirca uiri liberalis eſt potius dare quibus oportet: ꝗ ca
pere unde oportet, & non capere unde non oportet. Eſt enim ipſius uirtutis:
beneficia potius conferre, quàm ſuſcipere. & honeſta potius agere: quàm non
agere turpia. non eſt autem obſcurum, cum das quidem: ſequi ut beneficia con
feras, honeſtaq́ agas. cum capis uero: ut ſuſcipias, aut non turpia agas. Gratia
præterea ſequitur eum qui dat: non eum qui capit. Et laus etiam magis. Faci-
lius eſt etiã non accipere, quàm dare. homines enim multo minus erogant ſua:
ꝗ non accipiunt aliena. Ii quoque qui dant: liberales dicuntur. ſed qui non ac-
cipiunt: non ob liberalitatem, ſed ob iuſtitiam potius laudantur. qui uero ca-

piunt

piunt:non laudantur ualde. Liberales inſuper homines:maxime omnium fe-
7 re ſtudioſorum amantur,proſunt enim.at id cõſiſtit in dando. Omnes autem
actus uirtutum:honeſti ſunt,& honeſtatis cauſa fiũt. Et liberalis igitur hone-
ſtatis cauſa dabit. Et recte,dabit enim quibus oportet,& quot oportet,& cũ
oportet:cæteraq; omnia obſeruabit,quæ dandi actum rectum ſequuntur. Et
etiam cum uoluptate:uel ſine ullo dolore. Id enim quod per uirtutem effici-
tur:afficit uoluptate,aut fit cum indolẽtia ſane, minime uero affert dolorem.
8 At is qui dat quibus non oportet, aut non honeſtatis gratia, ſed ob aliquam
aliam cauſam:nõ liberalis,ſed alius quidam dicetur. Et itidem is qui dãdo do
9 let. honeſtis enim actibus talis pecunias anteponet. quod quidem nõ eſt libe-
ralis. At uero neque capiet unde non oportet. Talis enim acceptio:nõ eſt eius
qui pecunias non magnifacit. nec etiam ad poſtulandum propẽſus erit. facile
10 nanque ſuſcipere beneficia:nõ eſt hominis beneficia cõferentis. Verum unde
oportet accipiet:ex proprijs inquam rebus. nõ quia idipſum honeſtũ ſit: ſed
q; neceſſarium ut donare poſſit. At neque ſuas negliget:quippe cum per illas
11 quibuſdam affectet opem afferre. neque quibuſuis dabit:ut quibus oportet,
12
13 & quando,& ubi eſt honeſtum largiri poſſit. Attinet etiam nimirũ ad homi
nem liberalem:ut in dando adeo exuperet, ut ſibi ipſi pauciora relinquat. Eſt
14 enim liberalis non ad ſeipſum reſpicere. At enim pro facultatibus ipſa libera-
litas dicitur. liberalis enim actio non in multitudine rerum quæ dantur,ſed in
habitu dantis conſiſtit. hic autem pro facultatibus erogat. nihil igitur prohi-
bet eum magis eſſe liberalẽ qui pauciora largitur,ſi modo minores ei ſint fa-
15 cultates. Magis autem ij liberales eſſe uidẽtur,qui non compararũt ſibi facul-
tates:ſed ab alijs accæperũt. Nec enim experti ſunt indigentiam,& opera oẽs
16 ſua amãt:ut parentes,atque poetæ. At uero facile non eſt liberalem, diuitem
eſſe. Quippe cum non ſit ad capiendum & conſeruandum, ſed ad erogãdum
procliuis:neque magni per ſe faciat ipſas pecunias,ſed cauſa dandi. Quapro-
pter & accuſatur fortuna:q; homines ij qui maxime ſunt digni, minime ſunt
locupletes. Accidit autem idipſum non ſine ratiõe, fieri enim non poteſt ut is
pecunias habeat:qui non adhibet diligentiam ut habeat ipſas. quemadmodũ
& cæteris in rebus fieri ſolet. attamẽ non dabit quibus non oportet,neq; quã-
do non oportet. & de cæteris talibus ſimili modo. nõ enim ageret liberalita-
tis ipſius lege. & conſumptis ad hæc ipſa fortunis:ad ea quæ oportet,& cum
oportet ſumptus facere,dareq; non poſſet. Etenim is eſt(ut paulo antea dixi-
mus)liberalis qui pro facultatibus erogat:& in qbus oportet. Qui uero exu
perat:prodigus eſt. Quocirca tyrannos prodigos non dicimus:nõ enim faci
le uidetur eſſe:dando,ac erogando tantam rerũ quas habent copiã exuperare.
Cum igitur liberalitas mediocritas ſit circa dandas,capiẽdasq; pecunias:libe
17 ralis dabit in quibus oportet, & quod oportet, tam in paruis quàm etiam in
magnis,atque cum uoluptate. & accipiet unde oportet,& quod oportet. nam
cum uirtus circa utrũque ſit mediocritas:utrunque faciet ut oportet. ſequitur
enim dationem bonam:talis accæptio. ea uero quæ non eſt talis:cõtraria eſt.
Eæ igitur quæ ſequuntur: ſiunt in eodem ſimul. contrariæ uero non ſiunt.

Quod ſi præter id quod oportet & bene ſeſe habet, cõtigerit ipſum pecunias
erogare:dolebit ſane.moderate tamen,& ut oportet.ad uirtutem enim perti-
net:ut pro quibus oportet, & ut oportet uoluptas fiat,ac dolor.Eſt etiam in
rebus pecuniarijs lenis ſocius ipſe uir liberalis.Poteſt enim iniuriã pati:quan
doquidem pecunias non multifacit. magiſq; moleſte fert:ſi quid cum opor-
teret non erogauerit,q̃ dolet ſi quid cũ nõ oporteret,erogauerit.Simonidiſq;
ſententiã non probat.Prodigus aũt & in hiſipſis delinquit.nec enim lætatur 19
nec dolet pro quibus oportet,& ut oportet.atq; hoc magis patebit per ea quę 20
deinceps dicemus.Diximus aũt exuperationem quidem eſſe prodigalitatem. 21
defectum aũt illiberalitatem,& in his duobus:in datione atq; accæptione.&
ſumptum.n.in datione ponimus.prodigalitas igitur in dando quidem:& nõ
in capiendo exuperat,in capiẽdo autem deficit.at illiberalitas,ac auaricia: de-
ficit quidem in dando,exuperat autem in capiendo,in paruis tamen.Prodiga 22
litatis igitur illa duo nõ nimium ſimul perſiſtũt.Non eſt enim facile,nulla ex 23
parte capientem:cunctis largiri.cito nanque deficiunt patrimonia priuatorũ
hominum erogantium:qui quidem & prodigi eſſe uidentur.Atque talis non 24
paulo melior uidebitur eſſe illiberali.Et ab ætate enim & ab egeſtate facile cu
rari:& ad mediocritatem accedere poteſt.Nam habet ea quæ ſunt hominis li
beralis.dat.n.& non accipit:quanquam neutrum facit ut oportet,ac recte. q;
ſi ad hoc aſſueſcat,uel aliquo alio modo mutetur:euadit utiq; liberalis. Et.n. 25
dabit quibus oportet:& capiet unde oportet. Quapropter & uidetur nõ eſſe
moribus prauus.non eſt.n.improbi,nec ingeneroſi tam in dando q̃ in nõ ca-
piendo exuperare:ſtolidi tamen.qui uero hoc modo eſt prodigus:multo me-
lior uidetur eſſe illiberali atq; auaro.Cum ob ea quæ dicta ſunt:tum etiã quia
prodigus quidem compluribus prodeſt.illiberalis autem nemini:ne ſibi qui-
dem ipſi.Sed pleriq; prodigorũ(ut dictum eſt)& accipiunt unde non opor- 26
tet:& ſunt hoc ipſo illiberales: ad capiendũ autem proni fiunt: quia cupiunt
quidem erogare.hoc aũt facile nequeunt facere: cum cito facultates ipſis defi-
ciũt.itaq; ex alienis dare coguntur.& ſimul quia nulla eſt eis honeſtatis cura:
ſine ullo diſcrimine,& undiq; capiunt.dare nãque percupiunt. quonã autem
modo aut unde:nullum eſt apud ipſos diſcrimen. Quapropter nec dationes
ipſorum ſunt liberales.non.n.ſunt honeſtæ:nec honeſtatis gratia,nec ut opor
tet efficiuntur.Sed interdum quos oportet eſſe pauperes,eos diuites faciũt.&
ijs quidem qui moderati ſunt moribus:nihil dãt.adulatoribus autem multa:
aut quampiam aliam afferentibus uoluptatem.Quã ob rem & pleriq; ipſorũ
intemperantes ſunt.nam cum facile erogent:proni ſunt & ad ſumptus in fla-
gitijs faciẽdos.atque quia non ad honeſtatem uiuunt:ad uoluptates declinãt.
Prodigus igitur ſi nullam prorſus habeat emendationem,ad hæc tranſgredi-
tur.cura uero diligẽtiaq; adhibita:ad medium & id quod oportet tandẽ de-
uenerit.At illiberalitas ac auaritia:incurabilis eſt.Etenim & ſenectus,& im- 27
becillitas omnis:auaros uidetur efficere.Eſtq; hominibus inſita magis quàm
prodigalitas.pleriq; nãq; cupidi ſunt magis pecuniarum:quàm ad dandum
procliues.Extẽditur præterea longe:& plures ſpecies ſubit.complures enim 28 29

eſſe uidentur illiberalitatis ac auaritiæ modi. Nam cum in duobus hiſce conſiſtat, in defectione inquam dandi, & exuperatione accipiendi: non omnibus ineſt tota, ſed interdum ſeiungitur. & quidam in capiendo exuperant: quidã in dando deficiunt. Qui nanque talibus appellationibus nuncupantur parci, tenaces, aridi: omnes in dando deficiunt, aliena uero non appetunt, neque accipere uolunt. Quidam enim in dando deficiunt: propter modeſtiam quandam, turpiumq́ rerum cautionem, uidentur enim nonnulli, uel ſaltem aiũt ob rem ſuã conſeruare: ne compellerentur aliquando turpe aliquid agere. Ex his eſt & ipſe cumini ſector, & quiuis talis: qui quidem ab exuperatione non dandi cuiquã, nomen habuit tale. Quidam uero ob metum abſtinent alienis. quippe cum non facile ſit ipſos aliena: & non alios, res ipſorum accipere. itaq́ nec accipere ipſis, nec dare placet. Quidam autem in capiendo exuperant: undiq́, & quiduis capientes. Quales ſunt ij qui operationes illiberales exercent. ut lenones, & omnes tales, & fœneratores, & qui dant parua pro magnis. hi nãq́ omnes: unde non oportet & quantum non oportet accipiunt. cõmune autem ipſis omnibus eſſe uidetur turpis comparatio lucri. uniuerſi nãq́ gratia lucri, & huiuſce quidẽ praui probra ſuſtinent. Eos enim qui grandia unde nõ oportet, & quæ non oportet accipiũt, ut tyrannos ciuitates expugnãtes & templa expoliantes: nõ illiberales, ſed pernicioſos, ſed impios, ſed iniuſtos potius appellamus. Aleatores tamẽ & fures atq́ latrones: illiberales ſunt. Turpi enim uerſantur in lucro. omnia nanque cauſa quæſtus agũt. & ſuſtinent probra. atque fures quidem capiendi gratia: maxima pericula ſubeunt. aleatores autem ab amicis quibus dare oportet lucrantur. utriq́ igitur unde non oportet lucra ri uolentes accipiendi actus: illiberales ſunt. Merito autem illiberalitas liberalitati contraria dicitur. Nam & maius eſt malum quàm prodigalitas: & homines magis hac ipſa peccant, q̃ ea quam diximus prodigalitate. De liberalitate igitur & uitijs ipſi contrarijs: hæc dicta ſufficiant.

COMMEN.

1 DEINCEPS autem de liberalitate.} Hic eſt quartus liber ethicorum: in quo philoſophus poſt doctrinam fortitudinis & temperantię: proſequitur in declarandis reliquis virtutibus moralibus: excepta iuſtitia: quam differt in. V. librum vt patebit. docet igitur in iſto de liberalitate: magnificentia, magnanimitate, de virtute innominata circa honores, de manſuetudine, de amicitia quæ non eſt affectus nec amicitia proprie dicta de virtute, de comitate: vltimo de verecundia quæ eſt affectus laudabilis non tamen virtus. diuiditur autẽ hic liber in. V. tractatus. in primo tractatu declarat virtutes circa pecunias, quæ ſunt duæ, ſcilicet liberalitas & magnificentia. in ſecundo tractatu declarat virtutes circa honores, quæ etiam ſunt duæ, ſcilicet magnanimitas, & virtus innominata, & hę quatuor dicuntur verſari circa ea quæ exiſtimantur bona externa. in tertio tractatu declarat virtutem circa ea quæ exiſtimãtur mala externa, quæ eſt manſuetudo. in quarto declarat virtutes circa communem cõuerſationem, & actus humanos, quæ ſunt tres. ſ. amicitia, veritas, comitas. in quinto docet de verecundia: qui eſt affectus laudabilis, non tamen virtus. numerus autem ſufficiens virtutum ſumitur ex ſuis obiectis diuerſis, & diuerſis modis verſandi circa talia obiecta vt etiam antea diximus. primus tractatus diuiditur in duo capitula. in primo docet de liberalitate. in ſecundo de magnificentia. primum capitulum diuiditur in quatuor partes, quæ ſuis locis patebunt. in prima igitur parte dicit philoſophus quòd deinceps, ſcilicet poſt fortitudinem, & temperantiam de liberalitate dicamus. ea enim videtur ſequi in ordine, quia ſicut illę moderãtur affectus vt iraſcibilẽ, & cõcupiſcentiã voluptatũ, ſic iſta affectus internos, ideſt cupiditatem circa pecunias. merito igitur poſt illas collocatur. verũ ſeruando ordinẽ

ſuum philoſophus incipit afferre materiam circa quam verſatur liberalitas, & probat hoc pacto,
quælibet virtus mediocritas eſſe videtur circa eam, materiã & obiecta, circa q̃ cũ bene ſe habet lauda
tur, at liberalitas laudatur cũ bene ſe habet circa pecunias, ergo ipſa eſt mediocritas circa pecunias
tanq̃ circa ſuam materiam, & non circa res bellicas, aut circa ea quæ afferunt voluptates, & decla-
rat philoſophus quid intelligit per pecunias, ſcilicet non ſolum nummos, ſed omnia etiam quę pre
tio, & nummis æſtimari, & menſurari poſſunt. notandum quòd obiectum ſiue materia cuiuſlibet
virtutis eſt duplex, propinquum & remotum. nam fortitudo verſatur circa timores, & fiducias tan-
quam circa materiam propinquam: circa pericula bellica, & mortem tanquam circa remotum. Idẽ
eſt de temperantia cuius materia propinqua ſunt voluptates, cupiditates, & huiuſmodi: remota ve-
ro ſunt illa quæ afferunt cupiditates, & efficiunt voluptatem vt cibus: potus & res venereę. liberali-
tatis eſt etiam duplex materia propinqua eſt cupiditas pecuniarum: remota vero ſunt ipſę pecuniæ,
& hoc dicitur, quia virtutes non ſolum circa actus verſari videñtur, ſed etiam circa affectus quos mo
derantur: vt eſt liberalitas quæ moderatur cupiditatem pecuniarum, & verſatur etiam circa pecu-
nias dandas vel accipiendas, ſed magis circa dandas. hic autem philoſophus videtur loqui de mate
ria remota. EST autem & circa pecunias. }Declarat philoſophus eandem etiam materiã eſſe pro- 2
digalitatis & auaritiæ. medium & extrema verſantur circa eãdem materiam, at liberalitas q̃ eſt me-
diũ verſatur circa pecunias, ergo prodigalitas, & auaritia quæ ſunt eius extrema, & cætera. poſt hæc
philoſophus tãgit in genere auaritiam, & prodigalitatem, quia inferius particulariter declarabit, &
de prodigalitate dicit ꝙ interdum homines eam confundunt, & non diſtincte accipiunt appellãtes
aliquando incontinentes prodigos vt patet in textu. REBVS autẽ. }Hæc eſt ſecunda pars huius 3
primæ in qua philoſophus docet de actibus liberalitatis, & vitiorũ oppoſitorũ plures afferendo con
cluſiones atq; ſententias: dicit igitur in primis, quòd pecunijs poſſumus bene, & male vti. i. abuti,
quod probatur hoc pacto, bonis vtilibus bene, & male vtimur ad aliquem finem conſequendum. at
pecuniæ ſunt vel dicuntur bona vtilia: ergo pecunijs bene vel male vti poſſumus ad aliquem finem
conſequendum maior clara: minor quoque per philoſophum, qui antea dixit in primo. vtiles enim
ſunt & alterius gratia. ET diuitijs igitur. }Declarat phs & pbat ꝙ liberalis optĩe vtitur diuitijs, & 4
pecunijs, qui habet aliquam virtutem bene vtitur illis rebus circa quas verſatur talis virtus, ſed libe
ralis habet virtutẽ quæ verſatur circa pecunias, ergo bene vtetur pecunijs. AT qui ſumptus. } Af- 5
fert aliam concluſionem philoſophus. ſ. quòd vſus pecuniarum eſt ipſa erogatio, acquiſitio vero nõ
eſt vſus, ſed poſſeſſio vt eſt manifeſtum. QVO circa viri. }Affert aliam concluſionem. ſ. quòd libe- 6
ralis viri magis eſt dare vbi oportet q̃ capere vnde oportet, & hoc probat pluribus medijs, & quia
magis pertinet ad virtutem benefacere q̃ ſuſcipere, & honeſte agere quàm nõ agere turpiter, & item
quia operationem dandi, & gratia ſequitur, & laus, & non accipiendi. Item virtus verſatur circa dif-
ficilius. at difficilius eſt dare quàm accipere, ergo magis proprium virtutis, eſt liberalitas, & itẽ hoc
percipi poteſt ex communi hominum more: qui proprie laudãt eos de virtute liberalitatis qui dant,
& non eos proprie qui accipiunt vnde oportet laudant vt liberales: & item hoc idem deprehendi po
teſt: quia liberales vehementer amantur, & hoc eſt, qa conferunt beneficia, & dant, & erogant, & pro-
ſunt hominibus, & hoc conſiſtit in dando non autem in accipiendo. quare liberalis magis eſt dare
quàm accipere. OMNES aũt actus. }Hæc eſt ſecũda pars huius capituli, in qua poſtea q̃ declara 7
uit materiã liberalitatis, & operationes eius, & vitiorũ oppoſitorum, quoquo modo nunc affert con
ditiones q̃ requiruntur ad liberalitatem, & proprietates quaſdã quæ ei competunt adducẽdo plures
ſententias, & cõcluſiones. declarat igitur in primis cõditiones quæ requiruntur ad præcipuũ actũ li-
beralitatis hoc pacto. omnis operatio ſm virtutẽ fit vt oportet, & qñ oportet, & gratia honeſtatis, &
vt recta ratio dictat, at datio & actus liberalis eſt operatio per virtutes & ſtudioſa: ergo fieri debet vt
oportet, & qñ oportet, & ſeruatis alijs circũſtantijs, quę actum rectũ, & ſtudioſum ſequuntur, & etiã
dabit. Affert ſecundam concluſionẽ phs omnis actus ſtudioſus eſt iocundus: ſed actus dandi ſecũdũ
liberalitatem eſt ſtudioſus ergo & iocundus, addidit phs vel ſine dolore, quia aliquę ſunt operatiões
virtutis, quæ non fiunt ſine dolore vt in fortitudine vidimus, habent tamen iocunditatem reſpectu
finis. AT is qui dat. }Hac in parte phs affert nonnullas concluſiones negatiuas, quæ oriuntur ex 8
dictis, quas adducit vt manifeſtius cognoſcatur liberalis, & eius officia, dicit igitur quòd is qui dat
quando non oportet, & non honeſtatis gratia, & ſimiles omittit circunſtantias, quæ neceſſario req-
runtur ad perfectum actum virtutis: non eſt appellandus liberalis. ET itidem is. }Affert aliam con
cluſionem negatiuam quòd is qui dando dolet non eſt appellandus liberalis, cum anteponat pecu- 9
niam honeſtis actionibus, nec itẽ is qui capit vnde non oportet, & itẽ liberalis non facile ſuſcipit be
neficia. notandũ quòd ſicut fit in naturalibus: ſic etiã fieri videtur in virtutibus quãtũ ad hoc pro-
poſitũ: ſed in naturalibus fit vt ea quæ ſunt maxime actiua non ſunt facilia ad ſuſcipiendum, & cõ-
tra quæ ſunt valde paſſiua minime agere poſſunt. vnde ignis eſt maxime actiuus inter reliqua elemẽ
ta, &

ta,& non eſt facilis ad ſuſcipiendũ: Idem euenire videtur in virtutibus,& operationibus ſecundum
10 illas:ergo qui eſt facilis ad conferenda beneficia,& ad dandũ:non eſt facilis ad eadẽ ſuſcipienda. V E
R V M vnde oportet. } Affert aliá concluſionẽ.ſ.quòd liberalis accipiet vnde oportet,nõ quia ſit ho
neſtũ,nec honeſtatis cauſa,ſed vt habeat vnde det & eroget, & dicit quòd accipiet ex ſuis proprijs
rebus,& hęc eſt concluſio clara.notandũ quòd duplex eſt actus liberalis vnus dandi,alius accipiẽdi.
11 primus eſt magis proprius:ſecũdus vero eſt gratia primi. A T Q V E neq; res ſuas. } Affert aliá cõclu
ſionẽ.ſ.ꝙ liberalis non negligit res ſuas,& hãc afferre videtur,quia ſupra dixerat quod liberalis non
multi facit pecunias,probat aũt hanc concluſionẽ hoc pacto.illa quæ conferunt ad actiões proprias
liberalitatis.i.ad actum dandi non negligit liberalis:ſed res proprię ſunt huiuſmodi:ergo nõ negli-
12 get res proprias liberalis. N E Q V E quibus vis. } Affert aliá concluſionem.ſ.quòd liberalis nõ da
bit ſine vlla conſideratiõe,& indifferẽter cuiq; petenti,& hoc neceſſario videtur afferre,cum pluribus
verbis declarauerit propriũ actũ liberalis eſſe indando,& vt intelligatur quo pacto iſtud fieri debeat:
ideo dicit quòd liberalis nõ dabit cuiq; indifferẽter,& aſſignat rationẽ.ſ.vt habeat vñ dare poſſit ijs
qbus dare eſt congruũ & honeſtũ.quod ſi largiretur ſine vllo diſcrimine quibuſcunq;,nõ haberet for
13 ſitan poſtea vnde daret iis:in quibus honeſte beneficiũ collocatur. A T T I N E T etiá. } Hac in par-
te pħs affert quaſdá proprietates q̃ competũt homini liberali:& primo affert talẽ quòd ad liberalem
ſpectat excedere in dando.ná is qui ſeipſum non reſpicit in dando,plus dabit,q̃ detineat & paucio-
14 ra ſibi relinquet pro ſeipſo,at liberalis eſt hmõi ergo &c̃. A T enim pro facultatibus. } Affert ſecũdá
proprietatẽ ne intelligatur quòd liberalis ſit ſimpliciter,& ſine vlla exceptiõe talis qui plura dat,&
pauciora ſibi relinquit,ita vt qui plura dat ſit magis liberalis,ideo dicit quòd talis liberalitas atten
dẽda eſt iuxta facultates.atq; ex eo affert obortũ quoddá.ſ.quod nihil prohibet eũ qui pauciora dat
15 eſſe magis liberalẽ:ſi tenuiores ei ſint facultates. M A G I S aũt. } Affert tertiá proprietatẽ.ſ.quòd ij
liberaliores eſſe vidẽtur,qui dant ex iis rebus quas ipſi non acquiſiuerũt ſuo labore:ſed habuerunt ex
16 patrimonio,& ab alijs hmõi,& probat id etiam ſimilitudine genitorum & poetarũ. A T vero faci-
le. } Affert quartam proprietatẽ.ſ.quod non facile fit vt liberalis ſit diues cũ ſit facilis ad erogãdum
17 non aũt ad capiendum,& conſeruandum vt late patet in textu. C V M igitur liberalitas. } Declara-
tis pluribus conditionibus:ex quibus actus liberalis cõſiſtũt boni atq; laudabiles,& allatis proprie-
tatibus liberalis:nunc comparat liberalẽ cum prodigo reſumendo nonnulla quæ dixerat de liberali
vt magis cognoſcatur prodigus.contraria.n.vt inquit pħs iuxta ſe poſita magis eluceſcũt.dicit igi-
tur cũ liberalitas ſit mediocritas circa dandas accipiendasq; pecunias dabit vbi oportet,& qñ opor
tet,& reliqua vt latiſſime patet in textu. D A T I O N E M boná. } i.congruá vt ita loquar dationem
18 & decentẽ:ſequitur cõgrua,& decens acceptio.eſt.n.propter illam,& ideo ſi acceptio eſſet vnde nõ
oportet,& eſſet turpis non ſequeretur dationẽ liberalẽ & honeſtá.eſſet.n.contraria & non fieret ſimul
in eodẽ.ſ.liberalis datio,& turpis acceptio:ſed honeſtá dationem ſimilis acceptio cõſequetur.ſ.ho-
neſta,& congrua,& ideo ſe inuicẽ compatiuntur,& ſequuntur & fiunt ſimul in eodem vt dicit pħs
contraria vero minime.ſanitas.n.& infirmitas oculi non poſſunt eſſe ſimul in eodẽ oculo.ſed ſanitas
& optima viſio,quæ ſequitur ex ſanitate oculi fient ſimul in eodem oculo.quare datio honeſta quæ
eſt liberalitatis non ſequetur acceptionem turpẽ quæ eſt auaritiæ, contraria enim ſimul fierent in
19 eodem,& ſe inuicẽ conſequerentur quod eſt abſurdum. N E C Simonidis ſententiam. } Sententia
Simonidis fuit quòd debemus dolere quando facimus id quod non oportet,non aũt debemus dole
re ſi non facimus id quod oportet,hoc aũt non placet liberali.dolet enim ſi non dederit vbi oportet.
20 P R O D I G V S aũt. } Paucis verbis dicit pħs quòd prodigus eſt is qui delinquit in iis in quibus li-
21 beralis recte ſe habet,ille aũt aberrat excedendo mediocritatẽ in dando. D I X I M V S aũt. } Hæc eſt
tertia pars capituli in qua cõparat prodigũ cum auaro declarando primo prodigũ ſimpliciter:dein-
de prodigũ habentem alia vitia cõnexa,dicit igitur in primis prodigũ eſſe eum qui excedit in dãdo,
& non capiendo vnde oportet,& ſub nomine dationis cõprenditur etiá ipſe ſumptus qui redigitur
22 ad actum dandi vt patet. I N paruis tamen. } Hoc addit ad differentiá tyrannorum qui licet acci-
piant vnde non oportet,tamen non proprie dicuntur auari,ſed iniuſti potius,& nequam homines.
23 P R O D I G A L I T A T I S igitur. } Affert vná concluſionẽ de prodigo.ſ.ꝙ iſta duo nõ vidẽtur mul
tum perſiſtere ſimul.ſ.nõ capere,& nimium erogare per hoc,quia cito deficit patrimoniũ,& faculta-
24 tes. A T Q V E talis. } Hac in parte affert aliam concluſionem.ſ.quòd prodigus eſt melior quàm
auarus,quam probat duabus rationibus.prima. Is vitioſus qui facile ſanari poteſt eſt melior eo qui
cum difficultate ſanatur.at prodigus eſt huiuſmodi reſpectu auari,ergo eſt melior quàm auarus:p̃
bat autem quòd prodigus facile ſanari poteſt propter ætatẽ,& indigentiam ſuperuenientem. Item
duobus exiſtentibus vitioſis is qui ad medium redigi poteſt facilius eſt melior eo qui difficilius. at
prodigus eſt huiuſmodi vt oſtẽdit in textu philoſophus,ergo eſt melior q̃ auarus.i.minus malus cũ
vterq; ſit malus,patet ratio,quia illud quod magis conformatur cum medio facilius reduci ad illud

reduci poteſt:q̄ id quod longius diſtat,prodigalitas autem magis cõformatur cum medio.dat enim
& non accipit,ergo & facilius ad id reduci poteſt,ignis etiam vt id in naturalibus oſtẽdatur,facilius
ad aerem reduci poteſt quàm ad aquam,quia eſt inter ignem,& aerẽ ſymbolica diſpoſitio quæ non
eſt inter ignem & aquam. VEL aliquo alio modo.ſ.per ætatem vel doctrinam,& ſimilia. QVA/ 25
PROPTER & videtur.}Infert vnum obortũ ſiue corellarium ex ſupradictis,ſcilicet quòd pro/
digus non videtur moribus prauus ex eo quod excedere in dando nõ videtur ingenerosi & abiecti,
ſed ſtolidi potius,& intelligendum quòd philoſophus videtur loqui de prodigo ſimpliciter, & non
de eo qui habet cum prodigalitate alia annexa vitia quæ ſolent comitari prodigalitatem in homi
ne prodigo,& ideo tales flagitioſiſſimi exiſtimantur ob plura vitia:ſed prodigus ſimpliciter,& ꝓprie
dicitur qui vitium vnum quod habet:quòd patrimonium conſumat & perdat. vnde græce ἄσωτος
appellatur quaſi ſeipſum perdens,& patrimonium ſuum. AT is qui hoc pacto.}Aliam rationem
affert qua probat quòd prodigus eſt melior q̄ auarus,& hoc eſt,quià in dando videtur prodeſſe mul
tis:auarus vero nemini. SED plerīq.}Hac in parte philoſophus docet de prodigo qui nõ eſt ſim/ 26
pliciter prodigus,ſed mixtus,quia non ſolum in dando excedit:ſed etiam capit vnde non oportet,&
in hoc videtur eſſe auarus. Itaq; partim auarus partim prodigus erit appellandus:diuerſis tamẽ re/
ſpectibus:auarus enim inquantum capit:prodigus inquantum erogat vbi non oportet,& alijs cir/
cumſtantijs omiſſis,& plerunq; euenit vt ſint intemperantes,& alia vitia connexa habeant vt latiſſi
me patet in textu philoſophi. AT illiberalitas ac auaritia res quædam.}Hæc eſt quarta pars hu/ 27
ius capituli in qua philoſophus declarat auaritiam afferendo plures concluſiones de ipſa,& prima
eſt quòd auaritia videtur eſſe quædam res inſanabilis,& aſſignat rationes,& quia fit ex ſenectute,&
quauis imbecillitate,& item quia videtur magis inſita nobis cum pluribus inſit auaritia q̄ ipſa ꝓ/
digalitas.notandũ quòd philoſophus duabus rationibus oſtendit auaritiam eſſe inſanabilem, ſed
inſanabile bifariam conſiderari debet:quoddam quòd nullo modo ſanari poteſt:quoddam cum dif
ficultate ſanabile,hoc ſecundo modo intelligit philoſophus,& rationes ſuę oſtendunt difficultatẽ
non autem impoſſibilitatem græce enim dicitur, ἀνίατος, & apud eos α non ſolum priuationẽ,ſed
interdum etiam difficultatem ſignificat.notãdum etiam quòd illa poſitio videtur eſſe vera vt cuius
cauſa remoueri non poteſt ſit inſanabile:ſi eſſet cauſa per ſe:nunc autem ſenectus vel imbecillitas nõ
eſt cauſa auaritiæ per ſe nec neceſſario:ſed per accidens. ſi enim eſſet cauſa per ſe tunc neceſſario oẽs
ſenes,& omnes imbecilles eſſent auari:quod eſt falſum,verum hoc,& ſi plerunq; ſit non tamen ſem
per. EXTENDITVR præterea longe.}alia eſt cõcluſio.ſ.quòd auaritia magis extenditur,& ꝓ/ 28
cedendo accreſcit. COMPLVRES enim.}Hac in parte oſtendit quòd multę ſunt ſpecies auari 29
tiæ,& multi modi,deficit enim in dando,& excedit in capiẽdo multis modis vt latiſſime patet in tex
tu,illiberales.i.ſordidos. MERITO autem.}Concludit philoſophus comparãdo extrema cum 30
medio,& oſtendit quòd auaritia magis opponitur liberalitati.nam illud vitiũ quod maius eſt malũ
magis opponitur virtuti,& item illud in quo homines magis peccãt,ſed auaritia eſt huiuſmodi re/
ſpectu prodigalitatis,ergo magis opponitur virtuti,& medio.i.ipſi liberalitati.

De magnificentia,& eius extremis. Cap.II.

COnſequens autem eſſe uidetur & de magnificentia pertractare.Vi 31
detur enim & ipſa uirtus quædam circa pecunias eſſe,non tamẽ ſe
ſe extendit ut liberalitas ad omnes pecuniarios actus:ſed ad ſum
ptus tantum. Atq; in his ipſis liberalitatem exuperat magnitudi
ne. Nam ut ipſum nomen ſubſignificat,decens ſit per ipſam in magnitudine
ſumptus.Magnitudo autem eſt ad aliquid.Nõ enim idem ſumptus triremis,
& ſpectaculorum præfectum decet.decẽs igitur eſt & ad ipſum:& in quo,&
circa q̄ ſit.Qui uero paruis in rebus, aut mediocribus pro dignitate ſumptus 32
facit(qualis eſt ille qui dicit.Atque ego ſæpe dedi peregre uenietibus ultro)
non dicitur magnificus:ſed is qui in magnis.Nam magnificus quidem libera
lis eſt:at liberalis non continuo magnificus eſt.Talis autem habitus defectio 33
quidem:circa decorũ puſillitas nũcupatur.exuperatio uero ſorditas,& cir
ca decorum ruditas appellatur:& quot ſunt tales,non circa quæ oportet exu
perantes magnitudine:ſed in quibus non oportet & quẽadmodum nõ opor
tet,

tet,quærentes ſibi ſplendorem:de quibus poſterius dicemus.Magnificus au
33 tem ſcienti ſimilis eſt.Nam decorum ipſum conteplari poteſt:& magnos con
tinne facere ſumptus.Vt enim in principio diximus: habitus operationibus,
34 & ijs quorum eſt,definitur.Sumptus igitur magnifici,magni ſunt & decētes:
talia autem & opera ſunt.ſic enim magnus erit ſumptus,& decēs ad opus.Vt
35 ſumptu quidem opus,opere uero dignus ſit ſumptus,uel etiam exuperet.At-
qui magnificus: honeſtatis cauſa tales faciet ſumptus. hoc enim omnibus eſt
36 commune uirtutibus.Et etiam cum uoluptate, & ſine parſimonia erogando.
37 exacta nanque ratio ad puſillitatem nimirum attinet. Atque potius quonam
pacto pulcherrimum,maximeq; decens fuerit ipſum opus cōſiderabit, quam
quanti conſtiterit:& quonam modo confectum,quā per minimos fuerit ſum
38 ptus.Neceſſe eſt igitur ipſum magnificum liberalem etiam eſſe.Etenim libe-
ralis:ſumptus faciet quos oportet,& ut oportet.in his autē eſt magnū ipſum
magnifici,ut magnitudo circa hæc liberalitatis. Et ab æquali ſumptu magni-
39 ficentius faciet opus.Non enim eadem eſt uirtus rei quæ poſſidetur & operis.
etenim illa quidē eſt ea quæ quàmplurimo pretio digna eſt,& pretioſiſſima:
ut aurum. opus autem quod magnum eſt atque pulchrum. talis enim operis
aſpectus eſt admirabilis.at quod eſt magnificum:eſt admirabile atque uirtus
operis eſt magnificentia in magnitudine.Sunt autem impenſæ quas diximus
ipſa honorabilia:ut ea quę deorum,heroumq; cauſa fiunt.dedicatiōes inquā:
& extructiones,ac ſacrificia,& circa omne diuinum.Et ea quæ ad rempubli-
cam liberaliter fiunt:ut ſi aliquo in loco ludos ſplēdide facere oportere putāt,
aut prefecturas ſubire nauium,aut etiam epulum publicum exhibere.atque in
40 uniuerſis(ut diximus)& ad agentem habetur reſpectus quiſnam ſit:& quas
habeat facultates.digna enim his eſſe oportet,& non ſolum opus: uerum &
ipſum facientem decere.Quocirca pauper non erit magnificus:quippe cum ei
non ſint ea e quibus multos decore faciat ſumptus. Qui uero aggreditur fa-
tuus eſt,nam præter dignitatem facit & id quod oportet.id uero quod recte
ſeſe habet à uirtute emergit.Decent autem & eos quibus talia antecedunt aut
per ſeipſos,aut per maiores,aut per eos ad quos ipſi ſe referunt,propinquita-
tis aliqua ratione.& nobiles etiam,& glorioſos:& quotquot ſunt huiuſcemo
di.Hæc enim uniuerſa amplitudinem habent & dignitatem.maxime igitur ta
lis eſt ipſe magnificus:& in talibus impenſis uerſatur ipſa magnificētia, quē-
41 admodum diximus.& maximæ enim,& honorabiliſſimæ ſunt. Priuatarum
autem eæ pertinent ad magnificum quæ ſemel fiunt:ut nuptię,& ſi quid aliud
tale.Et ſi circa aliquid tota ciuitas aut qui ſunt in dignitatibus ſtudeant:& cir
ca hoſpitum ſuſceptiones,& miſſiones, & munera.non enim ad ſeipſum: ſed
ad publica ſumptus facere magnificus ſolet. ipſa autē munera ſimile quid ha-
bent ijs quæ dijs dedicantur. Ad magnificum etiam pertinet & domum à ſe
42 extructam(ut diuitias)decenter habere.Eſt enim quoddam & hæc ornamen
tum.& item in ijs magis operibus ſumptus facere: quæ diuturno tēpore per-
ſiſtere poſſunt.hęc enim ſunt maxime pulchra. Atq; in ſingulis decorū ipſum
43 ſeruare.Non enim eadem dijs,& hominibus,& ad templum, atq; ſepulchrū

accommodantur.eſt autem unuſquiſque ſumptus magnifici ſuo in genere ma-
gnus.& magnificentiſſimus quidem is eſt, qui eſt magnus in magno. hic au-
tem is qui eſt in his magnus.Et differt magnum quod eſt in opere: à magno
quod eſt in ſumptu.pila nãque pulcherrima,aut pulcherrimus urceus, pueri-
lis quidem muneris magnificentiam habet: pretium autem eius puſillum eſt,
atq; illiberale.Quapropter magnifici eſt quocunque in genere faciat,magni-
fice facere.tale nanque neque facile ſuperari poteſt: & ſeſe habet ut ſumptus
dignitas poſtulat.talis eſt igitur ipſe magnificus.Is autem qui exuperat atque
ſordidus,ſumptus faciendo ultra id quod oportet,exuperat ut dictum eſt.Nã 44
paruis in rebus multa conſumit,& ſplendorem incõcinne captat.nunc ijs qui
pecunias conferunt ad conuiuia ſibi paranda nuptiali apparatu epulum præ-
bens,nunc ſubminiſtrans comœdis,exhibens in eorũ trãſitu purpuram.ut fa
cere Megarenſes conſueuerunt:& omnia talia non honeſtatis,ſed oſtẽtatiõis
diuitiarum cauſa facit,& ut admiratiõe propter hæc(ut putat)afficiatur.At-
que ubi quidem multos facere ſumptus oportet: paruos facit. ubi uero opus
eſt paruis:magnos.Puſillus autem in decoro circa uniuerſa deficit. & maxi- 45
mis factis ſumptibus in paruo perdit decorum.& quicquid facit.tarde, diffe-
rendoq; facit.Cõſideratq; quonam pacto quàm minimos faciat ſumptus. &
etiam queritur: cunctaq; maiora quàm oportet ſe facere putat.Sunt igitur hi 46
duo habitus uitia quidem.non tamen afferunt probra: propterea quod neq;
detrimento ſunt alijs,neque nimium ſunt deformes.

COMMEN.

CONSEQVENS autem eſſe videtur.}Hoc eſt ſecundum capitulum in quo philoſophus
docet de magnificentia.ſequitur enim poſt doctrinam liberalitatis,quia iſte virtutes ſunt affi 31
nes cum verſentur circa eandem materiam,ſcilicet circa pecunias.diuiditur autem hoc capitulum
in quinq; partes.in prima declarat materiam magnificentiæ,& vitiorum oppoſitorum. in ſecunda
quomodo magnificus ſe habeat circa ſuam materiam.in tertia quomodo ſe habeat circa ſumptus:
qui proprie ad ipſum pertineat.in quarta declarat quo pacto ſe habet magnificus circa ſumptus nõ
principales ſibi.in quinta docet de vitijs oppoſitis magnificentię,ſcilicet de ſordido vel experte de-
cori,& de modico.in prima igitur dicit quòd poſt liberalitatem conſequens eſt tractare de magni-
ficentia:quæ habet affinitatem cum ea cum vtraq; verſetur circa pecunias,ſed ne videatur quod iſte
virtutes ſint idẽ affert ſtatim differentiam inter eas dicendo quòd licet iſtę virtutes conueniãt in ma
teria:differunt tamen inter ſe:quia liberalitas ſe extendit ad omnes actus pecuniarios:magnificẽtia
vero minime:ergo magnificentia non eſt liberalitas:nec liberalitas magnificentia. hæc enim verſa-
tur ſolum circa magnos ſumptus,& magna opera:quod etiã patet ex ipſo nomine:quòd à magnitu
dine ſumitur,& dicit quòd talis magnitudo eſt ad aliquid.i refertur ad duo.ſ.ad id quod agitur, &
ad perſonam quæ agit.tunc enim dicitur magnitudo in re: quando eſt opus aliquod in genere ſuo
magnum:reſpicit etiam magnitudo perſonam agentis,& cuius opera,fit vt ſi ędificatur domus pro
principe aliud requiritur quàm ſi extruatur ꝑ priuato,& ſic etiam templa aliud vlterius quàm prin-
cipis ędes.maiora etiã ornamenta requirunt publici ludi,& ſpectacula publica q̃ vna triremis.itaq;
ſecundum rei proportionem,& perſonam agentis vel cuius gratia agitur magnificus eſſe debet.ma-
gnitudo igitur reſpectiua eſt,& magnificentia ex eo ſeruare decorum debet,& quod decet res,& per-
ſonas. ET in quo,& circa quæ.}Pro eodem accipitur & idem eſt.notandũ quòd materia magni-
ficentię interna,& externa eſſe videtur:interna eſt amor & cupiditas pecunię:quam moderatur:exter 31
na vero eſt duplex,aut magni ſumptus circa quos verſatur,& eſt minus remota,aut ipſe diuitię vel
pecunię multæ:circa quas verſatur tanq̃ circa materiam magis remotam. TALIS autem.}De-
clarat philoſophus ſecundum ordinem ſuum quòd vitia oppoſita magnificẽtię verſantur circa ean 32
dem materiam,circa quam magnificentia mediocritas eſt extrema vero aberrant,ſed defectus modi
citas appellatur:quæ & ipſa videtur velle facere magnos ſumptus ; ſed dolet & vlterius non perficit
opus

opus:exceſſus vero dicitur ſorditas quæ eſt diſpoſitio exuperans magnificentiam non in ſumpti-
bus, ſed ſumptibus abutitur ob imperitiam, & ignorantiam quandā circa decorum, quia magnos
ſumptus facit in rebus paruis, & excedit in ſumptu reſpectu rei quam facit quæ cum ſit parua non
eſt digna tanto ſumptu: modicus vero ecōtra aggreditur res magnas, & poſtea deficit in ſumptu nō
33 expendendo ſicut magna deceret. MAGNIFICVS autem hou10. } Hæc eſt ſecunda pars huius
capituli in qua oſtendit quomodo magnificus ſe habet circa materiam ſuam. i. circa magnos ſum-
ptus, & affert ſeptem conditiones vel proprietates ipſius magnifici. prima eſt quòd magnificus eſt
ſimilis ſcienti, is qui ſpeculatur circa ſuā materiam, & inuenit id quod eſt agēdum, & quomodo eſt
recte agendum eſt ſimilis ſcienti, at magnificus eſt hmôi, ergo & cætera. nam ſicut ſciens ſcit reſolue
re concluſiones in principia, & ex principijs illas eaſdem deducere: ſic magnificus ſcit circa materiā
ſuam inuenire quid decet, & ſumptus cōuenientes rebus accōmodare. DEFINITVR operatio-
34 nibus. } Quia eſt ob operationes & finem, & ex ipſis percipitur, in quibus verſatur. ſ. in eo quod eſt
ipſius finis, & operis decori atq; honeſti: quod agitur. vt. n. antea dixit omnis virtus, & illud ipſum
cuius eſt, perficit & opus eius bene reddit, at magnificentia cum ſit virtus, & illud ipſum cuius eſt
perficit, & opus eius bene reddit. At magnificentia cum ſit virtus præclara, tunc præcipue vide-
bitur eſſe talis cum magnos ſumptus rebus magnis accommodabit vt & opus ſit dignum magnis
ſumptibus, & magni ſumptus conueniant operi vel etiam excedant potius, q̃ deficiāt: vt ſiquis vel-
let publice templum ædificare, & deceat expendere non minus, q̃ quinquaginta millia numorū: vir
magnificus debet potius declinare ad plus, quā ad minus. AT qui magnificus. } Secunda cōditio
35 vel proprietas magnifici. ſ. vt honeſti cauſa faciat magnos ſumptus ꝓbat, omnis ſtudioſus agit ob
honeſtatem, magnificus eſt ſtudioſus, & magnificentia eſt virtus, ergo gratia honeſtatis magnificus
faciet magnos ſumptus atq; magnificos, & dicit quòd hoc eſt etiam cōmune cum alijs virtutibus,
ſcilicet agere cauſa honeſtatis circa materiam ſuam q̃ honeſtas accommodata eſſe videtur vnicuiq;
virtuti. ET etiam cum voluptate. } Tertia conditio. ſ. quòd magnificus faciet magnos ſumptus
3.6 cum voluptate. omni pene virtuti videtur eſſe cōmune vt operetur cū voluptate tamen reſpectu mo
dicitatis. hoc videtur competere magnificentiæ: modicus enim facit ſumptus cum dolore: magnifi-
cus cum voluptate. ET erogando. } Quarta conditio. ſ. quòd magnificus facit magnos ſumptus
36 ſine parſimonia, id quod eſt proprium modicitatis non eſt proprium magnificentię, at modicitatis
eſt proprium computatio cum parſimonia, & ratiocinatio cum exquiſita quadam cura, ergo id non
eſt magnificentiæ, ſed econtra ſine parſimonia erogare, & ſumptus magnos facere cum largitate.
ATQVE potius. } Quinta cōditio, ſcilicet quòd magnificus cōſiderat magis quo pacto fiat opus
37 pulcherrimum & maxime decens: q̃ quanti conſtet, & hoc probatur eadem ratione qua ſuperior. nā
modicus quo nam pacto per quam paruos ſumptus res aliqua fiat ſemper conſiderat. NECESSE
38 eſt igitur. } Sexta conditio, ſcilicet quòd magnificus eſt liberalis. i. liberaliter agit, & iſta proprietas
non conuenit modico nec alteri extremo. i. ſordido, & inſcio decori, quia neuter cōſiderat conditio-
nes: & circunſtantias quas ſeruat liberalis, cum agit i magnificus vero eas ſeruat. ſ. vt agat quando
oportet, & vt oportet, & ſic de reliquis. notādum. quòd liberalitas accipi poteſt duobus modis. vno
modo vt eſt veluti quoddam genus, quod diuidatur in duas ſpecies. ſ. in magnificentiam, & liberali
tatem, & competere poteſt vtriſq; cōmuni quadam ratione vt ſit mediocritas quædam circa pecu-
nias vt oportet, & quomodo oportet pro dignitate rei: alio modo eſt liberalitas proprie dicta ſolum
in paruis rebus, & paruis ſumptibus, & hæc collocari poteſt ſub illa ſuperiore tanq̃ quædam ſpēs, &
etiam magnificentia ſub eodem genere vt altera ſpecies ita vt ſint duæ ſpecies diſtinctæ inter ſe ſub
eodem genere liberalitatis, & ſic magnificentia erit liberalitas non autem ecōtra, veluti oīs habitus
eſt diſpoſitio non aūt econtra vt dicit philoſophus in prædicamentis, ſic etiā magnificentia eſt libe-
ralitas non autem econtra. eaſdem enim cōditiones videtur ſeruare magnificus, quas præſcribit re-
cta ratio, & quas ſeruat liberalis, ſed hoc intereſt quòd magnificus addit ſuper illas magnitudinem
quandam. dubitatur vtrum liberalitas ſit virtus diſtincta à magnificentia, & videtur quòd nō ſit di-
ſtincta & probatur: illa virtus eſt idem cum alia: quæ verſatur circa eandem materiam idemq; obie-
ctum, at liberalitas, & magnificentia verſantur circa eandem materiam. i. circa pecunias, ergo libera
litas, & magnificentia idem eſſe videtur. at vero ſiquis dicat eas propterea differre, quia vna ſit circa
paruos ſumptus, alia circa magnos, reſpōderi poteſt quòd magis & minus non diuerſificāt ſpecies:
ergo nec iſtos habitus. dicendum ad hæc quod tenendo ſententiam philoſophi quòd liberalitas illa
quæ eſt ſub genere, & proprie dicta liberalitas eſt diſtincta ſpecie ab ipſa magnificentia, & cum dici-
tur quòd ſunt eadem, quia verſantur circa eandem materiam: reſpondetur quòd habitus diſtinguū
tur nō ſolum cum verſantur circa diuerſa obiecta: ſed etiam cum circa idem diuerſo modo, & diuer-
ſa ratione, & verum eſt quòd magis, & minus nō faciunt diuerſitatem ſpecificam, ſed dico quòd iſtę
virtutes non ſolum differunt per magis & minus, ſed per rationem rectam. nam alia eſt ratio recta q̃

menſurat actus liberalitatis,& alia quæ menſurat actus magnifici.alius ergo & diuerſus eſt modus
vtriuſq; virtutis.nam liberalitas ſeruat modum in paruis rebus:magnificentia vero ſeruat decorum
in magnis:quæ eſt differentia non parua.differunt etiam quodam fine quia ex liberalitate ſequitur
opus gratum huic vel illi,ex magnificentia vero opus commune, & publicũ tum magnum atq; de-
corum,ex quo patet quòd cum non ſolum per magis,& minus,ſed etiam per alias rationes differát
quòd liberalitas propria eſt diſtincta ſpecie à magnificentia.verum magnificentia eſt quædam libe
ralitas non ea quæ eſt ſpecies,& proprie dicta,ſed ea quæ eſt genus,& hoc pacto magnificus eſt qui-
dam liberalis vt dicit philoſophus.i.habet liberalitatem quæ eſt genus,quia ſeruat mediocritatem
circa ſumptus cum decentia debitis circunſtantijs ſeruatis. CIRCA hæc. }i.circa has cõditiões. 39
ATQVE magnificus. }Hæc eſt,ſeptima cõditio vel ꝓprietas magnifici.ſ.quòd pari ſumptu ma-
gnificus faciet rem magis præclaram,q̃ liberalis:quod probatur,quia vir magnificus quocũq; ſum-
ptu opus præclarius faciet,ſed fieri poteſt vt pari ſumptu vtatur magnificus, & liberalis,ergo pari
ſumptu faciet opus præclarius,& videtur philoſophus huius afferre rationem dicendo quòd inter-
eſt inter rem quæ poſſidetur,& opus aliquod.res enim quæ poſſidetur habet hãc virtutem vt ſit ma
gni pretij,& ſit ex materia pretioſa,& virtus eius videtur eſſe pretioſitas ex parte materiæ.operis aũt
virtus eſt magnitudo,& pulchritudo ſumma.res igitur quæ poſſidetur:dicitur habere magnitudi-
nem pretij:opus autem pulchritudinem,& magnitudinẽ,& admirationem,magnificus igitur ma-
gnis ſumptibus vtitur in genere ſuo:liberalis vero & ſi ſumptum faciat in aliqua re:videbitur ea res
ſi pari ſumptu fiat habere æſtimationem pretij:non autem eam magnitudinem quam habet opus
magnifici.veluti ſi liberalis faciat præclaram pateram ex ſolido auro quam dono dedat eccleſię cu-
ius pretium ſit nummorum auri.C.magnificus pari ſumptu faciet opus excellentius in pulchritudi
ne & magnitudine.prima res erit vtilis quo ad poſſeſſionem:iſtud vero pulchrius,& ad magnificen
tiam accommodatius,impenſe autem eæ pertinent,hæc eſt tertia pars huius.ij.capituli in qua phi
loſophus poſtea quam declarauit materiam magnificentiæ,& proprietates quaſdam magnifici:nũc
affert ſumptus qui ad magnificum pertinent,& opera eius in quibus tales ſumptus facit,& primo
oſtendit hoc quòd diximus,deinde declarat ad quem.i.ad quã perſonam ſpectat ſumptus huiuſmo
di facere.verum cum opera magnifici varia ſint alia alijs erũt magis principalia,& gradus habebũt.
nam eorum quædam ſpectãt ad cultum diuinum:quædam ad homines,& eorum quæ ad homines
pertinent quædam ſunt publica:quædam priuata,& prima ſunt magis magnifica,q̃ ſecunda,& ſe-
cunda quam tertia.dicit igitur in primis quòd ij ſumptus,& ea opera præcipue,& proprie pertinẽt
ad magnificum:quæ ſunt maxima,& præſtantiſſima omnium:ſed ea.quæ ſpectant ad cultum diui-
num ſunt huiuſmodi,ergo ea proprie pertinent ad virum magnificum:ea vero ſunt vt templa,& ſi-
milia quæ pertinent ad ſacra,& ad cultum diuinum,& ea quæ circa rem publicã.in ſecundo gradu
ſunt opera pertinentia ad homines,& nõ quæcũq;,ſed publica:quod poteſt probari hoc pacto.ope-
ra maxima inter humana pertinent ad magnificum,at publica ſunt huiuſmodi ergo & cętera. AT- 40
QVE in vniuerſis. }Hac in parte philoſophus declarat perſonam ad quam pertinẽt tales ſumptus
magni,& videtur afferre tres concluſiones ad hoc declarandum.prima eſt quòd tales ſumptus perti
nent ad locupletem,& ad eum qui eſt præditus facultatibus.nam magnitudo eſt ad aliud,& non di
citur ſimpliciter,reſpicit enim perſonam quæ facit,& opus & ſumptus.nam ad eum pertinet maxi-
mis ſumptibus maxima opera facere qui recte ea facere poteſt:ſed diues & facultatibus abũdans eſt
huiuſmodi,ergo ad eum pertinet:ex quo ſequitur ſecunda concluſio quòd ad pauperem non perti-
net:quia non habet facultates,& faceret ea quæ non poſſet nec eum decerent,& ex his affert tertiam
concluſionem.ſ.quòd ad eos pertinent tales ſumptus qui vel eos antea fecerint ipſi vel ſui maiores,
& progenitores. PRIVATORVM autẽ. }Hæc eſt quarta pars capituli:in qua affert ſumptus 41
pertinentes ad magnificum non vt principales:ſed vt ſecundarios,& affert etiam eorum quoſdã gra
dus,primus eſt ſumptuum eorum qui ſemel in vita fieri ſolet vt nuptiæ.ſecundus eſt circa ea q̃ vni-
uerſa ciuitas ſtudet vt circa hoſpitalitatem legatorum,& eos ſuſcipiendos hoſpitio,& honorandos
& ſimilia vt ſunt munera quæ debẽt eſſe magnifica atq; ampla,& etiam ædes vt patet in textu. ET 42
item in ijſce magis.affert ſñiam pħs hanc ad declarandum id quod magnifici eſt præter alia ſupra-
dicta,ſcilicet quòd in ijs præcipue debet magnificus ſuos ſumptus locare quæ ſunt diuturna,& ſta
bilia,quia etiã pulchriora,& admirabiliora eſſe ſolẽt:& quandam magnitudinem præſeferre. AT- 43
QVE in ſingulis. }Hac in parte philoſophus affert legem quandã communem ſeruãdã in ſumpti-
bus qui fiunt à magnifico,& dicit quòd oportet magnificum ſeruare decorum,quod fit cum ſum-
ptus accommodãtur operi,& perſonę,& illi pro quo fit talis ſumptus.itaq; magnificus rationẽ ha-
bebit,& operis,& perſonę & ſumptus,non enim eadẽ eſt magnitudo templi,& priuatę domus,nec
ſumptus eſſe debent æquales,ſed longe maiores in templis ædificandis.verum magnificus in quo-
cunq; opere magnus erit,quia magnitudo operis præclarior eſt,& maius quiddam q̃ pretiũ, & ipſi
ſumptus

44 ſumptus. IS aũt qui exuperat.} Hæc eſt quīta pars capituli:in qua declarat philoſophus vitia op/
poſita magnificentię,& primo de eo qui dicitur ſordidus,& rudis ignarusq; eius quod decet:deinde
de eo qui dicitur modicus.dicit igitur quòd ſordidus eſt is qui excedit in ſumptibus faciendis pluſq̃
deceat opus,quod faciendum ſuſcipit,& volunt ij videri magnifici & neſciunt ſeruare decorum: vt
Megarenſes qui in apparatibus comicis cum ſcenæ ſolerent tegi pellibus, cœperunt afferre, & ap/
45 ponere purpureas veſtes contra decorum,& conſuetudinem. PVSILLVS autem.} Affert aliud
extremum philoſophus quod eſt defectus,& ponit quinq; conditiones,& proprietates & defectus,q̃
46 patent in textu. SVNT igitur.} Declarat iſta vitia cõmuniter philoſophus dicendo quòd ij habi
tus oppoſiti magnificentię vitia quidem ſunt:deinde dicit quòd non afferunt vituperationem.pri/
ma concluſio probari poteſt hoc pacto.omnis habitus qui opponitur virtuti eſt vitium,ſed hi duo
habitus opponuntur virtuti magnificentiæ ergo &c̃.ſecũda cõcluſio,hi habitus qui non ſunt detri/
mento alijs non afferunt nimium vituperatiõis,iſti duo ſupradicti ſunt huiuſmodi,ergo & cætera,
& hæc de liberalitate,& magnificentia.notandum quod cum ſint quatuor virtutes quas iſti appel/
lant cardinales.ſ.temperantia,fortitudo,prudentia,iuſtitia, ad quas reliquę morales actiuęq; virtu
tes reduci videntur:quæritur ad quam iſtarum reducantur liberalitas,& magnificentia.alij dicũt ad
iuſtitiam,& adducunt rationes,quia ſicut iuſtitia eſt circa actus,& extẽditur ad exteriores perſonas,
eodem modo liberalitas,& magnificentia ad alios extendunt actus ſuos.præterea videntur conueni
re in materia,quia iuſtitia videtur verſari circa bona externa,& etiã circa pecunias tribuendo cuiq;
quod ſuum eſt.alij dicunt has reduci ad temperantiam:quia dicunt liberalitatem verſari circa affe/
ctus ſicut verſatur etiam temperantia.nam illa circa cupiditatem pecuniarum: hæc circa cupidita/
tem voluptatum corporis.pecuniæ non ſunt materia remota liberalitatis:propinqua autem eſt cu/
piditas pecuniarum.ſed dicet aliquis quòd iſta ratio iſto loco non valet:quia cupiditas circa quam
verſatur liberalitas non eſt eadem cum cupiditate circa quam verſatur temperantia, quæ quidem
cupiditas videtur eſſe corporeæ voluptatis.liberalitatis vero minime. ad hoc dicendum quòd ma/
ior eſt propinquitas,& ſimilitudo inter affectum,& affectum ſi illi duo affectus conueniant in ali/
quo cõi, quã inter affectum, & actũ,ex quo melius videntur opinari qui liberalitatem,& magnifi/
centiam redigunt ad temperantiam,q̃ qui ad iuſtitiam:eorum tamen rationes non ſunt cõtẽnendę.

De magnanimitate,& eius extremis. Cap.III.

47 MAgnanimitas autem circa magna quidem:uel ex ipſo nomine uer
ſari uidetur.circa quæ uero uerſatur,primum accipiamus oportet.
Atque nihil refert:ſiue habitum ipſum,ſiue eum cõſideremus qui
habitum habet.uidetur itaq; magnanimus is eſſe: qui magnis eſt
dignus,& dignum ſeſe magnis eſſe cenſet,qui nanque non pro dignitate hoc
facit:ſtolidus eſt.at eorum qui præditi ſunt uirtute,nemo demens,nemo ſtoli
dus eſt.is igitur quem diximus:magnanimus eſt.Qui nãque parua meretur,
& hiſce dignum ſeipſum cenſet:modeſtus quidẽ,at non magnanimus eſt.ma
gnanimitas enim in magnitudine:ſicut & pulchritudo corpore in magno cõ
48 ſiſtit.parui uero formoſi quidem ſunt,& membris appoſiti:ſed nõ pulchri.Is
autem qui eſt indignus,& magnis dignum ſeipſum cenſet:eſt lentus. Nõ eſt
autem omnis lentus:qui maioribus quàm meretur dignum ſeipſum cẽſet. At
is qui ſe dignum minoribus quàm dignum ſit cenſet:puſillanimus eſt ſiue ma
gna,ſiue mediocria mereatur,ſiue parua quidem,minoribus uero ſeipſum di/
gnum eſſe exiſtimet.at maxime uidebitur is qui magnis eſt dignus.quid enim
49 faceret:ſi tantis non eſſet dignus?Eſt igitur ipſe magnanimus:magnitudine
quidem extremus,ratione autem eius quod oportet medius. dignum enim eo
50 ſeipſum cenſet,quod ad dignitatem ſuam accommodatur.Illi uero exuperãt,
& deficiũt.quòd ſi magnis ſe dignum cenſeat:& ſit dignus,& maxime maxi
mis, circa unum maxime uerſabitur ipſe.Dignitas autem ad externa dicitur
bona.maximum uero id aſſeuerant omnes eſſe:quod dijs ipſis tribuimus: &

quod maxime homines qui ſunt in dignitate affectãt.quodq́ dari præmium
ob res pulcherrimas ſolet.tale autem eſt ipſe honor.hoc eſt enim bonorũ ma-
ximum, ſed externorũ.circa igitur honores & inhonoratiões, magnanimus
ut oportet uerſatur.Et ſine etiam ratiõe:magnanimi circa honores eſſe uiden 51
tur.uiri nãque magni,maxime ſeipſos dignos eſſe honore pro dignitate cen-
ſent. ſed puſillanimus,deficit tam ad ſeipſum,quàm ad ipſius magnanimi di-
gnitatem. Lentus autem reſpectu quidem ſui exuperat: nõ tamen ipſum ma-
gnanimum. Atqui magnanimus ipſe,cum ſit maximis dignus:fuerit optimus 52
ſane.Melior enim maiora ſemper meretur,& optimus,maxima.Eũ ergo qui
uere magni eſt animi:bonũ eſſe oportet.Atque magnanimi uidebitur id eſſe: 53
quod eſt in unaquaque uirtute magnum. nulloq́ pacto magnanimo compe-
tit:aggreſſo pericula fugam ob timorem arripere, aut iniuriam facere. gratia
nãque cuius is aget turpia:cui nihil eſt magnum? ſingula uero conſiderãti ma 54
gnanimus,ſi nõ bonus:ridiculus omnino uidebitur. nec etiam dignus erit ho
nore:ſi prauus ſit.quippe cum honor præmium ſit uirtutis, ac bonis homini-
bus tribuatur. Videtur igitur ipſa magnitudo animi: tanquam ornamentum 55
quoddam eſſe uirtutum.Nam maiores efficit ipſas:& ſine illa ipſa nõ ſit.quã
ob rem difficile eſt uere magnanimum eſſe.non enim eſſe poteſt, ſi nõ omnis
probitas adſit.Magnitudo igitur animi:maxime circa honores & inhonora- 56
tiones uerſatur. Atque magnanimus pro ijs quidem honoribus qui & magni
ſunt:& à ſtudioſis hominibus offeruntur,moderate lætabitur, tãquam accõ-
modatos ſibi,uel minores etiam ad ipiſcẽs.uirtuti enim accumulatę:nullus di-
gnus honor fieri poteſt.accæptabit tamẽ:quia maiora nequeũt exhiberi. Sed
eos honores quos quiuis homines & paruis tribuũt:paruipendet omnino.nõ
eſt enim his dignus.Similiter & id quod eſt honori contrarium. nõ enim iu-
re fuerit circa ipſum.ut igitur dictum eſt,uir magnanimus:maxime circa ho-
nores uerſatur.Et circa tamẽ diuitias, & poteſtatem,& omnem proſperitatẽ,
aduerſitatemq́ fortunæ,quocũque euenerit modo:moderate ſeſe habebit. Et 57
neque uehementer in proſperitate lætabitur,neque nimium in aduerſitate do
lebit.neque enim circa honorem ita ſeſe habet:qui quidem maximum bonum
eſt.Poteſtates enim diuitiæq́ propter honorem expetũtur.itaque qui hæc ha
bent:per ipſa honoribus affici uolunt.cui igitur & honor eſt paruum:huic &
cætera parua ſunt.quapropter ipſi magnanimi: contemptores eſſe uidentur.
Videntur autem & proſperitates fortunæ:ad magnanimitatẽ cõducere.No- 58
biles enim & ij qui ſunt in poteſtatibus conſtituti,uel diuites:digni cenſentur 59
honore, in excellentia nãque conſiſtunt.atque omne bonum quod excellit,di
gnũ eſt magis honore.quapropter & talia:magis magnanimos faciũt. A q-
buſdam enim honorãtur:re autem uera,ſolus bonus eſt honorabilis. atque ij
quidem quibus inſunt ambo:digni magis honore cenſentur. Qui uero ſine
uirtute talia bona habent: ij non iure ſeipſos dignos magnis honoribus cen-
ſent,neque magnanimi recte dicuntur. Nõ enim ſunt hæc:ſine accumulata uir
tute.cõtemptores autem,petulantesq́ fiũt.non eſt enim facile:ſine uirtute mo
derate res ferre ſecundas. Atque cum æquabiliter ferre non poſſint,putẽtq́ ſe

cæteris

cæteris anteceſſere: illos quidẽ deſpiciunt. Ipſi uero quicquid cõtigerit, agunt.
imitantur enim magnanimum: etſi ſimiles ei non ſunt. idꝗ faciunt in quibus
poſſunt. Ea igitur quæ à uirtute proficiſcuntur: non agunt. Deſpiciunt autem
cæteros. ſed magnanimus iure deſpicit. opinatur enim uere: uulgus autem ut
60 contingit. Nõ autem parua pericula ſubit, nec periculorum eſt cupidus: pro-
pterea ꝙ res paucas multifacit. ſed ſubit magna. atꝗ cum in periculo uerſatur:
61 uitæ ſuæ non parcit, quaſi nõ ſit dignum omnino uiuere. Eſt etiam talis: ut be-
neficia conferat. Et pudeat ipſum: ſi ſuſcipiat beneficia. Illud enim ſuperioris
eſt: hoc inferioris. & in retribuendo: maiora beneficia conferat. hoc enim pa-
62 cto debitor inſuper fiet is: qui primus contulit, atque ſuſcipiet beneficium. Vi
deatur etiam & eorum quidem meminiſſe: in quos beneficia contulit, eorum
aũt non meminiſſe à quibus ipſe ſuſcępit. Eſt enim is qui ſuſcępit: inferior eo
qui contulit beneficium. ipſe uero uult ſuperior eſſe. & cum uoluptate quidem
audit ea quæ contulit: ſine aũt uoluptate ea quæ ipſe accæpit. Quapropter &
Thetis non enarrat beneficia Ioui, nec Athenienſibus Lacedæmonij quæ cõ-
63 tulerunt in illos: ſed quæ ſuſcęperunt ab illis. Eſt etiam magnanimi: neminis,
64 aut uix indigere ſubminiſtrare autẽ prompte. Et ad eos quidem homines qui
in dignitate ſunt conſtituti, proſperitatibusꝗ utuntur fortunæ: magnũ eſſe,
ad medios aũt mediocrem. Illos enim ſuperare: difficile eſt & glorioſum, hos
aũt facile. & inter illos quidem gloriari: nõ eſt ingeneroſum. inter humiles au
tem eſt importunũ: quemadmodũ uiribus contra imbecillos contendere. Eſt
65 etiam magnanimi: non adire ea quæ afficiunt honore, & ubi alij primas occu
66 pant partes. & otioſum eſſe ac tardum: niſi ubi magnus eſt honos, uel opus &
67 paucas quidẽ agendas res aggredi, magnas aũt & præclaras. Neceſſe eſt etiã
68 palam ipſum: tam odiſſe, q̃ etiã amare. quippe cum metuentis ſit occultare. Et
magis ipſi curæ ueritatẽ, q̃ opinionem eſſe: & aperta loqui ac agere, eſt. n. hoc
contemptoris. quapropter utitur libertate. eſt enim & libertate utentis. Qua-
propter contemptor eſt, & etiam uerax: niſi diſſimulatione utatur, qua quidẽ
ad multitudinem utitur. & non poſſe ad alium uiuere niſi ad ſolum amicũ: eſt
enim ſeruile. Quapropter & omnes adulatores ſeruiles ſunt: & omnes humi-
69 les adulatores. Nec eſt procliuis ad admirandum. Nihil enim apud ipſum eſt
magnum nec eſt ſibi mali memor illati. non eſt enim magnanimi meminiſſe
70 preſertim mala: ſed potius deſpicere. Nec de hominibus loquitur. Etenim ne-
que de ſeipſo: neque de alio dicet. nec enim ut laudetur ipſe, nec ut alij repre-
hendantur: eſt ipſi curæ. Nec rurſus eſt laudator. idcirco nec maledicus, nec
inimicos quidem: niſi ob contumeliam. De neceſſarijs præterea rebus uel par
uis: minime eſt querulus, & ad precandum procliuis. eſt enim ſtudentis: cir-
ca hæc ita ſeſe habere. Eſt etiam talis: ut res magis pulchras, ſineque fructu,
71
72 quàm fructuoſas, utileſque poſſideat. eſt enim magis ſufficientis. Inſuper
ipſius magnanimi: motus tardus eſſe uidetur, & uox grauis, & locutio tar-
da. Non enim properat is: qui circa pauca ſtudet, nec eſt uehemens qui ni-
hil exiſtimat magnum. Acumen autem uocis & celeritas: propter hæc ipſa
73 fieri ſolent. talis eſt igitur ipſe magnanimus. Is autem qui deficit, puſillani-

mus eſt:qui uero exuperat,lentus. Nec igitur hi mali eſſe uidentur: quip-
pe cum mala non faciant, ſed aberrare. Puſillanimus enim meretur quidem 74
bona:ijs tamen ſeipſum priuat quibus eſt dignus.atque malum quoddam ha
bere uidetur:quia bonis ſeipſum dignum nõ cenſet,& ſeipſum ignorare. Ap
peteret enim ea quibus eſt dignus,cum ſint bona.non tamen ſtolidi tales ho-
mines,ſed pigri potius eſſe uidentur. Talis autem opinatio uidetur & deterio
res ipſos efficere.ſinguli nanque appetũt ea,quibus ſunt digni. Demouent ſe-
ſe & à præclaris actibus & officijs quaſi ſint indigni:& à bonis externis ſimi
li modo. At lenti:ſtolidi ſunt,& ſeipſos ignorant,& etiam clare. Nam quaſi
ſint digni,res eas aggrediuntur quæ honorantur,deinde redarguuntur. Ve- 75
ſtituq; ſe,& geſtu, & ſimilibus ornant. & proſperitates ſuas manifeſtas eſſe
uolunt. de ipſiſq; etiam dicunt:ut ob ipſa afficiantur honore. Magnitudini 76
autem animi:puſillanimitas opponitur magis quàm lentitudo. Fit enim ma-
gis: & peior eſt. Magnitudo igitur animi,circa honorem (ut diximus) ma-
gnum uerſatur.

COMMEN.

MAGNANIMITAS aũt circa magna. ⁊ Hic eſt ſecundus tractatus huius quarti libri: in 47
quo phs poſtea quã declarauit quaſdã virtutes,quæ verſantur circa bona externa.i.circa pe
cunias:nunc conſequenter oſtendit quaſdã alias quæ verſantur circa alia bona externa vt dicĩtur.i.
circa honores,& quia ſunt due:ideo hic tractatus in duo diuiditur capitula.in primo tractat de ma-
gnanimitate,in ſecundo de virtute innominata circa mediocres honores.primũ capitulum diuidi-
tur in quatuor partes,in quibus ſeruat ordinem ſolitũ.partes autẽ patebunt.in prima itaq; oſtendit
materiã magnanimitatis in genere:deinde in ſpecie,& etiã declarat quõ vitia oppoſita ſe habent cir
ca eandem materiã.ponit aũt in primis hanc ſententiã,quod magnanimus verſatur circa magna,&
hæc eſt materia in genere circa quam verſatur magnanimus,nam is,qui cũ ſit dignus magnis cẽſet
ſe dignum illis,verſatur circa magna:ſed magnanimus eſt hmõi,ergo,& cætera.quòd aũt magnani-
mus ſit talis videtur probare à contrario,nã capiatur huius oppoſitũ.ſ.quòd magnanimus eſt, qui
ſe magnis dignum putat cũ non ſit,talis vero eſſet ſtolidus & fatuus,ponere vero magnanimum fa
tuum abſurdũ eſſe videtur.nullus.n.ſtudioſus eſt fatuus:magnanimus eſt ſtudioſus,ergo & cætera.
quare relinquitur vt magnanimus ſit qui ſe magnis dignũ cenſet cũ verſetur circa magna. oſtendit
id ẽt philoſophus exemplo aliorũ,qui magnis digni non ſunt:& ipſi etiã non ſe magnis dignos cen
ſent,quia merentur parua:tales non ſunt magnanimi,ſed modeſti potius appellandi. IS autẽ qui 48
eſt. ⁊ Nunc aũt philoſophus oſtendit quõ extrema oppoſita ſe habeant circa eandem materiam aſſi
gnatam in genere,& dicit quòd is:qui eſt lentus vt ita loquar,& mollis animi ad hoc vt trahatur, &
facile flectatur ab ſermone aliorũ vel opinione ſua:talis inquam exiſtimat ſe dignũ magnis honori-
bus cum non ſit:puſillanimus vero minoribus ſe dignum cenſet q̃ ſit.notandum quòd lentus apud
græcos dicitur χαῦνος quaſi mollis ἀπὸ τοῦ χαυνόω mollio,quaſi ille:qui ex ſermonibus hominum ſibi
adulantiũ vel opinione facile flectitur & labitur ad exiſtimandũ ſe magnis dignum cum non ſit:talis
nullas videtur habere virtutes,ſed eſſe quaſi ſtolidus quidã nullo pacto ſe ad ſeipſum vertens.ille ve
ro qui eſt puſillanimus videtur habere aliquã perfectionem,& eſt dignus aliquo honore, & is habet
gradus;quia aut habet magnas,aut mediocres,aut paruas virtutes, & ſecundũ iſta varios meretur
honores,ſed ſemper minoribus ſe dignũ cenſet q̃ mereatur, verum quanto maiores meretur, & mi-
noribus ſe dignum cenſet:tanto eſt magis puſillanimus.quid.n.faceret ſi tantis non eſſet dignus,vt
inquit phs. EST igitur ipſe magnanimus. ⁊ Remouet dubiũ phs quòd oriri poſſet.nam cũ dicat 49
magnanimitatem conſiſtere in magnitudine,& ob hoc videtur quòd occupet extremum,ergo non
erit mediocritas,nec ex conſequenti virtus:tollit hãc dubitationem oſtendẽdo quòd diuerſis ratio-
nibus,& reſpectibus poteſt magnanimus appellari extremus & medius.nam inquantum eſt in ſum-
mo gradu perfectionis,& habet magnitudinem quandam perfectionis dicitur extremus.ſi vero con
ſideratur vt agit ſecundum rectam rationẽ,tunc erit mediocritas ipſa magnanimitas,& collocatur
inter exceſſum, & defectum, quæ erunt extrema. QVOD ſi magnis. ⁊ Poſtea quàm oſtendit ma- 50
teriam circa quam verſatur magnanimus in genere more ſuo,nunc in ſpecie,& magis particulari

ter oſtendit materiam eiuſdem,& extremorum oppoſitorum,& primo declarat eam vt diximus,de-
inde oſtendit quomodo magnanimitas ſe habet ad alias virtutes. dicit igitur in primis quòd ma-
gnanimus verſatur circa magnos honores: qui bonorum externorum maxima eſſe putantur. verſa-
tur autem circa vnum,quia ea quæ ſuperlatiue ſumuntur videntur eſſe vnica,& non competere ni-
ſi vni,maxime nanq; ad magnanimum pertinent,ſed maximum in rebus humanis videtur eſſe vnũ,
hoc autem maximum cuius eſt dignus magnanimus intelligitur in bonis externis, nam dignitas
refertur ad externa bona: quando enim dicimus hic dignus,non intelligimus dignum virtute,quę
eſt internum bonum,ſed dignum pecunia,amicitia,honore, & ſimilibus bonis externis.cum ergo
magnanimus dignus ſit maximo bono externo, vt dictum eſt,declarat quid ſit illud,ſcilicet quod eſt
honor: circa honores igitur verſatur magnanimus,probatur,magnanimus verſatur circa maxima
externorum bonorũ,at honores ſunt huiuſmodi ergo,& cætera.maior clara: minor probatur à phi-
loſopho,ſcilicet quòd honores ſunt maxima inter externa bona.illud quod deo tribuimus quaſi nõ
habeamus aliquid maius inter externa eſt maximum externorum bonorum,at honor eſt huiuſmo-
di,& cætera.Item illud videtur eſſe maximum,quod affectant ij qui ſunt in dignitatibus conſtitu-
ti,at honos eſt huiuſmodi,& cætera. Item illud videtur eſſe maximum inter externa,quod attribui
ſolet pro præmio ob res pręclaras,& honos eſt talis.concludit igitur ꝙ circa honores verſabitur ma
gnanimus & cum eiuſdem potentiæ ſit verſari circa contraria, ſi ergo circa honores, & etiam circa
contraria,ideſt circa inhonorationes vt ita loquar: nam & fortitudo circa timores, & audacias.&
temperatus circa voluptates,& dolores licet circa dolores per accidens,& aliæ nonnullæ ſimili mo-
do.Notandum quòd philoſophus oſtendit magnanimum verſari circa magnum tanquam circa
materiam,& hoc habuit primum ex nomine tanquam per ſe notum.verum hoc erat nimium gene
rale: ideo oſtendit quale eſt iſtud magnum vel maximum,& addit externorum bonorum,quia bona
51 animi longe maiora ſunt bona,& infinita quadam laude externis anteponenda. ET ſine etiam ra-
tione.} Probauit ſuperius philoſophus rationibus quòd magnanimus verſatur circa honores,nũc
autem probat etiam experientia,quia magni,& præclari viri,& ſummis virtutibus præditi dicunt
& cenſent ſe eſſe dignos honore ſecundum ſuam dignitatem.& addit poſtea quòd puſillanimus de-
ficit,& reſpectu ſui,& reſpectu magnanimi. primo reſpectu ſui,quia eſt dignus honore, quo ſe di-
gnum non cenſet: deficit etiam reſpectu magnanimi,quia putat ſe dignum minore honore, quàm
magnanimus ex quo deficit ab illa mediocritate viri magnanimi.lentus vero vel mollis putat ſe di-
gnum magnis honoribus, & excedit quidem reſpectu ſui: nõ autem reſpectu magnanimi,quia non
putat ſe dignum maioribus honoribus quàm magnanimus qui ſe dignum cenſet magnis hono-
ribus: cum re vera ſit dignus eiſdem.patet igitur quòd magnanimitas, & eius extrema circa hono-
52 res verſantur. AT QVI magnanimus ipſe.} Declarata materia magnanimitatis, & vitiorum
oppoſitorum: nunc comparat magnanimum,& oſtendit quomodo ſe habet ad alias virtutes mo-
rum,& primo affert nonnullas concluſiones, & probat: deinde affert alias obortas ex primis. pro-
bat igitur primum nonnullis rationibus quòd magnanimus eſt homo: qui habet omnes virtutes.
Prima ratio,qui eſt dignus maximis honoribus eſt vir optimus, ſed magnanimus eſt dignus ma-
53 ximis honoribus: ergo eſt optimus,at vir optimus habet omnes virtutes,ergo & cætera. ATQVE
magnanimi.} Secunda ratio.is qui operatur id quod eſt in vnaquaque virtute maximum habet
omnes virtutes,ſed magnanimus eſt huiuſmodi,ergo habet omnes virtutes.patet minor quod ma
gnanimus cum producet operationes alicuius virtutis: eas producet in maximo, & perfectiſſimo
gradu ſecundum eam virtutem vt exemplo oſtendit philoſophus duarum operationum: quarum
alia eſt fortitudinis,alia iuſtitiæ.non enim fugiet in prælio hoſtem cum pugnam aggredietur, nec
pericula terribilia,ſed magno animo,& fortiſſimo ſubſtinebit quod eſt maxima operatio fortitudi-
nis,nec etiam inferẽt iniuriam alteri quod eſt iuſtitię: cum nihil exiſtimet magnum quo inducatur
54 ad inferendam iniuriam. SINGVLA vero.} Tertia ratio qua idem probat per deductionem
ad inconueniens,dico magnanimum eſſe optimum,ſi conceditis habeo propoſitum, ſin minus ſe-
quitur hoc abſurdum quòd magnanimus ſit homo ridiculus cum ſe dignum cenſeat magnis hono
ribus,& ſummis,& non ſit dignus ſi nõ eſt optimus.at cum magnanimus habeat prudentiã omnis
enim ſtudioſus habet prudentiam: inconueniens eſſe videtur arbitrari eum eſſe ridiculum quẽdam.
55 VIDETVR igitur ipſa.} Ex ſupradictis infert duo oborta,primũ eſt quòd magnitudo animi eſt
decus,& ornamentũ reliquarũ virtutum,& hoc probat ex eo quod addit incrementũ reliquis virtu-
tibus extollendo eas,& exercendo in ſummo gradu,ſecundũ eſt quòd euadere magnanimũ eſt valde
difficile,& aſſignat rationẽ: quia in magnanimo oportet vt ſit omnis probitas,& omnis virtus cu-
56 mulata. MAGNITVDO igitur animi.} Hęc eſt ſecũda pars huius capituli in qua philoſophus
more,& ordine ſuo oſtendit de actibus magnanimi, & primo circa propriã materiã ſuã.i.circa ho-
nores,deinde circa quaſdã materias ſecũdas.i.circa proſperitatẽ quãdã vt circa diuitias,& huiuſmo-

di,dicit ergo quod cum magnanimus afficitur honoribus magnis,& à viris ſtudioſis lætabitur:ta-
men moderate:paruos vero non multi faciet,vt late patet in textu philoſophi. ET CIRCA di- 57
uitias.] Oſtendit quòd magnanimus moderate ſe habet circa diuitias, & omnem proſperitatem
aduerſitatemq; quomodocunque eueniat:& circa potentiam, & alia bona externa probatur. is qui
moderate ſe habet circa ſummum externorum bonorum,etiam bene, & moderate ſe habebit circa
minora, ſed magnanimus moderate ſe habet circa honores:qui ſunt maxima externorum,ergo be
ne & moderate ſe habebit circa diuitias,potentiam & ſimilia quæ ſunt minora. ſunt autem mino-
ra, quia & illa propter honorem expetuntur, ſic ergo moderate ſe habebit circa proſperitatem, &
eadem ratio erit de contrarijs. QVAPROPTER ipſi.] Notandum quòd magnanimi viden- 58
tur eſſe ſuperbi:tamen non ſunt.eos enim ſuperbos dicimus qui mediocritatem excedunt,& per fas,
& nefas antecellere alijs volunt immoderata quadam cupiditate. magnanimi vero propter maxi-
mas perfectiones ſuas in ſeipſos conuertunt, & honores ſibi à ſtudioſis delatos moderate accipiũt:
ſi non deferantur equo animo ferunt:videntur enim deſpicere humana,& ea ſe inferiora ducere, &
iocunditatem habere maximam cum ſeipſos ad ſe vertunt,& ſuam perfectionem cognoſcunt. Ci-
cero.contemnamus igitur omnes ineptias: quid enim leuius huic leuitati nomen imponam? to-
tamq; vitam bene viuendi in animi robore ac magnitudine, & in omni rerum humanarum con-
temptione ac deſpicientia,& in omni virtute ponamus. VIDENTVR proſperitates.] Hac in 59
parte philoſophus oſtendit quòd bona quæ dicuntur fortunæ vt potentia: diuitiæ & huiuſmodi,
videntur conferre ad magnanimitatem hoc pacto vt magis honore digna putetur, quia illa bona
conſiſtunt in genere ſuo in quadam excellentia.verum hoc dicit philoſophus, non quia magnani-
mus efficiatur magis magnanimus,aut magis dignus honoribus ob affluentiam & proſperitatem,
ſed quia ita videtur,& exiſtimatur opinione vulgi non quòd re vera ita ſit, quia probitas, & virtus
vt ipſe addit:re vera digna eſt honore, vnde qui illa habẽt ſine virtutibus, & ſe dignos honoribus
cenſent non ſunt magnanimi licet videri velint:ſed potius inſolentes, & arrogantes:ex quo appa-
ret quòd magnanimi ſunt ex ipſis virtutibus, & ob virtutes digni honoribus non autem proprie
ob externa bona vt patet in textu. NON autem parua.] Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua 60
philoſophus more ſuo affert multas proprietates magnanimi:verum cum dictum ſit magnanimũ
operari ſummum in vnaquaq; virtute: primo affert proprietates quæ accipiuntur ex materia alia-
rum virtutum, & preſertim fortitudinis, & liberalitatis quę ſibi magis accommodatur:deinde af-
fert proprietates quę ſumuntur ex materia propria ipſius magnanimi: demum affert eas vlterius
proprietates quę ſumuntur ex alijs puta ex mediocritatibus illis quę verſantur circa communem
conuerſationem hominum. hæ autem omnes proprietates quæ multæ ſunt ſucceſſiue patebunt.
prima ſumitur ex parte fortitudinis,ſcilicet quòd magnanimus, nec pro paruis rebus nec frequen-
ter adit pericula, & hoc probat, quia pauca ſunt quæ magnanimus multi faciat, & addit aliam
proprietatem etiam ex parte fortitudinis,ſcilicet quòd magnanimus cum in periculis verſatur non
parcit vitæ ſuæ:quaſi non ſit dignum viuere,& parcere vitæ ſuæ, & non anteferre ea pro quibus vi-
tam periculis maximis obiecit: veluti ſalutem patriæ, & religionis & ſimilium.itaque non putaret
dignum viuere:omiſſis iis, & poſt habitis: quorum cauſa maxima illa pericula ſubit. EST etiam 61
talis.] Hæc eſt alia proprietas ex parte liberalitatis,ſcilicet quòd magnanimus libenter confert be-
neficia:pudet autem ſuſcipere: quia illud ſuperioris & perfectioris,hoc autem inferioris, & minus
perfecti.agens enim ea ratione qua agit videtur eſſe perfectius quàm patiens & ſuſcipiens.vnde ma
teria prima imperfectiſſima dicitur. eſt & alia proprietas magnanimi ꝙ in retribuẽdo eſt largus,&
excedit ne beneficijs ſuperetur,itaq;,& largiſſimus eſt & gratiſſimus in remunerãdo iuxta ſniam He-
ſiodi, qui eadem menſura reddere iubet qua acceperit,aut cumulatiora ſi poſſit. VIDEATVR 62
etiam.] Eſt & alia proprietas ex parte liberalitatis, ſcilicet quòd magnanimus libenter audit bene-
ficia quæ contulit, & non libenter ea quę ſuſcępit, & affert ad hoc duo exempla: vnum ex fabula
apud Homerum:aliud ex hiſtoria.nam cum Thetis inducatur ab Homero quòd accedit ad Iouem
pro impetrando beneficio ab eo pro Achille filio ſuo: quem deſpexerat Agamemnon:nec comme-
morat Ioui beneficium: quod in ipſum contuliſſe eam dicit Homerus,ſcilicet cum Mars & Neptu-
nus,& alij vellent eum capere,& ſibi regnum auferre:Thetis cõmouit Briareum gigantem vt ferret
auxilium Ioui,cuius præſentia territi illi deſtiterunt ab incepto.hoc illa beneficium non retulit Io
ui vt Achilles volebat ſed dixit,ſi gratum tibi vnquam & cætera.ſuſcipe patrocinium filij mei.eodẽ
pacto lacędemonij cum iam ſuperarentur in bello A thebanis opem ab Athenienſibus petiere,& cũ
antea ab vtriſq; eſſent inuicem plura accepta collataq; beneficia:Lacædemonij quæ contulerant ta
cuere,quæ acceperunt cõmemorarunt vt facilius auxilium impetrarent,& libentius audirentur, ex
quibus colligitur ad propoſitũ pħi quòd magnanimi libẽter audiunt cõmemorãtes beneficia q̃ ipſi
magnanimi cõtulerunt nõ aũt ea q̃ accęperũt. EST etiã magnanimi.] Alia proprietas & conditio 63

magnanimi

64 magnanimi nullius, aut vix indigere, alijs autem prodeſſe. ET ad eos.} Affert nũc philoſophus nõ
nullas proprietates quæ ſumuntur ex materia propria magnanimitatis, ſcilicet ex parte honorum,
prima eſt, quod ad magnanimum perti net magnum inter præclaros viros ſe præbere, & inter me-
diocres mediocrem, quia ineptum videtur, & à magnanimo alienum magnum ſe præbere inter eos
65 qui longe inferiores eſſe videntur. EST etiam magnanimi.} Secunda proprietas ex parte honorũ,
ſcilicet quod magnanimi eſt non adire ea loca vbi tribuuntur honores vel cæteri antecellunt, ꝙ du-
pliciter intelligi põt: vel quòd magnanimus nõ adit celebritates vbi fiunt honores, quia oẽs ſe ver-
tunt ad ſpectacula illa, & præferunt alia: ipſe autem poſt habetur: & omnes intenti ſunt ad illa quæ
admirantur: ipſe autem non vult admirari: vel etiã intelligi poteſt: quòd magnanimus non accedit
quæritando honores, nec vltro ſe offerendo vt honoretur: ſed expectabit vt ſibi vltro deferantur, &
66 æquo animo feret: vel potius deſpiciet ſi non ei exhibeantur magnitudine animi ductus. ET ocio-
ſum.} Affert alias proprietates philoſophus ex parte illarum virtutum quæ conſiſtunt circa cõmu-
nem conuerſationem, & viuendi modũ. & prima reſpectu ſui debet eſſe tardus hoc pacto vt non mo
67 ueatur pro quacunq; cauſa leui: ſed pro rebus maximis, & præclariſſimis vt eũ decet. NECESSE
68 eſt.} Secunda proprietas reſpectu aliorum vt patet in textu. ET magis ipſi.} Tertia proprietas. ſ.
quòd magis debet eſſe ei curę veritas ipſa, q̃ opinio vt Salluſtianus ille, qui eſſe, quam videri bonus
malebat. ET loqui.} Eſt & alia proprietas. ſ. quòd magnanimi eſt loqui, & agere palàm, & eã pro-
bat inferendo aliam proprietatem, quod decet eum veracẽ eſſe: niſi opus ſit diſſimulatione vti ad vul
gus, & ad multitudinẽ quod addere videtur philoſophus: quia ſuperius dixit quòd inter magnos ge
ret ſe, & præbebit magnũ inter mediocres vero mediocrem. ex quo inter vulgus diſſimulabit prę̃ſtã
tiam ſuam ne videatur velle excellere inter multitudinẽ, ideo non ſe oſtendit valde præclarũ, & excel-
lentem. Ipſius eſt etiã: alia eſt proprietas magnanimi. ſ. quòd eius non eſt poſſe viuere cũ alio. i. ad ar-
bitrium alienũ: niſi cum amico ſuo cuius idẽ eſt velle atq; idẽ nolle. non igitur verſabitur cũ quibuſ-
uis nec erit ei accõmodatũ viuere ex nutu alieno vt faciũt adulatores, & viles qui videntur indigere
69 quocunq;, & adulãtur hominibus quod eſt alienũ à magnanimo. NEC eſt procliuis.} Allatis pro-
prietatibus ex parte aliarũ virtutũ, & ex parte materię proprie magnanimitatis: nũc alias affert phs
ex diſpoſitione propria ipſius magnanimi. prima eſt. ſ. quod nõ eſt procliuis ad admirãdũ, probatur.
Is qui nihil exiſtimat magnũ non eſt procliuis ad admirandũ. magnanimus nihil rerũ humanarum
exiſtimat magnũ, ergo & cætera. Notandũ quod admiratio fieri poteſt circa interna, & circa externa:
circa interna admiratio videtur cõpetere magnanimo, quia admiratur, & magnifacit virũ ſummis
virtutibus præditum, alia eſt circa externa. ſ. circa diuitias, & potentiã, & ſimilia, & de hac loquitur
69 phs, & eam remouet à magnanimo. NEC eſt ſibi.} Alia eſt proprietas ſumpta ex parte magnani-
mi. ſ. quod magnanimus non eſt memor iniuriarũ, & non retinet iram aut odiũ, quia paruipẽdit ta-
les iniurias ſibi non digno illatas. vnde & magnanimi appellari ſolent qui clementiſſimi ſunt in eos
à quibus ſe lęſos arbitrantur. quare & Demoſthenes ad Alexandrũ & Cicero multis in locis hãc ſpe
ciem magnanimitatis miris efferũt laudibus. hinc & illud eſt verũ, animũ vincere, iracundiã cohibe-
re: victoriam tẽperare, & reliqua. & cętera. NEC de hominibus.} Alia proprietas ex parte magna-
nimi. ſ. quod non multũ loquitur de hominibus aut laudando, aut vituperando: nec de ſe etiam lo-
70 quitur præbendo occaſionẽ vt de ſe alij loquantur vt faciunt ventoſi homines. DE neceſſarijs prę-
terea.} Alia eſt proprietas. ſ. quod magnanimus non eſt querulus ſi ſibi deſint neceſſaria vel parua,
nec eſt promptus ad precãdũ, quia hoc pertinet ad eũ cuius huiuſmodi res ſunt cordi, magnanimo
aũt talia curę non ſunt nec circa talia ſtudet. EST ẽt.} Alia eiuſdẽ proprietas. ſ. quod ipſe mauult
71 poſſidere res præclaras ſine vtilitate q̃ vtiles, & anteponit honeſtum vtili, & hoc eſt quia illud magis
eſt ſufficiẽtis hominis, & perfecti. INSVPER ipſius magnanimi.} Alia proprietas ſumpta ex di-
72 ſpoſitione magnanimi. ſ. quòd magnanimi motus, & inceſſus eſt tardus: vox grauis, & non nimium
properata. his enim contraria indigentis, & imperfecti potius eſſe videntur. notandum quòd pro-
prietates omnes allatę bifariam ſumi poſſunt, aut ex parte cęterarum virtutum, quas magnanimus
exercet in ſummo gradu, aut ex parte propria ipſius magnanimi. at de tẽperantia materia non videtẽ
facere mentionẽ, quia parũ videtur operari circa illã. notandum quòd motus eſt actus imperfectus.
vnde definitur quod eſt actus entis in potẽtia ea rõne qua in potẽtia eſt: celeritas aũt motus indicat
indigentiã: ideo magnanimus cũ grauitate mouetur. obſeruat. n. decorũ & Cicero de Põpeio inquit
Cn. Põpeius vir ad oĩa ſumma natus habebat in voce ſplendorẽ, & in motu ſummã dignitatẽ. IS
aũt qui deficit.} Hęc eſt quarta pars huius capituli, in qua ſm ordinẽ ſuum phs declarat vitia oppo
ſita magnanimitati, & primo cõiter dicit quòd iſti duo vitioſi oppoſiti magnanimo non ſunt mali,
qa nemini nocẽt; ſunt tñ in eo vitioſi, qa à recto medio q; aberrãt. PVSSILLANIMVS.} Antea
73 cõiter nunc ſigillatim ambo declarat, & primo de puſillanimo afferendo primo actum ſuum, deinde
rationẽ illius actus; tertiò affectũ qui ſequitur ex tali cauſa. primus actus eſt eius quòd priuat ſe bo-

nis aliquibus:quibus videtur eſſe dignus:ratio vero eſt & cauſa, quia ſeipſum ignorat,& quia forte
aliquis putaret puſillanimum eſſe ſtultum cū ſe ignoraret:remouet hoc philoſophus , & dicit quòd
tales homines non ſunt ſtulti,ſed potius acuti vt nõnulli textus græci habent,vel potius ſegnes vt
alij textus dicunt.quicquid ſit , philoſophus vult eos nõ eſſe ob hoc appellãdos ſtolidos,ſed potius
quòd ſe ignorant in eo,quia non putãt ſe dignos aliqua re præclara.poſtea affert effectum quòd ta-
lis opinio facit ipſos deteriores quàm eſſent,& in hoc ſunt inferiores lentis , & fluentibus opinione
ſua,qa ob talem opinionē abſtinēt etiã à rebus præclaris. A T lenti.} Declarat aliud extremū,& di 74
cit quòd iſti lenti ſiue molles.i.qui facile compelluntur vel ſermone aliorū vel opinione ſua ad exiſti
mandum ſe maximis dignos eſſe cum nõ ſint:iſti inquam tales ſunt ſtolidi,& ſeipſos ignorãt,quod
videtur eſſe commune cum puſillanimo,tamen diuerſus eſt modus ſe ignorandi,quia illi non ſe di-
gnos cenſent quibus ſunt:iſti vero dignos cēſent quibus nõ ſunt:& iſti ſtolidi,illi vero minime ſunt.
M A G N I T V D I N I aūt animi.} Hac in parte philoſophus conſuetudine ſua comparat iſta extre 76
ma inter ſe reſpectu medij,& dicit quòd puſillanimitas magis opponitur magnanimitati q̃ lentitu-
do,& hoc probat duabus rationibus primo , quia puſillanimitas frequentius fit & magis : ſecundo
quia videtur eſſe deterius malum,& hoc reſpectu ipſius medij,& quia ille mollis,& fluens in errorē
per experientiam videtur citius corrigi,quia aggreditur aliquid agendum circa honores,& ſi eo non
potitur:cadit ab ſua opinione,vel ſi potiatur intelligit ſe non ſatiſfacere illius dignitati vt opinaba-
tur.dubitationes nonnullę ex ſupradictis oriri videntur.primo dubitatur vtrum magnanimitas ſit
virtus,& probat quòd non,nam humilitas eſt virtus vt aſſerit veritas noſtræ fidei,ſed magnanimi-
tas videtur eſſe oppoſita humilitati,ergo non erit virtus. Item cuiuſcunq; virtutis opus, & materia
videtur eſſe in eo cuius eſt virtus,at honos , qui eſt materia magnanimitatis eſt in honorante vt ait
philoſophus in primo, ergo non eſt in eo cuius eſt virtus:quare non erit virtus . Ad hæc dicendū &
primo quòd verum eſt illum habitū qui aduerſatur virtuti non eſſe virtutem , ſed minor negatur q;
magnanimitas repugnet humilitati quæ proprie eſt virtus,& cū dicitur quòd eſt contēptor ad hoc
reſpondere poſſumus quod non contemnit ſtudioſos viros,& virtutibus præditos,ſed eos,qui vir-
tutibus vacui ſunt ob res externas puta ob genus vel diuitias vel ob aliquam magnã proſperitatem
laudantur. Ad ſecundam rationem dicendū quòd propinque,& immediate magnanimitas verſatur
circa cupiditatem honorū,cuius ipſa eſt moderatio,& eſt in poteſtate habentis ſecundario,& remo-
te circa honores,qui ſunt in honorantibus,& ſic patet ſolutio.dubitatur ſecūdo,quia magnanimi-
tas non videtur virtus diſtincta à cæteris virtutibus,probatur.nulla virtus diſtincta operatur opera-
tionibus aliarū virtutū, at magnanimitas eſt huiuſmodi , ergo & cætera,minor declarat̄ ex eo,quia
magnanimus operatur magna,& ſumma ſecundum vnamquãq; virtutem . Itē magis & minus nõ
faciunt differre ſpecie:ergo magnanimitas quando differret à reliquis virtutibus nõ differret ab illa
virtute innominata quæ eſt etiam circa honores per hoc,quia magnanimitas circa magna,hæc cir
ca mediocres vel paruos honores fit.quare aūt non differt ab alijs virtutibus aut ſi differt à cæteris,
ſaltem non differt ab innominata virtute quæ eſt circa honores. Ad hæc dicendū,& ad primam ra-
tionē quòd magnanimitas eſt virtus diſtincta , & licet operare operationibus aliarum virtutum :ta
men verſatur circa magnitudinem cuiuſq; virtutis producendo operationes in ſummo gradu,prę-
terea habet alias materias circa quas verſatur ipſa,& non aliæ,innominatam excipimus de qua di-
cemus poſtea.habet igitur materiam propinquam cupiditatem honoris:habet etiam remotã ipſos
honores,circa quæ duo verſatur ipſa,& nullæ aliæ præter virtutem innominatam à qua etiam eſt
diſtincta alia ratione,& ideo reſpondemus , ad ſecundam argumentationem,qua dicitur quòd ma-
gnanimitas,eſt virtus innominata,non differunt cum ambæ ſint circa eandem materiam,ideſt cir
ca honores,& non differunt per magis,& minus,& magnum,& paruum.dicendum quòd hoc in lo
co magnum,& paruum videtur facere diuerſitatem ſpeciei,quia magnus honos differt nõ ſolū ma-
gnitudine à paruo vel mediocri honore,ſed etiam facilitate & difficultate.nam qui circa parua ver-
ſatur facilius operatur,quàm qui circa magna ob quæ eſt dignus magnis honoribus,quia cum dif
ficultate venit ad ſummum perfectiõis.vel dicere etiam poſſumus quòd diuerſo modo verſantur vt
ſuperius dictum eſt de magnificentia,& liberalitate.

De modeſtia,eiuſq; extremis. Cap.IIII.

VIdetur autem circa honores(ut antea diximus)& alia quædã eſſe 77
uirtus,quæ quidem perinde ſeſe habere uidetur ad animi magnitu
dinem:atque ſeſe habet ad magnificentiam liberalitas.hæ nanque
uirtutes ambæ à magnitudine quidem diſcedūt.circa uero medio-

cria,

cria,paruaq́;nos ut oportet diſponunt. Atque ut in capiendis,dandiſq́; pecu
78 nijs mediocritas eſt,& exuperatio,& defectio:ſic & in honorum appetitione
fit,ut magis quàm oportet & minus,& unde oportet,& ut oportet,appetan
tur honores.reprehendimus enim ambitioſum hominem : atque honoris ap-
petitione uacantem illum:quia plus quàm oportet,& unde nõ oportet hono-
rem appetit.hũc:quia ne ob res quidem honeſtas honoribus affici uult.inter-
dum autem illum tanquam uirilem,& rei cupidum pulchræ interdum hũc tã-
quam moderatum,modeſtumq́; laudamus:quemadmodũ & antea diximus.
Conſtat autem cum pluribus modis quiſpiam alicuius cupidus rei dicatur:nõ
ad idem nos ſemper ambitioſum ipſum referre.ſed cũ laudamus:ad pleroſq́;,
quia magis quàm plerīq; honores cupit cum reprehẽdimus:ad id quod opor
79 tet,quia magis quàm oportet honores affectat.Cum autem nomine mediocri
tas careat:contendere de ipſa tanq̃ regione uacua,uidentur extrema . In qui-
bus uero exuperatio eſt,& defectio:in ijs eſt & medium.at honores & magis
quàm oportet affectantur,& minus.ergo fit ut affectentur,& ut oportet.Lau
datur igitur hic habitus quo ut oportet affectantur honores:cum ſit medioeri
tas circa honorem nomine carens.Atque ad ambitionem quidem uacuitas ap
petitionis honoris : ad uacuitatem autem appetitionis honoris , ambitio . ad
80 utrũq; autem utrunq; quodam modo eſſe uidetur,quod quidem & in cæteris
uidetur eſſe uirtutibus.Extremi autem hic opponi uidentur:quia medio nul-
lum poſitum eſt.

COMMEN.

77 VIDETVR autem & circa honores.} Hoc eſt ſecundum capitulum huius tractatus:in quo declarat ſecundã virtutem circa honores paruos vel mediocres q̃ caret nomine,& tamen eſt mediocritas.& habitus quidã medius inter duo extrema:quorum alterum dicitur ambitio,alterum vero græce. ἀφιλοτιμία quaſi vacuitas appetitus honoris.diuiditur hoc capitulum in tres partes.in prima proponit intentionem ſuã.in ſecunda eam declarat.in tertia determinat de virtute dicta,& vitijs oppoſitis.dicit igitur in prima parte quòd ſicut ſunt duæ virtutes circa bona externa,ſcilicet circa pecunias liberalitas,& magnificentia:ita circa alia,q̃ dicuntur etiã externa bona,debent eſſe duę, ſcilicet circa honores magnanimitas,& innominata virtus:quæ ſic ſe habebit ad magnaminitatem ſicut liberalitas ad magnificentiã:nã ſicut magnificentia verſatur circa magnos ſumptus:liberalitas circa paruos vel mediocres , ita magnanimitas circa magnos honores , & innominata virtus circa paruos vel mediocres.ſiquis autẽ quæreret cum philoſophus poſuit ante doctrinam de liberalitate poſtea de magnificentia cur non fecit idem in iſtis duabus virtutibus:hanc vt puto aſſignare poſſumus rationẽ:magnanimitas habet maiorẽ conformitatem cum magnificentia licet ſit diuerſarũ ſpecierum quàm innominata virtus . cum ergo philoſophus docuiſſet de magnificentia congruũ fuit vt recentiſſime loqueretur de magnanimitate potius q̃ de innominata virtute,quæ maiorem habet diſſimilitudinem.ſic enim facere interdum conſueuit philoſophus vt res magis hæreãt menti,& notitia clarior reddatur quo ad nos.vnde in p̃dicamentis cum feciſſet in quãtitate mentionem de paruo & magno:quæ videbãtur pertinere ad relationem ,ſtatim poſt quantitatem poſuit prædicamentum relationis , & ſi qualitas eſſet prior ex parte rei. ATQVE vt in capiendis.} Hæc eſt ſecunda
78 pars capituli in qua declarat ſuã propoſitã intẽtionẽ:ſicut fit in capiẽdis dãdiſq́; pecunijs:ſic in honoribus,at circa pecunias ſunt duæ mediocritates vt patuit:ſic circa honores eſſe debet,tenet ratio ob ſufficientem ſimilitudinem materię.nã ſicut pecunię ſunt bona externa:ita honores.ſecũdo probat eandem ſententiã ex cõmuni opinione hominum:qui circa mediocres vel paruos honores reprehendunt extrema:ergo debet eſſe etiã mediocritas.reprehendunt enim nimis ambitioſos,& eos etiã qui nimium refugiunt mediocres honores vel paruos : ergo erit aliquis medius habitus laudabilis circa mediocres honores vel paruos.verum cum medium innominatũ ſit , & cupidus appelletur diuerſis reſpectibus:interdum laudamus & vituperamus extrema.primum ambitioſum laudãt homi-

nes,interdum ſi comparetur cum remiſſo, vituperant,ſi comparetur cum eo quòd oportet,& cũ me
dio.Item remiſſum laudant comparatum cum ambitioſo:vituperãt comparatum cũ eo quod opor
tet,& quod recta ratio dictat,& cum medio.cupidus enim multifariã dicitur,quia reſpectu eius cu/
pidum dicimus:qui minime cupit,& ſic etiam cupidũ dicimus reſpectu eius qui cupit quãtũ opor
tet.quare laudamus interdum eum cupidũ:quia magis appetit:q̃ vulgus,& viles homines:& vitu/
peramus,quia magis affectat q̃ oportet,& recta dictat ratio,quare cum reſpectiue dicatur cupidus
diuerſis reſpectibus,nunc laudamus,nunc vituperamus:laudamus cũ referimus eum ad vulgus, &
dicimus eſſe magis cupidum q̃ vulgus:vituperamus cum dicimus eum eſſe magis cupidũ, q̃ opor/
tet,& ſic dicere ſolent homines.ex quo deprehẽditur quòd ſicut ſunt extrema vituperãda circa hæc:
ſic etiam eſt aliquod medium laudabile,quod caret nomine. CVM autem nomine.} Hæc eſt ter/ 79
tia pars huius capituli,in qua philoſophus determinat de medio,& extremis circa mediocres vel par
uos honores,& dicit quòd iſta mediocritas vacat nomine:quia vtrunq; extremum videtur velle ſibi
vendicare medium viciſſim,& occupare quaſi vacuam poſſeſſionem. verum eſt profecto:inter hæc
mediocritas quædam probatur.vbicunq; ſunt extrema.i.exceſſus,& defectus ibi eſt etiam medium,
ſed circa appetitũ in paruis, aut mediocribus honoribus ſunt extrema vt iam antea patuit: ergo &
medium neceſſario inerit.patet ratio:quia extrema ſunt relatiua ad medium,& vbicunq; eſt vnũ re/
latiuorum neceſſe eſt alterum eſſe.ſunt enim ſimul vt inquit philoſophus in prædicamentis:, & po/
ſita ſe ponunt,& perempta perimunt. VTRVMQVE quodãmodo.} Quia nunc cum alio nũc 80
cum altero videtur habere ſimilitudinem:verum non eſt intelligendum vtraq;,& cętera.ſ.quòd me/
dium eſſet quoddam tertium conſtans ex vtriſq; vel vtrorumq; particeps:ſicut rubedo eſt particeps
albedinis,& nigredinis.nam medium tale,quod eſt virtus nullo pacto dicitur per participationem
extremorum,ſed per negationẽ penitus.dubitaret quiſpiam cur philoſophus circa honores,& pecu
nias duplices ponat virtutes,circa voluptates vero vnam,& ſimiliter circa alios affectus tales.dicen/
dum ad hoc quòd circa tales affectus non eſt niſi vna difficultas veluti moderari cupiditatem volu/
ptatum,verum circa cupiditatem pecuniarũ vel honorum,& circa ipſas pecunias,& honores ſunt
duo difficilia:vnum circa magna:alterũ circa parua vel mediocria, at ſiquis diceret etiam ſunt duo
difficillima circa voluptates.ſ.& circa magnas vnum,alterum circa paruas,dicendũ quòd quicunq;
temperabit magnas temperabit etiam paruas vel mediocres,ſed circa honores,& pecunias non ita
euenire videtur,quòd quicunq; bene ſe gerit circa magna:bene etiam ſe habeat circa parua:ſed ſunt
duo difficillima:merito duę erũt virtutes & duplices circa talia.dubitatur etiã,quia pħs dixit quòd
honores ſunt maxima rerum externarũ,hinc aũt appellat eos mediocres vel paruos,& non ſuperlati
ue vt in eo loco,dicẽdũ quod philoſophus dicebat honores eſſe maxima quędã cum eos cõparabat
ad externa diuerſi generis vel ſpeciei puta ad potentiã vel pecunias:quorũ bonorum externorũ ho/
nores dixit eſſe maxima,hic aũt comparat honores cum honoribus inter ſe, & certũ eſt quòd habẽt
gradus,& ſunt maximi,& mediocres,& parui vel minimi:quare comparati cum illis dicuntur maxi
ma:comparati inter ſe dicuntur magni:mediocres vel parui,& ſic patet dubitationis ſolutio.

De manſuetudine,eiusq; extremis. Cap.V.

MAnſuetudo autem eſt quidem mediocritas circa iram. At cum me/ 81
dium & extrema fere nomine careant:ad medium quidem mãſue/
tudinem ipſam adducimus,declinantem ad defectionem, uacantẽ
nomine. Exuperatio uero,quædam iracũdia dici poteſt.etenim af/
fectus quidem eſt ira.ea uero quæ ipſum efficiunt:multa ſunt,& diuerſa. Is igi
tur qui pro quibus,& quibus oportet,& ut oportet,& cum oportet,& quan 82
to in tempore oportet iraſcitur:laudatur.eſtq; hic manſuetus:ſiquidem lauda
tur ipſa manſuetudo. Manſuetus enim ac mitis:perturbatione uacare,& non
ab affectu duci:ſed pro his, & tanto in tempore iraſci ſolet perinde atque ra/
tio iubet. Peccare autem circa defectionem magis uidetur.nõ eſt enim uindex
ipſe manſuetus,ſed potius clemens:& ad ueniam dandam propenſior. Defe/
ctio autem,ſiue ſit quædam iræ uacuitas,ſiue aliquid aliud:uituperatur. Qui 83
nanque non iraſcuntur pro quibus oportet,& ut oportet,& cum oportet, &
quibus oportet:fatui eſſe uidentur.nam neque ſentire,neque dolere uidentur.
Atq;

Atq; qui non iraſcitur:nõ uidetur eſſe aptus ad ulciſcendum.perferre autem
84 contumelias,& ſuos negligere:ſeruile eſt ſane.Exuperatio uero per omnia quidem fit.Nam fit & in quibus non oportet,& pro quibus non oportet:& magis & uelocius,& maiore in tempore quàm oportet.non tamen uniuerſa eidẽ inſunt:quippe cum eſſe non poſſit.malũ enim & ſeipſum perdit,& ſi integrũ ſit:intolerabile fit.Iracundi igitur cito quidem iraſcuntur,& quibus nõ oportet,& pro quibus non oportet,& magis quàm oportet.at cito deſiſtunt.quod quidem & optimum habent.hoc autem ideo fit:quia non detinent irã:ſed reddunt quo pacto & manifeſti ſunt,ob celeritatem.deinde ceſſant.Exuperatiõe autem ſunt celeres:& ad quiduis,& pro quouis iracundi,qui ſummæ ſunt bi-
85 lis.unde & ſummæ bilis homines appellantur.Amari autem cum difficultate placantur:& longo tempore ſunt ſub ira.detinent enim ipſam.ſed ubi reddiderint:ceſſant.ultio nanq; ponit iræ modum,pro dolore uoluptatẽ efficiens. q; ſi hoc non fiat:habent ipſum pondus.etenim quia non eſt manifeſtum nemo perſuadet ipſis,ut in ſe autem cõcoctio fiat iræ:tempore opus eſt. Sunt au
86 tem tales homines & ſibiĳpſis & amiciſſimis permoleſti.infenſos autem eos dicimus:qui pro quibus non oportet,& magis quàm oportet,& longiore
87 tempore iraſcuntur,ſineq; ultione uel pœna,non reconciliantur.Manſuetudini autem magis exuperationem opponimus.Fit enim magis:quippe cum hu-
88 manius ſit punire.& ipſi infenſi:difficiliores ſunt ad uitam ſimul agẽdam. At enim(quod & antea dictum eſt,& ex ĳs quæ dicuntur emergit)non eſt facile determinare:quonam modo,& quibus,& pro quibus,& quanto tempore iraſcendum ſit,& quo uſque iratus,recte faciat quis aut peccet.Qui nanq; parum tranſgreditur:non reprehenditur,ſiue ad exuperationẽ ſiue ad defectionem ſe flectat.Nonnunq̃ enim deficientes:laudamus,manſuetosq; uocamus.
89 & ipſos infenſos,tanquã aptos ad dominandũ:uiriles dicimus eſſe.Facile igitur non eſt aſſignare ratione:quantum,& quo modo quiſpiam egreſſus uituperandus eſt.in ſingularibus enim & ſenſu:iudiciũ eſt.Illud tamen eſt manifeſtum:medium quidem habitũ,quo quibus oportet,& pro quibus oportet,& ut oportet iraſcimur:& ſimili modo de cæteris,laudabilem eſſe.Exuperationes autẽ,defectionesq;:uituperandas.atque ſi parum diſtent à medio:leuiter ſi plus:magis.ſi nimium uehementer eſſe carpendas. Conſtat igitur habitum medium conſequendũ eſſe,ac amplectendũ.ſed de habitibus qui ſunt circa iram:ſatis iam diximus.

COMMEN.

81 MANSVETVDO aũt eſt quidem.} Hic eſt tertius tractatus huius libri:in quo pħs declaratis virtutibus,quæ ſunt circa bona externa:nunc declarat virtutẽ, quæ vt aiunt videtur reſpicere mala externa,hæc aũt eſt manſuetudo,quæ verſatur circa irã,continet autem hic tractatus vnum tantũ capitulum,& diuiditur in ſex partes q̃ ſuis locis patebunt.dicit aũt in primis more ſuo pħs quod manſuetudo eſt mediocritas circa iram tanq̃ circa materiã ſuam,& cum non habeat proprium nomen:tributum eſt ei vnum nomen declinans ad defectũ.exceſſus vero & defectus circa eandem quoq; materiã verſantur.ſed exceſſus dicitur iracundia.ponit aũt differentiã inter iracundiã & irã:quia ira ſignificat affectũ:iracundia vero habitũ excedentem circa talem affectum,& addit quòd
82 multæ ſunt cauſæ ex quibus ita fieri videtur. IS igitur quidẽ qui.} Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua determinat de ipſa mediocritate dicendo,quod is qui iraſcitur pro quibus oportet, &

vt oportet eſt laudabilis. vult enim vacare animi perturbatione, iraſci tamen pro quibus oportet, &
cum alijs circunſtantijs ſequendo rationẽ rectá, & talis dicitur manſuetus. DEFECTIO autẽ. } 83
Hæc eſt tertia pars capituli in qua declarat defectũ mãſuetudinis dicendo quòd ſiue ſit vacuitas irę
ſiue aliquid aliud cum ſit extremum vituperatur, & hoc oſtendit, quia talis videtur eſſe ſtolidus qui-
dam, & inſenſatus, quia nulla cã cõmouetur, & videtur eſſe ſeruilis, & hmõi vt patet in textu, nã cũ
declinat à medio videtur eſſe vituperãdus. EXVPERATIO vero. } Hęc eſt quarta pars huius 84
capituli in qua declarat alterũ extremum. i. exceſſum circa iram: qui appellatur iracundia, ſed primo
declarat qualis eſt iſte exceſſus, deinde affert nonnullas ſpẽs eiuſdem, & dicit quòd fieri poteſt per oẽs
illas eaſdem circũſtãtias contrario tamen modo, quia is iraſcitur qñ non oportet, & pro quibus non
oportet, & ſimilibus, non tamen ſimul omnia iſta concurrunt in eodẽ nec vni, & eidẽ ſimul cõtinge-
re vidẽtur: malum. n. ſeipſum deſtruit, & vitia contrariantur etiã inter ſe, & cum eſt totum atq; inte-
grum non poteſt tollerari, quia videtur corrumpere etiã ſubiectum in quo eſt. Iracundi igitur nunc
pl'is affert quaſdã ſpecies exceſſus. i. ipſius iracundię quæ videntur eſſe tres. ſ. excandeſcentia vt ita lo
quar: amaritudo & acerbitas. primi igitur iracundi ſunt: qui celeriter mouentur ad iram, quia fulua
cholera videtur prædominari in eis q̃ cũ acuta, & ſubtilis ſit propter caliditatẽ ſuã facile accenditur,
& eleuatur, & ſic fit appetitus vindictę. qui vero nullo modo iraſci videntur frigidi ſunt atq; humi-
di: quia carere videntur fulua, & atra bili, ſed illi acuti exẽplo excitantur ad iram pro quocũq;, vnde
nomen iracundię ſortiti ſunt, at cito deſiſtunt quod eſt in eis bonũ, non cadat ſol ſuper iracundiã ve
ſtrã, & apoſtolus iraſcimini, ſed nolite peccare. iſti tñ ſuperius dicti ſi habitũ habent iracundię in vi-
tio ſunt, & in vna ſpẽ exceſſus mãſuetudinis: qui eſt habitus vitioſus. AVTEM amari cũ difficul- 85
tate. } Affert ſecundã ſpẽm iracundię, & intelligendũ quod hi poſſunt etiã in parte cholerici appel-
lari: habent. n. bilem fuluam participantem de cholera nigra, & ideo ira perſeuerat in eis. nã talis hu-
mor viſcoſus eſt, & non cito poteſt reſolui & digeri: cum aũt omnis digeſtio ſit motus, motus paula-
tim factus indiget multo tẽpore, & ideo multũ in illis perdurare videtur ira ex quo moleſtum eſt tale
hominũ genus, & ſibi & amicis. INFENSOS aũt eos. } Affert tertiã ſpeciem iracundię, & eorum 86
qui magis etiã perſeuerant in ira q̃ ſecundi, hi cholerici dici non poſſunt ſed melancholici, prædo-
minatur. n. in eis atra bilis quæ etiã à quibuſdã melancholia dicitur quæ quidẽ frigida eſt, & ſicca
& materia groſſa, & quia difficillime diſſoluitur perdurat diu, & ij differũt à ſecundis, quia amari fa-
cilius placantur, hi aũt difficilius, & ſunt infenſi quibus nõ oportet & cætera: dubitaret fortaſſe quiſ-
piam cur plures ponit iracundię ſpecies, deinde cur tres, & non plures aut pauciores, dicendũ quòd
ponere plures primũ neceſſarium videbatur, quia manifeſtũ eſt iraſcentes vel iracundos non iraſci
eodẽ modo, & differentię videntur eſſe, quia ẽt cauſæ ſunt diuerſę, tres aũt poſuit, quia ira oritur ex
ebullitiõe ſanguinis circa cor q̃ triplex eſſe videtur, aut ſubtilis, aut groſſa, aut media, ſecundum pri-
mã ſunt acuti in quibus prædominatur cholera fulua q̃ eſt ſubtilis vt diximus, at ſm groſſam ſunt
acerbi tertij in ordine in quibus prędominatur melancholia ſm mediam q̃ vtramq; participat, ſunt
amari ſecundi in ordine. MANSVETVDINI. } Hęc eſt quinta pars capituli, in qua comparat 87
extrema inter ſe, & ad ipſum mediũ, & oſtendit quòd exceſſus magis opponitur mãſuetudini q̃ defe-
ctus. probat hoc pacto. id vitiũ quod circa irã frequentius ſit, magis opponitur medio, at iracundia
eſt hmõi. i. ipſe exceſſus, ergo magis opponitur medio. Itẽ id vitium quod peius eſt, & magis nocet
magis opponitur virtuti, & medio. at exceſſus eſt hmõi reſpectu ipſius defectus, ergo exceſſus magis
opponitur medio q̃ defectus. i. ipſa iracũdia magis opponitur mãſuetudini. AT enim quod & an- 88
tea. } Hęc eſt ſexta pars huius capituli in qua remouere videtur obiectionẽ q̃ fieri poſſet cõtra eum,
quia nõ videtur eſſe ex ante dictis ꝓfinitus terminus, quouſq; debemus ꝓgredi, aut verſus exceſſum,
aut verſus defectũ vt attingamus mediũ. nõ. n. viſus eſt particulariter, & ꝓciſe determinare, iõ dicit,
ꝙ id apparet & repetendũ eſt quod antea diximus. ſ. ꝙ non facile poſſumus aſſignare determinate, &
ꝓciſe qñ, & pro q̃bus, & quouſq; ſit iraſcendũ vt patet in textu. FACILE igitur. } i. in ipſis cõditiõi 89
bus particularibus, & circũſtantijs. ſ. quis qñ quantũ, & reliqua quæ pręſcribit recta ratio, verũ cum
ſingularia cadant ſub ſenſum non videntur poſſe determinari vniuerſali regula, & firma rõne, ſed ſuf
ficit quod medius habitus ſemꝑ eſt laudãdus, & q̃ magis ei appropinquat minus eſt reprehẽdẽdus.

De affabilitate, eiuſq; extremis. Cap. VI.

IN congreſſionibus autem & conuictu, & uſu cõmuni uerborum
ac rerum: quidam placidi eſſe uidentur. Qui quidem pro uolupta- 90
te afferenda: laudant omnia, & nihil aduerſantur. putantes haud-
quaq̃ ſeſe moleſtos cuiq̃ eſſe oportere. Quidam cõtra: in omnibus
aduerſanes,

aduerſantes,neque curam ullam habentes ſi dolorẽ afferent,difficiles,conten-tioſiq́ꝫ uocantur.Patet igitur hos quidem duos habitus eſſe uituperãdos:me-dium aũt inter hos laudãdum.quo quidẽ quiſpiam ea quæ oportet,& ut opor tet accæptabit,& ſimiliter ægre feret. uerum ipſi nomen nullum eſt poſitum.
91 Perſimilis aũt eſt amicitiæ.talis eſt enim is qui medium hunc habet habitum: qualem probum hominem,amicum dicere ſolemus,ſumpta dilectiõe.Sed dif fert ab amicitia:ꝙ eſt ſine affectu,dilectioneq́ꝫ eorum quibus cum,is congre-ditur,qui hunc habitũ habet.non enim amore,uel odio,ſed quia talis eſt ipſe: probat ſingula ut oportet.nã ſimiliter tam ad notos,q̃ ad ignotos : tam ad fa-miliares,q̃ ad non familiares idipſum aget,in ſingulis tamẽ ut conuenit. non
92 enim æque familiarium:& externorum curam habere,neque dolore ſimiliter eos afficere oportet. Vniuerſaliter igitur dictum eſt:ipſum congredi ut opor tet. Reſpiciens autem ad honeſtatem,utilitatẽq́ꝫ:coniectabit dolorem non af ferre,uel delectare. uidetur enim hic circa uoluptates, doloresq́ꝫ eos uerſari: qui in congreſſionibus fiunt.atque quibus uoluptatibus non eſt honeſtũ ipſi, uel affert damnũ delectare,eas moleſte feret,& eliget dolorem inferre.Et ſi fa cienti deformitatem non paruam afferat,aut damnũ:oppoſitio uero paruum dolorem,non probabit ſed ægre feret.Diuerſo autem modo cum ijs qui ſunt in dignitatibus:& cum priuatis,& cum magis,minuſ'ue notis: & cum aliarũ identidem differentiarum hominibus congredietur,ſingulis tribuẽs id quod decet.& per ſe quidem expetens delectare:cauens autem dolorẽ afferre,& ſe-quens ea quæ eueniunt ſi ſint maiora honeſtũ inq̃,& id quod conducit. Atq́ꝫ uoluptatis gratia magnæ,quæ eueniet:dolorem affert paruum.talis eſt igitur ipſe medius:ſed nomen non habet. Is autem qui delectat:ſi id agit ſtudẽs eſſe
93 iucundus,non ob aliud quicq̃: placidus uocatur.ſin emolumenti cauſa ſui, ut inde ſibi proueniat in pecunijs & in ijs quæ pecunijs cõparantur utilitas:adu-lator. Eum uero qui moleſte fert omnia:difficilem contentioſumq́ꝫ quendam diximus eſſe. Videtur autem extrema inter ſeſe oppoſitionem ſuſcipere:quia medium nomine caret.

COMMEN.

90 IN CONGRESSIONIBVS autem & vſu. } Hic eſt quartus tractatus huius libri in quo ſucceſſiue philoſophus declarat de virtutibus circa actus humanos, & communem conuerſa-tionem hominum: ex quibus oritur voluptas aut dolor. diuiditur in tria capitula. in primo docet de quadam virtute quam per ſimilitudinem vocat amicitiam, in ſecundo de virtute, in tertio de co-mitate, primum capitulum diuiditur in tres partes, in prima oſtendit circa voluptates, & dolores non omnes, ſed eos qui proueniunt in conuerſando ex communione verborum, & actuum eſſe me-diocritatem & extrema, in ſecũda declarat eam, & etiam quaſdam proprietates: in tertia vitia oppo-ſita, dicit autem in prima incipiendo ab extremis, quia medium nomen non habet, quòd in conuer ſationibus communibus viuendi, quidam reperiuntur nimium aſſentantes placendi ſtudio, quidam econtra moroſi atq́ꝫ difficiles, & omnibus moleſti, ex his extremis probat philoſophus ſicut etiã ſupe rius fecit, in non nullis alijs eſſe circa hanc materiã quandam mediocritatẽ, quia vbicunq́ꝫ ſunt ex-
91 trema ibi datur etiã medium. VERVM ipſi nomen. } Declarat hac in parte phs quæ eſt ſecũda hu ius capituli: hanc mediocritatẽ ex parte cuiuſdã nominis quo eam appellat ſimilitudine quadã ami citiã: ponit tamen differentiã quæ eſt inter eam, & amicitiam proprie dictã, quia hæc non eſt cum affectu, & cũ amore, illa vero cũ affectu. ſed tamẽ eſt habitus quidã talis gratus, & dulcis in cõuerſan-
92 do cum fit ſm rectã rationem, & debitis circunſtãtijs, quia talis eſt. i. quia habet talẽ habitũ. NON.

enim ęque.} Nam gradus plures ſunt ſocietatis hominũ vt in libro de officijs Cicero docet. ſummatim igitur affert philoſophus quaſdã proprietates q̃ tali habitui tribuuntur, quæ videntur eſſe quinq;. prima eſt quòd talis verſabitur cũ omnibus vt oportet, ſecunda eſt quòd reſpiciens ad honeſtatem, & vtilitatẽ coniectabit non afferre dolorẽ, aut voluptatem vt videtur facere extremi habitus, & declarat de quibus voluptatibus, aut doloribus loquitur. tertia proprietas eſt duplex nũc ex parte huius conuerſantis, nunc ex parte illius cũ quo talis conuerſatur & eſt hmõi. ſ. quod is conabitur afferre voluptates, q̃ ſunt honeſtę, aut non damnoſæ, aut ſibi qui affert aut illi: cui afferuntur, quod ſi voluptates illę ſint alterutri damnoſę, aut turpes, non afferet illas, ſed potius afferet illi dolorẽ fugiẽs damnum & turpitudinem, & exiſtimans per hoc melius fore tam ſibi q̃ ei cum quo ipſe conuerſatur. quarta proprietas eſt quòd diuerſo modo verſabitur cũ ijs qui ſunt in dignitatibus conſtituti, aut priuati, & cũ notis, aut ignotis. quinta proprietas eſt q̃ ſumitur comparatiõe voluptatis ad dolorẽ. ſ. quòd talis vir expetet per ſe delectare, cauebit aũt afferre dolorẽ, & ſequetur & faciet ſecundũ illa quę eueniunt. ſ. honeſtũ & vtile, ſed magis ſemper cauebit de ſe ab inferendo dolorẽ q̃ afferendo voluptatem. 15 aũt qui delectat.} Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua declarat vitia oppoſita tali me- 93
diocritati, & dicit quòd excedens in delectando non eſt vno modo, nam aut delectat ſolum delectandi cauſa, & non ob aliũ reſpectũ vel ſtudio lucrandi, primus dicitur aſſentator: ſecundus adulator vt patet in textu: deficiens vero moroſus appellatur, & is magis opponitur medio q̃ excedens.

De ueritate, & eius extremis. Cap. VII.

CIrca eadem fere uerſatur & arrogantiæ mediocritas: quæ quidẽ & 94
ipſa nomine caret, atque non inutile fuerit de ijs etiam pertractare. Nam & ea magis quæ ad morem pertinent percipiemus: ſi de ſingulis fuerit pertractatum. Et uirtutes etiã ipſas mediocritates eſſe credemus: ſi id in omnibus fuerit ita ſeſe habere perſpectũ. de ijs igitur qui in conuictu ad uoluptatem congrediuntur, atq; dolorem: iam diximus. ſed nũc de ueracibus mendacibusq; ſimiliter, & in uerbis, & in actibus, & in fictione dicamus. Arrogans itaq; præclara: & ea quæ non inſunt, & maiora q̃ inſunt; 95
fingere ſibi uidetur. Diſſimulator aũt contra, negare quę ſibi inſunt, aut imminuere ſolet. At medius cum ſit talis ut unũquodq; quale eſt ipſum dicat, atque oſtendat, tam uita, q̃ uerbis eſt uerax, ea ſibi ineſſe confitendo quæ inſunt: & neque maiora neque minora. Fit aũt ut horum unũquodq; quiſpiam & alicu- 96
ius, & nullius rei cauſa faciat. atq; qualis eſt unuſquiſq; talia tam dicit q̃ agit. & ita uiuit, niſi alicuius gratia agat. per ſe aũt mendacium improbum eſt, & ui- 97
tuperabile. uerum autem probum ac laudabile. Itaq; uerax quidem cũ ſit medius: eſt laudabilis. Mendaces aũt ambo uituperabiles ſunt, ſed arrogans magis. At. n. de utroq; dicamus oportet, prius autem de ueraci. Atque nõ de illo 98
nunc dicimus: qui in ſtipulationibus uerum dicit, & in ijs quæ ad iuſtitiam & iniuſtitiam pertinẽt. (Hæc enim ad aliam accõmodantur uirtutem) ſed de eo qui in quibus hoc nihil refert, & in uerbis & in uita ex eo uera dicit, quia habi- 99
tu talis eſt. atque talis ęquus & bonus eſſe uidebitur. Qui nanq; uerũ amat, & in quibus nil refert uera dicit: is multo magis uera dicet, in q̃bus refert. ut turpe enim mendacium fugiet: quod & per ſe fugiebat. Talis uero laudabilis eſt. Magis autem ad defectionem ueritatis declinat. hoc enim æquabilius eſſe uidetur propterea q; exuperationes ſunt permoleſtę. Sed qui res ſibi maiores q̃ inſunt fingit, ſi nullius cauſa rei: prauo quidem eſt ſimilis. non enim mẽdacio 100
gauderet. uanus tamen magis: q̃ malus eſſe uidetur. Sin alicuius gratia: ſi gloriæ uel honoris, non nimium eſt uituperandus, ut arrogãs. ſin argenti. & eorũ

quæ

101 quæ ad argentum rediguntur:deformior eſt. Arrogans aũt:non in potentia,
ſed in electione conſiſtit:habitu nanq̃,quia talis eſt.arrogans eſt,ſicut & mẽ-
dax quidam ipſo mendacio gaudens,quidam gloriã aut lucrum affectãs. Qui
igitur gloriæ cauſa ſunt arrogãtes:ea ſimulant pro quibus homines laudãtur,
aut beati eſſe dicuntur.qui uero gratia lucri:ea quorũ uſus ad proximos trãſit
& q̃ non ineſſe latere poſſunt.fingunt.n.ſe medicos,uel uates egregios. Qua-
propter plurimi hominũ talia ſimulant:ac arroganter ſibi aſſumũt. ſunt.n.in
102 ipſis ea quæ dicta ſunt. At diſſimulatores attenuantes ſua:elegantiores mori-
bus eſſe uidentur. Non enim id lucri cauſa facere uidentur:ſed fugientes tumi-
103 ditatem. Maxime aũt hi negant ea quæ ſunt præclara,ut & Socrates faciebat.
Sed qui parua manifeſtaq́ diſſimulant:ij delicati ſimul,malicioſiq́ dicuntur.
& facile ſperni poſſunt. Atq́ id ipſum arrogãtia uidetur interdum,qualis eſt
Lacedæmoniorum ueſtitus. Nam & exuperatio,& nimia defectio: ad arro-
gantiam pertinet. Sed qui moderate diſſimulatione utuntur nec ea diſſimulãt
quæ nimis ante oculos ſunt & extant: gratioſi eſſe uidentur. Aduerſari autem
104 arrogans ipſi ueraci uidetur. eſt enim diſſimulatore deterior.

COMMEN.

94 CIRCA eadem fere verſatur. ❳Hoc eſt ſecundũ capitulum in quo philoſopus declarat aliam
mediocritatem quæ itidẽ eſt in conuerſatione humana:& dicitur veritas & collocatur inter
duo extrema.ſ.inter arrogantiã,& diſſimulationem.diuiditur.n.in quatuor partes q̃ ſuis locis pate-
bũt.in prima videtur tria afferre,vnũ quòd circa eadẽ ferme verſatur arrogantię mediocritas.i.ipſa
mediocritas,cuius exceſſus eſt arrogantia.ſecundũ quòd non eſt inutile de ijs docere.tertio aſſignat
95 huius rationem.erit.n.aliqua vtilitas in talibus habitibus declarandis,quia percipiemus euidẽtius
omnes virtutes eſſe mediocritates ſi hoc appareat oĩbus cõpetere. ARROGANS itaq;. ❳Hæc eſt
ſecunda pars huius capituli,in qua oſtendit quid eſt mediũ circa hanc materiam,& quid extrema,&
quæ pertinent ad vtraq;.dicit igitur in primis quòd arrogans fingit ſibi ineſſe pręclara,q̃ nõ ſunt &
illa q̃ ſibi inſunt facit maiora verbis exaugendo,diſſimulator aũt negat ea quæ ſibi inſunt, aut illa
verbis minuit & extenuat,medius vero nec ſibi fingit ineſſe q̃ non ſunt,& ea quæ inſunt,nec maio-
96 ra,nec minora facit. AT qui fit. ❳Declarat ph̃s qũo hæ conditiones inſunt cuiq; iſtorum. horum
enim ſingula poſſunt fieri alicuius,& nullius gratia.i.non ob vlteriorem finem,qui nullius gratia fa
ciunt hæc:ſunt aũt aut veraces,aut arrogantes,aut diſſimulatores,quia ij proprie vidẽtur agere, &
dicere ſm habitum qui in ipſis eſt,& non aliqua alia cauſa externa ducti,& non ad aliquẽ aliũ reſpe
ctum,nam proprie veraces veritatẽ dicũt vt veritatem dicant,& mendaces mentiũtur vt mentiãtur
proprie dicti,qui autẽ aliqua cauſa exteriore permoti veluti,aut gloriæ aut lucri cupiditate,magis
videntur agere,& dicere propter talẽ cãm quã propter habitũ,aut mentiẽdi,aut dicẽdi verũ,nam re-
mota cã illa,& pręmio veritatis vel mendacij,non tales apparerent:ſed verax vel mendax ſm habitũ
ſiue ſit cauſa ſiue non ſit:ſemper ſe oſtẽdet talem qualis eſt. PER ſe aũt. ❳Declarat ph̃s quid in his
97 habitibus eſt dignũ laude,& quid reprehenſione,mendaciũ inquit eſt vituperandũ,& hoc tribuitur
vtriq; extremo.medium vero eſt laudabile:ſed extremorum arrogans eſt magis vituperandus q̃ diſſi
mulator & eius operationes. AT enim de vtroq;. ❳Hæc eſt tertia pars capituli in qua oſtendit, &
98 declarat ipſum mediocritatem,& quid maxime pertineat ad eam & ad veracẽ, declarat igitur prius
de medio,& oſtendit de quo verace nũc loquatur.eſt enim aliquis verax q in iudicijs,& teſtimonijs
vera dicit:alter eſt qui in conuerſatione,& locutione cõi eſt verax,& de hoc loquitur. ATQVE ta-
99 lis æquus. ❳Declarat ph̃s quid maxime pertineat ad ipſum veracem de quo nũc loquitur dicendo
quòd ipſe videtur eſſe ꝓbus,quia ſemper vtitur veritate,& ea gaudet, & dicit quòd talis magis de-
clinat verſus diſſimulationẽ non tamen diſcendendo à medio.non.n.omnia quæ ſibi inſunt prædi-
cat ac profitetur:& non debet exponi iſte textus vt faciũt nonnulli,qui dicunt quòd iſte verax non eſt
ita poſitus in medio,quia æqualius eſt declinare magis ad diſſimulationem q̃ ad oſtentationẽ,nos
aũt dicimus quòd eſt in medio,& diſtat ab vtroq; extremo non per diſtantiam quãtitatis:ſed per ne-
gationem extremorum. habet tamen cum ſit in medio ſimilitudinem maiorem cum defectu quàm
cum exceſſu,ſicut etiam ſupra de manſuetudine diximus,& de quibuſdam alijs dici poteſt. notan-

dum quòd veritas de qua loquimur eſt conformitas eorum quæ aguntur,& dicũtur vt concurrant verba cum factis,& hæc virtus videtur reduci ad iuſtitiã,& eſſe cõnexa cũ ea,quia ſicut iuſtitia eſt ad aliũ:ita hæc virtus ad aliuni eſſe videtur. Itẽ conſiſtit in æqualitate quadã actuum,& cõuerſationũ, quod videtur eſſe proprium iuſtitiæ quæ ponit etiam æqualitatem in actibus humanis,quare ad iuſtitiam quoquo mõ redigi videtur:licet ſit diſtinctus habitus vt patebit in.v. SED qui res ſibi ma- 100
iores.} Hæc eſt quarta pars huius capituli in qua phs declarat vitia oppoſita tali mediocritati, & primo videtur diſtinguere arrogantem,& dicit quòd eſt triplex,vnus qui maiora ſibi fingit q̃ inſint nullius rei cauſa,& is dicit phs paruó eſt ſimilis,quia gaudet mendacio,& mentitur vt mẽtiatur per habitũ mentiendi qui eſt in eo,& addit quod potius videtur vanus q̃ malus:cũ nullius cauſa mẽtiatur,ſed ſolum quia gaudet mendacio.ſecũdo modo dicitur arrogans qui ſibi maiora fingit alicuius cauſa,& iſte eſt duplex:aut cauſa gloriæ,& honoris,& talis ſm phm non eſt multum vituperandus, aut cauſa pecuniç,qui eſt tertius in ordine,& talis eſt longe deformior, verum neuter iſtorum duorũ videtur proprie vituperãdus propter habitum arrogantiç,'niſi illum haberet ſimul cum iſtis cauſis, ſed videntur mentiri,non quia delectentur mendacio vt mendaces,ſed alio ſtimulãte vitio,aut ambitionis,aut auaritiç:quia cauſa honoris vel lucri impelluntur ad mentiendũ. ARROGANS au- 101
tem.}Declarat manifeſtius phs in quo conſiſtit arrogantia dicendo quod non conſiſtit in potẽtia, & ex eo quòd habet aliquid ex quo poteſt,aut nõ põt ſe iactare.ſ.ſibi aſſumendi & mentiendi,ſed in ipſo habitu,& electione quæ ab habitu proficiſcitur,& fit de ipſo vt de mendaci,quidã.n.eſt mẽdax quia gaudet mendacio,alter ob aliquam cãm mentitur,& is non dicitur talis per habitum,ſed talis arrogans poteſt eſſe duobus modis.ſ.aut cauſa gloriæ aut cauſa lucri vt ſupra diximus:& phs declarat in textu quales ſint,& qũo ſibi aſſumant ea quæ non habẽt.ea quæ diximus.ſ.vſus ad proximos & potentia latendi. ETIAM ſunt his.}ſ.medicinæ & aruſpicinç. AT diſſimulatores.}Nũc phs 102
declarat alterum extremum.i.ipſum defectum,& primo comparat eum cum exceſſu dicẽdo quòd. ij tales videntur elegantiores quam arrogantes,qui non cauſa lucri aut aliqua cupiditate ducti id faciunt:ſed cauſa euitandç timiditatis. MAXIME aũt.}Oſtẽdit phs quòd duobus modis fieri hic 103
defectus poteſt,alij nanq; negant ea quæ ſunt præclara ſibi ineſſe ſicut faciebat Socrates qui vtens ironia occultabat ſcientias quas habebat:alij vero ſunt qui negant ea quæ ſunt parua,& manifeſta & hi appellantur græce βαυκοπανοῦργοι.Hi.n.ſunt tales vt cũ habeant paruas virtutes vix laudibus dignas & omnibus manifeſtas:eas minuũt verbis,ut audiẽtes reaſſumant atq; amplificent, & nõ ſunt proprie ironici vt de Socrate ſuperius dicebatur, ſed habent in paruis rebus aſtutiam quandã quæ ſpernenda eſt,& parui facienda. βαυκὸς eſt genus calciamẽti muliebris valde delicati quo ionici deditι delitijs vtebantur:accæperunt.n.à Perſis multa ornamenta,& deliciarum ſpecies in quibus poſtea,& Perſas,& oẽs græcos ſuperarunt,iſti igitur qui parua,& manifeſta quæ in ſe habẽt ea verbis minuunt vt alijs laudandi occaſionẽ præbeant:tali nomine appellantur quaſi ſint aſtuti,& calidi in minimis rebus,& delicatis & parui momenti,verum hoc interdũ arrogantia eſſe videtur.cum.n.ea negant,& minuunt verbis quæ ſunt in eis manifeſta:magis ex eo laudari velle videntur,& in arrogãtiam incidere,& ipſum exceſſum:dum ad defectum inclinant ſicut Lacædemonij videbantur facere: qui cum eſſent in bello omniũ prope græcorum excellentiſſimi,ex nimio contemptu veſtiũ quibus tenuiſſimis vtebantur, in arrogantiã quandã videbantur incidere.ferunt aliquando Diogenem conſpicatum Platonis cathedram valde ornatam in eam præſente Platone ſui ſq; diſcipulis aſcendiſſe, camq; pedibus multotiẽs preſſiſſe dixiſſeq; faſtum tuum calco ò Plato. Ad hoc Platonẽ reſpondiſſe aiunt faſtũ faſtu calcas o Diogenes:quaſi ex ea cõtẽnendi oſtentatione ſibi gloriã q̃reret. ADVER- 104
SARIVS autem.}Cõparat extrema inter ſe,& cũ medio more ſuo,& oſtendit exceſſum magis opponi medio.i.arrogantiam q̃ defectum vt patet.

De comitate,& eius extremis. Cap. VIII.

CVm autem ſit & requies in uita,atque in hac ipſa,ioco ſeſe recreent
homines,uidetur & hic eſſe quædam æquabilis congreſſio:& di- 105
cendo,& audiendo ea quæ oportet,& ut oportet.Differt autem & 106
dicendo inter tales:& audiendo tales.atque patet & in his exupe-
rationem eſſe medij,& defectionem.Qui igitur in ridiculis exuperãt:ſcurræ 107
uidentur eſſe ac importuni,affectantes omnino ridiculum,& magis coniectãtes facere riſum,quàm honeſte loqui,& non afficere eum dolore: in quem facete dicunt.Qui uero neque dicerent quicquam ridiculi,neque alios dicere pa

terentur:ruſtici,duriq́ eſſe uidentur. At is qui cum moderatione iocatur, co-
mis atque urbanus uocatur: talem ſanè moris iam habitum aſſecutus,ut ad be
ne,recteq́ iocandum ſeſe flectere poſſit.huiuſcemodi, nanque motiones mo-
res ipſius eſſe uidentur:atque uti corpora,ſic & ipſi mores,motionibus diſcer
nuntur.Cum autem exundet ipſum ridiculum,plurimiq́ ioco,ſalibuſ'ue ma-
gis quàm oportet gaudeant:ſcurræ quoque eodem nomine nuncupantur, ut
gratioſi,elegantes.Sed eos differre atque non parum,ex ijs quæ diximus con
108 ſtat. Accommodatur autem huic habitui medio : & ipſa dexteritas. Atque
ipſius eſt dextri,ea dicere & audire: quæ ad modeſtum uirum,liberalemq́ ac-
commodantur.ſunt enim quædam,quæ ioco dicere & audire : talem hominẽ
decet. Atque ipſius liberalis iocus & eruditi: à ſeruilis ioco,rudiſq́ differt.li-
109 cet hoc tam in antiquis, q̃ in nouis comędijs intueri.quibuſdã.n.uerborũ ob-
ſcœnitas,quibuſdam potius ſubintellectio,ridiculũ erat,atq́ hæc non parum
110 honeſtatis differũt ratione.Is ne igitur dicendus eſt recte facetijs uti: qui dicit
ea quæ liberũ hominem decet: an is qui eum qui audit: dolore non afficit, uel
etiã delectat. An & hoc indefinitum eſſe uidetur.eſt.n.aliud alij odio,& iucũ-
dum.talia aũt & audiet.quæ nanq́ fert audiendo,ea uidetur & facere. At non
quiduis faciet.etenim facetiæ: conuitia quædam ſunt.Et legulatores nonnulla
conuitia dicere uetant. fortaſſe autẽ illos & nonnulla prohibere facete dicere
oporteret.uir itaq́ gratioſus,ac liber: ita ſeſe habebit quaſi ſibiipſi lex ſit in io
co. Talis eſt igitur ipſe medius ſiue dexter, ſiue urbanus, ſiue comis dicatur.
111 Scurra autem à ridiculo ſuperatur.Et neque ſibi atque alijs parcit: modo mo-
ueat riſum.eaq́ dicit,quorũ nihil prorſus gratioſus ipſe diceret: & aliqua quę
ne audire quidẽ perferret.Sed ruſticus ad tales cõgreſſiones inutilis eſt.quip-
pe cum nec ipſe quicquam afferat ſalis.& cum afferunt alij ægre, moleſteq́ fe
112 rat.requies autem & iocus: in uita neceſſaria eſſe uidentur. Tres igitur eæ ſunt
quas diximus mediocritates in uita.Sunt autem omnes circa uerborum quo-
rundam: actuum'ue communem uſum.Sed differunt q́ una circa ueritatẽ: cæ-
tera circa uoluptatem uerſantur.Atque harum altera quidem eſt in ioco: alte-
ra autem in congreſſionibus reliquæ uitæ conſiſtit.

COMMEN.

105 CVM autem ſit & requies.} Hoc eſt capitulũ tertium huius tractatus: in quo philoſophus de-
clarat aliam mediocritatẽ circa conuerſationem: & cõem hominum vitam: quã appellat co-
mitatẽ in ioco.diuiditur in quatuor partes q̃ ſuis locis patebunt.in prima igitur probat quòd circa
iocũ põt eſſe virtus,& vitia oppoſita,circa id quod eſt vtile: in vita,& cõuerſatione humana põt eſſe
mediocritas exceſſus atq; defectus,ſed iocus eſt vtilis in cõuerſatione humana,ergo circa iocum põt
eſſe mediocritas: exceſſus atq; defectus.maior nota,minor declaratur.ſ.quòd iocus eſt vtilis: qa hoĩes
plerũq; in negocijs verſantur,& niſi ceſſarent nõ poſſent perdurare.vnde interdum fit intermiſſio, &
ceſſatio quędã.ceſſatio aũt vt in decimo inquit phs,eſt propter operationẽ,ceſſare igitur oportet ali
quãdo vt recreari poſſimus,deinde melius operari.nam ad hoc propoſitũ vt ſit in corpore,ita in aĩo
quẽ ceſſatio iocunda recreat vt ceſſatio à laboribus recreat corpus.cũ igitur homines operationibus
intermiſſis recurrant ad iocũ,fieri põt vt circa illũ quidam excedant: quidã deficiant,& ſic habemus
exceſſum & defectũ: conſentaneũ eſt vt ſit ẽt qui bene,& mediocriter circa illũ ſe habeat,& hunc co-
mem vel vrbanũ appellamus: excedentem vero ſcurrã,deficientẽ durum atq; agreſtẽ.æquabilis,quæ
106 nec excedat nec deficiat. DIFFERET.} Eſt differentia non ſolum de qbus fiunt facetię,ſed ẽt inter
107 quos dicũtur.circa hęc.ſ.dicẽdo,& audiẽdo. QVI igit̃ in his.} Hęc eſt ſecũda ps huius capituli in

qua philoſophus declarat exceſſum,& defectũ,& mediocritatẽ, & appellat eo pacto quo diximus.ſ.
quòd excedentes in ridiculis ſcurrę dicuntur:qui non tam animaduertunt vt honeſti rationẽ habeãt
& ne offendant eos de quibus dicuntur ridenda:q̃ ſtudeant vt moueant riſum:deficiẽtes vero inepti
agreſteſq; vocantur:qui nec ipſi quicq̃ iocundi dicunt nec alios dicere patiuntur:mediũ vero ſeruan
tes vrbani comeſq; nuncupantur.poſt hęc affert rationẽ phs qua oſtendit in ioco mediocritatem,&
extrema eſſe talia ſm mores,dicendo quòd omnes iſtę motiones indicãt mores vniuſcuiuſq; qui ha
bet tales motiones,nã ad hoc propoſitũ vt fit in motibus corporis:ſic in motibus animi, at motus
corporis indicant corpus quale eſt veluti ſi bene incedit eſt ſanũ:ſin male eſt ęgrũ:eodem pacto mo/
tiones animi indicabũt mores animi,& aĩam qualis eſt in moribus,quare qui habẽt tales motiones
vt nimiũ gaudeant abundentq; ridiculis ſcurræ nũcupãtur,& ſic de alijs.ſ.qui minime gaudet ioco
agreſtis:qui mediocriter,& vt oportet,& decet comis erit vt dictũ eſt.verum cum pleriq; hominum
magis abundent q̃ deficiant,& ad exceſſum magis progrediantur fit vt hoĩes ſępe eos qui nimium
abũdant ridiculis & excedunt:comes & vrbanos appellent,& elegantes,cũ re vera ſint ſcurrę,& maxi
me differant ab vrbanis,& mediũ ſeruantibus, vt ſupra innotuit. ACCOMMODATVR aũt ha 108
bitui. Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua phs ſucceſſiue oſtendit quid pertinet ad quẽq; iſto/
rum triũ habituũ,& primo quid attinet ad vrbanũ.ſecundo quid ad ſcurrã.tertio quid ad rudẽ atq;
aggreſtẽ accõmodatur,& primo de vrbano hoc pacto.ad hoĩem dexterũ, & habentem dexteritatem
quãdã ingenij pertinet ea dicere atq; audire:quæ ſunt hominis modeſti atq; ingenui,at vir vrbanus
habet dexteritatẽ ingenij,ergo ad eum ſpectat,& dicere & audire ea q̃ ſunt modeſti,&c̃. QVIBVS 109
DAM enim. ſ.perſonis q̃ introducebãtur tã in antiquis q̃ nouis comœdijs,antiquę comedię tãq̃
ſatyræ fuerũt apud priſcos comicos.ferũt aũt eos priſcos ſolitos eſſe res obſcenas verbis apertis no
minare:poſtea vero cũ eſſent hoĩes modeſtiores facti conſueſſe ſi qua obſcena inciderant ambitu ho
neſtorũ verborũ tegere vt ſubintelligi poſſent, verũ obſcena q̃cunq; ſint,& q̃uocũq; dicanť minime
vrbanum decent.vnde Cicero in libro de officijs,in primiſq; prouideat ne ſermo vitiũ aliquod indi
cet eſſe in moribus,quod maxime,tum ſolet euenire:cum ſtudioſe de abſentibus detrahendi cã, aut
per ridiculum,aut ſeuere maledice cõtumelioſeq; dicitur.ſic ergo ab obſcenis cauendũ,&c. IS ne 110
igitur dicendus. Dixit aũt phs virum vrbanum dicere, & audire ea quę ingenuũ decent,& innuit
quod ad eundẽ ſpectat non offendere,cũ de aliquo facete loquitur,ex quo dubitando quæritur vter
ſit dicendus facetus:an qui dicit ea quæ ingenuũ decẽt:an potius qui non offendit audiẽtes,& dicit
quòd hoc ſm eſt quaſi infinitum,& indeterminatũ,ergo non eſt determinandus vrbanus hac condi/
tione vt non offendat:deinde ſubdit quòd ſunt quædã conuitia in facetijs quæ etiã prohibentur le/
gibus,& ab his cauebitur vrbanus, ſed vt melius intelligatur ſnĩa, & textus phi dico quod videtur
phs velle oſtendere ſm modũ dubitandi q̃ hæc mediocritas vrbani hominis determinãda eſt ab vr/
bano qui vtitur ioco reſpectu ſuimetipſius non aũt eorũ qui audiunt.i.vt dicat ea q̃ ſeipſum deceãt:
non aũt quæ offendant vel delectent eos in quos dicitur iocus.atq; cũ ignoret conditiões,& appeti/
tum audientium,debet metiri iocũ ſm ſeipſum vt ea dicat in alios,q̃ ipſe in ſe dicta libẽter audiret,
& quæ decẽtia eẽnt.debet præterea ſibimetipſi eſſe lex ne incurrat in eas facetias q̃ ſunt cõuitia,& le
gibus prohibentur.textus quoq; ſic ordinari poteſt.quonã pacto eſt determinãdus vrbanus in recte
iocando?vtrũ ſumendo eum vt reſpiciat ſeipſum dicendo ea quæ ingenuum decent?vel ſumendo
cum reſpectu audientiũ,vt.ſ.talis dicatur vrbane iocari qui reſpicit audientes,& rationẽ habet con/
ditionum eorũ.an hoc infinitum:ſoluit quaſi dicendo hoc ſecundũ.ſ.iocari ſm appetitum audien/
tium eſt indeterminatũ, nec regula capi debẽt ex appetitu audientiũ cum varius ſit,& aliud aliũ dele
ctet. SCVRRA aũt. Declarat phs nũc ſucceſſiue qualis ſit excedens.ſ.quòd eſt is qui vincitur à 111
ridiculo.i. à re q̃ mouet riſum,& permittit ſe ſuperari ab ea veluti intẽperans à voluptate.itaq; ſic ſe
ſuperari permittit vt nec ſibi nec alijs parcat. SED ruſticus. Declarat alterũ extremũ.i.defectum,&
eũ qui illum habet dicendo quòd eſt inutilis in cõi conuerſatione viuendi:cũ relaxatio,& ceſſatio in
ioco mediocris neceſſario videtur requiri.ſ.vt melius operemur. TRES igitur. Cum phs attule/ 112
rit has mediocritates,& dixerit eas verſari circa cõem conuerſationẽ vitę ne idem eſſe viderẽtur velu
ti verſantes circa eandem materiã:ideo affert differentiam phs,& eas diſtinguit vt patet in textu.

De uerecundia. Cap.IX.

DE uerecundia autem ut de aliqua uirtute dicere non oportet.Eſt.n. 113
affectui magis q̃ habitui ſimilis,Itaque diffinitur timore: timorq;
dicitur dedecoris quidam.& fit perinde atque circa res formidolo
ſas timor fieri ſolet.nam qui uerecundãtur erubeſcunt: qui timent
mortem

mortem,palleſcunt. Vtrūq; igitur ad corpus quodāmodo accōmodatum eſſe
114 uidetur:quod quidē magis ad affectū uidetur, q̄ ad habitum pertinere. Nō
aūt ad q̄uis ætatem is affectus: ſed ad iuuenilem accommodatur. Cenſemus.n.
eos,qui huius ætatis ſunt:uerecundos eſſe oportere:ut cum non ſine perturba
tione uiuant,multūq; ob hoc peccent:à uerecundia prohibeantur delinquere.
Atque laudamus quidē iuuenum eos qui ſunt uerecūdi:ſed nemo ex eo ſenio-
rem hominem laudabit,quia eſt uerecundus. Nihil.n.eorum ipſum oportere
cenſemus agere:pro quibus emergere uerecundia ſolet. Neque enim homini
probo uerecundia competit:quippe cum pro rebus improbis fiat.Non enim
115 ſunt res tales agendæ.quòd ſi quædam reuera, quædam opinatione ſunt tur-
pes:nihil refert.neutræ nanque ſunt agendæ.quare non eſt uerecundandum.
116 Sed improbi eſt & talem eſſe,ut aliquid turpe agat.probum autem ideo quē-
piam eſſe putare,quia ita ſe habet, ut ſi turpe quid egerit uerecundetur: ab-
ſurdum eſt ſane.uerecundia nanque fit pro ijs quæ ſua ſponte quiſpiam facit.
ſed nunquam ſua ſponte uir bonus res aget turpes. Fuerit autem uerecundia
probum: ex ſuppoſitione.nam ſi egerit,uerecundabitur. Hoc autem in ipſis
uirtutibus non eſt. quòd ſi impudentia,& quempiam non pudere res turpes
117 agentem improbum eſt:nihilum magis ob idipſum probum erit quempiam
118 res turpes agentem uerecundari. At uero neque continentia uirtus eſt:ſed eſt
quædam permixta. oſtendetur autem ipſa poſterius. Nunc de iuſtitia dica-
mus oportet.

COMMEN.

113 DE VERECVNDIA vero.] Hic eſt quintus tractatus huius libri qui habet vnū capitulū
tantū:in quo phs poſteaq̄ de omnibus virtutibus docuit quas antea propoſuerat in enume
ratione:relinquebatur tractare de verecundia,& indignatione,nunc de verecūdia tantū docet,& in-
dignationē omittit:quia illa quę dicuntur de verecūdia:poſſunt ferme intelligi de indignatiōe quā
tetigit antea,ſcilicet quod eſt laudabilis quāq̄ non ſit virtus,& etiam horum exacta cognitio ad orā
torem quoquo modo ſpectat:qui ſtudet cognoſcere quonam pacto ſint mouendi affectus aut ſedan-
di.diuiditur hoc capitulum in tres partes quæ ſuis locis patebunt,ſed in prima ſuam intentionem
proponendo,dicit quòd verecundia non eſt virtus:probatur duabus rationibus,nullus affectus eſt
virtus,verecundia eſt affectus ergo verecundia non eſt virtus:ratio patet per diffinitionem verecun-
dię,vel hoc modo probare poſſumus,timor dedecoris non eſt virtus ſed affectus,at verecūdia eſt ti
mor dedecoris,ergo non eſt virtus,maior clara,minor probatur à philoſopho per diffinitionē vere-
cundię vt patet.ſecunda ratio:id quod fit cum motione corporis non eſt virtus neq; habitus,at ve-
recundia fit cum motione corporis,ergo non eſt virtus vel habitus,patet ratio ex eo,quia omnis af-
fectus appetitus ſenſitiui qui eſt affixus organo corporeo fit cū motu aliquo,& mutatiōe corporis,
& dicit quòd ſit timor dedecoris circa erubeſcenda vt ita loquar,ſicut timor mortis circa formidolo
ſa. NON aūt ad q̄uis.] Hoc eſt ſecunda pars huius capituli,in qua phs oſtendit verecundiā cōpe-
114 tere tantū ſicut propriū ętati iuuenili,& recenti:ex quo etiā inferri pōt quòd nō eſt virtus,quia cōpe
teret tam ſenibus q̄ iuuenibus,quòd vero cōpetat ſoli iuuenili ætati probat philoſophus.primo:il-
lis competit verecundia qui cū perturbationibus agitentur,verecundia prohibentur à delinquēdo,
at iuuenes ſunt huiuſmodi:ergo illis competit verecundia. Item illis qui ob verecundiā pudoremq;
laudantur competit talis affectus,ſed iuuenes ſunt huiuſmodi:ergo illis competit verecundia & pu-
dor,non aūt ſenibus vt dicit philoſophus,quia magis habent ſedatos affectus,& vigent magis ra-
tione,& peritia rerum agendarū:nec cum delinquunt eam ſe emendandi expectationē vel ſpem præ-
bent quā iuuenes, quare verecūdia competit iuuenibus.notandum q; omnis affectus corporeus fit
cum aliqua corporis mutatione. Igitur cum verecundia ſit affectus appetitus ſenſitiui, patet quod
non fit ſine mutatione corporis ſicut timor,ſcilicet non fit ſine corporis mutatione,fiunt tamen cō-
trario mō iſti duo affectus licet ambo cū mutatione corporis.nā in verecundia fit motus à corde ad

partes extrinſecas quaſi à centro ad circũferentiam corporis,in timore vero ſiue formidine econtra
fit,ſcilicet ab externis partibus ad internas,& videtur euenire vt in ciuitatibus quæ cum oppugnan-
tur ad illam partẽ magis cõcurrunt defenſores,vbi maius periculum imminet:in metu igitur mor-
tis fit defectus in ipſo corde vbi eſt fons vitę,totus igitur ſanguis eò confluit tanquam ad arcem, &
propterea partes externæ relinquuntur ſine colore,qui oritur ex ſanguine: & tunc palleſcunt homi-
nes in timore,ſed in verecũdia fit ecõtra,quia defectus videtur eſſe in partibus externis,ideo ſanguis
mouetur ad exteriores partes,ac ſi fiat velamen quoddã ab ipſa natura,quo ipſum dedecus tegatur.
CENSEMVS enim.} Sequitur phs oſtendendo quòd non omni generi hominum competit vere- 114
cundia:non ſenibus vt ſupra oſtenſum eſt:non etiã viro ſtudioſo:probatur,verecundia prouenire vi-
detur ex improbis:at vir probus,non cõmittit neq; cõmittere debet improba,ergo ei non competit
verecundia:qui eſt ſtudioſus & probus. QVOD ſi quædã re vera.} Nunc videtur philoſophus af- 115
ferre tres obiectiones,& eas ſoluere.prima eſt.tu dicis ò Ariſtoteles quòd probus non debet cõmitte-
re improba:nos vero dicimus quòd improba ſunt bifariã, aut ſm veritatem,aut ſm opinionẽ. cur
igitur eum cogis habere rationem opinionis? Sufficit vt caueat ab illis quæ ſm veritatem ſunt im-
proba,& ſm ea non erubeſcat.ad hoc reſpondet philoſophus:quòd neq; prima,neq; ſecunda com-
mittere debet probus,ſed fugere etiam ea quæ opinione ſunt improba:nec ex conſequenti erubeſce-
re debet: SED improbi eſt.} Remouet ſecundã obiectionem philoſophus quæ fieri poſſet,tu dicis 116
ò Ariſtoteles quòd verecundia à probo viro remouenda eſt. ego à te intelligere velim cum probus
delinquit nũ debet erubeſcere? Ad hoc reſpondet philoſophus,quòd turpia delicta ſponte commit-
tuntur,& fiunt & circa ea quæ non fiunt ſponte neq; vitium neq; verecundia ponenda videtur.verũ
probus nunq̃ ſponte cõmittet aliquid turpe ex quo erubeſcere debeat,ſecus enim probus non eſſet
nec virtute imbutus:intelligere nanque debemus probum hic eum qui habet habitum virtutis.cũ
igitur ſponte nunq̃ operabitur turpe: profecto ei non competit verecundia, quæ cum ita ſint dicit
philoſophus quòd verecundia erit res proba ex ſuppoſitione hoc pacto,ſcilicet quia primo præſup-
ponit delictum,poſtea ſequitur ipſa verecundia quæ de ſe non eſſet proba,ſed ex ſuppoſitione,ergo
non pertinet ad virum probum,quia præſupponeret vt committeret aliquid turpe,deinde haberet
verecundiam,at hoc eſt abſurdum tribuere viro ſtudioſo,quia turpe cõmittitur ſponte, at vir pro-
bus ſponte non facit turpia,nec ergo ei competet habere verecundiam. QVOD ſi impudentia.} 117
Tertia obiectio quæ non eſt admodum diſſimilis ab antecedenti,cur aufers Ariſtoteles verecundiã
a viro probo,quæ habet oppoſitam impudentiam,nam ſi impudentia eſt res turpis:pudor videtur
eſſe res proba.Ad hoc reſpondet philoſophus negando conſequentiam,quia non valet,impudentia
eſt res improba,ergo verecundia eſt res proba,ſicut de alijs videmus oppoſitis,vt de timore,& auda-
cia,quorum ſi alterum eſt improbum non ſequitur vt alterum ſit probum,quare vir probus neutrũ
debet habere,ſcilicet neq; impudẽtiam,neq; etiam verecundiam,quæ præſupponit delictum,quod
non eſt in viro probo præſupponendum. notandum quòd quantum ad hoc propoſitum ſpectat
quòd cauſa remota remouetur effectus,non loquimur nũc de effectibus illis productis, quia nõ de-
pendent à quibuſdam cauſis ſuis,vt filij qui remotis parentibus ſupereſſe poſſunt.dicimus ergo ijs
omiſſis quòd verecundia ſit propter timorem dedecoris.dedecus autem volũtarie fit, & turpitudo,
ergo erit cauſa voluntaria,ſed cauſa peccandi,& turpitudinis committendę nunquam apud probũ
voluntarie fit,ergo nec voluntaria erit.cõcluditur ergo quòd ſiquis diceret impudentia eſt res vitio-
ſa:ergo verecundia ſtudioſa:dicendum quòd neutrum horum eſt virtus, & quòd ſi impudentia eſt
improbum quid,non tamen ſequitur quòd verecundia pertineat ad ſtudioſum cum ſemper malũ,
& delictum præſupponere videatur,verumtamẽ male operantem erubeſcere melius eſſe puto q̃ im-
pudentem eſſe,& nullum dedecus timentẽ,quia videtur eſſe pudor affectus laudabilis in iuuenibus
proprie. AT vero nec cõtinẽtia.} Hæc eſt tertia pars huius capituli,in qua poſtea q̃ oſtẽdit quòd
verecundia non eſt virtus,ſed affectus quidam,nunc affert quandam diſpoſitionem laudabilẽ quæ 118
etiam non eſt virtus,& hæc eſt continentia, quaſi dicat quòd non eſt mirandum quòd verecundia
ſit laudabilis,& tamen non ſit virtus:quia ſunt etiam alia,ideſt diſpoſitiones quædam laudabilesq;,
tamen non ſunt virtutes ſicut eſt continentia.continens enim nondum habet habitum, & quãuis
in eo ratio ſuperet appetitum,tamen non ſine difficultate,& pugna.in ipſo uero temperato qui ha-
bet iam habitum virtutis,ſtatim rationi obtemperat appetitus,ſed hæc in ſeptimo latius.notandũ
quòd indignatio videtur eſſe affectus laudabilis,& tamen hic potius attulit continentiam,quia vi-
detur quadrare propoſito ſuo ob ſimilitudinem quam habet cum verecundia.

FINIS.

ARISTOTELIS STAGIRITAE ETHICORVM AD NICOMACHVM LIBER QVINTVS.

IOANNE ARGIROPYLO BYZANTIO INTERPRETE, CVM DONATI ACCIAIOLI FLORENTINI COMMENTARIIS.

De iuſtitia, iniuſtitia, & modis iniuſti. Cap. I.

1 DE iuſtitia autem & iniuſtitia cōſideremus oportet:cir
ca quales actus uerſantur:& qualis nam mediocritas
ſit ipſa iuſtitia : & inter quæ iuſtum ipſum mediū eſt,
atque hæc conſideratio eundem ſeruet modum doctrí
næ quo antea dicta conſiderauimus. Videmus itaque
omnes talem habitum dicere iuſtitiā uelle:quo homi
nes apti ſunt ad res iuſtas agendas,& quo iuſta agunt
& uolūt iuſta. Eodem modo talem habitum & ipſam
iniuſtitiam dicere,quo iniurias agunt homines,reſq; uolunt iniuſtas.quapro
pter & nobis hæc primum ut in figura ſubijciantur.Non enim in ſcientijs, &
2 potentijs,atque habitibus res ſeſe habet eodem modo.Eadem nanque poten
tia ſcientiaq; contrariorum eſſe uidetur.ſed contrarius habitus non eſt cōtra
riorum. nempe à ſanitate ſana duntaxat,& non contraria fiunt.dicimus enim
quempiam ambulare ſane:cum perinde ambulat atque ſanus. Sæpe igitur cō
3 trarius habitus ex contrario cognoſcitur:ſæpe etiam habitus ex ſubiectis.Nā
ſi bona corporis habitudo ſit nota:& ipſa mala corporis habitudo ſit manife
ſta.Et ex ijs quæ bonam habitudinem efficiunt corporis ipſa bona habitudo
ſit nota:& ex ipſa rurſus ea quæ faciunt ipſam.ſi enim habitudo bona ſit ſpiſ
ſitas carnis,& malā habitudinē raritatem eſſe carnis:& id quod efficit habitu
4 dinē bonam,efficere ſpiſſitatē in carne,neceſſe eſt. At uero plerūq; ſequitur ſi
alterū pluribus modis dicatur,& alterū pluribus dici.ut ſi iuſtū:& ipſum in
iuſtū.Videtur autē tam iuſtitia q̃ iniuſtitia pluribus modis dici.ſed quia pro
pinqua eſt ipſarū æquiuocatio:latet & non ita ut ijs quę longe diſtant,eſt ma
nifeſta. Multum.n.talia differunt forma.patet.n.clauem ęquiuoce dici & eam
5 quæ ſub collo eſt animaliū:& eam qua oſtia claudūtur. Sumatur igitur quot
iniuſtus dicitur modis, atq; uidetur iniuſtus eſſe:& qui à legibus exorbitat,
6 & qui plus capit,atque iniquus.quare patet & iuſtū eſſe eum qui legitime fa
cit:& eum qui æquus eſt. Iuſtū ergo eſt quod eſt legitimū,& quod eſt æquū.
7 Iniuſtum uero quod eſt cōtra leges:& quod eſt iniquum. Cum aūt iniuſtus
& pluris ſit auidus:non erit ipſe circa omnia bona.ſed circa ea dūtaxat in qui
bus conſiſtit proſpera fortuna atque aduerſa,quæ ſimpliciter quidem ſemper

ſunt bona,alicui uero non ſemper:homines aũt illa ſibi optant,atq; perſequũ
tur.at non oportet.Sed optare quidẽ ea quæ ſunt ſimpliciter bona.& ſibiipſis
eſſe bona . expetere aũt ea quæ ſibiipſis ſunt bona,oportet. At.n.iniuſtus non 8
ſemper plus: ſed minus etiã expetit in iis: quæ ſunt ſimpliciter mala. Sed quia
uidetur & minus malũ quodam modo bonum eſſe,& plus habendi cupiditas
ipſius eſt boni: fit ut pluris ob id ipſum uideatur auidus eſſe. Eſt autẽ iniquus
(Hoc.n.continet:& eſt cõe)& legum tranſgreſſor.hoc enim,legũ inq̃ tranſ-
greſſio.i.iniquitas: omnem iniuſtitiam continet.& eſt ad iniuſtitiam omnem
cõe.Cum autem legum trãſgreſſor ſit iniuſtus,qui uero legitime facit iuſtus: 9
conſtat omnia legitima eſſe quodam modo iuſta.ea nanque quæ à facultate fe
rendarum legum ſunt definita: legitima ſunt.& horum unumquodq; iuſtum
dicimus eſſe. Ipſæ autem leges de omnibus dictant: coniectantes aut cõmunẽ
omnium utilitatem,aut optimorum,aut principum,uel uirtute,uel aliquo alio 1
tali modo. Quare uno modo dicimus iuſta ea quæ felicitatem,eiusq; partes ſo
cietati ciuili efficiunt & conſeruant . Præcepit autem lex & ea agere : quæ ad
uirum pertinent fortem.ut non deſerere locum in acie,non fugere,non abiice-
re arma.Et item ea quæ ſunt temperantis.ut non cõmittere adulterium,non li
bidine uti.Et etiam ea quæ ſunt manſueti.ut non pulſare,non conuitia dicere.
Et in cæteris identidẽ uirtutibus atque uitiis: alia iubẽs,alia uetans.recte qui-
dem ea quæ recte poſita eſt: deterius autem ea quæ incõſulte eſt exarata. Hæc 10
igitur iuſtitia,perfecta quædã eſt uirtus: at non abſolute,ſed ad alium.atq; ob
idipſum iuſtitia præclariſſima perſæpe uirtutũ eſſe uidetur. Et neq; eſt heſpe
rus ita,neque lucifer admirabilis. Et prouerbio dicere cõſueuimus. Iuſtitia in 11
ſeſe uirtutes continet omnes. Atque perfecta maxime uirtus eſt: quia perfectę
uirtutis eſt uſus,idq;. eſt ex eo quia non ad ſe ſolum , ſed ad alium etiam is qui
ipſam habet: uti uirtute poteſt. Complures.n.in propriis quidem uti poſſunt:
ſed in iis quæ ſunt ad alium nequeunt. Et propterea ſententia Biantis illa bene
ſeſe habere uidetur: magiſtratus uirum oſtendit.ad alium enim eſt:& in ſocie
tate iam ipſe magiſtratus conſiſtit. Ob id autẽ ipſum & alienum bonũ ipſa iu-
ſtitia ſola uirtutum eſſe uidetur: quia ad aliũ eſt,agit enim ea quæ alii uel prin
cipi uel reipublicæ conferũt. Peſſimus igitur eſt qui ad ſeipſum,& ad amicos 12
utitur prauitate. Optimus autẽ nõ qui ad ſeipſum: ſed qui ad alium utitur ipſa
uirtute.hoc enim eſt opus difficile. Hæc igitur iuſtitia nõ pars uirtutis: ſed to- 13
ta eſt uirtus. Similiter & iniuſtitia huic contraria non uitii pars: ſed totum ui-
tium eſt.quid aũt intereſt inter hanc iuſtitiam & uirtutem ex iis quæ diximus
innoteſcit. Sunt enim idem: eſſe autem nõ eſt idem. Sed quo quidẽ eſt ad aliũ, 14
eſt iuſtitia,quo uero talis eſt habitus ſimpliciter,uirtus.

COMMEN.

DE IVSTITIA autem & iniuſtitia. Poſtea quàm philoſophus diligentiſſime do 1
cuit de omnibus virtutibus moralibus,quas in ſecundo ſibi declarãdas propoſuit:in
hoc quinto libro docet de ipſa iuſtitia: quæ præclariſſima virtus eſt,& cognitu difficil
lima,nec ſine ratiõe poſterior in ordine collocatur.nam cum dicatur multipliciter,&
ſit aliquo modo tota virtus,& quaſi aggregatum quoddã ex omnibus virtutibus mo-
ralibus, merito conſentaneum fuit ad eius notitiam præbẽdã prius noſſe alias oẽs virtutes.Diuidi-
tur autem

tur autem hic liber in tres partes principales, in prima docet de iuſtitia proprie dicta. in ſecunda de ęquo & bono: in tertia vero de iuſtitia quæ non eſt propria, ſed per tranſlationem, & ſimilitudinem dicitur talis. prima pars duos continet tractatus, & aliæ duæ duos. itaq; quatuor ſunt tractatus. primus tractatus rurſus diuiditur in quinq; capitula, in primo docet de iuſtitia in communi deſcribēdo, & diuidendo ipſam in iuſtitiam legalem ſiue legitimam: & iuſtitiam particularem quæ eſt pars. in ſecundo docet de iuſtitia particulari, & diffinit, & diuidit eam in duas ſpecies. ſ. incōmutatiuam, & diſtributiuā. in tertio oſtēdit quō oportet ſumere medium in iuſtitia diſtributiua. in quarto quomodo ſumitur medium in iuſtitia cōmutatiua. in quinto excludit errorem circa medium iuſtitiæ, & refellit opinionem pythagoricorum, ſed diligenter conſiderandus eſt philoſophi ordo: qui vt in alijs multis: ita etiam in hoc libro mirabilis eſt. in hoc autem capitulo primo incipit à quodam cōfuſo, & communi quaſi deſignando ſecundum conſuetudinem ſuam ea quæ poſtea pingere vult. deinde gradatim ea aperit & diſtinguit. nam cum ſint quatuor termini. ſ. iuſtitia, iuſtum, iuſte agere & iust de omnibus vel pluribus iſtis loqtur pene ſimul. poſtea vero ſucceſſiue aperit omnia vt ſunt, & qualia ſunt. primo igitur deſcribit iuſtitiam, & iniuſtitiam in communi vt aliquam notitiā quaſi per figuram tradat de ipſis. deinde vt confuſionem tollat, oſtendit quod iuſtitia, & iniuſtitia dicitur multipliciter, & incipit diuidere ipſas oſtendendo quòd alia eſt iuſtitia legalis quæ dicitur tota: alia particularis: & ſimiliter iniuſtitia, & cum velit oſtendere iſtos habitus loquitur in concreto ſumendo iuſtos & iniuſtos, & res tales quæ magis percipiuntur, q̄ habitus in abſtracto, ſicut etiam ſuperius fecit cū loqueretur de magnanimitate ſumpſit magnanimum, in hoc autem principio pauca tangit de particulari iuſtitia vt aliquantulum innoteſcat: quia de hac latius dicet, poſtea reſumendo eā, cū de ipſa tractare videatur eſſe ſua principalis intentio, de iuſtitia vero legali dicit plura in hoc loco, quia poſterius eam omittet, & tamen vult vt de ea habeatur notitia ne incidamus in æquiuocationem, & alteram pro altera ſumamus. ea autem declarata reſumit iuſtitiam particularem vt diſtincte & late doceat de ea diuidendo in partes ſuas vt in ſequentibus apparebit, ſed intelligendum, quod antea declarauit primo virtutes quæ verſantur circa affectus vt eſt fortitudo, & temperantia, deinde eas quæ ſunt qua ſi mediæ. i. partim circa affectus partim circa actus vt eſt liberalitas, & huiuſmodi. nunc autem in ordine eam virtutem declarat quæ eſt circa actus, & cū in illis attenderentur mediocritates primo circa affectus, & ex conſequenti circa actus, hic vero attenditur quomodo ſint circa actus, & quomodo iuſtitia ad alium operetur, quare poſt doctrinam illarū ponitur hæc in ordine, & ob ſuperiorem rationem etiam, quia iuſtitia dicitur aliquo modo tota virtus, & oportebat antea cognoſcere omnes virtutes ad hanc cognoſcendam quæ aliquo modo dicitur eſſe aggregatum quoddam ex illis vt antea diximus. primum autem capitulum diuiditur in quatuor partes q̄ ſuis locis patebunt. in prima igitur parte philoſophus proponendo intentionem ſuam dicit quòd nunc oportet conſiderare de iuſtitia & iniuſtitia. primo circa quos actus verſatur: ſecūdo qualis mediocritas ſit. tertio inter quæ ſit tanq̄ inter extrema iuſtum ipſum vt mediū, & per hæc tria videtur iuſtitia differre à cæteris virtutibus. nam per primum differt, quia cæterę virtutes ſunt circa operationes internas, & ipſos affectus: poſterius vero circa actus externos, iuſtitia autem cum non conſiſtat in affectu primo attenditur, & verſatur circa actus, per ſecūdum modum differt iuſtitia ab alijs virtutibus, quia illę ſunt in medio rationis quo ad nos: iuſtitia vero eſt in medio rei, & quod ſumitur ex parte rei, per tertium modum differt ab alijs: quia quælibet virtus eſt mediocritas inter extrema vt inter exceſſum & defectum: quorum vterq; eſt habitus, & alter ab alio diſtinctus. iuſtitia vero eſt in medio alio pacto: qa ambo extrema occupat in iuſtitia ſicut inferius ſuis locis apparebit. addit poſtea philoſophus quòd in declaranda iuſtitia vtetur doctrina vt antea, quia non demonſtratiuam per cām, ſed ea qua vſus eſt in reliquis virtutibus. VIDEMVS itaq. }[Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua affert deſcriptionem iuſtitię, & iniuſtitiæ in genere ſecundum communē ſententiam hominum, & primo iuſtitiam dicit eſſe habitum per quem homines diſponuntur ad agendum, & per quem volunt, & agunt res iuſtas, ſecundo iniuſtitiā dicit eſſe habitum, per quem homines diſponuntur ad operandum, & volunt, & agunt res iniuſtas. has autem deſcriptiones præſupponere videtur quaſi figuram quādam: quam poſtea pingere oportet. notandum quòd iſtę deſcriptiones bene aſſignatę eſſe videntur ſi ſumantur iuſtitia, & iniuſtitia in genere. dicit. n. quòd iuſtitia eſt habitus: per quem homines ſunt apti, & diſpoſiti ad res iuſtas agendas, nam ſicut per quamlibet virtutem homines ſunt apti ad operandum ea: quæ ſiunt ſecūdum virtutem illam: ita per iuſtitiam in ſexto. virtus. n. moralis intentionem facit rectam. Addidit poſtea agunt & volūt, quia non ſequitur producit iuſtas operationes, ergo eſt iuſtus, ſed oportet operationes producere ſecundum habitum talis virtutis per voluntatem, & electionem ideo bene addi volunt. dicunt etiam nonnulli quòd per hoc philoſophus innuit in quo ſubiecto eſt iuſtitia, ſcilicet in voluntate non autem in appetitu ſenſitiuo ſicut ſunt aliæ virtutes morales, quæ non reducuntur ad iuſtitiam, ſed de hac materia, & de

ſubiecto virtutum moralium alius dabitur cõmodior locus dicendi,hoc autem dicimus quia varię
fuerunt opiniones de ſubiecto virtutum,quidam dixerunt omnes virtutes morales eſſe vt in ſubie/
cto in appetitu ſenſitiuo,quidam in voluntate:quidã in appetitu & voluntate ſimul,quidã omnes
in appetitu præter iuſtitiam quam in voluntate collocarunt,tamen non oſtenditur cauſa cur ipſa iu
ſtitia non ſit etiam in appetitu ſenſitiuo,cum ſit habitus qui videtur etiam moderari quoquo modo
affectum internum vt cæterę virtutes:ſed hanc diſputationem in alium locum differamus. NON 2
enim in ſcientijs. ¶ Probare videtur philoſophus illas deſcriptiones bene fuiſſe aſſignatas,quia non
ita ſit in habitibus vt in potentijs,& ſcientijs quæ ſunt contrariorum.at contrarię operationes non
fiunt ab eodem habitu,ſed à contrarijs habitibus:ideo in aſſignatione iuſtitiæ non oportuit pone/
re contraria:nec etiam in aſſignatione iniuſtitiæ:ſed vtrũq; habitũ diffinire per ea quæ ſunt ſibi pro/
pria,& accommodata,nam inconueniẽs fuiſſet dicere quòd iuſtitia eſt habitus per quem operamur
res iuſtas & iniuſtas.verũ ſcientia,& potentia ſuſcipiunt contraria,& per contraria diffiniri poſſunt:
vt viſus eſt potentia viſiua nigredinis,& albedinis:& ſcientia eſt nigri,& albi veri & falſi,ſed habitus
iuſtitiæ non eſt iuſtorum & iniuſtorum,& hoc probat exemplo,nam ſanitas eſt veluti quidam habi
tus corporis,à quo proficiſcuntur omnes operationes nõ læſæ:non autem ab eodem habitu profici
ſcuntur operationes lęſæ,quare ſanitas non eſt contrariorum:potentia vero,& ſcientia eſt contrario
rum,cum iuſtitia,& iniuſtitia non ſint ſcientię nec potentiæ,ſed habitus:ideo vnaquęq; ex ſibi accõ
modatis diffinita eſt oppoſito modo : & non vna atq; eadem ex contrarijs . dubitatur hac in parte:
quia dicere quiſpiam poſſet:temperãtia eſt circa voluptates & dolores.fortitudo circa timores, & au
dacias vel fiducias,quæ ſunt contraria,ergo habitus eſt contrariorum vt ſunt iſtę virtutes:præterea
ſcientia eſt contrariorum,ſed ſcientia eſt habitus:ergo habitus eſt contrariorum.cõtra phm̃,dicẽdũ
ꝙ habitũ eſſe cõtrariorũ duobus modis conſiderari põt,aut ſubiectiue & obiectiue:aut actiue & ope
ratiue:itaq; cum dicitur quod fortitudo,& temperantia eſt cõtrariorum,dicendũ ꝙ obiectiue verſa
tur circa timores,& fiducias quæ ſunt contraria:non tamen actiue,quia operationes quas producit
ſemper ſunt fortes:& non contrariæ.i.nunc fortes nunc non fortes.Ad ſecundam rationem dicendũ
quòd verum eſt ſcientiam eſſe habitum,ſed duplex eſt habitus.ſ.actiuus & ſpeculatiuus , ſcientia eſt
habitus ſpeculatiuus,iuſtitia actiuus,& de actiuo loquitur hic philoſophus,conſiderando eũ ſecun
dum ſuas operationes.itaq; non ſequitur quòd ſi habitus ſpeculatiuus ſit contrariorum vt ſcientia,
quòd ſit habitus actiuus etiam contrariorum , & preſertim ſi ſumatur ſecundum ſuas operationes,
quas non producit contrarias vllo pacto:quin etiam ſi ſumamus ſcientiam ſecundum operationes
ſuas,& ſi ſit rerum contrariarum vt oſtendimus:tamen ſecundum eam forſitan nõ dicemus nos pro/
ducere operationes contrarias.ſ.ignorantię operationes:verum ſcientia conſideratur hic vt habitus
percęptiuus contrariorum. SÆPE igitur fit. ¶ Cum ſuperius poſuerit exemplum in ſanitate dicen 3
do quòd illi ſane incedunt : qui ambulãt vt ſani:quòd etiam percipi videtur ex his qui ambulant vt
ægri,quia ſani non ambulant vt ægri , ideo tanq̃ obortum videtur inferre ex ſupradictis quod ſæpe
contrarius habitus cognoſcitur ex contrario habitu,& cum hoc modo cognoſcatur , & etiam alijs
modis,ideo ponit tres modos.primus eſt ex contrario habitu vt diximus:nam ſi bona habitudo ſit
manifeſta,item & ex ea mala habitudo innoteſcit.ſecundus eſt ex ſubiectis,quãdoq; vero ſubiectum
ex habitu percipitur.nam ſi eſt bona habitudo ſpiſſitas carnis , conſequens eſt vt mala habitudo ſit
raritas carnis.tertius modus eſt ex cauſa effectiua,& interdum cauſæ effectiuæ ex habitibus,& item
ex his quæ bonam habitudinem efficiunt corporis,ipſa bona habitudo,& reliqua in textu.bene igi/
tur allatę ſunt deſcriptiones ille iuſtitiæ,& iniuſtitiæ cum ex percęptiõe vnius habitus cõtrarij:per/
cipiatur alius habitus contrarius.bene etiam explicauimus modos quibus cognoſcitur habitus.nã
ex habitu cognoſcitur ſubiectum,& cauſa à qua proficiſcitur talis habitus,& ex ſubiecto econtra,&
cauſa cognoſcitur talis habitus vt dictum eſt.notandum quòd ex cognitione alterius cõtrarij emer/
git cognitio alterius,& hoc modo multi philoſophi venabantur cognitionem alterius contrarij:vt
ſi albedo eſt color diſgregatiuus viſus,nigredo erit color congregatiuus,& ſic diffinitio contrarij nõ
oſtenditur omnino,& proprie ſed innoteſcit aliquo modo. AT vero plerunq; ſequitur. ¶ Hæc eſt 4
tertia pars huius capituli,in qua philoſophus poſita deſcriptione iuſtitiæ in genere,& in cõmuni cũ
ipſa multifariam dicatur diuidit eam in ſuas partes ſubiectiuas.dicit autem in primis quòd plerũq;
ſit vt ſi vnum contrariorum dicitur multifariam & alterum etiam:nõ eſt tamen hoc verum in omni/
bus,ſed in multis,& affert hoc ad propoſitum ſuum de iuſto & iniuſto,quorum vtrunq; multifariã
dicitur,ex quo etiam iuſtitia,& iniuſtitia multis modis dicentur:tamen hoc non videtur in ipſis val
de manifeſtum,quia ea de quibus iuſtitia,& iniuſtitia dicitur,non multum videntur inter ſe differre:
ſed latet æquiuocatio in illis,verum affert exemplum eorum quæ ſunt æquiuoca,& multipliciter di/
cuntur:tamen eorum æquiuocatio eſt manifeſta,quia valde ſunt inter ſe diuerſa atq; diſtracta,ęqui
uoca vero dicuntur vt in prædicamentis oſtendit philoſophus quorũ nomen cõmune eſt,ratio vero
ſubſtantię

ſubſtantiæ diuerſa ſecundum illud nomen.ſed ea quorũ æquiuocatio manifeſta apparet ſunt, vt cla-
uis.ſignificat.n.& inſtrumentum quo hoſtium clauditur,& oſſa quæ ſunt ſub collo animalis,hoc &
ſi ſit commune nomen tamen ratio ſubſtantiæ manifeſtiſſime apparet eſſe diuerſa.notandum quòd
eorum quæ dicuntur multipliciter:quædam manifeſtę differunt,quædam latent.quádoq; enim ea
quæ ſunt ſub eodem nomine habent rationem aliquo modo ſimilem,& illa videntur aliquo modo
propinqua,ſunt autem plura huiuſmodi quæ dicuntur partim æquiuoca:partim vniuoca ſicut eſt
de anima quæ dicitur vegetatiua:ſenſitiua & rationalis,& commune eſt nomẽ,& ratio quoquo mo
do ſimilis licet prius de vna q̃ de altera prædicetur,& dicatur & ſit diuerſa ſpecies earum , quædam
vero ſunt quæ habent tantum commune nomen:rationem vero penitus diſtractam , & iſta vidẽtur
eſſe æquiuoca caſu vt canis qui dicitur æquiuoce de marino,& cœleſti,& terreſtri cane,& in ijs faci-
le patet ęquiuocatio:in iuſtis vero,& iniuſtis quæ multifariam dicũtur æquiuocatio videtur latere.
5 SVMATVR igitur.] Nunc philoſophus incipit diuidere iuſtitiam,& iniuſtitiam, & primo pro
bat quòd iuſtus multifariam dicitur hoc pacto.iniuſtus dicitur multifariam.at ſæpe fit vt quot mo
dis dicitur vnum oppoſitorum,tot dicatur & alterum,ergo iuſtus qui eſt contrarius iniuſto dicetur
multifariam,& enim ex magis noto nobis.i.iniuſto procedit philoſophus ad declarandum iuſtum
nobis minus notum,tunc vltra iniuſtus dicitur multifariam.ſ.duobus modis.nam tranſgreſſor le-
gum,& is qui eſt pluris cupidus qui etiam dicitur iniquus , iniuſtus appellatur,ergo iuſtus dicetur
multipliciter.ſ.ſeruator legum,& qui nõ eſt pluris cupidus,ſed æquus,præterea dicit quòd tot mo-
dis dicitur iuſtum,& iniuſtum.i.operatio iuſta & iniuſta,quot modis dicitur iuſtus & iniuſtus , ſed
iſta dicuntur bifariam,ergo etiam iuſtum & iniuſtum,quare iniuſtum erit tranſgreſſio legum,& cu-
piditas pluris vt ita loquar.ſimiliter etiam iuſtitia,& iniuſtitia dicetur bifariam per locum à coniu-
6 gatis. ATQVE iniquus.] Hoc non eſt tertium membrum,ſed eſt declaratiuum eius qui plus ap
petit quaſi dicat,philoſophus qui plus appetit.i.iniquus.notãdum quod ſit ſicut ſupradiximus vt
ab altero contrariorum cognoſcatur alterum,& hoc non indifferenter,ſed quando vnum eſt notius
altero,ſicut fit hic vbi iniuſtitia eſt notior iuſtitia,& iniuſtum iuſto,& iniuſtus iuſto.nam vitia ma-
gis cognoſcuntur cum habeant latitudinem,& pluribus ac pluribus modis fiant,& cõmittãtur.vir
tutes autem conſiſtũt in puncto,& medio indiuiſibili,& difficile eſt medium attingere.quare ex ma-
gis noto proceſſit philoſophus ad declarandum minus notum nobis præterea bene poſuit hunc or
7 dinem etiam vt per hominem iuſtum declarat operationem , & per operationem habitum. CVM
autem iniuſtus.] Hoc loco declarat philoſophus membra diuiſionis allatę,& dicit cum iniuſtus ſit
is qui pluris eſt cupidus, non dicetur cupidus abſolute omnium bonorum , ſed eorum quæ dicũtur
fortunæ bona,& externa vt diuitiæ,honores & huiuſmodi,at iſta dici vidẽtur ſimpliciter,& de ſe bo
na:at non ſemper alicui ſunt bona vt probo viro ſunt bona tanquam inſtrumenta ad exercitatiões
virtutum,improbo vero mala propter abuſionem illorum,& addit vlterius quòd homines ea bona
quæ de ſe talia eſſe videntur,petunt ſibiq; adeſſe precantur de ipſorum vſu nihil cogitantes,nec ſecũ
reputantes quòd in pernitiem eorum ſe vertere poſſint . multi enim vt in principio inquit ob diui-
tias periere,quare precari debemus quòd ea quæ ſunt ſimpliciter bona ſint etiam nobis bona,& ex-
petere vt adſint nobis ea quæ nobis ſemper,& abſolute ſunt bona vt ſunt bona interna.notandum
quòd diuitiæ,& alia huiuſmodi externa quæ hic dicuntur ſimpliciter bona:proprie nec bona , nec
mala dici poſſunt,tamen ſi alterutrum dicendum ſit,bona potius appellantur q̃ mala,verum diuer-
ſificantur ſecundũ vſum,ſed quantum ad hoc propoſitũ ſpectat bonum bifariam capere poſſumus,
aut vere proprie bonum quod eſt perfectio hominis , aut bonum aut inſtrumentum , hoc ſecun-
do modo dicere poſſumus de externis quod ſunt bona quibus vtimur tanq̃ inſtrumentis ad exercen
das operationes virtutum .verum vt ad propoſitũ redeamus cupidus pluris dicitur ille:qui ſibi plu-
8 ris de bonis externis expetit quàm ſit æquum. AT enim iniuſtus.] Cum iniuſtus ſibi plus bono-
rum externorum expetat quàm conueniens ſit,ſtatim ſequitur quòd etiam minus malorum exter-
norum vt minus habere paupertatis,minus tributorum, & ſimilium.itaq; non ſemper dicitur iniu-
ſtus plus appetens:ſed etiam minus interdum appetens,tamen communiter dicitur appetens pluris
quia reuertitur pene in idem cum dicitur appetens plus bonorum,& minus malorum , quia appe-
tens minus malorum videtur eſſe plus boni appetens cum minus malum habeat aliquo modo ra-
tionem boni inquantum eſt eligibile,in duobus enim malis vt inquit Cicero,cum fugiendũ maius
ſit:minimum eſt eligendũ,ex quo fit vt minus appetens mali:ſit plus appetens boni,& ideo erit plu
ris cupidus q̃ æquum ſit,ergo & iniquus etiam tranſgreſſor legũ,nam iniquitas comprehendit oẽm
iniuſtitiam,& improbitatem.itaq; omnis iniuſtus ſiue ſit plus ſiue minus appetens eſt iniquus , &
tranſgreſſor legum.ſed notandum quòd philoſophus dicit inferius quòd eſt iniuſtitia quæ eſt tranſ-
greſſio legum,& nihil differt à tota vitioſitate niſi ratione.nam iniuſtitia dicitur ad alium:tota vitio
ſitas ad ſeipſum vt patebit inferius,eſt etiam alia particularis iniuſtitia,quæ nõ eſt tota vitioſitas

ſed ſpecies vitij.cũ igitur philoſophus dicit quòd plus appetens eſt iniquus:poſſumus dicere quòd
eſt iniuſtus ille particularis vt iniquus comprehendat plus,& minus appetens:vt iniuſtus particula
ris poteſt etiam dici,eſt iniquus.i.tranſgreſſor legum vt iniquus extendat ſe ad plura.i.ad omne ge-
nus improbitatis,ita vt omnis plus appetens ſit iniquus,& tranſgreſſor legum non autem econtra,
quia poſſunt eſſe alię ſpecies improbitatis,& tranſgreſſionis legis quæ non erit iniuſtitia illa particu
laris,quæ eſt pars vitij,& pars iniuſtitiæ totius..C V M autem legum tranſgreſſor.}Hæc eſt quar- 9
ta pars huius capituli.in qua philoſophus declarat iuſtitiam quæ dicitur tota virtus, & legalis ſiue
legitima,& primo determinat de iuſto tali,quia nobis eſt notius,deinde de iuſtitia,probat aũt quòd
omnia legitima ſunt quodãmodo iuſta.illa omnia quæ ſunt inſtituta,& determinata à legibus ſunt
quodammodo iuſta,ſed omnia legitima inſtituuntur à legibus,ergo ſunt quodammodo iuſta.No
tandum quod philoſophus dicit quodammodo:quia aliquid legitimum videtur iuſtum huic ciui-
tati:quod alij ciuitati non eſſet propter differentiam rerum pub.& gubernationum.nam in re pub.
quæritur æqualitas ſecundum libertatem:in gubernatione optimatum ſecundũ virtutem.poſt hęc
dicit philoſophus quòd leges de omnibus dictant coniectantes cõmunem vtilitatem prouidẽdo in
omnibus,& videtur tangere tres ſtatus gubernandi ciuitates.ſ.rem pub.optimates,& monarchiã:In
omnibus leges prouident tribuendo pœnas,& præmia vel ſecundũ virtutem vel merita vel alio mo
do.hæc cum ita ſint,dicit philoſophus nos vno modo dicimus iuſta ea quę efficiunt,& conſeruant
felicitatem ciuilem,iubent enim leges ea quæ ſunt viri fortis,& temperati, & ſic in alijs virtutibus
reſpectu ciuilis ſocietatis vt ipſa fiat,& conſeruetur quo ad fieri poſſit felix, & dicit quòd illa lex eſt
bona quæ recte,& conſulte poſita,quæ autem temere:mala eſſe videtur.Plato vero dicebat non eſſe
eas appellandas leges,quæ improbę eſſent. notandum quòd omnes operationes quæ pertinent ad
vnamquãq; virtutem,faciunt,& conſeruant talem virtutem.ex virtutibus autem, & operationibus
ſecundum virtutem emergit ipſa felicitas,quare cum leges determinent de omnibus quæ faciũt, &
conſeruant felicitatem humanam, iſta autem ſunt operationes ſecundum virtutem,conſtat omnia
legitima eſſe iuſta.propoſitum enim ipſarum legum,& omnium legum latorum,& gubernatorũ ci-
uitatum eſſe debet felicitas cõmunis,& ciuilis ſocietatis quo ad fieri poteſt,vt ſicut medico ſanitas,
ita gubernatoribus ciuitatum,& cõditoribus legum ſuorum ciuium ſalus,& felicitas propoſita ſit,
H Æ C igitur iuſtitia perfecta.}Declarauit ſuperius phs de iuſto legitimo quòd eſt nobis notius: 10
nunc de ipſa iuſtitia legitima dicendo quòd eſt perfecta virtus nõ ſimpliciter,& abſolute,ſed ad aliũ
vt patebit inferius,& item eſt tota virtus,vnde perſæpe omnium virtutum præclariſſima eſſe vide-
tur,& neq; heſperus neq; lucifer ita mirabilis vt Euripides inquit.heſperus & lucifer eadẽ eſt ſtella.ſ.
Veneris & in ortu dicitur lucifer, quia præcedit ſolẽ:in occaſu heſperus quia ſequitur.affert poſtea
aliam auctoritatem Theognidis poetæ qui dixit iuſtitiam continere in ſe omnes virtutes. duo igi-
tur propoſuiſſe videtur,vnum quòd iuſtitia eſt perfecta virtus non abſolute,ſed in vſu ad alium.Itẽ
quòd ipſa eſt tota virtus cum contineat omnes virtutes. A T Q V E perfecta.}Probat illud primũ 11
philoſophus quod propoſuit hoc pacto:illa virtus, qua poteſt ſtudioſus vti non ſolum ad ſe,ſed ad
aliũ, eſt virtus maxime perfecta,ſed iuſtitia legitima eſt huiuſmodi,ergo eſt perfecta virtus:patet ra
tio quia virtus perficit habentem,quòd ſi vltra hoc ſtudioſus poteſt vti tali virtute ad aliũ erit profe
cto illa virtus valde perfecta,quia additur virtuti id quod eſt difficile,ſcilicet bene operari ad alium
quia poteſt quis facilius ſe bene gubernare q̃ ſeipſum,& alios,& propterea bene dictum eſt à Biante
quòd magiſtratus virum oſtendit,& hanc ſententiam laudat philoſophus,quia magiſtratus eſt ad
miniſtratio quædam ad alium,ideſt ad commune bonum in ſocietate ciuili.Ob id aũt ipſum.Ex ſu-
pradictis infert vnum obortum.ſ.quod ex eo quòd virtus eſt ad alium non dicitur bonum habentis
bonum:ſed alienum cum reſpiciat bonum alterius & humanę atq; ciuilis ſocietatis bonum ex quo
perfecta,& cclara virtus eſſe videtur iuſtitia:in qua vt inquit Cicero ſplendor eſt virtutis maximus:
ex qua viri boni nominantur. P E S S I M V S igitur.}Affert aliud obortum ſiue correlarium ex ſu- 12
pradictis ad idem propoſitum.nam ſi ille eſt optimus qui non tantum ad ſeipſum,ſed ad alios virtu
te vtitur:econuerſo ille erit deterrimus qui,& ad ſeipſum,& ad alios vtitur prauitate,& eſt quaſi pro-
batio ſententię ſuę ab oppoſito.& notandum eſt quòd philoſophus loquitur hic de actiuis,nã ſpe-
culatiua virtus excellentior eſt,quàm actiua: licet tantum habentem perficiat.excedit enim nobilita
te vt patebit in ſexto. H Æ C igitur iuſtitia.}Probat quòd iuſtitia legitima eſt perfecta virtus:nunc 13
declarat ſecundum quod propoſuit,ſcilicet quòd eſt tota virtus cuius probatio ex ſupradictis colli-
gi poteſt,vt concludendo dicatur quòd illa virtus ad quam pertinet vti qualibet virtute eſt tota vir
tus,ſed iuſtitia legitima eſt huiuſmodi,ergo iuſtitia legitima eſt tota virtus. Q V I D aũt intereſt.} 14
Hac in parte philoſophus videtur remouere obiectionem quæ oriri potuiſſet ex dictis.nam potuiſ-
ſet aliquis dicere ſi iuſtitia eſt tota virtus,ſuperflue videtur philoſophus eam afferre præter enumera
tas virtutes.dicit ergo philoſophus quod differentia quæ eſt inter virtutem totam,& ipſam iuſtitiã
patet

patet ex dictis.diximus enim quòd eſt tota virtus non ſimpliciter,& abſolute,ſed cũ hac exceptiõe,vt ſit tota virtus ad alium.itaq; ſunt idem re,differunt aũt ratiõe.nam ſi capiantur omnes enumeratę virtutes,& cum ipſis etiam iuſtitia particularis,tunc dicemus quod hoc aggregatum eſt tota virtus ſumendo eam abſolute.verũ ſi ſumatur quòd earum ſiue huius aggregati vſus eſt ad alium,tũc illa eadem tota virtus hoc modo ſumpta dicetur iuſtitia. dubitatur circa ea quæ dixit philoſophus quòd iuſtitia legitima eſt tota virtus.nam varię fuerunt de ea opiniones.quidam enim dixerũt hanc eſſe virtutem quandam diſtinctam ab alijs ſicut eſt,fortitudo,temperãtia,& alię inter ſe virtutes diſtinctę veluti quædam ſpecies virtutis.probant hoc pacto,illa ſunt diuerſa,& diſtinguũtur quorũ ſubiecta ſunt diuerſa:ſed ſubiectũ in quo eſt iuſtitia eſt voluntas vt illi aiunt.appetitus vero eſt ſubiectum in quo eſt temperantia & cætera,ergo iſtę virtutes erunt diſtinctę inter ſe cum habeãt diſtincta ſubiecta in quibus ſunt.verum ſiquis diceret quòd hæc eſt præſtantior contra eos,ergo eſt tota: non valet conſequentia,cum homo ſit præſtantius animal,quàm equus,& tamen non eſt totũ animal.hæc opinio non videtur vera,& reſpondendum ad eorum argumentum hoc modo.cum enim dicunt.quorum ſubiecta ſunt diuerſa:ea etiam diuerſa ſunt:concedo ſi accipiatur vnum particulare ſubiectũ,ſed accipio quandam potentiam cõmunem ipſius animi in qua conueniunt appetitus & voluntas:& in illa potentia cõi dico hanc virtutem eſſe veluti habitũ aggregatum ex cunctis virtutibus:in eo ſubiecto & in ea potentia,quæ appellari poteſt voluntas adepta,vniuntur enim inter ſe per ipſas virtutes:cum appetitus irrationalis de ſe ſit per obedientiam rationalis,& vnitur cum voluntate,& in illa potentia dicere poſſumus quòd eſt iuſtitia legitima:quæ eſt tota virtus ad aliũ.nã illud aggregatũ omnium virtutũ ſi ſumatur)vt eſt perfectio habẽtis ad ſeipſum dicetur tota virtus,ſin vero vt eſt ad aliũ dicetur iuſtitia legitima.Præterea ſunt alij qui etiam alia ratione compulſi dixerunt iuſtitiam hanc non eſſe totam virtutem,& arguebant hoc pacto.ſi iuſtitia eſt tota virtus:iniuſtitia erit tota vitioſitas vt ita loquar. & qui haberet talem iniuſtitiam haberet totam vitioſitatẽ,& omnia vitia in ſe:quod non videtur poſſe fieri.quomodo enim habebit ſimul auaritiam,& prodigalitatem,audaciam,& timiditatem,& huiuſmodi quæ in eodem ſimul eſſe non poſſunt? quare nemo poterit eſſe vitioſus ſecundum talem iniuſtitiam.horum quoq; opinio non videtur eſſe vera licet ipſi ſuis rationibus magis appropinquent ſententię philoſophi.dicendum igitur primum tota virtus vt perfectio quædam poteſt eſſe in viro ſtudioſo:quia ſimul ſumptę poſſunt eſſe in eodem cũ non contrarientur inter ſe.quòd ſi omnia vitia non poſſunt eſſe ſimul in eodem,non ſequitur, ꝙ nõ poſſint eſſe virtutes.illud enim eſt ex ratione vel conditione vitiorum quæ ita inter ſe contrariantur vt ſimul ſe compati non poſſint.malum enim vt inquit antea philoſophus ſeipſum deſtruit. quare erit vitioſitas tota eorum vitiorum quæ ſimul eſſe poſſunt.philoſophus itaq; hanc opinionem habere videtur quòd homo habeat potentias & aptitudines:ſecundũ quas omnes virtutes ſuſcipere poſſit.verum cum iſtę potentiæ ſint particulares habebit vnaquæq; ſuam virtutem tanq̃ in ſua ſede collocatam:quæ erit perfectio talis potentiæ.redundare,autem poſtea videtur quædam potentia cõmunis quaſi quidam nodus ab illis virtutibus compactus,& in tali potentia erit aggregatum omnium iſtarum virtutum tanq̃ quoddam totum ex virtutibus ſimul ſumptis conſtitutum. nõ enim anima dicitur ſecundum vnam partem vel potentiam eſſe perfecta:cum autem omnes partes vel potentiæ ſunt perfectæ:oritur quoddam totum ex illis perfectionibus ſimul ſumptis,& hæc eſt tota virtus, q̃ ob ſuam perfectionem cum extenditur ad alium aliquod nomen habere debet.ſit.A.ſed melius eſt vt vocetur iuſtitia legitima,quia leges iubent omnia opera virtutis fieri,& etiam ad alium,& ad commune bonũ ciuitatis,& ideo appelletur iuſtitia ſecundum leges.nam vt videbimus paulo poſt,alia eſt iuſtitia particularis quæ eſt vna ſpecies virtutis,& differt ab hac vt apparebit,hæc ſufficiunt pro declaratione,ſed de ſubiecto iuſtitiæ alio loco dicendum erit.

Quid iuſtitia particularis,& quotuplex. Cap.II.

Quærimus aũt eam iuſtitiã,quæ uirtutis eſt pars.Eſt.n.quædam ut diximus.Et itẽ iniuſtitiam eam:quæ pars uitij quædam eſt.Eſſe autem hanc iniuſtitiã,hoc indicat ſignũ.qui nanq; cęteris uitijs operatur,iniuriã quidẽ facit,at nõ plus capit.ut qui clypeũ timiditate ꝓiecit,aut qui conuitia ob iracundiã dixit,aut qui non attulit ob illiberalitatem per pecunias opem.At cũ quiſpiã ſępe plus capit:nullo tum eiuſmodi uitiorũ is operatur,nec etiam uniuerſis,aliqua aũt prauitate.uituperamus enim illum,atque ob iniuſtitiam,eſt ergo alia quædam iniuſtitia:ut pars totius iniuſtitiæ

quædam & iniuſtum itidem quoddam : ut pars totius iniuſti. quod quidem
eſt præter legem. Præterea ſi quidam lucrandi cauſa facit adulterium, atque 16
pecunias accipit,quidam erogat,damnumq; patitur ob cupiditatem:hoc qui-
dem intemperans potius q̃ pluris auidus,ille autem iniuſtus,ſed non intempe
rans eſſe uidebitur.patet ergo talem illum uideri, quia lucratur. Inſuper aliæ
quidam omnes iniuriæ:ad aliquod ſemper uitium rediguntur.ut ſi commiſe- 17
rit quiſpiam adulterium:ad intemperantiam.ſi deſeruerit in acie ſocium:ad ti
miditatem.ſi pulſauerit quempiam:ad iracũdiam.ſed ſi lucratus fuerit:ad nul
lam aliam prauitatem,quàm ad iniuſtitiam ipſam refertur. Quare perſpicuũ
eſt præter totam,aliam eſſe quandam iniuſticiam partem uniuocam:quia dif- 18
finitio genere eſt in eodẽ.ambæ nanq; id poſſunt,ut ſint ad alium. Verũ hæc
quidem circa honorem uerſatur,uel pecunias,uel ſalutem,uel ſi quo uno nomi
ne complecti hæc uniuerſa poſſumus:& ob uoluptatẽ quę fit à lucro.illa uero
circa omnia ea,in quibus ſtudioſus uerſatur. Iuſtitias igitur eſſe plures:& aliã
quandam eſſe præter ipſam totam uirtutem perſpicuum iam euaſit.ſed quęnã
ſit & qualis:ſumamus deinceps oportet. Determinatũ eſt itaq; iniuſtum qui- 19
dem eſſe quod eſt contra leges:& quod eſt iniquum. Iuſtum aũt quod eſt le-
gitimum:& quod eſt æquum. Iniuſtitia igitur antea dicta eſt:à qua proficiſci
tur id iniuſtũ quod contra leges dicimus eſſe. At cũ iniquum & iniuſtũ quod
contra leges eſt,non idem ſit:ſed alterum ad alterũ ſeſe habeat ut pars ad totũ
(nam iniquum omne,iniuſtum quod contra leges:iniuſtum aũt quod contra 20
leges non omne,iniquum.plus nanq; omne,iniquũ:iniquum autem non om-
ne,plus) iniuſtum etiam & iniuſtitia : non eadem ſunt,ſed diuerſa ab illis. &
hæc ſunt ut partes: illa ut tota.hæc enim iniuſtitia:totius eſt iniuſtitiæ pars,&
iuſtitia iuſtitiæ ſimili modo. Quare de iuſtitia quæ quidem eſt pars:& de in-
iuſtitia ſimiliter eſt dicendum,& de iuſto etiã & iniuſto. Ea igitur iuſtitia quę
perinde atque tota uirtus eſt ordinata,& ea iniuſtitia quæ aduerſatur illi,qua- 21
rum altera uirtutis,altera uitij totius ad alium uſus eſt:omittatur. Et iuſtum id
& iniuſtum quod ad has attinet:patet quonam ſit modo definiẽdum. etenim
pleraq; legitimorũ ea fere ſunt:quæ à tota uirtute agũt. Lex enim iubet uniuſ
cuiuſque uirtutis uiuere rationę:& uetat uitij cuiuſuis uiuere modo. atque le-
gitimorum ea quæ ad publicam pertinent diſciplinam : ea ſunt quæ uirtutem
totam efficere poſſunt. Sed de ſingulorum diſciplina, qua quidem uir bonus
eſt abſolute,utrum ſit ciuilis an ad aliam facultatem pertineat : determinandũ
poſterius eſt,non eſt enim idem fortaſſe uirum eſſe bonum,& ciuem bonum.
Iuſtitiæ autem eius quæ eſt pars & eius quod ad ipſam attinet iuſti:una qui-
dem ſpecies eſt ea quæ in diſtributione conſiſtit,aut honoris aut pecuniarum 22
aut cæterarum rerum quæ inter eos diuidi poſſunt,qui in eadem ciuili ſocieta
te uerſantur. in his enim fit: ut quiſpiam & non æquum habeat ad alium. &
etiam æquum. Alia autem ea,quæ in commercijs eſt hominum emendandis.
cuius ſunt duæ partes. Commerciorum nanque quædam ſua ſponte faciũt ho
mines:quædam inuitis ipſis efficiuntur. Et ea quidem quæ ſponte faciunt ta-
lia ſunt:uenditio,emptio,mutuatio,uadimonium,locatio, depoſitio,mercede

conductio.

conductio.atque propterea ſponte hæc fieri dicuntur ꝙ principium ipſorum ſponte procedit ac agitur. Eorum autem quæ inuitis fiunt,quædam clandeſtina ſunt:ut furtum,adulterium,ueneficium,lenocinium,ſeruorum ſeductio,cędes cum dolo,falſum teſtimonium. Quædam uiolẽta:ut uerberatio, uincula, mors,rapinæ,membrorum captio,conuitium,contumelia.

COMMEN.

15 QVÆRIMVS autem eam iuſtitiam.} Hoc eſt ſecundum capitulũ huius tractatus:in quo
poſtea[ſ]quàm docuit iuſtitiam legitimam eſſe aggregatũ quoddam ex omnibus virtutibus:
ex quibus ſimul ſumptis videtur reſultare quoddam totum quod eſt iuſtitia legitima:nunc
vult oſtendere eſſe aliam iuſtitiam,quæ eſt vna ſpecies virtutis diſtincta ab alijs virtutibus ſicut ſpe-
cies à ſuis ſpeciebus, & ab iuſtitia legitima ſicut pars à toto . concurrit enim iſta virtus ſimul cum
alijs virtutibus ad conſtituendam iuſtitiam legitimam:concurrit inquam vt pars quædam conſti-
tutiua.diuiditur autem hoc capitulum in quatuor partes quæ ſuis locis patebunt:oſtendit autẽ in
prima quod eſt alia iuſtitia quæ eſt vt pars virtutis,& hoc declarat ex iniuſtitia ſibi oppoſita . cõtra-
rius enim habitus ex habitu contrario cognoſcitur vt ſuperius dixit.probat aũt hoc pacto.ſi eſt ali-
qua iniuſtitia vt pars totius vitioſitatis erit aliqua iuſtitia ꝙ erit pars totius virtutis.at primũ eſt.ſ.
aliqua iniuſtitia vt pars ergo erit etiam ſecundum.ſ.aliqua iuſtitia particularis . quòd aũt ſit quędã
in iuſtitia vt pars probat phs hoc medio,quia alię operationes vitiorum aliorum quæ dicuntur eſſe
iniuſtitię non dicuntur eſſe operationes tales,nec vlla illarũ plus appetendi.ergo eſt attribuẽda huic
vitio propria ſua operatio diſtincta ab alijs.quare erit vna ſpecies vitij quæ dicetur iniuſtitia conſi-
ſtens in plus appetendo:ſi.n.diſcurramus per ſingula vitia reperiemus eorũ actus eſſe longe diuerſos
vt timiditatis,& iracundię,& ſic de alijs.ſin vero ſumantur ſimul etiam differet,quia habet ſuã pro-
priam operationem tantũ plus appetendi vitioſam diſtinctam ab alijs cũ eam vituperemus vt ini-
quam.erit igitur ſpecies quędã vitij diſtincta ab alijs ſpeciebus vitiorum quæ dicetur iniuſtitia , &
erit pars illius iniuſtitiæ quæ dicitur tota,& iniuſtũ tale ſimiliter erit pars illius iniuſti quod trãſgre-
16 ditur leges.differet aũt hæc iniuſtitia ab illa ſicut pars à toto. PRÆTEREA ſi quidam lucrandi
cauſa.} Oſtendit idẽ alia ratione ſumendo vnũ actum & diuerſum finẽ.nã qui adulteriũ cõmittit vt
inde lucrum habeat ob talẽ finem dicetur feciſſe iniuriã gratia lucri,& iniuſtus erit.econtra ſi damnũ
patitur ob libidinẽ non dicetur iniuſtus:ſed intemperans ob talem finem,ex quo patet quòd etiã in
ſimilibus actibus diuerſi fines faciunt vitia differre,& diſtincta eſſe.finis igitur pluris appetendi oſtẽ-
17 dit eſſe vitium quoddã ſibi accõmodatũ.id autem eſt iniuſtitia particularis vt patet. INSVPER
alia.} Probat idẽ alia ratione:illud vitium ad quod proprie redigitur iniuria lucrandi eſt diſtinctũ à
cęteris vitijs,& iniuſtitijs vt ita loquar.at iniuſtitia eſt aliqua ad quã redigitur iniuria lucrãdi,ergo
illud erit diſtinctũ à cæteris,& ſic erit vnum vitium iniuſtitiæ particularis cui attribuetur tanꝙ pro-
pria ſua operatio iniuria lucrandi,& plus capiendi.notandũ quòd philoſophus dixit.At cũ quiſpiã
ſępe plus capit,quòd poſuit quia non dicitur per vnam tantum operationem aliquis vitioſus,nec
etiã ſtudioſus:frequentatis enim operationibus acquiritur habitus ex quo talis dicitur vitioſus vel
18 ſtudioſus ſm habitum qui in ipſo eſt:ideo phs vt diximus addit ſępe. QVARE perſpicuum eſt.}
Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua phs comparat iuſtitiam legitimã quę dicitur tota cum
ea quæ dicitur pars,& particularis declarando in quo conueniunt,& in quo differũt.verum vt iniu-
ſtitia quæ eſt tota vitioſitas,& iniuſtitia particularis conueniunt in nomine,& etiam in ratiõe:quia
ratio vtriuſq; eſt in eodem genere,ſcilicet in eo quòd eſt ad alium:ita iuſtitia tota,& iuſtitia particu
laris ſe habere videntur,conueniunt enim in nomine , & in quadam ratione communi:quia ambę
ſunt ad alium,differunt poſtea,quia verſantur circa diuerſa vt dicit philoſophus . notandum quòd
iuſtitia legitima,& particularis videntur conuenire,& in nomine qa vtraq; iuſtitia dicitur,& in qua-
dam ratione communi ipſius generis,quia vtraq; eſt ad alium.ſumamus igitur habitum quendam
communem iſtis duabus iuſtitijs:cuius nomen ſit iuſtitia,& diffinitio eius ſit virtus ad alium . iſta
igitur iuſtitia cõmunis ambabus:quæ eſt virtus ad alium diuidatur in iuſtitiã totã legitimã,& in iu-
ſtitiã particularem,quæ duę iuſtitiæ conueniunt in nomine,& etiam in quadã ratione ipſius gene-
ris:quia vtraq; eſt virtus ad aliũ.differunt tamen poſtea quia verſantur circa diuerſa.nã legitima iu-
ſtitia verſatur circa omnia circa quę verſatur ſtudioſus,& aggregatum omniũ virtutũ . particularis
vero iuſtitia circa determinatam materiam vt dicit philoſophus.præterea non eodem modo ad aliũ
eſſe videntur:quia legitima videtur eſſe ad alium.i.ad rem pu.particularis vero ad alium.i.ad hunc
vel illũ particularem hominem,quare non videntur eſſe omnino vniuoca vt cũ habeant idẽ nomen

habeant penitus eandem rationem,cum illud quod dicitur ad alium diuerſimode intelligatur,& ſi/
cut de iuſtitia tota,& particulari dicimus:eodem pacto de iniuſtitia tota,& particulari dicendũ cen
ſemus,ſcilicet quòd conueniant & differant inter ſeſe ſupradictis modis.ſumatur igitur iuſtitia ſupe
rior quæ eſt tanquam genus,ideſt virtus ad alium & diuidatur in iuſtitiam totam ,& particularem:
& diffiniantur iſtæ duæ iuſtitiæ.iuſtitia legitima cum ſit virtus ad alium eſt habitus electiuus circa
ea omnia circa quæ verſatur ſtudioſus ad obſeruandas leges ob bonum commune. iuſtitia particu/
laris cum ſit etiam virtus ad alium eſt habitus electiuus circa talem materiam , ſcilicet determina/
tam puta honores,pecunias,& talia externa bona tribuens cuiq; quod ſuum eſt.iniuſtitia vero tota
cum ſit vitium ad alium:eſt habitus electiuus tranſgrediendi leges detrimenti communis , & ſui cõ/
modi gratia.iniuſtitia vero particularis quod eſt habitus electiuus circa determinatam materiam ſu
mens quod ſuum non eſt. DETERMINATVM eſt itaque.}Hæc eſt tertia pars huius capituli 19
in qua philoſophus declarat quem ordinem habent inter ſe iſtę iuſtitię,ſcilicet legitima & particula
ris reſumendo diuiſionem ſuperius allatam,& determinationem factam,ſcilicet quòd determinatũ
eſt id eſſe iniuſtum quod eſt contra leges,& id etiam quod eſt iniquum : ſimiliter quòd iuſtum eſt id
quod eſt ſecundum leges,& quod eſt ęquum.his præmiſſis oſtendit has iniuſtitias,ſcilicet contra le
ges,& particularẽ hunc ordinem inter ſe habere vt altera ſit vt totum,altera vt pars,& hoc declarat
quibuſdam terminis hoc pacto ſicut ſe habet iniquum reſpectu pluris ſic iniuſtitia contra leges ad
iniuſtitiam particularem.ſed iniquum eſt vt totum,plus vero vt pars reſpectu iniqui,ergo iniuſtitia
contra leges erit vt totum reſpectu particularis iniuſtitię. valet comparatio propter conuenientiam
quæ eſt inter illa quæ habent ad inuicem aliquem ordinem . aſſumptum autem declaratur,ſcilicet
quòd iniquum eſt vt totum reſpectu pluris:quia omne plus eſt iniquum nõ autem omne iniquum
eſt plus : quia magis eſt aliquod iniquum quod eſt minus. iniquum igitur habet ſub ſe plus & mi/
nus.quare plus videtur eſſe vna pars eius:ſic etiam iniuſtitia particularis videtur eſſe vna pars iniu/
ſtitiæ totius,ſic dicetur de iuſtitia legitima,& iuſtitia particulari.quare ex comparatione illorum ter
minorum facit illam conſequentiam philoſophus,non autem ex ordine eſſentiali : vt ait expoſitor
quidam.verum nonnulli textus vbi dicit plus habent. CONTRA leges.}Et tunc poſſemus for 20
mare rationem hoc pacto, ſicut ſe habet iniquum ad id quod eſt contra leges,ſic ſe habet iniuſtitia
particularis ad iniuſtitiam quę eſt vitioſitas,ſed iniquum eſt vt pars reſpectu eius quod eſt contra le
ges,ſic iniuſtitia particularis eſt vt pars reſpectu iniuſtitiæ quæ eſt tota vitioſitas . nam iniquum eſt
vt pars cum comparatur ad id quod eſt contra leges.eſt autem vt totum cum comparatur ad plus.
ratio,tamen reperitur iſte textus vbi ponatur contra leges loco eius quod dicit plus:& antiqui expo/
nunt ſecundum primum textum quem attulimus.verũ quomodocunq; ſe habet textus,patet quòd
ſententia philoſophi eſt quòd iſtę iuſtitię ita ſe habẽt inter ſe vt altera ſit vt totũ ut altera,pars legiti/
ma enim eſt vt totum,particularis vt pars,& eodem modo dicendum de vtraq; iuſtitia. EA igitur 21
iuſtitia.}cũ vellet philoſophus omiſſa iuſtitia , & iniuſtitia quæ dicitur tota:accedere ad declaran/
dam iuſtitiam particularem aſſignat rationem cur ſit omittenda illa iuſtitia legitima,quia conſtat
ſatis declaratio eius cum declarauerimus omnes virtutes ex quibus ipſa conſtituitur,& etiam ex ſu/
pradictis determinatum ſit de ea,& de iniuſtitia ſibi oppoſita,ſimiliter de iuſto ad iuſtitiã talem,ſcili
cet totam & iniuſto ad iniuſtitiam talem pertinente . nam iuſtitia talis complectitur vnamquamq;
virtutem & vniuſcuiuſq; vſum ad alium,eſt enim legitima.lex autem quæ proprie eſt lex iubet viue/
re ſecundum rationem cuiuſq; virtutis:vitia autem prohibet.verum de his quæ pertinent ad publi
cam diſciplinam,& de his quæ ad priuatã,& ſimiliter ad virum bonum,& ad ciuem bonum ſi ſit di/
uerſa ratio atq; doctrina poſterius dicemus.ſ.in libro politicorũ vbi determinatur illa quæſtio vtrũ
idem ſit,& oſtenditur aliũ eſſe virum bonum,& alium ciuem bonũ reſpectu quarundã rerum publi/
carum,& gubernationum quæ non ſunt rectę.verum in optima politia,& gubernatione rei publicę
non eſſe videtur ciuis bonus qui non ſit vir bonus.nam ciuilis diſciplina videtur præſupponere ho/
minem iam imbutum virtutibus,& docere quomodo illis in cõmuni , & ciuili ſocietate vtendũ ſit.
notandum quòd vnum,& idem ſubiectum videtur diſciplinæ moralis,& politicę.ſ.homo ea ratio/
ne qua ſubijcitur virtutibus,& felicitati diuerſo tamen modo.i.moralis adipſum:ciuilis ad alios,&
cõe bonum.nam eſt ſubiectũ moralis diſciplinę inquantum ſubijcitur virtutibus,& felicitati : quæ
ipſum perficiunt:perfectũ vero ſuſcipit diſciplina ciuilis,& oſtẽdit quõ talibus virtutibus vtatur ad
alium.i.ad commune bonum ciuitatis,& ſic etiam ciuilis ſcientia moralem diſciplinam præſuppo/
nere videtur.ſed hæc magis ad librũ politicorũ ſpectant. IVSTITIÆ autem eius quæ eſt pars.} 22
Hęc eſt quarta ps huius capituli in qua phs omiſſa iuſtitia legitima:incipit late exponere de ea q̃ eſt
pars,& particularis iuſtitia.itaq; eam ſumit,& diuidit in duas ſpecies:quarũ vna dicitur iuſtitia di/
ſtributiua,alia vero dicitur commutatiua ſiue correctiua morum & cõmertiorum.hæc rurſus com/
mutatiua ſiue correctiua duobus ſumitur modis,quia duo ſunt commertiorũ genera:quædã enim
fiunt

ſunt ſponte vt venditio,& alij vt ita loquar,huiuſmodi contractus,quædã vero ſiunt inuite,& hoc dupliciter,aut per ignorantiam,aut per vim,exempla ponit philoſophus in textu,& in ſequentibus latius declarabuntur.habemus ergo particularẽ iuſtitiam diuiſam in ſua membra,quorum alterum eſt iuſtitia diſtributiua:alterum iuſtitia commutatiua,ſiue correctiua commertiorum.

De iuſto diſtributiuo. Cap.III.

23 CVm autem iniuſtus ſit iniquus, & iniuſtum iniquum : conſtat &
24 aliquod medium eſſe iniqui.atque hoc eſt ipſum æquũ.Quo enim
in actu plus eſt,& minus in eodem eſt etiam æquum.ſi igitur iniu-
ſtum eſt iniquum:iuſtum eſt æquum.quod quidem & abſque ra-
tiõe cunctis ita eſſe uidetur.At cum æquum ſit medium:iuſtum,mediũ quod-
dam erit.ipſum autem æquum in minimis eſt duobus,neceſſe eſt igitur ipſum
iuſtum,& medium eſſe & æquum,& ad aliquid,& quibuſdam.atq; quo me-
dium quidem eſt,hoc aliquorum eſt:quæ quidem plus ſunt:& minus.quo au
tem æquum eſt,duobus eſt:at quo iuſtum eſt,quibuſdam eſt ; ipſum ergo iu-
ſtum , in minimis quatuor conſiſtat neceſſe eſt . quibus enim eſt iuſtum , duo
ſunt,& res in quibus & ipſæ duæ ſunt. Atque eadem eſt æquitas quibus atq;
in quibus.Nam ut ſeſe habent ea in quibus , ſic ſeſe habent & illa.ſi enim non
ſunt æqui:non æqua habebunt,ſed hinc pugnę naſcuntur,& incuſationes:at-
25 que querelæ:cum æqui non æqua,aut ęqua non æqui habent ac potiuntur.Id
ita eſſe ex eo quod pro dignitate ſit conſtat.Iuſtum enim quod in diſtributio-
nibus eſt:omnes uno ore pro dignitate quadam oportere eſſe dicunt , ipſam
tamen dignitatem non eandem omnes inquiunt eſſe:ſed populares quidem li
bertatem , pauci uero potentes opulentiam,nonnulli nobilitatem , optimates
uero uirtutem.Iuſtum ergo,rationum quandam comparationem ſubit.Com
26 parationem nanque rationum ſubire,non abſoluti numeri ſolum:ſed numera
bilis etiam omnino proprium eſt:etenim comparatio rationum,æqualitas eſt
rationum : & in quatuor minimus eſt , & ſeiunctam quidem in quatuor eſſe
cõſtat. An nõ & cõtinua in quatuor eſt:uno nãq; termino utitur ut duobus:
& his illum ſumit hoc pacto,ut A ſeſe habet ad B :ſic B ſeſe habet ad C.bis
igitur dictum eſt ipſum b,quare ſi b bis poſitum fuerit,quatuor erunt ea quæ
comparationem ſubeunt rationum.eſt autem & ipſum iuſtum in quatuor mi-
nimis:& ratio eadem eſt.Sunt enim ſeiuncta ſimiliter:& quibus,& quæ.Erit
ergo ut eſt a terminus ad b terminum:ſic c terminus ad terminum d. Et
mutato ergo ordine,ut a ſeſe habet ad c :ita b ſeſe habebit ad d.Quare & to-
tum ad totum,quod quidem diſtributio ipſa coniungit.Et ſi ita compoſitum
fuerit:iuſte coniungit,Coniunctio igitur a termini cum c :& b cum d iuſtum
eſt id,quod ad diſtributionem accommodatur,& eſt medium eius quod com
parationem rationum non ſubijt.quod enim ſubit ipſam medium eſt.iuſtum
autem ſubit.Talem autem rationum comparationem , mathematici geome-
27 tricam uocant.In geometria nanque fit:ut & totum ad totum perinde ſeſe ha
28 beat,atque ad utrunque ſeſe habet utrunque.Non eſt autem continua hęc cõ-
paratio rationum.non enim ſit terminus unus numero , cui & quod . Iuſtum
igitur hoc,in comparatione rationum conſiſtit,Iniuſtum autem eſt id , quod
29

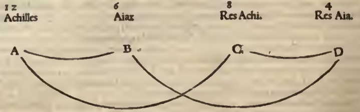
à comparatione rationum exorbitat. ſit igitur aliud plus: aliud minus. Quod
quidem & in ipſis operibus accidit, in bonis enim qui iniuriam facit, plus ha-
bet: qui iniuriam patitur, minus. in malis autem contra, boni nanque ratione 30
ſubit minus malum ad maius malum: minus enim malum, magis quàm maius
eſt expetibile. At quod expetitur bonum eſt: & quod magis maius. Hæc igi- 31
tur una ſpecies iuſti.

COMMEN.

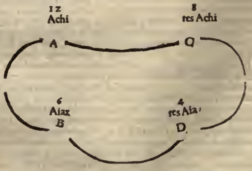
CVM autem iniuſtus vir ſit iniquus.} Hoc eſt tertium capitulum, in quo philoſophus ſu- 23
mit alterum membrum particularis iuſtitię ſuperius diuiſę, ſcilicet iuſtitiam diſtributiuam,
& eam declarat. diuiditur in duas partes, in prima oſtendit iuſtum diſtributiuum eſſe mediũ, & ſecũ-
dum aliquam proportionem vel ſimilitudinem rationis, in ſecunda declarat ſecundum quam ſimi-
litudinem rationis ſit medium, & ſecundum quam proportionem. in prima igitur probat philoſo-
phus quòd iuſtum diſtributiuum eſt medium hoc pacto. omne æquum videtur eſſe medium, ſed
iuſtum diſtributiuum eſt æquum: ergo iuſtum diſtributiuum eſt medium. patet maior quia ęquum
eſt medium inter inæqualia. i. inter plus & minus. minor quoq; à contrario oſtenditur, quia iniuſtũ
eſt iniquum: ergo iuſtum erit æquum. contrariorum enim contraria ſunt conſequentia. patet ergo
quòd iuſtum diſtributiuum eſt medium. ATQVE hoc eſt ipſum æquum.} Nunc oſtendit philo 24
ſophus quòd tale mediũ eſt ſecundum proportionem, & ſimilitudinem rationis. primo aũt videtur
præſupponere duo, quorum primum eſt quod omne æquum eſt in duobus minimis, nam æquum
eſt ad aliquid, ergo oportet eſſe ſaltem inter duo. ſ. illud quod dicitur æquale, & illud ad quod dicitur
ęquale eſſe, ſicut, ſimile dicitur alicui ſimile, & ſic requirit ſaltem duo minima, & duos terminos, & ex
hoc philoſophus videtur inferre ſecũdũ pſuppoſitum. ſ. quod cum æquum ſit in duobus minimis,
iuſtum quoq; erit in duobus minimis, & quòd iuſtum eſt medium, & eſt æquũ, & dicitur ad aliquid
ex quibuſdam. ex quo ſequitur quod iuſtum ſit in quatuor minimis, quia iuſtum eſt etiam relatiuũ,
& in quantũ iuſtum requirit etiam duos terminos ſicut æquum, iuſtum igitur erit mediũ, & ęquũ
& relatiuum: cum ſit medium ponetur inter duo extrema. ſ. iniqua, quorum vnum eſt plus, aliud mi
nus: qua vero eſt ęquum cõſiſtit in duobus inter quæ eſt relatio, quare vt eſt ęquum eſt inter duo, vt
vero eſt iuſtum eſt ad aliquid. i. reſpicit perſonas, ſic igitur eſt ad aliquid & quibus. i. ad perſonas, &
in rebus quæ tribuuntur, ſic ergo eſt medium in quatuor minimis. dicitur autem in quatuor mini-
mis vt puto, quia iuſtitia vt oſtendet eſt ſecundum ſimilitudinem ratiõis quæ ad minus in quatuor
terminis minimis fieri ſolet. his præſuppoſitis philoſophus probat quod iuſtum diſtributiuum eſt
medium aliqua ſimilitudine rationum hoc pacto, illud iuſtum quòd conſiſtit ſaltem in quatuor mi-
nimis: quorum vnum ſe ita habet ad alterum, ſicut reliquũ ad reliquum eſt medium ſecundum ali-
quam proportionem vel ſimilitudinem rationis, ſed iuſtũ diſtributiuum eſt huiuſmodi, ergo iuſtũ
diſtributiuum eſt medium ſecundũ aliquam proportionem, & ſimilitudinem rationis. maior patet
quia illud iuſtũ quod conſiſtit in quatuor terminis: quorum primum ſe habet ad ſecũdum ſicut ter-
tium ad quartum, conſiſtit in aliqua ſimilitudine rationis. minor patet ex præſuppoſitis, quia dixi-
mus quòd iuſtum diſtributiuum eſt æquum, ergo requirit duos terminos, poſtea eſt iuſtum, ad ali
quid ex quo requirit duos alios terminos, & ſic erunt quatuor termini. ſ. duæ perſonę, & duę res qui-
bus terminabitur proportionalitas, & ſimilitudo rationis in qua conſiſtit iuſtum diſtributiuũ. ID
ita eſſe.} Probat idem alia ratione quæ ſumitur ex parte dignitatis, & ex ſententia omnium homi- 25
num qui dicunt iuſtum diſtributiuum oportere fieri ſecundum dignitatem perſonarum quibus fit
diſtributio, ita vt qui maiorem habet dignitatem plus habeat, qui minus habeat minus, & iſta eſt
aliqua ſimilitudo rationis, quare ex hac cõi opinione iuſtum diſtributiuum cõſiſtet in aliqua propor
tionalitate & ſimilitudine rationis, ſed quãq̃ omnes in hoc conuenire videantur, non tamen conſen
tiunt, quæ nam ſit illa dignitas ſecũdũ quam debet fieri diſtributio vel honorum vel pecuniarũ, &
aliorũ quæ diuidi inter ciues poſſunt. ſed quidam dicunt libertatem vt populares, alij opulentiam
vt potentes: alij vero virtutem vt in ciuitatibus quas optimates gubernant. atq; ex ijs habemus ꝙ
iuſtum diſtributiuũ eſt medium ſecundũ aliquam proportionalitatem, & ſimilitudinem rationis.
ET quibus.} ſ. rebus vbi eſt æqualitas eorum quæ diſtribuũtur. & illa. ſ. quibus diſtribuentur. i. per- 26
ſonę, quibus fit diſtributio. notandum pro declaratione ſupradictorũ quòd ſimilitudo rationis eſt
æqualitas rationũ: quam iſti proportionem vel proportionalitatem vocant. cõtinet aũt duas ratio-
nes, rõ aũt eſt ſaltem in duobus, ſimilitudo vero rationis in duabus rationibus. exemplũ primi inter
duo, & quatuor eſt ratio, & reſpectus quidam quantitatis qui dicitur ratio dupla: ſimiliter inter. iij.
& vj.

& .vj.eſt ratio dupla. verũ ſimilitudo rationis continet ſaltem duas rationes, & quatuor terminos. exemplũ huius ſecundi, ſicut ſe habet ſecũdũ ad quatuor ita tertium ad ſextũ. ſunt enim hic duæ rationes, ex quibus reſultat proportionalitas ſiue ſimilitudo rationis, duas habens ratiões vt diximus, & quatuor. notandum præterea quod æquum duobus modis accipi põt, vno modo vt nec ſuperet, nec ſuperetur: alio modo vt ſuperet quidem, ſed tamen ſeruet æqualitatem reſpectu perſonarũ quibus diſtribuitur. videtur ergo iniuſto diſtributiuo cadere poſſe vtrũq; ęquũ. nã ſi ſint perſonæ paris dignitatis, neceſſario ſeruabitur ibi ęqualitas rerũ diſtribuendarũ ita, vt id quod dabitur non ſuperabit nec ſuperabitur. conſiſtit etiam in ęqualitate rerũ: quarũ altera ſuperat & altera ſuperatur: tamen ſeruatur ęqualitas reſpectu perſonarũ, veluti ſi Achilli detur & Aiaci & Achilles ſuperet aiacẽ in decimo, ſi dabuntur eis ęqua ſm quantitatem: non ſeruabitur iuſtum: ſed quanto Achilles ſuperat in dignitate tanto id quod ei additur ſuperare debet. cũ ergo dupliciter ſumatur ęquũ vel ęquale, dixit philoſophus quòd ſi non ſint ęqui, ſcilicet in dignitate & meritis: nõ ęqua habebunt. ſ. in quantitate, quia plus digno, & plus merenti plus etiam debetur. quòd ſi hoc pacto non ſeruetur ęquũ extemplo dicit philoſophus naſcuntur pugnę, & diſcordię, & quærere. ſ. quando ęqui in dignitate habeãt
26 non ęqua in quantitate aut econtra non ęqui in dignitate habent ęqua in quantitate. IVSTVM igitur in ſimilitudine. ❳ Hæc eſt ſecũda pars huius capituli: in qua philoſophus. poſteaq̃ declarauit quòd iuſtũ diſtributiuũ conſiſtit in aliqua proportionalitate vel ſimilitudine rationis: nũc oſtendit qualis ſit iſta ſimilitudo afferendo duo, primũ quòd ſimilitudo rationis conſiſtit non ſolũ in numero ſimpliciter, & abſolute accæpto: qui dicitur conſtare ex vnitatibus abſtractis à rebus, ſed etiam in numero rerũ numeratarũ. exemplum numeri primo modo ſumpti eſt vt. iiij. v. x. exemplum ſecundi modi vt quatuor digiti vel quinq; pedes, vt ſunt etiam nũmi i perſonę & alia ſimilia, & hoc affert philoſophus vt hinc habeat quòd proportio ſiue ſimilitudo rationis conſiſtit etiam in rebus, & perſonis, ex quo innoteſcat quòd iuſtitia conſiſtit in adęquatione ſm talem proportionalitatem quam inferius declarabit. notandũ quòd ſimilitudo rationum, cũ autem dico ſimilitudinem rationũ intelligo proportionem ſiue proportionalitatem vt iſti appellant, ſimilitudo inquam rationũ primo conſiſtit in numeris, & per ſe ex conſequenti, & ratione ipſius numeri, fundatur in rebus numeratis, bene ergo philoſophus accæpit non ſolũ numerum ſeparatum, ſed etiam res numeratas: in quibus dicit conſiſtere ſimilitudinem rationis. declarat vlterius quid eſt ſimilitudo rationum dicendo quod eſt ęqualitas rationũ vt hinc habeat iuſtitiam eſſe adęquationem reſultantem ex ſimilitudine rationũ. ſecundum affert quòd ſimilitudo rationis conſiſtit ſaltem in quatuor minimis. i. ad minus in quatuor terminis. põt habere etiam plures vt, ſex, vel, octo, decẽ, vt ſicut ſe habet hoc ad hoc, & hoc ad hoc, & ſic deinde: ita illud ad illud, verũ in paucioribus, quàm quatuor conſtare non põt ſimilitudo rationũ, & hoc etiam probat philoſophus hoc pacto, ſimilitudo rationũ diſiuncta conſiſtit ſaltem in quatuor minimis. i. ad minus in quatuor terminis. eodem pacto ſimilitudo rationũ continua. at præter iſta non inuenitur alia ſimilitudo rationũ: ergo omnis ſimilitudo rationum conſiſtit in quatuor terminis ad minus. patet ratio per ſufficientem diuiſionem, & vtraq; probari poteſt. diſiuncta ſimilitudo rationum: quam iſti diſcontinuam ſicut diſcretam appellant, dicitur illa quæ habet omnes terminos diſiũctos hoc pacto vt ſicut ſe habet. A. ad. B. ita. C. ad. D. Hæc dicitur diſiuncta quia non eſt aliquis terminus communis, ſed omnes iſti quatuor ſunt diſtincti, & ſeiuncti vt in numeris, hoc pacto ſicut ſe habet quatuor ad duo: ita duodecim ad ſex. in hac manifeſte patet quod ſunt quatuor termini. continua vero eſt illa quæ videtur conſiſtere in tribus: tamen conſiſtit in quatuor, quia vnus terminus repetitur bis vt oſtendit philoſophus hoc pacto, ſicut ſe habet. A. ad. B. ita. B. ad. C. vel hoc pacto ſicut ſe habent duodecim ad ſex, ita ſex ad tres. Patet ergo quod in quatuor conſiſtit terminis iſta ſimilitudo rationum, quæ dicitur continua, quia vnus eſt ibi communis terminus, ſcilicet ille qui repetitur bis, & ſic probatum eſt quòd omnis ſimilitudo rationum eſt in quatuor terminis. notandum quòd ad hoc propoſitum numerus bifariam dicitur, omitto aũt nunc numerum quem iſti appellant numerantem. i. animam rationalem, numerus igitur bifariam ſumitur, aut formalis, aut materialis. formalis numerus eſt abſtractus ab omni materia ſm rationem ſuã: dicitur autem conſtare ex vnitatibus abſolutis, nec applicatis alicui rei, & dicitur cumulatio vel cõgregatio ſiue compoſitio vnitatum, ſic enim Plato numerum diffiniuit. talis eſt numerus circa quẽ verſatur arithmetica vt oſtendit philoſophus in libro poſteriorũ. conſiderat. n. arithmeticus numerum vt numerus eſt abſolute, & non vt eſt in talibus ac talibus rebus, ſed abſtractum, & ſecundum ſuam rationem formalem. materialis autem numerus eſt qui numeratur: quãuis per hunc etiam numeramus: vt per quinq; digitos poſſum numerare quælibet quinq;, & videtur numerus materialiter oriri ex diuiſione continui. verum cũ ſimilitudo rationũ conſiſtat in vtriſq;, tamen primo & principaliter conſiſtit in numero abſtracto, ſecundario in rebus numeratis, & hoc ex ordine naturæ, reſpectu aũt noſtri primo ſimilitudo rationum videtur eſſe vel conſiſtere in rebus numeratis, philoſo-

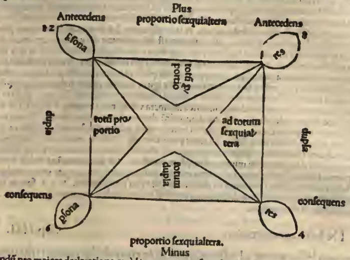
phus igitur attulit illud præſuppoſitum quod non ſolum in numeris eſt ſimilitudo rationum abſolute, ſed etiam in rebus numeratis, quibus, ſcilicet perſonis, & ea quæ: ſcilicet res. Vt itaque ſe habet. A. terminus: cum velit declarare philoſophus qualis eſt iſta ſimilitudo rationum, in qua conſiſtit iuſtum diſtributiuum. primo oſtendit eam quomodo fit: deinde oſtendit eam eſſe geometricam, poſtea declarat quod eſt geometrica diſiuncta. demum quod iniuſtum oppoſitum iuſto diſtributiuo exorbitat, & eſt alienum à tali proportionalitate ſiue ſimilitudine rationum geometrica, probat igitur in primis hanc ſententiam quod iuſtum diſtributiuum conſiſtit in ea proportionalitate quæ eſt æqualitas rationum hoc pacto, ſcilicet quod conſiſtit in quatuor terminis: quorum ſicut ſe habet primus ad ſecundum ita tertius ad quartum, & promiſcue, & mutato ordine, ſicut primus ad tertium, ita ſecundus ad quartum, & rurſus ſicut primus ad ſecundum, & tertius ad quartum. ita ſe habet primus cum tertio ſimul, hoc totum: ad ſecundum cum quarto ſimul. ſententia hæc eſt. ſumantur quatuor termini, ſcilicet duæ res, & duę perſonę, ſit Achilles dignitatis & meriti vt. xij. Aiax vt vj. ſint res duæ, ſcilicet vna pretij vt. viij. altera vt quatuor, tunc ſicut ſe habet Achilles qui eſt. xij. ad Aiacem. vj. eſt enim ratio dupla, ita ſe habet res. viij. ad rem. iiij. eſt ratio dupla vel iiſdem ſtantibus terminis promiſcue hoc pacto. ſicut ſe habet Achilles vt. xij. ad rem. viij. ita ſe habet Aiax. vj. ad rem. iiij. eſt enim proportio ſexquialtera vel ſimilitudo rationum ſexquialtera: ex duabus enim illis rationibus primo fit proportio dupla, & item ex duabus alijs fit proportio ſexquialtera.

Ex hac igitur figura poſſunt illę duæ proportiones deprehēdi, fit etiam vt ſicut perſona veluti Achilles ſe habet ad perſonam. i. Aiacem & res ad rem, ita totum ad totum vt res, & perſona ſimul ad rem, & perſonam ſimul ſumptam: puta ſicut ſe habet Achilles. xij. ad aiacē. vj. & res octo ad rem quatuor eſt enim ratio dupla, ita ſe habet Achilles duodecim cum re ſua octo ad Aiacem ſex cum re ſua quatuor, eſt enim proportio vel ratio dupla: vnum enim totum continet. xx. aliud vero. x. vt ex figura percipi poteſt, & promiſcue ſe habet Achilles duodecim ad rem octo, & aiax ſex ad rē quatuor, ita ſe habet Achilles duodecim, & aiax ſex, continet enim hoc totum. xviij. ad rem octo, & rem quatuor, continet duodecim. nam eſt proportionalitas ſexquialtera.

Ex hac etiam figura percipi poteſt proportio dupla,& ſexquialtera.& item totius ad totum,& dupla & ſexquialtera.

Notandũ pro maiore declaratione quòd in genere tres ſunt ſimilitudines rationum.ſ.geometrica: arithmetica,muſica,& ad has oẽs aliç tanq̃ ad capita reducuntur.geometrica proportio,aut ſimilitudo rationũ vel continua eſſe poteſt vel diſiuncta.continua hoc mõ,ſumantur tres termini.ix.vj.& iiij.tunc ſicut ſe habet nouem ad ſex ita ſex ad quatuor,hæc eſt proportiõalitas geometrica ſiue ſimilitudo,vbi ſimilis eſt excedendi ratio : eſt etiã continua quia vnus terminus.ſ. ſex repetitur bis,eſt etiã ſexquialtera:quia maior numerus continet minorem cũ dimidio eiuſdẽ.diſiuncte hoc pacto, ſumantur.xij.vj.viij.iiij.tunc ſicut ſe habẽt.xij.ad ſex ita octo ad quatuor ,eſt enim ſimilitudo geometrica diſiuncta dupla.ſimilis eſt enim excedẽdi ratio dupla,& nullus terminus repetitur bis.arithmetica vero ſimilitudo rationum,aut continua,aut diſiuncta:continua ſumantur.viij.vj.iiij.quare vt octo ad ſex ita ſex ad quatuor.verum.viij.excedit.vj.in.ij.&.vj.excedit.iiij.in totidẽ,& differt à geometrica continua,quia ibi eſt ſimilitudo ſexquialtera:& ibi attenditur quòd ſimilis ſit ratio.hic vero ꝙ ſit idẽ exceſſus quantitatis,ſicut.n.octo excedit in quantitate.ij.ipſum.vj.ita in eadẽ quãtitate.vj.excedit.iiij.verũ proportio ſimilis non eſt,nã octo ad.vj.habet rationem ſexquitertiã &.vj.ad.iiij.habet rationẽ ſexquialterã;exquo cũ rationes ſint diſſimiles non põt eſſe proportio geometrica , ſed cũ exceſſus in quantitate ſint ſimiles,ideo eſt arithmetica proportio vbi quantitas attenditur. diſiũcta quoq; fieri põt arithmetica hoc pacto.ſicut ſe habet.xij.ad octo ita.vj.ad.ij.& hic etiã apparet exceſſus ſimilis quãtitatis , & eſt diſiuncta,quia nullus terminus repetitur bis, vt manifeſte apparet.eſt & alia.ſ. tertia quæ dicitur muſica q̃ oritur tribus terminis poſitis inter ſe ita ꝙ ſicut ſe habet primus ad tertiũ,ita ſe habet exceſſus primi quo excedit ſm̃ ad exceſſum.ij.quo excedit tertiũ ſumantur.vj.iij.ij.tunc vltra.vt ſe habent.vj.ad.ij.ſic exceſſus quo.vj.excedit.iij.ad exceſſum quo.iij.excedunt.ij.at.vj.ad.ij.habent rationẽ triplam.ter enim ipſum continet.ſic.vj.cum excedat.iij.&.iij. excedit.ij.in vnitate,ergo habebunt exceſſus ad exceſſum triplam rationem.ternarius enim ad vnitatem habet rationẽ triplam,quia ternarius numerus vnitatẽ continet ter,& talis videtur eſſe ſimilitudo muſica: ſed primo ſimilitudo rationum videtur competere geometricę:deinde muſicę:tertio & remote magis arithmeticę.verum vt ad geometricam reuertamur triplex progreſſio vel coniunctio fieri videbatur hoc pacto.ſicut ſe habet primum ad ſecundum ita tertium ad quartum,vel vt rebus,& perſonis accõmodemus,ſicut ſe habet perſona ad perſonã,ita res ad rem. Item promiſcue ſicut ſe habet perſona ad rẽ ita perſona ad rẽ. Itẽ totius ad totũ ſicut ſe habet perſona ad perſonã,& res ad rẽ ita pſona, & perſona ſimul ad rem,& rem ſimul,& promiſcue ſicut ſe habet perſona ad rẽ,& perſona ad rẽ : ita
27 perſona,& res ſimul:ad perſonã & rem ſimul.verum nemo moleſte ferat ſi ij termini ſæpius repetuntur.ſit enim vt apertius pateſiat in his locis ſententia philoſophi. TALEM autem rationẽ. ℈Declarat & probat plis ꝙ talis ſimilitudo rationũ in qua conſiſtit iuſtum diſtributiuum eſt geometrica

non autem arithmetica nec muſica hoc pacto. illa ſimilitudo rationũ quæ ita ſe habet vt primum ad
ſecundũ, ita tertium ad quartũ, & itẽ vt primũ ad tertium ita ſecundum ad quartum, & itẽ vt primũ
ad ſecundũ & tertium ad quartũ, ſic primum cũ tertio ad ſecundum cum quarto eſt geometrica, ſed
iſta quã ſupra attulimus, & in qua diximus conſiſtere iuſtũ diſtributiuum eſt huiõi ergo &c̃. talẽ. ſ. in
qua diximus conſiſtere iuſtum diſtributiuum. NON eſt autem.} Affert aliam ſententiam phs. ſ. φ 28
illa ſimilitudo: in qua conſiſtit iuſtum diſtributiuum eſt diſiuncta non aũt continua. probatur, illa ſi-
militudo eſt diſiuncta in qua non ſumitur vnus terminus cõmunis, at iſta ſimilitudo in qua cõſiſtit
iuſtum diſtributiuum non habet communem terminum, ergo eſt diſiuncta, & non continua, maior
patet: minor declaratur à philoſopho, quippe cui, ideſt perſona & quod, ideſt res ipſa quæ diſtribui-
tur non concurrunt vt poſſint fieri vnus terminus. ſic igitur ſummo ordine habemus à philoſopho
primo quòd iuſtum diſtributiuum conſiſtit in aliqua ſimilitudine rationum. ſecundo quòd in ſimi-
litudine geometrica. tertio quòd in geometrica diſiuncta vel diſcreta vt aiunt. INIVSTVM au- 29
tem.} Nunc declarat philoſophus iniuſtum oppoſitũ aberrare à tali ſimilitudine rãtiõis aut in plus
aut in minus: vt ſuperioribus exemplis oſtendi poteſt. nam ſi iuſtum diſtributiuũ conſiſtit vt Achil-
les. xij. habeat præmium. viij. & Aiax. vj. habeat præmium. iiij. profecto iniuſtũ erit ſi. x. tribuantur
Achilli. ij. Aiaci vel econtra: quomodocunque enim aberrat à medio ſecundum talem ſimilitudi-
nem rationum vel in plus vel in minus oritur ipſum iniuſtum. IN malis iniuſtus habet minus.} 30
Qui patitur iniuriam habet plus, ſed videtur iniuſtus habere plus de bono: quia minus malum vi-
detur ſubire rationem boni inquantũ eſt eligibile magis vt ait philoſophus. VNA ſpecies iuſti.} 31
ſcilicet diſtributiui, iuſtum igitur diſtributiuũ conſiſtit in ſimilitudine rationum geometrica diſiun-
cta ſiue diſcreta vt iſti appellant.

De iuſto commutatiuo. Cap. IIII.

Reſtat autem id iuſtum, quod fit in emendãdis commertijs: tam ijs 32
quæ ſua ſponte faciunt homines, q̃ ijs quæ inuitis ipſis efficiuntur.
Hoc autem aliam habet ſpeciem à priore. Iuſtũ enim diſtributiuũ
cõmunium: in dicta ſemper comparatione rationum cõſiſtit, nam
ſi è pecunijs publicis diſtributio fiat: eadem fuerit ratione quam habent inter
ſeſe ea, quæ in rempublicam ſunt collata, & iniuſtum quod huic opponitur. i.
quod à cõparatione ratione exorbitat. Iuſtum autem quod & in cõmertijs, eſt
quidem æquum quoddam: & iniuſtum, iniquum. Sed non illa comparatione
rationũ: ſed arithmetica. nihil enim refert: ſi probus prauo detraxerit, an pra-
uus probo. neque ſi adulterium probus, an prauus commiſerit. ſed ad differen- 33
tiam nocumenti: lex reſpicit tantum. & utitur ut æqualibus: ſi hic iniuriam fa-
cit, ille patitur: & ſi hic nocuit, ille eſt læſus. Quare iniuſtũ hoc cum ſit iniquũ:
iudex æquare conatur. Nam cum hic quidem percuſſus eſt, aut occiſus, ille ue-
ro percuſſit, aut occidit: paſſio, atque actio diuiſa eſt in partes non æquas, ſed
ad æqualitatem, auferendo lucrum, reſpectu damni, redigere nititur iudex. Di- 34
cuntur enim hæc in talibus, abſolute dicendo. atq; quanquã hæc nomina qui-
buſdam accommodata non eſſe uidentur, ut ei qui percuſſit lucrum, & ei qui
paſſus eſt damnum: cum tamẽ menſurata fuerit paſſio, hoc damnum, illud lu-
crum uocatur. Quare æquum quidem, inter plus & minus: medium eſt. Lu- 35
crum autem atque damnum: plus ſunt & minus. contrario modo, plus boni,
& minus mali lucrum: contrarium autem damnum, quorum medium, eſt
ipſum æquum: quod quidem dicimus eſſe iuſtum. Quare iuſtum emendati-
uum, medium eſt inter damnum & lucrum. Quapropter & cum controuer-
ſiam habent, ad iudicẽ ipſum confugiunt. Ire autem ad iudicẽ: eſt ire ad ipſum
iuſtum. iudex enim ut iuſtum eſt animatum ſuapte natura. Et quærunt iudicẽ
medium,

medium. Et uocant nonnulli mediatorem, ut ipſum iuſtum aſſecuturi, ſi me-
dium iuſtum conſequantur. Medium ergo quoddam eſt ipſum iuſtum. ſiqui-
dem & iudex medium eſt. iudex autem ad æqualitatem redigit. Et perinde at-
que ſi linea in duas æquales partes diuiſa: id quo maior pars dimidium exce-
dit abſtulerit, minoriq́ addiderit parti. cum etiam totum diuiſum fuerit duas
36 in partes inæquales, tum ſuum aiũt habere: cum æquum accæperint. Aequum
autem medium eſt: inter maius & minus, in arithmetica comparatione ratio-
num. Nam ſi ſint duo æqualia: & ablatam ab altero quantamuis partem addi
deris alteri, talibus duabus excedit partibus alterum. ſi enim ablata fuiſſet: &
nõ addita: una ſola parte excederet. Excedit ergo medium una. & ipſum me-
dium excedit id à quo eſt ablatio facta, una. Hoc ergo cognoſcemus & quid-
nam auferendum ab eo ſit qui plus habet, & quid addendum ſit ei qui minus
habet. Id enim quo medium excedit: addendum eſt ei qui minus habet, id au-
tem auferendum à maximo eſt: quo exceditur mediũ. Sint æquales lineę tres:
a b, c d, e f, atque ab a b: pars auferatur a g, & addatur ipſi lineæ e f, ſitq́ illa
h e. quare tota linea h e f excedit g b lineam parte h e, & parte e k, Excedit
37 ergo mediam c d lineam h e parte. Eſt autem hoc & in cæteris artibus. Et-
enim e medio tollerentur: niſi agens ageret, & quantum, & quale, & patiens
38 pateretur hoc, & tantum & tale. Nomina autem hæc (damnum inquam & lu
crum) ex ijs contractibus quos ſua ſponte faciunt homines tracta ſunt. Qui
enim emendo, uendendo, cæteraq́ agendo quæ lege conceſſa ſunt, plus habẽt
quàm ſuum, ij lucrari: qui minus quàm in principio, ij damnum pati dicũtur,
ſed qui neque plus, neque minus habent, ſed ſua per ſeipſa ſunt facta: ij ſe ſua
inquiunt habere, & neque damnum pati, nec lucrari. Quare iuſtum medium
eſt: inter lucrum quoddam & damnum (quod fit inuitis hominibus) æquale
39 inquam & prius & poſterius habendo.

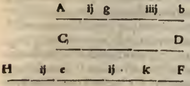
COMMEN.

42 RESTAT autem id iuſtum. Hoc eſt quartum capitulum huius tractatus, in quo philoſophus poſteaq̃ ſuperius diuiſit iuſtitiam particularem in duas partes. ſ. in diſtributiuam & correctiuam cõmertiorum, & iam diſtriburiuam, quæ verſatur circa munera publica diſtribuenda pluribus declarauit, nunc docet de altero membro. i. de iuſtitia correctiua cõmertiorum. diuiditur autem in duas partes. in prima oſtendit quòd hæc iuſtitia eſt mediũ ſm proportionalitatẽ arithmeticam, & quod eſt medium inter lucrum & damnum. in ſecunda oſtẽdit quonam pacto ea ſit mediũ ſm talem proportionalitatem arithmeticam. in prima autẽ parte narrat philoſophus primũ quod eſt vna alia ſpecies iuſtitiæ diuerſa à diſtributiua, & declarat quid ad illam pertinet vt oſtendat quid intereſt inter correctiuam, & diſtributiuam, deinde quid pertinet ad illam correctiuam, ex quo etiã patet vtriuſq; differentia. poſt hæc affert ſententiam quandam de iuſto tali correctiuo. ſ. quòd iſtud iuſtum eſt medium inter damnum & lucrum, & hunc ordinem in prima parte ſeruare videtur vt patebit. dicit igitur in primis quod eſt alia ſpecies iuſtitię diuerſa à prima cum conſiſtat in corrẽctione cõmertiorum, hæc autem dupliciter fieri poſſunt, aut ſponte, aut inuitis nobis vt ſupra oſtendit, & nunc tangit, & tale iuſtum non conſiſtit in ſimilitudine rationum geometrica quæ ſeruatur in iuſto diſtributiuo cum res communes diſtribuuntur. nam ſi fiat diſtributio iuſte ex pecunia publica ſeruabitur proportionalitas geometrica, vt qui contulit plus etiã plus ei tribuatur, & minus ei qui contulit minus, vt ſuperioribus exemplis patere poteſt. at correctiua non ſeruat talem proportionalitatẽ, ſed eam quam nunc oſtendet. At iuſtũ id: declarat quòd iſtud iuſtum quod eſt quoddã æquum non ſimpliciter, ſed quoddam, iſtud inquã conſiſtit in proportionalitate arithmetica: probatur. vbi ęquũ non reſpicit rationem perſonarum, ſed ſolum qualitatem damni & lucri: profecto ibi æquũ, & iuſtũ

In ratione arithmetica conſiſtit non autem in geometrica.at æquum & iuſtum correctiuum non re/
ſpicit qualitatem perſonarum,ſed quantitatem damni & lucri ,ergo tale iuſtum correctiuum conſi/
ſtit in ſimilitudine rationum arithmeticę,maior eſt clara.nam in geometrica proportiõalitate,& di/
ſtributiua iuſtitia:attenduntur res,& perſonę,& in hac arithmetica,& correctiua reſpicitur quãtitas
exceſſus qua excedit vna pars aliã vel numerus numerum, vt adæquatio fiat ſm arithmeticam pro/
portionem.minorem videtur probare philoſophus exemplis,cum enim corriguntur commertia ho/
minum,qui corrigit non conſiderat qualitatem perſonarum : ſed quantitatem rerum circa quas fa/
ctum eſt commertium,ſcilicet damnum qua quantitate ſuperat lucrũ,& redigit,& lucrũ,& damnũ
ad ęqualitatem. Item affert aliud exemplũ: vt ſi ſit percutiens,& percuſſus vel interficiens, & interfe/
ctus,non reſpicit perſonas iudex,ſed damnũ inter pulſationem actiuam,& paſſiuam,qđ inęqualitas
dicitur quã iudex per hanc ſpẽm iuſtitię ad ęqualitatẽ redigit nõ reſpiciẽdo perſonas niſi p accidẽs
eueniat.vt ſiqs pulſauerit conſtitutũ in magiſtratu punieť maiori pœna q̃ ſi priuatũ pulſauerit,& in
tali caſu reſpicietur perſona,ſed per accidens fit vt inferius patebit.poſt hæc phs pro declaratione mi
noris remouet cauillationẽ quãdã.nã potuiſſet dicere aliquis,tu appellas lucrũ ſiquis pulſauerit , &
dãnũ ſi pulſatus fuerit,at in his rebus non dici debet lucrũ vel dãnũ,ſed in pecunijs potius,& ſimili/
bus rebus,ad hoc rñdet phs ꝙ nonnullis videtur ꝙ non poſſit dici,ego tamen oſtendo qũo poſſit di
ci vtendo iſtis terminis ſimpliciter.nam anteq̃ fuerit menſurata actio vel paſſio,& inęqualitas nõ vi
detur eſſe ibi lucrũ vel damnum:ſed cum menſurata fuerit ſtatim videtur ibi eſſe damnũ,& lucrũ , &
poſſe dici, vt qui amiſit oculum habet damnũ cum amiſerit oculi commoditates.at damnũ refertur
ad lucrũ,ergo ſi paſſio dicetur damnũ ,actio dicetur lucrũ vt patet. NIHIL intereſt:reſpectu perſo
narũ,ſcilicet. VTITVR illis.} Perſonis in eadẽ ęqualitate.paſſio atq; actio eſt vna,& eadẽ res , & 33
iſta tota actio atq; paſſio diuiſa eſt in partes inęquales,& vt reſpicit agentẽ dicitur actio,vt vero pa/
tientem paſſio:vt in libro phyſicorum oſtendit phs. LVCRVM ipſum auferendo.} Quia amiſit
oculũ punito illo à iudice qui effodit,videtur quodammodo oculũ recępiſſe.Notandũ quòd hoc iu 34
ſtum correctiuũ conſiſtit in arithmetica proportionalitate:quia non reſpicit perſonas,ſed tantũ in
ęqualitatẽ rei.ſ.qua res rẽ excedit alteram,& reducit ad ęqualitatem.at vero iuſtũ diſtributiuũ perſo
narum habet rationem eo modo quo ſupra diximus. QVARE ęquũ.} Affert philoſophus ex ſu/
pradictis vnam ſententiam.ſ.quòd iuſtum hoc eſt medium inter damnum,& lucrũ , & eam probat 35
duabus rationibus.Prima.æquum huius correctiuę iuſtitię eſt medium inter damnũ,& lucrum , at
iuſtũ correctiuum eſt æquum ergo eſt mediũ inter damnum & lucrum.ſecũda ratio.Iudex eſt mediũ
inter plus,& minus:quorum alterum eſt lucrũ alterum damnũ,at iudex eſt quodãmodo iuſtum tali
iuſtitia,quia iuſtum eſt medium inter lucrum,& damnum ,ergo iuſtum correctiuum eſt medium &
cætera.Patet ratio quia iudex eſt mediũ quoddam inter plus,& minus , & cum naſcitur controuer/
ſia ſtatim curritur ad iudicem tanq̃ ad quoddam mediũ , & animatũ iuſtũ quod ęquat inęqualiter
ſe habentia ac ſi eſſet vna linea in partes diuiſa inęquales:tunc ſi auferatur à maiore,& addatur mi/
nori dicere ſolemus quòd vterq; illorum habet rem ſuám.i.ęqualitatem,& ideo tale iuſtum videtur
conſiſtere in eo vt quaſi aliquod totum diuidatur in partes ęquales . vnde & nomen ſumpſiſſe vide/
tur.nam apud græcos δίκαιον, ὡς δίχα dici videtur verſo χ in κ quaſi duatim & diuiſim vt ita loquar,
græce enim. διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται δίκαιον ὅτι δίχα ἐστι Ex his patet quòd iuſtũ correptiuum eſt mediũ
inter plus,& minus,& lucrum,& damnũ ſm proportionalitatem arithmeticam,ſua natura.i.ſecun
dum ſuam naturam:quia quando fit contra naturam non eſt vere iudex nec proprie appellandus iu/
dex. ÆQVVM autem mediũ eſt.} Hæc eſt ſecunda pars huius capituli:in qua philoſophus oſten
dit:quo pacto inuenitur medium tale iuſtitiæ correctiuę quod eſt inter plus,& minus ſm ſimilitudi 36
nem arithmeticam,hoc autẽ declarat ſimilitudine quadã afferendo lineas:quarũ exemplo iſtud me/
diũ innoteſcere poſſit.dicit ergo quòd ſi ſint duo æqualia puta.viij.&.viij.& ab altero auferatur vna
pars vt duo.hæc pars aut addi poteſt alteri.viij.aut non : ſi addatur tunc fient.x.& excedet alterũ di/
minutum quod remanſit.vj.in duabus partibus.i.bis duobus.quòd ſi eſſent ablata ei,& non addi
ta alteri in vna tantum parte & dualitate alterum diminutũ.i.ſex excederet , quòd cum ſit ei addita
ſuperat mediũ in vna parte.i.dualitate:mediũ vero excedit illud diminutũ in altera dualitate.quare
auctũ excedet diminutũ in duabus partibus,& dualitatibus cum ſit.x.& illud.vj.& ſic erunt inęqua
lia:quòd ſi velimus ad æqualitatem mediumq; redigere,tunc auferenda eſt pars illa,qua excedẽs ſu/
perat mediũ.i.vna dualitas,& addẽda ei:quod tali parte,& dualitate deficit à medio,& ſic fiet ęqua
tio,& medium inuenietur.ſed vt clarius intelligatur ſumantur lineæ,ſint tres lineæ æquales : quarũ
vna appelletur.A B.altera.C D.& alia.E F.&.G D.ſit media ad quam iudex tanq̃ ſignũ reſpiciens
ſuperiorem lineam diminutam,ad inferiorem auctam.i.exceſſum,&defectum ad ęqualitatem redu/
cere debet.auferatur ergo à prima linea.A B.vna pars,ſcilicet A G.& addatur tertiæ quæ dicitur.
E F,& media relinquatur intacta.& illa pars quæ additur ſit.H E.Ex his ſequitur quod linea aucta q̃

vocatur,

vocatur.H E F.ſuperet lineã diminutam vocatam,g.b.in duabus partibus.ſ.vna quæ dicitur H E alia quæ vocatur e K.& eſt ęqualis priori parti.mediam vero lineam.c.d.quæ permanſit intacta ſuperat in vna tantum parte.ſ.ea quam habuit ex diminuta linea.cum ergo excedens linea excedat inferiorem in duabus partibus æqualibus,& mediam in vna:iudex cum voluerit redigere ad æqualitatem reſpiciens mediam auferet ab excedente illam partem qua mediam excedit,& addet inferiori, & ſic fiet æqualitas,& adęquatio vt in figura patet.

37

E S T autem hoc.⁊Cum antea philoſophus viſus ſit declarare medium ſecundum arithmeticã proportionalitatem quod verſatur circa eaſdem res:nunc vero oſtendit quòd hoc pacto ſumitur circa res diuerſarum artium.ſ.ſecundũ proportionalitatem, & ſimilitudinem arithmeticã, probatur,ſi hoc pacto non inueniretur mediũ in rebus diuerſarum artiũ tunc deſtruerentur ipſę artes.cõſequẽs abſurdũ,ergo antecedẽs patet, ratio,quia artium alia eſt præſtãtior alia,& opus pręclarius facit,quod ſi inter opera non fieret adęquatio deficerent profecto artes,quia præclarior artifex nollet permutare ſuũ opus pręclarius cũ alterius artificis opere viliore:niſi agẽs.i.ille qui habet opus quo alius indiget ageret quãtum & quale patiẽs.i.ille qui indiget tali opere pateretur.i.ſuſciperet tantũ & tale.notandũ ꝙ phs per agens intelligit eum artificem,qui habet aliquod opus:quo alius indiget:per patiens intelligit eũ qui indiget eo,& ſuſcipit tale opus.itaq; in permutatione operum quę fiunt in artibus,fit vt vterq; poſſit eſſe,& agẽs,& patiens diuerſis reſpectibus,ſit faber & ſutor:opus fabri ſit domus:ſutoris calceus.faber igitur facit domum qua ipſe non indiget,& ſic dicetur agens.vt aũt indiget calceo dicetur patiens. eodẽ mõ ſutor.cõmutatio igitur cũ fiat inter duas perſonas,& vtraq; dat,& ſuſcipit ex quo vtraq; videtur eſſe agẽs,& patiens diuerſis reſpectibus vt dictum eſt.dicit præterea philoſophus,& vtitur ijs terminis.ſ.tantum,& tale,quantum & quale:quia cum fiant varia opera:oportet vt in permutando redigantur ad aliquam æqualitatem,vt ſi de ſe vnum opus non ſit ita perfectum ſicut aliud,oportet vt accipiantur tot illius generis vt adęquent perfectionẽ alterius,& ſic vnum opus euadat tantũ:quantum alterũ,

38 & etiã tale. N O M I N A aũt hæc.⁊Declarat phs originem iſtorum nominũ.ſ.damni & lucri,& dicit quòd hæc nomina ſunt orta ex ijs contractibus quos faciunt homines ſponte ſua,vbi proprie dicitur lucrum,& damnũ,poſtea trãſlata ſunt talia nomina per ſimilitudinẽ quandam ad cõmertia q̃ fiunt inuitis hominibus in quibus non conceditur tale lucrũ à legibus cũ fiat in damnũ, & læſionẽ alterius,& ideo ad æqualitatẽ redigi debet,quod fit cũ quiſpiam ęquũ, & prius & poſterius habet.i.quod erat prius anteq̃ inferretur læſio,& eſt poſterius cum ad æqualitatem rediguntur contrahẽtes,& in priſtinam formam reſtituuntur quo ad fieri poteſt,& viſus eſt phs loqui in hac parte iuſtitię commutatiuę de cõmertijs quę inuitis fiunt, vt furtũ, adulteriũ verberatio,in ſequẽti capitulo videtur

39 loqui de voluntarijs. P R I V S.⁊Aequũ quod erat prius anteq̃ maleficiũ fieret & inęqualitas. P O S T E R I V S.⁊ſ.quod redactum eſt ad æqualitatẽ à lege vel iudice poſtea quam factũ eſt illud maleficiũ ita vt in ordine prius ſit ęquũ,quia vnuſquiſq; ſua habet,deinde orta eſt inęqualitas ob maleficium ab altera parte cõmiſſum in damnum alterius:præterea poſterius eſt æquũ cum illa inæqualitas redigitur ad æqualitatem.dubitatio oriri videtur quia dictũ eſt iuſtitiã cõſiſtere in medio ipſius rei,& ſi hoc eſt tunc diffinitio virtutis aſſignare non videretur ei cõpetere cũ ſit mediocritas cõſiſtens in medio rationis,vt antea patuit.hanc dubitationem vt arbitror ſoluere poſſumus diſtinguẽdo de medio:quòd duplex eſſe videtur vnũ.ſ.rationis determinatum à recta ratione vt non excedat neque deficiat:alterum rei cuius effectrix eſt ipſa iuſtitia.in medio primo modo ſumpto conſiſtit omnis virtus,& etiam ipſa iuſtitia.& ſic competet ei diffinitio virtutis aſſignata:tamen non obſtat quin ſit ẽt medium rei inquantum eius eſt effectrix. Eſt igitur in medio rationis ſecundum eſſentiam ſuam,eſt præterea medium rei inquantum eſt eius effectrix,aut ſecundum ſimilitudinem rationum geometricam in diſtribuendo ,aut arithmeticam in commutando.

De repaſſione,numo,& indigentia. Cap.V.

40 VIdetur autem nonnullis,& ipſa repaſſio ſimpliciter eſſe iuſtũ:ut Pythagorici cenſuerunt. Qui quidem abſolute diffinientes iuſtum : repaſſionem eſſe dicebant.uerum repaſſio,nec ad diſtributiuum iuſtũ:

nec ad emendatiuũ accõmodatur. Quanq̃ eam ipſam & Rhadamanti ipſius
iuſtũ aſſerũt eſſe. Si quæ fecerit, hæc etiam patietur & ipſe: Iudiciũ fuerit per-
rectum, atq; exitus æquus. Perſæpe. n. diſcrepat. nam ſiquis magiſtratum ge- 41
rens percuſſerit quempiam, non decet eum repercuti. Et ſi quiſpiam eum qui
magiſtratum gerit repercuſſerit: is non ſolum repercutiendus eſt, uerũ etiam
ſupplicio afficiendus. Præterea multũ inter ſe differunt, id quod ſponte: & id
quod inuitus quiſpiam fecit. Sed in ſocietatibus cõmerciorum, tale iuſtũ (re- 42
paſſio inquã) per comparationem rationũ, & non per æqualitatem continet
ciuitatẽ. ciuitas enim tum conſeruatur cum retributio fit, ut comparatio flagi-
tat rationũ. Nam homines aut reddere malũ quærunt: quod ni faciãt ſeruitus
eſſe uidetur. aut retribui ſibi bonum. quod niſi fiat: actus dandi, beneficiumq;
non fit. at ciuitates his conſeruantur. Quamobrẽ & Gratiarũ templum in ciui
tate media condunt: ut retributio ſit. hoc enim gratiæ propriũ eſt. Nam is qui
ſuſcepit ſubminiſter uiciſſim ei qui munus contulit: & ipſe rurſus incipiat con
ferre oportet. Coniunctio aũt quæ per diametrũ eſt, facit eam retributionem 43
quæ per comparationẽ rationum efficitur. hoc pacto. ſit ędificator quidẽ a: ſu
tor aũt b, domus in c, & calceus collocetur in d. Aedificatorem igitur a ſutore
accipere opus illius: & ipſum illi ſuum dare oportet. Si igitur primum ſit id iu
ſtum quod comparatiõe rationum eſt æquũ deinde repaſſio fuerit: erit quod
dicitur. ſin minus: non erit æquum neque conſtabit ſocietas. Nihil enim pro-
hibet unius opus alterius opere præſtabilius eſſe. hæc igitur ad æqualitatem
redigantur oportet. Eſt autem hoc & in cæteris artibus. Etenim è medio tol- 44
lerentur: niſi agens ageret, & quantum & quale, & patiens pateretur hoc, &
tantum, & tale. Non enim duobus ex medicis fit ſocietas, ſed ex medico atque
agricola: & ex diuerſis omnino, ac inæqualibus. uerum hi redigantur ad æ-
qualitatem oportet. Quapropter ea uniuerſa quorum eſt permutatio inter ſe- 45
ſe comparabilia quodam modo eſſe oportet. Pro quo numus in uſum homi-
num uenit: & fit quodam modo medium. metitur enim cuncta: quare & ex- 46
ceſſionem, atque defectionem. quotnam calcei domui uel uictui ſunt æquales.
Oportet igitur quod eſt ædificator ad ſutorem: tot pro domo, uel alimento 47
calceos eſſe. quòd ſi hoc non fuerit: non erit permutatio, neque ſocietas. hoc au
tem non erit: ſi non æqua quodã modo fuerint. oportet ergo aliquo uno men
ſurari cuncta, ſicut & antea diximus. Hoc autem eſt reuera quidem indigen-
tia ipſa: quæ omnia continet. Nam ſi non indigeant, aut non ſimiliter: non
erit permutatio, aut non eadem erit. Numus autem ex inſtituto factus eſt ut
pro indigentia ſit. & propterea nomen hoc habet quod non natura conſtat:
ſed lege. Et in nobis eſt ſitum ipſum mutare atque inutilem facere. Erit igi- 48
tur tunc repaſſio, cum redacta fuerint in æqualitatem: ut quod eſt ad ſutorem
agricola, id ſit opus ſutoris ad agricolæ opus. oportet autem in figuram com
parationis rationum ducere: cum permutare uoluerint. ſin minus: alterum 49
extremum exceſſus habebit utroſque. ſed cum habent ſua, ſic æquales & ſocij
ſunt quia hæc æqualitas in ipſis fieri poteſt. Atque ſit agricola quidem a, & 50
alimentum c: Sutor autem b, & opus ipſius quod in æqualitatem iam eſt re-
dactum

dactum d. quòd ſi hoc pacto non eſſet repaſſio: non eſſet ſane ſocietas. Ipſam
51 autem indigentiam continere, ut quiddam unum: hoc ſane declarat. Cũ enim
aut ambo ſeſe non indigent mutuo, aut alter: non fit permutatio. ſicut fit, cum
eius quiſpiã indiget quod habet ipſe: ut uini, pro quo dat ille triticum expor-
tandum. Oportet igitur hæc redigi ad æqualitatem. quòd ſi nunc non indi-
geat: numus quaſi uas intercedit pro permutatione futura, ſi ipſa indiguerit
fore. Liceat enim oportet hunc afferenti accipere. Patitur igitur idem & ipſe.
Non enim ſemper æquale poteſt. attamen magis ipſe perſiſtere ſolet. Idcir-
co definitæ ſint pretio, res omnes oportet. ſic enim erit permutatio ſemper.
quæ ſi erit: ſocietas erit. Numus igitur (ut menſura) res ipſas metiendo, redi-
git ad æqualitatem. Etenim neque ſocietas fuerit ſine permutatione, neq; per-
mutatio ſine æqualitate, neque æqualitas ſine communi menſura. Atque re
quidem uera fieri nequit: ut ea quæ adeo differunt, conueniant communi men
ſura. attamen indigentiæ ratione ſatis fieri poteſt. unum quid igitur eſſe opor
52 tet: atque hoc ex ſuppoſitione. Quapropter numus uocatur. hic enim facit ut
53 omnia menſura conueniant. menſurantur enim omnia numo. Sit domus qui-
dem a. unciæ autem decem b: & lectica collocetur in c. Atque a quidem dimi
dium ſit ipſius b. ut pretium domus quinque unciæ ſint, aut æquale: c aũt id
eſt lectica ſit pars decima ipſius b. Patet igitur quot lecticæ domui ſunt æqua-
les: ſunt enim quinq;. Hoc autem modo permutatio erat antea q̃ eſſet numus.
Nihil enim intereſt ſiue lecticæ quinque: ſiue pretium quinq; lecticarũ detur
54 pro domo. Dictum eſt igitur quid nam ſit iuſtum atq; iniuſtum. His autẽ de-
terminatis: conſtat iuris actionem mediũ inter hæc eſſe, agere inq̃ ac pati iniu-
riam. Alterum enim eſt plus habere, alterum minus. Iuſtitia autem nõ eodem
55 modo quo priores uirtutes mediocritas eſt: ſed quia medij eſt: hoc eſt æqui,
56 iniuſtitia autem extremorũ. Et iuſtitia quidem eſt qua iuſtus dicitur electione
actiuus iuſti: atque diſtributiuus & ſibijpſi ad alium, ac alij ad alium, non hoc
pacto ut commodi quidem plus ſibi tribuat, & proximo minus, incommodi
57 autem contra. ſed æqui, quod ex comparatione rationum emergit: & alij ſimi-
li modo ad alium iuſtitia autem contraria, iniuſti: Hoc autem eſt exuperatio
& defectio commodi uel incommodi cõtra comparationem rationum. Qua-
58 propter iniuſtitia exuperatio eſt & defectio: quia eſt exuperationis & defe-
ctionis. in ſe quidem exuperationis eius quod eſt ſimpliciter commodum: &
defectionis eius quod eſt incommodum. In alijs autem in toto quidem ſimili-
ter: eius profecto quod à comparatione rationũ exorbitat, ut contigerit. Iniu
59 ria autem minor quidem eſt iniuriam pati: maior autem iniuriam facere. De
iuſtitia igitur ac iniuſtitia, quęnam ſit utriuſque natura: ſit dictum hoc modo.
Similiter & de iuſto uniuerſaliter, atque iniuſto.

COMMEN.

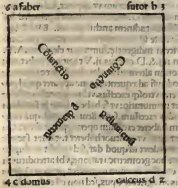
60 VIDETVR aũt nonnullis & econtra paſſio.] Hoc eſt quintum capitulum huius primi tractatus: in quo philoſophus affert opinionẽ pythagoreorum de iuſtitia, & eam refellit, & ſimul oſtendit q̃uo iuſtum ſit medium, diuiditur autem in quatuor partes quæ ſuis locis patebunt. in prima igitur afferendo ſentẽtiam pythagoreorũ dicit quod uidetur quibuſdã iuſtũ nõ aliquod, ſed

ſimpliciter oē iuſtū eſſe re paſſum vel econtra paſſionē:hanc ſniam reprobat phs hoc pacto:id quod
non accōmodatur nec iuſto diſtributiuo nec correctiuo,ſed diſcordat ab vtroq; nō eſt iuſtū vt illi di
cebant:ſed ecōtra paſſio eſt hmōi,qa nō accōmodatur iuſto diſtributiuo,nec correctiuo,ſed diſcor
dat eo mō quo illi ponunt,ergo econtra paſſio non eſt iuſtū.maior patet,qa duę ſunt ſpēs iuſtitię vt
vidimus vna diſtributiua:alia correctiua,vñ,& iuſtū duplex.ſ.diſtributiuū,& correctiuum. id igitur
quod diſcordat ab vtroq; non erit iuſtū.minorem probat phs,& primo quòd diſcordat à iuſto diſtri
butiuo:quia fieri non pōt vt quis eādē patiatur q̃ contulit in rē pu.vt ſi quiſpiā patriā ſeruauerit: qd
ecōtra patietur vel ſuſcipiet à re pu.vt par gratia referatur ꝛ probat vlterius ꝙ non accōmodatur vel
potius diſcordat,ecōtra paſſio à iuſto correctiuo.nā fieri pōt vt quiſpiā percuſſerit hominē in magi-
ſtratu conſtitutū,tunc iſte non patietur eadē immo luet pœnas,& plus patietur,verum ſm vos debe
bat eadē pati. Itē in magiſtratu conſtitutus ſi percuſſerit aliquē priuatū:tunc iſte non eadē econtra
patietur quod debebat fieri per veſtrū iuſtū:quare patet his exēplis ꝙ econtra paſſio veſtra diſcordat
à iuſto ēt cōmutatiuo vel correctiuo.affert etiā vlterius ad ſuū propoſitū oſtendendū,quòd magna
intereſt vtrū quiſpiā ſponte an inuitus agat.ſi aūt iuſtū eſſet econtra paſſio,tunc quomodocūq; age
ret aliquid,& inferret ſemper ecōtra pateretur eadē,at qui inuitus fecerit nō punitur à legibus: ergo
abſurdū eſt iuſtum eſſe ecōtra paſſionē,& ſic male dicebāt pythagorici ꝙ iuſtū ſimpliciter nihil aliud
eſt quā econtra paſſionē,& adeo credebant hoc vt dicerent iuſtū Radamāti non eſſe niſi tale accom-
modātes Heſiodi carmē:qui dixit ꝙ ſiquis patietur ea q̃ egit tunc recte iuſtū fit. DISCREPAT. 41
ſ.à iuſto diſtributiuo & correctiuo eo mō quo diximus.notādū quod ſicut dicit phs pythagorici diſ-
finierunt iuſtū econtra paſſionē.nā iuſtum vt oēs aſſerunt eſt ęqualitas q̃dā.i.vult vt perſonę vel res
redigantur ad ęqualitatē.pythagorici vero errarunt in hoc quòd accōmodant ecōtra paſſionē omni
iuſto,& non bene feciſſe videntur ſic ſimpliciter,& ſine diſtinctione vlla diffiniendo iuſtum:tñ accō-
modatur ecōtra paſſio alicui iuſto:nā videtur habere locū in aliqua parte iuſtitiæ cōmutatiuæ.ſ.pre
ſertim in ea q̃ verſatur circa cōmertia voluntaria quæ fiunt in cōi ſocietate vt apparebit. dubitatur
quia phs videtur ſibi repugnare.nā ſuperius dixit in iuſto correctiuo quòd iudex reſpicit iniurias,&
non conditionē perſonarū,& ideo dixit illud iuſtū conſiſtere in arithmetica proportionalitate q̃ non
reſpicit qualitatē pſonarū.hic aūt dicit,& affert exēplū in iuſtitia correctiua vbi attēditur dignitas,
& qualitas perſonarū,vt ſiquis percuſſerit virū in magiſtratu conſtitutū non ſolū repatitur econtra,
ſed ēt magis punitur.dicendū ad hanc dubitationē quòd phs loquitur vbi de ijs quæ cōiter eueniūt.
præterea videtur ibi accipere priuatas perſonas,at ſiquis percuſſerit virū in magiſtratu cōſtitutum:
non punitur:quia perſonam illam tanq̄ priuatam percuſſerit,ſed quia videtur percuſſiſſe rem pub.
cum ille publicā perſonam gerat vt apparet exēplo allato. SED in ſocietatibus. Hæc eſt ſecunda 42
pars huius capituli in qua phs reprobata ſnia pythagoricorum,nūc oſtendit quod iuſtum iſtud py-
thagoricorum.i.econtra paſſio verificatur in aliqua parte iuſtitiæ correctiuę.ſ.in ea q̃ conſiſtit in cō
mertijs hominū,deinde declarat formam iuxta quā dicetur quòd iuſtū eſt econtra paſſio,probat igi
tur primo hoc pacto,id quod in cōmutando ſm ſimilitudinem rationis,& non iuxta ęqualitatē con
tinet,& conſeruat ciuitatem eſt iuſtū correctiuū cōmertiorum.at econtra paſſio eſt hmōi,ergo econ
tra paſſio eſt iuſtū correctiuum,patet ratio ex ipſo phō qui dicit quòd econtra paſſio eſt iuſtum cor-
rectiuum,non aūt ſimpliciter iuſtū vt volebant pythagorici,& ſm æqualitatem vt oculum pro ocu-
lo vel manū pro manu.verū ſi dixiſſent vel intellexiſſent econtra paſſionem ſm ſimilitudinem rōnis
vt nos ponimus,non erraſſent:quia ciuitas conſeruatur cum fit retributio,& repenſio ſm ſimilitudi-
nem rationis,vt ſi quis intulerit malum:reportet ſm ſimilitudinem rationis malum à lege:ſi bonum
etiam reportet bonum & gratiam,vnde & templū gratiarum in ciuitatibus condere ſolent ad quod
reſpicientes meminerunt gratiarū,& referunt gratias bene meritis,& recōpenſationem inuicem pro
beneficijs vt,& ille rurſus,& conferre beneficia incipiat,& iterū reportare,& in his conſiſtit econtra
paſſio non iuxta ęqualitatē:ſed iuxta ſimilitudinem rationū:quia ſi das mihi opus tuū non reddam
tibi opus meū,quia forſan non indiges illo:ſed reddam ęquiualēs illi,& ſic patet quòd ecōtra paſſio
eſt iuſtū correctiuum non iuxta ęqualitatē,vt videbantur intelligere pythagorici.nā quę ſocietas vel
cōmutatio ex ęqualibus fieri pōt? Non.n.ex duobus medicis fieri ſocietas ſolet,& cōmutatio inter ea
quæ ſunt eiuſdē artis,ſed ex diuerſis,& inęquabilibus cū rediguntur ad ęqualitatem ſm ſimilitudi
nem rationis.nam circa iuſtitiā cōmutatiuam ſemper quidem oportet eſſe ęqualitatem rei ad rē nō
tamen actionis,& paſſionis,quod importat cōtra paſſum,ſed in hoc oportet adhiberi proportiona-
litatem vt fiat æqualitas rerū,eo quod actio vnius artificis maior eſt q̄ actio vel opus alterius.vt ſi fa-
ber dat ſutori domum non ſutor reddat ei domum,nec ſi dat ei vnam domū reddat vnū calceum mi
noris pretij,ſed calceus ſm ſimilitudinem rationis.i.vt tot ſumantur calcei vt æquent pretium do-
mus,& ſic fiet recōpenſatio,& retributio,& econtra paſſio iuſti commutatiui,vt nunc inferius oſten
det phs. CONIVNCTIO autem. Cum velit declarare philoſophus illā formulam ſimilitudi- 43
nis rationum

nis rationum ſecundū quam fit econtra paſſio iuſta, ſumit diuerſos artifices, & diuerſa opera: inter quæ iuſta cōmutatio fieri poſſit. ſumantur igitur quatuor elementa. A.B.C.D.&.A. ſit faber. B. ſit ſutor. C. domus. D. calceus: ponantur in forma vel figura quadrati vt primo. A. faber & ex oppoſito per rectam lineam. B. ſutor. deinde ſub A. fabro per rectam lineam ſit. C. domus eius opus: & ſub B. ſutor ponatur. D. calceus oppoſitus domui per rectam lineā, deinde intelligamus duos diametros vnum ab. A. in. D. alium ab. B. in. C. ex qua coniunctione per diametrum ſtatim apparebit iuſtum quod eſt econtra paſſio, & retributio, & recompenſatio ſecundū ſimilitudinem rationum hoc pacto, vt cum faber ſit præſtantior artifex, ſit vt. vj. q̄ ſutor qui ſit vt. iij. & opus quoq; fabri. ſ. domus ſit. iiij. & calceus. ij. tunc fiat coniunctio per diametrum hoc pacto, ſi fiant calcei ęquales domui, vt ſicut ſe habet faber ad ſutorem, ita domus ad calceū, ſed faber ad ſutorem habet rationem duplam: ita etiā domus ad calceum. vnde ęquentur calcei cum domo ſecundum ſimilitudinem rationis vt tot calcei ſumantur vt æquent domum: deinde fiat coniunctio per diametrum vel ecōtra paſſio, quæ erit ſi faber habebit ęquiualentes calceos, & ſutor domum: nam prius oportet vt æquentur res cōmutandę deinde fiat econtra paſſio, & cōmutatio per diametrū: quæ erit iuſta: ſi opera ęquata erunt non ſecundum æqualitatē vt vnū ad vnum veluti vna domus ad vnū calceum, ſed ſi æquate fuerint ſm ſimilitudinē rationis vt tot ſumantur calcei vt æquēt domū. qua adæquatione facta ſm debitā proportionalitatem oritur iuſta cōmmutatio, & econtra paſſio & vterq; agit, & patitur, & affert, & ſuſcipit æquiualēs. i. agens agit quantū, & quale, & patiens patitur tantū & tale. i. faber qui eſt agens conferendo domum, & patiens ſuſcipiendo calceos, & itē ſutor qui eſt agens conferendo calceos, & patiēs ſuſcipiendo domum, & vterq; agit tantum & tale: quātum & quale patitur. i. ſuſcipit, & ſic etiam patitur quantū agit, & hoc in rebus operibusq; diuerſis, & inter artifices diuerſos inter quos cadit proprie cōmutatio, & huiuſmodi conuentiones: non enim ex duobus medicis, ſed ex medico, & agricola, & ſutore, & fabro fit ſocietas, vt apparet in figura, & textu philoſophi.

44 AD æqualitatem. }ſ. per diametrum. QVAPRO-

45 PTER omnia quorū eſt pmutatio. }Hæc eſt tertia

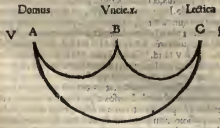

pars huius capituli, in qua phs cum antea declaraſſet formulā rationū in qua fit econtra paſſio: nunc oſtendit qūo in permutatiōibus dicta formula poterit obſeruari, & primo declarat ea oīa quorū eſt permutatio, eſſe talia vt inter ſe comparari poſſint. non enim linea & lapis comparantur inter ſe nec permutari poſſunt. res aūt quę permutātur, & ſi ſint variorum generum, tamen propter indigentiam humanā comparātur ſecundum communem menſuram, quæ eſt ex inſtituto & impoſitione hominū non ex natura. id aūt eſt nummus: qui rebus menſurā ponit, & extimationē, & propter hoc nūmus in vſum venit, ideo fit quodā modo medius nummus. nā eſt inter res permutandas: quarū altera eſt maioris pretij: altera minoris: deinde per mēſurā nūmi ılłe res inæquales ad æqualitatē redigūtur, ex quo fit vt nūmus metiaẗ quot nā calcei ſint æquales domui. mēſurat. n. domū, & itē calceū, & ſic nummus

46 ęquabit, qa tot calcei addentur vt æquales ſint domui. QVODAM mō. }i. aliqua ex parte ob id ipſum. ſ. fit quędā menſura. notandū quod phs dixit ea quæ permutantur quodā modo cōparari inter ſe, & dixit quōdam modo, quia proprie ea dicuntur cōparari inter ſe quæ ſunt eiuſdem generis vel potius eiuſdē ſpeciei, at illa quæ permutantur ſunt diuerſarū rationum, & tamen cōparantur per cōem menſuram quodā modo, deinde permutantur. notandū quod phs dicit quod nūmus eſt quodā modo medius veluti dicitur iudex medius inter illum qui habet plus, & illum qui habet minus, auferendo ab eo qui habet plus, & addēdo illi qui habet minus. verum iudex eſt res animata nūmus inanimata. Præterea res quæ deferuntur ad iudicem erant antea æque: poſtea facta iniuria fiunt inique, & orta inæqualitate curritur ad iudicē, & ille æquat reducendo ad priſtinam æqualitatem quo ad fieri pōt. nūmus vero alio modo quia ſumitur pro cōi mēſura ad extimationem rerum permutandarū non vt mediator iudex, ſed vt cōis menſura, ideo dicit quodā modo. OPORTET

47 igitur tot eſſe. }Declarat phs qūo menſurātur res permutādę vbi inter ſe quodā modo ſunt cōparabiles. qualem enim faber rationem habet ad ſutorem: tot calceos oportet conferre p domo. quod ſi hoc pacto non fiat nec permutatio ſequi poterit nec econtra paſſio. At illud non fiet, ſcilicet vt tot calcei conferantur pro domo niſi adæquentur. vnde oportet aliquo vno cuncta, quæ per-

permutatio.is enim qui non indiget non permutat,& dixit ad probandum hanc minorem,quòd ſi
vterq; indigeat certe fit permutatio:ſi alter tantum fiet etiam permutatio,quòd ſi neuter,nõ fit per/
mutatio.verum ad declarandum eam partem in qua dixit ſi alter tantũ indigeat fit permutatio(alia
ſunt clara per ſe)affert exemplum dicendo quòd fiet hoc nũmo intercedente qui ſubit vicem indigẽ
tię futuræ,alio in tempore,quia nũmus eſt tanq̃ vas,ſed oportet vt nũmus ſit talis vt id poſſit effice
re.nam ſi nũmus non eſſet in vſu vel eſſet adulterinus nõ fieret permutatio,quia tunc ſubiret vicem
indigentiæ,hæc cum ita ſint,philoſophus videtur afferre obiectionem,& eam ſoluere,dictum eſt.n.
indigentiam non ſemper eſſe,& ideo oportere nũmum intercedere,qui cum ſubeat vicem indigẽtiæ
ſimiliter erit de nũmo,quia variatur & non ſemper eſt,nec ſemper valet idem vt experientia patet:er/
go non ſemper erit permutatio.hanc obiectionem ſoluit concedendo ipſum nũmum habere muta/
tionem:tamen magis perſiſtere.i.pretium eius q̃ reliquarum rerum.& ſubdit quòd propterea opor/
tet res ipſas eſſe pretio definitas:quæ permutandę ſunt,& ſic erit ſemper permutatio:quia nummus
videtur æquare res humanas ad hoc vt ſemper fieri poſſit permutatio,& facit hunc diſcurſum quòd
nec ſocietas eſſet ſine permutatione nec permutatio,ſine æqualitate,neq; equalitas ſine cõi menſura
quæ videtur eſſe nummus.dicit etiam vlterius quòd ſunt aliquę res quæ de natura ſua non poſſunt
menſurari cõi menſura in permutatione,& iſta videntur menſurari per indigentiam:ex quo videtur
eſſe aliquid oportere:quo menſurari omnia poſſint quæ permutantur,at.i.nũmi vt oſtendit exẽplo
philoſophus per deſignationem,& deſcriptionem.ſi.n.ſint permutandę lectica & domus,permutari
non poſſunt niſi menſurentur communi menſura qua imponatur pretium eis:hæc autem erit num
mus.ſumantur igitur vncię.x.& domus,& lectica,& dicamus quòd lectica valet vnam.domus vero
quinq; vncias,& ſic domus erit dimidia:lectica vero decima pars vnciarum.quare quinquies ſumẽ/
da eſt lectica vt ſit æqualis cum domo,quinq; igitur lecticę adæquant domum,& hoc pacto res mẽ
ſurari dicuntur nũmo.nummus autem ex ſuppoſitione venit in vſum,& ex inſtituto.nam ſi nũmus
non haberet talem menſuram,non eſſet in vſu.at eam habet quam imponit ſibi ratio,& experientia
hominum:ſi vero non habet,tollitur.dicit poſt hęc philoſophus quòd ante inuentionem nũmi erat
permutatio rerum,& indigentia menſurabat res,& pretium mutabatur vt requirebat indigentia vt
quinq; lecticas pro domo permutaſſent,quia menſuraſſent labores domus cum lectica,& ſic vidiſ/
ſent q; valebat quinq;.vnde nulla differẽtia ẽ ſi permutentur quinq; lecticę an pretium quinque lecti
carum.ex quibus patet quid ſit iuſtum,& iniuſtum & ex hoc apparebit quid ſit iuſtitia & iniuſtitia.

52 EX ſuppoſitione.}Quia non fit à na
tura:ſed ex lege,& inſtituto hominũ.
53 SIT domus.} Oſtendit quomodo
cum nũmus intercedit fit mẽſuratio,
& imponitur pretium vt permutatio
fiat.notandum quod inter res permu
tandas cadit nũmus ex inſtitutiõe ho
minum,ſed res quæ ſunt diuerſorum
generum,& rationũ non vidẽtur men
ſurari poſſe ex parte naturę,quia mẽ/
ſura debet eſſe de genere eorum:quæ
menſurantur:vt quantitas continua
menſuratur quantitate continua nõ
diſcreta.nam ſi res per menſuram de/
bent menſurari,habere debent illam menſuram quæ ſit pars illarum rerũ.quare nũmus ipſe medius
cadit inter res menſurandas propter indigentiam:quia imponitur pretium alteri rei,& ſic etiam al/
teri,& in nũmo & pretio conueniunt,& hoc pacto ex inſtituto eſt nũmus quodammodo menſura.
HIS autem hoc pacto determinatis.}Hæc eſt quarta pars huius capituli:in qua philoſophus po/
54 ſteaq̃ in ſuperioribus declarauit quomodo iuſtum eſt mediũ:nunc oſtendit quomodo iuſtitia quæ
eſt habitus ſit mediocritas vel medium.Et primo oſtendit quo pacto operatio iuſtitiæ ſit medium:de/
inde quo pacto ipſa iuſtitia ſit medium,pręterea qualis habitus eſt iuſtitia:poſtea qualis habitus eſt
iniuſtitia:poſtremo epilogat ſupradicta.probat igitur in primis hoc pacto.plus habere,& minus ha
bere eſt agere,& pati iniuriam,at iuſte agere eſt medium inter plus habere & minus,ergo agere iuſta
eſt mediũ inter agere iniuriã,& pati.maior nota ex antedictis:cum inquit ſupra.qui enim plus ſibi
tribuit q̃ alteri iniuriam facit,minor patet de ſe ergo,& cætera.IVSTITIA aũt non eodem mo/
65 do.}Declarat nunc philoſophus quõ iuſtitia eſt medium.non enim eſt medium eo pacto quo dictũ
eſt in alijs virtutibus,nam in alijs virtus erat media inter duo vitia oppoſita,quæ ſunt habitus:iu/
ſtitia vero eſt ipſius medij.ſ.iuſti quod eſt inter plus,& minus,& ſic eſt in medio duorum extremorũ

quorum alterum eſt plus alterum minus.notandū quòd iuſtitiæ opponitur vnum tantū vitium.ſ.
iniuſtitia:quæ ſubit vicē duorum non vitiorum vel vitioſorū habituū:ſed extremorū: quorū alterū
eſt vitium.ſ.plus habere & intelligo plus habere non ſolū plus de bonis,ſed etiam cum habetur mi-
nus de malis,& ſic igitur plus habere erit in vitio.alterum vero minime.i.ipſum minus habere.ratio
eſt aūt cur vnum tantum vitium.ſ.iniuſtitia opponitur iuſtitię,& ipſa nō eſt media inter duo vitia:
quia aliarum virtutum extrema vtputa audacia,& timiditas diuerſis operationibus cōmittuntur,&
contrarijs.vnica aūt operatione impoſſibile eſt agere audaciam, & timiditatem quæ ſunt exceſſus,
& defectus fortitudinis,quæ duo ſunt vitia, & differunt inter ſe re,&ratione. iniuſtitia vero vna &
eadem res conficit vnica operatione plus,& minus.i.exceſſum & defectū: qui ſunt idem re differunt
tantū ratiōe.nam qui aufert,& plus habet,&'alicui aufert(ſunt enim iſta relatiua)cui vero aufertur
minus habet.itaq; vna & eadē ablatio facit plus habere eū qui aufert,& minus eū cui aufertur,& ſic
iniuſtitia vnū re conficit vtrūq; extremum:quæ extrema differunt inter ſe ratiōe tantū prout ſubeūt
rationes pluris,& minoris,& exceſſus,& defectus,quia licet ſit eadē res iniuſtitia,tamen alia eſt eius
ratio vt eſt plus:alia vt eſt minus.ſic igitur apparet quō iniuſtitia non conſiſtit in medio duorum ha
bituū vitioſorum qui ſunt exceſſus,& defectus:ſicut conſiſtunt aliç virtutes,ſed diſtribuendo aut cō-
mūtando res ſine proportionalitate facit in rebus talem exceſſum atq; defectū: ſimiliter & iuſtitia eſt
effectiua medij, quia adæquando res facit illud quod eſt mediū in rebus eſſe ęquū inter, hoīes inter
quos diſtribuuntur aut cōmutantur tales res:tamen regulat etiam affectum,& appetitum hominū,
& quāuis omnes dicant iuſtitiam eſſe in voluntate vt in ſubiecto,forſitan nō eſſet abſurdū collocare
eam in appetitu in quantū moderatur ipſum,& regulat à plus appetendo. ET iuſtitia quidē.}Hac 56.
in parte phs docet qualis habitus eſt ipſa iuſtitia dicendo quòd iuſtitia eſt:qua iuſtus dicitur eſſe ta-
lis vt agat electione,& ſibi,& alijs ęque tribuat.i.non ſolum ſibi ad alios:ſed etiā alijs ad alios,& vi-
detur explicare diffinitionē ſiue deſcriptionē iuſtitię:quæ videtur magis cōpetere iuſtitiæ diſtributi-
uę.hæc.n.præſtantior altera eſſe videtur:diffinitio aūt talis eſt quòd iuſtitia eſt habitus:quo iuſtus
electione agit non tribuendo ſibi,& cæteris plus,& minus,ſed ęque,alia aūt pars addi pōt q̄ pertine-
bit ad correctiuā.ſ.quæ redigit perſonas quarū altera iniuriam perpeſſa eſt, & res permutandas ad
ęqualitatem,& hoc pacto videtur cōplecti ambas partes iuſtitię. IVSTITIA aūt eſt cōtra,}De-
clarat nunc philoſophus qualis habitus eſt iniuſtitia,& dicit quod eſt ecōtra.ſ.qua vir iniuſtus agit 57.
per electionē iniuſte exceſſus,& defectus tribuendo præter ſimilitudinē rationum. hæc eſt contraria
diffinitio ipſi iuſtitiæ,& ideo iniuſtitia dicitur eē exceſſus,& defectus,quia plus,& minus diſtribuit
& cōmodorum,& incōmodorum:ſed oppoſito modo.Item cū cæteris diſtribuit dat plus,& minus,
& non ſemper dat vni & eidem plus:ſed nunc vni nunc alteri,& indifferēter,& pōt ſic diffiniri quod
eſt habitus,quē habens operatur electiōe iniuſta ſibi plus q̄ alijs tribuendo,& alijs non ęque, & quo
non rediguntur perſonæ,& res permutandę ad ęqualitatē. EXCESSIONIS & defectionis.}Et
hoc ſit duobus modis aut ad ſe,aut ad alios. VERVM id.}ſ.iniuſtū tale. MINVS quidē eſt in- 58
iuriā pati.}Ille qui habet minus dicitur pati:ille vero qui habet plus dicitur facere iniuriā, & ſic vi- 59.
ſus eſt phs cōparare extrema iuſtitię inter ſe:ſicut ſupra in alijs.notādū quòd vt alias dictum fuit ſi-
cut eſt de motu,& omni actione:ſic de operatione iuſtitię eſſe videtur.at motus erit idem inter termi
nū à quo,& terminum ad quē,& tamen diuerſis nominibus ob diuerſos reſpectus nuncupatur, velu
ti doctrina vel potius doctio vt ita loquar eadem eſt operatio inter eū qui diſcit,& qui docet, ſed vt
eſt à doctore diſcetur actio:vt eſt ad diſcentem paſſio:eodem pacto iniuſtitiā vnam operationem fa-
cit.ſ.iniuriam,quæ eſt vna & eadē,tamen diuerſas habet rationes,nam ſi agit iniuriam eſt qui pati-
tur & econtra,& vt eſt ab agente dicitur actio,& vt ad patientem dicitur paſſio,& ſic eſt exceſſus, &
defectus,ob diuerſos reſpectus vt patet.De iuſtitia igitur.concludit philoſophus epilogando breui
ter eā quæ dicta ſunt de iuſtitia,& iniuſtitia,& iuſto & iniuſto.}

De iniuria,iuſto ciuili,herili,& œconomico. Cap.VI.

CVm autem fieri poſſit,ut iniuriam quiſpiam faciat, & nondum ſit 60
ipſe iniuſtus: quales nam iniurias quiſpiam faciens unaquaq; iniu
ſtitia iam eſt iniuſtus,fur inquam uel adulter,uel latro:an hoc mo-
do nihil interfuerit: Etenim fieri poteſt ut quiſpiam coeat cum mu
liere ſciens cum qua coit.ſed nō ob electionis principium:ſed ob affectū. At-
que iniuriam quidem agit:ſed iniuſtus non eſt.ueluti neq; fur: furatus eſt ta-
men.neque adulter:adulterium tamen fecit.& eodem de cæteris modo. Quo- 61.
modo

modo igitur ſeſe habet ad ipſum iuſtum repaſſio:dictum eſt antea. Oportet
62 autem non latere iuſtum quod nunc quæritur, id eſſe quod eſt ſimpliciter iu-
ſtum: ipſum inquã iuſtum ciuile. hoc autem eſt inter ſocios uitæ: ut ſit ſufficien
tia liberorum, atque æqualium, aut in comparatione rationum conſiſtens, aut
63 in numero. Quare in quibus hoc non eſt, inter eos ciuile iuſtum non eſt: ſed
quoddam iuſtum & per ſimilitudinem quandam. In ijs enim eſt iuſtum: qui-
64 bus inter ſe ponitur lex. Lex autem ijs poni ſolet: in quibus eſt iniuſtitia. iudi-
cium enim: dijudicatio eſt iuſti atque iniuſti. In quibus uero eſt iuſtitia, in ijs
65 eſt etiam iniuriam facere. ſed non in omnibus eſt iniuſtitia: in quibus eſt iniu-
riam facere. Hoc autem eſt plus quidem ex ſimpliciter bonis, minus autem ex
66 ſimpliciter malis ſibi tribuere. Idcirco non ſinimus hominẽ dominari, ſed ra-
tionem: quia ſibijpſi id facit: & fit tyrannus. magiſtratus autem cuſtos eſt iu-
67 ſti. quòd ſi iuſti: & æqui. Atque quia nihil ſibijpſi plus tribuendum eſſe cẽſet,
ſi eſt iuſtus (ex ſimpliciter enim bono plus ſibi non tribuit, niſi comparatione
rationum ſit ad ipſum accommodatum) ideo alij, non ſibijpſi laborat. Atque
ob idipſum: alienum bonum inquiunt iuſtitiam eſſe, ſicut & antea diximus,
68 merces ergo quædam tribuenda eſt ipſi: honos inquam & pręmium. ſed qui-
69 bus hæc non ſufficiunt: ij fiunt tyranni. Herile autem, paternumq́; iuſtum nõ
idem: ſed his eſt ſimile. Non eſt enim iniuſtitia ad ſua ſimpliciter: id autem
quod poſſidetur, & filius quãdiu ſit tantillus, & non ſeparatus: ut pars ipſius
eſt patris. Se uero nemo uult lædere: quapropter non eſt ad ſeipſum iniuſti-
tia. Neque ergo iuſtum, neque iniuſtum ciuile. Eſt enim lege: atque in ijs eſt,
in quibus lex eſſe poteſt. Qui quidem ij ſunt quibus ineſt æqualitas imperan
di atque parendi. Idcirco magis ad uxorem iuſtum eſſe uidetur: quàm ad fi-
lios, & ea quæ poſſidentur. Hoc enim eſt rei familiaris iuſtum uerum & hoc
aliud eſt à ciuili.

COMMEN.

60 CVM autem fieri poſſit vt iniuriam quiſpiam.) Hic eſt ſecundus tractatus huius libri, in quo oſtendit quid ſit iuſtum ciuile. nam antea philoſophus diuiſit iuſtitiam in ſuas partes, & eas declarauit, & iuſtum ſimiliter quòd proficiſcitur ab vtriſq;, & videbatur expleuiſſe totam materiã de iuſtitia & iniuſtitia, ſed cum iuſtum multiſariam dicatur. eſt. n. iuſtum ciuile, & aliud quod habet ſimilitudinem ciuilis, & cum alia multa dubitari poſſent de iniuria quæ fit: ideo nunc affert hunc ſm tractatũ, vt oſtendat quid proprie ſit iuſtũ ciuile, & appellat iuſtũ ciuile illud quod poſtea diuiditur in naturale, & legitimũ, & continet ẽt diſtributiuũ, & cõmutatiuũ: de quibus antea loquutus eſt. diuiditur hic tractatus in quatuor capitula. in primo oſtẽdit quid ſit iuſtũ ciuile, & in quibus cõſiſtit, & in quibus non cõſiſtit. in ſecũdo diuidit ipſum. in tertio ſoluit dubitationẽ antea motã. in quarto mouet quãdã dubitationẽ de iniuria, & eã ſoluit. primũ capitulũ diuiditur in tres partes quæ ſuis locis patebunt. in prima igitur parte pħs mouet dubitationẽ: quã etiam in tertio capitulo latius ſoluet. dicit ergo cum fieri poſſit vt quis iniuriam faciat, & non ſit iniuſtus, quęrendum eſt quæ nã ſint illę iniuriæ, quibus homo dicatur iniuſtus. ſunt nonnulli qui hunc locum ſic exponunt. cum à nobis dictum ſit antea quid ſit iuſtum, & iniuſtum, & iuſtum ſit quod ille qui facit iniuriã ſit iniuſtus, tamen cum fieri poſſe videatur vt aliquis iniuriam faciat, & non ſit ſtatim appellãdus iniuſtus, quę nam erunt iniurię ex quibus homo iniuſtus dicatur ſecundum vnamquamq; ſpeciẽ iniuſtitię? veluti fur ſecũdum ſpẽm iniuſtitiæ quæ eſt de furto, vel vt mœchus ſm ſpeciem iniuſtitię quæ eſt in mœchando quæ nam illę erunt? omnes. n. iſti habitus vitioſi videntur poſſe reduci ad iniuſtitiã quæ eſt tota vitioſitas, quæ nam igitur erunt, poſtea ſoluit interrogando prius, & dicendo an nihil intereſſe videtur inter hæc? deinde declarat exemplo, & dicit quod ſiquis coeat cum muliere nõ eligendo id

cum antecedenti deliberatione,ſed motus aliqua perturbatione animi iniuriam quidem facit: ſed
nondum eſt appellandus iniuſtus ſicuti etiam fur qui furatur nõ vt furetur:ſed propter aliquam ani/
mi perturbationem,cum non antecesſerit deliberatio.furtum quidem fecit, non tamen ſemper,& ſta
tim eſt appellandus fur qui furatur:ſed ii qui ſic furãtur vt fures,& mœchi qui mœchãtur per electio
nem,& ſecundum habitum.& ſic diſcurrendo per vnamquãq; ſpeciem iniuſtitiæ qui iniuriantur vt
iniurientur per ſe,& non per accidens,aut propter alium finem,iniuſti dicendi eſſe videntur ſecundũ
vnamquamq; ſpeciem iniuſtitiæ:ſecundum quam talem operationem producunt cum electione.ve
rum expoſitio propria huius textus,& accommodata menti philoſophi talis eſſe videtur,quam nũc
aſſerimus vt clarius intelligatur philoſophus.mouet dubitationem philoſophus & dicit interrogan
do quòd cum fieri poſſit vt aliquis faciat iniuriam,& nõdum ſit iniuſtus,quomodo facta erit illa in/
iuria:ex qua homo ſit iniuſtus ſecundum vnamquamq; ſpeciem iniuſtitiæ,& ponit exempla veluti
iniuſti vt fur vel adulter vel latro,poſtea interrogando dicit an improbãda eſt hęc dubitatio? quaſi
dubitauimus recte an nihil intereſt vtrum aliquis faciat iniuriam ex habitu aut ſubita,diſpoſitione,
aut aliqua perturbatione animi:ſed quomodocunq; quis faciat iniuriam iniuſtus eſt? poſtea ſoluit
quòd qui non facit iniuriam ex electione non eſt appellandus iniuſtus:ſicut non eſt dicẽdus fur:qui
non furatur per electionem,& habitum,ſed aliqua ſubita diſpoſitione aut perturbatiõe compulſus,
ſed in oĩ iniuſtitia permultum intereſt vtrum perturbatione aliqua animi:quæ plerunq; breuis eſt,
& ad tẽpus,an conſulto,& cogitato fiat iniuria. QVOMODO igitur. }Hac in parte philoſophus 61
auget hoc dictum,& redigit nos ad memoriam eorum quæ dicta ſunt de econtra paſſione.diximus
enim quomodo econtra paſſio ſe habet ad iuſtum,quia non eſt ſimpliciter iuſtum,& omne iuſtum,
& non eſt quod nunc quæritur.ſ.ciuile & ſimpliciter iuſtum.notandũ quod philoſophus mouet du
bitationẽ,& ſoluit breuiter,& eam dimittit vt inde reſumat.quare facit hoc? quia poſſet aliquis du/
bitare de quo iuſto loquatur cum ſint plura.ſ.dominicum,œconomicũ,vt inferius patebit.quapro/
pter interponit hanc declarationem dicendo ꝙ id quod quæritur non eſt niſi ciuile iuſtum,quod eſt
vt inferius declarabitur:non enim eſt repaſſum.nam dictum eſt de eo prius quale ſit,& quomodo ſe
habet ad iuſtum,& ideo ſequitur. OPORTET autem non latere. }Hac in parte ſecunda capitu/ 62
li philoſophus oſtendit quid eſt illud iuſtũ ciuile de quo loquitur,& declarat quòd ciuile iuſtũ eſt il/
lud quod eſt in ſocietate humanæ vitæ,& eſt cauſa talis ſocietatis, & eius conſeruatrix ſufficiens vt
conſeruetur rei pu.libertas,aut diſtributiua ſm ſimilitudinem rationum.ſ.geometricam,aut cõmu/
tatiua ſecundum numerum.i.ſecundum proportionalitatem arithmeticam. ſciẽdum quòd iuſtum
multifariam dicitur.ſ.iuſtum ſimpliciter,& hoc eſt ciuile:aliud item per comparationem dicitur ta/
le,ſcilicet iuſtum rei familiaris de quo non loquitur,ideo dixit nõ oportet nos latere id iuſtũ de quo
loquimur.ſ.ciuile eſt. QVARE quibus. }Declarat philoſophus vbi,& in quibus non eſt tale iu/ 63
ſtum ciuile,& oſtendit non quod eſt in his in quibus non eſt cõmunis ſocietas vitæ talis,vt ſit ſuffi/
ciens inter liberos,& æquales:vnde innuit quòd iuſtum familiare non eſt huiuſmodi.nam inter pa/
trem & filium:dominum & ſeruum: virum & vxorem non eſt iuſtum ſimpliciter & ciuile, ſed quod/
dam iuſtũ,quod per ſimilitudinem dicitur. IN ijs enim eſt iuſtum. }Oſtendit philoſophus in qui/ 64
bus ſit iuſtum ciuile,& declarat quod eſt inter liberos,& æquales:non autem inter patrem & filiũ:do
minum & ſeruum:virum & vxorem.probatur.in illis in quibus non datur lex ſeruanda non eſt iuſtũ
ſimpliciter & ciuile.at patri & filio,ſeruo & domino:viro & vxori non imponitur lex ſeruanda: ergo
inter eos non erit ciuile iuſtum.ratio patet:quibus enim datur lex obſeruanda in his poteſt eſſe iniu/
ſtitia proprie,& in quibus eſt iniuſtitia in illis fit iniuria,& propterea datur lex,quia nõ poſſint pro/
prie facere iniuriam lex prohibet & punit,iniuſtitia vero videtur eſſe proprie inter æquales,& appel/
lantur æquales etiam illi qui ſunt cæteris digniores:dũmodo ſit ſeruata proportio dignitatis,& ſint
pares libertate,vnde non ſinunt aliquem eſſe tyrãnum vt inquit infra,ſed pariter legibus obedire vo
lũt.legum.n.vt,inquit Cicero ſerui facti ſumus vt liberi eſſe poſſimus.inter æquales igitur cadit in/
iuſtitia quando æquales non habent æqua.ſed inter dominum,& ſeruum nõ eſt ęqualitas.eſt enim
ſeruus pars domini hoc pacto vt inſtrumẽtum quoddam animatum,vt ait philoſophus in libro po
liticorum:nec etiam inter patrem,& filium,nec inter virum & vxorẽ eſt ea æqualitas,& ſi aliquo mo
do eſſe videatur vt inter eos cadat iuſtitia,aut iniuſtitia talis,ſed per ſimilitudinem quandam. IN 65
quibus autem iniuſtitia. }i.in quibus eſt habitus iniuſtitiæ in illis ſemper cum iniuriãtur eſt iniuſti
tia:ſed in quibus eſt iniuria.ſ.quando iniuriantur non in omnibus neceſſario eſt habitus iniuſtitiæ,
quia poteſt fieri iniuria etiam ab aliquo qui non habet habitum,ſed ob aliquam animi perturbatio
nem,vt ſupra dictum eſt. ID circo non ſinimus. }Ex ſupradictis philoſophus infert tria oborta.i. 66
tria corrolaria.primum eſt quòd cum inter liberos ſit iuſtum illud ciuile: ſtatim ſequitur quòd nõ ſi/
nunt aliquem eſſe tyrãnum & hoiem dominari pro ſuo arbitrio,quia plus de cõmodis ſibi tribueret
& minus de incõmodis:ſed rationem & legẽ dominari volunt,quod pollicetur magiſtratus,& prin/
ceps

ceps qui cuſtodes iuſti ſunt,& eſſe debẽt.quòd ſi iuſti ſunt cuſtodes:& ẽt ęqui cuſtodes erunt.eſt.n.
proprium munus magiſtratus vt inquit Cicero, intelligere ſe gerere perſonã ciuitatis,debereq́; eius
dignitatẽ,& decus ſubſtinere:ſeruare leges,iura deſcribere,ea fidei ſuę cõmiſſa meminiſſe &c̃.notan-
dum ꝙ intereſt inter hoĩem , & verũ hominẽ. homo.n.eſt imperfectus & perficitur per virtutes,& cũ
eſt perfectus tunc eſt vere homo.fit etiam nonnunq̃ vt homines aliqui ſurripiant magiſtratus , & cũ
ſint improbi,& imperfecti euadant tyranni:ideo non ſinimus hoĩem dominari , ſed rationẽ.i.homi-
nem vere habentem rationem.i.vtentẽ illa,& viuẽtem ſm illam.eſt.n.animata ratio verus homo , &
67 ſtudioſus. ATQVE quia nihil.) Hęc eſt ſecunda ſnĩa orta ex ſupradictis.i.ſm correlariũ.ſ.quod
princeps,& magiſtratus,& iuſtus gubernator non cenſet ſibi plus q̃ ceteris tribuendum.oportet.n.
ipſum de ſe eſſe iuſtũ proportione ſeruata vt non ſibi plus tribuat niſi ſm ſimilitudinẽ rationũ geo-
metricam,vnde & alteri laborat.quare bene dictũ eſt quòd magiſtratus virum oſtẽdit,cũ ad alium ſit
iuſtitia,& ad bonũ alienum atq; cõe vt antea patuit.notandũ quòd principis,& magiſtratus officiũ
eſt vt rẽ pu.gubernet:ſicut gubernator nauiũ, ita vt oẽs ſint ſalui,q in illa ſunt.at gubernator hoc fa
cere non poteſt niſi habeat gubernandi artẽ . ſic princeps per virtutem quæ eſt in ipſo gubernat oẽs
& vtitur virtutibus ad aliũ ,& ad cõe bonũ quod indicat maximã perfectionẽ.vnde vſus ad aliũ non
ſolum eſt huius iuſtitię quæ eſt pars virtutis,ſed ẽt totius virtutis:quam ea ratione qua eſt ad aliũ,&
cõe bonum legitimã iuſtitiam diximus.vnde & difficillima virtus,& ideo præclariſſima dicitur eẽ iu
ſtitia cũ operari ad alios,& ęqualitatẽ ſeruare difficile ſit,atq; ideo valde præclarũ. difficile eſt inquit
Cicero cũ præſtare omnibus cupieris ſeruare ęquitatem:quæ eſt iuſtitiæ maxime propria.ex quo fit
neq; diſceptatione vinci ſe nec vllo publico ac legitimo iure patiantur ,exiſtuntq́; in re pu.pleruq; lar
gitores,& factioſi vt opes quammaximas cõſequantur,& ſint vi potius ſuperiores:q̃ iuſtitia pares,
68 ſed quo difficilius:hoc præclarius.hæc in de officijs. MERCES ergo quædã.) Tertiũ eſt correla-
rium.ſ.quòd debetur præmiũ iuſto bene gubernãti rẽ pu.ſ.honos & gloria.poſtq̃.n. adeptus eſt vir-
tutes & confert ſe ad rẽ pu.& incipit operari ad alios ſm habitum virtutũ quem in ſe habet : tũc de-
betur ei à ciuibus,& à re pu.honos & gloria,ſed ij qui talibus honoribus non quieſcunt,cũ nullũ ci-
69 ues habeant pręmiũ maius quod dare poſſint euadẽt tyrãni,quo ad per eos fieri poterit. HERILE
aũt.) Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua determinat de iuſto quod per ſimilitudinẽ dicitur &
eſt triplex.ſ.inter patrẽ & filium,dñm & ſeruum,virum,& vxorem.ſed hoc vltimum appellat pħs rei
familiaris iuſtũ.verum ſi pater familias referatur ad filiũ,& ad ſeruum & vxorem,quia idem põt eſſe
pater,& dominus,& vir, omnia illa poterunt dici rei familiaris iuſta.verũ de illo vltimo quod appel-
lat rei familiaris iuſtum,dicit pħs quòd habet maiorem ſimilitudinem cum ciuili:licet non ſit idem.
At paternum & herile habent etiã aliquam ſimilitudinem,ſed tamen ſunt idem.quòd aũt inter hos
non ſit tale iuſtum probatur:in quibus non eſt iniuſtitia in illis non eſt iuſtũ ciuile.at inter dominũ
& ſeruũ patrem,& filium non eſt proprie iniuſtitia:ergo nõ erit iuſtũ ciuile.patet ratio:nullius eſt in-
iuria ad ſeipſum:nec ad ſua,ſed ſeruus eſt aliquid domini dũ poſſidetur,& filius aliquid patris:qua-
re nõ erit inter hos iniuſtitia:quia nemo ſibi iniuriã facit nec ſuis,at ſeruus eſt poſſeſſio animata do-
mini:filius vero eſt aliquid patris. Itẽ inter virũ,& vxorẽ nõ eſt æqualitas,nec ergo iniuſtitia proprie
dicta.verum tñ ubi eſt maior æqualitas ibi maior ſimilitudo iuſti ciuilis,& cum vir,& vxor ſint ma-
gis æquales,q̃ pater,& filius,aut dominus,& ſeruus,ideo dicit pħs quòd iuſtum inter virũ,& vxorẽ
quod appellat familiare,eſt magis ſimile ciuili iuſto q̃ illorum iuſta : non tamen eſt id de quo loqui-
mur.notandũ quòd inter eos videtur eſſe iuſtũ ciuile:inter quos eſt æqualitas viciſſim imperãdi atq;
parendi.in re pu.enim nõ ſemper ſunt ijdẽ imperãtes,ſed eſt viciſſitudo quędã cũ ęqualitate vt alij
nunc pareãt nunc imperent ſm leges:ſed dñs ſemper imperat ſeruis:ſeruus ſemper obedit,& ſic inter
eos non eſt æqualitas,nec ex cõſequenti ciuile ius.pater ẽt ſemper eſt pater,& filius ſemper eſt filius,
ideo nõ eſt æqualitas.verũ inter virũ,& vxorem ẽt non eſt proprie ęqualitas:& ſi maior eſſe videatur
q̃ inter patrẽ,& filium,& herum,& ſeruum.nam vt vir eſt paterfamilias,ſic illa materfamilias,& vna
cũ viro rem familiarẽ gubernare videtur.nã vir extra,vxor ea quæ ſunt domi curare debet & conſerua
re.quare videntur ob hæc habere quandam ęqualitatem:attamen ſunt inæquales,quia vir nõ ſubit
vicem matriſfamilias nec illa econtra viri officium inquantum eſt vxor : præterea ſi quæ leges ſunt
vir imponit eas vxori:ſic igitur patet quòd non proprie eſt inter virum & vxorem ciuile iuſtum.

De iuſto naturali,& legitimo. Cap. VII.

70 CIuilis autem iuſti aliud eſt naturale , aliud legitimũ.Et naturale qui-
dem eſt quod ubiq; uim habet eandẽ:& non quia uidetur uel non ui-
71 detur.Legitimũ autem quod à principio quidẽ nihil refert,ſic an ali-

ter habet.cum uiro poſitum fuerit,refert,Quale eſt.mina captiuos redimi,uel
capram dijs,ſed non duas oues mactare & etiam ea quæ de ſingulis lege iubē-
tur.ut ſacra Braſidæ facere, & quæ publicis decretis inſtituuntur. Videntur 72
autem quibuſdam omnia talia eſſe. Propterea quòd omne quod natura con-
ſtat,immobile eſt:& uim eandem habet ubique:ſicut ignis hic,& apud Per- 73
ſas urit:iuſta autem moueri uident. Verum hoc non ita ſeſe habet, ſed aliquo
modo. Atque apud deos quidem nihil ullo modo forſitan eſt quod ita ſeſe ha
bet:apud nos autem eſt quidem aliquid etiam natura conſtans, mutabile ue-
rum non omne. Attamen aliud eſt natura,aliud non natura,patet aūt. Quid-
nam eorum quæ poſſunt & aliter ſe habere natura, conſtat:& quid non, ſed
lege ac inſtituto,ſi ambo mutari ſimiliter poſſunt. Et ad cætera eadem accom
modabitur definitio. Dextera nanque manus ualidior eſt læua,natura,Et ta-
men fieri poteſt:ut omnes euadant apti ad utendum manu ſiniſtra perinde ac
dextra. Iuſtorum autem ea quæ ex inſtituto ſunt & ob utilitatem,ſimilia ſunt
menſuris. Non enim omnibus in locis æquales ſunt uini,triticiq; mēſuræ. ſed
ubi quidem emunt,maiores ſunt: ubi autem uendunt,minores. Simili modo
& ea quæ non naturalia ſunt,ſed humana iuſta:non eadem ſunt ubique. nam
neque reſpublicæ. ſed una tantum ubiq; ſecundum naturam eſt ipſa optima.
Vnumquodq; autem iuſtorum.& legitimorū,ut uniuerſale ſeſe habet ad ſin- 74
gula.etenim ea quæ aguntur ſunt multa. unumquodq; aūt illorum eſt unum.
eſt enim uniuerſale. Intereſt autem inter iniuriam & iniuſtū:& inter ius & iu- 75
ſtum. Iniuſtum enim eſt natura,uel inſtituto. Id autem ipſum cum actum fue-
rit iniuria eſt: antea uero quàm ſit actum nullo modo eſt iniuria,ſed iniuſtū.
pari modo & ius. Vocatur autem magis iuſti actio ipſum commune: ius autē
iniuriæ emendatio. Quæ uero & quot ſpecies uniuſcuiuſque ipſorum ſunt,&
circa quæ uerſantur:conſiderandum eſt poſtea.

COMMEN.

CIVILE autem iuſtum diuiditur.] Hoc eſt ſecundum capitulū huius tractatus:in quo phi- 70
loſophus diſtincto iuſto ciuili à paterno,herili & vxorio:nūc illud reſumit & diuidit in ſuas partes,hoc autem capitulum in duas partes diuiditur quæ ſuis locis patebunt.in prima igitur parte philoſophus affert diuiſionem iuſti ciuilis dicendo,quòd quoddam eſt naturale:quoddam legitimum.naturali tribuit duas conditiones:vnam ex parte ſui effectus.ſ.quòd habet vbiq; eandē vim, ideſt idem efficit apud omnes gentes.alia ſumitur ex parte cauſæ ſuæ:quia non eſt ex noſtra inſtitutione ex eo quod videtur,aut non videtur nobis:ſed conſiſtit quodammodo ex parte naturæ.notandum quòd non videtur eſſe diſcrepantia inter philoſophum,& iuriſconſultos in declaratiōe iuſti naturalis,quamuis philoſophus iuſtum diuidat,illi ius,& melius philoſophus:quia iuſtum eſt vniuerſale:ius particulare cum applicatur particulari rei.conueniunt autem in declaratione rei hoc pacto, quia iuris periti diuidunt ius bifariam,primo.ſ.in naturale,& ius gentium,& naturale eſt apud illos coniunctio maris,& fœminę,& procreatio,& educatio liberorum:ius aūt gentium appellant quod eſt apud omnes gentes:ſicut eſt pacta ſeruare:legatos tutos eſſe,& ſimilia.philoſophus vero iſta duo appellat naturalia,quia ſicut nos non videmur eſſe cauſa effectrix noſtra inſtitutione iuſti quod natura conſtat:ſimiliter nec eius quod eſt vbiq; gētium.nam duplex videtur eſſe natura in homine,vna qua conuenit cum cæteris animalibus,alia qua conuenit tantum cum cæteris hominibus.nam homo procreat ſicut alia animalia,& educat procreata,& hæc competunt homini ex parte naturę cōmunis cum alijs animalibus.cum vero habeat aliam naturam qua differt ab alijs animalibus:communicat tamen cum omnibus alijs hominibus:iura quæ inde naſcuntur ab illis dicuntur iura gentium,ſicut legatos tutos eſſe & vt Cicero inquit,non prohibere aquam profluentem: pati ab igne

ignem

ignem capere,ſiquis velit conſilium deliberanti dare quæ ſunt vtilia ijs quæ accipiunt: danti non
moleſta,ſic igitur iſta duo iura vno nomine complectitur philoſophus,iuſtum naturale appellans,
ideo in re non videtur diſcrepare à iuriſperitis. notandum quòd præter iſta duo iura, quæ philoſo-
phus nomine naturalis comprehendit,& item legitimum,ſunt apud eum iuſta ciuilia,quia ſeruan-
tur in ciuitatibus,& communi vitę ſocietate.verum intelligendum vlterius quòd ſicut ſit in ſpecu-
latiuis quantum ad hoc propoſitum ſpectat:ita etiam in actiuis, ſed in ſpeculatiuis quædam ſunt
vt principia,quædam ex principijs procedentia,ideſt concluſiones:ſic in actiuis quædam ſunt tan-
quam principia,quædam ab illis profluentia. at in ſpeculatiuis principia quædam ſunt per ſe no-
ta,& ſtatim cognitis terminis percipiuntur lumine intellectus agentis ſine vllo diſcurſu,vt de quo-
libet affirmatio,& negatio,& de nullo iſtorum ambo,aut cum diſcurſu imperceptibili:vt ſi ab ęqua
libus æqualia demas ea quæ remanent ſunt ęqualia, & omne totum eſt maius ſua parte,& ſimilia
quæ ſumuntur in ſcientijs tanquam per ſe nota,& non probantur,ſed ex illis poſitis tanquam per
ſe notis,& vi illorum procedimus deinde ad probandas concluſiones vt late oſtendit philoſophus
in libro poſteriorum.eodem pacto in actiuis ſunt quædam iura naturalia nobis nota ex natura com
muni cum cæteris animalibus, & ex natura propria cuiuſque hominis quæ non videntur fieri no-
ſtra inſtitutione, ſed ex illis tanquam ex principijs iura ciuitatum, & legitima tanquam concluſio-
nes in ſpeculatiuis prodire profluere que videntur,duplex enim ponitur intellectiua vis.nam ſpecu-
lari,& agere non eſt eiuſdem virtutis atque potentię.ex quo coacti ſunt philoſophi ponere duas vi-
res intellectiuas,ſcilicet ſpeculatiuam,& actiuã. verum vt in intellectu ſpeculatiuo ſunt ea principia
quæ diximus quaſi innata,ita in intellectu actiuo videntur collocari principia vt eis ex ipſa natura
ſine vlla probatione intellectus aſſentiri videatur.vt ſunt illa.omne honeſtum proſequendum, om-
ne turpe fugiẽdum, pacta ſeruanda:non violandi legati,& ſimilia à quibus latores legum tanquam
à quibuſdam vniuerſalibus inſtructi principijs leges poſtea condunt.quare cum ita ſint merito phi
loſophus iſta principia naturalia dixit iuſta cum ſuapte natura hęrere cuique intellectui ſano videã-
tur ſine cuiuſq̃ doctrina. verum vtrum in actiuis procedant effectus ex illis tanquam ex prius no-
71 tis nobis ſicut in ſpeculatiuis in præſentia omittamus,quia non pertinet ad hanc doctrinam. LE-
GITIMVM autem.} Declarat philoſophus aliud membrum iuſti ciuilis dicendo quòd iuſtum
legitimum eſt:quod antequam poneretur nihil referebat vtrum hoc vel illo modo eſſet: poſtquam
vero poſitum eſt refert, & videtur trifariam philoſophus oſtendere tale iuſtum,vt ſi eſſet commune
quod ad totam ciuitatem pertineret,vel ſingulare quod ad vnum tantum hominem pertinet,& ter-
tium quaſi medium inter illa duo:quòd ad aliquod membrum ciuitatis pertineret,& huiuſmodi di
uiſio colligi poteſt ex philoſophi exemplis quæ ponit.primum pertinere videtur ad communem, &
omnem ciuitatem vt redimi captiuos.nam inter Lacedæmonios,& Athenienſes vigente bello,ſan-
citum fuit vt captiui redimi poſſent certo pretio,ſcilicet vna mina,& hoc videtur pertinere ad legi-
timum iuſtum commune,& illud item de vna capra,& non duobus ouibus:quod ponitur à philo-
ſopho exempli cauſa,licet factum non inueniatur. Aliud eſt exemplum pertinens ad vnum. Braxida
rex Lacedæmoniorum fuiſſe dicitur, & multa beneficia in amphipolitas contuliſſe, ex quibus poſt
mortem illius inſtituiſſe eam gentem traditũ ſacra facere in memoriam Braxidæ. tertium exemplum
eſt de publicis decretis non ad totam rem publicam pertinentibus, ſed ad aliquod membrum ciui-
72 tatis vt ad mercatorum membrum vel alicuius alterius facultatis particularis. VIDENTVR
autem quibuſdam.} Hac in parte philoſophus cum velit remouere opinionem quorundam de iu-
ſto ſupradicto:primo eam affert:deinde refellit,dicebant enim illi non eſſe bifariam diuidendum iu-
ſtum eo pacto quo diuiſit philoſophus,quia omne iuſtum ciuile erat legitimum,non autem natura-
le vt philoſophus dicit, & arguebant hoc pacto.illud quod eſt naturale apud omnes homines eſt
idem,& non mutatur.ſed iuſta non ſunt eadem nec eadem permanent apud omnes,ſed omnia ſunt
mutabilia:ergo non ſunt naturalia.nam legati non ſunt apud omnes gentes tuti, & ſemper tuti.
73 VERVM hoc non ita ſeſe habet.} Excludit & reprobat hanc opinionem philoſophus, & primo
videtur negare quòd omnia naturalia ſunt immutabilia:deinde quod omnia iuſta ſunt immutabi-
lia.dicit enim quòd non ita ſe habet ſimpliciter,ſed aliqua ex parte,& prĩo negat quòd omne quod
conſtat natura permaneat ſemper immutabile,dicendo quòd ſiqua ſunt iuſta immutabilia non erũt
niſi diuina.ſed ea quæ ſunt apud homines licet conſtent natura: tamen non ſemper permanent im-
mutabilia,quare nõ eſt vera illa veſtra propoſitio,quòd omne naturale ſit immutabile apud omnes.
videmus enim quòd conſtat natura vt manus dextera ſit nobilior, quia ab ipſa eſt principium mo-
tus:tamen fieri poteſt vt quidam æque vtantur bene vtraque manu, & hoc poteſt eſſe apud omnes
homines.nam id quòd contingit homini poteſt omni homini contingere,& ſic patet quod illa quę
ſunt naturalia mouentur atque mutantur.poſtea oſtendit quòd etiam illa minor propoſitio non eſt
vera,ſcilicet quòd omnia iuſta ſint mutabilia:nam quædam ſunt mutabilia propter varietatẽ mo-

rum,& hominum interdum ab errantium à recta ratione, verum naturalia iura ſunt eadem apud omnes gentes ſanę mentis,& ea ratione qua homines:ſicut dicimus eſſe quædam ſimpliciter, & de natura ſua ſana,quæ tamen alicui non ſunt ſana,ſcilicet ægroto, & item dulcia & huiuſmodi: ſed vt clarius ordo intelligatur talis videtur eſſe proceſſus.ſunt nonnulli dicit philoſophus,qui putant omnia iuſta eſſe legitima,non autem eſſe aliqua naturalia iuſta,& aſſignant hanc rationem quòd vident ea quæ ſunt naturalia non mutari,& vbiq; habere eandem vim ſicut ignis, hic & apud Perſas: iuſta vero mutari, & eſſe diuerſa. nos autem dicimus primum quòd hoc non eſt ſimpliciter verum quòd omne naturale,& cõſtans natura ſit immutabile,& ſemper ſe habeat eodem modo, ſed aliqua ex parte, & ſecundum quid eſt verum. nam ſi diceremus ea quæ ſunt diuina firma eſſe, & ſemper ſe habere eodem modo hæc concedenda videntur. verum de omnibus naturalibus pertinentibus ad homines non eſt concedendum, quia eorum aliqua ſemper ſe habent eodem modo, aliqua vero ſunt mutabilia. Exemplum primi,vt homo eſt animal rationale, & ſimilia quæ ſunt in primo modo dicendi per ſe,& ſemper ſe habent eodem modo.exemplum ſecundi:homo habet manum dexteram aptiorem quàm ſiniſtram quod non ſemper eſt, fieri enim poteſt vt ſit amphidexter, ſic igitur cum quædam naturalia ſint mutabilia,& aliter ſe habere poſſint,non erit mirum ſi etiam iuſta naturalia non ſemper ſe habeant eodem modo. dicamus igitur quòd iuſtorum quædam conſtant natura,quædam lege,& ex inſtituto,& ſi etiam ambo mutari poſſent, & aliter ſe habere, quòd ſi quæratur cum iuſtum naturale, & legitimum ſit vtrunque mutabile quæ erit differentia inter hæc? dicit quòd ex hoc percipi poterit,ſcilicet cum viderimus aliquod iuſtum eſſe commune pluribus gentibus vel omnibus,tunc dicemus illud iuſtum eſſe naturale.cum vero videbimus aliquod aliud non eſſe commune, ſed tantum eſſe alicuius ciuitatis vel regionis,vt ſunt menſurę diuerſæ vini, & tritici diuerſis in locis, tunc dicemus illud iuſtum eſſe legitimum, ideſt ex lege, & inſtitutione non autem ex natura. quare non obſtat noſtrę ſententiæ veſtra obiectio cum dicitis iuſtum non eſſe naturale,quia naturalia non poſſunt aliter ſe habere:iuſta vero aliter atque aliter ſe habent,cum oſtenderimus quòd etiam naturalia quædam aliter ſe habere poſſunt, & ſi vt plurimum ſe habeant eodem modo,& communiora ſint quàm ea quæ ex inſtituto fiunt:nam non ſolum iuſta naturalia aliter ſe habere poſſunt,ſed etiam talis determinatio erit ad quædam alia naturalia,& quæ natura conſtant ſicut de amphidexteris diximus. ſiquid vero eſt vna vbique agendi ratio ſecundum naturam ea erit optima,ſicut ſunt ea quę ſunt dulcia natura vt mel.tamen alicui non ſunt vt guſtui corrupto,& hoc non eſt ex natura mellis,ſed ex corruptione illius:eodẽ pacto iuſta naturalia de ſe non haberent hanc varietatem ſi homines eſſent omnes vt eſſe deberẽt ſequendo rationem ducem. VNVMQVOD- 74
QVE autem iuſtorum. ❡Quia philoſophus in præcedẽtibus loquendo de iuſtitia ſæpe vſus eſt vocabulis,& terminis qui videntur habere magnam ſimilitudinem inter ſe, vt aperte cognoſcatur quid vnumquodque ſignificat, vult aſſignare propriam ſignificationem cuiuſque,& videntur differre ſecundum vniuerſale & particulare.primo igitur declarando naturam iuſti ciuilis,dicit quòd iuſtum ciuile ſumimus vniuerſale:vt colendus eſt deus:tutos oratores & legatos eſſe debere: depoſitum eſſe reddendum & ſimilia.iſta igitur vniuerſalia ſunt ſub quibus cadunt ſua ſingularia quæ ſunt plura: & tamen vnumquodque illorum ſubit rationem vniuerſalis ea ratiõe qua iuſtum eſt. INTER eſt 71
autem inter iniuriam. ❡Ponit nunc philoſophus differentiam inter iſtos quatuor terminos,ſcilicet inter iniuriam,& iniuſtum,& inter ius atque iuſtum,& oſtẽdit quòd iuſtum,& iniuſtum eſt in vniuerſale,& antequam agatur,& hoc eſt contra nonnullos qui ſumunt ius antequam agatur. iuſtum igitur eſt tutos dimittere legatos:depoſitum reddere:hoc cum agitur,nunc apud iſtos vel illos dicitur ius.ita vt omne ius præſupponat iuſtum non autem econtra.iuſtum enim redactum ad opus eſt ius.iniuſtum quoque natura quod eſt contra iuſtum naturale vel iniuſtum ex inſtituto quod eſt contra iuſtum ex inſtituto.iniuſtum inquam eſt vniuerſale,vt committere adulterium.cum vero agitur eſt iniuria vel cum actum eſt iniuria dicitur.ſic igitur iuſtum eſt ante quam fiat,vt reddere depoſitũ vel punire maleficia eſt iuſtum,poſteaquam factum eſt dicitur ius. verum dicit philoſophus quòd vtimur hoc modo dicendi pro omni iuſto actu. nonnunquam pro emendatione iniurię,cum dicimus quod iudex fecit ius quando emẽdauit aliquod maleficium. Alio modo omne iuſtum actu, ideſt omne opus iuſtũ dicitur ius,vt in diſtributiõe vel commutatione,vnde apud gręcos poſuit duo nomina philoſophus,ſcilicet δικαιοπράγημα & δικαίωμα apud latinos vero non ſunt.ideo apparet magna confuſio in textu.ſic igitur habemus quod iniuſtum eſt vniuerſale,& antequam fiat:iniuria vero ipſum iam actum.eodem pacto iuſtum anteq̃ fiat.ius vero cum eſt factum.verum hoc cõmunius dicitur pro quocunq; actu iuſto:ius autem vocatur correctio iniuriæ:cõius enim dicitur δικαιοπράγημα quod videtur comprehendere quemcũq; actum iuſtum ſiue ſit iuſtitiæ diſtributiuæ ſiue correctiuę, δικαίωμα vero videtur comprehendere,& ſignificare correctionem tantum iniurię quòd videtur eſſe cuiuſdam partis iuſtitiæ operatio,& non cuiuſcunq; iuſtitiæ actus & operatio.

De triplici

De triplici nocumento quod alijs irrogatur. Cap. VIII.

76 CVm autem iuſta ſunt,& iniuſta ea quæ diximus: iniuriam quidem quiſpiam facit,& ius agit,cum ea ſua ſponte agit.ſed cum inuitus: non iniuriam facit,neque ius agit. Agit enim ea quibus accidit ut ſint iuſta aut iniuſta. Iniuria autem atque iuris actio tunc eſt: cum à ſponte agente fit.tunc enim uituperatur: & ſimul tunc iniuria eſt. Quare erit quid iniuſtũ quidem: ſed nondum iniuria,ſi nõ à ſponte agente ſit factũ.Equi

77 dem id à ſponte agente fieri dico (quemadmodum ut prius eſt dictum) quod quiſpiam in ſe ſitum ſciens agit,& non ignorans,neq; quem,neq; quo,neque gratia cuius: ut quẽ pulſat,& quo,& gratia cuius,& unũquodq; illorũ neque per accidens,neque ui.ut ſi quiſpiam ui mouens manum alterius ipſum pulſet. Sponte enim ipſe tum ſua non pulſat: quippe cum nõ ſit in ſe ſitum. Fieri etiã poteſt ut qui pulſatur ſit pater.ipſe autem ſciat quidem illum hominẽ eſſe: uel aliquem eorum qui aſſunt: ignoret autem eſſe patrem. Idem dicendum eſt & de eo gratia cuius agitur: & circa totum etiam actum. Quod igitur ignoratur,aut non ignoratur quidem,non eſt autem in ipſo ſitum,ſed ui fit: id omne agitur ab inuito. Et eorum enim quæ nobis natura competunt complura ſcientes agimus,atque patimur quorum nihil aut noſtra ſponte aut inuitis fit nobis: ut ſeneſcere aut mori. Eſt autem in iniuſtis ac iuſtis ſimiliter id quod per accidens dicimus. Nam ſi quiſpiam depoſitum inuitis,& ob timorem reddiderit: non eſt dicendum hunc iuſtum,aut ius agere niſi per accidens. ſimiliter eſt dicendum & eum iniuriam facere atque iniuſta per accidens agere,qui cogitur,atque inuitus non reddit depoſitum. Eorum autem quæ ſpõte agimus:

78 alia electione agimus,alia ſine electione. Ea cum electione agimus,quæ an-

79 teceſſit deliberatio. Ea ſine electione: quæ non anteceſſit deliberatio. Cum igitur læſio ſit in ſocietatibus triplex: tunc ſunt cum ignoratione peccata,cum quiſpiam egerit aut circa quem,aut quod,aut quo,aut gratia cuius agere non putauit. Nam aut non percutere,aut non hoc,aut non hunc,aut non gratia huiuſce putauit. ſed accidit id cuius gratia non putauit: ut non ut uulneraret ſed ut pungeret,aut non quem,aut non hoc modo. Atque cum extra rationem ſit læſio: infortunium eſt. cum non extra rationem,ſine tamen uitio: peccatum. Etenim peccat quidem quiſpiam cum ipſe eſt principium cauſæ: aduerſa uero fortuna utitur,cum eſt foris. Cum autem ſciens quidem ſed non delibera-

80 tione præmiſſa quiſpiam lædit: iniuria eſt. cuius generis ea ſunt uniuerſa quæ per iram efficiuntur,aliaſq; animi perturbationes quæcunque neceſſario,uel natura hominibus accidunt. Hæ enim iniuriæ ſunt. Atque ij qui ob hæc nocent ac peccant. iniuriam quidem faciunt: tamen nondum ob hæc ipſa ſunt iniuſti uel praui. Non enim nocent ob prauitatem: ſed cum nocet quis electione iniuſtus eſt atque prauus. Quapropter perrecte ea quæ proficiſcuntur ab ira,

81 non dijudicantur ex prouidentia fieri. Non enim is incipit qui facit ira: ſed is qui prouocauit ad iram. Præterea non ſit in talibus controuerſia ſi factum ſit nec ne: ſed ſi iure ſit factum. Ira nanq; ob apparentem oriri iniuſtitiam ſolet.

Non enim de facto perinde atque in commercijs contendunt, ubi neceſſe eſt
alterum improbum eſſe ſi non id faciat obliuione: ſed de re conuenientes. iu-
re an iniuria ſit facta diſceptant. Qui autem fecit inſidias, non ignorat. Quare 82
alter putat iniuriam pati: alter non putat, ꝙ ſi electione nocuerit, iniuriam fa-
cit. Atque his iam iniurijs eſt iniuſtus qui iniuriam facit: cum comparationē
rationum, aut æqualitatem tranſgreditur. pari modo iuſtus etiam eſt cum ius
agit electione, ius autem agit ſi ſolum ſua ſponte agit. Eorū autem quæ ab inui 83
tis fiunt, alia ſunt uenia digna: alia non ſunt uenia digna. Nam ea quæ non ſo-
lum ignorantes, ſed ob ignorantiam etiā faciunt: ignoſcenda ſunt. Sed ea quæ
faciunt non ob ignorationem, ſed ignorantes quidem. ob affectum autem nō
naturalem, neque humanum: non ſunt uenia digna.

COMMEN.

CVM autem iuſta ſint & iniuſta.} Hoc eſt tertium capitulum huius ſecundi tractatus, in quo 76
ſoluit dubitationem motam in primo capitulo. ſ. ſecundum quam iniuriam quis ſit proprie
iniuſtus, & ſimiliter ſecundum quod ius aliquis ſit proprie iuſtus. diuiditur autem in quatuor par-
tes quæ ſuis locis patebunt. dicit ergo in primis quòd omnia quæ fiunt ſponte, ſunt ius vel iniuriæ:
quæ vero fiunt inuite non dicuntur eſſe ius vel iniuria niſi per accidens. accidit enim vt hæc ſint iu
ſta vel iniuſta. notandum quòd ex dictis philoſophi emergit quòd aliquod eſt iuſtum quod non eſt
ius, & aliquod iniuſtum quod non eſt iniuria. nam ſiquis inuitus reddit depoſitum is non fecit ius,
quia non egit per ſe nec ſponte ſua: tamen egit iuſtum per accidens, quia egit illud quod eſt iuſtum
opus, & poteſt eſſe ius ſi ab aliquo fiat ſponte. Eodem modo: ſiquis inuite retinet depoſitum non
dicetur facere iniuriam: tamen facit id quod eſt opus iniuſtum non per ſe, ſed per accidens, & poteſt
eſſe iniuria ſi fiat ſponte. notandum præterea quòd iſtud per ſe, & per accidens ſoluit omnem dubi-
tationem quæ oriri poteſt non ſolum in ijs, ſed etiam in operationibus aliarum virtutum. nam ſi
quis egerit operationem temperantiæ ſi per ſe temperans, ſi per accidens non proprie temperans di
ci poteſt. EQVIDEM id à ſponte agente.} Declarat philoſophus id quod ſponte, & id quod in- 77
uite fit quæ reſpondere videntur, & conſonare cum ijs quæ in tertio libro latiſſime dicta ſunt, & eſt
neceſſarium hoc loco tangere, & hæc ad declarationem eorum quæ dicta ſunt, & inſequentium quę
dicentur. id igitur fit ſponte dicit philoſophus, quod aliquis agit in ſua poteſtate conſtitutus ſciens
omnes circunſtantias, & conditiones requiſitas, ſcilicet quem quid, quādo & reliqua: & addit quòd
oportet ſponte agentem non ſolum ſcire illa ſingularia dicta, ſed ſcire etiam illa per ſe, & non per acci
dens, & item oportet quòd non agat aliqua vi compulſus. vidimus enim in tertio quòd ſpontaneo
opponitur non ſpontaneum, quod eſt aut per ignorantiam aut per vim. declarat primo hoc ſecun-
dum membrum dicendo quòd ſiquis compulſus alterius manu percutiat aliquem is non ſpōte age
re videtur. Item declarat aliud membrū. ſ. quomodo dicitur ignorare, & quid eſt dicere ſcire per acci-
dens, & non per ſe, vt ſiquis pulſet patrem quem non cognoſcit illum vt patrem, ſed vt hominem, &
addit vlterius philoſophus quòd id quod ignoratur, aut quod non eſt ſitum in poteſtate agentis vi
detur fieri ab inuito: ex quo deprehenditur quod ad hoc vt fiant aliqua noſtra ſponte non ſufficit eē
tale vt ſciatur. nam ſeneſcere, & augeri & mori quāuis ſciantur, tamen non dicuntur fieri ſponte: ſed
requiritur præter ea vt illa res ſit in noſtra poteſtate collocata, & à nobis fieri poſſit. poſt hęc philoſo
phus accōmodat ſupradictas dictinctiones iuſtas, & iniuſtas iuri & iniuriæ: vt patet in textu exēplo
depoſiti: quòd retinetur, & nō redditur. notandum quòd bene adducit phs declarationē de eo quod
fit ſponte aut non ſponte: quia ſine hac diſtinctione non videtur cōſtare vlla virtus, & hoc præſertim
videtur competere iuſtitię. AT qui eorum quæ ſponte agimus.} Hæc eſt ſecunda pars huius capi 78
tuli in qua poſtea quam ſupra inueſtigauit quid ſit iniuria, & docuit quando aliquid iuſtum vel in-
iuſtum agitur non inuite, ſed ſponte: nunc inquirit, & declarat quæ nam ſint illæ iniuriæ ex quibus
proprie aliquis dicatur iniuſtus: quia pluribus modis ſponte agitur, & in hoc conſiſtit ſolutio dubi-
tationis motæ in primo capitulo huius ſecundi tractatus. affert aūt primo diuiſionē vtilem ad ea q̄
dicturus eſt dicendo quòd eorū q̄ fiunt à nobis ſponte, alia fiunt cū electione: alia ſine electione, vnde
non valet hoc eſt factū ſponte, ergo cū electione: ſed bene econtra: hoc eſt factū cū electiōe, ergo ſpon
te cū ſponte agere ſit magis vniuerſale. nā ſponte agere cōpetit etiā brutis vt in tertio vidimus, agere
vero cum electione ſolum competit habentibus voluntatem & rationem. quare vbicunque eſt ele-
ctio ibi

ctio ibi voluntas,& vbicunq; voluntas ibi principium ſponte agendi,ſed non econtra vt antea pa-
79 tuit. CVM igitur læſio fit. ℈Affert philoſophus diuiſionem quandam læſionum,q́ fiunt in actiõi-
bus humanis q́ eſt triplex.vna quæ fit ab inuito:alia quæ fit à ſponte agente:tertia quæ fit ab eligẽ-
te:& per hanc diuiſionem oſtendit quod aliquis per accidens agat operationem iniuſtam non tamẽ
erit iniuſtus.nã ille qui agit inuitus ea ratione nec iuſtus dicendus eſt nec iniuſtus,ſed fieri poteſt vt
quis agat rem iniuſtam,inuitus ergo ille non erit iniuſtus.affert poſt hęc diſtinctionem philoſophus
eorum quæ fiunt à nobis inuitis ponendo duplicem gradum.nam quædam fiunt vltra rationem,&
opinionem & talia non dicuntur peccata, ſed infortunatę læſiones: quædam vero non extra ratio-
nem peccantur,& hęc dicuntur quidem peccata cum principium agendi,& potentia ſit in auctore
peccati:non tamen dicuntur facta cum vitio vt patet in textu philoſophi,ſed vt melius intelligatur
eius ordo procedendi.Ariſtoteles cum velit declarare quis ſit vir iuſtus,& iniuſtus, primo inquirit qs
ſit iniuſtus. hoc cognito à contrario cognoſcetur iuſtus. ſed cum iniuſtus ſit qui facit iniuriam ſe-
cundum quendam modum nocendi,videndum eſt quot modis noceri poteſt vt alijs ſepoſitis relin-
quatur is nocendi modus ſecundum quem fiat iniuria: ex qua proprie dicatur iniuſtus, & ideo at-
tulit ſuperiorem diſtinctionẽ quam declarare incœpit,& nunc ſequetur. CVM AVTEM ſciẽs.℈
80 Prima & ſuperior læſio non eſt iniuria licet ſit in iuſta actio: nunc vero oſtendit fieri poſſe iniuriam
non tamen ille erit iniuſtus.vnde non ſequitur hic egit iniuriam ergo eſt iniuſtus,etiam ſi ſponte ege
rit:quia requiritur vt agat cum electione,& deliberatione præcedẽti:quòd ſiquis per iram vel aliam
huiuſmodi læſerit perturbationem,iniuriam quidem facere poterit:non tamẽ ſtatim ſequitur quòd
ſit homo iniuſtus. Notandum quòd philoſophus dicit perturbationes atque affectus qui neceſſa-
rio vel natura hominibus inſunt,neceſſario ineſſe dicuntur talia vt fames, ſitis & huiuſmodi: natu-
ra vero vt timorem iram, & ſimilia. nam ſiquis propter famem intollerabilem agat aliquid iniu-
ſtum dicetur feciſſe iniuriam non tamen appellabitur iniuſtus. Idem dicetur de ira,metu,miſericor-
dia,& ſimilibus,quarum perturbationum aliqua motus ſiquis agat aliquid non habet tempus de-
liberandi, quòd ſi haberet fortaſſe non egiſſet talem iniuriam: ex quibus patet quòd aliquis age-
re iniuriam poteſt ſponte, & ſciens tamen non erit iniuſtus, quia non videatur nocere ob prauita-
tem vt inquit philoſophus. SED CVM nocet quis.℈Hac in parte philoſophus oſtendit quan
81 do aliquis, & per quam iniuriam factam dicitur iniuſtus, & oſtendit hoc pacto.is qui agit iniu-
riam per principium coniunctum cauſæ iniuſtitiæ eſt iniuſtus.at is qui agit iniuriam cum electio-
ne,& deliberatione antecedenti eſt huiuſmodi ergo talis erit iniuſtus. Ex his ſoluta eſt dubitatio ſu-
perius allata,ſcilicet quenam ſint illę iniurię ex quibus aliquis dicatur iniuſtus,quam philoſophus
in hunc locum diſtuliſſe videtur propter multas dubitationes de iure,& iniuria quæ intercedebant,
quas ſoluere oportuit, & multas diſtinctiones afferre declarando de quo iuſto intendat, videlicet
de ciuili, & quomodo diuidatur in naturale, & legitimum,& quomodo ſe habet tanquam vniuer-
ſale ad ſingula & reliqua, quibus ſolutis, & declaratis venit per diſtinctiones pulcherrimas ad de-
clarandum, & ſoluendum ob quas iniurias quis dicatur iniuſtus, nam non ob ea quæ fiunt ab in-
uitis nec ob ea quæ fiunt ſponte ſine electione, ſed tantum ob eas iniurias quæ fiunt ab aliquo ele-
81 ctione & deliberatione præcedenti. QVAPROPTER perrecte ea quæ proficiſcuntur.℈Hęc eſt
tertia pars huius capituli,in qua philoſophus allatis ſuperioribus ſententijs,ſcilicet quòd is qui læ-
dit ſine electione ſciens aliqua perturbatione compulſus iniuriam quidem facit non tamen proprie
eſt iniuſtus:ſed ille tantum qui ob prauitatem,& cum electione nocet eſt dicendus iniuſtus:nũc hæc
declarat & probat:& primo reſumendo illum qui ſciens ſine electione operatur,& lædit aliqua per-
turbatione vehementi permotus,oſtendit quibuſdam rationibus quòd talis nõ eſt proprie iniuſtus
quia ſuæ iniurię non habentur quaſi ſint ex prouidentia factę,ſed per aliquam ſubitam perturbatio
nem,quæ arguit non ex habitu factam eſſe talem iniuriam, veluti illi qui ira quæ eſt vehemens per-
turbatio:nocent & iniuriam faciunt quaſi principium ſit extra ſe:ex quo apparet quòd iniuriam fa-
cit cum ſponte faciat,& ſciens,& in ſuo arbitrio ſit lædere vel non lædere:non tamen eſt iniuſtus cũ
non lædat cum electione: probat idem ex ſigno quodam: quia cum aliquis iniuriatur per iram di-
ſceptatur de iure cum conſtet de facto:quod non diſceptaretur ſi proprie putaretur iniuſtus,ſed cum
conſtet de facto, & ira ſit manifeſta iniuſtitia, ideo de facto non diſceptatur, vt in commertijs cum
negatur depoſitum vel aliquid tale vbi neceſſe eſt alterum duorum eſſe improbum niſi fiat obliuio-
ne. ſed illi inter quos facta eſt iniuria per iram cum conueniant de re facta diſceptant de iure.quare
non poteſt eſſe ibi occulta fraus eo pacto,quo eſſe poteſt in commertijs vbi lædens decipere poteſt
ſciens,puta negando depoſitum.nam talis decipiens non ignorat, ſcilicet ſe facere vel feciſſe iniu-
riam,ſed in ira ille qui paſſus eſt iniuriam putat ſe accipere iniuriam.ille vero qui lædit putat nõ in-
ferre iniuriam, ſed perturbatus ira exiſtimat ſe iure offendere vel iniuriam non afferre.verum iniuriã
82 quidem facit non tamen eſt dicendus iniuſtus. QVI autem facit inſidias.℈Declarat nũc philoſo-

phus quòd quando ſit iniuria cum vitio,& cum lędens lędit cum electione eſt iniuſtus:nam qui lę-
dit eo principio quod ad vitiũ pertinet eſt dicendus iniuſtus:ſed qui lædit cum electione eſt huiuſ-
modi,ergo talis dicetur iniuſtus,& iuſtus econtra qui facit ius eo principio quod pertinet ad virtu-
tem,& cum electione ius facit. COMPARATIONEM rationum.} Innuit iuſtitiam diſtributi 82
uam. ÆQVALITATEM.} Innuit iuſtitiã cõmutatiuã,& correctiuã cõmertiorũ.Ex his poteſt
concludi ꝙ iniuſtus eſt qui ſciens iniuriã facit,&cum electione ac deliberatione præcedenti . iuſtus
vero econtra.nã omnia quæ dicta ſunt de iniuſto,& iniuria competunt iuſto contrario modo. EO- 83
RVM autem.} Hæc eſt quarta pars huius capituli,in qua philoſophus diſtinguit ea quę fieri vidẽ
tur à nobis inuitis,& eorum dicit aliqua eſſe venia digna,aliqua non,ſed notandum quòd philoſo-
phus ſumit hic inuitum fieri largo modo id quod vere nõ eſt proprie tale,ſed id quod fit à nobis ob
perturbationem aliquã neceſſariam vel naturalem quæ antea attulit:& tamen illa fiunt à nobis ſpõ
te cum principium agendi vel nõ agendi ſit in nobis,ſed ſumit philoſophus largo modo fieri ab in-
uitis,quia non fiunt cum electione.horum igitur dicit philoſophus,aliqua ſunt venia digna,aliqua
non.nam ea ſunt ignoſcenda non quæ facimus ignorantes tantum , & enim talia non eſſent digna
venia,ſed quæ ignorantes facimus per ignorationem.notandum quòd ignorantem agere vt in ter-
tio percepimus,vult philoſophus qui ignorat in vniuerſali:per ignorantiam vero illum qui in agen
do ignorat in particulari aliquam circunſtantiam.exemplum primi,vt ſiquis ignoraret eſſe adulte-
rium turpe:exemplum ſecundi vt ſiquis ignoret hanc eſſe vxorem vicini,exiſtimans, & credens ſine
dubio eſſe ſuam.quare primus ignorans tantum in vniuerſali non eſt excuſandus,ſed ignorans , &
non ſolum ignorans tantum,ſed per ignorationem in particulari circunſtantia aberrans dignus vi
detur venia,ſi ſimul ſit ignorans,& per ignorationem agat.item ſiquis ignorãs agit ob perturbatio-
nem,aut neceſſariam,aut humanam videtur venia dignus:vt ſiquis egerit ob famem,quia talis eſt
ignorans in vniuerſali,& compellitur ab affectu neceſſario.nam ſi compulſus vel incitatus ob volu-
ptatem non ob famem egerit iniuriam,non eſt dignus venia.ideo addidit perturbatione non huma
na,& cætera,vt apparet in textu,hic videtur eſſe duobus modis venia dignus,aut cum errat , & agit
per ignorantiam,ſiue ſit ignorans in vniuerſali,ſiue non,dummodo agat per ignorãtiam in particu-
lari ignorando aliquam circunſtantiam,aut cum ignorans in vniuerſali,& ſciẽs in particulari agit
aliqua naturali neceſſitate compulſus vt fame.ſed ſi ignorans in vniuerſali lędat,& noceat nulla ne-
ceſſitate compulſus,nec excuſatione,nec venia dignus eſſe videtur.

De pati iniuriam. Cap.IX.

AMbiget autem quiſpiam ſi determinatum ſit ſatis:de faciendo, pa- 84
tiendoq́ꝫ iniuriam. Atque ſi ita ſit ut Euripides inquit:abſurde di-
cẽs.Quæris parentem quomodo occidi meam? Sermo eſt breuis:
non exitus longos habet. Volens uolentem:uel uolentem non uo-
lens. Vtrum enim reuera ſua ſponte quiſpiam iniuriam patiatur an nemo,ſed
omnes inuiti:quemadmodum & omnes qui iniuriam agunt,ſua faciunt ſpon
te? Et utrum omnes hoc modo:an quidam inuiti.ſimiliter & cum patiũtur ho 85
mines ius? nam omnes cum ius agunt:ſua faciunt ſponte. Quare conſentaneũ
eſt rationi:ſimiliter opponi eos qui iniuriam,& qui ius patiuntur,ut aut ſpon
te patiantur aut inuiti,at abſurdum uidebitur ſi omnes etiam ius pati ſua ſpon
te dixerimus.nonnulli nanque non ſua ſponte ius patiũtur.Enimuero de hoc 86
quoque quiſpiam dubitauerit ſi omnis qui paſſus eſt iniuſtum , iniuriam pa-
tiatur:an ut in agendo ſic & in patiẽdo res ſeſe habet? Etenim ſit ut ad utrũqꝫ 87
per accidens.ipſa iuſta accommodentur:& eodem modo iniuſta . Non enim
eſt idem iniuſta agere,& iniurias agere.neque iniuſta pati,& iniurias pati.Si-
militer & in agendo,patiendoq́ꝫ ius.Fieri enim nõ poteſt ut patiatur quiſquã
iniuriam.niſi quis iniuriam faciat.aut ius patiatur:niſi ius quiſpiã agat. Quod 88
ſi ſimpliciter iniuriam facere,ſit ſua ſponte quempiã lædere:& idipſum,ſpon
te inquam lædere:ſit lædere ſcientem & quem,& quo,atque quomodo,incõ-
tinens

tinens autem ipſe ſibi ſua noceat ſponte: ipſe nimirum iniuriã patitur ſua ſpon
te, fieriq́ꝫ poteſt ut ſibiĳpſi iniuriam faciat. atque hoc etiam ipſum, unum quid
eſt eorum quæ dubitantur: ſi fieri inquam poſſit ut ſibiĳpſi quiſpiam iniuriam
faciat. Præterea fit ut ſua ſponte quiſpiam ob incontinentiam ab alio ſponte
89 nocente lædatur. Quare fit: ut ſua ſponte quiſpiam iniuriam patiatur. An de-
finitio dicta nõ recte ſeſe habet, ſed huic, lædere inquam ſcientem quẽ, & quo,
atque quomodo: hoc eſt addendum præter illius uoluntatem? Lęditur igitur
ſua quiſpiam ſponte, patiturq́ꝫ iniuſta. Sed iniuriam ſua ſponte patitur nemo.
nemo nanque uult, neque incontinens ipſe ſed præter uoluntatem agit. Neqꝫ
enim ullus id uult quod non exiſtimat eſſe bonum: incõtinens autem id agit,
quod non putat eſſe agendum. Qui uero dat ſua: quemadmodum arma ſua
Diomedi Glaucus dedit, ut dicit Homerus. Proque nouẽ, centum: pro ferro
tradidit aurum. Is iniuriam non patitur: dare nam eſt collocatum in ipſo. Sed
ut iniuriam patiatur non eſt in poteſtate ipſius ſitum: ſed is ſit qui iniuriã agat
90 oportet. Patet igitur ſua ſponte neminem iniuriã pati. Inſuper ex ĳs quæ pro-
poſuimus, hæc duo reſtant deinceps dicenda: uter, iniuriam faciat, utrũ is qui
plus pręter dignitatem tribuit, an is qui illud habet? & ſi fieri poſſit ut ſibiĳpſi
91 quiſpiam iniuriam faciat? Etenim ſi ſit illud quod prius eſt dictum, & qui di-
ſtribuit non qui plus habet, iniuriam faciat, ſi quiſpiam plus alĳ quàm ſibi tri
buat ſciens, ſponteq́ꝫ: quod quidem moderati homines facere uidẽtur (bonus
enim & æquus, minora ſibi tribuere ſolet) is profecto ſibiĳpſi iniuriam facit.
92 An neque hoc ſimplex eſt? Ex alio nanqꝫ bono plus forte conſequitur: ut glo
riam, aut abſolute honeſtum. Soluitur præterea & per diffinitionem agendi
iniuriam. nihil enim ipſe præter ſuam patitur uoluntatem. Quare non iniuriã
93 patitur ob idipſum. ſed ſi minus capit: læditur tantum. Patet autem diſtribuẽ-
tem: iniuriam agere. ſed non eum ſemper qui plus habet. Non enim is iniuriã
facit cui ineſt iniuſtum: ſed is cui poteſtas ineſt id faciendi ſponte, Hæc autem
eſt unde eſt principium actus. quod quidem in ipſo eſt diſtribuente: non in ac
94 cipiente. Præterea cum facere multis dicatur modis, & modo quodam exper
tia animæ, & manus, & ſeruus occidat hero iubente: iniuriam quidã non agit,
95 iniuſta autem facit. Inſuper ſi iudicauit ignorans: non iniuriam facit legitimo
iuſto, nec eſt iniuſtum iudicium, eſt tamẽ aliquo modo iniuſtum. Aliud enim
96 eſt legitimum iuſtum: aliud primum. Sin uero cognoſcens iudicauit iniuſte:
plus habet & ipſe uel gratiam uel uindictam, perinde igitur & is, qui ob hæc
iudicauit iniuſte: plus habet, atqꝫ ſi quiſpiam accæperit iniuriæ partem. Nam
in illis, qui fundum peruerſo iudicio tribuit: non fundum cæpit, ſed argentũ.
97 Atqui putant homines in ſeipſis eſſe ſitum iniurias facere. quapropter & iniu
ſtum eſſe facile arbitrantur. hoc autem non ita ſeſe habet. coire nanque cũ uxo
98 re uicini, & pulſare proximum, dareq́ꝫ argẽtum manu facile eſt, & collocatur
in ipſis: ſed hæc agere ſic ſe habentes, neque facile eſt, neque in ipſis eſt ſitum.
99 Simili modo cognoſcere iuſta atque iniuſta, nullam ſapientiã eſſe putãt. pro-
pterea ꝙ non eſt difficile, ea de quibus leges dictitant: intelligere. at non hæc
100 ſunt ipſa iuſta: niſi per accidens. Sed tunc ſunt iuſta cum quodam agũtur mo-

do:& quodam diſtribuuntur modo.id autem difficilius eſt: quàm ea quæ ſa-
nitatem efficiunt ſcire.Et ibi nanque mel,uinum,ueratrum,aduſtionem , inci-
ſionem ue ſcire:perfacile ſane eſt.ſed quonam modo ad ſanitatem efficiendã,
& cui,& quando ſint tribuenda:tanta eſt difficultas ſcire,quanta eſt medicũ
eſſe.Ob id autem ipſum,& iuſti non minus eſſe putant iniuriã facere,quia uir 101
iuſtus non minus,ſed etiam magis horũ ſingula facere poteſt:uitiare inq̃ uxo
rem cuiuſpiã,& pulſare aliquẽ . & uir fortis in acie proijcere clypeũ : tergiſq;
uerſis fugam arripere. At timide agere & iniuriã facere:non eſt hęc facere:niſi
per accidens:ſed ſic ſe habentem hæc facere. Quemadmodũ & mederi,atque 101
curare non eſt incidere,uel non incidere,aut medicamenta dare,aut non dare:
ſed hoc modo ſeſe habentem hæc agere. Iuſta aũt in ijs ſunt qui particeps ſunt
eorum: quæ ſunt ſimpliciter bona.Habent autem & exuperationem in his & 103
defectionem . Nam quibuſdam non eſt ipſorum exuperatio : ut dijs fortaſſe.
quibuſdam uero nulla pars eſt utilis,incurabilibus inq̃ malis ; ſed omnia no- 104
cent,quibuſdam autem uſq; ad aliquem terminum,atque hoc eſt humanum.

COMMEN.

AMBIGET autem quiſpiam. ⁊ Hoc eſt quartum capitulum huius ſecundi tractatus in quo 84
mouet plures dubitationes quæ oriri videbantur ex ante dictis,& eas ſoluit . diuiditur autẽ
hoc capitulum in quatuor partes.in prima mouet tres dubitatiões, & ibi includitur vna alia,& ſic vi
dentur eſſe quatuor,& eas ſoluit,& ex illis oriuntur duę alię dubitationes quas etiã ſoluit poſtea in
ſecunda parte.in tertia affert tres opiniones de facilitate iuſti,& eas reprobat . in quarta oſtendit in
quibus bonis,& perſonis ſit iuſtũ, & in quibus non ſit.in prima igitur parte format talem dubitatio
nem:vtrũ re vera ſua ſponte quis patiatur iniuriam.deinde hoc pacto, vtrũ omnes patiantur iniuriã
inuiti,an quidam inuiti quidam ſponte vel volentes vt inquit.notandũ quòd philoſophus congrue
mouet hanc dubitationem:quia dixit ante quod is facit iniuriam qui ſponte agit iniuſtũ , & ſi agit
ſine electione non eſt iniuſtus,ſi eligens eſt iniuſtus.ex quo videtur quod omnis qui patitur iniuriam
ſponte patiatur:ſicut agens ſponte agit.econtra etiam videtur quòd ſicut agere iniuriam eſt ſponte,
ſic econtra pati iniuriam fiat inuite,& hæc videtur eſſe vera ſententia.cogitur,etiã mouere talẽ quæ-
ſtionem ex ſententia Euripidis,qui inducit Bellorofontẽ ſe hoc pacto excuſantẽ de matricidio quòd
volens volentem aut uolentem uolens occidi,ac ſi mater voluiſſet vt ſibi fieret iniuria,& hanc ſñiam
non videtur probare phs.ideo dixit abſurde Euripidẽ dicere:nam poteſt bene cõuenire volens volen
tem,aut nolens nolentẽ:Euripides vero contrario modo eam attulit:ideo mouet quæſtionem phs.
ET vtrum omnes. ⁊ Affert aliam dubitationem ex oppoſito :nam ſicut dubitamus vtrũ omnis qui 85
patitur iniuriam ſponte patiatur:ſic de ijs qui patiuntur ius vtrum omnes inuiti an volentes patian
tur ius:an quidam ſponte:quidam inuiti, & hoc eſt verũ.ſunt igitur duo paria oppoſitionũ.ſ.iniuriã
agere:iniuriam pati:ius agere & ius pati,& videtur conſentaneum quòd eodem modo iſta opponan
tur, vt ſi alterũ ſponte agatur,& alterum quoq;:& ſimiliter ſi pati iniuriam fiat ſponte:eodẽ modo ius
pati ſponte fiat,ita vt eodem pacto formetur quæſtio de patiendo ius ſicut de patiendo iniuriam ,&
dicit phs quòd videtur abſurdum dicere,quod omnes ſponte patiantur ius.nã ius eſt vel emendatio
iniurię vel ęqua retributio.ille igitur cui datur,& redditur ſponte videtur pati : ille vero cui aufertur
non ſponte pati ipſum ius nec ille ſimiliter,qui mittitur ad ſuppliciũ.quare quidã ſponte,quidã in-
uitus patitur ius,& hæc videtur vera determinatio huius quęſtionis de patiendo ius. ENIM vero 86
de hoc. ⁊ Affert aliã dubitationem phs quæ oritur ex dictis & eam ſoluit:dubitatur.n.vtrum omnis
qui patitur iniuſtum patiatur iniuriam,ita vt idem ſit iniuſtũ pati,& iniuriam pati : quatuor igitur
ſunt oppoſitiões.ſ.iuſtum agere:iuſtum pati,iniuſtum agere:iniuſtum pati, ius agere,ius pati:iniu-
riam agere iniuriam pati. ſoluit autem phs per diſtinctionem iniuſti,& iniurię oſtendendo quòd nõ
eſt idem iniuſtũ pati,& iniuriam pati.ſicut.n.agens inuitus & per accidens agere poteſt rem iniuſtã,
non tamen agit iniuriam,ſic patiens pati poteſt per accidens iniuſtum non tamen patietur iniuriã.
AD vtrũq;. ⁊ ſ.ad agentẽ & patientem accõmodatur iuſtum,& iniuſtũ per accidens,nã agens quan 87
do agit ſponte per ſe quidem agere videtur.vnde ſuperius dixit phs.iniuria aũt atque ius definitur ſi
à ſponte vel inuite agente proficiſcatur.nam cum à ſponte agente proficiſcitur,vituperatur,& ſimul

tum

tū etiam iniuria eſt. quare quippiam erit quidem iniuſtum, ſed non dum iniuria: quãdo vero agit
inuitus, aut per vim, aut per ignorantiam dicetur agere iniuſtum per accidens, vnde philoſophus ſu
pra eodem loco inquit. agit. n. ea quibus accidit vt ſunt iuſta aut iniuſta. nam ſiquis compulſus ma/
nu alterius aliquē percutiat vel ignorauerit eſſe patrem per accidens, videtur egiſſe iniuſtum, eodem
pacto ſiquis inuitus depoſitum reddat per accidens egit id quod eſt iuſtum. ſimilis ratio erit de patiē
te. per ſe. n. patietur, & per accidens iniuſtū patietur eo modo quo diximus. quare non eſt idem pati
iniuſtum, & pati iniuriam vel pati iuſtum, & pati ius. nam ius & iniuria pendet ab alio agente. iniu/
ſtum vero videtur quod aliquis ſibijpſi facere poſſit per accidens vt diximus: vt ſiquis ſeipſum lędat
inuitus. at iniuriam facere eſt ſua ſponte lędere, & ſcientem quem & cætera. notandum pro declara/
tiõe omnium quæ dicta, ſunt hucuſq; in hoc capitulo, quod hic⁹ notãdi ſunt iſti duo termini. ſ. agere
& pati, deinde iſti quatuor. ſ. iniuria, ius: iniuſtū, iuſtum, quorū quilibet coniunctus cum altero duo
rum illorum facit vnam oppoſitionē. vnde quatuor oriuntur oppoſitiones. ſ. iniuriam agere: iniuriã
pati. ius agere, ius pati. iniuſtū agere, iniuſtum pati. iuſtum agere, iuſtū pati. quærit igitur phs de pri
ma oppoſitione hoc modo. vtrum quis ſponte patiatur iniuriam, & concludit quòd non, ſed à con/
trario fit, eodem modo de pati iniuriam vt de agere iniuriam. nam vt agere iniuriam ſemper fit ſpon
te: ita pati iniuriam ſemper videtur fieri inuite. deinde quærit de ſecunda oppoſitione. vtrū ſemper
ius pati fit ſponte, vt ius agere ſemper fit ſponte, & concludit quòd nō eſt ſimiliter de iſtis oppoſitis,
ſed ius agere ſemper fit ſponte. ſed ius pati quandoq; fit ſponte quandoq; inuite vel à quodam ſpon
te à quodam inuite vt oſtendimus. poſt hæc quærit de altera oppoſitione. ſ. tertia, vtrum ſit idē iniu
ſtum pati, & iniuriam pati, & concludit quòd eodem modo fit de pati iniuſta ſicut de agere iniuſta,
ſed non idem eſt pati iniuſtum, & pati iniuriam, vt declarauimus. poſtremo declarat quartam oppo
ſitionē oſtendēs quòd ſicut aliud eſt iniuſtū pati, & iniuriam pati vel agere: ſimiliter aliud eſt iuſtum
88 pati, & ius pati vel agere. QVOD ſi ſimpliciter.} Corroborat quæſtionē iam antea allatam afferē
do primo deſcriptionē agendi iniuriam. ſ. quòd agere iniuriã eſt ſponte ſua lædere cognoſcendo ſin/
gula circa quæ verſatur talis actio. poſtea probat quòd poteſt aliquis ſua ſponte iniuriã pati, & pri/
mo oſtendit hoc exemplo incontinentis qui videtur ſibijpſi iniuriã facere, ergo ipſemet patietur. de/
inde oſtendit idem alia ratione. fieri. n. poteſt vt aliquis puta incontinens patiatur ſponte ſua ſpolia/
ri ab amica. quare videtur vt aliquis ſponte volens ſua iniuriam patiatur quãuis hoc non ſit verum.
89 AN definitio.} Soluit dubitationem phs accipiendo illam deſcriptionem ſponte agendi iniuriam
& addendo ei vnam partem: ex cuius additione ſoluitur dubitatio. cum. n. dicit iniuriã facere eſt ſpō/
te ſua lędere, ſciendo quem & quo & ſingula alia. addendū eſt pręter voluntatē illius cui affertur, iniu
ria: ex quo patet quòd nemo volens patitur iniuriam: læditur autem ſua ſpōte, & patitur id quod eſt
res iniuſta non tamen volens patitur iniuriam. nam ſi incontinens de quo magis videtur, non vult
iniuriam pati, multo minus cæteri. quòd autem incontinens nolit ex eo percipitur, quia aduerſatur
rationi, & ei parti quæ eſt pars rationalis ſequendo appetitum ſenſitiuum, quòd aūt nolit id quod
agit patet, quia nemo vult niſi bonum, & tamen ille agit quod non putat eſſe agendum, ſequēdo ap
petitum ſenſitiuum, & affert exemplum Glauci, quem Homerus inducit recognouiſſe in bello Dio
medem hoſpitem paternum noluiſſeq; ſecum pugnare, & inuicē arma permutaſſe, Glaucū dediſſe ar
ma aurea, & accępiſſe ferrea, & per hoc videtur ſoluere ſecundum argumentum, quia dat ſua ſponte,
ergo non patitur iniuriã. oportet. n. vt ſit qui agat iniuriam. ſua aūt donans non patitur iniuriam,
quia in poteſtate eius eſt ſua donare, ſed iniuriam pati non eſt in poteſtate eius qui patitur. concludi
tur ergo quòd nemo volens iniuriam patitur. INSVPER ex ijs quæ propoſuimus.} Secūda eſt
90 pars capituli vbi ex ſupra dictis duo determinanda reſtabant. ſ. vtrū iniuriam faciat is qui diſtribuit
an qui accipit vltra dignitatē. nã ex eo quod de Glauco diximus quòd qui ſua donat nō patitur in/
iuriã, illa quæſtio oriri videtur in diſtribuendo vtrū faciat iniuriã an qui plus tribuit: an qui plus ac/
cipit. ſecunda quæſtio eſt vtrum ſibijpſi quis iniuriam faciat quam mouit ſuperius, & in fine huius
91 libri eam latius ſoluet. ET enim ſi ſit id.} Arguit nunc pro ſecunda quæſtione augendo ipſam, &
dicendo quòd qui ſibi minus tribuit q̃ dignitas poſtulet, videtur ſibi iniuriam facere, & hoc videtur
pendere à prima dubitatione. nam ſiquis diſtribuat ſibi, & alteri & ſibi, tribuat minus q̃ ſua dignitas
exigat, tunc videtur euenire vt aliquis ſibijpſi faciat iniuriam, & tamen modeſti homines hoc obſer
uare videntur. quomodo ergo ſe res habebit? Nam hæc ratio videtur confirmare dubitationē noſtrã
ſ. an quis ſibijpſi iniuriã afferat. Prius eſt dictum. ſ. dubitando non tamen ſoluendo. AN neq; hoc
92 ſimplex.} Affert philoſophus duas ſolutiones, prima eſt quòd illi minus ſibi tribuunt pecuniarum
vel hmōi bonorum quę dicuntur fortunę, plus tamen ſibi tribuit glorię & honeſtatis. quare non eſt
illud intelligendū ſimpliciter quòd ſibi minus tribuant: quia de aliquibus minus de aliquibus plus.
Aliam ſolutionē affert per diffinitionē agendi iniuriam, quia agere iniuriã eſt ſpōte ſua facere alicui
rem iniuſtam præter voluntatem eius cui affertur. ſoluitur igitur ea dubitatio, quia cum ſponte ſua

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

ſibi minus tribuat,patet quòd non facit ſibi iniuriam,quia non patitur ipſe iniuriam cũ non ſit prę
ter eius voluntatẽ.notandum quòd illi qui plus tribuunt alijs q̃ ſibi,faciunt propter honeſtatem ne
videantur cauſa ſui eſſe in magiſtratibus conſtituti:tamen ſibijpſis non faciunt iniuriam duabus ra
tionibus:primo quia faciunt id propter honeſtatem & gloriã:quibus adæquatur illud minus quod
ſibi tribuunt.ſecũdario cum ſponte ſibi ſumat illud minus eſt quædam læſio,& quoddam detrimẽ
tum voluntarium,non autem iniuria,quia fit ſponte ſua.quare non ſibijpſi faciet iniuriam vt appa
rebit inſequentibus latius. PATET autem. } Soluit primam dubitationem pħs vter faciat iniu 93
riam an qui plus diſtribuit an qui plus habet pręter dignitatem,& concludit tribus ratiõibus quòd
non ſemper qui plus habet,ſed qui diſtribuit facit iniuriam,& bene dicit non ſemper,quia aliquan
do fieri põt vt accipiens habensq; plus:iniuriam faciat vt ſiquis diſtribuat ſibi , & cæteris vel hmõi.
prima autem ratio philoſophi talis eſt.is qui ſua ſponte facit iniuſtum facit iniuriam:ſed qui diſtri
buit plus q̃ dignitas patiatur facit ſua ſponte iniuſtũ,ergo iniuriam,& non ille ſemper qui plus ſuſci
pit plusq; habet: nam principium agendi eſſe videtur in diſtribuente:notandum quòd ſemper fie
ri videtur vt qui diſtribuit plus agat iniuriam . fit etiam quandoq; vt qui præter dignitatem habet
plus à diſtribuẽte,iniuriã agat.veluti ſiquis diſtribuat ſibi,& alteri,& ſibi præter dignitatem plus tri
buat,& hoc fit cum euenit vt idem ſit diſtribuens,& accipiens.vel etiam ſi accipiens ipſe diſtribuen
tem corrumpat.ſimpliciter ergo diſtribuens plus q̃ ęquum ſit facit iniuriam . accipiens vero quan
doq; non autem ſemper facere videtur iniuriam,& eo pacto quo diximus. PRÆTEREA ſi face 94
re. } Hæc eſt ſecunda ratio talis ad idem probandum quòd diſtribuẽs plus eſt ille qui facit iniuriam,
non autem ſemper ille qui accipit,& prę ſupponit quot modis ſumitur facere.ſ.tripliciter iniuere vi
detur.ſ.autẽ non proprie,ſua ſponte:vel ſua ſponte:vel ſua ſponte,& cum electiõe.nam dicimus inani
matum aliquod occidere vt lapidem,& huiuſmodi,& item animatum vt ſeruum.vtrũq; videtur eẽ
inſtrumentalis cauſa,ſed alia inanimata alia animata quæ faciũt iniuſta.cauſa autem principalis eſt
illa in qua eſt principium agendi,& mouendi,inſtrumentalis animata vt ſeruus:inanimata vt lapis:
ex parte igitur agentis , & diſtribuentis plus q̃ decet erit iniuriam facere non autem ſemper ex parte
habentis. INSVPER ſi iudicauit. } Tertia ratio qua idem probat afferendo diſtinctionem quan 95
dam quam etiam ſupra attulimus,& huic loco potius accommodata eſſe videtur q̃ illi . nam diſtri
buens poteſt tripliciter conſiderari vt faciat,aut inuitus,aut ſponte,aut electione.*primum fieri* põt
ignoratione.ſed ignoratio eſt duplex,aut iuſti naturalis,aut iuſti legitimi.tunc ſi ignorãs *hæc* ambo
agit non agit iniuriam.ſ.per ſe,ſin vero alterum ignorauerit tunc,aliquo modo illa res eſt iniuria,ali
quo modo non eſt.quòd ſi vtrunq; iuſtum cognoſcens egerit diſtributionem iniquam, tunc manife
ſte facit iniuriam. NEC eſt iniuſtum. } ſ.ſecundum leges. ALIVD primum. } ſ.iuſtum naturale. 96
PLVS habet. } Nam ſi non habet plus eius rei q̃ dat:tamẽ habet eius quod appetit.ſ.vel gratię vel
vindictę,& eodem modo plus habet,& eſt iniuſtus ac ſi haberet partem eius rei quam dat puta agrũ
vel aliquid aliud pro parte ipſius vt argentum. AT qui putant homines. } Hæc eſt tertia pars hu 97
ius capituli in qua philoſophus adducit tres opiniones quæ tunc florebant apud vulgus,& eas refel
lit.prima erat quòd facile eſt eſſe iuſtũ,& hoc quia facile eſt eſſe iniuſtũ cum in nobis ſit poſitum face
re iniuriam cum volumus , & item cum in nobis ſit collocatum facere iuſta , ergo vtrunq; erit fa
cile.hanc opinionẽ reprobat philoſophus,quòd licet in noſtra poteſtate ſit facere iniuriam,tamẽ de
terminato quodam modo,& ſic ſe habentes non eſt facile,aut quia non habent habitũ,aut quia de
ficit materia iniuriandi,ideo nõ ſemper eſt ſitum in nobis. EST facile. } i.facilius quam eſſe iuſtũ. 98
COLLOCATVR in ipſis non tamen ſemper. } Notandum quòd in nobis eſt ſimpliciter colloca
tum eſſe iuſtos vel iniuſtos,& omnino eſſe ſtudioſos vel vitioſos . ſed ſi conſideremus conditiones q̃
requiruntur ad vtraq; opera,& ad generationem vitij vel virtutis non videtur facile nec ſemper eſſe
in nobis vt agamus cum velimus.multa.n.ſunt quæ prohibere poſſunt noſtras operationes ſiue bo
nas ſiue malas,& opus eſt tempore in acquirendo vtrũq; habitum,licet facilius ſit vitioſum euadere
quàm ſtudioſum,& ideo non repugnat ſibi,& ei quòd antea dixit virtutes,& vitia eſſe in noſtra po
teſtate,& operationes ſtudioſas vel vitioſas:nam ſimpliciter loquendo ita eſt,ſed loquendo ,cum hac
additione quandocũq; volumus,patet quòd non ſemper ſit vt quando,& quoties velimus agamus
& cum facilitate.non enim facile eſt habitum acquirere preſertim habitũ virtutis. SIMILI quoq; 99
modo. } Secunda opinio eorum qui dicebant quod facile eſt cognoſcere res iuſtas , & iniuſtas,& ex
hoc arguebant facile eſſe iuſtas operationes exercere:hoc pacto . Id quod facile percipitur facile põt
fieri,ſed res iuſtę facile percipiuntur,ergo facile poſſunt fieri,& rationem probabant ex eo quòd iuſta
docentur à legibus,& iuris peritis quorum dicta percipere nõ eſt difficile nec magna ſapientia,& ex
conſequenti non eſſe rem magnam nec difficilem iuſtas operationes producere.hoc aũt refellit philo
ſophus dicendo,quòd licet facile ſit percipere iuſta,quia facile percipiũtur leges,& pręcepta iuriſcõ
ſultorum:tamen illa quæ dicuntur in illis locis ſunt iuſta non per ſe,ſed per accidens;non.n.iuſtũ in
ſcripto

ſcripto eſt per ſe iuſtum:ſed quod reſpicit voluntatem,& principium ſponte agendi.quare & ſi facile
ſit percipere iuſtum vt ſcriptum tamen,non eſt facile id agere:& eo modo ſicut fieri debent iuſta.i.ſe-
cundum illas conditiones quæ requiruntur ad iuſtas operationes,ſed eſt difficilius,quam ſcire ea q̄
ſunt ſana in medicina.accōmodat enim hanc dubitationem ad medicinam,in qua' non eſt difficile
ſcire ea quæ ſunt ſana:ſed vti ipſis vt oportet ad faciendam ſanitatem:tanta eſt difficultas, quanta
eſt medicum euadere.facile eſt enim ſcire quòd helleborum purgat talem humorem:tamē vti illo vt
oportet,& quādo oportet ad ſanitatem faciēdā eſt valde difficile:facile eſt ergo cognoſcere res iuſtas
100 materialiter.ſed vti illis vt oportet,& quādo & quomodo difficile. CERTO modo.} ſ.per electio-
101 nem,& ſeruatis conditionibus q̄ requirūtur ad virtutem,& quas præſcribit recta ratio. ATQVE
ob id ipſum.} Affert tertiam ſententiam quorundam dicentiū non minus iuſto q̄ iniuſto facile eſſe
iniuriam facere alij,nec minus ad eum pertinere. nam dicunt eſſe in noſtra poteſtate eſſe iuſtum vel
iniuſtum.cum igitur iſta ſint poſita in noſtra poteſtate,inquiūt facilia factu ſunt:ergo videtur quod
iuſtus cum vult facere poteſt iniuſta:quia ipſe ſcit iuſta,& iniuſta,cum ſcientia ſit cōtrariorum hoc
pacto:non autem eo vt iniuſtus ſciat iuſta,& ratio eſt,quia per rectum cognoſcimus obliquum:non
autem econtra,quia rectum eſt iudex ſui & obliqui,non autem econtra,ergo iuſtus ſciet iuſta,& in
iuſta.quæ cum ita ſint,patet quòd iuſtus poteſt facere res iniuſtas melius quàm iniuſtus,quia me-
lius illa cognoſcit,& probant hoc exemplis vt vitiando vxorem alienam vel pulſando, & ſimilibus
vt patet in textu.hoc refellit philoſophus,& dicit quòd iuſtus non poteſt agere res iniuſtas,& quòd
hoc eſt impoſſibile, quia iniuſte vel timide agere: non eſt hæc facere niſi materialiter,& per acci-
dens, ſed iniuſte vel timide agere ſic ſe habentem,ideſt ſic & hoc pacto diſpoſitum & habentem in-
iuſtitiam vel timiditatem ad quod requiritur vt habet electionem. iuſtus vero non habet electio-
nem iniuſte agendi: ergo non aget iniuſte niſi per accidens,& quaſi materialiter: ſicut dare potio-
nem non eſt mederi niſi materialiter: ſic ergo vitiare vxorem cuiuſpiam eſt iniuſtum materialiter.
quod ſi fiat ab habente iniuſtitiam erit etiam iniuria: ſcilicet ſi agatur ab habente talem diſpoſitio-
nem vt ſit,ſed iuſtus non habet talem diſpoſitionem,nec iniuſtitiam,ergo non aget iſta vt iniuriam
vt ſi habeat rem cum vxore vicini per ignorantiam exiſtimans eſſe ſuam.ob id ipſum, ſcilicet quia
putant facile eſſe ſcire iuſta,& iniuſta, & ideo facile eſſe euadere iuſtos, & iniuſtos cum volumus.}
102 SIC SE habentem.} Vel ſponte agentem vel cum electione & habitu.Hic igitur loqui videtur
103 philoſophus de iniuria quæ fit cum electiōe. IVSTA AVTEM in ijs.} Hæc eſt quarta pars hu
ius capituli,in qua oſtendit in quibus bonis dici debeāt eſſe iuſta de quibus loquutus eſt,& ad quos
pertineat iſta iuſtitia,tam diſtributiua,quàm commutatiua,& dicit quòd hæc iuſta ſunt in his qui
ſunt participes bonorum ſimpliciter, & quia ſimpliciter bona multifariam dicuntur: ideo addit &
explanat de quibus bonis loquatur.Nam proprie ſimpliciter bona ſunt bona animi vt virtutes: di-
uitiæ vero dicuntur ſimpliciter bona,quia ſunt ſemper bona apud probum hominem, & ſanæ men-
tis,& ideo dicunt bona ſimpliciter,quia vir bonus ſemper vtitur recte diuitijs, & honoribus,& a-
lijs generis eiuſdem.verum declarat de quibus bonis loquatur cum dicit habent autem exuperatio-
nem & defectionem. bona verò animi non ſuſcipiunt exceſſum nec defectum, quia virtus conſiſtit
in medio indiuiſibili.quare iſta interna bona non auferuntur ab externo nec diſtribuuntur vt exter-
na,ideo bene adiunxit de illis quæ ſuſcipiunt exceſſum & defectum. poſt hæc oſtendit philoſophus
quibus perſonis competunt iſta iuſta.nam ſi iuſtum competit his qui habent & verſantur circa hæc
bona externa.non competet forſan dijs,ideſt ſubſtantijs ſeparatis,& addere videtur fortaſſe propter
Platonem qui in illis dixit eſſe virtutes,quod philoſophio non videtur placere, quia virtus videtur
eſſe ſedatio perturbationum,quare vbi non eſt perturbatio non ponetur virtus.at videtur abſurdū
ponere in ſubſtantijs ſeparatis affectus,& perturbationes.quare tales virtutes,& iuſta non compe-
tent eis.verum adducere rationem Platonis,& oſtendere de quibus virtutibus loquebatur, & quo-
modo,non videtur eſſe præſentis temporis.Cum igitur hominibus talia iuſta competant dicit phi
loſophus non tamen omnibus,quia prauis & inſanabilibus non ſunt talia bona diſtribuenda,nec
iniquo quicquam dari debet,quia eſſet ſibi inſtrumentum ad vitia,reſtant ergo vt ſtudioſis,& para-
tis exercere operatiōes ſtudioſas talia competent iuſta,quorū alter eſt magis vel minus ſtudioſus,&
talibus iſta bona vtenda,& diſtribuenda competēt vſq; ad aliquem terminū.nam tales ſunt medij
inter ſubſtantias ſeparatas quibus non competunt humana bona:& inter iniquos,& improbos ho
104 mines & inſanabiles,quibus nulla talia ſunt tribuenda,q̄a peruerterent & abuterētur. QVIBVSI-
DAM vero.} Hoc refertur ad ſubſtantias ſeparatas ad quas non eſſet exceſſus talium bonorū.i.non
poſſemus excedere in tribuendo ſm̄ conditionem earum.deficeremus.n.& omnia noſtra bona defice
rent ab merito,& dignitate earum.quia longe plura,& maiora bona conuenirent eis quàm ſint ea q̄
à nobis tribui poſſint,quāuis iſta nullo modo competant eis.quibuſdam.ſ.hominibus aliquo mo-
do ſtudioſis,hoc eſt humanum,ſcilicet iuſtum.

De æquitate & bonitate, æquo & bono. Cap.X.

DEinceps autem dicendum eſt de æquitate & bonitate, atque æquo 105
& bono: quonam modo ſeſe habet æquitas quidem & bonitas ad
iuſtitiam, æquum autem & bonum ad iuſtum. Nam conſideranti-
bus neque ſimpliciter idē, neq; genere diuerſum eſſe uidetur. atque 106
interdū laudamus æquum & bonū: uirumq; talem. Quare & alia laudantes
transferimus pro bono: ipſum æquius, declarātes melius eſſe. Interdū rationē
ſequentibus abſurdum uidetur: ſi æquum & bonum (ſi ſit quid præter iuſtū)
laudabile ſit. nam aut iuſtum non eſt ſtudioſum, aut æquum & bonū, ſi aliud
ſit à iuſto, aut idē ſunt, ſi utrūq; eſt ſtudioſum. Hæc igitur dubitatio ob ea fere
quæ dicta ſunt: emergit de ipſo ęquo & bono. Recte autem aliquo modo ſeſe 107
habent omnia: & nihil prorſus ipſius aduerſatur. Nam æquum & bonum, iu-
ſtū eſt, & eſt aliquo iuſto melius: & nō ut aliquod aliud genus, melius eſt ipſo
iuſto. Idē eſt ergo iuſtum, atq; æquum & bonum. Et utrūq; quidē eſt ſtudio- 108
ſum: præſtabilius autem eſt ipſum æquum & bonum. Fit autē hæc dubitatio
quia ęquum & bonum: iuſtum quidem eſt, non autem lege, ſed emendatio le-
gitimi iuſti. Cauſa autem eſt: quia lex quidem omnis, uniuerſalis eſt. fieri autē 109
non poteſt: ut de quibuſdam uniuerſaliter recte dicatur. In quibus igitur uni-
uerſaliter quidem dicere neceſſe eſt fieri aūt non poteſt ut recte dicatur: in ijs
lex id accipit: quod fit plerūq; haud ignorās peccatum. Et eſt nihilominus re-
cta. peccatum enim non eſt in lege, nec in legiſlatore: ſed in ipſa rei natura. Cō
tinuo nāq; rerum earum quæ ſub actionem cadunt: materia talis eſt. Cum igi
tur lex quidem uniuerſaliter loquitur, in ijs autem præter uniuerſale quippiā
accidit: tum recte ſeſe habet, ut ea parte qua legiſlator omiſit, atq; peccauit ab-
ſolute locutus, emendetur defectus, quod & ipſe legiſlator ſi adeſſet, hoc mo-
do dixiſſet: & ſi ſciuiſſet, iubentem legem tuliſſet. Quapropter iuſtum quidē 110
eſt & præſtabilius aliquo iuſto, non tamen ſimpliciter iuſto: ſed eo quod pec-
cat, propterea q; ſimpliciter dictum eſt. Atq; hæc eſt natura ipſius æqui & bo 111
ni, emendatio legis ea ex parte qua deficit ob uniuerſale. hæc enim eſt cauſa, &
ut non omnia ſint lege: quia de quibuſdam impoſſibile eſt ponere legē. Qua-
re decreto eſt opus. indefinitę nanque rei: indefinita & regula eſt, ſicut & ædi
ficationis Leſbiæ plumbea norma. Ad lapidis enim figuram mutatur, & nō
manet. & decretum ad res ipſas ſimili modo. patet igitur quid eſt æquū & bo 112
num, & eſſe iuſtum: & quo iuſto præſtabilius eſt. Ex quo etiā emergit: quiſ-
nam ſit homo bonus & æquus. Eſt enim is qui talia eligit atq; agit: & qui nō
exacte iuſtum in deteriorem exequitur partem: ſed imminuit tametſi legē ad-
iutricem ad illud habet & habitus hic æquitas & bonitas eſt. quæ quidem iu- 113
ſtitia quædam, & non alius quiſquā habitus eſt.

COMMEN.

DEINCEPS autem dicendum videtur.] Hic eſt tertius tractatus & ſecunda pars principa-
lis huius libri, in qua philoſophus docet de bonitate, & æquitate, & quonam pacto bonum 105
& æquum ſe habet ad iuſtum, videtur enim eſſe iuſtum quoddam. quare ad eundem pertinet conſi-

derar

derare de bono et equo ad quem pertinet conſiderare de iuſto.continet autem hic tractatus vnum
capitulum ſecundum nonnullos.quidam vero,& forſitan melius dicunt continere duo capitula, &
ſubijciunt ei ſecundum capitulum,quod illi alij dicunt eſſe tractatum.quare iſti faciunt vnum tra-
ctatum continentem duo capitula:illi duos tractatus,& vnumquemq; vnum capitulum continen-
tem.quicquid ſit,quia non multum refert.primum capitulũ diuiditur in duas partes.in prima pro-
ponit inquirendo,& dubitando quid ſit bonum & æquum.in ſecunda ſoluit dubitationes,& oſten-
dit quid ſit bonum & æquum.dicit igitur in primis proponendo, ſuam intentionem quod conſide-
randum eſt deinceps de bonitate,& æquitate quomodo ſe habet ad iuſtitiam,nam videtur nunc eē
idem cum iuſtitia in genere,nunc vero diuerſa.i.non eſſe ſimpliciter idem,quare dubitatur & incipit
philoſophus arguere pro vtraq; parte.primum quòd æquum,& bonum non videtur eſſe idē quod
iuſtum duabus rationibus:prima. illud quod magis laudari ſolet, quàm iuſtum videtur eſſe aliud
à iuſto, ſed bonum & æquum eſt huiuſmodi, ergo eſt aliud à iuſto:ſecunda. cum accipimus ali-
quid pro bono,& ſignificans idem cum bono:videmur ſumere aliud à iuſto.at æquum,& bonũ eſt
huiuſmodi,ergo videntur eſſe idem inter ſe,& aliud à iuſto.deinde arguit pro oppoſita parte oſtēdē-
do quòd æquum,& bonum idem eſſe videtur hoc pacto.ſi æquum & bonũ non eſſet idē cũ iuſto al-
terum eorum non eſt ſtudioſum & dignum laude:conſequens falſum, ergo & antecedens.nam abſur
dum eſſet dicere quòd iuſtum non ſit ſtudioſum,& dignum laude,& ſic etiã de æquo & bono.quare
106 vtraq; erunt ſtudioſa,& digna laude & idem. LAVDAMVS.} ſ.ęquum & bonũ magis q̃ iuſtum
107 hominem. RECTE autem aliquo modo.} Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua ſoluit du
bitationem,& affert cauſam eiuſdem:dicit ergo quòd iſta quæ oppoſito modo dicuntur de bono,&
æquo & iuſto rectè ſe habent,& non ſibi aduerſantur vt apparent.nam & ſi bonum,& ęquum ſit cu-
iuſdam iuſti correctiuum atq; ex eo melius quodam iuſto:non tamē ob hoc eſt genere diuerſum à iu
ſto.multa enim ſunt quorum alterum eſt perfectius altero,& tamē idem ſunt genere.vt equus & ho
mo idem ſunt in genere animalis,vtrunq; enim eſt animal,& tamen homo eſt lōge perfectius,quàm
equus. affert deinde rationem dubitationis,quæ ex eo videtur emergere:quia bonũ & æquum eſt iu
ſtum quoddam,non id quod emanat à lege,ſed ab emendatione legis,& iuris legitimi, ideo aliquo
modo eſt iuſtum quod ſubordinari videtur ad naturale:aliquo modo non eſt iuſtum,quia non eſt le
gitimum,ſed emendatiuum eius,quare cũ vtraq; ſint ſtudioſa:præſtabilius eſt bonum & æquũ:pro-
batur.omne emendatiuum,& emendatio eſt melior eo quod emendatur,& corrigitur. at bonum &
æquum eſt huiuſmodi reſpectu iuſti legitimi,ergo eſt melius iuſto legitimo non tamen eſt melius oī
108 iuſto vt infra patebit,ideo dicit. ALIQVO iuſto.} & cætera.ſunt idem non tamē ſimpliciter, ſed
aliquo modo.notandum quòd præter iuſtitiam eſt bonitas,& ęquitas,quidam habitus etiam perfe
ctiuus animi noſtri,& cum non tranſeat limites iuſti:tamen eſt perfectior aliquo iuſto vt inferius la-
109 tius apparebit. CAVSA autem eſt.} Aſſignat cauſam cur bonũ,& æquũ ſit emendatio legis,quia
lex vniuerſaliter fertur,& euenit interdum aliquid quod non fuit dictum à legiſlatore ob naturã rerũ
agendarum,quæ non eſt permanens,ſed variatur. quare vbi lex deficit & omittit,indiget emenda-
tione & ſupplemento.vnde fit vt oriatur bonum & æquum.ea igitur quæ non poſſunt aliter ſe habe
re vniuerſaliter,proferri poſſunt cũ ſint firma atq; ſtabilia.ea autem quę aliter poſſunt atq; aliter ſe ha
bere,non poſſunt eo pacto vniuerſaliter proferri.lex ergo profert vniuerſaliter res agendas,quæ cum
ſint mutabiles opus eſt emendatione,quæ nihil aliud eſt,quàm æquitas & bonitas,& tunc pōt pro-
bari quòd iuſtum legitimum indiget interdum emendatiōe hoc pacto.illud iuſtum quod deficit nec
ſemper eſt vtile vt ſeruetur indiget interdũ emendatione,ſed iuſtũ legitimũ eſt huiuſmodi,ergo iuſtũ
legitimum indiget interdum emendatione.patet ratio quia iuſtum debet eſſe ob commune bonum
ſocietatis ciuilis,& eorum qui ſimul viuere debent.ſed iuſtũ legitimum deficit aliquando nec omni-
bus caſibus prouidet nec ſemper eſt vtile vt ſeruetur. veluti ſi lex pœnã capitis ponat ſiquis peregri-
nus muros ciuitatis aſcēderit.venerunt hoſtes ad oppugnandã vrbē,aſcendit peregrinus,& tutatus
eſt ciuitatem:lex illa & ſi non ſit mala tamen in eo caſu cui non prouidit,quia eſt vniuerſaliter prola-
ta:non videtur eſſe ſeruãda:quia videretur aduerſari iuſto naturali quod iubet vt bene faciēti gratia
habeatur.quare oportet vt aliqñ legitimũ iuſtũ emendetur.nã ſi adeſſet legiſlator idē diceret.ſ.quòd
talis non eſt puniendus. ALIQVO iuſto.} ſ.eo quod emendatur.notandum ꝙ ea quæ ſunt mul-
110 tifariam conſiderari poſſunt,ſed ad hoc propoſitum,quædam ſunt perpetua nec menſurantur vllo
tempore,nec prius habent atq; poſterius,ſed æterna ſunt vt deus,& ea quę ſunt in mente diuina q̃dã
vero ſunt producta ab eo,& hæc ſi accipiantur in vniuerſali ſm ſuam rationem formalē vidētur eſſe
perpetua vt ſunt quiditates rerũ,quæ non poſſunt aliter ſe habere,& talia vidētur firma,& ſequi na-
turã productoris,non tamen eadem perfectiōe qua deus eorum auctor.quare diminute videntur ha-
bere ſuam perpetuitatem,quia dependent à cauſa ſua.verũ ſi accipiantur in ſingulari:tũc ſingulariũ
quædam videntur eſſe perpetua,quædam non.nam cœlum ſecundum hunc philoſophum ſemper

manet,vt in libro de coelo dicere videtur.verum perpetuitas coeli magnopere differt à diuina, quia
diuina vna atque eadem ſimul nec eſt ibi aliqua menſura aut motus.coelum vero tempore menſura-
tur cum moueatur in loco.eſt enim tempus menſura motus ſecundum prius atque poſterius vt ait
philoſophus in libro phyſicorum,ex quo videtur ſecundum motum habere imperfectionem,nã mo
tus eſt actus imperfectus.verum ea ſingularia quæ ſunt à cõcauo lunæ ad centrum terræ(de anima-
bus humanis,& ſubſtãtijs nõ loquor quæ perpetuę ſunt & à perpetuo auctore productę,& non cõ-
poſitę vllo pacto ex materia)ea inquã ſingularia magnopere permutantur ſi ſecundum potentiã ſuã
ſumantur:ſin vero ſecundum communem ordinem producendi plerunq; ſunt eodem modo, nam
vt plurimum homo naſcitur cum quinque digitis.ſed dicimus ſæpe permutari,quia quotidie quæ-
dam generantur,quædam corrumpuntur:vnde mundus iſte inferior generabilis,& corruptibilis ap
pellari ſolet.verum ea quæ aguntur à nobis maiorem etiam ſuſcipiunt varietatem,& ideo cum lex,ve
lit vniuerſaliter prouidere non poteſt in his quæ aliter atque aliter ſe habent,adeo vt id quòd iuſtum
vno tempore videtur & eſt:alio tempore eſſet iniuſtum.talis eſt conditio rerum agibiliũ,quæ ex ope
re noſtri intellectus dependent,& hic orta eſſe videtur bonitas,& æquitas legis correctiua.quare pę
clare noſter Cicero incidunt ſæpe tempora cum ea quæ maxime videntur digna iuſto homine eoq;
quem virum bonum dicimus:commutantur fiuntq; contraria vt non reddere depoſitum,etiam nec
furioſo facere promiſſum,quæq; pertinent ad veritatem,& ad fidem non ſeruare ſit iuſtum.referri.n.
decet ad ea quæ poſui in primo fundamenta iuſtitię.primum ne cui noceatur, deinde vt communi
vtilitati ſeruiatur.notandum igitur vt ad noſtrum propoſitum redeamus, quòd fieri poteſt emenda-
tio legis dupliciter,primo modo cum aliqua lex non eſt bona nec vtilis ciuitati,& tunc fit emenda-
tio tollendo eam,legemq; mutando quod pertinet ad conditorem legũ:alia eſt emendatio legis,qua
non tollitur lex,ſed emẽdatur,quia loquitur vniuerſaliter de quibuſdam,de quibus neceſſario opor-
tet fieri emendationem non adhęrendo ſcripto legis,ſed & intentioni legiſlatoris,prima emendatio
legis non eſt ęquitas,& bonitas,ſed pertinet ad legiſlatorem,ſecunda vero pertinet ad bonũ & ęquũ
quod corrigere debet,& ſupplere ei in particulari,quod lex ĩ vniuerſali non tetigit: ſed omiſit in eo q̃
defecit,non quia lex non fuerit recta.accæpit enim id quod plerunq; fieri ſolet,quia non potuit acci-
pere id quod ſemper fieri ſolet ob naturam,& conditionem rerum quæ aguntur à nobis quæ varian
tur & mutantur,& ideo oportet vt bonitas,& æquitas ſuppleat ex quo aliquo iuſto præclarior dici-
tur cuius eſt correctiua. ATQVE hæc eſt natura.}Hac in parte philoſophus deſcribit ipſum bo 111
num,& æquum quod eſt emendatio legis in ea parte qua omiſſum eſt propter vniuerſalitatem legis
in aliquo particulari,cui opus eſt indefinita regula & decretis:ſicut videtur eſſe plumbea quędã regu
la in leſbo . nam in illa regione ſunt lapides vehementer duri:ita vt non facile attrectari poſſint nec
incidendo accommodari ad aliquam determinatam menſuram.vt ſiquis vellet reducere multos la-
pides pro aliquo ædificio conſtruendo,non poteſt conſtituere firmam regulam, ad quam poſſit eos
lapides reducere tanquã ad communem menſuram.quare vtebantur regula plumbea:quæ poſita ſu
per illos lapides flecteretur per in æqualia illorum lapidum,& ſic deſignare poterant aliquam menſu
ram cum qua cõiungi poſſet lapis,& quæri alius eiuſdem formæ quo ad fieri poterat,vt igitur quot
ſunt formę varię illorum lapidum:tot ſunt flexiones illius plumbeę regulæ & menſurę,ita etiã quot
ſunt particularia,quæ indigent correctione in lege,tot erunt decreta.decretum enim eſt particularis
lex,quod ad aliquid particulare ſpectat quæ decreta ſint indeterminata pro varietate rerum parti-
cularium,& ideo non manet idem decretum ad plura particularia, ſed quodlibet decretum accom-
modatur ſuo particulari pro arbitrio,& deliberatione,quæ procedit à iure vel à iuſto naturali,quod
eſt in mente boni,& ęqui viri qui pręeſt tali iudicio,& hoc eſt bonum,& ęquum,& iuſtum. INFI-
NITÆ rei.} ideſt indeterminatę,& incertæ. QVO iuſto.}ſcilicet legitimo,quod deficit ob cõdi 112
tionẽ rerum agibiliũ. EX QVO patet,}Declarat cõcludendo ex prędictis quòd bonus,& æquus
vir qui talia eligit atq; agit,& non exacte iuſtum in peiorem exequitur partem & cætera.reliqua vt
patet in textu,vnde Cicero exiſtunt etiã ſępe iniurię calũnia quadã,& nimis calida,& malitioſa iu-
ris interpretatiõe.ex quo illud ſummũ ius ſumma iniuria factũ eſt iam tritum ſermone prouerbium.
HABITVS etiã is.}Hic afferri põt quædã deſcriptio ęquitatis hoc pacto:quòd ęquitas,& boni- 113
tas eſt iuſtitia quędã,& habitus in animo ex electione emendatiuus eorum quæ omittunt,& in qui-
bus deficiunt leges,quia ſunt vniuerſaliter latę.talẽ vero habitũ in ſe habens vir bonus,& ęquus ap
pellari põt.notandũ quòd quãtum ad hoc propoſitum ſpectat ſicut fit in ſpeculatiuis ſic in actiuis,
ſed in ſpeculatiuis ſcientijs ita fit quòd vnaquęq; ſcientia habet terminos ſuos,vltra quos egredi nõ
licet,& habet principia ſua quæ non debent probari ab artifice ſcientię illius,probantur autẽ ab ar-
tifice ſuperioris ſcientię.eodem modo fit in virtutibus,& preſertim in ipſa iuſtitia de qua loquimur.
nam iuſtitia legitima procedit ex principijs ſuis,& videtur ea præſupponere tanquã nota,& proba-
ta.ea aũt ſunt q̃ iure naturali continentur, in quibus fundantur leges,& inſtituta , quia ſunt talia vt
cognitis

cognitis eorum terminis,& quid ipſa ſignificent ſine probatione vnuſquiſq; ſanę mentis facile aſſentitur.quare legumlatores præſupponunt illa principia iuſti naturalis:deinde faciunt tanquã concluſiones ex principijs inſtituta leges ſuas corridentes illis.cum vero accidit aliquis defectus ex conditione rerum quæ fiunt, & mutantur, quem non comprehendit lex vniuerſaliter lata, tunc cum legiſlator non adſit,accedit vir bonus,& æquus,& quaſi ſubit perſonam legiſlatoris,& ſupplet decretis vel alio modo,& eſt quaſi iuſtum quoddam naturale animatum emendans ea in quibus deficit lex vel decretis vel alio modo.

De facere iniuriam. Cap.XI.

Patet autem ex his quæ diximus:ſi fieri poſſit ut ſibiipſi quiſpiã in-
114 iuriam faciat necne.Iuſtorum enim quædam ex omni uirtute à le-
ge ſunt ordinata.ut lex non iubet quemq̃ ſeipſum occidere:quæ ue
ro non iubet,uetat.Præterea cum quiſpiam contra legem lædit nõ
laceſſitus:tum is iniuriam ſponte facit.ſponte autem is iniuriam facit:qui ſcit
& eum cui facit,& modum quo facit.At qui ſeipſum ob iram occidit: ſponte
id quod lex non permittit,cõtra legem efficit rectam,iniuriam ergo facit.Sed
115 cuinam quæſo? An ciuitati:non ſibiipſi?Nam ſua patitur ſponte, nemo uero
ſpõte iniuriam patitur.Quapropter & ciuitas multat.& inſtituta eſt ignomi
nia quædam aduerſus eum qui ſibi mortem conſciuit,ut ciuitati iniuriã facien
tem.Præterea fieri non poteſt ut ſibiipſi quiſquã iniuriam faciat ea ratiõe qua
116 iniuſtus eſt:qui ſolum iniuriam facit,& nõ omnino eſt uitioſus.Hic enim dif-
fert ab illo.homo nãque iniuſtus eſt quodã modo ſic prauus, ut ipſe timidus:
non ut totam habẽs prauitatem.Quare nec hac iniuſtitia ſibiipſi quiſquã iniu
117 riam facit.nam idem ſimul ablatum ab aliquo ac eidem additum eſſet: quod
fieri nequit.Sed ſemper inter plures, iuſtum, atque iniuſtum eſſe neceſſe eſt.
Præterea qui iniuriam facit:ſponte agit,& electione,& prior.Qui nanq; læ-
118 ſus,idem uiciſſim facit:iniuriam facere non uidetur.ipſe autem ſimul eadẽ pa-
119 titur,ſibiq; facit.Præterea ſua ſponte quiſpiam iniuriã pateretur.Inſuper ſine
ſingulis iniurijs:iniuriam facit nemo.at nemo adulterium ſua cum uxore com
mittit.nemo parietem confodit ſuum.nemo res ſuas furatur.Omnino aũt hoc
120 (ſibi inq̃ iniuriam facere)ſoluitur definitione iniuriam patiendi: ſua nanque
ſponte patitur iniuriam nemo.At uero conſtat utrunque prauum eſſe: facere
inquã iniuriam atque pati.Alterum.n.eſt plus,alterum minus habere medio.
quod quidem perinde ſeſe habet atque in medicina quidem quod ad ſanitatẽ:
in exercitandi autem arte,quod ad habitudinem corporis bonam cõducit.Pe
121 ius tamen eſt iniuriam facere.Hæc enim cum uitio eſt:atq; uituperatur.Et ui-
122 tio uel perfecto & ſimpliciter,uel prope.non enim omne quod ſponte fit,cum
123 iniuſtitia eſt.Sed pati iniuriam,ſine uitio,& iniuſtitia eſt.Pati igitur iniuriam
per ſe quidem minus eſt malum:per accidens autem nihil prohibet maius eſſe
malum.At non curæ eſt arti.ſed dolorem lateris maiorem morbum quàm pe
dis offenſionem eſſe dicit.quamquam fieri poteſt nonnunquam contra per ac
cidẽs,ſi euenerit ut quiſpiam offenſo pede caperetur ab hoſte & trucidaretur.
Atqui per translationem atque ſimilitudinem eſt iuſtum,nõ ſibi ad ſeipſum:
124 ſed ſuorum quibuſdam.Nõ omne autem iuſtum:ſed herile,uel rei familiaris,
125 His enim rationibus diſtat ea pars animæ quæ rationẽ habet,ab ea parte quæ

rationis eſt expers. Ad quas inſpicientibus, ad ſeipſum iniuſtitia eſſe uidetur:
propterea ꝙ in his eſt pati aliquid cõtra ſuas appetitiones. ut igitur eſt quod 126
iuſtum magiſtratum gerenti, & quibus ipſe præeſt: ſic & his etiam eſſe uide-
tur. Sed de iuſtitia quidem cęteriſq́ꝫ morũ uirtutibus hoc ſit mõ determinatũ.

COMMEN.

PATET autem ex ijs quæ diximus. ⁊Hic eſt quartus tractatus, & tertia pars principalis hu- 114
ius libri ſecundum nonnullos. at ſecundum alios eſt ſecundum capitulum huius tertij tracta-
tus, ſed quicquid ſit philoſophus docet in eo de iuſtitia metaphorice dicta. nam iuſtitia, & in-
iuſtitia, dicuntur aut proprie vt quæ ſunt inter diuerſos homines, aut improprie vt quæ ſunt vnius
hominis ad ſeipſum, & has induxit ob Platonem qui dixit iuſtitiam, & iniuſtitiam eſſe nõ ſolum ad
alium, ſed etiam ad ſeipſum. vnde dicere ſolebat Plato quòd nemo patitur iniuriam: ſed omnis ho-
mo facit iniuriam, quia quiſq; ſibi facit iniuriam. hoc autem videbatur eſſe cõtra philoſophum qui
dixit iuſtitiam eſſe ad alium, & per hoc etiam differre ab alijs virtutibus. Itaque congruum fuit nũc
de tali materia conſiderare, & etiam declarare dubitationem ad hoc propoſitum, ſcilicet vtrum ſibi
quis iniuriam faciat. diuiditur hoc capitulum in tres partes. in prima declarat quòd nemo ſibi iniu-
riam facit, ex quo emanat ſolutio dubitationis motę. in ſecunda oſtendit quomodo ſe habent ad in-
uicem iniuriam facere & iniuriam pati. in tertia quòd per tranſlationem non proprie poteſt quiſſi-
bijpſi iniuriam facere. in prima igitur parte philoſophus affert ipſam dubitationẽ, & arguit pro ea
probando duabus rationibus quòd poteſt quis ſibijpſi iniuriam facere. prima. qui agit id quod lex
vetat iniuriam facit, ſed qui ſeipſum interficit, facit id quod lex vetat ergo iniuriã facit. ſed nulli alij
quam ſibi cum ipſe ſit agens, & patiens, ergo fieri poteſt vt quis ſibi iniuriam faciat: ſecunda ratio.
qui præter legẽ nocet ſua ſponte is quidẽ iniuriam facit, ſed ſeipſum interficiens eſt huiuſmodi, ergo
iniuriam facit, & nemini alij niſi ſibi, ergo aliquis ſibijpſi iniuriam facit. notandũ quòd non videtur
verum in omnibus quod ſi lex nõ iubet aliquid illud vetet. ſed valet in his quæ ſunt mala, quia ſi lex
non iubet aliquod malum: certe vetat illud fieri. vt lex non iubet filium verberare patrem ergo vetat
illud fieri. nam ſunt quædã adeo manifeſta mala, & aduerſa naturæ vt lex de illis non loquatur. AN 115
ciuitati. ⁊Soluit dubitationẽ philoſophus oſtendendo quòd nemo ſibi iniuriam facit, & arguendo
contra rationes prædictas hoc pacto. is qui ſua ſponte patitur nõ facit ſibi iniuriam, ſed qui ſeipſum
interficit patitur ſua ſponte, ergo non facit ſibi iniuriam, quia nemo patitur iniuriam ſua ſponte ſed
inuitus. Item is qui punitur à ciuitate facit iniuriam ciuitati: ſed qui ſeipſum interficit punitur à ci-
uitate, ergo videtur facere iniuriam ciuitati. notandum quòd ferunt antiquitus ſtatutum fuiſſe le-
gibus vt qui ſeipſum interficeret inſepultus iaceret, & hoc quia videbatur offendiſſe rem pub. quia
auferendo vnum talem videtur auferre quoddam membrum rei pub. & eam ob hanc cauſam læde-
re. Plato ſi adeſſet alia ratione dixiſſet hunc debere affici ignominia & inhumatum iacere, ſcilicet qa
egit contra præcepta diuina, & offendit deum opificem vniuerſi, cuius proprium eſt educere animas
è corporibus: ſicut etiam eius eſt introducere eaſdem, & cum ſtatuerit talem animam tanto tempore
in corpore permanere, qui ante conſtitutum tempus eam educit, videtur lædere voluntatem diuinã,
veluti ſiquis fugiat è carcere, vel educat aliquem ante tempus impoſitũ à ciuitate. ideo Socrates no-
luit effugere de carcere: non debet igitur anima deduci de corpore antea quam viſum fuerit auctori
ſuo. quod tãgit etiam Cicero in Catone maiore, vetat pythagoras inquit ſine iuſſu imperatoris, id
eſt dei de præſidio & ſtatione vitę decedere. philoſophus vero hic publicũ tãtũ tãgit iniuriam, quia
loquitur de ciuili. PRÆTEREA neque fieri poteſt. ⁊Cum viſus ſit antea philoſophus ſoluere 116
dubitationem ſecundum iuſtitiam legitimam quæ eſt tota virtus, vel iniuſtitiam quæ eſt tota vitio-
ſitas, nunc ſecundum iuſtitiam quæ eſt particularis, & maxime ſecundum iuſtitiam correptiuam cõ-
mertiorum, tum iniuſtitiam eidem oppoſitã, & videtur probare hoc pacto per rationem ducentem
ad impoſſibile. ſiquis interficiendo ſeipſum ſibi iniuriã faceret: tunc idem haberet plus, & minus, &
idem ſimul eſſet quòd eidem auferretur, & adderetur, ſed hoc eſt impoſſibile: ergo & illa poſitio. ſ. ꝙ
aliquis ſibi iniuriã faciat eſt impoſſibilis, ex qua hoc ſequitur. qui ſolum iniuriam agit, ſcilicet ſecun-
dum iuſtitiã particularem, non omnino vitioſus, ſcilicet ſecundum iniuſtitiam totam quæ tota di-
citur vitioſitas, eſt vt timidus qui habet aliquã partem iniuſtitiæ, ideſt prauitatis. NEC hac iniu- 117
ſtitia. ⁊ſ. particulari, inter plures. i. inter diuerſas perſonas. PRÆTEREA qui. ⁊Affert aliã rõnẽ 118
philoſophus, quæ formatur à quibuſdam ex poſitoribus hoc pacto. ſiquis ſibijpſi iniuriã faceret tũc
vnus, & idẽ ſimul aget, & patietur & non prius aget, & poſtea patietur, ſed hoc eſt impoſſibile, ergo
nemo ſibi iniuriã facit. ſic igitur nonnulli hanc rationem inducunt, & dicunt eã non valere: quia nõ
eſt impoſſibile

eſt impoſſibile quòd quis ſimul agat,& patiatur,& tamen prior eſt agens,& hoc eſſet verum ſi loqua
tur de prioritate originis,ſed non eſt ad propoſitum philoſophi,& non bene exponunt hũc textum
iudicio meo,quia philoſophus vult probare quòd ſiquis ſibi iniuriam facit tunc vnus , & idem erit
alius à ſeipſo,conſequens impoſſibile,ergo & antecedens.quòd autẽ illud ſequatur vt quis ſit alius
à ſeipſo probatur:quia ſi aget ſibi iniuriam ipſemet aget,& patietur ſponte,& electione & prior . ſed
iniuria ſit à volente in nolentem ,ergo vnum,& idem vellet,& nollet,& eſſet ex conſequenti alius à ſe
119 ipſo.Prior quòd ſit principium agendi. PRÆTEREA ſequeretur.} Alia ratio:ſiquis ſibijpſi in/
iuriam faceret,tunc aliquis ſponte ſua iniuriam pateretur,ſed hoc eſt impoſſibile ergo & antecedẽs,
patet ratio,quia non poſſumus dicere quod vnus,& idem reſpectu vnius,& eiuſdem iniurię ſponte
agat,& inuitus patiatur eandem iniuriam,nec etiam ſponte patiatur ex diffinitione patiẽdi iniuriã.
119 INSVPER ſine ſingulis.} Alia ratio ad idem probandum.quando aliquis iniuriam facit alicui
aut verberat eum,aut furatur ei,aut vitiat vxorem vel filiam eius,& ſic diſcurrendo per ſingula ſecũ/
dum aliquam ſpeciem iniuſtitiæ iniuriam facit,& cum aliquo iſtorum vitiorum delinquit in alium
vocatur nomine talis vitij & iniuſtitię. veluti ſi ſurripit aliena vocatur fur,quia furatus eſt,ſed ſi acci
peret ſua non vocaretur fur.Item ſi haberet rem cum ſua vxore non appellaretur adulter,quare ſi ſin/
120 gulas q̃remus iniurias non inueniemus aliquã quã ſibijpſi aliquis dicatur inferre. OMNINO au/
tem.} Quinta ratio quã affert pħs ex diffinitione patiendi iniuriam concludendo quòd nemo ſibi
iniuriam facit:quia ſequeretur quòd pateretur ſponte,& volens ipſam iniuriam,& eſſet contra diffi/
nitionẽ ſuperius allatã qua ſoluitur hæc quæſtio:cum ex illa dicatur quòd pati iniuriam non ſit ſpõ
te vt ſupra patuit. DIFFINITIONE iniuriã patiendi.} Quia ſupra diximus quòd patiens in/
120 iuriã præter ſuã patitur voluntatẽ. AT vero conſtat vtrũq;.} Hæc eſt ſecunda pars huius capituli,
& locus proprie vbi philoſophus videtur comparare ad inuicem agere,& pati iniuriam ſicut fecit in
extremis aliarum virtutum.dicit aũt in primis quòd facere,& pati iniuriam ſunt mala,& pernitioſa,
probatur hoc pacto.illa quę diſcedũt à medio ſunt mala,& vitioſa,ſed facere & pati iniuriã ſunt hu
iuſmodi:ergo ſunt mala & vitioſa,maior patet:minor quoq; oſtẽditur,quia facere iniuriam eſt plus
habere q̃ oportet:pati vero eſt habere minus:medium aũt eſt æquũ quòd nec plus habet nec minus
q̃ oportet.probatur hoc exemplo medicinę,& artis gymnaſticę,in quibus plus & minus eſt pernitio
ſum:mediũ vero effectiuum,& cõſeruatiuum,tum ſanitatis,tum bonę habitudinis corporis,& ipſa
121 ſanitas,& bona habitudo in mediocritate quadam conſiſtunt. PEIVS tamen.} Cum declaraue
rit in quibus conueniunt.ſ.quòd ambo ſunt mala:nunc oſtendit differentiam eorum , probando ꝙ
longe peius eſt facere q̃ pati iniuriã hoc pacto.illud quod ſit cum prauitate,& merito vituperatur:pe
ius eſt eo quod nõ ſit cũ prauitate nec merito vituperatur,ſed facere iniuriã eſt cum prauitate,& vi/
tuperatur,ergo eſt peius q̃ iniuriã pati. VEL perfecte & ſimpliciter.} i.quãdo talis prauitas,& iniu
122 ria committitur ſponte,& cum cognitione,& electione præcedenti. VEL prope.} ſcilicet cum ta/
lis iniuria ſit ſponte,& cum cognitione non tamen cum electione,quia eſt deterior cum eſt cum ele/
ctione,tamen quomodocunq; ſit ipſa iniuria ſponte facta ſemper eſt cõiuncta cum aliqua praua di/
ſpoſitione,& vituperanda.ille autem qui patitur iniuriã poteſt eſſe remotus ab omni vitio,& quan/
do philoſophus vtrunque appellat malum non eſt reſpectu perſonę,ſcilicet patientis,ſed reſpectu in
æqualitatis quæ diſcedit à medio.nam pati iniuriam eſt quoddam inęquale,& ille qui patitur non
123 videtur eſſe in culpa cum non patiatur ſponte,& agendi principium ſit in agente.vnde Cicero: pati
quam facere præſtat iniuriam,ſic igitur patiens remotus poteſt eſſe à vitio,& à prauitate. PATI
igitur per ſe quidem.} Licet per ſe deterius ſit facere iniuriam quam pati:tamen per accidens eue/
nire poteſt vt ſit magis pernitioſum pati vt exemplo probat.nam medicina comparat inter ſe dolo/
rem lateris,& pedis offenſionem,& deteriorem dicet abſolute eſſe dolorem lateris ,euenire tamen per
accidens poteſt vt ex offenſione pedis maior pernities ſequatur,vt ſiquis ex offenſiõe pedis ceciderit
& capiatur ab hoſtibus non tamen ob hoc eſt aſſerendum ita eſſe ſimpliciter,quia hoc accidit,de ijs
vero quæ accidunt,neq; ars neq; ſcientia curam habet,nec de ijs quæ competunt alicui rei per acci/
124 dens:cum infinita pene accidere poſſe videantur,de quibus non datur ſciẽtia neq; ars. AT qui per
tranſlationẽ.} Hæc eſt tertia pars huius capituli,in qua philoſophus declarat iuſtitiã illam quę per
tranſlationem,& ſimilitudinem dicitur.hanc autem in medium affert propter opinionem Platonis
qui poſuit iuſtitiã,& iniuſtitiã ſui ad ſe[illegible],& quòd aliquis poteſt ſibijpſi iniuriã facere. ipſe vero
ſuperius multis ratiõibus probauit quod [illegible],& iniuſtũ eſt ad alium,& inter plures ,& ꝙ nemo ſibi
iniuriã facit,ideo hæc affert pħs quaſi dicendo , ſi eſt iuſtum ſui ad ſeipſum hoc non eſt illud de quo
principaliter locuti ſumus.i.ciuile iuſtũ,ſed veluti quoddam iuſtum partis ad partem per ſimilitudi
nẽ quãdã,& ſimile ei quod eſt heri ad ſeruum,vel viri ad vxorẽ, vel etiã patris ad filiũ.nã eſt iter partẽ
animę rationalem quæ ſm ordinem naturę imperare debet,& irrationalẽ quæ debet obtẽperare ra/
tiõi ſicut ſeruus dño:vxor quoquo mõ viro,& filius patri,vt ẽt in fine primi libri vidimus,notãdũ ꝙ

Plato poſuit iuſtitiam,& iniuſtitiam ſui ad ſeipſum.vidit enim quo'd anima noſtra habet duas po
tentias,quarum vna eſt rationalis de ſe,& natura ſua:altera irrationis:particeps tamen aliquo mo
do rationis inquantum,ſcilicet obedit & obtemperat rationi:non tamen vt fiat ratioõalis per eſſen
tiam.illa prima eſt potentia qua præcipue homo videtur differre à beluis ſecũdum eſſentiam & ope
rationes.ſecunda vero conuenire videtur cum eiſdem,ſcilicet in appetitu ſenſitiuo. videtur tamen fie
ri poſſe vt eodem quoq; differat,ſcilicet cum ratio eum ſibi obſequentiſſimum reddit.quo'd ſi cõtra
fiat,ſcilicet vt appetitus dominetur rationi,tunc homo videtur quodãmodo euadere turpior belua
peruertendo ordinem naturæ,quia beluę non habent rationem,nec ex cõſequenti appetitũ quę poſ
ſit obedire rationi.quare cum vtuntur appetitu ſuo nõ videntur aberrare à terminis naturæ ſuæ.cũ
igitur iſtarum partium vel potentiarum.(cum enim partes animi dico potẽtias intelligo)altera ſit
producta vt domina,altera vt ancilla.Plato oriri iuſtitiam dicebat cum ratio dominaretur,& quaſi
ſedens in puppi clauum teneret:appetitus vero obtemperaret,quia vtraq; pars haberet quo'd ſuum
eſſet.deus enim ita creauit vel produxit rationem:vt præciperet appetitui ſenſitiuo.quod ſi cõueniẽ
ter fiat tunc oritur iuſtitia illa Platonis veluti concordia quædam potentiæ ad potentiam , & perfe
ctionis ad perfectionem.quod ſi ſecus fiat,ſcilicet vt appetitus rationem trahat deorſum ad ſeruitu
tem,& ad concauam vitam:tunc oritur iniuſtitia illa quam diximus,& inæqualitas potentiæ ad po
tentiam,quia domina ratio captiua trahitur:& id quod obtemperare debebat imperat contra ordi
nem quem deus humanę naturę impoſuit.hanc iniuſtitiam appellauit Plato , illam vero iuſtitiam
ex quo dicebat non modo fieri poſſe vt ſibi quis iniuriam faceret,ſed etiam quo'd nullę fiebant iniu
rię niſi à ſeipſo.habemus nos quoq; Chryſoſtomi ſacrum dialogũ: quòd nemo læditur niſi à ſeipſo.
Plato autem dicere ſolebat.nemo iniuriam patitur:omnes iniuriam agunt.i.cum fit aliquid iniuſti
ab aliquo:tunc ille cui infertur non patitur iniuriam:ſed ille inferens agit iniuriam ſibiipſi.nam ſi ali
cui auferuntur fortunę non patitur ille iniuriam,quia ſua non erant nec bona animi ſui quorũ abla
tio eſt proprie iactura,& iniuria quæ non poteſt fieri niſi à ſeipſo.nemo igitur iniuriam patitur hoc
pacto:omnes tamen iniuriam agere poſſunt,ſcilicet ſibiipſis vt diximus,& intelligebat de iſta iniu
ria animi qua aufertur rationi quod ſuum erat,ideſt imperium,& tribuitur appetitui quod non eſt
ſuum:præterea aufertur appetitui perfectio quam conſequutus eſſet obtemperando rationi , factus
eſſet enim particeps rationis eo pacto quo dictum eſt ſi paruiſſet ſecundum ordinem , ergo ſpõte ſibi
iniuriam omnes faciunt cum operantur aliquod turpe:nemo autem patitur iniuriam,ſcilicet ab al
tero.quare ſi inſpiciamus nobilitatem animæ humanę,& ordinem potentiarum eius , & quomodo
alia eſt nobilior alia, videbitur inter illas eſſe iuſtitia quædam,& ſic etiam iniuria ſui ad ſeipſum eo
pacto quo diximus:philoſophus autem multa dixit antea,& diſputauit circa iſta, verum volenti in
iuria fiat,& cætera quæ videbantur procedere contra Platonem.locutus eſt autem de ciuili iuſtitia q̃
proprie eſt ad alium.verum hæc iuſtitia interna videtur eſſe cauſa externę iuſtitiæ,quòd forſitan Ari
ſtoteles non negaſſet cum ipſe etiam oſtẽdere videatur cum loquitur de amicitia,quòd amicitia ſui
ad ſeipſum videtur eſſe cauſa amicitię quæ eſt amici ſtudioſi ad alterum amicum ſtudioſum . quare
præclara,& egregia videtur eſſe Platonis opinio , hic autem philoſophus videtur ſe excuſare ab hu
iuſmodi ſpeculatione,dicendo quòd ſiqua eſt iuſtitia,præter illam quam diximus , ſcilicet ciuilem,
eſt illa per tranſlationem,ſcilicet quam Platonici poſuerunt. NON ſibi ad ſeipſum.} ideſt totius 124
ad totum. SED ſuorum quibuſdam.} ideſt partis ad partem,& potentiæ ad potentiam. NON
tamen omne iuſtum.} Quia non erit ciuile.Sed herile,ideſt veluti heri ad ſeruum,& viri ad vxorem 125
& patris ad filium. HIS rationibus.} ſcilicet quibus vir diſtat ab vxore,herus à ſeruo,& pater à fi
lio. INSPICIENTIBVS.} ſcilicet Platonicis. PRÆTER appetitiones.} Nam ratio appe 126
tit dominari,& vellet trahere appetitum:appetitus econtra appetit trahere rationem,& ita ſaluatur
ratio non ſpontanei:non quidem totius ad totum,ſed partis ad partem.ita vt idem ſecundum par
tem agat:ſecundum partem patiatur,& ſibiipſi quis iniuriam infert:quia ſponte faciendo aliquod
iniuſtum,& turpe,ſeipſum lædit circa bona animi quæ nemo auferre poteſt niſi ipſemet ſua ſponte,
quod conceſſiſſet philoſophus:dixiſſet tamen hanc non eſſe iuſtitiam vel iniuſtitiam ciuilem , ideſt
ad alium de qua loquitur,ſed per ſimilitudinem quandam vt dicit in textu imponendo finem libro,
& doctrinæ de virtutibus morum.

FINIS.

ARISTOTELIS STAGIRITAE ETHICORVM AD NICOMACHVM LIBER SEXTVS.

IOANNE ARGIROPYLO BYZANTIO INTERPRETE, CVM DONATI ACCIAIOLI FLORENTINI COMMENTARIIS.

De recta ratione,duplici uirtute,& partibus animæ. Cap. I.

1 CVm autem antea dictum ſit medium expetẽdum eſſe,
non exuperationem,neq; defectionem,& mediũ per-
inde ſeſe habeat atque recta ratio dictat:hoc ipſum de-
inceps diuidamus oportet.In omnibus enim dictis ha
2 bitibus(quemadmodum & in cæteris)eſt quoddam
ſignum: ad quod is inſpiciens qui rationem habet in-
tendit,atque remittit eſtq; quidam terminus mediocri
tatum,quas inter exuperationem defectionemq; dici-
3 mus eſſe:ita ſeſe habentes ut recta ratio ſtatuit. Atque ſermo talis eſt quidam
uerus:non tamen dilucidus.nam & in quauis opera,atque cura circa quã uer-
ſatur ſcientia,uerum eſt dicere:neque nimium,neq; parum eſſe elaborandum
uel quieſcendum ſed mediocriter,& ut ratio recta præſcribit. At qui hoc tan-
tum habet,nihil plus ſcierit:ut ſi quiſpiã dixerit ea eſſe corpori afferenda quæ
4 medicina,& ut is qui hanc habet ſcientiam iubet. Quapropter & circa habi-
5 6 tus animi non modo uere hoc dictum eſſe oportet : ſed etiam determinatum
quænam ſit ipſa ratio recta,& quæ eius ſit definitio. Virtutes itaq; animæ,ſu-
perioribus in locis diuiſimus:& alias moris,alias mentis diximus eſſe: atque
de moris quidem uirtutibus iam tranſegimus.De reliquis uero dicamns opor
7 tet:prius hiſce de anima declaratis.Duas igitur eſſe animæ partes antea dixi
mus.eã q̃ rationis eſt particeps:& eam quę eiuſdẽ eſt expers.Nunc aũt identi
dem pars ea quæ rationẽ habet eſt diuidenda.atq; ſit ſuppoſitũ duas eſſe par-
8 tes quæ ſunt participes rationis. Vnã qua cõtemplamur ea quorũ principia,
ut aliter ſeſe habeãt minime fieri põt. Alterã qua perſpicimus ea,quæ aliter ſe-
ſe habere poſſunt.Eæ nãq; animæ partes,diuerſæ ſunt genere,quæ ſunt aptæ
ad res eas cognoſcendas quæ genere differunt.ſiquidẽ ipſis ineſt rerum cogni
9 tio ſimilitudine quadam atq; accõmodatione. Atque harum altera uis ſciẽdi:
altera uis ſubducendi rationem uocetur,conſultare nãq;,rationemq; ſubduce
re:eadem poſſunt.Nemo aũt de ijs rebus conſultat quæ aliter ſeſe habere non
10 poſſunt. Quare uis ſubducendi rationẽ:una pars eius partis eſt animæ quę ra
tionis eſt particeps.Sumẽdum eſt igitur quiſnã utriuſq; ſit optimus habitus.
Hic enim utriuſq; eſt uirtus.uirtus autem eſt ad proprium opus.

CVM autem antea dictum ſit medium. } Mirum ordinē in tradenda doctrina ſeruans phi 1
loſophus Ariſtoteles, poſtea q̃ de vnaquaq; virtute morali diligentiſſime docuit: nūc tra/
ctare aggreditur de recta ratione quæ cum in diffinitiōe virtutis ſuperius aſſignata pars
vna atq; vltima relinqueretur, neceſſario hoc in loco declaranda erant. verum cum hoc to
tum pendere videatur ex cognitione virtutum intellectiuarum: oſtendit latiſſime vnamquanq; vir/
tutem intellectiuam in hoc ſexto libro, incipiendo primo à potentijs animę quæ ſunt principia ope
rationum noſtrarum, & reſumendo breuiter diuiſiōes iam antea allatas vt apparebit inferius, ſimul
etiā hoc agit, quia in fine primi virtutes diuiſerat in morales, & intellectiuas, & expleta doctrina mo/
ralium, conſequēs erat intellectiuas declarare, vt cognita natura cuiuſq; virtutis: cognoſceretur per/
fecte ipſa felicitas in cuius diffinitiōe tanq̃ potiſſimam partem virtutem aſſumpſerat. diuiditur aūt
hic liber in quatuor tractatus. in primo determinat de partibus animæ quæ ſunt principia noſtrarū
operationum. in ſecundo de virtutibus intellectiuis. in tertio de quibuſdam habitibus qui videntur
habere ſimilitudinem cum ipſa prudētia. in quarto mouet & ſoluit quaſdam q̃ſtiones circa ſapiētiā
& prudētiā. primus tractatus diuiditur in duo capitula. in primo proponit intentionem ſuam velu
ti exordium quoddam, & affert diuiſionem potentiarū animæ. in ſecundo declarat ea, quæ ſunt prin
cipia humanarum operationum. primum capitulum diuiditur in duas partes, & in prima philoſo/
phus proponendo ſuam intentionem, dicit quòd cum antea declaratum ſit medium eſſe ſumendū
in virtutibus inter exceſſum atq; defectum, vt recta ratio terminat: nunc declaranda eſt iſta recta ra/
tio: quia ipſa eſt infuſa in omnibus habitibus tam moralibus de quibus dictum eſt q̃ in alijs intelle
ctiuis de quibus non eſt dictum. nam in omnibus habitibus laudabilibus, & ſtudioſis iſta duo eſſe
videntur. ſ. quoddam perfectum, ad quod reſpiciens veluti ſagittarius qui talem habitum habet ma
gis & minus operatur ſecundum rectam rationem quo illud attingat. & eſt etiam hoc aliud. ſ. quidā
terminus mediocritatum, quem egredi non licet declinādo, aut ad defectū, aut ad exceſſum. vnde &
ille poeta inquit. Eſt modus in rebus, ſunt certi deniq; fines, Quos vltra citraq; nequit conſiſtere re/
ctum. hoc autem percipi poteſt recta ratione, quæ cum ſit infuſa in omnibus habitibus ſtudioſis in/
ueſtiganda eſt. diſtinguenda eſt præterea, quia non vnifariam dicitur. quot. n. ſunt virtutes, & habi/
tus intellectiui, tot videntur eſſe ſpecies rectę ratiōis. ſunt autem virtutes, & habitus intellectiui, ars,
prudentia, ſcientia, ſapientia, intellectus. vnicuiq; iſtorum ſua eſt recta ratio atq; propria vt appare/
bit inferius. QVODDAM ſignum. } i. finis quem intendit quiuis habitus. notandum quod virtu 2
tum quædam morales: quædam intellectiuę, & nobiliores videntur eſſe intellectiuæ quàm morales
ea ratione qua morales perficiuntur. diffinita eſt autem virtus quòd eſt mediocritas. hæc autem me/
diocritas non accipitur ſm naturam rei: ſed ſm rectam rationem: ea igitur cognoſcenda eſt, & diſtin
guenda vt particulariter intelligatur: quia in genere cognitionis eius eſſet confuſa. ATQVE ſer/ 3
mo talis eſt quidem verus. } Oſtendit philoſophus q; propter hoc quod dictum eſt ſic in genere, &
vniuerſaliter. ſ. quòd recta ratio eſt illa quæ reſpicit ſignum ad quod tendere debemus atq; illa deter/
minat mediocritatem: non tamē hoc ſufficit ad percipiendam rectam rationē vt exemplo artis pro/
batur. ſicut recta ratio faciendi ſe habet ad factibilia, & ea quæ ab arte cōficiuntur: ita recta ratio agē/
di ſe habet ad agibilia. ſed ad benefaciendum in quauis arte non ſufficit ſcire faciendum eſſe ſecūdū
præcepta artis. ergo in rebus agendis nō ſufficit ſcire, agendum eſſe ſecundum rectam rationem: ſed
determinàda eſt iſta recta ratio: quæ nam ſit, & quæ ſit eius diffinitio vt particulariter, & diſtinctę co
gnoſcatur: vt cognoſcere medicus debet non ſolum operari debere ſecundum præcepta medicinę ea
quæ proſunt corpori, ſed etiam quæ nam ſint illa talia, & quibus partibus accōmodanda. QVA/ 4
PROPTER & circa habitus, } Oſtendit philoſophus ex his quæ dixit quòd oportet declarare q̃d
ſit ipſa recta ratio, & q̃ ſit eius natura atq; eſſentia, & q̃ ſit eius terminus. DETERMINATVM. } 5
Duobus modis exponi poteſt. vno modo qui ſit eius terminus. i. eius diffinitio quæ eſt vt quidā ſim
plex terminus. nam quòd nomen implicite ſignificat: diffinitio ſignificat explicite, & ideo diffinitio
poteſt appellari quidam terminus, alio modo terminus accipi poteſt pro effectu rectę ratiōis. nam id
quod deſcribit recta ratio in qualibet re eſt terminus perfectionis illius rei, & quaſi mēſura quædam
ſtatuens modum in vnaquaq; re. videtur enim accedere recta ratio ad ſtatuendum fines, & metas ope
rationum vltra quas progredi non licet. vtraq; expoſitio bona, & accommodata videtur. notandum
quod bifariam loqui poſſumus de recta ratione. vno modo quòd virtutes acquirendę ſunt, & opera
tiones earum producendę vt dictat recta ratio, ſequendo regulam eius nec declinando ad exceſſum
vel defectum. Alio modo quòd videndum eſt quid ſit iſta recta ratio: non modo ſecundum genus,
ſed etiam ſecundum vnamquamq; ſpeciem eius, & eſſentiā cuiuſq;: habitus vero ſunt diuerſi. ſic etiā
diuerſæ debent eſſe rationes. quare primo dicendū eſt quòd virtutes debēt ſequi rectam rationē tanq̃
ducem:

ducem:hæc eſt vera ſententia,& verus dicendi modus, tamen eſt vehementer obſcurus,& nō ſufficit
quia oportet videre vlterius quid ipſa ſit,ſed cum habitus ſint diuerſi qui reguntur recta ratiōe,vide-
re oportet quid ipſa ſit non modo ſecundum genus vt diximus:ſed etiam ſecundum vnāquāq; ſpe-
ciem eius vt intelligatur quæ ſit cuiq; habitui ſua propria ratio recta. videndi igitur erūt habitus in-
tellectiui cum ſint formę potentiarum animæ:videndę potentiæ ſunt ipſius animę vt ordine proce-
6 datur. VIRTVTES itaq; animæ.} Hæc eſt ſecunda pars huius capituli,in qua philoſophus po
ſtea q̄ præmiſit intentionem ſuā veluti exordium quoddā:nunc repetit diuiſionem illā factā in extre
mo primi libri de ipſis virtutibus: vt oſtendat quod relinquitur tractare de virtutibus intellectiuis,
& vt reſumat diſtinctionem potentiarum animi.ex quibus diſtinguātur habitus intellectiui,& per-
7 cipiātur ſpecies rectę rationis. DVAS igitur eſſe animæ partes.} Reſumit philoſophus eam diui
ſionem,quam fecit in vltima parte primi libri cum dixit animi noſtri duas eſſe partes vnā rationalē
alteram irrationalem:atque partem irrationalem aliquāto latius ibi declarauit:quia in ea parte col
locabantur pene omnes virtutes morales de quibus immediate dicturus erat. nunc vero irrationali
parte omiſſa:rationalem aſſumit:in qua collocantur virtutes mentis & intellectiuę, de quibus dictu
rus eſt,& eam diuidit dicendo ꝙ vna eſt eius pars.ſ.potentialis, accipit.n.partē hic pro potētia.vna
inquā eius pars qua neceſſaria percipimus,& ea quorū principia aliter ſe habere non pñt. alia vero,
qua percipimus ea,quæ modo fieri modo non fieri poſſunt,& quorum principia non videntur eē eo
8 pacto neceſſaria,ſed potius contingentia. SVPPOSITVM ſit.} Quia nō debemus afferre mul
tas probationes:nam in locis ſuis vt in libro de anima hæc latius tractantur. E Æ nanque animæ
partes.} Probat membra diuiſionis allatę,& oſtendit illa genere eſſe diuerſa ex obiectis ſuis diuerſis
hoc pacto.diuerſarum rerum percipiendarum:diuerſę debent eſſe potentiæ,ſed neceſſaria & contin-
gentia ſunt obiecta percipienda diuerſa etiā genere: ergo harum rerum potentiæ perceptiuę genere
debent eſſe diuerſę:patet ratio,quia perceptio fit ſecundum conuenientiā,& ſimilitudinem quandā
cognoſcentis ad id quod cognoſcitur,quòd ſi res & obiecta ſunt diuerſa;potentiæ etiam cognitiuę
debent eſſe diuerſę,& diſtinctæ vt vnaquęq; potentia perceptiua ſit accommodata rebus quæ perci-
piuntur.notandū quòd cognitio noſtra videtur fieri ex coniunctione cognoſcētis,& cogniti,quod
fieri non poſſe apparet niſi ſecundum conuenientiā,& ſimilitudinem quādā,non quod res ſint in no
bis tales,quales ſunt extra:ſed agunt,& mouent ſenſus noſtros:deinde deferuntur ad phantaſiā:dein
de phantaſmata repræſentantur intellectui poſſibili,& ſuſcipiuntur ab omnibus conditionibus ma
teriæ ſpoliata in ipſo intellectu poſſibili:mediante intellectu agente,& vi lumineq; ipſius.itaque nō
res,ſed ſimilitudines rerum in anima repręſentātur. vnde in libro de interpretatione dixit philoſo-
phus,quòd verba ſunt ſigna paſſionum quę ſunt in animo:paſſiones vero ſimilitudines rerum.& in
libro de anima:at qui neceſſe eſt aut res ipſas,aut ipſarum formas atq; ſpecies in anima eſſe. at non
ſunt in ea res ipſę profecto.non enim ipſe lapis in anima,ſed forma lapidis ineſt.ergo forma rerum,
& ſpecies in anima ſunt, quare anima eſt vt manus. manus enim inſtrumentorum eſt inſtrumen-
tū,& intellectus,forma formarum exiſtit.qualis enim eſt lapis:lignum,& ſimilia:tales ſunt ipſę res,
ſed earum ſimilitudines,& ſpecies,quare cum res percipiendę ſecundum ſimilitudinem,& conueniē
tiam percipiantur,& res percipiendę ſint diuerſæ genere,& diſſimiles,altere enim ſunt neceſſarię al-
9 terę cōtingētes,diuerſę etiā debent eſſe potentiæ. ATQVE harum altera vis ſciendi.} nunc vide
tur philoſophus imponere nomina ijs potentijs,quarum altera vocatur ſciendi vis,altera ratiocina
tiua,ſiue conſultatiua,& ſubducendi vis,& prima eſt qua percipimus neceſſaria. vel eſt de neceſſarijs
& ijs quæ non poſſunt aliter ſe habere.altera eſt circa contingentia,& ea quæ poſſunt aliter ſe habere
quæ conſultatiua potentia dicitur,vel vis quædam ſubducendi rationem,ideſt ratiocinatiua. Idē
enim eſt conſultare,& ſubducere rationem.verſatur autem circa contingentia,quia nemo conſultat
de neceſſarijs,& de ijs quæ aliter ſe habere non poſſunt,ſed de contingentibus,& ijs quæ poſſunt ali
10 ter atq; aliter ſe habere. SVMENDVM eſt igitur.} Declarat philoſophus quòd habitus iſtarū
partiū eſt virtus earundē,& perfectio & propterea dicit quod ſumendi ſunt habitus iſtarū partium,
quia ijs inuentis habebitur virtus earū.probatur.id à quo proficiſcitur opus perfectū,& propriū ali-
cuius potentiæ eſt virtus illius potētiæ.ſed habitus optimi ſunt à quibus proficiſcitur operatio op-
tima iſtarū potentiarū:ergo habitus optimi ſunt virtutes earundē:maior patet:quia virtus conſiſtit
circa perfectū,& proprium opus. vnde in ſecundo inquit phs,eſt ergo dicendum quòd omnis virtus
& illud ipſum cuius eſt virtus bene ſe habens perficit,& opus eius bene reddit.ſ.cuius eſt virtus. mi-
nor quoq; eſt manifeſta,quia ſi ſunt habitus perficientes iſtas potentias ſunt etiā virtutes earundē.ex
quibus proficiſcitur optima operatio,quare accipiendo habitus optimos iſtarū potentiarū,habebi-
mus quoq; inuentas virtutes earundē vt patet. dubitatio quædā oritur ex ſupradictis,quia phs velle
videtur quod diuerſę debent eſſe potentiæ perceptiuę & rationales.ſ.vna ſcientifica vt ita loquar,
alia conſultatiua.hoc non videtur eſſe verum,& ſi ſint etiā res percipiendę diuerſę.arguūt igitur cō-

tra philoſophũ multis rationibus.prima,omnia quæ intellectus agens agere pòteſt,intellectus poſſibilis ſuſcipere poteſt,ſed cum intellectus agens intelligibilia agere poſſit,ſiue neceſſaria ſint ſiue cõtingentia,ſic intellectus poſſibilis intelligere poſſe videtur, & ſuſcipere etiam talia,& ſi diuerſa ſint cum ſit vnica potentia.ſecunda, præterea omnia quę percipiuntur à potentia rationali perceptiua continentur ſub ſuo adæquato obiecto,ſed talis potentiæ adæquatũ obiectum eſt ens ſub quo cõprehenduntur neceſſaria,& contingentia,ergo contingentia,& neceſſaria percipientur ab tali potentia vnica.tertia,ſicut ſe habet materia prima ad omnes formas materiales ſuſcipiẽdas ſic ſe habet anima ad ſpecies rerum percipiendas,ſed materia prima vnica potẽtia ſuſcipit omnes formas,ergo eodem modo anima vnica potentia percipit tam neceſſaria q̃ contingentia,& ſic non erit potentia rationalis diuidenda in duas.oppoſitum tamen dicit philoſophus diuidendo ipſam in ſcientificam,& conſultatiuam,quia ſicut res differunt,ita & potentiæ debent differre.pro ſolutione duæ afferuntur opiniones,prima dicit quòd contingentia duobus modis accipiũtur aut in vniuerſali,& ſecundum ſuam rationem formalem,& ſic contingentia videntur eſſe neceſſaria,cum cõprehendãtur ſub quodam conceptu cõmuni,& ſic erit vna tantum potentia,ſecundo modo ſumuntur in ſingulari, & nõ vniuerſali ratione,ſed vt variari poſſunt,& hoc pacto ſunt diuerſarum potentiarũ,& dicũt quòd ſingularia percipiuntur à vi ſenſus interni cogitatiua.dicunt ergo quod ſunt hoc pacto duæ partes animæ,vna ſciendi,alia ratiocinandi ſiue conſultandi.i.vis cogitatiua quæ eſt de ſingularibus,& nõ de vniuerſalibus.iſta opinio mihi videtur falſa:quia philoſophus diuidit partem animę quæ eſt rationalis per eſſentiam,& ambæ illę potentię in quas illa diffunditur ſunt de natura ſua ratiõales.at vis cogitatiua nõ eſt de ſe rationalis.alia opinio eſt Burlei:qui dicit quòd iſta pars animę non vere diuiditur in illas duas potentias,ſed dicit quod diuidi videtur reſpectu habituum:quos ſuſcipit,& quibus informatur.nam dicit quod eſt vnica vis qua anima percipit neceſſaria,& contingentia,tamen ſuſcipit duos habitus.ſ.ſcientiam quæ eſt de neceſſarijs,& opinionem quę eſt de contingentibus,& quòd philoſophus procedit differendo.hæc quoq; opinio mihi non placet nec eius ſolutio.nã philoſophus manifeſte videtur ſumere potentiam rationalẽ anteq̃ informetur vllo habitu,& eam diuidere in duas potentias diuerſas nondũ informatas habitibus.prius.n.differunt,poſtea informantur diuerſis habitibus,quare de ſe videntur eſſe diuerſę.verũ nonnulli hic decipiuntur:quia credũt phm tantum loqui de ijs quæ à natura fiunt,ſed non modo naturaliũ ſit ſermo,ſed eorum etiam quæ noſtra opera fiunt.ſed res quæ fiunt à natura,& non videntur poſſe fieri à nobis,& ea quę fiũt à nobis,& non fiunt à natura differre genere videntur.cũ igitur res differant genere,& principia,diuerſę vidẽtur eſſe potentię perceptiuę,& diuerſa principia percipientia.nos igitur dicere poſſumus partem animi rationalem diuidi à pħo in duas potentias ratione diuerſas.nã ſicut res percipiendę differunt:ita potentiæ percipientes:quia perceptio fit ſm ſimilitudinem.Præterea pħs loquitur hic magis de cõtingentibus quæ à nobis fiunt,q̃ de ijs quæ à natura.ad rationes vero reſpondere poſſumus.Ad primam cum dicitur quòd quæ intellectus agens agit intellectus poſſibilis ſuſcipere poteſt,concedẽdũ eſt,ſed dicendum quòd intellectus agẽs bifariam dici poteſt.ſ.intellectus ſpeculatiuus & actiuus.ſic etiam poſſibilis.Ad ſecundam cũ dicitur quod vnũ obiectum debet eſſe adæquatum cuiuſq; potentię:concedo ſi accipiatur potentia confuſa anteq̃ diſtinguatur.hic aũt diſtinguitur in ſuas partes vt vidimus.Ad tertiam dicendũ quòd verum eſt de materia remota,& inconfuſo accepta: de propinqua vero minime.nam alia eſt potentia ad formam oſſis,alia ad formam carnis, ſic illa potentia rationalis primo ſumpta in differenter ſe habet: ſed diſtincta poſtea in ſuas partes ad diuerſa, & vnaquęq; illius ad ſibi propria,& accommodata.

De principijs agendi. Cap.II.

TRia autem ſunt in anima,quæ ſunt agendi, ueritatiſq; principia: 11
ſenſus,intellectus,appetitus. Atque ſenſus, nullius eſt principium 12
actus.quod quidem ex eo patet quia beluæ ſenſum quidem habẽt:
actionis autem ſunt expertes. Eſt autem id in appetitu perſecutio 13
atque fuga:quod eſt affirmatio,negatioq; in mente.Quare cum moris quidẽ 14
uirtus:habitus ſit electiuus, electio uero appetitus deliberatiuus,ob hæc ipſa,
& rationem ueram, & appetitum rectum eſſe oportet, ſi electio ſit ſtudioſa. 15
atque eadem illam quidem dicere: hunc autem perſequi. Hæc igitur mens, at
que ueritas actiua eſt. Mentis autem eius(quæ contẽplandi: non agendi, neq; 16

faciendi principium eſt)bonum ac malum,uerum eſt atq; falſum. Hoc enim
mentis eſt omnis,opus.ſed actiuę mentis ueritas eſt conſentanea appetitui re-
17 cto.Electio igitur actus principium eſt unde eſt motus, ſed non id gratia cu-
ius. Appetitus autem,eaque ratio quæ alicuius eſt gratia,electionis principiū
eſt.Iccirco neque ſine intellectu,menteq;,neque ſine habitu moris eſt ipſa ele-
ctio.Sine nanque mente,atque more non eſt actio bona: nec item contraria.
18 Mens autem ipſa nihil mouet: ſed ea quæ alicuius eſt gratia, & actiua. Hæc
enim & effectrici menti pręeſt.nam omnis qui facit, gratia huius facit.& non
eſt ſimpliciter finis:ſed ad aliqd.& alicuius id quod efficitur:ſed non id quod
19 agitur.ipſa nāque bona actio finis eſt:& huius eſt appetitus.Quapropter ele-
ctio uel intellectus eſt appetitiuus: uel appetitus intellectiuus. & tale princi-
pium eſt homo.Nulla autem res facta,eſt eligibilis. Nemo enim eligit Ilium
20 expugnaſſe.neque enim de eo conſultat quod factum eſt,ſed de futuro ac con
tingente. factum autem non contingit non factum eſſe. Quapropter recte
Agatho dixit.Hoc etiam ipſe deus, ſoloq; carere uidetur. Infectum ut faciat,
quod factum eſt atque peractum. Opus igitur utriuſque partis intellectiuæ,
21 ueritas eſt:quare quibus habitibus maxime pars utraque uerum dicit: ij ſunt
ambarum uirtutes.

COMMEN.

TRIA autem ſunt in anima.}Hoc eſt ſecundum capitulū huius primi tractatus, in quo po-
11 ſtea quam diuiſit animam in ſuas partes,ſcilicet potentiales vt inde accipiat eos habitus:qui
ſunt virtutes intellectiuę.nunc declarat principia operationum humanarum. diuiditur autem hoc
capitulum in tres partes,in prima oſtendit id quod dictum eſt,ſcilicet quot ſunt principia humana
rum operationum.in ſecunda quomodo differt intellectus ſpeculatiuus ab intellectu actiuo. in ter-
tia declarat quomodo ſe habet intellectus,& appetitus ad actum humanum. in prima igitur parte
dicit eſſe tria principia agendi,& veritatis percipiēdę.ſcilicet ſenſus,appetitus & intellectus, vt phi
loſophus enumerat.notandum quòd quatuor ſunt potentiæ animæ quæ ſunt principia operatio-
num ſuarum.prima eſt vegetatiua quę eſt potentia nutriendi:augendi,& generandi ſimile in ſpecie,
& communi nomine appellatur vegetatiua,& hæc vis non eſt principium actus humani,nam ſi ita
eſſet tunc plantę dicerentur agere cum hæc vis competat nō ſolum animatis ſenſitiuis ſed etiā plan-
tis.hanc igitur omiſit philoſophus cum videretur manifeſtum quòd ipſa non eſt principium rerum
agendarum humanarum.tres vero illas enumerauit de quibus magis videbatur. dubitaret aliquis
cur philoſophus duas attulit potentias cum fecit ſuperius illam diuiſionem bimembrem. hic vero
affert tria,ſcilicet intellectum,appetitum & ſenſum.dicendum quòd ibi philoſophus ſumpſit partē
animi rationalem,& diuiſit in duas:quæ ſunt rationales in quibus collocantur habitus intellectiui
tanq̄ perfectiones illarum potentiarum quæ ambæ ſunt rationales,& ambæ perceptiuæ.hic autem
ſumpſit principia tria noſtrarum operationum:non ſolum earum ex quibus fiunt habitus intellecti
ui,ſed etiam omnium aliarum:vt paulatim veniat ad habitus intellectiuos.ſenſus enim non eſt po-
tentia rationalis.appetitus non eſt potentia perceptiua.intellectus vero eſt rationalis, & pceptiua,&
eſt duplex,aut ſpeculatiuus,aut actiuus,& alter eſt circa ſcibilia,alter circa agibilia ſicut ſunt poten-
tiæ illę ſupra allatę quæ comprehendi poſſe videntur ſub nomine intellectus.notandum quòd per
appetitum intelligere poſſumus communem quandam rationem quæ prædicatur de voluntate, &
appetitu ſenſitiuo.appetitus enim ſenſitiuus eſt appetitus qui ſequitur ſenſum.voluntas etiā eſt ap-
petitus quidam qui ſequitur intellectum.vnde philoſophus in libro de anima.voluntas enim appe
titus eſt quidam.at cum fit motus per rationem,& per voluntatem etiam fit,at appetitus abſq; ra-
tione mouet,& reliqua,& cætera. ATQVE ſenſus.}Remouet,nunc etiam ſenſum philoſophus
probando quòd non eſt principium rerum agendarum hoc pacto.id quòd eſt commune homini cū
12 cæteris animalibus non eſt principium rerum agendarum humanarum:at ſenſus eſt huiuſmodi,er-
go ſenſus non eſt principium rerum agendarum humanarum.patet ratio,quia beſtię habēt ſenſum
13 non tamen agunt,ſed aguntur potius inſtinctu quodā naturali cū ſint expertes rationis. EST aūt

id in appetitu. ⁋Remoto ſenſu relinquit̃ vt mẽs ſiue intellectus, & appetitus ſint pĩcipia rerũ agẽda
rum, & oſtendit quomodo conueniunt ad hoc vt ſint principium actionum: poſtea oſtendet de prin
cipio ſpeculationum. probat autem hoc pacto de appetitu & mente. ea quæ concurrere poſſunt, &
re ipſa concurrunt ad res agendas cum conformitate quadã: quã habẽt inter ſe, vt alterum imperet:
alterum obediat, ſunt principia rerum agendarũ, ſed mens, & appetitus ſunt huiuſmodi, ergo ſunt
principia rerũ agendarũ, maior eſt clara, minor declaratur à philoſopho. nam dicit quòd id eſt apud
appetitum proſecutio vel ſuga, quod eſt apud intellectum affirmatio vel negatio de eadẽ re. nã intel
lectus facit affirmationẽ dicendo hanc rem eſſe bonam, & propterea ſequendã, & tũc appetitus pro/
ſequitur illam. ſimiliter quando intellectus negat aliquid eſſe bonum, appetitus refugit illud. quare
pſecutio eſt in appetitu, ſicut affirmatio in intellectu, & ſuga in appetitu ſicut negatio in intellectu.
dicit enim intellectus cum ſit perceptiuus hoc eſſe proſequendum, & ille ſequitur, illud eſſe fugiẽdũ, 14
& ille fugit, & ſic quadã proportione vniuntur. QVARE cum mens. ⁋Hæc ſentẽtia ſequitur illã
probatam. ſ. quòd mens, & appetitus ſunt principia rerum agendarum hoc pacto. cũ eſt electio bo/
na eſt ratio vera, & appetitus rectus. ſed cum eſt virtus moris eſt electio bona ergo cum eſt virtus mo
ris eſt ratio vera & appetitus rectus. patet hoc quia ſi ad electionem cauſandam concurrunt mens, &
appetitus, & electio eſt principium rerum agẽdarum, ſequitur quòd intellectus, & appetitus ſint prin
cipia rerum agendarum. RATIONEM veram. ⁋ſcilicet actiuam. ATQVE eadem. ⁋Hoc po 15
ſuit quia in aliquibus hæc principia diſſentiunt, & pugnant inter ſe ſicut incontinẽte. MENTIS 16
autem eius quæ ſpeculandi. ⁋Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua declarat mentem actiuam
& intellectum ſpeculatiuum, & oſtendit quomodo iſtę mentes, ſiue intellectus cõueniunt, & quomo
do differũt, & dicit quòd mentis ſpeculatiuę bonum, & malum eſt verum & falſum. nam bonũ eius
eſt verum. falſum eſt autem malũ. vnde ſi in ipſa eſt bonus habitus erit ibi veritas, ſin malus erit ibi
falſitas. poſtea videtur ſe corrigere philoſophus cum dicit. hoc enim mentis eſt omnis opus quaſi eſt
cõmune etiam menti quæ eſt principium agẽdi: ipſa enim habet etiam verum pro bono: falſum pro
malo, ergo hoc non competit ſolum menti ſpeculatiuę, ideo philoſophus altius repetendo huiuſmo
di attributum, ſcilicet veri, & falſi dicit illud competere vtriq; menti, ſed tamen diuerſo modo. nam
verum apud mentem actiuam eſt aliquid concurrens cum appetitu recto, non autẽ ſpeculatiue. Præ
terea verum agibile vt ita loquar ordinatur ad aliquid aliud vlterius. i. ad actionem, & ad fugam vel
proſequutionẽ appetitus, ſpeculatiuum vero eſt propter ſe. definit. n. mens ſpeculatiua in cognitiõe
veritatis. actiua vero cognita veritate agendę rei definit in ipſa actione bona: quã principaliter inten
dit. notandũ quòd eſt mens ſiue intellectus ſpeculatiuus, & actiuus, & eſt etiam factiuus vt apparet
inferius, & cuilibet iſtorũ competit quodam modo bonum & malum, verum & falſum. nam in men
te ſpeculatiua poteſt eſſe habitus verus vt ſcientia: poteſt etiã falſus. i. ignorantia & ſcientia erit bo/
num & verũ & ignorantia econtra. eodem modo in mente actiua prudentia erit bonum & verũ, im
prudentia econtra. idem dici poteſt de mente factiua: in qua eſt ars vt bonum & verum & oppoſitus
habitus econtra, & hoc fieri videtur non ſolum ex parte habituum, ſed ex parte etiam potentiarum,
quæ poſſunt quodam modo ſuſcipere verum & falſum: bonum & malum. eſt tamen differẽtia inter
verum quod competit menti actiuę, & illud quod competit ſpeculatiuę. nam ſpeculatiua cum ali/
quis intelligit aliquam concluſionem geometricã non intelligit niſi propter ſe. ſ. vt intelligat & pro/
pter eius intellectionem. at veritas mentis actiuę ordinatur ad aliquid aliud vlterius. ſ. ad actionem,
ſimiliter mentis factiuę ad aliquod opus. ELECTIO igitur actus principium eſt. ⁋Hæc eſt tertia 17.
pars huius capituli in qua ex ſuperioribus dictis oſtendit quomodo ſe habet mens actiua, & appeti
tus ad actiones humanas: oſtendẽdo quòd illa ſunt principia à quibus profluit actus humanus hoc
pacto. electio eſt principium effectiuum actuum humanorum, ſed appetitus & mens actiua eſt prin/
cipium electionis, ergo appetitus, & mens actiua eſt principium actuum humanorum. patet hæc ra
tio quia, quicquid eſt cauſa cauſę, eſt cauſa cauſati. vbi enim eſt electio ibi conſultatio: vbi conſulta/
tio ibi ratio vel mens, & etiam appetitus. quare poſt hæc addit quòd electio non eſt ſine intellectu
quod probatur. operatio bona, & mala eſt ab electione, ergo electio non eſt ſine mente. dicit etiã ſine
more, ideſt ſine morali appetitu. VNDE motus profluit. ⁋i. vnde originem ſumunt actiões qua/ 17.
rum eſt illa principium effectiuum. SED nõ id gratia cuius. ⁋i. finis. RATIO quæ eſt gratia cu/
ius. ⁋i. mens actiua cuius intellectio eſt ad aliquẽ finẽ agendum. non enim ceſſat in ipſa intellectiõe
veritatis. ſ. agendę vt ita loquar, ſed vult agere. ſpeculatiua vero ceſſat in ipſa intellectione veritatis.
ſpeculatur enim intellectus ſpeculatiuus vt ſpeculando, & percipiendo veritatem ſeipſum perficiat.
Itaq; ipſemet videtur ſibijpſi principium & finis, vnde poſſumus imaginari intellectum actiuum li
nea recta cum ad actionem ſe dirigat, ſpeculatiuũ vero quaſi circulo operari cũ ſe ad ſeipſum vertat.
MENS autem illa nihil mouet. ⁋Hac in parte philoſophus videtur innuere differentiã inter intelle 18
ctũ actiuũ & ſpeculatiuũ. dicit quod mens ſiue intellectus ſpeculatiuus nihil mouet. i. nõ eſt princi/
pium

pium agendi,ſed ſpeculandi.actiuus vero eſt ille qui mouet & hic preeſt.i.nobilior eſt mẽte,& intel/
lectu factiuo in quo ponitur ars.nam intellectus factiui opus ordinatur ad aliquid aliud vlterius,qa
facit gratia cuiuſpiam,& opus veluti ſanitas:ſtatua vel huiuſmodi artis opus refertur , & ordinatur
ad aliquid aliud vlterius.i.ad ipſam felicitatẽ.at intellectus actiui actio eſt finis,& non ordinatur ad
aliquid aliud vlterius.vnde talis eſt ordo,intellectus ſpeculatiuus eſt nobilior actiuo,& habitus qui
ſunt in ipſo.ſ.ſapientia,intellectus,&ſcientia nobiliores habitibus actiuis,ideſt ipſa prudentia.Item
actiuus intellectus eſt nobilior factiuo,& habitus eius qui eſt prudentia eſt nobilior habitu illius,q
eſt ars,& horum duorum.ſ.actiui & factiui intellectus cur alter ſit nobilior altero aſſignat rationem.
nam de ſpeculatiuo magis forſitan manifeſtũ videbatur,ſcilicet quòd erat nobilior.Præterea in fine
huius confert ſapientiam cum prudentia.verum de intellectu actiuo & factiuo:qui ambo conuenire
videntur in eo quòd ſunt operatiui,differentia nobilitatis magis expetenda erat,ideo aſſignauit ra/
tionem illam quòd factiui opus ordinatur ad ulteriorem finem,actiui vero actio bona eſt finis.quare
19 intellectus actiuus eſt nobilior factiuo vt manifeſtiſſime patet. ET hmõi eſt appetitus.} ſcilicet fi/
nis,hũc enim expetit,& ad hunc terminatur,quia bona actio eſt humana felicitas.diffinita eſt enim
quod eſt actio animi ſecundum virtutem.notandũ quòd philoſophus dicit hic quod mens illa,ſcili
cet ſpeculatiua nihil mouet ,,ſed actiua.ſ.& addendus etiam appetitus . nam dicit in libro de anima
quòd intellectus actiuus mouet,& alicuius gratia ratiocinatur,qui quidem fine ab intellectu ſpecu/
latiuo differt.appetitus etiam omnis alicuius eſt gratia,quod enim obijcitur appetitui.i.principiũ
intellectus actiui,at vltimum huius initium eſt operationis,quare non ſine ratione principia mouẽ
di videntur hæc eſſe duo.appetitus.ſ.mensq; actiua.hæc ſunt verba philoſophi in libro de anima cũ
loquitur de principio mouendi ſecundum locum.oſtendit enim quòd principia mouentia ſunt in/
tellectus,& appetitus,& cum duo ſint intellectus,ſumit actiuum oſtendendo quòd differt à ſpecu/
latiuo ipſo fine.ſpeculatiuus enim habet finem verũ intelligibile,actiuus vero bonum agibile , ideo
ratiocinatur alicuius cauſa, etiam appetitus appetit alicuius cauſa . nam illę potentiæ videntur eſſe
principia mouentia quæ agunt alicuius cauſa vt conſequantur aliquid extra ſe,quod acquiri poteſt
per talem motũ,& actionem,at intellectus actiuus,& appetitus ſunt huiuſmodi,ergo ipſa ſunt prin
cipia mouentia.Item paulo inferius in eodem libro de anima,at vero ſpeculatiua quidem ratio nõ
mouet,ſed manet,at cum exiſtimationis ac rationis actiuę quædam ſit vniuerſalis,quædã particu/
laris vel ſingularis(illa nanq; dicit bonũ eſſe honoribus afficiendum:iſta vero dicit hunc aut me bo/
num eſſe)hęc iam opinio mouet,ſed non illa vniuerſalis,quin potius ambę mouent,at altera magis
quieſcit:altera non.ex his verbis phi patet cum ratio ſit duplex,ſpeculatiua non mouet , actiua vero
mouet,& iſta aut eſt vniuerſalis aut ſingularis.vniuerſalis cum ſpeculatur res agendas,ſingularis eã
affert ſingularem propoſitionem que in actione conſiſtit.exemplũ primi:cum intellectus dicit bonũ
eſſe afficiendum honoribus.exemplũ ſecundi cum dicit,iſte vel ego ſum bonus ergo, & oritur opera
tio ipſa,vter mouet,&dicit quòd ſingularis mouet , deinde reſumit & dicit quod ambæ,verũ magis
ſingularis.quouſq;.n.ſtatur in vniuerſali nunq̃ fiet actio,ſed ſi veniat ad ſingularem , iſte eſt bonus,
ſtatim veniet ad operationem afficiendo eũ honoribus.ſingularium.n.non eſt ſcientia,ſed bene ſin/
gulariũ eſt operatio,ſic ergo habemus quòd ſpeculatiua mens ſiue intellectus ſpeculatiuus non mo/
uet,intellectus vero actiuus,& appetitus mouẽt. QVAPROPTER electio.} Infert phs ſñiam
20 ſiue correlariũ obortum ex ſupradictis.ſ.quòd electio,aut intellectus eſt appetitiuus,aut appetitus
intellectiuus,ſed videtur hic accipere phs appetitum pro appetitione,& intellectũ pro intellectione
& hoc pacto electio erit appetitio intellectiua , aut intellectio appetitiua , quare habet electio duas
cauſas.ſ.appetitũ & intellectũ.ſ.actiuũ, vnde in tertio phs deſcribẽdo electionẽ dixit eſſe operationẽ
quandã intellectus actiui,ſimul cũ appetitu prouenietis ex conſultatione antecedenti vt ibi patuit.
21 ET tale principiũ eſt homo.} ſ.agendi per intellectum,& appetitũ,& ex conſequenti per electionẽ.
iſta.n.ſunt principia operationũ noſtrarũ,& homo eſt principiũ iſtorum principiorum,quia per iſta
operatur.notandũ q̃ eſt principiũ quod,& principium quo,ſicut in arte , artifex eſt principiũ quod
& ars ſiue potentia factiua eſt principiũ quo,ſiue per quod operatur:eodem pacto in ijs quæ agũtur
à nobis eſt dare vnũ principium qđ,vt non ſit principium quo,& eſt dare principiũ quo:quod nullo
pacto ſit quod eſt ẽt dare principia,q̃ diuerſis reſpectibus veluti quędã ſubalterna poſſunt eſſe, quod
& quo.homo igitur in rebus agẽdis ita eſt principiũ quod vt nõ ſit quo,animus vero ſiue potẽtię ani
mi erunt principia quibus,& per q̃ homo agit & operatur,veluti intellectus actiuus,& appetitus eſt
principiũ reſpectu hoĩs,qa homo mediãtibus vt ita loquar talibus principijs opatur,ſic igitur intel
lectus reſpectu hoĩs dicetur principiũ quo:reſpectu alicuius alterius effectus dicetur pricipiũ quod,
& ſic eſt deuenire ad vnũ principiũ quo vt non ſit quod,& ẽt erit vnũ principiũ qđ vt non ſit quo,ve
luti artifex,qui facit ſtatuã eſt omnino principiũ quod & nõ quo:ars ſiue potentia factiua eſt princi
piũ quo reſpectu artificis qui per illud facit,reſpectu vero manus erit quod & ſic manus inſtrumen/

ti puta mallei,& ſic veniemus ad vnum vltimum,quo vtentur præcedentia principi a:ipſum autem
non vtetur alio,& ſic erit quo vt non ſit vllo modo quod.cõcluditur ergo quòd homo eſt principiũ
intellectus & appetitus,& iſta electionis,& electio rerum agendarum. NVLLA autem res. }Decla 20
rat philoſophus circa quę obiecta electio eſt oſtendendo quod non eſt præteritorum,ſed futurorum
& non omnium,ſed eorum quæ poſſunt,& fieri,& non fieri,& non à quocũq;,ſed à nobis probatur,
conſultatio non fit de præteritis,ſed de futuris quę à nobis fieri poſſunt,& aliter ſe habere,ſed electio
eſt effectus conſultationis vt in tertia patuit,ergo electio erit de ijs quæ à nobis fieri poſſunt,& aliter
ſe habere,vnde in libro de anima inquit phs,quo circa ſemper quidẽ ipſum appetibile mouet . idq;
eſt aut bonũ,aut apparens bonum,attamen non omne bonum mouet,ſed id quod eſt agendum bo
num.agendũ aũt,ideſt quod aliter ſeſe habere etiam poteſt , & reliqua & cætera. VTRIVSQVE 21
partis. }Concludit phs quòd vtrarũq; iſtarum mentium,quæ ſunt potẽtię partis rationalis animę
opus eſt veritas,ambę.n.verſantur circa verũ.actiua tamẽ mens vel intellectus circa verum vt ita lo
quar agibile.i.quod ordinatur ad actionem vt vidimus.hi igitur habitus ſecundum quos vtraque
maxime verum proſpicit,& ipſam rectam rationem habet,ſunt virtutes,& perfectiones iſtarum po
tentiarum,actiua itaq; potentia ſuos habebit habitus perfectiuos ſecundum quos veritatem rectãq;
rationem proſpiciens operabitur,ſimiliter & ſpeculatiua,quare quærendi ſunt habitus iſti vtriuſq;
mentis.i.habitus iſti intellectiui,& ſic ad eos declarandos accedet.

Habituum intellectualium enumeratio,quod ſcientiæ obiectum,& quæ proprietates, Cap.III.

DE ipſis igit̃ rurſus dicamus oportet:altius initio ſumpto.Sint itaq; 22
ea quibus uerũ anima dicit affirmando,aut negãdo numero quin
que.Hæc aũt ſunt ars,ſcientia,prudentia,ſapiẽtia,intellectus. Fieri
enim poteſt:ut falſum exiſtimatione,opinioneq́; dicat̃.Sciẽtia igi 23
tur quidnã ſit hinc perſpicuũ eſt,ſi exacte dicere oportet.& non ſimilitudines
ſequi:omnes.n.putamus id quod ſcimus,aliter ſeſe habere nõ poſſe.quæ uero
poſſunt aliter ſe habere,poſt contemplationẽ latent ſi ſint an non ſint , ipſum
ergo ſcibile neceſſario eſt:ergo eſt æternũ.quæ.n.neceſſario ſimpliciter ſunt:
æterna ſunt oĩa,At æterna:ingenita,& incorruptibilia ſunt.Præterea omnis
ſciẽtia doceri,& ſcibile dici poſſe uidetur.At ex antea notis(ut in ſolutiuis ẽt 24
diximus)fit omnis doctrina.Nã alia per inductionẽ , alia per ratiocinationẽ 25
efficitur.atq; inductio quidẽ principiũ eſt ipſius uniuerſalis. Ratiocinatio aũt 26
eſt ex uniuerſalibus.ſunt.n.principia ex quibus ipſa ratiocinatio cõſtat , quo
rum non eſt ratiocinatio:ergo inductio.Sciẽtia ergo demõſtratiuus eſt habi 28
tus:& cætera q̃ in reſolutiuis determinauimus. Tum.n.quiſpiã ſcit:cũ aliquo 29
mõ credit,& ſunt ipſi principia nota.ſi.n.non ſint magis q̃ concluſio nota:per
accidens habebit ſcientiam,De ſcientia igitur ſit hoc modo determinatum,

COMMEN,

DE IPSIS igitur rurſus dicamus oportet. }Hic eſt ſecũdus tractatus hujus ſexti libri,in quo 22
poſtq̃ ſuperius partem rationalem animæ diuiſit,in ſcientificam vt ita loquar,& conſultati
uam,nunc docet omnes eos habitus,qui ſunt virtutes harũ potentiarum vt ex illis vnam accipiat q̃
eſt principiũ,& recta ratio rerum agendarum , ideſt ipſam prudentiã.diuiditur autem hic tractatus
in ſex capitula. in primo docet quid ſit ſcientia . in ſecundo quid eſt ars . in tertio quid eſt pruden
tia,in quarto quid eſt intellectus qui eſt habitus principiorum.in quinto quid eſt ſapientia.in ſexto
explicat aliqua de ipſa prudentia . primum capitulum diuiditur in duas partes quę ſuis locis pate
bunt.in prima igitur parte philoſophus enumerat virtutes animi ſm diuiſionem factã partis ratio
nalis quibus anima ſemper põt dicere verũ,& illæ potẽtię perficiuntur, verũ quæ proſpiciũt in ope
rationibus ſuis,& dicit eas eſſe quinq;.ſ.artẽ,ſcientiam,prudentiã,ſapientiã, intellectũ.ex his vt dixi
mus ,ſemper anima videtur proſpicere vel dicere verũ vel affirmando.ſ.aliquid eſſe vt homo eſt ani
mal,aut negando vt homo non eſt lapis,quæ negatio vera eſt.opinionẽ vero & extimationem quæ
pro eodem

pro eodem hic accipiuntur non connumerat inter virtutes rationales, quia re vera opinio non eſt virtus.probatur.omne id quo anima falli poteſt non eſt virtus, at opinione anima falli poteſt, ergó opinio non eſt virtus,maior eſt nota,quia virtutes ſunt perfectiones animæ,quæ ſi fallerẽt animam non perficerent ipſam ,minor declaratur auctoritate philoſophi qui dicit quod opinione falli contingit,ergo concluſio eſt vera.notandum quòd illa vis quæ eſt in brutis eſt ſimilis potentiæ cogitatiuæ quæ eſt in nobis: à nonnullis appellatur extimatiua,ſed non debet tali nomine proprie appellari,quia extimatio proprie dicta eſt tantum animę rationalis,& eſt quaſi quoddam genus commune ad hæc omnia,ſcilicet opinionem,ſcientiam,ſapientiam,intellectum,artem,prudentiam.vnde philoſophus in libro de anima.ſunt autem exiſtimationis ipſius hæ differentiæ,ſcientia videlicet, opinio & prudentia,& cætera. verum quandoque exiſtimatio capitur pro opinione tantum vt accipit hic philoſophus exiſtimationem , & opinionem pro eodem. dubitatur quia non videtur verum id quod dictum ẽ,ſcilicet quod ijs quique virtutibus intellectiuis ſemper anima proſpiciat, & verum dicat.nam ars quandoq; fallitur:ſimiliter prudentia.dicendum quòd anima ijs virtutibus ſemper dicit verum,ſed tamen eſt differentia,quia ſecundum habitus mentis ſpeculatiuæ qui ſunt ſcientia, ſapientia,intellectus,ſemper anima dicit verum tam ex parte rerum quàm ex parte noſtra, & illorũ habituum.ſunt enim de neceſſarijs,& ijs quæ non poſſunt aliter ſe habere,& ideo falli non poſſunt,ſed ſemper illis habitibus anima proſpicit,& dicit verum.ſecundum vero habitus mentis conſultatiuæ vt ſunt prudentia,& ars quarum altera eſt in mente actiua,altera in factiua. anima ſemper dicit verum quantum ex parte ſua,quia tales habitus verum repręſentant,ex parte vero rerum, & executiõe euenit quandoque vt anima non ſemper dicat verum , & tunc talis error fit per accidens, & non per ſe vt culpa ſit in prudentia vel in arte,ſed in conditione,& varietate rerum circa quas verſantur,quæ contingentia ſunt,& poſſunt aliter atque aliter ſe habere, ideo euenit interdum vt fallantur. notandum præterea quod philoſophus dixit eſſe quinque habitus intellectiuos,& non plures nec pauciores, & non aſſignauit rationem ſufficientię talis diuiſionis, ſed nos talem afferre poſſumus ſumendo eam ex obiectis circa quę verſantur,quę tetigit ſupra philoſophus:& dixit eſſe diuerſa genere. tot enim habitus eſſe oportet quot ſunt obiecta vere percipienda.ſunt autem primo dupliciter,aut neceſſaria, aut contingentia,contingentia vero ſunt,aut ea quæ fiunt à nobis , aut quæ fiunt à natura.de contingentibus naturæ non eſt virtus.relinquuntur ergo contingentia quæ fiunt à nobis, & ipſa neceſſaria. at neceſſaria quædam ſunt principia,circa quæ habitus eſt principiorum qui dicitur intellectus.quædam ſunt ex principijs,ideſt concluſiones de quibus eſt habitus qui dicitur ſciẽtia,& quia ex ijs duobus videtur fieri poſſe aggregatum quoddam , ideo oritur tertius habitus qui dicitur ſapientia , quæ eſt veluti amborum nodus , & quaſi vt ita loquar quædam ſcientia adepta. hi igitur tres habitus circa neceſſaria verſantur. contingentia vero quæ fiunt à nobis, & quæ poſſunt aliter ſe habere,quædam ſunt agibilia,quædam factibilia.circa agibilia eſt prudentia. circa factibilia ipſa ars,& ſic habemus quinque habitus,& virtutes intellectiuas.reſtant contingentia quę fiunt à natura,quæ quia non ſemper vere percipi poſſunt à mente ſpeculatiua ad quã pertineret eorum cognitio:ideo de ijs omnibus eſt opinio quæ quidẽ non eſt virtus vt dictũ eſt,& ideo phs exclusit eam à numero virtutũ intellectiuarum.ſciendũ eſt tamen quod opinio poteſt eſſe de omnibus.ſ. de neceſſarijs,& de contingentibus,& vera & falſa.vt ꝙ terra non ſit minor ſole,& quòd triangulus non habeat tres angulos æquales duobus rectis,& alijs huiuſmodi, videtur eſſe opinio,& ſi proprie

3 ſit de ijs de quibus non eſt alius habitus. SCIENTIA igitur quid nã ſit.] Hæc eſt ſecunda pars huius capituli,in qua phs ex quinq; habitibus allatis ſumit vnum.i.ſciẽtiã & ipſam declarat primũ ex obiecto:poſtea ex modo ſuo proceſſiuo,demũ videtur afferre ſuam diffinitionem.dicit ergo in primis quòd intelligere poſſumus quid ſit ſciẽtia ſi.percipiamus vere illos habitus iam dictos ſeorſum diſtinctos inter ſe non ſimilitudinem ſequendo illorũ,qua conuenire videntur,& nõ diſtingui.diſtinguũtur per obiecta diuerſa & per ea,quæ vnicuiq; per ſe competunt.quare videamus de ſcientia obiecta ſua,& ea quæ competunt ei per ſe,& videtur afferre tria.primo quòd ſcientia verſatur circa neceſſaria.ſecundo quòd circa ęterna.tertio quod circa id quòd neq; generatur neq; corrumpitur. prima concluſio probatur hoc pacto.id quod aliter fieri non poteſt neceſſariũ eſt.at id quod ſcitur aliter fieri non poteſt ergo id quod ſcitur eſt neceſſariũ. maior eſt clara,minor probatur à philoſopho ex cõi hominum opinione.omnes.n.exiſtimamus vt id quod ſcimus aliter ſeſe habere non poſſit. vnde in libro poſteriorũ.ſcire inquit vnãquãq; rem ſimpliciter non vt ſophiſtę per accidens arbitramur cum cauſam ob quã res eſt illius cauſam eſſe,& fieri non poſſe quo res aliter ſeſe habeat cognoſcere arbitramur.tunc vltra ſecundum probatur ſic,omne neceſſariũ proprie dictum eſt perpetuũ. at id quod ſcitur eſt neceſſarium,ergo id quod ſcitur eſt perpetuum.tunc vltra tertiũ probatur ſic.nullum perpetuum,aut generatur,aut corrumpitur.at id quòd ſcitur,& circa quòd verſatur ſcientia eſt perpetuũ ergo non generatur,nec corrumpitur,ergo ſcientia eſt circa neceſſaria perpetua,& ingenerabilia,&

Incorruptibilia;ſed non ſufficit hoc,quia etiam opinio videtur circa hæc verſari.quare declaremus
vlterius ſcientiam ex modo ſuæ generationis. PRÆTEREA omnis ſcientia.} Declarat igitur 24
ſcientiam ex parte ſuæ cauſæ,& generationis,& videtur afferre tria.primum quòd ſcientia ex antece
denti fit cognitione,ſecundum quod ſcientia fit ex ſyllogiſmo.tertium quòd fit ex ſyllogiſmo demon
ſtratiuo.primum probat hoc pacto.omnis doctrina omnisq; diſciplina intellectiua ex antecedēti fit
cognitione,ſed ſcientia fit ex doctrina intellectiua,ergo ſcientia fit ex antecedenti cognitione. maio-
rem oſtendit philoſophus in libro poſteriorum,eſt enim liber priorum qui dicitur reſolutiuorū prio-
rum,& eſt liber reſolutiuorum poſteriorū,in cuius principio inquit quòd omnis doctrina omnisq;
diſciplina intellectiua ex antecedenti fit cognitione.minorem oſtendit philoſophus in textu,ſcilicet
quòd ſcientia ex doctrina,fieri & ſcibile.i. id cuius eſt ſcientia diſci poteſt,notandum quod doctrina
& diſciplina ſubiecto ſunt idem,differunt ratiōe vt via ab Athenis Thebas,& à Thebis Athenas.vt
enim eſt à doctore dicitur doctrina vt vero ſuſcipitur à diſcipulo dicitur diſciplina . notādum quòd
bifariam ſcientia acquiri poſſe videtur,aut doctrina quod fit plerunque aut inuentione quod fit ra-
ro,& ſumma cum difficultate.vbi traditur doctrina à docente doctor eſt terminus à quo,diſcipulus
& ſuſcipiens terminus ad quem.verum in inuentione . intellectus agens eſt vt doctor : poſſibilis ve-
ro vt diſcipulus,concurrit etiam ſenſus,& admiratio & alia huiuſcemodi ,quare non ſolum doctri-
na à doctore tradita quæ eſt propria,ſed etiam ab inuentione per intellectum agētem adepta ex an-
tecedenti fit cognitione.ſecunda concluſio probatur hoc pacto.omnis doctrina quæ ex antecedenti
fit cognitione.aut per ſyllogiſmum,aut per inductionem fieri ſolet,ſed ſcientia fit ex doctrina vt pau
lo ante probauimus,ergo ſcientia fit aut per inductionem , aut per ſyllogiſmum;non fit autem per
inductionem,ergo per ſyllogiſmum,quod probari poteſt hoc pacto,afferendo primo eas argumēta
tionum ſpecies quas ponit philoſophus.vnde.Notandum quòd quatruplex eſt argumentatio , ſyl-
logiſmus,inductio,enthimema:exemplum.in libro priorum oſtendit philoſophus quid ſit ſyllogiſ-
mus & enthimema.in topicis quid ſit inductio , & exemplum vt ibi patet . ſyllogiſmus eſt oratio in
qua quibuſdam poſitis neceſſe eſt per ea quæ poſita ſunt aliquid aliud euenire,vt omne animal eſt
ſubſtantia,omnis homo eſt animal,ergo omnis homo eſt ſubſtantia.inductio eſt proceſſio à ſingu-
laribus ad vniuerſale.vt hic ignis calefacit:ille ignis calefacit ,& ille atque ille,ergo omnis ignis cale-
facit.enthimema eſt proceſſio ab vna propoſitione ad concluſionem . hoc communiter ſolet appel-
lari conſequentia. vt homo eſt ergo animal eſt , exemplum eſt proceſſio à ſingularibus ad ſingula-
re ſimile , Vt Dionyſius clandeſtinis inſidijs aggreſſus eſt tyrannidem Pyſiſtratus eodem pacto , &
talis atque talis ergo iſte Catilina aggreditur tyrannidem . verum cum hæc ſint quatuor,Enthime-
ma reducitur ad ſyllogiſmum:exemplum ad inductionem.nam enthimema eſt ſyllogiſmus imperfe
ctus.exemplum quoque eſt inductio imperfecta.vnde philoſophus in libro poſteriorum inquit:aut
exemplo;quod eſt inductio,aut enthimemate:quod quidem eſt ſyllogiſmus : facultas ipſa ſolet ora-
toria ſuadere.cum igitur ſcientia fiat per inductionem vel ſyllogiſmum , & inductio vtatur ſingula-
ribus,ſcientia vero ſit de vniuerſalibus,ergo ſcientia non erit per inductionem.relinquitur vt ſit per
ſyllogiſmum , principia enim quibus vtitur ſyllogiſmus ſcientificus vniuerſalia ſunt , & ex ijs con-
cluduntur vniuerſales concluſiones . tunc vltra tertia concluſio probatur,hoc pacto, ſcilicet quòd ſi
ſciētia eſt per demonſtrationem,ſcientia eſt per ſyllogiſmum,ſed ſyllogiſmus aut eſt probabilis,aut
deceptiuus,aut demonſtratiuus,non eſt autem per ſyllogiſmum probabilem,aut deceptiuum,ergo
per demonſtratiuum,ſumit enim demonſtratio principia neceſſaria,& ex ijs cogit cōcluſionem ſe-
qui neceſſariam non modo ex forma ſyllogiſmi,ſed etiam ex materia adeo vt ſequatur non ſolum ne-
ceſſitas conſequentię,ſed etiam conſequentis.hæc autem non fiunt in ſyllogiſmo probabili neque
in deceptiuo.quare cum inductio ſit principiū vniuerſalis,ideſt procedat à ſingularibus ad vniuer-
ſale,& innoteſcat nobis vniuerſale per inductionē in his in quibus vniuerſalia ſunt minus nota no-
bis , & magis nota , ex parte naturæ,& cum ſyllogiſmus , ſcilicet demonſtratiuus ex vniuerſalibus
vniuerſales concludat concluſiones,& item ſumat principia neceſſaria : merito ſcientia non erit per
inductionem,ſed per ſyllogiſmum,& non per quemcunq;.ſ.vel per deceptiuum aut probabilem,ſed
per demonſtratiuū. ATQVE inductio eſt principium & vniuerſalis ipſius.}i.eſt principiū,& via 25
ad percipiendum vniuerſale in ijs in quibus vniuerſalia ſunt nobis minus nota q̄ ex parte naturæ;
ſunt enim remotiſſima à ſenſu:quare procedendo inductiue per ſingularia venimus in cognitionem
vniuerſalium,deinde ex vniuerſalibus principijs procedimus ad vniuerſales concluſiones in ſyllogiſ
mo demōſtratiuo,& ſcientifico,ideo dicit poſtea in textu. RATIOCINATIO aūt & cætera.}
Videtur enim loqui de ratiocinatione demōſtratiua.ideo ſubdit. SVNT ergo principia.}ſcilicet 26
quorum non eſt demonſtratio.ſi enim eſſet principiorum demonſtratio tunc principiorū eſſent alia
principia,& rurſus aliorū alia,& eſſet proceſſus in infinitum,& tolleretur omnis ſcientia.ſtandū igi-
tur eſt in principijs quorum non eſt ratiocinatio demonſtratiua,ſed eorum eſt inductio.cognoſcun-
tur enim

tur enim inductiue procedendo ab ſingularibus ad vniuerſalia:vel ſi ſint maxime illę dignitates extē-
plo cognitis terminis percipiuntur vi & lumine intellectus agentis,ſed hæc in libro poſteriorum la-
27 tiſſime patent. SCIENTIA ergo.}Declarata ſcientia ex parte ſui obiecti circa quod eſt,& ex par
te ſuę cauſæ & generationis,nunc concludit eius diffinitionem remictendo,nos ad reſolutiua poſte-
riora,& dicendo quòd ſcientia eſt habitus qui fit per demonſtrationem ex veris vt ibi inquit,& pri-
mis medioq; vacantibus,& item ex notioribus,& prioribus ipſa cõcluſione cauſisq; eiuſdem.poſtea
ſubdit inferius in eodem libro reſolutiuorum.vera igitur eſſe oportet, quia fieri nequit vt id ſciatur
quod non exiſtit veluti diametrum cõmenſurabilem eſſe,ſcilicet cum choſta, & latere eiuſdem qua-
drati:& paulo inferius.cauſæ enim ſint oportet,& notiora atq; priora.cauſæ quoniam tum ſcimus
cum cognoſcimus cauſam:priora ſiquidem cauſæ ſunt,& antea cognita non modo ſolum,quid ſi-
gnificent,ſcilicet,ſed etiam altero quod videlicet ſint,& paulo inferius.ex primis autem eſſe nil aliud
eſt quàm ex proprijs principijs eſſe.idem enim primum atque principium eſt.eſt ergo ſcientia habi-
tus demonſtratiuus:quo percipimus cõcluſiones neceſſarias per cauſas ſuas veras primas immedia-
tas,& notiores & priores ipſis concluſionibus. veluti ſi habemus cognitionem huius concluſionis
quod luna poteſt eclipſim vel obſcuritatem pati, & cognoſcimus huius cauſam eſſe interpoſitionē
terræ:tunc huius effectus ſcientiam habemus per cauſam ſuam:& fieri poteſt demonſtratio talis.oē
illud inter quod & ſolem fieri poteſt interpoſitio terrę eſt eclipſabilis vt ita loquar,& pati obſcurita-
tem poteſt:at luna eſt huiuſmodi,ergo poteſt obſcuritatem & defectũ pati.ſic igitur cum habemus
cognitionem multarum,& plurium concluſionum per demonſtrationem ex cauſis ſuis proprijs, &
accommodatis, à prioribus & notioribus & cæteris conditionibus:tunc generatur in nobis ſcien-
28 tiæ habitus. TVM enim quiſpiam.}Oportet ad habendam ſcientiam concluſionis vt principia
& cauſæ ſint nobis magis notę quàm concluſio,& effectus & vt eis magis credamus quàm conclu-
ſioni.aliter enim per accidens haberemus ſcientiam & non per ſe. qui enim fieri poteſt vt ignotum
ſciamus per ignotius?nam ſi cognoſcimus vtraq;,ſcilicet principia,& concluſionem,& alterum per
alterum, ideſt concluſionem per principium,profecto magis cognoſcimus principium quàm con-
cluſionem,& cauſam magis quàm effectum.vnde eſt illa philoſophi dignitas propter quod vnum-
quodq; tale,& illud magis.verum alia eſt notitia concluſionis,alia principiorum.nam hæc pertinet
ad habitum principiorum ,qui dicitur intellectus vt inferius apparebit:illa pertinet ad ſcientiã quę
eſt habitus concluſionum,& hæc præſupponit illam ita vt principiorum ſit maior notitia:maiorq;
certitudo,& maior eis habeatur fides,vnde in libro poſteriorum.magis enim principijs,,aut omni-
bus,aut quibuſdam credere quàm concluſioni neceſſe eſt.atque ei qui per demonſtrationem ſcien-
tiam eſt habiturus nõ ſolum ipſa principia magis nota,magisq; credita ſunt quàm id quod ex ipſis
oſtenditur:ſed etiam nihil prorſus eorum quæ principijs opponũtur ex quibus erit ratiocinatio fal-
ſa contrariaq; verę,credibilius ſit aut notius principijs ipſis oportet,& reliqua.hæc enim in libro po
ſteriorum late patent.

De arte. Caput.IIII.

29 EOrum autē quæ aliter ſeſe habere poſſunt eſt & aliquid quod ſub
effectionem,& aliquid quod ſub actionē cadit.Diuerſa uero ſunt
effectio,atque actus.de his autem ipſis & externis ſermonibus cre
dimus.Quare & habitus qui cum ratione actiuus eſt:diuerſus eſt
30 ab eo habitu qui cum ratione eſt effectiuus, neque alterum ab altero contine-
tur.neque enim effectio actus eſt:neque actus effectio. Atqui cum extruenda
rum ædium facultas,ars quædam ſic ac habitus quidem faciendi cum ratione,
nullaq; ſit ars quæ non ſit habitus faciendi cum ratione, nec ullus habitus ta-
lis qui non ſit ars: fit ut idem ſit ars,atque habitus faciendi uera cum ratione.
31 At uero circa generationem ars omnis uerſatur:& inuentionem,contempla-
tionem ue,quonam pacto fiat eorum aliquid quæ & eſſe,& non eſſe poſſunt,
32 & quorum principium non in eo quod efficitur,ſed in ipſo eſt faciente.Nam
neque eorum quæ neceſſario ſunt,uel fiunt eſt ars: neque eorum quæ ſunt ſe-
33 cundum naturam.Hęc enim in ſeipſis habent principium ipſum.Cum autem

effectio,atque actus diuerſa ſint:artem effectionis eſſe,non actus, neceſſe eſt.
Atque circa eadem quodam modo uerſatur ars,& fortuna: quemadmodum 34
& Agatho dicit. Quippe ars fortunam: fortunaq́; diligit artem. Ars igitur
(ut diximus)habitus eſt quidam faciendi,falſa cum ratione.Contrarium au- 45
tem artis habitus eſt faciendi, falſa cum ratione: circa id quod ſe aliter ha-
bere poteſt.

COMMEN.

EORVM autem quæ aliter ſeſe habent & cætera.) Hoc eſt ſecundum capitulum huius tracta 29
tus,in quo poſtq̃ philoſophus determinauit de vno ex quinq; habitibus intellectiuis.i.de ſciē/
tia,quæ quidem eſt habitus intellectus,& mentis ſpeculatiuę,& eam diffiniuit vt patuit: nũc docet
de alio,ideſt de arte quæ quidem eſt habitus mentis conſultatiuę,quæ communi nomine appellari
ſolet mens actiua,& ſubdiuidi in actiuam & factiuam.ars vero eſt habitus in mente ſiue in intellectu
factiuo.diuiditur autem hoc capitulum in quatuor partes quæ ſuis locis patebunt. in prima parte
oſtendit duos eſſe habitus,qui verſantur circa ea quæ poſſunt aliter ſe habere:quorum vnus eſt prin/
cipium agendi,ideſt prudentia,alter principium faciendi ideſt ars.verſantur igitur ambo circa obie
cta quæ poſſunt aliter ſe habere,quæ tamen obiecta ſunt diuerſa,quia alia ſunt agibilia alia factibi/
lia,& habitus ergo iſti diuerſi erunt,& etiam eorum operatiões diuerſę.aliud eſt actio,aliud effectio:
& aliud agere quod eſt prudentiæ,& aliud facere quod eſt artis,& de ijs etiam credimus. EXTER/
NIS ſermonibus.) ideſt cõmuni ſermoni hominum vt nonnulli exponunt.dictum eſt tamen à no
bis in primo ethicorum.vbi philoſophus inquit.dicuntur autem de ipſa, & in externis ſermonibus
nonnulla ſufficienter,quòd ſcripti ſunt nonnulli libri ab Ariſtotele extra ordinem doctrinę: qui ap/
pellantur externi ſermones ad differentiam internorum librorum,qui ſunt ſcripti in ordine ad doctri
nam vt ibi patuit.cum igitur iſti duo habitus inter ſe differant,intelligendum eſt quòd non differũt
tanq̃ aliqua duo,quorum alterum ſit ſub altero veluti quædam ſpecies ſub genere vt homo ab aĩali
differt:ſed ſicut duę diſtinctę ſpecies inter ſe differunt:vt homo & equus, vt fortitudo & temperan/
tia & huiuſmodi.nam nec actio eſt effectio,nec effectio eſt actio,quòd ſi eſſent ſequeretur quòd vnũ
eſſet ſub altero,tanq̃ ſpecies ſub genere:ſed ſunt diuerſæ ſpecies habituum. ATQVI cum extruen/ 30
darum.) Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua oſtendit illum habitum qui eſt principium fa/
ciendi eſſe ipſam artem,& ipſam artem nihil aliud eſſe quam habitum cũ ratione vera factiuum:nec
habitum cum ratione vera factiuum eſſe aliud quam artem,& ſic diffinitionem cõuerti cum ſuo dif/
finito,& hoc probat exemplo artis ędificatiuę,ex quo inductione dici poteſt idem eſſe in reliquis arti
bus.nam ſi ędificatiua eſt habitus cum ratione vera factiuus. item ſtatuaria:item fabrilis eſt huiuſ/
modi:ergo patet inductiue quòd omnis ars eſt habitus cum ratione vera factiuus:& omnis habitus
talis eſt ars,& ad hanc diffinitionem afferendam contulit diuiſio ſupra allata,quòd eorum quæ poſ/
ſunt aliter ſe habere,quædam ſunt agibilia,quædam factibilia,nam ars nõ eſt agibilium,ergo facti/
bilium,ideſt cum vera ratione habitus factiuus:ex quo diſtinguitur etiam ab habitu actiuo.i.à pru/
dentia,quia prudentia eſt habitus actiuus,non factiuus,& agibilium non factibiliũ vt patet. AT
vero circa generationem.) Hęc eſt tertia pars huius capituli in qua philoſophus oſtẽdit quomodo 3 I.
ars verſatur circa ſuam materiam:& primo tangit tria ex parte artis.& duo poſtea ex parte materię,
primo enumerat hęc tria.ſ.generationem,inuentionem,cõtemplationem, & incipit ab eo quod eſt
vltimum in executione,& primum in intentione,ſcilicet agere ratione operis.nam præcedit conſide
ratio,& inuentio in operando,ſed tamen facit prius mentionem generatiõis:ac ſi reſolueret aliquod
opus artis,quod eſt vltimum in executione,& primum in intentione. incipit enim artifex primum
ſpeculari & conſiderare.veluti apelles quomodo Alexandri figuram faciat, deinde inuenire quomo/
do eſt facienda,& operari demum facit ipſam figuram,qua facta ceſſat ſtatim ſua effectio.quare cir/
ca hæc tria verſatur ars,ideſt circa contemplationem rei quam facere vult: deinde circa inuentionẽ
ipſius in operando & fugiẽdo:demum circa generationem operis:quod eſt vltimum iſtarum trium,
& tamen principale, & primum quod intenditur, quia conſideratio,& fictio ſunt ob opus ipſum.
poſt hæc affert duas conditiones ex parte materię ſuę:in qua eſt alia forma introducenda accidenta
lis.primum eſt quòd materia talis non eſt neceſſaria:ſed id fieri,& non fieri poteſt, vt lectica & talia,
ſecundum quòd materia talis non habet in ſe principium internum, ſcilicet ipſam artem. eſt enim
principium artis in faciente,ideſt in ipſo artifice,non autem in eo quod fit,ideſt in opere,vel in ma/
teria de qua conficitur opus.tribus modis fit aliquod opus ab artifice,aut transmutando partes ma
teriæ,aut addendo aliquid,aut auferendo ſecundum diuerſitatem,& indigentiam materiæ. notan/
dum

dum quod philoſophus dixit generationem eſſe operationem vnam artis. cum generatio videatur
eſſe naturæ, & verum eſt. commune enim quid eſt generatio arti, & naturæ, & propterea ars dicitur
imitatrix naturæ, ſed in hoc differt quòd natura generat formas ſubſtantiales, & hæc eſt generatio
proprie & ſimpliciter dicta, ars vero generat formas accidentales, & hæc appellatur generatio im-
proprie & ſecundum quid. vnde in libro phyſicorum dicit philoſophus. Cũ autem res multifariam
fiant, & quædam non abſolute fieri, ſed aliquid fieri, quædam abſolute fieri ſimpliciter quæ dicantur
32 quòd ſolis nimirum ſubſtãtijs competit, & cætera. NAM nec eorum quæ neceſſario ſunt. ⁊ Hec
eſt quarta pars huius capituli in qua philoſophus oſtendit quo pacto ars per ſuam materiam diffe-
rat ab alijs habitibus intellectiuis, & primo à ſcientia, ſed cum ſcientia triplex eſſe videatur, ſcilicet
metaphyſica, mathematica, naturalis. primo differt à methaphyſica, & mathematica, quia iſte ver-
ſantur circa ea quæ neceſſario ſunt, vel fiunt neceſſario vt lunam eclipſari, & etiam naturalis ſcien-
tia eſt de neceſſarijs, quia omnis ſcientia circa neceſſaria verſatur. eodem modo intellectus, & ſapien
tia qui omnes habitus ſunt ſpeculatiui, & verſantur circa ea quæ aliter ſe habere non poſſunt, ars
vero circa ea quæ poſſunt aliter ſe habere, ergo cum materiæ ſint diuerſe, diuerſi erunt habitus, &
ars per hanc rationem differt ab ijs omnibus. Præterea differt à naturali ſcientia, quia illa eſt rerum
naturalium, quæ in ſe habent principium ſui motus, & mutationis, illa vero quæ ab arte fiunt non
habent in ſe principium motus, & mutationis & alterationis. Notandum quòd natura eſt princi-
pium internum rerum naturalium: ars vero eſt principium externum reſpectu rei artificialis cum
ſit in artifice qui habet talem habitum, & tale principium. quòd ſi dicamus ſtatuam Alexandri la-
pideam moueri deorſum, non eo quo ſtatua, ſed eo quo lapis, & res quædam naturalis deorſum fer-
tur. itaque ipſa vt ſtatua per accidens, & non per ſe habebit tale principium internum. natura vero
eſt principium per ſe in rebus naturalibus: vt patet ex diffinitione eius in ſecundo phyſicorum. natu-
ra eſt principium quoddam, & cauſa vt id moueatur atque quieſcat in quo primum per ſe, & non
per ;accideis ineſt. ars vero eſt principium externum reſpectu rerum artificialium, vt patet in princi-
pio eiuſdem ſecundi phyſicorum. inter hæc autem inquit, & ea quæ non conſtant natura hoc inter
eſſe videtur quòd ea quæ natura conſtant principium in ſeipſis motus ſtatus ue: aut per locum, aut
incrementi decrementi ue. aut alterationis habere videntur. at lectica, veſtis, & alia ſimilis generis
quæ talibus nominibus appellãtur atque ab arte ſunt: eo nullam vim nullumq; principium muta-
tionis inſitum habent, & paulo inferius, ſimili modo ſeſe habere vidẽtur, vnumquodq; eorũ quę per
artem conficiuntur. nihil enim eorum in ſeipſo prorſus extructionis ſuæ principium atque origi-
nem habet. poſtea dicit: ea vero naturam habere dicimus quæ huiuſmodi principium habent, &
33 cætera. CVM AVTEM effectio. ⁊ Cum antea declaratum ſit artem differre à tribus illis habiti-
bus intellectiuis mentis ſpeculatiuę: nunc declarat eam differre ab habitu actiuo, ideſt à prudentia
cum qua magis videbatur conuenire quàm cum illis. probatur quod differat hoc pacto. quorum fi-
nes, & obiecta ſunt diuerſa, & habitus illorum ſunt diuerſi, ſed factibilia, & agibilia, & effectio, &
34 actio ſunt huiuſmodi, ergo iſtorum habitus erunt diuerſi, ſcilicet prudentia & ars. ATQVE cir-
ca eadem. ⁊ Oſtendit philoſophus quòd ars, & fortuna videntur quoquo modo conuenire: quia vi-
dentur quaſi verſari circa eandem materiam, ideſt circa ea quæ poſſunt aliter ſe habere: & hoc pro-
bat auctoritate Agathonis poetæ: qui vult quod vbicunque ſit ars ibi poſſit eſſe fortuna & econ-
tra: quomodo autem differant iſta duo philoſophus non ponit, ſed ex hoc colligi poteſt, quia di-
xit quòd vnum comitatur alterum. illa igitur quæ ſeſe comitantur non ſunt idem, quia nihil co-
mitatur ſeipſum, præterea differunt, quia ars eſt principium per ſe: fortuna per accidens. nam natu-
ra eſt cauſa per ſe: mens quoque eſt cauſa per ſe. at caſus eſt cauſa per accidens, circa ea quę fiunt à na
tura. fortuna vero eſt cauſa per accidens circa ea quæ fiunt à mente vt in ſecundo phyſicorum oſten-
35 dit philoſophus. & nos in primo ethicorum nonnulla retulimus. ARS igitur vti diximus. ⁊ Con
cludit philoſophus afferendo diffinitionẽ artis vt ſupra. ſ. quòd ars eſt habitus quidam cum ratio-
ne vera factiuus. habitus ſumitur hic loco generis, & ideo dixit quidam, quia non omnis habitus eſt
ars, ſed quidam. differentia autem eſt cum ratione vera factiuus, contrarius vero habitus qui græce
ἀτεχνια dicitur eſt cum falſa ratione factiuus circa ea quę poſſunt aliter ſe habere. notandum quod
ignorantia biſariam dicitur, negationis, & diſpoſitionis, vt habemus à philoſopho in primo poſte-
riorum. cum igitur philoſophus ſumit hic habitum arti oppoſitum, non ſumit imperitiam quandã
negationis: ſed malę diſpoſitionis, ſicut in medicina ignoratio dicitur cum nullo modo ſcitur, & ta-
lis ignoratio dicitur negationis, & nõ eſt proprie oppoſita ſcientia medicinę, alio modo dicitur igno
ratio cum male, & peruerſe ſcitur medicina, & talis eſt proprie oppoſita, & ſic habemus quòd ars eſt
habitus factiuus, & non actiuus, & quod differt à cæteris habitibus mentis, & quòd verſatur circa
materiam quæ poteſt aliter ſe habere, quæ habet principium extraneum: & quomodo conuenit, &
differt cum fortuna, & eſt habitus cum ratione vera factiuus contrarius vero econtra.

De prudentia. Cap. V.

DE prudentia uero quænam ſit,hoc perceperimus pacto:ſi contem- 36
plabimur quoſnam ipſos prudentes dicimus eſſe. Videtur itaque
prudentis eſſe,bene conſulere poſſe circa ea quæ ſibi ſunt bona,ac
proſunt:nõ aliqua ex parte,ut quænam ad ſanitatem uel uires,ſed
quænam ad bene uiuendum omnino conducant.argumento eſt id ita eſſe:eos
etiam qui circa aliquid uerſantur prudentes dici,cum bene ad finem ſtudio-
ſum aliquem,excogitauerint ea,quorum nulla eſt ars. quare & omnino pru-
dens is eſt,qui ad conſultandum eſt aptus.Conſultat autem de ĳs nemo : quæ
aliter ſeſe habere non poſſunt,aut de ĳs quæ ipſe agere nequit.Quare ſi ſcien- 37
tia quidem eſt cum demonſtratione(quorum autem principia aliter ſeſe ha-
bere poſſunt : eorum non eſt demonſtratio, cuncta enim & aliter ſeſe habere
poſſunt)neque de ĳs quæ ſunt neceſſario, conſultatio fieri poteſt : ipſa pru-
dentia profecto,neque ſcientia,neque ars eſſe poteſt.ſciẽtia quidẽ:quia quod
ſub actionem cadit, aliter ſeſe habere poteſt.ars autem : quòd aliud actionis,
aliud effectionis eſt genus. reſtat ergo habitum ipſam eſſe agendi, uera cum 38
ratione,circa ea quæ ſunt bona homini atque mala. finis enim effectionis:eſt
quid aliud præter ipſam effectionem.actionis uero non ſemper.eſt enim ipſa
bona actio finis. Quocirca Periclem & uiros tales arbitramur eſſe prudẽtes: 39
quiaꝗ ſibiĳpſis,& quæ cæteris hominibus ſunt bona,perſpicere poſſunt. eſſe
autem eos tales putamus,qui ad rem familiarem atque ad rempublicam admi
niſtrandam ſunt apti. unde & temperantiam conſeruatricem prudentiæ ap- 40
pellamus.Conſeruat autem talem exiſtimationem. Voluptas enim & dolor
non omnem exiſtimationem corrumpit,atque peruertit.non enim hãc,trian-
gulum tres angulos æquales duobus rectis habere.ſed eas quæ circa id haben
tur:quod cadit in actionem. nam principium quidem rerum agendarum id-
eſt,gratia cuius ſunt ipſæ.ei uero qui corruptus eſt ob uoluptatem aut dolorẽ:
continuo non uidetur principium ipſum, nec huius gratia ac propter hoc ip-
ſum,expetenda eſſe uniuerſa atque agenda. Vitium enim principĳ corrupti-
uum eſt. Quare prudentiam habitum eſſe agendi circa humana bona,uera cũ
ratione:neceſſe eſt.At uero artis quidem eſt uirtus,prudẽtiæ uere non eſt.Et 41
in arte quidem qui ſua ſponte peccat magis eſt expetendus.circa uero pruden 42
tiam minus,quemadmodum & circa uirtutes.patet igitur prudentiam uirtu-
tem quandam eſſe:non artem.Cum autem duæ ſint animæ partes rationẽ ha- 43
bentes:alterius erit ipſa prudentia uirtus.ipſius inquã opinatiuæ.nam opina-
tio circa id uerſatur,quod aliter ſeſe habere poteſt:& prudẽtia ipſa. Atqui ne- 44
que habitus eſt cum ratione ſolum,huius autem indicium eſt,talis quidem ha
bitus obliuionem eſſe:prudentiæ uero non eſſe.

COMMEN.

DE PRVDENTIA vero bene tractabimus.} Hoc eſt tertium capitulum huius tractatus,
in quo poſtea quàm declarauit duas virtutes intellectiuas,quarum altera ſpeculatiui intelle- 36
ctus,altera conſultatiui factiui perfectio eſt.nunc de altero habitu mentis cõſultatiuę docet,ideſt de
prudentia

prudentia quæ ipſius conſultatiuę nõ factiuæ, ſed actiuæ perfectio eſt: hæc etiam eſt recta ratio, qua
terminatur, & definitur mediocritas omnium virtutum moralium. diuiditur autem hoc capitulum
in tres partes. in prima oſtendit quid eſt prudentia. in ſecunda declarat differentiam inter artem, &
ſcientiam & prudentiam. in tertia oſtendit ſubiectum in quo, & obiectum circa quod eſt, proprie eſt
prudentia. declarat igitur in primis quid eſt ſimpliciter prudens vt ex hoc tanq̃ ex magis noto poſ-
ſit inuenire diffinitionem prudentiæ, hæc enim percipi poteſt facilius ex operatione prudentis. nam
vt ſæpius dictũ eſt habitus ex opatiõibus cognoſcitur. dicit igitur ꝙ eos ſolemus appellare pruden
tes qui bene conſulere poſſunt non circa aliquod vnũ veluti circa corporis ſanitatẽ vel robur, q̃ non
videntur minus pertinere ad medicinam vel gymnaſticam, ſed eos potius qui bene conſulere poſ-
ſunt circa ea quæ ſimpliciter conferunt ad bene degendam vitam humanam: & hanc ſententiã con-
firmare videtur quodam ſigno, & communi ſermone hominum. quaſi dicat quemadmodũ eos qui
ad aliquem finem bonum aſſequendum, recte excogitauerunt ea quibus cõſequerentur talem finem
conſueuimus in ea re appellare prudentes (non loquimur de ijs quæ ad artem pertinent) ſic etiam
æquum eſſe videtur eos, qui ſimpliciter de omnibus ad bene viuendum pertinentibus recte conſul-
tant, ſimpliciter appellare prudentes. ſolet plerunq; philoſophus in ijs moralibus, & actiuis ſumere
probationes ex cõmuni iudicio hominum, quia notiores ſunt, & interdum ijs rebus accõmodare: &
37 vt alibi inquit. non omnino vana videtur fama quam populi multi decantant. CONSVLTAT
autem nemo de ijſce rebus. ⁊ Affert nunc philoſophus differẽtiam inter habitus iam dictos, q ſunt
ſcientia & ars, & ipſam prudentiam, vt poſſit afferre eius diffinitionem, & dicit quòd nemo cõſultat
de ijs quæ ſunt neceſſaria: neque de ijs quæ non poſſunt agi à nobis, ſed à natura agũtur vel ab alia
cauſa: nos vero conſultamus de ijs quæ aliter ſe habere poſſunt, & agi à nobis vt in tertio latiſſime
oſtendit. poſt hæc declarat prudentiam non eſſe ſcientiam nec artem, & primo probatur quòd ſcien
tia non eſt prudentia hoc pacto, ſcientia non eſt de ijs quæ poſſunt aliter ſe habere, prudentia eſt de
ijs q̃ poſſunt aliter ſe habere, ergo prudentia non eſt ſcientia vel econtra: patet ratio, quia ſupra oſten
ſum eſt ſcientiam eſſe de neceſſarijs, & habitus diſtinguuntur per obiecta diuerſa: probatur item alia
ratione quòd prudentia non eſt ſcientia. ſcientia eſt cum demonſtratione, prudentia non eſt cum de-
monſtratione, ergo prudentia non eſt ſcientia. demonſtratio eſt rerum & cõcluſionum quarum prin-
cipia ſunt neceſſaria, & non ſunt eiuſmodi vt poſſint aliter ſe habere: ex quibus & ſi neceſſaria cõclu-
ſio ſequi poſſit ſecundum aliquam formam ſyllogiſmi, non tamen ſecundum materiam, erit enim
quædam neceſſitas conſequentiæ. in demonſtratiõe vero ex principijs neceſſarijs ſequeretur nõ mo-
do neceſſitas conſequentię, ſed etiam conſequentis cogente, & forma ſyllogiſmi & materia, præterea
prudentia eſt de ijs quæ aguntur, ſcientia non eſt de ijs quę aguntur, ergo ſcientia non eſt prudentia
vel econtra. Item probatur quòd prudentia non eſt ars licet hoc inferius latius declarabit. quorum
habituum operationes ſunt diuerſæ, & ij habitus ſunt diuerſi. at effectio & actio ſunt operationes
diuerſæ. nam aliud genus actionis aliud effectionis, ergo & habitus erunt diuerſi. ſed prudẽtia eſt ha-
bitus actionis, ars effectionis. ergo prudentia non eſt ars, nec econtra ars eſt prudentia. RESTAT
38 ergo vt ipſa. ⁊ Concludit ex ſupradictis diffinitionem prudentiæ dicendo quòd cum non ſit ſcien-
tia nec ars: relinquitur vt prudentia ſit habitus agendi vera cũ ratione circa ea quæ ſunt homini bo
na & mala, poſt hæc declarat hanc diffinitionem ſecundum eas partes quæ indigere videbantur de-
claratione. eſt autem vltima pars illa qua dixit quòd verſatur circa ea quæ ſunt homini bona & ma-
la, & hoc videtur probare tribus rationibus. prima vnde ſumitur quòd prudentia verſatur circa ea q̃
agi, & non quæ extrui, à nobis poſſunt. agi inq̃ à nobis quæ ſunt homini bona, & mala, & cõmoda
vel incõmoda. quæ non dicuntur effici ſed agi. nam talis actio eſt perfectio agentis, & in eo cuius eſt
actio. effectio vero videtur terminari ad extremum opus, & quaſi eſſe perfectio operis illius, & rei fabri
catę. Præterea effectio ordinatur ad vlteriorem finem, actio vero interdum eſt finis & agẽtis bonum,
veluti felicitas ipſa quæ eſt operatio animi ſecundum prudentiam. quare prudentia verſatur circa ea
quæ ſunt homini bona, & mala. QVOCIRCA Periclem. ⁊ Affert aliam rationem quæ ſumitur
39 ex ſigno. dicit enim quòd ſolemus Periclem appellare prudentem, & alios huiuſmodi homines, qui
in publicis pariter ac priuatis rebus recte proſpicere ſolent ea quæ ſunt bona, & commoda. VNDE
40 & temperantiam. ⁊ Probat alio ſigno philoſophus, quia temperantiam appellare ſolemus conſerua
tricem prudentię: dicitur enim græce temperantia. σωφροσύνη ἀπὸ τοῦ σώζειν τὴν φρόνησιν, quia videtur
conſeruatiua eſſe prudentiæ ex eo, quia pręcipue moderatur voluptatem & dolorem. quæ labefacta
re ſolent exiſtimationem, & iudicium percipiendi bona & mala: per voluptatem enim vitia cõſequi-
mur, dolore aufugimus à virtute. quare cum temperantia conſeruet tale iudicium prudentiæ quo
proſpicimus bonum finem in rebus agendis, ſignum eſt quòd prudentia verſatur circa huiuſmodi
quæ ſunt bona, & mala homini dirigendo actiones noſtras vt recte ſequamur ea quę ſunt nobis bo
na, fugiamus autem mala, non videtur autem labefactarę eo pacto exiſtimationem illam voluptas,

& dolor,qua percipiuntur quædam ſpeculatiuę concluſiones,vt eſt illa quòd triangulus habet tres
angulos æquales duobus rectis,quã̄ ſi veritatem quærimus poſt habendę ſunt etiam voluptates ei
qui ſpeculationi dare operam vult.verum cum voluptas , & dolor corrumpat extimationem illam
rerum agendarum,ſignum eſt quòd prudentia circa talia verſatur:nam principium rerum agenda-
rum eſt finis ob quem actiones aguntur.quòd ſiquis habeat extimationem,& iudicium corruptum
non recte perſpicietur ab eo tale principium.i.talis finis rerum agendarum,qui dicitur principium,
quia mouet intellectum & appetitum:eſt enim appetibile,& ideo mouet tanq̄ agendum bonum ſub
ratione boni.id autem eſt,aut bonum,aut apparens bonum.ille igitur qui habebit iudicium corru-
ptum ob voluptatem non proſpiciet bonum finē.nam qualis quiſq; eſt,talis ſibi videtur finis. vitiū
autem corrumpit finem illum vel iudicium de tali fine:ex quibus patet quòd bene aſſignata eſt diffi
nitio prudentiæ,& bene addita illa pars agendi circa humana bona.notandum quòd finis in rebus
agendis dicitur eſſe principium quia mouet.nam vt in ædificādo domum : ædificatorem mouet ex-
tructio domus,& ipſum opus quod eſt primum in intentione,& vltimum in executione,ita in agē-
do finis ipſe,& ſi ſit vltimum in executione:tamen eſt primum,& principium mouens,& cauſa prin
cipalis vt agatur.vnde à philoſopho finis ſolet appellari cauſa cauſarum. AT vero artis quidem.} 41
Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua philoſophus,& ſi antea aliquam differentiā attulerit in-
ter artem & prudentiā,tamen quia magna videtur eſſe affinitas inter eas:affert alias rationes ad pro-
bandam eandem differentiam,quarum vna eſt talis,artis eſt virtus,at prudentię non eſt virtus,ergo
prudentia non eſt ars.patet ratio quia ars indiget virtute ad recte perficiendum ſuum opus,& præci
pue virtute iuſtitię,nam ob prauitatem vel auaritiam vel inuidiam vel aliquid huiuſmodi:pōt quis
negligere ſuum opus ab arte ſua conficiendum.qui tamen habet bonum habitum ipſius artis , ſed
quando dicimus virtutem ad artem pertinere:non videmur dicere hoc quia ars conſtituatur ex virtu
te tanq̄ ex parte ſua eſſentiali,quia ipſa ars eſt virtus intellectiua vt vidimus,ſed quia ad recte operā-
dum videtur artifex indigere virtute morali,& preſertim iuſtitia,quia moralis virtus intentionem fa
cit rectam,quare artifex niſi iuſtitiam habeat,& probitatem non recte,& bona vt ita dicam fide vte-
tur arte in opere faciendo,at prudentia non indiget aliqua virtute morali cum ſine illis eſſe non poſ-
ſit,neq; ille ſine prudētia,quia eſt recta ratio,& quaſi forma quædam omnium virtutum moralium.
coniungitur.n.cum appetitu recto,& videtur oriri quaſi quidam nodus omnium virtutum , & hoc
fit quando appetitus operationibus ſtudioſis aſſuefactus eſt obedire rationi vt decet. ET in arte q- 42
dem.}Alia eſt ratio qua oſtendit quod ars à prudentia differt.hoc pacto.in arte ille potior,& magis
expetendus eſſe videtur,qui ſponte peccat.ſ.quā ille qui non ſponte.circa prudentiam vero , & alias
virtutes fit econtra.potior eſt igitur,& magis expetendus intelligendum eſt hoc ſecundum artē. nā
ſpontar eus defectus non arguit imperitiam artis.at non ſpontaneus arguit imperitiam & ignoran
tiam artis.itaq; voluntarium vitium tale in arte,& ſi vitium ſit i tamen nō videtur eſſe vitium artis:
poteſt enim eſſe malus homo,& peritus artifex , & abuti illa arte.at circa prudentiam fit econtra.vi-
tium enim voluntarium arguit defectum prudentię,& prauitatem hominis non habentis vere pru-
dentiam,ſed aſtutiam quandam,& ſic in reliquis virtutibus morum in quibus ignorantia non ſua
culpa cōmiſſa excuſari ſolet.delictum vero voluntarium ſpontaneumq; reprehendi.at in arte,& ſi vo
luntarium delictum reprehendendum ſit:non tamen vt artis delictum , ſed inuoluntarium bene re-
prehenditur vt artis defectus,cum imperitiam præſeferat.Ex his patet prudentiam non eſſe artē,ſed
eſſe virtutem quandam.ars vero non eo pacto videtur virtus vt illa. CVM autem duæ ſint.}Hæc 43
eſt tertia pars huius capituli:in qua philoſophus declarat ſubiectum in quo eſt ipſa prudentia,& di-
cit cum duæ ſint animæ partes rationales.ſ.ſpeculatiua & conſultatiua,vt ſupra declarauit,quæ cō-
muniter appellari ſolent intellectus ſpeculatiuus & practicus,prudentia erit in altera.ſ.inconſultati-
ua & ratiocinatiua,quæ eſt etiam principium opinandi,& aſſignat rationem , quia vtraq;.ſ.opinio
& prudētia verſantur circa idem obiectum in genere.ſ.circa ea quæ poſſunt aliter ſe habere,differunt
tamen vt ſupra vidimus:quia opinio eſt etiam de naturalibus q̄ à nobis fieri non poſſunt,præterea
non eſt virtus,quia falli poteſt:prudentia vero eſt virtus , & circa verum perſpiciendum in eo quod
agendum eſt non fallitur,nec fallit ex parte ſua,licet ex parte rerum falli poſſit. ATQVI nec habi- 44
tus eſt cum ratione ſolum.}Hac in parte dicunt quidam philoſophum velle prudentiam non ſolū
eſſe habitum cum ratione , ſed oportere eam eſſe coniunctam cum recto appetitu vel ſua operatiōe,
ex eo quia prudentię non fit obliuio.nam ſi eſſet habitus cum ratiōe tantum,eius fieret obliuio,ſicut
aliorum habituum intellectiuorum,& referunt hoc ad reliquos omnes habitus intellectiuos.ſ.quòd
eorum fiat obliuio,prudentię vero minime,quia coniuncta eſt cum appetitu recto,& moralibus vir
tutibus,ſecundum quas magis continue operamur,& earum obiecta frequentius nobis occurrunt,
& ad hoc propoſitum accommodata illa eſſe videntur quæ à philoſopho in primo libro dicūtur . &
enim nullis in rebus humanis tanta eſt certitudo quanta eſt in operationibus iiſce q̄ à virtute pro-
ficiſcuntur,

ficiſcuntur.hæ nanq; ſtabiliores,& ſcientijs ipſis,eſſe videntur,quæq; rurſus ipſarum cæteris antecel
lunt,& maxime firmæ fixæq; ſunt,idq; propterea quòd in ijs ipſi beati,& maxime & cõtinuatiſſime
viuunt.hoc enim cauſa eſſe videtur quo minus circa ipſas fiat obliuio.verũ vt eo loco diximus quo/
modo virtutes ſint ſtabiliores ſcientijs diligenter intelligendum eſt.nam ambo ſunt habitus de diffi
cili mobiles,præterea ſcientiæ verſantur circa neceſſaria, virtutes circa ea quæ poſſunt aliter ſe habe
re,ſed intelligendum eſt hoc quantum ad operationem,& exercitationem ipſarum.continue nãque
occurrere nobis videntur agibilia,& obiecta virtutum vt cibus & potus.negotia tum publica,tum
priuata,& alia huiuſmodi in quibus humana verſatur vita,quorum frequenti exercitatione fit, ſi re/
cte,agamus vt habitus virtutum magis figantur in animo,vt ita loquar ꝗ ſciẽtiæ habitus,& hoc vi/
detur eſſe cauſa quo minus circa eas fiat obliuio.accedit præterea appetitus rectus qui ſemper cum
virtute morali coniungitur,& obliuione non tollitur.cæterum quidam alij dicunt philoſophũ hac
in parte probare eandem diſtinctionem ſuperius allatam inter artem,& prudentiam,& non referunt
hæc ad habitus ſpeculatiuos,ſed probant ſolum de arte,hoc pacto.ars eſt habitus ſolum cũ ratione,
at prudentia non eſt habitus ſolum cum ratione;eſt enim etiam cum appetitu vel operatione ſua,er
go prudentia non eſt ars.nam ille habitus.ſ.ars cuius fieri poteſt obliuio eſt ſolum cum ratiõe.at pru
dentia non eſt obliuio , ergo prudentia non eſt habitus ſolum cum ratione , ratio patet ex his quæ
ſuperius diximus quòd prudentię non videtur eſſe obliuio , quia & ipſa,& virtutes morales cũ qui/
bus ſemper prudentia eſt coniuncta, verſantur circa ea quæ in vita humana continue nobis pene oc
currunt,& fit earum exercitatio ferme continua.artis vero non eo pacto : ergo magis eius fieri obli/
uio poteſt.quicquid ſit concludendum quod non ſufficit vt prudentia ſit habitus cum ratione ſolũ,
nam hoc cõmune eſt alijs habitibus:ſiue ſint ſpeculatiui,ſiue ars , ſed oportet etiam vt ſit cum appe/
titu recto coniunctus, ex quo ſequitur quòd prudentiæ non fiat obliuio:cum appetitus continue ap
petat,& coniunctus cum prudentia ei ſemper adſit:materiamq; præbeat operationũ, quibus & con/
ſeruatur & ſtabilior fit ipſa prudentia.dubitatur circa ea ꝗ dicta ſunt in hoc capitulo & primo . vtrũ
ars ſit diſtincta à prudentia,vt dicit philoſophus,& videtur quòd ſint idem . illi habitus qui verſan/
tur circa eadem obiecta ſunt idem.ſed ars & prudentia verſantur circa eadem obiecta ergo,& cætera.
maior patet quia habitus diſtinguũtur per diuerſa obiecta:minor probatur,quia vterq; habitus ver
ſatur circa ea quæ à nobis fieri poſſunt,& aliter ſe habere,ad hæc dicendum quòd ars , & prudentia
ſunt habitus diſtincti,vt declarauit philoſophus.primo quia artis eſt effectio:prudentiæ eſt actio nõ
effectio.Item quia artis eſt virtus,prudentiæ non eſt virtus.Item artis eſt obliuio;prudentię non eſt
obliuio.Ad rationem allatam ſupra reſpondẽdum:quòd & ſi obiecta vtriuſq; ſint eadem in eo quod
poſſunt aliter ſe habere:differunt tamen ,& diuerſa ſunt ratione in eo;quòd alia ſunt factibilia.ſ.ar/
tis obiecta,alia agibilia.ſ.prudentię.dubitatur præterea,quia philoſophus dixit temperantiam eſſe
conſeruatricem prudentię,& tamen hoc etiam,videtur eſſe aliarum virtutum.nam vitium,vt inquit
philoſophus,corrumpit extimationem bonam, & rectum iudicium rerum agendarum , ergo vir/
tutes ſeruabunt.contrariorum enim contraria ſunt conſequentia,quare non tantum hoc erit tempe
rantię munus.dicendum quòd hoc præcipue tribuitur temperãtię,quia & ſi omnis virtus verſetur
circa voluptates,& dolores,quæ verá extimationem deſtruunt,tamen ipſa temperãtia magis ꝗ alię
verſatur circa voluptates,& circa vehementiores,quæ maxime labefactãt rectum iudicium rerũ agẽ
darum.quare & ſi alię virtutes conſeruent prudentiam,non adeo tamen vt temperantia,& alia vitia
itidem,quãuis corrumpant eandem,non adeo tamen vt intemperãtia.propterea philoſophus vide/
tur temperantię hoc officium cõſeruandi magis tribuere ꝗ alijs virtutibus.dubitatur præterea quia
philoſophus oſtendit prudentiam eſſe virtutem intellectiuam conſtituens eam in parte animi ratio/
nali conſultatiua.i.in intellectu actiuo.Et tamen videtur , & probatur quibuſdam rationibus quòd
ipſa eſt moralis.cuiuſlibet virtutis intellectiuę videtur eſſe obliuio,ſed prudentię non eſt obliuio:er/
go prudentia non eſt virtus intellectiua,patet ratio auctoritate philoſophi dicentis quòd obliuio eſt
eius habitus qui eſt cum ratione,& quòd prudentię non eſt obliuio vt in textu apparet . Itẽ omnis
forma videtur eſſe in eodem ſubiecto:in quo eſt id cuius eſt forma,ſed prudentia eſt forma virtutum
ergo erit in eodem ſubiecto in quo ſunt virtutes,ſed virtutes.ſ.moris ſunt in appetitu , ergo ibi erit
etiam prudentia,& ſic erit virtus moris, maior eſt nota, quia vbicunq; eſt compoſitum ibi ſunt par/
tes compoſiti,minor patebit inferius,quòd prudentia eſt forma virtutum moralium . Item pruden
tia perficit appetitum ad bonum , ſed virtus intellectiua perficit potius intellectum ad verum . ergo
prudentia non erit virtus intellectus,ſed potius moris.philoſophus tamen ſuperius declarauit pru/
dentiam eſſe virtutem intellectus,& non dixit moris , probatur etiam quia perficit aliquam partem
mentis.i.intellectum actiuum ad verum dicendum,ergo eſt habitus mentis,& intellectus,& nõ mo
ris.Ad primam rationem cũ dicitur quòd cuiuſlibet virtutis intellectiuę ſit obliuio:negatur iſta ma/
ior,quia prudentia eſt virtus intellectiua,& tamen eius non ſit obliuio , quòd ſi alij habitus intelle/

ctiui haberent illas conditiones, quas habet prudentia vt eſſent coniuncti cum appetitu recto, & cũ virtutibus moralibus, & daretur occaſio continue operandi, tunc eorum ſicuti prudentiæ non fieret obliuio. Ad ſecundam cum dicitur quòd forma eſt in eodem ſubiecto, in quo eſt id cuius eſt forma: reſpondendum quòd prudentia non eſt forma virtutum informans, & interna, ſed eſt externa dirigẽs & gubernans, & ideo non oportet vt ipſa ſit in eodem ſubiecto cum virtutibus moris. non. n. eſt prudentia in appetitu ſenſitiuo, ſed in parte animi rationali per eſſentiam. ſ. in parte conſultatiua, vt ſuperius vidimus. Ad tertiam cum dicitur quòd virtus intellectiua perficit intellectũ ad verum, concedendum, & dicendum quòd prudẽtia perficit intellectũ ad verum, & tamen cũ hoc ſtat ſimul vt perficiat appetitum ad bonum, ſed intelligendum quòd perfici appetitum ad bonum vno modo intelligitur vt inclinetur ad bonum, alio modo vt dirigatur ad idem. primum fit per virtutes moris quæ ſunt in ipſo appetitu. leue enim fertur ſenſum per leuitatem quæ eſt in ipſo, & ſic appetitus per virtutem moris, quæ eſt in ipſo inclinatur ſemper ad bonum, ſed hoc modo prudentia non perficit appetitum ſenſitiuum, quia non eſt in ipſo, ſed perficit eum dirigendo, & perducendo ea quæ faciunt ad finem bonum cõſequendum qui expetitur, vnde inferius inquit, etenim virtus quidem: propoſitum ipſum efficit rectum. prudentia autem ea vniuerſa quæ ad illud tendunt atque perducunt. cum igitur prudentia perficiat appetitum vt dirigens: non oportet neceſſario vt ipſa ſit in eo qui dirigitur, ſicut dominus dirigens ſeruũ non eſt in eo, inclinans vero eſt in eo quod inclinatur, & ſic patet quòd virtus moris eſt in appetitu: prudentia vero in intellectu, & forſitan non eſſent reprehendendi illi qui dicunt omnes virtutes moris eſſe in appetitu ſenſitiuo ob hanc rationem, quia omnis virtus moralis eſt circa voluptatem & dolorem. notandũ eſt tamen quòd prudentia ſolet nunc collocari inter virtutes morales, nunc inter virtutes mentis. nam enumerãt quatuor virtutes morales, ad quas alię reduguntur, ſcilicet prudentiam, iuſtitiam, temperantiam, fortitudinem. enumerãt etiam habitus intellectiuos quinq;, & ponunt prudentiam inter eos. nam vt ipſa habet operationem conſultandi videtur eſſe locanda inter virtutes mentis. vt vero operationem dirigendi appetitum conficiendo ſua vi quaſdam mediocritates ex parte affectuum, videtur quoquo modo eſſe moralis, tamen virtus eſt intellectiua ea ratione, qua eſt veluti forma perfectiua intellectus actiui. nam vt inquit philoſophus: cum duæ ſint animę partes rationem habentes vlterius erit ipſa prudentia virtus, ſcilicet mentis cõſultatiuæ & actiuæ.

De intellectu. Cap. VI.

CVm autem ſcientia exiſtimatio ſit de uniuerſalibus & ijs quæ ne- 45
ceſſario ſunt. ſintq; demonſtrabilium, ſcientiæq; omnis, principia
(eſt enim ipſa ſcientia cũ ratione) principij rei ſcibilis nec eſt ſcien-
tia: nec ars, nec prudentia. ſcientia: quia ipſum ſcibile demonſtrabi-
le eſt. ars & prudentia: quia in ijs uerſantur, quæ ſeſe aliter habere poſſunt. At
neque ſapientia eſt. eſt enim ſapientis, de quibuſdam demonſtrationem habe-
re. Quod ſi ea quidem quibus uerum dicimus, & nunq̃ falſum in ijs quæ poſ-
ſunt aut non poſſunt aliter ſeſe habere: hæc ſunt: ſcientia, prudentia, ſapientia, 46
intellectus, horum autem trium habituũ nullus eſſe poteſt: atq; tres dico, pru-
dentiam, ſcientiam, ſapientiam: reſtat intellectum eſſe principiorum.

COMMEN.

CVM autem ſcientia exiſtimatio ſit.] Hoc eſt quartum capitulum huius ſecũdi tractatus, in
quo poſtq̃ determinauit de tribus habitibus mentis, ſcilicet ſcientia, arte, & prudentia, nunc 45
declarat alium habitum qui dicitur intellectus, & eſt habitus intellectiuus principiorum. diuiditur hoc capitulum in duas partes, in prima affert quaſdam concluſiones negatiuas, quibus diſtinguit hunc habitum à cæteris habitibus mentis. in ſecunda affert vnam affirmatiuam, qua oſtendit intellectum eſſe habitum principiorum, dicit ergo in primis, quòd cum ſciẽtia ſit circa vniuerſalia, & neceſſaria, & circa concluſiones demonſtrabiles, & cum ſint principia ex quibus oriuntur tales concluſiones, & omnis ſcientia: profecto principiorum huiuſmodi rerum ſcibilium erit aliquis habitus ꝑprius, nõ eſt autem ſcientia non ars, non prudentia, non ſapientia, ergo erit alius habitus. prima cõcluſio quòd ſcientia non eſt habitus principiorum probatur ſic, ſcientia eſt de ijs quorum eſt demõſtratio, at principiorum rerum ſcibilium non eſt demonſtratio, ergo principiorum non eſt ſcientia.

ſecunda concluſio. Ars eſt corũ quæ poſſunt aliter ſe habere, at principia rerum ſcibilium nõ poſſunt
aliter ſe habere ergo eorum non eſt ars, ſunt enim principia, & cauſę neceſſariæ. tertia concluſio pro-
batur eodem medio, ſcilicet quòd prudentia eſt de ijs quæ poſſunt aliter ſe habere, ſed principia ſci-
bilium non poſſunt aliter ſe habere ergo eorum non eſt prudentia. quarta concluſio, ſapientia eſt etiã
de concluſionibus quæ demonſtrari poſſunt. ſed principiorum non eſt demonſtratio ergo eorum
non erit ſapientia, inquantum eſt concluſionum. Notandum quòd ſcientia verſatur circa neceſſaria,
& item habitus principiorum qui dicitur intellectus verſatur circa neceſſaria, ſed illa ſunt conclu-
ſiones, & effectus, quorum cognitio ex cauſis ſuis pertinet ad ſcientiam. Hæc vero neceſſaria ſunt
principia & cauſæ, quarum cognitio pertinet ad habitum principiorum, qui dicitur intellectus,
vtrorumque vero cognitione videtur oriri notitia, quæ pertinet ad ſapientiam quæ qualis habitus
46 ſit patebit inferius. QVOD SI ea quidem, quibus vere. ℈ Hæc eſt ſecunda pars huius capituli:
in qua affert concluſionem illam affirmatiuam quòd principiorum eſt intellectus hoc pacto. prin-
cipiorum rerum ſcibilium, aut eſt ſcientia, aut ſapientia, aut ars, aut prudentia, aut intellectus, ſed
eorum non eſt ars nec ſcientia, nec ſapientia, nec prudentia: ergo eorum eſt intellectus, quòd autem
non ſit ars, nec ſcientia, nec prudentia, nec ſapientia probatum eſt antea, ſed artem hic non enume-
rauit philoſophus, quia reliquit tanquam per ſe notum, & eadem eſt probatio, ideſt eodem medio
de ipſa & prudentia. quòd autem relinquatur vt ſit intellectus habitus principiorum cum non ſit
aliquis iſtorum quatuor patet ex eo, quia non ſunt niſi quinque habitus intellectiui quibus verum
percipimus, ſcilicet tria circa ea quæ non poſſunt aliter ſe habere, ideſt ſapientia, ſcientia, intelle-
ctus, & duo circa ea q̃ poſſunt aliter ſe habere, ſcilicet ars, & prudentia. At ex illis non eſt ſapientia,
47 non eſt ſcientia, & ex ijs nullus, ſcilicet neque prudentia neque ars reſtat vt ſit intellectus. EXI-
STIMATIO. ℈ Dictum eſt ſuperius quòd exiſtimatio proprie dicta eſt tanquam genus ad om-
nes habitus intellectiuos, & in eo loco adduximus philoſophũ in libro de anima, quare, ſcientia exi-
ſtimatio dici poteſt. Principij rei percipiendi ſcientia, ideſt principij rerum ſcibilium. De quibuſ-
dam, quæ poſſunt demonſtrari: principia vero vt principia non demonſtrantur. Notandum quòd
principia demonſtrationum ex quibus oritur ſcientia, quædam ſunt dignitates, quædam poſitio-
nes, dignitas eſt oratio indemonſtrabilis, & nulla indigens demonſtratione, quia de ſe patet. Vnde
Theophraſtus deſcribendo dignitatem dicit quòd eſt opinio cui omnes homines aſſentiuntur, vt
eſt hæc. de quolibet verum eſt dicere quòd aut eſt, aut non eſt, & de nullo iſtorum ambo. huiuſmo-
di principia, quæ ſtatim innoteſcunt cognitis terminis: neceſſe eſt diſcentem habere ex ſeſe ſine vlla
doctrina, & afferre ex domo ſua. vnde philoſophus in libro poſteriorum inquit. principiorum au-
tem ratiocinandi vacantium medio id quod indemonſtrabile eſt quódq; non eſt neceſſe diſcen-
tem habere: poſitionem appello. id autem quod neceſſe eſt eum habere qui diſcẽdo quod vis eſt per-
cepturus dignitas appellatur. ſunt enim talia quædam quæ quidem affert is ex ſeſe qui diſcit ad vnã
quámque ſcientiam perdiſcendam & cętera. has autem dignitates appellare ſolent iſti communes ani
mi conceptus, quia omnes homines ex ſeſe naturaliter percipiunt, & neſciunt pene vt inquit Auer-
rois vnde habeant, & iſtę dignitates dicuntur eſſe principia complexa. poſitio vero iterum ſubdiui-
ditur, quia quædam eſt ſuppoſitio, quædam diffinitio, ſuppoſitio eſt principium complexum quod
declarauit philoſophus in libro poſteriorum cum dixit. rurſus ea quidem poſitionum, quæ vtráuis
enunciationis accæpit partem: eſſe inquam quippiam, aut non eſſe ſuppoſitio dicitur, & cætera. Diſ
finitio autem eſt principium incomplexũ vt in eodem loco dicit philoſophus, ea vero quæ ſine hoc
ipſo eſt diffinitio, ſuppoſitio iterum aut ſuppoſitio eſſe poteſt aut petitio. differt autem ſuppoſitio à
diffinitione vt in mathematicis apparet. nam quid eſt vnitas, & vnitatẽ eſſe vt inquit phs non eadẽ
ſunt, verum horum principiorum quædam ſunt vt cauſę vniuerſales, quędam minus vniuerſales, &
quaſi particulares reſpectu vniuerſalium, & quædam ingrediuntur demonſtrationẽ vi, & virtualiter
vt iſti dicunt: quædam formaliter: ex quibus ſequitur neceſſario concluſio quaſi effectus quidam cu-
ius eſt ſcientia. i. cognitio ex tali cauſa, & principio vel principijs. principiorum vero & cauſarum co
gnitio pertinet ad intellectum qui dicitur habitus principiorum de quo eſt ſermo. notandum præ-
terea quòd phs perpulchre oſtendit breuibus quod habitus principiorum debet eſſe diuerſus à ſa-
pientia, & ſcientia preſertim cũ iſta duo verſentur circa neceſſaria vt intellectus. primum quòd eſt di
ſtinctus à ſcientia quia non idem videtur eſſe habitus principiorum, & indemonſtrabiliũ, & conclu-
ſionũ, & eorũ quæ indigent demonſtratione. nam cũ in ſcientia procedatur à principijs ad conclu-
ſiones, videntur relinqui principia alicui alij. in omni. n. motu relinquitur terminus à quo, & acqui-
ritur terminus ad quẽ. oportet igitur primi termini relicti ſit aliquis habitus: ſicut ſciẽtia eſt termini
ad quẽ, erit ergo intellectus qui percipiet principia tantũ. tunc vltra principia ſunt concluſionũ prin
cipia: ſunt enim duo veluti correlatiua. ſ. principia, & id quod eſt ex principijs. at vtriuſque non eſt
aliquis habitus, quia principiorũ eſt intellectus eorũ vero quæ ſunt ex principijs eſt ſciẽtia, vtriuſq;

vero ſimul eſt dandus aliquis habitus qui cognoſcat principia, non modo eo quo principia ſunt, ſed etiam ſecundum omnes ſuas conditiones, & etiam vt habent reſpectum ad concluſiones, & talis habitus erit ſapientia diſtincta ab illis alijs. nam cum ſit ordo inter iſtos alter erit altero prior, & diſtinctus ab alio. Notãdum præterea quòd talis habitus principiorum acquiritur: præcedit enim cognitio terminorum, veluti antequam intelligamus quòd omne totum eſt maius ſua parte oportet nos percipere quid ſignificat totum, & quid ſignificat pars. antecedit etiam cognitio ſenſitiua. nam omnis cognitio intellectiua ortum habet à ſenſu, quare & iſte habitus intellectiuus ortum habebit à cognitione terminorum, & à ſenſu, & experientia: & acquiritur vt diximus ſecundum philoſophum Ariſtotelem, quia anima noſtra eſt tanquam tabula abraſa: in qua nihil eſt depictum nec vllus habitus inſitus à primordio. Plato tamen vult omnes habitus virtutum, & ſcientiarum animam habere innatos, obliuione tamen ſopitos eſſe cum ingreditur corpus, & exercitatione excitari ita vt diſcere apud eum ſit reminiſci. generatur tamen ſecundum Ariſtotelem talis habitus eo modo quo dictum eſt: ſed in anima eſt tamen potentia, & aptitudo acquirendi eum, ſcilicet intellectus, & cum non haberet aliud nomen appellauit philoſophus hunc habitum nomine potentiæ ſuſcipiẽtis eum, ideſt intellectum. nam intellectus ſpeculatiuus, aut eſt principiorum tantum, aut cõcluſionum quæ ſunt ex principijs, aut vtorumq;: concluſionum tantum ex principijs eſt ſcientia: quæ fit per demonſtrationem cum diſcurſione ex principijs ad concluſionem, & cauſa ad effectum. vtorũq; eſt ſapientia vt vidimus. principiorum tantum eſt alius habitus: qui cum non habeat aliud nomen appelletur intellectus nomine potentiæ ſuę intellectiuę. quare in intellectu ſpeculatiuo iſti tres erunt habitus diſtincti inter ſe. dubitaret autem quiſpiam cum phs dicat hic ſcientiam non eſſe principiorum ex eo quia eſt cum demonſtratione: in primo tamen poſteriorum dicit eſſe principiorum ſcientiam. ad hoc dicendum quòd ſcientia bifariam conſiderari poteſt aut proprie, aut improprie. ſcientia proprie dicta eſt illa quæ de concluſionibus eſt per demõſtrationem, quam hic philoſophus appellat ſcientiã cum dicit eam non eſſe principiorũ. alia eſt improprie dicta, ideſt ſcientia ſine demonſtratione: quam hic phs appellat intellectum principiorum: in libro vero poſteriorum appellat ſcientiam indemonſtrabilem, quia principiorum non eſt demonſtratio. nos autem inquit ibi philoſophus, nec omnem ſcientiam eſſe demonſtratiuam dicimus, ſed eorum q̃ medijs vacant, ideſt principiorum vacantium medio indemonſtrabilem eſſe. quare cum hic phs oſtendit ſcientiam nõ eſſe intellectum, nihil aliud eſt quàm oſtendere ſcientiam proprie dictã quę eſt concluſionum, non eſſe ſcientiam illam improprie dictam quæ eſt principiorum: quam hic appellat intellectum, ibi autem dixit eſſe duplicem ſcientiam ob opinionem quorundam qui ſcientiã tollebant dicendo, quòd omnis ſcientia eſt per demõſtrationem, & cum principiorum non ſit demonſtratio, non erit ſcientia, & ſi principia non ſcientur: ignorabuntur concluſiones, quia ex magis notis debemus pergere ad minus nota. quòd ſi principia non ſciantur concluſiones non poterunt ſciri, & ſic non erit ſcientia rerum vt eſſe apparet. Ad hanc quæſtionem ſoluendam Ariſtoteles affert duplicem ſcientiam, vnam ſine demonſtratione, aliã per demõſtrationem: ſcientiam per demonſtrationem proprie dictam fatetur non eſſe principiorũ, ſed ſcientiã ſine demonſtratiõe improprie dictam dicit eſſe principiorum, quæ ita nota eſſe vult vt maior ſit eorum certitudo q̃ concluſionum, & ideo non indigent demonſtratione. itaq; ad illam quæſtionem ſoluendam vtitur illa diſtinctione ſcientiæ in illo propoſito: hic vero vbi loqui oportebat diſtinctè de ſingulis habitibus intellectiuis, appellat hunc habitũ principiorũ intellectũ, quorũ maior eſt certitudo, q̃ concluſionũ vt diximus. notandũ quòd duplices ſunt cauſæ: alię eſſendi: alię intelligendi. at vt ſe habent eſſendi, ita intelligẽdi. eſſendi iterũ duplicia ſunt: quædam prima, quædã non omnino prima. Prima ſunt quæ non præſupponunt alia priora in eo genere, vt in genere cauſæ efficientis deus. in genere cauſæ materialis: materia prima. verũ deus eſt omnino prima cauſa ſine vlla diſtinctiõe generis & ſimpliciter primũ. materia vero & ſi non præſupponat aliud primũ in ſuo genere: tamen præſupponit cauſam efficientem deũ, vt potentia præſupponit actum vt dicit phs in metaphyſicis. nã prima eſſendi ſunt quæ p̃ſupponunt alia priora in eodem genere, vt ſubſtantiæ ſeparatę ipſum deũ, & cœlum ſubſtãtias ſeparatas, vel etiam deũ ipſum, intelligendi principia, eodem modo primũ principiũ affirmatiuũ eſt ſimpliciter primũ vt de quolibet, affirmatio & negatio, primũ vero principiũ negatiuum præſupponit illud affirmatiuum, eſt tamen primum in ſuo genere. ſ. de nullo iſtorũ ambo, alia vero poſteriora in genere rediguntur ad illa. affirmatiua. n. ad primũ principiũ affirmatiuum redigũtur. vt oẽ totũ eſt maius ſua parte, & ſic de alijs, negatiua vero vt ſi punctũ puncto addatur nõ ſit maius & ſimilia. ad primũ principiũ negatiuũ redigũtur. ſed hæc latius in libro poſteriorũ. hic tantum concludatur quòd principiorum eſt maior certitudo, & quod habitus eorum p̃clariſſimus eſt. q appellatur intellectus à pħo, & bene videtur inſtituiſſe natura vt talis habitus facilius acqratur quã alij, vt inde accedere poſſimus ad ſcientiam, & ſapientiam quę cum maiore difficultate acquiruntur. Ex ijs omnibus quæ dicta ſunt colligi poteſt diffinitio, & deſcriptio talis habitus hoc modo.

intellectus

intellectus eſt habitus perceptiuus principiorũ. quorũ cognitio vel ex cognitiõe tantũ terminorum ſine diſcurſu, aut cum diſcurſu imperceptibili vt ſunt communia principia vel ex ſenſu vel experientia vel aliter ortum habet, & redigenda ſunt in memoriam ea quæ dicta ſunt in primo libro cũ philoſophus dixit quod principiorum quædam inductione, quædam ſenſu & cætera.

De ſapientia. Cap. VII.

47 SApientiã autem in artibus ĳs tribuimus, qui in ipſis ſunt exactiſſi-
mi. Phidiam enim, ſapientem ſculptorem lapidũ dicimus: & Poly
48 cletum ſtatuarium identidem ſapientem. Atque hic ſapientiam nil
aliud intelligimus ꝙ ipſius artis uirtutem. At quoſdam etiam eſſe
ſapientes omnino, nõ aliqua ex parte: nec aliqd aliud ꝙ ſapientes arbitramur.
ut in Margite dixit Homerus. Diuum is munere: nec foſſor nec durus arator.
Nec ſapiens alia ulla nimirũ extitit arte. Quare conſtat exactiſſimã ſcientiarũ
49 ipſam ſapientiam eſſe. Sapientem ergo non ſolũ ea ſcire quæ ex principĳs co-
gnoſcuntur: ſed etiã circa principia dicere uera oportet. quare ſapientia, intelle
50 ctus eſt & ſcientia: & (ut caput habens) ſcientia eorum quæ honorabiliſſima
51 ſunt. Perabſurdum eſt autem ſi quiſpiam facultatem ciuilem, aut prudẽtiã ſtu-
52 dioſiſſimam eſſe putet, ſi non ſit homo eorum optimum quæ ſunt in mundo.
Quod ſi ſanũ quidem, ac bonũ aliud eſt hominibus, aliud piſcibus, albũ autẽ
& rectum ſemper eſt idem: & ſapiens omnes idem profecto, prudens uero di
uerſum dixerint eſſe. Singula nãq; quod ſuũ perſpicit bonum, id prudẽs dixe
rint eſſe: eiq; ſeipſa gubernanda cõmiſerint. Quapropter & nonnulla muto-
rum animaliũ prudentia dicunt eſſe: quæcũq; ſua in uita prouidẽdi uim habe-
53 re uidentur. Conſtiterit aũt eandem non eſſe ſapientiam & facultatem ciuilẽ.
Nam ſi eam facultatem ſapientiam eſſe dicent, quæ circa cõmoda propria uer
ſatur: multæ ſane ſapientiæ erunt. non enim una circa omnium animalium bo
num: ſed alia atque alia circa unũquodq; uerſatur, niſi de omnibus quæ ſunt:
una ſit & facultas medendi. ꝙ ſi homo præſtantiſſimũ eſſe cęterorũ animaliũ
diceretur: nil refert. etenim homine ſunt alia lõge diuiniora natura: ut hæc ma
54 nifeſtiſſima, ex quibus ipſe conſiſtit mundus. Patet igitur ex ĳs quę diximus:
ſapientiam, ſcientiam eſſe & intellectum, eorum quæ honorabiliſſima ſunt na
55 tura. Quapropter Anaxagoram, & Thálem, & ſimiles: ſapientes quidem, at
non prudentes inquiunt eſſe. cũ uident ipſos propria cõmoda ignorare: & ſu
perflua quidem, & admirãda, & difficilia cognitu diuinaq; ſcire ipſos, ſed in-
utilia dicunt quia non quærunt bona humana, prudẽtia autem circa humana
56 uerſatur, & in quibus habet conſultatio locum. prudẽtis. n. hoc maxime opus
dicimus eſſe, bene inquam conſulere. Conſultat autem de ĳs nemo: quæ aliter
ſeſe habere non poſſunt: & quorum non eſt aliquis finis, atq; is bonum agen
dum. Is autem ad bene conſulendum eſt ſimpliciter aptus: qui coniectura
quod eſt homini optimum eorum quæ cadunt in actionem: excogitãdo men
57 te capere poteſt. Neque prudentia eſt uniuerſalium ſolum. ſed ſingula etiam
58 oportet cognoſcere. eſt enim actiua: & actio circa ſingula ipſa uerſatur. Qua-
propter & neſcientes nonnulli, magis quàm nonnulli ſcientes: idonei ſunt
ad agendum. & in cæteris ĳ qui ſunt experti. Nam ſi quiſpiam ſciat leues car-

nes facile concoqui,ac eſſe ſalubres,quæ uero ſint leues ignoret: non efficiet
ſanitatem:ſed qui ſcit auium carnes leues eſſe,atque ſalubres:is efficiet magis.
prudentia autem eſt actiua quare utranq; cognitionem, aut hanc potius ha- 59
bere oportet.fuerit autem quædam & hæc architecturæ ſubiens rationem. 60

COMMEN.

SAPIENTIAM autem circa artes. ℈Hoc eſt quintum capitulum huius ſecũdi tractatus,in 47
quo philoſophus determinat de vltimo habitu mentis ex quinque ſuperius propoſitis.i.de ſa
pientia qui eſt nobiliſſimum omnium habituũ intellectus.itaq; in operatione ſm eam philoſophus
videtur collocare ſummã felicitatem humanam,vt in.x.apparet.diuiditur autem hoc capitulũ duas
in partes. in prima oſtendit quid ſit ſapientia ſimpliciter dicta.in ſecunda declarat, & probat quòd
ipſa non eſt prudentia nec ciuilis facultas.in prima igitur parte oſtẽdit ex ſigno,& ſimilitudine qua-
dam ſicut etiam fecit antea de prudentia,oſtẽdit inquam ſapientiam ſecundum quid vt ex eo decla-
ret ſapientiam ſimpliciter,& proprie dictã,nam artifices inquit eos ſolemus appellare ſapientes,qui
ſunt ſuis in artibus excellentiſſimi, & tunc nihil aliud intelligere videmur niſi ſummam rationem,
& regulam illius artis:perquã aliquis euadit ſummus in ea arte, & perpulchre accipit philoſophus
hanc ſimilitudinem vt ex ea inferat, & declaret quòd ſicut ſolent appellari artifices quoquo modo
ſapientes reſpectu propriæ artis in qua excellunt,ſic ſimpliciter ſapiẽs appellabitur ille qui ſummam
habet in vnaquaque ſcientia,artis virtutem,ideſt perfectionem ſummã illius. AT QVOSDAM 48
etiam ſapientes. ℈Declarat philoſophus ſapientiam ſimpliciter,& proprie dictam oſtendẽdo quòd
eſt habitus exactiſſimus omnium ſcientiarum,& probari poteſt hoc pacto, ſicut ſe habet ea, quæ
quoquo modo dicitur ſapientia,& ſecundum quid ad illam artem reſpectu cuius dicitur ſapientia,
ſic ſe habet ſapientia proprie,& ſimpliciter dicta reſpectu cuiuſlibet ſciẽtiæ,ſed illa quæ quoquo modo,
& ſecundum quid dicitur ſapientia,ita ſe habet vt ſit certiſſima,& exactiſſima reſpectu propriæ artis
ergo ſapiẽtia proprie,& ſimpliciter dicta eſt certiſſima,& exactiſſima reſpectu omnium ſcientiarum,
& ſummum & excellentiſſimum tenet locum.& ſic talis eſt qui dicitur proprie,& ſimpliciter, & non
quodam modo & ſecundum quid in aliqua arte. vt de Margite dixit Homerus in poemate, quod
Margites ſcribitur quod non fuit foſſor, aut arator, aut in aliqua arte ſapiens, ſcilicet quodam mo-
do,& improprie & ſecundum quid:ſed ſimpliciter & proprie ſapiens. SAPIENTEM ergo nõ ſo- 49
lum. ℈Ex ſupradictis infert ſententiam quandam ſiue oboꝛtum.quod appellant corrolarium,ſcilicet
quod oportet ſapientem non ſolum ſcire ea quæ ſunt ex principijs,ſcilicet concluſiones. verum etiã
bene ſentire de principijs, & ea perfecte cognoſcere vt perfecta ſit in eo cognitio vtrorumq; quo ad
fieri poteſt.& non ſolum ſcientiam habeat concluſionem,ſed intellectum etiam principiorũ. QVA- 50
RE ſapientia. ℈Affert nunc philoſophus ex antea dictis diffinitionem ſapientiæ talem.ſapiẽtia eſt
intellectus atque ſcientia ſimul: & quaſi caput habens ſcientia ſummarum præſtabiliſſimarumq; re-
rum.hæc diffinitio videtur emergere ex dictis,quia dixit quòd oportet ſapientem ſcire concluſiones
quarum eſt ſcientia,& habere veritatem principiorum quorum eſt intellectus. merito igitur ſapien-
tia ſimul eſt vtrorumq;.dubitatur quia dixit quòd ſapientia ſimul eſt ſcientia & intellectus.hoc non
videtur verum,quia poſuit ſupra quinque habitus diſtinctos obiectis:& operationibus,& nullus vi
detur includere alium. hic vero ſic videtur diffinire ſapientiã vt non videatur differre à ſcientia, vel
intellectu,nec eſſe habitus diſtinctus,dicendum ad hoc ſecundum expoſitores:quòd ſapientia eſt ha
bitus ſimul ſcientia,& intellectus,& non eſt aliquis illorum:ſed quoddam tertiũ reſultãs ex illis duo-
bus ſimul ſumptis,& in eo quod eſt ſcientia differt ab intellectu:& in eo quod eſt intellectus differt à
ſcientia.hæc ſolutio vera eſt:ſed tamen aliquid vltra ei videtur eſſe addendũ dicendũq; quod non ſo-
lum ſapientia eſt habitus diſtinctus per intellectũ à ſciẽtia,& per ſcientiã ab intellectu,ſed ẽt ob alias
conditiones.primo quia ſapientia cognoſcit ſimul cõcluſiões,& principia eo pacto quo ipſa cogno-
ſci poſſunt,& reddit quoquo mõ rationẽ eorũ.Præterea cũ duplicia ſint alia cõia,alia propria cuiq;
ſcientiæ,ſapientia de vtriſq; reddit rationẽ,& propria probare poteſt à priori:communia vero & ſi co
gnitis terminis ſtatim eluceſcant tamen probare poteſt à poſteriori.vnaqueq; vero ſciẽtia habet ſua
principia propria,quæ à priori nullo pacto probat,ſuos enim cancellos tranſiret,& hoc primi phi ſa
pientiſq; officium eſſe videtur.ſ.probare inferiorum principia,id latiſſime declarat philoſophus in li
bro poſteriorum.eorum inquit,quibus in demonſtratiuis vtuntur ſcientijs alia cuiuſq; ſciẽtiæ pro-
pria:alia cõmunia ſunt:& paulo inferius:propria ſunt vt lineam eſſe talem rectumue. communia vt
ſi ab æqualibus æqualia demas ea quæ reſtant æqualia ſunt & cætera.verum principia cõmunia co-
gnitis terminis extemplo patent,& non indigent probatione,& ſi quæretur probatio afferetur à ſa-
piente

piente primo quę philoſopho, & illę maxime dignitates à poſteriori probabuntur. at vero principia
propria à priori etiam probantur à ſapiente, non autem probari debent ab eo artifice ea q; facultate
cuius propria ſunt principia. de principijs enim vt inquit philoſophus, non eſt reddenda ratio geo/
metrę vt eſt profeſſor geometrię. eadem ſunt & in cæteris ſcientijs obſeruanda, & paulo ante etiã in/
reſolutiuis poſterioribus ſic inquit, quòd ſi id conſtat patet fieri non poſſe quo quiſq; propriorũ prin
cipiorum exhibeat demonſtrationem. erunt enim illa omnium principia, & illorum ſcientia domina
omnium erit. & enim is ſcit magis qui ſuperioribus ex cauſis ſcit. nã ſcit tum ex prioribus, cũ ex cau/
ſis ſcit quę non effectus ſubeunt rationem, quare ſi magis ſcit, & maxime ſi eſt illa ſcientia, magis
profecto maximeq; ſcientia eſt & cætera. Ex quibus percipi poteſt quam late pateat primę philoſo/
phiæ, & ſapientię amplitudo: verſatur enim circa ens quod eſt obiectum ſuum ea ratione qua eſt ſe/
cundum omnem ſuã latitudinẽ, & ideo non clauditur certis quibuſdã, & determinatis finibus quẽ/
admodum alię facultates: ſed ea eſt quę diſtinguit: & aſſignat fines proprios cuilibet ſciẽtię. nã cum
ens multiplex ſit ea ratione qua numerus eſt, aſſignatur arithmetico, inquãtum vero magnitudo aſ/
ſignatur geometrę, & tam arithmeticus q̃ geometra obligatur ſeruare cãcellos ſuos, nec trãſgredi de/
bet. tunc enim trãſiret de ſubiecto in ſubiectum: & de genere in genus, & ſic permiſcerentur oẽs ſcien
tiæ, ſed primus philoſophus per omnia principia, & vnãquãq; ſcientiã diſcurrere poteſt, & probare
ea quæ à tali ſcientia quorum illa ſunt principia probari non poſſunt, merito ſapientia prima prin/
cepsq; omnium ſcientiarum dicitur à philoſopho, & diſtinguitur ab intellectu, & ſcientia, quia intel
lectus vt intellectus non facit ea q̃ diximus, nec ſcientia vlla, vt patet ex dictis. accedit preterea quòd
ſapientia conſiderat ſubſtãtias ſeparatas à materia ea rõne qua ſeparatę ſunt, & probat de ijs quaſdã
proprietates, quæ competunt eis per ſe: & hoc etiã diſtinguitur ab intellectu & ſcientia. notandũ ꝙ
ſapientia dicitur caput habens à philoſopho quod duobus modis intelligi poteſt, aut reſpectu ſui
quia ipſa ſumit principia prima in ſua maxima latitudine, & cõmunitate, vt de quolibet affirmatio,
& negatio & cætera, & non reſtringitur neceſſario ad aliqua principia determinata vt alię ſcientiæ, q̃
ſi ſumunt principia communia contrahunt ipſa, & accommodant ſubiecto ſuo, vt ſi ab æqualibus
æqualia demas, & cætera. geometra magnitudinibus. arithmeticus numeris accommodat iſtá com/
munem dignitatem. at ſapientia primaq; philoſophia ſumit principium illud primum cum om/
ni latitudine, ſcilicet de quolibet affirmatio & negatio, quod eſt dignitas maxima, & caput omnium
dignitatum. verſatur etiam circa ſubſtantias ſeparatas & ipſum deum, qui eſt cauſa omnium à quo
tanquam à capite omnia profluunt. quare ſapientia quæ circa contemplationem eius verſatur, iu/
re appellari videtur caput habens. Alio modo dici poteſt caput habens reſpectu aliarum ſcientia/
rum quorum principia probat, & continet quaſi caput cuiuſlibet ſcientiæ, ideo vt ſupra diximus in
reſolutiuis poſterioribus princeps à philoſopho appellatur & domina ſcientiarum, cum autem di/
50 cit. EORVM quæ honorabiliſſima ſunt. } Intelligi poteſt aut reſpectu concluſionum aut prin/
cipiorum. vel etiam ſubſtantiarum ſeparatarum. de quibus nulla alia ſcientia contemplatur, & eſt
nobiliſſimum ſubiectum ſapientiæ, de quo ſapiens poſt omnia alia tractat tanquam de rebus om/
nium ſupremis. de noſtra autem theologia quę ſumma eſt omnium facultatum, & ſcientiarum, tem
pus dicendi non eſſe videtur. PER ABSVRDVM eſt autem. } Hæc eſt ſecunda pars huius ca/
51 pituli: in qua affert differentiam inter ſapientiam, & prudentiam, quia multi confundebant hos ha/
bitus mentis, putantes eſſe idem, probat autem differentiam illorum ſex rationibus, ſed primo affert
quod ſcientia non eſt facultas ciuilis, affert inquã hãc ſententiam tanquam notam, quia patet cum
altera ſit circa neceſſaria, altera circa ea quæ poſſunt aliter ſe habere, & exinde probat ꝙ ſapientia nõ
eſt prudentia ſex rationibus, prima rõ ſi prudentia eſſet idem q̃d ſapientia, tunc prudentia eſſet habi/
tus præſtantiſſimus omnium habituum mentis. conſequens abſurdum, ergo & antecedens, patet ra
tio quia ſi prudentia, & ſapientia eſſent idem, quicquid competeret ſapientiæ competeret etiã prudẽ
tię, ſed ſapientię competit vt ſit habitus exactiſſimus, & pręſtantiſſimus omnium, ergo competeret
etiam ipſi prudentię, ſed hoc eſt abſurdũ niſi iam homo circa quem verſatur prudentia eſſet nobiliſſi
mum omniũ entium mundi, quod non concederet philoſophus, quaſi dicat: ſi homo eſſet nobiliſſi/
mum omnium entium quæ ſunt in mundo, tunc prudẽtia eſſet nobiliſſimus omniũ habituũ ratiõe
nobilioris ſubiecti, q̃a verſatur circa ea q̃ ſunt hominis, & circa humana bona. at homo non eſt no/
biliſſimũ omniũ entium mundi, ergo nec prudentia erit nobiliſſimus habituũ omnium, quòd autẽ
homo non ſit nobiliſſimum entium probatur, quia ſecundũ nõnullos phõs ſiue cœlũ orbesq; cœle/
ſtes ſumeres dicerent eſſe nobiliora entia cũ ea ponant alata nobilioribus animabus, quod eſt cõtra
fidei veritatẽ, ſiue ſumeres ſubſtãtias ſeparatas, q̃ ſunt nobiliores, quã homo: circa quas eſt ſapiẽtia,
& nõ prudentia cũ prudentia ſit circa humana. verũ de mundo ſm veritatẽ fidei noſtrę q̃ tenẽda eſt,
dicendũ eſſet ꝙ homo eſſet nobilior eo inquantũ deus ita inſtituit vt eſſet propter hominẽ ipſe mun
dus, & etiam omnia alia inferiora, in quibus omnibus referimus nos ad ſacrorum ſententiam. Sed

philoſophus ipſe hoc medio oſtendere vſ ꝙ ſapientia non eſt prudētia.ſecūda rō. QVOD ſi ſanū
quidem.} Affert ſecundam rationem hoc pacto,illi habitus inter ſe differūt,quorum alter verſatur 52
circa ea quæ ſunt eadem apud omnes,alter circa ea quæ vario modo ſe habent , ſed ſapientia verſa-
tur circa ea q̄ ſunt eadem apud omnes,& prudentia minime,ergo ſapientia differt à prudentia.ratio
patet,& minor probatur à philoſopho,quia albuḿ,& rectum quæ conſtant natura,& eorum cogni
tio ſemper eſt idem,& ſcientia eſt de his quæ ſunt ſemper eadem,& multo magis ſapiētia,verum bo
na humana circa quæ verſatur prudentia varia ſunt,& varia eſt prudentia ob hanc rerum varietatē.
quin etiam ſolemus quædam animalia bruta,& beſtias appellare prudentes,ſimilitudine quadam,
quia prouident circa ea quæ ſibi ſunt bona,ſed cū aliud ſit ſanum,& bonum piſcibus,aliud alijs ani
malibus,ideo alio modo dicemus formicam eſſe prudentem,alia ratione vulpem,alia apes, & ſic de
alijs brutis,quæ,& ſi non habeant vere prudentiam,affert tamen iſtam ſimilitudinem philoſophus
vt oſtendat prudentiam variari ex diuerſitate bonorum circa quæ verſatur. SANVM ac bonū.} 52
Quę diuerſa ſunt apud diuerſa. CONSTITERIT autem non eſſe.} Hæc eſt alia ratio profluēs 53
ex dictis,ſed ſumit in ea non ſolum prudentiam,ſed etiam facultatem ciuilem,& probat quòd ſapiē
tia differt ab illis hoc pacto,ſi prudentia & facultas ciuilis eſſet idem cum ſapientia,tunc ſapiētia nō
eſſet vna atq; eadem ſed plures.ſed conſequens falſum,ergo & antecedens,patet ratio , quia diuerſæ
ſunt res pub.diuerſa ſunt commoda,bonaq́; animalium,quòd ſi ſapientia eſſet circa hæc non eſſet
vna atq; eadem quemadmodum eſt,nam iſtorum eſt alia atq; alia facultas,niſi ſit vna omniū facul-
tas medendi,at etiam medicina non eſt vna,cum alia ſint ſana homini,& bona,alia brutis,quare ſa
pientia nullo pacto erit prudentia ciuiliſq́; facultas,quūq̄ hæc proprie non verſentur niſi circa huma
na bona,quæ tamen poſſunt aliter ſe habere vt ſępius diximus.poſt hæc philoſophus videtur exclu
dere obiectionem quandam,quia poſſet aliquis dicere ſapientiam eſſe idem cum prudentia,& facul
tate ciuili,quia ſapientia eſt præſtantiſſimus habitus omnium , & ſimiliter prudentia facultasq́; ci-
uilis.probatur quia homo eſt præſtantiſſimum animalium ,ergo facultas quæ eſt circa hominē erit
nobiliſſima omnium,& ſic erit idem cum ſapiētia,ad hoc videtur dicere philoſophus quòd,& ſi ho-
mo ſit præſtabiliſſimum animalium omniū quæ ſunt in hoc mundo , tamen ſunt alię quædam res
præſtabiliores in ratione rerum vt ipſe dicit : ergo prudentia facultasq́; ciuilis non erit habitus pre-
ſtantiſſimus,ſed ipſa ſapientia quæ verſatur circa ſubſtantias ſeparatas,& nobiliora ſubiecta , & ſic
ruſus affert diffinitionem ſapientiæ.ſ. SAPIENTIAM ſcientiā eſſe & intellectum corū q̄ &c.} 54
Earum quæ natura ſunt præſtātiſſimę vt patet in textu. QVAPROPTER Anaxagoram.} Af- 55
fert rationem ad idem probandum quòd ſapientia non eſt prudentia hoc pacto,prudentia verſatur
circa res humanas,ſapientia non verſatur circa res humanas,ergo ſapientia non eſt prudentia : pro-
bat hoc ex ſigno,& communi ſermone hominum qui appellabāt Anaxagorā, Thaletem,& alios hu
iuſmodi homines ſapientes,non autem prudentes,quia negligebāt propria commoda,& rem fami-
liarem vt inquirerent res altiſſimas,& archana naturæ,vnde illud Ciceronis de Democrito,patrimo
nium inquit neglexit,agros deſeruit incultos,quid quęrens aliud niſi beatā vitam? quam & ſi in rerū
cognitione ponebat,tamen ex illa inueſtigatione naturæ cōſequi volebat vt eſſet bono animo.id.n.
ille ſummū bonum Euthymiā & Athamiā appellat.i.animum terrore liberum.notādum quòd mul-
tum intereſt inter ſapientiam & prudentiā,tamen eſt etiā aliqua ſimilitudo,quia ſicut ſe habet ſapiē-
tia,reſpectu omnium ſcientiarum,ſic prudentia reſpectu virtutum moralium.nā omnis ſcientia acci
pit principia ſua probata iam à ſapientia,eſt igitur ſapientia princeps,& obtinet locum architectu-
ræ reſpectu aliarum ſcientiarum,ſimiliter prudentia habet principia omnium rerum agendarū cum
ſit recta ratio,quæ ponit in mediocritate ipſos affectus,& operatiōes eorum,habet igitur & ipſa pru
dentia locum architecturę reſpectu omnium virtutum moralium,ideo philoſophus probat multis
rationibus iſtas virtutes non eſſe idem,vt patuit & patebit. PRVDENTIS enim hoc maxime.}
Quinta ratio.Prudētia verſatur circa ea de quibus eſt conſultatio,& finis bonus agendus,at ſapien 56
tia non verſatur circa talia,ergo ſapientia non eſt prudentia,poſt hæc affert quandā proprietatē pru
dentis.ſ.quòd maxime eſt opus prudentis bene conſulere vt patet in textu. NEQVE prudentia eſt
vniuerſalium ſolum.} Sexta ratio.ſapientia eſt tantum de vniuerſalibus,prudentia non eſt tantum 57
de vniuerſalibus,ſed etiā de ſingularibus,ergo prudentia non eſt ſapientia, maior eſt clara,quia tam
intellectus q̄ ſcientia eſt tantum circa vniuerſalia,ergo ſapientia quæ eſt ſimul ex vtriſq; conſtās,erit
ſolum circa vniuerſalia,minor probatur à philoſopho,nā prudentia eſt vniuerſalium,quia in rebus
agendis ſunt principia vniuerſalia de quibus nulla alia virtus conſiderat quā prudentia , conſultat
etiam prudens vtrum ſit facienda pax.vtrum magiſtratus ſint electione conſtituendi,& alia huiuſ-
modi,verum non ſolum eſt vniuerſalium,ſed etiā ſingularium,quia ipſa eſt principium agendi di-
cit philoſophus: omne autem agendi principium verſatur circa ſingularia,quia vniuerſale non po-
teſt agi à nobis:fiunt autem à nobis res ſingulares , ideſt hæc vel illa vt experientia percipi poteſt.

Quapropter

QVAPROPTER & neſcientes.} Ad eam rationem confirmandã affert philoſophus quoddam
58 exemplum experientia ſumptum, ex quo patet quòd prudentia magis eſt circa ſingularia q̃ vniuerſa
lia, cum ſint nonnulli qui nõ habent cognitionem in vniuerſali, & ſunt efficaciores in agẽdo quam
ij qui tantum ſunt ſcientes in vniuerſali. & affert exemplum in medicina vbi eſt quoddam vniuerſa
le principium. ſ. quod leuia ſunt ſana, & facilis digeſtionis, alia eſt particularis propoſitió quòd car
nes auium ſunt leues & ſalubres, ille qui habet propoſitionem vtranq; ſciet curare ægrotum aliquem
melius q̃ ille qui habet vniuerſalem tantum, vel particularem tantum, at ille qui habet vniuerſalem
tantum: nullo modo curabit, ſed qui habet particularem ſolum melius inducere poteſt ſanitatem q̃
ille qui habet tantum vniuerſalem, vnde in primo inquit philoſophus, neque enim iſto modo ſani
tatem conſiderare videtur medicus, ſed hominis ſanitatem, immo forſitan huius: nam ſingulis me
detur, in ipſa igitur prudentia ita fit quòd oportet prudentem complecti vtrunq;, tamen ſi alterum
eligendum ſit ſumere potius oportet particulare, quia eſt magis accõmodatum ad actionem, & hoc
habẽs aptior erit ad agendum, & cognitio illa vniuerſalis videtur ordinari ad ſingularẽ, & ad ipſam
59 actionem vt experientia patet. QVARE vtrãq;.} Affert philoſophus vnum correlarium, & docu
mentum ortum ex dictis. ſ. quòd oportet eum qui futurus ſit perfecte prudens complecti vtrãq; co
gnitionem, quòd ſi altera ſit tantum eligenda magis expetẽda eſt particularis q̃ vniuerſalis, quia erit
60 aptior ad agendum. FVERIT autem quædam.} Affert philoſophus aliud correlariũ ſiue obor
tum, ſcilicet quòd cum prudentia ſit tam vniuerſalium quàm ſingularium, erit aliqua prudẽtia quę
ſubire videtur rationem architecturę, & præſidentis vt in ædificando fieri ſolet, alię vero erunt ſubeũ
tes rationes earum artium quæ ſubijciuntur architecturæ. nec eſt abſurdum vt ſubeat diuerſas ra
tiones, cum multifariam dicatur vt apparebit in ſequenti capitulo.

De partibus prudentiæ. Cap. VIII.

61 AT qui ciuilis facultas, & prudentia idẽ eſt habitus, eſſe tamen ipſa
rum non idem eſt. Eius autem quæ in ciuitate uerſatur: ea quidem
62 (quæ eſt ut architectura) prudentia, legum eſt ferendarum facul
tas. quæ uero in ſingulis uerſatur: ciuilis, nomine communi uoca
tur. Hęc autem eſt actiua, & deliberatiua. decretum enim in actionem uenit ut
ultimum. iccirco rem ciuilẽ hos ſolos gerere dicunt. hi nanque ſoli agunt: per
inde atque ij qui ſuis manibus artis conficiunt opus. Videtur autem ea maxi
me prudentia eſſe: qua ſibi ipſi quiſpiam uni quærit ac proſpicit bona. atque
hæc ipſo communi nomine prudentia nuncupatur. Illarum autem alia guber
nandi rei familiaris: alia ferendarum legum facultas, alia ciuilis uocatur. atque
huius alia eſt deliberatiua, alia iudicialis. Cognitionis igitur quædam ſpecies
63 fuerit: ea quæ bona ſunt ſibi ſcire. ſed magnam differentiam habet. Atque qui
ſciunt ea quæ ſibi ipſis ſunt bona, in illisq; uerſantur, prudentes eſſe uidentur,
ciuiles autem negotioſi. Quapropter & Euripides dixit. Qui nanque prudẽs
ſum: negotio ſine. Licebat inter milites cui uiuere: Aequamq; partem habe
re, cunctis ex bonis: Quærunt enim quod ſibi ipſis eſt bonum, & hoc arbitrã
tur eſſe agendum. ex hac igitur opinione eſt ortum, prudentes hoc eſſe. & ta
men proprium uniuſcuiuſq; bonum: non eſt fortaſſe ſine rei familiaris guber
64 natione, atque ciuilis. Præterea enim quonam modo ſua cuiuſque adminiſtrã
da ſit res: non eſt manifeſtum, atque conſiderandum eſt. Indicatur id quod di
citur illo ſigno. Geometræ enim iuuenes, & mathematici, ac ſapientes in tali
65 bus fiunt: prudentes autem fieri non uidentur. cauſa autem eſt, quòd & ſingu
66 larium rerum eſt ipſa prudẽtia: quæ quidem per experientiam notæ fiunt. Iu
uenis autem non eſt expertus. experientiam enim: temporis efficit longitudo.
67 Nam & hoc quiſpiam conſiderauerit: cur puer mathematicus quidẽ fieri po

teſt,ſapiens autem aut naturalis non poteſt? An quia mathematica quidem
ſunt per abſtractionem:horum uero principia,experientia innoteſcũt.& hæc
quidem adoleſcentes non credunt,ſed dicunt:illorum autem diffinitiones nõ 68
ſunt obſcuræ.Præterea peccatum quod fit in conſulendo:aut circa uniuerſa- 69
le,aut circa ſingulare fieri ſolet,ignorare nanque quiſpiam poteſt, aut omnes
aquas ponderoſas eſſe prauas,aut hanc ponderoſam eſſe.Prudentiam autem 70
nõ eſſe ſcientiam patet:eſt enim(ut dictum eſt)ipſius extremi. Tale enim id,
quod cadit in actionem,opponitur igitur intellectui.hic enim eſt terminorũ, 71
quorum ratio non eſt.Hæc autem eſt ultimi cuius non eſt ſcientia, ſed ſenſus: 72
non propriorum quidem, ſed qualis eſt is quo ſentimus id quod ultimum in
mathematicis eſt,triangulum eſſe.ſtabitur enim & ibi,ſed hic prudentia ma-
gis eſt ſenſus:illius autem eſt alia ſpecies.

COMMEN.

ATQVI ciuilis facultas & prudentia.}Hoc eſt ſextum & vltimum capitulum huius ſecundi 61
tractatus,in quo poſtq̃ declarauit quinq; habitus ſibi propoſitos qui ſunt intellectiui : nunc
ſumit ipſam prudẽtiam,vt eam latius declaret:cum velit eam eſſe vel ab ea profluere rectã rationem
gubernatricem omnium virtutum moralium,eam,quæ diſtinguit in ſuas partes ſubiectiuas.diuidi
tur autem hoc capitulum in tres partes quæ ſuis locis patebunt. in prima igitur dicit philoſophus
quòd ciuilis facultas,& prudentia eſt idem habitus re,& ſubiecto,non tamen ſunt idem ratione,ſed
differunt,hoc in multis fieri videmus ſicut aſcenſus,& deſcenſus.concauum & connexum in circun
ferentia,& alia ſimilia quæ re,& ſubiecto idem ſunt:differunt tamen ratione.eodem pacto prudẽtia,
& ciuilis facultas idem eſt habitus.differunt tamen ratione,nam talis habitus dicitur prudentia ea
ratione qua eſt principium agendi bona ad ſeipſum.ciuilis vero facultas ea ratione qua eſt principiũ
agendi bona erga plures preſertim in re pub.& ſimilem rationem videntur habere inter ſe prudẽtia,
& facultas ciuilis:vt habẽt virtus tota,& iuſtitia legitima.eſt enim vtraq;,'vt in quinto inquit phs,
eadem re,ſed ratio nõ eſt eadem,ſed vt eſt ad alium eſt iuſtitia,vt talis eſt habitus ſimpliciter virtus,
ita eſt de prudentia & facultate ciuili,vtraq; enim eſt habitus agendi cum vera ratione circa huma-
na bona:vt vero talis eſt habitus ad ſeipſum,& ad vnum dicitur prudentia, vt vero ad alium, & ad
plures dicitur ciuilis facultas,& ſic differunt ratione,& ex parte vſus vt manifeſtius apparebit infra.
EIVS autem quæ circa ciuitatem.}Cum igitur iſte habitus prudentię aut ſit ad ſeipſum,& dica- 52
tur prudentia,aut ſit ad plures verſantes in ciuitate,& hæc dicatur ciuilis,nunc philoſophus ſub di
uidit iſtã prudentiã ciuilem dicendo quòd eius prudentiæ ciuilis quædam eſt facultas ferendarum
legum quæ præſidet alijs partibus prudentiæ,& obtinet locum architecturæ,quædã alia eſt q̃ verſa-
tur circa ſingula ciuitatis vt ius dicendo,& decreta agendo,& dicit quòd ſolet appellari à communi
nomine ciuilis facultatis,ſub qua eſt,& ad eam pertinet non condere leges:quia ideſt munus ciuilis
architecturę:ſed agere & decernere circa ſingula rei,pub.nã decretum vt ait philoſophus quod eſt hu
ius prudentiæ cadit in actionem vt vltimum.primo enim fit conſultatio,deinde electio,poſtea decre
tum,demum executio.Conſultatur vtrum Carthaginem ſint mittendi legati an nõ,deinde eligitur
ex ijs duobus alterum,veluti'quòd ſunt mittendi,deinde decernitur,& fit decretum vt mittantur le-
gati quod eſt vltimum præcedentium,& cadit in actionem,vel decernitur de aliqua controuerſia,&
addit philoſophus quòd ij qui habent hanc prudentiã ciuilem verſantem circa ſingula dicuntur ſo
li rem pub.adminiſtrare,quales videntur eſſe magiſtratus,qui ius dicunt,& de cõtrouerſijs decernũt
ſecundum quæ præcipiuntur à legibus,vel in ſenatu decernunt hoc vel illud agere.at prudentia illa
ciuilis legum ferendarum prouidere videtur in vniuerſali ferendo leges,& propterea tales conditores
legum videntur potius vt architecti iubere ex legibus quæ agenda ſunt q̃ ipſi agere,hi autem ſecun-
di veluti manuales vt ita loquar artifices reſpectu architecti, videntur eſſe quaſi miniſtri legum exe-
quendo ea quæ præcipiuntur à legibus,circa ſingula nunc decernendo : nunc iudicando & in ſingu-
lis membris rem pu.adminiſtrando: ideo talis prudentia ciuilis dicitur actiua,& deliberatiua à phi-
loſopho,illa vero prudentia architectonica totum corpus ciuitatis reſpiciẽs quaſi ipſius nauis opti-
ma gubernatrix ſedet in puppi clauum tenens,& præcipit per leges quid agendũ ſit,ſic igitur duplex
eſt prudentia ciuilis,vna architectonica legum vt ita loquar conditrix,alia actiua, & deliberatiua q̃
appellari ſolet cõmuni nomine ciuilis:at illa quæ eſt ſui ad ſeipſum qua antea,& in principio ratiõe

duximus

diximus differre à ciuili facultate:cõmuniter & præcipue ſolet appellari prudentia:quaſi homines cũ
appellant aliquem prudentem, intelligere videntur eum qui bene procurat circa ea quæ ſibi ſunt bo
na:poſt hæc philoſophus reſumit illam facultatem ciuilem,& diuidit eam trifariam addẽdo vnum
membrum cuius antea non fecit mentionem.dicit enim quòd alia eſt peritia rei familiaris gubernã-
dę,alia conditrix legum:alia ciuilis.i.actiua & deliberatiua:vel alia deliberatiua,alia iudicialis.verũ
prudentia illa quæ verſatur circa priuata cõmoda erit quædam ſpecies cognitionis,ſed tamẽ diuer-
ſa ab illis alijs,& magnam differentiam habet:cum hæc cognitio ſit circa propria & priuata.illa ve-
ro circa cõmunia,ideo dicit quædam ſpecies quaſi ſit prima diuiſio talis,alia propria,alia cõmunis
& hæc poſtea cõmunis continet alias ſpecies vt colligitur ex textu philoſophi.verum pro maiori.de-
claratione huius partis,vt magis diſtincte appareat diuiſio philoſophi,quæ quoquo modo videtur
confuſa:procedemus per bimembrem diuiſionem,vt innuitur à philoſopho.ſumatur igitur pruden
tia quæ poſſit diuidi in ſuas partes vt cõmunis conceptus hoc pacto.prudentia alia eſt vnius ad ſe-
ipſum q̃ præcipue appellari ſolet nomine prudentiæ:alia eſt ad plures,tunc vltra illa quæ eſt ad plu-
res,aut eſt ad plures vt in domo,& hæc dicitur prudentia rei familiaris,aut eſt ad plures in ciuitate q̃
dicitur prudentia ciuilis.rurſus prudentia ciuilis,aut eſt circa ferẽdas leges,quæ dicitur vt architectu
ra iudicialis,aut circa ſingulas res gerendas rei pu.quę cum non habeat aliud nomen ſumit nomẽ ge
neris,& ideo appellatur ciuilis,& hæc rurſus,aut eſt deliberatiua,aut iudicialis, & qui ea vtuntur di
cuntur ſubire vicem eorum:qui obediunt architectis.nam illa quæ eſt circa ferendas leges præſidet
omnibus agentibus rem pub.& verſantibus circa ſingula,q̃ aut decernuntur,aut iudicãtur : pręſidet
inquam præcipiendo omnibus alijs facultatibus quæ requiruntur ad gerendam cõſeruandamq; rẽ
pub.& hæc correſpondere videntur ijs quæ in principio ethicorum dixit philoſophus . atq; videbi-
tur inquit eius eſſe profecto,quæ maxime dominatur:maximeq; rationem ſubit architecturę.talem
autem ſeſe offert ipſa ciuilis facultas:hæc enim & quas ſcientias in ciuitatibus eſſe,& quales quenq;
diſcere,& quouſq; oportet inſtituere ſolet:eas præterea facultatum,q̃ ſummis afficiuntur honoribus
vt rem militarem,rem familiarem & oratoriam artem huic ſubeſſe facultati videmus , cum igitur &
his & cæteris actiuis ſcientijs hæc vtatur,& leges ferat atq; inſtituat.& cætera . ex quibus colligitur
quòd optimi,& prudentiſſimi gubernatoris rei pu.præclariſſimũ munus eſt bonis legibus inſtitue-
re ciuitatem,& hæc ſpecies facultatis prudentięq; ciuilis inter alias facultates actiuas veluti archite
63 ctura quædam eminere videtur,vt patet ex dictis philoſophi. ATQVE qui ſciunt ea quę ſibi ipſis
ſunt bona.}Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua philoſophus affert quandam cõmunẽ opi-
nionem vulgi circa prudentiam,deinde eam refellit.dicit enim quòd homines vulgo cõmuniter ap-
pellare ſolent eos prudentes qui ſciunt cõmoda propria,eaq; procurant quæ ad ſe pertinent poſt ha-
bita cura aliorum.viros autem vacantes rei pub.negocijs non prudentes , quia videntur negligere
propria,& curare aliena,ſed negocioſos appellant,& ad hãc vulgi opinionem probandam affert au-
ctoritatem Euripidis,qui inducit Philoctetem quendam reſpondentem cuidam qui eum interroga
bat quonam pacto fuiſſet deceptus à Pyrrho cum eſſet prudens,& Philoctetes reſpõdet,quonãmo-
do ego ſum prudens?cum mihi liceret ſumere ſtipendium inter cæteros milites ſine cura alieni nego
cij,& ego reliqui omnia propria cõmoda,& adiui gubernationem exercitus procurãdo aliena nego-
cia:ſic.n.euaſi non prudens,ſed negocioſus,& loquitur ſecundum opinionem vulgi,ideo poſt hæc
addit philoſophus quòd ij dicuntur prudentes vulgo,qui quærunt priuatum bonum , & commo-
dum,& id agendum putant poſthabitis cæteris.notandum quòd prudentia diuiditur in eam quæ
eſt ſui ad ſeipſum,& in eam q̃ eſt ad plures,quòd ſi vulgus vtranq; appellaret prudẽtiam,& magis pu-
blicam q̃ priuatam bene ſentiret:ſed cum illam quę eſt ſui ad ſeipſum tantum appellet prudentiam,
aliam vero excludat,ideo refellitur à philoſopho , & ſimul confirmatur diuiſio ſuperius allata quòd
vtraq; eſt prudentia,& habitus idem re:differt tamen ratione:quia alia eſt ratio eius vt eſt ad vnum,
alia vt eſt ad plures,& cum vterq; ſit habitus agendi cum vera ratione:loquimur enim de vera prudẽ
tia,tamen præclarior eſt idem habitus vt eſt ad plures:quàm ea ratione qua eſt ad vnum tantũ,vnde
in primo philoſophus inquit.quanq̃ enim vnius hominis idem & ciuitatis eſt bonum , ciuitati ta-
men comparare cõſeruareq; bonum maius perfectiusq; eſſe videtur,ex quibus patet quòd præclarius
eſt conſulere cõmuni bono quàm proprio.quin etiam ipſum proprium tunc vere adeſſe videtur cũ
eſt coniunctum cum cõmuni bono familię & ciuitatis. ATTAMEN proprium vniuſcuiuſq; bo
num.}Hæc in parte refellit opinionem vulgi exiſtimantis eos tantum eſſe prudentes qui ſuis cõmo
dis,& bonis conſulunt,cõmunia vero procurantes eſſe negocioſos,dicit ergo philoſophus quod nõ
eſt ſicut opinatur vulgus,quia proprium cuiuſq; hominis bonum non eſt ſine gubernatione rei fa-
miliaris & ciuilis:& hoc poteſt dupliciter intelligi : primo modo quia cognitio rerum ſpectantiũ ad
ſeipſum,non erit in prudente ſine cognitione rei familiaris & ciuilis.oportet enim vt qui debet ſcire
res vere vtiles & bonas ſibi:ſciat ea quæ ſunt vtilia,& bona rei familiari & publicę.alio modo intelli

gi poteſt quòd bonum cuiuſq; nō eſt ſine bono familiari, & ciuili, quia homo eſt animal ſociale, nec
ſolus videtur viuere humana vita, ſed alia quadam vita vt alibi oſtendit, ſed in vita ſociali non vide-
tur aliquis vere eſſe prudens: erga ſeipſum vt percipiat perfecte ea quæ ſibi ſunt bona ſine prudentia
familiari & ciuili. PRÆTEREA enim quonā pacto. } Alia ratio qua dicit quòd illa opinio vul- 64
gi non eſt vera, quia non apparet quomodo aliquis poſſit gubernare rem ſuā ſine cognitiōe rei fami-
liaris: & ciuilis, ſed obſcurum eſſe videtur ſine tali notitia, quare gradus vidētur eſſe in ipſa prudētia.
& ſummus eſt illius qui verſatur circa gubernationem rei pub. ſine qua non videtur quis perfecte gu
bernare rem priuatā, neq; perfecte rem propriam agere niſi ſit cum publico bono coniuncta. INDI- 65
CATVR id quod dicitur. } Alia ratio qua probat per quoddā ſignum ſententiam ſuam cōtra opi
nionem vulgi præſupponendo quòd ille eſt prudens qui habet experientiam rerum ſingulariū quæ
pertinent ad vitam humanam. tunc vltra. ille eſt prudens qui ſcit res ſingulas pertinentes ad vitā hu
manā: ſed res familiares & ciuiles pertinent ad vitam humanā: ergo ille eſt prudens qui habet cogni-
tionem rerum familiarium atq; ciuilium: patet ratio ex probatiōe philoſophi, qui dicit quòd fieri po
teſt vt iuuenes ſciant res mathematicas, & in his eſſe ſapientes: prudētes autem eſſe nō poſſunt: quia
prudentia non ſolum eſt vniuerſalium, ſed etiam ſingularium: quorum cognitio experientia indiget
& temporis longitudine, quę nòn poſſunt euenire iuueni: eſt enim rudis vt inquit in primo, experien
tiamq; non habet actuum vitę. oportet igitur prudentem peritiam habere rerum ſingularium. ſingu
lę autem res ſunt, non ſolū quæ pertinent ad vnum ſed etiā quæ pertinent ad rem familiarem atq; ci-
uilem. SINGVLARIVM. } Nō ſolum vniuerſalium. NAM & hoc. } Ex dictis videtur oriri du- 66
bitatio, quā philoſophus affert & ſoluit. quæritur enim vnde ſit cur puer poteſt fieri mathematicus 67
non aūt ſapiens. i. primus philoſophus neq; naturalis philoſophus, & affert poſtea ſolutionē quòd
ideo fit, quia principia mathematica vel res mathematicę ſumūtur per abſtractionem. principia pri-
mæ philoſoohię, & etiam naturalis innoteſcunt ſenſu vel experientia q̄ longo tempore indiget. ma-
thematica vero non indigent experientia, quia eorum principia ſunt diffinitiones rerum q̄ abſtrahū
tur à ſingularibus, & non indigent experientia. ex quo patet quòd fieri mathematici poſſunt non aūt
primi philoſophi neq; ſapientes neq; naturales: neq; ob eandem cauſam prudentes vt ſupra oſtēdit.
HÆC non credunt. } ſ. principia naturalis & primę philoſophię. SED dicunt. } ſ. vt audiunt ea 68
referunt non autem credunt, quia non habuerunt experientiam. NON ſunt obſcurę. } Cognitis
enim terminis facile percipiuntur, & pręſeferunt res mathematicę magnam euidentiam. ſunt enim
vt ille inquit in primo gradu certitudinis. notandum quòd bene phs attulit hic iſtas tres ſpēs ſcien-
tiarum q̄ oriuntur à triplici genere rerum. quædam enim ſunt in materia vt naturales, quædā ſeiun-
ctæ à materia vt metaphyſicę, quædā medię vt mathematicę. iſtæ autem res cognoſcūtur per prin-
cipia ſua: principiorum autem naturalium perceptio fit aut ſenſu & inductione, quæ experiētia indi
get, ſic etiam principia mathematicę, mathematica vero principia cognitis terminis habentur per
abſtractionem quam facere poſſunt pueri, abſtrahentium non eſt mēdacium ve inquit phs. PRÆ- 69
TERẺA peccatū. } Affert quartā rationem ad probandā ſententiā ſuam contra opinionem vulgi
hoc pacto: ſi prudēs errare non debet in conſultando oportet eum ſingula ſcire in re familiari atq; ci-
uili. at primū eſt ergo & ſecundū, patet ratio quia prudēs eſt qui nō errat incōſultando, & oportet vt
habeat notitiā non ſolum in vniuerſali, ſed etiā ſingularium rerū in re familiari & ciuili. quòd ſi non
habent & ſibi proponatur aliquid de re familiari vel ciuili, facile errare poterit quod eſt contra prudē
tem, & dicit quòd poteſt errare dupliciter, aut circa vniuerſale, aut circa ſingulare vt probat exemplo
ignoratiōis de aqua leui & graui. circa vniuerſale. n. fieri pōt error veluti ſiquis ignoret omnes aquas
ponderoſas eſſe prauas, circa ſingulare vt ſiquis ignoret hanc eſſe ponderoſam, cum ſit, & hac ſimili-
tudine oſtendit qūo pōt fieri error circa vtrūq;. ad hoc igitur vt prudens nō erret debet habere cogni
tionē rerum tam pertinentiū ad rem ciuilem q̄ familiarem gubernandā: quia ille eſt perfecte prudens
qui ſcit bene cōſultare de quauis re pertinente ad vitā humanam ſi ſibi proponatur, ſiue ſit de re cōi,
ſiue de propria. PRVDENTIAM aūt non eſſe. } Hæc eſt tertia pars huius capituli, in qua phs 70
poſtea quā diuiſit prudentiā in mēbra ſua viſum eſt ſibi neceſſariū afferre differentiā inter ſcientiā, &
prudentiā inter intellectum, & etiā prudentiā, quod, & ſi antea feciſſet, tamen poſt diuiſionē pruden-
tiæ in partes ſuas hoc congruū videbatur: ſimul etiam: quia dixerat nuper quod pueri mathematici
fieri poſſunt, & non prudentes: nec metaphyſici, nec naturales, vt omnis confuſio tolleretur affert nūc
differentiā iſtam, & primo oſtendit quaſi aliquid iam quoquo mō notū quòd prudētia non eſt ſcien-
tia hoc pacto. ſciētia verſatur circa vniuerſalia tantū, prudentia non verſatur circa vniuerſalia tātū,
ſed etiā circa ſingularia: ergo prudētia non eſt ſcientia. patet ratio quia prudētia non ſolū circa vni-
uerſale: ſed etiā circa extremū quod eſt ſingulare verſatur. dicitur aūt extremum quia deſcendendo ab
vniuerſali vltimo loco inuenimus: cadit. n. in actionē: vnde ſuperius, decretum. n. in actionē venit vt
vltimū: quare cum ſcientia ſit tantum circa vniuerſale, prudētia vero ēt circa ſingulare, at vniuerſale,
& ſingulare

& ſingulare videtur opponi relatiue,& manifeſte differre, certe ſcientia,&prudentia differunt. OP/
71 PONITVR aũt intellectui. ℈Nunc affert differentiã inter prudentiã,& intellectum principiorum
hoc pacto. Ij habitus diſtinguntur qui ſe habent oppoſito modo circa ſua obiecta,ſed prudentia,&
intellectus principiorũ ſunt hmõi ergo diſtinguntur.ratio patet quia & ſi ambo iſti habitus ſint extre
morũ:tamen alius.i.intellectus eſt extremorũ q̃ ſunt prima ex parte naturæ.i.vniuerſalia:alius.i.pru
dentia eſt etiã extremi quod videtur primũ ex parte noſtra.i.ſingulare:vnde phs in libro poſteriorum,
Atq; ea quidẽ ad nos priora notiora ue dico q̃ propiquiora ſenſui ſunt.ea vero ſimpliciter priora no
tiora ue quę à ſenſu longius diſtant.ſunt aũt remotiſſima quidẽ ea quæ ſunt vniuerſalia maxime:p/
pinquiſſima vero ſingularia ſunt,atq; hæc inter ſeſe opponuntur & cætera.dicit ergo phs quod intel
71 lectus eſt. TERMINORVM. ℈i.principiorum ſiue ſint complexa vt dignitates,& hmõi ſiue ſint
diffinitiones.nam taliũ principiorum non eſt ratio.i.ratiocinatio vel probatio vel diffinitio.princi/
pia.n.vt antea vidimus,quorũ eſt intellectus non demonſtrãtur proprie ea rõne qua principia ſunt,
nec diffiniuntur iterũ ſi ſint diffinitiones,quia tunc diffinitionum eſſet diffinitio . quare taliũ termi/
norum & extremorum,& principiorum non eſt ratio nec ẽt ſcientia proprie dicta.at prudentia eſt ẽt
vltimi & extremi cuius non eſt ſcientia.tamen non extremorũ quorum eſt ipſe intellectus principio/
rum,ſed eſt non ſolũ circa vniuerſale ſibi accõmodatũ,ſed etiã eſt vltimi.i.extremi & ſingularis cuius
72 non eſt ſcientia ſed eſt ſenſus & non quis , quia talis extremi nõ eſt ſenſus. PROPRIORVM. ℈i.
ſenſus externus.nã ſenſus eſt duplex,aut externus,aut internus:externus eſt aut viſus ,aut auditus,&
alij tres quos appellat ſenſus propriorũ,quia quilibet ſenſus externus percipit obiectum ſuum pro/
priũ,& non alterius ſenſus obiectũ,quia viſus percipit colorẽ,& non ſonũ,auditus ſonũ,& non colo
rem,& ſic quilibet ſenſus externus eſt proprij obiecti,quare cum phs dicit vltimi.i.ipſius ſingularis
eſt ſenſus non propriorũ.ſ.eſt ſenſus non externus,ſed internus,ſenſus etiam interni ſunt plures, ſed
videtur intelligere hic phs de cogitatiua potentia q̃ in brutis dicitur,non exiſtimatiua vt quidam di/
cunt,ſed alio nomine,quia exiſtimatio eſt tanq̃ genus opinionis,& complectitur vires ratiõales.vñ
phs in libro de anima. Sunt aũt exiſtimationis ipſius hę differẽtiæ,ſciẽtia videlicet,& opinio,& pru
dentia & cætera.& hæc non competunt brutis quare nec exiſtimatio.nos igitur per hanc vim ſenſi/
tiuam q̃ dicitur cogitatiua in nobis percipimus indiuidua omnium prædicamentorũ vt hanc ſub/
ſtantiam,hanc vel illã quantitatem vel aliquã,& in mathematicis triangulũ vltimum.i.vltimã figu
ram.nam ſi mente reſoluamus figuram multorum angulorum vt exagonum in pẽtagonum inde in
quadrangulum,demum deueniemus ad triangulũ aliquem,quia non eſt figura rectilinea duorũ an/
gulorum,quare aliquis triangulus vt æquilater vt indiuiduũ vagum percipietur ab iſta vi cogitati/
ua,q̃ eſt præclara potentia ſenſitiua interna.nã elicit vt iſti aiunt ſpecies,& cognitionem ſpecierum
non ſenſatarum ex ſpeciebus,& cognitione formarum ſenſatarum vt amicitiã, inimicitiam,paterni
tatem filiationem & alia hmõi quæ dicuntur ſpecies non ſenſatę;quia non ſunt formę earũ ſenſibi/
les ſenſibus externis vt ſunt colorum formæ & hmõi. Auerrois arabs phi cõmẽtator,poſt ſenſus exter
nos ponit duas potentias ſenſitiuas q̃ ſunt perceptiuę tantum, duas retentiuas q̃ ſunt retentiuę tan
tum.ponit.n.extemplo poſt quinq; ſenſus externos ſenſum cõem perceptiuum tantum:deinde ima/
ginatiuam retentiuam tantum , poſtea cogitatiuam perceptiuã tantum,deinde memoratiuã retenti
uam tantum:poſt hęc eſt ipſe intellectus qui non ponitur in inſtrumento corporeo, nec extẽditur ex
tenſione ſubiecti,& ipſe ſolus percipit vniuerſale abſtractum ab omnibus cõditionibus materiæ , &
vtitur omnibus illis potentijs ſenſitiuis vt miniſtris.quare cũ phs dicit quòd hæc prudentia magis
eſt ſenſus,non intelligit,quòd prudentia ſit ſenſus,nã eſt in intellectu actiuo in ſubiecto vt vidimus,
ſed magis eſt ſenſus.i.ipſa prudentia vtitur magis hoc ſenſu q̃ alio.ſ.ipſa cogitatiua vi,q̃ immedia/
te videtur miniſtrare intellectui:præterea is qui deliberat non accipit hoc ſenſibile ſenſu externo , vt
hoc album,aut hunc ſonũ,ſed hanc pacẽ quæ percipitur ſenſu interno.i.à cogitatiua potẽtia & ad/
dit quod illius.ſ.ſenſus externi eſt alia ratio,& alia ſpẽs.ſ.quã interni.cogitatiua.n.quæ eſt internus
ſenſus eſt nobilior externo ſenſu.cum immediate ſubminiſtret intellectui,& percipiat ſpecies nõ ſen/
ſatas,quas non percipiunt ſenſus externi vt aliquam amicitiam,& inimicitiam,pacem aliquam,&
huiuſmodi:quæ & ſi prudentia & ipſe intellectus percipiat,& etiam eminentiore modo,vtitur tamẽ
immediate iſto ſenſu interno.i.cogitatiua vi vt miniſtra.

De bona conſultatione. Cap.IX.

73 AT uero quærere,ac conſultare differunt.Conſultare nãque eſt aliqd
quærere.Oportet autem & de bona cõſultatiõe quidnam ſit,accipe
re,utrum ſcientia quædam ſit,an opinio,an coniectatio bona:an ali-

quod aliud genus. Scientia igitur non eſt. Non enim de ijs quærunt quæ ſciūt.
At bona conſultatio quædam eſt conſultatio. qui uero conſultat: quærit, ra-
tionemq́ ſubducit. Atqui neque bona coniectatio eſt. Ipſa nanque ſine ratio- 74
ne, & cito fit: ad conſultationem uero longum temporis ſpatium adhibetur.
atque aiunt celeriter quidem deliberata eſſe agenda, cum mora autem conſu-
lendum. Præterea, diuerſa ſunt: ſolertia, & conſultatio bona. Solertia uero, bo- 75
na quædam eſt coniectatio. At neque opinio ulla. Sed cum is qui male delibe- 76
rat peccet, is autem qui bene conſultat recte deliberet: conſtat bonam conſul-
tationem rectitudinem eſſe quandam. non autem ſcientiæ, neque opinionis.
Scientię nanque non eſt rectitudo: quippe cum neque peccatum ſit. opinionis
uero rectitudo, ueritas eſt. Et inſuper determinatum iam eſt id omne: cuius eſt
opinatio. at uero neque ſine ratione eſt ipſa cōſultatio bona, deficit ergo à men
te. Hæc enim nondū eſt enunciatio. Etenim opinatio non inquiſitio: ſed quæ-
dam iam enunciatio eſt. Qui uero conſultat ſiue bene ſiue male cōſultet: quæ-
rit aliquid, rationemq́ ſubducit. ſed ipſa conſultatio bona: conſilij quædam 77
eſt rectitudo. Quapropter quærendum eſt primum quidnam ſit cōſilium: &
circa quid ipſum uerſetur. Cum uero multipliciter rectitudo dicatur: conſtat 78
non omnem rectitudinem, bonam conſultationem eſſe. Incontinens enim &
prauus: id quod uidere proponit attinget cogitando rationemq́ ſubducen-
do. quare recte quidem conſultabit. malum autem magnum, exiſtimabit. Be- 79
ne uero conſultaſſe, bonum quoddam eſſe uidetur. talis enim: rectitudo con
ſilij, qua bonum quiſpiam aſſequi poteſt: bona eſt conſultatio. At poteſt quiſ 80
piam & hoc ratiocinatione falſa attingere: atque id quidem quod facere opor
tet, aſſequi, non autem per quod oportet, ſed falſus medius terminus eſſe po-
teſt. Quare nec ipſa bona eſt conſultatio, qua quiſpiam adipiſcitur quidem id
quod oportet: non tamen per quod oportet, Præterea fieri poteſt, ut alius lon 81
go deliberans tempore id conſequatur: alius cito. igitur nec illa bona eſt con-
ſultatio: ſed eadem rectitudo bona eſt conſultatio, qua quiſpiam ratione con-
ducentis aſſequitur, quod oportet, & ut oportet, & cum oportet. Inſuper fit 82
ut & abſolute quiſpiam bene cōſultet: & ad aliquem finem. Atque bona qui-
dem conſultatio abſolute eſt ea: qua ad eum finem qui eſt abſolute finis pergi
tur recte. quædam aūt ea: qua ad aliquem finem. Quod ſi bene conſultare pru 83
dentum eſt: conſultatio bona rectitudo eſt ea, qua ratione conferentis ad ali-
quem pergitur finem, cuius ipſa prudentia eſt exiſtimatio uera.

COMMEN.

AT VERO quærere ac conſultare differūt.] Hic eſt tertius tractatus huius ſexti libri, in quo
poſtea quam declarauit quinq; habitus intellectiuos, dixitq́; plura de ipſa prudentia, diuidē- 73
do eam in membra ſua: nunc declarat quaſdam aptitudines ſiue habitus qui cum recti ſunt vidētur
coniungi cum ipſa prudentia, & ad eam redigi, vt bona conſultatio, ſagacitas, ſcientia, & huiuſmo
di quibus prudentia bene producere poteſt ſuas operationes. diuiditur autem hic tractatus in tria ca
pitula. in primo docet quid ſit bona conſultatio. in ſecundo quid ſit ſagacitas. in tertio quid ſit ſcien
tia. ſiue enim ſint vires ſiue aptitudines, ſiue diſpoſitiones prudentię, harū profecto conſideratio per-
tinet ad locum vbi agitur de prudentia. primum capitulum diuiditur in tres partes quæ patebūt, ſed
ante omnia pħs tractaturus de conſultatione oſtendit quod quærere, & conſultare differunt, quādo
ſunt aliqua duo quorum alterum eſt vniuerſalius altero. illa inter ſe differunt. at quærere & conſulta-
re ſunt

re ſunt huiuſmodi,ergo inter ſe differunt.patet ratio , quia quærere eſt vniuerſalius,cum ab eo non
conuertatur eſſendi conſequentia.omne enim conſultare eſt quærere , ſed tamen non omne quærere
eſt conſultare,cum quæramus interdum aliqua de quibus non fit conſultatio.vnde in tertio ethico-
rum libro,ſed videtur non omnis perquiſitio eſſe conſultatio:ceu cum mathematici aliquid perqui-
runt, verum omnis conſultatio perquiſitio eſt , & cætera . poſt hæc philoſophus cum velit diffinire
bonam conſultationem,& inueſtigare genus,& differentias ponendas in diffinitione,remouet non-
nulla ne exiſtimarentur eſſe genera eius,oſtendendo quòd non eſt ſcientia non opinio neq; aliud hu-
iuſmodi,& primo quòd non eſt ſcientia hoc pacto,ſcientia non eſt inquiſitio , bona conſultatio eſt
inquiſitio:ergo ſcientia non eſt bona conſultatio,maior patet . non enim quærimus de ijs quorum
ſcientiam certitudinemq; habemus . nam ſcientia videtur eſſe terminus inquiſitionis : minor pro-
batur,quia bona conſultatio eſt conſultatio:at conſultatio eſt perquiſitio,& omne cõſulere eſt quæ-
74 rere , non autem econtra vt antea percepimus. AT QVI nec bona coniectatio.} Oſtendit præ-
terea quòd bona conſultatio non eſt bona coniectatio hoc modo.bona coniectatio fit ſine diſcuſſio-
ne,& fit extemplo,at bona conſultatio non fit ſine diſcurſione,& ratiocinatione , ergo bona conſul-
tatio non eſt bona coniectatio cum non fiant eadem temporis menſura,& bona conſultatio cum ex-
amine fiat vt ita loquar,bona autem coniectatio nõ ita,vnde aiunt vt dicit philoſophus,longo ſpa-
tio conſultandum,celeriter poſtea agendum,& vt inquit ille, vbi conſulueris mature facto opus eſt,
75 & ſic patet quòd ſunt diuerſa. PRÆTEREA diuerſa ſunt ſolertia.} Probat idem alia ratione,ſi
bona conſultatio eſſet bona coniectatio,tunc bona conſultatio eſſet ſolertia,at non eſt ſolertia , ergo
non eſt bona coniectatio,ſed animaduertendũ quomodo valeat iſta argumentatio,ſolertia eſt quæ-
dam ſpecies bonę coniectationis,& videtur eſſe inuentrix medij quod eſt cauſa cõiungendi duo ex-
trema ex quibus oritur concluſio,nam vt dicit philoſophus,in libro poſteriorum,ſolers videtur eſſe
ille qui perceptis extremis acute,& celeriter coniectat medium.vt ſi videat quis pauperem loquentẽ
cum diuite,coniectat ſtatim illum pecunias quærere , & talis coniectatio eſt medij quod eſt finis , &
cauſa ob quam illa duo extrema iunguntur,bona autem conſultatio eſt medij non eius quod eſt fi-
nis,ſed eorum quæ ſunt ad finem . cum igitur ſolertia ſit quædam ſpecies talis bonę coniectationis
oportet dicere in ea argumentatione ad hoc vt valeat dicere inquam hoc pacto , ſi bona conſultatio
eſſet bona coniectatio , tũc eſſet aut ſolertia,aut aliqua alia ſpecies bone coniectationis,at non eſt ſo-
lertia neque alia ſpecies bonę coniectationis,ergo bona conſultatio non eſt bona cõiectatio.At ne-
que vlla eſt opinio prorſus.Nunc autem philoſophus dicit bonam conſultationem non eſſe opinio-
nem,& quia hoc ſatis manifeſte patet:ideo non probat.ſimul etiam quia hoc idem tangit inferius,
probari tamen poteſt hoc pacto:opinio non eſt inquiſitio:bona conſultatio,eſt inquiſitio , ergo bo-
76 na conſultatio non eſt opinio:prętерea opinio eſt aſſenſio firma alterius partis contradictionis:bona
autem conſultatio non eſt huiuſmodi,ergo ipſa nõ eſt opinio. SED cum is qui male.} Hæc eſt ſe-
cunda pars huius capituli,in qua poſtea quàm declarauit quid non eſt bona cõſultatio,nunc decla-
rat quid ea ſit ex parte generis hoc pacto . quicunq; recte beneq; deliberat id agit rectitudine quadã,
at bene conſultans bene deliberat,ergo bene conſultans id agit rectitudine quadam,ex quo patet q
bona conſultatio eſt quædã rectitudo,& ſic habemus genus bonę conſultationis.omnis enim bona
77 conſultatio videtur eſſe rectitudo non autẽ econtra. QVI bene conſultat recte deliberat.} ſ.per bo-
nam conſultationem,quæ eſt rectitudo quędã vt diximus. NON tamen ſcientię neq; opiniõis.}
Hæc eſt tertia pars huius capituli,in qua philoſophus inuento genere bonę conſultationis,nunc q̃-
rit differentias ponendas in eius diffinitione,& primo oſtendit quòd rectitudo iſta pertinens ad bo-
nã conſultationem non eſt ſcientię rectitudo hoc pacto,illius non eſt rectitudo pertinens ad bonam
conſultationem,cuius nullus poteſt eſſe error,at ſcientię non eſt error , ergo ſciẽtia non eſt rectitudo:
patet ratio,quia ſi ſcientia eſſet error non eſſet vere ſcientia mentis habituum vt inquit phs in ſecun-
do poſteriorum,quibus verum perſpicimus,quidã veri perpetuo ſunt vt intellectus,atq; ſcientia,&
cætera.deinde oſtendit quòd non eſt rectitudo opinionis hoc pacto:opinionis rectitudo eſt ipſa ve-
ritas,ſed bonę conſultationis rectitudo eſt conſilij,ergo nõ eſt rectitudo opiniõis.Item opinio eſt rei
iã determinatę,& firmę,bona cõſultatio nõ eſt rei determinatæ,ergo bona cõſultatio nõ eſt opinio,
nec rectitudo vnius eſt rectitudo alterius.Item bona cõſultatio non põt eſſe ſine ratione.i.ſine diſcur-
ſu,ſed opinio poteſt eſſe ſine diſcurſu:ergo opinio nõ eſt bona cõſultatio,& dicit philoſophus quòd
deficit à mente.i.ab opinione,quia ipſa eſt ſemper cum diſcurſu,nec eſt adhuc firma,& quærit quid
ſit agendum,nec quieſcit donec deliberetur & decernatur,ideo dicit philoſophus quòd nondum eſt
enunciatio.i.aut affirmatio aut negatio.ſ.vt dicat hoc eſſe agendum vel non eſſe agendũ,ſed quid &
quonã pacto ſit agendum quærit atq; diſcurrit.verum opinio non q̃rit,ſed de re poſita,& terminata
eſt quædam enunciatio.i.quædam aſſenſio affirmandi aut negãdi.dicit ſecum hoc eſſe,aut non eſſe
77 arbitrãdo. SED ipſa cõſultatio bona.} Hac in pte philoſophus declarat quòd bona cõſultatio eſt

rectitudo conſilij : quod probari poteſt hoc pacto. bona conſultatio cum ſit quædam rectitudo,
aut eſt ſcientiæ, aut opinionis, aut conſilij, ſed nec primum, nec ſecundum reſtat vt ſit tertium, ſcili-
cet vt ſit rectitudo conſilij, quod cum ita ſit videndum eſt inquit cuius eſt conſilium, & circa quod
verſatur, deinde dimittit hoc quia latiſſime declarauit in tertio quòd conſilium eſt eorum quæ ſunt
ad finem, & quòd, de ęternis nemo conſultat nec de alijs multis quę ibi refert, ſed conſultamus de ijs
quæ agi poſſunt, & à nobis quidem agi, vt ibi patet. CVM vero multipliciter. Declarat philoſo- 78
phus qualis eſſe debeat iſta rectitudo conſilij pertinens ad bonam conſultationem. nam cum multi-
fariam dicatur rectitudo conſilij, primo ex parte finis ſibi propoſiti. ſecundo ex parte mediorum, qui-
bus acquiritur talis finis. tertio ex tempore, & menſura conſultationis. videndum eſt quas conditio-
nes habere debeat ea rectitudo conſilij quę eſt propria bonę conſultationis, vt ſuis differentijs ab alijs
diſtincta perſpiciatur & complexa afferatur diffinitio eius. non enim omnis rectitudo conſilij perti-
net ad bonam conſultationem, nam aliqua videtur pertinere ad incontinentem qua dirigendo con-
ſilia ſua conatur attingere finem aliquem pernitioſum ſibi propoſitum. talis autem rectitudo conſi-
lij non pertinet ad bonam conſultationem, ſed illa quæ habet ſibi propoſitum bonum finem. vnde
addenda eſt illa particula, ſcilicet vt ſit rectitudo conſilij circa bonum finem ſibi propoſitum. RE- 79
CTE quidem quia recta poterunt eſſe media. Propoſitum tamen malum. AT poteſt quiſpiã. 80
Addit vlterius aliam conditionem ad rectitudinem conſilij quæ eſt propria bonę conſultationis, re-
quiritur enim non ſolum vt finis ſit bonus, ſed etiam omnia media, quæ tendunt & diriguntur ad
illum finem. nam fieri poteſt vt inquit, quòd aliquis aſſequatur bonum finem, non tamen per de-
centia media, & ibi videtur eſſe rectitudo conſilij, non tamen pertinens ad bonam conſultationem,
cum non ſint debita media. nam ſiquis conſilium agat ſuccurrendi amico : propoſitum tale, & fi-
nis videtur eſſe bonus, tamen ſi quærat furandum eſſe vt ei ſubueniat, non erit hoc bene conſultare.
vis enim prudentiæ eſt vt bono propoſito fine media honeſta inueniat ad talem finem conſequen-
dum. Ratiocinatione falſa: quaſi dicat quòd ſimile ſit in rebus agendis. vt in ſpeculandis, & ſyllogi-
zando. veluti quòd non ſolum exueris, ſed etiam ex falſis poteſt fieri, concluſio vera ex forma ſyllogiſ-
mi hoc pacto. omnis lapis eſt riſibilis. omnis homo eſt lapis ergo omnis homo eſt riſibilis. hic propo
ſitiones præmiſſę ſunt falſæ, & tamen concluſio ex illis ſecundum formam ſyllogiſmi eſt vera. eadem
etiam fieri poteſt ex veris propoſitionibus hoc pacto. omne diſciplinabile eſt riſibile, omnis homo
eſt diſciplinabilis, ergo omnis homo eſt riſibilis. innuit ergo philoſophus quòd ſicut concluſio ve-
ra concludi poteſt tam ex falſis quàm veris propoſitionibus, & medijs, ſic finis bonus acquiri poteſt
tam per mala quàm per bona media, & illa conſultatio, quæ eſt per mala media non erit bona con-
ſultatio, quamuis dici poſſit quædam rectitudo conſilij vt patet, poſuit autem philoſophus ſimilitu
dinem ſumptam à ſpeculatiuis vt declararet eam quæ eſt in actiuis, nam ſicut in illis dicitur proprie
verum, & falſum, & ſicut ibi ſe habet verum ad falſum ita in actiuis bonũ ad malum. PRÆTER- 81
EA fieri poteſt. Addit tertiam conditionem philoſophus. non enim omnino ſufficit vt ſit finis bo
nus, & media bona, ſed requiritur etiã congruitas, & opportunitas tẽporis, & quaſi quidam modus
vt nec nimium celeriter, nec nimium tarde, ſed vt res exigit, & vt oportet, & decet ſecundum tempus
deliberemus. quare rectitudo conſilij bonę conſultationis requirit etiam vt diximus debitam menſu
ram temporis. Sed ea rectitudo: allatis conditionibus requiſitis ad hoc vt rectitudo conſilij ſit bona
conſultatio, nunc ex dictis affert diffinitionem bonę conſultationis dicendo quòd rectitudo conſilij
eſt bona cõſultatio talis, & ecõtra bona conſultatio eſt rectitudo cõſilij talis. ſ. qua qui vtilitatis rõne
conſequitur id quòd oportet: ideſt finem bonum, & vt decet, ideſt debitis medijs, & cũ oportet, ideſt
congruo tẽpore. accipit aũt hic vtile pro bono, & pro eo quod confert nobis ſimpliciter, & non reſpe
ctu alicuius deprauati iudicij. INSVPER ſit vt & ſimpliciter. Diuidit nunc bonam conſulta- 82
tionem philoſophus Ex eo quòd duo ſunt fines reſpectu quorũ dicitur conſultatio bona, eſt ſimpli-
citer finis, qui eſt vltimus finis humanus. i. ipſa fœlicitas, eſt etiam finis aliquis particularis cum ali-
quis cõſultat de ijs quibus pergitur ad aliquẽ finem particularem, veluti de componẽdo bello: cuius
compoſitione ſequatur pax, & ſelicitas totius ciuitatis, talis igitur finis particularis ordinatur ad ul-
teriorem finem, & ad ſimpliciter finem. i. ad felicitatẽ, ſic igitur de vtroq;. ſ. de particulari, & de ſimpli
citer fine poteſt eſſe bona conſultatio. QVOD ſi bene conſultare. Affert deſcriptionem ipſius bo-
næ cõnſultationis magis breuem: in qua diffinitione accipit ipſam prudentiam. nã ſi bene conſulta 83
re eſt propriũ prudentis, dicemus quòd bona conſultatio eſt ea rectitudo conſilij, qua vtilitatis. i. bo
ni cauſa quis aſſequitur aliquem finẽ cuius prudentia eſt vera exiſtimatio, & hoc addito, non oportet
apponere alias cõditiones, quia vbicunq; eſt prudẽtia ibi videntur eſſe aliæ virtutes. cum. n. ipſa con
ſtituat mediocritates in alijs virtutibus ipſa etiam inueniet bona media, & bonum finẽ & congruũ
tempus. poteſt igitur dici breuiſſime diffiniendo bonam cõſultationẽ quod bona cõſultatio ſit con-
ſultatio prudentis. vnde plis videtur redigere hæc omnia actiua ad prudentiam tanq̃ ad principem

& moderatricem iſtarū virtutum actiuarum & moralium.notandū quòd bona conſultatio duobus modis ſumi poteſt,primo vt habitus tantū ſicut prudentia,&,vt vis quędam quæ eſt pars pruden-tię vel vis eiuſdem qua prudens pōt bene conſultare.alio modo pro operatiōe ſicut phs videtur acci pere cū dicit eam profluere ab ipſa prudētia,& ſic dupliciter diffiniri poteſt,primo modo quod ſit habitus mentis.quo quiſpiā conſultare bene poteſt proponendo ſibi bonum finē,& ſeruādo bona media,& congruitatem tēporis,quòd ſi accipiatur vt operatio diffiniatur vt vltimo loco diffiniuit phs cum dixit,cuius prudentia eſt vera exiſtimatio.notandum quòd cōſultatio poteſt ſumi in genere,& ſic cōſiderata non eſt adhuc aut bona aut mala,deinde diuidi poteſt in duas ſpecies.ſ.in bonā & malam conſultationē.bona conſultatio eſt illa quæ habet illas cōditiones quas diximus,& ea eſt aut ad bonum finem ſimpliciter,aut ad aliquem finem bonum particularem.mala conſultatio eſt cum aut deficit à fine bono,aut à medijs bonis,& à tempore congruo & debito.

De ſagacitate. Cap.X.

84 Eſt autem & ipſa ſagacitas,cui contrarium eſt hebetudo,quibus Sa
gaces dicimus,ac hebetes:nec idē omnino quod ſciētia aut opinio
(omnes enim ſcientes uel opinantes,ſagaces eſſent)nec una quæ-
dam ſciētia.ut aut medicina de ſanis,aut geometria circa magnitu-
dines.Neque.n.de ijs eſt quæ ſunt ſemper,& non mouentur.neq; de ijs quæ à
quouis fiunt,ſed de quibus dubitauerit quiſpiam,aut conſultauerit.Quapro-
85 pter eſt quidem de ijs circa quæ uerſatur,prudentia.Nō eſt autem idem ſaga-
citas:& prudentia.Prudentia nanque præceptiua eſt.finis.n.ipſius eſt: quid-
nam ſit agendum.aut non agendum præcipere:ſagacitas autem iudicatiua eſt
86 ſolum.Idem eſt enim ſagacitas,& bona ſagacitas:quippe cum ſagaces ſint &
boni ſagaces.Neque autem habere,neq; accipere prudentiam,eſt ipſa ſagaci-
87 tas,ſed in opinationis uſu ad ea bene iudicanda de quibus eſt prudētia,alio di
cente conſiſtit.ſicq; hic perinde atque cum diſcipulus ea diſcit,ac comprehen-
dit quæ à ſcientiam tradente præcipiuntur.

COMMEN.

84 EST autem & ipſa ſagacitas:cui quidem.) Hoc eſt ſecundum capitulū huius tertij tractatus: in quo poſtea quàm antea declarauit quid ſit bona conſultatio,nūc declarat alium habitum mentis actiuę:qui habitus ſiue diſpoſitio pertinet ad prudentiam,& dicitur ſagacitas.diuiditur autem hoc capitulum in duas partes.in prima oſtendit quid non ſit ſagacitas.in ſecunda quid ipſa ſit ſicut fecit de bona conſultatione.primo igitur proponit ſagacitatem eſſe habitum ſiue diſpoſitionē: & eius contrarium hebetudinem,& hoc probat ex ijs,qui habent illa.quoſdam.n.homines ſagaces vocamus,quoſdam hebetes.poſt hęc oſtendit quòd ſagacitas non eſt idē,quòd ſcientia nec opinio nec aliqua ſcientia in ſpecie,& probat hoc pacto,ſi ſagacitas eſſet ſcientia vel opinio tunc oēs ſcientes,& opinātes eſſent ſagaces,cōſequens falſum,ergo & antecedens,probatur conſequentia,qa ſicut ſcientia dicitur ſciens,ſic ex cōſequēti diceretur ſagax ſi idē eſſet ſcientia & ſagacitas.aſſumptio patet quia multi ſunt ſciētes,& opinantes,& tñ non ſunt ſagaces.Item probat vlterius ſagacitatē non eſſe aliquam particularem ſcientiā,vt magis innoteſcat quòd non eſt ſcientia,& probat hoc mō,ſi ſagacitas eſſet aliqua ſcientia particularis veluti geometria vel medicina vel hmōi:tūc ſicut medicina eſt de ſanis,& geometria de magnitudinibus,ſic eēt & illa,cōſequēs falſum ergo & antecedens.patet autem ratio,quia ſcientiæ diuerſificantur,aut ſubiectis,aut modis diuerſis quibus verſantur circa talia ſubiecta:nūc vero eſt manifeſtū quòd ſagacitas non eſt circa talia,& eo modo vt ſcientia.notandum quòd philoſophus videtur ſumere hic ſcientiam largo modo non eam quæ diſtinguitur cōtra artē, ſed illam quæ pręducari poteſt de arte & ſcientia,quę diffiniri poteſt hoc pacto,ſcientia eſt habitus in quo eſt ordo inter priora,& poſteriora.hęc diffinitio videtur competere ſcientiæ quę eſt ſupra artem,& ſcientiæ proprie dictæ:ideo poſuit philoſophus illa duo exempla,quorum vnū eſt ars.ſ.medicina,aliud ſciētia proprie vt geometria.patet igitur quòd ſagacitas non eſt de ijs de quibus eſt ſcientia vel opinio.ſ.de ijs q̄ ſunt ſemper nec de ijs quæ nunq̄ mouentur & hmōi, ſed de ijs de quibus ſit conſultatio,& quæ agi poſſunt,& à nobis quidem agi.hæc talia in tertio ſunt recitata . nam ex va-

na diſtinctioně rerum de quibus ibi fit mentio videtur oriri diſtinctio habituũ qui ſunt in nobis:ver
ſatur aũt circa ea omnia circa quæ verſatur ipſa prudẽtia.i.circa ea quæ aliter ſe habere poſſunt, & à
nobis agi. NON eſt autem idem ſagacitas.} Et ſi ſagacitas,& prudentia verſentur circa eadẽ,& in 85
hoc cõueniant:tamen vt intelligatur quod non ſunt ijdem habitus,oſtendit philoſophus eſſe diuer
ſos hoc pacto.hi habitus ſunt diuerſi,quibus competũt diuerſæ operationes,at prudentia & ſagaci
tas ſunt huiuſmodi:ergo ſunt diuerſi.patet ratio quia,& ſi ſit quædam propinquitas inter iſta duo,
& videatur hoc modo cõuenire,quia ſunt circa eadem:differunt tamẽ quia diuerſo modo verſantur
circa ea.nam prudẽtiæ munus eſt propoſito fine,qui videtur proponi à virtute morali ſiue ab appe
titu diſpoſito à virtutibus moralibus quærere illa quæ perducãt ad talem finem.deinde inuenire.de
mum præcipit quòd eſt vltimum & principale eius officiũ.hæc tria videntur eſſe prudentię,ſagaci
tas tantũ eſt dijudicatiua.nam ille eſt ſagax qui dijudicat hmõi res pertinẽtes ad prudentiam,& hęc
non poteſt eſſe ſine prudentia, nec prudẽtia ſine illa i eo in quo eſt cũ ſit aptitudo quædam prudẽtię.
& ſic patet quòd ſagacitas eſt principium dijudicandi,poſt hæc addit phs ꝙ idẽ eſt ſagacitas.& bo
na ſagacitas,& hoc addere videtur phs,quia homines interdum ſumũt ſagacitatẽ pro aſtutia quadã
malitioſa,ſed ipſe vult vt ſagacitas accipiatur in bonam partẽ,& ideo dixit quòd idem eſt ſagacitas
& bona ſagacitas,& nõ euenit vt ſupra de conſultatione,vbi oſtẽditur quòd quædam cõſultatio eſt
bona,quædam non bona,ſed ſagacitas ſemper intelligitur bona vt etiã prudentia. NEQVE autẽ 86
habere nec accipere.} Poſſet aliquis dicere ſi ſagacitas nõ eſt prudentia eſt tamen habere,aut acquire
re & accipere prudentiã:probatur igitur quòd nullum iſtorũ eſt ſagacitas hoc pacto,ea quæ nõ ſunt
ſimul non ſunt eadẽ.ſed ſagacitas,& accipere prudentiã non ſunt ſimul,ergo nõ ſunt eadem.valet.n.
ſunt eadem ergo ſunt ſimul,ſed non econtra . dubitatur quia phs videtur loqui de ſagacitate & pru
dentia,quæ ſunt habitus,quoquo modo ergo oſtẽdit habitũ præcedere habitum per hoc ꝙ vna ope
ratio præcedit alteram.nam acquirere vel accipere prudẽtiam,& diiudicare,& ſimilia ſunt operatio
nes,& de ijs videtur loqui.dicendũ quòd ita ſe habent operationes vt ipſi habitus.nam ſi vnus habi
tus pręcedit alium,& operatio eius videtur præcedere operationem alterius ſm aliquam prioritatẽ
ſm eorum ſententiam,qui ponunt ordinem in ſimilibus. SED in opinationis vſu.} Hæc eſt ſecũ 87
da pars huius capituli:in qua poſtea quàm oſtendit quid non eſt ſagacitas nunc declarat quid ipſa
ſit,& quãuis hoc innuit cum dixit ſupra quod eſt ipſa diiudicãdi principiũ,tamen hic apertius eam
oſtendit afferendo quãdam ſimilitudinem,ex qua colligi põt diffinitio ſagacitatis.accipit igitur iſta
quatuor.prudentiam & diſciplinam & doctorem in quo actu eſt ſcientia,& diſcipulum qui eruditur
à doctore,& ex operationibus docẽdi & diſcendi oſtendit quid ſit ſagacitas,& dicit quod ſicut fit qñ
quis vtitur ſua ſcientia docendo,quia tũc eſt diſcipulus qui diſcit,& bene diiudicat de ijs q̃ dicit ma
giſter,dato quòd nõ ſit hõ hebes ſic ſe habet in rebus agendis ſagacitas reſpectu prudẽtię.doctor aũt
quærit,& inuenit quid ſit dicendũ:poſtea affert illud,ſic facit prudens,& prudentia in agẽdis,ſciẽtia
igitur doctoris eſt ſicut prudẽtia.eſt aũt ibi diſcipulus qui dicetur ſagax.i.bene percipiens illa quę di
cuntur.quod ſi ille ita ſe habet vt bene ea percipiat,tunc dicitur habere ſagacitatẽ,& hoc nihil aliud
eſſe videtur niſi diſcere.i.bene percipere ea q̃ dicta ſunt.Idem fit in ipſa prudentia & ſagacitate cuius
officiũ eſt percipere ea quę à prudente ſunt inuẽta,bene eſſe cõiuncta.In opinationis vſu.ſ.docendo
per ſcientiã quã habet in ſe tunc ipſum.Diſcere.ſ.quod facit diſcipulus bene percipiendo ea quæ do
centur.dicitur ſagaciter ſe habere:quia bene diiudicat ea quæ dicuntur:ſic in agendis cum prudens
percipit res circa quas verſatur ipſa prudentia:tunc ſagax dicitur qui recte,& bene diiudicat ea quæ
percipiuntur.Atq; hinc.ſ.ex hoc bene adiſcendo,& iudicãdo videtur ſumpſiſſe nomẽ ipſa ſagacitas:
In diſcẽdo.ſ.qñ aliquis diſcit,& vlterius diiudicat ea q̃ diſcũtur à magiſtro.græce συνιέναι ἀπὸ τοῦ μανθ
άνειν. notandũ ꝙ ſagacitas duobus modis dici põt,vno modo in ſpeculatiuis, & alio mõ in actiuis
q̃ ab illa videtur appellari.hæc aũt in agendis nunc pro habitu nunc pro operatione ſumitur,ſicut di
ximus de bona cõſultatione.Notandũ præterea quòd ex dictis emergit etiã clarior ratio illa ſuperior
quòd ſagacitas nõ eſt,accipere prudentiã:ſed eſt poſt inuenta & p̃cepta à prudentia; quia de talibus
iudicat,& bene oſtendit conditionem eius phs collocando prudentiam , & ſagacitatẽ in diuerſis vt
clarius intelligeretur.Ex ſupradictis afferri poteſt diffinitio ſagacitatis hoc pacto:ſagacitas eſt habi
tus in agendo:qui eſt principium diiudicandi ea omnia quæ à prudentia præcipiuntur.

De ſententia. Cap.XI.

EA uero quæ uocatur ſententia,qua bene ſentientes homines dicimus 88
ſententiam'q; habere:iudicium eſt rectũ æqui & boni uiri.Cuius hoc
indicium eſt.Bonum.n.& æquum uirum ad ignoſcẽdum procliuem
dicimus

dicimus eſſe.& ueniam in aliquibus dare: bonum & æquum eſſe.at uenia: ſen
tentia eſt iudicatiua recta æqui & boni uiri.recta autẽ eſt ea quæ eſt ipſius ue-
89 racis.Omnes autem habitus non ſine ratione ad idem tendunt.Nam ſentẽtiã,
ſagacitatem,prudentiam,& mentem ad eoſdẽ afferentes: prudentes illos atq;
ſagaces,& ſententiam habere,mentẽq; dicimus.Omnes enim hæ potẽtiæ: ex-
tremorum ſunt,ac ſingularium.Atque idem ea ratiõe qua eſt idoneus ad ea iu
dicanda de quibus eſt prudens: ſagax eſt,beneq; ſentiens.aut ad dandã ueniã
aptus.bona.n.& æqua,omnibus ſunt cõia bonis: ea ratione qua ad alium ten-
dunt.ſunt autem ſingularia & extrema ea: omnia quæ agi poſſunt.& pruden
tem oportet ipſa cognoſcere.& ſagacitas & ſententia circa hæc ipſa uerſatur.
90 hæc aũt ſunt extrema.Et intellectus extremorum eſt ad partem utrãq;.etenim
91 primorum terminorum ac extremorum: intellectus eſt & non ratio.is quidẽ
qui ad demonſtrationes attinet immobilium terminorum,atq; primorum.is
92 autem qui in tgendis rebus uerſatur,extremi & cõtingentis,atq; alterius pro-
poſitionis.hæc.n.principia ſunt eius,gratia cuius.ex ſingulis.n.emergit ipſum
93 uniuerſale.horum igitur ſenſum habere oportet.hic aũt eſt intellectus.Qua-
propter & naturalia hęc eſſe uidentur.Atque ſapiens quidẽ natura eſt nemo:
ſententiam autem habet,& ſagacitatem & intellectum natura ſignum aũt eſt
nos hæc ætates ſequi putare: atque hanc ætatem intellectum dare ſentẽtiamq;
94 habere,ut pote quę à natura proficiſcuntur.Quocirca principium,& finis eſt
intellectus.Ex his enim & de his: ipſe demonſtratiões efficiuntur.Quare nõ
95 minus eorum qui ſunt experti,& ſeniorum uel prudentium in demonſtrabili
bus ſententijs,opinionibus ue: q̃ ipſis demonſtrationibus mentem adhibere
oportet.Quia nanque iam experientia uiſum habent: principia ipſa cernunt.
Quid igitur prudentia,& ſapientia eſt,& in quibus utraq; uerſatur,& diuer
96 ſarum animæ partium utrãq; uirtutem eſſe: iam diximus.

COMMEN.

EA VERO quę vocatur ſentẽtia.} Hoc eſt tertium capitulum huius tractatus: in quo poſtea
88 quàm ante docuit de bona cõſultatione,& de ſagacitate,nũc declarat ſ. ntẽtiam,quæ eſt alius
habitus mẽtis ſiue diſpoſitio quædam,& eſt cõiuncta cum ipſa prudẽtia,& ad eam pertinet. diuidi-
tur autem in duas partes.in prima oſtẽdit quid iſte habitus ſit,& affert diffinitionem eius.in ſecũda
comparat oẽs iſtos habitus ſimul vt patebit.dicit ergo in primis quòd ſentẽtia eſt huiuſmodi vt ex
ea appellemus quoſdam bene ſentiẽtes,& mites ſentẽtia qui eam habent,& poſtea affert diffinitionẽ
ſuam dicendo quòd ſentẽtia eſt iudicium rectum viri boni,& ęqui,& hoc probat per quoddã ſignũ
quia dicimus bonum,& æquum virum habere mitem ſniam,& poſtea deſcribit mitem ſentẽtiam di
cens q; ipſa eſt viri boni,& æqui iudicium circa ea quæ ſunt bona,& ęqua,& ſubdit quòd recta ſen-
tentia eſt illa,quæ eſt iudicium viri boni & ęqui: qui vere eſt talis vt patet in textu.Notãdum quòd
ſentẽtia ad hoc propoſitum duobus modis ſumi poteſt.primo modo vt habitus.ſecundo modo vt
operatio profluẽs ab habitu.hic autem plis videtur diffinire eam vt operationem: poteſt autem de-
ſcribi vt habitus hoc pacto.ſentẽtia eſt habitus,qui viri boni,& ęqui eſt iudicandi principium quo
ipſe dijudicat,& ignoſcit vt oportet.notandum quòd ſententia,& ſagacitas ſunt principia iudi-
cãdi ea quæ pręcipit ipſa prudentia,& in hoc cõuenire videntur.differẽtia vero eſt quia ſagacitas eſt
viri ſagacis,ſentẽtia aũt viri æqui & boni.ſagax ſequitur omnem ordinem eorũ quæ inuẽta,& pręce
pta ſunt à prudẽte iudicando ea recte quęſita eſſe & inuenta.ſentẽtia vero cum ſit poſt prudentiã di-
iudicat etiã ipſa ea quę præcipiũtur à prudẽtia: ſed nõ eodem modo vt ſagacitas,quia ſagacitas nõ
videtur eſſe correctiua.ſnia vero forſitan eorũ correctiua eſſe poſſet quæ euenirẽt præter intentionem
prudentis,quia vniuerſaliter loquendo non potuit complecti omnes caſus qui euenire poſſent.itaq;

ſi eueniat aliquid in quo ſeruando iuſſa prudentis fieret error, tunc ſententia ſe interponit talia iudi-
cãdo, & vir bonus habens talem ſententiã recte corrigere poteſt. patet igitur quòd ſnĩa eſt principiũ
iudicandi ea quæ inuẽta, & percepta ſunt à prudente, & eſt iudiciũ boni, & ęqui viri. ita quòd in diſ
finitione eius cadere videtur vir bonus, & æquus vt manifeſte apparet. notandũ quòd ſentẽtia ſumi
tur multifariã. vt alicuius ſcripti mens vt ea, quã affert iudex tũ mens & opinio. hic aũt non capitur
iſtis modis: ſed vt dictũ eſt aut pro iudicio æqui, & boni viri, aut pro habitu qui eſt principiũ talis iu
dicij, & talis eſt cõiuncta cum prudentia, æquitas aũt & bonitas eſt habitus in voluntate vt pleriq;
aiunt: vel potius in appetitu ſenſitiuo coniunctus cum ipſa iuſtitia, & æquitas, & bonitas, & non eſt
principiũ iudicandi: ſed mouendi appetitũ vt feratur ad aliquid ignoſcendũ vt oportet, ſnĩa vero eſt
principiũ iudicandi propterea eſt in intellectu actiuo. OMNES aũt habitus.]Hęc eſt ſecũda pars 89
huius capituli, in qua phs poſteaq̃ diffiniuit ipſam ſententiã, nunc cõparat dictos habitus inter ſe. ſ.
ſententiã, ſagacitatem, prudentiã, tum etiam intellectum qui ſumitur hic pro habitu principiorum
actiuorũ. oſtendit ergo quòd oẽs ij habitus conueniunt primo, quia ſunt ſimul in eodẽ ſubiecto, vt
qui eſt prudens ſit ſagax & ecõtra. deinde quia oẽs ſunt extremarum, & ſingularium rerum de quibus
eſt prudentia. ſunt igitur in eodẽ omnes vt diximus, quia prudens idem eſt etiã ſagax, & ſententiam
habẽs: differunt tamen, iſti habitus ratione, quia alia eſt ratio prudentiæ, alia ſagacitatis, licet ſint in
eodẽ: nam eundem dicimus prudentem, quia quærit: inuenit & percipit ea quę ſunt agenda pro ali-
quo fine bono conſequendo. idẽ etiam dicitur ſagax, quia pcipit omnia quæ præcępit prudens, & di
iudicat illa ſe recte habere. idem quoq; dicitur habere ſententiam vt dijudicat iuſſa à prudentia con-
ſiderando perſonas, & cõditiones, & voluntates: occaſiones & tempora, ea quæ indigent correctione,
& venia ob aliquẽ particularem caſum, qui in vniuerſali à prudente legumlatore cõprehendi nõ po-
tuit, & fieret error ſi ſeruaretur in eo præcęptũ prudentis. itaq; ſnĩam habẽs cum ſit æquus, & bonus
vir iudicio ſuo quod eſt ſententia dijudicat illud, & æquitate, & bonitate emendat, is etiã dicitur ha-
bere intellectum. i. mentem actiuã principiorum quæ ſunt principia rerũ agendarum, & experientia
comparantur, quę principia vt habet dicitur habere intellectũ. vnus ergo & idẽ eſt homo habẽs oẽs
iſtos habitus qui ſunt in intellectu actiuo tanq̃ in ſubiecto, & oẽs ij habitus ſunt etiam extremarũ. i.
ſingularium rerũ. dicit poſtea phs ꝙ. ET intellectus extremorũ eſt ad partem vtranq;.]Accipere vi- 90
detur nomen cõe. ſ. intellectum actiuum, & ſpeculatiuũ. nam ſicut ſunt duplices res. ſ. ſpeculabiles &
agibiles, ita etiã duplicia ſunt principia, & duplex intellectus. i. habitus principiorum, quorũ alter eſt
ſpeculatiuorum: alter vero principiorũ actiuorum: licet proprie intellectus, qui eſt habitus principio
rum in ſpeculatiuis dicatur vt ſupra declarauit phs, & vterq; eſt extremorũ, ſed diuerſo modo, quia
extrema ſunt diuerſa, & alia vniuerſalia: alia ſingularia, quare ſiue incipiatur ab vniuerſalibus, q̃ ſunt
prima ex parte naturæ: ſiue à ſingularibus q̃ ſunt prima ex parte noſtra ſemper extremorũ eſt intelle-
ctus: dicuntur aũt principia eſſe extrema, quia ſunt prima, at in ſpeculatiuis ſunt vniuerſalia, in acti-
uis ſunt ſingularia. quare hinc vel inde capias, ſemper extremorũ eſt intellectus. i. habitus principio
rum qui dicitur intellectus. at ſpeculatiuus eſt extremorũ vniuerſalium: actiuus ſingulariũ, ſingularia
enim ſunt principia in rebus agendis: quorũ oportet habere ſenſum, hic aũt eſt intellectus nõ quod
ſenſus ſit vis vel intellectiua vel ratiõalis, ſed appellatur intellectus hic à pħo ipſa vis cogitatiua, vel
quia immediate ſubminiſtrat intellectui, vel quia iſta vis cogitatiua adeo eminet inter oẽs vires ſen-
ſitiuas internas vel externas vt reſpectu illarum videatur eſſe quaſi vt quidã intellectus, non quod ſit
ſm eſſentiã, ſed reſpectiue vt diximus. de hac vi ſenſitiua loquutus eſt etiã ſupra phs in vltimo capi-
tulo ſecundi tractatus, cum inquit quòd talis eſt is ſenſus, quo ſentimus vltimũ in mathematicis eẽ
trianguliũ, & talis immediate ſubminiſtrat intellectui. hanc quoq; in tertio de anima ſi bene memini
appellat intellectũ paſſiuũ. AD partẽ vtramq;.]i. ſiue procedatur ab vniuerſalibus ad ſingularia ex 90
parte & ordine naturę: ſiue ab ſingularibus ad vniuerſalia ex parte noſtra. Primorũ. i. principiorũ in-
tellectus eſt. Et non ratio. i. non eſt demonſtratio. ſi. n. principiorum eſſet demõſtratio tunc eſſet eorũ
ſcientia proprie dicta, at principiorũ vt principia ſunt non eſt ſciẽtia, ſed intellectus. IS aũt qui ad 91
demonſtrationes attinet.]i. ſpeculatiuus eſt primorum immobiliũ. i. principiorũ quę ſunt imobilia
& neceſſaria, & non poſſunt aliter ſe habere. IS autẽ qui in agendis rebus.]i. actiuus eſt. Extremi. i. 82
primi ex parte noſtra, & contingentis. i. eius quod poteſt aliter ſe habere. Atq; alterius propoſitiõis. i.
ſingularis propoſitionis. nam per intellectũ ſpeculatiuum fit proceſſus in quo ſumũtur omnes pro-
poſitiones vniuerſales, & principia vniuerſalia, quæ ſumuntur in demõſtrationibus, & illę conſtant
ſemper ex ijs q̃ vniuerſaliter competunt rebus, & ea ratione qua ipſa ſunt vt declarat phs in libro po
ſteriorũ. at per intellectũ actiuũ fit proceſſus in quo ſumitur principiũ ſingulare, & ſi ſumatur per ſi-
militudinẽ, vt ratiocinatio quædã oportet vt altera propoſitio ſit ſingularis, quia principiũ in rebus
agendis eſt ſingulare. HÆC enim principia ſunt eius.]Hoc duobus modis intelligi põt, vel quia 92
ex ſingularibus fit manifeſtũ vniuerſale, vel quia ſingulares propoſitiones ſunt cauſa agendi cũ ſint
propinquę

propinquæ iiſq́ agitur q́ ſunt ſingularia vel eius gratia cuius.i.finis. HIC aũt eſt intellectus.}i.
93 hæc potẽtia ſenſitiua dicitur intellectus hic nõ quòd ſit ſm̃ eſſentiam ſuã.eſt.n.irrationalis,ſed quia
talis potentia ſenſitiua:quæ in nobis cogitatiua appellari ſolet,ita alios ſenſus excedit vt reſpectu il-
lorum videatur eſſe intellectus quidã:vel quia immediate ſubminiſtrat intellectui vt diximus,tñ alio
modo intellectui actiuo:alio mõ ſpeculatiuo: verum quonam pacto ex ſingularibus emergat vniuer-
ſale,& ſingularia ſint principia rerũ agendarum exemplo declarari põt.vt ſiquis diſcurrendo dicat q
Philippus rex macedonũ eſt inimicus Atheniẽſiũ,quia Philippus occupauit Pirçeum:deleuit lõga
mœnia:& fecit hoc & illud ex qbus ſingularibus multis oritur vniuerſale,& fieri ratiocinatio poteſt:
quicũq; facit hoc vel illud cõtra Atheniẽſes eſt eorum hoſtis,at Philippus eſt hmõi:ergo eſt eorũ ho-
93 ſtis. QVAPROPTER & naturalia hæc eſſe videntur.}Ex ſupradictis tria correlaria videtur in-
ferre pħs,primũ eſt quod iſta,i.habitus iſti vel diſpoſitiones videntur eſſe naturales,quia non cõparan
tur doctrina vt ſapientia q́ non ita videtur eſſe naturalis,ſed illę potius naturales eſſe videntur,& hoc
videtur oriri ex eo quia diximus ea verſari circa ſingularia quorũ eſt ſenſus.quòd aũt naturales videã
tur probat per quoddã ſignum.nã dicimus hanc ętatem habere prudentiam,hãc ſagacitatẽ vel intel
lectum.vnde iſti habitus videntur naturam ſequi cum à natura ætates proueniant.notandum quòd
oẽs iſti habitus videntur eſſe naturales,tamẽ nõ inſunt nobis natura neq; præter naturam,ſed ſumus
nos ad illos ſuſcipiendos,& acquirendos apti à natura,acquiruntur tamen vt diximus.verum cum
videamus quoſdam ſm̃ complexionẽ,& bonam temperiem inſtrumentorũ aptos natura ad ſagaci-
tatẽ,& prudentiam conſequendã:hinc eſt quòd dicimus has virtutes eſſe naturales.nã ſi cũ tempore
acceſſerit experientia rerũ agendarum cum rectitudine,videntur euadere tales,at ipſa ſapientia ex do
ctrina plurimũ habet argumẽti,vnde videmus interdum homines parũ ſagaces in rebus agẽdis eſſe
ſapientes,& ſumma ſcientia preditos. QVO circa principiũ & finis.}Infert aliud correlariũ pħs.ſ.
94 quòd intellectus eſt principiũ,& finis & hæc ſnia vtriq; intellectui accõmodari poſſe videtur. primo
de ſpeculatiuo quia ex his.i.ex principijs & de ijs.ſ.cõcluſionibus efficiuntur demonſtrationes,cũ ex
primis procedimus ad probandas concluſiones,& ſic erit principiũ,& finis ſi reſoluamus cõcluſiões
in principia ſua vltimo inuenientur vt finis,vel eſt finis cum incipiendo à magis notis nobis vena-
mur ipſa principia magis nota natura. eodẽ modo de actiuo intellectu dicetur principiũ cũ ſit pro-
ceſſus à ſingularibus quæ ſunt principia rerum agendarum vt antea vidimus,& finis quia ſunt prin
cipia eius cuius gratia agitur,vt paulo antea dixit.verum pħs in libro poſteriorum cum loquitur,de
intellectu qui eſt habitus principiorum.principiũ quidẽ eſt inquit ipſius principij.hoc forſitan intel
lectui actiuo reſpectu rerum actiuarum quoquo modo accommodari poteſt.verum de actiuo dicere
poſſumus quòd eſt principium quia ex ijs,ſcilicet ſingularibus tanquam ex principijs fiunt demon
ſtrationes,ideſt ratiocinationes largo modo,& ſimilitudine quadam ſumptæ vt ſint de actiuis ratio
cinationes,ſæpe enim hanc ſimilitudinẽ à ſpeculatiuis ſumpſit pħs,& actiuis accõmodauit,& con-
cluſio hoc pacto erit ſingularis.ſingulare.n.agitur à nobis. QVARE non minus.}Tertiũ correla
95 rium affert pħs,quia dixit quòd prudentia eſt circa ſingularia,propterea dicit quòd nõ minus eſt ad-
hęrendum ſentẽtijs expertorum hominum qui dicuntur prudentes,quã demonſtratiõibus:quia ta-
les homines ſunt longa experientia quaſi oculum quendam cõſequuti:quo facile proſpicere poſſunt
principia rerũ agendarum.dicit aũt eos adeptos eſſe oculum vel viſum:quia inter oẽs ſenſus externos
certiſſimus eſt ſenſus viſus:ſic ſimilitudine quadã intellectus:qui acquiritur à prudentibus eſt quaſi
oculus.quo ita intuentur principia rerũ agẽdarũ,vt nõ facile decipi poſſint. IAM diximus.}Vti-
96 tur peroratione,dictorũ breuiſſime repetendo differentiã ſapientiæ atq; prudentiæ de qua longe an-
tea dicere incœpit,oſtendendo quòd circa diuerſa obiecta verſantur.i.ſapientia circa ea quæ nõ poſ-
ſunt aliter ſe habere,prudentia circa ea quæ poſſunt aliter ſe habere.Item quòd alia eſt alterius potẽ-
tiæ virtus quam alia.nã ſapientia eſt intellectus ſpeculatiui,prudentia actiui,& qualem locum habet
ſapientia in ſpeculatiuis talem videtur habere prudentia in actiuis,& de ijs pręcipue diligentem in-
ueſtigationẽ fecit facietq; etiã pħs,quia vt patebit in.x.in operatiõe ſm̃ prudentiam videtur colloca
re felicitatẽ actiuam,in operatione vero ſm̃ ſapientiã videtur ponere felicitatẽ ſpeculatiuam.dubita-
tur circa prędicta de iſtis tribus virtutibus mentis actiuę,ſiue aptitudinibus.ſ.bona cõſultatione.ſa
gacitate & ſententia.ſ.vtrũ ſint vt partes prudentię,& probatur quòd nõ ſunt partes ipſius pluribus
rationibus.partes prudẽtiæ ſunt habitus cũ recta ratione agendi,ſed bona conſultatio ſagacitas,&
ſnia non ſunt habitus agendi cum recta ratione:ergo non ſunt partes prudẽtię.Item omnis pars eſt
quodãmodo prior ſuo toto,ſed iſtę virtutes non ſunt priores ipſa prudentia,ergo non ſunt eius par
tes.Item ſi bona conſultatio ſagacitas,& ſnia eſſent partes prudẽtię,aut eſſent partes ſubiectiuę aut
eſſentiales,aut integrales,ſed nullo iſtorum modorũ ſunt partes ergo nullo pacto ſunt partes,nam ſi
eſſent partes ſubiectiuę tunc prudentia prędicaretur de eis tanq̃ aliquod genus de ſuis ſpeciebus,ſed
pħs dicit quòd nullus iſtorũ habituum eſt prudentia.Præterea ſi eſſent partes eſſentiales tũc pruden

tia conſtitueretur ex illis tanq̃ quoddam compoſitum ex materia ,& forma,quod eſt abſurdum . nec etiam componitur ex illis tanq̃ quoddam totum integrale cum ſint rectitudines quædam,& tũc eẽt rectitudo rectitudinis,& ſic iterum atq; iterum procederetur in infinitum . patet ergo ex dictis quòd non ſunt partes prudentiæ,& probatur etiã ex dicto Ariſtotelis dicẽtis quòd iſti habitus ſiue aptitudines cõiunctę ſunt cum prudentia,ergo differunt ratiõe,& diffinitione,ergo nõ erunt prudentię.ad oppoſitum arguitur,& probatur,quod iſtę tres virtutes ſunt partes prudentię,quia ſi non eſſent:tũc eſſent aut virtutes morum,aut intellectiuę,præter eas quæ ſunt allatę:ſed nõ ſunt virtutes morum, quia tales ſunt in appetitu,iſtę vero ſunt in mẽte & intellectu,ſed nec etiam virtutes intellectiuæ cũ illę non ſint proprię niſi quinq;.ſ.ars,prudentia,& alię quas numerauit phs.pro ſolutione notandũ quòd partes multifariam dicuntur.primo modo vt pars ſubiectiua , & ſpecies quædam generis vt homo reſpectu animalis.ſecundo modo vt pars eſſentialis ſicut materia , & forma dicitur pars compoſiti.tertio modo vt pars integralis ſicut manus:caput & huiuſmodi reſpectu totius hominis.quarto modo vt habitus ſubiecti & prędicati.i.incomplexorum reſpectu complexi alicuius.i.propoſitionis:vel forſitan vt pars diffinitiua.quinto modo ſumitur pars vt potentia alicuius ſicut anima dicitur habere partes.i.vires atq; potentias quæ appellantur partes potentiales.his pręmiſſis ſecundum hos modos quinq; afferuntur concluſiones.prima quòd illi tres habitus non ſunt partes ſubiectiuæ: quia non prædicatur prudentia de iſtis tanq̃ de ſuis ſpeciebus,quod patet ex dictis philoſophi dicentis eſſe diuerſas à prudentia.ſecunda quòd non ſunt partes eſſentiales vt materia,& forma, quia præcedunt totum.at iſti habitus ſiue aptitudines non pręcedunt prudentiã,ſed ſequuntur vt vidimus. tertia cõcluſio quòd nõ ſunt partes integrales eadem ratione,quia pręcederent ipſum totũ.i.prudentiam & non præcedunt,& diſtinguerentur vt alię virtutes moris vel mentis.quarta quòd non ſunt partes vt habitus incomplexorum,quia præcederent etiam tales partes:& non ſequerentur.quinta cõcluſio quòd iſtæ tres virtutes vel aptitudines dicuntur partes prudẽtię:vt potentiales,& vt aptitudines quæ ſunt in ipſa prudentia,quibus ipſa poteſt exercere ſuas vires.vnde ſuperius dixit philoſophus.omnes.n.hæ potentiæ extremarũ ſunt,& ſingularum rerum.probatur etiam,quia ſicut in alijs virtutibus fit vt ſit primo vna virtus habitus ſimplex,habet autem multas aptitudines,& potentias quibus exercere poteſt varias operationes,ſic erit de prudentia:nam fortitudo producit operationem in aggrediendo pericula.producit aliam in ſubſtinẽdo aduerſa,quæ operationes varię ſunt,& per varias potentias,& aptitudines videntur produci,eodem modo alia eſt liberalitatis operatio in dando vbi oportet.alia in non accipiendo vnde nõ oportet.& iſtæ varię operationes per varias vires,& aptitudines quibus vtitur liberalitas fieri videntur.ſic dicemus de prudẽtia quæ eſt virtus tres iſtas aptitudines habens ad ſuas operationes exercendas:habet enim bonam conſultationem quæ fit à prudente:præterea prudens quærit quomodo poſſit adipiſci aliquem bonum finem.poſtea inuenit media,& tandem præcipit vt illa fiant quæ ſunt inuenta,ſed hæc dijudicantur poſtea non per conſultationem,ſed per ſagacitatem quæ ineſt prudentię vt quædam proprietas,& vt riſibilitas homini.per ſententiam vero dijudicat ea quæ ſuſcipiunt variationem,& quæ indigent emendatiõe: ex eo quod in vniuerſali comprehendi non potuerunt omnes caſus.itaq; prudens vir ſententia,& iudicio dijudicat talia,& vt vir æquus,& bonus corrigit vt oportet,& ſic patet quòd iſti tres ſiue habitus,ſiue aptitudines quædam ſunt partes potentiales,& vt potẽtia quædã ipſius prudentiæ quibus exercere commode poteſt diuerſas operationes & officia:hac diſtinctione præmiſſa reſpondere poſſumus argumẽtis,& rationibus oppoſitis.Ad primã cum dicitur in minori quòd iſti non ſunt habitus ſiue aptitudines agendi cum ratione:negatur hoc cum ſint in intellectu actiuo,& ſint principia agẽdi.Ad ſecũdum cum dicitur quòd partes ſunt priores toto,hoc non eſt verũ de partibus.quinto modo dictis.ſ. potentijs cum videantur eſſe accidentia quæ ſequuntur ipſum ſubiectum vt aptitudines quædã,& prius eſt ſubiectum ſm aliquã prioritatem,poſtea ſunt illa q̃ ſequũtur illud.Ad tertium cum dicitur quòd ſi eſſent partes aut eẽnt ſubiectiuę,aut eſſentiales,aut integrales,& quòd nullo iſtorum modorum ſunt,ergo nõ ſunt.dicendum quòd non eſt ſufficiens diuiſio,quia ſunt alio modo partes pręter iſtas.ſ.partes vt potentiæ,quomodo ſunt iſti habitus ſiue aptitudines reſpectu ipſius prudentiæ.

De utilitate ſapientiæ,atque prudentiæ. Cap.XII.

DVbtauerit autem quiſpiã ad quidnam habitus hi ſunt utiles? Nã 97
ſapientia quidem nihil eorum contemplatur:ex quibus fuerit ho-
mo felix.nullius enim eſt generationis:prudentia autem hoc qui- 98
dem habet.Sed cuiuſnam gratia opus eſt ipſa?ſi prudẽtia quidem
eſt ea quæ circa iuſta & honeſta,bonaq; homini uerſatur,hæc aũt ſunt ea quę
viri

uiri boni eſt agere:atque ipſa ſciendo nõ magis ad agendũ nos ſumus idonei,
ſiquidem uirtutes ſunt habitus,quẽadmodũ nec ea ſana,quæ non efficiunt bo
nam corporis habitudinem, ſed ab ipſa proueniunt non.n.magis apti ſumus
ad hæc agenda:medẽdi artem,aut exercendorum corporum facultatem habẽ
99 do.Quod ſi non horum gratia ſit prudens ponendus,ſed ut ſtudioſi homines
fiãt:ījs non fuerit utilis ſane qui iam ſunt ſtudioſi.At nec etiam ījs qui ſtudioſi
non ſunt:nihil.n.refert ſiue ipſi habeant:ſiue alījs habentibus pareant.Atque
hoc ſatis eſt nobis:quemadmodũ & in ſanitate.nã etſi ualere uolumus:medi-
100 cinam tamen non dicimus.Inſuper abſurdũ ſane uidebitur ſi prudentia, quæ
quidem eſt inferior ſapiẽtia, ſit magis domina q̃ ipſa,magiſq́ princeps.nam
ea quæ agit:dominatur in ſingulis atq; iubet.de his igitur eſt dicendum.nunc
101 enim de ipſis dubitauimus tantum.Primum itaq; dicimus:has expetẽdas ne-
ceſſario per ſeipſas eſſe,quippe cũ ſint partium utrarũq; uirtutes,etiã ſi neutra
ipſarum quicq̃ efficiat.Deinde & faciunt quidẽ,atnon ut medicina ſanitatem;
102 ſed ut ſanitas,ſic ſapientia felicitatem.nã cum ſit pars totius uirtutis:felicẽ effi
103 cit,ex eo quia habetur,ac operatur. Præterea opus ipſum & per prudentiam,
104 & per uirtutem moris efficitur.etenim uirtus quidem propoſitum ipſum effi-
cit rectum:prudentia autem ea,quæ in illud perducunt.Quare aũt partis ani-
105 mæ quæ quidem eſt principium uegetandi,nulla eſt talis uirtus: quippe cũ in
ipſa non ſit agere,aut non agere ſitum.De eo uero quod dictũ eſt non eſſe ma
106 gis aptos ob prudentiam homines ad honeſta, iuſtaq́ agenda : paulo altius
incipiendum eſt,hoc principio ſumpto.Nam ut iuſta agentes quoſdam non-
dum iuſtos eſſe dicimus,ut eos qui faciunt ea quæ legibus ſunt inſtituta inui-
ti,uel ob ignorationem,uel ob aliquid aliud,& non ob ipſa:& ſi agunt ea quę
107 oportet,& quod uirum oportet agere ſtudioſum.ſic(ut uidetur)agere ſingu-
la unumquemque oportet modo quodam affectum,ut ſit homo bonus,ob ele
ctionem inquam & ipſorum gratia quæ aguntur. Electionem igitur rectam
108 efficit uirtus.Sed ea quæ illius gratia ſunt agenda,non ſunt ipſius uirtutis,ſed
ad aliam potentiam ſpectant.Dicendum autem de ipſis dilucidius eſt.Eſt igi
tur quædam potentia:quam habilitatem uocant,hæc talis eſt ut ea poſſit age-
re atque attingere quæ ad ſuppoſitam intentionem conducunt.Si igitur pro-
poſitum ſit honeſtum:laudabilis eſt.ſin improbũ:uerſutia eſt. Quapropter
& ipſos prudentes habiles,& uerſutos dicimus eſſe.ipſa uero prudentia non
109 eſt quidem hæc dicta potentia.non tamen eſt ſine ipſa. habitus autẽ ipſe huic
oculo imprimitur animæ.Neque abſque uirtute ſicut diximus,atque conſtat.
ratiocinationes enim agendarum rerum principium habent,cum talis ſit ipſe
110 finis:& ipſum optimum,quicquid tandẽ ſit illud.ſit enim(uerbi gratia)quic
quid contigerit.hoc autem nõ niſi bono uiro uidetur,prauitas enim peruertit,
facitq́ ut circa principia rerum agendarum homo fallatur. Quare patet pru-
110 dentem neminem eſſe poſſe,niſi ſit bonus,

COMMEN.

67 DVBITAVERIT autem quiſpiã.) Hic eſt quartus & vltimus tractatus huius ſexti libri,
in quo philoſophus poſtq̃ antea declarauit quinq; habitus & virtutes intellectiuas.ſ.ſcien

talibus loqui videtur. INSVPER abſurdum ſane.} Affert phs aliam dubitationē de nobilitate
101 ſapientiæ atq; prudentiæ.nam antea loquendo de ſapientia & prudentia,ſapientiam præſtare excel/
lentia voluit,& nobiliorem eſſe prudentia preſertim ob ſubiecti nobilitatem. circa quod verſatur ſa/
pientia.poſtea vero dixit inter cæteras facultates prudentiam ciuilem obtinere locum præſidentis &
architecturæ,& itē in principio libri ethicorum dixit quòd ciuilis facultas præcipit quas ſciētias in
ciuitatibus eſſe.& cætera,& ſic videretur dominari ſapientiæ:merito igitur dubitatur de iſtis,& po/
101 ſtea dicendū erit quō ſe habeant inter ſe. PRIMVM itaq; dicimus has.} Hæc eſt ſecūda pars hu/
ius capituli,in qua phs poſtea q̃ adduxit rationes quæ probabant ſapientiā,& prudentiā eſſe inutilē
vitæ humanæ,& propoſuit quæſtionem vtra ſit earum virtutum nobilior,nunc ſoluit duas primas
dubitationes,tertiam vero queſtionē differet in finē ſequentis capituli,vt ibi patebit.hac autē in par
te phs duobus modis ſoluit illas dubitationes.primo modo dicere videtur,ſi cōcedatur quòd ſapiē/
tia non conſideret aliquid corū quæ conferunt ad vitam humanā,& quòd ſine prudentia poſſint agi
operationes ſm virtutem.ſ.moralem à bono viro,quod tamen non eſt verū,ſed ſi concedatur,nihi/
lominus dicimus has eſſe per ſe expetēdas,quod poteſt probari hoc pacto.illi habitus qui ſunt perfe
ctiones animæ noſtræ ſunt per ſe expetendi,at ſapientia & prudentia ſunt perfectiones duarum par/
102 tium.i.potentiarum nobiliſſimarum animæ.ſ.actiuę mentis & ſpeculatiuę,ergo ſapientia,& prudē
tia ſunt per ſe expetēdæ etiā ſi nullæ ab ijs prodirent operationes vt obijcitur. DEINDE faciūt.}
Soluit ſecundo modo concedendo maiorē,negando minorē.ſ.quòd prudentia & ſapientia nō agūt
quicq̃ ad felicitatē conſequendā,& dicit quòd operantur immo efficiunt felicitatem,& non vt medi
cina efficit ſanitatem,ſed vt ſanitas quæ eſt bona corporis habitudo efficit ſanas operationes cū ſit
in corpore ſano,& non vt externum quoddā veluti medicina:ſic ille habitus acquiſitus,i.aq; opera/
tur ſapientia,vel homo per ſapientiam,& eſt habitus nobiliſſimus ſpeculatiuus ſm quem operatio
ſumma dicitur eſſe felicitas.prudentia quoq; eſt nobiliſſimus habitus actiuus ſm quē operatio dici/
tur etiam felicitas actiua,& in agente ſunt iſti habitus.itaq; non agunt vt medicina,quod vt externū
reſpectu ægroti efficit ſanitatē,ſed vt ſanitas ſuas operationes,quare cū ſuperius dicebatur ,nos poſ
ſumus ſine medicina producere ſanas operationes cū ſimus corpore ſani,dico quòd nō valet de pru/
dentia quòd poſſimus producere opera ſm virtutem ſine prudentia,quia prudentia non ſe habet re/
ſpectu animi,ſicut medicina reſpectu corporis,ſed ſicut ſanitas,& quemadmodum ſine ſanitate nō
poſſumus producere opera ſana,ſic ſine prudentia,non poſſumus producere operationes ſm virtutē
cum illa ſit recta ratio virtutum moraliū,& omnino cum illis cōnexa vt patebit infra,ſapiētia igitur
operatur aliquid,immo efficit ſicut ſanitas operationes ſanas in corpore,ſic illa operationē ſuam in/
ternam in animo quæ dicitur eſſe felicitas.prudētia quoq; actiuam efficit felicitatem,& operatur vt
103 magis etiam infra patebit.dicit aūt phs de ſapiētia. CVM ſit pars totius virtutis.} vidimus enim
quòd virtus ſi ſumatur vt tota & diuidatur in partes,extēplo diuidetur in virtutem moris,& mētis,
ſapientia igitur cum ſit pars totius virtutis,quia eſt mentis perficit habentem , & felicē reddit & ſm
104 eam erit ſpeculatiua felicitas,at vero ſm virtutem moris coniunctam cum ipſa prudentia eſt actiua
felicitas.q̄ aūt ſit cū ea annexa prudentia,& qūo,patebit inferius. PRÆTEREA opus ipſum.}
Soluit phs dubitationem etiam ex parte tantum prudentiæ,probando hoc pacto,& oſtendēdo eam
eſſe vtilem ad vitam humanam finemq; vltimum conſequendum.illa virtus quæ neceſſario cōcurrit
ad omnia opera ſm virtutē moralē ita vt virtus moralis ſine ea operari non poſſit,neceſſario requiri
tur,& eſt vtilis ad vitā humanā,& felicitatē cōſequendā:at prudētia eſt hmōi,ergo neceſſario reqrit,
& eſt vtilis ad felicitatē cōſequendā in vita humana.patet rō,& minor probatur à phō.nā ad hoc vt
operatio agatur ſm virtutem opus eſt vt intētio ſit recta,deinde vt dirigatur operatio . at primū eſt
virtutis moralis,ſm prudentię,ergo ſine prudentia nō pōt virtus moralis operari.nā appetitus in/
formatus morali virtute,& ſi nō pcipiat recte tñ expetit finē,& appetit ferri ad illū , ſed indiget lumi/
ne prudētiæ,q̃ eſt virtus perceptiua,vt oſtendat ſibi viā,itaq; ea eſt quæ dirigit,& inuenit oīa bona
media quæ ad illum finem perducant recte expetitum à virtute morali:quibus medijs inuentis de/
inde pręcipit,& iubet vt ea agantur,ex quo patet quòd prudentia magnopere confert ad felicitatē,
105 & ad operationem ſm virtutem moralem requiritur neceſſario vt ſit cōiuncta. QVARTÆ autem
partis animę.} Quia ſuperius dixit phs illum habitum eſſe per ſe expetendū qui eſt perfectio alicu/
ius partis animæ,vel oſtendit ſapientiam atq; prudentiam perfectiones eſſe mentis , nequis crederet
quamlibet potentiam animę habere hmōi virtutes quæ ſint earum perfectiones.excludit hunc erro/
rem,& dicit quòd quartæ particulæ animæ.i.potentiæ vegetatiuæ nulla prorſus eſt hmōi virtus , &
perfectio conferens ad felicitatem,quare in vltimo primi libri cum vellet diuidere virtutes ſm poten
tias animę,eam quoq; poſt habuit,nam illa potentia ſm quam non poſſumus noſtro arbitratu , &
ſponte agere vel non agere,nullam videtur habere virtutem vel intellectiuam vel moralem,at vegeta
tiua eſt hmōi,ergo nullam habet talem virtutem,patet ratio quia non poſſumus non ea operari pre/

ſertim ſua principali operatiõe.i.nutritiua:ſemper.n.nutrit dum viuit animal,& eius ceſſatio mors
eſt,vt inquit phs.quarta autem particula.i.quarta potentia dici poteſt,quia in homine eſt humana
anima,quæ habet potentiã intelligendi,ſm locum mouendi,ſentiendi,vegetandi:huius potẽtiæ ve
getatiuæ eſt nutrire,augere & generare ſibi ſimile in ſpẽ,vt alibi oſtenditur à phõ. DE eo vero. } 106
Hac in parte philoſophus declarat quòd prudentia eſt connexa cum omnibus virtutibus moris,&
hoc pertinet ad dubitationem,& obiectionem ſuper allatã ſoluendã,cum dicebatur quòd ad ſanita-
tem non eſt opus diſcere medicinã:ſic non eſt opus prudentia ad exercendas operatiões ſm virtutẽ.
contra hoc igitur arguit phs oſtendendo quòd prudentia non poteſt eſſe ſine virtutibus morum,ſed
eſt omnino coniuncta cum illis hoc pacto.recta electio alicuius rei non poteſt eſſe ſine virtute mora-
li,ſed prudentia non poteſt eſſe ſine electione recta,ergo prudentia non poteſt eſſe ſine virtute mora-
li., maiorem probat philoſophus, quòd quemadmodum iuſtæ operationes interdum fiunt à qui-
buſdam qui non ſunt iuſti vt in quinto patuit:quia ab inuitis fiunt,vel ignoratione, ſic fit vt etiam
aliæ operationes ſtudioſæ produci poſſint à viro non ſtudioſo eo modo quo diximus, ſed ad hoc vt
aliquis dicatur iuſtus,& habens habitum virtutis,requiritur non ſolum vt agat iuſta atq; honeſta,
ſed agat cum electione recta,& ſic patet quòd electio recta ſemper eſt cum virtute, & ideo virtus eſt
habitus electiuus,& cætera.minorem quoq; probare poſſumus ex dictis philoſophi.ſ.quòd pruden-
tia non eſt ſine electiõe recta,quia electionem rectã facit virtus moralis,ſed ea inuenire quorũ gratia
fit electio non eſt virtutis moralis,ſed prudentiæ,quæ,& inuenit,& præcipit quæ ſunt agenda.quare
hoc pacto ſoluitur id quod ſuperius obiectum eſt de prudentia ꝙ videbatur eſſe ſuperflua,quia iuſta
& honeſta,& omnino actus virtutis poterãt homines producere ſine prudentia, nec magis ob eam
erãt apti ad operandum ſicut non ſunt magis apti ad opera ſana producenda ob cognitionẽ medici
næ:ſoluit inquã phs altius repetens ac dicens quòd ad operatiões quæ ſint ſm virtutẽ ab viro ſtudio
ſo factæ per ſe,& non per accidens,requiritur electio bona quã rectã facit moralis virtus,& vt illius
gratia agãtur,ſed prudentia eſt illa quæ neceſſario requiritur vt perſpiciat ꝗ ſunt illius gratia:exquo
cũ electione,& virtute morali ſit cõiuncta oportet,& requiritur neceſſario.Addit vlterius phs ad hoc
declarandum,quòd eſt in animo quædã vis,& potentia:quã dicere ſolent aptitudinem quãdã perſpi
ciendi ex ipſa natura,cuius abſentia videtur eſſe ſtultitia:hæc cum ſit naturalis apta eſt ad agendum:
& attingendum ea quæ perducunt ad propoſitum,& intentum finẽ ab appetitu ſiue ſtudioſo,ſiue vi
tioſo.poſſumus.n.ea vti & abuti,quare bifariã eſſe poteſt,quædã laudabilis ſi intẽtio ſit bona, quæ-
dam econtra ſi intentio ſit mala.verum cum ſit potẽtia apta ad ſuſcipiendũ,& bonum,& malum ha
bitum,ſi ſuſcipiet bonum habebit prudentiã,ſi malum habebit malitiã,quæ eſt eius malus habitus
& quaſi quædã peruerſa prudentia,licet nullo modo prudẽtia appellãda ſit,ſed malitia quædã & aſtu
tia.non vult autem phs quod vna,& eadem potentia de ſe ſit bona,& mala,ſed poſſit ſuſcipere habi
tum bonum ipſam prudentiã,& tũc eſt laudabilis,vel habitum malum ipſam malitiã vel aſtutiam,
& tunc eſt vituperabilis,& dicit philoſophus quòd homines ſolent appellare prudẽtes aſtutos,quia
ſunt apti ad perſpiciendum,ſed impropriæ,quia confundunt.nã aſtutus & malitioſus præſupponit
finem prauum intentum ab appetitu:prudens vero præſupponit bonum finem,& inuenit bona me-
dia quæ ducunt ad illum,quare impropriæ tales dicuntur prudentes.nã prudentia eſt habitus lauda
bilis,aſtutia vero & malitia eſt vituperanda:& addit quòd prudentia non eſt talis vis,nã eã præſup
ponit ſicut habitus potentiã ſine qua eſſe non poteſt cum ſit eius perfectio,ſed illi potentiæ percepti
uæ quæ eſt tanꝗ oculus quidam imprimitur ipſe habitus,& ipſa virtus prudentiæ,ex ijs patet quod
prudentia non eſt ſine electione, electio non eſt ſine virtute morali,ergo prudentia non erit ſine virtu
te morali.dirigit.n.prudentia hãc vim ad ea omnia inuenienda bona quæ ducunt ad bonũ finem.ra
tiocinationes enim.i.diſcurſiones quibus procedit prudentia ad inuenienda media in rebus agẽdis
habent principium.ſ.finẽ ſibi propoſitum,& intentũ ab appetitu,& talis eſt bonus finis,& talis bo-
no viro apparet.,eſt.n.natura virtutis vt feratur ad bonum finẽ:vitij vero ad prauũ.corrumpit.n.iu
dicium ipſa prauitas cauſaq; eſſe videtur vt fiat error circa principia rerum agendarum.i.circa fines.
vnde antea in capitulo prudentiæ,nã principium inquit rerum agendarum,ideſt vt patet:gratia cu-
ius ſunt ipſæ.i.finis,ei vero qui corruptus eſt ob voluptatẽ,aut dolorem,cõtinuo non videbitur prin
cipium ipſum nec huius gratia,& cætera,& hæc ei correſpondet.atq; hoc non niſi bono viro vide-
tur atq; apparet.prauitas.n.peruertit,& cætera.concluditur ex ijs omnibus quòd prudentia non po
teſt eſſe ſine virtute morali,& quòd eſt neceſſaria ad virtutes moris,& honeſtas operationes exercen-
das ſecundum virtutem,& quòd operatur ad felicitatem humanã.in ſequenti vero capitulo oſtẽdet
etiã quòd virtus moralis non poteſt eſſe ſine prudentia. NON ob ipſa. }i.non gratia ipſorum ho
neſtorum,quia ſi feciſſent ob ipſa eſſent forſitan dicendi ſtudioſi. IPSARVM gratia. } Veluti vt 107
agat non timore,aut alia cã,ſed ipſarum gratia veluti propter iuſta eſſe vt ita loquar,& agat honeſta 108
propter honeſtatem & honeſtatis gratia.Sed percipere.ſ.media quibus aſſequamur finem bonũ nõ
eſt virtus.

eſt virtus moralis,ſed alterius potentiæ vt declarat.Malitioſos,improprie dicimus.Huic oculo.i.ta
li potentię perſpiciendi.Imprimitur,tanquam forma quædam perfectiua ipſe prudentiæ habitus.
109 NEC abſq; virtute.}.ſ.morali.concurrit enim appetitus rectus,& conuenit cum ipſa prudẽtia.Ra-
tiocinationes.ſ.quibus procedit prudentia ad inueniẽda media.Principium habent.ſ.finem ipſum
intentum ab appetitu.Optimum.vel ſimpliciter vel in genere vel reſpectu eorum quæ aguntur ob
110 ipſum finem HOC ſane.}ſcilicet optimum quod contigent ita tamen vt ſit vere bonum.Circa
principia rerum.i.circa fines.Ex dictis patet quod prudentia eſt vtilis,& neceſſaria ad virtutes moris
& quod ipſa operatur multum ad felicitatem humanam conſequendam.

De natiua uirtute:uirtutum,& prudentiæ cõnexione. Cap.XIII.

111 COnſiderandum autem iterum eſt & de uirtute.Etenim ut pruden-
tia ſeſe habet ad habilitatem,quæ non eſt idẽ,ſed ſimile:ſic & pro-
prie uirtus ſeſe habet ad naturalẽ uirtutẽ.Omnibus.n.ſinguli mo-
res ineſſe quodam modo natura uidentur.etenim & iuſti natura:
forteſq;,atq; ad temperantiam nati uidemur:cæteraq; continuo habemus ex
ipſo ortu.Sed eſſe tamẽ quærimus aliquid aliud,quod eſt proprie bonum:&
talia nobis alio mõ ineſſe.Pueris enim ac belluis naturales habitus inſunt.At
abſque mente nocere uidentur. Atque ut robuſto fit in corpore ſine oculis ſe
mouente(errat enim uehementer ex eo quia non habet uiſum)ſic & hic acci
dit.Si uero mẽtem accęperint,in agendo differt.atque habitus ille ſimilis,tũc
112 erit proprie uirtus. Quare ut in opinatiuo duæ ſunt ſpecies:habilitas, atque
prudentia:ſic & in morali ſunt duæ,una naturalis uirtus,altera proprie uir-
tus. Atque harum ea quæ eſt proprie uirtus:non fit ſine prudentia. Quapro-
113 pter inquiunt uirtutes omnes,prudentias eſſe.& Socrates partim recte quęre
bat,partim peccabat,peccabat quia uirtutes omnes,prudẽtias eſſe putabat:be
ne dicebat q; non eſſe ſine prudentia ipſas aiebat.Hoc autem huius indicium
114 eſt.etenim nunc omnes cum uirtutem diffiniunt: dicẽtes ipſam habitum eſſe,
& afferentes ea circa quæ uerſatur,addunt ſecundum rectam rationẽ.Viden-
tur igitur omnes uaticinari quodam modo talem habitum eſſe uirtutẽ,qui eſt
ſecundum prudentiam.oportet autem parumper migrare.eſt enim is habitus
uirtus:qui non ſolum eſt ſecundum rationem rectam,ſed cum recta etiam ra-
tione.recta autem de talibus ratio ipſa eſt ſane prudentia.Socrates igitur uir-
tutes ipſas rationes eſſe arbitrabatur.Omnes enim ſciẽtias eſſe dicebat.at nos
cum ratione eſſe cenſemus.Patet igitur ex dictis:fieri non poſſe ut ſine prudẽ
tia ſit homo proprie bonus,& abſque morum uirtute prudẽs.At enim & ea
115 ratio qua quiſpiam diſſeruerit ſeparari uirtutes:hinc ſolui poteſt. non enim
idem ad omnes ſuſcipiendas aptiſſimus eſt ingenio:quare aliam iam accæpit,
116 aliam nondum accæpit.Hoc enim in naturalibus quidem uirtutibus fieri po-
teſt.at in ijs quibus abſolute dicitur homo bonus:fieri nequit.Etenim cũ pru-
117 dentia quę eſt una,ſimul inerunt uniuerſæ.Conſtat autem & prudentia opus
eſſe,etiam ſi non eſſet actiua,quia partis eſt uirtus.& ſine prudentia,ſineq; uir
tute:electionem rectam non fore. altera nanque finem: altera ea quæ ſunt ad
118 finem agere facit. At uero neque ſapientiæ pręeſt: neque præſtabilioris eſt
partis:ſicut neque ars medendi præſidet ſanitati.Non enim utitur ipſa,ſed ui
det ut fiat.illius igitur gratia(non illi)iubet.Prӕterea ſimile eſt ac ſi quiſpiam

facultatem ciuilem principem eſſe deorum aſſerat: propterea quòd præcipit de omnibus quæ aguntur in ciuitate.

COMMEN.

CONSIDERANDVM autem.} Hoc eſt ſecundum capitulum huius tractatus, in quo po- 111
ſtea quàm antea oſtendit prudentiam eſſe connexam cum virtutibus moralibus: nũc vice verſa declarat ipſas virtutes morales ſine prudentia eſſe non poſſe, & item omnes virtutes eſſe ſimul, qa ſunt vnà cum prudentia. diuiditur autem hoc capitulum in tres partes quæ ſuis locis patebunt, in prima igitur parte probat quòd virtus moralis non poteſt eſſe ſine prudẽtia, & ad hoc declarandum præmittit duas ſententias: prima eſt talis, ſicut eſt in parte animæ rationali actiuæ vbi eſt ipſa prudentia: ſic eſt in ea parte vbi ſunt virtutes morum, ſed in illa parte rationali eſt vis quædam naturalis, & habilitas quædam perſpiciendi, ita erit in iſta virtus vel potentia naturalis qua anima ſuſcipere poteſt virtutes morum. diximus enim antea de prudentia quod illa præſupponit quandam habilitatem naturalem, quæ ſuſcipere poteſt bonũ habitum & malum: bonum ipſam prudẽtiam, malum ipſam aſtutiam ſiue malitiam. dico igitur quòd ſicut ſe habet prudentia ad habilitatem illam naturalẽ quæ non eſt prudentia, ſed habet ſimilitudinem cum illa cum poſſit eam ſuſcipere in ſe, eodẽ pacto ſe habet virtus proprie, ideſt moralis ad eam virtutem quæ non eſt proprie uirtus, ſed eſt naturalis uirtus, & quaſi habilitas, & potentia quædam naturalis, & hoc probat ex communi hominũ opinione qui putant uirtutes quaſdam naturales eſſe in appetitu ſenſitiuo, & in ea parte ubi morales ſuſcipiuntur uirtutes. quidam enim fortes quidam temperati, quidam iuſti uidentur eſſe natura, & à primis inuitamentis noſtræ generationis. poſt hanc ſententiam declaratam oſtendit philoſophus non ſolum tales naturales uirtutes ineſſe homini, ſed alias etiam eſſe quæ proprie dicuntur uirtutes probando hoc pacto, proprium bonum hominis, & uirtus proprie dicta non poteſt lædere hominem, & habentem, ſed naturales lædere poſſunt, ergo tales uirtutes non ſunt bonum hominis, & uirtutes proprie dictę, quare ponere alias uirtutes oportet præter naturales, ratio patet exemplo puerorum & beſtiarum. nam pueri habent aptitudinem ad fortitudinem, temperantiam, & huiuſmodi, & denominantur tales ob illas aptitudines naturales. uerum cum non habeant uſum rationis, & mentis uidentur lædere poſſe ſi ipſis abutantur. beſtiæ uero nonnullę fortes, aliæ manſuetæ, uel prudentes dici ſolent per quaſdam ſimilitudines: & cum non habeant rationem & mentem, nocere interdum uidentur tales uires. itaque ut robuſtum corpus animalis bruti ſiue hominis, carens uiſu, ſi moueatur: offendi uehementer erraré que uidetur, ſic naturalis uirtus ſi ſit in aliquo ſine lumine rationis, & uirtutis proprie dictæ occaſionem prębet habenti ut uehementer lædatur. Ex quo patet quòd uirtus naturalis non eſt proprie uirtus nec proprium hominis bonum, quare alias oportet eſſe uirtutes, quæ ſint propriæ, & cum ſint cum recta ratione tanquam cum uiſu, & oculo ducente: non poſſunt offendere neque errare. ex ijs quę dicta ſunt ulterius affert tertiam ſententiam ob quã aliæ ſunt allatę, ſcilicet quòd uirtus morum non eſt ſine prudentia quam probat hoc pacto. mens & recta agendi rõ eſt ipſa prudentia, ſed uirtus moralis non eſt ſine mente, & recta ratione agendi, ergo uirtus moralis non poteſt eſſe ſine prudentia. patet ratio, quia prudentia eſt habitus mentis conſultatiuę, & recta agendi ratio ut antea uidimus. uirtus autem morum non eſt ſine recta ratione, naturales enim uirtutes eſſe poſſunt ſine ratione recta, morales nõ poſſunt, & ſic ordine habemus has tres ſententias, & concluſiones probatas. prima quòd ſicut uis & habilitas illa naturalis perſpiciendi ſe habet ad prudentiam, ita ſunt naturales uirtutes, quæ ſe habent ad uirtutes morales, ſecunda quòd naturales uirtutes non ſunt proprium hominis bonum, nec ſunt uirtutes proprie dictæ. tertia qua concluditur quòd uirtus moralis non poteſt eſſe ſine prudentia ut ſucceſſiue patet. ETENIM ut 111
prudentia.} Quia ſicut prudentia perficit, & dirigit vim illam naturalem, & habilitatem perſpiciendi ſic uirtus moralis illam naturalem uirtutem, vel perinde eſt quòd ſicut prudentia non eſt ſine virtute morali, ſic moralis uirtus non eſt ſine prudentia, quodammodo, quia neque natura proprie inſunt, neque præter naturam ipſę uirtutes, ſed ſunt aliæ uirtutes proprie dictæ præter iſtas naturales quæ acquiruntur per iſtas. ILLE ſimilis.} ſ. uirtutibus naturalibus. IN opinatiuo.} i. in mente 112
cõſultatiua & actiua. notandũ quòd eſt ſimilitudo quædã inter uirtutes ſeu aptitudines naturales, & uirtutes ꝓprie dictas, qa ſunt perfectiuę illarũ potentiarũ, & ideo appellantur virtutes proprię, nã in ſpeculatiua parte aię, quædam eſt aptitudo ad ſuſcipiendam ſcientiam ſimilis ſcientiæ, non tamẽ eſt idem. quia talis uis ſine ſcientia propria põt errare, & talis uis appellari põt acumen intellectus atque ingenij, ſimiliter in actiua eſt parte aiæ habilitas, & aptitudo perſpiciẽdi ſimilis prudẽtiæ, quæ tamẽ non eſt prudentia ut oſtendimus, ſic eſt de alia parte animi, ideſt de appetitu, qui eſt ſedes, & domicilium virtutum moralium, vbi ſunt potentiæ naturales, quibus alij ad fortitudinem, alij ad tẽperantiam,

tiam,alij ad aliud ferri videntur,& ſuſcipere poſſunt habitus,& virtutes proprie dictas. tales igi-
tur aptitudines dicuntur in appetitiuis preſertim vbi non habent proprium nomen,virtutes natu-
rales non quòd ſint proprie virtutes,nullæ enim proprie dictæ inſunt nobis natura vt in ſecũdo ethi
corum oſtendit philoſophus,ſed dicuntur quodammodo naturales,quia per tales potentias, & vi-
res ſumus apti natura ad illas ſuſcipiendas,vnde in ſecundo nec natura inquit,nec præter naturam
in nobis virtutes efficiuntur,ſed ſumus quidem ad ipſas ſuſcipiendas apti natura. & item potentes
quidem ſumus natura,boni vero non efficimur, aut mali natura.ex quibus patet quòd virtutes il-
lę quas philoſophus appellat naturales eſſe aptitudines,& vires ad ſuſcipiẽdas virtutes,non autem
virtutes proprie dictas, patet etiam quòd virtutes morales, & proprie dictæ non poſſunt eſſe ſine
113 oculo prudentię,ſed neceſſario ſunt cum ea coniunctæ. QVAPROPTER inquiunt virtutes.}
Ad probandam eandem concluſionem quòd virtutes morales non ſunt ſine prudentia affert anti-
quorum ſententiam:qui dixerunt omnes virtutes eſſe prudentias vt Socrates & ſocratici omnes.ar-
guebant enim hoc pacto,omnis habitus qui eſt recta ratio agendi eſt prudentia,omnis virtus eſt hu
iuſmodi,ergo omnis virtus eſt prudentia,& dicit philoſophus quòd iſti partim bene dicebant, par-
tim errabant.errabant enim in hoc quia dicebant omnes virtutes eſſe prudentias.differt tamen vir-
tus moralis à prudentia. Nam virtus moralis non eſt cognitiua,prudentia eſt cognitiua. præterea
virtus moralis eſt in appetitu,prudentia in intellectu,quare non bene dicunt quòd virtutes mora-
les ſint prudentiæ, & errabant in hoc.in eo autem bene dicebant, quòd virtutes morales non poſ-
ſunt eſſe ſine prudentia,& nos idem aſſerimus:ex quo confirmat ſententiam ſuam ſuperius allatam.
notandum quòd Plato in libris ciuilis ſcientiæ inducit Socratem differentem de rebus ciuilibus, &
ibi dicit virtutes eſſe rationes non quod omnino ſint idem ſed quòd à recta ratione proficiſcantur,
& ea indigeant,quod etiam innuit philoſophus cum bene ſenſiſſe Socratem inquit in eo, quia aſſe-
rebat virtutes non eſſe ſine prudentia.quòd ſi ſane intelligamus ſententiam Socratis vt eſt intelligen
114 da:videbimus illam conuenire cum ſententia philoſophi. HOC autem huius indicium eſt.}Ad
eandem ſententiam probandam accommodat philoſophus teſtimonium eorum philoſophorum,
qui æquales temporibus ſuis diffiniebant virtutem dicentes eſſe habitum circa actus vel affectus vt
recta præſcribit ratio,ex quo percipi poteſt quòd prudentia eſt annexa cum virtutibus moralibus,
deinde emendat philoſophus aliquantulum iſtam ſententiam dicendo quòd parumper digredien-
dum eſt ab iſtis.nam ipſi videntur vaticinari quòd virtutes indigent prudentia & præcepto, & dire-
ctione rectę rationis,quòd & ſi verum ſit,tamen vlterius eſt etiam addendum.vbi enim dicũt quòd
virtus eſt habitus ſeſe habens vt recta præſcribit ratio i dicere etiam oportet quòd eſt habitus ſimul
cum recta ratione,quia non valet,hic habitus dirigitur à recta ratione ergo eſt cum recta ratione.nã
ſeruus per habitum obediendi quem habet obedit domino ſuo prudenti,& recte facit quæ ille præci
pit,non tamen eſt virtus in ſeruo licet ſit habitus directus à recta ratione, quia talis recta ratio non
eſt in ſeruo. quare dicendum quòd virtus eſt habitus electiuus in mediocritate conſiſtens noſtra ex
parte terminatus recta ratione,ita vt ſimul ſit cum ea quia non videtur ſequi,determinatur ſecundũ
rectam rationem,ergo eſt cum ea.ſed bene econtra valet,his dictis addit vlterius ad ſuum propoſitũ
philoſophus quòd Socrates putabat omnes virtutes eſſe rationes,quia dicebat omnis ſciẽtia eſt ra-
tio,omnis virtus eſt ſcientia:ergo omnis virtus eſt ratio.nam in tertio etiam dicit philoſophus cum
de fortitudine loquitur,quapropter inquit Socrates fortitudinem ſcientiam eſſe putauit.videtur.n.
homo procedere per virtutes ad res agendas ordine quodam,& quãuis non ſit ſcientia proprie dicta
per ſimilitudinẽ tamen dicitur virtus,ergo ratio recta erit vt ille ait cum ſit ſcientia quædã.nos autẽ
inquit phs non dicimus eſſe rationes,ſed cum ratione.ſ.recta eſſe cenſemus. vltimo concludit quòd
virtus moralis non põt eſſe ſine prudentia vt in hoc capitulo declarauit, & quòd prudentia non põt
eſſe ſine morali virtute vt in præcedenti capitulo oſtendit:ideo dicit quòd fieri non põt vt ſine prudẽ
tia ſit vir bonus,& habeat virtutes morales,aut ſit prudẽs ſine virtutibus,ſcilicet moralibus.i.quin
115 ſit bonus vt antea dixit. AT enim & ea ratio,qua quiſpiam.}Hæc eſt ſecunda pars huius capituli:
in qua ſoluit argumentationem,& obiectionem nõnullorum:qui dicebant virtutes morum nõ eſſe
ſimul,& phs ait quòd ex dictis noſtris ſequitur ꝙ virtutes morũ ſint ſimul,ſed ratio eorũ qui contra-
dicunt ſolui poteſt hoc modo.afferamus primo rationẽ eorũ quæ eſt talis, is qui habet aptitudines
non ęquas:nec pariter ad ſuſcipiendos diuerſos habitus:fit vt ſuſcipiat vnum habitum ſine reliquis
aut hunc vel illum,& non iſtum,ſed homo eſt huiuſmodi,quia non eſt æque omnis homo aptus ad
eaſdem virtutes pariter,ſed magis ad hanc q̃ ad illam,& hic magis ad fortitudinẽ ille magis ad tẽpe
rantiam,& cũ ſint variæ iſtę perfectiones,& obiecta & operationes earũ diuerſę,& inſup aptitudines
naturales,videtur eẽ quoquo mõ veriſimile vt non oẽs virtutes ſint ſimul,& hæc ratio videtur proce-
dere cõtra ſñiam philoſophi:ideo dicit quòd talis ratio ſoluetur iſto mõ quo diximus quòd virtutes
morales non pñt eſſe ſine prudẽtia & ecõtra. HOC enim ipſum in naturalibus.}Soluit eorũ ratio-

nem philoſophus dicendo quòd eorũ ratio videtur valere quoquo modo in virtutibus naturalibus:
quia fieri põt vt aliquis ſit magis aptus ad vnam virtutẽ q̃ ad aliã, ſed in virtutibus proprie dictis, q̃
acquiruntur opera noſtra hoc fieri non põt:quin vbi eſt vna virtus ibi ſint reliquę: & hanc ſententiã
probat hoc pacto. vbicunq; eſt prudentia ibi ſunt omnes virtutes, ſed vbicunq; eſt vna virtus ibi eſt
prudentia:ergo vbicunq; eſt vna virtus ibi ſunt omnes virtutes. maior probatur quia vbicunque eſt
prudentia vere ibi eſt appetitus ſemper paratus obedire rationi, & ex conſequenti ibi eſt omnis pro-
bitas, & omnis virtus. minor eſt clara ꝙ vbi eſt vna virtus ibi eſt prudentia cum nulla virtus moralis
poſſit eſſe ſine recta ratione, ideſt prudentia. notandum quòd virtutes dupliciter dicuntur. vno mo-
do impropriè & naturales, quę oriuntur ab ipſa natura per diſpoſitiones quæ ſequuntur complexio
nem corporis humani, & inſtrumentorum eius, & cum vnum corpus plerunq; non habeat æque oĩa
inſtrumenta bene diſpoſita niſi ſit temperatiſſimum in omnibus partibus cum inq̃ ita ſit plerũq; ſit
vt vnus homo habeat aptitudinem ad vnam virtutem magis:q̃ ad aliam. Alio modo proprie dicun
tur virtutes:ſecundum quas homo ſimpliciter, & abſolute dicitur vir bonus:per primas. n. non dici-
tur abſolute uir bonus:ſed ſecundum quid & aliqua ex parte, vt ſi dicatur bonus ad ſuſcipiendas ta-
les virtutes vel tales operationes exercendas. hac diſtinctione percipitur quòd euenire põt in natura-
libus potentijs, & virtutibus improprie dictis quod non pariter, & æque ſint in vno aptitudines illę
ſed magis vna q̃ alia, ſed in virtutibus morum non poteſt fieri:cum noſtris operationibus acquiran
tur. verum cum adeſt ipſa domina prudentia, omnes alię circunſiſtũt virtutes: & appetitus rectus, &
paratus obtemperari rectę rationi. ſecus enim ſi eſſet, tunc prudentia deficeret ab aliqua operatione
virtutis, & ab aliqua re agenda recte:ex quo ſequeretur quòd non eſſet vere prudentia nec habitus cũ
vera ratione actiuus, ſed perfecte prudens, & ſimpliciter prudens eſt ille, qui ſimpliciter in omnibus,
& circa ſingula recte ſe habet, & cum vera ratione. concluditur ergo quòd qui habet prudentiam ha-
bet omnes virtutes morales, & qui habet vnam, habet prudentiam, ergo omnes virtutes ſunt ſimul
cum prudentia, & ſimul inter ſe, diſtinguuntur tamen ratione, & diffinitione, re aũt ſimul ſunt quaſi
connexę nodo, & vinculo prudentiæ. CONSTAT autem opus eſſe prudẽtia. ℈ Hec eſt tertia pars 117
huius vltimi capituli, in qua philoſophus breuiter repetit ſolutiones illas duas factas in primo capi
tulo, & etiam affert tertiam ſolutionem quam in hunc locum diſtulerat. repetit igitur breuiter ſolu-
tionem factam contra illos qui dicebant ſapientiam, & prudentiam non eſſe neceſſarias ad vitam, &
felicitatem humanam, & hoc magis repetit de prudentia, quia multa dixit de ea cum oſtẽderet ſimul
eſſe cum virtute morali quaſi dicat. quòd ſi prudentia nõ eſſet principium agendi vt eſt, & homo, cõ-
cederetur, vobis tamen eſſet expetenda de ſe in vita humana cũ ſit perfectiua intellectus actiui vt an-
tea diximus. talis. n. potentia intellectiua nõ debet eſſe fruſtra in nobis, & idem etiã de ſpeculatiua di-
ci poteſt, quia ẽt tantũ conferunt ad felicitatem humanam vt vtraq; operatio ſm iſtas ſit felicitas. ſ.
alia actiua alia ſpeculatiua, vt apparebit in. x. huius libri ethicorũ. deĩde repetit ſecundã ſolutionẽ
dicendo quòd ex dictis patet quantum prudentia faciat ad felicitatem cõſequendam, duo. n. ſunt q̃
requiruntur ad actionem finis, & ea quæ ducunt ad finem. finem proponit virtus moralis, prudẽtia
vero media inuenit bona quæ ducunt ad talem finem, & dijudicat omnia recte, & præcipit ea quæ
ſunt agenda, & ſtatuit mediocritatem actuum, & affectuum, & ipſarum virtutum adeo vt quaſi ea-
rum fortuna eſſe videatur. quòd ſi vnaquęq; virtus operatur in nobis, iſta tamen magis quàm aliæ
quia oſtendit obiectum bonum, & percipit illud, & proſequitur inueniendo media bona, & iubet vt
ea fiant quibus conſequi poſſimus bonum finem, & ideo philoſophus oſtendit nobilitatem huius
virtutis contra oppoſitionem illorum declarando quòd illud eſt perfectum quod etiam de ſe ſine vl-
la vtilitate, & commodo eſt expetendum. alio modo, illud eſt expetendum maxime à quo profluit ali
quod præclarum bonum, prudentia eſt huiuſmodi cum ſit, quaſi quædam forma virtutum moraliũ:
& cum ſit cauſa vt vbicunque ſit illa ſint etiam omnes virtutes, quod cum antea oſtenſum ſit: con-
gruum fuit repetere ſolutiones prædictas vt renouaret nobilitatẽ huius virtutis, & oſtenderet quan-
tum ſit neceſſaria ad vitam humanam:incidit etiam in hanc breuem replicationem philoſophus vt
inde commode accederet ad ſoluendam dubitationem motam in ſuperiori capitulo de nobilitate ſa
pientiæ atque prudentiæ, quam nunc ſoluere intendit. AT vero neque ſapientię præeſt. ℈ Soluit 118
philoſophus obiectionem dictã. dubitabatur enim ſuperius, quia videbatur quòd prudẽtia eſſet no
bilior ſapientia, cum prudentia obtineret locum architecturę, & iuberet de alijs facultatibus, quas
vellet eſſe in ciuitate: & quouſque & cætera. oſtendit igitur philoſophus quòd talis ratio non valet,
& quòd ſapientia eſt nobilior, quàm prudentia cum ſit in nobiliore potentia animæ, & habeat no-
biliorem finem ad quẽ videtur ordinari prudẽtia, ille habitus q̃ eſt perfectio, & virtus nobilioris par-
tis animæ eſt nobilior, quàm alter qui eſt virtus ignobilioris. at ſapientia eſt huiuſmodi reſpectu pru-
dentiæ, ergo ſapientia eſt nobilior quàm prudentia, patet ratio, q̃a ſapientia eſt perfectio intellectus
ſpeculatiui:prudentia actiui, & manifeſtũ eſt ꝙ intellectus ſpeculatiuus excedit actiuũ nobilitate, ſed
ad ſolutionem

ad ſolutionem eius quod obijcitur quod prudentia iubet animaduertendum eſt: quod aliud eſt iubere huic: aliud iubere de illo: non ergo ſequitur quodcunq; iubet ſimpliciter præſtantius eſt: & affert duo exempla. nã medicina iubet, non tamen ſanitati, quia eſſet nobilior ſanitate, & tamen nõ eſt nobilior vt ordinatur ad illam, ſed bene iubet gratia ſanitatis. nam ad hoc vt aliquis ſit nobilior altero ob iubendi imperium oportet vt iubeat illi ſicut architectus artificibus manufactiuis, ſed prudentia eſt architectura reſpectu aliarum facultatum actiuarũ, & ſi iubet de ſapiẽtia vel gratia illius, tamẽ nõ iubet illi. deinde affert aliud exemplum quod ſumitur à facultate ciuili dicendo, quòd ſi hoc eſſet vt ob hunc ſuum iubendi modum eſſet nobilior, ſequeretur quod eſſet nobilior deo vel rebus diuinis, quòd eſſet abſurdum. quia iubet gratia illius de religiõe, & cultu diuino. diſponit facultas ciuilis de omnibus quæ ſunt in ciuitate, & eorum curam habet, inter quæ ſunt templa, & ſacra & omnino cultus diuinus. quare patet quòd, & ſi prudentia iubeat de ſapientia, & gratia illius, non tamen eſt nobilior eaecum non iubeat ei. notandum quòd prudentia eſt præclarus habitus ob multas rõnes quas vidimus, tamẽ ſi cõferatur cum habitibus ſpeculatiuis videtur eſſe inferior. primo intellectus, & ſciẽtia ſunt de neceſſarijs & perpetuis, prudentia de ijs quæ fiunt à nobis, & poſſunt aliter ſe habere. præterea illi habitus ſunt virtutes nobilioris potẽtiæ animæ, ſcilicet intellectus ſpeculatiui, prudẽtia vero actiui, quare ſi ſcientia & intellectus ſunt nobiliores ipſa prudentia multo nobilior erit ſapientia, quàm illa, verum ſi diſcurramus per ſingulas cõditiones, reperiemus ſapientiam mirum in modum excedere ipſam prudentiã in nobilitate. primo quia eſt in nobiliore potentia animæ vt dicit philoſophus: deinde verſatur circa nobiliora obiecta, id eſt circa perpetua & neceſſaria, & præcipue, quia verſatur circa ſubſtantias ſeparatas. habet etiam nobiliorem finem cum ſpeculatio anteponatur actioni. non enim videtur quieſcere homo in actiua felicitate, ſed videtur velle vlterius progredi quo ad fieri poteſt. Præterea ſi prudentia ita ſe habet ad ſapientiam vt medicina ad ſanitatem, & medicina videatur iubere gratia ſanitatis, & ob eam operari, ſic prudentia videbitur ad ſapientiam ordinari, & finis forſitã illius ad finem illum præſtabiliſſimum omnium humanorum dirigi & ordinari, ſed hæc in decimum librum differantur. hic tantum intelligatur quòd ſapientia eſt nobilior prudentia vt dicit philoſophus. verum cum dictum ſit, & in præcedenti capitulo, & etiam in iſto quod prudentia non poteſt eſſe ſine virtutibus moralibus, deinde quòd virtutes morales non poſſunt eſſe ſine prudẽtia. demum quòd virtutes morum omnes ſunt ſimul circa hæc, & ob hæc. dubitatur vtrum ſit verũ id quod dicitur à philoſopho. quòd data vna virtute ibi etiam ſint reliquę omnes, & ſunt ſimul, hoc non videtur verum, & probatur his rationibus, quicunq; eſt magis diſpoſitus ad vnam rem ſuſcipiẽdam quàm aliam, & non æque ad omnes, videtur nunc vnam nunc aliam, & omnes pariter ſuſcipere, ſed quilibet ferme homo videtur reſpectu virtutum ſuſcipiendarum magis diſpoſitus, & aptus ad vnam ſuſcipiendam quàm ad aliam, ergo videtur nunc vnam nunc aliam ſuſcipere, & non pariter omnes: Item nullius virtutis operationibus acquiritur alia virtus præter eam quæ eſt propria operationis illius, ergo operationibus virtutis vna tantum acquiritur virtus, & non omnes vt ſtatim ſequatur quòd vbi ſit vna ſint reliquę, patet ratio iſta: quia ex ſimilibus operationibus ſimiles generantur habitus, vt inquit philoſophus, & virtutes ſunt diſtinctæ ſecundum potentias, operatiões, & obiecta ut uidimus: non ergo ex qua uis operatione quę uis uirtus, ſed determinata acquiritur. Itẽ fieri non poteſt ut omnes operationes uirtutũ, & ſtudioſas producamus, ergo fieri non poteſt ut omnes ſimul acquirantur, quare non erunt ſimul omnes ita ut una data reliquę etiam intelligantur adeſſe, oppoſitum tamen uidetur ſentire philoſophus cum dicat & probet: quòd ubicunque eſt ipſa uirtus prudentiæ ibi ſunt omnes uirtutes, pro ſolutione eorum quæ dicta ſunt ponuntur primo duæ opiniones. quarum prima eſt, quod uirtutes bifariam dicuntur, quædam neceſſariæ ut per illas homo euadat bonus, quædam non ſunt neceſſariæ quamuis per eas euadat homo bonus. neceſſariæ ſunt illę quatuor quas iſti appellant cardinales, ſcilicet prudentia, iuſtitia, fortitudo, temperantia, & ſine iſtis dicunt fieri non poſſe virum bonum. præter has ſunt liberalitas, manſuetudo, & aliæ morales, quas dicunt eſſe utiles, non tamen neceſſarias ad hoc ut quis bonus euadat, dicunt pterea quod bonus tripliciter dicitur, primo modo improprie ob aptitudines naturales, ſecundo modo ſecundum quid: ut bonus citharœdus: tertio modo uir bonus ſimpliciter qui illas quatuor habet uirtutes. dicunt poſt hæc quòd philoſophus quando loquitur de cõiunctiõe uirtutum, intelligit de illis quatuor principalibus ita ut illę ſint quæ neceſſario requirantur ad cõſtituendum uirum ſimpliciter bonum, & illę alię non ſunt neceſſariæ quãuis conferant, & dicunt quòd data una uirtute de illis quatuor alię ſequuntur, & omnes alię. ſ. tres ſunt cum prudentia, & quod hoc intelligit phs cum dicit ꝙ ubi prudentia eſt ibi ſunt omnes uirtutes, id eſt illę tres. hæc ſententia iudicio meo non uidetur uera: quia phs uult oſtendere uirum ſimpliciter bonum, qui habet omnes uirtutes ſimpliciter non excipiẽdo has uel illas, & diſtinguendo ut faciunt. ſecunda opinio eſt quę uidetur ueri ſimilior quòd uirtus dicitur perfecta duobus modis. uno mõ perfectiõe ſua interna, & propria ut temperantia dicitur pfe-

videtur dare eſſe virtutibus, & ideo cadit in diffinitionē virtutis ipſa prudētia cū dicitur quòd eſt habitus electiuus in mediocritate cōſiſtens reſpectu noſtri determinata rōne. i. à prudentia, quare cum habeāt hoc cōe vinculū tam ex parte prudentiæ ꝙ̄ ex parte virtutum, quia tali mō colligatur, merito dicetur quòd vbi prudentia eſt ibi reliquę erūt virtutes. verū tota vis cōſiſtere videtur in eo vt appetitus redigatur ad mediocritatē, & efficiatur obediēs rationi, quòd ſi vere, & perfecte redigetur ad hāc mediocritatē erit etiam paratus ad aliā, licet non exerceantur operationes. vnde ſi prudentia redigit appetitum ad moderationē irę rediget ēt ad moderationē cupiditatis, quia prudētia eſt latiſſima. nā in paupere pōt eſſe liberalitas licet nō habeat facultates ſaltē ex parte prudentię ꝙ̄ habet appetitum redactū, & paratū ad tales operationes exercēdas. quòd ſi facultas detur operabitur, ſi vere ſit prudēs. præterea totum officiū virtutis videtur conſiſtere in electione bona. quod ſi deſint facultates tñ poterit adeſſe perfectio interna, & appetitus paratus obedire rationi qñcunq; occaſio tulerit, quare vbi eſt electio bona, ibi & ratio vera, & appetitus eſt rectus. nā cum moris quidē virtus vt ante dixit phs habitus ſit electiuus, electio vero appetitus ſequēs deliberationem, propterea, & rationem verā, & appetitum rectū eſſe oportet ſi electio ſit ſtudioſa. itaq; dicere poſſumus quod cum ex proprijs operationibus acquiritur aliqua virtus, vbi primum prudentia adeſt, acquiruntur etiam alię virtutes. i. quædā firma diſpoſitio ad exercendas omnes operationes ſm̄ quālibet virtutem cum facultas, & occaſio tulerit. eſt. n. prudentia cōmunis menſura omnium mediocritatum, aliter prudens nō eſſet perfecte prudens quod eſt abſurdū. his dictis atq; præmiſſis reſpondere poſſumus rationibus quas ſupra poſuimus contra hanc ſententiam. Ad primam cum dicebatur quòd homo non poteſt ſuſcipere ęque virtutes omnes cum habeat aptitudinem naturalem magis ad vnam ꝙ̄ ad aliam, & nō pariter, & ęque ad omnes. dicendum quòd dari poteſt talis homo æque diſpoſitus, vel ſi hoc non ſit, quia rariſſime ſit in naturalibus aptitudinibus, tamen vt dicit philoſophus, non ſequitur, quia virtutes proprie dictæ quibus abſolute dicitur homo bonus nō poſſint eſſe ſimul, immo neceſſario ſunt ob ipſam prudentiam. nam ſi cōcederetur id quod vtplurimum fit vt homo, ſit naturaliter magis aptus ad vnam virtutem quàm ad aliam acquirendam: tamen non ſequitur, quia habeat potentias ſecundum quas poteſt ſuſcipere omnes, licet cum maiore difficultate vnam quàm aliā, verum cum aliquam ex ſuis proprijs operationibus acquirit, diſponitur appetitus quodammodo etiam ad alias ita vt cum prudentia adeſt ſint reliquę virtutes omnes acquiſitæ vt diximus. Ad ſecundam cum dicebatur quòd ex operationibus vnius vna oritur virtus illud conceditur in principio cum oritur habitus, tamen vna cum prudentia omnes alię oriuntur virtutes ita vt ſimul ſint. ad tertiam rationem cum dicebatur ꝙ homo non poteſt ſimul omnes operationes producere: dicendum ꝙ reſpectu affinitatis quam habet virtutes inter ſe, & cum ipſa prudentia ſi acquirat habitum perfecte vnius virtutis ibi immediate aderunt reliquę. quòd ſi non acquireret omnes per operationes: acquireret tamen per electionem quæ eſt actus quidam internus, quare pauper poterit eſſe hoc pacto liberalis, quamuis non habeat facultates, ſcilicet per electionem. tenendum eſt igitur ſecundum ſententiam philoſophi quòd vbicunq; eſt vna virtus, ibi ſunt reliquæ, per hoc quod vbicunque eſt prudentia ibi ſunt omnes virtutes morales. & vbicunque eſt vna virtus ibi eſt prudentia; ergo vbicunq; eſt vna virtus ibi ſunt omnes. nam niſi ſint ſimul videretur quoquo modo talis operari cum difficultate, & tunc non eſſet virtus proprie in eo, ſed potius diſpoſitio quædam nondum perfecta; philoſophus autem non videtur loqui hic de virtute quæ eſt in via generationis cum dicit vna data omnes ſunt ſimul, ſed de virtute exactiſſima & perfecta, quæ cum iungitur prudentiæ fit quidam nodus virtutum, & aggregatum quoddā, & appetitus vt ſæpius diximus promptus eſt, & paratus in quacunque operatione ſtudioſa rationē ſequi. concluditur ergo quòd omnes virtutes morales ſunt ſimul connexę inter ſe, & etiam cum prudentia, ita vt non ſeparentur niſi ratione ſua formali, & diffinitione. ſunt enim hoc pacto diſtinctæ, quia habent diuerſa obiecta circa quæ verſantur, diuerſas etiam potentias quas perficiunt, & diuerſas rationes formales, & tamen in eo in quo vna perfecta eſt, ſunt etiam reliquę ſimul vna cum prudentia ſecundum ea, quæ ex dictis philoſophi colliguntur. hanc ſententiam ſequutus eſt Cicero cū inquit, ſed nequis ſit admiratus cum inter ipſos philoſophos conſtet, à meq; ipſo ſæpe diſputatum ſit: qui vnam haberet omnes habere virtutes: nunc itaque ſeiungam, quaſi poſſit quiſquam qui nō idem prudens ſit iuſtus eſſe, alia eſt illa cum veritas ipſa limitatur, & in diſputatione ſubtilitas, alia cum ad opinionem communem omnis accommodatur ratio, quamobrem vt vulgus ita nos hoc loco loquimur vt alios fortes alios viros bonos, alios prudētes eſſe dicamus, & cætera. Sic ergo habemus egregiam doctrinam virtutum ſummo ordine à philoſopho traditam, quarum aliæ dicuntur morales, quæ collocantur in appetitu, aliæ intellectiuę, quæ collocantur in intellectu ſecundum diuiſionem quàm in fine primi ethicorum philoſophus poſuit.

FINIS.

ARISTOTELIS STAGIRITAE ETHICORVM AD NICO- MACHVM LIBER SEPTIMVS.

IOANNE ARGIROPYLO BYZANTIO INTERPRETE, CVM DONATI ACCIAIOLI FLORENTI- NI COMMENTARIIS.

De heroica uirtute, continentia, & earum oppoſitis. Cap. I.

POſt hæc dicendum eſt alio ſumpto principio, tres eſſe 1
ſpecies eorum quæ circa mores ſunt fugienda : uitium:
incontinentiam, feritatem. Atque contraria quidē duo-
bus manifeſta ſunt. aliud enim uirtutem, aliud continen
tiam appellamus. Ad feritatem autem & immanitatē;
maxime uirtutē eam conuenit dicere, quæ eſt ſupra nos,
heroicam inquã quandam atque diuinam. ut Homerus
de Hectore, propterea ꝙ eximia bonitate prꝑſtabat: dī
centem Priamum introduxit. Nec iam hominis ſane mortalis filius ille. Eſſe
uidebatur: ſed diuo ſemine natus. Quare ſi ex hominibus ob uirtutis exupera
tionem dij fiunt (ut aiunt) talis quidem is habitus fuerit, qui feritati opponi-
tur. Etenim ut feræ, neque uitium eſt neque uirtus: ſic neque dei, ſed hoc quidē
prꝑſtabilius eſt uirtute, illud autem diuerſum quid eſt, à uitio genus. Atque ut
raro fit uirum eſſe diuum: ut appellare Lacones conſueuere cum ualde aliquē
admirantur (dicunt enim uir diuus hic eſt) ſic & ferus, atque immanis eſt in-
ter homines raro. Maxime uero inter nationes barbaras eſt. fiunt autem qui-
dem tales & ob morbos, læſionesq́ principij. & eos etiam homines qui in ui
tijs exuperant : hac infami conſueuimus appellatione notare. Sed de tali qui-
dem diſpoſitione mētio aliqua poſterius fiet. De uitio uero prius eſt dictum.
Nunc de incontinentia, mollitudine, luxurie: & de continentia, atque conſtan
tia eſt dicendum. Neque enim ut idem quod uirtus & uitium neque ut diuer- 2
ſum genus hæc ſunt putanda. Atque ut in cꝑteris egimus: afferre ea quæ uidē-
tur oportet, & dubitare primum. Deinde omnia quæ probabilia ſunt aut ſal-
tem plurima, maximeq́ præcipua circa hos effectus oſtendere. Nam ſi ſoluā-
tur quidem ea quæ difficultatem afferunt, relinquantur autem ea quæ proba-
bilia ſunt: ſatis ſane fuerit demonſtratum. Videtur itaque continentia quidē, 3
conſtantiaq́, ſtudioſa eſſe ac laudabilis. Incontinentia uero & mollitudo: pra
ua, atque uituperabilis. & idem eſſe continens, & perſiſtens in ratiōe: & idem
Et incōtinens, & rationem egrediens. Et incontinens quidem: improba ſciēs 4
improba eſſe, agit ob perturbationem: cōtinens autem cupiditates ſciens pra-
uas eſſe, non ſequitur ob rationem. Et temperantem quidem cōtinentem eſſe
aiunt

aiunt atque conſtantem. Talem autem alij temperantem eſſe omnem: alij nullum dicunt. Et item intemperantem incontinentem eſſe, & incontinentem intemperantem: confuſe nonnunq̄ diuerſos inquiunt eſſe. Interdū etiam ipſum prudentem incontinentem eſſe non poſſe: interdum nonnullos homines qui prudentes, ac habiles ſunt: incontinentes eſſe dicūt. Pręterea incontinentes & iræ, & honoris, & lucri dicuntur. Ea igitur quæ dicuntur, hæc ſunt.

COMMEN.

POST hæc dicendum eſt alio ſumpto principio.] Cum in ſuperioribus libris philoſophus tradidiſſet doctrinam de omnibus uirtutibus tam morum q̄ rationis, quarū virtutum ipſę morales perficiūt appetitum, intellectiuę uero ipſum intellectum tam actiuum q̄ ſpeculatiuum ut diſtincte uidimus: nunc conſentaneum forſitan uidebatur ut iam de felicitate tam actiua q̄ ſpeculatiua concluderet: niſi aliqua prius intercederent cognitu neceſſaria. ſunt. n. nōnulli affectus uel diſpoſitiones circa mores, quæ non ſunt proprie uirtutes uel uitia, ſed habent ſimilitudinem cum illis, & ſunt uel fugienda uel proſequenda ut uitia, & uirtutes, quare cum circa mores ſint ad eundem pertinere uidebatur conſiderare de his, ad quē pertinebat de uitijs, & uirtutibus. merito igitur poſt doctrinam uirtutum hanc phs aggreditur in hoc ſeptimo libro docēdo de heroica uirtute, & immanitate, & de continentia, & incōtinentia, conſtantia & mollitie, poſt hæc de uoluptate, & dolore multa declarat cognitu neceſſaria ut patebit. diuiditur autem hic liber in duos tractatus, in primo affert hos habitus ſiue diſpoſitiones quas diximus, & eas declarat. in ſecūdo docet de uoluptate & dolore. primus tractatus diuiditur in decem capitula. in primo affert tres ſpecies corū, quæ circa mores hominum ſunt fugiēda, atq; eorum cōtraria, & trāſit ad ea declarāda, in reliquis uero capitulis quid agat, & quomodo procedat philoſophus ſuis locis uidebimus. primum capitulum diuiditur in duas partes quæ patebūt, in primis igitur dicit philoſophus proponendo intentionē ſuam quod dicendum eſt alio ſumpto initio, & altius repetito, quia huiuſmodi habitus uel diſpoſitiones nō ſunt proprie uirtutes uel uitia, & ideo non poſſumus ſequi ordinem, quem ſeruauimus in doctrina uirtutum & uitiorum, ſed alio ſumpto initio dicendum eſt inquā tres eſſe ſpecies fugiendorū circa mores. ſ. uitium, incontinentia atq; immanitas ſiue feritas. contraria uero quæ ſunt proſequēda circa mores tria ſunt, quorū duo ſunt manifeſta. ſ. uirtus & continentia, tertium appellat uirtutem heroicam quæ uidetur quoquo modo ſuperare cōditionem humanā, & affert ad hoc ſuum propoſitum teſtimonium Homeri. Itaq; hæc uirtus heroica diuina dicitur: non quia dei ſit, cum ille habeat in ſe omnem perfectionem ſuper eminenti modo: ſed quia facit homines ſimiles quoquo modo deo, ſicut feritas dicitur nō quia ſit ferarū, quia belug nō habent neq; uitia neq; uirtutes, ſed quia facit quoquo modo homines magis ſimiles feris q̄ alia uitia uel fugiēda. uirtus igitur heroica immanitati ſiue feritati opponitur, & probari poteſt hac ratione quam innuit philoſophus, ſummo uitio opponitur ſumma uirtus, & excellētiſſima: ſed īmanitas ſiue feritas eſt ſummū, & plus q̄ uitium. heroica aūt uirtus eſt optima, & plus q̄ uirtus: ergo heroica uirtus immanitati ſiue feritati opponitur. Item rariſſimo uitio opponitur rariſſima uirtus: at feritas eſt uitium rariſſimum: heroica quoq; eſt uirtus rariſſima: ergo feritati opponetur heroica uirtus: & ad hanc ſententiam affert teſtes lacones, qui uirum aliquem uehementer excellentem ſolent appellare tali nomine vt patet in textu. notandum quod homo collocari ſolet inter eſſentias ſeparatas & beluas. nam per intellectum uidetur habere ſimilitudinem cum illis ſeparatis: per appetitū ſenſitiuū cum beluis. cum igitur uiuit ea uita q̄ humana dicitur, aut per uitia aut per uirtutes non uidetur aſſimilari proprie, aut illis ſubſtantijs ſeparatis per uirtutes: aut accedere ad belluas per uitia: ita quod merito dici poſſit brutum animal. nam beluæ non eſt uirtus nec uitium cum non habeat rationem neque electionem: & non eſt etiam ſubſtantiarum ſeparatarū cum omnino careant affectibus. uirtutes uero ſunt circa affectus, uirtutes inquam morales. illę autem ſubſtantiæ ſeparatę uidentur uiuere mente ut in decimo oſtendit philoſophus: cum igitur appetitus hominis obtēperat rationi, tunc homo uiuit per uirtutes morales ut ſtudioſus non tamen uita ſimili ſubſtantiæ ſeparatę, ſimiliter cū appetitus dominatur rationi, tunc uiuit ut homo uitioſus: non tamen adhuc ut fera. uerū cū homo ita uirtute excellat: & ſummū attingit in unaquaq; uirtute ita ut appetitus ſummiſſus rationi pene extinguatur tunc uidetur aſſimilari ſubſtātijs ſeparatis, & uiuere uita quadam excedente conditionē humanam, cum uero appetitus ita obruit rationem, ut pene extincta uideatur, tunc uidetur homo excedere improbitate, & aſſimilari beluis, & deſcendere ad uitam quaſi inferiorem humana vita, & ſimilem uitę ferarū, & ſic fit immanis quidam, ſed hāc uitam immanem dicit pręcipue reperiri apud

barbaros,quia vti videntur ratione,ſed vitium immanitatis quod dicitur pluſq̄ vitium:non modo
ex habitu,& conſuetudine fieri videtur,ſed etiam ex moribus & lęſionibus membrorum.verum hæc
quæ ex morbis eſt non erit vitium & immanitas ſimpliciter: & proprie vt patebit infra.verum cum
de immanitate dicendum ſit poſtea:de vitio & virtute dictum ſit prius.nunc ſequitur oſtendere hos
affectus.ſ.continentiam & incontinentiam,conſtantiam,mollitudinem,quæ ſunt diſpoſitiōes quę-
dam propinque vitĳs & virtutibus,& ſi nō ſint proprię,aut vitia,aut virtutes:ſed in uia vt perſeue
rando in operationibus euadant poſtea talia. NVNC de incontinentia.}Hæc eſt ſecūda pars hu- 2
ius capituli,in qua aggreditur declarationem harum diſpoſitionū vt diximus,quæ nec virtus, aut
vitium proprie ſunt:quāuis non multum abſint ab eis.nam cū continentia,& conſtantia eiuſmodi
ſint vt pugnent cum ratione,& non obtemperent ei ſtatim non ſunt dicendæ virtutes.cum vero tan
dem rationē ſequantur,& ſi cum difficultate,tamen non ſunt à virtute alienæ:de incōtinētia quoq;,
& mollitie ſimili modo dicendum erit quòd non ſunt vitia nec à vitĳs aliena,vt infra latius appare
bit.nam in ipſo incontinente ſit pugna inter appetitū,& rationem,& appetitus ſuperat.in ipſo vero
continente ſit etiam pugna,& tamen ratio ſuperat.at in vitioſo ſine vlla pugna ſtatim appetitus do
minatur.in ſtudioſo vero ſtatim ratio vincit ſine difficultate,ex quibus patet ꝙ cōtinēs non eſt pro-
prie ſtudioſus,& incontinens vitioſus,& continentia non eſt virtus proprie nec incōtinentia vitiū,
licet non multum abſit à vitio vel virtute.oſtendit autem poſt hæc philoſophus modum proceden-
di dicendo quòd faciemus in ĳs ſicut in alĳs cōſueuimus locis. afferemus primo opiniōes antiquo-
rū de his:poſtea ſoluemus aliqua neceſſaria circa iſtos habitus vel diſpoſitiōes. VIDETVR itaq; 3.
continentia quædam.}Hac in parte philoſophus incipit afferre opiniones priſcorum de his diſpo
ſitionibus,& primo quòd continentia,& conſtantia videntur eſſe laudabilia,& ſtudioſa cum ſequā-
tur rationem:incontinentia econtra,& mollitudo eſſe improba quædā & vituperanda. ET inconti 4
nens.}Secunda fuit opinio eorum qui putarunt quòd idem eſt,continens,& conſtans, & perſiſtens
in ratione,& incontinens,& rationem egrediens,& hæc opinio nō videtur vera vt apparebit,& in-
continens quidem.tertia fuit opinio eorum qui dicebant quòd incontinens eſt is qui ſciens impro-
ba agit ob cupiditatem,continēs vero cōtrario modo vt patet.cenſent præterea. quarta fuit opinio
quòd continentia conſtantia & temperantia eſſent idem,quāq̄ eorum nonnulli dicerent hæc nō eſſe
omnino idem,quidam vero penitus idem.Interdū etiam aſſerunt.Quinta fuit opinio de prudētia,
& incontinentia,quia aliqui putabant prudentem non poſſe incontinentem eſſe,quidam vero econ
tra,fieri poſſe cenſebant vt prudentes,& habiles incontinentes eſſent. PRÆTEREA incontinē- 5.
tes.}Sexta fuit opinio quòd continentia non ſolum ſit circa voluptates,ſed etiam circa iram hono
rem,& lucrum,& hæ ſunt inquit opiniones quæ habentur de ĳs.

De continente,& incontinente. Cap.II.

DVbitauerit autem quiſpiam, qui ſit,ut recte quiſpiam exiſtimans 6
agat incontinenter? Scientem igitur inquiūt quidam impoſſibile
eſſe. nam abſurdum eſt(ut arbitrabatur Socrates)ſi ſcientia inſit:
aliud quippiam uincere,& ipſum perinde atque mancipium trahe
re.Socrates enim omnino cōtra rationem ipſam pugnabat,incontinentiamq́
exterminabat.neminem enim exiſtimantem,præter id quod eſt optimū age
re:ſed ob ignorationem dicebat.Hæc igitur ſententia ĳs aduerſatur,quæ ma 7.
nifeſte apparent.Atque quærere oportet quiſnam in ipſa perturbatione ſi ob
ignorationem agit:ignorationis ſit modus?conſtat enim incontinentem non
putare illud eſſe bonum,antequā in perturbatione ſit cōſtitutus. Sunt autem 8.
qui hæc partim concedunt,partim non concedunt.etenim ſcientia quidem ni
hil eſſe ualidius confitentur.at huic non aſſentiūtur neminem agere præter id
quod uiſum eſt melius. Quapropter inquiunt,incontinentem à uoluptatibus
ſuperari:nō ſcientiam quidem ſed opinionem habentem. at uero ſi ſit opinio,
non ſcientia:neque uehemens exiſtimatio quæ reſiſtit,ſed remiſſa(ſicut in am
bigentibus)uenia danda eſt,ſi non in his perſiſtit aduerſus uehementes cupi
ditates.at prauitati non eſt uenia danda: nec aliorum cuiq̄ quæ uituperabilia 9.
ſunt.

ſunt. Eſt ne igitur id quod reſiſtit prudentia? Hęc enim eſt ualidiſſima. At eſt
abſurdum. erit enim idem prudens atque incontinens ſimul. Nemo autem di-
xerit prudentis eſſe ea ſponte agere: quæ prauiſſima ſunt. Et inſuper demon-
ſtratum eſt antea prudentem aptum ad agendum eſſe (eſt enim quidem extre
10 morum) & cæteras uirtutes habere. Præterea ſi continens eſt ex eo quia uehe
mentes ac prauas habet cupiditates: neque temperatus cõtinens erit, neq; con
tinens temperatus, etenim neque uehemẽtes habere cupiditates neque prauas,
eſt temperati. At oportet. nam ſi cupiditates ſint bonæ prauus eſt habitus ille,
qui prohibet non ſequi. quare non omnis continentia eſt ſtudioſa. ſin imbecil
les & non prauæ, non eſt quid egregium; nec etiam magnũ ſi ſint prauæ ac im
11 becilles. Præterea ſi cõtinẽtia in quauis opinione facit perſiſtere, & praua eſt:
ut ſi & in falſa. Et ſi incontinentia à quauis opinione dimouet erit aliqua incõ-
tinẽtia ſtudioſa quale fecit Neoptolemus apud Sophoclem in Philoctete. eſt
enim laudabile: quia non perſtitit in ijs quæ ſuaſ. rat Vlyſſes ob mentiẽdi do
lorem. Præterea captio mentiens, dubitatio eſt. Quia nãq; admirabilia. præ-
terq; opinionem: ſophiſtæ inferre uolunt redarguendo, ut cum attigerint ui-
deantur acuti: ratiocinatio facta dubitatio fit. ligatur enim mens cum manere
quidem non uult, quia concluſio non placet: procedere autem nõ poteſt, quia
12 rationem ſoluere nequit. Fit autem aliqua ratione ut imprudentia cum incon-
tinentia ſit uirtus. Qui nanque habet utrunque: cõtraria ijs quæ exiſtimat ob
incontinentiam aget, exiſtimat autem bona eſſe mala, & agere non oportere:
13 quare bona aget, & nõ mala. Præterea qui perſuaſus agit, uoluptatesq; ſequi-
tur atque eligit: melior eo uidebitur eſſe, qui non ob rationem. ſed ob inconti-
nentiam agit. nam facilius curari poteſt: quippe cum poſſit illi diſſuaderi. At
incontinẽs obnoxius eſt ei prouerbio quo dicimus: quid inſuper bibere opus
eſt, cum ſtrangulat aqua? Etenim ſi non perſuaſum eſſet ipſi ea non agẽda eſſe
quæ agit: diſſuaſus tandem ceſſaſſet. nunc uero perſuaſum eſt ei, & nihilomi-
14 nus talia agit. Inſuper ſi circa uniuerſa continentia ſit, atque incõtinẽtia: quiſ-
nam ſit ille qui eſt incõtinẽs abſolute? Nemo enim habet incontinentias om-
nes. dicimus autem quoſdam ſimpliciter incontinentes eſſe. Tales igitur quę-
dam hac in materia dubitationes emergunt. Horum autem alia tollere, alia re-
linquere oportet. dubitationis enim ſolutio inuentio eſt.

COMMEN.

6 DVBITABIT autem quiſpiam qui fit.] Hoc eſt ſecundum capitulum huius primi tractatus, in quo philoſophus reſumit opiniones allatas de continentia, & incontinentia. & affert dubitationes, & quæſtiones circa ipſas declarando, & confutando ea quæ ſibi vidẽtur neceſſaria, nõ eodem ordine eas reſumens, quo ſupra poſuit, ſed aliam prius aliam poſterius vt patebit in ſingulis. diuiditur autem hoc capitulum in ſex partes quæ ſuis locis declarabuntur. in prima incipit dubitando quærere circa tertiam opinionem. vtrum fieri poſſit vt aliquis recte exiſtimans, agat incontinenter: dicebat enim tertia opinio quòd incontinens ſciens eſſe improba agit ob cupiditatẽ, quæret igitur quis quomodo hoc fieri poſſit vt habeat rationem incorruptam, agat tamen contra rationem, & arguit primo pro hac parte, quaſi hoc fieri non poſſit, afferendo ſententiã Socratis qui dicebat quod cum ſcientia ſit habitus validiſſimus: ſi ponatur eſſe in ipſo incontinente non vinceretur à cupiditate quæ eſt debilior quam ſcientia, quare fieri non poſſe vt ſciens. i. ſcientiam habens agat incontinenter, hæc ſententia videtur excludere incontinentiam ex ratione morum. dicebat n. quòd qui ſcit non

poteſt exiſtimare rem quam ſcit aliter ſe habere.nec vnq̃ aget contra id quod ſcit eſſe optimum , nec
contra illud procederet niſi ignoratione.vnuſquiſq;.n.videtur ferri ad bonum ſiue verum , ſiue dece-
ptiuum,at ſciens non videtur circa id quod ſcit poſſe decipi,non ergo ſi ſit ſciens ſuperabitur ſcien-
tia eius à cupiditate quæ eſt debilior quam ſcientia,nec dimouebitur ab ea,& in contrariũ trahetur,
& ob hæc Socrates videbatur tollere omnino incontinentiam ex moribus hominum vt ait philoſo-
phus in textu. H Æ C igitur ſententia ijs aduerſatur.} Allata opinione Socratis,arguit ſtatim ad 7.
oppoſitam partem,& contra hanc ſententiam oſtendendo quòd opinio illius refellitur ſenſu,& expe
rientia,quia aduerſatur his quæ manifeſte apparent.nam videmus quod eſt aliquis habens rationẽ
non corruptam,& percipientem ea quæ ſunt turpia,tamen ea agentem propter cupiditatem,& ta-
lis non videtur eſſe niſi incontinens,ergo illa ſententia non eſt acceptanda quæ dicit incontinentiã
non eſſe circa mores hominum,poſt hæc dicit philoſophus hoc eſſe dignum cõſideratione quomo-
do,& per ignorationẽ agat incontinens cum ſit ſciens,& quæ ignoratio ſit iſta & quando.nam ante
quam ſit in perturbatione eſt ſciens,& poſtea quando eſt in perturbatione videtur quaſi ignorãs,nã
tria ſunt tempora conſideranda:primo quando non eſt in perturbatione,& tunc eſt ſciens , ſecundo
quando eſt in perturbatione,& videtur quaſi ignorans,& eſt ſimilis ebrio qui habet ſcientiam,& nõ
agit ſecundum illam ſcientiam,ſed agit quaſi ſicut pueri qui dicunt carmina quæ non intelligunt,
& ſic illi proferunt labijs eſſe turpe quod tunc vix mente cognoſcunt.tertium tempus eſt quãdo per
acta re turpi rurſus redit ad ſcientiam & cognoſcit,& inferius acceptabit philoſophus aliqua ex par
te ſententiam Socratis,quam ſupra viſus eſt refellere omnino. S V N T autẽ quibus.} Hac in par- 8.
te philoſophus affert ſolutionem quorundam circa hanc ſententiam Socratis:deinde ſolutionẽ eam
refellit,illi enim in hoc aſſentiebantur Socrati,quòd ſcientia eſſet habitus validiſſimus ita vt à cupi
ditate ſuperari non poſſet.verum ex altera parte,diſſentiebant in eo quòd volebant incontinentiam
eſſe in moribus hominum,ſed incontinentem non habere ſcientiam,ſed opinionẽ quæ cum ſit im-
becillior ſcientia,ſuperari poterat à cupiditate,& voluptate,& ita eſſet incontinens non habẽs ſcien
tiam:nemo enim ageret præter id quod ſibi viſum eſt melius,ſed præter opinionẽ,quæ ſuperari poſ
ſe videtur à voluptate. A T vero ſi ſit opinio.} Arguit cõtra ſolutionem illam philoſophus hoc pa
cto,ſi in ipſo incontinente non eſt ſcientia,neq; firma exiſtimatio,ſed opinio quædam talis vt facile
à voluptatibus ſuperetur,tunc venia danda eſſet incontinenti & incontinentię,ſed incontinẽtię nõ
eſt danda venia nec excuſatio,cum ſit prauitas & res digna vituperatione,ergo non eſt ab incontinẽ-
te remouenda ſcientia,& ponenda talis opinio vt facitis.Notandum quod philoſophus dixit antea
continentiam non eſſe virtutem proprie,nec incontinentiam eſſe vitium:quãq̃ non ſint longe à vir-
tute vel vitio:nunc vero dicit incontinentiam eſſe prauitatem , ergo videtur eſſe vitium .dicendum
quòd vitium poteſt ſumi duobus modis,aut cõmuni modo aut proprio,cõmuni vt eſt fugiendum,
& prauum:quod de vitio:& incontinentia,& immanitate,quę ſunt tres ſpecies fugiendorũ circa mo
res.proprio modo vt eſt vitium proprie dictum,quod ex oppoſito cõtrariatur virtuti proprie dictę.
incontinentia igit̃ dr̃ prauitas primo modo,non vt eſt vitium proprie dictum,ſed vt prauum fugiẽ
dum & vituperabile. E S T ne igitur id quod reſiſtit.} Hæc eſt ſecunda pars huius capituli , in qua 9.
philoſophus affert quæſtionem circa quintam ſententiam , & opinionem ſupra allatam,non enim
ſeruat ordinem quem tenuit in illis proponẽdis,ſed vt ſibi opportunũ videtur.dubitat ergo & quæ-
rit vtrum in ipſo incontinente ſit prudentia,& primo oſtendit quòd videtur eſſe in eo prudentia, po
ſtea declarat & probat quòd non eſt,dicit ergo in primis,incontinens non videtur habere ſcientiam
ſed opinionem,at opinionum quæ ſunt in homine prudentia eſt validior,ergo erit in ipſo inconti-
nente prudentia vt videtur.poſt hæc affert duas rationes contra hãc ſententiam . prima rõ:ſi in ipſo
incontinente eſſet prudentia:prudens eſſet incontinens,at hoc eſt abſurdum ergo abſurdum eſt dice
re quòd prudentia ſit in ipſo incontinente,nam incontinens agit res prauas & turpes,prudens non
agit res turpes,ergo prudens non eſt incontinens,ſecunda ratio.prudens eſt aptus ad omnes res bo-
nas agendas,& complectitur omnes virtutes morum,ſed incõtinẽs non eſt aptus ad res bonas agen
das nec complectitur oẽs virtutes morum,ergo incõtinẽs non eſt prudens. E X T R E M O R V M.} 10
i.ſingularium. P R Æ T E R E A ſi continens ex eo.} Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua phi-
loſophus arguit contra quartam opinionem q̃ erat quod temperantia,& cõtinentia eſſet idem: vide
tur procedere hoc pacto.continentia vel continens verſatur circa cupiditates,& eas habet aut vehe-
mentes aut leues,ſi vehementes:tunc vltra aut prauas,aut bonas,ſi vehementes & prauas nõ poteſt
eſſe temperatus,nam temperati non eſt habere vehementes cupiditates , nec prauas cum appetitus
non pugnet cum ratione in homine temperato.at oportebat tamen.ſ.vt haberet ad hoc vt ſit idem
ipſe temperatus,& continens ſecundum veſtram poſitionem,quare ſi continens habet vehementes
cupiditates,& prauas,non poteſt eſſe temperatus vt patet.ſin autem ipſe habeat vehementes & bo-
nas:prauus erit ille habitus qui reſiſtit bonis vehementibusq; cupiditatibus,nam continens pugnat
cum

cum cupiditatibus & tandem vincit,quòd ſi reſiſtat bonis & vehementibus cõtinentia erit habitus
prauus:& ſic non erit omnis ſtudioſa,at omnis temperantia ſtudioſa eſt:ex quo habemus quòd ſi cu
piditates erunt vehementes ſiue prauę,ſiue bonę,temperantia non eſt cõtinentia.verum ſi cupidita/
tes ſint remiſſę,& non prauę,tunc continentia non eſſet egregius habitus vt exiſtimatur:ergo non
habet remiſſas cupiditates non prauas,ſin vero ſint remiſſę & prauę,tunc continentia non eſſet po/
tens diſpoſitio,& tamen eſt cum reſiſtat magnis cupiditatibus. concluditur ergo quod cum conti/
nens non verſetur circa remiſſas cupiditates, nec circa vehementes bonas, ſed potius habeat vehe/
mentes & prauas,& temperati non ſit illas habere.concluditur inquam quòd temperans non eſt idẽ
quod continens,nec temperantia idem quod continentia vt volebat quarta opinio,& hoc videtur
11 innuere philoſophus licet non manifeſte inferat concluſionem. PRÆTEREA ſi continentia fa/
cit.] Hæc eſt quarta pars huius capituli,in qua philoſophus arguit contra ſecundam opinionẽ qua
dicebatur quòd continens idem eſt quod conſtans,& perſeuerans in ratione vel potius in propoſito
& opinione.incontinens vero econtra eſt idem quod inconſtans digrediens à ſua opinione,hanc ſen
tentiam refellit philoſophus declarando quòd ſi illa opinio eſſet vera,ſequeretur quod aliqua conti/
nentia poſſet eſſe praua,aliqua incontinentia bona & ſtudioſa,at hęc ſunt duo abſurda, ergo abſur/
da videbitur illa opinio,ex qua hæc ſequuntur.nam primum ſi continens ſit idem quod perſeuerãs
in opinione vt illi volunt,fieri poteſt vt habeat opinionem falſam & prauam & perſeuerantia in illa
erit continentia praua:præterea ſi incontinens ſit idem quod digrediens à ſua opiniõe,fieri poteſt vt
habeat opinionem prauam à qua digrediens omittet illam prauam opinionem,& hoc pacto aliqua
incontinentia eſſet bona,ſi incontinentia eſſet nõ perſiſtere in opinione,& probat hoc exemplis Neo
ptolemi & ſophiſtarum.inducitur Neoptolemus apud Sophoclem in quodam opere quod inſcribi
tur Philoctetes primum mentiri:poſtea confiteri veritatem,& digredi à falſo,ergo ſi incontinẽtia eſt
incõſtantia,& digreſſio à propoſito talis digreſſio Neoptolemi à propoſito falſo,ſit laudabilis,ergo
aliqua erit incontinentia laudabilis,quod eſt abſurdũ,quia nulla prauitas eſt laudabilis.Secũdum
exemplum eſt de ſophiſticis rationibus quibus illi conantur decipere homines, vt inanem gloriam
conſequantur,& quãuis non recte concludant concluſionem,ex pręmiſſis tamen rationibus eorum
ligatur mens neſcientis ſoluere,veluti quidam interrogabant vt in poſterioribus dicit philoſophus,
ſcis ne omnem dualitatem eſſe parem? ſi ſe omnem ſcire dicebat, offerebant dualitatem quandam,
quam habebant occultam & dicebant eam non potuiſſe ſcire eſſe parem cum ignoraſſet eam eſſe in
rerum natura,ſoluunt,illi non recte vt ibi oſtendit philoſophus:quare ligatur mens neſcientis ſolue/
re talibus rationibus deceptiuis. quod ſi mens non perſiſteret in illa aſſenſione talis digreſſio eẽt incõ
tinentia laudabilis,quare abſurde dicunt quòd cõtinentia faciat hominem perſiſtere in quauis opi/
12 nione,& incontinentem non perſiſtere vt illa quarta opinio vult. FIT autem aliqua ratione.] pro/
bat etiam idem alia ratione hoc pacto,ſi incontinentia eſſet omiſſio rationis,& opinionis vt illi dice
bant,tunc ſequeretur,quòd ex duobus vitijs poſſet componi vna virtus,quod eſt valde abſurdum,
primum quia virtus eſt ſimpliciſſima forma & indiuiſibilis.deinde dicitur per abnegationem exter/
norum,ex quo patet quòd eſt abſurdum dicere eam conſtare ex partibus,& ex partibus duabus vitio
ſis,quòd autem hoc ſequatur ex eo apparet,quia fieri poteſt vt incõtinens ſit imprudens, & per im/
prudẽtiam exiſtimet aliquam rem malam eſſe bonam,& per incõtinentiam omittat illam falſam opi
nionem,ſi incõtinentia vt illi volunt omiſſio opinionis eſt,ſed omiſſio prauę opinionis videtur eſſe
probitas,& virtus & hæc fiet ex illis duobus vitijs, ergo ex vitijs cõficietur virtus quod eſt abſurdũ,
13 & ſequitur ex quarta illa opiniõe ergo abſurda,& poſt habenda eſt illa opinio. PRÆTEREA qui
perſuaſus agit.] Hæc eſt quinta pars huius capituli,in qua philoſophus affert dubitationem circa
primam opinionem,quia illa dicebat quòd continẽtia eſt de numero bonorum,incõtinentia de nu/
mero prauorum,quia poſſet aliquis dubitare in quo genere prauorum ipſa eſſet ponenda, & vtrum
eſſet peior q̃ vitium,idcirco in parte iſta facit hãc determinationem diſſerendo,& diſputando nõ au/
tem aſſerẽdo,quia videtur inferre diſputatiue vt diximus id ex quo appareat intemperãtiam eſſe mi/
norem improbitatem q̃ incõtinentiam,nam intemperans perſuaſus agit prauum,& diſſuaſiõe remo
ueri & ſanari poteſt,& incontinẽs non perſuaſus à ratione operatur prauum cum ratio repugnet, &
cum percipiat illud eſſe prauũ,& nõ perſuaſus à ratione,quia aduerſatur appetitui ſuo,exequitur il/
lud prauũ,& intemperãs perſuaſus, & eligẽs voluptates perſequitur quas diſſuaſus poteſt omittere,
& ſanari poſſe videtur,at incõtinẽs cũ non agat perſuaſus:non videtur diſſuaderi poſſe & diſſuaſione
remoueri.affert poſt hæc & accõmodat huic propoſito prouerbium quo dicitur,quòd non eſt afferẽ
dus potus ei,qui ſuffocatur aqua,quia dãdo illi potum nihil proficitur.ſimile fit de incontinẽte quẽ
fruſtra diſſuadet quis,cum percipiat quid agit,& tñ exequitur illud,& aliter agit quã ſibi oſtendat ra
tio agendũ eſſe.notandum quòd in hac parte phs procedit argumentãdo,& diſſerendo non afferen/
do:quia nec verũ eſt,nec ſua ſnia vt intemperantia,quam incõtinentia vel intemperans quam incõ/

tinẽs ſit potior. nam intemperãs eſt vitioſus, & habet rationem iudiciumq́; corruptum. incõtinens vero nõdũ eſt vitioſus proprie nec habet rationem eo modo corruptam: præterea facilius ſanari põt ꝗ intẽperans vt declarabit inferius, ſed nũc arguit hincinde vt magis illuceſcat veritas, & determinatio ſua quã affe ꝛ infra. INSVPER ſi circa vniuerſa.] Hæc eſt ſexta pars huius capituli in qua phs affert dubitationem circa ſextã opinionẽ quæ dicebatur quòd incõtinentia eſt circa multa obiecta & vniuerſa, vt circa honorem lucrum & hmõi, arguit phs contra hoc dicẽdo quòd data hac opinione, ſtatim ſequitur quòd nõ erit ſimplex incõtinentia, & proprie dicta ſi verſatur indifferẽter circa talia, ſed mixta quædã, ſed hoc eſt abſurdũ, quare dicendũ erit quòd cõtinentia, & incõtinentia circa determinata obiecta verſatur. i. circa voluptates, quòd ſi diceretur alio modo tũc nõ proprie nec ſimpliciter, ſed ſecundũ quid diceretur, at nos propriã & ſimplicem quærimus vt patebit infra, poſtea dicit philoſophus quòd harum dubitationum quædã ſunt ſoluendę vel tollendæ, tanꝗ nõ verę, quædam autem relinquendę tanꝗ bonę vt veritatem inueniamus circa tales affectus & diſpoſitiones. 14

Quonam pacto continentes agunt. Cap. III.

PRimum itaqꝫ conſiderandum eſt: ſi incontinentes, ſciẽtes agãt nec 15
ne, & quonam modo ſciẽtes. Deinde circa quæ ſit incontinẽs ponẽdus, & continens. utrum circa uoluptatem omnem atqꝫ dolorem? an circa definitas quaſdã uoluptates, atqꝫ dolores? Et utrum idem ſit, an diuerſus, cõtinens, atqꝫ conſtãs? Similiter & de cæteris quæ ad hanc attinent cõtemplationem. Eſt autem cõſiderationis initium utrum continens &
incontinens, ĳs circa quæ uerſantur differãt, an modo. dico autem hoc pacto 16
utrum incontinens ex eo ſolum ſit incontinens: quia circa hęc uerſatur, an nõ: 17
ſed ipſo modo, an utriſqꝫ. Deinde ſi continentia, & incontinentia ſint circa uniuerſa: necne. Neque enim circa omnia uerſatur is, qui eſt incontinẽs abſolute:
ſed circa ea circa quæ eſt intemperãs. neque ſimpliciter ſeſe habet ad illa. eſſet 18
enim incontinentia, ac intemperantia idem: ſed hoc modo. Nam ille quidem elegans ducitur: putans ſemper oportere, perſequi uoluptatem pręſentem, in-
continens autem non putat quidem: perſequitur tamen. Si itaque uera ſit opi- 18
nio: ſed non ſcientia, qua tranſgredientes incontinenter homines agunt: nihil refert ad rationem, Nonnulli nanque eorum qui opinantur non ambigũt: ſed arbitrantur exacte ſe ſcire. Si igitur opinantes ex eo quia remiſſe credunt magis quàm ſcientes: contra ſuam agent exiſtimationem. nihil differet ab opinione ſcientia. Sunt enim qui non minus opinioni ſuæ, quàm alĳ ſuæ ſcientiæ cre-
dunt, ut ex Heraclito patet. Sed cum dupliciter dicatur ſcire (Nam & is qui 19.
ſcientiam quidem habet non autem utitur ipſa, & is qui utitur: dicitur ſcire) hæc inter ſeſe different: habentem inquam ſcientiam at non contemplantem, & habentem ac contemplantem; agere ea quæ agere non oportet. hoc enim
uidetur abſurdum. ſed non ſi non agat contemplando. Præterea cum propo- 20
ſitionum duo ſint modi; nihil prohibet ut quiſpiã agat contrarium eius quod 21
ſcit, ſi habeat quidem utraſque: uniuerſali tamen, & non particulari propoſitione utatur. Nam ea quæ aguntur ſingularia ſunt. Differt autem & ipſum uniuerſale. nam aliud eſt in ipſo aliud in re. Vt omni homini ſicca conducũt. & hic eſt homo uel ſiccum eſt, quod eſt tale. ſed ſi hoc ſit tale: aut non habet, aut non operatur. Magna igitur per hos emerget utique differentia modos, atque adeo ut hoc quidem modo non abſurdum eſſe, alio uero modo mirabi-
le uideatur. Præterea fit ut homines ſcientiam habeant, alio modo quam nu- 22

per

per dixímus. Nam in habendo quidem, ſed non utendo differentem cerni-
mus habitum: ut quiſpiam & habeat quodā modo & non habeat ipſum. qua-
lis eſt dormiens, & furens, ac ebrius. At hoc modo diſponuntur ij qui ſunt
in perturbationibus conſtituti. nam iræ, & cupiditates ueneræ: cæteraq; ſi-
milia: corpus etiam manifeſte permutant. atque nonnullos & in furorem, ac
inſaniam adigunt. patet igitur dicendum eſſe incontinentes perinde ſeſe habe
23 re atque hi ſunt affecti. Dicere autem eas ſententias quæ à ſcientia proficiſcun
tur, nullum eſt ſignum, etenim ij qui ſunt in hiſce perturbationibus conſtitu-
ti, demonſtrationes, & carmina dicunt Empedoclis. Et qui primum diſcunt,
nectunt quidem orationes: ſed nondum ſciunt. oportet enim ipſorum inſi-
deant menti: ad quod tempore opus eſt. quare putandum eſt, ut hiſtriões poe
24 mata recitant; ſic & incontinenter agentes ſententias dicere. Inſuper & hoc
modo quiſpiam naturaliter inſpexerit cauſam. Opinionum enim alia eſt uni-
uerſalis: alia de ſingularibus eſt, quibus iam ipſe præſidet ſenſus. atque cum
ex ipſis ratio fuerit una: anima concluſum ipſum in contemplandis quidem
dicat, in agendis autem rebus continuo agat neceſſe eſt. Nam ſi omne dulce
guſtare oportet, & hoc eſt dulce ut unum quid ſingularium: is hoc ſimul & a-
25 gat qui poteſt, nec prohibetur neceſſe eſt. Cum igitur una quidem uniuerſa-
lis ineſt opinio guſtare uetans, alia uero dicit, omne dulce uoluptatem affer-
re, & hæc inſuper hoc eſſe dulce: hæc operatur, atque ineſt forte cupiditas. illa
quidem hoc fugere dicit: cupiditas autem ducit. mouere enim partes ſingulas
26 poteſt. Quare fit ut à ratione quodam modo, & opinatione incõtinenter aga
tur: non tamen per ſe contrarie, ſed per accidens, cupiditas enim recte rationi:
27 ſed non opinatio aduerſatur. Quare & propter hoc belluæ, non ſunt inconti-
nentes: quia non uniuerſalem exiſtimationem, ſed ſingularium imaginatio-
28 nem, atque memoriam habent. Quomodo autem ſoluitur ignoratio, ac rur-
ſus fit incontinens, ſciens: eadem eſt ratio, & de ebrio & dormiente: & nõ hu
ius eſt propria perturbationis, quam quidam à naturalibus audire oportet.
29 Cum autem ultima propoſitio rei ſit ſenſibilis opinatio, atque actuum domi-
na: hanc incontinens aut non habet dum eſt in perturbatione, aut ſic habet ut
in habendo non ſit ſcire ſed dicere, perinde atque temulentus, Empedoclis
carmina profert. Et quia terminus extremus non eſt uniuerſalis: nec ad ſcien-
tiam ut uniuerſalis attinere uidetur. atque id accidere uidetur quod Socrates
quærebat. non enim ea quæ proprie ſcientia uidetur eſſe præſente, fit pertur-
batio, nec ipſa ob perturbationem diſtrahitur: ſed ſenſitiua. De his igitur ſi
ſciens inquam incontinens, an non ſciens: & quonam modo ſciens incontinẽ
ter agat: tot à nobis ſint dicta.

COMMEN.

15 PRIMVM itaq; cõſiderandum eſt.] Hoc eſt tertium capitulum huius primi tractatus: in quo phs poſtea quàm attulit opiniones priſcorũ de continentia, & incõtinẽtia, & cõſtantia, & huiuſmodi. & circa hæc poſuit dubitationes quaſdam & oppoſitiones, nũc ſoluere intẽdit primam dubitationem, quæ poſita eſt in præcedenti capitulo, vtrum incõtinens agat ſciens incõtinenter. diuiditur hoc capitulum in tres partes quæ ſuis locis declarabuntur. in prima igitur præmittẽdo ordinẽ de quibus dicturus eſt: dicit conſiderandũ eſſe vtrum agat ſciens, vel non ſciens incõtinens agat, & ſi

ſcieris quonã pacto,hæc.n.eſt magna difficultas & in hac ſe dilatat in tertia parte huius.deinde dicit
cõſiderandũ eſſe circa quæ verſatur incõtinẽtia,an circa oẽs voluptates & reliqua quæ patẽt in textu.
E S T aũt conſiderationis initium.]Præmiſſo ordine eorum de quibus dicere inferius intendit: affert 16
nũc duas dubitationes & ſtatim ſoluit.nã earũ ſolutio videtur eſſe fundamentum eorũ quæ ab eo di
cẽtur inferius:prima dubitatio eſt vtrum cõtinens,& incontinẽs differant obiectis circa quæ verſan
tur:an modis diuerſis verſandi circa eadem obiecta eandemq́; materiã.hæc dubitatio introduci põt
duobus modis,primo vtrum cõtinens,& incontinẽs differant inter ſe ob id,quia verſentur circa di-
uerſa obiecta & materiã,an quia verſantur circa eandẽ diuerſo mõ,vel alio pacto introduci põt,vtrũ
cõtinens & incontinẽs differant.ſ.à temperato & intemperato,an in materia, vel in modo verſandi
diuerſo,& hæc ſecunda expoſitio magis cõſonare,& conuenire videtur cum ijs quæ dicẽtur inferius,
quia hãc dubitationẽ ſoluit potius ſecũdo modo ſumptã q̃ primo. D I C O aũt.]Hoc addit vt ma-
gis ſeipſum declaret. D E I N D E ſi cõtinentia & incontinẽtia.]Affert ſecundam dubitationẽ talẽ: 17.
vtrũ continentia & incõtinẽtia verſentur circa omnia obiecta,an nõ,& ſtatim affert ſolutionem hu-
ius ſecũdæ quæſtionis,dicendo quòd ſimpliciter incõtinens de quo loquimur non verſatur circa oĩa
ſed circa ea quæ verſatur intẽperans.i.circa voluptates,deinde infertur ſolutio ſecũdę dubitationis.ſ.
quòd licet intemperãs,& incõtinẽs verſentur circa eandem materiam.i.circa voluptates corporis:tñ
non ſimpliciter eodẽ modo,quia eſſent idẽ quod eſt abſurdum,ſed diuerſo, nã intemperãs eligit in-
continẽs non eligit,ergo incõtinens non eſt intemperãs,licet verſentur circa eandem materiã,& no-
tanda eſt diſtinctio iſta,quia videtur eſſe fundamentum eorum quæ dicentur inferius.Neq; ſimplici
ter.i.nõ eo modo quo intemperãs. S I itaq; vera ſit opinio.]Hæc eſt ſecunda pars huius capituli:in 18.
qua phs poſtea q̃ præmiſit nonnulla neceſſaria,nũc ſumit rationem illam priſcorum qui nitebãtur
ſoluere opinionem Socratis,& difficultatem ſua ſnĩa ortam cum diceret incontinentem non habere
ſcientiam eorum quæ pretergrederẽtur ob cupiditatem,illi autẽ aiebant habere opinionem, & non
ſcientiam.phs autem oſtendit quòd talis ſolutio illorũ non eſt bona,quia nil refert vtrũ in ipſo incõ
tinente ſit ſcientia vel opinio quã ille trãſgrediebatur in agẽdo: & poſt habeat ipſam ſiue ſit ſcientia
ſiue opinio ſequẽdo cupiditatẽ:nam illi putabant ideo vinci rationem incõtinentis,quia non habe
ret ſcientiam rem validiſſimam,ſed opinionem quæ eſt imbecillior, & ſuperari à voluptatibus põt.
hoc aũt non eſſe verum dicit,quia ſunt nõnulli qui habent ita infixam,& firmam opinionẽ,ac ſi ha-
berent ſcientiã.nam ſi dicũt incontinentes ex eo habere opinionẽ,quia remiſſe credẽtes agant cõtra
exiſtimationẽ & iudicium ſuum,hoc argumentũ non valet,quia fieri põt ita vehemens opinio vt in
habente ſit tanq̃ ſciẽtia,& hoc oſtẽdit exemplo Heracliti qui opinabatur quòd oĩa eſſent in cõtinuo
motu.huic opinioni adeo hærebat Heraclitus,vt nõ minus crederet q̃ ſi certiſſime ſciret.quare ſi po-
namus quòd in incontinẽte ſit opinio,& non ſcientia:nihil refert nec ſequitur propoſitum noſtrũ vt
vincatur,quia opinio ſit debilior,cũ poſſit eſſe opinio talis vt reſpectu habentis ſit tanq̃ ſcientia.no-
tandũ q; multipliciter differt ſcientia ab opiniõe,ſcientia ſemper eſt de neceſſarijs,opinio vero non
ſemper,ſcientia eſt per demonſtrationẽ,opinio nõ eſt per demonſtrationẽ,& ſcientia ſemper eſt vera:
opinio poteſt eſſe falſa.ſunt & alia multa quibus differunt,verum ad propoſitũ noſtrum,& ſi ſemper
ſcientia ſit firma,opinio autẽ non ſemper,tamen fieri põt vt aliquando in hoc ſint ſimiles.i.vt ſit opi
nio vehemens & firma ac ſi eſſet ſciẽtia quædã vt exemplo oſtendimus. S E D cum dupliciter dica- 19
tur ſcire.]Hæc eſt tertia pars huius capituli,in qua phs incipit ſoluere dubitationẽ quam mouit in
principio capituli præcedentis.vtrum incontinens ſit ſciens,& ſi ſit quomodo ſit,circa dubitationẽ
attulit ſententiam Socratis,& priſcorum vt vidimus,& duo facit.primo ſoluit quæſtionem afferen-
do tres diſtinctiones,deinde ſoluit alio modo ex parte naturalis profectionis rerum agendarum vt la-
te appareat ſententia,& ſolutio quàm intendit.prima diſtinctio eſt quòd ſcire biſariam dicitur. vno
modo habitu vt is qui habet & non vtitur,alio modo vt eſt in actu,& operatione vt eſt ille qui habet
ſcientiam & vtitur.nam primo modo,vt hoc pateſiat exemplo,dicimus geometram dormientem,&
non operantem vel ſpeculantem habere ſcientiã geometriæ & habitum,ſecundo modo dicimus ſci-
re cum ſpeculatur ſm ſcientiam,& habitum geometriæ quam habet faciendo aliquã demonſtratio-
nem,veluti quòd triãgulus habeat tres angulos ęquales duobus rectis & hmõi,eodem pacto cithare-
dus dicetur habere artem citharizãdi in habitu.primo modo ſi ſtet dormiens,ſecundo modo ſi ope-
retur ſm habitum qui eſt in eo,& vtatur arte ſua,hac diſtinctiõe allata affert vnam concluſionẽ phs:
qua innuere videtur quoquo mõ ſolutionem quandã,nam qñ dicimus incontinentẽ ſcire,poſſumus
vno mõ intelligere quòd habet opinionẽ vel ſcientiã in habitu,alio mõ q; vtatur & actualiter ſpecu
letur & cõſideret ſm talem ſcientiam,q; ſi vtroq; modo ponatur ſcire in ipſo incõtinente.i.vt habeat
in habitu & contempletur.i.vtatur ipſa & cõſideret ſm eam dum agit forſitan erit abſurdum,ſed pri-
mo modo tantũ nihil refert.i.vt habitu habeat,& non contempletur cum agit.veluti ſi ponamus ali
quem ſcire rem quandã eſſe bonam,& habitu illã ſcientiam cognitionemq́; habere, nõ tamẽ habere
actu.i.

actu.i.vti ea cum agit:nec eam reſpicere cum operatur. HOC enim videtur abſurdum.}ſ.ponere
20 vtroq; modo ſcire in ipſo incõtinente.ſ.eum habere ſcientiã habitu & vti cũ agit incontinenter, ſed
non.ſ.erit abſurdũ dicere quòd habeat ſcientiam,& cognitionẽ illã habitu, & poſtea non cõſideret,
& cõtempletur,vel ea vtatur cum agit.notandũ quòd philoſophi ſolẽt alijs terminis hanc diſtinctio
nem facere.dicũt.n.quòd actuum quidam primus,quidã ſecundus.primũ appellant ipſum habitũ,
quia eſt tanq̃ forma perfectiua potentię,& forma ſolet appellari actus reſpectu materiæ,vt anima di
citur actus à phõ.ſecũdum appellant operationem,eodẽ pacto ſcire dupliciter eſt,aut primo actu.i.
habitu,aut ſecundo.i.operatione,& primo modo incõtinens dicetur ſciens cũ agit,ſecundo vero nõ
dicetur ſciens.nã ſi haberet ſcientiã ſecundo modo.i.vt eam reſpiceret quam habet,nunq̃ operaretur
ſecundũ incontinentiã:ſed culpa ſua eſt quod nõ reſpicit eam cum agit,ſed poſt habet & dimittit vt
pręſentẽ ſequatur voluptatẽ:& animaduertendus eſt hic phi modus quẽ ille multis in locis ſeruat vt
mediũ ſuis diſtinctionibus capiat.nã antea vidimus quòd nõnulli priſcorum dicebãt incontinentẽ
ſcientẽ eſſe.Socrates vero dicebat fieri non poſſe vt ſciens ſit incontinens:phs vero mediũ tenens par
tim ſcientẽ partim nõ ſcientem eſſe voluit,afferendo diſtinctionẽ de modo ſciendi.cum.n.res diſtin
guũtur,quæ indigent diſtinctione multę auferũtur dubitatiões,& ipſa veritas manifeſtius eluceſcit.
Plato primo his eſt vſus diſtinguẽdi modis:erãt.n.antea ſcientię quaſi crudę:Plato cœpit diſtinguẽ-
do tollere æquiuocationes vt in Phedro de furoribus,& alijs in locis facit diſtinctiões pręclaras: po-
ſtea phs iſte mirũ in modum amplificauit hos diſtinguendi modos, vt tollerentur oẽs cauillationes
21 ſophiſtarũ quibus hic ſemper inimiciſſimus fuit. PRÆTEREA cum propoſitionũ.}Affert phs
ſecundã diſtinctionem,& ſolutionem eiuſdẽ q̃ſtionis.ſ.vtrũ incõtinens ſit ſciens,& ſi eſt,quõ ſit.vi-
detur aũt dicere hoc pacto quòd in ratiocinatione ſiue diſcurſione,& ſyllogiſmo actiuo duę propoſi-
tiões ſumuntur,vniuerſalis vna,altera ſingularis,& fit q̃nq; vt ſciamus vtraq;,& fit etiam vt ſciamus
tantum alteram,& intelligitur hic de vniuerſali,& particulari circa eoſdem terminos, vt oĩs magnes
attrahit ferrũ,hic eſt magnes & cætera.põt ergo fieri vt incontinẽs ſciat in vniuerſali,neſciat poſtea
particulare cũ agit,ſicut in ſpeculatiuis dicimus quòd fieri põt vt quis ſciat oẽm triangulum habere
tres angulos æquales duobus rectis,ignoret aũt hunc vel illum triangulum,ſed cum ſit quoddã vni-
uerſale quod habet ſub ſe ſingulare quod ignorari non põt cum ſcitur ſuum vniuerſale:quoddã vero
vniuerſale ſit quod ſciri põt ſine ſuo ſingulari,ideo phs affert diſtinctionem illam nequis obijceret di
cendo quòd fieri poteſt vt ſit vniuerſale aliquod,quo ſcito ignorari non poteſt ſuũ ſingulare,quod ſi
hoc competeret incontinenti tunc non eſſet vera ſolutio tua.ſ.quòd incontinens ſciat vniuerſale,
poſtea vero cum agit nõ ſciat ſingulare,affert igitur hanc diſtinctionem quòd duplex eſt vniuerſale.
Aliud in ipſo qui habet:aliud in re,exemplũ primi vt omni homini ſicca proficiunt,hic eſt homo,&
cætera.hæc propoſitio ſingularis ignorari nõ poteſt reſpectu vniuerſalis quod eſt in ipſo.i.in ipſo ho
mine.nam cum ſciat tale vniuerſale in ipſo homine.i.in ſe, nõ poteſt ignorare hanc propoſitionẽ ſin
gularem.i.hic eſt homo niſi ſeipſum ignoraret, quod eſt abſurdum.exemplum ſecũdi, oẽ ſiccum ho
mini prodeſt.at hoc eſt ſiccum & cætera,tale igitur vniuerſale quod eſt in re ſciri poteſt,& tamẽ igno
rari poteſt ſingulare,nam & ſi ſciam quòd oẽ reubarbarum purgat cholerã quod eſt vniuerſale in re,
tamẽ ignorare poſſum hoc vel illud reubarbarum.quare dicere poteſt phs ad tollendam illam obie-
ctionem cum ego loquor de incontinẽte, & dico quòd ipſe habet ſcientiam habitu & vniuerſale,cũ
vero agit ſingularem propoſitionem nõ percipit,non intelligo de vniuerſali in ſeipſo quod ſciri nõ
poteſt,quin ſciatur ſuum ſingulare,ſed intelligo de vniuerſali in re quod ſciri poteſt,& tamẽ nõ perci
pi ſingulare ſuũ quod locatur ſub ipſo vt exẽplis patuit.loquẽdo igitur de vniuerſali quod eſt in re,
dicere poſſumus quòd incontinẽs agere poteſt ſciẽdo vniuerſale:poſtea vero cum agit non percipiẽ-
do ſingulare:nõ eſt autem abſurdum vt incontinens habeat vtraſq; propoſitiones.ſ.vniuerſalem &
particularem,& tamen cum agit non vtatur cognitiõe,& ſcientia illius in ſingulari,& id eſt nõ habe
re in actu & operatione,& ſic aget cõtra id quod ſcit, & erit quoquo mõ ſciens reſpectu vniuerſalis,
quoquo modo neſciẽs reſpectu ſingularis,ex eo quia cognitiõe in particulari propoſitiõe nõ vtitur,
itaq; ſi hoc modo ſcire dicatur incõtinens non erit abſurdũ,ſed illud abſurdum eſſet ſi diceretur eum
22 ſcire,& vti ſcientia in ſingulari cũ agit. PRÆTEREA fit vt hoies.}Affert tertiã diſtinctionem
phs ex qua emergit tertia ſolutio.nam dictum eſt ſuperius quòd ſcientes dici poſſunt,& in habẽdo,
& in vtendo.i.habitu & actu ſecũdo:nunc aũt iſtud habere ſcientiam.ſ.in habitu non vtendo ea biſa
riam dici põt,aut quod habeat,& nõ operetur,quia ſtet ocioſus non impeditus aliqua perturbatiõe,
aut quòd habeat,& non operetur ob aliquam perturbationem & huiõi.ſicut eſt dormiens,ebrius,fu
rens & alij eiuſdẽ generis,& iſti videntur differre,quia ille ſine perturbatione eſt habitu ſciens,tamen
non cõſiderans actu,quia ſtat ocioſus,hic vero alter ſcientiam habet habitu,& impediri poteſt mul
tifariam,aut ſomno,aut ebrietate,aut perturbatione ne exerceat operationes ſm ſcientiam quam ha
bet,& huic ſimilis ex quo innuitur ſolutio:videtur eſſe incontinẽs qui habet cognitionẽ & ſcientiam

in habitu, & cum ſuperueniũt vehementes cupiditates permittit ſe ſuperari; & fit ſimilis ebrio cum
ſit in illis perturbationibus conſtitutus, quę non ſolum exagitant animum, ſed etiam corpus permu
tant, aut pallore, aut tremore, aut ſimilibus. DICERE autem incontinentes. ℈Remouere videtur 23
obiectionem quæ fieri potuiſſet hoc modo. Tu dicis, ò Ariſtoteles incontinentem habere ſcientiam
cum impedimento, ita vt non vtatur ea cum agit. nos tamen videmus aliquos incontinentes dicere;
& proferre ſententias, quæ indicant eos eſſe conſtitutos in ſcientia, & ideo non videntur ignorare,
ſed percipere cum agunt. reſpondet phs quòd fieri poteſt vt proferant talia. verum hæc tantum ver-
bis dicũt, & non ſequitur per hoc quòd ſint in ſcientia cõſtituti: ſicut etiã pueri qui proferũt oratio-
nes quas nõ intelligunt, & hiſtriones carmina in ſcena quæ recitant, & tamen non intelligunt quod
importatur per illa. quare non ſequitur quod ſi incontinentes proferunt ſentẽtias ad ſcientiam & co
gnitionem pertinentes quòd ſint in ſcientia conſtituti. & ſic erũt quodãmodo ſcientes, & quodãmo
do non ſcientes eo modo quo dictum eſt. INSVPER hoc etiam pacto. ℈Allatis diſtinctionibus 24
illis & ſolutionibus, nunc eiuſdem dubitationis aliam ſolutionẽ affert ex parte naturalis profectiõis
ſcientię actiuę, & dicit naturaliter, non quia à natura proficiſcatur hæc ratio, ſed quia ſic fit natura-
liter in profectione ſcientiæ actiuæ & opinionis. nam fit hoc modo quòd quædam eſt opinio vniuer
ſalis, quædam ſingularis, quæ eſt circa res agendas ſingulares quarum eſt ſenſus. & ex ijs duabus opi
nionibus fit quandoq; vna opinio, & vna ſententia quam intelligit philoſophus eſſe concluſionem,
& non minorem propoſitionẽ ſicut aliqui dicũt expoſitores. fit. n. ex vniuerſali, & ſingulari concluſio
hoc pacto, omne animal eſt ſubſtantia, Socrates eſt animal, ergo Socrates eſt ſubſtantia. hæc eſt opi
nio vniuerſalis. ſ. omne animal eſt ſubſtãtia, & eſt alia ſingularis. i. Socrates eſt animal, & ex his opi-
nionibus fit vna quæ eſt concluſio. ſ. Socrates eſt ſubſtantia, cui neceſſario aſſentitur mens cũ ſequa-
tur neceſſario ex pręmiſſis ſm formam ſyllogiſmi. verum ſicut fit in ſpeculatiuis ita in actiuis, ſed in
ſpeculatiuis hoc fit vt poſita vniuerſali, & particulari ſm formam ſyllogiſmi neceſſario ſequitur con-
cluſio, ſic in actiuis poſita vniuerſali, & ſingulari ſtatim ſequitur operatio quæ eſt cõcluſio in actiuis
ſ. executio ipſa poſt diſcurſionẽ factam vt patet in hoc exemplo, vbi ponitur vniuerſalis opinio & par
ticularis, ex quibus fit vna tertia. i. concluſio & executio ipſa hoc modo, omne dulce eſt guſtandum,
hoc eſt dulce & ſtatim fit executio, & proſecutio illius quæ eſt cõcluſio actiua. nã in ſpeculatiuis ſatis
eſt noſſe concluſionem, ſed in actiuis non tantũ eſt cõcluſio quæ infertur, ſed etiã quæ agitur cũ ſta-
tim poſt diſcurſionẽ illam fiat executio, & iſta proceſſio fieri videtur naturaliter in rebus agẽdis, licet
non animaduertatur. primo. n. habemus aliquam cognitionẽ ſub qua ponimus aliquam particulã,
& poſtea infertur concluſio ex illis. i. operatio & executio ſi non prohibetur. CVM igitur vniuerſa- 25
lis. ℈Præmiſſis ijs quibus percipitur proceſſio q̃ naturaliter fieri videtur in rebus agendis, nũc philo
ſophus accedit ad ſolutionẽ, qua intelligi poſſit quomodo incõtinens operetur: & animaduertendũ
quod de eadem re diuerſæ opiniones, & propoſitiões eſſe poſſunt, q̃ diuerſæ cum ſint non tamẽ ſunt
cõtrariæ vt de aliquo dulci dicere poſſumus, quod eſt turpe, & etiam quod affert voluptatem. pona-
tur aũt vt dicit phs vna cognitio vel opinio vniuerſalis vetãs nos guſtare. i. nullum dulce eſt guſtan-
dum, ſit etiam alia quæ dicat quòd omne dulce affert voluptatem, tũc allato aliquo dulci vt hoc eſt
dulce quòd eſt ſingularis opinio, & propoſitio ſtatim incontinẽs, ſi adſit cupiditas, collocabit illam
propoſitionem ſingularẽ ſub vniuerſali affirmatiua quã habet. ſ. ſub hac vniuerſali quòd omne dul-
ce affert voluptatem: collocabit inquam iſtam ſingularem. hoc eſt dulce, & ſtatim cõcludet operãdo
& exequẽdo ſi impedimentum abſit, requiritur primo vt ſit vniuerſalis opinio, deinde ſingularis alia
& rei ſingularis quæ agi poſſit à nobis, & vt adſit cupiditas, & remotũ ſit operandi impedimentũ vt
poſſit fieri executio, illa aũt alia vniuerſalis negatiua. i. nullum dulce eſt guſtandũ, relinquitur ab incõ
tinente, nam cũ poſſet illã ſingularẽ. ſ. hoc eſt dulce collocare ſub ea negatiua bona quam habet: ipſe
collocat ſub affirmatiua vniuerſali, & ſi habet illam bonam negatiuam, quare dicit phs quòd ex vni
uerſali ratione, & ſingulari opiniõe quæ eſt contraria vniuerſali illi non per ſe, ſed per accidens, quia
coniungitur cũ cupiditate incontinens operatur, & ſic ex vniuerſali ratione non corrupta, quæ dicit
nullum dulce guſtandum eſt, & opiniõe particulari quæ dicit hoc eſt dulce, agere videtur incõtinẽs,
nam cupiditas eſt cõnexa huic ſingulari opinioni: quæ cupiditas eſt contraria illi vniuerſali rationi
per ſe, opinio autem illa ſingularis eſt contraria per accidẽs, quia de ſe non eſſet cõtraria niſi eſſet cupi
ditas q̃ trahit rationem, & mouet etiã partes organicas corporis, & ſic incõtinens permittens ſe ſupe
rari operatur. A RATIONE quodãmodo & opinatione. ℈Quia oportet vt tã vniuerſalis q̃ par 26
ticularis adſint ibi in incontinente, ſed vt clarius intelligatur ſnĩa phi talis videtur fieri proceſſus in
ipſo incõtinente. ſcit incõtinens quòd nullum dulce. ſ. turpe eſt guſtandũ, ſcit etiam quod oẽ dulce
affert voluptatem: repręſentatur ſibi aliquod dulce, & cõcupiſcentia mouet, diſcurrit ille & negatiua
illa ratio vetãs guſtare dulce, quæ dicit nullũ dulce eſt guſtandũ, retrahit eum, & ſi nõ eſſet cupiditas
faceret bonam concluſionẽ, quia diſcurreret ſecum hoc pacto, nullũ dulce eſt guſtandũ, hoc eſt dul

ce & ſtatim operatione cōcluderet, ergo nō eſt guſtandū, & non guſtaret, & nō laberetur: verum cum
ſit ibi cupiditas præſens, & vrgens ipſe ponit illam ſingularē opinionem. ſ. hoc eſt dulce ſub illa alia
vniuerſali affirmatiua. ſ. omne dulce affert voluptatem, quare ſi oē dulce affert voluptatem, ſcit enim
hanc propoſitionē prius vniuerſalem, deinde, & hoc eſt dulce, ergo & cætera, cōcludit operādo, & gu-
ſtando, & exequēdo, quòd ſi ipſe collocaſſet ſub illa prima bona, & negatiua quæ dicit quòd nullum
dulce eſt guſtandum bonam feciſſet concluſionem, & non guſtaſſet, ſed cum habeat ſcientiam illius
vniuerſalis nō vtitur poſtea cum agit, & ex hoc nō habet ſcientiam actu, & ſi habeat in habitu: intē-
perās vero differt ab eo, quia habet corruptam rationem, & nō putat illā negatiuam eſſe verā vt in-
continens qui eam percipit & nō ſequitur, ſed intemperās putat potius oppoſitam illius negatiuę
eſſe veram. ſ. quod omne dulce eſt guſtandum, quia ex mala cōſuetudine habet corruptum iudicium
rationis, incōtinens vero cum habeat & percipiat illas duas vniuerſales propoſitiones quòd nullum
dulce eſt guſtandum, & quòd omne dulce affert voluptatem, extemplo cum aduenit hoc dulce cupi-
ditate vrgente quæ eſt cōtraria negatiuę propoſitioni: quia illa vetat guſtare, cupiditas ſuadet: incon-
tinens ponit ſingularem illam ſub affirmatiua, & concludit affirmatiue operādo ut potiēdo illo dul-
ci, &; oblitus pene dū eſt in illa perturbatione primæ propoſitionis bonę negatiuæ uetantis eum gu-
ſtare cuius ſcientiam habet in habitu, ſed in operando eam non reſpicit, quare dicitur quod aliquo
modo ſciens aliquo modo non ſciens operatur, & cum dicimus incontinentem habere ſcientiam in
habitu eo pacto, & non actu nō ſumimus ſcientiam proprie dictam, ſed largo modo pro cognitione
quadam quam ille habet vniuerſalis illius propoſitiōis & huiuſmodi. nam loco ſuo philoſophus ex-
actiſſime ſcientiam proprie dictam declarauit vt vidimus. percepimus etiam expoſitione huiuſmodi
propoſitionum, & vniuerſalis & ſingularis diſcurſionem incontinentis, & proceſſum quem facit in
operando. verum diſcurſionis & ratiocinationis eius ex vniuerſali, & ſingulari ſequitur concluſio,
quæ nō deſinit in cognitiōe tantum vt in ſpeculatiuis, ſed in opere & executione rei ſecundum appe-
titum, à quo ratio ſuperatur vt dictum eſt. & notandum quòd fit pugna inter iſta, quia ſciētia & co-
gnitio illa vniuerſalis coniuncta cum ratione aduerſatur opiniōi particulari non de ſe, ſed opinioni
coniunctę cupiditati, & fit pugna, & in ipſo incontinēte ſuperatur ratio. in eo vero qui eſt cōtinens
vincit ratio vt patet, ſed videtur philoſophus ſententia ſua tenere mediam viam inter ſuperiores,
quia nō remoue tomnino ſcientiam ab incontinente vt faciebat Socrates, nec tribuit ſolam opinio-
27 nem vt illi priſci. QVARE & propter hoc belluæ non ſunt incontinentes. } Ex ſupradictis infert
vnum correlarium philoſophus, quo oſtēdit incontinentem eſſe nō poſſe ſine ratione, quia nō ſuffi-
cit tantū cōcupiſcentia, & ideo dicit quòd beſtiæ non poſſunt eſſe incōtinentes, quod probari poteſt
hoc pacto, omnis icōtinēs habet vniuerſalē cognitionē cui aduerſatur cupiditas, ſed nulla belluā ha-
bet vniuerſalē cognitionē cui aduerſetur cupiditas, ergo nulla bellua eſt incōtinens: patet ratio quia
belluæ habēt imaginationē, & apprehenſionē, & memoriam rerū ſingularium, non autem percipiūt
vniuerſale: quod percipitur ratiōe, & intellectu tm̄, ex quo patere poteſt quòd intellectus tātū excedit
memoriam, phantaſiam, & alias hmōi potentias inſtrumētales quæ ſingulariū ſunt aut perceptiuę,
aut retentiuę, quātū ſuperat potētia rationalis irrationalem, & intellectiua ſenſitiuam, & omnino ea
quę cognoſcit vniuerſale, illam quę nullo mō pcipit vniuerſale. cōcluditur ergo, quòd belluæ nullo
28 pacto incōtinētes eſſe pñt, cum non habeant rationem, & vniuerſalem exiſtimationem. QVO mō
autem ſoluitur ignoratio. } Rn̄det phs obiectioni, quæ fieri poſſet & oriri ex antedictis, quia dictum
eſt quòd incōtinēs habet cognitionem, & ſcientiam, poſtea in operādo obfuſcatur à perturbatione,
qua ſublata rurſus reuertitur in priſtinā ſcientiam, quam habitu habet. quæritur ergo quo modo ex
ſciente fit ignorās, & rurſus ex ignorāte fit ſciens: & quomodo pellitur illa caligo. Ad hæc rn̄det phs
quòd fit ſimili mō de ebrio & dormiente, quorum ſolutio à phō naturali petenda eſt, qui de ſomno,
& vigilia & ſimilibus doctrinā tradit, & hoc dicit phs ne videatur tranſire de genere in genus, & per-
miſcere ſciētias, quæ & principijs & ſubiectis diſtinguūtur, intelligēdū eſt tñ quòd ſicut fit in ſomno
& ebrietate, ita in ipſa incōtinētia euenire videtur. nam primo homo vigilāt, poſtea accedit ſomnus,
qui vigilię quędam priuatio eſt & operatiōis. ligātur. n. ſenſus, vnde ſomnus ligamē ſenſuū externo-
tum appellari ſolet; ſoluto deinde ſomno iterū fit vigilia, in ebrio quoq; aſcendūt vapores, & pertur-
bant ſpiritum vitalem, & cerebrum, & inſtrumentū quo vtitur ratio: ſoluto autem vapore illo rurſus
ſpūs incipit meare purus, & inſtrumentū idoneum reddere ad operationes exercendas. ſimiliter fit de
incōtinēte: qui primo habet ſcientiam, & cognitionem illam vniuerſalem, & ſcit nullū dulce eſſe gu-
ſtandum, & hoc eſſe dulce, & ideo non eſſe guſtandum. ſed poſtea vrgentibus cupiditatibus fit quaſi
ebrietate irretitus, & non reſpiciens cognitionem illius bonę propoſitionis negatiuæ collocat ſingu-
larem ſub affirmatiua, & cōcludit affirmatiue potiendo dulci, ſed deinde vt fit ſolutio ignorantię ge-
neratæ per ebrietatem remoto vapore: ſic ſoluitur ignoratio incōtinētis remotis perturbationibus, q
non procedūt in infinitū, & ſic redit ipſa ratio quaſi q̄dā lux, & ſera cū pœnitētia capit quaſi ſeſe dū-

centem,ſciebam quòd nullũ dulce guſtandum eſt,&hoc cũ eſſet dulce nõ erat guſtandum,ego tñ gu
ſtaui prohibente ratiõe. CVM autem vltima propoſitio.} Declarat pħs etiam magis quõ inconti 29
nens dicatur ſciens & neſciens & ex hoc emergit ſolutio dubitationis de ſnia Socratis.duas diximus incontinentẽ habere propoſitiões,vniuerſalem & ſingularẽ, & hæc vltima eſt rei ſenſibilis opinatio, quæ dicitur domina rerum agendarũ,quia actio eſt rerũ ſingularium,nam ſi afferatur ſola vniuerſalis nunq̃ fiet actio:incõtinens igitur,cum agit adueniente cupiditate habet quidẽ ſopitam illam vniuerſalem,ſingularẽ vero quæ eſt domina rerũ agendarum,aut nõ habet,quia non vtitur ea,aut ſi habet nõ animaduertit ſm eam,nec percipit ſe habere atq; ideo abutitur,& ſi profert eam facit vt vinolenti,qui proferunt empedoclis carmina,dicere.n.& proferre vt ſupra etiam dixit ſcientiã nõ indicat, & ſic dici põt quòd ſit quodãmodo ſciẽs,& nõ ſciens cũ agit ipſe incontinens diuerſis modis vt patuit.affert præterea aliũ modũ ſolutionis ipſe pħs.ſ.quòd duplex eſſe videtur ſcientia vniuerſalis,& ſingularis,vniuerſalis eſt firma & perſeuerãs à qua nemo dimoueri ſolet,tamen nõ eſt domina rerum agendarum.alia vero eſt opinatio quædã rei ſingularis & ſenſibilis.cũ hæc ita ſint, dicere poſſumus quod illa ſcientia quæ eſt vniuerſalis,& proprie talis non vincitur in ipſo incontinente,nec illa præſente incõtinẽs agit incontinenter,& hoc ſortaſſe intellexit Socrates inquit pħs cum dixit quòd nemo agit præter ſcientiam ſuam,& ſic accõmodat propoſito ſuo ſententiã Socratis.intellexit inquã de vniuerſali,cuius proprie eſt ſcientia,qua præſente nõ fit perturbatio, ſed cum extremus eſt terminus.i.ſingularis & præſente ſingulari opinatione,quæ non eſt ſcientia proprie, ſed rei ſenſibilis eſt, tunc fit perturbatio,& quaſi caligine obfuſcatur incontinẽs,& hoc pacto vidimus quomodo ſciens & quõ non ſciens incontinenter agat incontinens, & etiam quõ intelligi poſſit ſententia Socratis, quã pħs,vt conſueuit accõmodauit propoſito ſuo.ſolet.n.refellere aliorum opiniones primo:deinde ſiquid eſt boni trahere ad ſniam ſuam vt verior appareat,quando alia quæcũq; ex ea parte qua ſunt vera conueniant ſecum,& falſa diſcordent,vt fecit in primo,& in alijs locis.

Circa quæ continens,& incontinens uerſatur. Cap.IIII.

VTrum autẽ ſit aliquis incontinens abſolute,an aliqua ex parte ſint
omnes,& ſi ſit,in quibuſnã ſit:dicendum deinceps eſt.Patet igitur 30
cõtinentes atq; conſtãtes,& incõtinentes ac molles:circa uolupta- 31
tes doloresq; uerſari.Quoniã aũt eorum quę uoluptatem efficiũt: 32
alia ſunt neceſſaria,alia per ſe quidem expetibilia ſunt,exuperationem aũt habent.atq; neceſſaria quidẽ dico:quæ ad ipſum pertinẽt corpus,alimentũ inq̃, Veneris uſum,& huiuſmodi cætera,circa quæ temperantiã, intemperantiãq; poſuimus.nõ neceſſaria uero,per ſe aũt expetibilia,uictoriam,honorem,diuitias & quæ ſunt ſimilis generis quæ bona ſunt,& delectant.Eos quidẽ qui in his præter rectam rationem quæ eſt in ipſis,exuperant,abſolute quidẽ incõtinẽtes non dicimus.ſed hæc addentes pecuniarum incontinẽtes,& lucri,& honoris,& iræ dicimus:ut diuerſos & ſimilitudine nomẽ idẽ habentes.ut homo qui ludo in olympico uicit.Cõis.n.ratio parum ab illius ratione propria differebat.attamen erat diuerſa.atq; huius ſignum eſt, illud.nam incontinẽtia quidem non ſolũ ut delictum:ſed etiã ut quoddã aut ſimpliciter,aut aliqua ex parte uitiũ uituperatur.At horũ nemo.Eorum aũt qui circa corporis uoluptates uerſantur,in quibus temperantẽ,intemperantẽq; ponimus qui non eligendo, ſed præter electionẽ ac mentem, efficientium quidẽ uoluptatẽ exuperationes perſequitur,dolorem aũt inferentiũ fugit famis,ſitis,æſtus,frigoris,& omniũ quæ ad tactum guſtũq; pertinẽt:is non additione circa hæc inq̃(ut circa irã) ſed abſolute ſolũ incõtinens dicitur.Cuius hoc indiciũ eſt,circa nanq; has uoluptates,& non circa ullam illarũ intemperantes dicũtur & propterea in eodem incontinentem ponimus & intemperantẽ, & continentẽ ac tẽperantem. Sed illorũ neminẽ q circa uoluptates eaſdẽ quodã mõ doloresq; uerſantur.

Atq;

Atq; ſunt quidem hi circa hæc eadem ſed non eodem modo,ſed illi quidẽ eli-
33 gunt:hi uero non eligunt.Quapropter potius eum intemperantẽ dixerimus
qui nõ cupiens,aut remiſſe exuperatiões uoluptatũ proſequitur,ac mediocres
fugit dolores,ꝗ hunc qui ob uehemẽtes cupiditates eadẽ agit.quid enim face-
ret ille ſi cupiditas adueniret ingens:& circa rerũ neceſſariarũ indigẽtiã uehẽ-
34 mens dolor?Cum autẽ cupiditatum ac uoluptatum,aliæ genere ſint honeſtæ,
ſtudioſæq;,aliæ non ſint(eorum enim quæ uoluptatẽ efficiunt,quædam expe
tibilia ſunt natura,quædam hiſce contraria,quædam media, quemadmodum
prius diſtinximus:ut pecuniæ lucrũ,honor,uictoria)in omnibus talibus atq;
medijs nõ ex eo uituperantur homines,quia his afficiunt,cupiunt atq; amant:
ſed ob modũ,& quia exuperant.Quapropter qui præter rationẽ aut uincun-
tur aut ſequuntur quippiã eorum quæ natura ſunt honeſta & bona,nõ laudan
tur.ut ij qui circa honorẽ, magis ꝗ oporteat ſtudent:aut erga filios & paren-
tes.Etenim bona ſunt hæc:& laudantur qui circa hæc ſtudent. attamen eſt &
in his exuperatio quædam:ſi quiſpiã(ut Niobe)& aduerſus deos contende-
ret,aut ſi erga patrẽ afficeretur,ut Satyrus ille qui patris amator appellabat̃.
inſanire namq; nimiũ uidebatur.Circa igitur hæc nulla eſt prauitas propte-
rea ꝙ unumquodq; per ſe(ut diximus)natura eſt expetibile:exuperatiões ta-
men ipſorũ improbæ ſunt,ac fugiendæ.Similiter nec incontinẽtia:etenim in-
continentia non ſolũ eſt fugienda:ſed etiã uituperãda.Ob perturbationis au-
tem ſimilitudinẽ adiungẽtes ſingula incontinentiã circa unumquodq; dicũt:
ut malum medicũ,aut malum hiſtrionẽ,quem abſolute non dicerent malũ. ut
igitur,neq; hic abſolute dicitur malus,quia nõ eſt uitiũ quicquam ipſorũ,ſed
rationũ comparatione ſimile:ſic & illic ſolã exiſtimandũ eſt incontinentiã &
continentiã eſſe quæ in ijs eſt circa quæ temperantia,intemperantiaq; uerſa-
tur.circa autem iram per ſimilitudinẽ dicimus.Quapropter & ipſam adden-
tes,incontinentem dicimus iræ quemadmodum & honoris & lucri.

COMMEN.

30 VTRVM aũt ſit quiſpiam incõtinens & cætera. ℈Hoc eſt quartũ capitulum huius primi tra
ctatus:in quo poſtea ꝗ ſoluit primã dubitationẽ poſitam in principio antecedentis capituli
ſi incontinens agat ſciens necne,& ſi ſciens agat quomodo ſciẽs,& eam pluribus modis declarauit,
nunc declarat aliam queſtionem etiam ibi ſecundo loco poſitam.ſ.utrum ſit abſolute incontinens,
& circa quam materiam ſit proprie ille qui ſimpliciter eſt incontinẽs.diuiditur hoc capitulũ in qua-
tuor partes quæ patebunt. in prima parte uidetur proponere duas quæſtiones.prima eſt utrũ quis
ſimpliciter ſit incontinens,an omnes incontinẽntes ſint ſecũdũ quid,& aliqua ex parte,ita quòd nul
lus ſit ſimpliciter incontinens & abſolute.ſecũda eſt ſi aliquis ſit ſimpliciter,& abſolute incontinens
31 circa quam materiam proprie ſit. PATET igitur continentes. ℈Hæc eſt ſecunda pars huius quar
ti capituli,in qua phs incipit declarare illas duas quæſtiones,& primo affert materiã in genere ipſo-
rum habituum uel diſpoſitionum.ſ.cõtinẽtiæ & incõtinentię,cõſtantiæ , & mollitudinis,& dicit eã
eſſe circa voluptates,& dolores.& accipit hic non tantũ voluptates,& dolores corporis,ſed in genere
& cõmuniter.Notandũ ꝙ omnis virtus & vitiũ verſatur circa voluptates & dolores , & propterea cũ
continentia & conſtantia ſint propinquę uirtuti:incontinentia uero & mollitudo ſint propinquæ vi
32 tio,ideo habitus iſti ſiue diſpoſitiões videntur verſari circa eandem materiã. QVONIAM aũt eorũ
quę uoluptatẽ. ℈Hęc eſt tertia pars huius capituli:in qua primo diuidit materiã circa quam in gene
re verſat̃ incontinens:deinde ex diuiſiõe illa venatur incontinentẽ,& continentẽ ſimpliciter,& dicit
quòd afferentiũ voluptatẽ quędã ſunt neceſſaria:quędã expetenda per ſe ſed ſuſcipiũt exuperationẽ
& exceſſum vituperandum.vt honores & diuitię & alia huiuſmodi,circa quæ exceſſus fieri poteſt,&

defectus.vt antea vidimus,& hæc dicuntur de ſe expetenda,non tamen vt felicitas vel virtus quę nō
ſuſcipiunt exceſſum vel defectum vt in præcedentibus declarauit philoſophus . eſſet enim exceſſus
ipſius & exceſſus & defectus,& poſſet fieri proceſſus in infinitum,ſed circa illa poteſt fieri exceſſus ex-
petendo pluſquam oportet,& quamuis dicantur de ſe expetenda,ſunt tamen ob aliud:cum ordinen
tur ad virtutem & felicitatem . qui igitur circa hæc quæ efficiunt voluptatem & non ſunt neceſſa-
ria,excedunt præter rationem rectam,non dicuntur abſolute, & ſimpliciter incontinentes , ſed cum
hac additione vt incontinens circa honores vel circa diuitias , & huiuſmodi,ita vt niſi adderetur il-
lud,ſcilicet circa honores vel diuitias non intelligeretur.ſed cum dicitur incontinens non addendo
aliud,intelligitur circa voluptates corporis , quia proprie tales dicuntur incontinentes , ſed illi alij
dicuntur per ſimilitudinem,& cum additione,ſicut homo in olympia victor cum hac additione di-
citur homo,ſcilicet homo victor,qui & ſi habeat rationem communem cum homine,differt tamen
ab homine,& ab ſeipſo vt eſt homo ſimpliciter , & à ſua ratione propria cum alia ſit eius ratio qua
homo eſt,& alia qua homo in olympico victor . ſic eſt alia ratio incontinentis qua incontinens eſt
ſimpliciter,& abſolute,& alia qua incontinens ſecundum quid . hoc deinde probat philoſophus à
ſigno,& communi hominum ſermone,nam incontinentia circa voluptates corporis , quæ eſt abſo-
luta talis vituperari ſolet,quia aut eſt vitium,aut aliqua ex parte & propinqua vitio,ſed incontinen
tia dicta ſecundum quid non vituperatur vitium , ſed ſolum vt delictum quoddam reprehenditur.
His dictis oſtendit philoſophus eos qui ſunt incontinētes ſimpliciter,& dicit quòd ſunt illi qui ver
ſantur circa voluptates corporis,circa quas verſatur temperans , & intemperās,& hæ ſunt volupta-
tes guſtus,& tactus vt in tertio patuit.tales igitur qui circa iſta excedunt non eligentes,ſed preter ele
ctionem dicūtur abſolute incontinentes,& proprie & ſine vlla additione.ſignum aūt huius eſt quòd
intemperantes appellari ſolent qui circa ſupradictas voluptates verſantur,& nō circa illa alia,ſic etiā
incontinētes qui verſantur circa eaſdem voluptates circa quas verſantur intemperati , appellari ab-
ſolute incontinentes debent:non cum additione vlla vt hi qui vel circa iram vel lucrum dicūtur in-
cōtinentes:ex quo addit vlterius quòd in eodem incontinentem ponimus,& intemperantem,quia
verſatur circa eandem materiam,& ex hoc videntur aliquo modo bene dixiſſe qui idem eſſe dixerunt
continentem,& temperantem,& incōtinentem,& intemperantem.ſed tamen differūt vt nūc oſten-
dit. ATQVE ſunt quidem. Ne videretur ob ſupra dicta quòd eſſet idē omnino incōtinēs ſimpli 33.
citer,& ipſe intemperās,ideo ſtatim ſubdit.quòd,& ſi verſentur circa eandem materiam nō tamē eo-
dem modo,quare differūt inter ſe,quòd autē non eodē modo atq; ex eo differāt probatur:illi inter ſe
differre videntur quorum alter eligēs operatur,alter non eligens,at intemperans eligens,incōtinens
non eligēs agit & operatur,ergo inter ſe differūt cum diuerſo modo verſentur circa eandem materiā
voluptatum & dolorum.his dictis affert philoſophus vnum aliud.ſ.quod magis intemperantem di
cemus illum qui facile,& ſine reſiſtētia vlla parum cōcupiſcens ſequitur exceſſum voluptatum quàm
qui vehemētibus cupiditatibus ſtimulatus excedit in voluptatibus eiſdem,& per hæc verba inferre
videtur quòd ſit deterior quā incōtinēs.nam quid faceret ſi cupiditas adeſſet iuuenilis , cum parum
cōcupiſcens tātopere ſequitur voluptatē,& fugit dolores mediocres prouenientes ex indigētia taliū
rerū quæ dicūtur neceſſarię:ex quo patet quod eſt deterior,cū paruis vincatur,& ideo etiam differūt
cum alter ſit deterior altero.i.intemperās ipſo incontinente.notandū quòd cōtinentia,& incontinē-
tia dicitur proprie & improprie,vel ſimpliciter,& ſm quid:cōtinētia proprie dicta verſatur circa de-
terminatam materiā.i.circa voluptates corporis ſm guſtū & tactum quemadmodū temperātia . con
tinentia vel incōtinentia improprie dicta & ſm quid verſatur circa honores vel iram vel lucrum vel
aliquod hmōi,ſed nunq̄ talem appellamus continentem vel incōtinentem ſimpliciter,ſed incōtinen
tem cum hac additiōe.i.circa honores,incontinētem circa lucrū & ſic de alijs.notandū quòd ea obie
cta quæ efficere vidētur voluptatem circa alimentum dicūtur neceſſaria,nō quo ad voluptatem, ſed
quo ad nutrimentum,& ad victum qui neceſſario requiritur pro cōſeruatiōe indiuidui in vita huma
na.intelligēdū itē q; veneris vſus non eſt neceſſarius pro cōſeruatiōe eius indiuidui in quo eſt , & qui
illū exercet,ſed pro generatione alterius vt patet. CVM autem cupiditatum ac voluptatū. Hæc
eſt quarta pars huius capituli:in qua philoſophus poſtea quam attulit materiam incōtinentię pro- 34
prie dictę,& incōtinentię improprie,& ſecundum quid, ſecūdum illam diuiſionem quam fecit, nūc
addit aliud membrum,quia ſuperior diuiſio videbatur diminuta ad pręſens propoſitum.nam ſupra
locutus eſt tantum de incōtinētia ſimpliciter & ſecundū quid,quę clauduntur intra metas humanę
naturę,atq; ex eo videtur excludi immanitas.in hac vero diuiſione vidētur complecti ea quę trāſgre
diūtur cōditionē humanæ naturæ vt voluptates,& cupiditates immanes,& incipit iam innuere ma
teriā imanitatis vt paulatim deueniat ad eā quā paulo poſt declarabit.voluptatē igitur efficiētia tria
ſunt:q̄dā natura expetēda vt victoria:honores & hæc ſuperius appellauit nō neceſſaria,& de ſe expe-
tēda:q̄dā cōtra naturam vt edere carnes humanas quod eſt immanitatis:q̄dā media & hęc ſuperius
quæ

quæ hic dicit media appellauit neceſſaria circa corpus vel pertinentia ad corpus, aut pro conſeruatione indiuidui, aut pro generatione alterius vt diximus, quare hic addita eſt vna pars pertinens ad immanitatem, verum in illis duobus.ſ.medijs & natura expetendis vituperari homines ſolent in eo quòd excedũt modum, vt Niobe in amãdis filijs, & ideo pœnas dedit vt referunt fabulæ poetarum. nam Latona cõtrahit arcum & cætera. vt inquit poeta ille, affert item exemplum de ſatyro qui adeo in amando patre exceſſit vt inde cognomen acciperet, & patris amator ſit appellatus, & demum eo mortuo ſibi mortem cõſciuerit, & ideo inſanus à philoſopho dicitur. circa igitur iſta verſatur incontinens ſecundum quid, & dicitur incontinens cum circa illa excedit cum additione, & per ſimilitudinem quandam ſicut dicimus malum medicum, quem ſimpliciter non diceremus malum, ſed cum hac additione medicum malum, & quemadmodum hic non dicitur ſimpliciter malus, quia non eſt vitioſus, ſed per ſimilitudinem quandam, quia eſt malus medicus, eodẽ pacto incontinens circa irã vel lucrũ, & talia dicitur incõtinẽs per ſimilitudinẽ quandam, & ideo dicimus incontinentem addendo circa iram, circa honorẽ, circa lucrũ & hmõi. ſed continens & incontinens ſimpliciter, & abſolute, & propriè eſt circa quæ temperantia & intemperantia.i. circa voluptates corporis vel dolores reſpicientes guſtum vel tactũ: ea vero circa quæ dicitur ipſa immanitas patebunt in ſequentibus.

Quod circa delectabilia præter naturam non ſit incontinentia, & eius duæ ſint ſpecies. Cap. V.

35 CVm autem quædam, natura uoluptatem efficiãt: quorum alia ſimpliciter, alia generibus animalium uoluptatem, atque hominum afferunt: quædam non natura, ſed partim ob morbos, partim ob cõſuetudinem, partim ob naturas prauas delectent: licet & circa horum ſingula ſimiles habitus cernere. Dico autem ipſos immanes: ut mulierem illam quam grauidas reſcindentem, fœtus deuorare aiũt, aut qualibus ferunt nõnullos circa Põtum efferatos homines delectari, quorum alios inquiũt crudis, alios humanis carnibus gaudere, alios ſuos filios in cõuiuijs comedendos mutuo dare, aut id qđ de Phalaride dicitur. atque hi quidem ſunt habitus ferales. Alij aũt quibuſdam ob morbos, & ob inſaniam fiunt. ut qui mactauit ma-
36 trem atq; comedit: quiq; cõſerui iecur item comedit. Alij ſunt ex morbo, uel ex cõſuetudine: ut euulſiones pilorum: & unguium eſus, & carbonũ, & terræ: & inſuper uenereorum habitus maribus. Alijs enim natura: alijs ex cõſuetudine accidũt. ut ijs qui à pueritia conſueſcũt. Quibus igitur cauſa eſt natura, eos
37 nemo dixerit incontinentes. quemadmodum neque mulieres, quę uenerem non agãt ſed patiantur: pari modo neque eos qui ob conſuetudinem, morbos ue ſe habent. Igitur ſingula quidem horum habere extra fines eſt uitij: quemadmo
38 dum & ipſa feritas. Habentem autem uincere aut uinci, non eſt ea quæ abſoluta eſt continentia aut incontinentia: ſed ea quę per ſimilitudinẽ dicitur. Quemadmodum & is qui circa iram ſic ſe habet: dicendus eſt cum affectu, & nõ incontinens abſolute. Omne nãque uitium exuperans & demẽtia, & timiditas: & intemperantia, & acerbitas: aut eſt ferale aut ex morbo. Nam qui talis eſt natura ut uniuerſa formidet, etiam ſi obſtrepuerit ſorex: timidus eſt timiditate ferali. quidam etiam muſcipulam ob morbum pertimeſcebat, & demẽtium qui natura quidem ratione carent, ſenſuq; tantummodo uiuũt, immanes ſunt. quales nonnullę nationes ſunt longe habitantium barbarorum. Qui uero nõ natura, ſed ob morbos ut comitialem, aut inſaniam: ij ſunt morboſi, fieri autem poteſt ut horum aliqua quiſpiam interdum habeat tantum: ſed non ſuperetur. ut ſi Phalaris puerum percupiẽs comedere, ſeſe detineret, aut à nefanda

libidine abſtineret. Fit etiam ut non ſolum habeat, uerum etiam ſuperetur. Vt igitur & prauitatum ea quidē quæ eſt humana, abſolute dicitur prauitas, alia uero cum additione (feralis inquam, aut ex morbo) & nō abſolute: ſic & incontinentia alia eſt feralis, alia ex morbo. Abſolute autem ea eſt ſola, quæ intemperantiæ humanæ non egreditur fines. Perſpicuum igitur eſt incontinentiam & continentiam in ijs eſſe dūtaxat, circa quæ intemperantia temperantiaq́ꝫ uerſatur. & in cæteris ſpeciem aliam incontinentiæ eſſe, quæ quidem nō abſolute, ſed per tralationem incontinentia dici ſolet.

COMMEN.

CVM autem quædam natura voluptatem. ❳Hoc eſt quintum capitulum huius tractatus, in 35
quo philoſophus poſteaq̄ declarauit circa quæ verſatur incontinentia ſimpliciter, & proprie
dicta, & item incontinentia ſecundum quid ſumendo ea quæ non egrediuntur terminos conditiōis
humanę: nunc oſtendit circa eas voluptates quæ humanæ naturæ cancellos tranſeunt continentiā
& incontinentiam dici ſecundum quid & aliqua ex parte, non autem ſimpliciter, & proprie. nam an-
tea declarauit quomodo ſit incontinens proprie, & ſimpliciter, & item improprie, & ſecundum quid
circa ea quæ ſunt humanæ naturę terminis nunc clauſa, quomodo videtur eſſe incontinens impro
prie, & ſecundū quid in his voluptatibus quæ excedunt naturam humanam. diuiditur hoc capitu-
lum in duas partes q̄ ſuis locis patebunt. in prima parte philoſophus talem ſumit diuiſionem quòd
eorum quæ voluptatem efficiunt, quædam natura efficientia ſunt, quædam nō ſunt talia, rurſus eo-
rum quæ natura efficiunt voluptatem, quędam ſimpliciter ſunt huiuſmodi vt ea quæ ſunt commu
nia omnibus animalibus, & videntur omnibus afferre voluptatem, vt alimentum, quædā vero ſunt
voluptaria ſm̄ genera animalium, quia aliud genus animalium aliud genus alimenti delectat, vt fœ
num vel ordeum ipſum equum, carnes crudæ leonem, ſic ergo vt animalia diſtinguuntur genere vel
etiam ſpecie, ſic iſta voluptaria diſtingui videntur, ſimpliciter tamen ſunt communia illa quæ com-
muniter omnia delectat animalia vt frigidum, & humidum in potu, vel ſiccum & calidum in cibo,
cum enim fameſcunt appetunt ſiccum, & calidum nutrimentum, cum ſitiunt humidum, & frigidū
hoc ſimpliciter eſt cōmune omnibus, ſed poſtea aliud huic, aliud illi generi animalium eſt voluptua-
rium vt exemplo oſtendimus, ſic ergo habemus quomodo illa quæ natura efficiunt voluptatem aut
ſimpliciter ſunt, aut determinata ſecundum varia genera ipſorum animalium. Item illa quæ nō effi-
ciunt natura voluptatem, ſed contra naturam pluribus cauſis efficere poſſunt. alia. n. ob morbos de-
lectare poſſunt, alia propter mores & conſuetudinem, quædam etiam propter flagitioſam naturam
atq; peruerſam vt multis exemplis declarat philoſophus, nam quædam efferatę gentes crudis vel hu
manis carnibus veſcuntur. itaq; mulierem lamiam fuiſſe tradūt in Ponto regnātem quę fœtus deuo
rabat, à qua dicūt poſtea appellatas eas quas vulgo lamias appellant. alios inquiunt filios comeden-
dos in conuiuijs tradere, vt de Phalaride aiunt quòd filium mactauit, cuius eſt præter cęteros vt in-
quit Cicero nobilitata crudelitas. alij quoq; ob inſaniam capiunt ex aliqua re voluptatem cōtra na-
turam vt ille qui conſerui iecur concupiuit. alij ob morbos vel ob malam cōſuetudinem vt dicit in
textu. QVI mactauit matrem. ❳Hic nuncupatus eſt Xerxes, nō tamen fuit ille qui in græciam tra 36
iecit exercitum. venus marium: ex quo patet quàm ſit nefanda libido cum ſit contra naturā, & perti
neat ad immanitatem. QVIBVS igitur cauſa eſt natura. ❳Hæc eſt ſecūda pars huius capituli in 37
qua declarat quomodo incontinentia ſeu continentia impropria, & ſecundum quid eſſe poſſit circa
voluptates tales quæ excedunt humanam naturam vbi ſunt immanes. nam cum trifariam dicantur
immanes, aut à natura peruerſa, aut à conſuetudine, aut à morbo & inſania, ſumit philoſophus pri
mo immanes à natura peruerſa, & oſtendit quòd tales non dicuntur incontinentes proprie: pari mo
do dicitur de alijs, qui propter conſuetudinem ſunt immanes, & ſeſe habent morboſe quod nō ſunt
incontinentes proprie. IGITVR ſingula iſtorū. ❳Nunc declarat philoſophus quomodo fieri poſ 38
ſit vt ſit incontinens ſecundum quid circa immanitatem, & oſtendit quòd dicitur per ſimilitudinem
quandam ſicut dictum eſt de incontinente circa iram, & lucrum & ſimilia cum additiōe vt vidimus,
eodem modo circa immanitatem dicetur aliquo modo incontinens cum additione per ſimilitudinē
quandam probatur, ſicut ſe habet prauitas ad prauitatem, ita incontinentia ad incontinentiam, ſed
prauitates quædam ſunt ſimpliciter, quædam vero non ſimpliciter, ſed immanes, ſic continentia, &
incontinentia ſe habebit, nam incontinentia circa voluptates corporis natura dicetur incōtinentia
ſimpliciter: circa voluptates corporis cōtra naturam non eſt ſimpliciter incōtinentia, ſed ſecundum

quid

quid & per ſimilitudinem. vel dici & argui poteſt hoc pacto oſtendendo quòd incontinentia immanis non eſt proprie incontinentia & ſimpliciter, incõtinentia quæ tranſgreditur metas intemperantiæ humanæ non eſt ſimpliciter incontinentia: at illa quæ dicitur incontinentia immanis eſt huiuſmodi, ergo non dicetur ſimpliciter incontinẽtia: nam ſi illa eſt tantum incontinẽtia ſimpliciter, quæ non egreditur fines intemperãtiæ humanæ, & quæ eſt circa voluptates corporis circa quas eſt humana intemperantia: ſequitur quòd illa quæ verſatur circa voluptates egredientes naturam humanam non ſit ſimpliciter incontinentia, ſed per ſimilitudinem quandam, & talis erit incontinentia immanis, dicit ergo philoſophus quòd habere ſingula iſtorum q̃ enumerauimus de immanitate eſt eſſe extra metas vitij, ſicut eſt ipſa immanitas. verum habentem vel verſantem circa iſta ſi ſuperet continẽtem ſin ſuperetur incontinentem appellabimus, non ſimpliciter, & abſolute ſed cum additiõe hac incontinentem immanem, ſicut dicimus etiam improprie incõtinentem circa iram cum additione talis perturbatiõis. dicimus. n. incontinentem, & adiungimus circa iram, ſic incontinentem circa illa quæ tranſgredĩetur humanam conditionem dicemus cum additiõe, ſcilicet immanem ne intelligeretur quod eſſet incõtinẽs ſimpliciter & proprie, ideo additur illud quia nõ proprie dicitur incõtinẽs, ſed ſimilitudine quadam. nam omne excedẽs vitium, quod eſt immanitatis, aut eſt immane, ſcilicet vel flagitioſa natura vel moribus ex quibus proprie videntur eſſe immanes, aut ex morbo quo improprie dicimus, forſitan ipſos immanes, cum igitur excedit vehementiſſime in timiditate ſupra cõditionem, & ſolitum naturæ humanæ, talis dicetur timidus immanis, & ſic de alijs, & ipſe quoque incontinens circa ea quæ naturam humanam videntur excedere, dicetur incontinens immanis, & non erit proprie & abſolute incontinens, & immanitas multis modis fieri poteſt, & circa multa, ſed fieri etiam poteſt vt aliquis non ſuperetur ab appetitu, & ſi cupiat ea quæ ſunt immanitatis vt Phalaridis oſtẽdit exemplo, ſed ſiquis habeat, & ſuperetur, talis erit incontinẽs immanis, quare ſicut prauitatis alia eſt ſimpliciter dicta vt vitium, alia cum additione veluti vitium cum hac additiõe immanitatis, ſic erit de cõtinentia & incõtinentia. nam alia erit incontinẽtia ſecundum quid immanis veluti ex morbo profluens, & omnes incõtinentię tales dicẽtur ſecundum quid & improprie, & cũ additiõe, alia erit proprie, & ſimpliciter & abſolute quæ verſatur circa fines intemperãtiæ humanæ. vt igitur ſupradicta breuiter repetamus: ea quæ efficiũt voluptatem: alia ſunt natura, alia nõ ſunt natura, rurſus ea quæ ſunt natura, aut ſimpliciter ſunt talia, & communia omnibus animalibus vt alimẽtum, alia ſecundum genera, & varias ſpecies animalium vt fœnum equo, carnes crudæ leoni, vinũ homini, & ſic de alijs ſimilibus. ea vero quæ nõ ſunt natura talia, ſed prætergrediuntur naturã humanam, aut propter morbum circa quæ eſt immanitas ſecundum quid, vel propter mores vel flagitioſam naturam circa quæ eſt immanitas ſimpliciter & proprie. hæc igitur quæ naturam excedũt humanam, & terminos vitij ſiquis habeat aut vincere poteſt aut vinci: ſi ea appetẽs tamẽ ſuperet, & nõ vincatur ab appetitu nõ dicetur continens abſolute, ſed per ſimilitudinem quãdam, ſin vero vincatur, & ſuperetur, dicetur incõtinens non tamen ſimpliciter, & abſolute, ſed cum additione, ſcilicet incontinens immanis, & ſimilitudine quadam. notandum quòd loquẽdo de vitijs, & virtutibus quæ non egrediuntur naturam humanam, qui habet virtutem habet rectam rationẽ: qui habet vitia habet corruptam rationem: ſed immanitas eſt quoddam excedens vitium humanum, & quidam exceſſus circa vitia, vt timiditas quæ longe ſit maior q̃ competat naturæ humanæ: vt ſiquis timeat murẽ & huiuſmodi, dicetur timiditas immanis & ſimilia. huic opponitur heroica virtus quæ etiam ipſa exuperare videtur cõmunes vires curſus humani, & ideo raro inuenitur, talis autem videtur eſſe ſummum cuiuſq; virtutis, & eſſe etiam quoquo modo mediocritas nõ inter duo vitia proprie dicta, ſed inter duas immanitates, & prauitates, quarum altera eſt exceſſus, altera eſt defectus, vt fortitudo heroica eſt mediocritas inter audaciam immanem, & timiditatem immanem: nec obſtat ſiquis dixerit quòd magnanimitas cõſiſtat in ſummo, quia ipſa verſatur circa magnum cuiuſq; virtutis, communi curſu hominum, heroica autem eſt circa magnum cuiuſq; virtutis: quod eſt ſupra cõem curſum humanæ naturę, quare illa eſt in ſummo vt non ſuperet cõmunem curſum, hæc eſt in ſummo ita vt ſuperet ſicuti diximus, & ſic ſoluitur dubitatio.

De incontinentia iræ: uoluptatum differentijs, & uitio humano. Cap. VI.

39 POſt hæc aũt & minus eſſe turpem, iræ q̃ cupiditatũ incõtinentiam oſtẽdamus. Ira nãq; aliqua ex parte & nõ perfecte rationem audire uidetur: perinde atq; ueloces miniſtri. qui quidẽ anteaq̃ totum id audierint quod dicitur, excurrũt: deinde in agẽdo aberrãt. canes etiã anteaq̃ cõſiderent ſi ſit amicus ſi tantum pulſauerit oſtium, latrant, Sic &

ira propter caliditatem,celeritatemq́ naturæ audita quidem ratione,nō præ-
cepto autem audito:ad ipſam properat ultionem.ratio nanq́ uel imaginatio
contumeliam aut paruipenſionem eſſe oſtendit.illa autem ac ſi ratiocinatione
facta concluſerit oportere tali bellum inferre:ſtatim inſurgit. At cupiditas ſi
ſolum dixerit ratio aut ſenſus hoc afferre uoluptatem,pergit ad fruēdū.Qua-
re ira quidem ſequitur quodam modo rationem:cupiditas autē non ſequitur.
turpior igitur eſt.nam incontinens quidem iræ à ratione quodam modo uin-
citur:cupiditatis autem non à ratiōe ſed à cupiditate.Præterea magis eſt igno 40
ſcendum:ſi quiſpiam naturales appetitiones ſequatur.quippe cum & cupidi-
tates tales ſequenti,quæ ſunt omnibus communes,& quoad communes ſunt,
uenia magis detur.At ira atque acerbitas magis eſt naturalis,quam eæ cupidi
tates quæ exuperant,& quæ non ſunt neceſſariæ.Vt qui ſe excuſabat quòd pa
trem pulſaret.& hic enim dixit ſuum patrem pulſabat,& ille ſuum:& hic etiā
(oſtenſo puero)cum uir fuerit,me pulſauit.eſt enim nobis gentile.Et qui tra
hebatur à filio,ſiſtere iubebat in oſtio: & ſe enim patrem eiuſq́ traxiſſe dice-
bat.Præterea iniuſti magis ſunt ij qui magis occulte procedunt,ac inſidias fa- 41
ciunt.atqui iracundus igitur non inſidias facit,nec ira,ſed eſt manifeſta. cupi-
ditas autem contra quemadmodum Venerem aiunt.Nam ipſam dolos necte-
re dicūt.& Homerus baltheum ipſi tribuit in quo fraudem etiam ineſſe dicit.
Fraus quoque ineſt:quæ prudentem perſæpe fefellit. Quare ſi cupiditas ma-
gis ſit iniuſta q̄ ira:& incontinētia quæ eſt circa ipſam,turpior erit ea quæ eſt
circa iram,& abſolute incontinētia,atque quodam modo uitium.Inſuper ne- 42
mo utitur libidine dolens.ſed qui facit per iram,dolens omnis facit: qui uere
exequitur libidinē,id facit cum uoluptate.Si igitur ea ſunt magis iniuſta qui-
bus iraſci magis iuſtum:& incontinentia profecto quæ fit ob cupiditatē, ma-
gis erit iniuſta:non eſt enim in ira libido.Incontinentiam igitur circa cupidi-
tates.turpiorum eſſe incontinentia circa iram:& continentiā atque incontinē
tiam circa corporis cupiditates uoluptatesq́ uerſari,ex ijs quę diximus perſpi
cuum iam euaſit.Harum autem ipſarum differentiæ ſunt ſumendæ. Nam(ut 43
ab initio diximus)aliæ ſunt humanæ ac naturales & genere,& magnitudine:
aliæ ferales,aliæ ob labefactatum principium atque morbos emergunt.Circa
autem harum tantummodo primus:temperantia, intemperantiaq́ uerſatur.
Quapropter & feras nec temperatas nec intemperatas niſi per trāſlationem
dicimus: & ſi quo omnino aliud genus animalium ab alio differt petulantia,
coitu,uoracitateq́.Nō enim habēt electionem,nec rationem.ſed dimotæ ſunt 44
à natura:perinde atque homines qui ſunt mente capti atque inſani.Feritas au 45
tem minus eſt malum,q̄ uitium:ſed terribilius eſt.Nō enim corruptum eſt id
quod eſt optimum:ut in homine ſe non habet.Fit igitur perinde atque ſi quiſ
piam inanimatum cum animato cōpararet,utrum ſit peius.Semper enim pra
uitas eius quod nō habet principium minus nocere poteſt.at mens principiū.
Perinde eſt igitur atque ſi quiſpiam iniuſtitiam ad iniuſtum hominem com-
pararet.eſt enim utrūque aliquo modo peius.homo nanque malus millies plu
ra mala,quàm fera facere poteſt.

POST hæc autem incontinentiam iræ minus.} Hoc eſt ſextum capitulum huius tractatus, in
quo philoſophus poſtea q̃ diſtinxit incontinentiam ſimpliciter & incontinentiam ſecundum
quid, & obiecta vtriuſq; & materiam immanitatis, nunc comparat incontinentiam ſimpliciter, &
proprie dictam ad incontinentiam iræ quæ eſt incõtinẽtia ſecundum quid. diuiditur autem hoc ca-
pitulum in duas partes. in prima comparat incõtinẽtias illas vt diximus, & quærit vtra ſit deterior.
in ſecunda vero comparat vitium proprie dictum. i. vitium humanum ad ipſam immanitatem. in
prima igitur proponendo intentionem ſuam dicit deteriorem eſſe incontinentiam cupiditatis quã
iræ, & iræ minus turpem, & hoc probat quatuor ratiõibus. prima ratio. Id quod aliquo modo audit
rationẽ, eſſe videtur minus turpe q̃ illud quod nullo mõ audit rationem, ſed ira audit quoquo modo
rationẽ, & ſi non omnino, at cupiditas nõ audit rationem, ergo turpior videbitur cupiditas & libi-
do, quàm ira, & minus turpis ira q̃ cupiditas, & ex cõſequenti incõtinentia iræ videbitur minus tur
pis quàm incõtinẽtia cupiditatis. quòd autem ira aliqua ex parte videtur audire, nõ tamen exaudire
& exequi oſtẽdit duobus exemplis, quorum vnum eſt ſerui accelerãtis, & nõ expectantis omnino pręceptum domini. aliud eſt canis latrantis ante quàm ſciat ſi ſit amicus. notandum quòd intereſt inter
incõtinentiam ſimpliciter q̃ eſt cupiditatis atq; libidinis, & incõtinentiam iræ. quia hæc videtur ali-
quo modo audire rationem, illa vero minime, ſed hoc intelligẽdum de incõtinente cum eſt in pertur
batione & agit. nam incontinens cõſiderari poteſt aut antequàm perturbatione occupetur, & tũc ha
bet ſcientiam, & rationem, quia adhuc viget in eo cum nõ ſit adhuc victus, aut cõſiderari poteſt per-
turbatione irretitus à qua vincitur ratio, & tunc proprie dicitur incõtinens, & hoc mõ dicitur quòd
non audit neq; exaudit rationẽ, vnde & ſi in ea perturbatiõe conſtituto afferatur aliquod obiectũ ſen
ſum mouẽs: fertur ſtatim ſine ratione ad illud aſſequendum vt potiatur ſi fieri poſſit, at incõtinẽs ſe-
cundum iram videtur quoquo mõ diſcurrere cum ratiõe: poſtea tamen ea poſt habita cõcludit ſecun
40 dum appetitum excedens modum. PRÆTEREA magis eſt danda.} Affert ſecundam rationẽ,
illud quod eſt naturalius eſt minus turpe q̃ id quod eſt minus naturale, ſed ira eſt naturalior quã cu-
piditas, ergo ira eſt minus turpis q̃ cupiditas atque libido, & ex cõſequenti incontinentia iræ eſt mi
nus turpis quàm incõtinentia cupiditatis atque libidinis, & ideo videtur maiore venia digna illa q̃
hæc, cum ſit affectus naturalior vt oſtendit philoſophus ex ſucceſſione generationis à parẽtibus ac-
cæpta, & affert exemplum eius qui patrem verberauit à quo ſuus quoque parens fuerat pulſatus. ex
quo videtur inferre quod magis ſimiles ſint patribus filij in ira quàm in cõcupiſcentia, ſi igitur com
plexio aliquo modo ſimilis traditur filijs videtur quòd ira ſit naturalior quam libido, quæ non ita vi
detur fluere ex principijs complexionis, & generationis, quemadmodum ira vt innuere videtur philo
ſophus: ex quo ſequitur illa principalis concluſio quod incõtinentia ſecundum iram minus erit tur-
pis ex eo quod eſt naturalior quam incõtinentia concupiſcentiæ & libidinis. notandum quòd nutri
mẽta quę appellãtur neceſſaria bifariam conſiderari poſſunt, aut ſecundum debitam quãtitatem, &
qualitatem, aut exceſſiue in quãtitate & qualitate, primo modo naturaliſſimę & neceſſariæ omnino
eſſe vidẽtur cum ſine illis viuere non poſſimus. ſecũdo modo minime ſunt neceſſarię vt dicit philo-
ſophus. nõ enim nimia quantitate alimẽti aut qualitate ſaporum indigemus. itaq; ſi exceſſiue aut ſu
perflue accipiantur, vidẽtur eſſe contra ordinẽ naturę, veluti faciũt ij qui varijs epulis gaudẽt, aut ex
multis ſaporibus vnũ conficiũt, aut nimia quãtitate ventrem implẽt, & ob hanc rationem cupidita
tes circa hmõi quæ nõ ſunt neceſſariæ vidẽtur minus eſſe naturales q̃ ira. de re autẽ venerea dictũ eſt
41 ſępius q; nullo mõ eſt neceſſaria pro indiuiduo in quo eſt, ſed tantũ pro generatiõe alterius. PRÆ
TEREA magis iniuſti.} Tertia ratio. illa incõtinẽtia q̃ magis eſt iniuſta turpior eſt q̃ minus iniu-
ſta, ſed incõtinẽtia circa cupiditatẽ eſt hmõi reſpectu incõtinentię circa iram, ergo incõtinentia cupi
ditatis eſt turpior illa. patet rõ quia eſt magis iniuſtũ quod vtitur inſidijs q̃ manifeſte, & aperte pro-
cedẽs & operãs, ſed incõtinentia cupiditatis, & ipſa cupiditas videtur eſſe hmõi, quia videtur latẽter
irrepere & dolis vti, quo declaratur auctoritate poetarũ qui vocãt venerem doloſam, & Homerus di-
cit balteũ veneris eſſe varium, & multorum colorũ, & in ipſo loco fraudem ineſſe quæ poſſet etiã deci
pere prudentes. notandũ quòd philoſophus dicit incõtinentiam ſimpliciter quæ eſt cupiditatis eſſe
turpiorem quàm incõtinentiam iræ, & eſſe quodãmodo vitiũ nõ quòd ſit proprie vitiũ, ſed quia ſit
42 vitio propinquior quam incõtinẽtia iræ. INSVPER nemo libidinem.} Id cui magis ſuccenſe-
mus, & cõtra quod magis indignamur, eſt deterius q̃ id cui minus, at incõtinenti circa libidinẽ ma-
gis ſuccẽſemus q̃ incõtinenti circa iram, ergo videtur eſſe deterior. nam magis indignamur cõtra eũ
qui cũ voluptate agit quàm ei qui cũ dolore, & incõtinẽs eſt talis quòd agit cũ voluptate, ergo vide-
tur eſſe deterior. cõcluditur ergo quòd incõtinẽtia circa voluptates eſt deterior quã circa irã vt patuit
ex ſupradictis, & ſimul ẽt patet ex dictis quòd ipſa incõtinẽtia & continẽtia proprie dicta & ſimplici-

ter eſt illa quæ circa cupiditates,& voluptates corporis verſatur. HARVM autem ipſarum diffe-
rentiæ.}Hęc eſt ſecunda pars huius capituli in qua philoſophus comparare vult inter ſe vitium hu 41
manum,& immanitatem,oſtendendo quod immanitas ſiue feritas minus eſt malum ꝗ vitium, & ſi
ſit malum terribilius,reſumit autem diuiſionem antea factam cupiditatum,quarum aliæ humanæ
naturales ſunt,& genere & magnitudine humanæ,aliæ vero dicuntur immanes natura, ſcilicet vel
conſuetudine vel ex morbo,verum circa primas cupiditates eſt temperantia,& intemperantia & fa-
cit hanc mentionem vitij proprie dicti,ſcilicet intemperantiæ vt veniat ad comparationem vitij &
immanitatis. atq; ſtatim ex ijs infert vnum correlarium quod beſtiæ non dicuntur eſſe temperatę
neq; intemperatę,niſi per ſimilitudinem quandam cum excedunt in deuorando vel in aliquo nocu-
mento,vel in libidine,& aliquo huiuſmodi, non tamen proprie dicuntur tales cum non habeant ra-
tionem neq; electionem.vbi enim non eſt ratio non eſt electio neq; vitium neq; virtus proprie dicta,
beſtię autem non habent rationem neq; electionem, ergo nec vitium nec virtutem proprie. ET ſi 44
quid,omnino.}Intelligi poteſt hoc pacto vt philoſophus comparet iſtas beſtias quę trãſeũt natu-
ram ſui generis in aliquo dictorum trium.ſ.deuorando. & cætera,ad homines immanes vt oſtendat
homines immanes eſſe excedendo naturã in genere ſuo, veluti beſtias quaſdam tranſeũtes naturam
ſui generis:vel quia differant alijs differentijs ipſa bruta inter ſe cum non habeant rationem neq; ele-
ctionem,& ex conſequenti nec temperantiam nec intemperantiam niſi per ſimilitudinem quandam
& improprie.Magnitudine.i.acceptę in exceſſu & quantitate,non tranſcẽdo tamen fines humanos
& ſi in exceſſu acceptæ ſunt prauę,& fugiẽdæ vt patet. FERITAS autem minus.}Cõparat nũc 45
philoſophus vitiũ humanum cum immanitate,atq; intelligendũ quod ſicut intemperantia eſt circa
illas primas cupiditates,ſic immanitas ſimpliciter circa ſecundas quæ dicuntur immanes,& imma-
nitas ſecundum quid ea quæ ex lęſionibus membrorum vel morbis emergũt.oſtendit igitur philoſo-
phus quod feritas ſiue immanitas minus eſt malum.i.minus nociuum ꝗ vitiũ,tamen eſt terribilius
poſito quod vtraq; ſint praua,hæ duæ concluſiones vno medio vidẽtur poſſe oſtẽdi hoc pacto,illud
prauũ quod eſt cum ratione videtur eſſe deterius magiſq; nociuum, quàm illud quod non eſt cũ ra-
tione,ſed vitiũ humanum reſpectu feritatis videtur eſſe huiuſmodi:ergo vitium humanum videtur
eſſe peius magiſq; nociuum ꝗ feritas vel immanitas,eodẽ medio probatur quod immanitas ſit ma-
lum terribilius,quia illud à quo ratio diſiungitur eſt terribilius eo à quo non diſiungitur, ſed feritas
reſpectu vitij eſt huiuſmodi,ergo eſt terribilius.patet ratio quia ferus vel immanis omittit rationem,
ſed vitioſus eſt cum ratione licet corrupta.nã viuere cum ratione bifariam ad hoc propoſitum conſi-
derari poteſt,aut integra,aut corrupta.veluti iudex qui ſciat quid velint leges,tamen corruptus non
iudicat ſm ſcientiam legum quam habet.iudicat enim cum cognitione illa,& ſcientia,nõ tamen ſm
ſcientiam & rationem,ferus & immanis,nec primo,nec ſecundo modo dicitur viuere cum ratione,li-
cet habeat rationem,& animam rationalem,ideo dicit philoſophus quod non habet corruptum id
quod eſt optimum in homine.i.rationem vt habet homo vitioſus,ſed eſt omiſſa, & exilis propterea
dicitur græce, θηριώδων .i.inſtar belluariũ,poſt hęc adducit ſimilitudinem philoſophus qua intelliga-
tur natura feritatis,& vitij humani, ſcilicet quod ſit perinde ac ſi comparetur inanimatum cũ ani-
mato,quaſi dicat tanta eſt diſtantia inter vtraq; iſta:quanta eſt inter animatum & inanimatum, ita
vt non videantur poſſe cõmode comparari.ea enim quæ comparantur debent comparari in aliqua
propinqua ratione in qua conueniant,at animatum ab inanimato vehementer diſtare videtur, vel
etiã intelligi poteſt quod comparentur,ſed oportet inuenire rationem cõem ſecundum quã compa-
rentur,& aliquid cõe, id autem erit nocumentum,quaſi dicat vtraq; nociua ſunt,ſed magis vitium ꝗ
feritas,vt animatum magis ꝗ inanimatum:poſtea addit aliam ſimilitudinẽ, quod ſicut ſe habet in
iuſtitia ad iniuſtum ita feritas ad vitium humanum.nam cum iniuſtitia nõ habeat principium quo
per ſe non videtur ita lædere niſi reſpectu eius in quo eſt,ſicut ipſe iniuſtus qui eſt principiũ quod &
habet iniuſtitiam principium quo:eodem pacto vitioſus & ferus cum vtriq; ſint mali.i.nociui:tamẽ
homo vitioſus cum habeat rationem licet corruptam plura nocumenta facere poteſt quàm fera nõ
habens rationem vel ferus,& immanis omittens rationem.

De continente,incontinente,conſtante,& molli. Cap.VII.

FIt autem ut circa uoluptates doloreſq; per tactum,guſtumq; & cu- 46
piditates ac fugas,circa quę uerſari temperantiam & intemperan-
tiam prius eſt definitum:ita ſeſe habeat quiſpiã,ut aut ſuperetur ab
ijſipſis quæ pleriq; ſuperant homines,aut ſuperet ea ipſa à quibus
pleriq; uincuntur.Atq; ſi circa uoluptates ita ſeſe habeat:primo quidẽ mõ in-

continens

continens eſt:ſecundo aũt cõtinẽs. Sin circa dolores, primo quidẽ modo mol
lis eſt: ſecundo aũt conſtans. In horum aũt medio plurimorum hominum ha
47 bitus collocantur: etſi ad deteriores magis declinant. Quoniam autem quędã
uoluptatum ſunt neceſſariæ, quædã non neceſſariæ, & uſq; ad quendã termi-
num: exuperatiões uero defectionesue nõ ſunt neceſſariæ. Et ſimili modo res
ſeſe habet & in cupiditatibus, atq; doloribus. Qui uoluptatum exuperatiões,
aut exuperãtes uoluptates ob electionẽ atq; ob ipſas, & ob nullam rem aliam
inde prouenientẽ proſequitur: intemperans eſt. hunc.n. non pœnitere neceſſe
48 eſt. quare eſt incurabilis. quẽ.n. nõ pœnitet. is eſt incurabilis. Qui uero deficit,
oppoſitus eſt. Atqui qui inter hos medius collocatur: temperãs eſt. Similiter
intemperans eſt, & qui (nõ quia uincitur, ſed ob electionẽ) dolores corporis
fugit. Eorum autem qui nõ eligũt, alius ob uoluptatem: alius ob eius fugã do
49 loris, qui à cupiditate prouenit: ducitur. Quare inter ſeſe differunt. cuilibet.n.
deterior eſſe uidebitur: ſiquis non cupiens, aut remiſſe, quippiã ageret turpe,
quã uehementer cupiens, & ſi nõ iratus pulſaret, quam concitatus ira. quid.n.
ageret: ſi eſſet in perturbatione? quapropter intemperans incontinente dete-
rior eſt. at eorum quos diximus, alter mollitudinis magis ſubijcitur ſpeciei, al-
50 ter eſt incontinens. Atq; incontinenti quidẽ continens: molli uero cõſtans op
ponitur. Conſtantia nanque in reſiſtendo: continẽtia uero in ſuperando con-
ſiſtit. ſuntq; diuerſa reſiſtere ac ſuperare: ſicut haud uinci, & uincere. Quapro-
pter & continentia magis q̃ conſtantia eſt expetenda. Qui aũt aduerſus, quæ
51 plerique reſiſtũt & poſſunt, deficit: is mollis eſt atq; delicijs defluens (deliciæ
nãque ſunt mollitudines quædã) qui quidem ueſtẽ trahit, ne ſubeat laborem
tollendi, & cũ imitetur ægrotantem: ſe non putat miſerũ eſſe, qui miſero ſimi
lis eſt. Similiter res ſeſe habet, & circa cõtinentiam & incontinentiam. Nõ eſt
enim mirũ ſiquis à uehementibus exuperãtibus, aut uoluptatibus, aut dolori-
bus uincitur: quin ignoſcendum eſt ſi reſiſtẽs uincitur tandem: ut Theodecti
poetæ Philoctetes, à ſerpente morſus. Aut Carcini Cercyon in Alope: & ut
homines ij qui detinere riſum enitentes accumulatum illum effundunt: ut acci
dit Xenophanto. Sed ſi quis ijs quibus multitudo reſiſtere poteſt: ſuccumbit,
& non aduerſari poteſt, nõ ob generis naturam aut ob morbũ qualis eſt mol
litudo quæ regibus Scytharum ineſt ob genus. & ut fœmella à maris diſtat na
tura. Videtur aũt & is qui eſt ad iocũ propenſior, intemperans eſſe: eſt tamen
mollis. Nam iocus relaxatio eſt: ſiquidem requies eſt. qui uero ad iocum pro-
52 cliuis eſt: ex ijs eſt qui in hac exuperant. Atqui incontinẽtiæ alia eſt temeritas,
alia infirmitas. Quidam enim deliberatione facta, non perſiſtũt in ijs quæ ſta
tuerunt ob perturbationem: quidam ex eo quia non conſultarunt, à perturba
tione ducuntur. Sunt enim qui ante ſentientes & præuidẽtes: ac ſeipſos ratio-
nemq; excitantes, non ſuperãtur à perturbatiõe, ſiue uoluptatem id quod mo-
uet, ſiue dolorem efficiat, perinde atque prætitillati non titillãtur. Maxime au
tem celeres ac bilioſi atra bili: temeraria incontinentia ſunt incontinentes. Illi
enim uelocitatem: hi ob uehementiam, non expectant rationem: ex eo quia
ipſius ſunt imaginationis ſequaces.

FIT autem vt circa voluptates moleſtias'ue. Hoc eſt ſeptimum capitulum huius tractatus, in
quo philoſophus affert differentias iſtorum habituum, ſcilicet temperantiæ, continentię, con-
ſtantiæ, & oppoſitorum comparando ea inter ſeſe, vt cum videantur verſari circa eandem materiam,
videamus quomodo diſtinguantur. diuiditur autem in duas partes quæ ſuis locis declarabuntur. in
prima igitur oſtendit differentiam inter incõtinentiam, & mollitudinem, & eorum oppoſita, ſcilicet
continentiam & conſtantiam, cum omnes verſentur circa dolores, & voluptates corporis tactus, &
guſtus, aut fugiendo, aut proſequendo circa quę verſatur temperantia, & intemperantia. dicit ergo
quòd dupliciter verſantur homines circa voluptates, & dupliciter circa dolores. nam aut ſuperantur
à voluptatibus ijs, quas plerię vincunt, & ſic ſunt incontinentes, aut ſuperant voluptates à quibus
plerię vincuntur, & ſic ſunt continentes. eodem modo circa dolores, ij qui ſuperantur à doloribus
quos plerię vincunt molles, qui vero ſuperant dolores à quibus plerię vincuntur conſtantes appel
lantur. quatuor igitur habitus ſunt vel diſpoſitiones vt apparet, ſcilicet continẽtia & incõtinentia,
conſtantia & mollitudo, inter quæ differentia per voluptates, & dolores patet ex ſupradictis. verum
inter hæc plurimi habitus quoquo modo medij reperiuntur, qui non ſunt omnino continentia vel
conſtantia, nec incontinẽtia vel mollitudo, & verſantur circa eadem. nam cum multi ſunt gradus cir
ca vehementes & leues voluptates aut dolores, fit etiam vt multi ſint habitus, nam incontinens ſupe
ratur non ſolum à vehementibus cupiditatibus, ſed etiam interdum ab ijs quas plerię ſuperant, cõ-
tinens vero ſuperat vehementes cupiditates, quòd ſiquis leues ſuperabit videtur eſſe minus perfe-
ctus quàm continẽs, nec imperfectus vt incontinẽs, ſic etiam qui magis reſiſtit doloribus quàm mol
lis, & minus quàm conſtans, quare inter illa quatuor quidam habitus vel diſpoſitiones collocari vi-
dentur quaſi medię: declinantes tamẽ magis ad imperfectionem, & ad deteriores partes, idest magis
ad mollitudinem, & inconſtantiam declinant quàm ad continentiam, & conſtantiam vt dicit phi-
loſophus. notandum quòd cõtinens & incontinẽs conſtans, & mollis verſantur circa voluptates, &
dolores: tamen incõtinens magis eſt circa voluptates, mollis vero circa dolores. nam incontinens vt
fruatur voluptatibus magis agit: mollis vero vt fugiat dolorem, qui quidem oriri videtur ex abſen-
tia voluptatum. QVONIAM quædam voluptatum. Diſtinguit hac in parte philoſophus con 47
tinentiam & incontinentiam à temperantia & intemperantia ex qua diſtinctione emerget etiam ma
nifeſtius differentia inter continentiam & conſtantiam. nam cum omnes iſti habitus ſiue diſpoſitio-
nes circa voluptates, & dolores eiuſdem generis verſentur: oportet vt philoſophus quemadmodum
facit diligenter diſtinguat & earum differentiam oſtendat ex diuerſis modis verſandi. ſumit ergo di-
uiſionem voluptatum vt fecit ſæpius dicendo quòd voluptatum quædam ſunt neceſſariæ, vt ſunt
eę quæ ad viuendum pertinent vſę ad debitum terminum quantitatis, & qualitatis, comitantes ali-
mentum. quædam vero non neceſſariæ: vt eæ quibus homo carere poteſt, aut circa honores vel hu-
iuſmodi, quæ habent etiam quendã modum: vel ſunt exceſſus, & defectus earum quæ ad viuendum
pertinẽt, & nutrimentum comitãtur. nam & ſi cibum, & potum quædam voluptates neceſſario con
ſequantur vſę ad debitum terminum dicentur neceſſariæ, ſed exceſſiones, aut in quãtitate vel quali-
tate, vel defectiões non dicentur neceſſariæ, & idem quod de uoluptatibus dicitur de cupiditatibus
dici poteſt & doloribus, quia ſimilis ratio eſſe videtur. hac diſtinctiõe allata dicit philoſophus quòd
ille qui per electionem perſequitur uoluptates excedendo dicitur intemperans, qui vero deficit, erit
in altero extremo. i. inſenſibilis quidam ut in tertio uidimus, qui uero mediocritatem ſeruat ut opor-
tet, & quomodo oportet temperãs erit medius inter iſtos. at etiam qui per electionem fugit dolores
prouenientes ex abſentia uoluptatum per electionem inquam fugit, & non quia vincatur, intempe
rans quoq; erit: nam ſi ex eo fugeret dolores, quia uincatur non per electionem eſſet mollis. eorũ enim
qui non eligũt ſi uoluptatibus uincatur erit incontinens: ſi fuga doloris qui prouenit ex cupiditate
abſentium uoluptatum dicetur mollis, ex diuerſis igitur uerſandi modis oritur differentia iſtorũ ha-
bituum. Aliud eſt per electionem ſequi uoluptates excedendo, & per electionem ſimiliter fugere do-
lores prouenientes ex cupiditate abſentium uoluptatum quod eſt intemperãtis. aliud eſt non eligen
do, ſed quia pugnãdo ſuccumbit appetitui uoluptatem ſequi quod eſt incõtinentis, aliud item dolo
res prouenientes ex cupiditate abſentium uoluptatum nõ per electionem ſugere quod eſt ipſius mol
lis. diuerſi enim ſunt iſti modi uerſandi, & ſe habendi circa huiuſmodi uoluptates, & dolores, in ipſo
autem temperato non fit repugnantia appetitus cum ratione, quia ſtatim cedit appetitus ratiõi, in
ipſo uero continente, & conſtante pugnat ratio cum appetitu & uincit, in ipſo autem intemperato
nõ fit etiam pugna, quia ſtatim ratio cedit appetitui, & eligit extemplo uoluptates, & eligit propter
ipſas, & non propter aliquid aliud, quod addidiſſe uidetur philoſophus, quia ſi perſequeretur uolu-
ptatem ob aliquid aliud ueluti ob lucrum uel huiuſmodi nõ diceretur proprie intemperatus, ut oſtẽ
dit

dit in quinto pluribus in locis.nam ſiquis inquit lucrandi cauſa committit adulterium atque acci-
pit,quidam erogat damnumꝗ; patitur ob libidinem,hic quidem intemperans magis quàm pluris:
ille iniuſtus ſed non intemperans magis eſſe videbitur,ſignificatur enim habitus cum aliquis per ele
ctionem agit,& propter illud tale quod perſequitur vt ſiquis per electionẽ furatur vt furetur,& perſe-
48 qtur voluptates propter voluptates vt ipſis potiatur,ſed hæc antea vt diximus declarauit. INCV-
RABILIS.}Non ſimpliciter non enim putandum eſt hominem vitioſum omnino ſanari nõ poſ
ſe,ſed reſpectu incontinentis qui facilius ſanari poteſt cum habeat rationem incorruptam ,& cũ de-
49 linquit pœniteat feciſſe rem turpẽ. CVILIBET enim deterior eſſe videbitur.}Poſtea quàm attu
lit differentias inter hos habitus,nunc comparat inter ſe,& primo oſtendit intemperantem eſſe dete-
riorem incontinente hoc pacto,ille qui non cupiens,aut parum cupiens agit turpe eſt deterior illo q
idem facit propter vehementes cupiditates,ſed intemperans agit turpe parum cupiens,incontinens
vero valde,& magis cupiens ergo intemperans erit deterior incontinente,& hanc rationem probat
50 philoſophus exemplo irati. AT eorum quos diximus.}Hac in parte oſtendit continentiã eſſe præ
ſtantiorem ipſa conſtantia & probat hoc pacto,qui vincit eſt præſtantior eo qui reſiſtit tantum,ſed
continens non ſolum obſtat,ſed etiam vincit: conſtans vero tantum reſiſtit ergo continens eſt præ-
ſtantior conſtante.nam conſtans reſiſtit doloribus qui proueniunt à cupiditate abſentium volupta-
tum,continens vero non ſolum reſiſtit cupiditatibus voluptatum,ſed etiam ſuperat & vlterius pro-
51 greditur vincere quàm reſiſtere,quare potior videbitur eſſe continentia quàm conſtãtia. QVI au-
tem ab aduerſis.} Hac in parte videtur declarare philoſophus mollitudinem,& incontinentiam &
dicit quòd is eſt mollis qui facile vincitur à doloribus quibus multi homines reſiſtere ſolent , & qui
delitijs defluit,ſimiliter incontinẽs erit qui à voluptatibus ſuperatur quas maior pars hominum ſu-
perat , & iſti ſunt deteriores quàm illi qui à vehementibus voluptatibus vel doloribus ſuperantur:
quia non videtur eſſe omnino iſti qui à vehementibus ſuperãtur molles,& ideo dicit eos eſſe dignos
venia non quòd ſint ſimpliciter digni venia,ſed reſpectu illorum ſuperiorum qui à leuioribus volu-
ptatibus vel doloribus ſuperãtur:quare iſti qui habẽt aduerſarios potentiores videtur digni maiore
venia vt oſtẽdit pluribus exẽplis vt Philoctetẽ inducit tragicus poeta Theodectus morſum ſerpen-
tis aliquanto tollerantem,victum deinde magnitudine doloris exclamantem,& ſuccumbentem do-
lori & cætera.Item Cercinus tragicus inducit Cercionem quendã qui non potuit ferre dolorẽ pro-
uenientem ſibi ex filia violata,ex quo tandem eſt mortuus cum tamen aliquãdiu ſubſtinuiſſet dolorẽ.
Item vt Xenophantus quidam qui nitens tenere riſum in cõuiuio:vbi aliquantulum ſubſtinuit tan-
dem facetijs ſuperatus riſum effudit.tales igitur qui magnos dolores non ſubſtinent quoquo modo
habent aliqua ex parte occaſionem venię,& magis ignoſcendum eſt ijs q̃ illis qui ſuccumbunt do-
loribus,quibus multitudo reſiſtere poteſt,ſuccumbunt inquam non morbo aut debili quadam na-
tura vt regibus ſcytharum euenit qui ſunt natura molles,ſed ob delitias,& mollitudinem quãdã:nos
ſi pes condoluit vt inquit Cicero ſi dens,ſed fac totum dolere corpus ferre non poſſumus.opinio eſt
quædam effœminata ac leuis,nec dolore magis quàm i eadem in voluptate,qua cum liqueſcimus
fluimus mollitia Apis aculeum ſine clamore ferre non poſſumus.& cætera.Et notandum quòd phi-
loſophus attulit exemplum de facetijs in cõuiuio ne aliquis crederet illum eſſe quoquo modo venia
dignum qui ſuperatur à voluptatibus circa guſtum & tactum,ſed dixit de voluptatibus mouẽtibus
riſum vt vidimus ſupra,præterea ne aliquis putaret eum eſſe intemperantem qui ad iocum eſt pro-
penſior addit hunc eſſe potius mollem appellandum,qui excedit in nimia relaxatione,& ludo ob fu-
giendum laborem,& moleſtiam ex rebus agendis , quærens etiam vilia,& ludos interdum pueriles,
& non eſt comis nec ſcurra,ſed moleſtiam fugiens ex rebus agendis,& ſequens nimium iocos , & lu-
52 dos pueriles vnde græce dicitur παιδιὰν AT qui incontinentię.}Hæc eſt ſecunda pars huius ca
pituli in qua philoſophus diuidit incontinentiam in duas ſpecies.ſ.in temerariam incontinentiam
& infirmam.nam bifariam fieri poſſe videtur vt incontinentes labantur ad voluptates,aut pęceden
te conſultatione,& deliberatione & tunc appellantur incontinentes infirmi,aut non præcedente , &
tunc dicuntur temerarij,& celeres ſine conſideratione,ideo dicit philoſophus quòd quidam rapiun
tur qui non conſultant,quidam vero non perſiſtentes ob infirmitatem animi voluptatibus tandem
cedunt,& ſi antea conſultent,ſunt autem nonnulli qui perſiſtunt,quare præmittentes conſultationẽ
& deliberationem bifariam conſiderari poſſunt,aut perſiſtentes in ea aduentantibus perturbationi-
bus,aut non perſiſtentes,non perſiſtentes ſunt incontinentes infirmi:perſiſtẽtes ergo erunt illis oppo
ſiti,ideſt continentes firmi,qui ſunt ſimiles illis.qui prius titillati,ideſt præfricati vt ita loquar an-
tea:poſtea non titillantur:quaſi non mouentur cum præmiſerint cõſultationem,& ſe præparauerint
& rationem excitauerint,ſed perſiſtunt.at temerarij & celeres qui ſunt acuti , & melancholici maxi-
me agunt incontinenter ſecundum eam incontinentiam quam appellant temeritatem , quia acuti
propter velocitatem choleræ cito agunt.illi vero melancholici celeriter agunt , quia habent vehe-

mentes imaginationes propter humorem atrum,& ducuntur vehementi phantaſia potius quàm ra
tione,ideo neutri rationem expectant, quare cum cholerici,& melanchonici ſtatim vt temerarij la
bantur,ſequi econtra videtur quòd flegmatici,& ſanguinei tardius ferantur vt infirmi,& ſic apparet
quod,& ambo ſint incontinentes,tamen diuerſi ſunt modi,& diuerſæ ſpecies quas etiã inferius com
parabit inter ſe in ſequenti capitulo.

Diſcrimen incontinentis ab intemperato. Cap. VIII.

AT uero intemperantem quidem non pœnitet:ut eſt dictum. In ele
ctione nanq; perſiſtit. incontinens autem facilis eſt omnis ad pœni 53
tentiam: quo circa non ita res ſeſe habet ut dubitauimus. ſed ille qui
dem incurabilis: hic autẽ eſt curabilis. Vitium enim morbis eſt hi
ſce perſimile: aquæ intercuti inquam,& tabi. incontinentia uero, morbo comi 54
tiali. Etenim illud, continua: hæc non continua eſt improbitas. Atq; omnino
diuerſum eſt genus incontinentiæ, atq; uitij. Vitium enim latet: incontinentia 55
uero non latet. Horum autem ipſorum ij qui ante rationem ducũtur: meliores
ijs ſunt, qui rationẽ quidẽ habent, non aũt perſiſtunt in ea. à minore nãq; per
turbatione uincuntur:& non abſq; deliberatione, ut illi. incontinens enim ſi
milis eſt ijs qui cito fiunt ebrij:& pauco uino:& pauciore q̃ pleriq;. Patet igi 56
tur incontinentiã uitium non eſſe: niſi aliqua ex parte fortaſſe. Nam hæc qui
dem eſt præter electionem, illud autem cum electione. in actionibus tamen eſt
ſimilitudo ut Demodocus in Mileſios dixit. Mileſii nãq; inſipientes quidem
non ſunt: ea tamen faciunt quæ agunt inſipientes. & incõtinentes iniuſti qui
dem non ſunt: iniuriam tamen faciunt. Cum autem alter ſit talis: ut non ex eo 57
quia eſt ipſum perſuaſum, exuperantes corporis uoluptates, præterq; rationẽ
rectam ſequatur, alteri ſit perſuaſum, propterea q; talis eſt ut ipſas ſequatur:
illi quidem diſſuaderi facile, huic autem haud facile poteſt. Principium enim
ipſum, uirtus quidem cõſeruat: uitium uero corrumpit. id autem gratia cuius,
principiũ eſt in actibus: perinde ut ſuppoſitiones ipſæ in mathematicis. Neq;
igitur ibi docendorum principiorum eſt ratio: neq; hic. ſed uirtus aut natura
lis, aut aſſuetudine parta: cauſa eſt opinandi, circa principium recte. Talis igi
tur homo temperans eſt at contrarius eſt intemperans. Eſt autem quidẽ alius:
ob perturbationem à recta ratione diſcedens. quem perturbatio ut non agat
quidem ut recta ratio iubet, ſuperat. ut ſit autem talis ut ipſi ſit perſuaſum opor
tere perſequi uoluptates libere, tales non uincit. at hic eſt incontinens qui qui
dem intemperante melior eſt. Nec eſt abſolute prauus. conſeruatur enim id in
ipſo: quod eſt optimum, principium inquam ipſum. Alius autem eſt huic con
trarius: is qui perſiſtit,& non ob perturbationẽ à ratione diſcedit. Ex his igi
tur patet hunc quidem ſtudioſum: illum autem, improbum habitum eſſe.

COMMEN.

AT VERO intemperantem quidem. Hoc eſt octauum capitulum huius tractatus in quo
philoſophus poſtea q̃ attulit differentiam inter temperantiã,& cõtinentiam, atq; eorum op 53
poſita,& duas attulit ſpecies incontinentię, nunc comparat intemperantiã,& incontinentiã quod
& ſi in præcedenti capitulo paucis verbis fecerat,& quaſi incidenter: tamen nunc id facere vult plu
ribus rationibus vt apertius eorum differentia intelligatur: ſimul vt ſoluat quæſtionem quam diffe
rendo antea mouit. diuiditur autem hoc capitulum in duas partes q̃ patebũt, in prima igitur parte
philoſophus

philoſophus incipit oſtendere differentiam inter incontinentem & intemperantem, & probat intem
perantem eſſe deteriorem incontinente tribus rationibus, prima rō. is quem poſt rem turpem actam
non pœnitet, eſt deterior eo quem pœnitet. at ipſum intemperantem non pœnitet, incontinentem
pœnitet: ergo intemperans eſt deterior incontinente. nam intemperans perſiſtit in electione & propo
ſito, incontinens facilis eſt ad pœnitentiam, & hæc ratio ſimul differentiam oſtendit inter hos, &
etiam alterum eſſe altero deteriorem. notandum quòd ſicut omnis virtus eſt cum electione, ſic omne
vitium eſſe videtur cum electione, & vitioſus tam ante rem actam, quàm poſtea videtur habere ele
ctionem, ideo non pœnitet, quia putat id quod agit eſſe agendum cum habeat corruptam ratioñ,
incontinens vero habet rationem incorruptam, & appetitum ſenſitiuum repugnantem ei, quia non
eſt informatus virtute quæ appetitum facit rectum, quare cum rationem habeat incorruptam, & di
centem ſibi turpe aliquid non eſſe agendum, & nõ eſſe guſtandum dulce: vincit tamen appetitus, ſed
cum poſt rem actam redit ad rationem percipit ſe feciſſe quod faciendum non erat & habet pœnitu
54 dinem. QVO circa non ita res ſeſe habet. } Affert ſecundam rationem philoſophus, malum con
tinuum differt & eſt deterius malo non continuo, ſed intemperantia eſt malum continuum, incon
tinentia non eſt malum continuum: ergo intemperantia differt ab incontinentia & eſt deterior: ma
ior patet de ſe: minor probatur à philoſopho, quia intemperantia eſt vt morbus qui ſemper adeſt: in
continentia vero vt morbus qui non ſemper adeſt, vt eſt morbus epilepſię ſiue comitialis, intempe
rantia vero eſt ſimilis morbis aquę inter cutem & tabi, ideſt ydropiſi & phthiſi qui morbi continui
ſũt: hydropiſis ἀπὸ τοῦ ὕδατος i. ab aqua dicitur, fit enim in corpore humor aquoſus. pthiſis vero in vẽ
tre ſuperiore multifariam. incipit ſpuere ſanguinem qui talem patitur morbum, deinde ſaniem, po
ſtea ſequitur detentio ſaliuæ, & poſtea tandem ipſa mors. ij igitur morbi quibus intemperantia ſimi
lis dicitur continui ſunt. at epilepſia, ideſt morbus qui caducus ſiue comicialis appellari ſolet cui aſ
ſimilatur incontinentia non eſt cõtinuus, hic in corporibus humidis vim habere ſolet, vnde in ipſis
infantibus qui abundant humiditate maximam vim oſtendit, incõtinentia igitur aſſimilatur huic
morbo cuius cauſa non eſt continua nec talis ægrotus ſemper coniunctus cum morbo, & inconti
nens quoque non ſemper, & ſtatim eſt ad voluptatem diſpoſitus, ſed pugnat ratio cum appetitu, &
demum vincitur, intemperans vero continuo habet paratum appetitum ſine vlla pugna ad perſe
quendas voluptates, & continue eſt in hac diſpoſitione ſine repugnantia rationis, verum philoſo
phus hoc loco nactus occaſionem ſoluit vnum dictum quæſtionis allatę antea in fine ſecundi capi
tuli huius tractatus, vbi duo attulit, vnum quòd incontinens diſſuaſus intemperans vero ſuaſus, a
git: alterum quod incontinens inſanabilior videtur propterea quia diſſuaderi non poterat, primum
ſoluet inferius, ſecundum ſoluet nunc. & oſtendit quòd incontinens eſt ſanabilior intemperato vbi
in eo loco oppoſitum attulerat, & ideo dictum eſt à nobis quòd philoſophus differendo non aſſe
rendo ibi procedebat. oſtendit autem quòd incontinens eſt inſanabilior intemperato, quia intempe
ratus non habet pœnitudinem, & habet morbum continuum, & ideo eſt inſanabilis, dicit philoſo
phus, non pro impoſſibili, ſed cum difficultate ſanabilis, incontinens vero habet pœnitudinem, &
55 non morbum continuum, ideo eſt ſanabilior. ATQVE omnino diuerſum eſt genus. } Affert ter
tiam rationem philoſophus qua idem probat quòd intemperantia differt ab incontinentia, & eſt
deterior ea. illud malum quod latet habentem, differt & eſt deterius eo malo quod non latet haben
tem, ſed intemperantia latet, incontinentia vero non latet habentem, ergo intemperantia differt ab
incontinentia, & eſt deterior. illa ratio declaratur, quia intemperans habet vitium, & rationem cor
ruptam, ſicut febricitans habet corruptum guſtum, & putat illud eſſe bonum quod ab eo appetitur,
incontinentia vero eſt malum manifeſtum habenti, & quoquo modo cognoſcit illud eſſe malum
quod ab eo appetitur, & ideo in eo fit pugna inter rationem, & appetitum. Horum autem ipſorum
poſtea quàm probauit intemperantem differre ab incontinenti, & eſſe deteriorem illo, nunc compa
rat duas ſpecies incontinentiæ quas ſuperius attulit, ſcilicet infirmitatem & temeritatem, & oſtendit
infirmitatem deteriorem eſſe temeritate ſic, is qui deliberatione facta incontinenter agit eſt deterior
eo qui non deliberatione facta agit incontinenter, ſed infirmus agit facta deliberatione, temerarius
non facta deliberatione agit incontinenter, ergo infirmus eſt deterior: patet ratio quia cum vterque
habeat rationem incorruptam, infirmus ante conſultat, tamen non perſiſtit in eo quod conſultauit
eſſe agendum, præterea infirmi à leuiore perturbatione vincuntur, temerarij vero à vehementiore ſu
perantur, quare cum duo ſint vituperandi qui ſuperantur in prælio quorum alter armatus acceſſe
rit alter inermis, & alter habeat hoſtem potentiorem alter non ita, manifeſtum eſt quod armatus, &
habens debiliorem aduerſarium vituperandus magis eſt & deterior: ſicut videtur infirmus reſpectu
56 temerarij. INCONTINENS igitur. } ſcilicet infirmus eſt ſimilis ijs qui modico vino fiũt ebrij.
PATET igitur incontinentiam. } Facit concluſionem philoſophus eorum quæ dixit oſtendendo
quòd incontinentia non eſt ſimpliciter vitium, ſed aliqua ex parte, ex quo emergit differentia eius

ab intemperantia,nam incontinentia non eſt vitium ſimpliciter,ſed aliqua ex parte,at intemperan-
tia eſt vitium ſimpliciter ergo incontinentia non eſt intemperantia.quòd autem incontinentia non
ſit vitium ſimpliciter probat philoſophus , quia eſt præter electionem , vitium vero eſt cum electio-
ne vt eſt intemperantia.conueniunt tamen in agendo , quia intemperans & incontinens agunt ea-
dem,ideſt vitioſa,tamen non eodem modo , quia alter cum electione alter ſine electione , & alter eſt
vitioſus,alter vero,ideſt incontinens non eſt proprie vitioſus,agit tamen res vitioſas & iniuſtas , &
videtur ſimilis miles ijs de quibus inquit ille quòd non ſunt inſipientes , tamen agunt res inſipien-
tes & ſtultas ſic ergo conueniunt in agendo eadem,differunt quia intemperans agit cum electione,
vitium enim' eſt habitus electiuus conſiſtens in exceſſu aut defectu . præterea non habet pœnitudi-
nem,incontinens econtra & ſine electione agit , & poſt delictum pœnitudinem habet . Notandum
quòd accipit hic iniuſtum pro intemperante,& iniuſte agere pro intemperanter agere,intemperan-
tia enim ſicut alia vitia eſt pars quædã iniuſtitiæ totius,quę iniuſtitia tota dicitur vitioſitas vt pa- 57
tuit in quinto. CVM autem alter ſit talis vt non ex eo. ℈ Hæc eſt ſecunda pars huius capituli , in
qua philoſophus affert aliam partem quæſtionis , quam ſupra attulerat in fine ſecundi capituli hu-
ius tractatus.attulit enim duo,vnũ ꝙ incontinens cum non agat perſuaſus diſſuaderi non poterat:
intemperans vero cum agat perſuaſus diſſuaderi poterat.alterum quod ex eo quòd dictum eſt intem
perans erat ſanabilior,hanc ſecundam partem ſupra reprobauit oſtendendo quòd incontinens erat
ſanabilior,nunc aliam partem ſumit,& reprobat vt pateſiat rem non ita ſeſe habere vt eo loco dubi-
tando,& diſſerendo dixit,non autem affirmando:oſtendit igitur nunc oppoſitum , ſcilicet quòd in-
continens facile diſſuaderi poteſt,intemperans vero non facile , is qui errat circa principium rerum
agendarum non facile diſſuaderi reuocariq; poteſt , ſed intemperans eſt huiuſmodi , ergo intempe-
rans non facile diſſuaderi poteſt,& reuocari & ſanari:patet ratio quia intemperans à ſeipſo perſuaſus
& errat circa principium rerum agendarum cum ſit vitioſus , vitium enim principium corrumpit
preſertim intemperantia , virtus vero conſeruat preſertim temperantia : vnde in ſexto . temperan-
tiam conſeruatricem prudentiæ appellamus:conſeruat enim talem exiſtimationem.ſiquis igitur er-
rat circa principia non poteſt facile diſſuaderi,& ſanari à ſua opinione:quia principium rerum agen
darum eſt ipſe finis:cuius gratia cætera fiunt . vnde in ſexto principia nanque rerum agendarum ea
ſunt gratia quorum ipſę aguntur,ideſt fines: verum vt principia & ſuppoſitiones quæ ſunt ſpecies
principiorum ſe habent in mathematicis ſic finis in rebus agendis , ſupponit enim geometra quod
à puncto ad punctum licet rectam lineam ducere.ponit etiam tale principium quòd punctus eſt cu
ius pars non eſt,& talia principia,& ſimilia non probantur in mathematicis,quia ijs aſſentiri opor
tet.quòd ſiquis erret circa principia,& aliter credat,non poteſt ei aliquid probari in geometria , &
talis male ſentiens circa principia male , & peruerſe percipiet omnia quæ ſequentur ex illis . eodem
pacto in rebus agendis cum principium ſit ipſe finis,ſiquis eum recte accipit bene eſt , ſin male non
poterit ei afferri ratio,qua facile remoueatur ab opinione talis principij peruerſe ſibi propoſiti.& di-
cit philoſophus quòd talis principij non eſt ratio,ſed virtus quæ oſtendit nobis tale principium vir
tus inquam quæ oritur,aut à natura , aut à conſuetudine . nam ſicut in ſpeculatiuis principiorum
docendorum non eſt ratio,nec probatio,ſic etiam in actiuis.nam in ſpeculatiuis innoteſcunt nobis,
aut inductione vel ſenſu ex quo ſit memoria,& ex multis vt ita loquar memorijs experientia oritur,&
ipſum demum vniuerſale in intellectu quodammodo conſtituitur,cuius lumine ſciẽtiæ principium
pululat vt ait philoſophus in libro poſteriorum.ita ex natura & habitu acquiſito principiorum co-
gnitio fit.idem fit in actiuis.principiorum cognitio quorum non eſt ratio,ne fiat proceſſus in infini
tum,ferimur ad tale principium,quod eſt rerum agendarum finis,aut per naturalem habilitatẽ per
ſpiciendi,aut ferimur ad extimandum illum eſſe bonum finem vt eſt per virtutem acquiſitam ex con
ſuetudine,quare virtus aut habilitate naturę , aut aſſuetudine generata cauſa eſt vt recte opinemur
circa finem talem,intemperans igitur cum non modo virtute careat,ſed etiam ſit vitioſus errat cir-
ca tale principium quod eſt ipſe finis rerum agendarum,& ſequitur id quod ſibi apparet bonum , &
quod putat eſſe bonum cum re vera ſit malum,& id quod eſt bonum apparet malum,vt febricitanti
cui id quod vere eſt dulce apparet amarũ ob guſtum corruptum.intemperans aũt,& omnino vitio-
ſus habet corruptam rationem & iudicium de vero fine . ei enim vt in ſexto inquit philoſophus,qui
corruptus eſt ob voluptatem,aut dolorem,non videbitur cõtinuo principium ipſum nec huius gra-
tia,ideſt finis.vitium enim corrumpere ſuapte natura principium ſolet,ſed virtus conſeruat quæ eſt
cauſa recte opinandi circa talem finem,vt euenit temperato,intemperato autem econtra,cum igitur
intemperans habeat corruptam rationem,& habeat vitiũ:quæ ſunt cauſa male opinãdi circa finem
rerum agendarum,merito dicitur quod non facile diſſuaderi,& remoueri poteſt à ſua opinione.incõ-
tinens vero cum nondum habeat rationem corruptam facile diſſuaderi,& ſanari poteſt : ideo dicit
philoſophus eſt alius quidam.i.ipſe incontinens quem perturbatio ſuperat adeo vt non agat ſecũdũ

rectam rationem:non tamen ſuperat vt perſuaſus ſequatur voluptates ſicut ſequitur perſuaſus ipſe intemperans,& ideo incontinens minus eſt malus quàm intemperatus, nec eſt incontinens appellandus ſimpliciter prauus cum habeat incorruptam rationem,& ſi in ea non perſeueret,ſed eſt alius ſibi oppoſitus qui perſiſtit in ratione recta,& non dimouetur ab ea ob perturbationem,ideſt ipſe continens,in quo ratio ſuperat appetitum,

De continentis,& pertinacis cõuenientia & differentia. Cap.IX.

58 QVærendum eſt autem, utrum is ſit continens qui quauis in ratione,electioneue perſtat:an is qui in recta perſiſtit?Et utrum is ſit incontinens qui non permanet in quauis electione rationeue: an is qui perſiſtit in ratione falſa,& electione non recta,quemadmodũ
antea dubitauimus.An per accidens quidem in quauis, per ſe autem in ratione uera, rectáque electione alter perſtat, alter non perſtat? nam ſi quiſpiam
hoc expetit, aut ſequitur:per ſe quidem hoc expetit atque ſequitur: per accidens autem ipſum prius.at quod eſt per ſe, id ſimpliciter eſſe dicimus. quare
fit,ut aliquo quidem modo quauis in opinione,abſolute autem in uera: alter
59 perſiſtat,alter non perſiſtat.Sunt autem quidã in opinione perſiſtentes:quos
pertinaces appellant.hi non niſi cum difficultate dimoueri à ſua ſententia poſſunt.Et ſimile quidem quid habent cum continente:ſicut & prodigus cum liberali,& audax cum confidente. Sunt autem in multis ab illo diuerſi: continens enim nõ mutat ſententiam ob perturbationem,atque cupiditatem.nam
cum acciderit,facilem ſeſe offeret recta perſuadenti.Illi uero non à ratiõe mutantur.nam cupiditates capiunt:atque à uoluptatibus plerique ducuntur.Sũt
autem ij pertinaces,qui ſuæ ſunt ſentẽtiæ:& qui ſunt indocti,ac ruſtici. atque
ſuæ ſententiæ homines,ob uoluptatem atque dolorem ſunt pertinaces. gaudent enim uincentes ſi non è ſua ſententia diſſuaſione ulla dimoueantur.& dolent,ſi ſua ſint irrita, ut decreto. quare potius ſunt incontinenti,quàm conti-
60 nenti ſimiles. Sunt etiam qui non ob incontinentiam in ſententia non perſiſtunt.Vt Neoptolemus apud Sophoclem in Philoctete,quãquam ob uoluptatem nõ perſtitit,ſed honeſtum.Erat enim honeſtũ illi uera loqui ab Vlyſſe autem fuerat illi perſuaſum mentiri. Etenim non omnis qui propter uoluptatem quippiam agit: intemperans eſt,aut prauus, aut incontinens,ſed qui
61 agit ob turpem.Cum autem ſit & quidam talis,ut minus quàm oporteat corporis gaudeat uoluptatibus,non perſiſtens in ratione:inter hunc & incontinentem,medius ipſe continens collocatur, Incontinens enim non perſiſtit in ratione:quia magis quàm oportet uoluptatibus delectatur.hic uero non permanet:quia minus quàm oportet eiſdem gaudet.At continens,perſtat,& ob neutrum ſententiam mutat.Oportet autem ſi continentia ſit ſtudioſum:habitus hos utroſque contrarios,improbos eſſe,quemadmodum & uidẽtur. Sed quia perpaucis alter hominibus ineſt,raroq; admodum:fit ut temperantia ſoli contrarium intemperantiæ eſſe uidetur, ſic & continentia ſoli incontinen-
63 tiæ aduerſari putatur.At uero cum ob ſimilitudinem multa dicantur: factum
eſt ut temperans per ſimilitudinem continens dicatur. Continens enim talis
eſt,ut nihil præter rationem ob uoluptatem corporis agat.& temperãs etiam

talis eſt.ſed ille quidem habet prauas cupiditates,hic autem non habet.Et hic quidem eſt talis, ut non delectetur præter rationem:ille uero talis ut delectetur quidem,ſed non ducatur.ſimiles etiam ſunt incontinens & intemperans: qui quidem diuerſi ſunt.uterque enim corporis ſequitur uoluptates, ſed alter & oportere putat:alter non putat.

COMMEN.

QVÆRENDVM eſt autem vtrum is ſit continens. }Hoc eſt nonum capitulum huius tra- 58
ctatus,in quo philoſophus comparatis illis ſex habitibus inter ſe qui verſantur circa corpo
ris voluptates atq; dolores,nunc ſoluit dubitationem allatam in ſecũdo capitulo cõtra opi-
nionem priſcorum qui dicebant continentem eſſe perſeuerantem in ratione & opinione,incontinẽ
tem vero econtra.quo quidem dato oſtendit ibi philoſophus fieri poſſe vt aliquis incontinens eſſet
bonus & continens malus.nam ſi continens eſt inquit perſeuerans in quauis opinione vt illi dicere
videbantur,& ſit in opinione mala tunc perſeuerando in ea eſſet malus,& incontinens econtra ſi di-
ſcederet ab opinione falſa eſſet bonus. hanc difficultatem nunc remouere ſoluereq; videtur philoſo-
phus.Diuiditur autem hoc capitulum ĩ tres partes quæ patebũt.in prima igitur dicit philoſophus
quòd quærendum eſt vtrum continentis ſit perſiſtere in quauis opinione:an in recta tantum,poſtea
ſubdit ſoluendo iſtam partem primã dubitationis quòd continens perſiſtit ſemper in recta ratione
per ſe,& eo quo continens eſt.per accidens vero in quauis,& in falſa opiniõe perſiſtit.nam ſiquis per
ſe amat vinum dulce per ſe amat dulce,per accidens vero vinum.nam ſi amaret vinum per ſe non ſo-
lum amaret dulce,ſed etiam qualecũq; vinum:quare per ſe hoc expetit,ſcilicet dulce,per accidẽs vero
illud primum.i.vinum.continens igitur permanet per ſe in opinione quam putat eſſe veram, id au-
tem quod eſt per ſe dicimus ſimpliciter eſſe:per accidẽs autem id quod eſt per aliud vt exemplo oſtẽ-
dimus.ergo cõtinens in opiniõe vera per ſe permanet:per accidens vero in quauis opiniõe. ſecunda
pars dubitatiõis ſimili modo oſtenditur quòd incontinẽs diſcedit per ſe à vera ſentẽtia,& opinione,
ergo ſimpliciter vt oſtenſum eſt ſupra,per accidens vero,& per aliud,& ſecundum quid à quauis opi
nione.notandum quòd cum dicitur continẽs per ſe manet in vera ſententia,per accidẽs vero,& per
aliud in falſa:intelligendum eſt quòd cõtinens intendit perſiſtere in vera opinione, eodem modo di-
cendum eſt quòd incontinens non perſiſtit per ſe in ſententia vel opinione quę eſt vera:per accidens
vero in quauis nõ perſiſtit.notandum præterea quod cum dicitur quòd cõtinens per ſe manet in ve
ra ratione,intelligitur de quarto modo per ſe vbi in ſubiecto explicatur cauſa prædicati vt patet in
primo poſteriorum. nam cum dicitur cõtinens permanet.i.intendit manere per ſe in vera opinione
explicat cauſam perſiſtendi in vera opinione,& iſta eſt cauſa effectrix perſiſtendi,& illius perſiſtẽtiæ.ſ.
ipſa cõtinentia, & iſta propoſitio eſt ſimilis illi quæ dicit:medicus per ſe curat ęgrotum, ædificator
per ſe ædificat:ſic eſt de cõtinentia,illud per ſe explicat cauſam illius perſiſtentię quæ ponitur in præ-
dicato. Idem eſt dicendum de illa propoſitione quòd incõtinẽs per ſe egreditur à vera ſentẽtia,& opi
nione,& ſic ſoluitur dubitatio illa.nam cum quæritur vtrum cõtinens perſiſtat in quauis opinione,
an in vera tantum,reſpondetur quòd per ſe ea ratione qua cõtinens eſt perſiſtit in vera,ſed per acci-
dens in quauis.incontinens per ſe diſcedit à vera, per accidẽs à quauis. SVNT autem quidam ho 59
minum. }Soluta illa dubitatione, nunc philoſophus oſtendit quòd præter cõtinentes,& incontinẽ
tes ſunt nõnulli permanentes in ſentẽtia,& opinione ſua pertinaces tamen continẽtes appellari non
debent.habent tamẽ ſimilitudinem quandam in eo quòd ambo videntur permanere.nam quemad
modum prodigi cõuenire videntur cum liberali in dando:ambo enim dant,& audaces cum forti in
adeundis periculis,differũt tamen plurimum,ſic iſti cum cõtinẽtibus in eo quòd ambo ſunt perma-
nentes.differunt tamẽ in plurimis.cõtinens enim ſi quando mutat ſententiam relinquẽdo aliquam
falſam opinionem,nõ perturbatione aut cupiditate perſuaſus relinquit illam, ſed ratiõe,qua oſtendi
tur illam opinionem eſſe falſam quam putabat eſſe veram.pertinaces vero nõ ratione perſuaſi,ſed vo
luptate vel cupiditate ſentẽtiam mutãt.poſt hæc diuidit philoſophus iſtos pertinaces dicẽdo quod
eorum quidam dicuntur ſui capitis,& quidam indocti atq; ruſtici.indocti quia non habẽt doctrinã
& ſiquam habẽt opinionem nolũt ab ea dimoueri,ruſtici vero quia nõ habent experientiã rerum,at
illi qui ſunt ſui capitis ob voluptatem,& dolorem ſunt tales,quia gaudent nõ dimoueri à ſententia,
dolent vero etiam ſi ratione ab eadem dimoueantur,& propterea dicit philoſophus quòd inconti-
nenti magis ſimiles quàm continenti eſſe videntur,quòd dupliciter poteſt exponi,quia ſicut incõti-
nẽs proſequit̃ magnas voluptates,ſic iſti ſequũtur ſummas voluptates quas ex eo capiũt,quod per-
ſiſtũt in ſua ſententia.alio modo exponi poteſt,quia dixit quòd cõtinens perſiſtit in ſua ratiõe,& nõ
dimouetur

dimouetur à perturbatione, iſti vero non à ratione, ſed à perturbatione dimouentur, propterea ſunt
magis ſimiles incontinentibus qui etiam dimouentur à ſententia, & trahuntur à perturbationibus.
60 SVNT etiam qui non ob incontinentiam. } Affert nõnullos alios philoſophus qui non perſiſtunt
in opinione ſua, & tamen non ſunt dicendi incontinentes, & hoc affert vt bene diſcernatur in quo
proprie conſiſtat continens, & incontinens. adducit autem exemplum Neoptolemi cuius ſuperius
meminit, qui perſuaſus fuerat ab vlixe vt mẽdacia diceret Philocteti, & cum ſic perſuaſus eſſet, poſtea
apud Philoctetem non permanſit in tali perſuaſione, & ſententia, in qua tũc fuerat, ſed vera dixit ob
moleſtiam quam habebat mentiẽdi, & ob voluptatẽ vera dicendi, quare non vituperatur ſi non per-
manſit, ſed laudatur. ipſe vero incontinens vituperatur vt patet, & ſic nititur philoſophus diſtingue
re omnes ab continente, & incontinente qui habent ſimilitudinem aliquam cum illis ne vice illorũ
61 ſumerentur, & vt illi diſtincti ab omnibus alijs clarius diſcernantur. CVM aũt ſit & quidam etiã. }
Hæc eſt ſecunda pars huius noni capituli, in qua oſtendit quomodo cõtinentia ſubit rationem me-
diocritatis, & collocatur inter duo extrema, quæ cum non ſint vitia tamen ſunt propinqua vitio, vt
continentia eſt propinqua virtuti, & ſi non ſit proprie virtus, & probatur hoc pacto, vbi eſt exceſſus
& defectus eſt etiam mediũ, at circa voluptates & dolores circa quæ verſantur continens, & inconti-
nens eſt exceſſus & defectus, ergo etiã mediocritas: maior patet cũ videantur eſſe relatiua, minor pro-
batur à philoſopho. dicit. n. quòd ſunt nonnulli non perſiſtentes in ratione, quia minus gaudent q̃
oportet, & talis dici poteſt quoquo modo inſenſibilis nõ perſiſtens. ſunt etiam alij gaudẽtes volupta
tibus magis q̃ oportet non perſiſtentes in ratione & tales ſunt incontinẽtes, itaq; illi deficiunt, ij exce
dunt inter quos medij ſunt cõtinentes, verum dicit phs quòd cum deficientes raro inueniãtur ſit vt
continentia ſolũ incontinentię & exceſſui, ſicut temperantia intemperantiæ videatur eſſe contraria,
62 & non videatur habere defectum, habet tamen vt vidimus licet raro inueniatur. AT vero cum ob
ſimilitudinẽ multa. } Hæc eſt tertia pars huius capituli, in qua phs oſtendit non ſine ratione appel-
lari quædam eodem nomine cum ſimilitudinem habeant: & hoc affert vt oſtẽdat aliqua ex parte ve-
ram eſſe opinionem illorum priſcorum qui dixerunt continentiam eſſe temperantiam & incontinen
tiam intemperantiam, habent. n. ſimilitudinem, in multis cũ verſentur circa eadem, & continẽtia ſit
mediocritas quædam ſicut tẽperantia, & incõtinentia exceſſus ſicut intemperantia, ſed tamen ex alia
parte differunt in multis, & ideo ſtatim phs affert differẽtias quaſdam vt nihil indiſcuſſum relinqua
tur. primo continens habet prauas cupiditates: temperans non habet: ergo differũt. Præterea tempe-
rans non delectatur præter ſententiam rationis cum habeat appetitum obedientem rationi, & ſeda-
tas cupiditates, continens vero nondum habet appetitum aſſuefactum, ſed repugnantem & cupien-
tem voluptates, & delectaretur in his niſi ratio prohiberet, quam tandem ſequitur, & ſi cum difficul
tate, quare differunt temperans & continens, ſimiliter intemperans, & incõtinens ſunt diuerſi, & af-
fert rationem quia & ſi ambo voluptates ſequantur, tamen a'ter cenſet eas eſſe ſequendas, & ſequitur
ſ. ipſe intemperans, alter vero. i. incontinens non cenſet eas eſſe ſequendas cum habeat rationem in-
corruptam, ſequitur tamen eo pacto vt vidimus antea.

Quod prudentia, & incontinentia ſimul in eodem non ſint. Cap. X.

63 AT qui neque fieri poteſt ut idem ſit prudens atq; incõtinens ſimul.
Eſt enim demõſtratum: prudentem ſimul & more ſtudioſum eun-
64 dem eſſe: præterea non ſolum ex eo quia ſcit, prudens eſt. ſed ex eo
etiam quia idoneus eſt ad agendum. at incõtinens non eſt idoneus
ad agendum. habilem autem nihil prohibet eſſe incontinentem. Quapropter
& interdum nonnulli prudentes eſſe uidentur, atque incontinentes: quia dif-
fert habilitas à prudentia eo modo quẽ ſupra diximus. & ſunt ratione quidẽ
65 propinqua, electione uero diuerſa. Nec incontinens ſeſe habet, ut is qui ſcit ac
contemplatur: ſed ut is qui dormit, aut eſt uinolentus, & ſpõte ſua quidẽ agit.
ſcit. n. quodam modo & quid, & cuius gratia facit. Malignus tamẽ non eſt. ele
66 ctio nanque eſt bona. Quare ſemimalignus eſt, & non iniuſtus. non eſt enim
inſidiator. nam ipſorum alter quidem non perſiſtit in ijs quæ ſtatuit conſultã
do. bilioſus autem atra bili: nec ad conſultandum omnino eſt aptus. Et ſimilis
eſt igitur incontinens quidem ciuitati, quæ decernat quidem omnia quę ſunt

agenda,& leges habeat bonas.ſed non utatur. ut Anaxandrides facete dixit.
Vrbs conſultabat,leges quæ negligit almas.Malignus autem,ciuitati,quæ le
gibus quidem utatur:ſed prauis.Eſt autem continentia atque incontinentia.
circa id quod multitudinis exuperat habitum.Alter enim magis,alter minus
perſiſtit:q̃ plurimi poſſunt.Facilius autem ea curari poteſt incontinẽtia, qua 67
bilioſi atra bili incontinenter agunt,q̃ eorum qui deliberant quidem,ſed non
perſiſtunt.& ij facilius curari poſſunt:qui per aſſuetudinẽ,q̃ ij qui natura in- 68
continentes ſunt.eſt enim facilius conſuetudinem,quàm naturã mutare. Ideo
enim & conſuetudinem mutare difficile eſt,quia ſimilis eſt naturæ. quemad-
modum Euenius poeta dixit. Vſus:longus mos eſt ac meditatio crebra: Hũc
tandem aſſero naturam mortalibus eſſe. Quid igitur continentia ſit,& incon
tinentia,& quid conſtantia,mollitudoq́;,& quomodo inter ſeſe habeant ha-
bitus hi:iam diximus.

COMMEN.

ATQVI neq; fieri poteſt vt idem homo ſit prudens.} Hoc eſt decimum & vltimum capitu-
lum huius primi tractatus,in quo poſtea q̃ ſupra ſoluit dubitationes illas,& oſtendit cõtinẽ- 63
tiam eſſe mediocritatẽ quandã,& qua ratione nonnulli priſcorum accipiebant continentiã pro tem
perantia,nunc refellit opinionem priſcorum.ſ.quòd incontinens non eſt prudens,quæ eſt quinta in
ordine in primo capitulo allata,& cũ in ſecundo capitulo ẽt cõtra eam diſſeruiſſet,& alias iam ſoluiſ
ſet:nunc quoq; hanc quæ relinquebatur ſoluit vt exactiſſimã doctrinã de continentia & incontinen
tia prębeat nobis.diuiditur aũt hoc capitulum in tres partes quæ patebunt.in prima igitur affert ta
lem rationem ad probandũ quòd prudens non eſt incontinens,nec incontinens prudens, vt quidã
priſcorum dicere videbantur.nullus incontinens eſt ſtudioſus,omnis prudens eſt ſtudioſus,ergo nul
lus prudens eſt incontinẽs, & per conuerſionẽ ſimplicẽ nullus incontinẽs eſt prudens,maior eſt nota
cũ antea viderimus quod incõtinentia eſt vituperãda,& vitio propinqua,minor probata eſt in ſexto,
quòd prudens eſt vir bonus,& eſt cũ omnibus virtutibus morũ,& ſeparari non põt eo quo prudens.
PRÆTEREA non ſolũ ex eo.} Affert aliam rationẽ phs.omnis prudens eſt aptus ad agendũ,in- 64
continens non eſt aptus ad agendũ,ergo incontinens non eſt prudens,patet ratio quia prudentia eſt
habitus cũ ratione vera actiuus.itaq; prudens non ſolũ ſcit & cognoſcit ea q̃ ſunt agenda,ſed etiã eſt
idoneus ad agenda illa,cũ non ſolũ vniuerſalium ſit prudentia,ſed ẽt ſingularium,habet præterea ſo
lertiam,ſniam,bonã conſultationem,per quas eſt idoneus ad res agendas, incõtinens autem nõ eſt
aptus ad res agendas,nã & ſi ante perturbationem cognoſcat res agendas,tñ perturbatione acceden
te dimouetur à ſententia,& non perſiſtit in eo quod putabat agendũ,quare non eſt aptus ad agendũ
& ſic patet quòd incontinens non eſt prudens,has etiam rationes tetigit ante phs in ſecundo capitu
lo cum diſſerebat contra iſtam opinionem,& demonſtratũ eſt antea inquit prudentem hominẽ aptũ
ad agendũ eſſe,quippe cum ſit quidam qui circa extrema verſatur,atq; omnes alias virtutes habere,
his allatis rationibus ſubdit phs quod licet incontinẽs non ſit prudens ita vt ſit aptus ad res agẽdas:
tamen fieri poteſt vt incontinens habeat aptitudinẽ,& habilitatem proſpiciendi ea quæ agẽda ſunt:
quæ habilitas eſt vis naturalis,& potentia quę informari poteſt contrarijs habitibus non ſimul,ſed
aut prudentia,aut malitia,& aſtutia vt in ſexto latiſſime dictum fuit: & propterea antiqui illi dece-
pti propinquitate,quam habet prudentia cũ tali habilitate quæ eſſe poteſt in tali incontinente, dixe
runt prudentẽ eſſe incontinentẽ,nam illa vis & habilitas proſpiciendi videtur eſſe propinqua prudẽ
tiæ,eſt tamen diuerſa,quia prudentia ſemper reſpicit bonum finem,& eligit recte ea quæ ducunt ad
talem finem:ſed vis illa proſpiciendi cum ſit cõmunis tam malitię,& aſtutię q̃ prudentiæ,non ſem-
per reſpicit bonum finem,nec ſemper eligit bona media quæ perducant ad illum finem,ſed ad inten
tum finem qui eſt qñq; malus vt ponitur ab callido & aſtuto homine. NEC incontinens ſeſe habet
vt is.} Hæc eſt ſecunda pars huius decimi capituli:in qua philoſophus reſumit dubitationem quan 65
dam.ſ.vtrum ſciens ipſe incontinens eſſe dicatur,& vtrum agat ſciens,quã in tertio capitulo huius
tractatus latiſſime declarauit:reſumit inquã nunc non ſolum,quia eius declaratio vehementer perti-
nere videtur ad cognoſcendam naturam incontinentis,ſed etiam vt ſoluat obiectionẽ quandã q̃ ori-
ri poſſet ex ſupradictis, nã ſi incontinens non eſt prudens nec vt ſciens,ergo videbitur eſſe ignorans

ex quo videbitur venia dignus quod eſt abſurdum, cum res vitioſas agat, & vituperatur, quod ſi nō
eſt venia dignus ergo eſt prauus, at non eſt omnino prauus, dicit ergo philoſophus quod incōtinēs
cum agit incontinenter non ſeſe habet vt ſciens nec cōtemplatur. ſed ita eſt ſciens vt ebrius, aut dor-
miens qui & ſi habituū ſcientiam habeat ea tamē non vtitur, eodē pacto incontinens habet rationē
incorruptam, & ſcit quid eſt agendum, tamen veniente perturbatiōe irretitur, & obfuſcatur ſicut ille
qui vino fit ebrius, & videtur tūc neſcire cum tamen habitu ſcientiam habeat: ex quo cū dici poſſet
contra pħm incontinentē eſſe dignum venia cum agat quaſi ignorans, ſtatim ſubdit pħs ſponte ſua
quidem agit, & ſcit cum agat quodāmodo, & quid agit, & cuius gratia, & dixit quodam modo, quia
non vtitur poſtea ſcientia illa cum agit, & obfuſcatur perturbatione àqua ſe permittit ſuperari, qua-
re cum ſponte agat & quodāmodo ſciat, quid & cuius gratia agit non erit venia dignus, ſed tamē ne
videatur ex eo quod ſponte agit, & quodam modo ſciēs quod ſit prauus. i. vitioſus & ſceleſtus ſimpli
citer, ideo addit at prauus non eſt. i. vitioſus ſimpliciter, quia nō valet iſte prauam rem facit, ergo eſt
prauus & vitioſus, & aſſignat rationem praui, & vitioſi hominis, electio praua eſt. at incōtinentis ele
ctio non eſt praua, ergo non eſt prauus & vitioſus: patet ratio quia incontinens habet incorruptam
rationem, & cognoſcit quid ſit agendum, & habet electionem bonam, tamen dimittit eam cū à per-
turbatione occupatur, & non agit ſm eam. vnde ſuperius cum diſtingueret incontinentē ab intem-
perato dixit quod intemperatus qui habet prauam electionem agit eligens, incontinens ſine electiōe
vel præter electionem. nam ſi ageret cum electione, & ſm electionem, cum bonam habeat, bene & re-
cte ageret, tamen ipſe turpiter agit, quia cum habeat electionē bonam, eam dimittit & ſequitur per-
66 turbationem & cupiditatem. QVARE ſemiprauus eſt. ⁊ Affert vnum obortū ſiue correlariū phi
loſophus quod emergere videtur ex dictis. nam ſi incontinens non eſt prauus, & tamen ſpōte agit ea
quæ ſunt praua, quid ergo erit? Dicit philoſophus quod eſt ſemiprauus, quia non eſt omnino & ſim
pliciter prauus & vitioſus, & non eſt iniuſtus. i. intemperans. intemperantia. n. eſt pars iniuſtitiæ to-
tius vt patuit in quinto vel iniuſtus. i. prauus. &. n. non eſt inſidiator. i. non habet habitū inſidiandi,
& hoc declaratur à philoſopho. inſidiator primo conſultat de inſidijs agēdis, & deliberat & eligit ea
quæ poſtea exequitur. at incontinens non eligit ea quæ poſtea exequitur. nam cum incōtinentes bi-
fariam ſint vt antea diuiſimus. ſ. temerarij & infirmi: infirmi quidem conſultant & deliberant, ſed ad-
uenīente, & vrgente perturbatione non permanent in propoſito, nec ſequuntur ſuam conſultationē,
vt inſidiatores: temerarij vero ne conſultant quidem, ſed rapiuntur extemplo à perturbatione, quare
cum nec iſti nec illi ſint inſidiatores, & non ſint plures ſpecies incontinentis proprie dicti, inconti-
nens non erit inſidiator. poſt hæc vt oſtendat differentiam quæ eſt inter ſimpliciter prauum, & incon
tinentem dicit philoſophus quod incontinens eſt ſimilis ciuitati deliberanti ea quæ ſunt agenda, &
habenti bonas leges, tamen non eis vtentinam incontinens habet rationem incorruptam, & cogni
tionem, & electionē bonam, & percipit non eſſe adulterium cōmittendum, tamen perturbatione vr-
gente non vtitur illis, ſed poſthabitis ſequitur cupiditatem ducem: prauus aūt vt eſt intemperans,
eſt ſimilis ciuitati, quæ, & malas habet leges, & ipſis vtitur, prauis inquā, & pernitioſis legibus. ijs di-
ctis pħs addit quod continentia, & incōtinentia verſatur circa id quod tranſgreditur atq; excedit ha
bitum multitudinis. declaratur quia continens magis perſiſtit in ſuperandis voluptatibus q̄ pleriq;
alij, incontinens vero minus, quaſi plures hominū inuenirentur qui ſuperarēt eas voluptates à qui-
bus ſuperatur incontinens, & non ſuperarent eas quas ſuperat continens. vnde ſuperius in ſeptimo
capitulo, ſit vt circa voluptates moleſtias ue. ſ. guſtus & tactus, ut quis aut ſuperetur ab his quas ple
riq; ſuperant, aut ſuperet eas à q̄bus pleriq; ſuperentur, & ſi circa voluptates hoc eueniat primus con
tinens, ſecundus incontinens, ſin circa dolores, alter eſt mollis, alter eſt cōſtās. inter hos aūt plurimo-
rum habitus collocantur, & ſi magis ad deteriores declinēt, & cætera. Notandū quod inter alias diffe
rentias quę eſt inter continentē & incontinentē eſt illa, quod continens ſuperat eas voluptates, à q-
bus plures ſuperantur, incontinens econtra ſuperatur ab ijs, quas multi ſuperarent. FACILIVS
67 aūt ea curari poſſunt. ⁊ Hęc eſt tertia pars huius decimi capituli, in qua pħs comparat duas ſpēs in
contin ētię inter ſe, & primo oſtendit quod incōtinens temerarius melācholicus eſt ſanabilior quàm
infirmus: is qui incontinenter agit nō antecedente deliberatione, & cōſultatione eſt ſanabilior quam
ille qui agit ante deliberans, & cōſultans nō tamen perſiſtēs, ſed primus dicitur temerarius melācho-
licus, ſecundus infirmus ergo temerarius melancholicus eſt ſanabilior: patet ratio cum agat ſubito,
& ſine conſultatione. ET ij facilius curari pñt. ⁊ Declarat quoq; pħs quod incōtinēs natura eſt mi-
68 nus ſanabilis q̄ incōtinens cōſuetudine, quia difficilius quis dimouetur à natura quā à cōſuetudine
quā acquiſiuit. nā id quod acquiritur aſſuetudine ꝑpterea dici ſolet ꝙ difficile remouetur, q̄a cōſue-
tudo videtur verti in naturā quādā, & fieri ſimilis ei, & hoc probat auctoritate cuiuſdā Eueni poetæ
vt patet in textu, vtitur deinde peroratione pħs eorum quæ dixit de continētia, & incontinentia vt
patet. notandum quod ſicut duplex eſt cognitio in nobis ſic duplex videtur eſſe appetitus. eſt enim

cognitio intellectus,& cognitio ſenſus,ſic etiam eſt appetitus qui ſequitur cognitionem intellectus & talis eſt appetitus rationis,ideſt ipſa voluntas,qui ſequitur cognitionem ſenſus eſt appetitus ſenſitiuus.ij igitur appetitus,ideſt voluntas & appetitus ſenſitiuus ſecundum philoſophum dicere poſſumus quòd aut bene ſeparentur aut male, bene ſeparantur in ipſo continente,in quo fit pugna inter appetitum ſenſitiuum,& rationem,& voluntas ſeu ratio non cedens ei ſuperat & fugat eum,male ſeparantur in ipſo incontinente,in quo voluntas ſeu ratio ſugatur. Item bene coniunguntur aut male.bene in ipſo temperato in quo voluntas facile imperans trahit eum ad ſe tanquam equum habenis,& tunc appetitus ſenſitiuus fit nobilior quàm erat quia fit rationalis per participationem, & obſequentiam.male coniunguntur vt in ipſo intemperato in quo appetitus ſenſitiuus imperans trahit deorſum voluntatem ad ſe tanquam pediſſequam.voluntas eſt rationalis per eſſentiam.appetitus ſenſitiuus irrationalis per eſſentiam,fit autem rationalis per participationem vt diximus, ideſt per obſequentiam in ipſis hominibus,quia in brutis,fieri non poteſt cum non habeāt rationem cui appetitus ſenſitiuus obſequi poſſit,in hominibus vero modo voluntas mō appetitus ſuperat, vnde philoſophus in tertio de anima, vincit inquit interdum appetitus in hominibus voluntatem, interdum hæc illum:appetitus inquam appetitum vt ſpera cum fit inter ipſos pugna cōtentio ue,& cætera,& hæc pro declaratione præſentis materiæ.

De uoluptate. Cap. XI.

AD ipſum autem ciuilem philoſophum pertinet,de uoluptate con- 69
templari,atque dolore. Hic enim architectus eſt finis: ad quem ui-
dentes,unumquodq́ aut malum aut bonum ſimpliciter dicimus.
Inſuper & neceſſarium eſt de ipſis conſiderare, & uirtutem enim 70
morum & uitium circa dolores,uoluptatesq́ poſuimus. Et felicitatem pluri-
mi cum uoluptate afferunt eſſe. Quibuſdam igitur nulla uoluptas aut per ſe, 71
aut per accidens bonum eſſe uidetur. Non enim idem bonum eſſe putant ac
uoluptatem. Quibuſdam, nonnullæ quidem bonæ: pleræque autem prauæ
eſſe uidentur. Sunt & qui tertio cenſent:& ſi omnes ſunt bonæ,ſummum ta-
men bonum uoluptatem eſſe non poſſe. Non bonum igitur omnino eſſe pu- 72
tatur: quia omnis uoluptas, generatio eſt ſenſibilis ad naturam: generatio
uero nulla: genus idem ſubit quod fines, nulla enim ædificatio domus eſt.
Præterea uir temperans fugit ipſas uoluptates. Præterea prudens perſequi- 73
tur uacuitatem doloris non id quod afficit uoluptate. Præterea uoluptates 74
impedimento prudentiæ ſunt. atque quo magis hiſce quiſpiam gaudet: eo
magis impeditur. ut in uenerea fit uoluptate. nemo nanque dum eſt in illa,
mente quicquam perſpicere poteſt. Præterea, ars nulla eſt uoluptatis. & ta- 75
men omne bonum artis eſt opus. Inſuper & pueri, & feræ: ipſas uoluptates
ſequuntur. Non eſſe autem omnes ſtudioſas exiſtimatur: quia ſunt & tur-
pes atque infames. Et quia afferunt detrimentum,eorum enim quæ uolupta- 76
tem efficiunt: nonnulla pariunt morbos. Ex eo uero uoluptas ſummum bo-
nũ non eſſe putatur: quia non eſt finis,ſed generatio. Hæc igitur fere ſunt quę 77
de uoluptate dicuntur.

COMMEN.

AD IPSVM aũt ciuilē phim pertinet. ℈ Hic eſt ſecũdus tractatus huius ſeptimi libri, in quo phs tradere doctrinā intendit de voluptate atq; dolore: quia cum nouiſſime locutus eſſet de conſtantia & mollitudine,& continentia,& incontinentia,& hmōi habitibus qui verſantur circa vo- 69
luptates & dolores,circa quæ verſatur tēperantia,& intemperantia,& toties de ijs obiectis mentionē fecit,cōſequēs videbatur vt immediate oſtēderet quid ipſa ſint,& quā opinionē de illis habuerint priſci.nā ſi alicuius habitus obiectū atq; materia ignorabit,& ipſę pfecto habitus ignorabitur,ptere-
rea

ea in ſuperioribus libris philoſophus ſæpius dixit omnes virtutes verſari circa voluptates, & do-
lores, quare eiuſdem erat de hac materia doctrinam tradere, non enim paruum eſt ad res agendas vt
ipſe inquit bene vel male gaudere aut dolere. diuiditur hic tractatus in quatuor capitula. in primo
affert opiniones priſcorũ de voluptate, & dolore & illorũ rationes. in ſecundo affert ſolutiões illarum
rationũ, & refellit ea q̃ ſibi neceſſaria eſſe videntur. in tertio oſtendit aliquã voluptatẽ eſſe nõ ſolũ bo-
num, ſed quoquo mõ ſumum bonũ. in quarto declarat voluptates corporis quæ videtur eſſe prauæ
vt patebit. primũ capitulum diuiditur in tres partes, quæ ſuis locis declarabuntur. in prima ph̃s pre-
mittendo ſuam intentionẽ dicit quòd ad ciuilem ph̃m ſpectat conſiderare de voluptate & dolore &
probat tribus ratiõibus: prima rõ. Ad eum ſpectat cõſiderare de voluptate, & dolore ad quẽ pertinet
tanq̃ ad architectũ conſiderare de fine humano, ſed ph̃s ciuilis eſt hmõi, ergo ad eũ pertinet conſide-
rare de voluptate & dolore, patet rõ quia ad architectũ pertinet cõſiderare ea quæ ſpectãt ad finẽ con
ſequendum, verſari aũt hoc vel illo modo circa voluptatẽ, & dolorem aut eſt malũ aut bonum, & cõ
ducit aut dimouet à fine humano, vnde in ſecũdo, quare ſit inquit vt hac de re circa voluptates dolo
res'ue totũ negocium ſit, & ipſius virtutis, & ciuilis ẽt facultatis. notandũ quòd cum ph̃s dicit perti
nere ad ph̃m ciuilẽ conſiderare devoluptate, & dolore, intelligit ciuilem qui ſit moralis œconomicus
& item ciuilis ac ſi ſit quidam cõis cõceptus qui prædicetur de omnibus iſtis: vel intelligi etiã de mo
rali ph̃o poteſt cum dicit ciuilẽ, quia ſcientia moralis continet prima elemẽta ſcientiæ politicę, & ta
lem ordinem videtur habere ad ſcientiam ciuilem qualem habet liber phiſicorum ad ph̃iam natura-
70 lem. interdum. n. ph̃s hmõi terminos ſumit large. INSVPER & neceſſariũ eſt. } Secunda ratio: ad
eũ pertinet conſiderare de voluptate, & dolore ad quẽ pertinet conſiderare de virtutibus & vitijs, ſed
moralis & ciuilis eſt hmõi, ergo ad eũ pertinet conſiderare de voluptate & dolore. patet ratio quia vo
luptas, & dolor eſt quaſi quędam materia cõis circa quam omnis virtus vitiumq́ verſatur. ſubijci-
tur. n. inquit ph̃s in ſecundo virtutẽ quidem talem eſſe vt circa voluptates atq́ dolores optimarum
rerũ ſit operatrix, vitium aũt econtra, addit deinde tertiam rationẽ ph̃s: ad eum pertinet conſiderare
de voluptate & dolore, ad quem pertinet cõſiderare de felicitate, ſed ad ph̃m moralẽ atq́ ciuilem per-
tinet conſiderare de felicitate, ergo & de voluptate & dolore, patet ratio auctoritate priſcorum quorũ
nõnulli ita putarunt voluptatẽ eſſe coniunctam felicitati vt beatũ appellarint à gaudendo quod ad
verbum græcũ referendum eſt, dicitur enim μακάριος quaſi immortalis gaudens, vel valde gaudens.
QVIBVSDAM igitur nulla voluptas. } Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua ph̃s incipit
71 afferre opiniones priſcorũ de voluptate, & ſequitur ordinem ſuũ quo plerũq́ vtitur, primo. n. pręmit
tendo intentionẽ ſuam oſtendere ſolet ad cũ pertinere conſiderare de tali re, poſtea afferre opiniones
aliorũ & rationes, deinde refellit ea quæ ſibi videntur refellenda, demũ affert ſñiam ſuam, & eam pro-
bat & ſiquid eſt boni in opinionibus aliorũ accõmodat propoſito ſuo. affert igitur tres opiniões an-
tiquorũ de voluptate. prima eſt quòd nulla voluptas eſt bonũ nec per ſe. i. de natura ſua, nec per acci
dens. i. nec adiuncta alicui bono, nã potius facit vt illud bonũ habeat aliquid mali propter ſuã cõmi
xtionem. ſecũda fuit opinio quòd & ſi plures ſint malę, aliquæ tñ ſunt bonę. tertia fuit q̃ & ſi omnes
voluptates ſunt bonę, nulla tamen eſt ſumum bonũ humanũ vt latiſſime patet in textu ph̃i. NON
72 bonum igitur. } Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua ph̃s incipit afferre ratiões illius primę opi
nionis q̃ ſunt ſex: quibus probant quòd nulla voluptas eſt bonũ. prima rõ. nulla generatio ſenſibilis
ad naturã eſt bona, omnis voluptas eſt gñatio ſenſibilis ad naturã: ergo nulla voluptas eſt bona. ma
ior probatur, quia finis tantũ eſt bonum ſm ipſos, & cũ nulla generatio ſit finis, nec de genere finis,
ergo non erit bona, quòd aũt generatio non ſit finis patet, quia ipſa eſt motio quædã ad finẽ vt ædi-
ficatio ad domũ, minor quoq́ probatur q̃ voluptas ſit generatio ſenſibilis ad naturã. i. motio q̃ ſenti
tur & eſt ad naturã. i. ad repletionem nature vt eſt cõmeſtio vt ita loquar & potatio. itaq́ talis volu-
ptas quæ ſumitur ex nutrimẽto dicitur ab illis generatio, & motio quędã in naturã, & additur ſenſi-
bilis ad differentiã plantarũ quæ nutriuntur, tñ non ſentiunt voluptatem vt manifeſtũ eſt. PRÆ-
TEREA vir tẽperans. } Alia ratio. id quod fugit tẽperans eſt malũ & non eſt bonũ, at vir temperãs
73 fugit voluptates ergo voluptas non eſt bonũ. Præterea vir prudens. ſecunda rõ prudens ſequitur va-
cuitatẽ doloris & fugit voluptatẽ: ergo voluptas non eſt bonũ. PRÆTEREA voluptates impe-
dimento. } Quarta rõ. nullum bonũ eſt impedimẽto prudẽtię, ſed voluptas eſt impedimento prudẽ
74 tię: ergo voluptas non eſt bonũ, maior patet: quia bonũ bono non contrariatur, & propter hoc oẽs
virtutes poſſunt eſſe ſimul: at malũ contrariatur non ſolũ bono, ſed etiam malũ malo vt in poſt præ-
dicamentis docet ph̃s, quare & deſtructiuũ ſui ipſius dicitur eſſe: minor quoq́ eſt clara, nã voluptas
corrũpit iudicium rerum agendarũ, temperantia vero conſeruat, vnde gręce nomen habet quę ſigni
ficat eam cõſeruatricẽ eſſe prudentiæ vt in ſexto declarauimus. exẽplo quoq́ rei venereæ vt dicit ph̃s
percipi licet quantũ voluptas ſit inimica prudẽtię. huic accõmodari poteſt illud quòd affert Cicero
de voluptate corporis in Catone maiore. cũ homini inquit deus nihil pſtabilius mentẽ dediſſet huic

diuino muneri ac dono nihil tam eſſe inimicum q̃ voluptatẽ.neq;.n.libidine dominãte tẽperantiæ eſſe locũ,neq; omnino in voluptatis regno virtutẽ poſſe conſiſtere. PRÆTEREA ars nulla eſt vo- 75
luptatis.⁋Quinta ratio.oẽ bonum eſt opus artis,nulla voluptas eſt opus artis,ergo nulla voluptas eſt bonũ:patet ratio quia omne bonũ humanum proficiſcitur à recta ratione,oẽm autem rectam ra
tionẽ dicebant illi aut eſſe artẽ,aut cum arte. INSVPER puericq; & beſtię.⁋Sexta rõ.id quod pue 76
ri & beſtię ſequuntur non eſt bonũ,voluptas eſt hmõi ergo voluptas non eſt bonũ.patet ratio quia
pueri & beſtiæ viuunt ſm vitam ſenſitiuã. NON eſſe aũt oẽs.⁋Secunda ſequitur opinio cuius pħs 76
duas affert rationes quibus illi probabãt q; non omnes voluptates ſunt bonę.prima rõ.ſi aliquæ voluptates ſunt prauę,non oẽs voluptates ſunt bonę,at primũ eſt ergo ſecundũ.patet ratio quia ſunt quædã voluptates quæ vituperãtur.ſecunda rõ.ſi quædam voluptates afferunt detrimentũ non oẽs
ſunt bonę.at primũ eſt ergo & ſecundũ:patet ratio ex morbis,quos pariunt voluptates. EX eo ve- 77
ro.⁋Tertia opinio ſequitur quæ dicit quod,& ſi oĩs voluptas eſt bona,non tñ eſt ſummum bonũ & probat tali rõne, illud quod nullo mõ eſt finis non poteſt eſſe ſummũ bonum;at voluptas eſt hmõi quod nõ eſt vllo pacto finis ergo non poteſt eſſe ſummũ bonũ, patet ratio,& maior eſt manifeſta,minor probatur:quia nulla generatio eſt finis ſed ad finẽ,at per illos omnis voluptas eſt generatio:ergo nulla voluptas eſt finis,& ex conſequẽti non poteſt eſſe ſummũ bonum,& talia dicebantur à priſcis.

Improbatio rationum de uoluptate. Cap. XII.

NOn effici autem ob ea quę dicta ſunt,ut uoluptas bonũ non ſit,nec 78
id quod eſt optimũ:ex hiſce ſane conſtabit.primũ nã q; cum bonũ ſit duplex(eſt.n.aliud abſolute:aliud alicui bonũ)& naturæ ipſę,
& habitus hæc ſequentur.Quare ſequentur & motus , & genera- 79
tiones.Atq; earum quæ prauæ uidentur eſſe:quædam ſunt ſimpliciter prauę, alicui uero non ſunt,ſed expetibiles huic quædã nec huic:ſed nõnunq̃ & tempore paruo,expetibiles uero non ſunt.Quædã neq; uoluptates ſunt,ſed uidẽ-
tur:quæ ſunt cũ dolore,& medicaminis gratia,quales ſunt ægrotantiũ.Præ- 80
terea cum bonorum aliud ſit operatio,aliud habitus:operationes quæ ad naturalem cõſtituunt habitum,per accidẽs afficiunt uoluptate.Eſt igitur opera- 81
tio in cupiditatibus reſtantis habitus atq; naturæ.nã & ſine dolore, cupiditateq; ſunt uoluptates:ut operationes cõtemplandi,non deficiẽte natura.Signũ autem eſt q; non eiſdem gaudent homines:cũ repletur:& cum eſt cõſtituta natura:ſed cum eſt cõſtituta ĳs quæ ſimpliciter afficiũt uoluptate : cum repletur & cõtrariĳs.nam & acribus gaudent & amaris:quorum nihil prorſus aut natura,aut ſimpliciter afficit uoluptate.quare nec uoluptates.Nam ut ea quæ uoluptatẽ efficiunt inter ſeſe diſtant:ſic & uoluptates eæ quæ ab illis proueniũt.
Atqui non neceſſe eſt aliquid aliud eſſe pręſtabilius uoluptate:ut quidam in- 82
quiunt generationis ipſius finem.Non.n.generationes:neq; cum generatione ſunt omnes:ſed operationes & finis . Nec eueniunt dum fiunt : ſed cum fit 83
uſus.nec omnium eſt finis aliud quicquã:ſed earum quæ ducunt ad perfectionẽ naturæ.Quapropter & nõ bene ſeſe habet,uoluptatem dicere generatio-
nem eſſe ſenſibilem : ſed dicendum eſt potius operationem eius habitus eſſe, 84
qui eſt ſecundum naturam,& pro hoc ſenſibilem,ſine impedimẽto . Videtur 85
aũt ex eo generatio quædam eſſe:quia eſt propria bonum. Operationẽ.n.generationem eſſe exiſtimant,eſt autem diuerſum.At uero ſi uoluptates eſſe pra- 86
uas ex eo cenſent,quia nonnullæ rerum afferentium uoluptatem morbos effi-
ciunt:idem & in ſalubribus rebus cenſebunt.nonnullæ nanque obſunt pecuniariæ rei,hoc igitur pacto prauæ ſunt ambæ.At non ſunt ob idipſum prauę.

nam

nam obeſt interdum ad ſanitatem & contemplatio. Impedit autem neq; pru-
78 dentiam neque habitum ullũ uoluptas ea quæ ab unoquoq; prodit: ſed alie-
næ. Nam eæ uoluptates quæ ad contemplationem emergunt & diſciplinam:
88 conferunt potius ad contemplandum, atque diſcendum. Id præterea quod di
citur nullam ullius artis opus uoluptatem eſſe: cum ratione accidit. nec enim
ulla alia operatio artis eſt, ſed potentiæ: quãq̃ & unguentaria ars, & coquina
ria, uoluptates eſſe uidẽtur. Temperantem aũt fugere uoluptatem, & pruden
tem ſequi uacuitatem doloris, pueros deniq; perſequi, belluasq́; : afficiẽtes res
uoluptate: eodem omnia modo ſoluuntur. Nam cum uoluptatum (ut dictum
eſt) aliæ ſint abſolute bonæ, aliæ nõ bonæ: tales uoluptates tam pueri quàm
belluæ perſequuntur, & harum indolentiam prudens quas cupiditas comita-
tur, & dolor: quæque corporis ſunt. Hę nanque tales ſunt: & harum exupera
tiones, quibus intemperans, intemperans eſt. quapropter has temperãs fugit.
Nam ſunt uoluptates & temperantis.

COMMEN.

78 NON effici autẽ ob ea quæ dicta ſunt.} Hoc eſt ſm capitulũ huius ſecũdi tractatus, in quo
phs incipit refellere opiniones priſcorũ preſertim primam & tertiam, ſecundæ vero rationes
& modum probãdi potius refellit q̃ ipſam opinionem vt patebit infra. diuiditur aũt hoc capitulum
in ſex partes quæ ſuis locis declarabuntur. in prima autem parte dicit phs quod non ſequitur neque
ſit per rationes aſſignatas à priſcis illis quòd nulla voluptas ſit bonũ vt dicebat prima opinio: neq;
etiam ſequitur quòd voluptas non ſit ſummũ bonũ vt tertia dicebat opinio. his præmiſſis incipit
phs diſtinguendo voluptates arguere cõtra primã opinionem hoc pacto, ſi voluptatum aliquę ſunt
ſimpliciter bonæ: opinio prima priſcorum quæ dicebat nullam voluptatem eſſe bonum nõ eſt vera,
at primũ eſt ergo & ſecundum, cõſequentia patet & aſſumptio probatur à pho per ſufficientem diui
ſionem voluptatum hoc modo ſumptã, vt ſeſe habet bonũ, ita ſeſe habet natura & habitus, & itẽ vo
luptates quæ naturã, & habitus conſequuntur. at bonorũ aliud eſt ſimpliciter bonum, aliud non ſim
pliciter, ſed alicui bonũ, ſic & natura & habitus & ex cõſequenti voluptates quæ dicũtur motus, &
generationes ſm illas voluptatẽs in qua quæ ex illis ſunt quædã erũt ſimpliciter bonæ, quędã alicui
bonę, & nõ ſimpliciter & de ſe bonę. ſic etiam prauarum voluptatũ quædam ſunt ſimpliciter, & de
ſe prauę, q̃dã tñ alicui & ſm quid non dicentur prauę & rurſus. voluptatum ſimpliciter prauarum,
quædam à nullo, quædã ab aliquo expetuntur: & item voluptatũ quædam apparẽtes, quædam ve-
rę. cum igitur voluptates vt breuiter repetamus ſint generationes, & motiones ſm illos ad naturã, &
natura & habitus ſicut bonũ dicantur ſimpliciter, & ſm quid, ſic etiam voluptates dicentur bonę vel
prauę, aut ſimpliciter, aut ſm quid: ergo aliquæ voluptates erunt bonæ, & nõ erit vera opinio quæ
dicit quòd nulla voluptas eſt bonum vt patet ex diſtinctiõe voluptatum multifariã facta. primo q;
voluptatum quædã ſimpliciter & de ſe bonę, quędã alicui & iſtę poſſunt eſſe ſimpliciter prauę, quæ
tamẽ alicui nõ videbuntur prauę. ſecunda diuiſio voluptatum ſimpliciter prauarũ, quædam à nullo
quędã ab aliquo expetuntur. tertia diuiſio voluptatũ quæ ab aliquo expetuntur, quædã ſemper q̃dã
non ſemper expetũtur. ſed interdum & modico tempore. Itẽ voluptatum quædam vere, q̃dã apparẽ-
tes alicui cũ re vera non ſint. nã voluptates verę quæ ſunt tales de ſe debẽt vehemẽter abeſſe à dolori
bus, quæ vero ſunt cũ dolore, nec per ſe et ſimpliciter, ſed per accidẽs ſunt appellãdę voluptates vt al
leuatiões ęgrotantium per medicinã. tales. n. voluptates eis videntur cũ non ſint veræ voluptates. ex
his patet quòd illa opinio nõ eſt vera quæ dicit nullã voluptatem eſſe bonum, cũ appareat aliquam
eſſe bonã. HÆC ſequentur.} ſ. bona & bonorũ diſtinctionẽ: quòd ſicut bonum dicitur aut ſimpli-
79 citer aut alicui: ſic naturę & habitus dicũtur generationes. i. operatiões quæ proficiſcuntur à natura
vel ab habitu. notandũ quòd illa opinio nõ eſt vera, quia ſumit oẽm voluptatem eſſe malũ vel nullã
voluptatem eſſe bonũ, quia omnis voluptas eſt generatio ad naturã, hoc aũt non eſt verum, quia eſt
quædã voluptas quę nõ eſt generatio vt patebit infra. PRAETEREA cum bonorũ aliud ſit ope
80 ratio.} Refellere vult phs primam rationẽ illius primę opinionis q̃ volebat vt nuper diximus, quod
nulla voluptas eſſet bona, ex eo quia omnis voluptas eſt generatio ſenſibilis ad naturã, & affert duas
cõcluſiones probandas ex quibus poſtea procedit cõtra illam: prima cõcluſio eſt quod operatio con-

ſtituens naturā nō eſt per ſe voluptas, ſed per accidens, ſecūda concluſio, operatio quæ proficiſcitur à natura vel ab habitu eſt voluptas ſimpliciter, & per ſe & nō per accidēs. prima cōcluſio probatur hoc pacto. ea operatio quæ eſt coniuncta cū dolore non eſt ſimpliciter voluptas, ſed operatio quæ conſtituit naturam eſt coniuncta cū dolore: ergo operatio conſtituens naturam non eſt per ſe, & ſimpliciter voluptas, ſed per accidens: maior eſt clara quia ſimpliciter voluptas excludit oēm dolorem. nā cum ſit fames vel ſitis tunc videtur deficere natura, poſtea fit operatio proficiſcens ad naturam. i. repletio, & hanc dicit phs non eſſe ſimpliciter voluptatē, quia eſt mixta cum dolore, quare nōnulli philoſophi dixerunt voluptatem eſſe coniunctam cum dolore, & ſimul & ſemel fieri in eodē animali ob hāc cauſam. ſic ergo patet quòd omnis operatio q̄ proficiſcitur ad replendā naturam non eſt voluptas per ſe ſed per accidens: probari etiā poteſt eadem concluſio hoc modo ex ſigno, ſicut ſe habent efficiētia voluptatem, ſic ſe habent voluptates quæ ab eis proficiſcuntur, ſed illa quæ replent naturā efficiunt voluptatē non ſimpliciter, ſed per accidens, ergo voluptas talis ab illis procedens erit per accidens, patet ratio ex ſigno quo oſtendit phs illos qui replentur non affici voluptate ſimpliciter vt patet in textu. ſecunda concluſio probari poteſt ſimilibus medijs hoc pacto: omnis operatio quæ eſt ſeiuncta à dolore eſt voluptas ſimpliciter, ſed operationes quæ procedūt à natura & habitu ſunt à dolore ſeiunctę: ergo tales operationes ſunt voluptates ſimpliciter: patet ratio quia à natura repleta, & conſtituta prodeunt operationes aliquę ſine dolore, ſimiliter ab habitu bono, quia producuntur cum facilitate, & cū voluptate ſimpliciter, quare omnis operatio proficiſcens à natura conſtituta vel ab habitu erit voluptuoſa ſimpliciter & non per accidens. poteſt etiā ex ſigno probari hoc modo, ſicut ſe habent efficientia voluptates ſic ſe habent voluptates quæ ab illis prodeūt, ſed illa quæ proficiſcuntur à natura conſtituta vel ab habitu ſunt efficientia ſimpliciter voluptatē: ergo voluptas ab eis procedens erit ſimpliciter talis, ex quibus patet ſolutio contra rationē eorū qui dixere nullam voluptatem eſſe bonū, quia omnis voluptas eſt generatio ad naturā. nam hoc voluptati quæ præcedit conſtitutam naturam vel habitū accōmodari forſitan poteſt vt ſit imperfecta, non tñ omni voluptati: quia non ei quæ ſequitur poſt conſtitutam naturā, & habitū vt ſupra oſtendimus, vbi autem phs dicit.

NAM ſine dolore.} Innuere videtur illam ſecundā concluſionem quam attulimus, quaſi oſtenden- 84
do quòd ſunt voluptates ſine dolore, & cupiditate illę operationes quæ prodeunt à natura non deficiente, ſed à natura bene cōſtituta & ab habitu, ſicut ſunt operatiōes ſpeculatiuę quæ fiunt ſine dolore, & cupiditate, & ſine defectu, & indigentia naturæ, & ſic tali exemplo vti videtur ad declarandam illam concluſionem quam diximus.

AT qui, non neceſſe eſt aliquid.} Hęc eſt ſecūda pars capituli 82
in qua phs refellit rationē tertiæ illius opiniōis ſupra allatę, quæ dicebat quod & ſi omnis voluptas ſit bona tñ non eſt voluptas quæ poſſit eſſe ſummū bonum, & arguebant hoc modo, id quod nō eſt finis non poteſt eſſe ſummum bonū. voluptas non poteſt eſſe finis cū ſit generatio, & generatio ſit ad finē ergo voluptas cū non poſſit eſſe finis non poteſt eſſe ſummum bonū. nunc autē phs negat illam minorem oſtendendo eſſe falſum illud quod dicunt ꝙ voluptas non poteſt eſſe finis, quia nō omnis voluptas eſt generatio vt illi accipiebant, & inferebāt poſtea quod cū omnis voluptas ſit generatio, & nulla generatio ſit finis: ergo voluptas nō eſt finis: dicit ergo phs quòd non oēs voluptates ſunt generationes, ſed eſt aliqua voluptas quæ eſt operatio, & non generatio, & talis eſt illa quæ eſt poſt habitū, & conſtitutam naturā. nā illa quæ eſt ad naturam vel habitū adiuncta eſt cum dolore, & eſt voluptas per accidens, & de tali eſt verū quòd ipſa non eſt finis, ſed ad finē: poſt hæc phs reprehendit diffinitionem illorū de uoluptate, cū dicunt uoluptatē eſſe generationem ſenſibilem ad naturā, & eam corrigit, dicendo quod illi debebāt diffinire uoluptatem quod eſt operatio eius habitus qui ſe habet ſm naturam, & loco ſenſibilis debebāt ponere ſine impedimento ita ut uoluptas diceretur eſſe nō generatio ſed operatio habitus ſm naturam ſine impedimento. itaq; hac diffinitione corrigit illam priſcorum ponendo pro generatione operationē, & pro ſenſibili ſine impedimento, & declarat deinde generationē, quia illi putabant generationē & operationem eſſe idē, quòd ſi operatio omnis eſſet generatio, & operatio quædā ſit finis vltimus, ſequeretur quòd generatio quædā eſſet finis ultimus, at uoluptas eſt generatio per illos, ergo uoluptas poſſet eſſe ultimus finis, uerū illi errabant, quia omnis generatio eſt operatio, non aūt econtra, quia operatio quę eſt ad habitū, & naturam conſtituendam poteſt quoquo modo appellari generatio, ſed illa operatio quæ ſequitur naturā, & habitū conſtitutum non eſt generatio, ſed finis cum non ordinetur ad aliquid aliud vlterius, quare aliud eſt operatio aliud generatio, & non ſunt omnino idē cū generatio videatur eſſe quoquo mō operatio quędā ante habitū, & naturā conſtitutam. ſed tamen eſt operatio alia poſt habitū quæ nullo modo eſt generatio cū illa ſit finis, generatio aūt ſit ad finem. Non eſt neceſſe aliquid eſſe præſtabilius. ſ. quod uoluptas, quaſi non oportet dicere aliquid aliud eſſe præſtabilius uoluptate, ut dicunt illi priſci finem eſſe præſtabiliorem generatione quæ eſt ad finē, & quia uoluptas eſt generatio ſm illos ideo voluptas erit ad finē, & habebit aliquid præſtantius ſc. i. ipſum finem, nos aūt dicimus quòd nō omnis uoluptas eſt generatio,

generatio,ſed quædam eſt finis,quare ratio veſtra,ò,priſci concluderet de voluptate quæ eſt genera-
tio,non autem de ea quæ eſt finis vel cum fine:hoc aũt addo,quia cũ fine vltimo,& cum felicitate vi
detur eſſe voluptas coniuncta:ſemper adeo vt re videatur quaſi eſſe idem cum felicitate,& differre ra-
tione vt in decimo latius apparebit. SED vſus eorum.}i.habituum.non.n.ſiunt operationes quæ
83 ſunt proprie fines dum generantur habitus,ſed cũ ſit vſus ipſorum,eſt aũt vſus habituum operatio
84 quæ ab ipſis habitibus proficiſcitur. ALIVD quicq̃.}ſ.quam ipſa operatio poſt habitum quæ eſt
coniuncta voluptati.Sed earum.ſ.operationum & voluptatum quæ ducunt ad conſtituẽdã deficien
tem naturam.ſ.eſt aliquid aliud.i.aliquis finis cum ſint generationes ad finem ordinatę. Secundum
85 naturã.vt excludat vitium quod videtur eſſe contra naturã.corrũpit.n.naturam. VIDETVR au-
tem.}ſ.generatio quia eſt proprie bonũ,& finis & illi exiſtimãt operationem eſſe generationẽ,quod
ſi generatio eſt idem quòd operatio,& quædã operatio eſt finis, ergo ſequeretur ꝙ aliqua generatio
eſt finis contra illos,eſt tamẽ diuerſum & aliud.ſ.generatio quã operatio:quia omnis generatio vide-
tur eſſe quoquo modo operatio non aũt econtra,concluditur contra illos quòd non verum eſt nullã
86 voluptatẽ eſſe finem vt illi dicebãt,ſed hæc materia latius apparebit in ſequentibus. AT vero ſi vo-
luptates eſſe prauas.}Hæc eſt tertia pars huius capituli, in qua nunc ſumit ſecundã opinionem pri
ſcorũ quæ poſita fuit ſupra inter primam & tertiam, & redarguit modum probandi , & vnam argu-
mentationem illorum,qua cum vellẽt probare opinionẽ ſuam quod non omnis voluptas eſt bona,
ſed quædam praua arguebant ex eo,quia omne quod affert detrimentum vel morbũ eſt prauum,ſed
quædam efficientia voluptatem,& ex cõſequenti voluptates prouenientes ex illis afferunt detrimen-
tum vel morbos,ergo quædam voluptates ſunt prauæ:phs aũt videtur negare illam maiorem quod
omne afferens detrimentum vel lęſionem corpori ſit malũ vel prauũ.ſequeretur.n.quòd res ſalubres
& efficientes ſanitatẽ eſſent prauæ,quia interdũ aliquę illarũ ſunt detrimento rei pecuniariæ,& eam
vel lędũt vel impediunt.Itẽ ſequeretur quod contẽplatio eſſet mala, quæ interdũ videtur obeſſe cor
pori & ſanitati,quia videtur conſumere de ſpiritu,qui debebat penetrare ad alias partes corporis ad
fouendũ ipſum,& ipſe trahitur ad cerebrũ inſtrumentum ſenſuum internorum,quo adminiſtrantur
phantaſmata,quæ deinde repręſentantur intellectui.quare eſſet abſurdũ dicere quòd contemplatio
eſſet praua,quia nocet corpori cũ perficiat animam quæ eſt optimum & præſtabiliſſimũ in homine:
87 ſic igitur retorquet argumentũ priſcorum phs. IMPEDIT aũt neq; prudentia.}Hæc eſt quarta
pars huius capituli,in qua phs arguit contra vnam rationem quæ fuit quarta in ordine illius primæ
opinionis quæ dicebat quod nulla voluptas eſt bonũ,& inter alias rationes afferebat illã,nullũ bo-
num eſt impedimento prudentię,ſed voluptas eſt impedimento prudentię,ergo voluptas nõ eſt bo-
num,hanc rationem ſoluit phs concedẽdo maiorem, quòd nullum impediens prudentiam videtur
eſſe bonum.Ad minorẽ,quod licet aliquę voluptates ſint impedimento prudentię,non tamen oẽs,
nam voluptas quæ prodit ab operatione prudentis iuuat prudentẽ non impedit:nec alicuius habi-
tus propria voluptas impedit habitũ à quo prodit , ſed alienę voluptates ſunt illę quæ impediunt,
nam voluptates contemplationis,& diſciplinę proficiunt,& conferunt ad contemplandũ,& diſcen
dum,quia ſunt proprie vt in decimo oſtendet phs,quare non voluptas proprie dicta , ſed ea quæ eſt
per accidens impedit prudentiã,& argumentatio veſtra valet de ea non aũt de omni voluptate nec
88 de propria.itaq; nõ erit verum quod nulla voluptas ſit bonum. ID præterea quod dicitur nullã.}
Hæc eſt quinta pars huius capituli in qua phs ſoluit aliam rationem primę opiniõis quæ ratio fuit
quinta in ordine hoc pacto,omne bonũ eſt opus ipſius artis,nulla voluptas eſt opus artis,ergo nul-
la voluptas eſt bonũ,& probatur quia omne bonũ proficiſcitur à recta ratione,quæ eſt ars ſm illos,
hanc ſoluit phs negando primo maiorẽ,& dicendo quòd operatio proprie non eſt artis,ſed potẽtiæ
quæ habet talẽ habitũ.eſt.n.potentia reſpectu artis principiũ quod,vnde omnis operatio primo erit
ipſius potentię in qua poſtea fundatur ars , quòd ſi voluptas ſit operatio non erit bonũ artis ſed po-
tentię,itaq; operatio nõ erit artis,vel ars non erit operatiõis:ſed potentię.Pręterea ſi ars eſt recta ra-
tio,eſt factibiliũ & eorum quę efficiuntur non eorũ quæ agũtur à nobis:deinde negat minorẽ phs.ſ.
quòd voluptas non ſit opus artis,immo oſtendit quod voluptas eſt opus ipſius artis alicuius, exem
plo vnguentarię & coquinarię artis,q̃ ſunt effectrices voluptatum:ex quo patet quòd illa ratio non
eſt vera nec ex cõſequenti opinio quæ dicebat quòd nulla voluptas eſt bonũ , quia nõ eſt opus artis.
Temperantem autem fugere voluptatẽ.}hæc eſt ſexta pars huius capituli, in qua philoſophus ſol
89 uit ſecundam rationem & tertiã & ſextam illius primę opinionis , & dicit quòd omnes hę rationes
facile ſolui poſſunt eodẽ modo.ſ.per diſtinctionẽ factã de voluptatibus,& primo ſoluit ſextam quæ
dicebat,quod beſtiæ & pueri ſequuntur nõ eſt bonum,voluptas eſt hmõi ergo non eſt bonum.dicit
ergo phs cum voluptatum,alię ſimpliciter ſint bonæ,aliæ non ſimpliciter bonę,cõcedo quod pueri
ſequuntur quaſdam voluptates,& beſtiæ etiã eas quæ non ſunt ſimpliciter bonæ nec proprie,& ſim
pliciter voluptates cum ſint annexę alicui dolori,& de talibus ratio veſtra concludit quod non ſunt

aũ

bonę quia non ſunt ſimpliciter bonę:poſt hæc phs ſoluit tertiam rationem dicendo quòd prudens non ſequitur voluptates corporis quæ non ſunt proprie voluptates cũ ſint admixtę, cũ dolore, ſed ſequitur indolentiam & vacuitatem doloris procedẽtis ex abſentia talium voluptatũ quæ ſunt corporis, nam ſi ipſe doleret ex abſentia taliũ voluptatum non eſſet prudens, quare cõcedimus quòd fugit tales voluptates q̃ ſunt impedimẽto prudentiæ, ſed nõ ſuas proprias, quare ratio veſtra valet de illis voluptatibus quæ non ſunt proprie voluptates & tamen non valet de illis quæ ſunt proprie prudentis, eodẽ pacto ſoluit ſecundam rationẽ quòd temperans fugit exceſſus voluptatum quę nõ ſunt neceſſariæ, nec proprie voluptates nec ſimpliciter, tamen habet alias ſibi proprias quas ſequitur q̃ ſunt honeſtę & ſibi accõmodatę, quare ratio illa valeret ſi tantum vnifariam dicerẽtur voluptates, & eẽnt illę voluptates non bonæ. ſed cum voluptates aliæ ſint ſimpliciter aliæ non: ratio; veſtra poſſet cõcludere de his quæ non ſunt proprie voluptates: ſed de voluptatibus ſimpliciter non valet. itaq; illa diſtinctione voluptatum ſoluit phs omnes iſtas rationes, cõcludendo quòd illę non valent, nec ex conſequenti illa opinio quæ dicebat prima in ordine quod nulla voluptas eſt bonũ. notandum pro his omnibus quæ dicta ſunt in hoc capitulo, & etiã precedenti quod phs accipit voluptatẽ hic pro operatione, quemadmodũ illi priſci accipiebant pro operatiõe, & vt corrigat illos pro generatione ponit operationẽ, & pro ſenſibili ſine impedimento, verũ intelligendũ eſt quòd voluptas non eſt operatio ſed eſt accidens quoddam operationis ſequens eam tanq̃ color ſuperficiem. quare aliud eſt operatio aliud id quod eſt annexũ cum operatiõe. i. ipſa voluptas: tamen quia operatio & voluptas ſunt idem ſubiecto ita operatio quam ſequitur voluptas, cũ non poſſit eſſe ſine voluptate. ideo dixit phs voluptatem eſſe operationem, quia ſimul ſunt voluptas, & operatio: & cũ dicitur à philoſopho quòd voluptas eſt operatio, eſt prædicatio idẽtica vt iſti aiunt: diſtinguntur tamen ratiõe, quia aliud eſt operatio ea ratione qua operatio eſt, & aliud voluptas ea ratione qua voluptas eſt, & diuerſa competũt eis: nã voluptati competit vt dicatur iungi cũ operatione, ſed operationi competit vt ſit ſubiectum quoddam ex quo pullulat ipſa voluptas, & eam operationem comitatur tanq̃ pulchritudo bonam complexionẽ, & compoſitionem & tãq̃ qualitas quædam, vnde in primo dixit phs quòd vita felicis habet uoluptates internas annexas operationibus, quæ ſunt ueræ uoluptates, & in decimo ẽt oſtendet hæc latius. concludendũ igitur quòd uoluptas differt ab operatiõe ſm rationem, & eſt qualitas quædam operationis, quare deſcribi poteſt hoc modo, uoluptas eſt qualitas quædam annexa operationi prodeunti ab habitu qui eſt ſm naturam ſine impedimento, ſed hæc latius in decimo.

De uoluptatum ſpeciebus. Cap. XIII.

AT qui malum & ipſum dolorem eſſe, ac fugiendũ cõceditur. Alius 89
aliqua ex parte ex eo quia affert impedimentum. at contrarium fugiendo, quo fugiendum quid eſt atq; malũ, eſt bonum. igitur uoluptatem bonũ quid eſſe neceſſe eſt. Eo nãq; modo quo Speuſippus 90
ſoluebat: non conuenit ſolutio. ut minori maius & æquali uoluptatem cõtrarium eſſe. nõ enim ſub malo uoluptatem ipſam ut ſpeciem dixerit ſub genere
collocari. At uero nihil prohibet, uoluptatem aliquam optimum eſſe, ſi non- 91
nullæ uoluptates ſunt prauæ. quemadmodum & ſcientiam aliquã: ſi ſunt nõnullæ ſcientiæ prauæ. Quin potius forſitan & neceſſarium eſt expetibilẽ eſſe aliquam ſumme. Si ſunt uniuſcuiuſq; habitus operationes ſine impedimento: ſiue omnis operatio ſit felicitas, ſiue unius cuiuſpiam ipſorum, uacans impedimento. hoc aũt eſt uoluptas, Quare ſit ut aliqua uoluptas, ipſum ſit ſummum
bonum: etiam ſi forte plerę q; uoluptatũ ſint ſimpliciter prauæ. Atque ob id- 92
ipſum felicem uitam, iucundam eſſe omnes arbitrantur: nectunt q; ipſam uoluptatem cum felicitate, non abſq; ratione. Nulla nanque operatio perfecta eſt,
ſi impedietur. at felicitas operatio eſt perfecta. quapropter felix indiget bonis 93
& corporis, & externis, ipſaq; fortuna: quo non impediatur. Qui autẽ aiunt.
eum qui rota torquetur, & magnis in calamitatibus eſt conſtitutus, felicẽ eſſe 94
ſi modo ſit bonus: nihil profecto dicunt, aut ſua ſponte, at inuiti. Quia uero fe 95

lix

lix indiget & fortuna:ideo quibuſdam fortunę proſperitas,& felicitas,idem
eſſe uidetur.quod non eſt ita.Nam & ipſa ſi exuperat,impedimentum affert:
atque fortaſſe iure tum non eſt proſperitas appellanda,definitio enim ipſius,
eſt ad ipſam felicitatem.Illud etiam belluas hominesq́ꝫ perſequi uoluptatem:
indicat ipſam eſſe quodam modo ſummum bonum.Quam populi celebrāt:
omnino fama perire.Nulla poteſt.Sed quoniam eadem natura,habitusq́ꝫ op
timus neque eſt neque uidetur: nec uoluptatem eandem omnes ſequuntur:
Voluptatem tamen omnes ſequuntur: fortaſſe autem & perſequuntur: non
eam quam putant neque quam dicerent,ſed eandem.omnia nanque diuinum
quid habent natura. Sed corporis uoluptates ex eo ſibi nomen hoc uendica-
runt,quia ſæpiſſime occurrunt:& omnes ſunt ipſarum participes.ſolas igitur
has eſſe putant,quia ſolæ ſunt notæ. Patet etiam niſi uoluptas & operatio ſit
96 bonum:felicem uiuere cum uoluptate non poſſe. cuius nanque gratia ipſa eſt
opus: ſi non bonum eſt? At ſimul & cum dolore ipſum uiuere contingit.Do
lor enim neque malum eſt neque bonum:ſi neque uoluptas.cur nam itaq́ꝫ fu-
geret. Neque igitur ſtudioſi ipſius uita iucunda erat: ſi non ſint & operatio-
nes ipſius iucundę.

COMMEN.

89 ATQVI malum & ipſum dolorem eſſe.) Hoc eſt capitulum tertium huius ſecūdi tractatus,
in quo phs poſtea q̄ attulit opiniones antiquorum,& rationes & ſolutiones earundem de vo
luptate & ex conſequenti de dolore nunc probare vult voluptatem eſſe bonum,& etiam ſummū bo-
num.ſ.quòd aliqua voluptas eſt ſummū bonum.diuiditur autem hoc capitulum in tres partes quæ
ſuis locis declarabuntur.primo igitur probat quòd voluptas eſt bonum hac ratione,id quod aduer-
ſatur rei malę,& fugiendę eſt bonū,ſed voluptas aduerſatur dolori qui eſt res praua & fugienda,ergo
voluptas eſt bonū,maior eſt nota,nam malo & fugiendo aduerſatur bonum,minor oſtēditur quòd
voluptas aduerſatur dolori qui eſt res mala,& fugienda.& addit philoſophus quòd dolor accipi biſa
riam poteſt,aut dolor qui eſt ſimpliciter malum aut qui eſt aliqua ex parte malū,quia impedit ope-
rationes ſm virtutem.exemplum primi,vt dolor qui fit ex cupiditate,& abſentia voluptatum,& ta-
lis videtur toto genere,& ſimpliciter prauus & malus.exemplū ſecundi vt dolor proueniens ex obitu
amici,qui non videtur eſſe malum ſimpliciter,quia non aufert de perfectione interna,ſed malū quia
eſt impedimentum operationum virtutis:ſed quōcunq́ꝫ ſumatur dolor,ſiue ſimpliciter ſiue aliqua ex
parte,voluptas ei videtur aduerſari.notandū quòd illa propoſitio maior phi quòd id quod opponi-
tur rei malę, & fugiendę ſit bonum,ſi accipiatur ſimpliciter non videbitur eſſe vera.nam malū malo
opponitur non ſolum bonum,& fugiendū fugiendo aduerſatur non ſolum proſequendum. non.n.
valet hoc opponitur malo & fugiēdo,ergo eſt bonum.prodigalitas.n.opponitur auaritiæ vt rei ma
lę & fugiendę,& item timiditas audacię,& tamen non eſt bonum,& ſic de multis alijs dici poſſet,&
enim cum contrariorum quædam ſint ſine medio,vt ęgrum & ſanum ſm phos,quāq̄ medici mediū
ponant corpus neutrum,quædam vero cum medio vt album & nigrum, inter quæ ſunt fuſcum vi-
ride & ſimilia,in his quæ non habent medium valeret iſta conſequentia,quòd remoto vno ponitur
alterum,& poſito vno remouetur alterum.vt non eſt ſanum,ergo eſt ægrum,vel eſt ſanum ergo non
eſt ægrum ſm phos.at in contrarijs habentibus medium non valet.nam cum dico non eſt albū non
ſequitur vt ſit nigrum,quia poſſet eſſe viride fuſcum,& ſic de alijs.eodem pacto non valet:hoc oppo
nitur malo ergo eſt bonum,cum poſſint eſſe duo extrema mala contraria,& medium ſit bonum per
negationem etiam extremorū,quare illa propoſitio philoſophi debet intelligi limitata.ſ.illud quod
opponitur alicui malo & fugiēdo vt medium,& medium per negationem extremorum, illud inquā
videtur eſſe bonū.at voluptas videtur aduerſari dolori vt medium:ergo voluptas eſt bonum loquen
do de vera voluptate. EO năq́ꝫ pacto quo Speuſippus ſoluebat,) Refellit phs ſolutionem Speuſip
90 pi quam faciebat ille ad ſoluendam rationē ſupra allatā.is Speuſippus Platonis fuit ex ſorore nepos,
& cum Plato inueheretur contra voluptatem prauam eam oſtendens,voluptatē tamen corpoream,
is quaſi ſuę phię heres ſententiā illius tuebatur,& cum ei afferretur illa ratio quam ſupra phs attulit

quod id quod opponitur fugiendo & malo eſt bonū:ſed voluptas opponitur dolori vt malo fugiēdo ergo eſt bonum,quæ ratio videtur eſſe etiam ab alijs adducta,ſoluebat Speuſippus hāc rationem vt oſtenderet voluptatem non eſſe bonum vt illi volebant cuius ſolutionem redarguit nunc ph̄s. dicebat.n.Speuſippus voluptas aduerſatur dolori vt extremum,quare nō valet dolor eſt malum ergo voluptas bonum.inquiunt.n.vt dicit ph̄s in decimo non ſi dolor ſit malum,voluptatem continuo bonum eſſe.aduerſatur.n.& malū malo,& ambo ei quod neutrum eſt.vnde Speuſippus videtur ponere dolorem vnū extremū,voluptatē aliud extremum,medium aūt vacuitatē doloris:adeo vt ſiquis vellet trāſire ab vno extremo ad aliud tranſiret per indolentiam tanq̄ per medium,& illa duo extrema.ſ. voluptatem & dolorem opponi inter ſe vt maius minori,& medio vt æquali:ph̄s vero cum videatur collocare voluptatē proprie dictam in medio,dicit ꝙ illa ſolutio Speuſippi non eſt bona nec accommodata, quia ipſe etiā fateretur voluptatē non eſſe omnino ſub genere mali adeo vt nulla voluptas ſit bona,nam eſt quædā ſpecies voluptatis quam ipſe fatetur eſſe bonā, quòd ſi voluptates ēēnt ſub genere mali nulla eſſet bona voluptas quod eſt abſurdū.male ergo locabat ille voluptatē, ponendo eam vt extremū,quia ſic eſſet ſub genere mali,& ſi cōpetet generi vt ſit malū competet etiā ſpeciebus ſuis. AT vero nihil prohibet voluptatē aliquam.} Hęc eſt ſecūda pars huius capituli,in qua ph̄s poſtea q̄ attulit rationē qua oſtendebat voluptatem eſſe bonū:nunc affert aliam ad probandū quòd aliqua voluptas ſit ſummū bonum,& ipſa felicitas.deinde affert duas alias rationes ad idem probādum,itaq; erūt tres.& intelligendum quod eodē modo dicimus voluptatem eſſe felicitatem,ſicut diximus voluptatem eſſe operationem.nam voluptas vt diximus nō eſt proprie operatio,ſed qualitas quædam operationi annexa pullulans ex ea quaſi proprius quidā affectus.eodē modo dicimus nūc quòd voluptas eſt ſummū bonum humanum atq; felicitas,non quòd ſit proprie felicitas,& eſſentia eius ſit felicitas,ſed eſt quiddā annexum felicitati,& conſequens ipſam vt proprius affectus,adeo vt idem ſubiecto eſſe dicatur,differre tn̄ ratione:hæc aūt dicimus, quia expoſitor quidā iudicio meo nō bene intellexit hunc locū,qui dicit hanc cōcluſionē non eſſe de mente ph̄i cum probet in decimo voluptatem non eſſe ſummū bonū, verum intelligendum quòd voluptas nō ſit ſm̄ ſe ſumpta ſummū bonum ſi poſſet ſumi ſine operatione,ſed coniuncta cum operatione,cum operatio ſm̄ virtutem ſit felicitas,& voluptas ſit operatio,nō quòd operatio ſit eſſentia eius,ſed ſubiectum ita vt voluptas ſit operatio hoc pacto.i.connexa operationi ut proprius affectus eo mō quo antea diximus pulchritudinem eſſe coniunctā,& pullulare ex bona cōplexione,& compoſitiōe membrorū,& forſitan ſicut dicimus honeſtū,& decorum ſequi uirtutem tanq̄ proprium affectū,ſed hęc in decimo ubi magis patebit q̄ ſit propria ſententia ph̄i.prima igitur ratio philoſophi qua probat uoluptatem eſſe ſummū bonū talis eſt,ſi operatiōes cuiuſq; habitus ſint ſine impedimento,aliqua uoluptas erit ſummum bonum humanum,ſed primum eſt ergo & ſecundum . aſſumptio patet quòd operatio q̄ proficiſcitur ab habitu ut ſe habet ſm̄ naturā,prodire uidetur ſine impedimento,cōſequentia declaratur, nam ſi operatiōes prodeūt ab habitu ſine impedimento cū habitus ordinentur ita ut unus ſit nobilior alio uſq; ad perfectiſſimū habitum,& operatiōes ordinantur, ueniendo uſq; ad perfectiſſimam cum qua erit cōiuncta ſumma uoluptas,& hæc ſimul cum operatiōe tali perfectiſſima poteſt dici ſummū bonū,quare & ſi aliquę uoluptates ſint prauę,tamen nō ſequitur quin aliqua poſſit eſſe ſummū bonū, ſicut eſſe poteſt ſcientia aliqua optima ueluti ſapientia,& ſi ſcientiæ quædā ſint peruerſę ſicut ueneficę & tales. VOLVPTATEM eſſe optimū.} Intelligendo ſicut diximus non quòd uoluptas ſm̄ 9 1
eſſentiā ſuam ſit proprie operatio quę eſt felicitas & ſummum bonum,loquitur.n.hic large ph̄s,ſed quia comitatur operationē,& felicitatē,& eſt in felicitate tanq̄ proprius affectus in ſubiecto ſuo,ſed in decimo patebit hoc latius. ATQVE ob id ipſum uniuerſi.} Aliā rationem affert ph̄s ex ſigno 9 2
quòd homines appellant felicitatē iocundam vitā vel cum voluptate,ex quo ph̄s probat aliquā voluptatem eſſe ſummū bonū primo hoc pacto,omnis operatio perfecta eſt ſine impedimēto:at felicitas eſt operatio perfecta ergo felicitas eſt ſine impedimēto.tunc vltra:omnis operatio ſine impedimēto eſt voluptas,aut annexa cū voluptate,ſed felicitas eſt operatio ſine impedimento,ergo felicitas eſt voluptas aut annexa cū voluptate,at felicitas eſt ſummū bonū humanum ex quo ſummū bonū humanū,aut erit voluptas,aut annexū cum voluptate,ergo aliqua voluptas quoquo mō, & eo pacto quo diximus erit ſummū bonū humanū. QVAPROPTER felix.} Infert ph̄s vnum correlariū 9 3
ortū ex ſupradictis ex quo deinde afferuntur duæ alię ſententię.dicit quòd felix indiget bonis corporis & externis,quia ſupra dixerat felicitatē eſſe operationē ſine impedimento,quare ad hoc vt operatio quæ eſt felicitas non ſit impedita indiget bonis corporis, & externis tanq̄ inſtrumentis. QVI 9 4
aūt aiunt hominē.} Vnam ſniam affert quæ oritur ex dicto correlario,ſtoici.n.dicebant quòd felicitas conſiſtit tantū in virtute,& bonitate adeo vt non modo bonis corporis, aut externis felix carere poſſit ſine vlla læſione felicitatis,ſed ēt ſi ſit in rota aut phalaridis Tauro cōſtitutus,& habeat virtutem tn̄ eſt felix cū nihil poſſit lædere felicitatem niſi culpa,fraus,vitiū.ph̄s igitur ſumens hanc ſniam

dicit

dicit quòd iј ſiue ſponte ſiue inuiti.i.aliqua ratione compulſi quam ſoluere non poſſunt nihil dicūt,
quia in ſummo dolore conſtitutus cum perfecte nequeat exercere operationes ſecundum virtutem
95 non proprie videbitur eſſe felix:felicitas.n.eſt operatio quædam non impedita. QVIA vero felix.
Affert ſecundam ſententiam quæ oritur ex correlario ſupradicto, nam cum felicitas indigeat bonis
externis putarunt quidā nihil intereſſe inter felicitatem,& proſperitatem,quam ſententiam reprobat
phs hoc pacto.id quod affert impedimentum felicitati non eſt felicitas,ſed proſperitas ſi excedat im
pedit felicitatem,ergo proſperitas excedens,& ſuperabundātia externorum bonorum non eſt felici-
tas,ſed potius impedit felicitatem .maior nota,quia nihil ſibijpſi cōtrariatur:minor probatur,nam
proſperitas habet aliquem terminū cum ſit inſtrumentum quoddam:omne enim inſtrumētū debet
eſſe accommodatum artifici qui vtitur illo,cū igitur proſperitas,& externa bona ſint inſtrumenta fe
licis,ſi excedunt non erunt ſibi accōmodata inſtrumenta ad operandū,quare erunt impedimēto ipſi
felici,& ſic nimia & excedens proſperitas non mō non eſt felicitas,ſed potius impedimento ei vt di-
cit philoſophus.Notandū quòd quando philoſophus dicit ſuperius felicem indigere bonis corpo-
ris, & externis,videtur loqui de felicitate actiua quæ eſt ad alios vel ad familiā vel ad ciuitatem,nam
ſpeculatiua vel non indiget vel valde paucis indiget vt videbimus in decimo.Hoc etiam ipſum bel-
luas inquā homineſq;.affert aliā rationem philoſophus ad idem probādū quòd aliqua voluptas eſt
quoquo modo ſummū bonū,id quod omnes tam homines q̄ beſtię perſequūtur,videtur aliquo mo
do eſſe ſummū bonū,ſed voluptatem omnes homines,& beſtię proſequuntur,ergo aliqua voluptas
videtur eſſe ſummū bonū.Hāc rationē probat auctoritate Heſiodi , qui non omnino vaneſcere eam
famā dixit quā plurimę gentes decantant ex quo in aliqua parte videbitur vera iſta cōis omniū per-
ſecutio.i.videbitur quòd aliqua voluptas ſit quoquo mō ſummū bonū,verum quia aliquis ſibi obij
cere poſſet quòd licet pueri,& belluę ſequātur voluptates,tñ per hoc nō indicatur quòd voluptas ſit
ſummū bonū,quia illi ſequuntur voluptates quæ non ſunt proprie,& vere voluptates , & alij alias
perſequuntur.Ad hoc dicit phs quòd ex optima natura,& optimo habitu proficiſcitur optima ope
ratio,cū ergo non ſit omniū optima natura,& optimus habitus,ſit vt cū oēs appetant voluptatē,ta
men non oēs optimam perſequantur,ſed forſitan eam quā non putant nec eam quā interrogati dice
rent:at ipſi ferūtur ad appetendū id quod ſibi apparet optimū,quia habent diuinū quoddā quo tra-
huntur ad expetendū id quod eſt optimū , ſed poſtea ij qui non habent optimam naturā nec habitū
perſequūtur eas voluptates quas facile poſſunt adipiſci,& non eam voluptatē quæ eſt vere,& ſimpli
citer voluptas.hæc nō eſt ita nota,& manifeſta cū ſit voluptas animi,hinc eſt quòd voluptates cor-
poris q̄ ſunt magis notæ,& cōiores vſurpauerunt ſibi hoc nomen voluptatis adeo vt cū homines lo
quantur de voluptatibus intelligant vt plurimū de voluptatibus corporis,& per hoc videtur excuſa
re quoquo mō illos phos qui dicebant omnē voluptatem eſſe prauā cū loqui viderentur de volupta-
te corporea:quare falluntur in eo quòd putant eas ſolas eſſe voluptates.ſ.corporeas cum tamen pro-
96 prie,& vere nō ſint voluptates vt patuit. PATET etiā niſi voluptas ſit bonū. Hęc eſt tertia pars
huius capituli in qua affert vnā rationem ad probandā aliquam voluptatem eſſe bonū,ex qua dedu
cuntur duæ argumentatiōes ducentes ad impoſſibilia hoc pacto,ſi voluptas nō ſit bonū felix nō vi-
uet cū iocunditate,cōſequens falſum,ergo & antecedēs,aſſumptū patet,quia felix viuit cū iocūdita-
te ſumma,& habet proprias voluptates vt in primo,& in decimo dicit phs,conſequentia probatur
quia felix ſequitur omnia bona,at ſi voluptas non ſit bonū exterminaret eam ſtatim à ſe tanq̄ nō bo
num,ſed ea nō ſeparatur à felici vt diximus,ergo erit bonū,ſecunda argumentatio ducens ad impoſ
ſibile vel falſum eſt talis,ſi voluptas non ſit bonū felix viuet cū dolore,conſequens falſum ergo ante-
cedens.aſſumptū eſt manifeſtum,quia felix nō debet viuere cum dolore , cōſequentia probatur quia
ſi voluptas non ſit bonum,nec etiā erit malum,ergo nō erit nec malum,nec bonum.eodem pacto ſe
habebit contrariū ſuum.i.dolor,quia non erit nec malum,nec bonum.at id quod nō eſt,nec bonū,
nec malum poteſt adeſſe felici,quia non repugnat:ergo felix poterit habere dolorem,& viuere cū do
lore,quod videtur abſurdum,& falſum vt patet,ad quod tollendum dicere oportet voluptatem ſaltē
aliquam eſſe bonum,& cum felicitate coniunctam.

De corporeis uoluptatibus. Cap.XIIII.

97 DE corporeis aūt uoluptatibus conſiderandū eſt eis qui dicunt nō
nullas uoluptates expetibiles eſſe ualde,& honeſtas:ſed nō corpo
ris,& in quibus tēperans ipſe uerſatur:cur igitur cōtrarij dolores
98 ſunt praui?malo nanq; bonum contrariū eſt. An neceſſariæ uolu
99 ptates ſic ſunt bonæ q̄a & id quod eſt non malū eſt bonum:an uſq; ad aliquē

terminum bonę ſunt?habituum.n.eorum ac metuum,quorũ non eſt melioris
exuperatio:neque uoluptatis eſt.Eorum autem quorum eſt:eſt & uoluptatis
exuperatio. At bonorũ corporis eſt exuperatio:& prauus in perſequẽdo exu
perationem,ſed non neceſſarias uoluptates conſiſtit:omnes.n.gaudẽt quodã
modo & epulis,& uino,& uenere,ſed non ut oportet.Contra autem: in ipſo
dolore facit.Non enim exuperationem:ſed omnino fugit dolorem.Nõ enim
eſt exuperationi dolor contrarius:niſi ipſi perſequenti exuperationem. At.n. 100
cum nõ ſolum ipſum uerum:ſed etiam falſi cauſam oporteat dicere(hoc enim
ad faciendam fidem conducit:nam cum id rationi cõſentaneum fuerit uiſum,
ob quod uerum eſſe uidetur quod non eſt uerum,facit ut ipſi uero magis aſſen
tiamur)dicendum eſt cur corporis uoluptates expetibiliores uidentur. Pri- 100
mum igitur ex eo quia pellunt dolorem.atque ob exuperationes doloris, uo-
luptatem exuperantem uti medelam, & omnino uoluptatem corporis perſe-
quuntur.ipſæ autem medelæ uehementes fiunt.Quapropter & ipſas ſequun
tur:qui tales uidentur cum contrarium adeſt.& propter hæc igitur duo(ſicut 101
dictũ eſt)uoluptas non ſtudioſum eſſe uidetur: quia aliæ prauæ naturæ ſunt
operationes:aut ab ortu,quemadmodum feræ,aut & ob conſuetudinẽ: qua-
les prauorum ſunt hominum.aliæ ſunt medicamenta quia ſunt indigentis:&
melius eſt habere q̃ fieri. Aliæ accidunt dum perficiuntur.per accidens igitur
ſunt ſtudioſæ.Præterea ipſas quia ſunt uehementes: ij perſequuntur qui alijs 102
nequeunt gaudere. ipſi itaq; ſitim quandam ſibi comparant.quæ cũ ſine qui-
dem nocumento fit,non eſt increpandum:cum uero cum detrimento, perpra
uum eſt.Neque.n.habent alia quibus gaudẽt,& nec aliud habere pleriſq; per
moleſtũ eſt ob naturam.Nam animal ſemper laborat:ut naturales etiã ſermo
nes teſtantur,uidere ac audire dolorẽ inferre dicentes.ſed conſueti iam ſumus
ut aiunt.Similiter in iuuentute quidẽ ob incrementa: perinde diſponuntur ac
uinolenti.Et iuuentus ad uoluptates propẽſior eſt.Bilioſi aũt atra bili natura
ſemper egent medicamẽto.continue nãq; corpus ob complexionẽ mordetur:
& ſemper in appetitione ſunt uehementi.uoluptas aũt contraria:& quæuis ẽt
modo ſit uehemens pellit dolorem & propterea intemperantes homines pra
uiq; ſunt. Voluptates autem eæ quæ ſine dolore ſunt,exuperationem non ha- 103
bent.Atque hæ proficiſcuntur ex ijs,quæ natura,& non per accidens afficiũt
uoluptate.Ea uero dico per accidens afficere uoluptate,quæ medẽtur:etenim
quia fit ut homini medeatur, eo quòd ſanum permanet,aliquid agente: ideo
talia afficere uoluptate uidetur.at ea natura uoluptate afficiunt,quæ faciũt ope
rationem talis naturæ.Nulla autem res eadem ex eo nos ſemper delectat,quia
non eſt ſimplex noſtra natura. ſed ineſt & aliquid aliud: quo corruptibiles 104
ſumus.Quare ſi quippiam agat alterum: ideſt alteri naturæ præter naturam.
& cum æquatur: neque moleſtum, neque iucundum uidetur quod agitur.
Quod ſi alicuius natura ſit ſimplex: ſemper eadem operatio iucũdiſſima erit.
Idcirco deus una ſemper,ſimplicíq; gaudet uoluptate. non enim ſolum mo- 105
tionis eſt operatio: ſed & immobilitatis.& uoluptas inquiete potius,q̃ in mo
tu cõſiſtit.mutatio uero omnium dulciſſimum eſt ſecundum poetã:ob praui- 106
tatem

tatem quandam. Vt enim homo prauus, facile eſt mutabilis: ſic & natura praua eſt ea, quæ indiget mutatione. non eſt enim ſimplex nec bona. Sed de continentia quidem atque incontinentia: & de uoluptate, doloreq́ꝫ, & quid unumquodqꝫ ipſorum eſt: & quonam modo alia ipſarum ſunt bona alia mala diximus. Deinceps autem de amicitia dicemus.

COMMEN.

97 DE CORPORIS autem voluptatibus conſiderare.} Hoc eſt quartum capitulum huius
ſecundi tractatus, in quo philoſophus poſtea quàm attulit rationes & ſententias priſcorum
de voluptate, & ſolutiones earundem, & poſtea quàm probauit voluptatem aliquam eſſe bonum, &
quoquo modo, ideſt coniunctam cum felicitate dici poſſe ſecundum eam conſiderationem ſummũ
bonum eo pacto ſumptã quo ſupra diximus, nunc loquitur de voluptatibus corporis. diuiditur hoc
capitulum in tres partes quæ ſuis locis declarabuntur. in prima igitur philoſophus affert vnam dubitationem de voluptatibus corporis, & eam ſoluit. dictũ eſt enim quaſdam voluptates eſſe ſimpliciter voluptates, & omnino liberatas à dolore, quæ non ſunt corporis, cum corporeæ ſint ſemper cũ
dolore quoquo modo permixtę, ex quo ſequi videtur quòd ſint prauę, ergo dolores corporis qui eis
opponuntur erunt boni, quare conſiderandum eſt ab ijs qui ponunt vt ipſe videtur facere Ariſtoteles; voluptates corporis eſſe prauas, quid dicerent de doloribus oppoſitis, ſunt ne praui? & ſi ſunt praui, cur ſunt cũ voluptates oppoſitę ſint etiã prauę: voluptates inquã corporeę, nam ſi voluptates corporeæ ſunt prauę videretur quòd dolores oppoſiti eẽnt boni cũ malo bonum ſit contrariũ, qũo igi-
98 tur ſe habebunt dolores? A N neceſſarię voluptates.} Soluit hac in parte phs afferendo duplicẽ reſponſionẽ, prima cũ dicitur quòd voluptates corporeę ſunt malę, & dolores mali. dicendũ quod neceſſariæ corporis voluptates. ſ. nutrimenti ſunt bonę ex eo, quia non ſunt malę, ergo quãdo de illis
dicitur ſunt non bonæ, ergo malę, non valet de neceſſarijs. cũ igitur inter bonũ & malum mediũ cadere videatur. itaqꝫ cibus & potus ad ſufficientiam pro victu neceſſarij ſunt, & ijs adiunguntur quædam voluptates quas ſi dicamus bonas, quia nõ ſunt malę tamen nõ ſunt ſimpliciter bonę nec malę, ſic dicere poſſumus etiã quòd dolores cõtrarij illis nõ ſunt boni nec mali ſimpliciter, quòd ſi illas
dicamus bonas, quia non ſint malę, ſic dolores oppoſitos dicemus eſſe malos, quia non ſunt bonis
99 & eo modo quo non bonum dicitur malum. A N vſqꝫ ad aliquem terminũ?} Affert ſecundã ſolutionem philoſophus dicendo quòd voluptates corporis. ſ. ſequentes victum ſunt bonę vſque ad
aliquem terminum, donec ſeruetur mediocritas, & affert vnam diſtinctionem talẽ quòd habituum,
& motuum quidã ſunt non ſuſcipientes exceſſum melioris, nam operatio ſm virtutem nõ habet exceſſum melioris. quidam vero ſunt qui ſuſcipiunt exceſſum, ea igitur ſiue ſint habitus ſiue motus, &
operationes, quæ ſuſcipiunt exceſſum, habent etiam exceſſum voluptatis, ea vero quę non ſuſcipiũt
exceſſum non habent etiam exceſſum voluptatis. Exemplũ primi vt in cibo cũ fit exceſſus eſt prauus
& vituperabilis, & ſic voluptas excedens. Exemplũ ſecundi vbi non fit melioris exceſſio, vt in ſpeculationibus & operationibus ſm virtutem, quæ cũ non ſuſcipiant exceſſum eius quod eſt melius, non
ſuſcipient etiam exceſſionem voluptatum, & ideo non erit in illis praua voluptas, hac diſtinctione
præmiſſa oſtendit philoſophus quòd omnes voluptates corporis ſequẽtes exceſſum ſunt prauę hoc
pacto. quarũ operationum exceſſio eſt praua & vituperanda, & earum voluptas eſt praua & vituperãda, ſed operationũ corporis exceſſio eſt praua & vituperanda, ergo & voluptas ſequens talẽ exceſſionẽ erit praua, & vituperanda. hanc eandẽ rationem oſtendit quodã ſigno dicẽdo quòd nos ſolemus
appellare prauos, non eos qui vtuntur cibo, & potu tanto, quãtũ eſt neceſſariũ, ſed excedẽtes, poſtea
addit phs quòd omnes homines gaudent cibo & potu & venere, ſed non vt oportet, quia excedunt
& exceſſio eſt vituperanda non mediocritas in cibo & potu, cum ſint res neceſſarię ad victum, de venere aũt alia videtur eſſe ratio quantũ ad neceſſitatẽ, quia non eſt neceſſaria pro vita, & conſeruatiõe
indiuidui eavtentis, ſed omnis ſuperflua quo ad eũ, ſed neceſſaria dicitur pro generatiõe alterius indiuidui vt aliàs dictũ fuit. excedunt igitur modũ in voluptatibus corporis vt ſunt intemperantes, &
fugiunt dolores non mõ excedentes, ſed quouſqꝫ ne impediantur quo minus poſſint exceſſiue potiri voluptatibus. Addit poſtea phs quòd exceſſui voluptatis nõ dicitur dolor eſſe cõtrarius, niſi quoquo modo dicatur contrarius perſequenti exceſſum voluptatum, & ſic innuere videtur ſolutionem
quęſtionis allatę, nam cum dicitur ſi voluptates corporis ſunt prauæ, cur dolores contrarij ſunt etiã
praui? rñdetur quòd voluptates nõ neceſſarię, & excedẽtes ſunt prauę quibus non eſt dolor cõtrarius
proprie, nã ſi aliquo mõ ſit contrarius, erit perſequenti talem exceſſum voluptatum cum eum prohibeat ſuo modo potiri voluptatibus, quare ipſis uoluptatibus excedentibus, & ſuperfluis nõ ſunt p-

prie contrarij dolores ex quo ſequitur abſurdum, quod ſi illæ voluptates excedẽtes ſunt prauæ, dolo
res qui non ſunt contrarij ſint praui, tu autem præſupponebas eos eſſe contrarios, nos autem conce
demus quo'd voluptatibus neceſſarijs, & non ſuperfluis dolores erunt contrarij. at voluptates illæ
quæ neceſſario ſequuntur victum non excedentes modum non dicuntur prauæ, quare dolores qui
ſunt proprie contrarij illis ſi dicantur mali non erit inconueniens, quia opponentur praui dolores,
& non prauæ voluptates, & non opponentur prauæ voluptates excedentes, & ſuperfluę & dolores
ipſi, quia dolor illis non eſt proprie contrarius vt dicit philoſophus. AT enim cum non ſolum ve- 100
rum. ⁊ Hæc eſt ſecunda pars huius quarti capituli in qua philoſophus ſoluta illa dubitatione nunc
vult aſſignare cauſam cur voluptates corporis magis expetibiles videantur, quàm aliæ cum tamen
non ſint expetendæ, dixit enim quo'd exceſſio voluptatum eſt praua, nunc autem dicit quo'd cum
hoc ſit verum oportet aſſignare rationem huius fallaciæ, qua homines putant contrariũ illius quod
eſt verum, ideſt putant voluptates corporis magis expetendas eſſe cum non ſint. PRIMVM igi- 101
tur ex eò quod pellunt. ⁊ Affert rationem philoſophus illius fallaciæ hoc pacto, voluptates quæ pel
lunt dolorem videntur magis expetendę quàm alię quæ non pellũt, ſed voluptates corporis ſunt hu
iuſmodi, ergo illę videntur magis expetendæ cum re vera nõ ſint, patet ratio quia cum fameſcens vel
ſitiens dolet ob famem, & ſitim poſtea ex nutrimento, & voluptate ſequenti cibum, & potum pellun
tur dolores, & ſic voluptates corporeæ pellunt dolores, & ideo videntur magis expetendæ quàm
aliæ, quapropter ad exceſſiuos dolores pellendos homines quærunt exceſſiuas voluptates tanquam
medicinas talium dolorum, quæ medicinæ quanto ſunt vehementiores tanto videntur eſſe poten-
tiores ad fugandum morbum, quare illi tales voluptates ſequuntur, quia videntur eſſe medicinę, &
expulſiuę dolorum eo tempore, quo contrarium, ideſt dolor adeſt, & eo tempore quæruntur ab illis
vt expellant moleſtiã & dolorẽ talibus voluptatibus. ET propter hæc igitur duo ſicuti diximus. ⁊ 101
Dixit ſuperius quo'd voluptates illę corporeæ videntur eſſe magis expetendę quàm alię cum re vera
non ſint, nunc aſſignat rationem cur non ſint, ſcilicet quia non ſunt ſtudioſę nec bonę, & affert duas
cauſas, nam corporis voluptates quædam ſunt prauæ, aut natura peruerſa veluti immanes aut con-
ſuetudine vitiorum. Præterea ſunt vt medicinæ, quæ non ſunt bonæ ſimpliciter ſed alicui .i. ęgrotan
ti, & quia ſunt medicinę oſtendunt indigentiam, pellunt enim famem & ſitim & per accidens dicun
tur ſtudioſę, cum præcedant habitum & naturam conſtitutam & ſequũtur eam indigentem, & me-
lius eſt habere vel eſſe quàm fieri, & in natura eſſe iam conſtituta, quam in fameſcente & deficiente, &
melius eſt habere ſanitatem quàm fieri ſanum, quare ſi corporis voluptates quæ ſunt natura vel con
ſuetudine prauorum dicũtur prauæ, & item illę quę ſunt ad replendam naturam indigentem, & pel-
lendum dolorem non dicuntur ſtudioſę niſi per accidens: concluditur quo'd voluptates corporis nõ
ſunt ſtudioſę nec re vera expetendę vt expetũt multi. PRÆTEREA eas ipſas quia ſunt. ⁊ Affert 102
aliam rationem philoſophus qua oſtendit cur voluptates corporis, & exceſſiones earum extimentur
bonæ, & expetendę, cum re vera non ſint, nam cum homines inquit continuis pene laboribus, & do
loribus exagitentur, & expellere eos velint nec vllam medicinam reperire videantur confugiũt ad vo
luptates, & quando honeſtas, & veras voluptates habere non poſſunt, vertũt ſe ad voluptates corpo-
ris, quæ ſunt in promptu, & facile poſſunt acquiri, cum deberent potius ſibi cõparare veras volupta
tes q̃ ſequuntur operationes virtutũ. oẽs .n. quibus eueniũt cõtinui pene labores, & dolores indigẽt
voluptate aliqua, ſed cuncti pene hoĩes ſunt hmõi ergo indigẽt aliqua voluptate. ratio patet ex natu
ralibus rõnibus q̃ teſtantur ꝙ nobiliſſimi ẽt ſenſus noſtri cũ dolore operãtur, ſed propter aſſuetudinẽ
nõ ſentimus. multi quoq; dolores neceſſario ſequuntur naturã corporis noſtri vt aere frigido vel cali
do, potu vel cibo, ſomno vel vigilia, motu vel quiete, cũ igitur doloribus laboribusq; vexati indigere
videãtur voluptate: qñ illas ſtudioſas, & honeſtas voluptates nõ habẽt multi ſe ad corporeas vertũt
quas facile aſſequi pñt, exiſtimantes eas eſſe medicinas dolorũ, & neſcientes veras, & ſimpliciter volu
ptates q̃ coniunctæ cũ operationibus virtutũ oẽm dolorem excludunt. affert poſt hęc phs exẽpla iu-
uenũ & melãcholicorum ad confirmandũ ꝙ homines fugientes dolores & labores, quibus plerunq;
exagitantur ſe cõferunt ad voluptates, nã cõſtituti in iuuentute ſunt ſimiles ebrijs propter exagitatio
nem aſſiduã partium corporis, quæ augentur & perturbant corpus, & ideo quærũt voluptates, & nõ
habentes ſimpliciter voluptates confugiunt ad corporeas, ſimiliter melãcholici qui propter humorẽ
illũ qui mordet, & obrodit membra illorũ varie mouentur in corpore cõfugiunt ad voluptates tales,
& hinc eſt quòd eæ ſolæ putantur eſſe voluptates cũ non ſint vere, & ſimpliciter dictę, poſt hęc dicit
quod non ſolũ illa voluptas quæ directe eſt contraria tali dolori, vt ſitienti bibere, ſed etiam quęuis
alia dummodo ſit vehemens putatur expulſiua doloris, & hinc eſt quòd homines ſunt intemperati
quia cum velint expellere dolores, q̃runt voluptates & non habentes veras, confugiunt ad volupta-
tes tali dolori directe oppoſitas, quas ſi habere non poſſint confugiunt ad quaſcunque poſſunt, & vt
contingit ſequuntur, dũmodo ſit vehemens & maior voluptas q̃ dolor. VOLVPTATES aũt hę 103
quę

quæ ſine dolore ſunt. ℈Hæc eſt tertia pars huius capituli, in qua phs declarare videtur illius dubitationis veritatem, qua quæritur quæ voluptas ſit potior, an animi, an corporis, & primo affert hanc ſententiam & probat quòd voluptates mentis, ſunt præſtabiliores voluptatibus corporis hoc modo, voluptates eæ quæ nõ habent exceſſionem vituperandam ſunt præſtabiliores his voluptatibus quæ talẽ habent, ſed voluptates mentis non habent, voluptates vero corporis habent exceſſionem vituperandam, ergo voluptates mẽtis ſunt præſtabiliores voluptatibus corporis, maior eſt nota, minor declaratur à philoſopho, nam voluptates mentis quæ ſunt à dolore ſeiunctę nullam habẽt exceſſionẽ vituperandá, & non ſunt vt medicinę illę corporeę, & corporeę voluptates, & quæ aliquo modo ſunt mixtę dolore, & exceſſionem ſuſcipiunt vituperandá. Affert deinde aliá rationem phs ad idem probandum, voluptates ꝙ prouenmunt ab afficientibus voluptate natura, & ſimpliciter ſunt præſtantiores voluptatibus prouenientibus ab his quæ afficiunt voluptate per accidẽs: ſed voluptates mentis ſunt à voluptarijs natura, & ſimpliciter, corporeę vero à voluptarijs per accidẽs, ergo illę quæ ſunt mentis, longe præſtantiores ſunt corporeis voluptatibus, patet ratio quia voluptates corporis prouenmunt ab ijs quæ per accidens afficiunt voluptate, & eo in tempore quo cõtrarium adeſt. voluptates vero mentis proueniũt ab ijs quæ ſunt iocũda natura vt ſunt obiecta intellectus noſtri, quæ conſiderans intellectus noſter maxima afficitur voluptate. ea vero quæ efficiunt voluptates per accidens ſunt medicinæ, fit enim vt homo quaſi æger, & indigens curetur ab agente aliquid quod eſt ſanum in eo, in homine plura dicũtur ſana: vt mens, ſenſus, nutritiua vis. cum igitur corpus indiget aliquo & ei afferatur illud ſi vis interna nutritiua cõcurrit ad dirigendum tale quod affertur, tũc oritur voluptas quædam, quia aliquid quod eſt ibi ſanũ. i. vis nutritiua operatur aliquid. oritur inquam voluptas mixta cum dolore, quia eſt ad repletionem deficientis naturæ, & ideo talia quæ afficiunt voluptate ipſum corpus per accidens videntur afficere, at ea ſunt natura voluptaria, & iocunda quæ faciunt operationem talis naturæ. ſ. perfectę & conſtitutę in ſuo ſtatu. nam quando habitus eſt perfectus proficiſcuntur ab eo faciles operationes, & cum voluptate, quæ proprie eſt & ſimpliciter voluptas. concluditur ergo quòd voluptates mentis longe ſunt præſtãtiores voluptatibus ipſius cor-
104 poris. NVLLA autem res eadem. ℈Nunc philoſophus affert duo quæ videntur competere humanis voluptatibus. primum eſt, quòd hominibus non ſemper idem eſt iocundum, ſed nunc vnũ nunc aliud, & hoc euenire videtur quia natura noſtra non eſt ſimplex, ſed ineſt aliquid in ipſa quod corrũpi poteſt, ſcilicet corpus. nam ex vna parte ſumus mortales. ſ. ſecũdum corpus, altera ex parte ſumus immortales. i. ſecundum animá, quare cũ hæc duo ſint contrarię naturæ ex quibus fit vnum compoſitum. ſ. homo, aliud delectat corpus, aliud animum, & præterea nunc vertimus nos ad vnam voluptatem accõmodatam animo, nũc ad aliam accõmodatam corpori, & alia eſt pręter naturá alterius, quòd ſi ſumeretur aliquod vtriſq; cõmune, tunc illud neq; moleſtum neq; iocundum eſſe videretur, verum ſi vertamus nos etiam ad alteram partem qua ſumus corruptibiles. ſ. ad corpus, reperiemus ex eo etiam varijs rebus delectari, quia corpus noſtrum componitur ex contrarijs. i. ex ipſis quatuor elementis quæ inter ſe habent qualitates contrarias, vnde nunc frigidum & humidum cum eſt ſitis, nunc calidum & ſiccum cũ eſt fames ſibi eſt voluptati: ex quo varia nos delectant, quod ſi ſit alicuius natura ſimplex, ei ſemper vna & eadem operatio iocundiſſima erit, ex hoc infert obortum. IDcirco,
105 deus vna ſemper. ℈Oritur ex ſupradictis correlarium tale. nam ſi id quod eſt ſimplex gaudet ſimplici voluptate, deus cùm ſit ſimplex & ſimplicis naturę, ſemper una atque ſimplici uoluptate gaudere debet. quod probari poteſt hac ratione, ſi diuerſitas uoluptatis fit ex diuerſitate naturæ, certe ſimplex natura gaudebit una, & ſimplici uoluptate, at primum eſt ergo & ſecundum, partes rationis declaratę ſunt per ſupra dicta, itaque patet concluſio, uerum quia aliquis poſſet dicere. uoluptas eſt in motu, deus eſt immobilis ergo deus non gaudet uoluptate. nam motus dicit imperfectionem, deus eſt perfectiſſimus. Ad hoc reſpondet philoſophus quod nõ omnis uoluptas eſt motus, quia nõ omnis operatio quæ eſt ſubiectum uoluptatis eſt motio. nam operationis omnes partes ſunt ſimul, motionis autem non. nam operatio proficiſcens à natura, & habitu perfecto magis conſiſtit in quiete quàm in motione ut ſpeculatio, & ſic uoluptas cum ea coniuncta. operationes uero quæ tendunt ad repletionem naturæ motiones dici poſſunt cum ſint imperfectę. voluptas igitur conſiſtit magis in quiete & immobilitate, quare deus gaudebit uoluptate, nec tamen mutabitur nec forſitan dicere poſſumus proprie quòd quieſcat ne tribuatur aptitudo mouendi, ſed quod eſt immobilis, & operatio etiam eſt immobilitatis, ſed hæc ad theologiam pertinent ad cuius ueritatem nos referimus.
MVTATIO vero. ℈Affert ſm philoſophus quod uidetur cõpetere humanis uoluptatibus & ideſt
106 uarietas, & mutatio ꝙ nobis uidetur eſſe dulcis ut ille poeta inquit ex imperfectione noſtræ naturæ, quare ut in homine uitioſo euenit propter habitũ peruerſum ut uaria quærat, ſic nobis euenire uidetur ex imperfectione naturæ quæ componitur ex cõtrarijs ut uarijs delectemur. poſt hæc phs utitur perorationę eorum quæ dicta ſunt ſeptimo libro finem imponens.

ARISTOTELIS STAGIRITAE ETHICORVM AD NICO-MACHVM LIBER OCTAVVS.

IOANNE ARGIROPYLO BYZANTIO INTERPRETE, CVM DONATI ACCIAIOLI FLORENTI-NI COMMENTARIIS.

De amicitia. Caput primum.

POſt hæc conſequens eſt de amicitia pertractare. Eſt enī 1
quædam uirtus: aut eſt cū uirtute. Res eſt præterea ſum 2
me neceſſaria in uita. Nemo enim habens cętera omnia
bona: ſine amicis expeteret uiuere. nam & locupletes &
in principatu, poteſtateq́ꝫ conſtituti: plurimum amicis
indigere uidentur. quid enim prodeſt talis proſperitas
beneficio ſublato? quod quidem maxime fit in amicos:
ac maxime commendatur. aut quonam pacto ſine ami-
cis cuſtodiri, conſeruariq́ꝫ poteſt? quo nanque magis abundat: eo magis peri-
culis ſubiacet. In paupertate quoque cæterisq́ꝫ calamitatibus unicum eſſe con-
fugium amici putantur. Iuuenibus etiam conferunt ad compeſcenda pecca-
ta. Et ſenibus ad obſequium, atque ad eos actus perficiendos quos ob imbecil-
litatem ipſi peragere nequeunt. Et ijs item qui ſunt in ſtatu, ad actiones hone-
ſtas, etenim ſi duo ſimul eant: intelligere magis, atque agere poſſunt. Ineſſe 3
etiam amicitia uidetur natura ei quod genuit, ad id quod eſt ortum ab eo. non
in hominibus ſolum ſed in plurimis etiā animalibus, & ijs inter ſeſe quæ ſunt
eiuſdem gentis: & hominibus maxime. quapropter amatores hominum lau-
damus. Cernere etiam quiſpiam poteſt & in ipſis erroribus: familiarem om-
nem hominem homini, atque amicum eſſe. Ciuitates etiam amicitia continere 4
uidetur. & legumlatores circa hanc magis quàm circa iuſtitiam ſtudent. cōcor
dia nanque ſimile quid amicitiæ eſſe uidetur. hanc autem maxime affectant:
ſeditionem autem ut inimicam maxime expellunt. Et ſi ſint quidem amici: iu- 5
ſtitia nō eſt opus. ſin uere ſint iuſti: indigēt amicitia. & id quod maxime iuſtū
eſt, ad amicitiam attinere uidetur. Non ſolum autē neceſſarium eſt: ſed & ho- 6
neſtum. Laudamus enim eos, qui amant amicos: copiaq́ꝫ amicorum, honeſtū
eſſe putatur. & quidam eoſdem uiros bonos eſſe, atque amicos putant. Eſt au
tem controuerſia de ipſa non mediocris. Quidam enim ſimilitudinem quan- 7
dam ipſam eſſe poſuerunt: & ſimiles eſſe amicos. Vnde & ſimilem ad ſimilem
inquiunt: & monedulam ad monedulam, & ſimilia. Quidam contra, ſingu-
los inter ſeſe omnes tales inquiunt eſſe: & de ijs ipſis altius, naturaliuſ ue per- 8
quirunt. Euripides quidem inquiens. Cum eſt ſicca tellus: ipſa certe tum im-

brem amat. Cum turget æther: imbre cum cœlum tumet: Affectat ut telluris in ſinus cadat. Heraclitus autem: contrarium dicens eſſe conducens, & ex differentibus pulcherrimum concentum oriri, & per contrarietatem omnia fieri. Sed his contraria complures alij ſentiunt & Empedocles qui quidem ſimile appetere ſimile dicebat. naturales igitur dubitationes omittamus: non enim ad hanc ſunt accommodatæ conſiderationem. Quæ uero ſunt humanę, & ad mores affectusq́ pertinent: eas conſideremus. ut ſit ne inter oēs homines amicitia: an impoſſibile eſt prauos eſſe amicos. & utrum una ſpecies amicitiæ ſit, an plures. Qui nanque unam eſſe putant, quia magis eſt, atque minus: nō ſufficienti argumento ducuntur. nam & quæ ſunt diuerſa ſpecie magis ſunt atq; minus, Sed de his antea diximus.

COMMEN.

1 POST hæc conſequens eſt de amicitia pertractare.] Hic eſt octauus liber ethicorum in quo philoſophus doctrinam de amicitia tradere intendit, & etiam in nono vt patebit. nam in ſuperioribus libris propoſuit primo finem conſequendum. i. ipſam felicitatem ſiue actiuam ſiue ſpeculatiuam: deinde cum deſcripſiſſet eam per virtutem ſucceſſiue doctrinam exactiſſimam de virtutibus tradidit tam moralibus q̄ intellectiuis, & cū præter hæc eſſent aliqua circa mores quæ non ſunt proprie virtutes vel vitia, & tamē ſunt fugienda vel proſequenda, vt continentia & incontinentia & huiuſmodi quæ ad conſideratione moralis philoſophi pertinebant ea omnia in præcedenti libro declarauit. relinquebatur cōſideratio de amicitia valde neceſſaria: quæ ſi ſumatur proprie dicta cōtinet honeſtatem, iocunditatem, & vtilitatem, & eſt ſolum inter bonos: quare cum præſupponere videatur omnes virtutes, merito earum doctrina præceſſit, & nunc conſentaneum eſt vt iſta ſequatur: pertinet etiam iſta magnopere ad felicitatem preſertim actiuam, quare anteq̄ de ea concluderet vt facit in decimo, congruum erat vt de amicitia doctrinam traderet. hæc autem amicitia proprie dicta vt eſt habitus in anima videtur ſecundum opinionem quorundam collocari in uoluntate, tanta eſt præſtātia eius, vt vero refertur ad alios videtur eſſe bonum maximum externum. itaq; nunc virtus eſſe videtur, nunc coniuncta cum virtute. diuiditur hic liber in tres tractatus. in primo conſiderat amicitiam quæ eſt inter æquales. in ſecundo amicitiā quæ eſt inter inęquales. in tertio affert q̄relas quę oriri ſolent inter amicos. primus tractatus diuiditur in ſex capitula q̄ ſuis in locis declarabuntur & afferentur ea quæ neceſſaria videbuntur. primum capitulum diuiditur in duas partes. in prima oſtendit quòd conſideratio de amicitia ad moralē philoſophum pertinet. in ſecunda affert quaſdam dubitationes & ſententias priſcorum de amicitia. pręmittendo igitur intentionem ſuam philoſophus ſex rationibus probat, quòd conſideratio amicitię ad moralem philoſophum pertinet, prima ratio. Ad moralem phm pertinet cōſiderare de omnibus ijs quæ ſunt virtutes aut coniuncta cū ipſis virtutibus, ſed amicitia aut eſt virtus aut coniuncta cū virtute ergo cōſiderare de amicitia ad moralem philoſophum pertinet. maior nota, minor quoq; auctoritate philoſophi qui dicit quòd amicitia aut eſt virtus, aut cōiuncta cum virtute, ſed quid nam ſit poſtea patebit. RES eſt præterea.] Secunda ratio. Illud quod eſt ſumme neceſſariū in vita perti
2 net ad conſideratione philoſophi moralis, ſed amicitia eſt valde neceſſaria in vita ergo amicitia pertinet ad conſiderationem phi moralis, maior eſt nota, minor declaratur à philoſopho, qui enumerat quemlibet ſtatum hominum & quālibet ætatem, & oſtendit quod in omni tempore, & in omni conditione opus eſt amicis: primo homines in proſperitate conſtituti indigent amicis, vt habeant quibus recte beneficia conferant: quid. n. diuitię, quid externa bona ſibi prodeſſent niſi alijs communicarent, preſertim amicis: quos habere debent quaſi delitias ſuas vt liberalitate beneficentiaq; vtantur vt decet, & erga quos decet. habere etiam amicos debent vt ſint quaſi fideliſſimi cuſtodes rerum ſuarum, ij præterea qui ſunt in aduerſis conſtituti maxime videntur indigere amicis, vt eos habeant quaſi refugium, & præſidium vitæ ſuę, hoc idem declarat philoſophus ex parte ætatum. iuuenibus enim & ſenibus eſt opus amicis vt oſtēdit aperte in textu, viri quoq; & iam cōſtituti in ætate amicis indigent vt Homerus indicare videtur: cum inquit de Diomede, qui proficiſci volebat exploratū hoſtium caſtra, ſi duo ſimul eant intelligere magis atq; agere poſſunt, & ſic patet ex parte ætatis, & côditionibus vitæ quòd amicitia valde eſt neceſſaria: ex quo ad moralis cōſiderationem pertinet. Notandum quia dixit amicitiam eſſe valde neceſſariam in vita quòd neceſſarium ſummi poteſt, aut large

aut ſtrictenecceſſarium ſtricte eſt ſine quo homo nõ poteſt viuere vt reſpirare:large eſt id ſine quo ho/
mo ſanę mentis,& perfectus non poteſt feliciter viuere. itaq; alterum neceſſarium eſſe videtur ad vi/
uendum,alterum ad bene viuendum. INESSE etiam amicitia videtur.} Tertia eſt ratio ad idem 3.
probandum in qua loquitur de amicitia largo modo ſumpta,id quod homini naturaliter competit
& confert vehemẽter ad vitam humanam pertinet ad conſiderationem philoſophi moralis,ſed ami
citia eſt huiuſmodi ergo pertinet vehementer ad conſiderationem philoſophi moralis,maior eſt no/
ta:minor probatur.nam eſt quædam amicitia naturalis veluti inter patrem & filium , quæ licet non
ſit amicitia proprie dicta,quia eſt inter inæquales,& non requirit reciprocum amorem,& non præ/
ſupponit mores,tamen amicitia quædam eſt naturalis competens non homini ſolum,ſed etiam re/
liquis animalibus,quæ quoquo modo diligũt prolem ſuam,verum hoc præcipue hominibus com/
petit,ex quo eos laudare ſolemus qui erga alios beniuoli ſunt,& ad hoc cõfirmandum dicit philoſo/
phus,quod experientia percipi poteſt,quanta naturaliter beniuolentia homini ad hominem inſit eũ
errantibus oſtenditur iter,præbetur hoſpitium & alia eiuſdem generis quæ nunq̃ fierent niſi natura/
lis amor ineſſet.notandum quòd amicitia habet magnam latitudinem,& multifariam dicitur,nam
quædam proprie dicta,quædam per ſimilitudinem,quædam vtilis,quædam iocunda,quædam ho
neſta,quędam naturalis vt inferius patebit. CIVITATES etiam amicitia.} Quarta eſt ratio.id 4
quòd continet ciuitates pertinet magnopere ad conſiderationem philoſophi moralis , ſed amicitia
continet ciuitates,ergo amicitia pertinet magnopere ad cõſiderationem philoſophi moralis,maior
eſt nota,minor declaratur,quia id maxime videtur conſeruare ciuitates in quo magnam curam ad/
hibent legum latores,& ideſt vt ciues ſint beniuoli & concordes inter ſe.concordia enim videtur eſſe
aliquid ipſius amicitię,diſcordia econtra,quare eam expellunt quo ad fieri poteſt tanquam labem,
& perniciem ciuitatum.nam concordia vt Saluſtius inquit , paruæ res creſcunt diſcordia maximæ
dilabuntur,& veritas Saluatoris quæ mentiri nõ poteſt,omne inquit regnum in ſe diuiſum deſola/
bitur & domus ſupra domum cadet.& cætera. ET ſi ſint quidẽ amici.} Quinta ratio.id quòd ma/ 5
gis ciuitatem conſeruare videtur q̃ iuſtitia ad moralem philoſophum pertinet , ſed amicitia eſt hu/
iuſmodi,ergo amicitia ad moralem philoſophum pertinet.maior nota.minor declaratur à philoſo/
pho.nam ſi amicitia adeſt non eſt opus iuſtitia , nam amicitia eſt æqualitas quædam inter amicos;
quod & ſi adeſt iuſtitia,tamen opus eſt amicitia,quia licet tribuatur cuiq; ſuum in ciuitate,tamen ſi
ciues non habent amicitiam inter ſe,nec in proſperitate nec in aduerſitate habebunt refugium vllũ
nec alia aderunt ſupra enumerata,quæ ad bene degendam vitam requiruntur.& ad hoc confirman/
dum addit philoſophus quòd id iuſtum quod maxime eſt tale ad amicitiam ſpectat,quaſi dicat cũ
multa dicantur iuſta.ſ.paternum,herile,vxorium,ciuile,id quod eſt maxime & proprie iuſtum.i.ci/
uile videtur pertinere ad amicitiam,quia cõſiſtit in quadam æqualitate:& amicitia proprie dicta eſt
inter æquales,quare magna ob hanc cauſam ſimilitudo eſſe videtur,vel etiam quia ſicut iuſtum ad
alios videtur oriri ex iuſtitia quadam interna quæ iuſtitia eſt potentiæ ad potentiam ſm Platonem,
vt in fine quinti libri diximus veluti cum obedientem reddimus appetitum,& tribuimus imperium
rationi quod ſuum eſt,ſic ex amicitia interna ſui ad ſeipſum videtur oriri amicitia ad alios cum ver/
titur vir bonus ad amandos eos qui ſibi ſimiles ſunt vt patebit infra. NON ſolũ autem amicitia.} 6.
Sexta ratio.Hoc modo.cõſideratio rei non modo neceſſariæ,ſed etiam honeſtæ in vita ad moralem
philoſophum pertinere videtur , ſed amicitia eſt res non ſolum neceſſaria eo pacto vt ſupra oſtendi/
mus,ſed etiam honeſta in vita erga ea,& eius cõſideratio ad moralem philoſophum pertinet,maior
eſt clara,minor declaratur quia laudamus eos,qui amant amicos ſuos,& comparant ſibi copiá ami
corum veluti optimam,& pulcherrimam ſupellectilem.Præterea ſunt etiam qui tantũ tribuunt ami
citię vt eoſdem viros bonos atq; amicos eſſe exiſtiment.ex quibus omnibus patet quantum ſit neceſ
ſaria cognitio amicitiæ,& eius conſideratio ad moralem philoſophum merito pertineat.notandum
quòd philoſophus dixit ſuperius amicitiam eſſe virtutem quandam aut coniunctá cum virtute , &
ob hoc non videtur abſolute appellare virtutem.nam nunc videtur eſſe virtus,nunc nõ videtur.pri/
mo videtur,quia omnis virtus,aut circa actus verſatur,aut circa affectus , at amicitia eſt huiuſmo/
di.& cætera.Præterea quoquo modo ei videtur competere diffinitio virtutis: nam amicitia proprie
dicta eſt habitus.eſt etiam electiuus,in mediocritate quoq; conſiſtit cum habeat exceſſum atq; defe/
ctum,& reperiatur plus,& minus amare quàm oportet,& etiam mediocriter quo ad nos,& item de/
terminata ratione,quia prudens erit,& ſtudioſus habens huiuſmodi amicitiam proprie dictá,quare
videbitur amicitia eſſe virtus,& nonnullis placuit eam redigi ad iuſtitiam,quidam vero eam cõiun
ctam eſſe putauerũt cum qualibet virtute,& pullulare ex ipſis virtutibus veluti affectus quidá quo/
rum ſententia non eſt contemnenda.nam prius videtur eſſe amor ſui ad ſeipſum,deinde ad alios,ſed
tum videtur amare ſeipſum maxime atq; ſimpliciter cum eſt ſimpliciter bonus & ſtudioſus,vnde ori
tur ſententia illa quòd vir præſtans virtute dolet cum obijt mortem,& ſi eam ſubeat propter honeſta

tem

tem & cōmune bonum, dolet tamen, quia percipiendo virtutes ſuas vehemēter ſeipſum diligit,& co
gnoſcit ſe maxime dignum vita . talis igitur amor ſui ad ſeipſum videtur oriri ex ſumma fecundita-
te perfectionis ſuæ. amat enim ſeipſum eo quo ſtudioſus eſt ac etiā alios ſtudioſos amat, ſimile enim
fertur ad ſimile, vnde ortum habere videtur amicitia proprie dicta, incitatur nanq; ſtudioſus ad amā-
dos eos in quibus virtutes eſſe cognoſcit,& primum fit beniuolentia, poſtea conuerſatione conſuetu
dineq; frequenti fit habitus,& reciproca beniuolentia, ex quo ortum eſt de ſale prouerbium, quare ex
ijs infertur quòd amicitia videtur quoquo modo pullulare ex virtutibus veluti quidam effectus qui
ſit coniunctus cum illis, huic ſententiæ illud Ciceronis cōſonare videtur, qui in virtute inquit ſum-
mum bonum ponunt, præclare illi quidem, ſed hæc ipſa virtus amicitiam ,& gignit & continet, nec
ſine virtute amicitia vllo pacto eſſe poteſt. concluditur ergo quòd nunc virtus nunc coniuncta cum
virtute eſſe videtur, ſed ſi ſumatur vt eſt habitus videbitur eſſe virtus,& bonum internū , ſi vt ad aliū
refertur,& eſt reciproca beniuolentia videbitur eſſe externum bonum,& non virtus, coniuncta tamē
cum virtute quoquo modo. ſed vtrum ſit bonum internum an externum , & nunc internū nunc ex-
7 ternum inferius inueſtigabitur diligentius vt late nobis patere poſſit natura ipſius amicitię. CON-
TROVERSIA tamen de ipſa. ℞ Hæc eſt ſecūda pars huius capituli, in qua philoſophus poſteaq̄
oſtendit quòd ad moralem philoſophum pertinet conſideratio amicitiæ, nūc more ſuo incipit affer
re opiniones priſcorum de ipſa amicitia,& refellere ea quæ ſibi vidētur,& ea quæ ſunt recte dicta , tra
here poſtea ad ſententiam ſuam. priſcorum igitur quidam dixerunt amicitiā eſſe ſimilitudinē quan-
dam ponentes eam ſub ſimilitudine tanq̄ ſub quodam genere , videbant enim hunc habitū fieri in-
ter ſimiles,& ſententiam ſuam confirmabant prouerbio quo dicitur ſimile ad ſimile ferri,& monedu
lam ad monedulam pergere,& talis opinio non videbatur nimium aberrare à dictis philoſophi, q̄a
amicitia quoquo modo in ſimilitudine videtur conſiſtere non tanq̄ in genere nec etiam ſimpliciter,
quia ſequeretur quòd amicitia poſſet fieri inter colores, ſed eſt quidā reſpectus ſimilitudo, qui reſpe-
ctus fundatur in amicitia, quīdam vero alij dixere contrario modo , ſcilicet quòd amicitia conſiſtit
in contrarietate,& diſſimilitudine cum viderent quoſdam ſimiles inter ſe , & in arte ſua non habere
amicitiam, ſed emulationem potius, quaſi quidam alij dicunt contra q̄ dixerint illi ſuperiores, dicūt
enim iſti omnes tales qui ſunt ſimiles eſſe ad ſe inuicem figulos .i. aduerſantes vt de figulis dicit He-
ſiodus καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων deſt,& figulus figulum odio habet,& faber fabrum,
8 & cætera. ET de his ipſis altius naturalius ue. ℞ Affert philoſophus cauſas altius repetēs à rebus na
turalibus, quibus illi oſtendebant amicitiam conſtare alij in contrarietate, alij in ſimilitudine, qui di
cebant amicitiam conſiſtere in contrarietate afferebant exemplum rerum naturaliū , quòd ſicut ſe ha
bet in rebus naturalibus ſic & in amicitia, ſed in illis multa conueniunt ad vnum,& cōferunt ſibi in-
uicem, ergo & ſic erit in amicitia, maior videtur valere per ſimilitudinem ſufficiētem, quia in multis
imitamur naturam veluti in ijs quæ fiunt per artem, minor declaratur auctoritate Heracliti & Euri-
pidis qui dixit terram areſactam expetere imbrem,& aerem prægnantem imbre affectare vt effunda-
tur in terram .& Heraclitus quoq; inquit contrariū conferre ſuo contrario & ex diſſimilibus oriri pul
cherrimum contentum vniuerſi vt dicit in textu . poſtea affert rationem eorum qui dicebant ipſam
eſſe ſimilitudinem, ſicut fit in rebus naturalibus ſic fit in amicitia, ſed in illis fit vt ipſe cōſiſtant in ſi-
militudine, ſic erit in amicitia. patet ratio auctoritate Empedoclis qui dicere ſolebat quòd ſimile ap-
petit ſimile,& res habentes ſimilitudinem habent inter ſe cōcordiā quæ eſt quaſi quædam amicitia,
notandum quòd philoſophus affert iſtas ſententias priſcorum de amicitia inter ſe contrarias, nō ta-
men affert vllam ſolutionem, quia hæc in proceſſu ſuo etiam patebunt. dicere tamen poſſumus pro
maiore declaratione quòd ſimile appetit ſimile per ſe; fugit vero ſimile, per accidens. nam ſi faber odit
fabrum vel figulus figulum id non eſt per ſe, nec ea ratione qua figulus eſt aut faber, ſed quia impedit
alter alterius lucrum, quòd ſi remoueatur impedimentum lucri vel honoris & huiuſmodi amabit al
ter alterum propter ſimilitudinem,& conuenientiam quę eſt inter eos . ſimiliter dicendum eſt de con-
trarijs. nam contrarium fugit contrarium ſuum per ſe, quia alterū alterū corrumpit , ſed quādo dici-
mus contrarium pergere ad contrariū non per ſe , ſed per accidens videtur appetere vt in medicina,
nam qui ſentit offenſionem per calorem appetit frigidū non per ſe ſed vt per calidū expellat id quod
ſibi affert nocumentū. bene ergo dicimus quòd ſimile appetit ſimile per ſe, fugit autem per accidens:
econuerſo autem dicitur in contrarietate: amicitia ergo cōſiſtit in ſimilitudine & æqualitate , vnde ſi
alter alterum amicorum excedit, oportet vt talis inęqualitas redigatur ad quandam æqualitatem ſi
9 debeat conſtare amicitia. AT enim naturales quidem. ℞ Nunc philoſophus poſt habitis opinioni-
bus eorum qui de amicitia loquebātur ſecundum res naturales, perquirit eas quæ accōmodatę erāt
philoſopho morali,& ſecundum quod pertinet ad moralem philoſophum loqui de ijs. cum enim lo
quamur de moribus poſt habendę ſunt ſententię rerum naturalium ne confundantur ſcientię,& mi
ſceantur naturalia moralibus,& affert duo cōſideranda .ſ. vtrum inter omnes homines amicitia fiat,

an non fiat inter prauos, & vtrum vna an plures ſint ſpecies amicitię. QVI nanq; putant. ℈Soluit
phs dubitationem quæ bifariam introduci poteſt & bifariam ſolui. primo modo introduci pōt hoc 10
pacto, vtrum ſit vna ſpecies amicitię, an ſint plures ſpēs, illi qui putant ex eo eſſe vnam ſpēm quia
amicitia videtur eſſe & differre ſm magis & minus, arguebant hoc pacto, in quibus eſt magis & mi
nus non eſt vnum genus quod habent plures ſpecies, at amicitia dicitur ſecundum magis, & minus
ergo amicitia non eſt vnum genus quod diuidatur in plures ſpecies, ſed eſt vna tantum ſpecies quæ
dicitur ſecundum magis & minus, maior eſt nota. nam ſpecies diſtinctę ex oppoſito ſub aliquo ge
nere ſunt æque, ſub ipſo vt homo, & æquus, & non dicitur homo magis animal licet nobilius dica-
tur animal, quia in eo quòd animal ſunt videntur habere communem rationem, & magis & minus
non facit differre ſpecie, veluti albedo quæ eſt magis albedo, & in maiore gradu q̃ alia non differt ta-
men ſpecie ab alia albedine. minor quoq; patet quòd amicitia dicitur magis & minus amicitia vt in
maiore gradu inter hos q̃ inter illos, quare vna erit ſpēs amicitiæ, hæc quæſtio taliter introducta ſol
uitur negando maiorem illam quæ dicebat quòd ea quę habent magis & minus nō ſunt diuerſa ſpe
cie. nam aliqua ſunt differentia inter ſe ſpecie, & ſuſcipiunt magis, & minus dicit phs, & non ponit
exempla, ſed dicit ſe antea dixiſſe. ſ. aut in hoc libro aut in alijs ante iſtum editis, tamē nos poſſumus
afferre nonnulla talia, vt actus & potentia, ſubſtantia & accidens quæ ſunt diſtincta inter ſe magis q̃
ſpecie, & tamen reſpectu entis habent magis & minus, nam ſubſtantia magis dicitur ens q̃ accidens
ſm cōmunem opinionem. Cæterum vtrū ens prædicetur vniuoce de. x. prędicamentis ſm nonnul-
los philoſophos, an ęquiuoce, an per analogiam non eſt præſentis operis, ſufficit ad hoc noſtrū pro-
poſitum quod aliqua ſunt diuerſa ſpecie, quæ tamen ſuſcipiūt magis & minus, hoc etiam exemplū
afferri poteſt de materia & forma. nam forma dicitur magis natura, quàm materia vt oſtendit philo-
ſophus in ſecūdo phyſicorum. ſic ergo primo modo exponitur textus. quærendum eſt vtrum vna ſit
ſpecies amicitiæ an plures, & ſtatim reſpondet dicendo, qui nāq; putant eſſe vnam tantum ſpeciem
amicitię propterea mouentur, quia ſuſcipit magis & minus & ſtatim reſpondet quod ij non ducun-
tur ſufficienti ſigno, quia multa ſunt quæ ſuſcipiunt magis & minus, & tamē ſunt diuerſa ſpecie in-
ter ſe, hæc prima expoſitio eſt cōmunis, alia afferri poteſt non minus accōmodata menti philoſophi
talis. ſ. vt non quærat phs vtrum amicitia ſit vna ſpecies an habeat plures ſpēs. ſed quærat vtrum ſit
vna ſpecies. i. vna cōmunis ratio amicitiæ quæ ęque competat omni amicitię, an ſint plures ſpecies
& rationes amicitiarum quæ conueniant in cōmuni nomine amicitiæ, rationes tamen illarum ſint
diuerſę ac ſi æquiuoce prædicaretur amicitia de illis. illi igitur qui putabant eſſe vnam ſpeciē, & vnā
rationem amicitię vniuocę competentem amicitijs cunctis, mouebātur ex eo, quia in illis quæ ſuſcī
piunt magis & minus eſt vna ratio cōmunis competēs omnibus, at in amicitia eſt magis, & minus,
ergo in amicitia eſt cōmunis ratio competens omnibus æque amicitijs, & non erūt plures amicitiæ
rationes ſicut in coloribus albis, cōtra hanc ſententiam ſic introductam, & probatam, philoſophus
irruit negando maiorem. ſ. quòd non videntur illi duci ſufficienti ſigno cum dicunt eſſe communē
vnam rationem ęque competentem ijs quæ ſuſcipiunt magis & minus. nam ſubſtantia & accidens
non habent vnam rationem communem æque competentem ambobus, quāuis ens magis, & prius
dicatur de vno q̃ de alio, ideſt de ſubſtantia quam de accidente ſecundum cōmunem opinionē, qua-
re non valet illa veſtra ratio & maior. notandum pro ſecunda expoſitione allata quòd amicitia ſumi
poteſt vt vnus cōis conceptus & diuidi in vtilē, iocundam & honeſtā, & vna dicetur magis amicitia
q̃ alia. ſ. honeſta magis dicetur amicitia q̃ vtilis vel voluntaria, quare dicetur ſm magis & minus diſ
finitio illa quæ eſt beniuolentia mutua non latens vt patebit inferius, cōpetet magis amicitię hone-
ſtę q̃ alicui alteri ex quo prędicabitur amicitia, per analogiam vt magis cōpetat honeſta amicitia, &
prius q̃ alijs, & de alijs inquā prædicetur per ſimilitudinem quandam rationis vt conueniant in no
mine, & ſimilitudine rationis vt per analogiam prædicetur vt diximus.

De amabili. Cap. II.

PAtebunt autem hæc fortaſſe: ſi ipſum amabile fuerit notum. Non
enim omne quoduis amari uidetur, ſed ipſum amabile. hoc autem: 11
aut bonum, aut iucundum, aut utile eſſe uidetur. atque id utile uide- 12
bitur eſſe per quod efficitur aliquod bonum aut uoluptas. Quare
fit: ut amabilia ſint ipſum bonum & iucundum, ut fines. Vtrum igitur ipſum
bonū ament homines: ad id quod ipſis eſt bonum? Diſcrepant enim nonnun 13
quam hæc. ſimiliter & circa ipſum iucundum. Videtur autem id quiſque ama-
re, quod

re,quod bonum eſt ſibi. & eſſe ſimpliciter quidem amabile, ipſum bonum:
unicuique autem,id quod eſt unicuique bonum. Amat autem quiſque non id
quod eſt ſibi bonum,ſed quod apparet. neque quicquam id refert. erit enim
14 ipſum amabile apparens. Cum itaq; tria ſint ea propter quæ homines amãt:
in amatione quidem inanimatarum rerum,non dicitur amicitia. quippe cum
non ſit reciprocus amor:neque uolũtas boni illarum. Eſt enim ridiculum for
ſitan:uino bonum quempiam uelle. quod ſi uult:ſaluum illud uult eſſe,ut ha-
beat ipſe. at oportere aiunt amico bona illius gratia uelle. Eos autem qui hoc
modo uolunt bona, beneuolos dicunt:ſi non idem,& ab illo fiat. Mutuam
15 nanque beneuolentiam, amicitiam eſſe dicunt:an adiungendum eſt, non la-
tentem? Sunt enim complures ijs beneuoli,quos non uiderunt:putant autem
ſtudioſos eſſe,uel frugi. atque fieri poteſt:ut illorum etiam quiſpiam eodẽ ad
hos modo afficiatur. Igitur hi mutuo quidem beneuoli eſſe uidentur. amicos
autem ipſos quodam modo quiſpiam dixerit latentes. ut erga ſeſe mutuo ſunt
affecti. Oportet ergo amicos mutuam habere beneuolentiam,& uelle ſibi mu
tuo bona non latentes:ob unum quid eorum quæ dicta ſunt.

COMMEN.

PATEBVNT ſautem hæc fortaſſe ſi ipſum.]Hoc eſt ſecundum capitulum huius tractatus,
11 in quo poſteaq̃ oſtendit pertinere ad moralem philoſophum conſiderare de amicitia,& poſtq̃
attulit controuerſias priſcorum naturaliter loquentium,& eas poſthabuit,& attulit quæſtiones cõ-
ſiderandas de ipſa ſecundum morales,nunc inueſtigare intendit diffinitionem amicitiæ,& uidentur
hęc continuari cum dictis in præcedenti capitulo,quia dixit quærendum eſſe vtrum plures an vna
ſit ſpecies amicitię,& ideo ſtatim dicit hęc fore manifeſtum ſi conſiderabimus obiectum amicitiæ,
ideſt ipſum amabile. diuiditur aũt hoc capitulum in duas partes,in prima inueſtigat genus ponen-
dum in diffinitione amicitię quod eſt beniuolentia,in ſecunda differentias ponendas in eadẽ diffi
nitione q̃ ſunt duæ. ſ. mutua & non latens. dicit igitur primo philoſophus quòd patebunt hęc, ſcili-
cet vtrum ſit vna ſpecies amicitiæ an plures,ſi innoteſcat nobis ipſum amabile vel amandum quod
eſt obiectum amicitiæ,& hoc probatur tali ratione. illud circa quod verſatur amicitia, & operatio
eiuſdem eſt obiectum ipſius. at amabile eſt huiuſmodi ergo amabile eſt obiectum circa quod verſa-
tur amicitia,& operatio eius ſiue amor ſiue amatio dicatur. maior declarari exemplis poteſt. nam ſi-
cut ens eſt obiectum proprium intellectus,ſimiliter color ſeu viſibile ipſius viſus,ſic obiectum amici
tiæ erit id circa quod amicitia,& eius operatio verſatur. maior eſt clara quòd amabile vel amandum
eſt obiectum adæquatum,& proprium ipſius amicitiæ vt patet. HOC autem aut bonum.]Inuen
12 to & probato quòd amabile eſt obiectum adequatum ipſius amicitię, incipit nunc diuidere ipſum
in ſuas ſpecies dicendo quòd amabile aut eſt bonum,aut vtile,aut iocundum,& hæc ſunt tria,quę
amare ſolemus. præter hæc autem nullum videtur eſſe amabile, vlterius intelligendum quod iſtorũ
duorum vtrũq;. ſ. bonum & iocundum eſt vt finis,vtile autem videtur eſſe ad finẽ,& nõ finis ſicut di-
uitiæ,& medicinę quę ſunt ad ulterius. i. ad finẽ ordinata. dubitatur quia non videtur verum quòd
amabile diuidatur eo modo,quo diuiſit philoſophus,quia bonum videtur cõprehendere vtile,& io
cundũ,& eſſe tanq̃ genus quoddam cũ vtile dicatur bonum,& etiam iocundũ,dicendũ quòd philo-
ſophus accipit hic bonũ quod eſt aut finis aut ad finẽ,& accipit bonũ confuſe,& prout ex oppoſito
diſtinguitur contra iocundum vel vtile vt patet. VTRVM igitur bonum.]Affert dubitationem
13 quandam p̃ſs & eam ſoluit quę talis eſt. diſtributum eſt amabile in tres ſpecies in bonum,vtile,& io
cundũ. iſta interdum diſcrepare videntur,quia aliud eſt bonum ſimpliciter, & aliud ſecundum quid
& quod alicui dicitur bonum,& alio modo ſumitur bonũ abſolute,& alio modo bonum apparens,
ſic etiam vtile & iocundum,vtrum igitur dicis eſſe amabile bonũ ſimpliciter,an id quod dicitur eſſe
alicui bonum? Reſpõdet philoſophus quòd quiſq; videtur amare id quod eſt ſibi bonum. poſtea di
cit quòd ſimpliciter. i. abſolute & ſine vlla exceptione amandum, & amabile eſt id quod eſt ſimplici-
ter,& abſolute bonum. cuiq; autem id quod cuiq; eſt bonum,demum concludit quòd quiſq; amat
id quod ſibi apparet bonum ſiue ſit apparens,& etiam vere exiſtens,ſiue ſit tantum apparens,& non

verę exiſtens,quare amatur id quod apparet eſſe bonum,nam ſiue ſimpliciter ſit ſiue non ſit , dũmo-
do appareat,amatur atq; expetitur ſub ratione boni,eſt tamen aut bonum ſimpliciter,aut bonũ ap-
parẽs,vnde philoſophus in tertio de anima,Quo circa ſemper quidẽ ipſum appetibile mouet,idq;
eſt aut bonum,aut apparens bonum.ex dictis philoſophi emergere videtur quaſi amicitiæ genus.ſ.
amor ſiue beniuolentia,quæ deducitur ex re amanda,& eſt ab amante ad id quòd amatur,& quãuis
non explicauit genus amicitię nos tamẽ poſſumus afferre,& elicere ex dictis eius dicẽdo quòd ami-
citia eſt beniuolentia,verum ſicut amabile,aut eſt ſimpliciter aut apparens.ita beniuolentia,ſimpli-
citer erit circa ſimpliciter amandum,beniuolentia apparens circa amandum ſiue amabile apparẽs,
& ſimiliter amicitia. CVM itaq; tria ſint ea. ℈Hæc eſt ſecunda pars huius capituli,in qua inueſtiga 14
to iam genere inquirit differentias ponendas in diffinitione amicitię,dictum eſt enim quod amici-
tia eſt beniuolentia,& beniuolentia eſt genus,nunc oſtendit quòd eſt mutua : quæ differentia eſt pri-
ma & oſtendit hoc pacto,oĩs reciprocus amor eſt mutua beniuolentia,amicitia eſt reciprocus amor,
ergo amicitia eſt mutua beniuolentia,patet ratio per hoc quòd amicitia non dicitur circa inanima-
ta,quia ibi non eſt reciprocus amor nec voluntas boni illorum gratia.nam in hoc maxime conſiſtit
amicitia,ſcilicet in velle bonum alicui gratia ipſius cui bonum volumus,& dicit philoſophus quod
eſt amor quidam erga inanimata:non tamen illorum gratia,ergo non eſt ibi voluntas boni ipſorum
nec beniuolentia mutua nec amicitia. AN adiungendum eſt. ℈Hucuſq; declaratum eſt quòd ami- 15
citia eſt beniuolentia mutua,ſed hoc non ſufficit cum mutua beniuolẽtia poſſit eſſe etiam inter eos
qui ſeſe nunq̃ viderunt,& ſe inuicem amant,& alter neſcit de altero,quare philoſophus addit aliam
particulam,& differentiam,ſcilicet non latentem vt habeamus perfectam diffinitionem amicitię.ſ.
quòd amicitia eſt beniuolentia mutua non latens , cui diffinitioni aſſignatę in genere cum additur
propter vnũ aliquid prædictorum.ſ.aut propter bonũm,aut iocundum,aut vtile videntur conſtitui
ſpecies amicitiæ differentes inter ſe vt patebit in ſequenti capitulo,dubitatur circa diffinitionẽ alla-
tam amicitiæ,& primo circa genus , quia beniuolentia non poteſt eſſe genus amicitię , id quod eſt
principium amicitiæ non poteſt eſſe amicitia,at beniuolentia eſt principium amicitię ergo beniuo-
lentia non poteſt eſſe amicitia nec econtra.maior eſt nota,quia principium non eſt id cuius eſt prin-
cipium,vt punctus eſt principium lineæ tamen non eſt linea,vnitas eſt principium numeri tamẽ nõ
eſt numerus.minor patet auctoritate phi qui in ſequentibus dicit beniuolentiã eſſe principiũ amici-
tię,ergo concluſio vera.dubitatur circa differentiã primã q̃a non videtur ꝙ ſit mutua,& hoc exẽplo
oſtendi poteſt.nã accipio amicitiã Socratis & Platonis & patet ꝙ amicitia Socratis nõ eſt illa Plato
nis,nec econtra.nã accidens vnũ non poteſt ſimul eſſe in duobus ſubiectis realiter diſtinctis , quare
amicitia q̃ eſt in Socrate eſt ſua & ipſius Socratis,& amicitia q̃ eſt in Platone eſt ipſius Platonis:ergo
nõ eſt beniuolentia mutua.Præterea matres & patres amant filios ſuos paruos eo etiã tẽpore quo nõ
amãtur ab illis nec cognoſcuntur.nõ eſt igitur ibi mutua beniuolentia,& tñ dicitur eſſe amicitia ma
tris ad filium vel patris ad eundem,ergo ſuperfluum fuit ponere mutuam in diffinitione illa.dubita
tur circa aliam particulam , & differentiam illam.ſ.non latentem quia videtur ſuperflua . ſumamus
enim Socratem & Platonem & dicamus quòd alter alterum viciſſim amat,& tamen Socrates neſcit
amorem Platonis & Plato amorem Socratis,& ſi vterq; amat atq; amatur , ibi cum ſit mutua beni-
uolentia eſt amicitia licet lateat,quia eius manifeſtatio non videtur aliquid amicitiæ adiungere.nã
ponamus quòd poſtea ſciant ita vt illa beniuolentia mutua quæ antea latebat fiat non latens,quid
poſtea?nihil enim accedere videtur beniuolentiæ mutuæ ex tali manifeſtatione,quia in vtroq; eſt be
niuolentia mutua vt erat antea,quare ſuperflua erit illa particula.oppoſitũ tamen philoſophus attu
lit vt vidimus,& eius ſententia videtur eſſe vera,& partes recte poſitę in illa diffinitione,& diffinitio
bene aſſignata cum conſtet ex genere,& differentijs tanq̃ ex partibus eſſentialibus,& diffinitio videa
tur ſegregare amicitiam ab omnibus alijs quę nõ ſunt amicitia,& item conuerti cũ ſuo diffinito ita
vt omnis amicitia ſit beniuolentia mutua nõ latens,& omnis beniuolẽtia mutua non latens ſit ami
citia,verum pro declaratione præmittendę ſunt quædam diſtinctiones,& primo intelligendũ quòd
beniuolentia ſumi poteſt vt quoddam cõmune genus,quòd diuidatur in amicitiam , & beniuolen- 18
tiam ita vt amicitia dicatur beniuolentia,& beniuolẽtia itẽ vt ſpecies alia ex oppoſito diſtincte dica-
tur beniuolentia,ſicut diſpoſitio & habitus appellantur cõi nomine diſpoſitiõis.nam habitus eſt di-
ſpoſitio,& item diſpoſitio eſt diſpoſitio,nam quædam eſt diſpoſitio quæ nõ eſt habitus,& tñ omnis
habitus eſt diſpoſitio,ut docet phs in prædicamentis . nam diſpoſitio illa quæ videtur eſſe ſpecies &
opponitur ex oppoſito habitui dicitur eſſe de facili mobilis,& habitus de difficili,& tamen ambo col
locantur ſub diſpoſitione tanq̃ ſub quodam cõmuni genere ſi ſequamur eos qui dicunt diſpoſitionẽ 19
& habitum differre vt ſpecies diſtinctas.& collocatas ſub eodem genere diſpoſitionis,& ſicut ibi di-
ſpoſitio ſpecies cũ non habeat aliud nomen ſumit nomen generis,ſic in hoc loco beniuolẽtia ſumet
nomen generis ſic dicti.Præterea alia affertur diſtinctio quòd amicitia cõſiderari multifariam ſolet,
vno

vno modo vt eſt qualitas quædam abſoluta,& non mutua nec habẽs relationem vt eſt amicitia matrum ad filios quæ conſideratur, vt eſt qualitas quædam in matre non habens correſpondentiam in filio, ideo largo modo dicitur amicitia. Item amicitia conſiderari poteſt ſignificans relationem quandam æquiperantię quæ fundatur in qualitate illa abſoluta ſicut ſi ſint duę albedines æqualis gradus ſint ſimiles. conſiderantur autem ibi duo, ſcilicet albedo quæ eſt fundamentum, & relatio, ſcilicet ſimilitudo quæ ſundatur in albedine, albedo autem ipſa primo in ſubiecto eſt ſuo, eodem pacto fit in amicitia vbi eſt relatio ęquiperantiæ. nam ſi in vno extremo ponitur amicitia, oportet, & in altero poni vt in Socrate & Platone ponitur altera alteri reſpondens, & hæc amicitia hucuſque eſt beniuolentia mutua. Item tertio modo conſideratur amicitia vt accedat alter reſpectus, ſcilicet vt vterq; ſciat beniuolentiam alterius, & ſic erit amicitia integra vt ſumitur in diffinitiõe à philoſopho. nam prima eſt impropria. ſecundo modo eſt etiam imperfecta licet proprius accedat. tertio modo eſt amicitia diffinita à philoſopho. His diſtinctionibus præmiſſis reſpondere poſſumus dubitationibus. ad primam quòd beniuolentia non poteſt eſſe genus amicitiæ cum ſit principium eius, reſpondetur per diſtinctionem ſuperius factam, quòd amicitia non eſt beniuolentia quæ eſt ſpecies, ſed beniuolentia quæ eſt genus, at cum dicitur quòd beniuolentia eſt principium conceditur de beniuolentia quæ eſt ſpecies, ſicut diſpoſitio quæ eſt ſpecies eſt principium habitus, & tali ratione non eſt genus, ſed illa eſt genus quę de vtriſque dicitur ſpeciebus, & ſic amicitia erit vna ſpecies ſub genere beniuolentiæ collocata. Ad ſecundam dubitationem cum dicitur quòd illa particula, ſcilicet mutua eſt ſuperflue poſita à philoſopho, quia amicitia quæ eſt in Socrate eſt propria Socratis, & quæ eſt in Platone eſt ipſius Platonis, ergo non eſt mutua, quia non migrat de ſubiecto in ſubiectum, reſpõderi poteſt per diſtinctionem illam quod non accipitur hic mutua vt amicitia tranſeat de ſubiecto in ſubiectum, ideſt ab amico in amicum, ſed accipitur hic reſpectus & relatio ęquiperantię ſecundum ſimilitudinem vt amicitia quæ eſt in Socrate ſit ſimilis amicitię quæ eſt in Platone, non autem tranſeat in Platonem, & eodem modo amicitia quæ eſt in Platone ſit ſimilis amicitiæ quæ eſt in Socrate non autem tranſeat in Socratem, ſed ſit ſimilitudo, & correſpondentia quædam vt par pari referatur quaſi repaſſio quædam, & illę duæ amicitiæ differant tantum numero, & ſpecie conueniant vt ſint eadem amicitia, & eiuſdem rationis ſi habẽt idem obiectum, & hoc pacto neceſſario ponitur mutua: quia mutuo ſe referunt, ſed cum dicebatur matris ad filium eſt amicitia & tamen non eſt mutua, reſpondetur quod talis amicitia dicitur largo modo vt diſtinctione ſupra allata oſtendimus, & non dicitur proprie amicitia eo modo quo proprie ſumitur. ad tertiam dubitationem cũ dicebatur quòd illa particula non latens ſuperflue ponitur, quia nihil adiungi videtur amicitiæ ex eo quòd ſit manifeſta, quia eodem modo cũ ſit mutua beniuolentia in Socrate & Platone erit amicitia ſiue ſciant illi ſiue neſciant ſe amare & amari. dicendum quòd neceſſario requiritur illa particula ad perfectam diffinitionem amicitię, quia ibi eſt relatio quędam quę adiungitur ei, & fit mutatio quædã in ſubiectis: quæ cum antea neſcirent ſe amari poſtea ſciunt, & talis cognitio multum facit ad conſtituendã perfectam amicitiam, quare non fruſtra ponitur illa particula, non latens.

De ſpeciebus amicitiæ. Cap. III.

16 DIfferunt autem hęc ſpecie, & amationes ergo, & amicitiæ. Tres igi
17 tur ſunt amicitiæ ſpẽs, æquales numero amabilibus ipſis. ob unum
quodque enim eſt amatio mutua, non latens. atque qui ſeſe mutuo
amant: hoc, bona ſibi inuicem uolunt quo amãt. Qui igitur ob uti
litatem ſe mutuo amant, non per ſe amant: ſed quo aliquod, ex ſeſe mutuo ca-
piunt bonum. Similiter & qui amant ob uoluptatem. non enim facetos amãt,
18 quia ſunt tales: ſed quia ipſis afferunt uoluptatem. Qui igitur ob utilitatem
amant: ob ſuum diligunt bonum. Et qui ob uoluptatẽ ob id quod eſt ipſis io-
cundum: & non quo talis eſt is qui amatur, ſed quo eſt utilis aut iucundus. per
accidens igitur hæ ſunt amicitiæ. non enim amatur quo talis eſt is qui ama-
19 tur: ſed quo uel bonum aliquod affert, uel uoluptatem. Tales autem amici-
tiæ, facile diſſolui poſſunt: non permanentibus ipſis ſimilibus. Nam ſi non ul-
terius iucundi ſint aut utiles: amare deſiſtunt. Vtilitas autem non permanet:
ſed aliàs alia fit. dimoto igitur eo propter quod erãt amici, diſſoluitur & ami-

citia: ut pote quæ ob illud erat. Maxime autem amicitia talis in ſenibus fieri ui
detur. Huius enim ætatis homines, non uoluptatem, ſed utilitatem ſequuntur: 20
& in ijs iuuenibus, atque uiris, qui ſuæ ſtudent utilitati. tales autem nec multū
ſimul uiuunt. interdum enim nec ſunt iucundi, nec indigent, igitur tali cōgreſ-
ſione: ſi non ſint utiles. Nam eouſque iucundi ſunt, quouſque boni conſequen
di ſpem habent. cum his amicitijs & hoſpitalitiam ponunt. Iuuenum autē ami 21
citia: ob uoluptatem cōſtare uidetur. Viuunt enim cum affectu. & id maxime
ſequuntur, quod ſibi ipſis eſt iucundum, & præſens. At cum mutatur ætas:
alia fiunt & ipſa iucunda. quocirca cito fiunt amici, citoq́ deſiſtunt. nam ſi-
mul cū eo quod ipſos afficit uoluptate: & amicitia ipſa mutatur. talis uero uo-
luptatis, celeris fit mutatio. Proni ſunt etiam ipſi iuuenes ad amores. plurimū
enim amatoriæ amicitiæ perturbatione fit, & ob uoluptatem. quapropter a-
mant, & cito deſiſtunt: eadem die propoſitum ſæpe mutantes. Hi uolunt to-
tos dies una uerſari, ſimulque uiuere. Sic enim fit ipſis id quod per amicitiam
ſuam affectant. Bonorum autem amicitia, ſimiliumq́ uirtute, perfecta eſt ami 22
citia. Hi nanque mutuo ſibi bona ſimiliter uolunt: quo boni ſunt. boni uero
ſunt per ſeipſos. Atque ij maxime ſunt amici qui bona amicis: illorum gra-
tia uolunt. propter ſeipſos enim ita ſeſe habent: & non per accidens. Perma- 23
net igitur horum amicitia, quamdiu ſunt boni. At uirtus res permanens eſt. 24
Atque horum uterque bonus eſt ſimpliciter & amico. boni enim ipſi, & abſo
lute, & ſibi mutuo boni ſunt & utiles & iucundi ſimili modo. Nam boni, &
abſolute, & ſibi mutuo ſunt iucundi. Singulis enim proprie actiones ſunt uo-
luptati: & quæ ſunt tales. bonorum autem actiones tales ſunt, aut ſimiles, ta-
lis autem amicitia, non ſine ratione permanens eſt. Coniunguntur enim in 25
ipſa omnia quæ in amicis eſſe oportet. Nam omnis amicitia aut eſt ob bonū:
aut ob uoluptatem, uel ſimpliciter, uel amanti, & ob ſimilitudinem quandam.
hæc autem omnia bonorum per ſeipſos amicitię inſunt. huic enim ſimiles ſunt
& cæteræ. Et id quod eſt abſolute bonum, eſt & iucundum ſimpliciter. Ma-
xime igitur hæc ſunt amabilia: & amare ac amicitia, in his eſt maxime, & op-
tima amicitia. Sunt autem merito tales amicitiæ raræ. pauci enim ſunt tales. 26
Tempore inſuper & conſuetudine opus eſt. ſecundum enim prouerbium,
non fit ut mutuo ſeſe cognoſcant, anteaquam ſimul conſumant dictam ſalis
menſuram. nec igitur fit: ut accæptentur antea, ſint que amici, quàm amabiles
utrique uideantur eſſe, atque credatur uterque. Qui uero ea celeriter inter ſe-
ſe mutuo faciunt, quæ ad amicitiam attinent: uolunt quidem eſſe amici: ſed
non ſunt, niſi ſint & amabiles, & idipſum ſciant. amicitiæ nanque uoluntas:
non amicitia celeriter fit. Hæc igitur & tempore, & cæteris perfecta eſt ami-
citia: & per hæc omnia fit. & utrique ſimilis eſt ab utroque quod quidem ami
cis inſit oportet.

COMMEN.

DIFFERVNT autem illa tria nimirū ſpecie. ℈ Hoc eſt tertium capitulum huius tractatus,
in quo poſteaq̄ aſſignauit diffinitionē amicitię, & eā probauit, nūc diuidit eā in plures ſpēs 16
declarando quo pacto diſtinguuntur, & ſic quoquo mō apparebit ſolutio dubitationis ſupra allatæ
in primo

In primo capitulo.ſ.vtrũ ſit vna ſpẽs an plures.diuiditur autẽ hoc capitulũ in duas partes.in prima
declarat duas ſpeciesamicitię,quarũ vna eſt ad vtilitatem,alia eſt ob iocunditatem.in ſecunda decla
rat aliã ſpeciem quæ eſt ob bonitatem vbi conſiſtit amicitia proprie dicta,affert igitur in primis tres
concluſiones probãdas.prima eſt quod tres ſunt ſpecies amicitiæ,& probatur hoc pacto,quot ſunt
amabilia ſpecie diſtincta,tot ſunt ſpecies amicitiæ quæ circa illa verſantur,ſed ea quæ amantur ſunt
tria diſtincta ſpecie,ergo,& tres erũt amicitię ſpecie diſtinctę,ideſt tres ſpecies amicitię,maior eſt no
ta per diuiſionem antea allatam quod amandum triplex.eſt,ſcilicet aut vtile aut iocundum,aut bo-
num , & minor quoque declaratur . nam amicitia debet diſtingui ſecundum diſtinctionem obiecti
ſui,quod ſupra tripliciter eſt diuiſum.notandum quòd potentię,& habitus diſtinguuntur per ope-
rationes,& per obiecta vt dicit philoſophus in libro de anima,& ſic ex diuerſitate obiectorum ſumi-
tur diuerſitas,& actuum,& potentiarum atque habituum,cum igitur obiectum amicitię ſit triplex,
17 amicitiæ tres erunt ſpecies. O B vnumquodque enim iſtorum. }Affert ſecundam concluſionẽ hoc
pacto,omne id cui competit aſſignata diffinitio amicitiæ eſt amicitia , ſed iſtis tribus ſpeciebus ſu-
pra nominatis competit aſſignata diffinitio amicitię,ergo illæ tres ſpecies dictæ ſunt amicitiæ.pa-
tet ratio,quia amicitiæ quæ eſt ob vtile competit vt ſit beniuolentia mutua non latens,& amicitię
item quæ eſt ob iocundũ,& item ei quæ eſt ob bonum.notandum quòd amicitiæ non eſt vna ratio
formalis quæ æque competat iſtis tribus amicitijs,& vniuoce nec etiam æquiuoce,quare collocari
videtur amicitia ſic ſumpta inter ęquiuocum,& vniuocum vt prædicetur de partibus ſuis ſubiecti-
uis,& iſtis tribus ſpeciebus per analogiam quandã,& per ſimilitudinem rationis,vnde amicitię no-
men,& ratio competet ijs tribus ſpeciebus amicitię non tamen ęque.nam primo & ſimpliciter com
petet illi quę eſt ob bonũ,poſtea vero & per ſimilitudinem competet illis alijs ſpeciebus amicitię,nã
dicentur amicitiæ,& beniuolentię mutuę non latentes ob ſimilitudinem quã habent cum amicitia
quæ eſt ob bonũ quæ ſimpliciter eſt amicitia,& vera beniuolentia mutua nõ latens & proprie dicta,
notandũ quod amatio eſt effectio vel operatio quædã amicitiæ non tamen omnis.iſta.n.habẽt or-
18 dinẽ vt vbi eſt amicitia ſit amatio,& non econtra.nã eſt aliquãdo amatio vbi nõ eſt amicitia. Q V I
igitur ob vtilitatem. }Affert tertiã concluſionem phs,qua, poſtq̃ diuiſit amicitiã in ſpecies ſuas in-
cipit conſiderare de vtili,& iocunda,quòd non ſunt per ſe,ſed per accidens amicitię.probatur,amici
tia quæ eſt inter eos qui ſeipſos non propter ſe amãt,ſed propter aliquid aliud , nõ eſt amicitia per ſe
ſed per accidens,ſed amicitia quæ eſt ob vtilitatẽ,& ea quæ eſt ob voluptatẽ eſt hmõi,ergo tales ami
citię non ſunt per ſe ſed per accidens,maior eſt nota,quia ſi amamus aliquẽ ob pecuniã,profecto pe
cuniã amamus per ſe:illũ vero per accidens,& ob aliquid aliud,& ob ipſam pecuniã,minor declara-
tur,quia in amicitia vtili amatur vtilitas quidẽ per ſe,& amicus ille per accidẽs,ſimiliter eſt de iocũ-
da,vt ſiquis amat facetũ ob voluptatẽ,amat quidẽ voluptatem per ſe,facetũ vero per accidens,& ſic
19 tales amicitiæ dicuntur eſſe per accidens vt aperte dicit in textu phs. A T Q V E tales amicitiæ fa-
cile. }Nunc declarat phs quod iſtæ duæ amicitiæ quę fundãtur in vtilitate,aut voluptate facile diſ-
ſoluuntur hoc mõ,illę amicitię quarũ cauſę facile ceſſant facile etiã diſſoluũtur, ſed amicitię q̃ ſunt
ob vtilitatẽ aut voluptatem ſunt hmõi,ergo tales amicitiæ facile diſſoluũtur,patet ratio,quia remo
ta cã per ſe alicuius effectus à qua talis effectus dependet remouetur etiã ille effectus,vnde cum cau-
ſę hmõi amicitiarũ vtilis,& iocundæ facile mutentur,quæ ſunt vtilitas & voluptas,facile diſſoluun
tur tales amicitiæ.nã ſecũdũ diuerſas ætates diuerſæ ſunt vtilitates , & cõmoda,quin etiã in eadem
etate ſępe mutãtur vtilitas,& cõmodum.nã ęgrotus facit libenter amicitiã cum medico,pauper cũ
diuite cauſa cõmodi,mutata aũt cauſa facile mutatur amicitia,eodẽ modo euenit in amicitijs quæ
ſunt ob voluptatẽ,nã facile mutãtur voluptates,& variãtur & varia delectãt in varijs ætatibus cõſti
tutos.alia.n.adultos,alia adoleſcẽtes afficiunt voluptate.cũ igitur vtilitas,& voluptas ſint cauſę nõ
ſolũ efficientes,ſed etiã finales,harum amicitiarũ,& ceſſante cã amicitię ceſſat amicitia,cauſę autẽ
tales.ſ.voluptas & vtilitas facile mutanẽ,& ceſſante merito amicitiæ q̃ ſunt ob illa facile diſſoluẽtur.
M A X I M E autem amicitia talis. }Affert aliam ſententiã de iſtis duabus amicitijs q̃ ſunt ob vtili-
20 tatem vel ob voluptatem,qua declarat ſubiecta in quibus plerunq; ſunt ſecundum varias ętates.nã
in nonnullis videntur vtiles præcipue reperiri,in quibuſdã vero potius iocundę,dicit autem quòd
amicitia quæ eſt ob vtilitatẽ maxime reperiri videtur in ſenibus,& etiã in ijs iuuenibus qui maxime
ſunt intenti ſuę cõmoditati.non.n.oẽs iuuenes ſunt eiuſdẽ conditionis,ſed quidã ſequuntur vtilita-
tẽ,quidã & ob hoc ſepius ſequũtur voluptatẽ,maxime vero amicitia ob vtilitatẽ in ſenibus fieri vi-
detur,quia cũ indigeant magis ope.& auxilio in illa ætate quàm in alia quærunt amicos vtiles,re-
periuntur tamẽ iuuenes interdũ ita dediti lucro,& cõmodis vt,eos tantũ quærant amicos vnde vtili
tatẽ ſe conſequi poſſe confidant.poſt hęc dicit philoſophus quòd amicitia hoſpitalitia poni etiã po
teſt inter huiuſmodi amicitias quæ conſtant vtilitatis gratia.nã hoſpes hoſpitem amat , & ſuſcipit
cõmodi & vtilitatis cauſa vt experientia patet.notãdũ quòd hos ſenes,& iuuenes quos hic philoſo-

phus accipit ſumit non ſtudioſos, nam ſi ſtudioſi eſſent diligerent ſe inuicem ob virtutem, & bonita
tem & ſtabilis eſſet talis amicitia vt patebit infra. IVVENVM autem amicitia. ⁊ Nunc oſtendit 21
philoſophus ſubiectum in quo præcipue eſt amicitia iocunda dicendo quòd talis amicitia maxime
reperitur in iuuenibus, & adoleſcentibus, & aſſignat rationem, quia ipſi plerunq; viuunt ſecundum
perturbationem, & ſecundum appetitum amãtes id quod affert voluptatem præſentem, & poſt hoc
infert quòd iuuenum amicitia facile ſoluitur & mutatur, quia mutatur cauſa voluptatis, & ipſa vo/
luptas qua conſtabat amicitia, nam cum mutatur ętas mutatur affectus circa id quod afficit eos vo
luptate: quare parum ſtabilis eſt huiuſmodi amicitia. itaque cito fiunt amici & cito deſiſtunt. nam
vertuntur facile ad amores vtplurimum laſciuos, quia viuunt plerunq; cum perturbatione, & quia
appetunt mutuas voluptates volunt frequenter ſimul verſari, quare facile oritur amicitia inter eos,
& facile citoq; diſſoluitur, tum ex parte rerum quæ afficiũt voluptate, tum ex parte amantiũ, vtroq;
enim modo declarauit philoſophus mutabilitatem huius amicitiæ. BONORVM autem homi/ 22
num amicitia. ⁊ Hæc eſt ſecunda pars huius capituli, in qua poſteaquàm declarauit qualis eſt 'ami
citia ob vtilitatem, & ob voluptatem, nunc trãſit ad veram amicitiam bonorum hominum, & eam
declarat afferendo plures concluſiones vt euidentius percipiatur. prima concluſio eſt quòd bonorũ
amicitia eſt perfecta hoc modo, ea amicitia qua homines ſe ad inuicem amant propter ſeipſos, & nõ
propter aliquid aliud eſt perfecta amicitia, ſed amicitia bonorum eſt huiuſmodi, ergo talis amicitia
eſt perfecta. patet ratio quia tales amici volunt ſibi mutua bona, & vt veri amici qui amicum amãt
ipſius amici gratia. ATQVE ij maxime ſunt. ⁊ Affert aliam concluſionem quòd amicitia bonorũ 23
eſt maxima amicitia, illa amicitia qua aliqui mutuo ſibi volunt ſimpliciter bona eſt maxima amici/
tia, ſed amicitia bonorũ eſt huiuſmodi: ergo eſt maxima amicitia: eſt enim per ſe & non per accidens
neque propter aliud. PERMANET igitur horum. ⁊ Alia eſt concluſio quòd amicitia bonorum 24
eſt permanens & ſtabilis hoc pacto, ea amicitia quæ habet cauſas firmas, & ſtabiles eſt permanẽs &
ſtabilis, ſed amicitia bonorum eſt huiuſmodi, ergo amicitia bonorum eſt permanẽs & ſtabilis: patet
ratio quia amicitia bonorum conſtat virtute quæ eſt firma, & ſtabilis vt antea vidimus, ATQVE 24
horum vterque. ⁊ Alia eſt concluſio hoc pacto, ea amicitia, quæ amat id quod eſt ſimpliciter aman/
dum eſt ſimpliciter amicitia, ſed amicitia bonorum eſt huiuſmodi: ergo amicitia bonorũ eſt ſimplici
ter amicitia. patet ratio quia talis videtur eſſe amicitia quale eſt amandum. vnde ſi eſt amandum ſiue
amabile ſimpliciter, amicitia quę dicitur reſpectu illius erit ſimpliciter amicitia, innuit etiam quòd
amicitia bonorum eſt perfectiſſima, & probari poteſt hoc modo, illa amicitia cui nihil deeſt perfectiſ
ſima eſt amicitia, ſed bonorũ amicitia eſt huiuſmodi, ergo amicitia bonorum eſt ex omni parte com/
pleta. nam complectitur non modo bonitatem, ſed etiam iocunditatem & vtilitatem, quæ ſpõte ſua
vt ita loquar, & ſuapte natura ſequuntur amicitiam bonã, primo enim nodus amicitiæ eſt ipſa vir/
tus & bonorum morum ſimilitudo, deinde ſequitur vtilitas ex ſeſe ita vt nõ vtilitatem amicitia, ſed
vtilitas amicitiã ſequatur vt inqt Cicero. boni enim amici abſolute ſunt boni vt dicit philoſophus
in textu: præterea ſibi mutuo vtiles tũ etiã iocundi, nã ſuæ propriæ operationes ſibi iocundę ſunt, &
q̃cunq; ſunt ſimiles ſuis: at boni amici & ſtudioſi ſimiles habent operatiões ſtudioſas & ſimilibus de/
lectantur ſtudijs & moribus. TALIS autẽ amicitia permanẽs. ⁊ Alia eſt concluſio quaſi orta ex di 25
ctis qua confirmatur ſuperior concluſio iam allata. ſ. quòd bonorũ amicitia eſt firma & permanẽs &
probatur hoc pacto, illa amicitia quę per ſe cõplectitur omnia ea, quę reperiuntur in amicis eſt maxi
me ſtabilis amicitia, ſed bonorum eſt huiuſmodi, ergo eſt maxime firma & ſtabilis. patet ratio, quia
omnis amicitia aut eſt ob bonũ vel ob iocundum vel ob vtile, & iocundũ inquam vel ſimpliciter vel
alicui, veluti amanti, quia non eſt ſimpliciter iocundũ, ſed per ſimilitudinem quãdã, & per accidens.
at hęc omnia per ſe inſunt amicitię bonorum, quia ibi eſt bonũ, & iocundũ ſimpliciter: & bonũ ſim/
pliciter & cætera. i. vtile & iocundũ comitãtur ex ſeſe. merito igitur tales amicitię ſtabiles eſſe dicun
tur cum earũ obiectũ vi contineat omnia alia quæ reperiuntur in alijs amicis, ſed ita vt ſi illis cõpe/
tant per accidens, amicitię bonorũ competant per ſe. nã amicitiã bonorum ſequitur iocunditas ſim
pliciter, & per ſe, & non eſt eius rationis, cuius eſt voluptas in amicitijs quę ſunt tãtũ ob voluptatẽ,
quia illa eſt ſecundum quid, & apparens, ſed hęc ſimpliciter & vera. notandũ quòd homo cũ eſt ad/
eptus virtutes, gaudet vehementer perfectione ſua, quia non incaſſum videtur eſſe productus à deo,
diligit autem ſeipſum magnopere vt bonum, eodem pacto cũ videt aliquẽ ſtudioſum, & ſibi ſimilẽ
amat illũ ea ratione qua percipit illum eſſe bonum, & ex conſequẽti gaudet illius probitate, & reſul
tat ſumma iocunditas ex tali amicitia, & vtilitas, quia volunt mutuo ſibi bona & quærunt. talis igi/
tur amicitia tot partibus egregijs completa, & cumulata eſt pręclara, & firma amicitia fundamentũ
habẽs virtutum, & eorundem morum ſimilitudinem. nam omnium ſocietatũ vt inquit Cicero nul
la præſtantior eſt: nulla firmior quam cum viri boni moribus ſimiles ſunt familiaritate coniuncti.
SVNT autem merito tales. ⁊ Affert aliam concluſionem quòd amicitia bonorũ eſt rara hoc pacto 26
amicitia

amicitia quæ habet cauſam difficilẽ raro fieri ſolet, ſed bonorũ amicitia habet cauſam difficilẽ ergo raro fit. patet rõ quia virtus eſt cauſa amicitiæ bonorũ, quæ difficile cõparatur & circa difficile verſatur vt antea patuit. ſimul etiã quia fieri non põt ſine prudentia quam conſequi difficile eſt. affert aliã rationẽ phs ad eandem concluſionem probandã. ea amicitia quæ indiget diuturnitate temporis vt fiat eſt rara, ſed bonorũ amicitia eſt hmõi: ergo amicitia bonorũ eſt rara, ratio patet, & declaratur à pho antiquo prouerbio quòd homo non cognoſcit hominem perfecte niſi longitudine temporis, & niſi comedat modiũ ſalis, vnde cũ amicitia debeat eſſe non latens, & amici ſe debeant inuicẽ cognoſcere, ideo requiritur diuturnũ temporis ſpatiũ, & illud prouerbiũ accõmodatur quòd de ſale dicitur quod tetigit etiã Cicero cum inquit. verũ eſt quòd dicitur multos modios ſalis ſimul eſſe edẽdos vt amicitię munus expletũ ſit. his dictis ſoluere videtur tacitã obiectionem, nam aliquis dicere poſſet quòd multi breui tẽpore fiunt amici exhibendo inter ſe omnia quę ad amicitiã requiruntur. Ad hoc dicit phs quòd ij non ſunt proprie amici: poteſt tamen eſſe in eis voluntas amicitię, & beniuolentia quædã, non tamen erit amicitia proprie licet ibi eſſe appareat aliquas operationes ad amicitiã pertinentes. nã ſicut põt aliquis operari operationes ſtudioſas etiã ſi non habeat virtutẽ ſic fieri poteſt, vt aliqui agant tanq̃ amici, cum re vera non ſint proprie amici, ſed habeant voluntatẽ cõtrahendi amicitiam. poſt hæc concludit phs quòd talis amicitia bonorũ eſt perfecta tempore, & omnibus alijs ſupradictis, & ſimilis ſit vtriq; amicorum ab vtroq; quod requiritur ad amicitiam propter hoc. ſ. quòd ſint ſimiles in virtute. merito igitur talis amicitia rara eſt quod eſt ſignum perfectiõis, & ſimpliciter amicitia cum habeat fundamentũ, & cauſam ipſam virtutem. digni. n. ſunt amicitia vt ille inquit, quibus ineſt cauſa cur diligantur. rarum genus & quidem omnia præclara rara. nec quicq̃ difficilius quam reperire quòd ſit omni ex parte in ſuo genere perfectum.

Quod ſtudioſa amicitia proprie dicatur amicitia: aliæ uero per accidens. Cap. IIII.

27 EA uero quæ ob uoluptatem, & ea quæ ob utilitatem eſt: ſimilitudinem huius habent. Boni nãq;: & iucundi & utiles ſibi mutuo ſunt. maxime autem & tales amicitiæ permanent: cũ æquale ſit ab utriſque, ut uoluptas. & non ſolum hoc modo ſed etiam ab eodem. ut inter facetos ſit: & non inter amatorem ac adamatum. hi nanque nõ delectantur eiſdem. ſed illę quidem aſpectu gaudet adamati: hic autem obſequio amatoris. Deſinente uero pulchritudine: amicitia quoque nonnunquam deſinit. illi nanque aſpectus non eſt iucundus: huic autem obſequium non præſtatur. Plerique autem in amicitia permanent: ſi ex conſuetudine mores dilexerint, eoſdem mores habentes. ſed qui non ob uoluptatem in amoribus, ſed utilitatem commutant: ij & minus ſunt amici, & minus permanent. Qui uero ſunt ob utilitatem amici: ij ſimul cum utilitate diſſoluuntur. non enim hi ſeſe mu-
28 tuo: ſed utilitatem amabãt. Fit igitur ut & praui prauis, & boni prauis, & neutri quibuſuis amici ſunt ob uoluptatem atque utilitatẽ: ſed boni ſoli ſunt propter ſeipſos amici. Mali nanque ſeipſis non gaudẽt: niſi utilitas proueniat ali-
29 qua. In ſola etiam bonorum amicitia, nullum calumnia locũ habet. Non enim facile cuiquam quiſquam de eo credere poteſt: quem ipſe diuturno tempore comprobauit. in hiſipſis eſt, & ſibi mutuo credere, & nunquam iniuriam facere, cæteraq; omnia quæ amicitiæ ueræ cenſentur ineſſe. In cæteris autem amicitijs, nihil prohibet ea quæ ſunt hiſce contraria fieri. nam quandoquidem homines, eos etiam dicere conſueuerunt amicos, qui ob utilitatem amant: ut ciuitates (ſocietates enim à ciuitatibus, conducentis gratia fieri uidentur) & item eos qui ſe propter uoluptatem mutuo diligunt, ut pueri: nos etiam fortaſſe tales quidem amicos dicere oportet. Aſſerere autem ſpecies amicitię plures eſſe.

atque primo quidem & proprie amicitiam eam eſſe: quæ bonorum eſt homi
num ratione ſane qua boni ſunt, cæteras autem per ſimilitudinem. quo nanq;
bonum quoddã in ipſis eſt & ſimile, hoc ſunt amici. Id. n. quod afficit uolupta
te, bonũ quoddam ijs eſt, qui uoluptatẽ amant. non aũt multum hæc copulan 30
tur. nec ijdẽ ob utilitatẽ, uoluptatẽq; fiunt amici. Nam ea quę per accidẽs ſunt,
non nimium coniunguntur. In has aũt ſpecies amicitia diſtributa: praui qui- 31
dem erunt ob uoluptatem aut utilitatem amici, hac ratione ſimilitudinẽ ſub-
euntes, boni aũt ſunt propter ſeipſos amici. ea nãq; ratione qua boni ſunt. Hi
igitur ſunt abſolute amici: illi uero per accidens, & quia ſunt ſimiles his.

COMMEN.

EA VERO quæ ob voluptatem & ea quæ.] Hoc eſt quartum capitulum huius tractatus, in 27
quo philoſophus poſtea q̃ declarauit tres ſpecies amicitiæ ſecundum rationem cuiuſq;, nunc
comparat ambas illas. ſ. vtilem & iocundã cum amicitia bona, & oſtendit in quibus ſunt ſimiles, &
in quibus ſunt diſſimiles & differunt. diuiditur itaq; in duas partes quæ declarabuntur, in prima igi
tur affert ea in quibus ſimilitudinẽ habere videntur illę duæ amicitię cum amicitia perfecta: primo
quia boni amici ſunt iocundi ſibi inuicẽ, eodẽ pacto amici qui ſunt ob iocunditatẽ. Item amici bo-
ni ſunt ſibi inuicem vtiles. eodẽ vel ſimili modo amici ob vtilitatẽ, quare ob hanc conditionem illę
duæ amicitiæ videntur habere ſimilitudinem quandam cum amicitia perfecta, præterea ſi ſunt per-
manentes aliquo tempore habent ſimilitudinẽ in eo quòd ſunt permanentes cũ perfecta amicitia q̃
eſt vehementer firma vt vidimus, illę vero ſi permaneant aliquanto temporis, fit hoc cũ ęquale ſibi
inuicem rependunt, vt voluptatem pro voluptate, ſed cum iocunda ſint, & voluptaria diuerſa requi
ritur etiam ad ſtabilitatem talis amicitię, vt eiſdẽ uoluptariis delectẽtur, quòd euenire videtur inter
facetos, non aũt inter amatores, & cum qui amatur amore amatorio, quia non delectantur eiſdem,
ideo cito diſſoluitur talis amicitia, deinde oſtendit quòd alio modo fieri poteſt vt talis amicitia ali-
quanto temporis permaneat ſi alter alterius mores diligat ex conſuetudine, & quia ſimiles moribus
ſunt: diligunt ſe enim viciſſim ob ſimilitudinẽ quam habent inter ſe ex qua ſimilitudine morum con
iunctio amicitiæ permanet aliquod tempus, & ſic ex iſtis duabus conditionibus oſtendit philoſo-
phus quòd illę duæ amicitię habent ſimilitudinem cum bona amicitia, tamen in pluribus differũt,
& nihil etiam in quibus ſimiles eſſe videntur: differunt quia vtile & iocundum in bona amicitia ſim-
pliciter eſt tale, in illis vero non ſimpliciter, ſed ſecundum quid & ipſis, poſt hæc phs oſtendit quãdo
fit vt illę amicitię duæ minus permanent cum permutant voluptatem cum vtilitate, ſed quicquid
ſit patet quòd illæ duæ amicitię habent cauſam, altera voluptatem, altera vtilitatem quibus ceſſan-
tibus ceſſat amicitia, & illę cauſæ facile ceſſant, quòd ſi aliquod tempus permanent, fit cũ eueniunt
ea quæ ſupra dixit phs de amicitia quæ eſt ob voluptatem, quæ dicta accõmodari etiã poſſunt ami
citiæ ob vtilitatem. FIT igitur vt voluptatem.] Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua phs 28
poſtq̃ declarauit ſimilitudinem quam habere videntur amicitiæ vtiles, & iocundę cum ea amicitia
q̃ eſt ob bonum, & q̃ eſt ſimpliciter amicitia, nunc oſtendit diſſimilitudinem quam habent, & quo-
modo differunt ab illa afferendo plures conditiones quibus illę diſtinguuntur à bona amicitia. pri-
ma conditio eſt quòd illę duæ amicitię inter quoſuis homines reperiri poſſunt, bona autem ſimpli-
citer inter bonos tantum, & hoc declarari poteſt duobus concluſionibus. prima cunctis hominibus
quibus contigit amabile vtile eſſe aut iocũdum: contingit amicitiam cõtrahere ob voluptatem aut
vtilitatem, ſed quibuſcunq; ſiue malis, ſiue non malis fieri poteſt vt amabile ſit vtile vel iocũdũ: ergo
quibuſuis cõtingit amicitiam contrahere ob vtilitatem aut voluptatẽ vt patet in textu. ſecũda ami-
citia quæ eſt inter homines qui ſeipſos amant propter ſeipſos tantum, & non propter aliquid aliud
eſt ſolum inter bonos, ſed amicitia quæ perfecta & ſimpliciter dicitur eſt hmõi, ergo amicitia perfe-
cta eſt ſolum inter bonos, & ſic ex iſta conditione duabus concluſionibus probata patet prima maxi-
ma differẽtia quę eſt iter iſtas duas amicitias, & amicitiam perfectam, cũ illę fieri poſſint inter quos
vis: hæc ſolum inter bonos. IN ſola etiam bonorum hominũ.] Affert aliam conditionẽ qua ami- 29
citia bonorũ differt à cæteris, & hic non bene iudicio meo traductum fuit vocabulũ illud à quibuſ-
dam quod dicit mutabile, & debebat poni calũnia loco illius: & ideo hic expoſitores ſequendo illud
vocabulum tranſmutabile, non exponunt ad mentem philoſophi. alius quoq; loco calũniæ poſuit
querelã quod vocabulum non etiam eſt accõmodatum omnino ſententiæ philoſophi. nã querelæ
proprie fiunt ab amico de amicis quando non ſeruant leges amicitię, ſed hic intelligitur de calũnijs

quas

quas maledici afferunt alicui de amico ſuo accuſando illum, boni igitur amici non accæptāt has ca
lumnias, qu a ſunt certi de amico ſuo: cæteri vero forte accæptant: quare dicit phs quòd bonorum
amicitia eſt ſola ἀδιάβλητος, ideſt ſine calumnia, probatur, in ea amicitia quæ eſt inter homines qui
ſeſe diuturno tempore re ipſa cognouerunt, non habet locum calumnia, ſed bonorum amicitia eſt
huiuſmodi, ergo in bonorum amicitia non habet locum calumnia. nam diuturna conſuetudine, &
mutuis operationibus longo tempore factis facile perſpectus eſt animus, & natura, & mores vtro-
rumque, ex quo generata & inſerta eſt in animis vtrorumq; tanta fides, & firma opinio alterius de al
tero, vt in tali amicitia calumnia locum non habeat, ſed in cæteris habere poteſt, ergo bonorum ami
citia differt ab illis. his dictis affert quandam obiectionem quæ fieri poſſet, & eam remouet, ſiquis
enim diceret quare illæ duæ amicitiæ ob vtilitatem, & voluptatem vocantur amicitiæ cum tu Ari-
ſtoteles per tuas differentias facias tantopere eas diſtare à vera, & perfecta amicitia? Hanc obiectionē
ſoluit philoſophus quaſi dicendo illas nō eſſe proprie, & ſimpliciter amicitias, ſed quia homines con
ſueuerunt eas ſic appellare vt exemplo ciuitatum, & puerorum oſtendit in textu: nos quoque eas ap-
pellamus amicitias ſequendo iſtam conſuetudinem loquendi, ſed tamen ne confundamus, & ne de-
cipiamur, ponere oportet eſſe plures ſpecies amicitiæ, & afferre ordinē, & diſtinctionē inter eas dicen-
do quod amicitia bonorū ea ratiōe qua boni ſunt, eſt proprie & vere, & ſimpliciter amicitia, reliquę
vero adumbratę, & imagines quædam amicitiæ, ita vt ſi vocentur amicitię dicantur per ſimilitudi-
nem quādam, quia vt amicitia vera eſt ob ſimpliciter bonum ita illa eſt ob voluptatem quæ tali ap-
paret eſſe ſibi bonū, & illa quoq; ob vtilitatem quæ bonum ſibi eſſe videtur, quia talium ſunt amato
res, licet illa non ſint vere bona, quare ob talem ſimilitudinē iſtę appellantur amicitiæ, ex quibus col
ligitur quòd diffinitio amicitiæ ſupra allata per analogiam, & ſimilitudinem rationis iſtis amicitijs
videtur competere ita vt per prius attribuenda ſit amicitiæ bonorum, cæteris vero poſterius, & per
30 ſimilitudinem quandam. NON autem multum hæ copulantur. Affert aliam conditionem phi-
loſophus qua illæ duæ amicitiæ à bonorum amicitia differunt, quia illę quę ſunt ob vtilitatem, &
voluptatem non multum coniunguntur, probatur. hæ amicitię quæ ſunt per accidēs non multum
coniunguntur, ſed amicitiæ quæ ſunt ob voluptatem, & vtilitatem ſunt per accidens, ergo non ſæ-
pe nec multum coniunguntur, maior declaratur, quia amicus ob vtilitatem eſt intentus rebus vtili-
bus, qui vero ob voluptatem eſt econtra intentus rebus voluptarijs, nec facile reperiuntur amici qui
ſibi ſint inuicem amici ob vtilitatem, & iocunditatem: ideſt nō fit de facile vt in amicitia quæ eſt ob
vtilitatem ſit etiam iocūditas, aut in amicitia quæ eſt ob voluptatem ſit etiam vtilitas: harum enim
amicitiarum cauſæ ſunt per accidens, & ideo non multum coniunguntur. verum in amicitia bono-
rum omnia illa, ſcilicet vtile, iocundum & non ſecundum quid ſed ſimpliciter talia reperiuntur, eſt
31 enim bona, & iocunda, & vtilis ſimpliciter, & per ſe & non per accidens. IN HAS autem ſpecies
amicitiæ. Affert aliam concludendo quòd boni amici ſunt ſimpliciter amici, & propter ſeipſos, cę
teri vero illi per accidens, & ea ratione dicuntur amici qua habent ſimilitudinem quandam cū iſtis
vt ſupra oſtendimus.

Qui dicendi amici, & qui ad amicitiam apti. Cap. V.

VT autem in uirtutibus alij habitu, alij actu boni dicuntur: ſic & in
32 amicitia. Amicorum enim alij ſimul uiuentes gaudēt ſe mutuo: bo
naq; conferunt. alij dormiētes aut locis ſeiuncti non operātur qui-
dem: ſed ita ſeſe habent, ut operentur amice. loca nanque nō diſſol
uunt amicitiam abſolute: ſed operationem. Quod ſi diuturna abſentia fuerit:
33 amicitiæ quoque uidetur obliuionem efficere. unde dictū eſt: taciturnitas ami
34 citias complures diſſoluit. Atqui neque ſenes neq; ſeueri uidentur eſſe ad ami
citiam apti. Exigua enim afficiunt uoluptate, nemo autem conuerſari cum eo
poteſt qui dolorem afferat, aut non ſit iucundus. maxime nanque natura uide
35 tur moleſtiam quidem fugere: oblectamēta autem affectare. Qui uero ſe qui-
dem mutuo accæptant, non ſimul autem uiuunt: ij beneuolis magis ſunt ſimi-
les, quàm amicis. Nihil. n. tam propriū eſt amicorum quàm uiuere ſimul. Nō
egentes quidem, utilitatem affectāt. ſimul autem uiuere, & ipſi beati. etenim ſo
litarios quidem hos eſſe minime conuenit. Vt ſimul autem degant: fieri non

poteſt,niſi ſint iucundi eiſdemq́ꝫ gaudeant: quod quidem amicitia ſodalitia
uidetur habere. Bonorum igitur amicitia: maxime eſt(ut ſæpe diximus)ami 36
citia. Nam amabile quidem & id expetibile eſſe uidetur,quod eſt abſolute bo
num,aut iucundum:unicuique uero quod ipſi eſt tale.bono autē propter hęc
utraq́ꝫ bonus. At uero amatio quidem ſimilis eſt affectui: amicitia uero habi- 37
tui. Amatio nanque non minus eſt ad inanimata. Amici autem amant ſeſe mu
tuo cum electione.electio uero ab habitu proficiſcitur. Et uolūt ijs bona quos 38
amant,illorum gratia: non per affectum ſed habitum.& amantes amicum id
amant quod ſibi ipſis eſt bonū.uir enim bonus factus amicus,bonum fit ei cui
iam eſt amicus. Vterque igitur,& id quod ſibi bonum eſt amat:& par reddit
uoluntate,atque iucunditate.dicitur enim amicitia æqualitas. maxime autem
hæc bonorum amicitiæ inſunt.

COMMEN.

VT AVTEM in virtutibus quidam habitu quidam actu.} Hoc eſt quintum capitulum hu 32
ius tractatus,in quo poſteaq̄ diffiniuit amicitiam,& diſtribuit eam in ſuas ſpecies,& oſten-
dit amicitiam bonorum eſſe amicitiam proprie & ſimpliciter:illas vero alias non proprie,ſed per ſi-
militudinem,nunc declarat amicitiam comparando eam cum ſuo actu.diuiditur autem hoc capitu
lum in duas partes,quæ declarabuntur.in prima hanc probat concluſionem], ſicut fit in cæteris vir-
tutibus vel habitibus,ita in amicitia, ſed in illis fit vt in quibuſdam ſit habitus in quibuſdam vero
actus coniunctus cum habitu.ſic erit in amicitia,patet conſequentia per ſufficientem ſimilitudinē,
nam cum amicitia ſit habitus quidam,id quod competit alijs habitibus competet etiam amicitiæ.
In eo quod habitus eſt,aſſumptio declarari poteſt:quia eſt aliquis fortis habitu tantū,ſicut dormiēs
fortis qui habet habitum fortitudinis,& tamen non operatur,fit etiam vt aliquis habeat actum cō-
iunctum cum habitu ſicut fortis cū operatur,& pugnat pro cōmuni bono.ſimili modo de amicitia,
& amicis dici poteſt,quia poteſt fieri vt habeant amicitiā,& non operentur ſimul viuēdo,& conuer-
ſando vt locis diſtracti,fieri etiam poteſt vt habeant habitum,& etiā actum coniunctū,cum habitu
vt illi qui ſimul viuunt,& ſibi mutuo beneficia conferunt,& operationes amicitiæ exercent.ſic igitur
patet quòd in amicitia quidā habitu eſſe poſſunt qui dicitur primus actus,quidā etiam non ſolum
habitu,ſed etiam operatione,qui dicitur ſecundus actus vt fit etiam in virtutibus.notandum quòd
philoſophus dicit abſentiam amicorum non tollere amicitiam niſi diuturnitate temporis eius fiat
obliuio,ſed tollere operationem & vſum.verum ſunt multę operationes amicitiæ vt bene velle, be-
nefacere:conuerſari: has omnes non tollit abſentia amicorum ſed aliquas, nam tollit conuerſatio-
nem,& conuictum:non tamen tollit beneficia,beniuolentiam & ſimilia, & ſic intelligenda eſt ſenten
tia philoſophi. QVOD ſi diuturnior abſentia.} Affert aliam concluſionem philoſophus quod 33
longa & diuturna abſentia amicorum videtur mandare obliuioni amicitiam.nam ſicut à viuendo,
& conuerſando ſimul,oritur amicitia, ſic etiam diſſoluitur à contrario, ſcilicet cum non viuitur ſi-
mul,vnuſquiſque enim habitus augeri,& conſeruari videtur ab eiſdem operationibus à quibus ori-
tur,& corrumpitur à contrarijs, ſic erit de amicitia, & ſicut à determinatis operationibus determi-
nati oriuntur habitus,ſic à determinatis operationibus naſcitur amicitia. hæ aut operationes ſunt
conuerſari,& viuere ſimul:cuius contrarium eſt non cōuerſari ſimul nec vnà viuere. ideo dicit quòd
diuturna abſentia,non enim breuis cum amicitia ſit habitus, ſed diuturna tollit amicitiam,& hoc
confirmat vetuſto prouerbio quòd diuturnum ſilentium multas diſſoluit amicitias. AT QVI ne- 34
que ſenes neque ſeueri.} Tertia eſt concluſio quòd ſenes,& ſeueri homines non ſunt apti ad amici-
tiam contrahendam, aut operandum ſecundum eam hoc modo,hi qui non ſunt apti ad operatio-
nem amicitiæ exercendam non ſunt apti ad amicitiam, ſed ſenes & moroſi non ſunt apti ad opera-
tiones amicitiæ vt conuerſari,& viuere ſimul,ergo non videntur eſſe apti ad amicitiam,& hæc ratio
videtur eſſe accommodata ſentētiæ ſuperiori qua diximus philoſophum comparare amicitiā ipſam
ad actum ſuum.notandum quod ſenes poſſunt habere amicos:tamen dicuntur in ſenectute non fa-
cile contrahere amicitiam,ſed potius in iuuentute contractam ad ſenectutem perducere.itaque non
eſt intelligendum dictum philoſophi quòd ſenes non poſſint habere amicitiam antea ſaltem cōtra-
ctam,ſed quod non ſint ad amicitiam apti vel denuo contrahendam vel exercendam ſecundum ope
rationes amicitię,quarum pręcipua videtur eſſe conuerſari,& viuere ſimul & gaudere mutuo conui-
ctu,ſed

ctu,ſed vita ſenum,& eorum qui ſunt moroſi parum eſt iocunda,& hoc non videtur intelligendum
de,omnibus ſenibus,& ſeueris,ſed philoſophus loquitur de his ſecundum quod plerunque fiunt,re-
periuntur enim quidam ſenes qui gaudent honeſtis voluptatibus, & ſunt apti ad conuerſandum
36 cum alijs hominibus,& hi ſunt qui in iuuentute ſtudioſi euaſerunt & ornati virtutibus. QVI ve-
ro ſe quidem mutuo.} Affert aliam concluſionem quòd ij qui ſe mutuo probant,& tamen præter-
mittunt id quod eſt proprium,& præcipuum in amicitia,ſcilicet viuere & conuerſari ſimul,ſunt ma
gis ſimiles beniuolis quàm amicis,nam præcipuum munus amicitię eſt viuere ſimul quo ad fieri po
teſt:quod ſtatim innuit philoſophus tanquam aliam concluſionem vt probet id quod ſupra ſuppo-
ſuit de actu amicitiæ quòd amici ſimul viuentes ſe mutuo gaudent:quod eſt proprium amicitiæ,&
probari poteſt hoc modo,id quod beati quoque amici affectant eſt maxime proprium amicitię,ſed
ſimul viuere & ſimul conuerſari maxime expetunt amici etiam felices atque beati,ergo ſimul viuere
& ſimul conuerſari eſt maxime proprium amicitiæ:patet ratio quia multos videmus expetere mul-
ta,non tamen dicimus ea eſſe bona niſi vir ſtudioſus approbet,& expetenda eſſe dijudicet,qui eſt ve
ra regula,& menſura vt declarabit etiam inferius.nam ſicut fit de ſanis ita de bonis, nam ſana non
ſunt dicenda quæcunque expetit quiuis,ſed ea quæ ſanus & habens guſtum,& iudiciū incorruptū:
ſic eſt de bonis & de amicitia,cuius proprium eſſe videtur id quod amici ſtudioſi expetunt qui incor
rupte dijudicant,& ideſt ſimul viuere ex quo maxime ſumunt iocunditatem,nā ſimul verſari nō poſ-
ſent niſi ſibi mutuo eſſent iocundi,& iiſdem gauderent rebus,quòd videtur reperiri in ſodalicio vt di
cit philoſophus.notandum quòd ſimul viuere non intelligitur hoc pacto vt vnus verſetur cum alte
ro ſolum comedendo vel ocioſe ambulando vt pecudes,ſed ita vt alter alteri conferat ea q̄ ſunt men-
tis,& quæ pertinent ad virtutes & bona animi,monendo, communicando,& mutuo gaudendo ho
neſtis operationibus ex quibus redundat vera,& ſumma voluptas.notandum quòd amicorum ſunt
operationes internę,& externę,quæ externę ſunt minus præſtantes quàm internę,quę ſunt mentis
& rationis,ſed externarum operationum amicorum ſimul viuere videtur eſſe maxime propriū amici
36 tiæ eo modo quo diximus. BONORVM igitur hominum.} Hæc eſt alia concluſio quòd bono-
rum amicitia eſt maxima & perfecta,quam & ſi antea probauit philoſophus tamen nunc occaſionē
nactus eam denuo infert ex ſupradictis,& ꝓbari poteſt hoc modo,ea amicitia qua amatur id quod
eſt ſimpliciter iocundum,& ſimpliciter bonum,eſt maxima amicitia , ſed amicitia bonorum eſt hu-
iuſmodi,ergo amicitia bonorum eſt maxima amicitia.nam cum amabile ſit id quod eſt ſimpliciter
bonum,aut iocundum,cuique vero ſit quod eſt ſibi tale,viro bono hæc vtraque inſunt,quia eſt ama
bilis ſimpliciter,& de ſe & amabilis amico:omnia enim quæ in amicis eſſe oportet vt ſupra dixit bo-
37 norum per ſe amicitiæ inſunt. AT vero amatio quidem ſimilis eſt affectui.} Hæc eſt ſecunda pars
huius capituli qua probat amicitiam eſſe potius habitum quàm affectum,amationem vero potius
affectum.dixit enim antea amicitiam eſſe habitum,& habere actum ſuum,cum ergo hoc præſuppo
ſuiſſet,nunc merito probat duabus rationibus,prima eſt iſta.electio proficiſcitur ab habitu,& non
ab affectu,ſed electio quædam proficiſcitur ab amicitia,ergo amicitia eſt habitus non affectus,ma-
ior eſt nota quia operationes quæ proficiſcuntur ab habitu eliguntur antea quàm fiant , minor eſt
etiam clara:nam amicus eligit & cum electione reſpondet in amando.ſecunda ratio,qui volunt bo-
na amicis illorum gratia non per affectum,ſed per habitum id agunt,ſed amici proprie volunt bona
amicis illorum gratia ergo per habitum amicitię qui inclinat eum ad expetendum ea quæ ſunt ami
cis bona,quare concluditur quòd amicitia eſt habitus non affectus,amatio vero potius affectus,&
loquitur de amatiōe quæ eſt ante habitū amicitiæ,& largo modo ſumpta,q̄ extenditur etiā ad inani
mata,& non de ea quæ eſt operatio quędā amicitiæ poſt habitum.notandū quod electio tripliciter
ſumi poteſt vt alibi diximus , aut vt principiū quo duobus propoſitis eligimus alterū potius altero
alio modo vt eſt affectus conſultationis,& deliberationis vt in tertio declarauit,tertio modo vt pro-
ficiſcitur ab habitu qui eſt actus voluntatis inclinatę ad hoc magis q̄ ad illud per habitum qui eſt in
ipſa,& ſic tertio modo hic accipi poteſt.verū ſi collocare velimus amicitiā in voluntate dicere poſſu
mus quòd habitus amicitię eſt in volūtate,& habitus quoq; charitatis quem ponūt theologi,vnde
per habitū charitatis fertur præcipue voluntas ad deum:per amicitiā vero non ſolum per charitatē
38 fertur ad homines. ET amantes amicū.} Remouet tacitā obiectionem philoſophus,quia dixit ꝙ
amici volūt bona amicis gratia illorū.hoc forte videretur abſurdum quòd amemus aliquē propter
ipſum,& nullo modo propter nos,vnde oritur difficultas & dubitatio . reſpōdet igitur philoſophus
quòd amicus amatur gratia amici,& etiā propter nos,quia bonus amicus eſt bonū ſimpliciter cum
ſit refertus virtutibus,& eſt bonū alicui.i.amico ſuo.amatur igitur amicus propter ſe , & gratia eius
qui amat,quia bonum amici redundat ad amantem.nam mutuo ſibi tribuunt,& reddunt pari vo-
luntate,& iocunditate ea quæ ſunt bona,quia amicitia dicitur eſſe ęqualitas quædam,& hæc intel
liguntur de amicitia bonorum & de perfecta amicitia.

In qua amicitia plures poſſunt eſſe amici. Cap. VI.

IN ſeueris aũt atq; ſenibus,tanto minus fit amicitia:quanto diffici- 39
liores ſunt,& minus congregationibus gaudent.Hæc.n.ad amici-
tiã maxime ſpectare,& ipſam efficere uidentur.Quocirca iuuenes
quidẽ cito:ſenes aũt non cito fiunt amici.nõ.n.fiunt ijs amici,qui-
bus non delectantur.ſimiliter nec ſeueri.Sed tales beneuoli quidẽ mutuo ſibi
ſunt.etenim & bona uolũt:& prompti ſunt ad neceſſitates,amici uero nõ ual-
de ſunt:propterea q non ſimul degunt.neq; ſeſe mutuo delectantur:quę qui-
dem ad ipſam amicitiam maxime pertinere uidentur.Non fit autẽ ut amicitia 40
perfecta multis quiſpiam ſit amicus:queãdmodum nec ut cõplures ſimul ada-
met.Eſt.n.exuperatiõi ſimilis.tale autem ad unum aptũ fieri.Multos uero ei-
dem uehementer placere,nõ facile eſt.fortaſſe autem nec bonus eſſe.Oportet
aũt & experientiam accipere,& in cõſuetudine fieri:quod quidem eſt per dif
ficile.Ob utilitatem aũt ac uoluptatem multis placere quis poteſt.Complures 41
enim ſunt tales.& ſubminiſtrationes manifeſtæ,breui in tempore fiunt.Ha-
rum aũt ea magis eſt,ſimilis amicitiæ quæ eſt ob uoluptatem:cum eadem ab
utriſq; proueniunt,& ſeſe mutuo gaudent,aut eiſdẽ.quales ſunt iuuenum ami
citiæ.ineſt.n.magis in his liberalitas.At ea quæ ob utilitatẽ conſtat:eorum eſt
hominum qui quæſtui uacant.Beati etiã utilibus non indigent,ſed iucundis,
cum quibuſdam.n.ſimul uiuere uolunt:& moleſtum paruo quidem tempore
ferunt.continue uero nemo:nec ipſum bonum toleraret,ſi dolore ipſum affice
ret.Quare iucundos quærunt amicos.ſed forſitan & bonos oportet:cũ ſint ta
les & etiam ipſis.ſic.n.ipſis inerunt:quę amicis ineſſe oportet.Qui aũt ſunt in 42
poteſtatibus conſtituti:diuiſis uti uidentur amicis.Alij.n.ſunt ipſis utiles:alij
iucundi.ut autem ambo ſint ijdem non nimium fit.Neque cum uirtute iucun-
dos quærunt,neque utiles ad honeſta.ſed facetos quidem quærunt,uoluptatẽ
appetentes:habiles aũt ut agãt ipſum præceptum.Atque hæc homine in eo-
dem non nimium fiunt.ſtudioſus aũt homo iucundus eſt ſimul(ut diximus)
atque utilis.ſed talis amicus non fit excedenti:ſi non & uirtute excedatur.ſin
minus non æquatur:cum rata ſit inferior ratione.nõ nimium aũt tales fieri ſo
lent.Hæ igitur amicitiæ dictæ:in æqualitate conſiſtunt.Eadem.n.ab utriſque
fiunt:& ſibi mutuo uolunt.aut aliud pro alio(ut uoluptatem pro utilitate) 43
commutant.Dictum eſt etiam has minus amicitias eſſe,minuſque permane-
re.Videntur autem ob ſimilitudinem,& diſſimilitudinem eiuſdẽ:& eſſe ami
citiæ,& non eſſe.nam ſimilitudine amicitiæ quæ eſt ob uirtutem:uidẽtur ami
citiæ eſſe.Altera nanque uoluptatem:altera habet utilitatem,quæ quidem
inſunt & illi.Sed quia illa quidem omni calumnia caret:& ſtabilis eſt,hæ ue-
ro cito diſſoluuntur,alijſq; compluribus differunt:non uidentur ob illius diſ
ſimilitudinem amicitiæ eſſe.

COMMEN.

IN ſeueris autem atq; ſenibus tanto minus fit amicitia.]Hoc eſt ſextum capitulũ huius tracta-
tus,in quo philoſophus poſteaq̃ declarauit amicitiã comparando eam ad ſuum actũ,nũc ipſam 39
conſiderat

conſiderat comparãdo eandem cum ſubiectis in quibus eſt.i.cum amicis.ipſa.n.eſt habitus in ſubiecto,& non poteſt eſſe niſi in amicis.diuiditur aũt hoc capitulũ in quatuor partes quæ declarabũtur. in prima igitur parte phs comparando amicitiã ad ſubiecta ſua vt oſtendat qui homines ſunt proprie apti ad amicitiã,& qui non ſint proprie apti,probat hanc concluſionẽ quòd ſenes & moroſi nõ ſunt apti ad amicitiã hoc pacto,hi hominum qui ſunt difficiles,& minus gaudent conuictu & conuerſatione aliorũ ſunt inepti ad amicitiam:at ſenes & homines ſeueri ſunt huiuſmodi ergo ſunt inepti ad amicitiam.ſupra etiã de ijs tetigit,ſed ibi loquebatur de actu amicitię,hic autẽ de ſubiectis, ſed ex hac ſententiã ſtatim infert aliam quæ ſequitur ex oppoſito quòd iuuenes ſunt apti , & cito cõtrahunt amicitiã,quia gaudent cõuictu & conuerſatione mutua,vnde oritur amicitia.poſt hæc phs videtur ſoluere obiectionẽ quæ fieri potuiſſet contra ipſum,quia dixit ſenes & ſeueros non poſſe conſequi apte amicitiã,quod non videtur verum,quia ſenes & ſeueri beniuoli ſunt ſibi mutuo,& prompti etiã ad beneficia conferenda.Ad hoc videtur reſpondere phs concedendo eſſe verũ quòd ſunt beniuoli & benefici,tamen non ſequitur quòd ſint admodũ amici,quia parum delectantur cõuerſatione,& conuictu mutuo in quo maxime conſiſtit amicitia,quare ad amicitiã non erunt admodũ apti & hoc intelligendũ vt ſupra diximus quod non ſint admodũ apti ad amicitiã denuo contrahendam vel exercendã viuendo ſimul,& conuerſando,& iocunditatẽ ſumendo ex mutuo conuictu . & hoc vt plurimum.nã in omnibus non videtur omnino valere cum quidã ſint ſtudioſi ac prudẽtes ſenes,qui conuerſatione ſibi ſumunt,& alijs afferunt iocunditatẽ,& voluptate honeſtã.moderati.n.& non difficiles ſenes nec inhumani vt inquit Cicero tollerabilem agunt ſenectutẽ. NON ſit autẽ vt amici-
40 tia perfecta,℥Hæc eſt ſecunda pars huius capituli, in qua determinat de multitudine amicorũ comparando amicitiã ad ſua ſubiecta,& primo oſtendit quod ſm amicitiã perfectã non poteſt quis pluribus eſſe amicus tribus rationibus,& prima eſt talis,ea amicitia quæ eſt ſimilis exuperatiõi,& exceſſui non poteſt quis pluribus eſſe amicus,ſed amicitia perfecta eſt hmõi,ergo ſm amicitiã perfectam non poteſt quis pluribus eſſe amicus.patet ratio quia amicitia perfecta cõparata ad alias ſpẽs amicitiæ videtur eſſe exuperatio quędã,& in ſummo gradu,& ea quæ dicuntur eſſe ſm ſuperexcellentiã quandã non videntur poſſe competere pluribus,ea amicitia qua debet quis vehementer placere:nõ poteſt quiſpiã pluribus eſſe amicus , ſed amicitia perfecta eſt hmõi ergo ſm amicitiam perfectã non poteſt quiſpiã pluribus eſſe amicus,quia non facile eſt pluresvt dicit phs, eidẽ placere.ſecũda,ea amicitia quæ indiget magna experientia,& longa conſuetudine ad hoc vt fiat non facile poteſt extẽdi ad plures,ſed amicitia perfecta eſt hmõi ergo amicitia perfecta non eſt inter multos,& non extẽditur ad plures.notandum pro declaratione eorũ quæ dicta ſunt quòd exuperatio,& exceſſus hoc in loco nõ accipitur vt excedat bonũ tanq̃ exceſſus quidã vitioſus mediũ excedens,ſed dicitur exceſſus in genere illius boni.i.ſummũ veluti in genere amicitię ſuper excellentiã , & ſummum gradũ tenet perfecta amicitia,quia cõparata ad alias videtur vehementer excedere . nã iſta amatur amicus propter ſe,ibi propter externã rem,& propter aliquid,aliud.i.propter vtilitatẽ aut voluptatẽ.Pręterea id quod amatur in amicitia perfecta eſt ſimpliciter bonum,& iocundũ & vtile,in alijs vero apparens & ſm quid, & ſic apparet quod amicitia perfecta excedit alias,& tenet ſummũ gradum,& non poteſt eſſe ad plures,quia diminueretur,& eſſet remiſſa amicitia,& caderet à perfecto, & à ſummo gradu.notandum præterea quod ea quæ dicuntur per exuperationẽ & ſuper excellentiã in ſuperlatiuo aut poſitiue dici pñt aut negatiue,primo mõ Socrates dicitur albiſſimus omniũ poſitiue,quia excedit oẽs in albedine:ſecundo mõ negatiue , quia nemo eſt albior illo:& tamẽ alij poſſent eſſe in eodẽ gradu albedinis vt eſſent plures ęque primi ſicut decẽ dicũtur genera generaliſſima in ſuperlatiuo.quare primus modus non cõpetit niſi vni ſoli.ſecundus poteſt cõpetere pluribus.hac diſtinctione ſtante Burleus dicit quòd perfecta amicitia non dicetur ſimilis exuperationi,nec primo,nec ſecundo mõ.nã primo modo non erit,quia amicitia perfecta qua quis amat amicũ bonũ non videtur excedere amicitiam qua quis ſeipſum amat,quare amicitia talis non erit poſitiue omniũ amicitiarũ ſumma,& maxima nec ſecundo mõ negatiue,quia ſi ſint plures cõbinationes amicorũ bonorũ,tamen alia erit perfectior, & vt ita loquor ardentior alia,& infima illarũ excedit amicitias ob vtilitatem,& voluptatem,& ſic erit ſumma reſpectu amicitiarũ illarum,& non erit ſumma reſpectu perfectiſſimarũ combinationũ quæ ſunt excellentiores illa.quare non erunt cõbinationes illæ æque primę,& ſic amicitia perfecta nõ erit ſuperlatiua,nec primo mõ poſitiue,nec ſecundo negatiue.ex quo ratio phi dicit Burleus videtur eſſe ex quodã veri ſimili,ſed parum vehemẽs,in quo ego Burleũ minime ſequor , quia meo iudicio ratio phi eſt valde accõmodata,& debet intelligi quòd amicitia perfecta ſit ſimilis exuperationi non tantũ vt ſit exuperatio amoris,ſed ẽt reſpectu aliarũ conditionum ſimul vt reſpectu amoris,reſpectu experientię,& tẽporis & conuerſationis,& accipi videtur amicitia perfecta cõparata ad alias,quæ cũ ſint valde remiſſe poſſunt cõpetere pluribus vt inferius oſtẽdet phs.pluralitate.n.amicorũ videtur amor & amicitia fieri remiſſior.amicitia aũt perfecta cum ſit in ſummo gradu cõparata ad illas non exten-

ditur ad plures. O B vtilitatem tamen ac voluptatem.}Declarat nunc philoſophus quȯd amicitia
quæ eſt ob vtilitatẽ ac voluptatem poteſt extendi ad plures hoc pacto, ea amicitia, qua quiſpiã mul/ 41
tis placere, & ſatiſfacere poteſt: ad multos videtur poſſe extendi, ſed amicitia ob vtilitatem ac etiã ea
quæ eſt ob voluptatem eſt huiuſmodi, ergo talis amicitia poteſt extendi ad plures. i. ſecundum eam
poteſt quis pluribus eſſe amicus. &, innuit aliã rationem philoſophus quia non indiget longo tẽpo
re, ſicut perfectã antea diximus indigere. Hanũ autem ea magis eſt, comparat nunc iſtas duas amici/
tias inter ſe, ſcilicet vtilem & iocundam, & oſtendit quod ea quę eſt ob iocunditatem eſt magis amici
tia appellanda quàm ea quæ eſt ob vtilitatem tribus rationibus, quarum prima eſt iſta. ea amicitia
quæ eſt magis ſimilis amicitię perfectę magis amicitia eſt dicenda q̃ ea quæ minus, ſed amicitia ob
iocunditatẽ eſt magis ſimilis amicitiæ perfectę q̃ ea quæ eſt ob vtilitatem ergo eſt magis appellanda
amicitia. ſecunda ratio. amicitia magis ingenua, eſt magis amicitia, & ſimilior perfectę, quàm ea q̃
eſt minus ingenua, & minus liberalis, ſed amicitia iocunda eſt magis ingenua, & liberalis quàm ea
quæ eſt ob vtilitatem, ergo eſt magis amicitia, & ſimilior perfectæ amicitiæ. nã ea quæ eſt ob vtilita/
tem: contrahitur inter eos homines qui quęſtui & artibus ſordidis dediti ſunt vt in textu dicit phi/
loſophus. tertia ratio. ea amicitia qua pluribus hominibus & etiã ijs qui appellantur beati: eſt opus,
magis amicitia, & ſimilior perfectę eſſe videtur quàm ea quæ non eſt eiſdem neceſſaria, ſed amicitia
iocunda eſt huiuſmodi: ea vero quæ eſt ob vtilitatem non eſt talis, ergo amicitia iocunda potius, &
magis eſt appellanda amicitia, quàm ea quę eſt ob vtilitatem, vt patet in textu, quȯd homines quę/
rentes iocunditatem volunt amicos iocundos, ſed oportet vt habeãt bonos dicit philoſophus, quia
ijs omnia inerunt quę ſunt in amicis bona. A T hominum ij qui ſunt.}Hæc eſt tertia pars huius 42
capituli, in qua philoſophus determinat de amicis diſtributis: qui ad diuerſa officia deputãtur reſpe
ctu vnius amici, & affert hanc ſententiam, quod ij qui ſunt in magiſtratu, & poteſtate conſtituti di/
uiſis vtuntur amicis, ideſt alijs ad voluptatem, alijs ad vtilitatem, & non vtuntur amicis ſimul vtili
bus, & iocundis quia non vtuntur bonis & ſtudioſis. quare diuiſis & diſtinctis vtuntur, & probatur
eo medio, amici qui ſunt ſimpliciter iocũdi, & vtiles ſimul ſunt boni ſimpliciter & abſolute, at ij qui
ſunt in poteſtatibus conſtituti non vtuntur bonis ſimpliciter & abſolute, ergo nõ eiſdem ſimul vtun
tur iocũdis atque vtilibus, ſed alijs ad voluptatem vt facetis, alijs ad vtilitatem aptis. non enim hęc
duo facile coniunguntur cũ ſint per accidens. ſed ſiquis diceret quȯd ij qui ſunt in poteſtatibus con
ſtituti poſſunt vti amicis bonis & ſtudioſis, qui vt dictum eſt ſupra erunt ſimul, & ſimpliciter vtiles,
& iocundi & non erit verum quod tu dicis, ȯ Ariſtoteles quod in poteſtatibus cõſtituti vtantur ami
cis diuiſis ad diuerſa officia: reſpondet phs quod verũ eſt amicũ bonũ, & ſtudioſum eſſe ſimul iocun/
dum, & vtilem vt dictũ eſt. verũ quȯd talis vir non fit amicus homini excellenti poteſtate non quod
non poſſit fieri, ſed raro fit, & affert rationem, quia amicitia debet eſſe in menſura, & æqualitate, ſed
principes & homines in poteſtatibus conſtituti cũ excellant ijs qui ſunt inferioris dignitatis ſeu po/
tentiæ non habebunt ęqualitatẽ niſi virtute bonorum compulſi ſe declinent, & æquent ſe bonis ſm
proportionalitatem quandã, & ſimilitudinẽ ratiõis, vt quantum ipſe in poteſtate conſtitutus digni/
tate excedit tãtũ ſe virtute ſuperari cognoſcat, & ſic adęquationẽ quãdã fieri patiatur, quã raro ſolẽt
principes, & homines in poteſtatibus cõſtituti tolerare. H Æ igitur amicitię dictę.}Hęc eſt quarta
pars huius capituli, in qua phs concludẽdo oſtẽdit ſpẽs iſtas amicitiæ cõſiſtere in quadã ęqualitate, 43
& accõmodate poſuit hoc quia ſupra dixerat quȯd vir bonus, & ſtudioſus excellenti non fit amicus,
niſi fiat adæquatio quædã inter eos exquo videtur innuere quod in qualibet amicitia requiritur q̃dã
ęqualitas, & nunc ipſe declarat per ea quæ dicit quȯd eadem mutuo ſibi volunt, & viciſſim permu/
tant tales amici vt patet exemplis de amicis qui ſunt ob voluptatem, & de ijs qui ſunt ob vtilitatem.
nam de perfecta amicitia eſt manifeſtum. poſt hæc dicit philoſophus quȯd iſtę amicitiæ quæ ſunt
parum ſtabiles videntur eſſe amicitię ex vna parte propter ſimilitudinem quandam quam habent cũ
vera & perfecta amicitia, ex alia parte ob magnam diſſimilitudinem, & ob multas differentias, qui/
bus differunt ab amicitia bonorum quæ eſt ſm virtutem, non vidẽtur eſſe amicitię, & ſic videtur eas
excludere & exiſtimare non eſſe proprie amicitias, ſed quaſdã adumbratas imagines amicitię.

De amicitia in excellentia. Cap. VII,

ESt autem & alia ſpecies amicitiæ quæ in excellentia cõſiſtit: ut ami 44
citia patris ad filium, & omnino ſenioris ad iuniorem, uirique ad
uxorem, & principis omnis ad eos qui ipſi ſubijciuntur. atque hæ
inter ſeſe etiam differunt. Nõ eſt enim eadem amicitia parentibus
ad liberos: & principibus ad ſubditos. nec patri ad filium, & filio ad patrem.

nec

nec uiro ad uxorem,& uxori ad uirum diuerſa enim eſt uniuſcuiuſque horum
uirtus ac opus. Diuerſa etiam ſunt & ea propter quæ amant. diuerſæ igitur &
45 amationes & amicitiæ. Atque eadem quidem utrique ab altero nec fiunt, nec
ſunt quærenda. Sed cum liberi quidem ea parentibus tribuunt quæ tribuen-
da ſunt genitoribus, parentes autem filijs quæ natis tribui debent: ſtabilis ta-
lium & bona eſt amicitia. Oportet autem & amationem omnibus in amici-
tijs quæ in excellentia conſiſtunt comparatione fieri rationum. Magis enim
amari præſtabiliorem, utiliorem ue: q̄ amare oportet. & cæterorū unūquēq;
ſimiliter. Nam cum amatio fit pro dignitate: tunc fit aliquo modo æqualitas.
quod quidem amicitiæ eſſe uidetur. Aequale autē in iuſtis & in amicitia, non
46 ſimiliter ſeſe habere uidetur. Eſt enim iuſtis quidem æquale primo, quod eſt
pro dignitate: ſecundo quod eſt in quantitate. In amicitia autē id quidē quod
eſt in quantitate, primo. id autem quod eſt pro dignitate, ſecundo. conſtat au
tem: ſi in uirtute uel uitio, uel diuitijs, uel in aliqua alia re, magna diſtātia fiat.
non enim ulterius ſunt amici: nec dignum putant ſe eſſe amicos. Maxime au-
tē hoc eſt manifeſtum in ipſis dijs immortalibus. hoc nanque plurimum bo-
nis omnibus antecellunt. Conſtat autē & in regibus: nec enim his ſe eſſe ami-
cos dignum ij putant: qui ſunt longe inferiores. nec item optimis uiris aut ſa-
47 pientiſſimis: ij qui nullius ſunt pretij. Exacta igitur in talibus non eſt defini-
tio quouſque ſint amici. multis enim ablatis adhuc amicitia manet. quòd ſi ni-
48 mis fuerint ſeparati (ut a deo) non permanet. Vnde & dubitatur ſi amici ue-
lint amicis ea bonorū quæ maxima ſunt, ut deos eſſe: non enim ulterius erunt
ipſis amici quare nec bona. amici nanque bona ſunt ſuis amicis. Quod ſi bene
ſit dictum, amicū amico bona illius gratia uelle: manere oportet, qualiſcunq;
ſit ille. homini aūt uolet maxima bona ineſſe: & fortaſſe non omnia ſibi enim
ipſi maxime quiſque uult ipſa bona,

COMMEN.

44 Est autem & alia ſpecies amicitiæ quæ.]Hic eſt ſecūdus tractatus huius octaui libri, in quo philoſophus poſtea q̄ declarauit ſpecies amicitię conſiderando eas ſecundum quòd in ęqualitate conſiſtunt: nunc conſiderat de amicitijs quæ fiunt inter homines inęquales, & in excellētia conſiſtunt. diuiditur aūt hic tractatus in ſex capitula quæ ſuis locis patebunt: primū capitulū diuiditur in tres partes. in prima affert intentionē ſuam oſtendendo alias eſſe amicitias præter enumeratas antea in primo tractatu. in ſecunda declarat quonā pacto poſſint conſeruari amicitię tales de quibus nunc loquitur. in tertia affert quandā dubitationē & eam ſoluit. in prima igitur p̄hs proponēdo intentionē, & ſententiā ſuā dicit, quòd eſt, & alia ſpecies amicitiæ quæ dicitur conſiſtere in excellentia nō quòd vterq; pariter excellat, ſed vt vnus amicus excellat alterum ita quòd termini ſint inęquales, & affert tales amicitias ſicut eſt patris ad filium, viri ad vxorem, & hmōi. & hę omnes cōſiſtunt in excellentia, quia alter terminus alterum excellit, & oſtenduntur in hac parte tres cōcluſiones. prima eſt quod hę amicitiæ q̄ ſunt inter perſonas inęquales differunt ſpē ab illis ſupra enumeratis, qa illę conſiſtunt in ęqualitate, iſtæ in excellētia vt videbimus, & hanc primam concluſionē nō probat, quia de ſe patet. ſecūda cōcluſio eſt quòd hę amicitię q̄ conſiſtunt in excellentia vno mō inter ſe vt amicitia patris ad filiū differt ſpē ab amicitia, quæ eſt viri ad vxorem, & ſic de alijs. tertia cōcluſio eſt quòd hæ amicitiæ q̄ cōſiſtunt in excellentia, & in imparitate perſonarū differūt alio mō inter ſe vt amicitia patris ad filiū, ab ea amicitia quæ eſt filij ad patrem, & omnino amicitia ſuperioris ad inferiorē ab ea q̄ eſt inferioris ad ſuperiorē. & has duas cōcluſiōes vltimas probat p̄hs ſimul & primū hoc pacto: quorū virtutes, & opera atq; officia ſunt diſtincta ſpē, corū amicitię differunt ſpē, ſed eorū qui ſunt ſuperiores excellentia, & eorū qui ſunt inferiores opera virtutes atq; officia ſunt diſtincta ſpē, ergo & eorū

amicitiæ differũt ſpecie:patet ratio.aliud enim eſt officiũ patris ad filium,& aliud regis ad ſubditos,
& aliud viri ad vxorem,& item aliud patris ad filiũ,& aliud filij ad patrem , & ſic de alijs dici poteſt,
alia ratione, idem probare poſſumus hoc pacto , eor um amicitiæ qui amant propter diuerſa ſpecie
ſunt diſtinctę ſpecie: ſed excellentes & inferiores amant propter diuerſa ſpecie,ergo eorum amicitiæ
erunt diſtinctę ſpecie.patet ratio diſcurrendo per ſingulas amicitias tales.nã alia ratione,& ob aliud
pater amat filium quàm princeps ſubditos,& vir vxorem,& alia item ratione,& propter aliud pater
amat filium,quàm filius patrem,& ſic de alijs. ATQVE vtrique quidem non eadem. Hæc eſt ſe 45
cunda pars huius capituli,in qua philoſophus oſtendit quonam pacto amicitiæ iſtę quæ dicuntur
conſiſtere in excellentia,durare & permanere poſſint.quod non fecit in ijs amicitijs ſupradictis quæ
conſiſtunt in ipſa ęqualitate,quia ibi ſi ſeruetur ęqualitas facilius conſeruari poſſunt,hic autem vbi
eſt tanta diſtantia ſeruari poſſunt difficilius,quare inęqualitas quę eſt in iſtis redigenda eſt ad æqua
litatem quandam ſi debeat conſeruari , & conſtare amicitia.probatur ſi omnis amicitia conſiſtit , &
conſeruatur æqualitate,profecto,& ea amicitia quæ dicitur eſſe in excellentia,conſiſtet,& conſerua
bitur æqualitate.At primum eſt ergo & ſecundum , conſequentia probatur ſiue coniunctum , nam
id quod competit omni amicitiæ competit etiam alicui amicitiæ vt iſti quam nunc affert,at om
ni amicitiæ competit æqualitas ergo & iſti,ſed duplex eſt æqualitas vt ad noſtrum propoſitum ſpe
ctat,aut quantitatis,aut ratiõis,iſtæ igitur amicitiæ ſecundum excellentiam dictæ non poſſunt cõ
ſeruari æqualitate quantitatis , ideſt ſecundum arithmeticam proportionalitatem vt ita loquar,
quia alter eſt ſuperior altero dignitate & conditione vitę,ergo ſeruari poterunt æqualitate rationis,
ideſt ſecundum geometricam proportionalitatem,& ſimilitudinem rationis,vbi attenditur condi
tio perſonarum vt alibi dictum eſt.meliori enim & præſtantiori plus debet tribui , & ideo melior,&
præſtabilior plus amari debet ab minus præſtanti quàm econtra.dubitaret quiſpiam,quia hoc non
videtur verum.nam pater eſt excellentior filio inquantum eſt pater , & tamen magis diligit filium
quàm filius patrem vt experientia patet.dicendum quod ſententia philoſophi non eſt intelligenda
ſimpliciter,ſed amari hoc pacto,ideſt coli & haberi in reuerentia ſicut præſtabilior haberi debet ab
eo qui eſt inferior. ÆQVALE autem in iuſtis ac amicitia. Dictum eſt antea amicitiam conſta 46
re æqualitate.hoc etiam dictum fuit antea de iuſtitia,nunc igitur dicit philoſophus quod non ſimi
li modo eſt in vtriſque,& vt intelligatur differentia.notandum quòd vt antea percepimus,quædam
iuſtitia conſiſtit in æqualitate ſecundum ſimilitudinem rationis geometricam,& hæc eſt iuſtitia di
ſtributiua,quædam in ęqualitate quantitatis ſecundum ſimilitudinem rationis arithmeticam , &
hæc eſt iuſtitia commutatiua.verum cum iuſtitia diſtributiua ſit rerum publicarum,& pertineat ad
gubernationem optimatum vbi attenditur virtus , & merita perſonarum,videtur eſſe præſtantior
quàm commutatiua,& primo loco,& gradu dignitatis collocanda , quare principalior erit iuſtitia
quæ conſiſtit in ęqualitate ſecundum ſimilitudinem rationis geometricam quàm illa quæ conſiſtit
in æqualitate quãtitatis.in amicitia fit econtra,quia principalior eſt amicitia quę conſiſtit in ęqua
litate quantitatis vbi erit commutatio ęqua,& par pari refertur,quàm ea quæ conſiſtit in ęqualita
te ſecundum ſimilitudinem rationis geometricam, vbi attenditur excellentia perſonarum,& hę ſunt
amicitię de quibus nunc philoſophus loquitur.dicit igitur philoſophus quòd ęquale in iuſtis , &
amicitia diuerſo modo ſe habet , quia in iuſtitia primo , & principaliore loco attenditur æqualitas
ſecundũ ſimilitudinẽ rationis,vbi conſideratur dignitas,ſecundario vero & ſecundo loco æqualitas
quantitatis,vbi non habetur ratio perſonarum . in amicitia fit econtra quia primo & principalio
re loco attenditur æqualitas quantitatis vbi par pari refertur,& mutua beniuolentia . ſecundo loco
attenditur dignitas , & ęqualitas ſecundum ſimilitudinem rationis vt ſunt amicitiæ iſtę quæ fiunt
inter ſuperiores,& inferiores perſonas adeo vt vix conſtare poſſint,& non cõſtarent niſi fieret adęqua
tio quædam ſecundum ſimilitudinem rationis,quare pro tanto dicuntur eſſe & conſeruari amicitię
illę:pro quãto ęqualitas quędam fit in illis.ex quo patet quòd amicitię q̃ ſunt inter perſonas ęqua
les ſunt principaliores amicitię,quia habent ęqualitatẽ quantitatis,& ex cõſequenti quanto minor
fit diſtantia,tanto eſt amicitia firmior,& magis propria,& quãto magis diſcedit ab ęqualitate quã
titatis tanto eſt debilior,adeo vt ĩ magna diãſtia non poſſit fieri amicitia,& hoc probat pĩs tribus
exemplis.vnũ eſt vt dei vel ſubſtantiarũ ſeparatarum ad homines qui tantum pręſtant nobis,vt in
ter ipſas,& nos non cadat amicitia proprie.ſecundum exemplum eſt regum erga eos qui ipſis ſubij
ciuntur.tales.n.non audent dicere ſe eſſe amicos regibus,& tertium exemplum eſt optimorum,& ſa
pientiſſimorũ hominum,quibus ij qui ſunt ignari & à virtute alieni nõ audent affirmare ſe eſſe ami
cos proprie,quia in tãta diſtãtia nõ videtur fieri aut ſeruari poſſe amicitia,ex quo colligitur quod cũ
in magna diſtãtia,& inęqualitate nõ poſſit cõſiſtere amicitia,quãto maior erit ęqualitas,& ęqualiũ
perſonarum : tanto firmior & magis propria erit amicitia , & in his primum locum tenet ęqualitas
quantitatis vt patet,in iuſtitia vero ecõtra vt vidimus. IN talibus igitur non eſt. Videtur ſolue 47.
re vnam

te vnam obiectionem philoſophus, poſſet enim quis dicere ſi magna diſtantia amicitiam diſſoluit, fieri poteſt vt alter amicorum fiat dignior, & incipiat excedere alterum, & ſucceſſiue excedat, quęrendum eſt quis terminus dandus ſit excellentię vt non diſſoluatur amicitia, & quouſque ſeruatur. nam cum alter incipit excellere videtur deſtrui æqualitas quantitatis, poſtea vero cum multũ maximeq; excellit videtur etiam deſtitui ęqualitas rationis quę fit ſecundũ dignitatẽ. ad hoc dicit philoſophus ꝙ non dantur neq; dari poſſunt cancelli & fines determinati, ſed ſufficit quòd multis allatis ab altero, & additis alteri vel quę ſunt in altero adhuc in huiuſmodi excellentia ſeruari poteſt amicitia, ſed ſi maxima & longiſſima ſit diſtantia vt dei ad hominẽ, tunc non poteſt conſtare amicitia de qua loquimur.

48 VNDE & dubitatur ſi amici velint. ℞ Hæc eſt tertia pars huius capituli, in qua mouet, & ſoluit vnam dubitationem philoſophus talem quæ videtur oriri ex ſupradictis, quia dixit amicitiã diſſolui ſi alter amicorum vehementer alterum excedat, hoc videtur eſſe contra id quod dictum eſt amicum optare bonum amico. dubitatur ergo vtrum illa ſententia ſit vera, ſcilicet vt amici velint amicis maxima bona, nam ſi ita ſit videntur exoptare diſſolutionem amicitię quę fit per ſuperexcellentiam quandam, ſed hoc eſt abſurdum, quòd amicus exoptet amittere amicum ſuum. ex altera parte dictum eſt amicum exoptare amico ſuo maxima bona, quid ergo dicendum eſt? hanc dubitationem ſoluit philoſophus duobus modis. primo modo quòd verum eſt id quod antea dictum eſt. amicum amico bona expetere: non tamen propter hoc exoptare debet ſummum illum exceſſum longiſſimamq; diſtantiam, ſed bona huiuſmodi vt non deſtruant amicitiam, & bona quæ pertinent ad naturam humanam vt manere poſſit amicus, & ſeruari amicitia quo ad fieri poteſt. ſecunda ſolutio eſt quòd amicus vult bona amico non tamen omnia, ſed ea quæ cõpetunt humanæ naturę, deinde dicit quòd primo ſibi quiſq; exoptat bona deinde amico, quia non videtur æquũ vt exoptet amico bona, q; ſibi ſint detrimento, & cauſa vt amittat amicitiam, ſed quiſq; primo ſibi vult bona, deinde etiã amico, & ſic ſeruari poſſe videtur amicitia inter eos.

Quod amicitia magis conſiſtat in amare q̃ amari. Cap. VIII.

49 PLeriq; autem ob ambitionẽ, magis amari q̃ amare uelle uidentur. Quapropter pleriq; amant ipſos adulatores. adulator.n. inferior eſt amicus, aut fingit ſe talem, & magis amare q̃ amari. Amari aũt propinquũ huic eſſe uidetur, affici inquã honore. quod quidẽ pleriq; affectant. Non per ſe autem ſed per accidens uidẽtur honorem expetere.

50 Nam plerique gaudent, cum honorantur ab ijs qui ſunt in poteſtatibus propter ſpem. putant enim ſe ſi quo indigeant, id ab illis impetraturos. gaudent igitur ipſo honore, ut ſigno beneficij ſuſcipiendi. Qui autem appetunt à bonis uiris atque ſcientibus honorari, confirmare opinionem eam quam ipſi habent de ſe affectant. gaudent igitur, quia ſunt boni, credẽtes eorum iudicio qui id dicunt. Amati autem per ſe gaudent. quapropter præſtabilius ipſum eſſe, quam honorari uidebitur: & amicitia expetenda per ſeipſam eſſe. Videtur

51 autem magis in exhibendo amorem: quàm in ſuſcipiendo conſiſtere. Argumento ſunt matres, amando gaudentes. Nonnullæ nanque ſuos tollendos, filios dant: & amant quidem ſcientes. ut amentur autem ab illis non quęrunt. ſi utrunque fieri nequeat. ſed ſatis ipſis eſſe uidetur ſi in proſperitate uident illos eſſe conſtitutos. Amant que illos: etſi illi non poſſunt ob ignorationem ea quæ ſunt exhibenda retribuere matri. Cum igitur amicitia magis in amando conſiſtat, & laudentur qui amant amicos: uirtus amicorum uidetur eſſe amare. Quare in quibus hoc fit pro dignitate: ij ſtabiles ſunt amici, & amici-

52 tia talium eſt ſtabilita. hoc autẽ modo & qui ſunt inæquales, maxime fuerint amici. æquales enim fieri poſſunt. æqualitas autem & ſimilitudo eſt amicitia. Et maxime quidem eorum ſimilitudo qui ſimiles ſunt uirtute. Nam cum ſtabiles per ſeipſos ſint, & tales inter ſe ſunt. & neque indigent prauis, neque ta-

lia ſubminiſtrant: quin potius etiam prohibent. Eſt enim bonorum homi-
num neque ipſos delinquere, neque amicos permittere praua ſubminiſtrare.
Praui autem ſtabilitatem quidem non habent: quippe cum neque ſibiipſis ſi-
miles perſeuerent. breui uero tempore fiunt amici: ſua gaudentes mutuo pra-
uitate. Vtiles autem & iucundi permanent magis. permanent enim quouſque
uoluptates aut commoda ſibi mutuo præſtant. Ex contrarijs autem maxime 53
uidetur ea fieri amicitia quæ ob utilitatem efficitur. Nam fit amicus pauper di
uiti, ac indoctus ſcienti. Cuius enim quis indiget: id affectans aliud affert. pro
ipſo. huc trahere quiſpiam & amatorem ac adamatum: & pulchrum ac turpē
poteſt. Quapropter & amatores ridiculi uidentur interdum: indignum eſſe
cenſentes perinde amari ut amant. At ſi ſimiliter quidem amabiles ſint: aman
di ſint fortaſſe ut cenſetur. ſi uero nihil amabilis habeant, ridiculum eſt profe-
cto: ſeſe ut amant amari oportere cenſere. Fortaſſe autem neque contrarium
per ſe contrarium appetit: ſed per accidēs. appetitio uero, ipſius eſt medij. hoc
enim eſt bonum. ueluti ſicco: non ut humidum fiat, ſed ut accedat ad mediū, &
calido, & cæteris ſimili modo. Sed hæc quidem miſſa faciamus. non enim ad
hunc locum accommodantur.

COMMEN.

PLERIQVE autem ob ambitionem magis amari. Hoc eſt ſecundum capitulum huius tra 49
ctatus: in quo philoſophus poſtea quàm declarauit quomodo amicitia, æqualitate ſeruatur,
& ſoluit quaſdam dubitationes, nunc oſtendit quòmodo amare, & amari ſe habent ad amicitiam,
nam in amicitia eſt amor actiuus vt ita loquar, & paſſiuus de quibus fieri conſideratio debet. diuidi-
tur autem hoc capitulum in tres partes quæ ſuis locis declarabūtur. in prima autem parte vult com-
parare inter ſe amari & honorari, ſed dicit in primis quod nonnulli quærunt potius amari quàm
amare propter ambitionem, & oſtendit hoc quodam ſigno adulatorum, quos illi qui amant volunt
magis amari quàm amare, & plerique homines ſunt huiuſmodi, ergo plerique magis amari volunt
quàm amare. ſecundario probat ex eo, quia amari videtur eſſe propinquum ipſi honorari, ſed pleriq;
propter ambitionē expetunt honorari ergo amari. ATQVE non per ſe honorem, Comparat 50
nunc phs iſta duo inter ſe, ſcilicet amari & honorari, & oſtendit quòd pſtabilius eſt amari. illud quod
per ſe experitur eſt præſtabilius quòd expetitur per accidens, ſed amari per ſe, honorari autē per acci-
dens expetitur, ergo amari eſt præſtabilius quam honorari. maior eſt nota, minor declaratur à philo-
ſopho, quia omnes qui cupiunt honorari expetunt id ob aliqd aliud, ſi à principibus, & ijs qui ſunt
in poteſtatibus conſtituti propter vtilitatē expetere videntur, ſin vero à bonis & ſapientibus, expetūt
id quaſi teſtimoniū quoddā, & iudiciū quo confirmare gaudent opinionē quā de ſe habent, & de vir-
tute ſua, & gaudent tali honore propter aliud. i. vt euadant certiores de ſua virtute, vnde in primo ho
norem ſequi videntur vt ſe bonos ſtudioſosq; eſſe credant. itaq; à ſapientibus, & apud illos qui ipſos
cognoſcunt, & ob virtutem honoribus affici quærunt, ſed amari gaudent per ſe vt dicit phs, quare
cōcluditur quòd amari ſit præſtabilius quā honorari, & ipſa ergo amicitia pręſtabilior omnino quā
honor. AT qui videtur ipſa amicitia magis. Hæc eſt ſecunda pars huius capituli, in qua primo 51
comparat amare, & amari inter ſe. i. amorem actiuū & paſſiuum: quorū vterq; pertinet ad amicitiā,
deinde oſtendit quomodo conſeruatur amicitia amore actiuo, probat igitur quòd amicitia conſiſtit
magis in exhibendo, q̄ in ſuſcipiendo amorē duabus rationibus, primū ex ſigno quodā, quia matres
amant & gaudent ipſę amare, & non quærunt amari ab illis, ex quo apparet ex ordine quodā naturę
quòd amicitia magis conſiſtit in exhibendo amorē q̄ in ſuſcipiendo. Præterea in eo magis conſiſtit
virtus amicitiæ in quo hoies magis laudantur, ſed in amādo magis laudātur q̄ in ſuſcipiendo amo-
rem, ergo in amando magis conſiſtit virtus amicitię q̄ in ſuſcipiendo amorem, patet ratio quia eos
qui amāt ſuos amicos laudare ſolemus, & beniuolos appellare, & cętera. notandū quod ſecūda ratio
phi videtur eſſe probabilior quā prima. nā illud exemplum de amore matrū erga filios non videtur
competere amicitię proprie dictę, cum illa ſit beniuolentia mutua. & cętera. ſed beniuolētia matrum
eſt naturalis, hæc autem ex electione, & merito laudatur vt dicit philoſophus. notandum præterea
quod

quod amicitia eſt habitus,ſed ab habitu prodit operatio,quòd ſiquid accidat habitui reſpectu ſuſci
pientis illud non erit operatio talis habitus,& cuiuſcunq; habitus virtus conſiſtit potius in actiōe,
q̃ in paſſione:ergo laus,& virtus amicitię magis in amare q̃ in amari cōſiſtet. Itē amare eſt in poteſta
te & arbitrio noſtro:amari autem non eſt in nobis,ergo pręſtabilius eſt amare quàm amari,& in illo
52 magis conſiſtit amicitia. QVARE in quibus id fit. ⁊Declarat philoſophus quo pacto conſerua/
tur amicitia per actū amandi,& ponit quatuor cōcluſiones probādas.prima eſt quod illi qui amāt
vt decet,& vt dignitas poſtulat ſeruāt ęqualitatē,ij ſunt ſtabiles & permanentes amici,probatur, hi
qui ſeruant ęqualitatem in amicitia ſunt ſtabiles & firmi amici,ſed hi qui amant vt dignitas poſtu/
lat ſunt hmōi ergo qui amāt vt dignitas poſtulat ſunt ſtabiles & firmi amici.patet ratio ex verbis phī
in textu.nam quando perſona excedit perſonam ibi eſt inæqualitas,quæ eſt redigenda ad ęqualitatē
amando ſm ſimilitudinē rationis,& vt dignitas poſtulat.ſecunda concluſio.ij qui ſunt ſimiles in vir
tute per ſe ſunt ſtabiles & firmi amici,ſed boni ſunt ſimiles virtute ergo per ſe,& de ſe ſunt ſtabiles &
firmi amici.tertia concluſio.ij qui ſunt diſcordes inter ſe ſunt parum ſtabiles & permanentes amici,
ſed vitioſi & praui ſunt huiuſmodi ergo vitioſi,& praui ſunt parū ſtabiles & permanētes amici.quar
ta concluſio,ij qui amant aliquid quod videtur amandum q̃uis ſimpliciter non ſit,magis ſunt con/
ſtantes amici quàm homines praui,ſed qui contrahunt amicitiam ob vtilitatem,aut iocunditatem
ſunt tales,ergo ſunt magis firmi & conſtantes amici,quàm praui homines.nam tādiu manere viden
tur amici quādiu mutua compenſatio iocunditatis vel vtilitatis manet,& ij videntur quoquo mo/
do eſſe medij inter prauos,& bonos amicos,quia minus durant,quàm amici boni, & magis quàm
53 praui homines,& quam illi qui ob aliquam turpitudinem fiunt amici. AT vero ex contrarijs ma/
xime. ⁊ Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua docet quo pacto fieri amicitia poteſt ex oppoſitis
terminis, & ſic videtur aliqua ex parte accōmodare propoſito ſuo ſententiam eorum qui dicebant ꝙ
amicitia conſtabat contrarietate, & quòd contrarietas erat cauſa amicitiæ,vt quod terra ſicca amat
imbrem,& reliqua.philoſophus igitur oſtendit quòd amicitia quoquo modo fit ex oppoſitis vt in/
ter pauperem & diuitem,& doctum,& indoctum,tales enim amici videntur oppoſiti:tamē fit quan
doque inter hos amicitia quædam,& ea præcipue quæ eſt ob vtilitatem, minus autem illa quæ eſt
ob voluptatē,quæ fit quoquo modo inter amantem,& amatum,& turpem, & pulchrum licet non
ſit appellanda amicitia,poſt hæc infert vnum obortum ſiue correlarium ex dictis quòd amatores ri/
diculi videntur interdum ſi expetunt amari ſicut & amant.& reliqua quæ patent in textu. ſic igitur
contrarietas quoquo modo locum habet in ijs amicitijs quę tamen non ſunt dicendę amicitię, at
in amicitia bonorum vbi ſumma concordia eſt,& morum ſimilitudo contrarietas locum habere nō
poteſt vt eſt manifeſtum.fortaſſe autem neq; contrarium,ſoluit tacitam obiectionem philoſophus,
quia dixit quandam amicitiam aliquo modo conſtare ex contrarijs,ſed cum amicitia conſtet inter
duos quorum alter amat, & appetit contrarium ſuum,ergo videbitur quòd aliquid appetat corru/
ptionem ſui ipſius.nam contraria ſeſe mutuo corrumpunt, vnde ſi ſiccum appetit humidum vide/
tur appetere corruptionem ſui cum non poſſit idem eſſe ſimul ſiccum & humidum.hoc autem vide/
tur abſurdum quòd aliquid appetat corruptionem ſui,quare nō videtur fieri poſſe vt aliquo modo
vlla amicitia conſtet ex contrarijs.ad hāc obiectionem reſpondet philoſophus,ex qua reſponſione ēt
patet quid ſit priſcis dicendū cum contrariū ſuum contrariū appetere aiunt.dicit.n.phs quòd con/
trarium non appetit contrariū ſimpliciter & per ſe,ſed per accidens,& talis appetitio re vera eſt cupi/
ditas medij vel appetitio medij vt vnum contrariū redigatur ad mediocritatē quod videtur ſibi eſſe
congruū vt ſicco,non vt fiat humidū ſibi eſt expetendum per ſe ſed vt ad medium redigatur, ſed hæc
conſideratio,dicit phs,ſicut etiam dixit in principio libri tranſgreditur fines huius ſcientiæ moralis,
nam pertinet ad ſcientiam naturalem,& ideo eſt omittenda.

De ciuili amicitia. Cap. IX.

54 VIdetur autem amicitia,& iuſtū(ut in principio diximus)circa ea/
dem & in eiſdem eſſe.in omni nāq; ſocietate iuſtū aliquod,& ami
citia eſſe uidetur. Itaq; ut amicos appellant:ſimul nauigātes,& cō/
militōes,& cæteros ſimiliter ſocios.atq; quatenus cōicant eatenus
eſt amicitia,& iuſtū.n.eodē modo. Et prouerbiū recte,ea quę ſunt amicorum,
cōia dicit eſſe. Amicitia nanq; in cōmunicatione,ſocietateq; conſiſtit. Atque
fratribus quidē ſodalibusq; cuncta cōmunia ſunt,cæteris autem definita. &
& alijs plura,alijs pauciora. & amicitiarum enim aliæ magis,aliæ minus ami/

citię ſunt. Differunt autem & iuſta. non enim eadem ſunt parentibus ad filios
& fratribus inter ſe: neque ſodalibus atque ciuibus, & in cæteris ſimiliter ami
citijs. diuerſa igitur ſunt & iuſta ad horum ſingulos. Et incrementa ſuſcipiũt, 56
quod ſunt ad magis amicos. eſt enim grauius, ſodali quàm ciui pecuniam au-
ferre, & fratri quàm extraneo opem non ferre: & patrem quàm quẽuis alium
pulſare. creſcit autem & iuſtum cum amicitia ſimul: quippe cum ſint in eiſdẽ,
& æque ſeſe extendant. At uero ſocietates omnes: ſimiles ſunt partibus ſocie- 57
tatis ciuilis. Nam ob utilitatem aliquam conueniunt homines: & aliquid eo-
rum conſequuntur, quæ ad uitam conferunt. Ciuilis quoque ſocietas, condu-
centis ab initio conſtitui gratia, permanereq́ uidetur, hoc enim & latores le-
gum coniectant: & iuſtum id inquiunt eſſe, quod publice prodeſt. Cæterę igi
tur ſocietates per partes utilitatem appetunt. nautæ quidem eam quæ ex naui-
gatione prouenit, acquiſitionem inquam pecuniarum aut aliquid tale: milites
autem eam quæ fit ex bello, ſiue pecuniam, ſiue uictoriam, ſiue ciuitatem affe-
ctent. eodem modo contribulesq́ & populares. Nonnullæ autem ſocietates
gratia uoluptatis conſtare uidentur. ut eorum qui ſimul choros exercẽt, aliaq́
ſimilia: & eorum qui pecunias conferunt ad conuiuia ſibi parãda, hæ nanque
ſacrificij, conuictusq́ cauſa fiunt. Omnes autem hæ ſub ciuili ſocietate eſſe ui- 58
dentur. Non enim præſens commodum ciuilis affectat: ſed ad omnem uitam.
Atque ſacrificia & cœtus circa hæc faciũt, honorem dijs tribuẽtes: & ſibijpſis
requiem pręſtantes cũ uoluptate. Vetuſta nanque ſacrificia, conuentusq́ poſt
frugum fieri perceptionem (ut primitiæ) uidentur. hoc enim in tempore ma-
xime otio indulgebant. Societates igitur uniuerſæ, partes ciuilis eſſe uidentur.
tales autem amicitiæ: tales ſocietates ſequuntur.

COMMEN.

VIDETVR autem amicitia & iuſtum. ꝧ Hoc eſt tertium capitulum huius tractatus, in quo 54
philoſophus poſtea q̃ declarauit partes amicitiæ q̃ conſiſtunt in excellentia, & q̃uo amare, &
amari ſe habent ad ipſam amicitiam, & ſoluit obiectiones nonnullas vt vidimus, nunc conſiderat &
declarat quomodo amicitia ipſa conſiſtit in ſocietate. diuiditur autem hoc capitulum in duas par-
tes. in prima facit quod dictum eſt. ſ. oſtendit quo pacto amicitia conſiſtit in ſocietate. in ſecunda de-
clarat omnes ſocietates eſſe ſimiles ſocietati ciuili, & ad eam redigi tanq̃ partes ad totum. in prima
igitur parte ſm ſententiam expoſitorum probat quòd omnis amicitia conſiſtit in ſocietate hoc mo-
do: omnis iuſtitia & iuſtum conſiſtit in ſocietate, ſed omnis amicitia conſiſtit quodãmodo in ijs in
quibus conſiſtit iuſtum, ergo omnis amicitia conſiſtit in ſocietate. probat etiam idẽ alia ratiõe ſum-
pta ex modo loquendi. nam homines appellant, ſuos ſocios in aliqua re agenda appellant dico ami-
cos vt cõmilitones ſeſe amicos appellant, ſimiliter & nautę, hoc aũt eſt iudicium quòd amicitia con
ſiſtit in ſocietate, & quo magis eſt ſocietas eo magis videtur eſſe iuſtitia, & iuſtum & amicitia. oſten-
dit etiam idem cõmuni prouerbio quo dicitur quòd ea quæ ſunt amicorũ ſunt cõmunia, quod non
eſſet niſi amicitia conſiſteret in ſocietate & cõmunitate, hanc partem expoſitores introducunt eo pa-
cto quo diximus, & quãuis rationes ſint verę, tamen non ſunt fortaſſe ad intentionem philoſophi,
quia mea ſententia philoſophus potius probat quòd amicitia, & iuſtum circa idem verſantur, & in
eodem conſiſtunt vt per hoc concludat quod amicitia quædam eſt etiam ciuilis ſicut iuſtitia, & pro-
bat in primis quòd amicitia, & iuſtum verſantur circa eadem, & in eiſdem conſiſtunt hoc pacto, ea q̃
conſiſtunt in ſocietate circa eadem verſantur, & in eiſdem conſiſtunt, ſed amicitia & iuſtum cõſiſtũt
in ſocietate, ergo amicitia, & iuſtum circa eadem verſantur & in eiſdem conſiſtunt, minorem autem
qua dicitur amicitiam, & iuſtum conſiſtere in ſocietate probat rationibus ſupra allatis, & prouerbio
illo cõmuni, & exemplis illis vt vidimus. DIFFERVNT autem & ipſa. ꝧ Probat nunc pħs quod 55
iuſta differunt, & hoc probat exemplis: quia aliud eſt iuſtum patris ad filium, & aliud inter fratres, &

ſic de

ſic de alijs, quòd ſi iuſta ſint diuerſa, & amicitię erunt diuerſæ. ex quo probari videtur quòd iuſtitia,
& iuſtum verſantur circa eadem, nos autem introducere poſſumus quòd hæc ſit probatio illius mi-
noris ſupradictę, & quod amicitia, & iuſtum conſiſtit in ſocietate, quia amicitia, & iuſtũ variatur ra-
56 tione variarum ſocietatum vt patet exemplis patris ad filium, & ſic de alijs. DIVERSA igitur.}
Probat inſuper philoſophus quòd iuſta, & iniuſta non ſolum ſiunt varia in diuerſis amicitijs, & ſo-
cietatibus, ſed etiam incrementa ſuſcipiunt vt patet ex contrario, ſcilicet ab iniuſto, vel iniuria. nam
maiorem videtur facere iniuriam ſi filius pulſet patrem q̃ ſi extraneum, & ſicut eſt de iniuſto ita vi-
detur eſſe, & ſequi de iuſto, nos autem introducere poſſumus hanc partem quòd probetur iuſtum
verſari circa eadem circa quæ amicitia, & in ſocietate conſiſtere ex eo, quia ambo ſimiliter incremen-
ta, & decrementa ſuſcipiunt, & magis & minus ſunt iuſta, & amicitia ſecundum diuerſas ſocietates,
vt exemplis patris ad filium, & fratris ad fratrem, & ſimilium percipi poteſt, nam ſi contentio quæ-
dam, & comparatio fiat vt inquit Cicero quibus plurimum ſit officium tribuendum principes ſunt
patria & parentes, proximi liberi & cætera, quare hæc vt diximus gradus ſuſcipiunt, & incrementa
& decrementa ſecundum diuerſas ſocietates vt huiuſmodi exemplis patere poteſt. ATQVE ſocie
57 tates omnes ſimiles.} Hęc eſt ſecunda pars huius capituli, in qua philoſophus declarat omnes alias
ſocietates ſimiles eſſe partibus ſocietatis ciuilis, & ad eam reduci tanquam partes ad ſuum totum, &
primo oſtendit quomodo conueniunt, deinde in quo differunt. nam ſicut primo ſimiles, quia ſocie-
tates, & conuentiones omnes videntur reſpicere aliquod commodum, & vtilitatem aliquam, & idẽ
ſit in ſocietate ciuili. nam & legumlatores publicam vtilitatem reſpiciunt atque communem, alię
quoque ſocietates particulares ſimiles ſunt in eo quod vtilitatem commodumq́; affectant vt nau-
tarum, & militum ſocietas, & alię quas in textu aperte tangit philoſophus. ſunt autem nonnullæ
quæ conſtare videntur gratia voluptatis vt ſunt eorum qui ſimul exercent choros, & conuiuia, &
hęc fieri videntur gratia ſacrificij, & conuictus, ſed & ciuitates quoque ſolemnia faciunt ſacrificia, &
feſtos dies celebrant, verum ex altera parte ſocietas ciuilis, & iſtę particulares differunt, quia illę ver-
ſantur circa particulares vtilitates & commoda, ciuilis vero communem vtilitatem, & omnem non
58 autem partem quærit, & vt illę reducuntur tamen ad eam ſicut partes ad totum. OMNES autem
hę ſub ciuili.} Declarat philoſophus quòd omnes iſtę particulares ſocietates ſub ciuili collocari vi
dentur tanquam partes ſub toto, & excludendę ſunt prauę ſocietates vt coniurationes, & factioſorũ
hominum conuentiones, alię autem vt diximus ad ciuilem reduci videntur, probatur, omnis ſocie-
tas quæ eſt ob particularem vtilitatem collocari videtur ſub ea quæ eſt ob totam, ſed ſocietas ciuilis
eſt ob totam, & communem vtilitatem, alię vero particulares ob partem ergo alię particulares col-
locari videntur ſub ciuili ſocietate, & ad eam redigi tanquam partes ad totum. patet ratio, quia ſi-
cut ſe habent partes vtilitatis ad totam vtilitatem, ita ſocietates quæ ſunt circa partes vtilitatis ad
ſocietatem quæ complectitur totam, ſingulę autem ſocietates reſpiciunt proprias & particulares vti
litates vt exemplo nautarum, & commilitonum & ſimilium declarauit philoſophus, ciuilis vero nõ
præſentem, ſed perpetuam quo ad fieri poteſt, & cõmunem vtilitatem vitę humanæ affectat. quòd
ſiquis afferat ſocietates quæ fiunt ob iocunditatem iſte quoque partem quærere videntur, & propriã
non totam, & communem, ciuilis vero communem relaxationem quærere videtur, vnde priſci ſole-
bant ſacrificia, & cœtus inſtituere poſt collectionem fructuum, poſtea affert tanquam concluſionem
quòd omnes huiuſmodi ſocietates particulares ſunt partes ciuilis, & quod amicitię tales ſequuntur
ſocietates huiuſmodi. nam erit amicitia vbicũq; eſt ſocietas ſiue ob vtilitatem ſiue ob iocunditatem,
& erit quædam amicitia reſpectu totius, & cõis vtilitatis, & iocunditatis, & iſta erit ciuilis amicitia,
vnicuiq; noſtrum vt inquit Cicero cari ſunt parentes, cari ſunt liberi, propinqui, familiares, ſed oẽs
omnium charitates patria vna complexa eſt & reliqua.

De ſpeciebus reipublicæ. Cap. X.

59 REi autem publicæ, tres ſunt ſpecies: & totidem etiam tranſgreſſio-
nes & quaſi labes illarum. Et illę quidem ſunt: regnum, & optimo-
rum poteſtas, & tertia eſt ea, quæ è cenſibus fit. quam cenſu poteſta-
tem dicere, accommodatum uidetur. plurimi autem rempublicam
appellare conſueuerunt. Atque harum optima quidem eſt regnum, deterrima
60 uero cenſu poteſtas. Tranſgreſſio autem regni quidem tyrannis eſt. In utraq;
enim unus eſt princeps, ſed inter ſeſe plurimum differunt. Nam tyrãnus qui-
dem ſuum, rex autem eorum qui ab ipſo reguntur conſiderat commodũ. Non

eſt enim rex, niſi ſit ex ſeſe ſufficiens, & bonis omnibus antecellat. Talis autē nullius indiget rei: non ergo ſuas ipſe, ſed eorum qui reguntur utilitates conſiderat. qui nanque talis non eſt, ſorte potius quidā eſt princeps quàm rex. Tyrannis autem eſt contraria regno. ſuum nanque bonum ſequitur ipſe tyrannus. Quo magis patet ipſam eſſe peſſimam. peſſimū enim id eſt quod eſt contrarium optimo. fit autem in tyrannidem ex regno tranſgreſſio. Tyrannis. n. principatus eſt, prauitas eius, in quo unus eſt princeps. prauus autem rex: fit tyrannus. Ex optimatum uero poteſtate ad paucorum potentiam fit trāſgreſ 61
ſio: uitio principum qui res ciuitatis prēter dignitatem diſtribuunt, & cuncta bona ſibi uel plurima tribuunt: & magiſtratus ſemper eiſdē plurimi diuitias facientes. pauci igitur & praui pro optimis dominantur. Sed ex cenſu poteſta 62
te ad popularem fit tranſgreſſio poteſtatem. Sunt enim hæ finitimæ. nam & cenſu poteſtas, multitudinis eſſe ſolet: & pares ſunt omnes qui ſunt in cenſu. Minime uero prauum eſt popularis poteſtas. parum enim reipublicæ tranſgreditur ſpeciem. Res igitur publicæ hoc maxime modo mutantur. minima enim ſic atque facillima fit ipſarum migratio. Similitudines autem ipſarū & 63
quaſi exempla quiſpiam & in domibus accipere poteſt. Societas enim patris ad filios: regni præſefert effigiem. nati nanque patri ſunt curæ. hinc & Homerus Iouem patrem appellat. ipſum nanque regnum, imperium eſt ſuapte natura paternum. Patris autem apud Perſas imperium tyrannicū eſt. ſuis enim filijs utuntur ut ſeruis. Heri ēt ad ſeruos tyrannicum eſt. nam in ipſo utilitas agitur heri. atq; hoc quidē rectum eſſe uidetur: ſed Perſarum aberrat. diuerſorū enim diuerſa ſunt imperia. Viri autem & uxoris ſocietas: ſimilis optimatum poteſtati uidetur, pro dignitate nanque uir præſidet. & in ijs quæ uirū decēt: quæ uero uxori accommodantur, hæc illi tribuit. Quod ſi in omnibus uir dominetur: in paucorum poteſtatem mutatur. præter dignitatem enim hoc facit: & non ea ratione qua præſtabilior eſt. Interdum autem dominantur uxores: ob amplitudinem patrimonij. non igitur fiūt imperia ob uirtutem: ſed ob diuitias, & potentiam, perinde atque in paucorum fit poteſtate. fratrum uero ſocietas, ſimilis eſt cenſu poteſtati. ſunt enim pares, præter differentiam ætatis. Quocirca ſi multum ætatibus differant: non fraterna inter ipſos fit amici 64
tia. popularis autem poteſtas, in ijs maxime habitationibus eſt: quæ domino carent. Hic enim omnes ſunt æquales. & in quibus princeps eſt imbecillis: & unicuique ineſt poteſtas.

COMMEN.

REI autem ciuilis & publicæ tres ſunt ſpecies. ℈ Hoc eſt quartum capitulum huius tractatus, in quo philoſophus poſtea quàm declarauit amicitiam conſiſtere in ſocietate, & quòd amicitia & iuſtum circa eadem verſantur, & quòd ſingulę ſocietates ad ciuilem reducūtur tanquam partes ad totum, nunc diſtinguit ſocietatem ciuilem in ſpecies ſuas atque eas declarat, & ſimilitudine ipſarum declarare etiam videtur ſocietates rei familiaris, & hoc quia ad illas non ſolum ſe extendit iuſtitia, ſed etiam amicitia. nam in quibus ſocietatibus eſt iuſtum in ijs videtur eſſe amicitia. diuiditur autem hoc capitulum in duas partes, in prima diſtinguit ſpecies rei ciuilis, in ſecunda ſocietates rei familiaris. dicit igitur in prima philoſophus quòd rei ciuilis tres ſunt ſpecies, & rectę gubernationes, tres inſuper tranſgreſſiones illis oppoſitę. ſed earum quæ ſe recte habere dicuntur, prima gubernandi ſpecies eſt regnum, ſecunda optimatum, tertia quæ græce dicitur τιμοκρατικὴ, & commo-

de appellari

de appellari poteſt cenſu poteſtas quam communiter ſolent appellare rem pub. tribuendo ei nomen
commune, & quaſi generis nomen. has tres ſpecies recte gubernandi, poſt hæc philoſophus inter ſe
comparare videtur, & in primo gradu perfectionis ponit regnum, in ſecundo optimatum poten-
tiam, in tertio & infimo loco cenſu poteſtatem quam determinam appellant ſi comparetur cum op-
tima, & cum ipſo regno: ideo dicit in textu regnum eſſe optimum, cenſu poteſtatem determinam, id-
eſt minus bonam. notandum quod philoſophus in Politicis latiſſime loquitur de ſpeciebus rei ciui-
lis, ſed quantum ad hoc propoſitum ſpectat intelligendum quòd, tres ſunt ſpecies rei ciuilis ſenten-
tia huius philoſophi, quamuis Plato reliquerit tertiam ſpeciem, ideſt cenſu poteſtatem, & reprehen-
ditur ab Ariſtotele eo in loco, quia ipſam omiſit. laudat autem ibi philoſophus magnopere ipſum
regnum & anteponit cæteris ſpeciebus rei ciuilis, & publicę gubernandę. vult enim redigere ipſam
gubernationem ad vnum ſicut hoc vniuerſum vno gubernatur, deinde ponit in ſecundo gradu opti
matum gubernationem, poſtremo ponit cenſu poteſtatem, omnes autem ij gubernatores propone
re ſibi debent felicitatem ciuitatis, & commune bonum reipub. quo ſeruato ſeruatur res pub. ſin cõ-
tra fiat, tunc oriuntur transgreſſiones tres quæ ſunt labes illarum bonarum gubernationum. nam
rex ad tyrannidem, optimates ad paucorum potentiam, cenſu poteſtas ſiue res pub. ad ſtatum popu
larem delabitur, nam aut vnus gubernat rem ciuilem, & publicam, aut plures, ſi vnus optimus con
ſulens bono rei publicę, & tunc videtur eſſe rex, aut peſſimus referens omnia ad ſuum commodum,
& tunc erit tyrannus, ſi plures tunc aut omnes ferme aut pauci, ſi pauci, iterum aut optimi aut peſ-
ſimi, ſin optimi tunc fit optimatum gubernatio, ſin peſſimi tunc fit paucorum potentia, ſin vero ſint
pene omnes tunc aut ſunt tribuentes ęqualiter aut inęqualiter, primo modo erit cenſu poteſtas ſiue
60 res publica, ſecundo ſtatus popularis, & ſic tot ſunt ſpecies. TRANSGRESSIO autem regni ty
rannis eſt. } Diſtiugunt nunc philoſophus labes illarum rectarum gubernationum, & dicit primo ty-
rannidem eſſe labem, & transgreſſionem regni. conueniunt autem regnum & tyrannis in eo quod in
vtroque eſt vnus qui gubernat, in alijs maxime differunt. tyrannus enim ſemper proprium & ſuum,
rex commune commodum, & bonum eorum qui ab eo reguntur quærit, & in alijs multis differunt,
ſed ponere poſſumus duas concluſiones ſecundum verba philoſophi, prima quòd rex omnia agit pro
vtilitate, & communi bono eorum qui reguntur. probatur, ille princeps qui eſt ex ſeſe ſufficiens, &
omnibus bonis ornatus eſt, omnia agit pro bono eorum qui gubernantur ab eo, ſed rex eſt huiuſmo
di: ergo rex agit omnia pro communi commodo, & bono populorum qui reguntur ab eo, rex enim
proprie dictus rex debet eſſe optimus à regendo latine, græce βασιλεὺς à gradu populi appellatus,
quaſi populi ſemper rationem habere debeat, vnde Homerus paſtores populorum appellat reges,
nam ſi ſuę vtilitati, & commodo conſuleret non eſſet appellandus rex, ſed potius quidam ſorte prin-
ceps vel tyrannus, ſecunda concluſio quod tyrannus eſt peſſima forma gubernandi rei pub. probatur
61 ex eo, quia opponitur optimę gubernationi vt patet. AT EX optimatum poteſtate. } Declarata
tyrannide quæ eſt labes regni, nunc declarat transgreſſionem, & labem optimatum quæ eſt pauco-
rum potentia ob prauitatem principum rei publi. pauci nanque ſunt, & mali vt patet in textu.
62 SED ex ea quæ eſt cenſu poteſtas. } Declarat nunc tertiam labem, ſcilicet ipſius cenſu poteſtatis ſeu
rei publi. quæ labes atque transgreſſio dicitur popularis poteſtas, & non fit magna transgreſſio: no-
tandum quòd cenſu poteſtas fit gubernatio in re ciuili hoc pacto, vt poſſint ciues gerere magiſtra-
tus ſecundum facultates, & menſuram cenſus, quod ſi magna pręfinitur menſura cenſus vt exclu-
dantur pauperes oritur paucorum potentia, quia pauci ſunt qui magnas habeant facultates, ſin ve
ro mediocritas ſeruetur vt ęqua ratio habeatur tam diuitum quàm pauperum, tunc videtur oriri
cenſu poteſtas, ſi minima præfinitur menſura cenſus vt ſine diſcrimine fiat tunc oritur iſta quæ di-
citur popularis poteſtas, & non fit ita magna transgreſſio vt in ſuperioribus, ſed hæc in politicis la-
tius patent. vidimus igitur ex ſupradictis quòd tres ſunt ſpecies bonę regendę rei publi. tres etiam
malę, & transgreſſiones ipſarum, verum ſicut regnum eſt optima gubernatio in genere bonarum, &
ſecundo gradu optimatum poteſtas. tertio res publi. ſeu cenſu poteſtas, ita in genere prauarum eo-
dem modo ſe oppoſite habent, nam tyrannis quæ regno opponitur eſt in primo gradu prauitatis,
paucorum potentia in ſecundo, ſtatus popularis in tertio, & ſic ſiunt transgreſſiones vt plurimum vt
63 in politicis oſtendit philoſophus. SIMILITVDINES autem ipſarum & quaſi. } Hæc eſt ſecun
da pars huius capituli in qua philoſophus, allatis iam antea tribus ſpeciebus rectis gubernandę rei
publi. & tribus transgreſſionibus ipſarum, nunc afferre videtur aliquas ſocietates in re familiari ſimi-
les illis tribus rectis, & non rectis. primo igitur dicit philoſophus quòd ſimilitudines ipſarum ſocie-
tatum ciuilium ſumet quis in domibus, & in ipſa re familiari, veluti patris ad filios gubernatio eſt ſi-
milis gubernationi regis ad ſubditos, quamquã pater quoquo modo videtur ſuperare ipſum regem
in beneficijs dandis, habet tamen ſimilitudinem vt diximus, ſuperat inquã quo ad vnam perſonam
qua eſt cauſa generandi educandi, & erudiendi. quamuis beneficia regum ad plures extendantur, ſed

ſi pater vtatur filijs tanquam ſeruis tunc fit tranſgreſſio quædam ſimilis tyrãnidi. addit autem quod hoc quidem de ſeruis rectum eſſe videtur, quia ſeruus, vt ipſe dicit in politicis, natura ſeruus eſſe videtur, & ideo non videtur alienum à natura ſi heri ſeruis vtantur vt ſeruis, ſed iniquum faciunt patres ſi liberis vtantur vt ſeruis, diuerſa enim ſunt imperia vt dicit philoſophus, & diuerſa dominandi officia, nam aliud eſt paternum: aliud herile. Sed viri atque vxoris. Affert aliam ſocietatem in re familiari, ſcilicet viri & vxoris quæ ſi recte ſe habeat ſimilis eſt optimatum poteſtati, quia hic tribuuntur officia ſecundum dignitatem vt etiam fit inter optimates, quòd ſi trãſgreſſio fiat erit ſimilis paucorum potentiæ vt patet in textu. AT VERO fratrum. Affert aliam ſimilitudinem ſocietatis 64
in re familiari. ſ. fratrũ quę ſi recte ſe habeat eſt ſimilis cenſu poteſtati excepto ſi plurimũ diſtent ætatibus, quia tunc erunt quoquo modo paternę potius quàm fraternę. ſin vero domus careat patre familias, vel ſit ille imbecillis tunc fit tranſgreſſio ſimilis populari gubernationi, quia ibi oritur effrenata libertas. notandum, quòd philoſophus dixit amicitiam in ſocietate conſiſtere, propterea attulit commode ſupradicta, & cum dixiſſet omnes redigi ad ciuilem bene dixit iſtas familiares ſimiles eſſe ciuilibus, vt poſtea oſtendat in ijs omnibus eſſe amicitiam, & ſicut vna ſocietas eſt præclarior altera, ſic & amicitia.

De amicitia regia, paterna, œconomica, & fraterna. Cap. XI.

IN unaquaque autem republica tantum amicitiæ eſſe: quantum & 65
iuſti uidetur. Atque regis quidem amicitia ad eos qui reguntur, in
excellentia beneficij conſiſtit. confert enim in eos beneficia, qui ab
ipſo reguntur. ſiquidem cum ſit bonus, curam ipſorum habet, quo
bene ſeſe habeant: ut ouium paſtor. unde & Homerus Agamemnonem populorum nuncupauit paſtorem. Talis autem eſt & amicitia paterna: beneficiorum uero magnitudine differt. Eſt enim eſſendi cauſa pater: quod maximum eſſe uidetur, & enutritionis, ac eruditionis. Hæc eadem & cæteris maioribus tribuuntur. Natura nanque pater filiorum, & aui nepotum, & rex eorum quibus præſidet, imperium obtinet. Hæ autẽ amicitiæ in excellentia conſiſtunt. quapropter & honorantur ipſi parentes. Et iuſtum igitur in his non 66
idem eſt: ſed quod efflagitat dignitas. Sic enim ſeſe habet & amicitia. Et uiri 67
etiam ad uxorem eadem eſt amicitia, & in optimatum poteſtate. eſt enim ut
uirtus poſtulat, Et præſtabiliori plus tribuitur boni & quod unicuique accõmodatur. ſic autem ſeſe habet & ipſum iuſtum. At amicitia fratrum, ſimilis eſt
ſodalitiæ. ſunt enim pares atque æquales ætate. tales autem eiuſdem plerunque 68
diſciplinæ, & eorundem ſunt morum. Similis eſt huic, & quæ eſt in cenſu poteſtate. ciues enim pares eſſe ſolent ac boni. & quiſque nunc dominatur, nunc
paret, & æque. ſic igitur eſt in ipſis & amicitia. In tranſgreſſionibus autem,
quemadmodum & iuſtum: ſic & amicitia exigua eſt & minime eſt in ea, quæ 69
peſſima. in tyrannide nanque nihil aut perparum eſt amicitię, in quibus enim nihil eſt commune imperanti atque parenti: nec amicitia eſt, nam neque iuſtum. Sed tale quidem eſt, quale eſt artifici ad inſtrumentum: & animę ad corpus, & hæro ad ſeruum. Hæc enim omnia, utilitatem quidem ab ijs ſuſcipiũt, qui ipſis utuntur, ſed amicitia: non eſt ad inanimata, nec iuſtum. Quin neque ad bouem uel equum: neque ad ſeruum, ea ratione qua ſeruus eſt, nõ eſt enim quicquam commune. Seruus enim animatum eſt inſtrumentum. inſtrumentum autem inanimatus eſt ſeruus. ad ſeruum igitur hoc ipſo quo ſeruus eſt, nõ eſt amicitia: ſed quo eſt homo. Nam omni homini iuſtum quiddam eſſe uidetur ad omnem hominem, qui communicare ſecundum legem, pactionemque poteſt.

poteſt. quare & amicitiam, ratione qua homo eſt. Perparum igitur & in ty-
rannide eſt amicitiæ atque iuſti. In popularibus autem poteſtatibus plurimū
70 Complura enim his ſunt communia: cum ſint pares.

COMMEN.

IN VNAQVAQVE autem re pub. ſic amicitia. } Hoc eſt quintum capitulū huius tractatus,
65 in quo poſtea q̄ declarauit ſocietates ciuiles & familiares, quod vehementer pertinebat ad decla
randos gradus amicitię, nunc oſtēdere intēdit quomodo ſe habet ipſa amicitia in ſocietatibus iſtis.
nam vt antea dictum eſt, iuſtum & amicitia in ſocietate conſiſtere vidētur, & alterū cum altero ſimul
creſcere videtur atq; decreſcere, & eſſe magis & minus. quod ſi ſocietas ſit vehemens amicitia quoq;
vehemens eſſe videbitur, ſed cum ſocietates ſint diuerſę, amicitię & iuſta diuerſarum quoq; rationū
eſſe videntur, vt patebit inferius. diuiditur aūt hoc capitulum in duas partes, in prima oſtendit quo-
modo amicitia eſt in ſocietatibus rectis. in ſecunda quomodo fit in tranſgreſſiōibus. in prima igitur
dicit phs, quod amicitia eſt in vnaquaq; repu. ſicut & iuſtū, ſicut igitur ſe habet iuſtitia in vnaquaq;
ſocietate ſic & amicitia. videtur enim eſſe talis & tanta qualis & quanta eſt iuſtitia, oſtendit autem in
primis quod amicitia regis ad ſubditos eſt in excellentia beneficij & talis videtur etiam eſſe pater-
na: excedit tamen ipſa paterna magnitudine beneficiorum, & ideo videtur eſſe vehementior, & hæc
non ſolum ad patres, ſed etiam ad auos referri poſſunt. excedit autē pa ter ipſum regem in beneficijs
dandis. ſ. in magnitudine & hoc intelligēdū eſt ſicut ſupra ēt diximu s, ſi referatur ad vnū. nā & ſi filius
maiora beneficia ſuſcipiat q̄ ſubditi à rege ſuo, tamen beneficia regum ad plures ſunt & latius ſe pan
dunt vt eſt manifeſtum. ET iuſtum in illis non eſt idem. } Nā aliud videtur eſſe iuſtum patris ad fi-
66 lium, & aliud filij ad patrē, & ſic regis ad ſubditos, nā in ijs iuſta & amicitię & ſocietates diuerſarum
rationum eſſe videntur. VIRI autem amicitia. } Declarat nunc phs quonam pacto amicitia viri
67 ad vxorem eſt ſimilis amicitię quę eſt in optimatū gubernatione, & ſocietate. vbi attēditur virtus &
dignitas & ſm dignitatē erit iuſtū, & amicitia vt in textu late patet. AT amicitia fratrum. } Oſten-
68 dit quod amicitia fraterna quæ eſt velut ſodalitia quædam, quia fratres ſimul educantur, & ſeruant
amicitiā vt ſodales, & quaſi pares, oſtendit inquam quod eſt ſimilis amicitię quæ fit in ſocietate cen-
ſu poteſtatis ſiue rei pu. vbi paritas quæritur. IN tranſgreſſionibus autem. } Hæc eſt ſecunda pars
69 huius capituli in qua phs oſtendit quomodo ſe habet amicitia in tranſgreſſionibus ſocietatum ciui
lium, & primo declarat quod in tyrannide quæ trāſgreſſionum eſt peſſima, aut nihil eſt amicitię, aut
vehementer exigua, probatur, vbi nihil eſt cōmune imperanti atq; parenti ibi non eſt amicitia nec ſo
cietas, ſed in tyrannide nihil eſt commune imperanti atq; parenti, ergo in tyrannide non eſt amicitia
nec ſocietas, maior eſt nota ex dictis philoſophi dicentis quod vbi non eſt iuſtum non eſt etiam ami
citia, minor declaratur à philoſopho. eſt. n. perinde vt inſtrumenti ad artificem, & heri ad ſeruum, &
huiuſmodi, quorū non quæritur vtilitas à ſuperioribus propter illa, ſed pro ſe vt poſſint vti illis pro
ſua cōmoditate propria, ſic anima vtitur corpore vt inſtrumento quodam, ſed hic oritur quædā diffi
cultas, quia non videtur verum quod ſic ſe habeat dominus ad ſeruum ſicut ſe habet anima ad cor-
pus, vel artifex ad inſtrumentum nam artifex eſt animatus, inſtrumentum eſt inanimatum, ſed non
eſt ad inanimata nec etiam ad irrationabilia amicitia, cum iſta ſint omnino diuerſa, ſed inter domi
num & ſeruum videtur cadere aliqua amicitia cum ſint eiuſdem naturę humanę, quare non videtur
tenere illa ſimilitudo philoſophi, hanc difficultatem tollit philoſophus, oſtendendo quod ſeruus po
teſt conſiderari vt eſt homo, & item vt eſt ſeruus, ad ſeruum, igitur vt eſt ſeruus non videtur eſſe amici
tia à domino, quia tunc videtur ſeruus eſſe veluti quoddam inſtrumētum animatum, ſed ad ſeruum
& dominum vt vterq; eſt homo, poteſt eſſe aliqua ſocietas, & amicitia cum vterq; poſſit ſubire leges,
& pactiones, & iuſtum cadat inter eos, & per conſequens amicitia. patet igitur quod in tyrannide in
qua principes vtuntur ſubditis vt ſeruis parum vel nihil eſt amicitiæ, quia etiam abeſt iuſtum. IN
70 popularibus autem. } Declarat nunc philoſophus quomodo ſe habet amicitia in tranſgreſſione illa
quæ eſt minus improba q̄ aliæ, & dicitur popularis. oſtendit aūt philoſophus quod ibi plurimū eſt
amicitię quod non eſt ſimpliciter intelligendum, ſed reſpectu & comparatione aliarū tranſgreſſionū,
quaſi dicat plus eſt amicitiæ ibi quàm in alijs tranſgreſſionibus, plus inquā in ipſa poteſtate popu-
lari, quia eſt ibi quædam paritas, & multa cōmunia popularibus vt leges, iura, iudicia, ſuffragia, con
ſuetudines. notandum quod philoſophus declarauit amicitiam ſiqua eſt in tyrannide dicendo eam
eſſe exiguam vel nullam, & etiam eam declarauit quæ eſt in populari poteſtate, ſed nihil dixit de ea q̄
eſt in paucorum potentia, quia cognitis extremis facile cognoſcitur id quod medio modo ſe habet,
nam ſi in tyrannide parum vel nihil, in populari multum reſpectu aliarum tranſgreſſionum per con-
ſequens percipi poteſt quid ſit in paucorum potentia.

De amicitia ſodalitia, & filiali. Cap. XII.

OMnis igitur amicitia (ut dictum eſt) in ſocietate conſiſtit. Conſan 71
guineam autem quiſpiam ſeiunxerit ac ſodalitiam. Ciuium autem
amicitiæ, & contribulum, & ſimul nauigantium, & quotquot ſunt
tales, magis in ſocietate conſiſtunt. nam ſtipulatione quaſi quadã
conſtare uidentur. Inter has quiſpiam & hoſpitalitiã collocauerit. Cõſangui 72
nea uero multiplex eſſe uidetur. Pendet aũt omnis ex paterna. Parentes enim
diligunt natos ut aliquid ſui: nati uero parentes ut aliquid ex illis. Atque ma-
gis ſciunt parentes eos qui ſunt ex ipſis, quam nati: ſe eſſe ex illis. Magiſq; cõ-
iunctum eſt id ex quo natum eſt ipſi nato, quam factum ei quod fecit. eſt enim
ei ex quo eſt ortum: proprium id quod ex ipſo eſt ortũ. ut dens, crinis, & quid
uis habenti. nullum autem illorum id ex quo orta ſunt, aut minus. Accedit eo-
dem & temporis longitudo. parentes enim natos continuo diligunt. illi uero
parentes: incrementis tempore ſuſceptis, & mentis comprehenſione, uel ſen-
ſus. Ex his autem patet & cur magis diligant matres. parentes igitur natos ut 73
ſeipſos amant. qui nanque ex ipſis ſunt orti: ſunt quaſi ipſi alij ſeparatione. na
ti uero parentes ut orti ex illis. Fratres autem ſeſe mutuo diligunt. quod ex eiſ 74
dem ſint orti. Identitas enim quæ eſt ad illa, idem inter ipſos facit. Quapro-
pter eundem ſanguinem dicunt, & ſtirpem, & talia. ſunt igitur quodam mo-
do idem & in diuiſis. Magnum autem ad amicitiã eſt & enutritos ſimul eſſe,
& ætatis æqualis. Aequalis enim æqualem delectat, & ipſi familiares, ſodales
ſunt. & idcirco fraterna amicitia ſodalitiæ ſimilis eſt: patrueles uero, cæteriq; 75
propinqui, ex his ſunt coniuncti, propterea quod ſunt ex eiſdem. Atque alij
magis, alij minus fiunt ex eo coniuncti, quia prope eſt aut diſtat origo. Amici 76
tia autem quæ filiorum eſt ad parentes, & hominum ad deos: ut ad bonum eſt
atque excellens. Nam maxima beneficia contulerunt. fuerũt enim eſſendi cau-
ſa, & alimenti, ac educationis. Habet autem & uoluptatem, & utilitatem talis
amicitia magis quàm extraneorum: quanto & uita communior ipſis eſt. Sunt 77
autem & in fraterna amicitia ea quæ & in ſodalitia ſunt: & magis in bonis, &
omnino in ſimilibus quanto coniuncti ſunt magis, atque ab ortu ſeſe mutuo 78
diligunt. Et quãto ſunt magis ſimilium morum, qui ex eiſdem ſunt orti: & ſi-
mul nutriti, & ſimiliter educati, ac eruditi. probatio enim, quæ quidem fit tem
pore, plurima eſt atque firmiſſima. Sunt etiam & cæteris in conſanguineis ea
quæ ad amicitiam attinent: ut rationum comparatio flagitat. Viro autem & 79
uxori ſecundum naturam amicitia uidetur ineſſe. homo nanque natura coniu
gale magis eſt, quàm ciuile: quanto prius & neceſſarium magis eſt domus, q̃
ciuitas, & procreatio communior animalibus. Atque cæterorum quidem ani 80
malium, hic ſocietatis eſt terminus. homines autem coniugiũ ſubeunt non ſo-
lum procreationis ſed eorum etiam gratia quæ ad ipſam conferunt uitam. of-
ficia nanque continuo ſunt diuiſa, atque alia uiri, alia ſunt uxoris. opẽ itaq; ſi-
bi mutuo ferunt, res proprias in cõmune ponentes. Quapropter hac in amici-
tia utilitas ineſſe uidetur, atque uoluptas. Fuerit autem & ob uirtutem, etiam 81

amicitia;

amicitia: ſi boni ſint. eſt enim utriuſque uirtus: atque hoc ipſo eſſe gaudebũt.
Filij autem coniunctio eſſe uidetur. Icci rco & citius ij qui carent liberis diſſol
uuntur. Filij nanque bonum, eſt utriſque commune. ipſum autem commune
82 cõtinet. Quærere uero quonam modo uiro uiuendum eſt cum uxore, & om
nino amico cum amico: nil aliud eſſe uidetur, quàm quærere quomodo iuſtũ
eſt. Non enim idem iuſtum uidetur amico ad amicum: nec ad extraneum, &
ſodalem, ac condiſcipulum eſſe.

COMMEN.

71 OMNIS igitur amicitia ſicuti dictum eſt. ℈ Hoc eſt ſextũ & vltimũ capitulum huius ſecundi
tractatus, in quo poſtq̃ diſtinxit ſocietates ciuiles, & tribuit eis ſimiles ſocietates rei familiaris
in quibus ẽt eſt amicitia, & dixit omnem amicitiã conſiſtere in ſocietate, nunc ſeiungit & diuidit ami
citias inter ſe ita quòd aliç magis, aliç minus in ſocietate conſiſtant, nã & ſi omnes in ſocietate ſint
conſtitutç, tamen aliç natura magis, aliç pactionibus & electione magis conſtare videntur. cũ ergo
variæ ſint cauſç, & variç amicitiæ merito ſunt diſtinguẽdç. diuiditur aũt hoc capitulũ in tres partes
q̃ ſuis locis patebũt. in prima igitur parte phs prçmittit id quod ſçpius dixit quòd omnis amicitia
conſiſtit in quadã ſocietate, tamen aliquis merito diſtingueret amicitiã conſanguineã, & ſodaliciã à
cæteris amicitijs, quia ciues, & contribules, & ſimiles vt etiã ſunt hoſpites vidẽtur habere ſocietates
cõſtãtes pactionibus. cõſanguinea vero & ſodalicia nõ eodẽ pacto, quare diſtinguẽdç ſunt iſtç amici
tiæ vt aliæ magis aliç minus in ſocietate cõſiſtũt, & vt aliç ſunt quoquo mõ in ſocietate naturali vt
eſt conſanguinea, ſodalicia vero quia videtur oriri ex cõuerſatione ſodaliũ à primis incunabulis, qui
ſimul & nutriuntur, & erudiuntur, diſtinguitur ab illis alijs ſimul cũ ipſa conſanguinea, aliæ autẽ in
quadã pactione & conuentione conſiſtunt. notandũ quòd amicitia quæ eſt inter propinquos, & cõ
ſanguineos, habet cãm naturã eiuſdem ſanguinis, & eandem ſtirpem, & ſm reſpectum quem habẽt
ad illã fit coniunctio, & amicitia, ſodalicia habet cãm conuerſationem à primis incunabulis incœ
ptã, quç videtur quaſi naturaliter eſſe contracta, & non ex electione, at ciuiles & contribules, & hmõi
72 ex electione, & pactione videntur cõſtituere amicitiã. CONSANGVINEA aũt amicitia. ℈ Hçc
eſt ſecũda pars huius capituli in qua incipit determinare de amicitia q̃ eſt inter cõſanguineos & pro
pinquos, afferẽdo nõnullas conſiderationes de ipſa. eſt. n. multiplex & multifariam ob multos gradus
propinquitatis dicuntur tales amicitiç roẽs tñ videntur pendere, & originem ducere à paterna, & in
hoc conuenire quòd ex eodẽ principio fluunt, & primo incipiẽdo ab amicitia paterna affert rationẽ
mutui amoris inter ſe, deinde cõparat amicitias ſeu amationes iſtas. ſ. eam q̃ eſt patris ad filium, & eã
quæ filij ad patrẽ, & oſtendit quòd parentes magis amant filios q̃ filij ament parẽtes tribus rõnibus,
pria rõ, quo magis qs cognoſcit cãm ob quã amat eo magis vr̃ amare, ſed parẽtes magis cognoſcũt
cãm q̃re amant filios q̃ filij quare amant parentes, ergo parẽtes magis amãt filios q̃ econtra amẽtur
ab illis, patet rõ quia parentes amant filios, quia ſunt ipſorũ aliquid, filij vero amant parentes, quia
ſunt ex illis. magis aũt cognoſcunt parentes hanc cãm, quia ſint orti ex ſe quã nati, ꝙ ſunt ex illis, ſe
cunda ratio, quo magis eſt aliquis coniunctus alicui eo magis amat illũ, ſed parens eſt coniunctior fi
lio q̃ filius parenti, ergo parens magis amat filium q̃ ametur ab eo, nam videntur ſeſe habere vt totũ
ſe habet ad partẽ, partis. n. eſt vt totũ quoddam generans, filius vt pars quædã generata quæ vide
tur contineri à toto ſicut dens vel manus continetur ab eo qui habet illa, & habens eſt propinquior
eis quàm ea ſint coniunctiora habenti, magis. n. diſtare videntur filij, igitur ſunt vt partes quædã ſe
iunctç. tertia rõ. qui longiore tpe amant, videntur magis amare q̃ qui minus, ſed parentes longiore
tempore amant filios q̃ filij ament parentes, ergo parentes magis amant illos. patet ratio, quia ami
73 citiç videntur tempore ſuſcipere incrementa. EX ijs etiam patet cur magis. ℈ Videtur ex ſupradi
ctis oriri iſta pars qua oſtendit quòd ſi amor paternus comparetur cum materno maior videtur eſſe
maternus ſecundum rationes ſupradictas, ideſt duas, ſcilicet & quia matres magis cognoſcũt filios
ſuos quàm patres, & quia longiore tempore amant ex eo quod prius incipiunt, & ideo ſecundũ iſtas
duas rationes q̃ ſupra allatç fuerunt ad oſtendendum quòd maior erat amor parentum erga filios q̃
73 econtra, percipi etiam poteſt cur matres magis diligant natos quàm patres diligant eoſdẽ. INSV
PER parentes. ℈ Redit ad illã ſententiam ſuperiorem concludendo quòd parentes magis amant
filios q̃ amentur ab eis, quia amant natos quaſi ſeipſos diſtinctos, tamen quaſi ſeparatione. notandũ
quod amor quo quiſpiam ſeipſum amat eſt vehementiſſimus, & talis videtur eſſe cauſa vt philoſo
phus dicit inferius cæterorũ amorũ quibus amamus alios, cũ igitur parens amet filiũ vt aliquid ſui

videtur ſeipſum amare,& ideo talis amor eſt vehementiſſimus. FRATRES etiam ſeſe mutuo di-
ligunt. ¶Declarata amicitia patrum ad filios & filiorum ad patres,nunc declarat aliam conſangui-
neam amicitiam.i.fraternam : & oſtendit quod fratres ſeſe mutuo diligunt,quia ſunt ab eiſdem pa-
rentibus atq; ex eo ſunt quodammodo idem,probatur.quæcunq; ſunt vni , & eidem tertio eadem,
illa inter ſe ſunt eadem,ſed fratres ſunt parentibus eadem, ergo idem erunt inter ſe,nec eſt intelligen
dum quod ſint omnino idem,ſed inquantum referuntur ad illud tertium,ideſt ad parentem,& iden-
titas parentum facit vt fratres ſint quodammodo idem inter ſeſe , vnde dici ſolet quod fratres ſunt
eadem ſtirps,& idem ſanguis,& idem quodammodo in diuerſis corporibus.poſtea affert aliam cau
ſam quare fratres habent amicitiam vehementem inter ſe,& dicit educationē,quæ fit ſimul eſſe etiā
cauſam ingentis amoris,quia vt prouerbio dicitur æqualis æqualem delectat,vnde etiam oritur ſo
dalicia,cui ſimilis eſſe videtur fraterna amicitia vt patet in textu. PATRVELES vero cæteriq;. ¶ 75
Affert amicitiam aliorum propinquorū ſucceſſiue per rectā lineam qui ſunt coniuncti inter ſe , quia
ſunt orti ex eiſdem,& alij magis vel minus coniuncti ſecundum propinquitatem vel diſtātiam eius
vnde originem habent. AMICITIA autem ea quæ filiorum eſt. ¶Quaſdam proprietates affert 76
philoſophus quæ videntur cōpetere ſupradictis amicitijs conſanguineis,& propinquorū,& primo
oſtendit quod amicitia filiorū ad parentes eſt amicitia ad aliquod excellens & bonū.habet.n.termi-
num bonū atq; excellens.itaq; cōſiſtit in excellentia,& hoc patet:quia magnitudine beneficiorum pa
ter excedit filium mirum in modū ob generationē, & alia quæ dicit phs.ſecunda proprietas eſt quod
iſta amicitia habet maiorem iocunditatem,tum etiam vtilitatem q̄ amicitia eorū qui non ſunt con
iuncti.primo.n.viuunt ſimul,præterea parentes vident aſſidue filios,& filij parentes,ſibi quoq; inui-
cem proſunt,& omnino eorum vita cum ſit cōis vtilis eſt atq; iocunda. SVNT autem & in frater- 77
na amicitia. ¶Affert proprietates fraternę amicitiæ dicēdo quod ea fere omnia q̄ ſunt in amicitia ſo
dalicitia ſunt in amicitia fraterna vt educatio eruditio,& hmōi,q̄ omnia ſunt in amicitia fraterna,&
preſertim bonorum fratrum,deinde affert aliqua ob quæ huiuſmodi fratrum amicitia conſeruatur.
primo qa ab ortu ſeſe mutuo diligunt,& quia ſimiliū morū ſunt tales boni,& qa ſimul ſunt nutriti,
& educati , & alia quæ dicit phs ex quibus fit vt talis amicitia ſit firma & conſtans. SIMILI ſunt 78
modo. ¶Breuiter tangit proprietates amicitiarum reliquas,quæ ſunt inter cōſanguineos.ſunt.n.di-
uerſę prout propinquiores aut longinquiores ſunt in gradibus,& ideo dicit vt ratio poſtulat.ſ.ſunt
magis & minus vt ratio,& propinquitas poſtulat,q̄ eſt inter eos proportione ſeruata ,oēs tamē licet
alij magis alij minus iure naturę coniuncti eſſe amicitia debent.ſanguinis.n.cōiunctio vt inquit Ci
cero & beniuolentia deuincit hoīes caritate.magnū eſt.n.eadē habere monumenta maiorū,eiſdē vti
ſacris,ſepulchra habere cōia & cętera. VIRO aūt & vxori natura nimirū. ¶Hęc eſt tertia pars hu- 79
ius capituli,in qua poſt conſanguineā amicitiam declarat amicitiam coniugalem , quæ & ſi non ſit
ex eodē ſanguine vt ſuperiores,tñ natura videtur conſtare:probat igitur in primis afferendo quaſdā
proprietates hanc concluſionē,& proprietatē,quod amicitia coniugalis eſt naturalis hoc pacto,ho-
mo eſt animal magis coniugale q̄ ciuile,ſed eſt naturaliter ciuile,ergo multo magis erit coniugale na
tura:patet ratio iſta,& in politicis oſtendit phs quod homo eſt ciuilis natura,& inclinatur naturali-
ter ad hoc vt ſit ſociabilis ciuili ſocietate,ſed quod ſit etiā magis coniugale natura q̄ ciuile probatur
duabus ratiōibus.prima rō,quia ideſt magis naturale homini,quod eſt magis neceſſarium , & prius
natura,ſed eſſe coniugale eſt prius & magis neceſſarium q̄ eſſe ciuile,ergo eſt magis naturale homini:
nam domus prius eſt natura q̄ ciuitas,& magis neceſſaria vt dicit phs.ſecunda ratio,id quod ſequi-
tur naturā totius generis animaliū,& eſt magis cōmune,eſt magis naturale,ſed procreatio filiorū ad
quam ordinatur coniugalis ſocietas videtur eſſe huiuſmodi,ergo procreatio liberorum ex coniugali
ſocietate,& omnino cōiugalis ſocietas videtur eſſe magis naturalis,quàm ſocietas ciuilis,ex quibus
concluditur quod viri ad vxorem naturalis eſt amicitia. ATQVE cæterorū quidē. ¶Affert aliam
proprietatē quę eſt,quod hæc ſocietas viri & vxoris conuenit in procreatione filiorū cum cęteris ani 80
malibus,differt tamen quod pręter prolē quæ eſt terminus copulationis aliorum animaliū , quærit
ea omnia quæ pertinent ad vitā humanā,propterea officia eorū ſtatim ſunt diſtincta vt vir procuret
ea q̄ ſunt foris,vxor ſeruet ea q̄ ſunt domi,& mutuo ſibi auxiliū ferūt,& alia ſimilia,vt in œconomi-
cis & politicis oſtendit phs,& ſic patet quod talis ſocietas non ſolū eſt naturalis,ſed ēt œconomica.
QVAPROPTER hac in amicitia. ¶Oſtendit phs quomodo ſe habet amicitia huius ſocietatis
ad illa tria,quæ amicitiarū dicuntur obiecta:& dicit quod hæc amicitia continet interdum non ſo- 81
lum voluptatem,& vtilitatem,ſed etiam virtutem,vtilitas ineſſe videtur,quia conſulunt ambo com
muni vtilitati,voluptas quoque ob generationem,virtus etiam adeſt quandoque,& ſi non ſit virtus
in vxore eius rationis cuius eſt virtus in viro,tamē eſt accommodata qualitati fœmellę,ſunt autem
viri virtutes proprie dictæ,vxoris vero virtutes ei accōmodatę,& proprie competētes ſibi vt in œco-
nomicis & politicis latiſſime oſtēdit philoſophus,quod ſi ſint probi & ſtudioſi vtriq; in gñe ſuo,di-

ligēt

liget vir vxorem vehementer,& diligetur ab ea, & iocundum erit coniugium illud,& iocunda inter eos amicitia, Atque filij nexus, docet philoſophus quo modo firmatur talis amicitia. primo patet quod ſunt liberi qui ſunt nexus, & nodus talis amicitiæ, deinde patet etiam per oppoſitum ſuum; quia id cuius abſentia citius diſſoluitur amicitia, præſentia magis cōſeruatur, ſed abſentia filiorum & priuatione citius diſſoluitur talis amicitia, ergo pręſentia magis conſeruatur & firmatur. Itē quia
82 filij ſunt commune vtriſque bonum vt patet in textu. QVÆRERE autem quonam pacto.) Videtur reſpondere obiectioni quę oriri potuiſſet ex ante dictis. aſſignaſti enim Ariſtoteles cauſas amicitiarum propinquorum,& coniugalis amicitiæ,& huiuſmodi ſocietatum, tamen non dediſti regulam viuendi cum illis, cui reſpondet philoſophus, quod hoc nihil aliud eſt quærere quam quonam pacto ſit iuſtum. itaque ſcire debet quod quale eſt iuſtum, talis debet eſſe viuendi modus, & regula, & officium, ſed iuſtum eſt diuerſum vt in quinto vidimus, præterea non eodem modo vel idem iuſtū ſeruandum eſſe videtur, idemq; officium ad amicum, & extraneum, & ſic de alijs ſimilibus à quibus,& erga quos non eadem ſunt ſeruanda officia, vt in œconomicis viri,& vxoris & aliorum in politicis regulam viuendi docet philoſophus,& Cicero quoq; in libro de officijs latiſſime doctrinā tradit quid deceat,& quomodo oporteat officia ſeruare in diuerſis ſocietatibus vitę, diuerſa enim ſunt & iuſtum ſimiliter eſt diuerſum, ex quo patet quod amicitia videtur habere magnam ſimilitudinem cū iuſtitia,& in multis conuenire ac ſi eſſet iuſtitia quædam. facere.n. amicum quæ decent erga amicum, opus videtur eſſe iuſtitię. conſideranda eſt igitur conditio,& qualitas perſonarum, & ſocietatū & ſeruanda deinde ſecundum illa officia ſunt, vt recta ratio poſtulat.

De duplici iuſto,& de compenſanda amicitia. Cap. XIII.

83 CVm autem tres ſint amicitiæ (ut ab initio dictū eſt) & in unaquaque alij ſint pares amici, alij impares (nam ſimiliter boni fiunt amici,& præſtabilior deteriori: ſimiliter & iucūdi,& ob utilitatem et in cōmodis pares,& differentes) pares quidem: tam amando, q̄ cęteris æquales eſſe oportet: impares aūt id reddere quod excellētiæ ratio flagi-
84 tat. Fiunt aūt in amicitia, q̄ utilitatis eſt gratia, uel ſola uel maxime: incuſationes non ſine ratione, atq; querelę. Qui nanq; ſunt ob uirtutē amici: prompti ſunt ad beneficia ſibi mutuo cōferenda. hoc.n. eſt & uirtutis & amicitiæ. Atq; cum ad hoc certatim properent: nullæ prorſus inter ipſos accuſationes, nec rixæ fiunt. nemo enim amanti,& beneficia conferenti ſuccenſet: ſed ſi ſit gratus, beneficijs reſpondet. Atque qui in beneficijs conferendis exuperat, cum id aſſequatur quod cupit: non incuſabit amicū. Vterq; enim bonum affectat. Nec in ijs quæ ob uoluptatem conſtant: querelæ nimium fiunt. Nam ſi ſimul degere gaudent: fit id ſimul utriſque quod appetunt. ridiculus autem uidetur & qui non delectantem incuſat: cum liceat non conuerſari. At in ea quæ utilitatis gratia conſtat, locum incuſationes habēt, atque querelę. Nam cum ſeſe mutuo pro utilitate utantur: ſemper indigent pluris & minus quàm oportet ſeſe habere putant: atque queruntur ex eo, quia non tot aſſequuntur quot indigēt, cum ſint digni. Qui uero conferunt beneficia, nequeūt tot cōferre: quot indigent ij in quos beneficia cōferuntur. Videtur autem ut duplex eſt iuſtū, aliud
85 ſine ſcripto, aliud lege: ſic & eius amicitiæ quæ utilitatis eſt gratia alia moralis, alia legitima eſſe. Fiunt igitur incuſationes tum maxime: cū non per eandē commutant & diſſoluuntur. Atque legitima quidē eſt ea, quę in diffinitis con
86 ſiſtit: & quædam eſt omnino ſordida de manu in manum, quædam liberalior, ad tempus ſed per pactionem, quid pro quo. eſt id quod debetur in hac, manifeſtum: & non ambigitur. habet autem dilationem ad amicitiā attinentem. Quapropter apud nonnullos horū non ſunt iudicia, ſed arbitrantur eos

oportere contentos eſſe, qui fide commutarunt. Moralis autem non in definiſ
tis conſiſtit: ſed ut amico quidem largitur, aut ut alij (quiſquis is tandem ſit) 87
accipere autem dignum eſſe cenſet, æquale aut plus: quaſi non dederit, ſed mu
tuauerit. Atque ſi non ut commutauit, diſſolutio ſit: incuſabit. hoc autem ideo
accidit: quia omnes uel plurimi, uolunt quidem honeſta, anteponũt autem ea
quæ proſunt. Atque honeſtum quidem eſt beneficia conferre, non ut uiciſſim
ſuſcipiantur: utile uero ſuſcipere. Si poteſt igitur: dignum reddere oportet be 88
neficium ijs qui accæpit, & ſponte quidem. inuitus enim non eſt faciẽdus amiſ
cus. ut errore igitur in principio facto: & beneficio à quo accipere non oporte
bat, ſuſcepto (Non enim ab amico, nec ob ipſum id faciẽte) diſſoluere ipſum
oportet, ut beneficio pro definitis ſuſcepto, atque polliceri, cum poſſet reddeſ
re. nam ſi nõ poſſet: nec dignũ is qui dedit, ipſum ſuo munere cenſuiſſet. quaſ
re reddendum eſt. ſi habeat facultatem. In principio autem conſiderandũ eſt,
à quonam beneficium, & pro quo confertur: ut pro his ſuſcipiat, aut non ſuſci
piat illud. Exiſtit autem dubitatio, utrũ eius qui ſuſcepit utilitate metiri oporſ 89
teat id quod reddi debet: an eius qui contulit beneficio? Qui nanq; beneficiũ
accæperunt: extenuantes idipſum, ea dicunt ſeſe cæpiſſe: quæ parua erant ilſ
lis; quæque ab alijs licebat accipere. illi uero contra ea quæ maxima rerũ erant
ſuarum: quæq; ab alijs aſſequi non poterant, & in periculis, aut neceſſitatibus
talibus. An quia amicitia eſt ob utilitatem: utilitas eius qui beneficium ſuſceſ 90
pit, menſura eſt ſtatuenda? Hic eſt enim qui indiget: & huic fert opem ut acſ
cẹpturus æqualem. tantum igitur auxilium fuit, quãtum utilitatis habuit hic.
& reddendum eſt igitur tantum quantum ipſe conſecutus eſt, uel etiam plus.
eſt enim magis honeſtum. In amicitijs autem quẹ ſunt ob uirtutem, accuſatioſ
nes quidem non ſunt. Menſuræ autem ſimilis eſt electio eius, qui beneficium
contulit. id enim quod eſt uirtutis ac moris præcipuum, in electione conſiſtit.

COMMEN.

CVM aũt tres ſint amicitiæ vt ab initio diximus.]Hic eſt tertius tractatus huius octaui libri, 83
in quo phs poſtea q̃ diuiſit amicitiã, & vnamquãq; partẽ declarauit vt oſtenſum eſt, nũc oſtẽſ
dit quo pacto fiãt incuſationes, & querelẹ in amicitijs. diuiditur aũt hic tractatus in duo capitula, in
primo declarat q̃rimonias quæ oriuntur in amicitijs ẹqualiũ perſonarũ, in ſecundo oſtendit q̃rimoſ
nias quæ fiunt in amicitijs inẹqualiũ. primum capitulũ diuiditur in quatuor partes quæ ſuis locis
patebunt. in prima igitur parte phs docet narrando quo pacto in amicitijs poſſint euitari q̃relẹ, &
dicit quòd tres ſunt ſpẽs amicitiẹ vt antea dixit ea ratiõe qua triplex eſt obiectũ. ſ. aut vtile, aut iocũſ
dum, aut bonũ & in vnaquaq; iſtarũ trium reperiri amicitia poteſt tam æqualium q̃ inæqualiũ perſ
ſonarum, & hoc oſtendit phs tangendo ſingulas ſpẽs. nã in amicitia quẹ ob bonum, & ipſam virtuſ
tem poſſunt amici fieri, & illi qui ſunt pariter boni, & item illi quorũ alter eſt melior, & ſtudioſior alte
ro. eodem modo in amicitia ob iocunditatem, & ij qui pariter ſunt iocundi, & ij quorũ alter eſt ioſ
cundior altero, ſic in amicitia ob vtilitatem ſimili modo fieri poſſunt amici, verũ ſi amici ſint ẹquaſ
les, & pares in quacunq; amicitia pariter debent in amore reſpondere, & in alijs quoq; officijs par pa
ri referre, ſin vero ſint inẹquales, & impares ob alterius partis excellentiã, tũc tribui, & retribui debet
vnicuiq; ſm dignitatem, & ſimilitudinẽ rationis. FIVNT igitur ea in amicitia quẹ.]Hæc eſt ſeſ
cunda pars huius capituli, in qua philoſophus oſtẽdit, & dicit quod in amicitijs ob vtilitatẽ cõtraſ 84
ctis fiunt querelæ tantũ vel vtplurimũ in illis, in ſtudioſis vero amicitijs non fiunt, & hoc probat, q̃a
in ea amicitia fiunt omnia q̃ exoptant amici, & illi tales amici prompti ſunt ad faciẽda ea mutuo, &
quaſi certatim, quæ ſibi inuicem ſunt grata, & accẹpta. NEC in ijs etiam amicitijs.]Declarat phi
loſophus quòd in amicitia q̃ eſt ob voluptatẽ non nimis fiunt q̃relæ, & prẹſupponere videtur q; taſ
les

les conuerſentur ſimul, quod ab vtriſq; expetitur, tunc vltra amicus ob voluptatem, aut gaudet con-
uerſatione alterius amici aut non gaudet. ſi gaudet non accuſabit amicum conuerſando, ſi vero non
gaudet non etiam queretur de eo ſi non eſt ſibi iocundus cum ſibi liceat quandocunq; vult conuer-
ſationem illius euitare. A T in ea quæ commoditatis gratia conſtat. } Hæc eſt tertia pars huius ca
pituli, in qua philoſophus oſtendit quòd in amicitijs ob vtilitatem fiunt querelæ, & primo declarat
quòd fiunt, deinde cauſas oſtẽdit quibus oriuntur, demum docet quomodo euitari poſſunt. dicit igi
tur quòd in amicitia quæ eſt ob vtilitatem querelę præcipue locũ habent, probatur, in ea amicitia,
in qua amici ſibi mutuo non ſatiſſaciunt querelę oriuntur & fiunt, ſed amicitia ob vtilitatem eſt hu
iuſmodi, ergo in amicitia ob vtilitatem querelę pręcipue oriuntur & fiunt. huius argumentationis
85 declaratio de ſe patet in textu. V I D E T V R autem vt duplex eſt iuſtũ. } Declarat philoſophus hac
in parte vnde, & ex quibus cauſis querimoniæ fieri ſolent in hmõi amicitijs quæ ſunt ob vtilitatem,
& affert diuiſionem quandã talis amicitię dicendo quòd ſicut diuiditur iuſtum ita & amicitia vtilis
diſtribuitur, ſed iuſtum aliud ſcriptũ. i. legitimum, aliud non ſcriptum. i. naturale, & quaſi ex cõi more
gentium vt in quinto declarauimus eodem modo amicitia ob vtilitatem quædam eſt legitima quæ
videtur in pactione conſiſtere, quædã moralis, quæ non ex pactione, ſed ex conſuetudine quadam ori
ri videtur. hac diuiſione ſtante dicit phs quòd q̃relæ tum maxime fiunt cũ non cõmutant amici ſm
eandem ſpẽm talis amicitię vtilis. i. cũ alter amicorum cõmutat: & credit cõmutare ſm legitimã, al-
ter vero cõmutat, & credit cõmutare ſm moralẽ, & alter ſequitur pactionem, & legẽ in cõferendo vti-
litatem, alter vero conſuetudinẽ, & mores & ſimiliter in ſuſcipiendo alter pactionẽ, alter mores requi
rit, & ſequitur, ex quo diſcordes fiunt, & oriuntur q̃relę, & incuſatiões, & diſſoluũtur. ſ. amicitię, q̃uis
nõnulli exponant quòd q̃relę fiunt cũ non cõmutant. i. obligantur, & diſſoluuntur. i. cũ diſſolutiões
fiunt, & vt ita loquar diſobligationes quaſi cũ obligationes fiant pactione ſm legitimã, diſſolutiões
ſm moralẽ, tunc querelæ oriuntur, ſed quicquid ſit hoc videtur velle phs, quòd incuſatiões, & q̃relæ
oriuntur cũ alter amicorũ in cõmutationibus vtilibus quæ fiunt inter eos ſequitur amicitiam legiti
mã quæ in pactione cõſiſtit, alter vero ſequitur moralẽ quæ ex conſuetudine pendet. A T Q V E legi
86 tima quidẽ eſt ea. } Diſtributa amicitia ob vtilitatẽ in legitimã, & moralẽ, nunc vt partes iſtę clarius
intelligantur declarat vnũquodq; membrũ phs, & primo amicitiam legitimã quæ in pactis cõſiſtit
dicẽdo ꝙ ea non vnifariã eſt, ſed partim forẽſis & mechanica, in qua fit cõmutatio de manu in ma-
nũ ſine dilatione tpis, quia ſtatim reddit, & retribuit ei à quo accæpit vt in emptiõe, & venditiõe, &
in cõmutatione mercimoniarũ fieri ſolet, cũ res cũ rebus, aut res cũ nũmis cõmutantur, nec amicorũ
fidei creditur: partim vero eſt liberalis, & ingenua magis ſi cõparetur cũ ſuperiore, & ea eſt vbi conue-
niunt quid pro quo debeat dari, & manifeſtũ eſt debitũ, ſed habeat dilationẽ tẽporis amicabilem vt
ita loquar, & pertinentẽ ad cõmoditatẽ, & fidem amicorum, poſtea addit phs quòd quibuſdam ho
rum non ſunt iudicia, ſicut in ſuperioribus vbi non ſeruatur id quod pactione eſt manifeſtũ, ſed pu-
tant eos contentos eſſe debere qui fide permutarunt, verũ q̃relę fieri poſſunt vel ſolent cũ non ſerua-
87 tur id quod dignũ videtur fide amicorũ. M O R A L I S aũt non in pactionibus certis. } Sumit nũc
phs alterum membrũ diuiſionis. i. amicitiam vtilẽ quæ dicitur moralis, non, quia ſit de ſe ingenua vt
illa quæ eſt ob virtutẽ, ſed quia inter iſtas amicitias ob vtilitatẽ eſt magis liberalis cũ ex more pẽdere
videatur, non aũt in pactione, & conuentione conſiſtere. verũtamen amici in tali amicitia dant non
addendo quid pro quo, ſed intentione recipiendi, & qñ non recipiunt queruntur, & tunc fiunt incu-
ſationes, dant igitur vt ſimulent honeſtatẽ, ſed quia vt plurimũ anteponunt vtile dant animo, & in-
tentione recipiendi adeo vt ſi nõ diſſoluatur, & retribuatur ſimili modo ab amico ſtatim fiunt q̃relę,
cõmutans. n. & donans ſpe fecit recipiendi quaſi cõmodaret, cũ poſtea nõ fit retributio vt ſperabat,
q̃ritur nõ vt cõmodauerit, ſed vt donauerit, veluti qui annulũ dediſſet in nuptijs amico aĩo recipien
di tantundẽ vel ẽt plus, ſi poſtea non recipit q̃ritur vt donans nõ aperiendo intẽtionẽ quã habuit in
principio cũ dedit. nõ. n. dicit ſe male tractari, quia cõmodauerit, ſed quia donauerit, & tñ intentio
ſua fuit vt cõmodaret, quare fiunt querimonię, & aſſignat rationem phs quòd hoc euenire videtur:
quia plerunq; homines expetunt honeſtatem, & tamen poſtea anteponunt vtilitatẽ vt patet in textu.
88 E V M itaque qui poteſt. } Docet hac in parte philoſophus quonam pacto euitari poſſint querimo-
nię tales dicendo quòd qui poteſt retribuere ſponte debet, quia nõ eſt inuitus faciendus amicus. nã
ſi tu velles eum amicum vt datorem liberalem gratia honeſtatis, & illę quærat vtilitatẽ, tunc ſi non
retribuas ſponte videris velle facere tibi amicũ inuitum, & nolentem tali modo amicitiam tuã, nam
ſi ipſe non vult eſſe amicus niſi ob vtilitatem, ſponte reddendum eſt ei, fieri poteſt nec eſt trahendus
inuitus ad amicitiam ſecũdum perſcriptum tuum, quia ipſe quærit amicitiam ob vtilitatem, qua-
re vel accipe eum eo pacto amicum, & redde ſibi ſponte ſi habes facultatem, vel ſi nõ vis amicum ta-
li modo redde ei quod debes, & noli ſecundum voluntatem tuam contra id quod ipſe vult facere
eum amicum, ſecus enim eſſet facere eum amicum nolentem quod non eſt faciendũ, quia antea de-

bes videre à quo accipias beneficium vtrum ab amico gratis dante,an ab eo qui retributionem quę⸗
rit,ſed accepto beneficio retribuere debet ſuſcipiens ſi fieri poteſt ſponte ſuá ac ſi per pacta obligatus
eſſet ne oriantur querelæ,& retribuere debet ſecundum dignitatem eorum,ſed vtrum dantis an ſuſ⸗
cipientis ſit ſtatuere menſuram beneficij in ſequentibus manifeſte declarabit philoſophus. EXI⸗ 89
STIT autem hoc loco quæſtio quędam.} Hæc eſt quarta pars huius capituli,in qua philoſophus
mouet dubitationem vel quæſtionem quandam,& eam ſoluit.dicit ergo dubitando ſi reddendũ eſt
ſecundum dignitatem,& conuenientiam quæritur quiſnam menſuram,& extimationem huius be⸗
neficij ſtatuere debet,an ille qui accæpit,an is qui contulit.nam cum in ijs nõ fiat certa pactio quid
pro quo ſit reddendum,ad hoc vt tollantur querelę retribuendum vt dignitas poſtulat & conueniẽs
eſt,ſed dubitatur menſura huius retributionis accipienda ne ſit ex vtilitate ſuſcipientis an ex bene⸗
ficio dantis,& de hac materia dicetur latius in nono libro , ſed ſi nos vertimus ad partem ſuſcipien⸗
tium, ſemper tales minuunt beneficia,ſin ad partem benefactorum,illi econtra augẽt beneficia ſua,
quare videtur quoquo modo quòd neuter iſtorum ſit aptus ad talem menſuram ſtatuendam retribu
tionis. AN cum amicitia ſit ob vtilitatem.} Soluit quæſtionem philoſophus oſtendendo quòd 90
menſura retributionis ſumenda eſt ex parte ſuſcipientis vt ſit tanta,quanta fuit cõmoditas recipien⸗
tis,extimanda eſt igitur cõmoditas eius qui ſuſcepit,& talis debet eſſe menſura,ſed de hac materia la
tius loquetur in nono vt ibi patebit.poſt hæc dicit phs quod in amicitia bona,quæ eſt ob virtutem
non fiunt querelę,nec talis ſolutio ibi requiritur.nam electio cum ſit præcipuũ in virtute debet in ta
li amicitia eſſe menſura,& quaſi cũ benefactore dicere:contuli beneficium ob virtutem,debeo exige⸗
re retributionẽ & remunerationem? minime,habui.n.quod expetebam : cõtuli ſtudioſo ob virtutem
& honeſtatem,& amico qui eſt alter ego,& produxi operationẽ ſtudioſam ob ipſam dationem,& nõ
vt inde reciperem aliquã vtilitatem,ſed vt facerem opus virtutis,& contuli amico gratia ipſius,& ſic
electio erit menſura,electio inq̃ ſtudioſi viri,& amici vt patet in textu.

De querelis amicitiæ in excellentia,& de abdicatione. Cap. XIIII.

AT uero diſſentiunt & in amicitijs quæ in excellentia cõſiſtunt. Nã 91
uterque dignum exiſtimat,plus habere.atque cum hoc non ſit:diſ
ſoluitur amicitia.qui nanque præſtabilior eſt,plus habere oporte⸗
re ſe putat.plus enim tribuendum eſt bono.eadem cẽſet,& qui ma
gis utilis eſt.Si nanque quiſpiam inutilis ſit,non æquale inquiunt ipſum habe
re oportere.ſubminiſtrationem enim & non amicitiam fieri dicunt:ſi nõ pro
dignitate operum ea fuerint quæ ab amicitia fiunt. nam ut in pecuniarum ſo⸗
cietate plus ij capiunt qui plures pecunias conferunt:ſic arbitrantur & in ami⸗
citia fieri oportere.qui uero eget & qui eſt inferior contra.ad amicum nanque
bonum:ſpectare cenſet,egentibus opem ferre. Quid enim prodeſt (inquiũt) 92
amicũ eſſe quempiam ſtudioſo uiro aut potenti:ſi nihil conſecuturus ſit inde?
Videtur autem uterq; recte cenſere. Atque plus quidem utriſque eſt ex amici⸗ 93
tia tribuendum.non tamen eiuſdem,ſed excellenti quidem honoris,egenti au⸗
tem lucri. Virtutis enim & beneficentiæ præmium,honos eſt:indigẽtiæ uero
auxilium,lucrum. Hoc ita ſeſe habere & in rebus publicis conſtat. Non enim
is honoratur,qui nihil boni reipublicæ præſtat . id enim quod eſt publicũ ei
tribuitur qui beneficia in rempublicam confert. At honor publicum eſt. Non
enim fit,ut ſimul quiſquã pecunias à republica honorem accipiat.nemo nanq;
fert in omnibus minus habere. Qui igitur in pecunijs imminuitur , ei honorẽ
tribuunt,qui uero munera ſuſcipit,ei pecunias dant. Quod enim fit pro digni
tate:id æquat & conſeruat amicitiam , ut eſt dictum.ſic igitur & ijs eſt agen⸗
dum atque congrediendum,qui impares ſunt. Et ijs qui in pecunijs aut uirtu⸗
te utilitatem accipit:reddat honorem oportet,id reddendo quod poteſt. Ami
citia nanque id expoſcit quod fieri poteſt:nõ id quod eſt pro dignitate. Neq;

enim

enim in omnibus eſt: ut in honoribus erga deos, atque parentes. nemo enim unquam dignum reddere poteſt. Sed qui quo ad poteſt obſequitur: bonus & æquus eſſe uidetur.
94 Quapropter uidebitur patrem quidē non licere filio abdicare: filium autem patri licere. Debentem enim reddere oportet. at quicquid egerit: nihil unq̃ ijs dignum fecerit quæ à patre ſuſcepit. quare ſemper debet. Quibus autem debetur, poteſtas eſt dimittendi. igitur & patri. ſimul autē nemo forſitan unq̃ ſeſe mouere uidetur: niſi ille exuperet prauitate. Nam abſque amicitia naturali: humanum eſt auxilium non negare. illi autem fugiendum eſt, aut non ſtudendum opem afferre: cum ſit prauus. plerique enim ſuſcipere quidem beneficia uolunt: conferre autem nolunt, ac fugiunt ut inutile. Sed de his quidem eouſque ſit dictum.

COMMEN.

91 AT VERO diſſentiunt homines, & in amicitijs. ℈ Hoc eſt ſm capitulum huius tertij tractatus, in quo poſteaq̃ declarauit quo pacto fiunt querelæ in amicitijs æqualium perſonarum, nunc oſtendit quō fiunt in amicitijs inęqualiū perſonarum, quæ dicuntur ſm excellentiā. diuiditur aūt hoc capitulum in tres partes quę declarabuntur. in prima aūt phs afferendo controuerſiā eorum qui ſunt in amicitia ſm excellentiā dicit quòd ij diſſentiunt, & fiunt querelæ ab ijs, quia vterq; amicorum putat debere plus habere q̃ habeat, & affert primo rationem querimoniæ, & controuerſiæ ex parte ſuperioris, & ſuperexcellentis. ſi. n. ſit, virtute præſtantior dignum iudicat vt plus ei tribuatur, ſin ſit vtilior eodem modo plus ſibi deberi putat vt exemplo eorū qui ſocietates ob vtilitatē faciunt, oſtendit philoſophus.
92 AT is qui eget atq; inferior. ℈ Affert rationem ex parte inferioris ſiue ſit inferior virtute ſiue vtilitate. dicit. n. quòd inferiores putant decere bonum ac potentem amicū prodeſſe, & opem afferre egentibus amicis. ſecus. n. quid prodeſſet amicitia talis ſi nihil conſequi poſſet indę.
93 VIDETVR autem vterq; recte cenſere. ℈ Hæc eſt ſecunda pars huius capituli, in qua allatis querelis iſtorum inęqualium, & rationibus vtriuſq; partis, nūc videtur declarare veritatem, & poſtea redigere eos ad concordiam. vnuſquiſq; n. eorum recte putat debere inquit phs, habere plus non tamen eiuſdem rei, quare duæ afferuntur concluſiones. prima rō. præmium virtutis tribuendum eſt præſtantiori, ſed honos videtur eſſe quoddam pręmium virtutis, ergo honos tribuendus eſt præſtantiori. ſecunda rō. id quod eſt ſubſidium indigentiæ dandum eſt; egenti & inferiori, ſed lucrum & pecunia eſt huiuſmodi, ergo danda ſunt egenti, & inferiori: patent rationes iſtę quia honos videtur eſſe quædam retributio pro operationibus virtutis, & pro beneficijs præſtitis, quibus ſuperexcellentes ſuperant inferiores, & lucrum & pecunia videtur eſſe ſubſidium accommodatum indigentibus. probat etiam philoſophus iſtas concluſiones exemplo rerum publicarum vbi hæc ſeruari ſolent, & adęquatio fieri pro dignitate, ſic igitur is qui beneficium accipit, aut in pecunijs, aut in virtute debet benefactori, & excellentiori retribuere honorem quo ad fieri poteſt vt conſtare tali adęquatione poſſint amicitiæ. verum ſunt amicitiæ nonnullę in quibus non poteſt fieri digna retributio vt filiorum ad parentes, & huiuſmodi: ideo dicit philoſophus ſufficit ſecundum poſſibilitatem.
F 94 QVAPROPTER videbitur vtique patrem. ℈ Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua philoſophus affert ſententiam ſiue correlarium obortum ex ante dictis. nam ſupra dixit quòd in quibuſdam non fit neque fieri poteſt digna retributio, & recompenſatio pro beneficijs acceptis veluti principaliſſime erga deum poſtea erga patrem; & ſtatim infert ſententiam duplicem, quòd filio non licet repudiare & abijcere patrem, probatur, qui ſemper eſt obligatus & debitor, non debet abijcere creditorem, ſed filius eſt ſemper debitor, ergo non debet abijcere creditorem ſuum perpetuum, ideſt patrem. econtra licet creditori abijcere, & dimittere à ſe debitorem, ſed pater ſemper eſt creditor reſpectu filij, ergo patri licet, poſt hæc addit quòd & ſi hæc ita ſint pater non videtur ſeſe mouere niſi ob excellentem prauitatem, quare pater non conſueuit dimittere, & abijcere filium, niſi ſit filius vehementer prauus, nam præter vinculum naturale, quo pater aſtringitur filio humanum eſt opem, & ſubſidium afferre egenti, ſed ſi filius ſit valde prauus fugiendum eſt vel non ſtudendum eſt à patre ſubſidium ei afferre, & ſubuenire, filius tamen patrem nunquam deſerere debet, multi ſunt autem qui beneficia ſuſcipere volūt & non conſerre & non benefaciunt. concludit poſtea imponēdo finem octauo libro, vbi diffinita eſt amicitia, diuiſa item & differentiæ amicitiarum allatæ.

FINIS.

ARISTOTELIS STAGIRITAE ETHICORVM AD NICOMACHVM LIBER NONVS.

IOANNE ARGIROPYLO BYZANTIO INTERPRETE, CVM DONATI ACCIAIOLI FLORENTINI COMMENTARIIS.

Quæ conſeruant amicitiam. Caput primum.

IN omnibus autem amicitijs, quæ ſunt diſſimiles ſpecie: comparatio rationum æquat, atque conſeruat amicitiam, ut eſt dictum. ut & in ciuili ſocietate ſutori pro calceamentis, & textori, & cæteris pro dignitate permutatio fit. Atq; his quidem communis habetur menſura, numus ipſe ad quē omnia referuntur, & quo mēſurantur. In amatoria autem amicitia, interdum amator queritur quod ſupra modum amans, non uiciſſim amatur, nihil habēs forte amabile: interdum is qui adamatur quòd cum prius cuncta pollliceretur, nunc nihil facit. Fiunt autem talia: cum ille quidem ob uoluptatem adamatum, hic autem ob utilitatem diligit amatorem, & hæc non aſſunt utriſque. Nam cū propter hæc ſit amicitia, fit diſſolutio: cum ea non ſiūt, gratia quorum amabant. non enim ſe mutuo amabant: ſed ea quæ inerāt, quæ non permanent. quapropter tales & amicitię ſunt. Morum uero amicitia cum per ſe ſit, permanet ut eſt dictum. differunt autem & cum alia fiunt ipſis, & nō ea quæ appetunt. eſt enim ſimile ac ſi nihil fieret: cum non id aſſequitur quod affectat. Quale fecit & qui citharœdo pollicebatur: quanto melius cantaret, tanto ſe plura daturum. poſtridie uero repoſcenti promiſſa: uoluptatem reddidiſſe dixit pro uoluptate. ſi igitur uterque hoc affectaret: ſatis utique haberet. ſin uero ille uoluptatem, hic lucrum affectabat, & alter habet, alter non habet: non bene ſeſe habet ipſa ſocietas. Quorum enim indiget unuſquiſq;: hæc & aſſequi uult, & horum gratia dabit ea quæ habet. Vtrius autem eſt æſtimationem facere: eius ne qui dat an eius qui primo accæpit? Nam qui dat uidetur illi permittere: quod quidem & Protagoram feciſſe aiunt. cum enim docuiſſet ea quæ profitebatur: diſcipulum æſtimare iubebat, quanti ipſi uiderentur ea quę ſcit. & tantum accipiebat. Nonnullis autem in talibus ſatis eſt illud. Sufficiens ſocio merces ſane eſt ſtatuenda. Qui uero prius accæperunt argentum, deinde nihil eorum quæ promiſerunt ob exuperationem promiſſionum efficiunt: merito incuſantur. non enim perficiunt ea quæ pepigerunt. hoc fortaſſe ſophiſtæ facere compelluntur, quia nemo daret pro ijs quæ ſciunt argentum. hi igitur (ea pro quibus accæperunt mercedem, non efficientes) merito accuſantur.

Margin numbers: 1 (at "ſpecie"), 2 (at "tor queritur"), 3 (at "per ſe ſit"), 4 (at "Vtrius autem"), 5 (at "illud.")

accuſantur. Eorum autem in quibus ſubminiſtrationis nõ fit pactio: qui pro-
6 pter ſeipſos exhibent: incuſationibus carent, ut diximus. talis eſt enim ea ami-
citia, quæ ob uirtutem conflatur. remuneratioq́ꝫ facienda eſt electione, hæc
enim eſt amici atque uirtutis. Sic eſt faciendum & in ſocietate quæ fit ob phi-
loſophiam. non enim tantæ dignitati rei, pecuniæ æquari poſſunt. nec honos
paris unquam fiet momenti: ſed ſatis eſt forſitan: ut ad deos atque parentes
id quod fieri poteſt. Quod ſi datio non ſit talis ſed pro aliquo maxime qui-
dem oportet forſitan retributionem fieri, ut utriuſque uidetur eſſe pro digni-
7 tate. Si uero hoc non accidit, non ſolum neceſſarium, uerumetiam iuſtum eſſe
uidebitur: ipſum præhabentem hanc ipſam ſtatuere. nam ſi quantum hic uti-
litatis habuit. aut pro quanto uoluptatem expetit, tantum ille receperit: dignã
de hoc remunerationem habebit. Etenim in rebus uenalibus ita fieri uidetur.
Et quibuſdam in locis ſunt leges quæ uetant, ſponte actarum contractionum
iudicia eſſe: propterea quód oportet unumquemque ad eum qui credidit ſic
diſſolutionem facere ut ſocietatem contraxit. putant enim eum iuſtius eſſe ſta
tuere cui permiſſum eſt quàm eum qui permiſit. Etenim plerunque non æque
æſtimant qui habent & qui accipere uolunt. ſua enim cuiq́ꝫ, & ea quæ dat: mul
to uidentur pretio digna. attamen retributio fit ea (quam ſtatuunt ij qui ca-
piunt) quantitate. Oportet autem fortaſſe, non tanti æſtimare, quanti uidetur
dignum habenti: ſed quanti æſtimabat antea quam haberet.

COMMEN.

1 IN OMNIBVS autem ſpecierum diſſimilium amicitijs.] Hic eſt nonus liber ethicorum, in quo philoſophus perſeuerat in tradenda doctrina de amicitia, & ijs quę ad eam pertinent. nam in præcedenti libro declarauit amicitiam eam diffiniendo, & diuidendo in ſuas ſpecies. ſ. ob vtilitatem, voluptatem, & virtutem, & declarauit iſtas oẽs non eſſe ęque amicitias, nam maxime & proprie amicitia dicitur illa, quæ eſt ob virtutem vt ſit habitus qui eſt in animo vt perfectio quædam præſupponens omnem aliam virtutem, & prudentiam, & etiam ad bonum externum. diuiſit autem eam in amicitiam ęqualium, & inęqualium, & vtrãq́ꝫ declarauit. attulit præterea omnes ſocietates afferendo ciuilem ad quam cæterę reducuntur in quibus eſt veſtigium amicitiæ, quia amicitia videtur cõſiſtere in ſocietate, & qualis eſt ſocietas talis videtur eſſe amicitia. declarauit etiá de querimonijs quæ fieri ſolent præcipue, & maxime in amicitia quæ eſt ob vtilitatẽ. relinquebãtur alia cõſideranda vt ſunt proprietates multę quę competunt non ſolum amicitiæ proprie dictæ, ſed ſunt etiam quæ competunt alijs, & ſimiliter quæſtiones ad amicitiã attinentes, quæ omnia in hoc nono libro declarat philoſophus vt patebit. diuiditur autem hic liber in tres tractatus, in primo declarat ea quæ pertinent ad conſeruationem, & diſſolutionem amicitiæ, & quaſdam operationes ad amicitiam pertinentes. in ſecũdo mouet quaſdam dubitationes ex parte amantis & eas ſoluit. in tertio mouet dubitationes ex parte amati, & eas etiam ſoluit: vt cognitis proprietatibus, & ſolutis quæſtionibus ad hanc materiam pertinentibus: perfecta de amicitia, & natura eius quo ad fieri poteſt habeatur cognitio. primus tractatus diuiditur in ſeptẽ capitula, quæ ſuis locis patebunt. primum capitulum quoq́ꝫ diuiditur in duas partes. in prima narrat qũo cõſeruatur amicitia diſſimilium, & quomodo fiunt querelę propter repenſionem. in ſecunda affert remedia talium querelarum. dicit igitur in primis quód in omnibus amicitijs diſſimilium ſpecierum proportionalitas, & ſimilitudo rationis conſeruat amicitiam, & hoc declarat exemplo ſocietatis ciuilis, vbi fit repenſio ſm ſimilitudinem quandam rationis. ná ſutori pro calceis datur id quod eſt dignum, & conueniens, & ſimilitudo rationis conſeruat amicitiam, diſſimilitudo vero diſſoluit. dicit autem philoſophus amicitias diſſimilium ſpecierum non eas quæ ſunt inter duos æquales ob idem obiectum. ſ. vtilitatis vel voluptatis, vel virtutis, ſed eas potius, vbi alter amat ob vtilitatẽ, alter ob voluptatẽ vel virtutem, quæ proprie dicuntur ſpecierum diſſimilium propter diuerſa obiecta, quãuis aliquo modo illę poſſint etiam dici diſſimiles, quæ ſunt ob idem obiectum iter perſonas in-

æquales. amicitiæ igitur diſſimilium ſpecierũ redigi poſſunt ad æqualitatem, ſi adęquentur repen-
ſione ſm ſimilitudinem rationis vt fit in ciuili ſocietate, in qua eſt nũmus quaſi cõmunis quædam
menſura qua omnia adęquari poſſunt, veluti ſi faber domum facit ſutori. ſutor calciamenta ſabro,
ęſtimabitur domus, & æſtimabuntur calciamenta, ſi domus valet decem, & calciamẽta vnum, repe-
tantur igitur decies ſecundum nũmum vt ęquent pretium domus, & ſic fiet ęquatio, verum in ami-
citia non eſt determinata nec manifeſta mẽſura, ſed videtur eſſe id quod quiſq; expetit, vt ſi amicitia
ſit ob virtutem erit virtus, ſi ob vtilitatem videtur eſſe vtilitas, & ſic de iocunditate, quare repenſio &
adęquatio fieri videtur in amicitijs diſſimilibus ſecundum tales menſuras. IN amatoria autẽ ami- z
citia. } Declarat hac in parte philoſophus quonam pacto querelæ, & diſcordię oriũtur in amicitijs
ex defectu repenſionis, & hoc fieri videtur tribus modis. primo cum non fit repenſio per affectum in-
ternum veluti ſi amans amet, & non ametur econtra. ſecundo modo cum non fit repenſio rerum ex-
ternarum. tertio cum fit quidem repenſio non tamen earum rerum quas ille expetit, veluti ſi quærit
vtilitatem tu des ei voluptatem, & hoc eſt, dicit philoſophus, ac ſi nihil rependeres. ad declarandos il-
los duos philoſophus primo affert exemplum amatorię amicitiæ, & amicitiæ qua alter amat ob vo-
luptatem, alter ob vtilitatem. cum igitur amatori non rependitur amor, & affectus internus vt ipſe
vellet, tum quæritur talis amator, & immerito tamen dicit philoſophus ſi non habet quod ſit dignũ
amore. ſecundus modus eſt cum amatus queritur quòd non habet vtilitatem ab amatore, & repen-
ſionem rerum externarum vt ei pollicitus fuit amator, & ſtatim addit philoſophus quòd talis amici
tia diſſoluitur, quia non ſe amabant, ſed illę voluptatem hic vtilitatem, & ceſſantibus iſtis ſtatim ceſ
ſat amicitia, & talia ceſſant de facili, quia non ſunt ſtabilia, ſed in bonis amicitijs amatur virtus, q̃
eſt res firma & ſtabilis. DIFFERVNT autem. } Hic innuitur tertius modus, qui fit cũ datur qui- 3
dem repenſio, ſed nõ earum rerum quas talis exoptabat vt exemplo cytharœdi oſtẽdit philoſophus,
vbi cum non facta eſſet repenſio conueniens appetitui eius, querelæ orte fuiſſe videntur in tali ſocie-
tate. quare ex defectu repenſionis vt diximus cum non fit conueniens neq; competens recõpenſatio,
querelę oriri videntur. VTRIVS autem ſit æſtimationem ponere. } Hæc eſt ſecũda pars huius pri- 4
mi capituli, in qua philoſophus afferre videtur remedia talium querelarum, quæ fiunt in huiuſmodi
amicitijs, ſed primo affert dubitationem, & ſoluit & oſtendit quod ad recipientem beneficium perti
nere videtur ponere ęxtimationem remunerationis. probatur, cum decet ſtatuere remuneratione͂, cui
permiſit qui contulit beneficium, ſed recipiens eſt huiuſmodi, ergo ad recipientem pertinet ſtatuere
remuneratione͂, & hoc probat exemplo Prothagoræ. poſt hæc philoſophus affert nonullos qui mul-
ta polliceri ſolent, & accipiunt antea mercedem, deinde nihil ſeruant promiſſorũ, & ij ſunt digni re-
prehenſione, & compelluntur tales petere antea, quia nemo daret poſtea pro ijs quæ ſciunt, quia va-
na ſunt quæ ſciunt, & captiones q̃dam inanes pro quibus nihil debetur. SVFFICIENS ſocio. } 6
Hæc eſt ſententia Heſiodi & videtur innui quod merces ſit ſtatuenda ab eo qui ſuſcipit. SED corũ 5
inter quos ſubminiſtrationis. } Oſtendit nunc philoſophus quomodo debet fieri remuneratio in ijs
amicitijs & ſocietatibus, in quibus non fit pactio. nam in prædictis cadit pactio vel requiſitio ope-
ris. conductor enim alicuius operarij requirit, & exigit operã ab illo, & diſcipulus flagitat doctrinam
à magiſtro, & tamen faciendum eſt ſicut Prothagoras. & Heſiodus dicebat quòd recipienti ſtatuen-
da repenſio, & oportet ſtatuere ſufficiente͂ mercedem, verum ſunt nonnullę amicitiæ, in quibus non
fit pactio, quia per ſe ipſos exhibent amici, itaq; philoſophus primo oſtẽdit quomodo ſtatuãdæ ſint
remunerationes in ijs quæ ſunt ob virtutem, deinde in ijs quę ſunt ob vtilitatem, aut ob voluptate͂:
in quibus nulla eſt pactio, dicit igitur quòd in amicitijs ob virtutem vbi non eſt pactio vlla, remu-
neratio ſtatuenda, & facienda eſt electione, quia verus amicus dat amici gratia nulla intentione reci
piendi, ſed pro liberalitate, & operatione virtutis, & beneficentia qua prius videtur reſpicere amicũ
quàm extraneum, ideo abſunt querelæ ab huiuſmodi amicitia, ſic etiam videtur agendum in amici
tijs, quæ ſunt inter adiſcentes, & docentes philoſophiam, quia neq; præceptor neq; diſcipulus debet
ponere determinatam mercedem, quia digna reperiri non poteſt dicit philoſophus, ſed electio debet
eſſe menſura ſicuti in virtute, cum philoſophia obtinere videatur eam rationem in intellectu ſpecula
tiuo quam obtinet virtus in actiuo vel in appetitu. vult igitur electio vt fiat ſicut fieri poteſt, & ſi nõ
poteſt fieri digna retributio, fiat ſecundum poſſibilitate͂ vt late patet in textu. SI vero non hoc pa- 7
cto. } Declarat nunc philoſophus ſucceſſiue, quomodo debet fieri remuneratio & repenſio in amici-
tijs quæ ſunt ob vtilitatem aut voluptatem, in quibus non eſt pactio, dicit ergo quòd à recipiente
beneficium etiam in iſtis videtur ſtatuenda eſſe retributio, & primo probat hoc modo, is qui magis
ſcit quanti eſt beneficium collatum debet ſtatuere repenſionem, ſed is qui ſuſcepit magis, & melius,
ſcit quanti eſt beneficium collatum: ergo is qui ſuſcepit debet ſtatuere repenſionem, hæc ratio & ami
citiæ ob vtilitatem, & amicitiæ ob iocunditatem poteſt eſſe communis. probat idem exemplo rerũ
venalium in quibus emptor videtur ſtatuere pretium. nam venditor petit plus, emptor vero ęſtimat
quantum

quantum vtilitatis aut iocunditatis ſibi afferre poteſt,& ponit pretium quod ſibi videtur cõmodũ & congruum pro vtilitate,aut iocunditate recipienda,probat etiam idem auctoritate legum nõnullarum, quę in quibuſdam ciuitatibus vetant iudicia eſſe ſponte contractarum rerum.i.cõtractuum qui ſint certa pactione ſponte ab vtroque contrahentium facti.nam ille qui credidit & dedit,videtur ſe permiſiſſe fidei recipientis,& hoc putant eſſe ſeruandum,volũt enim vt ſtetur fidei,& iudicio eius cui permiſit cum fit repenſio,ſed debent dicit philoſophus ij qui ſuſcipiunt beneficia extimare,& ſtatuere remunerationem, ſecundum indigentiam quam habebant ante beneficij ſuſceptionem,quia poſtea facile decipiuntur.ex ijs omnibus patet quod is debet ſtatuere remunerationem qui accæpit beneficia non is qui contulit,& hoc videtur probaſſe philoſophus ſupra per totum tam in amicitijs & ſocietatibus quæ fiunt cum pactione quàm in ijs quæ ſponte fiunt . ſin vero accideret vt animus conferentis reſponderet iudicio recipientis tunc remuneratio eſſet vtriſque accommodata, & ideſt quod dicit philoſophus oportet forſitan remunerationem fieri iudicio vtrorunque,ſed ſi id non accidat vt concurrant in iudicio & conueniant,tunc ex parte recipientis repenſio ſtatuẽda videtur qui nouit,& animaduertere debet quanti ſit beneficium ſuſcęptum,& quantum ſibi profuerit,& quanti ęſtimabat antequam ſuſciperet.

Quod ſingulis pro dignitate ſunt beneficia rependenda. Cap.II.

HAbent autem & talia dubitationem:utrũ oporteat omnia patri tri
8 buere,in omnibuſq; obtemperare.an ægrotãti quidem parendum
ſit medico.deligenti uero ducem exercitus:deligendus ſit,rei mili-
taris peritiſſimus homo.Simili modo:utrũ amico ſit potius,an ſtu
dioſo ſubminiſtrandum . Et benefactori reddenda ſit gratia,an ſodali potius
9 dandũ:ſi utrũq; fieri nequeat.Omnia igitur talia,exacte determinare,non eſt
facile.multas.n.ac uarias habent differentias:& magnitudine,& paruitate,&
honeſtate,atq; neceſſitate.Verũ non omnia eidem eſſe tribuenda,non eſt ob-
10 ſcurum.Atque beneficia plerunq; reddenda ſunt potius,q̃ eſt largiendũ ami-
cis:ſicut & mutuum reddendum eſt potius cui debeas,quàm dandum ſodali.
Fortaſſe autem neque hoc agendum eſt ſemper:ut redemptum à prædonibus
utrum eum qui ipſe redemit,redimere uiciſſim oporteat quicunq; is ſit:aut nõ
capto quidẽ,repetenti uero mutuum,reddere:an redimere patrẽ? Videbitur
enim patrem potius quàm ſe etiam redimere illum oportere.Debitum igitur
(ut diximus)ſimpliciter eſt reddendum.ſi uero datio honeſtate,aut neceſſita
te excedat:ad hæc ipſa eſt declinandum.Interdum enim neque eſt æquum be
neficium retribuere:cum alter quidem in ſtudioſum ſciẽs ſtudioſum eſſe,con
tulit beneficium,alter autem illum flagitioſum eſſe exiſtimat. Nonnunquam
enim nec ei qui mutuauit uiciſſim eſt mutuandum . Nam ille quidem putãs ſe
recepturum,bono mutuauit uiro:hic autem non ſperat à prauo recipere. Siue
igitur reuera hoc ſic ſe habeat:non æqualis eſt dignitas.ſiue non ita quidem ſe
habeat,putet autem ſic ſe habere:non uidebitur abſurde facere . Quod igitur
ſæpe eſt dictum:ſermones qui de affectibus,actibuſ ue fiunt : perinde habent
definitionem,ut ea circa quæ ſunt.Non eadem igitur uniuerſis eſſe reddenda,
11 neque patri cuncta(quemadmodum neque Ioui ſacra omnia dantur)non eſt
obſcurum.quòd ſi diuerſa tribuenda ſunt parentibus,& fratribus,& ſodali-
bus,& beneficijs:tribuenda ſunt ſingulis ſua,quæque ad quemq; accommo-
dantur.Sic autem & facere uidentur.nam ad nuptias uocant cognatos . genus
enim ijs eſt commune.quare & actus qui circa hoc ſunt.& ad ſponſalia etiam
maxime cognatos propter idem putant accedere oportere . Videbitur autem

parentibus maxime alimentis filios ut debentes,opitulari oportere:& hone-
ſtius eſſe ijs qui cauſa ſunt eſſendi,quàm ſibi ipſis ſubuenire. Honorem etiam
ut dijs tribuere oportet,non omnem autem parentibus: neque eundem patri
matriq́;,neque ſapienti,aut imperatori.ſed patri paternum:& ſimiliter matri
maternum.Omni quoque ſeniori honor eſt tribuendus,qui ad ætatem accõ-
modatur:aſſurgendo,locum ue cedendo,& talibus.ſodalibus autem atq; fra-
tribus præſtanda eſt libertas,omniumq́; cõmunitas,atque cognatis,& ijs qui
ſunt eiuſdem tribus,& ciuibus ac cæteris uniuerſis ſemper eſt enitendum: id
quod accommodatur tribuere,& comparare quæ inſunt ſingulis ratione fa-
miliaritatis,& uirtutis,aut utilitatis.eorum igitur qui generis ſunt eiuſdem,
facile eſt iudicium:differentium autem eſt difficilius. non tamen ob hoc deſi-
ſtendum eſt:ſed ut fieri poteſt,ita eſt diſtinguendum.

COMMEN.

HABENT autem & huiuſcemodi res,dubitationem.} Hoc eſt ſecundũ capitulum huius tra- 8
ctatus,in quo affert quaſdam dubitationes circa officia,& remuneratiões quæ fiunt ad ami-
cos & eas ſoluit oſtendendo,quod cuiq; tribuendum eſt ſecundum dignitatem.diuiditur autem hoc
capitulum in duas partes.in prima affert dubitationes.in ſecunda eas ſoluit.primo igitur videtur af-
ferre tres dubitationes quæ pertinẽt ad officia humana cuiuſq; perfectionis,& artis videlicet. prima
ratio,vtrũ oporteat filium tribuere omnia patri,& in omnibus obedire,& ſtatim infert ſententiá op-
poſitam,& probationem innuere videtur exemplis.ſ.an ęgrotanti filio parendum ſit magis medico,
q̃ patri,nec dubium hoc eſſe videtur.nã potius debet parere medico,nec videbitur in hoc contra offi
cium facere,nec etiam ſi ad gubernationem exercitus eligat peritum rei militaris ducem potius q̃ in-
eptum quem pater expeteret.ſecunda dubitatio eſt.an magis ſit amico dandũ an ſtudioſo viro.tertia
eſt,reddenda ne ſit gratia benefactori an ſodali dandũ potius. OMNIA igitur talia.} Hæc eſt ſecũ- 9
da pars huius capituli:in qua philoſophus incipit declarare has quæſtiones,& primo videtur ſolue-
re in genere,& quoquo modo ſe excuſare,quod non poteſt omnino afferri exacta ſolutio propter va-
rietatem,quia videbitur officium potius faciendum ex eo quod eſt maius,nunc quia honeſtius nũc
quia magis neceſſarium,varijs enim de cauſis quæ variantur in uita ipſum officium variari videtur
vt in libro etiam de officijs oſtendit Cicero vbi multa affert ad hanc materiam accommodata,verũ
ſi volumus dare quandam regulam vniuerſalem dicere poſſumus quòd non omnia eidem tribuenda
ſunt,ſed vnicuiq; vt decet,& vt oportet tribuendũ eſt. ATQVE beneficia plerunq; reddẽda.} In- 10
cipit magis particulariter ſoluere philoſophus,& primo illas duas vltimas.i.ſecundam & tertiã q̃-
ſtionem,dicendo quòd vtplurimũ benefactori,& bene de nobis merito reddere potius beneficia debe
mus quàm ſodali conferre.nam cum duo genera liberalitatis ſint vt inquit Cicero,vnum dandi be
neficium,alterum reddendi,demus nec ne in noſtra poteſtate eſt, non reddere bono viro non licet ſi
modo id facere poſſit ſine iniuria.reddendum eſt igitur vtplurimum, & dicit plerunque id faciendũ
eſſe,& non ſemper quia euenire poteſt vt illud fieri non debeat vel aliud potius fieri vt exemplo redi-
mentis,& patris capti oſtendit in textu.ſimpliciter itaque debitum benefactori eſt reddendum, ſed
ſecundum quid, ideſt interdum non videtur id eſſe agendum, veluti cum honeſtius vel magis ne-
ceſſarium eſt amico fame pereunti ſubuenire,quàm benefactori beneficium referre,eodem pacto di-
cere poſſumus quòd depoſitum ſimpliciter eſt reddendum, ſed interdum euenit vt non ſit redden-
dum,veluti ſiquis gladium apud te ſana mente depoſuerit,repetat inſanus, nõ reddere vt inquit Ci-
cero officium ſit. aliquando etiam beneficium retribuere non eſt æquum vt boni,& praui, & mu-
tuantis,& mutuo accipientis exemplo oſtendit in textu philoſophus,ſed excuſat ſe poſtea ab exacta
determinatione atque doctrina ob varietatem rerum quę circa hanc materiam contigunt de affe-
ctibus & actibus humanis. NON eadem igitur vniuerſis.} Soluit philoſophus illam primã quæ- 11
ſtionem oſtendendo quod non eadem omnibus,ſed vnicuiq;,& ſingulis tribuenda ſunt ea quę decẽt
& declarat quæ parentibus,quæ fratribus,& quę propinquis tribuenda videntur,& diſcurrit per ſin
gula officia vt patet in textu de ſe manifeſte concludendo quòd ſemper enitendum eſt id quòd accõ-
modatur decetq; tribuere,ſunt enim officia vt Cicero inquit,quæ magis alijs quàm alijs debeãtur,
vt vicinum citius adiuueris in fructibus percipiendis quàm familiarem, at ſi in iudicio eſt propin-
quum potius,& amicum quàm vicinum defenderis & ſimilia.

Quando

12 EST etiam dubitatio, ſi diſſoluendæ ſint amicitiæ, necne ad eos qui
non permanent. An ad eos qui ob utilitatem aut uoluptatem ami-
ci ſunt, cum hæc non habent: non eſt abſurdum diſſolui? Illorum
enim erant amici: quibus deficientibus, rationi conſonum eſt non
amare. Incuſauerit autem quiſpiam ſi ob utilitatem aut uoluptatem amans:
ob mores ſimulat amare. quod enim ſuperius diximus: plurimæ fiunt incuſa-
tiones inter amicos cum non ſimiliter putant, & ſunt amici. cum igitur quiſ-
piam ſua ſe opinione fefellerit, putaueritq́ ob mores amari nihil illo tale agen
te: tum ſeipſum is accuſare debet. Cum uero à ſimulatione illius deceptus fue-
rit, tum eum qui decepit, iuſtum eſt accuſare: & magis quàm eos qui nummos
13 adulterinos conficiunt quãto maleficium ipſum circa præſtabilius eſt. Quod
ſi accæptat ut bonum, factus eſt autem prauus, atque uidetur: eſt ne aman-
dum? An impoſſibile eſt? ſiquidem non omne quoduis eſt amabile ſed bo-
num. neque autem dignum eſt prauum amicum habere: neque oportet. non
enim amatorem prauorum eſſe oportet, necq́ ſimilem euadere prauo. dictum
14 eſt autem ſimile ſimili eſſe amicum. Eſt ne igitur ſtatim amicitia diſſoluenda,
an non omnis: ſed in qua eſt incurabilis ob prauitatem? Qui autem emenda-
ri poſſunt, ijs magis ferendũ eſt in moribus auxilium quàm in pecunijs: quan-
to præſtabiliores ſunt & magis amicitię proprij. Nihil autem abſurdi uide-
bitur facere, qui amicitiam diſſoluit. non enim huic aut tali amicus erat. cum
15 igitur mutatum ad priores mores redigere nequeat: ſeſe ab illo ſeiũgit. Quod
ſi alter permaneat, alter magis bonus euadat, multumque uirtute differat: eſt
ne utendum amico? An fieri nequit? In magna autem diſtantia maxime ma-
nifeſtum fit: ut in amicitijs quæ à pueritia contrahuntur. Nam ſi alter men-
te permaneat puer, alter optimum in uirum euaſerit: quonam modo fuerinţ
amici? cum neque eadem ipſis placeant, neque eiſdem gaudeant, doleant que.
Neque enim hæc erunt in ipſis. ſine uero his eſſe amici nõ poſſunt, ſimul enim
16 ipſos uiuere impoſſibile eſt. Atque de his ante diximus. Oportet ne igitur
ipſum non ſecus ad illum ſeſe habere, quam ſi amicus nunquam fuiſſet? an fa-
ctę memoriam conſuetudinis habere oportet? Atque ut amicis potius quàm
extraneis arbitramur gratificari oportere: ſic & ijs qui fuerunt amici, tribuen
dum eſt aliquid ob amicitiam quæ antea fuit. cum non ob exuperationem pra
uitatis eſt diſſolutio facta.

COMMEN.

12 EST etiam dubitatio ſi diſſoluendæ ſint.] Hoc eſt tertium capitulum tractatus in quo philo-
ſophus poſtea quàm in pręcedentibus declarauit quomodo debent fieri remunerationes in
amicitijs, & preſertim in vtilibus, & iocundis, & quomodo officia ſint ſeruanda erga vnumquemq́,
& alia multa quę pertinere videbantur ad ſeruandam amicitiam, nunc afferre videtur dubitationes,
& quædam alia, quæ ſpectant ad diſſolutionem amicitiarum, & primo de amicitijs vtilibus, & io-
cundis ſoluere videtur, cum dubitando dixerit vtrum ſint amicitię diſſoluendę altero amicorum nõ
permanente. diuiditur autem hoc capitulum in duas partes. in prima vt diximus loquitur de amici-
tijs quę ſunt ob vtilitatẽ aut iocunditatẽ. in ſecũda de amicitijs q̃ ſunt ob virtutẽ. dicit igitur in pri-

mis quòd dubitaſſet quiſpiam ſi diſſoluēda ſit amicitia altero amicorum non permanente, & ſoluere
videtur quòd diſſoluendæ ſunt amicitiæ illę quæ propter vtilitatem, aut voluptatem conſtabant,
quia ceſſant cauſæ amicitiæ, deinde cōtinuando dicit quòd quiſpiam eum incuſabit, qui cum ama-
ret ob voluptatem vel vtilitatem, ſimulabat ſe amare ob virtutem, & mores. hinc enim querelæ in ijs
& incuſationes oriuntur, verum cum is decipitur credēs ſe amari ob virtutem cum nullum ſignum
faciat amator amandi eum ob virtutem, & mores, tunc debet accuſare ſeipſum, & ignorantiam ſuā.
ſin vero deceptus fuit ob ſimulationem amantis, tum accuſare merito debet illum ſimulantem, &
iure de eo conqueri, quia fraudem commiſit circa amicitiam quę non minor eſſe videtur quàm cir-
ca nummos cum ſit amicitia longe præclarior quàm nummus. poſſumus etiam introducere hunc
textum quòd philoſophus, quaſi dicat dubitando ſi reprehendendus ſit amicus ab altero qui amās
ob vtilitatem vel iocunditatem ſimulabat ſe amare ob virtutem, & poſtea quòd philoſophus ſol-
uat dicendo, quod ſi amator nullum fecerit ſignum amandi ob virtutem debet amatus ſeipſum ar-
guere ſi credit ſe diligi ob bonos, mores, ſin vero decipiatur ob ſimulationem amantis tunc iure con-
queri debet de tali amico ficto. QVOD ſi acceptat vt bonum. Hæc eſt ſecunda pars huius ca- 13
pituli, in qua philoſophus videtur afferre quatuor dubitationes ſiue quęſtiones circa amicitias quę
ſunt ob virtutem conflatæ, & eas deinde ſoluere vt patebit. prima quæſtio eſt. vtrum ſit diſſoluenda
amicitia ea, in qua alter amicorum bonus amabat alterum vt ſtudioſum, & is poſtea, quem ille vt
ſtudioſum probabat euaſit prauus, ſoluit philoſophus dicendo quòd oportet, & decet ſoluere talem
amicitiam, & oſtendit quod durare non poteſt, primo quia prauus non eſt amandus preſertim à bo-
no viro, deinde ſi vir bonus amaret amicum qui euaſit prauus, tunc videretur euadere ſimilis illi, di-
ctum eſt enim ſimile ſimili eſſe amicum, ſed eſſet abſurdum quòd bonus ſimilis euaderet prauo, er-
go eſt dicendum quòd bonus non eum amabit amplius, nec vlterius inter eos conſtabit amicitia.
EST NE igitur ſtatim amicitia? Secunda eſt quæſtio quæ videtur præſupponere primam. nam 14
cum bonus vir ſoluere debeat amicitiam cum eo qui euaſit prauus, ſtatim ne eſt diſſoluenda talis
amicitia, & dimittendus talis amicus? & reſpondere videtur philoſophus ſoluendo quòd talis ami-
cus, aut ita eſt prauus factus vt poſſit curari, & corrigi, aut ita vt ſit inſanabilis, ſi primo modo eſt
vt ſit ſanabilis, tunc adhibenda eſt cura, & diligentia vt ad bonam frugem, & priſtinos mores bonos
quo ad fieri poteſt reuocetur, & liberetur ęgritudine animi, & ſubſidium ferendum eſt ei quòd lon-
ge magis ad officium pertinere videtur quàm ſi pecunijs indigentem iuuaret cum longe ſint pręſta-
biliores ipſi mores quàm pecuniæ, ſin vero ſecundo modo eſt vt ſit inſanabilis diſſoluenda eſt omni-
no amicitia. NON enim tali. Scilicet prauo exiſtenti erat amicus. QVOD ſi alter eodem in ſta- 15
tu. Tertia quæſtio eſt qua dubitando dicit philoſophus, ſint duo amici alter maneat in ſuo ſtatu,
alter vero euadat ſtudioſiſſimus, & excedat illum alterum in virtute vehementiſſime, quęritur vtrum
ille valde ſtudioſus habeat vel habere ipſum oporteat talem amicum vbi eſt tanta differentia, ſoluit
philoſophus dicendo quod fieri non poteſt vt ſeruet amicitiam cum eo propter nimiam diſtantiam
& diſſimilitudinem, amicitia vero neceſſario conſiſtit in ſimilitudine, vnde poſtea oritur conuerſa-
tio qua maxime fit, & conſeruatur amicitia, quare philoſophus hoc probat exemplo amicitiæ quæ
in pueritia contrahitur, & probare videtur hoc modo, qui non poſſunt conuerſari, & viuere ſimul
non poſſunt eſſe amici, ſed taliter diſtantes ſunt huiuſmodi vt non poſſint conuerſari, & viuere ſimul
quia non delectantur, nec dolent eiſdem: ergo non poſſunt eſſe vel conſeruari amici. OPORTET 16
ne igitur ipſum. Quarta eſt quæſtio quæ videtur præſupponere præcedentem qua dubitando di-
cit an is amicus virtute excellens debet ita poſthabere amicum qui remāſit in ſtatu ſuo vt ſe habeat
ad eum tanquam ad extraneum quendam qui nunquam ſibi fuiſſet amicus. ſoluit dicendo quod
debet ſeruare memoriā eius, & illi magis ſuccurrere, & gratificari quàm alienis niſi ob magnam pra-
uitatem diſſoluta ſit inter eos amicitia. Notandum pro ijs quæ dicta ſunt in penultima quæſtione
quòd ſi duo ſint amici, & alter euadat ſtudioſiſſimus, alter permaneat in eodem gradu ſoluenda eſt
amicitia. hoc videtur dubium cum antea poſuerit amicitiam eſſe poſſe aliquam in excellentia inter
perſonas inęquales, & diſtantes inter ſe cum tribuitur vnicuique ſecundum dignitatem, non ergo
fiet diſſolutio. quare intelligendum quòd philoſophus loqui videtur hic de amicitia exactiſſima, &
perfectiſſima cum dicit quòd inter huiuſmodi diſtantes non erit vel non durabit amicitia, ſcilicet
quæ eſt perfecta, & quæ requirit ſimilitudinem morum, & æqualitatem quantitatis, & eiuſdem per-
fectionis. nam amicitia illa inæqualium perſonarum & quę conſiſtit in excellentia: forſitan eſſe pote-
rit inter tales diſtantes ſi fiat adęquatio ſecundum dignitatem, & ſimilitudinem rationis vt ille qui
remanſit in eodem gradu tribuat excellentiori quod ei tribuendum eſt, ſed illa perfecta amicitia con-
ſiſtens in ęqualitate eiuſdem quantitatis, & perfectionis ob virtutem de qua nunc videtur loqui phi-
loſophus, in tanta diſtātia ſeruari non poteſt, cum ſtudia, conuerſationes, conuictus, exercitia, & alia
quibus fieri, & conſeruari tales amicitię ſolent ſint apud tales diuerſa.

Quæ

Quæ opera amicitiæ:& ꝙ non ſint prauorum. Cap.IIII.

17 EA uero quæ ad amicos attinent,& quibus amicitię definiuntur:ex
ijs quæ ad ſeipſum quiſq; facit profecta eſſe uidentur. Ponūt enim
eum amicum eſſe,qui uult & agit bona,uel quæ uidetur,amici gra
tia aut eum qui uult eſſe,uiuereq; amicum gratia ipſius amici.quod
18 quidem matribus ad ſuos accidit filios:& ijs amicis qui ſunt offenſi. Quidam
autem eum eſſe dicunt,qui uerſatur unà cum amico,& eadem expetit:aut eum
qui dolet unà,atque gaudet cum amico.maxime autem & hoc matribus acci
19 dit.Horum etiam aliquo,& amicitiam ipſam definiunt.unumquodq; autem
horum,uiro competit erga ſe bono:reliquis uero ea ratione qua tales eſſe exi
ſtimat. Videtur aūt(ut dictum eſt)uirtus & ſtudioſus ipſe,unicuiq; eſſe men
ſura.hic.n.ſibijpſi conſentaneus eſt.ac eadem affectat anima omni.Et uult igi
tur ſibijpſi bona,& quæ apparent:ac agit.eſt.n.uiri boni,bonum agere:& ſui
ipſius gratia.mentis enim cauſa:quæ quidem unuſquiſq; eſſe uidetur. & uult
etiam ſe uiuere,ſaluumq; eſſe:atque id maxime quo ſapit.eſt enim bonum ho
mini ſtudioſo,eſſe. Vnuſquiſque aūt ſibi uult ipſa bona.factus uero alius:nul
lus expetit cuncta illud quod eſt factū habere.Habet.n.& nūc deus ſummum
bonum:ſed eſt id quod eſt ipſe.uidetur autem id unuſquiſque eſſe quod intel
ligit,aut maxime. Atque talis,ſecum degere uult libenter enim hoc,cum uolu
ptateq; facit.Nam & actarum rerum recordatio periocunda eſt:& futurarū
ſpes bona.talis autem afficit uoluptate. Et inſuper contemplationibus mente
abūdat. Præterea maxime ſecum unà dolet,atque lætatur. Idem eſt enim om
nino ipſi moleſtum,atque iucundum:& non alias aliud.eſt enim ſine pœnitē
20 tia prorſus.Ex eo igitur quia unumquodq; ipſorum ad ſeipſum competit ſtu
dioſo:ad amicum autē ſic ſe habet ut ad ſeipſum(amicus eſt enim alius ipſe)
& amicitia uidetur horum aliquid eſſe:& quibus hęc inſunt uidentur eſſe ami
21 ci. Quærere uero utrum ad ſeipſum ſit, an non ſit amicitia:nunc omittamus.
Videbitur autem hoc amicitia eſſe:quo duo uel plura ex ijs eſt quæ ſunt di
cta.& quòd exuperatio amicitiæ:ſimilis eſt ei quæ eſt ad ſeipſum. At uero ui
22 dentur ea quæ dicta ſunt & ipſis multis ineſſe,quamuis ſint praui. An hoc par
ticipes ipſorum ſunt:quo ſibijpſis placent,& bonos ſe eſſe exiſtimant? Nam
eorum qui uehementer ſunt praui atque nefarij,nemini hęc inſunt:ſed nec in
eſſe uidentur.fere autem neque prauis.diſſident enim ſecum & alia quidem cu
23 piunt:alia autem uolunt:ut incontinentes. Nam ijs quæ bona ſibi uidentur,
anteponunt ea quæ uoluptate afficiunt,atque nocent. Quidam rurſus ob for
midinem atque inertiam eas agere res omittunt quas putant ſibijpſis optimas
24 eſſe. Qui uero multas res graues atque nefandas egerunt:uitam ob prauita
tem odio habent ac fugiunt, ſibiq; mortem conſciſcunt. Quærunt præterea
25 alios ipſi flagitioſi quibuſcum conuerſentur:ſe uero ipſos fugiunt. Nam ſi
ſint ſecum:recordantur multarum, grauiumq; rerum:& ſperant alias tales.
ſi cum alijs autem ſint obliuiſcuntur. Atque cum nihil habeant quod ſit ama
bile:nulla re prorſus afficiuntur ad ſeipſos, quæ ad amicitiam attinet. neque

igitur una ſecum gaudent,atque dolent.eſt enim eorũ anima in ſeditione. At-
que interdum ob prauitatem dolet:abſtinens à quibuſdam interdum lętatur.
& hæc quidem pars huc:illa autem illuc trahit ut diuellẽtes. Quod ſi fieri ne- 26
queat ut doleat ſimul atq; lætetur: at paulopoſt dolet,ꝙ lætatus fuit,& nollet
ſibijpſi illa uoluptati fuiſſe.improbi nanque pœnitentia ſunt referti. Impro-
bus igitur:ne erga ſe quidẽ amice affectus eſſe uidetur, propterea quòd nihil
habet quod ſit amabile.quòd ſi ita ſeſe habere uehementer eſt miſerum: totis
uiribus fugienda eſt prauitas,& enitẽdũ eſt bonum eſſe. Sic enim ad ſeipſum
habebit amice:& alij amicus poterit eſſe.

COMMEN.

EA VERO quæ erga amicos agenda ſeruandaq;.}Hoc eſt quartum capitulum huius tracta- 17.
tus,in quo poſtea quàm declarauit plura quæ pertinere videbantur ad conſeruationem,& diſ
ſolutionem amicitiæ,nunc docet de operationibus amicitiæ afferendo originem earum, &
oſtendendo quæ,& quot ſunt,nam inter cætera tria eſſe videntur quæ competunt amicitiæ verę tan
quam opera quædam atque officia propria:beneficentia,beniuolentia, cõcordia,ſiuę vtriuſque con
ſenſus, & iſta videntur oriri ex amore quo quis ſtudioſus, & bonus vir ſeipſum amat.diuiditur au-
tem hoc capitulum in tres partes quæ ſuis locis patebunt.in prima autem dicit philoſophus quòd
operationes, & officia amicitiæ quæ ſeruanda ſunt erga amicos,originem habent ex ijs quæ quiſq;
ſibi facit & tribuit.amicus enim dicitur alter ipſe. notandum ex ijs quæ ſibi quiſque tribuit omnia
pene opera atque officia proficiſci videntur quæ amicus erga amicum ſeruare debet .ex ſe igitur ori-
ginem habent,non tamen quomodocunque ſe habente,& indifferenter accepto, ſed ex ſeipſo bo-
no,& ſtudioſo exiſtente viro,is enim menſura & regula eſſe videtur rerum agendarum, & affectuum
omnium. DEFINIENTES enim.}Affert nunc ea philoſophus quibus definiri videtur amici- 17
tia.complures enim priſcorum definientes amicum tribuere ei videbantur illa tria quæ colligi viden
tur ex diffinitionibus illorum,ſcilicet beneficentiam,beniuolentiam,concordiam.nam ij qui dicunt
amicum eſſe qui amici gratia vult, & agit bona, innuere videntur beneficentiam,qui vero dicunt
eum eſſe amicum qui vult eſſe, & viuere amicum,innuere videntur beniuolentiam.quidam autem
dicentes amicum eſſe qui verſatur cum amico ,& eadem expetit, innuere uidentur concordiam, &
idem velle atque idem nolle.ſic igitur iſta tria colligi videntur ex diffinitionibus antiquorum, quæ
& ſi ſint opera,& officia amicitiæ,tamen videntur habere originẽ ab amore quo ſeipſum quis amat
vt patebit inferius.eſt autem primum in ordine beneficentia,in qua tres requiruntur cõditiones,ſci-
licet vt beneficijs vti in amicitia velit,agat & agat amici gratia,ea quæ ſunt bona vel quæ ſibi viden
tur bona,quòd adiunxit quia amicus facit ea quæ credit eſſe bona, quòd ſi aliter eueniat præter in-
tentionem ſuam hoc non obſtat quin faciat amici officium,quia non ſtetit per eum,ſecunda diffini
tio pertinere videtur ad beniuolentiam, quæ & ſi videatur eſſe extenſa in omnibus ijs,tamen magis
videtur eluceſcere hic,ſcilicet velle eſſe & viuere amicum , & hoc naſcitur ab eo quod quiſq; ſeipſum
amat,& vult ſeipſum viuere,quòd ſi amicus eſt alter ipſe,merito idem optabit erga illum. tertia diſ-
finitio pertinere videtur ad concordiam,vbi tanguntur tria,ſimul cõuerſari quod eſt actus externus,
eadẽ expetere,& velle, quod eſt actus internus,& gaudere dolereq; eiſdem, quod eſt affectus internus
vt patet.notandum quòd amicitiam dicit philoſophus deſcribi aliquo iſtorum vel omnibus, non
tamen eſt propria diffinitio talis niſi à poſterioribus quibuſdam.nam diffinitio proprie dicta datur
per eſſentialia,& priora,& ita diffinita eſt antea à philoſopho amicitia à prioribus ex quibus conſti- 20
tuitur,& explicatur eſſentia,& natura amicitiæ.hæc aũt quę ſupra allata ſunt ſequuntur,& præſup-
ponunt amicitiam cum ſint opera,& officia quæ ab ea proficiſcũtur.quare diffinitio ex talibus à po
ſterioribus quibuſdã erit:ſicut interdũ demonſtratio quædam dicitur eſſe à poſteriori,& ſiquis dice-
ret amicitia ſuperius diffinita eſt per beniuolentiã tanq̃ per aliquod prius,dicendũ ꝙ beniuolẽtia ſu
mebatur ibi vt genus,& vt habitus vel diſpoſitio quædã:hic vero vt operatio.non.n.vnifariã beni-
uolentia ſumitur vt etiã antea diximus. ET ijſce amicis qui ſunt offenſi.}Hoc addere videtur phs 18
vt oſtẽdat hoc eſſe ſignum quòd amicus vult amicum eſſe,& viuere gratia ipſius amici, quia etiam
inter eos vbi aliquę offenſę vel contentiones ceciderę remanet tamen beniuolentia quęda qua ei ex-
optat bona,nulla cauſa ſuę vtilitatis,aut voluptatis,ſed tantum amici gratia. AT qui boni vnũ-
quodq;.}Hęc eſt ſecunda pars huius capituli,in qua oſtendit quõ iſta quæ tribuuntur amicis ſe ha 19
bent ad virũ bonũ,& quõ vir bonus hęc ſibijpſi tribuit,& videtur innuere duas concluſiones,prima

id quod

id quod eſt menſura omnium rerum agendarum, & humanarum operationum eſt etiam menſura ipſius amicitiæ qua quis ſeipſum amat, ſed virtus, & ipſe vir ſtudioſus, & bonus eſt huiuſmodi, ergo virtus & vir ſtudioſus, & bonus eſt menſura amicitiæ qua quiſpiam ſeipſum amat. patet ratio ex dictis philoſophi quòd electio, & virtus & omnino ipſe ſtudioſus vir, eſt menſura rerum humanarum. nam in vnoquoque genere id ſumendum eſſe videtur pro menſura quod eſt perfectum in eo genere, & omnia deinde dici ſolent magis, aut minus perfecta prout magis vel minus diſtāt à perfectiſſimo. vnde cum homo ſtudioſus perfectus eſſe videatur in ſpecie humana, merito dicitur quòd ex eo ſumitur menſura tanquam in ſaporibus dijudicandis ex guſtu ſano, & incorrupto, & non ex prauo, & ægro accipi iudicium ſolet. ſecunda concluſio, ex eo homine cui primo, & per ſe competunt ea quæ pertinent ad amicitiam ſui, proficiſcuntur ea quæ ad amicitiam ſpectant amicorum, ſed vir ſtudioſus eſt huiuſmodi, ergo ex viro ſtudioſo proueniunt ea quæ ad amicitiam ſpectant amicorum. patet ratio quia viro bono, & ſtudioſo competunt primo, & per ſe omnia illa officia amicitiæ, & munera & operationes beneficentię, beniuolentię, & concordię. reliquis vero tantum, quantum ſe exiſtumāt eſſe bonos. ſtudioſo autem primo, & per ſe cum ſibi ſit conſentaneus, & eadem affectet omnibus viribus animi, quia eadem in eo vult ratio, & appetitus ſenſitiuus, qui & ſi interdum repugnat rationi tamen in viro bono obtemperat, & vnitur ei, & ideo eadem expetit nulla parte vel potentia animi repugnante. nam ſicut in quinto diximus de iuſtitia illa platonica quæ dicebatur eſſe ſui ad ſeipſum, & potentiæ ad potentiam, & quòd videbatur eſſe cauſa iuſtitiæ ad alium, ſic de amicitia dicere poſſumus quæ eſt ſui ad ſeipſum, ideſt partis ad partem, vel potentia ad potentiam, quæ videtur eſſe origo amicitiæ ad amicum, & quaſi idæa atque exemplar, & hoc ſtudioſo maxime videtur competere, quia vult ſibi bona per ſe cum ſe amat, & gratia ſui ipſius, ideſt mentis quæ eſt principale in eo, nā per appetitum videtur eſſe animal, per rationem & mentem videtur differre à brutis. aget igitur bona gratia mentis ſuæ, hæc autem ſunt illa quæ pertinent ad bonos mores, & ſpeculationem rerum altiſſimarum, & quæ perficiunt vtrunq; intellectum, ſcilicet tam actiuum quàm ſpeculatiuum. viuere igitur vult, & potius vita ſecunda, ideſt operatione, & operatione ea quæ eſt mentis atque intellectus. vnuſquiſque autem exoptat ſibi bona, quæ ſibi ſunt bona, & non aliena, hominis autem bona proprie ſunt mentis bona, quòd ſi eſſet factus alius veluti per impoſſibile quædam bellua vel ſimilis bellu ob prauitatem & vitia, ſi in quam factus eſſet alius non peteret ſibi illa bona adeſſe, quæ nunc expetit, & vt accedamus per verba philoſophi nullus factus alius, ſcilicet à ſeipſo expetit cuncta habere, ideſt vt cuncta habeat illud tale quod factum eſt, ſcilicet aliud à ſe, ideſt à mente ſua quæ videtur eſſe præcipua pars vel principale quiddam in eo, veluti factus equus non expeteret bona hominis ſed equi, & factus leo non expeteret bona hominis, ſed leonis, & ſic de alijs: vnuſquiſque enim expetit ſibi accommodata, & propria bona vt equus equina, homo ea quæ ſunt rationis & mentis: deus autem cum ſit perfectiſſimum, habet in ſe ſuum ſummum bonum, & ſibi proprium quod nullo pacto cuiquam alij competit præter quam ipſi. & addit poſtea quòd videbitur autem id eſſe quiſque quod intelligit, non ſimpliciter quiſque homo videtur eſſe id quod intelligit, ideſt intellectus & mens, ſed maxime, quod adiunxit quia homo non eſt ſolum mens, ſed quędam tertia entitas quamuis mens ſit præcipuum, & principale quid in homine, & forſitan id etiam adiunxit ne videretur omnino ſequi opinionem Platonis qui animam noſtram appellabat hominem, corpus autem quaſi veſtem hominis. poſtea dicit philoſophus quòd vir bonus ſecū degere vult, & ſecum viuere, quia gaudet memoria, & conſcientia recte factorum, & ſpe bona futurorum, & cum habet mentem tranquillam, & alienam à perturbationibus contemplatione abundat, & gaudet, in qua magna pars felicitatis humanæ contineri videtur. ex quibus patet quòd cum hæc omnia enumerata quæ ſunt officia, & operationes beneficentiæ, & beniuolentię, & concordię competunt primo, & per ſe viro ſtudioſo vt eſt amicus ſui ad ſeipſum, competunt etiam ei vt eſt amicus ad alterum, & ex eo tanquam ex origine, & fonte proueniunt hæc quæ ad ipſam amicitiam pertinere diximus, & hoc etiam patebit

20 magis nunc inferius. HOC igitur ipſo quod vnumquodque.] Declarauit philoſophus viro ſtudioſo competere vt agat ea omnia erga ſe quæ ad amicitiam pertinent, ex quo habet ſtatim cōcluſionem illam probatam quod ex eo quòd vir ſtudioſus facit erga ſe omnia quæ pertinent ad amicitiam amici qui eſt alter ipſe, coniectari poſſumus amicitiam eſſe aliquid horū, vel omnia q̄ facit is erga ſequi ſe vehementer amat, & hi ſunt amici dicit philoſophus, qui faciūt erga ſuos amicos ea quæ vir ſtudioſus facit erga ſeipſum, & ſic concluditur ſententia ſua quam intendebat probare quòd officia, & operationes amicitiæ, & amicorum originem habent ab amicitia qua vir ſtudioſus ſeipſum

21 amat. QVÆRERE vero vtrum ad ſeipſum.] Videtur hac in parte ſe excuſare phs à determinatione huius quæſtionis. ſ. vtrum ſit amicitia ad ſeipſum q̄ videbatur præſuppoſuiſſe ſuperius, quare aūt aliquis vtrum ad ſeipſum ſit amicitia, & dicit quòd hoc eſt omittendū nunc cū antea tetigerit, & inferius dicet nonnulla ex quibus oriri videtur ſolutio huius q̄ſtionis, q̄uis etiā hic tangat aliqua et

quibus conijcere, & probare poſſumus amicitiam eſſe ad ſeipſum. Nam dicit quo'd illa videtur ami
citia à qua proficiſcuntur duo vel plura eorum quæ diximus, ſcilicet pertinere ad amicitiam, ſed ab
amicitia ad ſeipſum profluunt aliqua ſupra dictorum vel omnia: ergo illa videbitur eſſe amicitia,
præterea alia ratione idem videtur oſtendere hoc modo. id videtur eſſe amicitia cuius ſimilitudine
dicitur exúperatio amicitiæ, ideſt amicitia perfecta quæ ſumma eſt amicitiarum, & ideo dicitur exu-
peratio vt antea declarauimus, ſed amicitia ſui ad ſeipſum eſt huiuſmodi vt eius ſimilitudine dica-
tur perfecta amicitia, ergo amicitia ſui ad ſeipſum eſt amicitia: quamquam dicant nonnulli quo'd
philoſophus non vult quo'd ſit amicitia ſui ad ſeipſum per ea verba duo vel plura, quia amicitia de-
bet eſſe inter duos vel plures, & ipſe homo non eſt niſi vnus, quorum ego expoſitionem minime ſe-
quor. Notandum eſt igitur quo'd ſi amicitia conſtat ob hoc, & ab ea profluunt officia ea, quia vir
ſtudioſus amat ſeipſum, & ſibi tribuit ea oía, concedere debemus diſpoſitionem ſiue beniuolentiam
qua ſe quiſque amat eſſe amicitiam, & habere gradus ſicut habent iſtę quæ ſunt amicorum ad ami-
cos, nam ſtudioſiſſimus, & perfectiſſimus ſe magis amabit quàm minus ſtudioſus, & ſic ſucceſſiue,
veluti amicitia ad amicum eſt magis & minus, quo'd ſiquis dixerit non eſſe hic beniuolentiam mu-
tuam, dicendum primo quo'd hæc amicitia ſui ad ſeipſum eſt origo, & quaſi exemplar atque idæa
reliquarum. vnde amicus ſumere menſuram, & regulam debet ad exercenda officia erga alterum ami
cum, ſcilicet taliter qualiter ſtudioſus erga ſeipſum, deinde duo hic etiam in amicitia ad ſeipſum ca-
dere videntur, appetitus & ratio', quæ quando conueniunt, & vniuntur ita vt appetitus obtempe-
ret rationi, tunc oriri videtur concordia, & amicitia quædam potentiæ ad potentiam ſicut de iuſti-
tia dictum eſt ſupra, & talis amicitia ad ſeipſum cum ſit origo, & quaſi idæa, aliarum præſtantiſſi-
ma eſſe videbitur, & ſumma cũ iocunditate coniuncta. AT VERO videntur ea quæ dicta ſunt. ⁋ 22
Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua philoſophus oſtendit quo pacto ſupradicta competunt ho
minibus qui nõ ſunt ſtudioſi. dicit igitur ꝙ iſta videntur competere multis, ideſt multitudini & vi-
detur ponere gradus vt ſint quidam ſtudioſiſſimi, quidam peſſimi, quidam inter iſtos, ea igitur quæ
dicta ſunt ſupra, ſtudioſiſſimo competunt proprie, peſſimis nullo pacto, intermedijs vero intantum
competere videntur inquantum ſeſe exiſtimant eſſe bonos, & cum bonum ametur ergo ſeipſos a-
mant, & faciunt quoquo modo ea officia quorum ſupra meminit, ideſt intantum inquantum ſe bo
nos eſſe exiſtimãt. DISSIDENT enim ſecum & alia. ⁋ Declarat hac in parte philoſophus quo'd 23
prauis hæc ſupra dicta amicitiæ opera non competunt, & primo quo'd non competunt eis officia
beneficentiæ, probatur, ijs qui faciunt ſibi nociua non competunt opera beneficentiæ, ſed praui
ſunt huiuſmodi, ergo prauis non competunt opera beneficentiæ, & hanc rationem probat exem-
plo incontinentium qui percipiunt meliora ſequuntur tamen deteriora, & voluptuoſa quæ ſibi ſunt
nociua, probat etiam idem alio medio, quia praui omittunt agere ea quæ ſibi eſſent optima, omit-
tunt inquam ob inertiam quandam vt faciunt incontinentes ſecundum quid vel etiam molles.
QVI vero multas res graues. ⁋ Sequitur nunc declarando quo'd prauis etiam non competunt ope 24
ra quæ pertinent ad beniuolentiam, quia habentibus odio lucem, & vitam vt ſunt praui non com-
petunt officia beniuolentię & opera eius. QVÆRVNT præterea. ⁋ Oſtendit tertio loco quo'd 25
prauis etiam non competunt officia cõcordię, quia non poſſunt ſecum conuerſari, & ſeipſos fugiũt
conſcientia ſcelerum, & ſecum diſſident nihil habentes boni quod ad amicitiam ſpectet, & eorũ ani
mus eſt in ſeditione, Seuos punire tyrannos, vt illæ, poeta inquit. Haud alia ratione velis cũ dira cu-
pido Mouerit ingeniũ feruenti tincta veneno Virtutem vt videant intabeſcãtq; relicta. notandum
quo'd totus iſte ordo vt mihi videtur correſpondet ex oppoſito illi quem tenuit philoſophus quan-
do enarrauit ea ſuperius quę cõpetunt bonis oſtendendo quo'd ſibi ſunt conſentanei, & reliqua, quæ
ibi ſucceſſiue poſuit, hic econtra quæ reperiuntur in prauis ſucceſſiue attulit oſtendendo quo'd ſecũ
diſſident & alia gradatim oppoſita bonis vt vidimus. QVOD ſi ita ſeſe habere. ⁋ Concludit phi- 26
loſophus afferendo duas ſentẽtias obortas, prima eſt quo'd cum ſumma miſeria ſit in prauitate con
ſtituta, omnibus modis fugienda eſt prauitas, ſecunda econtra quo'd probitas, & virtus eſt compa-
randa vt late patet in textu.

De beniuolentia. Cap. V.

BEniuolentia autem, amicitię quidem eſt ſimilis. non tamen eſt ami
citia. Fit enim beniuolentia: & ad ignotos & latens. amicitia ue- 27
ro non fit. Hæc autem antea diximus. At nec etiam eſt amatio. Nõ
enim habet extenſionem nec appetitionem. amationem autem hæc 28
ſequuntur. Et amatio quidem eſt cum conſuetudine. beniuolentia autem fit

& repentes

& repente: ut ſit & erga certantes. Spectantes enim beniuoli fiunt ipſis: &
uolunt bona. nihil autem agerent ſimul. Quod enim diximus, repente fiunt
29 beniuoli: & leuiter diligunt. Videtur igitur beniuolentia principium ami-
citiæ eſſe: ſicut & adamandi, uoluptas ea quæ per aſpectum efficitur. Nemo
nanque adamat: ſi non antea delectatus fuerit forma. qui uero gaudet forma,
non continuo & adamat: ſed cum abſentem deſiderat, præſentiamque affe-
ctat. Sic igitur & amicos, impoſſibile eſt eſſe: niſi beniuoli fuerint. beniuo-
li uero non continuo & amant. uolunt enim duntaxat ijs bona: quibus beni-
uoli ſunt. ſed nihil agerent ſimul: neque pro illis moleſtiam ſuſciperent ullam.
Quapropter quiſpiam per translationem principium ipſam amicitiæ dixe-
rit eſſe. diuturnam autem factam, & ad conſuetudinem accedentem: amicitiã
fieri. non eam quidem eſſe ob utilitatem: neque eam quæ ob uoluptatem eſt.
30 neque enim pro hiſce beniuolentia fit. Qui nanque beneficium accæpit: retri-
buit pro ijs quæ accæpit beniuolẽtiam, faciens iuſta. qui uero uult aliquã pro-
ſperitatem habere, ſpe commodi alicuius conſequendi per illum: non illi, ſed
ſibi potius beniuolus eſſe uidetur. quemadmodũ nec amicus ſi illi propter ali
quem uſum obſequium præſtat. Omnino autem beniuolentia ob uirtutem,
ac bonitatem aliquam fit. cum cuipiam quiſpiã pulcher, aut fortis, aut aliquid
tale uidetur: ut & in certantibus diximus.

COMMEN.

BENIVOLENTIA autem amicitiæ quidem eſt ſimilis. ℈Hoc eſt quintum capitulum hu-
27 ius tractatus, in quo philoſophus poſteaquam declarauit ea quæ ad amicitiam pertinẽt pro-
fluere ab ijs quæ bonus ſibijpſi tribuit, & ea reducebantur ad tria opera ſiue officia, ſcilicet ad bene-
ficentiam, concordiam, beniuolentiam. nunc accipit iſta philoſophus docendo de ſingulis ea quæ
ſunt cognitu neceſſaria, & primo de beniuolentia. diuiditur autem hoc capitulum in tres partes quę
ſuis locis patebunt. in prima igitur parte incipit oſtendere philoſophus quid non ſit beniuolentia
afferendo hanc concluſionem quòd beniuolentia non eſt amicitia. primo. quia amicitia eſt inter eos
qui ſe mutuo cognoſcunt, ſed beniuolentia poteſt eſſe erga ignotos. Item amicitia non eſt latens,
beniuolentia latere poteſt eum cui bona volumus ergo beniuolentia non eſt amicitia quamuis ſit ſi-
milis amicitiæ, quia oportet omnes amicos eſſe beniuolos non tamen eſt idem. AT nec etiam eſt
28 amatio. ℈Oſtendit vlterius philoſophus quòd beniuolentia non eſt amatio. probatur. amatio ha-
bet extenſionem & appetitionem, ſed beniuolentia non habet hæc talia, ergo beniuolentia non eſt
amatio. quidam expoſitor dicit quòd amatio eſt intenſa beniuolentia, & ſic nihil intererit inter hæc
duo niſi magis, & minus ita vt beniuolentia ſit remiſſa amatio, & amatio intenſa beniuolentia, hęc
expoſitio & ſi tolerari poteſt, tamen mihi non ſatiſfacit, quia amatio media eſſe videtur inter beniuo
lentiam & amicitiam, ſicut dealbatio inter duos terminos. terminus aquo erit beniuolentia, termi-
nus ad quem ipſa amicitia, & hoc innuere videtur philoſophus per illud quod dixit amatio habet
extenſionem & appetitionem. appetit enim præſentiam amati beniuolentia non ita curat, vel dice-
re poſſumus habet appetitionem, ideſt eſt extenſa appetitio. præterea probatur quòd amatio non
eſt beniuolentia hoc pacto. amatio eſt cum conſuetudine, beniuolentia eſſe poteſt ſine conſuetudine
quia repente fieri poteſt, ergo beniuolentia non eſt amatio. notandum quòd beniuolẽtia duobus mo
dis conſiderari vel ſumi poteſt, aut vt genus quod prædicatur de amicitia, aut vt ſpecies quæ diſtin
guitur ex oppoſito, amicitia tanquam altera ſpecies ita vt ſint duę ſpecies beniuolentiæ, ſcilicet ami
citia & beniuolentia ſumens nomen generis, quando igitur philoſophus accipit in diffinitione ami
citiæ beniuolentiam, ſumit eam quæ eſt genus. hic vero accipitur beniuolentia quæ eſt ſpecies, ſiue
29 ſit diſpoſitio quædam ſiue operatio, ſed hæc diſtinctio facta eſt antea in quadam dubitatione. VI-
DETVR igitur beniuolentia principium. ℈ Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua philoſo-
phus poſtea quàm oſtendit quid non eſt beniuolentia, nunc oſtendit quid ſit, dicendo quòd eſt prin
cipium amicitiæ, & probatur hoc modo, ſicut ſe habet voluptas per aſpectum pulchritudinis ad

amorem qui ſit propter pulchritudinem,ſic beniuolentia reſpectu amicitiæ , ſed illa voluptas per aſpectum eſt principium amoris,ergo & beniuolentia erit principium amicitiæ . poſtea addit quòd per tranſlationem aliquis dicet beniuolētiam eſſe principium amicitiæ,ſicut nos dicere ſolemus cor eſſe fontem ſanguinis,nam vt à fonte ſcaturit aqua,ſic à corde emanare videtur ſanguis , & ſpiritus per tranſlationem quandam,ſic etiam dicere poſſumus beniuolentiā eſſe principium amicitię quaſi per tranſlationem quandam.ipſa tamen beniuolētia ſi ei addatur conſuetudo frequens,vt ſit inueterata ſit amicitia,& erit tanquam terminus à quo,aliqui tamen textus habēt hic ocioſam amicitiam dicit & cætera,quòd ſi ita ſe haberet quod mihi non multum probatur tunc dicere poſſumus beniuolentiam eſſe quoquo modo amicitiam,ſcilicet ocioſam,ideſt per tranſlationem quandam . nam ſicut per amicitiam quis vult bona amico,ſic per talem beniuolentiam:ſed erit ocioſa,quia non pariet operationes quas parit ipſa amicitia,patet igitur quòd beniuolentia de qua loquitur hic philoſophus per tranſlationem quandam dicitur eſſe principium amicitiæ . Notandum quòd rem aliquam fieri aliquid dicitur vt ſubiectum veluti homo ſit albus , ſed ex hoc fieri hoc ratione priuationis vt ex immuſico ſit muſicum,& ex pane ſit ſanguis , & ex ſemine ſit animal,non quòd ſeminis forma ibi remaneat ,ſed remota priore forma introducitur altera denuo forma,vt in libro phyſicorum docet philoſophus . ſic igitur beniuolentiam eſſe principium amicitiæ dicimus per tranſlationem, quia ex beniuolentia inueterata ſit amicitia , non quòd illa ſpecies manens quæ diſtinguitur ex oppoſito tanquam diſpoſitio ad habitum fiat amicitia , ſed eſt dicendum quòd ex tali diſpoſitione oritur amicitia , vt igitur diſpoſitio ſe habet ad habitum , ſimiliter ſe beniuolentia ád amicitiam habere videtur,& ij mihi non ſatiſfaciunt qui dicunt beniuolentiam non eſſe principium materiale non formale,non finale,ſed effectiuum.mihi autem videtur quòd poſſit dici etiam materiale , quia ex ea tanquam diſpoſitione dicitur fieri amicitia,& ita deſtruitur illa diſpoſitio , & generatur habitus , ſin accipiatur beniuolentia vt operatio tunc dici poteſt principium inſtrumentale , & ſi volumus effectiuum vel etiam materiale ob ſubiectum in quo dicitur eſſe.intelligendum eſt autem quòd ſi ponere ordinem velimus in iſtis vt ſunt ad homines,conſiderare poſſumus profluere à voluntate beniuolam operationem , deinde beniuolentiam quæ ſit vt diſpoſitio quædam , poſtea amationem ſuccedere quæ ſit operatio præcedens amicitiam , quaſi amica operatio . demum amicitia quæ eſt habitus ex qua poſtea proficiſcuntur officia amicitiæ,ſiue ſint beneficentiæ ,ſiue beniuolentiæ , ſiue concordię . beniuolentia autem vt diſpoſitio vel operatio præcedens dici principium poteſt amicitiæ, principium inquā materiale ſi conſideretur vt ex quo ſit,effectiuum vero ſi ſumatur vt quod facit.

NON eam quidem quæ ob vtilitatem.}Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua philoſophus de- 30
clarat cuius nam amicitiæ beniuolentia non dicatur eſſe principiū,& cuius dicatur,& primo oſtendit quod non eſt proprie principium amicitię quæ ſit ob vtilitatem,aut voluptatem.probatur,ſi beniuolentia eſt pro eo,& gratia eius cui bona volumus,profecto beniuolentia nō erit principium amicitiæ ob vtilitatem , aut voluptatem.at primum eſt ergo & ſecundum,patet ratio quia in amicitia vtili,aut iocunda beniuolentia non videtur eſſe pro illo,ſed pro ſe,& pro ſua vtilitate vel voluptate, & hoc etiam percipi inde poteſt , quia interdum euenit vt aliquis accipiat beneficium veluti in bona amicitia,& retribuat bene de ſe merito beniuolentiam poſt vtilitatem , & beneficium acceptum, quod eſt indicium beniuolentiam non eſſe principium amicitiæ vtilis vel iocundę,cum retribuatur poſt , & non ante beneficium acceptum . nam ille gratus & memor accepti beneficij reddit ſibi iuſta beniuolentiam non ob vtilitatem futuram,quia id feciſſet antequam ſuſciperet,& eſſet ſibi beniuolus non illi,ſed pro beneficio iam accepto ex quo patet quòd beniuolentia proprie nō dicitur eſſe principium amicitię quę eſt ob vtilitatem vel eius quæ eſt ob voluptatem. ATQVE omnino beniuolentia.}Declarat nunc philoſophus quòd beniuolentia principium proprie videtur eſſe amicitiæ bonę atq; honeſtę cum afficimur alicui beniuolentiam habentes ob virtutem vel aliquod bonū illius vt patet in textu,ſic igitur habemus cuius amicitię beniuolentia ſit proprie,& cuius non ſit.nā ſicut amicitiæ quæ ſunt ob vtilitatem vel voluptatem non dicuntur proprie amicitiæ,ſic etiam beniuolentia non dicitur proprie in illis.

De concordia. Cap. VI.

AT qui cōcordia etiam ad amicitiam attinere uidetur . Quapropter 3.1
non eſt eadem,opinatio.hæc enim & ijs qui ſibi mutuo ſunt ignoti:ineſſe poteſt.Nec eos qui de re quauis ſunt eiuſdē ſententiæ concordes dicunt.uelut eos qui de cœleſtibus eadem ſentiunt.nō enim
ad amicitiam pertinet,de his eſſe concordes.Sed ciuitatis concordes inquiunt 32
eſſe:

eſſe:cum de ĳs quæ conferunt eadem ſentiunt eliguntq́;, atque agunt ea quæ
publice uiſæ ſunt. Circa igitur ea quæ in actionem ueniunt, concordes ſunt ho
mines, & horum circa ea quæ in magnitudine ſunt: poſſuntq́; utriſq; uel om-
nibus ineſſe. Vt ciuitates concordes ſunt: cum omnibus uidetur, magiſtratus
eſſe deligendos, aut ſocietatem cum Lacedæmonĳs ineundam eſſe, aut magi-
ſtratum gerere Pitacum: cum uellet & ipſe. At cum uterque ſeipſum uult (ut
ĳ uolunt qui in Phœniſſis ſunt) ſeditionem habent. Concordes enim eſſe, nō
eſt idem utrunque intelligere quicquid tandem id ſit: ſed in eodem idem. ut
cum & populus, & boni: rempublicā optimates gerere uolūt. ſic enim fit om-
33 nibus quod exoptant. Ciuilis autem amicitia uidetur ipſa concordia eſſe: ſicut
& dicitur. Nam circa commoda & ea quæ pertinent ad uitam uerſatur. Eſt au
34 tem talis concordia, in bonis. Nam & ſecum quiſq; horum eſt concors, & oēs
inter ſe ſunt concordes: quippe cum eiſdem omnino ſint. talium enim uolunta
tes manent, & non refluunt ut Euripus: uoluntq́; ſemper ea quæ iuſta ſunt, &
quæ proſunt. hæc autem & cōmuniter affectant. Prauos uero concordes eſſe:
impoſſibile eſt, niſi paruo in tempore: quemadmodum & amicos eſſe. In re-
bus quidem utilibus plus: in ſubeundis uero laboribus ſubminiſtratiōibus ue
minus habere percupientes. unuſquiſque autem hæc ſibi uolens, proximum
perſcrutatur: & prohibet, perit enim res ipſa communis: cum ab ipſis non cō-
ſeruetur. fit igitur ut in ſeditione uerſentur: ſeſe quidem uiciſſim urgentes, ſe-
ipſos uero nolentes facere iuſta,

COMMEN.

31 A T Q V I cōcordia etiam ad amicitiam. Hoc eſt ſextum capitulum huius tractatus, in quo
philoſophus poſtea quàm in præcedenti determinauit de beniuolentia nunc de concordia
quæ ad amicitiam pertinet oſtendit ea quæ neceſſaria ſunt. diuiditur autem hoc capitulum in qua-
tuor partes quæ ſuis locis declarabuntur. primo igitur oſtendit philoſophus circa quod, & cuius nō
dicitur eſſe concordia afferendo in primis hanc ſententiam, quod concordia non eſt opinatio eiuſ-
dem rei. probatur, opinatio eiuſdem rei poteſt eſſe inter ignotos, ſed cōcordia proprie non poteſt eſſe
inter ignotos: ergo concordia non eſt opinatio eadem vel eiuſdem rei. præterea non dicitur proprie
circa quodcunque. nam ſententia eadem circa ſpeculatiua non dicitur proprie concordia ea præſer-
tim quæ ad amicitiam pertinet. nam ſi ita eſſet tunc inimici qui poſſunt hoc modo eſſe concordes di
32 cerentur eo pacto amici, quod eſt abſurdum. S E D ciuitates concordes dicimus. Hęc eſt ſecunda
pars huius capituli in qua philoſophus oſtendit circa quæ dicitur eſſe concordia, & declarat quod
verſatur circa ea quæ aguntur vel agi à nobis poſſunt. probatur, concordia circa ea verſari videtur
circa quæ ciuitates vel ciues cuiuſq; ciuitatis ſunt concordes, ſed res agendę ſunt, tales ergo res agen
dæ, & agibilia ſunt ea circa quę verſatur concordia, & afferre videtur plures conditiones ad declaran
dum ea circa quæ dicitur eſſe concordia. primo quòd concordia eſt circa res agibiles à nobis, dein-
de circa res magnas, quia minima non videntur tollere concordiam. præterea circa res quæ poſſint
adeſſe vtriſque vel illis inter quos eſt concordia veluti magiſtratus eligendos eſſe & huiuſmodi. præ-
terea non ſufficit vt res poſſint eſſe eædem circa quæ verſantur, ſed oportet etiam de ipſis idem ſen-
tire. Nam Euripides in phœniſſis recitat de Polnice, & fratre qui erant bene concordes de regno
quòd eſſet regnum. verum diſſentiebant poſtea de hoc quia quilibet eorum volebat eſſe rex, oportet
33 igitur vt idem velint. C I V I L I S. autem amicitia videtur. Hæc eſt tertia pars huius capituli, in
qua philoſophus oſtendit quomodo concordia ſe habet ad amicitiam ciuilem, & dicit quòd vide-
tur eſſe idem. quod probat ex communi & vulgari modo loquendi. nam omnes dicunt tunc eſſe ami
citiam ciuilem quando ciues ſunt inter ſe concordes. Idem ergo videtur ciuilis amicitia & concor-
dia, ſed tamen eſt differentia, quia vbicunque eſt amicitia ciuilis eſt concordia, ſed non econtra. nam
concordia eſt pars ciuilis amicitiæ, quia poteſt eſſe concordia de aliqua re particulari, & diſcordia de
aliqua alia, quod ſi accipiatur concordia vniuerſaliter de omnibus rebus, dicemus quòd idem quaſi

erit amicitia,& concordia,& vbi erit vnum, erit & alterum eo pacto quo diximus. ATQVE talis
concordia in viris.} Hæc eſt quarta pars huius capituli, in qua philoſophus determinat de ſubiecto 34
concordię, cuius deſcriptio ex dictis philoſophi colligi poteſt, quòd concordia eſt conſenſio de re-
bus agendis magnis quę vtriſq; ineſſe poſſunt & de eodem. oſtendit autem philoſophus quòd con-
cordia eſt in bonis viris, quia ij ſunt qui ſibi ipſis conſentiunt, & ſtabiles ſunt in propoſito, & cum ſe-
cum ipſi conueniant etiam cum alijs ſunt concordes, oſtendit præterea quod concordia non eſt in
prauis, quia volunt plus de vtilibus, & minus de laboribus, vnde diſcordia, & iniuſtitia oritur, vt
patet in textu.

De beneficentia. Cap. VII.

VIdentur autem ij qui beneficia contulerunt: magis eos amare in 35
quos beneficia ſunt collata, quàm ij qui accæperunt, eos qui con-
tulerunt. Atque ut præter rationem eueniens queritur. Plurimis
igitur uidetur id ex eo fieri: quia hi quidem debent, illis uero de- 36
betur. ut igitur in mutuis debitores quidem uolũt ſuos creditores non eſſe, hi
uero de ſalute quoque debitorum diligentiam adhibent: ſic & eos inquiunt
qui beneficia contulerunt, uelle eos eſſe erga quos fuere benefici ut gratias ac-
cæpturos, illis uero non eſſe curam reddendi. Epicharmus igitur fortaſſe di-
xerit hæc ipſos dicere, aſpicientes ad malum. Videtur aũt hoc eſſe humanum:
plericq; enim immemores ſunt, & ſuſcipere potius, quàm conferre beneficia ap- 37
petunt. Videbitur autem cauſa naturalior eſſe, & non ſimilis ei quæ de credi-
toribus dicitur. Non eſt enim erga debitores amatio: ſed uoluntas ſalutis, reci-
piendi cauſa. Sed qui beneficia contulerunt: diligunt atque amant eos qui be-
neficia accæperunt. etſi nulla in re ſunt utiles, neque in poſterum futuri. quod
quidem & artificibus accidit. Magis enim unuſquiſq; proprium amat opus, 38
quàm ipſe ab opere amaretur ſi animæ particeps eſſet. Maxime uero forſitan
hoc circa poetas accidit. hi nanque ſua diligunt poemata ſupra modũ: & per-
inde atque filios amant. Tali igitur ſimile eſt & id quod faciunt ij qui benefi-
cia contulerunt. quod enim ſuſcepit beneficium: ipſorum eſt opus. hoc igitur
& amant magis quàm opus eum qui fecit. huius autem cauſa eſt, quod uniuer
ſis eſt expetibile, atque amabile eſſe. ſumus autem actu. nam uiuẽdo ſumus at-
que agendo. Qui igitur fecit: eſt actu ſuum quodam modo opus. diligit itaq;
ipſum opus, quia amat & eſſe. hoc autem eſt naturale. Quod enim eſt poten-
tia: id opus ipſum actu declarat. Et inſuper ei quidem qui cõtulit beneficium 39
honeſtum eſt id quod egit. quare gaudet eo in quo eſt hoc. at ei qui accæpit, ni
hil eſt honeſti in eo qui contulit, niſi conferens: quod quidem minus eſt iucũ-
dum atque amabile. Eſt autem præſentis quidem operatio, futuri autem ſpes,
facti uero memoria iucunda. ſed iucundiſſimum eſt quod eſt actu, & amabi-
le ſimili modo. ei igitur qui contulit beneficium permanet ipſum opus. diutur
num eſt enim ipſum honeſtum. Sed ei qui cæpit, trãſacta eſt ipſa utilitas. me-
moriaq; honeſtarum quidem rerum, eſt periucunda: utilium autem non ni-
mium aut minus. expectatio uero, cõtra ſeſe habere uidetur. Et amare quidem
ſimile eſt actioni: amari autem paſſioni. eos igitur qui circa actum excellunt, 40
ſequitur amare: & ea quæ ad amicitiam attinent. Præterea quę facta ſunt cum
labore: ea magis diligunt omnes: ut & pecunias magis diligunt, qui acquiſiue 41
runt:

runt: quàm qui ab alijs accæperunt. at beneficium quidem accipere, ſine labo-
re eſſe uidetur: beneficium autem conferre difficile. Propter hæc & matres fi-
lios magis amant. generatio nanque laborioſa eſt magis: & magis ſciunt eſſe
ſuos. Videbitur autem hoc & ijs accõmodatũ eſſe, qui beneficia cõtulerunt.

COMMEN.

35
VIDENTVR autem ij qui beneficia contulerunt. ꝥHoc eſt ſeptimum capitulum huius tra-
ctatus, in quo philoſophus poſtea quàm determinauit de beniuolentia, & concordia, nũc do
cet de ipſa beneficentia afferendo primo vnum notandum quòd benefactores videntur magis ama-
re debitores ſuos in quos beneficia contulerunt quàm amentur econtra. diuiditur autem hoc capitu
lum in tres partes quæ declarabuntur. in prima igitur pręmittendo ſuam intentionem dicit philoſo
phus quòd ij qui conferunt beneficia videntur magis amare ſibi obligatos quàm amentur ab eis, &
quærit vnde cauſa ſit huius rei quæ videtur pręter rationem. PLVRIMIS itaq; videtur. ꝥHæc
36 eſt ſecunda pars huius capituli, in qua affert rationem quam adducebant nonnulli ad hoc propoſi-
tum, erat autem talis quòd conferens beneficia eſt vt creditor, recipiens vt debitor quidam vt in mu
tuis dici ſolet. creditores igitur videntur amare debitores, & habere curam eorum, econtra debitores
non curant de ſalute creditorum. poſt hęc philoſophus affert ſentẽtiam Epicarmi dicentis quòd hoc
accidit in prauis qui ob prauitatem ſunt immemores beneficiorum, & homines reſpiciẽtes ad iſtos
37 tales ingratos dicunt poſtea id vniuerſaliter fieri, & non eſt verum in bonis viris. VIDETVR au-
tem id ipſum eſſe. ꝥHæc eſt tertia pars huius capituli in qua primo ſoluit rationem allatam illorum
priſcorum, deinde affert ſententiam ſuam, & in primis dicit quod Epicarmi ſententia non videtur ve
ra vt hoc eueniat ob prauitatem hominum prauorum, ſed videtur potius eſſe res humana competẽs
homini vel humanæ naturę vt ſit quaſi quoddam ſequens cõditionem, & fragilitatem vt ita loquar
humanam, quia complures hominum malunt accipere quam cõferre, his dictis ſoluit philoſophus
rationem allatam priſcorum oſtendendo quod ſimilitudo illa debitoris & creditoris non valet, cupit
enim creditor debitorem viuere vt exigat mutuum vel debitum. verum benefici amant eos, quibus
38 beneficia contulerunt nullam ſperantes ẽt vtilitatem, quare aſſignanda eſt cauſa naturalis. QVOD
quidem artificibus. ꝥAffert rationes plures ſecundum ſententiam ſuam oſtendendo, & concedendo
quòd benefici magis amant eos in quos contulerunt beneficia, quàm amentur, & boni etiam ma-
gis amant bonos, quia cauſæ ſunt naturales. prima ratio. omnis homo naturaliter magis amat ſuũ
opus quàm ametur ab eo ſi eſſet animatum vel animal aptum ad amãdum, ſed ſuſceptor beneficio-
rum videtur quaſi eſſe quoddam opus benefactoris, ergo magis amat benefactor illum inquem be-
neficium contulit quàm ametur econtra. patet ratio diſcurrendo per artes inductiue, deinde aſſigna-
re cauſam huius videtur. hoc enim artifices faciunt amando vehementer opera ſua, & preſertim poe-
tę ſua poemata amant. quòd ſi poemata eſſent animata vt poſſent reddere amorem non verſa vice
adeo amarent auctores ſuos vt patet in amore parentum, & filiorum. aſſignat autem cauſam, quia
omnes homines naturaliter appetunt eſſe. videntur autem homines per operationem vel opus præ-
cipue eſſe, & maxime eſſe actu. ſimili modo dicere poſſumus de ijs qui beneficia contulerunt erga eos
ſeſe habere qui ſuſceperunt beneficia. notandum quòd poetæ videntur magis amare poemata ſua q̃
alij artifices ſuum opus, quia alij videntur habere ſubiectam materiam, & circa illam operari impri-
mendo formam tantum, ex quo opus tale non videtur totum eſſe illorum, ſed poetæ videntur ex ſeſe
inuenire materiam, & omnia denuo fingere vnde poetæ dicuntur. notandum quòd eſſe duplex dici
ſolet. primum eſt viuere primo actu, ſecundum eſt operari, ideſt, ſecundo actu. Notandum præterea
quòd opus bifariam ſumi poteſt, vno modo quòd producitur vt ſit ſimpliciter veluti filius reſpectu
patris, alio modo vt ſit aliquid tale veluti dare alicui alimentum dicitur quoquo modo opus illius
quaſi vt alimentum vt ita loquar, eodem modo ſuſceptor beneficiorum dici poteſt opus benefacto-
ris iſto ſecundo modo vt aliquid tale, & opus ſecundum quid. notãdum quod homo cum habet pri
mam vitam eſt in potentia ad ſecundam, ideſt ad operationem, viuimus autem vita prima vt viua-
mus ſecunda, ideſt vt operemur operationes quæ nobis competunt, aliter enim fruſtra videremur eẽ
producti. nobis autem expetibile eſt eſſe, & viuere non ſolum vita prima, ſed etiam, ſecũda, ideſt actu
ſecundo, & ipſa operatione, opus autem oſtendit, & reprę ſentat ſecundam vitam quæ vehementer
à nobis expetitur ergo & opus. eſt autem operatio aliqua quę nunquam ſeparatur à prima ſicut fit
in vegetatiuis vbi vegetare nunquam ſeparatur à principio vegetatiuo. nam ceſſatio potentiæ vege
tatiuę vt inquit philoſophus, mors eſt, itaq; dum viuimus ſecundus actus, ideſt ipſum vegetare ſem
per coniungitur cum primo, intelligendum eſt tamen quod perprius eſt vegetatiuum, & eſt in potẽ-

tia ad vegetandum poſtea operatur, quare perprius eſt vegetatiuum quàm vegetare, non prius tem-
pore, quia nunquã ſeparatur operatio, ſed prius ex ordine, & ex parte naturę, & originis, eſt enim prin
cipium vegetandi, & omne principium videtur eſſe prius eo quod eſt ex principio ea ratiõe qua prin
cipiũ eſt, & omnino cauſa ſuo vt ita loquar, cauſato. verũ vt ad propoſitum redeamus, opus videtur
indicare eſſe illius, qui producit tale opus, & quia non põt aliquis ſemper operari idcirco opus repræ
ſentat actu id quod eſt in potentia. nã cũ ſtatuarius non operatur eſt in potentia ad ſecundũ eſſe. i. ad
operationem, quòd ſi produxerit ſtatuã illa ſemper repræſentat illum artificem, & indicat in potentia
ſtatuarium, eſſe quodãmodo actu, vnde illa conſequentia valere videtur, omnes homines appetunt
ſuum eſſe, ergo amant ſuũ opus, quia homo appetit naturaliter eſſe tam primum q̃ ſecũdũ. habet au-
tem primum eſſe per formam ſuam, & animam rationalẽ, & tunc eſt in potentia ad ſm eẽ. i. ad opera-
tionem, quare anima dicitur actus primus corporis phyſici potentia vitam habentis. i. habentis po-
tentiam viuendi ſecũdo actu, & operandi, & tale operari dicitur ſm eẽ, quod cum expetitur ab omni-
bus, & repræſentetur p opus merito opus amatur à nobis naturaliter quaſi quædã imago noſtri eẽ,
fit etiam plerunq; vt opus veluti ſtatua magis duret q̃ artifex in vita, ex quo videtur quoq; amare tale
opus. hæc cum ita ſint patet cur benefactor naturaliter magis amat ſuſceptorẽ beneficij ſui q̃ ametur
econtra, cũ ſit quodãmodo ſuum opus vt dicit phs & repræſentet benefactorẽ quaſi in ſecundo actu
quo vnuſquiſq; expetit potiſſimum viuere vt dictũ eſt ſupra. ET inſuper ei quidem qui. } Adducit 39
aliam rationem phs ad idem probandũ quòd benefactor magis diligit eũ cui beneficium contulit q̃
diligatur econtra hoc pacto, honeſtum magis eſt iocundum atq; amabile q̃ vtile, ſed magis honeſtũ
eſt beneficia conferre q̃ ſuſcipere quod eſt vtile: ergo, beneficia conferre magis amatur q̃ ſuſcipere, be-
nefactor autem habet honeſtum collocatum in ſuſcipiente hoc modo vt ſit benefactori honeſtum,
ſuſcipienti vero ſit vtile, quare benefactor diligit iſtud honeſtum, & ipſum in quem contulit magis
q̃ ametur econtra, & notandum quòd vnum atq; idem veluti beneficium dicitur eſſe honeſtum atq;
vtile, vt idem motus dicitur actio & paſſio, qui quidem motus eſt in eo qui mouetur & patitur. dici-
tur autem actio reſpectu agentis, paſſio reſpectu patientis, eodem modo beneficium collatum dici-
tur honeſtum reſpectu conferentis, vtile reſpectu recipiẽtis licet ſit idem, quare benefactor habet ho-
neſtum quod eſt ſuum in ipſo ſuſcipiente ergo & illum amat, ſuſcipiens econtra non habet honeſtũ
aliquod ſuum in operante ergo non tantopere amat illum, ſed ſi habet aliquid reſpectu ſui illud eſt
vtile quod minus eſt amabile. EST præterea præſentis quidem. } Affert aliam rationẽ philoſophus
omne quod eſt præſens magis eſt iocundum quàm præteritum aut futurum ſiue honeſtũ ſit ſiue vti-
le, ſed ei qui cõtulit beneficium magis eſt ei præſens quàm ei qui ſuſcepit, ergo magis eſt iocundum
agenti quàm ſuſcipienti tale beneficium. nam ex tribus quæ afferũt voluptatem (ea autem ſunt præ-
ſentis operatio, futuri ſpes, & facti memoria) ex tribus inquam illis præſens eſt magis iocundũ quàm
illa duo. nam præteritum videtur eſſe iocundum, quia olim fuit præſens, & futurum quia erit præ-
ſens, ergo multo magis præſens. nam propter quod vnumquodque tale, & illud magis, verum opus
benefactoris, quia honeſtum magis permanet, & magis eſt præſens, quàm ſuſcipientis vtilitas, ideo
benefactori magis eſt ſuum opus iocundum, & addit philoſophus quòd honeſtarum rerum me-
moria eſt iocunda, quia aliquis dicere potuiſſet, ſi ille cui collatum eſt beneficium abeſſet vel eſſet
mortuus quomodo eſt ſibi iocundum opus illud quod non eſt præſens: ideo dicit quòd memoria
collati beneficij, & rei honeſtæ actæ eſt iocunda. cum igitur magis vigeat honeſtum quàm vtile, &
magis ſit iocundum atque amabile merito benefactor magis diligit illum in quem contulit hone-
ſtum tale: quam diligatur econtra. ET AMARE quidem. } Alia eſt ratio talis. actio tribuenda eſt 40
excellentiori, paſſio inferiori, ſed amare eſt actio, amari vero paſſio, & conferens beneficium eo quo
conferens eſt excellentior ſuſcipiente, ergo illi tribuendum eſt amare, huic amari, ſed ille cui po-
tius tribuitur amare magis amat quàm ille cui tribuitur amari, ergo conferens beneficia, & benefa-
ctor magis amat quàm ametur à ſuſcipiente. PRÆTEREA quæ facta ſunt. } Affert aliam ra- 41
tionem philoſophus quæ eſt quinta in ordine hoc pacto, ea quæ facta ſunt cum labore magis dili-
guntur ab hominibus, ſed beneficium cõferre laborioſum eſt, & fit cum labore, ſuſcipitur autem ſine
labore, ergo conferre beneficium magis amatur, & ex conſequenti ille, in quem collocatum eſt benefi-
cium, magis amatur à conferente quàm ipſe ſuſcipiens amet econtra. hanc rationem declarat philo
ſophus exemplo eorum qui acquiſiuerũt pecunias, poſt hæc infert vnum obortum ſiue correlarium
quod videtur confirmare rationes ſuas quòd propter hæc mater videtur magis amare filium quàm
ametur econtra, & propter laborem partus, & propter certitudinem filiorum, ſic benefactor magis
videtur amare ſuſcipientem quàm ametur ab eo propter laborem, & quia certior eſt de beneficio col
lato quàm ſuſcipiens, & ſic habemus hanc ſententiam peregregie probatam à philoſopho quòd be
nefactores magis amant eos, in quos beneficia contulerunt quam amentur ab illis, & rationes etiam
habemus cur hoc fieri videatur.

De amatore

De amatore ſui. Cap. VIII.

42 DVbitatur autem & utrum oporteat, ſeipſum amare maxime: an ali-
quem alium. Increpant enim eos qui ſeipſos maxime amant. & ut
turpe, ſui amatores appellant. Atque prauus quidem ſui gratia age-
re cuncta uidetur: & tanto magis, quanto prauior eſt. incuſant igi-
tur ipſum quia nihil niſi ſibi agit. Probus aũt ob honeſtatem: & tanto magis
43 ob honeſtatem, gratiaq́ amici quanto præſtabilior eſt: ſua uero negligit. Ab
his aũt uerbis non ſine ratiõe ipſa opera diſcrepant. Nam cum inquiunt opor-
tere ſumme amare: qui maxime eſt amicus. is autem maxime eſt amicus, qui
uult cui uult bona illius gratia: ſi nullus etiam ſcierit. at hęc ipſi ad ſeipſum ma-
xime competunt. Et cætera omnia quibus definitur amicus. dictum eſt enim
ab ipſo ea omnia quæ ad amicitiam attinent: & ad cæteros peruenire. Eodem
accedunt & prouerbia uniuerſa. ut anima una. & amicorum omnia ſunt com-
munia, & amicitia eſt æqualitas, & tibiæ genu propinquius. hæc enim uniuer-
ſa ipſi ad ſeipſum maxime competunt. Maxime nanque amicus eſt ſibi. & ſe
igitur ipſum maxime amare oportet. Dubitatur autem merito, utris opor-
44 teat aſſentiri: cum utriſque uideatur eſſe credendum. Fortaſſe igitur tales ſer-
mones diſtinguendi, determinandiq́ ſunt: quouſque, & quonam modo ſint
ueri. Si itaque ſumpſerimus quonam utrique modo ſui amatorem dicunt: fue-
rit forſitan manifeſtum. Qui igitur hoc reprehendendum eſſe exiſtimãt: eos
amatores ſui appellant, qui ſibi plus tribuunt in pecunijs, & honoribus, & uo-
luptatibus corporis. hæc enim ipſa multitudo affectat. & ipſis ut optimis om-
ni ſtudio incũbit. quapropter & in certamen ueniunt. Qui igitur in hiſce plus
habere pergunt: ij cupiditatibus, & omnino affectibus, eiq́ parti animæ quæ
rationis eſt expers gratificantur. tales autem ſunt ipſi multi. iccirco & appel-
latio orta eſt ex multitudine: quæ quidem eſt praua. ergo iuſte uituperantur
ij: qui ita ſe amant. Non eſt autem obſcurum: uulgus eos qui ſibi ipſis talia tri-
buunt, ſui amatores dicere conſueuiſſe. Nam ſi quis ſemper ſtudeat agere iu-
ſta maxime omnium, aut temperata, aut quæuis cæterorum quæ à uirtutibus
proficiſcuntur, honeſtatemq́ omnino ſibi ipſi ſemper uẽdicet, atque uſurpet:
45 hunc nemo dicet amatorem ſui, neque uituperabit. Magis autem uidebitur ta-
lis homo ſui amator. Nam ea ſibi tribuit quæ pulcherrima, maximeq́ bona.
& gratificatur ei quod ſui ipſius potiſſimum, in omnibuſq́ illi obtemperat.
46 Vt autem & ciuitas id eſſe maxime uidetur, quod eſt potiſſimum & alius om-
nis conuentus: ſic, & homo. amator igitur is eſt maxime ſui: qui illud amat, il-
liq́ gratificatur. Et continens igitur dicitur & incontinens quia mens uincit.
aut non uincit: propterea quod ipſa eſt hominum quiſque. & egiſſe ipſi &
ſua ſponte ea uidentur quæ cum ratione maxime egerunt, non igitur eſt ob-
ſcurum, hoc eſſe maxime unumquemque: & hoc maxime uirum bonum ama-
47 re. Quapropter maxime ſui eſt amator, diuerſa ſpecie ab eo qui reprehendi-
tur, tantumq́ differt, quantum uita cum ratione differt à uita cum perturbatio-
48 ne, & appetitio aut honeſti, aut eius quod conferre uidetur. Qui ſi omnes ad

conſequendam honeſtatem & ad res agendas pulcherrimas decertarent, at-
que contenderent: & omnibus publice ea quæ oportet, & unicuiq; priuatim
maxima bonorum ineſſent. ſiquidem uirtus eſt tale. Quare bonum quidẽ ho
minem amatorem eſſe ſui oportet. nã & ſibiipſe & cæteris proderit, agẽdo ho
neſta. Prauum autem non oportet. & ſibi nanque nocebit & propinquis: affe
ctus prauos ſequendo. ea igitur quæ uir improbus agit ab iis diſcrepant, quæ
agere oportet. At probus quæ oportet: ea & agit. mens enim omnis id expe-
tit: quod eſt optimum ſibi, & probus obtemperat menti. Atqui uerum eſt il- 49
lud quod de ſtudioſo dicitur: complura inquam ipſum agere, & amicorum, 50
& patriæ gratia, & ſi opus fuerit: mortem obire. & pecunias enim, & honores
abiiciet: & ea bona omnino de quibus homines decertant, ſibi uendicans ho-
neſtatem. Expetet enim potius uoluptatem breui tempore uehementem, quã
longo leuem. & uitam honeſtam uno anno, quam quãuis multis. & unũ actũ
honeſtum, magnumq;: quàm multos & paruos. Atque iis qui pro amicis, qui
pro patria mortem obeunt: hoc forſitan accidit. Magnam igitur ſibiipſis eli-
gunt honeſtatẽ: abiicientq; pecunias ut amici capiãt plures. hinc enim amicus
facultates: ipſe conſequitur honeſtatem, atque ſibi maius tribuit bonum. Eun
dem & circa honores modũ, magiſtratusq; ſeruabit. nam hæc omnia, amico
ſuo concedet. eſt enim hoc honeſtum ipſi, ac laudabile. Merito igitur ſtudio-
ſus eſſe uidetur: anteponens omnibus honeſtatem. Fit etiam ut & res agen-
das concedat amico: ſitq; honeſtius ſeipſum fuiſſe cauſam ut agat illas amicus,
quam ſi ipſemet agat. In uniuerſis igitur laudabilibus: ipſe ſtudioſus plus ho-
neſtatis tribuere ſibiipſi uidetur. ſic igitur ſuiipſius (uti diximus) amatorem
eſſe oportet: ut ipſi autem multi ſunt, non oportet.

COMMEN.

DVBITATVR autem vtrum hominem oporteat.]Hic eſt ſecundus tractatus huius libri:
in quo philoſophus poſtea quàm declarauit ea quæ pertinere videbantur ad conſeruationẽ, 42
& diſſolutionẽ amicitiæ, & de beniuolentia, beneficentia atq; concordia, & huiuſmodi amicitiæ ope
ribus & officiis, nunc mouet quaſdã dubitationes neceſſarias circa amicitiã ex parte ipſius amantis.
diuiditur aũt hic tractatus in duo capitula, in primo mouet quæſtionẽ de amante reſpectu ſuiipſius
& ſoluit. in ſecundo mouet quæſtionẽ de amante reſpectu alterius, & etiã ſoluit. primũ capitulũ diui-
ditur in tres partes quæ declarabuntur. in prima igitur parte proponit philoſophus dicendo, vtrum
oporteat hominẽ amare ſeipſum maxime. dictũ eſt. n. antea quòd vir bonus maxime ſeipſum amat,
incipit autẽ philoſophus in hac quęſtione arguere pro altera parte hoc pacto, id quod eſt turpe non
eſt faciendum, ſed amare ſeipſum maxime exiſtimatur eſſe turpe, ergo amare ſeipſum non eſt facien-
dum. patet ratio ex communi ſermone hominum, qui omnes ferme vituperant amatores ſuiipſius
quaſi res ipſa ſit turpis. ex quo praui videntur hoc facere quærendo ſemper commoda ſua, & nihil
agendo extra ſe, ideſt extra appetitum ſuum & ſuam vtilitatem, boni vero econtra poſthabitis, & ne-
glectis propriis rebus conſulunt patriæ & amicis. AT enim ab his rationibus.]Allata ratiõe pro
vna parte dubitationis nunc arguit pro altera parte philoſophus probando quòd oportet homi- 43
nem maxime ſeipſum amare. Nam id facere quiſque debet ex quo profluit, & oritur omnis amicitia,
ſed ex amore ſuiipſius oritur amicitia vt antea vidimus, ergo amare ſeipſum maxime quiſque debet.
probatur id quoque ex communibus prouerbiis eorũ quæ attribuuntur amicitiæ vulgariter vt ſunt
hæc. dicunt vnã eſſe animam duorum amicorum, & quod ea quæ ſunt amicorũ ſunt communia, &
quòd amicitia eſt quædam æqualitas, & quòd amicus ſe habet ad amicum ſicut genu ad crus, quæ
habent tantã propinquitatẽ vt nihil interſit medium. hæc igitur & ſimilia quæ in prouerbiis allatis
dicuntur maxime competunt alicui ad ſeipſum vt ea quiſque ſibi maxime tribuat, ex quo videbitur
quod ex conſequenti quiſque maxime ſeipſum amare debeat. poſt hæc dicit philoſophus q; merito

dubitatur cum pro vtraque parte probabiles vt vidimus,& veriſimiles afferantur rationes. FOR-
TE igitur tales ſermones diſtinguendi. ⁊Hæc eſt ſecunda pars huius capituli:in qua philoſophus
determinat quæſtionem diſtinguendo qualiter aliquis dicatur amator ſui ſecundum vtramq; par-
tem obiectionis,quo cognito fiet manifeſtum id quòd quæritur.nam alio modo ſumitur ab ijs qui
vituperant,& alio modo ab ijs qui laudant amatorem ſui. Nam amator ſui vno modo ſumitur ex
parte ſenſus,& appetitus ſenſitiui,alio modo ex parte rationis,& partis rationalis,ſicut Plato dupli-
cem dixit eſſe hominem internum & externum.internum appellat eum qui viuit ratione atque intel-
lectu:externum vero qui viuit appetitu ſenſitiuo. ſic igitur amator ſui ipſius erit duplex, aut partis
ſenſitiuę,aut rationalis,& ſi accipiantur amatores ſuijpſius primo modo tunc erunt vituperandi vt
prima ſententia dicebat.nam qui indulgent appetitui ſunt vituperandi, ſed amatores ſuijpſius, tri-
buendo ſibi plus in bonis externis, & voluptatibus corporis indulgent appetitui ſenſitiuo,ergo ta-
les amatores ſui ſecundum potentiam irrationalem ſunt vituperandi, & cum multitudo plerunq;
talis ſit vt potius appetitum ſenſitiuum ſequatur quàm intellectum vel rationem hinc eſt orta appel-
latio amatorum ſuijpſius & vituperatio,quia cum dicunt amatores ſui intelligunt eos qui ſecundũ
appetitum ſuum ſibi illa omnia tribuunt de bonis,& commodis externis,& de voluptatibus corpo
ris trahentes omnia ad propriam vtilitatem vel voluptatem, quare iure vituperantur dicit philoſo-
phus,hoc modo ſe amantes,ſed illi qui ſibi plus tribuerent de virtutibus,& bonis animi à nemine vi
45 tuperabuntur vt amatores ſui ſicut ſuperiores. MAGIS autem videbitur talis homo. ⁊Hęc eſt ter
tia pars capituli in qua allata diſtinctione illa de amatore ſuijpſius,& declarato quòd amator ſui ſe-
cundum partem irrationalem merito eſt vituperandus,nunc oſtẽdit amatorem eſſe laudandum qui
ſe amat ſecundum mentem, & rationem,& affert in primis hanc ſententiam quod magis eſt ama-
tor ſui qui ſe amat in bonis animi, qui ſibi tribuit maiora, & excellentiora bona magis ſeipſum a-
mat, ſed tribuens ſibi bona mentis, & rationis,tribuit ſibi maiora,& excellentiora bona,ergo talis
ſeipſum magis amat,& magis eſt amator ſui.patet ratio de ſe. Item qui indulget, & largitur bona
ei quod eſt præcipuum in ipſo maxime eſt amator ſui, ſed indulgens menti, & rationi indulget ei
46 quod eſt in ſe præcipuum, ergo talis maxime eſt amator ſui & magis ſeipſum amat. VT autem &
ciuitas. ⁊Affert nunc quaſdam concluſiones philoſophus quæ pertinent ad declarationem ſenten-
tiæ proxime allatę quòd magis eſt amator ſui qui ſe amat in bonis animi,& maxime ſe amat qui in-
dulget menti, & rationi vt principaliſſimo quod eſt in ipſo. Prima concluſio eſt quòd homo vide-
tur pręcipue eẽ id quod eſt principaliſſimum in eo.probatur,ſicut eſt in ciuitate, & omnino in qua-
uis multitudine & cætu, ita & in homine eſſe videtur, ſed in ciuitate ita eſt quòd ipſa præcipue eſſe
videtur id quod eſt principaliſſimum in ea,ſic & homo,vnde cum principes vel magiſtratus, & gu-
bernatores veluti optimates agunt aliquid ſtatim dici ſolet quòd ciuitas fecit illud,quia id quod eſt
principale in ea egit illud, vnde & homo eo pacto præcipue id eſſe videbitur quod eſt principale in
eo,ſed hæc ſimilitudo latius patet in politicis,vbi oſtenditur quòd in homine eſt quaſi ciuitas quæ-
dam,eſt enim in eo aliquid quòd ſuperat,& aliquid quod paret ſicut in ciuitate, ſecunda concluſio
quod mens eſt præcipua pars in homine,id quo homo dicitur continens vel incontinens eſt præci-
puum in homine,ſed ratio & mens videtur eſſe id quo homo dicitur continens ſi illa ſuperat vel in-
continens ſi ſuperatur,ergo mens, & ratio eſt præcipuum quid in homine,cum totus homo ſuſci-
piat denominationem continentis vel incontinentis prout ratio ſuperat,aut ſuperatur,alia ratione
probatur eadem concluſio,quia id quo homines videntur maxime agere ſua ſponte eſt præcipuum
in eis,ſed ratio eſt huiuſmodi ergo & cætera.tertia ex ijs ſequitur concluſio,quòd homo eſt præcipue
ſua mens.quarta quoque infertur concluſio,quòd cum homo ſit præcipue id quod eſt principaliſſi-
mum in eo,ideſt mens & ratio,& amet illud tribuendo ſibi bona honeſta & accõmodata,maxime ſe-
ipſum amare videtur,& maxime eſſe amator ſuijpſius vt patet ex dictis.quinta cõcluſio eſt quod vir
ſtudioſus maxime eſt amator ſui.probatur,qui amat mẽtem,& rationem,quæ eſt quid principale in
homine ſeipſum vehementer amat,ſed vir bonus amat mentẽ,& rationẽ indulgendo ei,ergo vir ſtu-
dioſus vehementer,& maxime ſeipſum amat,& proprie eſt amator ſui.notandũ quòd homo compo
nitur ex anima,& corpore tanq̃ ex partibus eſſentialibus & conſtitutiuis,quare iſta ſententia phĩi nõ
videtur vera quòd mens ſit homo,quia ſtatim ſequeretur quòd pars eſſet totum quod eſt abſurdum
quia ipſe homo eſt totũ,falſa etiam eſſet ſnĩa ſi diceretur ſenſus vel corpus vel appetitus ſenſitiuus eſt
homo,quãq̃ illa prima propoſitio quòd mens eſt homo ſit minus falſa.habent.n.falſa ordinẽ inter ſe
vt in metaphiſicis dicit philoſophus,vt vnum ſit magis falſum q̃ alterum, veluti duo ſunt quatuor
vel duo ſunt.x.prima propoſitio minus eſt falſa,intelligenda eſt igitur ſententia philoſophi cum di-
cit quòd homo eſt mens nõ quòd ſit omnino mens,ſed maximũ & præcipuum in homine eſt mens
& ratio.nam homo videtur eſſe magis intellectus q̃ ſenſus.manente enim intellectu & ratione homo
magis idem manere videtur q̃ per aliquid aliud.corpus enim videtur variari, & permutari quia al-

ſeratur & nunc augetur, nunc minuitur, nunc ſuſcipit vnam alterationem, nunc aliã. QVAPRO
PTER hic maxime ſui.} Videtur hac in parte philoſophus diſtinguere amatorem mentis ſuæ ab 47
amatore partis ſenſitiuę, & videtur oſtendere quòd tales amatores videntur differre ſpecie, poſtea vi-
detur afferre duas differentias, quarũ vna ſumitur ex parte operationis & vitę, ſic.n. differunt vt vita
honeſta à turpi, & honeſta viuendi ratio à turpi modo viuendi. altera differentia ſumitur ex fine. alter
enim honeſtatẽ intendit, & ſibi proponit, alter vero cupiditates, quæ ſunt turpes & nociuę. poſt hæc
ſubdit phs quòd oẽs laudant ſtudioſos honeſtatis, quòd ſi certatim homines de honeſtate cõtende-
rent, publice & priuatim maxima bona ineſſent vt ſunt ipſę virtutes talia bona. poſt hæc phs affert
duas concluſiones, prima eſt, quòd cum qui ſeipſum amãdo prodeſt ſibi, & alijs, maxime amatorem
ſui eſſe oportet & decet, ſed vir ſtudioſus eſt huiuſmodi, ergo virum ſtudioſum maxime oportet ama
torem eſſe ſui. Itẽ cum præcipue decet amatorem eſſe ſui cuius operationes non diſcrepant à rebus
agendis, quas agere oportet, ſed vir ſtudioſus eſt huiuſmodi, ergo & cætera. Secunda concluſio eſt ꝙ
prauum non oportet eſſe amatorem ſuijpſius, quia ſe amando ſibi, & alijs nocet, & quia operatiões
ſuę diſcrepant à rebus quas agere oportet, ergo prauum non oportet eſſe ſui amatorem. VEL eius
quod videtur prodeſſe.} Hoc addere videtur philoſophus, quia bonus homo non ſolum appetit ho 48
neſta, ſed etiã ea quæ ſibi vtilia ſunt dũmodo non pugnent cum honeſtate, & hæc amat vtilia inquã
non vt finẽ, ſed vt ſunt inſtrumenta ad finẽ. MENS enim omnis.} ſ. non corrupta, ſed in ſua bona
diſpoſitione conſtituta, vt eſt in viro bono. AT qui verum eſt illud de ſtudioſo.} Oſtendit phs in 49
præcedentibus ſtudioſum oportere maxime eſſe amatorem ſui, nunc autem videtur remouere dubi-
tationem naſcentem ex dictis. nã ſi dicas ſtudioſum maxime ſe amare, ergo nõ tribuet patrię, & ami-
cis, ſed ſibi ipſi. ſin dicas quòd tribuet plurimum amicis, & patrię ergo non ſe amabit, tollendo hanc 50
dubitationem vel ſoluendo rationem qua ſupra dicebatur quòd abijcit bona externa pro honeſtate,
& in hoc differt à prauo dicit phs amicum ſibi omnia tribuere quæ pertinent ad honeſtatem, reliqua
amicis, & patrię, itaq; ſeipſum amat hoc pacto, & tribuit illis quæ ſunt tribuenda vt latiſſime patet
in textu, concludit poſtea phs dicendo quòd oportet hoc pacto, & non eo modo quo ſumit vulgus,
hominem eſſe ſui amatorem proponendo ſibi in omnibus honeſtatẽ, & eam ſibi tribuendo vt ij qui
breuem potius vitam, & honeſtam q̃ longam, & turpem expetendam cenſent, vnus dies bene actus
inquit Cicero peccanti immortalitati anteponendus eſſe videtur.

De amicis felicis, & quibus indigeat. Cap. IX.

ESt autem controuerſia & de ipſo felice: ſi indigeat amicis necne.
Non eſſe enim (inquiunt) ipſis beatis, & ex ſeſe ſufficiẽtibus opus 51
amicis. inſunt enim ipſis omnia bona. Cũ igitur ex ſeſe ſint ſibi ſuf-
ficientes, nullius indigent rei. Amicum autem inquiunt cum ſit al-
ter ipſe: ea afferre amico, quæ ipſe per ſe amicus conſequi nequit. Vnde & hãc
ſententiam dicunt. Fortuna cum bona eſt: amicis cur opus? At abſurdo ſimi- 52
le eſt: uniuerſa bona tribuentes felici, amicos ipſi non tribuere: quod exter-
norum bonorum maximum eſſe uidetur. Quod ſi ad amicum conferre po- 53
tius, quàm accipere beneficia ſpectat, atque ad uirum bonum, uirtutemq;, da-
re beneficia pertinet, magiſque honeſtum eſt amicis quàm alienis largiri, be-
neficiaq; conferre: uir ſtudioſus ijs indigebit profecto, qui largitionis bene-
ficia ſunt accæpturi. Quapropter & quæritur utrum proſperis in rebus, an
in aduerſis opus ſit magis amicis, utpote cum & is qui mala fortuna utitur, 54
ijs indigeat qui beneficia conferent, & ijs qui proſpera fortuna fruuntur: ijs
ſit opus, apud quos beneficia collocabunt? Eſt etiam forſitan abſurdum: bea-
tum ipſum ſolitarium facere. nemo enim expetet per ſe bona cuncta habe- 55
re. nam homo, ciuile animal eſt, & cum alijs aptum una uiuere. hoc igitur
competit & felici. habet enim ea omnia, quæ natura ſunt bona. Conſtat au-
tem melius eſſe cum amicis, probiſq;: quàm cum extraneis ipſum, & quibuſ-
uis conuerſari. Amicis ergo beato eſt opus. Quid igitur illi primi dicunt: & 56
qua

qua parte uera loquuntur? An quia uulgus eos amicos eſſe putat qui utiles
ſunt?talibus igitur non indiget ipſe beatus : quippe cum ipſi omnia bona in-
57 ſint.Nec etiam ijs qui ob uoluptatem amantur aut perparum . nam cum ſit ip-
ſius uita iucunda:aduentitia non indiget uoluptate . atque cum amicis talibus
haud indigeat:non uidetur indigere amicis.hoc autem nō eſt forſitan uerum.
Nam in principio dictum eſt felicitatem operationem eſſe quandam . Cōſtat
58 autem operationem ipſam fieri:& non ut quandam rem eſſe,quæ poſſidetur.
quòd ſi felicem eſſe in uiuendo ac operando conſiſtit, boni autem operatio,
ſtudioſa & iucunda per ſe,ut initio diximus:reſqꝫ propria ex ijs eſt quæ dele-
ctant atque magis propinquos quàm noſipſos,& actus illorū,quàm noſtros
poſſumus contemplari.ſtudioſorumqꝫ hominum actus ſi ſint amici : iucundi
ſunt ipſis bonis(habent enim ambo ea quæ ſunt natura iucunda)beatus pro-
fecto talibus indigebit amicis:ſi expetit actus bonos & proprios contempla-
ri,talesqꝫ ſunt ipſius boni:ſi ſit amicus . Arbitrantur autem homines , felicem
59 iucunde uiuere oportere.Solitario igitur,difficilis eſt uita.Non eſt enim faci-
le per ſeipſum continuo operari : cum alijs uero atque ad alios,facile eſt . Erit
igitur operatio continua magis,cum ſit per ſeipſam iucūda.quod quidem eſſe
circa beatum ipſum oportet.Studioſus enim hoc ipſo quo ſtudioſus eſt:gau-
det quidem ijs actibus,qui à uirtute proficiſcūtur,moleſte autem fert eos , qui
à uitijs prodeunt:perinde atque muſicus delectatur quidem eleganti cantu,of
fenditur autem prauo.Fuerit etiam & quædam uirtutis exercitatio ex conui-
ctu bonorum:ut & Theognidi placet.Naturalius autem conſiderātibus:ſtu-
60 dioſus amicus expetibilis eſſe natura ſtudioſo uidetur.diximus enim id quod
61 eſt bonū natura,ſtudioſo bonū,& iucundum eſſe per ſe.Diffiniunt aūt ipſum
uiuere animalium quidem,potentia ſenſus:hominum autem ſenſus,uel intelle
ctionis.potentia uero ad operationē reducitur,& ipſum præcipuum in opera
tione conſiſtit.Ipſum autem uiuere uidetur proprie eſſe ipſum ſentire , uel in-
telligere.at ipſum uiuere de ijs eſt,quæ ſunt per ſe bona atqꝫ iucunda.eſt enim
definitum.definitum aūt natura eſt bonum.Quod uero natura eſt bonum,id
& bono eſt bonum.quapropter omnibus iucundum eſſe uidetur.Non opor-
tet autem uitam ſumere prauā atqꝫ corruptam:neque in doloribus conſtitutā.
62 indefinita nanque eſt talis:quēadmodū ea quæ inſunt ipſi.Eritqꝫ hoc manife
ſtum magis in ſequentibus de dolore.Si uero ipſum uiuere bonū eſt:& iucun
dum etiā eſt.quod uel ex eo uidetur,quia oēs appetunt ipſum & maxime bo-
ni atque beati:his.n.uiuere maxime eſt expetibile,& horū uita eſt beatiſſima.
Qui autem uidet uidere ſentit,& qui audit,audire,& qui ambulat,ambulare,
& in cęteris ſimiliter eſt aliquid ſentiens nos operari.ſentire uero nos ſentire:
& intelligere nos intelligere poſſumus . quod quidem eſt nos eſſe.eſſe enim,
ſentire uel intelligere.ſentire autem ſe uiuere:de ijs eſt, quæ per ſe ſunt iucun-
da.uita nanqꝫ natura eſt bonū.bonū autem ſibi quēpiā ineſſe ſentire,uolupta-
te afficit.Ipſum uero uiuere expetibile eſt,& maxime bonis:propterea ꝙ eſſe
bonum eſt ipſis,atque iucundū.ſentientes enim id quod eſt per ſe bonū:uolu-
63 ptate afficiūtur.At ſtudioſus ut erga ſeipſum:ſic ſeſe habet & ad amicū.ami-

cus enim eſt alter ipſe.ut igitur ſeipſum eſſe eſt unicuiq; expetibile:ſic & ſuum amicum eſſe,uel ſimiliter.Eſſe autem ideo eſt expetibile:quia ſibi bonum eſſe ipſum ſentit.at talis ſenſus iucũdus per ſeipſum eſt.ſentiat ergo & ipſum amicum eſſe oportet.hoc autem fieri poteſt,cum ipſo ſimul uiuẽdo,& uerba mentemq; commutando.Sic enim in hominibus dici uidetur ſimul uiuere:& non (ut in pecoribus)eodem in loco paſci.Si igitur ipſum eſſe per ſe eſt expetibile uiro beato,cum natura ſit bonum atque iucundum:ſimile autem eſt & amici ipſius eſſe.amicus etiã ex ijs eſt profecto,quæ expetibilia ſunt beato.at quod eſt expetibile beato,id adſit ipſi oportet,uel egens erit hac parte.Opus eſt igitur ei qui felix futurus ſit:ſtudioſis amicis.

COMMEN.

EST autem controuerſia & de ipſo felice.}Hoc eſt ſecundum capitulũ huius tractatus,in quo 51
philoſophus poſtea quàm in præcedenti ſoluit quæſtionẽ de amatore reſpectu ſui ipſius,nũc
affert dubitationem de eodem reſpectu alterius & eam ſoluit.diuiditur autem in duas partes quę de-
clarabuntur.in prima philoſophus proponendo dubitationem quæ eſt vtrum vir felix indigeat ami
cis,incipit arguere pro parte negatiua,ideſt quòd non videtur indigere hoc pacto,hi quibus inſunt
omnia bona,& quibus nihil deeſt non indigent amicis, ſed felices ſunt huiuſmodi ergo felices non
indigent amicis,patet ratio quia amicitia videtur expeti vt amicus alteri amico ſubueniat,verum fe
lix vt in primo vidimus videtur eſſe ex ſe ſufficiens, probat idem ſententia Euripidis poetæ tragici,
cum inquit eſt bona proſperitas non eſt opus amicis,ſed felici eſt bona proſperitas,ergo felici nõ eſt
opus amicis.Euripides in Electra inducit Horeſtẽ rogantem Menelaum vt ſibi ſubueniat,& dicentẽ
quòd tunc ſibi erat opus auxilio cum eſſet in aduerſis conſtitutus.nam cum bona proſperitas aderat
non erat opus amicis. AT abſurdum eſſe videtur.}Arguit nunc philoſophus pro parte affirmati- 52
ua oſtendendo quòd felix indigeat amicis pluribus rationibus.prima ratio.bona omnia tam exter-
na quàm interna tribuuntur felici,ſed amici ſunt maxima bona inter externa,ergo amici tribuendi
ſunt viro felici.patet ratio quia ſi vir felix preſertim felicitate ciuili, & actiua indiget bonis externis,
& amicus eſt externorum bonorum maximum,profecto nõ debemus auferre ab homine felice ipſos
amicos. QVOD ſi ad amicum conferre.}Secunda ratio.ſi ad felicem pertinet conferre beneficia,
felici eſt opus amicis.at primum eſt ergo & ſecundum.patet ratio quia ad felicem pertinet potius be- 53
nefacere quàm bene pati,& felicitas in actione conſiſtit, ſi igitur ad felicẽ pertinet conferre beneficia
quibus magis conferet quàm amicis?quid enim prodeſt vt philoſophus in principio octaui inquit,
proſperitas ſi beneficium auferatur quod quidem maxime fit in amicos ac maxime commendatur?
QVO circa quęritur & idipſum.}Hinc illa quæſtio oritur dicit philoſophus, vtrum in aduerſis an
in ſecundis magis indigeamus amicis,ex quo ad idem probandum deduci alia ratio poteſt hoc pa- 54
cto,ſi in omni conditione vitę eſt opus amicis,profecto vir felix indiget amicis, ſed primum eſt ergo
& ſecundum.patet ratio quia in aduerſis conſtituti indigent ope amicorum vt ab ipſis beneficia ſuſ-
cipiant,in proſperitate ſimiliter indigent amicis vt eis beneficia conferant.itaque alteram partem af-
ferre non potes,quin afferas alteram. ABSVRDVM eſt etiam forſitan.}Alia ratio.ſi abſurdum
eſt aſſerere beatum atque felicem ſolum viuere oportere, beato & felici eſt opus amicis. at primum 55
eſt ergo & ſecundum.coniunctum videtur eſſe manifeſtum.aſſumptio declaratur,quia homini vide-
tur naturaliter competere vt ſit animal ſociale atque ciuile vt in politicis oſtendit philoſophus.non
debet igitur vir felix viuere ſolus actiuus preſertim, & ciuilis de quo nunc præcipue loqui videmur,
nemo enim habens cætera bona vt in principio octaui inquit philoſophus ſine amicis expeteret vi-
uere,quòd ſi ſolus viuere non expetit & ſi eſt ei viuendum cum alijs,melius eſt ipſum viuere cum ami
cis,& bonis viris quàm cum hominibus extraneis,ergo felix indiget amicis. FORSITAN.}Hãc
particulam addere videtur philoſophus propter felicem ſpeculatiuum, qui non videtur admodum
indigere amicis aut bonis externis,quamquã vt Auguſtinus dicit in libro vt puto de trinirate, ſine
ſocio nulla eſt iocunda poſſeſſio, ſic habemus rationes pro vtraque parte. QVID igitur illi primi
dicunt?}Hæc eſt ſecunda pars huius capituli,in qua philoſophus poſtea quàm antea dubitationẽ
attulit vtrum felix indigeat amicis, & pro vtraq; parte tam negatiua, quàm affirmatiua diſſeruit, 56
nunc ſoluit quæſtionem,& primo quibuſdam rationibus moralibus, deinde quibuſdam naturali-
bus.affert autem in primis tres concluſiones:quarũ duæ ſunt negatiuę,alia affirmatiua.prima quòd

vir ſelix non indiget amicis vtilibus.ſecunda . quo'd vir ſelix non indiget amicis afferentibus volu-
ptatem.tertia.quod vir ſelix indiget amicis.bonis & ſtudioſis . primo igitur dicit philoſophus cum
rationes nunc vltimo allatę videantur probabiles & veriſimiles,quid dicunt,& quid;volunt illi pri-
mi cum afferunt ſelicem non indigere'amicis?quomodo igitur & quouſque dicunt veritatem, poſt-
ea hoc declarat dicendo quo'd vulgus,& multitudo eos tantum vocāt amicos,qui ſunt vtiles,quo'd
ſi ita intelligunt tunc verum videbitur quod dicunt ſelicem non indigere amicis,ſcilicet vtilibus,&
ſic habemus primam concluſionē quæ probari poteſt hoc pacto , qui habet bona interna atque ex-
terna,& eſt ex ſeſe ſufficiens non indiget amicis vtilibus,ſed vir ſelix eſt huiuſmodi,ergo vir ſelix non
57 indiget amicis vtilibus. NEC etiam ijs qui ob voluptatem. ℈ Secunda concluſio.qui habet ex ſe-
ſe voluptates,& ſatiſfacit'ſibi in voluptatibus internis non videtur indigere'amicis voluptarijs,nec
aduentitia quadam voluptate,ſed vir ſelix eſt huiuſmodi,ergo is non videtur indigere externa,& ad-
uentitia voluptate. AVT perparum. ℈ Hoc addere videtur philoſophus,quia ſelix interdum indi-
58 get relaxatione , & recreatione propter deſatigationem corporis. HOC autem non eſt forſitan. ℈
Tertia concluſio,quæ ſe tenet pro parte affirmatiua quo'd vir ſelix indiget amicis,& amicis ſtudio-
ſis,& probatur tribus rationibus.prima,ſi homo magis ſpeculatur,& intuetur aliorum operationes
qua'm ſuas,vir ſelix indiget ſtudioſis amicis , ſed primum,eſt ergo & ſecundum , aſſumptum patet,
nam homines magis conſiderare,& intueri videntur opera aliorum qua'm ſua,vnuſquiſque ferme vi
detur magis deficere in iudicio ſui propter affectum proprium.homo prætereà' potius videtur intel-
ligere recta linea qua'm reflexa.talis enim modus intelligendi,& vertendi ſe ad ſeipſum tribuitur ma-
gis ſubſtantijs ſeparatis qui ſe'perpetuo intelligunt nec accipiunt'incrementa.hominis autem intel
lectio videtur terminari primo ad rem intellectam,& ſic ex communi'curſu magis homo videtur ſpe
culari,& intueri aliena opera , qua'm ſua.cum vero incrementa aſſidue in ſcientijs accipiendo maxi-
mam fuerit cognitionem conſecutus,tunc ad ſeipſum tandem ſe vertere,& ſe reflectere ad ſe videtur,'
conſequentiam autem illam ſiue coniunctum,ſcilicet quo'd vir ſelix indiget ſtudioſis amicis ſi homo
magis ſpeculatur opera aliorū qua'm ſua,declarat philoſophus multis propoſitionibus.prima.quod
ſelicitas eſt operatio . ſecunda quod operatio fit,& non eſt res , quæ ſit quædam poſſeſſio vt affectus
atque virtutes.tertia quod operatio ſtudioſa vehementer eſt iocunda ſtudioſo viro.quarta quod ma-
gis poſſumus contemplari,& conſiderare proximorum actus qua'm noſtros.quinta.quod vir ſtudio-
ſus vehementer delectatur bonis operationibus ſtudioſi amici . ſexta quam videtur præſupponere
quod non poſſumus delectari re aliqua niſi antea ipſam cognouerimus qua delectamur,quare con-
cluditur quo'd ideo vir ſelix indiget amicis bonis vt poſſit intueri eorum operationes ſtudioſas quę
ſibi ſunt proprię,& accommodatę,& ſimiles ſuis,& illis gaudere , & iocunditatem ſumere cum ami
cus verus ſit quaſi alter ipſe . Notandum quo'd philoſophus dixit operationem fieri,& non poſſide-
ri,ex quo videtur quo'd operatio non ſit de numero permanentiū,ſed de ijs quæ ſunt ſucceſſiua,qua-
re intelligendum quo'd aliquid biſariam fieri'dicitur. Vno modo ſucceſſiue vt pars poſt partem,alio
modo ſimul ita vt dependeat a' producente,& conſeruante,quo remoto remoueretur & illud quod fit
& conſeruatur ab ipſo.primo autem modo cum fit aliquid per partes,aut fit hoc pacto vt antecedēs
corrumpatur,pars cūm fit alia ſequens vt de tempore,& motu dicitur quæ videntur eſſe dum fiunt,
& partes non videntur perſiſtere , aut fit hoc modo vt partes remaneant ſicut domum fieri dicimus
per partes quarum vna fit poſt aliam,& permanent vt fundamentum parietes & cætera.ſecundo au-
tem modo fit aliquid ſimul cum totum producitur,& omittamus nunc generationem formę ſubſtā
tialis,quę etiam ſimul fit,ſed loquamur de operatione quæ fit ſimul tota,& dependet a' producente.'
quare dicendum hac diſtinctione præmiſſa quo'd operatio,& ea quæ eſt ſelicitas nō fit ſucceſſiue per
partes,nec vt motus vel tēpus,nec vt domus,ſed tota videtur produci , & eſſe in indiuiſibili potentia
animæ.nam ſi pars poſt partem fieret & corrumperetur,tunc cum ſpeculamur imperfecte intelligere
mus,nec ſequeretur voluptas ipſam operationem totam tam actiuam , qua'm ſpeculatiuam ſi fieret
per partes,quare fit ſecundo modo operatio tota,& ſimul ita tamen vt dependere videatur a' produ-
cente , ſicut lumen dicitur fieri , & totum diffundi per hemiſperium noſtrum,& pendere a' luce vel a'
corpore ſolis luminoſo,ſic igitur fit operatio quę cum ſelicitas non vt motus,non vt domus , ſed vt
id quod producitur,& dependet a' ſelice operante , & conſeruatur ab eodem,quia proprie dicitur ſe-
lix dum operatur,& eſt in actu ſecundo.Notandum quod philoſophus dixit nos magis aliorū actus
qua'm noſtros intueri poſſe,& contemplari,quod accommodate dicitur ſecundum illam ſententiam
quā attulit,& quia nimiū nos amamus,difficile iudicamus de nobis,vnde eſt illud,noſce te ipſum.
ARBITRANTVR etiam homines. ℈ Secunda eſt ratio ad idem probandum,is quem commu-
ni hominum ſententia iocunde' viuere oportet indiget amicis ſtudioſis,ſed ſelix eſt huiuſmodi,ergo
ſelix indiget amicis ſtudioſis.patet ratio preſertim de ſelici actiuo & ciuili , quia ſi ſolus ſit non facile
poteſt operari.quo'd ſi ſumma iocunditas ſit ex operationibus ſtudioſis,& ſolus non poteſt commo-

de operari,ergo indiget alijs,ideſt amicis cum quibus,& ad quos bene operetur,conſulendo & bene
faciendo amicis ſuis,& eiſdem operationibus gaudendo bonis,ſcilicet & ſtudioſis ſicut muſicus ele-
ganti cãtu. FVERIT etiam & quædam.} Tertia eſt ratio,is quem decet exercitatio virtutum in-
diget amicis ſtudioſis,ſed felix eſt huiuſmodi,ergo is indiget amicis ſtudioſis,& hoc probatur ſenten
tia Theognidis poetæ, bona inquit diſces ſi cum bonis verſeris,ſi cum prauis bona quæ in te erunt
amittes,ſic igitur ſocietas amicorum opportuna erit felici ad exercitationem virtutum,& fiet viciſ-
ſitudo quædam dum ad ſe inuicem operabuntur,bona,& etiam ad alios,& ſic patet quibuſdam mo
ralibus rationibus quòd felix indiget amicis non quibuſuis,ſed ſtudioſis. NATVRALIVS au- 60
tem hoc ipſum.} Soluit in hac parte philoſophus quęſtionem illam quibuſdam naturalibus ratio-
nibus probando,& oſtendendo eandem concluſionem quod felici eſt opus ſtudioſis amicis, & pri-
mo præmittendo intentionem ſuam dicit quòd ſi hanc rem naturalius inueſtigare volumus, repe-
riemus bonum amicum eſſe natura expetibilem, & affert per ordinem tres concluſiones.prima.eſſe
atque viuere eſt homini ſtudioſo per ſe bonum atque iocundum. probatur.omne quod eſt ſuapte
natura bonum : eſt ipſi ſtudioſo per ſe bonum atque iocundum, ſed eſſe atque viuere eſt ſuapte na-
tura bonum, ergo eſſe atque viuere eſt ipſi ſtudioſo per ſe bonum atque iocundum. maior patet,
quia vir bonus, & felix,eſt menſura perfecta ita vt quod eſt ſimpliciter bonum,viro ſtudioſo,ſit bo-
num, & iocundum per ſe vt in ſeptimo declarauit, minor oſtenditur à philoſopho, ſed ante de-
clarat quid ſit ipſum viuere. nam viuere in brutis animalibus diffiniuimus per potentiam ſentien-
di, in hominibus pro quanto communicat cum alijs animalibus, per potentiam intelligendi,pro
quanto, ideſt ſibi proprium,& differt ab alijs animalibus, nam in libro de anima oſtendit philoſo-
phus quòd ipſa eſt actus corporis potentia vitam habentis, & in brutis eſt principium ſentiendi,
in hominibus vero non ſolum ſentiendi, ſed etiam intelligendi vt ibi docet latiſſime hæc omnia,
ſed cum viuere ſit,aut in potentia,aut in actu, quia potentia reducitur ad actum principaliter viue-
re,erit in opratione,& in actu ſecundo,quibus pręmiſſis infert philoſophus id ex quo elicitur proba-
tio minoris quòd eſſe,& viuere eſt per ſe bonum,& natura iocundum,quia eſt definitum,bonum au
tem vt Pythagorici dicebant eſt finitum, malum vero infinitum, & vitam in ordine bonorum cor-
ruptione in ordine malorum collocabant. verum cum aliquis dicere potuiſſet ipſum viuere non
eſſe bonum omnino vt ipſe ait,quia vita praua, & corrupta non eſt bona,nec expetenda,nec defini-
ta,tollit philoſophus hanc obiectionem oſtendendo quod non loquitur de tali vita, ſed de illa quæ
competit ſtudioſis quorum vita eſt definita,& non indefinita vt praua & corrupta. nam vt vitia di-
cuntur indefinita,ſic etiam vita talis.His dictis declarat philoſophus quòd eſſe,& viuere eſt bonum,
& ex conſequenti iocundum,quod patet quòd ab omnibus expetitur, & maxime ab ipſis bonis at-
que beatis quorum vita eſt feliciſſima,vt ait philoſophus. DIFFINIVNT.} Scilicet philoſophi. 61
POTENTIA ſenſus.} Ideſt per potentiam ſenſus.Hominum aũt ſenſus, quicquid eſt in anima-
li potentiarum eſt etiam in homine, & perfectiori modo, clauduntur enim in ipſo ſicut triangulus
in quadrangulo vt dicit philoſophus in libro de anima, habet præter illa etiam homo alia multo
præſtantiora vt intellectum, & rationem quæ non ſunt in illis animalibus brutis vllo pacto. IN- 62
SEQVENTIBVS.} Ideſt in decimo libro vbi loquemur de voluptate,& dolore. Qui autem vi-
det his videre ſentit.ſecunda eſt concluſio hoc pacto, ſentire ſe ſentire, & intelligere ſe intelligere bo-
num eſt,& iocundum felici.probatur.ſentire ſe eſſe, & viuere & intelligere ſe eſſe atque viuere eſt bo-
num naturaliter,& iocundum felici ac ſtudioſo viro, ſed ſentire ſe ſentire, & intelligere ſe intelligere
eſt ſentire,& intelligere ſe eſſe & viuere,ergo ſentire ſe ſentire,& intelligere ſe intelligere eſt bonum at-
que iocundum ſtudioſo viro,& omnino felici ipſi,patet iſta ratio,quia ſi viuere eſt iocundum,& bo-
num ſtudioſo vt antea probauimus profecto percipere iſtud eſſe, & viuere erit ſibi iocundiſſimum,
percipit autem cum ſentit ſe ſentire, & intelligit ſe intelligere, quia in homine ipſum viuere diffini-
tum eſt ſupra per ſentire & intelligere.Notandum quòd philoſophus dicit quòd videns ſentit ſe vi-
dere,& audiens,& cætera,hoc non videtur verum,quia nulla potentia inſtrumentalis vertit ſe ad ſe-
ipſam,hoc enim competit intellectui qui eſſe poteſt intelligens,& id quod intelligitur,verum poten
tiæ ſenſitiuę,& inſtrumentales extenduntur extenſione ſubiecti, & non poſſunt vertere ſe ad ſeipſas,
nam ſi hoc verum eſſet viſum ſuam viſionem videre, tunc viſus vel oculus videret ſeipſum ſicut in-
tellectus ſeipſum intelligit,& intelligit ſuam intellectionem. animaduertenda ſunt igitur verba phi-
loſophi qui caute loquitur. non enim dicit videt ſe videre, aut audit ſe audire, ſed ſentit ſe videre,
ideſt per ſuperiorem potentiam ſenſitiuam,veluti per ſenſum communem quo ſentire poſſumus nos
videre vel audire,& ad hanc ſententiam declinare videtur philoſophus in libro de anima cum loqui-
tur de ſenſu communi vbi dicit.cum autem ſentiamus nos videre ac audire, neceſſe eſt aut viſu ſen-
tiamus quòd videamus,aut alio ſenſu.at ſi alio ſenſu & cætera,non igitur videndo ſentimus per vi-
ſum nos videre,ſed per ſuperiorem potentiam veluti per ſenſum communem vt diximus, plures au-

tem

tem ſunt potentiæ ſenſitiuę internę quæ ſunt ſuperiores, & ſucceſſiue ordinatę quouſque accedatur
ad potentias non ſenſitiuas, ſed rationales vt eſt mens, & ipſe intellectus qui ſeipſum intelligere po-
teſt, quare ſentire ſe videre vel aliquam aliam ſenſationem non eſt neceſſe vt ſenſus idem in ſeipſum
vertatur, ſed ſufficit ad hoc vt ſuperior potentia ſenſitiua percipiat operationem inferioris potentiæ
ſenſitiuę, ſed intelligendo ſe intelligere bene, requiritur vt intellectus vertatur ad ſe, & in ſeipſum re-
flectatur, quia non habet ſuperiorem potentiam aliam intellectiuam. eſſet enim proceſſio in infini-
64 tum, ſed hæc in libro de anima. AT VIR ſtudioſus vt habet.} Tertia eſt concluſio talis quod
bonum eſt ſtudioſo viro amicum ſuum eſſe, & viuere, & eſt eidem iocundum percipere ipſum ami-
cum eſſe & viuere, probatur, ſicut ſe habet felix, & ſtudioſus ad ſeipſum, ſic etiam ad amicum, ſed fe-
lici eſt bonum ſe eſſe, & viuere & id percipere eſt ſibi iocundum, igitur, & erga amicum ſimiliter eue-
niet. His dictis philoſophus aſſignat modum quo felix iſtud percipere poteſt de amico ſuo, ſcili-
cet conuerſando, & ſimul viuendo non vt belluæ, ſed vita rationali quæ homini competit, quod ſi
id quod eſt bonum, & iocundum felici inſit ei oportet nec in hac parte deficiat, & ideſt percipere ami
cum ſuum eſſe, & viuere, & hoc percipi non poteſt niſi conuerſando, profecto viro qui futurus ſit fe-
lix, & ad hoc vt ſit felix perfecte opus eſt amicis, & non quibuſuis, ſed ſtudioſis, ſic igitur tribus con-
cluſionibus quarum altera pendet ex altera ſubtiliſſime allatis, & probatis à philoſopho ſua conclu-
ditur principalis intentio quòd vir felix indiget ſtudioſis amicis vt diximus, & notandum eſt quod
philoſophus vult conſtituere felicem perfectum humanis bonis omnibus quoad fieri poteſt, quòd
ſi eſſet aliquod bonum humanum merito expetendum quo ille careret: non eſſet perfectus proprie
felix, quare non modo interna bona, ſed etiam externa quæ conſerre ad felicitatem poſſint, & ex
quibus ille ſumere queat iocunditatem ſibi congruam, tribuere philoſophus nititur. verum ami-
ci maxime videntur eſſe vt ipſe ait inter externa bona, quare & tribuendi ſibi iure videntur, ſimul
etiam quia vitam iocundiorem efficiunt ipſi inquam amici boni, & ſtudioſi, & vir felix iocundam
vitam degere debet, quare in hac parte non oportet eum deficere, & manchum atque imperfectum
eſſe, merito igitur ei tribuuntur boni amici. dubitatur vtrum amicitia ſit bonum internum an ex-
ternum, quia in principio philoſophus dixit eam eſſe virtutem vel cum virtute, hoc autem in capi-
tulo dicit amicum eſſe maximum externorum bonorum, quare pro vtraque parte arguere poſſumus,
poſtea declarationem quæſtionis afferre, & primo videtur quòd amicitia non ſit bonum externum.
nullus habitus eſt bonum externum, amicitia eſt habitus, ergo amicitia non eſt bonum externum,
patet ratio, quia amicitia videtur eſſe habitus electiuus, & conſiſtere in mediocritate quodammodo,
& eſſe aut virtus, aut habitus quidam præſupponens cęteras virtutes morales. Item nullum bonum
externum eſt in potentia animi, & in potentia rationali tanquam in ſubiecto, ſed amicitia eſt in po-
tentia animi, & in potentia rationali, ideſt in voluntate vt plerique autumant, ergo amicitia non
eſt bonum externum. Ex altera parte non videtur etiam amicitia eſſe bonum internum, bona inter-
na videntur eſſe in noſtra poteſtate: amicitia non eſt omnino in noſtra poteſtate, ergo amicitia nõ eſt
bonum internum. quod autem non ſit in noſtra poteſtate ex eo patet, quia cum ſit beniuolentia mu
tua, pendet etiam ex amore alterius. Item philoſophus dicit amicum eſſe maximum externorum bo
norum, vt ſupra in hoc capitulo vidimus, ergo amicitia ipſius amici erit etiam bonum externum vt
videtur. pro declaratione huius quæſtionis intelligendum eſt quòd amicitia cõſiderari poteſt primo
vt eſt habitus abſolutus, & quaſi perfectio quædã in animo illius qui amat, & ex parte vnius. aut ſe-
cundo modo conſiderari poteſt vt eſt habitus ſimul cum reſpectu, ideſt aggregatum quod eſt æqua-
litas quædam requirens mutuam amationem. primo modo erit bonum internum, ſed non eſt pro-
prie amicitia integra, nec omnino amicitia, nam ad hoc vt conſtituatur amicitia in eſſe ſuo comple
to requiritur correſpondentia amoris vt diximus, & hoc videtur quaſi addere ſupra modum virtu-
tis, nam in qualibet virtute ſufficit actus ex parte vnius ſtudioſi, ſed in amicitia non ſufficit actus
vnius, quia requiritur vt actus duorum mutuo ſe amantium concurrant, & forſitan ob hoc philoſo-
phus dixit ſupra vel cum virtute, & non quod eſſet abſolute virtus, quia videtur aliquid addere ſu-
pra rationem virtutis, ſi ſumamus amicitiam proprie dictã, non poteſt igitur eſſe vna amicitia quin
ſit altera reſpondens illi ita vt ſi duæ ſint numero in duobus amicis, tanquam in ſubiectis ſuis, alte-
ra tamen reſpiciet alteram. & vna ſpecie amicitia erunt, quia amicitia dicetur de hac, & de illa, & erit
ibi relatio quædam æquiperantiæ vt iſti aiunt, ſicut hæc albedo eſt ſimilis illi albedini, & ſimilitudo
in vtroque videtur eſſe ſubiecto. ſecundo igitur modo vt ex dictis percipi poteſt erit integra amicitia
habens mutuam amationem, & hoc pacto ſumpta nunc bonum internum, nunc externum diuerſis
reſpectibus appellari poſſe videtur. nam amicitia quæ eſt in me erga amicum reſpectu mei eſt mihi
bonum internum. reſpectu amici eſt ſibi bonum externum. Item amicitia quæ eſt in amico erga me
reſpectu ſui eſt ſibi bonum internum, reſpectu mei eſt mihi bonum externum, & ideo dicit philoſo-
phus amicum eſſe maximum externorum bonorum ipſi felici, & non dixit amicitiam abſolute, ſed

amicum & eodem modo dici poteſt amicitiam amici eſſe felici bonum externum, ſed vt eſt in eo qui amat eſt ſibi bonum internum, & ſic diuerſis rationibus nunc internum nunc externũ dicetur bonũ.

De numero amicorum. Cap. X.

SVnt ne igitur quam plurimi faciendi amici, an(ut de hoſpitalita- 64
te dictum concinne fuiſſe uidetur. Hoſpite ne careas: hoſpes ne-
que pluribus eſto)ſic & ad amicitiam accommodabitur: neque ſi-
ne amicis eſſe, neque rurſus nimium multos habere amicos. Ad 65
eas igitur amicitias quæ ſunt ob utilitatem: & ualde id quod dictum eſt ac-
commodatum eſſe uidebitur. Multis enim uiciſſim ſubminiſtrare: laborio-
ſum eſt, neque ad hoc agendum facultates ipſæ ſufficiunt. plures igitur ijs qui
ſunt ad facultates proprias ſatis: ſuperuacanei ſunt, atque ad bene uiuendum
impedimento. non ergo opus eſt ipſis. ij quoque qui comparantur ob uolu- 66
ptatem: ſufficiunt pauci, ut in epulis condimentum. At ſunt ne ſtudioſi pluri- 67
mi comparandi? An & multitudinis amicorum eſt quidam numerus: perin-
de ac ciuitatis? Nec enim decem ex hominibus: ciuitas conſtare poteſt: nec
etiam eſt ex centum milibus adhuc ciuitas. ſed quantitas non eſt forſitan una
quædam determinata. ſed omnis ea quæ eſt media inter quaſdam multitudi-
nes definitas. & amicorum igitur multitudo quędam eſt definita. Atque ij for 68
taſſe ſunt plurimi, cum quibus quiſpiam uiuere poteſt. hoc enim ad amicitiã
pertinere maxime uidebatur. Fieri autem non poſſe ut una cum multis quiſ-
piam uiuat, ſeq; multis impertiat, non eſt obſcurum. Præterea illos etiam in- 69
ter ſeſe amicos eſſe oportet, ſi ſimul omnes uicturi ſunt: hoc autem difficile eſt
in multis. Eſt etiam perdifficile, gaudere familiariter cum multis, atque dole-
re. concurrere enim hæc ſimul poſſunt: cum uno inquam dolere, & cum alte- 70
ro gaudere. Forſitan igitur bene eſt non quærere quàm plurimos amicos ha- 71
bere: ſed quot ad communem uitam habendam ſufficiunt. Neque enim poſ-
ſe uidetur: multis uehementer amicum eſſe. Quapropter neque ad amare plu-
res, exuperatio enim quædam amicitiæ eſt. hoc autem eſt ad unum. Et uehe-
menter igitur amare, ad paucos erit: hoc & in ipſis rebus ita ſe habere uide-
tur, amicitia nanque ſodalitia, non fiunt multi amici. & quæ fama celebrantur
inter duos fuiſſe dicuntur. Qui uero multos amicos habent & omnibus ſeſe fa 72
miliariter offerunt: ij nemini amici eſſe uidentur, niſi ciuiliter, quos & placi-
dos appellant. ſit igitur ut ciuiliter multis ſit quiſpiam amicis: etiam ſi non ſit
placidus, ſed uere uir probus. ſed ob uirtutẽ & ſeipſos amicitia: non eſt ad mul
tos. amabile autem eſt: & paucos inuenire tales.

COMMEN.

SVNT ne igitur quàm plurimi faciendi amici? }Hic eſt tertius & vltimus tractatus huius noni libri, in quo philoſophus poſtea quàm attulit non nullas quæſtiones, & ſolutiones ad amicitiam pertinentes ex parte amantium, nunc affert alias etiam ex parte eorum qui amantur & eas ſoluit. diuiditur autem in tria capitula quæ ſuis locis declarabuntur. primum capitulum diuiditur in duas partes. in prima philoſophus affert quandam quæſtionem, in ſecunda eam ſoluit. primo igitur dicit philoſophus cum felici ſit opus amicis vt probatum eſt, faciendi ſunt nobis quam plures amici, quanto enim plus bonorum acquirere poſſumus, tanto magis laborandũ eſſe videtur vt ex

cis

eis quàm plurimum conſequamur.ſed amici ſunt maxima externorum bonorum vt dixit philoſo-
phus,ergo danda opera videtur vt ex eis quàm plures habeamus,quærit igitur philoſophus an mul
ti ſint nobis comparandi amici,an faciendum ſit vt Heſiodus inquit de hoſpite ne careas illis nec ha
beas plures. AD eas igitur amicitias quę.} Hæc eſt ſecunda pars huius capituli,in qua philoſo-
65 phus cum quæſtio in genere propoſita ſit vtrum quàmplures ſint nobis parandi amici,& amicitia
trifariam dicatur,ſoluit ſecundum vnamquamque ſpeciem amicitiæ,& primo quòd amici qui ſunt
ob vtilitatem non ſunt plurimi cõparandi:probatur duabus rationibus.Ex ijs hominibus nõ opor-
tet multos habere amicos,quibus,& ſubminiſtrare,& inſeruire laborioſum eſt,ſed amici ob vtilita-
tem ſunt huiuſmodi,ergo amicos ob vtilitatem non oportet habere quàmplures:nam multis quę-
rentibus vtilitatem commode ſatis fieri non poteſt,& ſi iſtud non fiat ſtatim ceſſabit amicitia. Item
ij qui ſunt impedimento ad bene viuendum non ſunt nobis comparandi,ſed quàmplures amici ob
vtilitatem ſunt huiuſmodi,propriam enim quærũt vtilitatem & curioſi ſunt circa commoda, ſua er
go tales amici ob vtilitatem non ſunt quàm plures comparandi. II quoque qui comparantur.}
66 Accipit aliam ſpeciem amicitiæ,& ſecundum eam declarat etiam quæſtionem propoſitam,vbi pau
ci ſufficiunt amici non eſt opus multis,ſed amici faceti,& ob voluptatem pauci ſufficiunt vt condi
mentum in epulis,ergo non eſt opus multis huiuſmodi amicis , ſed pauci ſufficiunt amici ob volu-
ptatem non intelligendo ob turpem voluptatem,quia tales nulli ſunt comparandi , ſed poſt haben-
di omnes pauci vero ob voluptatem , ideſt pauci faceti ſufficiunt ob relaxationem quandam , nam
fruſtra fit per plura quod poteſt fieri per pauciora,& ęque bona vt dici ſolet. AT ſtudioſi nec plurimi
67 ſunt cõparandi.} ſimiliter,ſumit nunc philoſophus ſpeciem amicitiæ quæ eſt ob virtutem,& oſten
dit quòd talium amicorum ingens multitudo parari non poteſt,ſed quantitas determinata ſumen-
da eſt vt patebit infra.dicit igitur in primis quòd ſicut eſt de ciuitate,ita de amicitia tali eſſe videtur
ſed de ciuitate ſic eſt quòd ea non videtur cõſtare poſſe ex decem tantum hominibus , nec etiam pro-
prie ſine confuſione ex ſuperabundanti multitudine veluti ex centum milibus , ſi exempli gratia po-
namus eam eſſe nimiam,& excedentem multitudinem,eodem pacto amicitia in multitudine nimia
non videtur poſſe conſtare,ſed ſumendus numerus determinatus,& tot parandi amici vt eis ſatiſfa-
cere poſſimus ſecundum conditiones amicitiæ.expoſitores quidam hunc locum de multitudine ci-
uitatis exponunt quod eſt dare maximam , & minimam vltra quam non debet fieri diminutio , aut
additio,quaſi ſint duæ quantitates determinatę numero à quibus , digredi nec aſcendendo nec de-
ſcendendo licet.mihi autem videtur ꝙ philoſophus velit quod parua copia non cõficiat ciuitatem,
nec nimia ex qua fit confuſio.poſtea dicit , eſt ne quantitas determinata ? minime,ſed eſt ea quæ eſt
inter duas quantitates determinatas.conſideranda eſt igitur conditio loci,& regionis,& tunc ſtatue-
tur quædam accommodata multitudo vt in politicis oſtendit philoſophus.exemplum,ſi regio eſſet
idonea decem milibus duo eſſent parum,viginti nimium,ergo ſumenda erit accommodata multi-
tudo veluti decem,non eſt igitur mens philoſophi iudicio meo vt nominatim ſint duæ quantitates
terminatę omnino vltra quas nõ poſſint dari maiores vel minores,ſed ſumendæ ſunt maiores,& mi
nores definite ſecundum loci exigentiam , & ſumenda quædam media multitudo inter illas quanti-
68 tates eo pacto definitas quæ ſit accommodata regioni & loco,ſic etiam numerus amicorum accom
modatus ſumendus eſſe videtur ſecundum vitam & cõuerſationem. ATQVE ij fortaſſe ſunt plu
rimi.} Declarat nunc philoſophus quòd in amicitia ob virtutem nõ poſſunt multi comparari ami-
ci,& ideo quàm plures non oportet ſibi comparare multis rationibus.prima rõ.quot ſunt ij quibus
cum viuere conuerſariq; poſſumus tot ſunt nobis ſtudioſi comparandi amici , ſed cum multis non
poſſumus conuerſari , & viuere,ergo non oportet multos ſibi tales comparare amicos , patet ratio,
quia præcipuum in amicitia eſt viuere,& conuerſari cum amico,ſed difficile eſt conuerſari,& viuere
cum multis , verum omnis difficultas debet remoueri ab amicitia preſertim ſtudioſi cum ſit habi-
tus afferens ſummam iocunditatem amicis,difficile eſt igitur verſari cum multis eo modo preſertim
69 quo in amicitia perfecta requiritur,quare paucitate amicorum magis cõſtabit talis amicitia quàm
multitudine. PRÆTEREA illos etiã.} Alia ratio,ſiquis habeat plures amicos tales oportet vt
illi etiam ſint amici inter ſeſe,ſed hoc eſt valde difficile,ergo,& difficile,& arduũ eſt habere plures ami
70 cos in tali genere vel ſpecie amicitię. ID quoque perdifficile.} Alia ratio.cum officium amici ſit
dolere amici aduerſis,& gaudere gaudio illius,ſi plures habeas amicos eueniet vt ſimul tibi gauden-
dum ſit atque dolendum diuerſis cauſis amicorum,ſed hoc eſt vehementer difficile vt fiat cum mul-
71 tis , ergo non eſt opus vel eſt difficile quàm plures huiuſmodi habere amicos. FORSITAN igi-
tur bene habet.} Alia ratio.ſiquis plures habeat amicos fit vt in tali amicitia non ſit amor intenſus,
& vehemens,ſed in amicitia bonorum hoc eſſet inconueniens,ergo ad hoc vt ſit amor intẽſus opor-
tet vt pauci adſint amici,nam amicitia perfecta vehemens eſt in amore,& eſt exuperatio quædã ami-
citiæ quaſi ſummum gradum tenens in genere amicitiarum,vt in octauo docuimus , ſed ea quæ ſu-

perlatiuo modo dicuntur non competunt multis. HÆC ita eſſe & in ipſis rebus.} Alia ratione quæ deducitur ex ipſa experientia, & exemplo rerum probat propoſitum ſuum, ſicut fit in amicitia ſodalitia, ſic fieri videtur in amicitia quæ eſt ob virtutem, ſed in ea fit vt pauci, & plerunque duo tantum fiant amici, ſic in amicitia bonorum, & ſtudioſorum euenire videtur, ſimilitudo videtur tenere, quia magna eſt æqualitas inter eos qui ſimul nutriti, & educati ſunt, & ſodales facti, & ſæpe dictum eſt, amicitiam talem eſſe ſimilem fraternę amicitiæ, & huic etiam ob ęqualitatem, quòd autem in huiuſmodi amicitijs pauci vel vtplurimum duo ſint amici probat philoſophus ex cõmuni fama, qua celebrari ſolent quædam paria amicorum, veluti ea amicitia celebrari ſolet quam inter Patroclum & Achillem, & quam inter Pyladem & Oreſtem, & item ea quam inter Scipionem & Lęlium fuiſſe tradunt, & Cicero de duobus Pythagoreis ſic inquit. Damonem & Pythiam pythagoreos ferunt hoc animo inter ſe fuiſſe, vt cum eorum alteri Dionyſius tyrannus diem necis deſtinauiſſet, & is qui morti eſſet addictus paucos ſibi dies commendandorum ſuorum cauſa poſtulauiſſet, vas factus eſt alter eius ſiſtendi, vt ſi ille non reuertiſſet, moriendum eſſet ipſi, qui cum ante diem ſe recepiſſet admiratus eorum fidem tyrannus petijt vt ſe ad amicitiam tertium adſcriberent, ſic igitur talibus exemplis colligi poteſt quòd intenſa amicitia, & vehemens eſt ad paucos, & vtplurimum inter duos philoſophi dictis. poſt hæc philoſophus videtur afferre hanc ſententiam, quòd qui omnes vel multos volunt habere amicos, nullos habent vere amicos, ſed placentes, & aſſentatores vt ſæpe fieri ſolet, verumtamen fieri poteſt vt vir bonus plurimos ciuili amicitia habeat amicos, ſed perfectos vera amicitia multos reperire non poteſt, quibus concluditur quòd ſi plurimi in tali ſpecie amicitiæ comparari poſſent vt conſtarent amici boni, & perfecti plurimi eſſent procul dubio comparandi, ſed cum hoc aut non fieri aut cum ſumma difficultate fieri poſſit, ſatis eſt paucos reperire tales amicos ſecundum philoſophum.

In qua fortuna ſint habendi amici. Cap. XI.

AT utra in fortuna magis opus eſt amicis: utrum in proſpera an in
aduerſa? In utraque nanque quæruntur. Nam & qui fortunam ha 73
bent aduerſam: indigent ope, & qui ſunt in rerum proſperitate
eorum indigent quibuſcum uiuent, & in quos beneficia conferent.
uolunt enim largiri, beneficiáque cõferre. Amicos igitur habere neceſſarium
quidem eſt magis in aduerſa fortuna. Quapropter hic utilibus amicis ẽ opus: 74
honeſtius autem eſt, in proſperitate fortunæ: iccirco & bonos quærunt. in hos
enim beneficia conferre, atque cum his una degere: magis eſt expetibile. Eſt
enim & ipſa præſentia amicorum iucunda in utraque fortuna, nam leuãtur ip 75
ſi dolentes cum dolentibus ipſis amicis. Quapropter & dubitauerit quiſpiam
ſi doloris ut oneris amici participes fiunt: an hoc quidem non fit, ipſorum au
tem præſentia cum ſit iucunda, condolendique ſenſus minuit ipſum dolorem? 76
Verum ſi ob hæc, aut ob aliquid aliud leuantur: miſſum faciamus. id quod di
ctum eſt euenire ſane uidetur. ipſorum autem præſentia immixta quędam eſſe
uidetur. Nam aſpicere quidem amicos, iucundum eſt: preſertim ei qui calami
tatibus premitur, fertque præſidium aliquod aduerſus dolores. Conſolationẽ
enim ipſe amicus & aſpectu, & uerbis afferre poteſt: modo ſit dexter. ſcit nãq;
mores, ex quibus gaudet atque dolet. At ſentire ſuas ob ærumnas dolere ami
cum: affert dolorem. Nam omnes fugiunt ſe cauſam doloris eſſe amicis, qua
propter uiriles quidem natura cauent: ne amici ſecum condoleant. & ſi nõ exu
perent indolentia: dolorem quo illi afficiuntur non ferunt. atque omnino ſi
mul plorantes mœrenteſque non admittunt: quia nec ipſi ſunt propenſi ad lu
ctus. Mulierculæ uero & huiuſcemodi uiri, gaudent iis qui una cum ipſis ge
munt: & amant eos tanquam amicos, & condolẽtes, oportet autem omnibus

in rebus

in rebus præſtabiliorem imitari. At amicorum proſperis in rebus præſentia
77 & uoluptatem affert omni in actu,& cogitatione delectat,quod in ipſius bo-
78 nis lætantur. Quapropter uidebitur oportere in proſperitatibus quidē prom
pte uocare amicos.eſt enim honeſtum,beneficum eſſe:in aduerſitatibus autē
pigre.minime nanque facere participes malorū ipſos oportet. Vnde & illud
dicitur.Sat eſt grauis,triſtiſq;:ſine me fors premat. Maxime tamen uocandi
ſunt tunc amici,cum parua ſuſcepta moleſtia,multum prodeſſe poſſunt. con-
79 tra autem fortaſſe congruum eſt:ad calamitoſos quidem ire non uocatum,&
prompte.eſt enim amici beneficia conferre:preſertim in eos qui indigent, &
anteaquam illi requirant.utriſque nanque honeſtius,atque iucundius eſt. Ad
fortunatos autem prompte quidem accedere ad operādum una cum illis. Eſt
enim ad hæc opus amicis:lente autem pro beneficijs cōſequendis.nō eſt enim
honeſtum utilitatis ſuæ cauſa properare. Cauenda autem eſt forſitan opinio
iucunditatis in repellendo:accidit enim nonnunquam.præſentia igitur amico
rum in uniuerſis expetibilis eſſe uidetur.

COMMEN.

73 AT QVANDO magis opus eſt amicis:vtrum.}Hoc eſt ſecundum capitulum huius libri.
in quo philoſophus affert aliam quæſtionem ad amicitiam pertinentem & eam ſoluit,hæc
autem eſt vtrum ſit magis opus ipſis amicis,an in aduerſis rebus an in ſecundis.diuiditur autem hoc
capitulum in tres partes quæ patebunt.in prima igitur philoſophus proponit quæſtionem dubitā
do vtrum in aduerſis an in ſecundis magis ſit opus amicis,& declarat poſtea id quod quæſtio ſuppo
74 nit dicendo quòd in vtroque tempore,& in vtraq; conditione vitę indigemus amicis. AMICOS
igitur habere neceſſarium.}Soluit philoſophus quæſtionem afferendo duas concluſiones,quarum
prima eſt iſta: quòd in aduerſis amici vtiles ſunt nobis magis neceſſarij, probatur,ijs qui ſubſidio
egent amici vtiles ſunt neceſſarij,ſed conſtituti in aduerſis ſubſidio egent,& ijs amici vtiles ſunt ne-
ceſſarij. Item ſecunda concluſio eſt quòd ij qui ſunt in bona proſperitate amicis indigent honeſtis
quidem & ſtudioſis.probatur per hoc quia ij qui largiri volunt,& beneficia conferre indigent amicis
honeſtis,& ſtudioſis:ſed ij qui ſunt in ſecundis rebus conſtituti largiri volunt,& beneficia collocare:
ergo ij indigent amicis ſtudioſis, & ij qui ſunt amici ob honeſtatem, ex quibus ſoluitur dubitatio
illa,nam cum quæritur quando magis eſt opus amicis, reſpondetur quòd in vtroque tempore, ſed
in aduerſis eſt opus amicis vtilibus ob neceſſitatem, in proſperis vero eſt opus amicis ſtudioſis ob
honeſtatem,quare magis neceſſarium eſt in aduerſis,& magis honeſtū in proſperis in quibus ij qui
75 conſtituti ſunt debent liberaliter bonis amicis beneficia conferre. EST enim & ipſa præſentia ami-
corum.}Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua oſtendit præſentiam amicorum eſſe iocundam
in quacunq; conditione ſeu proſpera ſeu aduerſa,& primo oſtendit quòd præſentia amicorum eſt io
cunda in aduerſis,id quo leuantur ij qui dolent eſt iocundum,& delectabile illis in aduerſis,ſed præ-
ſentia amicorum eſt huiuſmodi,ergo præſentia amicorum eſt iocūda in aduerſis,quia leuatur mœ-
rentis dolor præſentia amici.ſed quomodo fit leuatio.iſta dicit philoſophus?an quia amici ſubeant
dolorem mentis in aliqua parte ſicut oneris cuiuſdam partem ſubſtineant? nam ſiquis ferat centum
librarum onus, & quidam alter adiutor accedat ad ferendum idem onus,manifeſtum eſt quòd le-
uius fiet primo illi geſtanti,& iſte alter partem ſuſtinebit,ſit ne hoc pacto dicit philoſophus in dolo-
re mœrentis amici præſentia amicorum?& ſtatim ſubdit,an ſi id quidem non fit,quia iſte modus ſibi
non videtur placere.itaque affert aliam rationem dicendo,an ob id leuatur dolor amici,quia pręſen
tia amicorum eſt iocunda,& perceptio ſimul dolendi eſt ſibi grata.cōtraria autem ita ſe habēt quòd
vnum videtur extrudere ſiue minuere aliud,& iſta videtur melior ſententia,quàm prima,quia dolor
ille non diuiditur vt vnus poſſit accipere vnam partem,& alius alteram,nec eſt idem dolor numero,
ſicut eſſet vnum onus quod ferrent duo vt multi opinabantur,ſed alius eſt dolor mœrentis,alius cō-
dolentis cū ſit in diuerſis ſubiectis,ſed ratio eſt vt minuatur dolentis mœror pręſentia amicorū,quia
illa affert voluptatē,& illa voluptas pellit aliqua ex parte dolorē ſibi cōtrariū,& ſic leuatur,& minui-
76 tur dolor. IPSORVM autem amicorum.}Declarat nunc phs quomodo ſe habet iſta præſentia
amicorum,an ſit iocunda ſimpliciter an ſit mixta cum aliquo dolore,& dicit quòd non eſt ſincere io-

cunda, quia ex vna parte eſt grata & dulcis, ex alia parte excitat mœrorem. primo aſpectu affert voluptatem, & ſubſidium dolori. ſolent enim amici afferre conſolationem, & aſpectu, & ſermone ſi modo ſit aptus. Nam amicus ſcit mores amici, & quibus gaudet, & quibus dolet, & accommodat ſe illis, ſed ex altera parte dicit philoſophus, excitatur, & oritur quidam dolor illi qui eſt in calamitate ex preſentia tali, quia percipit ſe inferre dolorem amico ſuo, & hoc eſt ſibi moleſtum, quia omnes naturaliter vellent afferre iocunditatem amicis ſuis, & non dolorem. poſt hæc philoſophus infert ſtatim ad hoc propoſitum vnum correlarium, & ſententiam ortam ex dictis quòd ob hanc cauſam homines viriles cauere ſolent ne amici ob ſuas ærumnas doleant, ſed cõprimunt dolorẽ ſuũ quo ad poſſunt, & ſi non ſuperent indolentia dolorem quo illi afficiuntur non ſubſtinent, & hunc locum quidam exponunt hoc pacto, & ſi amici, ſcilicet viſitantes non ſuperant cum ſua indolentia eorum dolorem, qui viſitantur, tunc tales homines in calamitatibus conſtituti ſi ſint viriles, non ferunt tales viſitantes amicos, quia nolunt muliebriter lugentes, & ſic iſto modo exponentes referunt indolentiam ad amicos viſitantes, & conſolantes. quidam alij exponunt hoc pacto referentes indolentiam ad eos qui viſitantur dicendo, viriles homines cauent ne ex ſuis aduerſis afferant dolorem amicis, ſimulant enim indolentiam, & non queruntur, & non dolent præſentibus illis, quòd ſi non poſſunt ſuperare non dolendo, ideſt cum indolentia ſua dolorem amicorum, dimittunt à ſe eo tempore tales amicos, & non ſubſtinent eos, quia viri fortes nolunt in conſpectu ſuo amicos muliebriter lugentes, effœminati vero amant ſimul condolentes, ſed imitandi ſunt viriles tanquam preſtabiliores.
AT amicorum proſperis in rebus. ℈ Declarat nunc philoſophus preſentiam amicorum iocundam 77
eſſe in rebus proſperis, & quia affert voluptatem in omni operatione, & mentem, cogitationem que delectat amici vt patet in textu, quia videt eum gaudetem ſuis bonis. QVAPROPTER vide- 78
bitur oportere in proſperitatibus. ℈ Hęc eſt tertia pars huius capituli in qua philoſophus affert quędam præcepta ſeruãda tam in proſperis quàm in aduerſis erga amicos, & primo ex parte eorum qui vocant amicos ad ſe affert tria documenta. primum vocandi ſunt amici in proſperis libenter, & prompte vt bona eis quoque fiant communia, ſecundum in aduerſis vocandi ſunt tarde ne amico ſimus cauſa doloris, & hoc probat ſententia Euripidis poetæ dicentis nomine Horeſtis erga Pyladem. ſat eſt me eſſe infelicem. tertium eſt quòd ſi in calamitatibus eſt opus vocare amicos, tunc præcipue vocandi ſunt cum multum prodeſſe poſſunt afflictis cum parua ſua moleſtia tales amici.
CONTRA autem ſortaſſe. ℈ Affert nunc philoſophus tria alia documenta ex parte eorum qui 79
ſponte accedunt ad amicos, aut in proſperis, aut in aduerſis. primum eſt quod ad calamitoſos, & in ærumnis conſtitutos oportet accedere non vocatum, ſed ſponte ſua, & prompte non expectando vt voceris: ſecundum quòd ad eos qui ſunt in proſperitatibus conſtituti prompte accedere oportet ad operandum vna cum illis. Nam tales in ſecundis etiam rebus indigent amicis vt in octauo vidimus, prompte igitur eundum eſt ad operandum cum illis, ſed pro beneficijs conſequendis lente, & tarde, ergo repellere debet beneficia oblata dicet quiſpiam? Ideo philoſophus addit tertium præceptum. cauendum ne repudiando ſimus eis moleſti ne illi exiſtiment nos repudiare beneficia ſua, quia non ſimus contenti, & non gaudeamus ſua proſperitate, & ob hoc non ſunt omnino beneficia oblata illorum repudianda, ſed in omnibus huiuſmodi rebus ſeruanda mediocritas. expoſitores quidam hoc in loco deuiare videntur iudicio meo à mẽte philoſophi, ex dictis patet quomodo preſentia amicorum ſit expetenda.

De præcipuo munere amicorum, & bonorum & malorum amicitia. Cap. XII.

AT eſt ne: ut adamãtibus amabiliſſimum eſt ipſe aſpectus, magiſq́ hunc ſenſum quàm cæteros expetunt, propterea quòd per hunc maxime eſt, atque oritur amor, ſic & amicis maxime expetibile cõuerſari, ſimulq́ uiuere? Amicitia nanque communicatio eſt. Et ut 80
ad ſeipſum quiſque: ſic ſeſe habet & ad amicum, ſenſus autem unicuique circa ſeipſum eſt expetibilis. & circa igitur amicum. At operatio ipſis in ſimul uiuẽdo fit. Quare non immerito uiuere ſimul affectant. Atque quòd tandem eſt 81
ſingulis eſſe, uel gratia cuius uiuere expetunt: in eo cum amicis uerſari, degereq́ uolunt. Quocirca alij compotant, alij talorum ludo ſimul incumbũt: alij 82
ſimul ſeſe exercent: & unà uenantur aut philoſophantur, ſinguli totos dies id

ſimul

ſimul agentes quòd maxime amant. Viuere enim ſimul cum amicis uolentes,
hæc faciunt & ea cum his communicant, quibuſcum una uiuere expetunt: quę
83 maximum ipſos in uita delectant. Fit igitur amicitia quidem improborum
flagitioſa. Communicant enim praua, ſuntq́ inſtabiles, & peiores etiam fiunt
moribus, ſimiles euadentes. Proborum autem proba congreſſionibus ſuſci-
piens incrementa. Videntur etiam tales & præſtabiliores euadere, tam agen-
do quàm ſe mutuo emendando. eliciunt enim ex ſeſe mutuo ea quæ placent.
Vnde illud dicitur recte. Diſces ex ſtudioſis nimirum optima ſemper. Sed ha
ctenus de amicitia. Deinceps de uoluptate dicamus.

COMMEN.

80 AT EST ne vt adamantibus amabiliſſimum. } Hoc eſt tertium capitulum huius tractatus
in quo philoſophus affert aliam quæſtionem de ſocietate amicitiæ, ideſt ſi in amicitia pro-
prie dicta eſt aliquid expetibile vehemẽter, ſicut videtur eſſe in amore amatorio ipſe aſpectus.
diuiditur autem in tres partes quę ſuis locis patebunt. primo igitur philoſophus proponendo quę-
ſtionem dicit, vt in amatoria amicitia amantibus aſpectus eſt vehementer expetibilis, eſt ne etiam
aliquid ſimile in amicitijs proprie dictis quod amicum vehementer oblectet, & vehementer expe-
tatur? quaſi, dicat quòd eſt, & declarat quod illud eſt ſimul viuere, & ſimul verſari. Nam ſicut fit in
amicitia amatoria vt amans maxime gaudeat aſpectu amati, ſic in proprie dicta amicitia conuerſa-
tio, & communis vita maxime eſt iocunda, & expetibilis, ſicut enim in amatoria amicitia amor vi-
detur maxime conſiſtere in ſenſu viſus, ſic amicitia proprie dicta maxime conſiſtit, & conſeruatur
communi vita, & conuerſatiõe. accommodate igitur philoſophus affert hanc dubitationem. vtrum
81 ſimul viuere, & ſimul verſari ſit id quod maxime expetitur in amicitia proprie dicta: ſicut voluptas q̃
fit per aſpectum maxime expetitur in amatoria amicitia. NAM amicitia ſocietas eſt & erga. } Hęc
eſt ſecunda pars huius capituli in qua ſoluit dubitationem allatam, & affert hanc concluſionẽ quòd
ſimul viuere, & conuerſari eſt maxime expetibile in amicitia, & probat tribus medijs. primo. id quod
pertinet maxime ad ſocietatem eſt maxime expetibile in amicitia, ſed ſimul viuere, & conuerſari eſt
huiuſmodi, ergo ſimul viuere, & conuerſari eſt maxime expetibile in amicitia. nam ex tali conuerſa-
tione oritur ſocietas, & amicitia & cõſeruatur. Item ſicut homo eſt affectus, & diſpoſitus ad ſeipſum
ita ad amicum, ſed cuique maxime eſt expetibile vt ſeipſum ſentiat eſſe, & ſecum operetur, quia ma-
xime hoc modo ſecum viuit, & ſecum verſatur, ergo & ita erit affectus ad amicum vt cum illo maxi-
me velit viuere, & verſari: patet ratio, quia ſentire ſe viuere eſt iocundum vt vidimus. Item id quod
maxime communicant amici, vel cuius gratia præcipue viuere expetunt eſt amabiliſſimum in ami-
citia, ſed ſimul viuere, & ſimul verſari eſt id ob quod amici communicant, id quod ſunt vel putant
ſuum eſſe, & cuius gratia præcipue expetunt viuere, ergo ſimul verſari, & ſimul viuere eſt amabiliſſi-
mum in amicitia. Nam id quod amant, & expetunt putant ſuum eſſe, & ſuum viuere, & hoc eſt ſuũ
operari. vnde alij volunt ſimul potare, alij ſimul venari, alij ſimul philoſophari, & ſic de alijs vt di-
cit in textu, itaque ea communicant quæ maxime amant, & quibus maxime putant ſe viuere. ſic
82 igitur patet ſolutio quòd ſicut aſpectus vehementer expetitur in amore amatorio, ſic viuere ſimul,
83 & verſari ſimul eſt amabiliſſimum in amicitia proprie dicta. VEL CVIUS gratia. } Hoc addi
videtur, quia illud non eſt proprie eſſe illorum, ſed eſt ſecundum viuere, ideſt operari. FIT igitur
amicitia quidem improborum. } Hæc eſt tertia pars huius capituli, in qua philoſophus affert quæ-
dam correlaria ſiue ſententias obortas ex ſolutione illa, ideſt duas ex parte amicitiæ improborum, &
duas ex parte amicitiæ bonorum, prima ex parte improborum eſt quòd amicitia eorum fit flagitio-
ſa, quia communicant praua, ſecunda quòd praui amici fiunt quotidie deteriores, quia ſimul con-
uerſando augentur in prauitate, & fiunt inter ſe magis ſimiles, prima quoque ex parte ſtudioſorum
quòd eorum amicitia fit quotidiano vſu magis bona, & ſecunda, quòd ſimul verſando fiunt melio-
res, & monendo ſe inuicem, & communicando ea quæ ſunt bona, & hoc confirmat ſententia Theo-
gnidis poetæ, & ſic nono libro finem imponit.

FINIS.

ARISTOTELIS STAGIRITAE ETHICORVM AD NICOMACHVM LIBER DECIMVS.

IOANNE ARGIROPYLO BYZANTIO INTERPRETE, CVM DONATI ACCIAIOLI FLORENTINI COMMENTARIIS.

De uoluptate. Caput primum.

POſt hęc ſequitur forſitan ut de uoluptate dicamus. Maxime nanque uoluptas noſtro generi familiaris eſſe uidetur. Quapropter erudiūt iuuenes: gubernātes ipſos uoluptate, atque dolore. Videtur autem ad conſequendam moris uirtutem, maximū eſſe: gaudere ijs quibus oportet, & odiſſe ea quæ oportet, comitantur enim hæc tota in uita, momentum, & uim ad uirtutem habentia, feliceṁq; uitam. nam eligunt quidem ea quæ uoluptate afficiunt: fugiunt autem ea, quæ dolorem efficiunt. Talia uero minime prætermittenda eſſe uidentur: preſertim cum magna dę ipſis fit cōtrouerſia. Quidam enim ſummum bonum uoluptatem eſſe dicunt. quidam contra uehementer prauum: partim forſitan & credentes ſic eſſe, partim putantes ad uitam noſtram melius eſſe uoluptatem oſtendere prauam eſſe, etſi talis non eſt. pleriq; enim propenſiores ſunt ad ipſam: & uoluptatibus in ſeruiunt. Quamobrem ad contrarium ipſos ducere oportere dicunt: ſic enim ad ipſum medium tandem peruenient. Fortaſſe autem hoc non bene dicitur. Sermones enim qui de affectibus fiunt, & actibus: minus creduntur quàm opera. Cum igitur ab ijs diſcrepant quæ ſenſu percipiuntur: tum ſpreti ueritatem etiam ipſam interimunt, qui nanque uoluptatem uituperat: is ſi eam uiſus nonnunquam fuerit affectare, ad ipſam inclinari uidetur ut talem omnem. diſtinguere nanque nō eſt ipſius multitudinis imperitæ. Sermones igitur ueri, non ſolum ad ſciendum: ſed ad uiuendum etiam perutiles eſſe uidentur. creduntur enim cum ſunt operibus conſentanei. Quapropter hortantur eos qui ipſos intelligūt: ad ita uiuendum, ut ipſi definiunt. ſed de his hactenus. nunc ea quæ de uoluptate dicta ſunt referamus.

1
2
3

COMMEN.

POST hæc ſequitur forſitan vt de voluptate.] Hic eſt decimus & vltimus liber ethicorum, in quo philoſophus peracta iam tota materia quam declarare volebat, peruenit ad finem, quem in principio ſibi propoſuit. nā vt architecti vel fabri in ædificanda domo fingere ſibi exemplar, & quaſi ideam ſolent, deinde parare, & diſponere omnia neceſſaria ad ipſam domum, conſtruendam, demum perfectam reddere formam domus, ſic philoſophus vt peritiſſimus architectus per figuram quādam finem humanum deſignauit, deinde ea 1

de ea omnia declarauit quæ ad talem finem conſequendum pertinere videbãtur, poſtremo in hoc li/
bro formam perficere videtur totius rei. deſcripſit enim & quaſi deſignauit in principio felicitatis fi/
guram. deinde declarauit virtutes tum morales, tum intellectiuas, quæ pertinere videbantur non ſo
lum ad declarandam diffinitionem felicitatis allatam, ſed etiam ad ipſam conſequendam: ipſa enim
virtus vt patefactum eſt antea magna pars felicitatis eſſe videtur. docuit præterea quædam alia ne/
ceſſaria cognitu quæ non ſunt proprie virtutes vel vitia, vt eſt continentia & incontinentia conſtan
tia mollities & ſimilia, quæ tamen habent magnam affinitatem cum illis. docuit inſuper exactiſſi/
me de ipſa amicitia, qua non viſum eſt ei virum perfectum atque felicem carere oportere. demum
nunc ipſam felicitatis figuram iam deſignatam coloribus depingit, & ornat, vt ex hac doctrina in
omni parte exactiſſime tradita aperiatur nobis, & quaſi ante oculos collocetur via quæ ad ipſam fe/
licitatem humanam conſequendam perducit. Præterea cum felicitas ſit finis, & finis ſit primum in
intentione, & vltimum in executione, ideo philoſophus eam in principio propoſuit vt primum in
intentione nunc vt poſtremum in executiõe aggreditur. medias autem virtutes collocauit, quæ ſunt
ad felicitatem tanquam ad finem. eſt inſuper, & alia cauſa qua philoſophus poſt doctrinam de mo/
ribus traditam hunc. x. librum aggreditur, & diligentiſſime de felicitate conſiderat, quia felicitas eſt
duplex, actiua, & contemplatiua, & altera eſt præſtantior altera. verum & ſi diffinitio felicitatis, quam
dixit eſſe animi operationem ſecundum virtutem perfectam, vtrique felicitati accommodari poſſit,
quia in actiuis accipi poteſt virtus perfecta pro prudentia, in ſpeculatiuis pro ſapientia, tamen de
actiua magis hucuſque videtur egiſſe philoſophus. Ex quo neceſſarium fuit contemplatiuam felici/
tatem, quam nondum explicauerat, in hoc decimo latiſſime declarare vt facit, multa enim de ipſa
dicit eaq; præclara, & plura quàm de ipſa actiua vt infra videbimus. diuiditur autem iſte liber in
duos tractatus, in primo oſtendit, & docet de voluptate & dolore, de voluptate inquam præcipue q̃
annexa eſt felicitati. in ſecundo de felicitate primo in genere, deinde eam diuidit in actiuam, & ſpecu
latiuam vt diximus, nec nos turbare debet quòd in ſeptimo libro loquutus ſit de voluptate, & nunc
etiam loquatur de ea, quia diuerſo modo, & diuerſa ratione hic ipſam conſiderat. ibi enim eam præ/
cipue conſiderabat vt eſt materia continentię & incontinentię, conſtantię, & mollitudinis, & ſimi/
lium, & ob hanc cauſam conſideratio ſua magna ex parte verſari videbatur circa voluptates corpo/
reas. in hoc vero ex actius de ea loquitur conſiderando illam præcipue quæ eſt felicitati coniuncta
atque ita annexa vt doctrina vnius ſecum trahat conſiderationem alterius. Præterea cum de vltimo
fine humano eſſet diligentiſſime cõſideraturus, & quidam priſcorum philoſophorum eam finem vl/
timum poſuiſſent, conſentaneum fuit vt de illa tractaret philoſophus afferendo varias opiniones &
diffiniendo, & diſtinguendo ipſam vt eius materia poſtulare videbatur. primus tractatus diuiditur
in quinq; capitula quæ ſuis locis declarabuntur. primum autem capitulum diuiditur in tres partes
ſecundum tres rationes, quibus oſtendit ad moralem philoſophum pertinere conſiderare de volupta
te. prima rõ. Ad moralem philoſophum pertinet de ea re cõſiderare, quæ familiariſſima eſt generi hu
mano, & qua adoleſcentes erudiuntur, ſed voluptas eſt huiuſmodi: ergo ad moralẽ ſpectat conſidera
re de voluptate. nam iuuenes rebus iocundis incitantur ad virtutes, aſperis reuocantur à vitijs, & ſic
patreſfamilias qui habent curam liberorum, nunc per dolorem nunc per iocunditatem eos erudiũt.
2 Forſitan, quia nondum erant omnia declarata de voluptate quæ eſt annexa felicitati. VIDETVR
aũt &c.} Secunda ratio & pars capituli. de ijs, q̃ maxime pertinent ad virtutes maxime pertinet con/
ſiderare ad moralem phm, ſed voluptas & dolor eſt huiuſmodi ergo de voluptate, & dolore pertinet
conſiderare ad moralem phm, vidimus. n. in ſecundo quòd actus noſtri maxime regũtur per volupta
tem, & dolorem, & quòd virtutes, & vitia circa ea verſantur, & in ſeptimo inquit phs, inſuper & ne/
ceſſarium eſt de ipſis cõſiderare, quia virtutẽ morum, & vitiũ circa dolores poſuimus ac voluptates.
3 PRESERTIM cum magna.} Tertia pars vbi ponitur tertia ratio, de his quæ ſpectant ad vitã, &
de quibus magna eſt controuerſia inter philoſophantes, pertinet conſiderare ad moralẽ phm, ſed vo/
luptas, & dolor eſt huiuſmodi, ergo de voluptate, & dolore pertinet conſiderare ad moralem phm. ad
hanc rationem declarandam phs affert duas opiniones oppoſitas de voluptate. quidam enim dixe/
runt voluptatem eſſe ſummũ bonũ. quidã vero eam eſſe rem prauã poſuerunt, & eorũ alij forſitan, qa
re vera ita eſſe credebant, alij vero fortaſſe non, quia ita ſentirẽt, ſed operæ pretiũ eſſe putabant hanc
ſniam diuulgare vt deterrerent hoies à voluptatibus, ad quas videbant pleroſq; eſſe procliues, quorũ
dicendi modũ redarguit phs oſtendendo quòd, & ſi illi ob hanc intentionẽ dicerẽt voluptatẽ prauã
vt ab ea homines deterrerent, & in cõtrariũ traherent, tamen conſiderare debebant quod circa actus
& affectus humanos minus creditur verbis, & ſermonibus quã operibus & experiẽtiæ, quòd ſi illi vi/
tuperantes voluptatẽ vt rem prauã ſine diſtinctione poſtea reperiantur quòd aliquã ſequũtur veluti
honeſtam quandã voluptatem vt in geometria, & aſtrologia, & hmõi ſcientijs tunc minus creditur
eorum ſententijs, ideo merito ſunt reprehendendi in eo quod ſine diſcrimine loquũtur de voluptate

quia deberent diſtinguere dicendo aliam eſſe boná, aliam prauam & non loqui confuſe, & indifferen-
ter, quia multitudo neſcit diſtinguere, ſed indiſtincte accipit res vt ſibi apparẽt, quare per diſtinctio-
nes elucceſcit veritas, & ſermones veri, & ipſis operibus conſentanei, quia fidem habent, nõ ſolum ad
cognitionem noſtram, ſed etiam ad degendam vitam plurimum conferunt, dicit philoſophus.

Opinio Eudoxi de uoluptate. Cap. II.

EVdoxus itaqꝫ uoluptatẽ ex eo ſummũ bonũ eſſe putabat: quia cer-
nebat uniuerſa ipſam affectare, & quæ rationẽ habent, & quæ ex- 4
pertia ſunt eiuſdẽ. atqꝫ in cunctis quod eſt expetibile, bonũ eſſe: &
quod maximũ eſt expetibile, optimũ eſſe. uniuerſa uero ad idẽ fer-
ri declarat: omnibus illud optimũ eſſe. Vnũquodqꝫ .n. id quod eſt ſibi bonum
inuenire dicebat: quẽadmodum & alimẽtũ. Quod igitur uniuerſis eſt bonũ,
quodqꝫ cuncta affectant: id eſſe ſummũ bonum aiebat. huius aũt uiri rationes
ob moris magis uirtutẽ: ꝗ propter ſeipſas credebantur. ualde .n. uidebatur eſſe
modeſtus. non igitur ut uoluptatis amicus hæc dicere uidebatur: ſed quia uere
res ita ſe habent. Non minus aũt hoc manifeſtũ eſſe cenſebat, & ex contrario.
Dolorẽ .n. etiam dicebat fugiendũ per ſe omnibus eſſe. itaqꝫ contrariũ expeti-
bile eſſe ſimili modo. maxime autẽ id expetibile eſſe: quod non ob aliud, neqꝫ 5
cuiuſꝗ expetimus gratia. atqꝫ tale ipſam eſſe ſine controuerſia uoluptatẽ. nemi
nẽ .n. interrogas, cuiuſnã gratia capiat uoluptatẽ: propterea ꝙ per ſeipſam ex-
petibilis eſt ipſa uoluptas, facereqꝫ ipſam quoduis bonũ expetibile magis, ſi il
li addatur. ut iuſtas operationes tẽperataſue. & incrementa ſuſcipere bonum 6
ipſum ſeipſo. Videtur autẽ hęc ratio uoluptatẽ oſtendere bonũ eſſe: & nõ ma
gis ꝗ aliud bonũ. Omne .n. bonum expetibilius eſt cũ alio bonũ, ꝗ ſolum. Ta-
li itaqꝫ ratione & Plato tollit uoluptatẽ ſummum eſſe bonũ. Vitam .n. iucun- 7
dam cũ prudentia dicit expetibiliorẽ eſſe: quã ſi ſit ſola. ꝙ ſi mixtũ eſt præſta-
bilius: uoluptatẽ ſummum bonũ non eſſe. nullo .n. addito ſummũ bonũ ſe ex-
petibilius fieri. Conſtat aũt nec aliud quicꝗ ſummũ eſſe bonũ: quod cum eo-
rũ aliquo quæ ſunt ꝑ ſe bona, expetibilius fit. quid igitur eſt tale: cuius & nos 8
participes ſumus? nã tale quęritur bonũ. Qui uero negant bonũ id eſſe quod
omnia appetunt: ij nihil omnino dicunt. Quod .n. uniuerſis uidetur: id eſſe di
cimus. qui autẽ fidẽ hanc tollit: non multo credibiliora dicet. Nam ſi ea ſolum
quæ mente carent ipſam appeterent: eſſet aliquid quod dicitur. ſin uero & ea
quæ prudentiã habent ipſam affectant: qui fit, ut aliquid dicant? Fortaſſe aũt
& in prauis eſt aliquod naturale bonũ pręſtabilius quã ipſa per ſe ſunt: quod
proprium appetit bonũ. Non uidetur etiã & de contrario recte dici. Inquiũt
enim: non ſi dolor ſit malũ: uoluptatẽ continuo bonum eſſe. aduerſatur .n. & 9
malũ malo: & ambo ei quod neutrũ eſt. atqꝫ hæc non male dicunt: non tamẽ
uere in ijs quæ ſunt dicta. Si .n. ambo eſſent mala: oporteret & fugiẽda utraqꝫ
eſſe. ſin neutra: neutrũ, aut ſimiliter. nunc uero illum quidem fugere ut malũ,
hanc autem expetere tanquã bonum uidentur. ſic igitur & opponuntur.

COMMEN.

EVDOXVS itaqꝫ voluptatẽ ex eo ſummum. Hoc eſt ſecũdũ capitulũ huius primi tractatus:
in quo phs affert opinionẽ, & etiam rationes eorũ, qui dixerunt voluptatẽ eſſe ſummũ bonum
humanum. 4

humanum.diuiditur aũt in duas partes,in prima affert dictam opinionẽ,& rationes eiuſdẽ,in ſecun
da affert rationes quaſdã illis aduerſantes.primo igitur pħs affert ſententiam illam iam dictam,quæ/
fuit Eudoxi,& quatuor rationes quibus ille probabat ſuũ propoſitũ de voluptate.prima rõ,id quod
omnia appetunt tam rationabilia q̃ irrationabilia eſt ſummũ bonum,ſed voluptas eſt hmõi ergo vo
luptas eſt ſummũ bonum,& addit pħs quòd homines vitę magis adhærere videbantur huius pħi q̃
rationibus vt patet in textu. NON minus aũt idipſum.} Secunda ratio.id omnibus expetendum
eſſe videtur cuius contrariũ eſt per ſe omnibus fugiendũ,ſed voluptas eſt hmõi reſpectu doloris ſi po/
nantur vt contraria immediata,ergo voluptas videtur eſſe omnibus per ſe expetenda. MAXIME
5 autem id expetibile.} Tertia ratio.id quod eſt expetibile gratia ſui non ob aliud videtur eſſe ſummũ
bonum,voluptas eſt hmõi ergo voluptas videtur eſſe ſummũ bonum.nam id quod expetitur gratia
ſui,& non alterius videtur eſſe vltimus finis.& Eudoxus dicebat voluptatem eſſe talẽ,quia nemo in/
terrogat cur aliquis ſumat voluptatem,quaſi ob ſeipſam ſumatur. FACEREQVE ipſam quod/
6 uis bonũ.} Id quod additum bono facit illud magis expetibile eſt ſummũ bonum,ſed uoluptas eſt
hmõi,ergo voluptas eſt ſummũ bonũ.verum hanc rationem ſtatim carpere videtur pħs tanq̃ manife
ſte inualidã,quia videtur probare quòd voluptas ſit bonũ non tamen ſummũ bonum,& omittatur
quidam expoſitores latini,qui non ſumentes traductionẽ iudicio meo ſm mentem pħi:dicunt duas
primas Eudoxi rationes afferri vt probetur voluptas eſſe bonũ,& duas alias vt probetur eſſe ſummũ
bonum,mea aũt ſententia afferuntur omnes illę quatuor ab Eudoxo vt oſtendat voluptatẽ eſſe ſum
mum bonũ,nec quæro vtrũ valeant necne,quia contrarię afferentur infra rationes,& diſtinctiones
à philoſopho, quibus hæc materia declarabitur. TALI itaq̃ ratione & Plato.} Hæc eſt ſecunda
7 pars huius capituli in qua pħs oſtendit,& affert rationes eorũ qui procedebant aduerſus opinionem
Eudoxi,& dicebant voluptatẽ non eſſe ſummũ bonũ,& primo affert Platonis ſniam qui vltimam ra
tionem Eudoxi dicebat nullo modo valere ,& eam retorquabat aduerſus illũ dicendo quòd nullũ eſt
ſummũ bonũ,quòd expetibilius fiat ſi aliud bonũ admiſceatur cum illo.itaq̃ ſi vita iocunda ſit expe
tibilior coniuncta cũ prudentia quã ſeorſum ſumpta,videtur hoc arguere vitã iocundã non eſſe ſum
mum bonũ,& ipſam omnino voluptatẽ , quia ſummũ bonum non fiat expetibilius addito ſibi alio
bono cũ ſit ex omni parte perfectũ. CONSTAT autem quòd nec aliud.} Quaſi declarando pro
8 ceſſum Platonis,& quaſi mordendo ipſum dicit pħs,manifeſtum eſt ſi ita ſit vt tu dicis Plato quòd
nec voluptas erit ſummũ bonũ,nec aliud quicq̃ in rebus humanis,quia nullũ eſt hic bonũ quod nõ
fiat expetibilius addito ſibi alio per ſe bono,ex quo videris tollere ſummũ bonum ex rebus humanis,
quod eſſe poſſit in nobis,at nos q̃rimus illud quod eſſe in nobis poſſit,quòd ſi loqueris de alio ſepa/
rato non pertinet ad noſtrũ propoſitum,quia humanũ,nũc quærimus,quod eſſe in nobis,& noſtra
opera acquiri poſſit.notandũ quòd Plato vt in primo vidimus proprie ſummũ bonũ ſeparatum ab
iꝭs ſenſibilibus eſſe ponebat,quia iſtorum bonorum q̃ ſunt in vita humana nullũ eſſe dicebat : quòd
ſi aliud ſibi addatur bonũ non fiat expetibilius,& tunc eſſet appellandum ſummũ.nã remoto eo pro/
pter quod fit expetibilius,erit minus expetibile,ergo minus bonũ,ergo non ſummũ,quare intelligen
dum eſt quòd ſummũ bonum duobus modis conſiderari poteſt,aut ſimpliciter aut in genere,ſimpli
citer bonũ eſt id cui ſi quippiam addatur non eſt nec fit expetibilius vt eſt deus,quia eſt infinitę perfe
ctionis vt ait Burleus,& ſic ratio Platonis procederet ſi de tali ſummo bono,& eſſentia bonitatis in/
telligeret : ſed ſummũ bonum in genere humanorum bonorũ dicetur operatio ſm virtutẽ ſententia
pħi,quę operatio erit maxime expetendũ bonũ in genere tali,non autem ſimpliciter & abſolute.deus
autem eſt ſummũ bonũ inlimitatũ,quod non clauditur ſub genere nec ſub prædicamẽto,nec hmõi
cancellis nec terminis vllis .at ſummũ bonũ humanum limitatũ eſt,& ſi ei addantur veluti operatio/
ni externa bona,fiet expetibilius,& ſi ſumatur aggregatũ ex bonis internis,& externis etiã addito ſibi
aliquo alio bono vlterius poteſt fieri expetibilius:tamen hoc non tollit rationem ſummi boni huma
ni ea ratione qua eſt limitatũ,quia ſummũ bonum humanum ponit pħs quòd vitã ſufficientem,&
optabilẽ ac nullius indigam præſtat,& ſelicitatẽ maxime expetibilem in bonis humanis,& non con
numeratã vt in primo latius patuit. QVI vero negant bonũ id eſſe.} Aliã rationẽ affert pħs quo/
rundam aliorum aduerſus primã rationẽ Eudoxi,qui dicebant non ſequi per hoc quòd omnia appe
tant tam rationabilia q̃ irrationabilia voluptatẽ,non inq̃ ſequi eam eſſe ſummũ bonum quin etiam
non ſequi id eſſe bonũ quod omnia appetunt,quia interdum videmur appetere ea quæ non ſunt bo
na,hanc obiectionem iſtorũ redarguit pħs oſtendendo quòd eorũ obiectio ſubſtineri poſſet ſi dicere/
tur quòd bruta tantũ appeterent illã,nunc vero cum non ſolũ irrationabilia,ſed etiam habentia ra/
tionẽ,& mentẽ ipſam appetere videantur,profecto quòd cõi conſenſu expetitur non videtur omni/
no negandũ eſſe bonum vt illi faciunt,quòd ſi ipſi dicãt ,homines praui ſunt qui hoc iudicant dicit
pħs quod etiã in prauis eſt naturale bonũ vt mens,& intellectus,& omnino id quo non ſm habitũ,
ſed inſtinctu naturæ homo fertur ad bonũ ſuum,quare non recte omnino negabant eam propoſitio,

nem.i.bonũ id eſſe quòd omnia appetunt. NON videtur etiã de contrario.} Affert phs aliam ob/iectionem priſcorum contra ſecundã rationem Eudoxi.dicebatur.n.quòd cum dolor ſit per ſe ſugiendus,eius contrariũ quod eſt voluptas eſt per ſe expetendũ.hanc conſequentiã negant iſti,quia dicũt non valere,hoc malũ eſt fugiendũ ergo ſuum contrariũ eſt proſequendum,ex eo quod non modo malum bono,ſed etiã malum malo opponitur,veluti prodigalitas,& auaritia & alia eiuſdẽ generis,quę opponuntur vt extrema vitioſa,vnde inferre videbantur voluptatẽ,& dolorẽ eſſe veluti contraria ex/trema,& mediã eſſe vacuitatẽ doloris,philoſophus vero reſpondens ad hæc dicit eos quantũ ad op/poſitionẽ non male dicere,quia vere dicunt malũ malo opponi non ſolũ bono,ſed in hoc propoſito non videntur dicere vere,quia dictum eſt vel dicitur quòd dolor nõ opponitur voluptati vt malum malo,nã ea q̃ opponũtur vt mala patet quòd ambo ſunt fugienda omnino,ſed dolor & voluptas nõ ſunt omnino nec ambo pariter fugienda,quin ẽt dolorẽ ſugiunt homines vt malũ,voluptatem vero expetere videntur vt bonũ,ergo non videntur eo pacto opponi vt malum opponitur malo.

Dicentium uoluptatem non eſſe bonum confutatio:etſi non omnis ex-petibilis ſit. Cap.III.

AT qui neq; ſi uoluptas non eſt qualitas:propter hoc bonũ nõ eſt. 10
Neque.n.operationes uirtutis ſunt qualitates:neque felicitas ipſa.
Dicant etiã bonum quidem ipſum definitũ eſſe. uoluptatem uero 11
indefinitum eſſe.uoluptatem uero indefinitum:quia ſuſcipit inten
ſionem,remiſſionem'ue.Si igitur ex eo quia magis uoluptas,minus'ue capitur
hoc iudicant:erit idem & circa iuſtitiam,cæteraſq; omnes uirtutes,quibus ma
nifeſte dicunt magis,minus'ue tales eos eſſe,qui ipſas habent.nã magis ſunt iu
ſti,fortes'ue.& fit:ut & iuſte agatur ac tẽperate magis & minus.Sin in uolu-
ptatibus hoc inquiunt eſſe:uideant ne fortaſſe non dicant cauſam,ſi uolupta-
tũ aliæ ſint mixtæ,aliæ immixtæ.Quid autẽ prohibet ut ſanitas quæ definita
eſt,magis eſt atq; minus:ſic & uoluptates eſſe? Non.n.eadẽ in cunctis eſt tẽ-
peratio:nec una quædã ſemper eſt in eodem.Sed cũ remittitur permanet uſq;
ad aliquem terminũ:& differt ex eo quia magis eſt atque minus,tale igitur &
in uoluptate eſſe poteſt.Præterea ſummũ quidem bonũ perfectum eſſe:mo-
tiones autẽ & generationes,imperfectas eſſe ponentes:uoluptatẽ motionem 12
eſſe,generationẽ'ue oſtendere enituntur.Sed non dicere bene uidẽtur.non eſt 13
enim motus.omni nãque motui propriũ eſſe uidetur celeritas tarditas'ue,etſi
non per ſeipſum:ut motui ipſius mundi ad aliud.at neutrũ horũ competit uo
luptati.Fit.n.ut aliquis cito ſit conſtitutus in uoluptate:queadmodũ & in ira.
ut uelociter autẽ delectetur,non fit:neque ad aliũ.ſed fit ut uelociter ambulet,
& accreſcat,& omnia id genus. Fit igitur ut celeriter atque tarde quiſpiã ad
uoluptatẽ mutetur.at non fit,ut hac ipſa celeriter operetur: ideſt delectetur.
Generatio uero quonã fuerit modo? Etenim non ex quouis fieri quoduis:ſed 14
ex quo fit in id diſſolui uidetur.& cuius generatio eſſet uoluptas:eius eẽt cor
ruptio dolor.Dicunt aũt dolorem quidem indigentiã eius eſſe quod eſt ſecun 15
dum naturã:uoluptatem uero repletionẽ.hi aũt affectus:corporis ſunt ſi igi-
tur uoluptas repletio eius eſt quod eſt ſecundum naturã:id & uoluptate affi-
citur,in quo eſt repletio.corpus ergo capit uoluptatem.At non uidetur.Non
eſt ergo uoluptas repletio.ſed dum fit repletio,uoluptate quiſpiam afficitur,
& dum ſecatur dolet.Opinio autem hæc ex doloribus circa alimentum,& uo
luptatibus:orta fuiſſe uidetur.Nam indigentes facti & antea affecti dolore,

repletione

repletione capimus uoluptatem. Hoc aũt non circa omnes accidit uoluptates.
nam ſine dolore ſunt & ipſæ mathematicæ uoluptates, & quæ per olfactũ &
auditum fiunt ac uiſum: & ſpes complures, item & recordationes uoluptate af
ficiunt. Cuius igitur hæ generationes erunt? nullius enim rei fuerunt indigen
tiæ cuius repletio fuerit. Ad eos autem qui proferunt uoluptates eas quæ ſunt
17 obſcœnæ, ac improbæ: dicere quiſpiam poteſt ea quæ tales afferunt uolupta-
tes nõ eſſe iucunda. Non enim ſi praue diſpoſitis ſunt iucunda: putandum eſt
& iucunda ſimpliciter eſſe, niſi illis. quemadmodum neque ſalubria aut dul-
cia, aut amara quæ ęgrotantibus: aut alba quæ lippis uidentur. Vel hoc modo
dicatur. Voluptates expetibiles quidem eſſe nõ tamen ab illis. quemadmodũ
& diuitem eſſe expetibile quidem eſt: at non ex patriæ proditione. & ſanum
eſſe: at non quodcunq; edendo. An uoluptates differunt ſpecie? Diuerſę nan
que ſunt quæ ab honeſtis rebus & quæ à turpibus prodeunt. & non fit ut quiſ
quam iuſti capiat uoluptatem, ſi non ſit iuſtus, aut muſici ſi non ſit muſicus, &
in cæteris ſimili modo. Oſtẽdere autem uidetur & ipſe amicus: cum ſit ab adu
18 latore diuerſus, nõ eſſe uoluptatem bonum, aut ſpecie uoluptates differre. hic
enim ad bonum: ille ob uoluptatem congredi uidetur. & ille quidem uitupe-
ratur, hunc autem laudant: ut ad diuerſum congredientẽ. Nemo præterea ex-
19 petet, ita uiuere ut mentem habẽs per uitam pueri, iis ex rebus capiat uolupta
tem quibus pueri maxime delectantur ut putãt: aut gaudere, turpiſſimũ quid
20 faciendo nullum unq̃ ſuſcepturus dolorem. & cõpluribus indulgeremus re-
21 bus: etiam ſi nullam uoluptatem afferrẽt. Damus enim operam ut uideamus,
ut meminerimus, ut ſciamus, ut habeamus uirtutes. Quod ſi neceſſario hęc ſe-
quatur uoluptas: nihil refert. Expeteremus enim hęc etiamſi nulla prorſus ab
ipſis prouẽtura eſſet uoluptas. uoluptatem igitur neque ſummum bonũ eſſe,
neque expetibilem omnem, & uoluptates nõnullas eſſe per ſe expetibiles, ſpe
cie differentes: aut ea à quibus proueniunt, perſpicuum eſſe uidetur. Ea igitur
quæ de uoluptate, doloreq; dicuntur: ſatis ſint dicta.

COMMEN.

ATQVI neq; ſequitur ſi voluptas non ſit qualitas. } Hoc eſt tertium capitulum huius tracta
10 tus, in quo phs allata antea opinione Eudoxi de voluptate, affert nunc opiniones eorũ qui dicebant voluptatẽ non eſſe bonũ. diuiditur aũt in duas partes. in prima affert opiniones Platonicorum, & rationes eorundem quibus probabant voluptatẽ non eſſe bonum. in ſecunda affert opiniones quorundam aliorum de eodem. prima ratio ad probandum voluptatem non eſſe bonũ, talis afferebatur. bonũ eſt qualitas, voluptas non eſt qualitas ergo voluptas non eſt bonũ, hanc rationẽ ſoluere phs nititur negando conſequentiã illam quòd non valeat, voluptas non eſt qualitas, ergo non eſt bonum, quia operatio, & felicitas non eſt qualitas, & tamen eſt bonum. nam bonum non videtur dici tantũ in qualitate, ſed etiã in alijs, quare non ſequitur non eſt qualitas, ergo non eſt bonũ, ſunt expoſitores nonnulli qui hoc in loco nituntur trahere operationẽ, & felicitatem ad ipſam qualitatẽ & afferunt multas diſtinctiones quas nunquam attulit philoſophus, & nituntur trahere eum, ſed iis poſt habitis ſequamur ſentẽtiam philoſophi vt profertur, quòd neque operatio virtutis eſt qualitas neq; felicitas, ſed dicemus quòd ipſa ſit in prædicamento actionis, & ipſa quoq; voluptas, quia re eſt idem quod operatio vt vidimus in ſeptimo, & in iſto videbimus licet differat ratione ipſa inq̃ voluptas ad idem prędicamentũ redigi põt, ad quod redigitur ipſa operatio, veluti etiã, dicere poſſumus quod voluptas ſit qualitas, quia eſt perfectio formalis ipſius operationis, & quaſi quidã affectus ꝓprius vt infra patebit, & non requiritur neceſſario vt affectus ſit in eodẽ prædicamẽto, in quo eſt ſubiectum talis affectus, quare ſi ponimus eam eſſe qualitatẽ, dicamus phm arguere hoc pacto, vos di

citis Platonici voluptatem non eſſe qualitatem, concedatur vobis licet forſitan negari poſſet, ſed cō-
cedatur, quid vltra ergo non eſt bonum? non ſequitur, quia felicitas non eſt qualitas, & tamen nō eſt
bonum. nā ſunt etiam quædam pertinentia ad vitā humanā quę non ſunt qualitates, & tamen ſunt
bona. DICVNT etiā bonum quidē. } Secunda eſt ratio illorū ad idē probandū quòd voluptas nō 11
ſit bonū hoc pacto. bonū eſt definitum, voluptas non eſt definitum, ergo voluptas non eſt bonū, ma
ior probatur etiā auctoritate pythagoricorum, qui definitū ponebant ex parte bonorū, indefinitum
vero ex parte malorū, minor probatur à phō, id quod ſuſcipit magis, & minus & intentionē, & remiſ
ſionem non eſt definitū, ſed voluptas ſuſcipit magis, & minus, ergo voluptas non eſt definita, & per
conſequens non eſt bonū, hanc rationē phs ſoluit primo hoc modo, dicendo quòd nō ſequitur hoc
intendi, & remitti, ergo non eſt bonū. nam remitti, & intendi duobus modis ſumi poteſt, aut ex parte
ſuſcipientiū voluptatem, aut ex parte voluptatis ſumptę in abſtracto, ſi primo mō dicemus ex parte
eorum qui magis vel minus voluptatē ſuſcipiunt, voluptatē ob hoc non eſſe bonum, tunc non ma-
gis competet hoc voluptati q̄ iuſtitię, & alijs virtutibus, & ex hoc ſequeretur etiā de virtute iuſtitiæ,
& de alijs quod non eſſent bona, quia aliquis ſit magis, aut minus iuſtus, ſed non eſt dicendū de vir-
tutibus, ergo non eſt etiā dicendū de voluptate quod ratio illa valeat, ſin vero ſecundo mō ſumatur
quòd voluptas de ſe ſumpta ſuſcipiat magis & minus, conſideranda eſt cauſa cur hoc appareat quā
illi non afferunt, quia non videtur hoc fieri de natura interna ipſius, ſed quia aliquę ſunt voluptates
proprię aliquę mixtę cū doloribus propterea aliquę dicūtur magis voluptates vt purę & ſimplices,
aliquę minus vt ipſę mixtæ, ſed de ſe ſumpta voluptas proprie nō videtur ſuſcipere magis & minus
nec intendi aut remitti, quare non ſequitur quòd non ſit bonum, deinde alio modo reſpondere vide-
tur dicendo, quid prohibet iſtud ponatur quòd ſuſcipiat magis, & minus ergo non eſt bonū nō va-
let, quia ēt ſanitas ſuſcipit magis, & minus & eſt maior, & minor & datur gradus circa eam, quia in-
tenditur, & remittitur vſq; ad aliquem terminū vel gradum, & tamen nō ſequitur per hoc quòd ipſa
non ſit bonū, quare non valet etiā de voluptate. PRÆTEREA ſummū quidem bonū. } Hęc eſt 12
tertia ratio Platonicorū qua probabant voluptatē non eſſe bonum, nec etiam ſummū bonum hoc
pacto, ſummū bonum eſt perfectū, voluptas non eſt perfectum, ergo voluptas non eſt ſummum bo-
num. quòd aūt voluptas ſit imperfectū probabant per hoc quia dicebant eam eſſe motionē, & gene-
rationem quæ ſunt res imperfectę, nam oē ferme quòd mouetur, mouetur ad id quod non habet,
vnde & motus dicitur actus imperfectus. eſt. n. actus entis in potentia ea ratione qua in potentia eſt
vt diffinitur à phō in libro phyſicorū, ſimiliter generatio dicitur res imperfecta, quia eſt trāſitio quæ-
dam ad terminū ad quem veluti ad formam, & conſtitutionē naturę, quòd ſi voluptas ſit motus vel
generatio, tunc videbitur eſſe imperfecta res vt illi dicebant. SED non bene dicere. } Soluere vide- 13
tur phs rationem ſupra à Platonicis allatam oſtendendo primo quòd voluptas non eſt motus dein-
de quòd non eſt generatio, & arguit hoc pacto, omni motui competit velocitas aut tarditas, ſed vo-
luptati nō competit velocitas nec tarditas, ergo voluptas non eſt motus, maior eſt nota & latiſſime
oſtenditur à phō in libro phyſicorum vbi declarat quòd motui proprie competit celeritas, aut tardi
tas, & licet cuidā motui ſeipſo. i. reſpectu ſuiipſius hoc non videatur competere tamen competit re-
ſpectu alterius, vnde motus primi mobilis non videtur velox nec tardus cū ſit vniformis, nec varie-
tur de celeritate in tarditatē aut econtra, ſin vero comparetur ad motus aliarū ſpherarum videbitur
eſſe celerior omnibus alijs motibus, minor declaratur in textu à phō quod voluptati non competit
velocitas vel tarditas, quia recte poſſumus dicere aliquē tardius, aut celerius moueri ad voluptatem:
ſicut dicimus aliquē moueri ad iram tarde aut cito, ſed non dicimus aliquē frui voluptate. i. cōgau-
dere ſm ipſam voluptatē, & ut ita dicā voluptuari tarde aut celeriter, nā tota eſt ſimul, & non fit ſuc-
ceſſiue. GENERATIO vero quo pacto eſſe poteſt. } Nunc oſtendit phs voluptatem non eſſe ge- 14
nerationē duabus rationibus, omnis generatio eſt termini à quo ad quē determinatum, ſed voluptas
non eſt tranſitio de termino aquo ad terminum ad quē determinatum, ergo voluptas non eſt genera
tio. patet ratio iſta, quia omnis mutatio in rebus naturalibus eſt de termino ad terminū profectio, &
tales termini ſunt determinati, nō. n. ex quo vis fieri quoduis dicitur, ſed ex determinato veluti albū
ex non albo, & ex hoc non quouis, ſed ex nigro vel medio aliquo colore, & equus non ex quouis, ſed
ex ſemine, & ex ſemine equino, quare nō ex quouis fieri quoduis, ſed ex determinato dicimus: vnde
phs in libro phyſicorum. neq; item ex quouis quodlibet fieri ſolet, niſi quis idipſum per accidēs ſum
pſerit, ſed album quidē ē non albo atq; ex hoc non quouis, ſed ex nigro vel mediorū aliquo fit: ſimili-
ter ex quo fit quippiam veluti ex materia elementorū in id diſſolui videtur veluti in elementa, & ſimi
liter albū in non albū, & non quoduis, ſed in nigrū ex quo fit vel in mediū colorē, verum hæc in phy-
ſicis patent latius, voluptas aūt non eſt profectio ex termino à quo ad terminū ad quē, & inter iſtos
duos terminos determinatos, nec acquiritur aliquid aliud per voluptatē, nec perditur vt fit per gene
rationem, quare voluptas non eſt generatio vt illi dicebant, alia ratio, ſi voluptas eſſet generatio, do-
lor autem

lor autem corruptio, tunc quòd generaretur per voluptatẽ corrumperetur per dolorẽ, & ꝙ corrumpe
retur per dolorẽ generaretur per voluptatẽ, at neutrum fit, & nihil inuenitur quod generetur per vo-
luptatem quod corrumpatur per dolorem, aut ecõtra, ergo voluptas non eſt generatio nec dolor cor
ruptio. nã contrarij motus ita ſe habere videntur vt alter ſubeat rationẽ generationis, alter corruptio-
nis. exempli gratia: id quod generatur per ſanationẽ corrumpitur per ęgrotationẽ dato ꝙ ſanatio, &
ęgrotatio ſint motus cõtrarij, & alterũ ſit generatio, & alterum corruptio, nunc aũt per voluptatem
non videmus acquiri aliquid aliud, & generari per ſe, ſimiliter per dolorem non videmus id corrũpi
15 quod generatũ ſit per voluptatẽ, quare voluptas nõ erit generatio nec dolor corruptio. DICVNT
aũt dolorem quidem. ℈ Affert aliam rationẽ Platonicorum, qua illi probabant voluptatem eſſe gene
rationem, deinde arguit contra ipſam, ratio autem eorum talis erat, omnis repletio eſt generatio, vo-
luptas eſt repletio ergo voluptas eſt generatio. patet ratio iſta, quia generatio eſt profectio ad ſubſtã-
tiam, & repletio ſimiliter, quòd aũt voluptas ſit repletio patet per locum à cõtrarijs, nã ſi dolor eſt in-
digentia atq; defectio, voluptas erit refectio & repletio: videmus. n. quòd fames, & ſitis ſunt dolores,
& hæc ſunt defectiones, quia deficiente humido, & frigido fit ſitis, deficiente ſicco, & calido ſit fames,
ergo voluptas erit repletio, & ex conſequẽti generatio, ſed omnis generatio eſt res imperfecta, ergo, &
voluptas erit quid imperfectum, quare non ſolũ non erit ſummũ bonum, ſed nec bonum. phs poſt
hæc arguit contra hanc rationẽ hoc pacto: omnis repletio ſuſcipitur in corpore, ſed voluptas nõ ſuſ-
cipitur in corpore, ergo voluptas non eſt repletio, quòd aũt voluptas non ſuſcipiatur in corpore pa-
tet, quia corpus vt corpus non delectatur, nec afficitur voluptate, nam ſi hoc eſſet de ratiõe corporis
tunc omne corpus delectaretur, & poſſet affici voluptate quod eſt abſurdum. delectatur. n. nõ corpus
cũ repletur, ſed animal dum ſecatur dolet, & hoc reſpectu animę, & dolet inquã ipſum animal quod
eſt tertia entitas cõpoſita ex vtriſq;. ſentire. n. voluptatẽ aut dolorem cõpetit ſenſitiuo, & non corpo-
ri, ea ratione qua corpus eſt ſubſtantia corporea tantum, quare animal quod eſt ſenſitiuum, & volu-
ptate, & dolore affici põt, ex quibus patet quòd voluptas nõ eſt proprie repletio, & ſi videatur eſſe cũ
repletione, nec dolor indigentia, & defectio, & ſi videatur eſſe cum defectiõe. quare cum voluptas nõ
ſit replectio, nec per conſequens erit generatio. notandum quòd ſemper voluptas eſt cum operatiõe,
quia dicitur eſſe perfectio eius ita vt nõ poſſit eſſe ſine ea, ſicut albedo non poteſt eſſe ſine ſuperficie, ſu
mit igitur animal repletionem quæ fit per operationẽ ex nutrimento, quã operationem comitatur
voluptas, & eſt coniuncta cum ea, differt tamen ratione. OPINIO aũt hæc ex doloribus. ℈ Oſten-
16 dit hac in parte phs cauſam, & radicem huius opinionis, quæ putauit voluptatem eſſe repletionem
& eam refellit. dicit itaq; quòd hæc opinio orta eſſe videtur ex dolore, & voluptate circa alimentum,
nam quando indigemus alimẽto ob famem vel ſitim tunc videmur affici dolore, cũ poſtea replemur
tunc videmur affici voluptate, quaſi non poſſit fieri voluptas ſm iſtos, niſi anteceſſerit dolor, & quia
vbicunq; eſt defectio ibi eſt dolor, & vbicunq; eſt repletio ibi eſt voluptas, ergo defectionem dolorẽ,
voluptatẽ vero repletionem eſſe putauerunt. verũ & ſi circa alimentum hæc eueniãt vt antecedat do
lor, & ſequatur voluptas, & cum eſt defectio eſt etiam dolor, & cũ eſt repletio eſt voluptas, tamen hoc
non videtur eſſe de natura, & ratione voluptatis, quia eſſet hoc in omni voluptate. nunc autẽ multę
ſunt voluptates quas nõ antecedit dolor vel defectio, & cum quibus non eſt repletio vt ſunt in ma-
thematicis. i. illę quæ percipiuntur ex cognitiõe rerum mathematicarum, & omnino ex ſpeculatiuis
ſcientijs, quas nõ anteceſſit defectio aut dolor, ergo non erunt repletiones iſtę tales, ſimiliter alię ſu-
muntur voluptates per auditum, & viſum, prætereaper memoriam & ſpem, quas tamen voluptates
nec dolor, nec defectio anteceſſit. nõ eſt ergo proprium voluptati quòd ſit repletio, aut cum repletiõe:
ſed accidit alicui, nam ſi de natura, & ratiõe ſua voluptas eſſet repletio, tunc omnis voluptas eſſet re-
pletio, conſequens falſum, ergo, & antecedens vt patet per antedictas voluptates, vbi nulla antecedit
indigentia uel defectio, cuius illę eſſent repletiones, ſi igitur uoluptas nõ eſt repletio nec per cõſequẽs
erit generatio. ſunt etiam alię ratiões quas in ſeptimo phs tetigit ad oſtendendũ quòd uoluptas nõ
17 eſt generatio. AD eos autem qui proferunt. ℈ Affert aliam rationem phs. i. quartam ipſorum Plato-
nicorum probantium uoluptatem non eſſe ſummum bonũ, nec bonum omnino hoc pacto, ſi uolu
ptas eſſet per ſe bonum nulla uoluptas eſſet praua, ſed multę ſunt uoluptates praue, ut obſcœne, &
turpes, ergo uoluptas non eſt per ſe bonum nec omnino bonũ, hanc rationem phs ſoluit tripliciter,
primo dicit quòd iſta ratio non procedit, quia iſtę turpes uoluptates nõ ſunt proprie, nec re uera uo
luptates, nec ea ſimpliciter uoluptaria à quibus hę proueniunt, ſed uidentur quibuſdã talia ut exem
plo oſtendit ęgrotantium, & lipporum, quibus dulcia uel ſalubria uel alba uidentur eſſe aliqua quæ
re uera non ſunt, ſic eſt de uoluptatibus obſcœnis, ꝗ prauis uidentur eſſe uoluptates cum re uera nõ
ſint: boni. n. quorum eſt uerũ iudicium ob mentem ſanam, & à perturbationibus alienã, iudicant eas
non eſſe uoluptates. quare non ualet eorũ ratio qui appellant uoluptates ꝗ re uera non ſunt, licet pra
uis uideantur. ſecunda ſolutio eſt talis, uoluptas eſt per ſe expetenda, ſed tamen nõ eſt expetenda à re-

bus obſcœnis, vt ditari videtur eſſe bonum, quia diuitię ſunt inſtrumenta ad operatiões ſtudioſas,
ſed non eſt bonũ ditari ex proditione patrię, & turpiter ditari. Item valere & ſanari eſt bonũ, & expeti-
bile non tamen ex quouis cibo vt ex carne humana, non eſt bonum, nec expetendum ſanitatem cõ-
ſequi. tertia ſolutio eſt talis, voluptates differunt ſpecie, itaq; concedo eſſe nonnullas voluptates tur-
pes & fugiendas, ſicut. n. ſunt res aliquę bonę, aliquę malę ex quibus proueniunt voluptates, ſic etiã
& ipſę voluptates, nõ igitur quia aliqua voluptas eſt turpis, ergo voluptas eſt turpis omnis, patet ex
conditione ſtudioſi qui gaudet voluptatibus ſibi accõmodatis, quibus non gauderet iniuſtus, & ſic
de alijs, quibus patet voluptates eſſe ſpẽ diuerſas, & voluptates bonas q̃ ſtudioſos delectant eſſe pro-
prias, & veras voluptates, non autẽ eas quæ videntur prauis, & quæ ſunt accõmodata eis. iuſto. n. vt
diximus iuſta, muſico muſica ſunt iocunda, cuiq; aũt voluptati eſt id cuius amator dicitur vt equus
amatori equorum, eodemq; modo iuſta amatori iuſtorum vt dicit p̃hs in primo. OSTENDERE 18
etiam videtur amicus. } Hęc eſt ſecunda pars huius capituli, vel dicere poſſumus quòd illę quatuor
rationes allatæ ſint quatuor partes & hæc ſit quinta in ordine, qua p̃hs oſtendit vel affert aliã ratio-
nem priſcorum probantium voluptatẽ non eſſe bonũ, ſi voluptas eſſet bonum, adulatoris voluptas
quam ipſe affert non eſſet vituperanda, ſed talis voluptas eſt vituperanda, ergo voluptas non eſt bo-
num, ſoluit philoſophus dicendo quòd hæc ratio, aut oſtendit voluptatem non eſſe bonum, vel po-
tius voluptates differre ſpecie quod eſt concedendum: veluti voluptates prouenientes ab amico, &
illę adulatorię differunt ſpecie, & amici erit bona, & illa adulatoris vituperanda. NEMO præter- 19
ea hoc optaret. } Hæc eſt ſexta ratio & ſexta etiam ſi volumus capituli pars, qua idem probare nitun
tur priſci, hoc pacto, ſi voluptas eſſet per ſe bonum vel omnino bonum, tunc omnis vita voluptuo-
ſa eſſet expetenda, ſed hoc non eſt, quia puerorum vita, & ſi habent ſuas voluptates nõ eſt expetẽda,
nec voluptates puerorum, ergo voluptas non eſt bonum per ſe nec omnino bonum. p̃hs nõ videtur
ſoluere iſtam rationem, quia patet ex ſupradictis. nam voluptates differunt ſpecie, quare nõ omnes
voluptates ſunt expetendę, ſed verę, & honeſtę, & ex quæ proprie dicuntur uoluptates. AT gaude
re res faciendo. } Septima pars & ratio eorundem hoc pacto, eſt enim ſimilis antecedenti, ſi voluptas 20
eſſet expetenda tunc ſumeremus voluptates quomodocunque etiam ex turpibus rebus, ſed non pa-
timur, nec pati debemus ſumere ex rebus obſcœnis voluptates etiam ſi per hoc in omni vita dolo-
rem fugeremus, ergo voluptas non expetenda. patet quòd ſiquis dicat agendo res turpes potes fuge-
re ſemper dolorem, nemo talem eliget vitam. ET inſuper compluribus indulgemus. } Octaua ra-
tio & pars, illud ſine quo pluribus rebus vacamus non eſt per ſe bonum, voluptas eſt huiuſmodi, er- 21
go voluptas nõ eſt per ſe bonum. patet ratio ex dictis philoſophi, damus enim operam vt videamus
vt ſciamus, vt habeamus virtutem quam etiam expeteremus dato quòd nulla eſſet inde prouentura
voluptas, licet uoluptas etiam de ſe ſequatur. poſt hæc cõcludit philoſophus dicendo quòd patet, ſci
licet ex ijs quæ dicuntur ab iſtis quòd uoluptas non ſit ſummum bonum, nec omnis ſit expetenda,
ſed aliquę ſunt per ſe expetendę ſpecie differentes, aut ſi non differant ſpecie ex parte ſua aliquę uolu-
ptates, ea quæ efficiunt tales uoluptates ſunt diuerſa ſpecie.

Quid non ſit uoluptas, & quomodo operationem perficiat. Cap. IIII.

SEd quidnam, aut quale ſit magis patebit ſi ſermonem paulo altius
repetemus. Viſio. n. quouis in tempore, perfecta eſſe uidetur. nil. n. 22
ipſi deeſt, quod poſtea factũ ſpecies ipſius perficiet. tali p̃ſimilis eſt
& ipſa uoluptas. Eſt enim quoddam totũ, nulloq; in tempore uo-
luptatem quiſpiam accipiet: cuius ſpecies ſi maiore tẽpore fiat, perficietur. quo
circa nec motus eſt. in tempore enim eſt omnis motus. Et alicuius etiam finis. 23
ut ædificatio tunc erit perfecta: cum id fecerit quod affectat, in toto tempore,
aut in hoc. in partibus autem temporis omnes ſunt imperfectę, & à tota, & in-
ter ſeſe diuerſæ ſpecie ſunt. compoſitio nanque lapidum diuerſa eſt ab erectio
ne columnæ, & hæ rurſus à templi effectione. Et templi quidem eſt perfecta:
nullius enim ad propoſitum indiget rei. fundamentorum autem & lacqueariũ
imperfecta: eſt enim utraque pars. differunt igitur ſpecie. & fieri nõ poteſt: ut
quouis in tempore motus ſpecie perfectus accipiatur, niſi in toto. Similiter res
ſeſe habet & in ambulatione, & motionibus cæteris. nã ſi latio motus eſt, quo
quidem

quidem ex hoc ad hoc itur:& huius differentiæ ſpecie uolatio,ambulatio,ſal
tatio,& talia motiones ſunt quibus ex hoc in hoc ſimiliter itur. Non ſolũ aũt
in his res ita ſeſe habet:ſed in ipſa etiam ambulatione.termini nanque nõ ſunt
ijdem in ſtadio toto atque in parte: & in alia atque alia parte.neque idem eſt
pertranſire lineam hanc & illam.nõ ſolum enim lineam:ſed etiam in loco col-
locatam pertranſit. Atque hæc & illa,in diuerſis ſunt locis.ſed exacte quidem
de motu alijs in locis eſt dictum.uidetur aũt non in omni tempore eſſe perfe-
ctus.ſed multi ſunt imperfecti ſpecieq́ꝫ diuerſi.ſiquidem ipſi termini,ſpẽi ſunt
effectores. At uoluptatis ſpecies quouis in tempore eſt perfecta. patet igitur
uoluptatem & motum diuerſa eſſe:& uoluptatem ex ijs eſſe quæ tota ſunt &
24 perfecta. Id & ex eo ita eſſe uidebitur: quia moueri quidem in non tempore ni
hil poteſt,uoluptate autem affici poteſt.quod enim in ipſo nunc eſt:totum eſt
quoddam. Ex his autem patet non bene dici uoluptatem motum eſſe uel gene
rationem.non enim omnium hæc dicuntur:ſed partibilium,& non totorum.
Neque enim uiſionis,neque puncti,neque unitatis eſt generatio:neque quicq̃
horum eſt motus uel generatio.quare neque uoluptatis. eſt enim quoddam
25 totum. At uero ſenſus omnis ad ſenſibile eſt operatio quædam: perfecta autẽ
eius qui bene eſt diſpoſitus,ad id quod eſt pulcherrimum eorũ quæ ipſi ſubij
ciuntur.tale.n.maxime uidetur eſſe operatio ipſa perfecta. Atque nihil inter-
ſit: ſiue ipſe,ſiue id quo eſt ipſe,operari dicatur. In unoquoque autem genere
præſtabiliſſima eſt eius operatio: quod optime diſpoſitũ ad id quod eſt præ-
ſtabiliſſimum eorum,quæ ipſi obijciuntur.hæc autem perfectiſſima eſt & iu-
26 cundiſſima. In omni nancꝫ ſenſu,uoluptas eſt:& in mente ſimili modo, con-
templationéue.iucundiſſima autem eſt ea quæ eſt perfectiſſima.perfectiſſima
aũt eſt ea quæ eſt eius quod bene ſeſe habet ad id,quod eſt ſtudioſiſſimũ eorũ
quæ cadunt ſub ipſam. Voluptas autem perficit operationẽ.atque non eodem
27 modo uoluptas perficit,ac ſenſibile,& ſenſus: ſi ſunt ſtudioſa. Quemadmodũ
neque ſanitas,medicusq́ꝫ ſimiliter cauſæ ſunt,ut quiſpiam ualeat. In unoquo-
que autem ſenſu uoluptatem fieri conſtat.dicimus enim uiſiones ac auditiones
uoluptatem afferre. Conſtat autem & maxime tum,cum ſenſus eſt præſtantiſ
28 ſimus & circa tale operatur. atque cum talia ſunt: ipſum ſenſibile & id quod
28 ſentit erit ſemper uoluptas: ſi eſt quod agat & quod patietur. Perficit autem
operationem uoluptas non ut habitus,ſed ut reſultans quidam finis: perinde
30 atque pulchritudo in ijs qui uigent ætate. Atque quouſque ipſum ſenſibile
uel intelligibile,& id quod diſcernit uel contemplatur tale ſit quale eſſe opor
tet: erit in operatione uoluptas. Nam cum ſunt ſimilia ipſum paſſiuum at-
que actiuum, & inter ſeſe modum habent eundem: idem ſemper natura fie-
31 ri ſolet. Quando igitur nemo continue uoluptatem capit: aut defatigatur
(omnia enim humana nequeunt cõtinue operari) neque uoluptas igitur con
32 tinue fit. ſequitur enim operationem. Nonnullæ autem res cum nouæ ſunt
delectant: ſed poſtea non ſimiliter, propter hæc ipſa. primo nanque inuita-
tur mens & circa illas operatur intenſe quemadmodũ operãtur uiſu qui inſpi
ciũt: deinde non fit talis ipſa operatio,ſed neglectior.quapropter & uoluptas

extenuatur,ac offuſcatur. Putauerit autem quiſpiam omnes ideo uoluptatem
appetere,quia uiuere etiam omnes affectant. Vita uero quædam eſt operatio. 33
atq; circa ea quilibet & ijs operatur: quæ & maxime amat. ut muſicus quidem
auditu circa cantus: cupidus uero diſcendi,mente circa res contemplãdas. Eo-
dem modo & ſinguli cæterorum: uoluptas aũt perficit operationes: & ipſum
etiam uiuere quod appetunt. cum ratione igitur & uoluptatem affectant. per-
ficit enim ipſum uiuere uniuſcuiuſque quod expetibile eſt. Quærere uero 34
utrum ob uoluptatem uiuere expetamus, an uoluptatem ob uitam: miſſum
in præſentia faciamus. Coniuncta enim hæc eſſe uidentur,& non ſuſcipere ſe-
parationem. nam & ſine operatione uoluptas nõ fit: & omnem operationem
perficit ipſa uoluptas.

COMMEN.

SED quidnam,aut quale ſit magis ſane patebit. }Hoc eſt quartum capitulũ huius tractatus, 22
in quo philoſophus poſtea q̃ attulit opiniones priſcorum de voluptate,nunc ſentẽtia ſua de-
clarat,& oſtendit quid,& qualis ſit ipſa voluptas. diuiditur autem in quatuor partes quæ ſuis locis
patebunt. in prima philoſophus præmiſſa ſua intentione declarat in qua temporis menſura fieri vi-
deatur ipſa voluptas,& comparat ipſam cũ viſione quæ fit tota ſimul,& eſt completa,& perfecta in
qualibet parte temporis,& etiam in inſtanti,nec indiget aliquo alio poſterius adueniente quod eius
ſpeciem perficiat cũ fiat tota in momento temporis,& non fiat nunc vna pars eius,poſtea alia ſuc-
ceſſiue,ſed tota ſimul vt diximus. eodẽ modo fit de voluptate,non enim habet nunc vnam partẽ in
hoc tempore aliã in alio vt acquiratur per partes ſucceſſiue,ſed ſi adſit voluptas per vnam horã, eſt
etiã in qualibet parte,& in quolibet puncto eius,ſicut igitur fit de viſione ita de voluptate, ſed viſio
fit,& eſt tota ſimul ita & voluptas,notandũ quòd ſi res videnda ſit vna,& tota,& medium ſit bene di
ſpoſitum,& diſtantia congrua,tunc cum primũ videtur illa res eſt vna viſio tota per totũ tempus,ve
luti ſi videat aliquã albedinẽ totam per vnam horã, illa viſio eſt tota. in illo tempore toto,& in quali
bet parte vel puncto eius tota ſimul atq; perfecta,ſed tamen poſſunt etiam fieri plures viſiones eiuſdẽ
rei ſi ipſa res videatur ſucceſſiue,& per partes quouſq; tota appareat,ſed de tali viſione non loquitur
hic phs,ſed loquitur de viſione alicuius rei totius q̃ ſimul,& in vno tempore videtur integra & tota,
verum cum voluptas ſit in operatione tanquam accidens in ſubiecto,videtur ſequi naturam opera-
tionis,ſed operationum quædam ſucceſſiue fieri videtur vt repletio,quædam tota ſimul vt viſio lu-
cis,& repræſentatio imaginis in ſpeculo & huiuſmodi talia,voluptas eodem pacto cum extendi vi-
deatur in operatione vt in ſubiecto ſuo extenditur accidens,ſi operatio erit tota ſimul,& voluptas iti
dem erit,ſin ſucceſſiua & illa eodem pacto. ſed operationes q̃ animi dicuntur eſſe ſimul fieri videntur,
corporis vero ſucceſſiue,quare voluptas,aut tota ſimul fiet de qua loquitur hic philoſophus,aut ſuc
ceſſiue,& hoc per accidens,& ratione operatiõis atq; ſubiecti ſui: per ſe vero,& de natura ſua fit,& eſt
tota ſimul. QVOCIRCA nec motus eſt. }Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua phs ex ijs 23
quæ dicta ſunt affert talem concluſionem,quod voluptas nõ eſt motus nec generatio,& probat dua
bus rationibus,omnis motus ſeu generatio ſucceſſiua fit in tẽpore,& non eſt perfecta in quauis par-
te temporis,& fit alicuius gratia,ſed voluptas non fit in tempore,& eſt perfecta in quauis parte tem-
poris,& non fit alicuius gratia,ergo voluptas non eſt motus vel generatio talis. nõ.n.ſumitur hic ge
neratio cũ dicitur quòd fit in tempore,ea quæ dicitur mutatio in naturalibus quę fit in inſtanti,ſed
generatio large ſumpta vt eſt motio quædam quæ fit in tempore: patet aũt ratio illa allata ex dictis
phi, & exemplo ædificationis templi cuius partes ſucceſſiue fiunt,primo.n.fundamenta iaciuntur,
deinde eriguntur parietes,& columnæ,q̃ partes non ſunt ſimul nec fiunt in eodem tẽpore,nec partes
quoq; illius generationis,& ædificationis,quin differunt à tota ædificatione, & inter ſe etiã,& ſunt
imperfectæ,& alicuius gratia vt dicit phs,poſt hæc probat etiam exemplo motus localis qui eſt no-
bis notior quàm alij motus,& dicit quòd motus iſte eſt de termino à quo ad terminum ad quem,&
habet multas ſpecies vt deambulationẽ, ſaltationem, & hęc videntur accipere diuerſitatem,aut ex
parte mouentiũ ſe,aut ex parte diuerſorũ terminorũ. exemplum primi vt ambulatio,volatio,ſaltatio
& ſimilia q̃ differunt inter ſe ex diuerſitate mouentium,habent.n.principia diuerſa quę talia mouẽt,
nam anima auis quæ eſt in ea principium mouendi volatiue vt ita loquar, differt ab anima locuſtæ
quæ eſt principium mouendi ſaltatiue,merito igitur differunt inter ſe ob hãc cauſam. alia diſtinctio
ortur

oritur ex diuerſitate terminorum vnde capiamus ambulationẽ quæ fiat in ſpatio vnius ſtadij, differt ab ambulatione quæ fit in parte eiuſdem, & ſimiliter partes inter ſe ratione terminorum diuerſorum qui non ſunt idem nec idem eſt pertranſire hanc lineam vel illam, nam & ſi lineę ſint eiuſdem ſpeciei tamen ſunt in diuerſis locis collocatæ, vnde fit vt motus ſint etiam diuerſi, ſicuti motus ſurſum dicitur differre ſpecie à motu deorſum, & termini ſunt diuerſi, verum quia hæc materia de motu late patet, & magna indiget inquiſitione, ideo philoſophus dicit in alijs locis: dictum eſt de eo exacte, ideſt in libro phyſicorum, eſt enim conſideratio eius exacta pertinens ad naturalem philoſophum, nunc autem dixiſſe ſufficiat quòd omnis motus fit in tempore, & partes eius ſunt imperfectę, & non fiunt ſimul, & fit alicuius gratia, at ipſa voluptas non fit in tempore, ſed in momento, & habet in quouis tempore integritatem ſuam, & non fit alicuius gratia, ex quibus concluditur quod voluptas non eſt motus nec generatio, & ideo videtur dici quòd ſpecies voluptatis in quolibet tempore ſit perfecta non autem ſpecies motus, quia voluptas fit in inſtanti, motus autem, & ſpecies eius dicuntur fieri in tempore vt diximus. notandum quòd philoſophus dixit partes motus differre ſpecie, hoc non videtur verum de motu continuo cuius partes copulantur ad communem terminum, ſi enim tales partes eſſent differentes ſpecie, tunc tolleretur motus continuus vt oſtendit philoſophus in libro phyſicorum, verum ſi intelligamus motum pro aggregato motuum qui ſunt deinceps collocati, tunc aſſerere poſſumus quòd partes motus erunt diuerſæ ſpecie, exempli gratia, vt ſiquis currat, deinde febricitet, deinde albeſiat vel frigeſiat, & tunc erit aggregatum quoddam ex pluribus motibus qui differunt ſpecie, verum non eſt continuus motus: cum continua illa dicātur quorum vltima ſunt vnũ, nec erit vnus proprie motus cum fieri nequeat vt in ſexto phyſicorum inquit philoſophus vt vnuſquiſque motus ex omnibus conſtet, ſed erit aggregatio quædam motuum ita vt alius poſt aliũ fiat, & tunc poſſumus dicere quòd partes talis aggregati differant ſpecie vt exemplo de ędificatione templi oſtẽdit philoſophus, cuius partes differre dixit vt extructio fundamenti differt ab erectiõe ipſius columnę. dubitatur quia dicit quòd motionis qua mouetur aliquis per ſtadium partes differunt inter ſe, ex quo videtur ſequi quòd nullus motus ſit continuus vel quod partes talis motus componantur ex partibus infinitis differẽtibus ſpecie, & videretur eſſe vel dari aliquod infinitum actu quod eſt abſurdum, quia ſpecies ſunt determinatę ex parte rei licet forte ignorentur à nobis, & propterea videantur nobis eſſe infinitę, & hoc abſurdum quidam forte concederent, quia dicunt loca differre ſpecie inter ſe per diſtantiam à centro vniuerſi, & propinquitate ad circumferentiam eiuſdem vniuerſi, quoniam aliqua eſt qualitas in vno loco quæ non eſt in alio, & talis qualitas facit illa loca differre ſpecie, hanc ſententiam in phyſicis refellit Burleus. dicere igitur poſſumus quòd philoſophus non aſſerit hic cuiuſlibet motus partes differre ſpecie, ſed præſupponit quòd ſi illi termini differant ſpecie

4 & partes motus differunt ſpecie. ID EX eo quoque ita eſſe videtur. } Secunda, ratio ad probandũ idem quòd voluptas non eſt motus nec generatio, fieri non poteſt vt aliquid in tempore moueatur, ſed fieri poteſt vt aliquis in non tempore, ſed in momento ſumat voluptatem, igitur patet quòd voluptas non eſt motus, ex quibus concludit quòd illi non recte ſentiebant dicendo voluptatem eſſe motum vel generationem, poſtea addit quòd motus, & generatio ſucceſſiue eſt partibilium, & non totorum. voluptas vero non eſt partibilium, ſed quoddam totum, & completum ſimul. dubitatur. hac in parte, quia dicit quòd motus eſt partibilium, & non totorum, iſta videntur repugnare, nam omne partibile habet partes, omne habens partes eſt totũ, ergo omne partibile eſt totum, dicendum quòd motus dicitur de eo quod eſt partibile, ideſt quod non habet omnes ſuas partes ſimul, ſed fit ſucceſſiue, & non dicitur de toto, ideſt de eo quod ſtatim habet ſuum complementum, & eſt perfectũ ſecundum eſſe ſuum, ſic hic totum accipitur, & non pro toto integrali vt patet per exempla philoſophi de viſiõe, puncto, vnitate, & huiuſmodi quæ ſunt integra ſimul. viſio enim vt antea accæpimus fit tota ſimul ſicut & alia multa vt intellectio, vt imago in ſpeculo, illuminatio in hemiſperio, & alia

5 eiuſdem generis, voluptas igitur ſimul fit, & inſtanti de ſeipſa ſumpta. AT vero ſenſus omnis eius qui circa. } Hęc eſt tertia pars huius capituli in qua philoſophus poſtea quàm declarauit voluptatem non eſſe motum neque generationem, nunc declarat naturam voluptatis oſtendendo quid ipſa ſit, & ſeruat quendam ordinem declarando primo quæ nã ſit perfecta operatio cuiuſq; potẽtiæ percipientis, & quòd voluptas eſt perfectio operationis, deinde quomodo voluptas perficiat operationẽs præterea quomodo voluptas ſit in quocunq; ſenſu, demum quod non perficit operationem vt habitus ſicut multi putarẽt, ex quibus colligi poteſt deſcriptio quædam voluptatis, & etiam eius natura. dicit igitur in primis quid eſt in vnaquaq; potẽtia ſenſus perfecta operatio, nam omnis voluptas eſt in operatione ſicut in fundamento, & in operatiõe quidẽ perfecta. declarat igitur quæ ſit perfecta operatio cuiuſq; potentiæ percipientis, & probat poſtea quod voluptas eſt perfectio operationis potentię percipientis, dicit ergo quod vnuſquiſq; ſenſus habet aliquã voluptatẽ propriam ſibi, & hæc propoſitio eſt quaſi per ſe nota, & ideo nõ probat eam alio modo plis, in vnoquoq; igitur ſenſu q ge

cipit ſuum obiectum eſt propria quædam voluptas in ſenſu inquam qui eſt in actu, & perfecta vo-
luptas in ſuo genere eſt ſenſus bene diſpoſiti, duo enim videntur requiri principaliter ad hoc vt ope-
ratio producatur perfecta ſine impedimento, vnum vt potentia talis ſit bene diſpoſita ex ſeſe. ſecun-
dum vt obiectum ſit præſtantiſſimum omnium quæ à tali potentia percipiuntur, & tunc operatio
producitur perfectiſſima in genere ab vnoquoque ſenſu vel à tali potentia, & tunc affert hanc con-
cluſionem quod voluptas eſt perfectio operationis quam probat hoc pacto, id quod ineſt operatio-
ni ea ratione qua illa operatio eſt perfecta eſt perfectio eius operationis, ſed voluptas eſt huiuſmodi
ergo voluptas eſt perfectio operationis. IN omni ſenſu. }ſcilicet qui eſt in actu. Et in mente, ſcili- 26.
cet actiua. Contemplatione, ideſt in operatione intellectus ſpeculatiui. nam per hæc duo verba tan-
git vtranque vim intellectiuam, ſcilicet actiuam, & ſpeculatiuam, & ſumendę ſunt in actu. AT-
QVE non eodem modo. }Declarauit quòd voluptas eſt perfectio operationis, nunc oſtendit quo- 27.
modo ſit perfectio, & dicit quòd non eodem modo obiectum, & voluptas perficit ſenſum ſeu poten-
tiam, ſed ſit vt in medicina, medicus perficit corpus ſanum, & etiam ſanitas, at medicus eſt vt cauſa
efficiens, ſanitas vero vt forma quæ eſt in corpore ſano, ſimiliter obiectum perficit ſenſum vt cauſa
efficiens, quia agit in ſenſum, voluptas operationem vel potētiam operatiuam vt quædam forma:
ex quo etiam patet quòd voluptas prouenit ab eadem cauſa effectrice à qua videtur prodire opera-
tio. PERSPICVVM autem eſt. }Declarat id quod ſuppoſuit, ideſt quod in vnoquoque ſenſu 28.
operante eſt voluptas, & ideo dicimus operationes ſenſuum afferre nobis voluptatem, & maxime cū
operatio à potentia bene diſpoſita, & obiecto pulcherrimo cauſatur. nam requiritur potentiæ diſpo-
ſitio bona vt facile producatur operatio, & optimum obiectum vt ſequatur voluptas, nā ſi viſui re-
pręſentetur obiectum horribile quāuis facile videre poſſit ſi bene ſit diſpoſitus tamen nō habebit vo-
luptatem cū non ſit obiectum pulchrū aut iocundū, quare requiritur obiectum bonū, & accōmoda-
tū, & quanto obiectū eſt nobilius, tanto videtur eſſe nobilior, & perfectior operatio, & maior volu-
ptas, eſt aūt gradus inter hmōi obiecta vt alterū altero nobilius ſit, veluti colorū albedo eſt color no-
biliſſimus, & ſiquid aliud eſt viſibile nobiliſſimū præter colores proprie dictos erit eius viſio nobiliſſi
mā, vt viſio ipſius lucis ſiue luminis cui attribuetur ſumma voluptas in genere tali, vt viſio illa in ge
nere viſionū eſt nobiliſſima ob nobilitatē obiecti, ſicut igitur ex potentia, & obiecto naſcitur opera-
tio tanq̄ ex cauſis, ſic etiam voluptas, & quanto potentia eſt melius diſpoſita, & obiectum perfectius
tanto perfectior operatio, & voluptas maior conſequens operationem tanquam forma quædā per-
ficiens. PERFICIT autem operationem voluptas. }Ne aliquis crederet voluptatē perficere ope
rationem tanq̄ formam eſſentialem eius, ideo phs dicit quòd voluptas perficit operationem non vt
habitus. i. vt forma quædam interna & eſſentialis, ſed vt accidentalis quædā forma reſultans ex ipſa 29.
operatione. nam oriri videtur ab operatione iam perfecta in ſuo genere, & ſit perinde de voluptate, &
operatione, ſicut de pulchritudine & flore ætatis, nam ex flore ætatis bene diſpoſito reſultat pulchri-
tudo quæ non eſt de eſſentia illius ætatis, ſed aduentitia quędam reſultans tamen ex illa, ſic igitur ex
operatione iam in ſuo genere perfecta oritur ipſa voluptas, & eſt quædam perfectio eius nō quod in-
digeat ad ſuum eſſe perfectum internum aduentitia forma. i. ipſa voluptate cū non conſtituatur per
ipſam, pullulat tamē inde ipſa voluptas vt quidam affectus proprius & eam perficit vt forma, & for
ma quidem accidentalis. eſt. n. perfectio duplex vna quidem interna quæ conſtituit eſſentiā rei, alia
q̄ ſuperuenit rei in ſua ſpē conſtituta, & pullulat reſultatq; ex illa, & hoc ſecundo modo vt diximus
perficit operationē voluptas quaſi vt quædam forma, & finis reſultans ex illa, & vt perfectio quædā
aduentitia accidentalis vt pulchritudo florenti ętati. notandū quòd ex ſupradictis colligi pōt diffini
tio ſiue deſcriptio quædā voluptatis hoc pacto, voluptas eſt perfectio formalis accidentalis ipſius
operationis potentiæ percipientis proueniens ex bona diſpoſitione potentiæ, & obiecto conuenien-
ti, & optimo in ſuo genere, & hæc nō diſcrepare videtur ab ea quā in ſeptimo attulit quòd voluptas
eſt operatio ſine impedimento, non quòd ſit idē ratiōe quod operatio, ſed idē re atq; ſubiecto, differt
tamen ratione vt ibi declarauimus, eſt igitur voluptas perfectio non cuiuſq; rei ſed operatiōis. addi-
tur formalis ne videatur eſſe efficiens perfectio, additur ꝑterea accidentalis ne videatur quòd ſit eſſen
tialis, additur poſt hæc potentiæ percipiētis, quia eſt aut intellectus, aut ſenſus vel cōiuncte cū intel
lectu vel ſenſu; prouenire aūt ex potentia bene diſpoſita, & obiecto conformi dicitur, q̄a ipſa ſequitur
operationē neceſſario, & operatio ꝑfectiſſima in ſuo gn̄e ex talibus oritur, ſic ēt voluptas. ATQVE
quouſq; ipſum ſenſibile vel intelligibile. }Hęc eſt quarta ps huius capituli, in qua phs declarat cau- 30.
ſas quarundā proprietatū quę cōpetunt voluptati, ſimiliter q̄ſtiones quaſdā. i. tres pertinētes ad de-
clarationē voluptatis. prima q̄ſtio eſt quādiu perduret in operatione voluptas. ſoluit aūt hoc modo
quòd tādiu perſeuerat in operatione voluptas, quādiu ex vna parte obiectum quod eſt aut ſenſibile
vel intelligibile ſit conueniens, & ex alia parte diſcernens ſenſus vel contemplans intellectus, ſint hu
iuſmodi. i. bene diſpoſitę potentiæ, & obiecta optima, & cōgrua, & affert talē rationē ad hoc proban
dum,

dum, quouſq; actiuum & paſſiuum ſimiliter ſunt diſpoſita couſque manet idem effectus ex illis pro-
ueniens, ſed potentia & obiectum quorum alterum dicitur actiuum alterum paſſiuum dicuntur eſſe
cauſa ex quibus prouenit voluptas, ergo quandiu hæc ſimiliter ſeſe habebunt inter ſe, tandiu dura-
bit in operatione voluptas. nam ſi bona diſpoſitio potentiæ percipientis, & obiecti conformitas eſt
cauſa voluptatis durante tali conuenientia, & diſpoſitione, voluptatem quoque durare neceſſe eſt,
dicit autem philoſophus cum ſunt ſimilia actiuum & paſſiuum, ideſt cum ſunt in actu vt obiectum
agat in potentiam, & ſimiliter ſint diſpoſita vel cum ſunt ſimilia, ideſt cum potentia ſit aptiſſima
ad percipiendum, & obiectum optimum, tunc & operatio perfecta oritur, & voluptas, & vtraque
perſeuerant durante bona diſpoſitione, & conuenientia amborum. cum igitur ex quibus oritur ab
eiſdem conſeruetur voluptas, & oriatur ex potentia bene diſpoſita, & conuenienti obiecto, patet
quòd tandiu durabit in operatione voluptas quãdiu ea q̃ ſunt cauſa taliter ſe habebunt. QVAN-
31 DO igitur nemo continue. } Secunda eſt quæſtio, quia quæritur quæ nam ſit cauſa cur nemo ca-
pit voluptatem continue, reſpondet philoſophus quòd ratio eſt, quia homo defatigatur operando,
ſi enim exercet operationes ſenſitiuas defatigantur inſtrumenta, ſin intellectiuas, & ſi intellectus non
defatigetur de natura ſua, quia non dicitur eſſe in inſtrumento corporeo, tamen vtitur illis quę ſunt
in inſtrumentis talibus. oportet enim intelligentem phantaſma ſpeculari vt dicit philoſophus in li-
bro de anima, quare cum inſtrumenta defatigentur quæ deſeruiunt ſubminiſtrantibus intellectui
merito dicitur quod homo defatigatur, & non poteſt continue operari, ſed remittitur aut ceſſat ope-
ratio, & eodem modo ipſa voluptas. cum vero philoſophus dicit nequeunt continue operari nõ in-
telligitur de vegetatiua potentia quæ continue operatur. NONNVLLÆ etiã res cum primo. }
32 Tertio quæritur quæ nam cauſa ſit cur in principio cum res nouę fiunt delectamur illis, poſtea ve-
ro non ſimiliter. ratio autem eſt quia primo trahitur ipſa mens ad operandum intenſe, & vehementer
circa talem rem percipiendam, veluti illi qui primo rem aliquam intuentur quam antea nunquam
viderant, & cum fiat operatio talis vehemens voluptas quoque vehemens concomitatur, ſed poſtea
re illa cognita fit operatio remiſſior, & etiam ipſa voluptas. ſolutio igitur cõſiſtit in hoc, quia res no-
uę prouocant mentem ad intenſe operandũ, ideo intenſa ſequitur voluptas quæ eſt annexa tali ope-
rationi, ſed quia poſtea remittitur operatio ex conſequenti remittitur quoq; ipſa voluptas, ratio in-
ſuper illa ad hoc propoſitum adduci forſitã poteſt quam philoſophus affert in ſeptimo cum inquit,
nulla autem res eadẽ ex eo nos ſemper delectat, quia non eſt ſimplex noſtra natura. PVTABIT au-
33 tem quiſpiam. } Affert præterea duas quæſtiões philoſophus hac in parte, & prima eſt talis. cur oẽs
appetunt voluptatẽ quam videtur ſtatim ſoluere dicendo quòd hoc fit, quia oẽs appetunt viuere, &
non vt dormiant, ſed ſecunda vita q̃ dicitur operatio vt in nono declarauit, & hic etiã dicit. quilibet
igitur exoptat viuere. i. operari, & perfecte quidem operari circa ea quę maxime amat vt muſicus can-
tus audire, & ſapiens ſpeculari, ſed cum voluptas ſit perfectio operationis, & ei connexa, merito quili-
bet expetens vitam. i. operationẽ, expetet etiam voluptatem ex conſequenti q̃ perficit viuere, & opera-
ri cuiuſq; quod eſt expetibile vt diximus. QVÆRERE vero vtrum viuere propter voluptatem. }
34 Affert tertiam quæſtionem phs reſultantem ex dictis, nam expetunt homines viuere, & etiam vo-
luptatem vt dictum fuit, an igitur vitam propter voluptatem an voluptatem propter vitam, nõ ſol-
uit hic philoſophus, ſed in ſequẽtibus dicet ea ex quibus colligi quoquo mõ ſolutio põt. notandum
quòd operatio videtur principalius expeti quam voluptas, quia voluptas eſt quies appetitus non
de ſe, ſed in re delectante appetitum, ſiue ſit res ſiue operatio, ſed nemo acquieſcit in aliquo niſi exiſti-
met illud eſſe ſibi conueniens, ergo videtur quòd operatio principalius expetatur quam voluptas,
nam in operatione conuenienti ſibi quieſcit appetitus. præterea cum perfectio videatur eſſe ob id
quòd perficitur perfectio inquã hmõi accidẽtalis merito voluptas videbitur eſſe ob uitam. i. ob ope-
rationem, ergo principalius appetitur operatio, operatio nãq; videtur eſſe quaſi cibus, & nutrimen-
tum viuentiũ vita ſecunda, & voluptas veluti condimentum quoddam perfectę operationis, quã ſa-
gaciſſima natura, ideo iunxiſſe cum operatione videtur, vt facilius vel libentius operemur. verũ ſicut
condimentum appetimus ob ipſum cibũ quo viuimus, ſic voluptatem appetere videmur ob ipſam
rationem perfectam qua proprie viuimus. ſecunda ſcilicet vita. tales igitur rationes ad hoc propoſi-
tum afferri ſolent, ſed iſta ſunt coniuncta vt dicit philoſophus vita perfecta. i. operatio perfecta & vo-
luptas, nec ſeparantur niſi ratione, tamen ſi ordo ponatur primo, & principaliter magis expeti vide-
tur vt finis vita & operatio q̃ voluptas vt dictum eſt ſupra. dubitatur quia philoſophus dicit quòd
hæc duo ſunt cõnexa vita inquã atq; voluptas, hoc nõ videtur verum, quia ſi vita capiatur pro vita
prima, & ꝑ ipſo eſſe, patet quòd voluptas non eſt cum tali vita q̃ dicitur prima, & primus actus, ſin
pro ſecunda vita. i. operatione vt ſumere videtur phs tunc eueniet aliqua operatio q̃ erit cum dolore
vt ſiquis agens aliquid veluti muſicus audiens cantum corpore crucietur. dicendum primo quod
phs ſumit hic vitam pro ſecũda, & pro ipſa operatiõe, & non quauis, ſed pfectiſſima ita vt nõ ſit im-

pedita aut ex parte potentiæ percipientis vel obiecti. nūc patet quod ille qui cruciatur impeditur in
inſtrumentis deſeruientibus potentiæ tali vt nō poſſit bene diſponi ad operandum, quare habet do-
lorem corporis, & impeditur ne operetur ſecundum vires humanas, ſed operatio perfecta & ipſa volu
ptas non videntur poſſe ſeparari.

Quod uoluptates inter ſe ſpecie differant. Cap. V.

VNde & ſpecie uoluptates differre uidētur. Nam ea quæ ſunt diuer 35
ſa ſpecie, à diuerſis perfici putamus. Sic.n. uidentur, & ea quæ à na-
tura, & quæ ab arte conficiuntur. ut animalia, arbores, pictura, ſta-
tua, domus, uas, & ſimilia. ſimiliter igitur & operationes differen-
tes ſpecie: à differentibus ſpecie perficiuntur. operatiões autem mentis, ab ope
rationibus ſenſus: & hæ rurſus inter ſeſe differunt ſpecie: igitur & uoluptates
quę ipſas perficiunt. Hoc autem & ex eo patebit: quia unaquæqꝫ uoluptas eſt 36
ei propria operationi, quam perficit. propria enim uoluptas auget operatio-
nem. Qui nanque cum uoluptate operantur: ſingula magis diſcernunt, atque
exactius comprehendunt. ueluti geometræ fiunt qui geometrica gaudent con
templatione: magisqꝫ intelligunt ſingula. Similiter & qui muſicam amant, &
qui ædium extruendarum delectantur arte, cæterorum ſinguli omnes in ope-
re proficiunt proprio: hoc ipſo ſe oblectantes. uoluptates igitur augent opera
tiones. at ea quæ augent: propria ſunt, quæ uero diuerſis ſpecie propria ſunt:
& ipſa diuerſa ſpecie ſunt. Pręterea magis hoc ex eo uidebitur ita eſſe: quia uo 37
luptates quæ à diuerſis ſunt, impedimento ſunt operationibus. Qui nanqꝫ fi-
ſtulis delectantur, nequeunt mentem ſermonibus adhibere, ſi quempiam au-
dierint modulantem: magis modulandi gaudentes arte, ꝙ operatione præſen
ti. uoluptas igitur ea quæ à modulandi facultate prodit: operationem quæ eſt
circa ſermones corrumpit. hoc idē & in cæteris euenire uſu uidetur: cum circa
duo ſimul quiſpiā operatur, Operatio nāqꝫ iucūdior alterā excludit. etſi mul-
tū uoluptate ꝑcellat, magis extrudit: atqꝫ adeo ut neqꝫ operetur per illā. Quo-
circa cum uehemēter aliqua re gaudemus, nō multo aliud agimus: & alia faci-
mus, cum parū nobis alia placēt. ut & in ſpectaculis, qui bellaria edunt, tum id
maxime faciūt cum uiles ſunt qui contendunt. Cum igitur propria quædā uo
luptas exactas operationes reddat, & diuturniores, ac meliores efficiat, alienæ
uero extenuent, atque corrumpant, cōſtat ipſas inter ſeſe uehementer diſtare.
Alienæ nanque uoluptates id fere quod proprij dolores efficiūt. Etenim pro-
prij dolores: operatiões ipſas corrumpunt. ut ſi huic ſcribere, illi rationē ſub-
ducere iniucundum eſt, atque moleſtum: hic non ſcribit, ille rationem nō ſub-
ducit, quippe cum dolorem afferat operatio. Circa igitur operationes contra-
riū à proprijs uoluptatibus & doloribus accidit. atque uoluptates, doloresue
proprij ſunt, qui in operatione per ſeipſam fiunt. Alienas uero uoluptates di-
cimus eo quod ſimile quid atque ipſi dolores efficiunt, corrumpunt enim, etſi
non ſimiliter, operationes. Cum autem operationes probitate differant atque 38
improbitate, & aliæ quidem ſint expetendæ, aliæ uero fugiendæ, & aliæ neu-
træ: ſimiliter ſeſe habent & uoluptates. nam unicuique operationi eſt propria
quædam uoluptas. quæ igitur ſtudioſæ propria eſt, ea & proba: quę uero pra
uæ, ca

uæ,ea eſt improba.Etenim & cupiditates honeſtarum quidē laudabiles ſunt:
39 turpium uero uituperabiles.Magis autem propriȩ ſunt operationibus uolu‑
ptates quæ ſunt in ipſis:quàm ipſȩ cupiditates.hæ nāque ſeiunctȩ ſunt:& tem
poribus,& natura.illæ uero propinquæ ſunt operationibus,atque adeo indi‑
ſtinctȩ,ut contentio ſit:ſi idem ſit operatio & uoluptas . non tamen ipſa uolu‑
ptas mentis,eſſe uidetur operatio,neque ſenſus.eſt enim abſurdum . ſed quia
40 non ſeparatur:idem quibuſdam uidetur. Vt igitur operationes ſunt diuerſæ:
ſic & uoluptates.differt autem uiſus à tactu puritate:& auditus,ac odoratus à
guſtu.Similiter igitur & uoluptates differunt.& ab his item eæ quæ ſunt mē‑
41 tis.& hæ rurſus differētiam inter ſeſe ſuſcipiunt. Videtur autem unicuiꝗ ani
malium & propria quædam eſſe uoluptas:ſicut & opus . eſt enim ea quæ co‑
42 mitatur operationē.In ſingulis etiam intuenti id ita eſſe uidebitur.alia nanꝗ
uoluptas eſt equi , alia canis,alia hominis.quemadmodum & Heraclitus di‑
cit:aſinum ſtramina magis optare quàm aurum.aſinis enim pabulum auro iu
cundius eſt. Voluptates igitur eæ quæ ſunt diuerſorum ſpecie , differunt ſpe‑
cie:eas uero quæ ſunt eorundem,conſentaneum eſt rationi diuerſas non eſſe.
43 In hominibus autem non mediocriter diſcrepant.Eadē enim alios dolore affi
ciunt:alios delectant.& alijs quidem moleſta ſunt,odioꝗ habentur:alijs ue‑
ro iucunda,ac amabilia ſunt.hoc & in dulcibus accidit.non enim eadem dilu‑
cia febricitanti atque ſano uidentur.neque calidum idem infirmo,atque opti‑
mam habitudinē habenti uidetur.Similiter & in alijs accidit.In omnibus au‑
44 tem talibus id eſſe tale uidetur : quod ſtudioſo uidetur . ꝙ ſi hoc rectè dicitur.
quemadmodum & uidetur & eſt,atque uirtus , & bonus hoc ipſo ꝙ talis eſt,
omnium eſt menſura:erunt & uoluptates profecto quæ huic uidentur,& iu‑
cunda quibus gaudet ipſe. Atꝗ non mirū eſt ſi ea quæ huic moleſta ſunt:ali‑
cui uideantur eſſe iucūda.multȩ nāꝗ corruptelæ deprauationesꝗ hominum
fiunt.iucunda autē non ſunt:ſed his:& ita diſpoſitis. Eas igitur quæ ſunt ſine
cōtrouerſia turpes:cōſtat non eſſe dicendū uoluptates eſſe:niſi corruptis . ea‑
45 rum uero quæ probæ uidentur eſſe,qualem aut quam dicendum eſt hominis
eſſe:an ex operationibus conſtat?has enim ipſæ uoluptates ſequuntur . Siue
igitur una ſit,ſiue plures operationes perfecti uiri,atque beati:eæ uoluptates,
quæ has perficiunt,propriæ dicēdæ ſunt hominis uoluptates . cæterȩ uero ſe‑
cundo,& perparum:quemadmodum & operationes.

COMMEN.

35 VNDE & ſpecie voluptates differre videntur.} Hoc eſt quintum capitulū huius tractatus in quo phs poſtea q̄ declarauit plura ex quibus colligi poterat diffinitio voluptatis,nunc ex cō‑ſequenti affert,& oſtendit voluptates eſſe ſpecie diuerſas vt magis particulariter eius naturam perci‑piamus.diuiditur aūt quatuor in partes quȩ ſuis locis patebunt.in prima parte phs probat volupta tes differre ſpē ex diuerſitate operationum,& probat tribus rationibus.prima rō.perfectiones diuerſa rum operationum ſpecie, ſunt diuerſȩ ſpecie,ſed voluptates ſunt perfectiones operationum differen tium ſpecie,ergo voluptates ſunt diuerſȩ ſpecie,patet ratio ex textu philoſophi afferentis exemplum naturæ & artis,nam illȩ res quæ ſunt diuerſæ ſpecie à diuerſis perfectionibus ſpecie videntur perfici. differunt.n.animalia,arbores,ſtatuȩ & ſimiliter perfectiōes eorum diuerſȩ ſunt,quia alia eſt perfectio animalis quam arboris,veluti illius vigor ſenſuum, huius vero ſœcūditas fructuū,& item alia perfe ctio domus quàm ſtatuȩ,& ſic de alijs , patet quoꝗ quòd operationes ſenſus ſunt diuerſȩ ſpecie ab

operationibus mentis,ergo perfectiones earum.i.voluptates erunt diuerſę ſpecie. HOC aűt ex eo
quoq;. }Secunda eſt ratio talis,ea quæ ſunt propria,& accõmodata operationibus differẽtibus ſpe-
cie,ſunt,& ipſa diuerſa ſpecie,ſed voluptates ſunt huiuſmodi,ergo voluptates ſunt diuerſæ ſpẽ,ma-
ior eſt nota,quia affectus proprij,& ea quæ alicui competunt per ſe differunt ſm differentiam,& di-
uerſitatem ſubiectorum in quibus ſunt,minor declaratur à philoſopho , nam ea quæ augent opera-
tiones ſunt propria,& accõmodata illis,ſed voluptates augent,& conſeruant operationes , quia illi
qui operantur cum voluptate magis diſcernunt ſingula circa quę operantur vt ij qui gaudent rebus
geometricis facile euadunt geometrę & ſimiliter de alijs . cũ igitur voluptates augentes operationes
ſint illis conformes,& proprię,& operatiões diuerſæ ſint ſpecie,proculdubio,& ipſe voluptates erűt
diuerſæ ſpecie. PRÆTEREA hoc ipſum ex eo magis. }Tertia eſt ratio quæ ſumitur ex effectu 37
contrario quo magis patet voluptates differre ſpecie,ea quæ faciunt effectus contrarios , & diuerſos
ſpecie,ſunt & ipſa diuerſa ſpecie,ſed voluptates diuerſarum operationum ſunt hmõi , ergo volupta-
tes diuerſarum operationum ſunt diuerſę ſpecie,maior eſt manifeſta.nam albedo & nigredo quæ fa-
ciunt effectus contrarios,& diuerſos,quia albedo diſgregat ,nigredo congregat viſum , ſunt diuerſa
ſpecie,minor probatur à philoſopho primo exemplis,quòd voluptates quæ prouentunt à diuerſis,
& alienis impediunt operationes quibus operationibus voluptates non ſunt proprię.ſi.n.eſſent p-
prię,augerent ipſas,ſed ſunt alienę,ideo deuaſtant,& corrumpunt vel minuunt vt voluptas fiſtula-
rum deſtruit vel minuit voluptatem ſermonis & econtra,ſic etiam in alijs euenire videtur,cum circa
duo ſimul quis operatur voluptates,tunc producunt effectus contrarios & diuerſos,quia vna conſer
uat,alia corrumpit vel potius minuit,& hinc eſt quòd operatio iocundior excludit minus iocundã,
& ſit cum aliqua re vehementer delectamur,nihil aliud ferme agamus niſi quòd operamur circa illã,
probat item ratione eandem minorem hoc pacto,ſi proprij dolores faciunt effectum eundẽ quẽ fa-
ciunt alienæ voluptates,& proprij dolores faciunt effectum contrarium proprijs voluptatibus pro-
culdubio,& alienę voluptates efficient etiam ipſę effectum contrarium proprijs voluptatibus,quã-
do.n.potentia non eſt bene diſpoſita,& obiectum non eſt conueniens ſit proprius dolor,vt qui ægre
ferunt ſcribere vel computare impediuntur dolore,& difficultate ne operentur,quare voluptas pro-
pria perficit,& auget operationem dolor minuit:& corrũpit:voluptas quoq; aliena ſimile efficere vi-
detur,veluti qui delectatur muſica negligit geometriã,&geometricam voluptatem vt ita loquar ſibi
alienam,quare proprij dolores,& alienæ voluptates idem pene faciunt,ſed nõ ſimiliter quod adiun-
xit phs,quia aliena voluptas videtur minuere operationem,dolor vero impedire ne producatur vel
ipſam deſtruere.Ex ijs patet principalis concluſio quòd voluptates operationũ quæ ſunt diuerſę ſpẽ
& ipſę quoq; differunt ſpecie. CVM autem operationes probitate. }Hæc eſt ſecũda pars huius ca- 38
pituli in qua phs poſtea q̃ declarauit voluptates differre ſpecie ex diuerſitate operationũ:nunc idem
oſtendit ex parte probitatis,& improbitatis duabus rationibus,prima,ſicut ſe habent inter ſe opera-
tiones,ita,& uoluptates,ſed operationes,ita ſe habent inter ſe quòd differunt probitate,& improbi-
tate,& quædam ſunt fugiendæ,quædã expetendę,quædam neutrę,ita & uoluptates ſe habere uiden
tur.patet ratio,quia operationũ,quædã honeſtæ,& probę ut ſtudioſæ,& ipſa felicitas quæ ſunt per
ſe expetendę,quædã improbę ut uitioſę quæ ſunt per ſe ſugiendę,quædam neutrę ut ſunt quędam
operationes neceſſarię,quales igitur erunt operationes tales uidebuntur uoluptates,ſed operatiões
differentes probitate,& improbitate uidentur differre ſpecie,ergo & uoluptates quę eas comitantur
ſpecie erunt diuerſę. ET enim cupiditates rerum quidem. }Secunda ratio,ſi cupiditates differunt 39
ob diuerſitatem operationũ ut alię ſint per ſe fugiendę,alię expetendę,alię neutrę,ſic etiam & multo
magis differunt uoluptates,at primũ eſt,ergo & ſecundũ,conſequentia patet,nã de quo minus uide-
tur ineſſe:& ineſt,ergo & de quo magis.coniunctę.n.magis ſunt uoluptates ipſis operatiõibus q̃ cu
piditates quæ partim tempore uidentur ſeparari ab operationibus partim natura , uoluptates uero
ita ſunt connexę ut controuerſia ſit utrum ſit idem operatio,& uoluptas,aſſumptio eſt de ſe manife-
ſta.cupiditates.n.rerum honeſtarum dicũtur honeſte,turpium uero turpes,ſed quia phs dixit ut du-
bitatio ſit utrum operatio,& uoluptas ſit idem,ne exiſtimaretur quòd ſint penitus idẽ remouet ſuſpi
tionẽ dicendo quòd non ſequitur non ſeparantur,quia ſunt connexa ergo non differunt,quia multa
ſunt talia ueluti affectus proprij reſpectu ſubiectorum ſuorũ & tamẽ ſunt diuerſa,quare uoluptas nõ
eſt mens.i.operatio mentis nec ſenſus.i.operatio ſenſus.differunt.n.ratione.notandum quòd tria aſ-
ſert hic phs cupiditates,operationes,uoluptates,& hunc ordinẽ habere uidentur ut cupiditates an-
tecedant operationes,& tempore & natura:tempore quia cupimus aliquid operari priuſq̃ illud ope-
remur,& dicuntur turpes ſi turpiter cupimus,uel inhoneſtas producere operationes & honeſtę ſi ho
neſtas & probas.natura quoq; pręcedunt,quia operatio uidetur eſſe actus perfecti & conſtituti , cu-
piditas imperfecti,ſic igitur cupiditates operationes p̃cedunt,ſed operationes cũ uoluptatibus ſunt
ſimul tempore,& origine uidentur præcedere,ſicut ſubiectũ affectum propriũ , nam licet non ſepa-
rentur

tentur tamen ſubiectum ſecundum eſſentiam ſuam eſt in primo modo dicẽdi per ſe, affectus vero in
ſecundo, vult igitur phs quòd voluptas magis conueniat cum operatione q̃ cupiditas, non tamen
quod ſit penitus idẽ, ſed differunt illa duo ratiõe vt ſæpius dictũ fuit, nam per operationẽ operamur
veluti per intellectionẽ intelligimus, per voluptatẽ delectamur. intellectio igitur tendit ad obiectũ vt
intelligibile, voluptas vero ad idẽ vt delectabile & voluptarium, quare vt ad propoſitũ redeamus, ſi
cupiditates reſpectu operationũ à quibus magis diſtant q̃ voluptates dicuntur differre ſpecie multo
40 magis different voluptates reſpectu earundẽ q̃ ſunt eis annexę. AT vero viſus differt à tactu puritate. ℈ Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua phs oſtendit diuerſitatem voluptatũ ex parte puritatis
& impuritatis operationũ hoc modo, ſicut ſe habent inter ſe operationes, ſic & voluptates q̃ ſequuntur eas, ſed operationes ita inter ſe habent vt alię ſint purę alię nõ purę, & alię magis alię minus, ſic
ſe habebunt voluptates, conſequentia vel ſimilitudo illa antea eſt probata: aſſumptio declaratur. ſ.
quòd operationũ alia pura alia non pura, & alia, itẽ purior quam alia, veluti viſio eſt purior quàm auditio, & auditio vt ita loquar eſt purior quàm olfatio, & ſic ſucceſſiue, mentis ꝓterea operatio eſt longe purior quàm ſenſitiua, quia à nobiliori prodit potentia. ꝓterea operatio videtur dici pura, & non
pura reſpectu conditionis materię, & magis aut minus pura ſm quòd magis, aut minus miſcetur
cum materia, aut ſeparatur ab eadẽ vel conditionibus eius, vnde formę illę puriſſimę dicuntur quæ
ſunt ſeparatę ab conditionibus materię, verũ cum duplices ſumantur operationes quibus percipimus intellectiuę. ſ. & ſenſitiuę, habent ordinẽ inter ſe, primo ſenſitiuarũ purior eſt ipſa viſio quam cuiuſq̃ alterius ſenſus, & obiectũ habet minus materiale, & modũ ſentiendi, & immutationis magis ſpiritalẽ, vt ita loquar. ſecundo gradu perfectionis eſt auditus, deinde olfatus, & ſic ſequuntur alij ſucceſſiue, quare inter ſe comparatæ ſenſitiuæ habent gradũ puritatis vt diximus, ſin vero comparentur cũ
mentis operationibus longe ſunt inferiores, & q̃uis de omni ſenſu hoc vniuerſaliter dicatur vt ſenſus
ſit id quod ſuſceptiuũ eſt formarũ ſenſibiliũ ſine materia, tamen ſpecies illę non dicuntur liberatę à
conditionibus materiæ. i. hic & nunc & huiuſmodi cõditionibus, quare immutatio ſenſus fit per ſpecies ſenſibiles non liberatas à conditionibus materialibus, vt hic & nunc & ſimilibus, ſed immutatio
mentis fit per ſpecies intelligibiles q̃ ſunt liberatæ omnino à conditionibus materię vt oſtendit phs
in libro de anima. quare tales operationes videntur eſſe vehementer puræ, & longe puriores quã ſenſus, habent tamen, & ipſe intellectiuę gradũ inter ſe, quia ſpeculatiuę ſunt puriores quàm actiuę, &
obiectũ habent longe excellentius, & præcipue cum verſantur circa ſubſtantias ſeparatas, & ipſum
maxime deũ cuius ſpeculatio puriſſima eſt omniũ, & ex conſequenti voluptas q̃ eam conſequitur. ex
ijs patet quòd cum operationes ſenſitiuę differãt puritate ab intellectiuis, quia intellectiuę ſunt longe puriores, & item ſenſitiuę inter ſe, & eodẽ pacto intellectiuę inter ſe per conſequens voluptates q̃
41 ſequuntur tales operationes differunt, & diuerſę erunt inter ſe, ſicut & illę. VIDETVR aũt cuique
animaliũ. ℈ Hæc eſt quarta & vltima pars huius capituli in qua phs oſtendit voluptates inter ſe differre ſpecie ex diuerſitate ſubiectorũ, in quibus illę ſuſcipiuntur. i. ſubiectorum q̃ ſumunt ipſas voluptates, & particulariter hoc oſtendit de ipſis hominibus, probat aũt in primis ratione, deinde inductione quòd animaliũ differentiũ ſpecie diuerſæ ſunt ſpecie voluptates hoc pacto, diuerſorũ ſpẽ animalium diuerſę ſunt operationes inter ſe, & cuiq; illorũ proprię, ſed voluptates ita ſe habent ſicut ſe
habent operationes, ergo voluptates diuerſorũ animaliũ erunt diuerſę inter ſe, & illis proprię, alia eſt
enim operatio vnius animalis q̃ eſt ſibi propria, & alia alterius, ſic etiã, & ipſa voluptas. ATQVE
42 in ſingulis etiã intuenti. ℈ Probat idẽ inductione, nã ſi velimus intueri ſingula animalia reperiemus
aliã eſſe voluptatẽ leonis aliã equi, aliam aſini, & ſic de alijs animalibus quorũ quodlibet habet ſuã
propriam voluptatẽ, & diuerſam à voluptate alterius ſpecie animalis, & hoc etiã confirmat auctoritate Heracliti, ex quibus cõcluditur quòd animalium differentium ſpẽ diuerſę ſunt ſpẽ voluptates,
videretur quoq; conſentaneum rationi vt eorundẽ ſpecie animaliũ eædem eſſent ſpecie voluptates,
tamen in hominibus variatur regula. notandũ quòd diuerſorum animaliũ voluptates videntur eſſe
diuerſę, & vna ratio eſt quòd vnumquodq; animal videtur habere operationem propriã atq; exinde
propriã voluptatẽ. alia ratio eſt quod animalia non delectantur eiſdẽ, ſed diuerſis afferentibus voluptatẽ, & vt illa efficientia voluptatẽ ſunt diuerſa, ſic etiã ſunt voluptates prouenientes ab illis diuerſę inter ſe, & cuiq; proprię, & de ijs intelligendũ non de cõmunibus quæ omnibus cõpetunt inquantum ſunt animalia, ſed probat phs ſuũ propoſitum de voluptatibus proprijs, & accõmodatis cuiq;
43 quia ſufficit quòd illę differant ſpecie, ſicut animalia. IN hominibus tñ non mediocriter. ℈ Oſtendit phs nunc ex diuerſitate hominũ differre voluptates, quia ſi in alijs animalibus cõuenientibus ſunt
quædã proprię voluptates, vt equis omnibus quædã voluptates accõmodatę, ſimiliter leonibus, &
alijs eodẽ pacto, tamen in hominibus variantur, nã alia alios delectant, & alia alios perturbant, vt
vitioſa moleſta ſunt probis, delectant improbos, ęgrotis ſimiliter, & ſanis alia ſunt iocunda, & vnuſquiſq; videtur delectari eo, quod eſt ſibi amabile, atq; vt in primo inquit phs. i. hominũ cuiq; volu-

ptati cuius amator dicitur quiſq;,vt equus equorũ amatori,& amatori iuſtorũ iuſta,& omnino vir/
tutũ amatori ea quæ per virtutẽ efficiuntur. IN vniuerſis aũt talibus. ℈Oſtendit hac in parte phs 44
quòd inter oẽs voluptates humanas ea eſt optima q̃ eſt ſtudioſi hominis hoc pacto,eius hominis vo
luptas qui eſt menſura omniũ operationũ,& voluptatũ humanarum eſt potiſſima,& vera voluptas,
ſed ſtudioſus homo,& virtus ipſa ſunt mẽſura operationũ,& voluptatũ humanarũ,ergo eius volu/
ptas eſt ſumma,& potiſſima inter humanas voluptates:patet ratio,qa in vnoquoq; genere id quod
eſt mẽſura eſt optimũ,& pręſtabiliſſimũ in illo genere.ſed antea ſępius probatũ eſt ſtudioſum,& vir
tutem eſſe menſurã,& regulam operationũ humanarũ,ita vt reſpiciẽtes ad illã recte dicimus,& diiu/
dicamus hunc actum bonũ eſſe vel malũ,hæc cum ita ſint dicit phs,quòd non eſt mirandũ ſi ea quæ
ſunt moleſta ſtudioſo,alijs non ſtudioſis videantur iocunda,multę.n.ſunt corruptelę in hominibus
quibus fit vt habentibus guſtũ corruptũ ea interdũ placeant,quæ non ſunt bona,ſicut ęgrotãtibus
quędã dulcia q̃ ſunt amara vel amara quæ ſunt dulcia.regula aũt à ſtudioſo,& ſano ſumenda eſt,qa
talis eſt res vel bona vel praua ſicut ei videtur,qui habet iudiciũ ſanũ,ex ijs concluditur quòd volu/
ptates,q̃dã ſunt veræ,& propriæ,quædã ſm quid,& non propriæ voluptates,ſed apparentes,& ex
conſequenti apparet quòd ſunt diuerſę ſpẽ. EARVM vero q̃ probę videntur eſſe. ℈Oſtendit hac 45
in parte phs quę voluptas ſit præſtabiliſſima inter voluptates probas q̃ cõpetunt homini ſtudioſo,
nam cũ varię ſint,& à varijs potentijs ac obiectis proueniant,habent gradus inter ſe,& dicit quòd
hoc percipere poſſumus ex operationibus,qualis.n.operatio erit,talis erit voluptas,ſed operationes
habent gradus,& earum alia eſt præſtantior alia,ſic etiã voluptates eundẽ ſequentur ordinem,quòd
ſi vna erit operatio præſtantiſſima omniũ,voluptas quoq; quę eam comitatur erit potiſſima,ſin plu
res ita ẽt voluptates erunt plures,dantur.n.gradus vt diximus,& poſt habeamus turpes voluptates
q̃ non ſunt appellandę uoluptates,& loquamur de ſtudioſis,& probis,de quibus uidetur loqui phs.
hæ igitur cum habeant gradus ſm operationes ut dictum eſt,accedendum eſt ad ultimam,& perfe/
ctiſſimam omniũ ſiue ſit una ſiue duplex.i.actiua,& ſpeculatiua,& ideo dicit ſiue ſit una ſiue plures,
quia iſtæ duæ obtinent ſummũ locum in genere ſuo,tamen ſi conferatur genus cũ genere,& ipſę in/
ter ſe proculdubio ſpeculatiua longe anteponitur actiuæ phi ſententia.uoluptates quoq; ſequentes
hmõi operationẽ eandem rationem inter ſe habebũt ut qualis ſit ratio inter operationẽ,& operatio/
nẽ talis ſit inter uoluptatẽ & uoluptatẽ.primo.n.prima erit ea quæ conſequitur ſpeculatiuam opera
tionẽ,prima quoq; in genere ſuo ea erit q̃ ſequitur actiuam operationẽ,reliquæ aũt ſecundario ut di
cit phs.notandũ quòd ſi aliquis q̃reret,quæ nam cauſa ſit cur alia animalia quæ ſunt eiuſdẽ ſpeciei,
& unaquæq; in ſpecie ſua habeant proprias uoluptates,in hominibus aũt non mediocriter uariẽtur
ut dixit phs,dicendũ quòd alia animalia ferũtur inſtinctu naturę ad ſuas uoluptates,homo uero ra/
tione,& electione agit ſuas operationes,& ideo habet multas uarietates,quia alij habent iudicium
corruptũ,alij bonũ,&ideo diuerſas producunt operationes,& diuerſas,& uarias habent uoluptates
& perſequuntur,cætera uero animalia aguntur,& non proprie agunt.homo aũt eſt liberi arbitrij,&
habet rationem,& uoluntatem,& ſequendo diuerſa uoluptaria.(nam alia alios delectant)diuerſas,
ideo perſequitur uoluptates.

De felicitate. Cap.VI.

DIctis autẽ ijs quę ad ipſas uirtutes ac amicitias,uoluptatesq; perti/ 46
nẽt:de felicitate figura dicere reſtat:quippe cũ finem humanarum
rerũ ipſam eſſe ponamus.Si igitur ea quę prius dicta ſunt repetie/
rimus:orationẽ ſane fecerimus breuiorẽ. Diximus itaq; felicitatẽ 47
habitũ non eſſe.ineſſet.n.dormienti per uitã:plantarũ uitã uiuenti,& in cala/
mitatibus maximis conſtitutuo.q; ſi hęc non placent,ſed ponendũ eſt potius
ipſam operationem eſſe quandã(ut prius dictũ eſt)& operationum alię ſunt
neceſſariæ & ob alia,alię per ſeipſas ſunt expetibiles:perſpicuũ eſt felicitatem
earum aliquam operationẽ eſſe,quæ ſunt per ſe & non ob aliud expetendæ.fe
licitas.n.nullius indiget rei:ſed eſt ex ſeſe ſufficiens.Operationes aũt eæ per ſe
ſunt expetibiles,à quibus nihil præter operationẽ quæritur.Tales uero uiden 48
tur eſſe actus ij qui à uirtute proficiſcuntur.honeſta nãq; ſtudioſaq; agere,ex 49
ijs eſt quæ per ſe expetuntur.& itẽ ludorum ij qui ſunt iucundi.non.n.ob alia
ipſos

ipſos expetunt.damna nãq; potius ex ipſis quã cõmoda ſuſcipiunt,& corpus
& patrimonium negligentes.confugiunt aũt ad talia oblectamenta & pleriq;
eorum qui beati eſſe dicuntur.Quapropter apud tyrannos in pretio habẽtur
ij qui in talibus oblectamentis ſunt dextri, ĩ ijs.n.ſeipſos prębent iucundos q̃
illi affectant.indigent aũt talibus. Videtur igitur hęc ad felicitatem pertinere:
propterea quod hiſce uacant homines ij qui ſunt in poteſtatibus cõſtituti. At
50 nullum fortaſſe ſignum tales ſunt homines.nã nec uirtus in poteſtatibus , nec
intellectus conſiſtit:à quibus operationes ſtudioſæ proficiſcuntur. Nec ſi illi
cum ſynceram,liberalẽq; uoluptatem non deguſtarint,ad corporis cõfugiũt
uoluptates: propterea putandum eſt has magis expetibiles eſſe.Et pueri enim
quę apud ſeipſos in pretio ſunt: præſtabiliſſima eſſe putant.conſentaneũ igi-
tur eſt rationi,ut pueris & uiris diuerſa,pretioſa eſſe uidentur:ſic & prauis &
ſtudioſis uideri. Vt igitur ſæpe dictum eſt:& pretioſa & iucunda ſunt ea,quæ
51 ſtudioſo uiro talia ſunt.unicuiq; autẽ ea eſt operatio maxime expetibilis:quæ
ab habitu proprio prodit:& ſtudioſo igitur ea quæ proficiſcitur à uirtute.fe-
licitas ergo non in luſione,ioco ue conſiſtit.Item abſurdum foret,humanũ fi-
52 nem iocum eſſe:& negocia multa moleſtias ue per totam uitam cauſa iucundi
ſuſcipere.Cuncta.n.fere pręter felicitatem:alterius expetimus gratia.hęc.n.eſt
finis.Studere autem,& laborare gratia ioci:ſtultum profecto,nimiſq; puerile
53 eſſe uidetur.iocari uero ut ſtudeas: ſecundum ſententiam Anacharſidis,recte
ſeſe habere uidetur.Iocus enim requieti ſimilis eſt.atque cũ continue nequeãt
homines laborare:indigent requiete.Nõ eſt igitur ipſa requies finis.fit enim
gratia operationis. At uero uita felix in uirtute uidetur conſiſtere.hæc uero ui
54 ta cum ſtudio eſt & in ſerijs,ſed non in ioco conſiſtit. Atque ea quæ ſtudioſa
ſunt,ſeria ue:præſtabiliora ridiculis,& ijs quæ ioco fiũt.Et operationem ſem
55 per melioris & partis,& hominis ſtudioſam magis dicimus eſſe:melioris ue-
56 ro præſtabilior eſt,& ad felicitatem iam magis attinens.Frui pręterea quiuis,
& mancipium uoluptatibus corporis:non minus quàm optimus homo po-
teſt.at felicitatem nemo mancipio tribuet:niſi & uitam tribuerit ſtudioſam.
Felicitas enim nõ in talibus cõſiſtit modis uiuẽdi:ſed in operationibus quæ à
uirtute proficiſcuntur,ut prius etiam diximus.

COMMEN.

46 DICTIS aũt ijs quæ ad ipſas virtutes ac amicitias.] Hic eſt ſecundus tractatus huius libri: in quo phs docet de felicitate q̃ humanarum rerum eſt vltimus finis,& hoc congrue,quia finis eſt id quod primum in intentione proponitur,& ſecundum hoc videtur cauſa eſſe,& eſt omniũ eorũ quæ inueniuntur propter ipſum conſequendum:idem etiam eſt vltimum cum iam per inuenta cauſetur,& ſm hoc uidetur habere rationem effectus, vnde uirtutes & operationes præcedentes ſtudioſæ cauſa effectiua ſunt felicitatis:felicitas aũt eſt cauſa finalis earum,ueluti motio eſt cauſa effectiua ſanitatis,& ſanitas cauſa motus cauſa inq̃ finalis,cauſæ.n.ſibi ſunt inuicem cauſæ in diuerſo genere ut inquiunt,ſed finalis principaliſſima dicitur omnium aliarũ,& cauſa cauſarum ut oſtendit philoſophus in libro phyſicorum.felicitas ergo cũ ſit cauſa finalis reſpectu uirtutum , & operationũ ſtudioſarum præcedentium ipſas uirtutes iure erit principalior cauſa quam illa quæ ordinantur ad ipſam,cũ igitur felicitas ſit primũ in intentiõe,ideo prima à pħo propoſita eſt,deinde declarata ſunt media q̃ ad ipſam pertinebant,& tria principaliter quæ fuerunt cognitu neceſſaria.i.uirtutes , tum amicitiæ,tum uoluptates,quorũ omniũ exactiſſimam doctrinã tradidit nobis phs ut per ea quæ ad felicitatem ducunt,& reſolutionem ſuæ diffinitionis paulatim innoteſcere nobis ipſa felicitas,meri

to igitur ea in primo libro propoſita ſicut eſt primum in intentione, deinde ijs omnibus pertracta-
tis quæ ſunt media quæ ad illã ducunt, & in media doctrina collocatis, nunc tandẽ eam exequitur
vltimo loco, quia eſt vltimũ in executione, quare vt eſt primũ in intentiõe primo quoq; proponitur
nobis, vt eſt vltimũ in executione, vltimo etiam loco pħs eam exequitur declarando ipſam ſm ſpẽs
ſuas, & preſerim ſpeculatiuam, de qua antea pħs parum tetigerat, ſed in hunc locũ potius diſtule-
rat, itaq; ipſam felicitatẽ diuidit in actiuã, & ſpeculatiuã, & comparat eas inter ſe oſtendens alteram
eſſe altera præſtantiorẽ, ſed quia vtriq; felicitati voluptates annectuntur, & à quibuſdã credebantur
eſſe vltimi fines, ideo præmiſit doctrinã de voluptate multa tradendo nobis cognitu neceſſaria vt vi-
dimus. diuiditur aũt hic tractatus in quatuor capitula, in primo tractat de felicitate in cõi & in gene
re. in ſecundo de felicitate ſpeculatiua, in tertio de felicitate actiua, & cõparat ambas inter ſe. in quar
to de ferendis legibus, vt oſtendat oportere nos hæc non ſolum cognoſcere, ſed etiã deducere in actũ
& illud vltimũ capitulũ videtur eſſe quaſi quidã nexus libri ciuiliũ. primum capitulum diuiditur in
quatuor partes, quæ ſuis locis patebunt. in prima itaq; pħs proponendo ſuã intentionẽ dicit quòd
pertractatis ijs, quæ pertinent ad virtutes, & amicitias, & voluptates, relinquitur vt ſumatim de feli
citate loquamur, quæ cũ ſit finis primo propoſitus, & multa ſint tractata à nobis: q̃ ad eam inuenien
dam, & conſequendã pertinent, conſentaneũ eſt rationi nunc quoq; vltimo loco de ea concludamus
ſummatim q̃ ſunt cognitu neceſſaria, breuiter repetendo quædã antea dicta vt facilior, & euidentior
fiat explicatio eius. DIXIMVS itaq; felicitatẽ. ℞ Hæc eſt ſecunda pars huius capituli in qua pħs 47
repetendo iam antea dicta in primo libro oſtendit, & probat duabus rationibus felicitatem non eſſe
habitũ. prima rõ. ſi felicitas eſſet habitus tunc felicitas. ineſſe poſſet dormienti per totã vitam vel agẽ
ti vitam inſtar plantę, conſequens eſt abſurdum ergo & antecedens, nam conſiſteret in homine viuen
ti infima potentia q̃ eſt in nobis, & inſtar plantarũ, non quòd plante dormiãt. nulli. n. competit ſom-
nus niſi ſit ſenſitiuũ, ſed quia in nobis dormientibus vegetatiua potentia præcipue operatur. ſecun-
da rõ. Itẽ ſi felicitas eſſet habitus tũc eſſe poſſet in homine maximis in erumnis, & calamitatibus con
ſtituto, conſequens eſt abſurdũ ſententia huius pħi, ergo & antecedens. nã impeditus, & onuſtus cala
mitatibus non videtur poſſe cõmode operari. notandũ quòd anima triplex dicitur, aut vegetatiua q̃
eſt in plantis, aut ſenſitiua quæ eſt in brutis, aut intellectiua quæ eſt in hominibus, & obmitto nunc
ſm locum motiuam, anima aũt hominis habet potentiã vegetandi & ſentiendi, q̃ potentiæ ſunt in
illo. Itẽ vlterius habet potentiã rationalẽ. nã vbicũq; eſt perfectior ibi ſunt etiã imperfectiores poten
tiæ: non econtra veluti de triangulo, & quadrangulo dicit pħs in libro de anima, homo igitur cum
habeat principium vegetandi, & ſentiendi, & intelligendi: prima & ſecunda potentia nunc operatur
nunc non operatur, vegetatiua ſemper operatur & aſſidue, ceſſante. n. illa ſequitur mors vt ait pħs,
verum ab homine dormiente poſt habentur fere operationes ſm illas vires vtraſq;. i. intellectiuam &
ſenſitiuam. dicitur. n. ſomnus ligatio ſenſuum, quare ſenſitiuæ vel intellectiuæ operationes, aut non
ſunt in dormiẽte, aut ſunt imperfecto, & confuſo quodã modo vt in ſomnijs, & hm̃oi ſicut dixit pħs
felicẽ à miſero non differre in ſomno, niſi quod bonis meliora ſomnia fiunt q̃ prauis, verum ipſa ve-
getatiua, & nutritiua vis operatur indormiente, & tali vita, & operatione tunc dicitur viuere, & ideo
dixit pħs viuenti plantarum vita, & in primo quoq;, huius igitur virtus cõis quædam, & non huma
na videtur. nã hæc animę potentia in ſomnis videtur maxime operari, quare dormiens tunc dormit
vt animal, & viuit vt planta, quia tali operatione maxime operatur: alijs vero aut non operatur, aut
imperfecte, & in confuſo vt diximus. notandũ quòd in maximis calamitatibus cõſtitutus non dici-
tur felix ſententia huius pħi, quia indigere videtur inſtrumentis ad operandum quibus caret ſi ſit in
magnis erumnis. præterea impeditur calamitatibus ne poſſit cõmode operari, ſed preſertim hoc eſſe
videtur in uita ciuili vbi felix operatur ad aliũ, ſed in felicitate cõtemplatiua, aut ea actiua qua quis
eſt felix ad ſeipſum bona interna ſatiſfacere videntur, quia tales paucis indigẽt externorum bonorũ.
QVOD ſi iſta non placent: ſed ad operationẽ. ℞ Hæc eſt tertia pars huius capituli in qua pħs vide- 48
tur afferre duas concluſiones, prima quòd felicitas eſt operatio: probatur, felicitas aut eſt habitus aut
operatio. non eſt habitus vt probatum fuit, ergo relinquitur vt ſit operatio. ſecunda, cum felicitas ſit
operatio, aut neceſſaria q̃ expetitur propter aliud, aut per ſe expetibilis, ſed non eſt ob aliud cũ ſit vlti-
mus finis in rebus agendis: ergo felicitas eſt operatio per ſe expetibilis. TALES vero videntur eſſe 49
actus ij. ℞ Hæc eſt quarta pars huius capituli: in qua pħs oſtendit quòd felicitas eſt operatio per ſe
expetibilis à virtute proficiſcens, & procedit artificioſe, hoc pacto, felicitas cum ſit operatio, & opera-
tio per ſe expetibilis vt probatum eſt tunc, aut eſt operatio per ſe expetibilis proficiſcẽs à virtute, aut
ludo vel ioco, ſed non eſt operatio ſm ludum vel iocum, ergo ſm virtutem. & primo declarat pħs cõ-
iunctum valere ex ſufficienti diuiſione. nam cũ felicitas ſit operatio per ſe expetibilis, aut erit à virtu-
te aut ioco. nã homines expetunt per ſe operationẽ ſtudioſam, & hoc videtur eſſe manifeſtũ & notũ.
præterea operatio q̃ conſiſtit in ludo vel ioco vulgi opinione non videtur expeti ob aliquid aliud, &
oſtendere

oſtendere videtur hoc ex quodam ſigno, quia homines ſubeunt incōmoda, & detrimenta, & in cor/
pore, & in patrimonio vt vacent exercitationi ludi & ioci, inſuper tyranni exiſtimantur eſſe beati, qa
poſſunt vacare hmōi ludis, & iocis, & periti in iſtis rebus apud illos habentur in pretio, quare opera/
tio per ſe expetibilis, aut eſt ſtudioſa ſapientū ſententia, aut exercitatio ludorū opinione vulgi, ergo
aut illa aut hæc, & ſic ex ſufficienti diuiſione probatur illa conſequentia, & poſt habeātur hic expoſi
tores nonnulli, qui alio ordine introducunt hunc textū. A V T nullū fortaſſe ſignū huiuſce. ℈Pro/
50 bat & declarat nunc aſſumptionem illius argumentationis, nā dicebatur quòd operatio per ſe experi
bilis, aut à virtute, aut ludo, & ioco erit felicitas, & aſſumptio erat quòd non eſt operatio à ludo ex
quo relinquitur quòd ſit operatio à virtute, ꝙ aūt non ſit operatio ſ̄m ludum vel iocum quod erat
aſſumptio probat pħs, & affert primo duas concluſiones, prima: quòd licet principes qui, exiſtiman/
tur eſſe beati à vulgo dent operam hmōi ludis, & iocis & viuendi modis, tamen hoc non eſt ſignum
quòd felicitas ſit in hmōi rebus & ludis. nā homines in quibus non eſt virtus moris, nec intellectiuę
& mentis virtutes, non ſunt ſignū quòd felicitas ſit in ludo, ſed principes vtplurimum, & ij qui ſunt
in poteſtatibus conſtituti plerūq; ſunt tales vt neq; moris virtutes habeāt nec mentis, ergo principes
& ij qui ſunt in poteſtatibus conſtituti non ſunt ſignū vt felicitas conſiſtat in ludis, & hmōi delecta/
tionibus quibus illi vtplurimū vacant. ſecunda concluſio, hi homines qui nunq̄ guſtarunt purā vo/
luptatē, & libero homine dignā non ſunt ſignū vt voluptas ludi ac ioci ſit per ſe expetibilis, ſed prin/
cipes, & ij qui ſunt in poteſtatibus conſtituti vtplurimū ſunt hmōi, ergo non ſunt ſignū quòd volu/
ptas proueniens ex ludis, & corporis oblectamentis, ſit per ſe expetibilis. patet ratio, quia voluptatū
alię purę & ſincerę, aliæ mixtę, & impuræ, principes vero plerunq;, & ipſi tyranni cum non habēt ve
ras voluptates cōfugiunt ad impuras, & corporeas, & ſępe inſtar Sardanapali vitā agunt, hæc enim
amicos vt in octauo inquit pħs quærere videntur cū virtute iocundos, nec vtiles ad honeſta, qui igi
tur fieri poteſt vt ij ex ſua voluptate non pura ſint ſignum verę voluptatis? Nā & pueri ſuā habēt vo/
luptatem quæ optima eis videtur, & tamen non eſt ſequenda, ſed leuis cum ſit, & puerilis poſthabē/
da, ſic etiā voluptas, & vita eorū qui ſunt in poteſtatibus conſtituti, ſi ſit dedita corporeis voluptati/
bus, & hmōi ludis, tamen non ſequitur propter hoc vt felicitas, & voluptas per ſe expetenda cōſiſtat
in ludis, & hmōi talibus, voluptates.n. & res pretioſę alię alijs videntur vt ſępius diximus, ſed regu/
la vera non eſt à pueris, nec à prauis, ſed à viro ſtudioſo ſumenda vt oſtendet nunc inferius. V T igi
51 tur ſępe dictum eſt. ℈Oſtendit idem pħs. ſ. felicitatem non conſiſtere in ludo, & ioco vt ſupra etiam
declarauit, ſed ibi refellendo opinionem, & iudicium ac ſignum illud imperitę multitudinis, hic id
ipſum probat ſex rationibus, quarū prima eſt talis, in illa operatione, quæ non videtur optima nec
per ſe expetibilis viro ſtudioſo non conſiſtit felicitas, ſed operatio proueniens ex ludo, & ioco eſt hu
iuſmodi ergo in tali operatione, non conſiſtit felicitas. dictum eſt enim ſæpius virum ſtudioſum atq;
ipſam omnino virtutem eſſe regulā, & menſuram agibilium, & quę ei probantur eſſe probanda, quę
ab eo reijciuntur eſſe repellenda, ſed operatio ludi, & ioci non probatur, quia ei non proficiſcitur à
ſuo habitu, ſed ſtudioſa tantum atq; honeſta, I T E M enim abſurdū. ℈Secūda ratio. ſi felicitas con
52 ſiſteret in ludis & iocis, omnia ageremus ob talia, conſequens abſurdū ergo & antecedens, eſſet enim
nimium abſurdum laborare, vigilare & omne ſuum ſtudium conferre in rem tam puerilem tan q̄ ab/
iectam. I O C A R I tamen vt ſtudens. ℈Tertia ratio. iocus & ludus ſit alterius gratia, ſed felicitas
53 non ſit alterius gratia ergo felicitas non conſiſtit in ludo. hanc rationem probat philoſophus aucto/
ritate Anacharſidis ſcythę, qui dicere ſolebat honeſte iocari experi debere vt poſtea ſtudeas, & opere/
ris. ceſſatio enim videtur eſſe propter operationē, & ita eſſe debet quaſi ceſſare, & recreari debemus vt
melius deinde operemur, ipſumq; genus iocandi vt ait Cicero non profuſum nec immodeſtū, ſed in/
genuum, & facetū eſſe debet. Anacarſis fuit philoſophus ſcytha, & athenis floruit tempeſtate credo
Solonis cuius nomē celebrat à multis, huius & Cicero in tuſculanis meminit, An ſcythes Anachar
ſis potuit pro nihilo pecuniā ducere, noſtrates philoſophi facere non poterūt? epiſtola quoq; eius fer
tur ijs verbis Anacarſis Hannoni ſalutē. mihi amictui eſt ſcythicum tegmen, calciamentum ſolorū
callū, cubile terra, pulpamentū fames, lacte, caſeo, carne veſcor, quare vt ad quietū me licet venias,
munera aūt iſta quibus es delectatus ciuibus tuis dona & cætera. A T vero vita ſelix. ℈Quarta ra
54 tio. Iocus & ludus eſt longe inferior rebus ſerijs, ſed felicitas non eſt inferior illis ergo felicitas nō con/
ſiſtit in ioco atq; ludo, patet ratio, quia felicitas eſt præſtabiliſſima rerū agendarū quæ ſerio fiant, &
ſeria ſunt præſtabiliora ipſis ridiculis & iocis. neq;.n. vt Cicero inquit ita generati à natura ſumus vt
ad ludū iocūq; facti eſſe videamur, ſed ad ſeueritatē potius, & ad quædā ſtudia grauiora atq; maiora.
E T operationē melioris. ℈Quinta ratio. felicitas eſt operatio optimi hominis & partis. i. potentiæ
55 animæ melioris, ſed ludus & iocus non eſt huiuſmodi vt manifeſte patet ergo in ludo, & ioco nō con
ſiſtit felicitas, partem autem, ideſt potentiam animæ meliorem appellat ipſam rationalē, in qua con
56 ſiſtit felicitas. F R V I præterea quiuis. ℈Sexta ratio, in eo, quo frui indifferenter quiuis pro arbitrio

þoteſt tam nõ ſtudioſus q̃ ſtudioſus,& non minus mancipiũ q̃ vir bonus,in eo inquã tali non cõſiſtit felicitas,ſed ludus & iocus,& omnino corporea ipſa voluptas eſt hmõi vt quiuis facile,& ipſum quoq; mancipiũ frui poſſit,ergo in his talibus non conſiſtit felicitas,& notandus eſt diligenter ordo pħi quo vſus eſt in hoc toto ꝓceſſu.prio.n.oſtẽdit felicitatẽ nõ eſſe habitũ,deinde quod eſt operatio. tertio quod eſt operatio per ſe expetibilis.quarto quod eſt opatio per ſe expetibilis ſtudioſa,& ſm virtutẽ,& hoc quarto loco poſitũ declarauit hoc mõ,cũ felicitas ſit operatio per ſe expetibilis, aut eſt à ludo vt imperitę videtur multitudini,aut à virtute vt prudẽtibus,& ſtudioſis videtur,ſed nõ eſt à ludo ergo relinquitur vt ſit à virtute,quòd aũt non eſſet à ludo vel ioco ꝓbauit ſex rõnibus vt vidimus ex quibus patet felicitatẽ eſſe operationẽ per ſe expetibilem ſm virtutem vt dictum eſt.

De felicitate contemplatiua. Cap. VII.

QVòd ſi felicitas operatio eſt per uirtutẽ:conſentaneum eſt rationi, 57
per eã eſſe quæ eſt præſtabiliſſima.hæc aũt eius fuerit,quod eſt optimũ.Siue igitur mẽs ſit hoc ſiue aliquid aliud,quod quidẽ natura dominari uidetur,ac imperare,& animaduerſionẽ habere de honeſtis,diuinisq; rebus,aut quia diuinũ & ipſum eſt,aut ꝗ eorum quę ſunt in nobis eſt diuiniſſimũ:huius operatio per uirtutem propriã, ipſa felicitas fuerit, beatitudoq; perfecta.Dictũ eſt autem ipſam eſſe contemplatiuam.Atque cõ- 58
ſentaneum hoc & antea dictis,& ueritati uidebitur eſſe.hęc.n.operatio pręſtabiliſſima eſt:quippe cum & mens ſit eorum quæ in nobis inſunt,pręſtabiliſſimum,& ea circa quæ mens uerſatur cognoſcibiliũ ꝑſtabiliſſima ſint,Eſt præterea continua maxime.Nã contẽplari magis continue:q̃ agere quoduis poſ- 59
ſumus.Arbitramur præterea felicitati uoluptatem admixtam eſſe oportere:
iucundiſſima aũt operationum uirtutum,eſt ea haud dubie quæ per ſapientiã 60
prodit.Itaq; philoſophia mirabiles tum puritate,tũ firmitate:uoluptates habere uidetur.atq; conſentaneũ eſt rationi:ſcientibus q̃ quærentibus,oblectamentum ipſum iucundius eſſe.Ipſa quoque ſufficientia,maxime fuerit in con
templatiua.Nam & ſapiens,& iuſtus,& cæteri:rebus ijs indigent quæ neceſ- 61
ſariæ ſunt ad uitam.ſed ſi ſatis his talia adſunt: iuſtus quidẽ eorum indiget ad quos & cum quibus egerit iuſte.& temperans item,ac fortis,& ſinguli cęterorum.at ſapiens ſi ſolus etiam ſit,contemplari poteſt, & quo ſapientior eſt, eo magis poteſt:melius autem fortaſſe ſi habeat adiutores.attamen ſufficientiſſimus eſt ipſe.Præterea propter ſeipſam amari ſola uidetur.Nihil.n.ab ipſa fit
præter hoc contemplatum inquam eſſe.at cũ agimus,pręter ipſam actionem: 62
aut plus aliquid aut minus aſſequimur.Videtur etiã in otio felicitas ipſa con-
ſiſtere.Negocia nanq; ſuſcipimus,ut otium habeamus,& bellum gerimus: ut 63
in pace degamus.Operationes igitur actiuarum uirtutum,ciuilibus aut belli-
cis in rebus uerſantur.actiones autem quæ in his uerſantur negocioſæ eſſe ui- 64
dentur,atque bellicæ quidem & omnino.nemo nãque bellum expetit gerere, gerendi gratia belli:neque bellum ob bellum parat.uidebitur.n.crudelis quidam atque ſanguinolentus penitus eſſe:ſi faciet amicos hoſtes ut pugnæ, cædesq; fiãt.At & ipſius ciuilis,negocioſa eſt & præter ipſam adminiſtrationẽ, poteſtates comparantis atque honores,aut felicitatem ſibi ipſi & ciuibus.quę quidem diuerſa eſt à ciuili & quã quærimus ut diuerſam.Si igitur ciuiles quidẽ & bellicæ actiones,cæteris actibus qui à uirtutibus proficiſcũtur pulchritu

dine,

dine,magnitudineq́ præcellunt: hæ uero negotioſæ ſunt, atque aliquem fi-
65 nem affectant,& non propter ſeipſas ſunt expetibiles. mentis autem opera-
tio & ſtudio antecellere uidetur,cum contemplatiua ſit:& pręter ſeipſam nul
lum affectare penitus finem,habereq́ uoluptatem propriam quæ quidē ope-
rationem ipſam exauget.ſufficientia inſuper, otium, defatigationis uacuitas
& humana & quæcunque alia uiro tribuuntur beato, per hanc operationem
illi ineſſe uidentur:perfecta felicitas hominis fuerit hęc profecto,ſumpta lon
gitudine uitæ perfecta. Nihil enim felicitatis eſt imperfectum. Talis autem
66 uita ſuperat hominis naturam.Nō enim hoc ipſo quo homo eſt ita uiuet:ſed
quo eſt quid in ipſo diuinum. Quantum igitur hoc ab ipſo compoſito dif-
fert:tantū & huius operatio diſtat ab ea quę à uirtute alia proficiſcitur.Quod
ſi mens,diuinum ad ipſum hominem eſt:& uita quæ ab hac manat,diuina eſt
67 reſpectu ipſius uitæ humanæ. Oportet autem non quemadmodum monent
quidam humana nos ſapere cum ſimus homines,aut mortalia cum ſimus mor
tales:ſed quo ad fieri poteſt immortales noſipſos facere. cunctaq́ efficere, ut
ea uita uiuamus quæ ab eo manat, quod eſt eorum quæ in nobis inſunt præ-
ſtabiliſſimum.Nam tametſi parum eſt mole:ui tamen & pretio multum om-
nibus antecellit.Videbitur autem & unuſquiſq́ hoc eſſe: ſiquidem præcipuū
eſt & melius. Abſurdum igitur eſſet: ſi non ſuam ſed alicuius alterius expete-
ret uitam.Id inſuper quod dictum eſt antea:nūc etiā accōmodabitur.Quod
eſt enim natura unicuiq́ proprium:id optimum unicuiq́ & iucundiſſimum
eſt.Et homini igitur ea uita quæ ab ipſa proficiſcitur mēte.ſiquidem maxime
hoc eſt homo,hæc ergo eſt & feliciſſima uita.

COMMEN.

57 QVOD ſi felicitas operatio eſt profluens.ꝫHoc eſt ſecundum capitulum huius tractatus, in quo poſteaq̄ declarauit in communi felicitatē eſſe operationem per ſe expetibilem ſecundū virtutē,nunc conſiderat de felicitate ſpeculatiua quæ ſumma eſt inter humana bona huius philoſophi ſententia:cuius diffinitio completa eſſe videbitur,ſi ei addatur a particula vt ſit operatio ſecundum virtutē optimam quæ ſit optimi,& præſtabiliſſimi omnium quæ ſunt in homine.diuiditur autē hoc capitulū in quatuor partes quæ declarabuntur,dicit aūt in prima quaſi narrando,quia non videtur indigere probatione dicit inquā,quòd ſi felicitas eſt operatio ſecundum virtutē,conſentaneum eſt vt ſit per virtutē optimam,ſed talis virtus erit optimę,& præſtabiliſſimę potētię,& eius operatio quoq;.nā pręſtantiſſimę potētię pręſtantiſſimus tribuēdus eſt habitus,& operatio,ſiue igitur ea pars.i.potētia ſit mens,& intellectus,ſiue aliquid aliud quod eſt in nobis principaliſſimū ac ſimile rebus diuinis,quod ſm ordinē naturę dominatur potētijs noſtris irrationalibus,vt in libro Politicorum oſtēdit phs:huius optimi ſm virtutē propriam operatio erit ipſa felicitas humana,& hāc oſtēdet poſtea eſſe operationē ſpeculatiuam,& contemplatiuam ſm ſapientiam quæ tribuitur mēti ſpeculatiuę vt in ſexto declarauit.notandum quòd potētia rationalis,& omnino ipſe intellectus videtur habere tres conditiones nobilitatis inter alias:vna quia ſecundum naturam imperat potētijs inferioribus,& ignobilioribus vt iraſcibili concupiſcibili,& huiuſmodi.ſecunda conditio eſt in percipiēdo:percipiunt etiam aliæ potētiæ animæ vt ſenſitiuę,non tamē vt ipſa mens quæ percipit vniuerſalia,ſpēs intelligibiles ſeparatas ab omnibus conditionibus materiæ. Item verſatur circa obiecta nobiliſſima omnium ad ea percipienda quo ad fieri poteſt.tertia conditio eſt quia ſentētia huius philoſophi vt quidam aiunt,cum mens non ſit extēſa extenſione ſubiecti,& eius operatio non ſit in inſtrumēto corporeo propter conuenientiam quam videtur habere cum ijs quæ ſunt ſubſtantiarum ſeparatarū:dicitur diuiniſſimum à philoſopho inter omnia quæ ſunt in nobis,ſed vtrum voluntas an intellectus ſit principaliſſima potētiarū q̄ ſunt in nobis omittatur in pręſentiarū.noſtra aūt fides vult quod anima noſtra ſit indiuiſibilis,& non extēdatur extenſione ſubiecti,ſed tota ſit in toto & to-

ta in qualibet parte,& quòd habeat plures potentias,ſed præſtantiſſima earum proculdubio eſt ra-
tionalis,ſed vtrum ſit voluntas an intellectus,quia apud noſtros magna diſputatio fit,omittatur vt
diximus nunc,& ad theologos referatur. CONSENTANEVM autem id ipſum.}Hæc eſt ſecũ 58
da pars huius capituli,in qua philoſophus probat quòd ſumma, & perfectiſſima felicitas humana
eſt optima operatio mentis.i.ipſa contemplatio.dictum eſt enim vt ipſe inquit,hanc eſſe contẽpla-
tiuam,quam concluſionem oſtendit ſex rationibus.prima rõ.perfectiſſima operatio hominis eſt vlti
ma & ſuprema felicitas eius,ſed contemplatio eſt perfectiſſima operatio hominis,ergo cõtemplatio
eſt vltima,& ſuprema felicitas eius.declaratur ratio iſta à philoſopho tum ex parte potentiæ.i.ipſius
mentis,tum ex parte obiecti , quia perfectiſſimæ potentiæ noſtræ perfectiſſima eſt operatio,& circa
perfectiſſimum obiectum operatio ſumma & perfectiſſima eſt : ſed contemplatio eſt operatio talis,
nam mens verſatur circa vniuerſale,& circa ſubſtãtias ſeparatas,quare cum mens ſit nobiliſſima po
tentia,& illa ſint nobiliſſima obiecta,merito operatio talis videtur eſſe nobiliſſima,& perfectiſſima &
hæc ratio videtur eſſe admodum valida. ET inſuper continua maxime.}Secunda ratio,operatio 59
hominis,maxime continua eſt perfectiſſima felicitas humana & vltima,ſed contemplatio eſt huiuſ-
modi,ergo contemplatio eſt perfectiſſima,& vltima felicitas humana.nam bonum quod magis eſt
continuum magis eſt bonum,& magis expetibile,ſed contemplari vt dicit philoſophus ,magis con
tinue poſſumus quàm aliud agere,his rationibus oſtenditur felicitatem contemplatiuam eſſe nobi-
liorem longe ipſa actiua.Notandum quòd propter defatigationem,quæ fit in nobis,interrumpun-
tur operationes vt non videantur eſſe cõtinuæ,quapropter illæ videntur nobiliores quæ magis ſunt
continuę,defatigatio autem fit maior circa eas operationes, quæ magis indigent inſtrumentis cor-
poreis vt ſunt ſenſitiuę,& quanto magis ſunt materiales,tanto magis defatigatur homo.ſpiritus.n.
eſt in inſtrumentis,& determinatę quantitatis adeo,vt cum vehementer extenuatur nõ poteſt homo
vlterius defatigari,ſed oportet vt denuo generetur.Ex his patet quòd contemplatio eſt magis conti-
nua , quia fit per mentem quæ non ponitur nec extenditur in inſtrumento corporeo vt ait philoſo-
phus,ideo magis continue contemplari poſſumus , non tamen ſine intermiſſione , quia etiam ipſa
mens indiget iis.quæ ſunt in inſtrumento corporeo,& vtitur illis vt phantaſmatibus,quare eſt ma-
xime continua contemplatio reſpectu aliarum operationum humanarum,actiua operatio etiã ipſa
poteſt eſſe continua,non tamen vt contemplatio , quia magis vtitur viribus inſtrumentalibus ipſa
prudentia,& intellectus actiuus quàm ſpeculatiuus.Item indigere videtur pluribus mediis ad ope-
randũ,quare contẽplatio & ſpeculatio omnium operationũ humanarum videtur eſſe maxime conti
nua.i.magis cõtinuari poſſe q̃ alię. PRÆTEREA oportere putamus.}Tertia rõ.operatio quæ 60
inter ſtudioſas eſt maxime iocunda eſt perfectiſſima,& ſuprema felicitas,ſed ſpeculatio ſecundum ſa
pientiam eſt huiuſmodi,ergo eſt ſuprema felicitas,declaratur à philoſopho ratio iſta cũ ſit iocundi-
tas coniuncta cum felicitate,& operatione ſtudioſa,proculdubio maxima erit cũ ipſa contemplatio-
ne ſm ſapientiam,tum ex parte puritatis, tum ex parte certitudinis,nam illa operatio eſt maxime io-
cunda quæ eſt maxime pura,& ſeparata à conditionibus materiæ,ſed contemplatio ſecundũ ſapien
tiam eſt huiuſmodi ergo habet maxime,& vehementer ſinceram voluptatem ex ſua cauſa producti-
ua quæ eſt vehementer pura,& aliena à conditionibus materiæ.Item operatio quæ magis conſiſtit
in certitudine eſt vehementer iocunda,ſed operatio ſm ſapientiam eſt huiuſmodi ergo erit iocundiſ
ſima.quòd aũt ſit certior contemplatio patet,quia eſt de iis quę ſunt neceſſaria,& non poſſunt aliter
ſe habere,aliam quoq; rationem vel conditionẽ videtur afferre phs,per quam videtur anteferre con-
templationem actiuę operationi.nam operatio eorũ videtur eſſe certior,& iocundior qui ſciunt,quã
eorum qui quærunt,ſed contemplantes ſecundũ ſapientiam ſciunt,actiui aũt videntur quærere per
prudentiã,ergo certitudo,& per conſequens voluptas erit maior in contemplatione quàm in actio-
ne aliqua ſtudioſa,ideſt aliqua operatione actiua , patet ratio quia is qui contemplatur ſecundũ ha-
bitum ſapientiæ quam habet operatur vt ſciens,& non quærit vlterius,actiuus aũt per prudentiam
quęrit quotidieq; conſultat de rebus agendis.conſultat.n.vtrum ſit pax & ſocietas ſit facienda, vtrũ
ſint mittendi legati,& de aliis huiuſmodi.omnis aũt conſultantio perquiſitio eſt,conſultant igitur,
ergo quærunt ea quæ ad optimũ finẽ perducant:quod videtur eſſe prudentis,ex quo patet quod ipſa
contemplatio per ſapientiam ob certitudinem,& puritatem ſuam perfectiſſima,& iocundiſſima eſt
operatio,& per conſequens ſuprema felicitas,& poſt habẽdi ſunt hic iudicio meo expoſitores qui di-
cunt phm comparare operationes contemplatiuas inter ſe.i.contemplationem quæ eſt poſt habitũ
ſapientiæ cum iis quæ præcedunt habitum anteq̃ acquiratur,quæ ſententia,& ſi poſſit eſſe vera ta-
men expoſitio quam attulimus magis eſt accommodata vt mihi videtur ad mentem philoſophi,q̃a
comparat potius operationes actiuas per prudentiã cum ſpeculatione per ſapiẽtiã quã ſpeculatiões
vel contemplationes inter ſe. IPSA quoque ſufficientia maxime.}Quarta eſt ratio.ea operatio
quę eſt ſufficientiſſima,& circa quam maxime eſt ſufficientia eſt ſuprema felicitas humana,ſed con-
templatiua 61

templatiua eſt huiuſmodi,ergo contemplatiua operatio eſt ſuprema felicitas humana,dictũ eſt.n.&
in primo:id ſufficiens eſſe quod ſufficientem præſtat,& expetibilem vitã atque huiuſmodi eſſe felici/
tatem,ſed cum circa contemplatiuam ſi comparetur cum actiua maxima ſit ſufficientia , hoc arguit
eam eſſe maximam,& ſupremam felicitatem in rebus hum anis.nam operationes actiuę pluribus in
digere vidẽtur,veluti iuſtus indiget hominibus ad quos,& alijs quibus operetur,ſimiliter & tempe/
rans,& liberalis,& cæteri tales pluribus medijs indigent,ſapiens vero contemplari poteſt ſolus.nam
ſi ponantur pares in hoc quo'd ęque indigeant neceſſarijs ad vitam,tamen in producendis operatio/
nibus actiui pluribus indigent,quàm contemplatiui :ſapiens enim ſolus contemplari poteſt quãuis
62 melius ſi ſint duo vt addatur amicus,tamen ipſe locus eſt ſufficientiſſimus. IPSA præterea pro/
pter ſeipſam amari. }Quinta eſt ratio.ea operatio quę eſt propter ſe maxime expetibilis eſt ſuprema
felicitas humana,ſed contemplatiua eſt huiuſmodi,ergo contemplatiua eſt ſuprema felicitas huma
na,nam cum felicitas ſit vltimus finis non expeti debet alterius gratia , ſed propter ſe,& hoc præci/
pue competit contemplationi ſapientiæ,nam actiõe acquiri videtur aliquid præter ipſam,aut plus,
aut minus,veluti actione fortis acquiritur victoria,liberalis acquiritur gratia,temperati operatione
fit ſedatio perturbationum vel affectuum vel cupiditatum,& ſic de alijs ſimilibus,quare tales opera
tiones non videntur merę propter ſe,ſed quoquo modo etiá ob aliud quo'd per ipſas acquiritur , ſed
in contemplatione nihil aliud acquiri videtur præter contemplationẽ,& ſpeculationẽ veritatis.con
63 templamur enim vt contemplemur , & veritatem ſpeculemur vt patet. PRÆTER operationem
ipſam,aut plus aut minus. }Non eſt intelligendũ quo'd operatio actiua ſecundum virtutẽ ordine/
tur proprie ad illud plus vel minus,ſed ſi comparentur inter ſe,ná operatio ipſa eſſet per ſe expetenda
etiam ſine illis,verũ contemplatio maxime propter ſe,& gratia nullius expetenda videtur,actiuę ve/
ro,& ſi propter ſe expetantur tamen non vidẽtur mere eſſe tales,nec liberari ab hoc omnino,quin ali
quid aliud expetatur cum eis vt exemplis oſtendimus.contemplari vero hoc non videtur euenire niſi
per accidens inquantum ſapiens cõmunicat ſcientiam ſuam cum alijs dando doctrinam,quod po/
63 tius videtur pertinere ad exteriorem actionem. AT qui felicitas in otio videtur. }Sexta ratio.ope/
ratio quæ cõſiſtit maxime in otio,& quiete quadam videtur eſſe ſuprema felicitas,ſed contemplatio
ſecundum ſapientiam eſt huiuſmodi : ergo talis eſt ſuprema felicitas , patet ratio quia vltimus finis
videtur eſſe quies & otium.i.operatio quieſcens,actiuę vero operationes negocioſę vidẽtur eſſe quæ
maxime verſari videntur circa res bellicas aut ciuiles,ſed nemo expeteret bellicas actiones propter ſe/
ipſas,eſſet enim nimiũ crudelis & ſanguinolentus.Item ciuilis hominis actio negocioſa eſſe videtur,
& ordinari ad quietem vel ocium ciuitatis,& intendere honorem vel dignitatem,vel quia in his non
eſt vltimus finis vt oſtendimus in primo,videtur intendere potius felicitatem ſibi,& ciuibus nõ eam
politicá quá habet , ſed ſpeculatiuá ad quam ipſa actiua ordinari videntur tanq̃ ad ſupremum finẽ,
itaq; ſi conſideremus ſucceſſiue iſtas operationes reperiemus eas ordinari inter ſe hoc pacto vt vna ſit
ad aliam vſq; ad actiuam ſm virtutem,& ipſa poſtremo ad contemplatiuam,in qua quieſcere termi
nariq; videntur tanq̃ in ipſa perfectiſſima,& omnium antecedentium poſtremo poſtrema.cur enim
acquirimus virtutes?vt operemur per illas,quid deinde?vt quieſcentes in otio contemplemur,qua/
re quicquid homo agit ordinari videtur ad contemplatiuam operationẽ ordine naturali,& eſſentia/
li tanquam ad vltimũ finem,& ideo actiua operatio ordinatur ad eam , vnde in ſexto cum cõpararet
prudentiã cum ſapientia:illius inquit gratia non illi iubet vt patet . cũ igitur comparatur actiua ad
ſpeculatiuá actio videtur eſſe propter ſpeculationem tanq̃ ob vltimum,& poſtremum finẽ . cũ vero
ſumitur ſeorſum in genere ſuo tunc,& ipſa quoq; videtur eſſe vltimus finis reſpectu operationũ acti
uarum,& rerum agibilium videtur inquá operatio ſecundum prudentiam eſſe finis vltimus in tali
genere.verum poſteaq̃ peruenerimus ad eam,& proponatur nobis ſpeculatiua non quieſcimus , ſed
vlterius proficiſcimur ad ipſam ſpeculationem tanquá ad otium,& quietem animi noſtri,vnde ple/
riq; philoſophantiũ vt ait Cicero ſummũ bonum in rerum cognitione ponebãt euthymiam & aca/
miam.i.animi tranquillitatem quandam eſſe dicentes,ſed animaduertendum eſt diligenter quo'd ſu
pra philoſophus dixit quod ipſa requies non eſt finis.fit.n.gratia operationis.hic aũt dicit quo'd feli/
citas in otio videtur conſiſtere,ſed loquutus fuit ibi de quiete,ideſt relaxatiõe qua intermittitur ope/
ratio ante conſequutionem finis propter impotentiam continue operãdi,hic autem ſumit requiem
in ipſo fine quaſi tranquillam,& quietam operationem conſiſtentem,& non ordinatam ad vlteriorẽ
finem , & talis videtur eſſe contemplatio ſententia philoſophi: in qua contemplatione animus no
ſter non quærendo per eam vlterius aliud quieſcit quo ad fieri poteſt in uita humana.hoc autem ad/
do quia vt Auguſtinus inquit:feciſti nos ad te,& inquietum eſt cor noſtrum donec requieſcat in te.
64 SI IGITVR actuum omniũ. }Hęc eſt tertia pars huius capituli,in qua concludit quo'd operatio
contẽplatiua eſt perfecta felicitas hominis congregando breuiter rationes ſupra allatas , & incipien/
do ab vltima hoc pacto,ſi bellicę & ciuiles actiones ſunt negocioſę,& affectant aliquid aliud,& ordi

ſtantur ad otium & ſpeculatiuam, ipſa autē contemplatiua non expetitur propter aliquid aliud, ſed
propter ſeipſam, & eſt perfectiſſima operatio, & maxime continua, & habet voluptatem propriam et
augentem operationem, & habet ſufficientiam, & omnes deinde conditiones quarū ſupra meminit,
patet quòd humana felicitas perfecta nihil aliud eſt quàm contemplatiua operatio ſi ſumat menſu-
ram temporis, & longitudinem vitę perfectam, omnia.n. quæ tribuuntur felicitati perfectę debēt tri-
bui ſpeculatiuo, & cōtemplatiuo felici, ſed perfectū tempus videtur tribui ei, vnde in primo addidit
cum diffiniuit felicitatē, & in uita perfecta, ergo debita temporis, & perfecta menſura tribuenda eſt
felici contemplatiuo. debet.n. per longitudinē temporis accedere ad perfectionē ſuam ipſę homo de-
inde operari diutius ad hoc vt ſit perfecte felix, quia vna hyrundo non facit ver, nec vna operatio feli- 65
cem, quare requiritur diuturnitas temporis. ALIQVEM finem affectū.} Veluti felicitatem aliā 66
à ciuili.i. ſpeculatiuā. TALIS aū vita ſuperat naturā.} Hæc eſt quarta pars huius capituli, in qua
phs poſtea q̄ declarauit contemplationē ſummam, & perfectiſſimam eſſe hominis felicitatem, nunc
idem confirmando, & vlterius afferendo dicit quòd talis vita contemplatiua eſt potior quàm ea quę
eſt ſm hominem. eſt.n. pręſtabilior quam actiua, & cum ambę competant homini: cōpetunt per di-
uerſa principia quorum aliud eſt actiuum aliud contemplatiuū, oſtendit igitur phs quomodo con-
templatiua ſe habet ad hominē, & probat quòd ipſa eſt perfectiſſima felicitas hominis, & quoquo
modo ſuperans conditionem humanam hoc pacto, ea vita quæ eſt potior quàm ea quæ eſt ſm con-
ditionem humanā eſt perfectiſſima felicitas eius, ſed contemplatiua eſt hmōi ergo cōtemplatiua eſt
perfectiſſima felicitas hominis, & ſuperās quoquo modo conditionem humanam. addit.n. quod is
qui ſic viuit.ſ. vita contemplatiua non viuit ſm conditionem humanam, ſed ſecundū quod aliquid
diuinum in ipſo conſiſtit prout videlicet per intellectum habet ſimilitudinem cū ſubſtantijs ſepara-
tis, notandū quòd homini competunt plures vires, & operationes & vitę. anima.n. humana habet
potentiam vegetandi quæ non videtur competere homini vt homo eſt, ſed vt conuenit cum plantis
quæ plantę non habeāt præſtabiliorē vitam, quare viuens vita vegetatiua videtur viuere plantarū
vita, alia tribuitur homini.i. vita ſenſitiua quæ non videtur ei vt vltima ſua operatio competere, ſed
vt conuenit cum alijs animalibus, & tali vita viuere videtur vt animal quoddā, & vt brutum, eſt &
alia vita rationalis quę tribuitur ei, quia viuere dicitur non vt planta vel brutum, ſed excellētiore, &
præſtantiore vita, ea aūt eſt duplex, & alia viuere dicitur vt homo, alia vero ſupra conditionē huma-
nam, eſt.n. ratio in homine vt principium rerum agendarū, eſt etiam ratio principiū rerum ſpeculan-
darum.i. mens actiua, & ſpeculatiua, & altera agit humana agibilia, alia ſpeculatur ea q̄ ſunt, ſed cū
per rationē differat à belluis, conuenientius eſſe videtur vt differat per eam potentiā rationalem quæ
eſt propinquior ſenſui quam per eā quæ eſt diſtantior. differet igitur primo, & immediate ab illis per
actiuam potentiā rationalē, & ideo talis potentia, & operatio actiua competet homini ſm conditio-
nem humanā ſi immediate per iſtā differt à belluis, ex his colligitur quòd actiua felicitas competere
videtur homini viuenti conditione quadā humana, & ciuili non viuenti præſtātiore & potiore.i. in-
tellectiua quadā vita, quare alia erit ratio, & vita cōpetens ei vt viuit ſupra conditionē humanam,
& vita quadā ſimili vitę ſubſtantiarū ſeparatarum quibus non competunt vegetatiua, aut ſenſitiua,
aut actiua proprie, ideo non dicuntur competere eis proprie virtutes morales vt dicet poſtea phs niſi
tranſlatiuo quodā modo, ſed viuunt vita cōtēplatiua, & intellectiua, & talis proprie videtur eis com-
petere, homo aūt videtur eſſe mediū inter alia animalia, & eſſentias ſeparatas, & habere ſimilitudinē
cum vtriſq;, & diſſimilitudinē etiā ob varias potentias, & operationes, nam ſimilitudinem habere vi-
detur cum brutis ſenſitiua potentia & operatiōe, differre ab eiſdem per mentē, & vitā actiuam imme-
diate. nam & ſi differat etiam per contemplatiuā, tamen eſt tanta diſtantia quod non videtur imme-
diate differre, verum ex alia parte per mentē contemplatiuam, & vitam, talem dicitur habere ſimilitu-
dinem cum ſubſtantijs ſeparatis, & ideo dicit phs talem vitam potiorē eſſe quàm humanā. in carne
enim vt inquit Hieronymus ſi bene memini, præter carnē viuere cœleſte, & non humanum eſſe vide-
tur. differt aūt ab illis per inferiores potentias, ſed ſenſitiua & vegetatiua faciunt nimis magnā diſtan-
tiam, quare dicemus quòd homo immediate differt ab illis actiua vita vt ſit differentia congrua, &
ſic homo ſm talem vitam competentē humanę conditioni dicetur viuere vt actiuus vt ciuilis, & ſo-
cialis. ſed quoniā hominem inter eſſentias ſeparatas collocauimus, & ea quæ ſunt irrationabilia, &
penitus immerſa in materia propter varias potentias, & operationes animę dicere etiam poſſumus
quòd anima humana veluti quædā natura media inter ea q̄ ſunt ſeiuncta à materia, & ea quæ ſunt
immerſa in eadē poni poteſt, nam cū non fiat tranſitio ab extremo ad extremū ſine medio, ſi ſumere-
tur alia natura media perfectior quàm humana, ſtatim eſſet ſeparata à materia, ſin ignobilior deſcen-
deret ad irrationabilia, & immerſa in ipſa materia, quare conſentaneum videtur vt ſit media ipſa
anima humana inter hęc cum detur ordo in eſſentialiter ordinatis, hoc ſtante oriri uidetur pulcherri-
ma ratio ad probandam immortalitatem animorum hoc pacto, ſi anima humana media ſit quædā

natura

natura illa duo æquũ eſſe videtur,& congruum vt per eas conditiones quibus plurimũ diſtat ab im-
merſis in materia ſimilitudinem habeat cum ſeparatis,& per eas quibus diſtat à ſeparatis conueniat
cum immerſis.ſed ſeparatæ eſſentię duas habere conditiones dicuntur,quòd neq; producũtur ex ma
teria neq; illam informant ,inuerſa vero econtra talia habent duas alias ſuperioribus illis oppoſitas
quòd ducuntur ex materia,& illã informant.anima igitur humana cũ ſit media,& differat ab vtriſq;
& ſimilitudinẽ habeat cũ vtriſq; diuerſis rationibus,primo ſi conuenire debet cũ immerſis,aut cõue
niet inquantũ ducuntur ex materia,aut inquantum informant materiam,non primo modo,quia ſi
duceretur de materia informaret etiã eandem,& eſſet omnino idẽ cum illis , & non media vt ſuppo-
ſitum,& declaratum eſt;relinquitur ergo vt habeat ſimilitudinẽ cum illis inquantum informat ma-
teriam,& non ducitur ex materia,nam per hoc differt,ſin vero ſimilitudinẽ habere debeat cum ſepa-
ratis.tunc non habebit inquantũ ſeparatę ſubſtantiæ non informant materiã,quia illę nullo modo
informant materiam,anima aũt eſt forma in corpore,& tota in toto,& tota in qualibet parte,& per
hoc differet ab illis ſeparatis inquantũ informat materiã,quare relinquitur vt ſimilitudinem habeat
per aliam conditionẽ cum illis.i.inquantũ non producitur ex materia nec exit de potentia eiuſdem,
quo ſtãte ſequitur extemplo quòd anima humana ſit immortalis,quia id quod non egreditur de po
67 tentia materiæ,omniũ doctorum conſenſu eſt incorruptibile & immortale,ſed anima humana eſt ta
lis,ergo anima humana eſt immortalis. OPORTET aũt non quemadmodũ. ℈ Poſteaq̃ oſtendit
phs vitam contemplatiuam competere homini ſm quod ſuperat conditionẽ humanam,nũc affert
ſententiam nonnullorũ priſcorum qui dicebant homines cũ ſint mortales oportere ſapere mortalia
& non immortalia,quam ſententiam alij Solonis,alij Heſiodi,quidã Simonidis dicũt fuiſſe.eã car-
pit phs afferendo tres concluſiones q̃ patebunt,dicit igitur in primis poſt habere oportet eorum ſen
tentiam qui monent nos vt ſequamur mortalia,& humana,& eniti debemus viuere ea vita quæ eſt
ſimilis immortalibus,& eſſentijs ſeparatis,& ſm eam vitam quę eſt optima omniũ quæ ſunt in no-
bis.i.ipſa mens,& ratio & intellectus,qui & ſi ſit paruũ mole,quia eſt indiuiſibile,& ſimpliciſſimum
& per conſequens caret quantitate vel magnitudine molis,tamen vi multũ excellit,quia imperat or
dine naturæ cunctis potentijs inferioribus q̃ ſunt in nobis,& præſtabilitate quoq; excedit cũ ſit ſim-
plex,& immaterialis.quare quiſq; dicit phs videtur eſſe hoc.i.mens & ratio quia eſt principaliſſimũ
in homine,& ideo affert primã concluſionem talem,id quoquo modo videtur eſſe vnuſquiſq; quod
eſt in eo præſtabiliſſimũ,ſed mens eſt præſtabiliſſimum in homine,ergo vnuſquiſq; videtur quoquo
modo eſſe mens,declaratur ſententia phi ex ijs etiã quæ dixit in nono,videbitur inquit id eſſe quiſq;
quod intelligit,aut maxime quaſi vnuſquiſq; videtur eſſe id quod eſt principalius in eo quod omnia
alia ſunt quaſi inſtrumenta illius,quare ſi ab aliquo ſui denominari debet id à principaliſſimo debet
fieri,ſicut dicitur id factum eſſe à ciuitate cum ſit à magiſtratu vel à gubernatoribus reipublicę tanq̃
à principaliſſimo vt antea phs tetigit.ſic igitur cum homo viuit ſm intellectum,viuit ſm vitã maxi
me propriã ſibi,& gratificatur ei vt dixit in nono quod eſt ſuijpſius ſumme præcipuũ:itaq; abſurdũ
videretur ſiquis omiſſa tali vita præcipua,& potiore,& ſibi propria.illud.n.quòd eſt optimũ ſm na-
turã in vnoquoq; genere eſt maxime propriũ ſibi.omiſſa inquã vita potiore , & ſimili immortalibus
declinet ad mortalia vt illi monebant,vnde ſecunda affertur concluſio,id quod eſt ſm naturam cuiq;
propriũ eſt optimum,& iocundiſſimũ ſibi,ſed vita intellectiua eſt ſm naturam propria homini ergo
eſt optima,& iocundiſſima,atq; ex hac oriri videtur tertia concluſio,nã optima,& iocundiſſima vita
cuiuſq; eſt ei feliciſſima,ſed ea quæ ſit ſm mentem eſt hmõi,ergo talis vita ſm mentem , & omnino
contemplatiua eſt feliciſſima vita hominis,& iocundiſſima ei cum ſit maxime ſibi propria,neq; hoc
repugnare videtur ei quod ſuperius dictum fuit,quod.ſ.non eſt ſm hominem ſed ſupra hominẽ , nõ
eſt.n.ſm hominem quantum ad naturam compoſitam,quia non eſt ſimplex natura hominis,eſt au
tem proprijſſime ſm hominem quantum ad id quod eſt principaliſſimũ in homine , quod quidem
perfectiſſime inuenitur in ſubſtantijs ſuperioribus,in homine aũt imperfecte videtur, ſi comparetur
cum illis,& tamen iſtud paruum mole,quia eſt indiuiſibile,vi & nobilitate excellentius eſt omnibus
alijs quæ ſunt in homine,ſed notandũ quòd nullũ indiuiſibile proprie habet molẽ , ſunt autẽ multa
indiuiſibilia quæ ſunt imperfectiora diuiſibilibus vt punctũ reſpectu lineę quę eſt diuiſibilis,& linea
quæ reſpectu ſuperficiei,& inquantũ eſt eius terminus eſt indiuiſibilis,& ſuperficies reſpectu corpo-
ris.corpus.n.trinę dimenſionis eſt perfectius,& puncto,& linea,& alijs hmõi pręcedentibus ipſum,
ſed nequis forſitan indiuiſibile tale.i.mentẽ aſpernetur ita vt putet quòd talis indiuiſibilitas arguat
defectũ in mente vt facit in multis,ideo phs adiunxit vi,& pretioſitate multo magis excellit , ſic igi-
tur patet quòd contemplatio ſm virtutem mentis eſt ſumma felicitas humana , & maxima quo ad
fieri poteſt in hac vita.cæterũ nequis forte miretur phm in ſeptimo dixiſſe quandã heroicam eſſe vir-
tutem ſuperantem conditionem humanam,hic quoq; dicat contemplatiuam quaſi ſuperare naturã
hominis,& conditionem quoq; humanam,ideo intelligendum eſt,quòd ibi in ſeptimo loquebatur

de ea virtute quæ circa mores hominum videtur ſuperare cõmunem curſum humanæ naturæ,& tamen eſt mediocritas inter duo vitia.i.inter immanitatem quæ eſt exceſſus,& immanitatem quæ eſt defectus,hoc aũt in loco philoſophus loquitur de contemplatiua quæ ab omni negocio ſeparata nõ dicitur verſari circa mores hominum,ſed circa ſpeculatiua & intelligibilia,& quia eſt ſecundũ perfectiſſimam potentiam omnium quæ ſunt in nobis,ideo dicitur quoquo modo excedere naturam hominis eo modo quo ſupra diximus,inquantum talis vita ſimilis eſt vitę ſubſtãtiarum ſeparatarum, accedit etiam quod eſt circa nobiliſſima obiecta:adeo principatum ei tribuit philoſophus inter oẽs viuendi rationes,& modos & felicitatem ſupremam in tali vita,& operatione collocauit.

De felicitate actiua,& præcipuo munere operationis. Cap. VIII.

SEcundo aũt eſt ea uita quæ à uirtute alia manat.Operationes enim 68
quæ ab hac prodeunt,humanæ ſunt.nam iuſta, & fortia & cætera
quæ à uirtutibus proficiſcuntur:inter nos ipſos agimus,in cõmer-
cijs,& neceſſitatibus atque actibus cõmunibus,& item affectibus,
unicuiq; ſeruantes decorum.hæc autem omnia conſtat eſſe humana.Nonnul-
la & à corpore prouenire uidentur:& multum uirtus morum cum affectibus
uidetur eſſe coniuncta.Coniuncta eſt etiam & prudentia moris uirtuti,& hęc
prudentiæ:ſi principia quidem prudentię à uirtutibus ipſis emergant,rectum
uero moris uirtutum à prudentia manat.cum autem hæ ſeſe habeãt,ut à ſe mu
tuo pendeant,ſintq; coniunctę affectibus:circa ipſum compoſitum fuerint.at
compoſiti uirtutes humanę ſunt,quare & ea uita quæ ab ipſis proficiſcitur,&
felicitas humana eſt.Mentis autem eſt ſeparata:atque tantum de ipſa ſit dictũ.
exacte nanque dicere propoſito maius eſt. Videbitur autem & externa affluẽ 69
tia perparum,aut minus indigere q̃ moralis.opus eſt enim utriſq; neceſſarijs
rebus. Atque ſit æque:quãq̃ circa corpus & res tales, ciuilis homo magis ela-
borat.parua enim differentia fuerit.in operationibus autem non mediocriter
different. Etenim liberali quidem ad illiberalitatis operationes exercendas:
& iuſto ad retributiones pecunijs opus erit. Voluntates.n.non ſunt manife-
ſtæ.Simulant autem & qui non ſunt iuſti,agere iuſte uelle.Forti autem opus
eſt potentia:ſi agit aliquid eorũ quæ à uirtute proficiſcuntur.& poteſtate etiã
temperanti.quo nanque modo aut hic,aut cæterorum quiſq̃ manifeſtus erit?
Quęritur aũt utrum magis proprium ſit uirtutis:utrum electio,an ipſi actus?
quippe cum in utriſq; uirtus conſiſtat.atque conſtat in utriſq; perfectũ ipſum
cõſiſtere. Ad actus autem multis indiget,& quo maiores,pulchrioresq; ſunt,
eo pluribus indiget. At contemplanti huiuſcemodi rebus ad operationem eſt
opus.quin & impedimento fere ſunt ad contemplationem.Sed hoc ipſo quo
homo eſt,atque cum pluribus uiuit,expetit ea agere quæ à uirtute proficiſcun
tur.indigebit igitur talibus ad ea agenda quæ ad hominẽ ſpectant. Atque feli
citatem perfectam contemplatiuam quandam operationem eſſe:hinc quoque 70
fuerit manifeſtum.deos.n.maxime beatos eſſe putamus,atq; felices.at quoſnã
actus tribuere illis oportet:iſtoſne? An ridiculi uidebuntur:ſi commutent,&
depoſita reddãt,& huiuſmodi cætera agant? At forteſne:propterea q; formi
doloſas res ſuſtinent,periculaq; ſubeunt honeſtatis ipſius cauſa? An illibera-
les?at cuinam dabũt? Abſurdũ eſt inſuper ſi numos etiã habeant,aut aliquid
tale. An temperãtes?at quidnam fuerint? An laus ſit importuna ſi prauas dij

cupiditates

cupiditates non habere dicantur? Ita per omnia diſcurrent,cuncta quæ ſunt
circa actus:parua quædam & digna dijs immortalibus ſane uidentur. At ue-
ro uiuere ipſos uniuerſi putant:quare & operari. Non enim oportet illos(ut
Endymionem aiunt)dormire. Viuenti igitur ei,cui actio & multo magis ef-
fectio non tribuitur:quidnam aliud præter contemplationem reſtat? Quare
dei operatio præcellens beatitudine, contemplatiua ſine controuerſia fuerit.
& humanarum igitur operationum ea homo eſt ſumme felix: quæ illi maxi-
71 me eſt cognata. Signum eſt huius & animalia cætera felicitatis expertia eſſe:
tali penitus operatione priuata. Nam dijs quidem tota eſt uita beata,talem ha
bentibus operationem,hominibus autem,quo ad ipſos talis operationis quę-
dam ineſt ſimilitudo. At animalium cęterorum nullum prorſus eſt felix.quip
pe cum nulla ex parte particeps ſit contemplationis. Quouſq; igitur contem
platio ſeſe extendit,eouſq; ſeſe extendit & felicitas ipſa:& quibus contempla
tio magis ineſt,ijs & felicitas magis ineſt, non per accidens quidem, ſed per
72 ipſam utiq; contemplationem.hæc enim per ſeipſam eſt pretioſa. Quare feli
citas contemplatio fuerit quædam. Eſt autem opus huic & proſperitate exter
na cum ſit homo. Natura nanque ipſa non eſt ad contemplandum ſufficiens:
ſed & corpus ſanum eſſe oportet,& alimenta,reliquumq; famulatum adeſſe.
73 Non tamen putandum eſt multis ac magnis ei opus fore,qui futurus eſt felix:
ſi fieri non poteſt ut ſit beatus ſine bonis externis. Neque enim ſufficiētia,ne-
que iudicium,neque actus in exuperatione conſiſtit. ſed fieri poteſt ut & non
principes terræ ac maris agant honeſta.etenim à mediocribus facultatibus po
teſt quiſpiam agere per uirtutem. Atque id clare cernere licet,priuati nanque
non minus agere uidentur res bonas,quam qui ſunt in poteſtatibus conſtitu
ti:immo etiam magis. Satis autem eſt tot facultates habere.erit enim eius uita
74 felix qui per ipſam operatur uirtutem. Solon etiam bene fortaſſe de felicibus
ſenſit:qui quidem eos eſſe felices dixit, qui mediocriter res habuerunt exter-
nas,& pulcherrimas res(ut putabat)egere,moleſteq; uixere. Fieri enim po-
teſt ut mediocria poſſidentes,agāt ea quæ agere oportet. Videtur aūt & Ana
xagoras: non locupletem,neque potentem:felicem ipſum exiſtimaſſe:cum di
xit ſe non mirari:ſi abſurdus quidem multitudini uideatur. hæc.n.res ſentiens
ſolum externas his iudicare tantūmodo ſolet. Conſentaneæ igitur noſtris ſen
tentijs & ſapientum opiniones eſſe uidentur.at.n.habent quidē & talia quan-
75 dam fidem. Veritas tamen in ijs quæ in actionem ueniunt ex operibus iudica
tur,& uita. In his.n.præcipue certitudo ueritatis conſiſtit.conſiderare.n.opor
tet ea quæ antea dicta ſunt ad opera referentes,& uitam.& ſi cōſona ſunt ope
ribus:accæptanda ſunt,ſin uero diſcrepant:uerba ſunt tantum putāda. At ue-
67 ro qui mente operatur,& eam colit:diſponitur optime.is & amiciſſimus dijs
immortalibus eſſe uidetur. Nam ſi dij curam humanarum rerum(ut exiſtima
tur)aliquam habent:rationi ſane cōſentaneum fuerit ipſos eo gaudere quod
eſt optimum,maximeq; ſibi cognatum.hoc autem fuerit ipſa mens. & in eos
qui maxime hoc amant atque honorant,beneficia uiciſſim conferre tanquam
curam ijs quæ ſibi ſunt chara,ac diligentiam adhibentes:& recte,beneq; agē-

tes.at conſtat hæc omnia maxime ſapiēti ineſſe.amiciſſimus igitur ſapiēs ipſe
dijs immortalibus eſt.eundem autem conueniens eſt:& feliciſſimū eſſe,Qua-
re ſapiens hoc quoq; modo:maxime fuerit felix.

COMMEN.

SECVNDO autē eſt ea vita quæ à virtute alia.} Hoc eſt tertium capitulū huius tractatus in
quo phs poſteaq̄ declarauit felicitatē conſiſtere in optima operatione ſm optimam virtutem
principaliſſimę potētiæ noſtræ,& quòd talis erat contemplatio ſm ſapientiam,nunc conſiderare vi 68
detur de felicitate actiua comparando eam cum ipſa contēplatiua,& oſtendendo quòd contempla
tiua felicitas quæ eſt i cōtemplatione mentis ſecundum ſapientiā eſt longe prēclarior quā actiua q̄
eſt actio ſm prudentiā.diuiditur autem hoc capitulum in tres partes quæ patebunt.in prima autem
probare videtur ſicut diximus felicitatem actiuā eſſe inferiorem contemplatiua quatuor rationibus.
prima rō:id quod eſt humanum,videtur eſſe inferius eo,quòd ſuperat quoquo modo conditionem
humanā,ſed felicitas actiua proueniens à prudētia,& virtute morali eſt humana,contemplatiua ve
ro,& ſi ſit hominis ſuperare tamen videtur conditionē humanā,ergo actiua erit inferior contempla-
tiua,maior eſt nota,minorem declarat phs per quatuor concluſiones tales.prima hoc pacto.opera-
tiones quæ verſantur circa res humanas ſunt humanæ,ſed ea quę proueniunt à virtutibus morum
verſantur circa res humanas,ergo ſunt humanę,quòd aūt ita ſit declarat phs diſcurrendo per opera
tiones fortitudinis,& iuſtitiæ,& ſimiliū quas oſtendit verſari circa actus externos vel affectus inter-
nos,quæ ſunt humana vt patet in textu.ſecunda concluſio eſt talis quòd virtutes morum,& pruden-
tia ſunt inter ſe coniunctę ex quo ſequitur quòd ſi virtutes morum ſint circa res humanas,erit etiā
ipſa.probatur autem concluſio hoc pacto,virtutes quę ſunt ita inter ſe vt altera ab altera mutuo de-
pendeat ſunt coniunctę inter ſe atq; connexę,ſed virtus morū,& prudentia ſunt hmōi:ergo ſunt in-
ter ſe coniunctę atq; connexę,ratio patet quia principia prudentię quę ſunt fines conſequendi ho-
neſti prouenire videntur à virtutibus morum,rectitudo verſa vice virtutū moralium,qua dirigun-
tur virtutes tales ad conſequendum bonum finem fit ab ipſa prudētia,vnde in ſexto,inſuper inquit
opus perficitur ſm prudentiā,& moralem virtutem,& enim virtus intentionem facit rectam:prudē-
tia vero ea vniuerſa dirigit quæ ad illam perducunt,ſed hæc latius in ſexto.patet ad propoſitum no-
ſtrum quòd iſtę ſunt inter ſe coniunctæ ex ijs quæ diximus,& etiam ex diffinitione virtutis ita vt ad
ſe mutuo pendeant,& prudentia ſit gubernatrix,& quaſi clauum tenēs inter ipſas ſm dirigit curſum
ad portum.i.ad finem optimum attingendum antea ſibi propoſitum.tertia concluſio eſt quòd vir-
tutes morū,& prudentia ſunt circa compoſitum,hę virtutes quæ videntur eſſe coniunctę cum affe-
ctibus ſunt virtutes vt circa compoſitum,ſed virtutes morales,& ipſa prudentia ſunt hmōi,ergo cir
ca compoſitum,& ratio eſt,quia morales virtutes ſunt coniunctæ cū affectibus,prudentia cum mo
ralibus virtutibus,ergo cum affectibus,ſed affectus ſunt cōes compoſito ex anima,& corpore cū per-
tineant ad partem ſenſitiuā,ex quo affertur quarta concluſio talis quòd virtutes morales,& ipſa pru
dentia ſunt virtutes humanę,hę virtutes quę ſunt circa compoſitū ſunt humanę inquantū homo
eſt compoſitus ex anima & corpore,ſed tam virtus moralis q̄ prudentia eſt hmōi,ergo tales virtutes
dicuntur humanę,ex quo patet quòd vita quæ eſt ſm prudentiā,& virtutem moralem dicēda eſt hu
mana,& hæc dicitur vita actiua,& per conſequens felicitas actiua dicetur humana.ex quibus cōclu-
ditur probatio minoris primę rationis,& concluſio principalis quòd eſt inferior contēplatiua quæ
videtur ſuperare conditionem humanā cum ſit intellectiua,& ſeparata ab ijs affectibus,& actiōibus
humanis,vnde cum prudentia ſit virtus intellectiua,& videatur ſeparata etiā ab iſtis humanis,ideo
attulit phs eam rationē qua probare nititur eam eſſe cum moralibus q̄ ſunt circa affectus & actus hu
manos,vñ cū & prudētia circa talia verſetur,& ad talia ſe vertat videtur humana. VIDEBITVR 69
autem & externa affluentia.} Allata prima ratione,& confirmata multis concluſionibus ad declarā-
dum principale intentum quòd felicitas actiua eſt inferior quàm ſpeculatiua:nunc affert ſecundam
qua idem oſtendit quòd ſpeculatiua eſt præſtantior hoc pacto,ea vita quæ paucioribus indiget eſt
præſtantior ea quę indiget pluribus externis,ſed contemplatiua indiget admodū paucis,actiua plu
ribus,ergo contemplatiua eſt prēſtantior quàm actiua,maior patet,quia minima indigentia arguit
maiorem ſufficientiā,& per conſequens maiorem perfectionē vitæ q̄ illa quæ eſt maioris indigētiæ,
minorem declarat phs.i.quod actiuus pluribus indiget.primo actiui,& ſpeculatiui cum ſint homi-
nes rebus externis neceſſarijs ad viuendū ambo indigent:verū circa corpus magis laborant actiui,&
ciuiles homines q̄ contēplatiui,quod nonnulli exponunt,quia in exercendis operationibus ſuis ma
gis exercent corpus,tamen exponi quoq; aliter poteſt,quòd maiorē curā adhibent circa corpus vt cir
ca victum,& veſtitum,& domos,& alia eiuſdē generis pertinētia ad cultū corporis,ſpeculatiui vero
habitis

habitis neceſſarijs non curāt de alijs,ſed ponamus dicit phs quòd in talibus neceſſarijs ad viuendū
& alendā vitā ſint pares vel parua ſit inter eos differentia in his,verūtamē in eo erit differētia magna
quòd actiuus multis indiget ad operandū quibus non indiget ſpeculatiuus.liberali.n.ad dandū, &
iuſto ad remunerationes faciendas eſt opus externis bonis,ſic etiā forti eſt opus viribus,& tēperato li
centia rerū circa quas poſſit cōcupiſcentiā moderari,& ſic de alijs virtutibus q̄ ſunt circa affectus vel
actus,ſed cū aliquis dicere potuiſſet,virtus conſiſtere videtur in actu interno,quid.n.ſi nō adſint nū-
mi & facultates?eſt.n.diſpoſitus prompte ad operationem ſtudioſam producendā ſi adeſſent faculta
tes,ideo ſubdit phs quòd voluptates hominū non ſunt manifeſtę.ſ.ſine operationibus externis,mul
ti.n.iniuſti ſimul,aut ſe velle agere iuſta,& fortes fortia,& ſic de alijs,quare oportet vt concurrant ēt
actus externi ad completā perfectionem virtutis,vnde quęritur & quæri ſolet in vtro magis conſiſtat
an in electione an in actu externo quod eſt ſignū eam conſiſtere in vtriſq;,& q̄uis electio ſit principa-
lior in virtute morali vt antea dictū fuit,tamen ad omnimodā vt ita loquar perfectionē virtutis mo-
ralis requiri videtur non ſolum electio,ſed etiā actus exterior,ſed contēplanti non eſt opus tot,& ta-
libus,quin etiā ipſum impedire videtur potius & diſtrahere.vnde antea etiam dixit quod nimię pro-
ſperitates impediunt felicitatē ciuilē,& actiuam,ergo multo magis ſpeculatiuā,& non ſolum nimię,
ſed ea etiā externa quæ ſibi adeſſent pręter neceſſaria ad viuendū,quibus indiget inquantū eſt homo
& viuit cū pluribus,& inquantū interdum ſubit vicē actiui expetendo ea agere quæ ſunt ſm virtutē
moralem & actiuā.concluditur quòd longe paucioribus indiget contemplatiuus q̄ actiuus,& ex ta-
li minori indigentia infertur quòd contēplatiua eſt præſtantior q̄ ea quæ eſt ſm virtutem moralē,&
70 quàm actiua. AT vero felicitatem perfectā.] Affert tertiā rationem phs qua idem probat.ſ.quòd
felicitas cōtemplatiua eſt perfectior q̄ actiua hoc pacto,ea operatio atq; felicitas quæ eſt ſimilis ope-
rationi quā ſubſtantijs ſeparatis vel ipſi deo tribuunt,eſt perfectior ea quā eidē non tribuunt,ſed con
templatiua tribuitur ei non aūt actiua proprie,ergo contemplatiua eſt perfectior & excellētior quam
actiua,maior eſt manifeſta,quia omne perfectum tribuitur deo, minor declaratur à pho, & primo
quod actiua,non tribuitur ſubſtantijs vel deo ſm moralē vitam,quia ſi talis tribueretur tunc ex con
ſequenti tribuendę eſſent morales virtutes,quas nō ſolemus proprie tribuere vt patet inductiue per
omnes.ridiculum.n.eſſet dicit phs ſi operationes iuſtitiæ in reddendis depoſitis,& operationes forti-
tudinis circa terribilia vel temperantię,& hmōi tribueremus deo.nā vbicunq; eſt virtus morum ibi
perturbatio cadit vel affectus,ſed in deū qui eſt perfectiſſimus nullo mō perturbatio vel affectus ca-
dit.ergo nec virtus proprie morū tribuitur deo,nec etiā ars quare cum agere hoc pacto,& multo ma
gis facere remoueatur ab eo.i.non tribuatur,quid ergo tribuetur ei pręter contemplationē,cum ſit ei
aliqua operatio tribuenda,ex quo cōcluditur quòd cū ea operatio quæ eſt ſimilis operationi diuinę
ſit omniū perfectiſſima,& contemplatio ſit hmōi quòd contemplatiua erit noſtra ſuprema felicitas,
& longe excellentior quàm actiua,verū cum inter contemplationes detur gradus,perfectiſſima contē
plationū erit perfectiſſima felicitas.notandū primo quòd operatio aut eſt actiua,aut factiua,aut con
tēplatiua,poſthabitis vegetatiuis & ſenſitiuis.operatio igitur actiua videtur prouenire à virtute mo
rali atq; ab ipſa prudentia quibus producimus actiones ſtudioſas,factiua aūt videtur prouenire ab
arte qua facimus aliquod opus veluti ſtatuā,& plerunq; remanet opus vt de ſtatua diximus,interdū
nō remanet veluti in pulſatiōe citharę per artē citharizādi euenire videtur,ſed operatiōes actiuę per-
ficere videntur habentē etiā extra extendi ad alios,factiuę vero videntur perficere potius ipſum opus
vt ſtatuam,quā q̄ ipſa ars quæ eſt habitus dicatur etiā eſſe perfectio intellectus factiui.contemplatiua
vero operatio nunc ab habitu principiorum qui dicitur intellectus nunc ab habitu concluſionū qui
dicitur ſcientia,nunc & præcipue atq; maxime à ſapientia quæ eſt vtrorumq; perfectiſſimus habitus
prouenire videtur,& habentem ipſum perficere ſm eam potentiā nobiliſſimā omnium quę in nobis
ſunt, & non ordinari ad aliquid aliud niſi per accidens, quare factiua operatio eſt minus perfecta q̄
actiua,& actiua quàm contemplatiua,quæ eſt omniū perfectiſſima,& præcipue cum ſimilis eſſe dica
tur operationi quæ tribuitur deo.nā proprie actiua ſm virtutes morales hoc pacto non tribuitur ei
nec factiua ſententia phi,& tamen tribuenda eſt aliqua,ergo contemplatio,dicere aūt quomodo tri-
buatur contemplatio ipſi deo non eſt præſentis ſpeculationis.dei.n.contemplatio dicitur eſſe perpe
tua & vnica:eſt ibi id quòd intelligit,& quod intelligitur,& intellectio idem re,verū ſi qua eſt ſimilitu
do,& veſtigiū operationis illius non eſt niſi ipſa contemplatio,ſed ijs omiſſis q̄ ad theologos referi-
mus veniamus ad illud quod phs dicit remouēdo virtutes morales à deo & actiuas,ſacri tamē appel
lant eum iuſtū & fortē,quare notandū quòd aliquo modo attribuere poſſumus quòd dicatur iuſtiſſi
mus,ſed alio modo quàm nos,& ſimiliter ſtudioſiſſimus.i.tranſlatiue vt inquiunt,non.n.eſt ibi per-
turbatio vel affectus.verū diſtribuere videtur deus vnicuiq; quod ſuū eſt hoc pacto,quia creauit om-
nia,& cum ſit aliud præſtantius alio,& ſint diuerſa,tribuit deus vnicuiq; quod conuenit vt homini
mentē,animalibus alijs ſenſum,plantis vegetatiuā,& ſic de alijs ſucceſſiue ſua partitur dona,& hoc

pacto deo iuſtitiã tribuere ſolemus. Item viterius dicere poſſumus deum eſſe iuſtiſſimum, quia con-
ſtituit pœnas, & prẽmia ſm merita, eodẽ pacto liberalitatem, fortitudinem, & alias virtutes tribuere
poſſumus quas ita appellamus tranſlatiue ab ijs quæ ſunt in nobis vt per ſimilitudinẽ intelligantur
non quòd ſint eo pacto in eo, quia in deo non ſunt vllo modo perturbatiões vel affectus, ſed ſunt ra-
tiones, quædã liberatæ penitus ab hmõi conditionibus q̃ humanis virtutibus tribuuntur, verum ſu
pereminenti quodã modo tribuuntur ei ab æterno, præterea tribuimus quoq; omnipotentiam, reſpi
ciendo ea quæ non implicant cõtradictionẽ, ſed hæc ad theologiã pertinẽt vt ſupra dictũ fuit, quare
ad ſacrarũ literarum veritatem nos ipſos referimus & hanc materiã, illud tantũ patet ad noſtrũ præ
ſens propoſitũ quòd inter operationes humanas ea quæ eſt ſimillima diuinæ, ſpeculationi eſt feliciſſi
ma, & ea eſt contemplatio ſnia phi. SIGNVM eſt ẽt huius, quòd animalia. ⁊Quarta eſt ratio q̃ 71
ſumitur ex quodã ſigno, quo idem probat quòd ſpeculatiua operatio eſt ſuprema felicitas noſtra, &
omnino perfectior q̃ actiua dicẽdo ꝙ huius ſignũ eſt quod animalia irrationabilia q̃ ſunt expertia fe
licitatis carent vel vacãt penitus tali operatione, quia nõ habent mentẽ, ſed maxime diſtãt ab ea, &
preſertum à ſpeculatiua, nã in alijs habent ſimilitudinẽ quãdã ẽt cum operationibus virtutum mora
liũ ſicut leo dicitur per quandã ſimilitudinem habere fortitudinẽ, & formicæ congregare alimentũ vi
dentur, & cõſtituere cœtus, & partiri munera inter ſe, & diuidere receptacula in tres partes, quarũ in
alia tradunt reponere mortuas, in alia nutrimentũ, in alia ipſas verſari, itaq; agere videntur inſtinctu
naturali ac ſi haberent prudentiã, & illa vis irrationalis, qua ducuntur hmõi animalia ad hæc efficiẽ-
da, videtur eſſe ſuprema in illis, ſicut eſt mens in nobis, quare in ijs agendis videntur habere ſimilitu
dinẽ cum quibuſdã operationibus noſtris, verum à contemplatiõe penitus abſunt nec vllã nobiſcũ
in hoc ſimilitudinem habẽt, ſed nec mentem habent vt diximus, nec vniuerſale percipiunt, rõ igitur
conſiſtit in eo, quòd cũ videamur per contemplationẽ tantum diſtare à brutis q̃ ſunt penitus exper-
tia felicitatis, ideo ſuprema felicitas humana in ea conſtituenda videtur, & actiua ẽt per hoc apparet
quòd longe eſt inferior ipſa contẽplatiua. homines igitur dicit phs intantũ ſunt beati inquantũ ex-
ſtit in eis quædã ſimilitudo talis operationis. ſ. ſpeculatiuæ, & felicitas eo vſq; ſe extẽdit quouſq; ipſa
contẽplatio, & hoc dupliciter, aut ex parte temporis, & duratiõis ipſius contẽplationis, vel extendit
ſe ex parte ſubiectorũ in quibus eſt quòd videtur magis accõmodatum, duæ igitur his in ſumma vi-
dentur eſſe præcipue rationes ad oſtendendum ſpeculatiuã eſſe ſupremam felicitatem, & eſſe præſtan
tiorẽ actiua, vna quia contemplatio eſt ſimilis operationi diuinæ, alia quia per contemplationẽ val-
de diſtamus à brutis. ſunt aũt nõnulli qui dicunt pauca de cõtẽplatiua felicitate dixiſſe phm in libro
ethicorũ, verum ſi diligenter animaduertimus reperiemus quòd illa pauca vi continent multa, & pre
ſertim cũ pluribus ratiõibus declarauerit contemplatiuã felicitatem eſſe ſupremã, & proprijſſimã in-
ter oẽs operationes humanas vt patuit. EST autem opus huic & proſperitate. ⁊Hæc eſt ſecunda 72
pars huius capituli in qua phs oſtẽdit quõ felix contẽplatiuus ſe habet ad externa bona, dicit igitur
quòd ſibi opus eſt rebus externis. i. neceſſarijs ad vitã cum ſit homo, & ratio eſt quòd homo non eſt
tantum mens vt ſit ſufficiens ſm naturã ſuam quæ non eſt ſimplex ad hoc vt poſſit ſolũmodo contẽ
plari ſicut faciunt ſubſtantiæ ſeparatæ, ſed cum habeat corpus indiget neceſſarijs, quibus ſuſtentari
poſſit, & etiã ſanitate. indiget. n. ſpiritu ob hoc, quia facile non poteſt contẽplari ſine ſubminiſtratio
ne potentiarũ ſenſitiuarũ, in quibus ſuſcipiuntur ſpẽs, quæ deſeruiunt intellectui, quare neceſſarijs,
quæ ad hæc requiruntur, indiget contẽplatiuus. NON tamen putandũ eſt. ⁊Quãuis felix ſpecula 73
tiuus indigeat rebus externis vt diximus, declarat tamen phs quod non indiget multis nec abundãti
proſperitate, quam ſniam probat primo ratione hoc pacto. plura requirũtur ad operationem ſm mo
ralem virtutẽ, quã ad contemplationem, ſed in illa non requiritur ſuperabundantia, ſed in quadam
menſura, quia nimiæ proſperitates impediunt felicitatẽ vt ſupra dixit, ergo multo pauciora requirũ-
tur in contemplatiua, ſimilitudo tenet, & conſequentia probatur, quia nec ſufficientia nec iudicium
electionis nec actus virtutis conſiſtit in ſuperabundantia, probare etiã videtur quòd actiui in opera-
tionibus ſm moralem virtutẽ non indigent multis ad operãdum. nã priuati, & mediocres homines
melius operari videntur res bonas vtplurimũ, quàm ij qui ſunt in poteſtatibus conſtituti, & qui ha-
bent ſuperabundantiã proſperitatis vt videmus per ipſam experientiã. SOLON etiã bene. ⁊Pro- 74
bat idẽ auctoritate Solonis & Anaxagoræ, deinde oſtẽdit quõ ſunt intelligendæ illæ auctoritates, di-
cit aũt primo quod Solon bene forſitan ſenſit cũ dixit illos ſatis fuiſſe felices qui mediocres habuerũt
facultates, & ſatis de rebus externis, & res geſſerunt optimas, Anaxagoras vero cum eſſet phs, & daret
operã ſpeculationi negligeretq; propterea rem familiarem ſuã atq; ob id pauper eſſet, & à vulgo con-
temneretur, & haberetur ineptus atq; abſurdus homo, dicere ſolebat non eſſe mirandũ ſi multitudo
imperita ita iudicaret q̃ percipit res externas, & ſm illas iudicat, & non diſcernit bonum niſi id quod
extra ei apparet. FORTASSE. ⁊Hanc particulã addidiſſe videtur phs, quia nõ aſſentitur in om- 74,
nibus ſententiæ Solonis. Solon. n. eũ qui iam vixit felix appellandũ cenſet felicẽ, phs vero cum loqua-
tur de

tur de felicitate humana pręſenti felicitate appellat felicē, videmus aūt in primo quonā pacto de ſēu
75 tentia Solonis diſſeruit. AT enim habent quidem.} Oſtendit hac in parte phs qūo iſtæ ſententiæ
ſint credendę, & hoc facit, quia cū attulerit ipſas ſine vlla ratione vel probatione potuiſſet aliquis di/
cere non ijs adhibendā fidem, ideo phs dicit credendū eſſe ijs propter operationes, & experientiā vi/
tę, nam veritas circa ea quæ agimus conſiſtit in operibus, & circa ea quæ ſpeculamur in ratiōibus, &
demonſtrationibus & ſcientijs, quare tunc putatur eſſe credendum ſentētijs, & ſermonibus in rebus
agendis cum opera eorum qui tales ſententias afferunt illis ſententijs reſpondēt, quòd ſi vita & ope
ra diſcrepant à ſententijs, & verbis exiſtimandæ ſunt tales ſententiæ inanes quo ad eos qui illas pro/
ferunt. oportet. n. non ſolum docere ſed etiā facere ea quæ doceas, caſtigo corpus meum inquit apo/
ſtolus, & in ſeruitutem redigo, ne cum alijs prædicauero, reprobus efficiar. & auctor veritatis. opera
mea teſtimonium perhibent de me, & ſi mihi non creditis, credite operibus meis, quare in ijs, quorū
finis principalis non eſt cognitio, ſed actio, cum opera cum ſententijs concordant tunc adhibetur fi/
des. Solon igitur & Anaxagoras cum aſpernari viderentur re ipſa abundantiā externarum rerū fidem
76 ſuis ſententijs faciebant. AT vero qui mente operatur & ipſam colit.} Hæc eſt tertia pars huius ca
pituli in qua phs oſtendit, quomodo felix contemplatiuus ſe habeat ad eſſentias ſeparatas, & afferun
tur tres cōcluſiones, quarū prima eſt talis, is qui amat & colit id quod in homine eſt præſtabiliſſimū,
& deo vehementer accęptum, eſt deo amiciſſimus vel cariſſimus, ſed vir ſapiens eſt hmōi ergo vir ſa/
piens eſt amiciſſimus vel cariſſimus deo, nā ſapiens colit mentē quæ eſt optimū in hominibus, & ſi/
millimū ijs quæ ſunt in deo, nec. n. deus inquit Cicero qui intelligitur à nobis alio modo intelligi
poteſt, niſi mens ſoluta quædā, & libera, & ſegregata ab omni conditione mortali, tunc vltra, ſi deus
habet curam rerum humanarum dicit phs vt habet, & cōmuni ſententia, & opinione creditur, pro/
fecto vir ſapiens cariſſimus exiſtens deo cum mentem colat, & bene operetur, multa beneficia & ma/
gna à deo conſequetur bona, ex quo ſequitur hoc pacto, ſecunda concluſio, qui deo eſt amiciſſimus
vel cariſſimus eſt feliciſſimus, ſed ſapiens, qui viuit intellectiua vita eſt huiuſmodi, ergo ſapiens eſt fe
liciſſimus. atque ex ijs, tertia concluſio ſequitur talis quòd contemplatiua felicitas quæ eſt operatio
ſecundum ſapientiam eſt ſuprema noſtra felicitas ſententia huius philoſophi, & longe præſtantior
quàm actiua, licet actiua etiam in genere ſuo ſit ſummum bonum, vnde ea verba quę in textu philo
ſophus tangit vbi dicit recte beneq; agentes referre ad actiuam poſſumus ne illam excludamus. con/
cluditur aūt quòd vltimam, & ſupremam felicitatem humanam collocauit phs Ariſtoteles in opera
tione ſecundum ſapientiam qua virum ſapientem coniungi cum cauſa ſua quoquo modo velle vi/
detur. i. cum ſummo deo auctore ſuo, vt ei per contemplationem eo pacto amiciſſimus vel accęptiſſi
mus fiat, & per quandam amicitiam ſi dicere licet ei coniungatur quo ad fieri poteſt. ex quo forſitan
nonnulli dicerent amicitiam talem eſſe ſimilem ei quam ſacri ſcriptores appellant charitatem, & ar/
guerent per hoc felicitatem noſtram non minus conſiſtere in actu voluntatis quę eſt charitatis domi
cilium, quàm in operatione intellectus, & mentis. notandum quòd humana felicitas ſumma atq; ſu
prema vt ex dictis philoſophi colligitur in vita contemplatiua videtur conſiſtere per quā homo con
iungi quoquo modo deo videtur, & magis quàm per actiuam. & hoc idem in duodecimo metaphy/
ſicę tangit phs. i. quòd contemplatio eſt noſtra felicitas, vbi etiā indicare videtur noſtrā felicitatē hu
manam conſiſtere in contemplatione ſubſtantiarum ſeparatarum, & pręcipue, & maxime ipſius dei,
datur enim gradus inter operationes ſpeculatiuas, & earum perfectio ſumitur non ſolū ex parte men
tis, & nobiliſſimę potētiæ noſtræ, ſed etiam ex nobilitate obiecti. quare cum deus ſit perfectiſſimus
omnium obiectorum circa quæ mens ſpeculando verſatur, merito non quæcunque contemplatio
erit in ſummo gradu, ſed ea quæ erit circa bonitatem diuinam, & ipſum glorioſiſſimum deum, vnde
oriri videtur amicitia & coniunctio illa, per quam vir bonus, & ſapiens quoquo modo contemplan
do ipſum coniungitur cauſę ſuę, & hanc dicerent forſitan aliqui ſimilem eſſe ei, quam theologi cha/
ritatem appellant, ex quo naſcitur diſputatio de actu voluntatis, & operatiōe mentis vt ſupra etiam
diximus, cuius determinatio à ſacris theologis petenda eſt, patet igitur ex dictis ſummum bonū nō
ſimpliciter atq; ex omni parte perfectum, ſed tale, quale vitę humanę competere poteſt quid, & quo/
modo ſit ſententia huius philoſophi Ariſtotelis.

Peroratio operis. Cap. IX.

AT enim ſi de his, atque uirtutibus & inſuper de amicitia, uolupta-
77 teq; ſatis figura diximus: eſt ne putādū noſtrum propoſitum iam
finem habere? An quemadmodū dicitur: nō eſt in hoc rebus agen
dis finis, perſpexiſſe, cognouiſſeq; ſingulas, ſed potius agere. Nec

de uirtute ſcire ſat eſt: ſed enitendū eſt ipſam habere, ac uti: uel ſi quo alio modo boni efficiamur. Si igitur uerba ſufficerent ad faciendos homines bonos: 78
multas iure mercedes ſecundum Theognidem, atq; magnas afferrent. & comparare ea oporteret. Nūc uero iuuenes quidem liberos hortari, ac prouocare, moremq́; idoneum ad obtemperandum educatione bona iam factum, ingenuum, ueræq; honeſtatis amatorem facere poſſe uidentur: uulgus aūt ad probitatem incitare non poſſe. non enim ſunt tales, ut ob dolorem obtemperent: ſed ob metum. nec ut à prauis ob turpitudinem abſtineāt rebus: ſed ob pœnā. Nam quia affectibus uiuunt: perſequūtur quidem proprias uoluptates, & ea quæ illas efficiunt. fugiūt autem dolores oppoſitos. honeſtatis autem uoluptatiſq; ueræ nullam prorſus habent animaduerſionem. quippe cum eas non degustarint. Tales igitur quænam uerba traducere, moderariq́; poſſent? Fieri enim non poteſt, aut non facile fit: ut ea uerbis mutentur, ac extrudantur, quæ impreſſa ſunt moribus, temporeq́; diuturno retenta. Amabile autem eſt fortaſſe, ſi cum omnia eſſent quibus boni fieri uidemur: participes uirtutis efficia 79
mur. Fieri uero bonos alij natura, alij conſuetudine, alij doctrina putant. Na- 80
tura igitur (ut cōſtat) non in noſtra eſt poteſtate: ſed ineſt ijs hominibus per cauſam quandam diuinā, qui uere ſunt fortunati. Verba aūt præceptionesue, non in omnibus uires habent: ſed opus eſt auditoris animum antea moribus eſſe cultum, ad recte gaudendum, ac ad horrendum, perinde atque terram quę ſemina ſit nutritura. Qui nanque uiuit cum perturbatione: non audiet ea uerba quæ dehortantur, neque intelliget. is uero qui ita diſpoſitus eſt: qui fieri poteſt ut diſſuadenti obtēperet? Omnino aūt non uerbis ipſa perturbatio: ſed ui cedere uidetur. mores igitur præcedant aliquo modo uirtuti familiares oportet: amantes bonum, atq; abhorrentes à turpi. Difficile aūt eſt, ut ab adoleſcen 81
tia recte quis ad uirtutem inſtituatur non ſub talibus legibus educatus. Modeſte nanque uiuere, continenterq́; pleriſq; hominū, preſertim & iuuenibus nō eſt iucundum. Quapropter educationem, atq; officia à legibus inſtituta eſſe oportet. Non. n. dolorem afferent ſi fuerint cōſueta. Fortaſſe aūt non ſufficit, dum ſunt adoleſcentes, rectam educationem & curā eſſe adeptos: ſed cū oporteat uiros quoque factos ipſa agere, ac aſſueſcere, & in his, & omnino omni in uita legibus eſt opus. multitudo. n. neceſſitati potius q̄ ratiōi: & pœnis quam honeſtati paret. Idcirco ſunt qui legūlatores oportere cenſent ad uirtutem inuitare. ac prouocare honeſtatis gratia: propterea ꝙ ij qui probi ſunt, ob conſuetudinem præcipue obtēperabunt. aduerſus aūt inobedientes & hebetiores ingenio: caſtigationes pœnaſq; inſtituere. At eos qui curari, ac emendari nequeunt: extrudere atq; exterminare. probū. n. hominem, & ad honeſtatem uiuentem, rationi obtemperaturū inquiunt eſſe. improbū uero uoluptatem affectantem: dolore afficiendum eſſe, atque iumentum. Quapropter & eos dolores afferri oportere dicunt: qui maxime concupitis uoluptatibus aduerſantur. Quod ſi eum qui bonus futurus ſit bene educatum (ut dictū eſt) ac moribus bonis aſſuefactū eſſe oportet, deinde bonis in exercitijs uiuere: & neque inui- 82
tum neq; ſponte res agere prauas. hæc aūt fuerint ſi mente aliqua, rectoq́; ordine

dine uires habente uiuatur. Igitur patris quidem præceptio: uires non habet,
neq; neceſſitatē, neq; ullius omnino unius uiri, niſi ſit rex aut aliquis talis. Lex
aũt uim habet cogentē, q̃ quidē eſt ſermo ab aliqua prudentia, atq; mēte pro-
fectus. Et hominũ quidã eos odiſſe ſolent, qui appetitiõibus aduerſantur: etſi
recte id ipſum faciunt. lex aũt non eſt eis moleſta: probitatē iubens. In ſola aũt
83 Lacedæmoniorũ ciuitate cũ alijs paucis curã adhibuiſſe educatione, atq; offi-
cijs legiſlator uidetur. In pluribus aũt ciuitatibus tales res ſunt neglectę. Et ita
unuſquiſq; uiuit ut ſi placet ritu Cyclopũ filios regens, atq; uxorē. Præſtabi-
liſſimum igitur eſt diligentiã rectãq; curam adhibere cõem: idq; ipſum facere
poſſe. Quod ſi negligitur publice: ad unũquēq; attinere uidebitur filios ſuos
84 atq; amicos ad uirtutē dirigere, uel ſaltē uelle dirigere. atque maxime idipſum
poſſe uidebitur ex dictis idoneus ad leges ferēdas factus. Publicas igitur dili-
gentias, atq; curas per leges fieri cõſtat: bonas aũt, per ſtudioſas. Nec intereſſe
85 quicq̃ uidetur, ſcriptæ ſint, an non ſcriptę: unus an plures per illas inſtituãtur,
86 ut & in muſica, exercitandiq; facultate, & eruditionibus cæteris hoc nihil re-
fert. Nã ut in ciuitatibus leges, ac mores: ſic & in domibus poſſunt paterni ſer
mones ac mores. quinetiã magis ob cognitionē, beneficiaq; collata. ſunt. n. ipſi
87 filij iampridē affectiõe deuincti: & facile obtēperantes natura. Differunt inſu
per & inſtituta priuata à publicis: perinde atq; in medicina. uniuerſaliter. n. fe
bricitãti cõfert inedia, & quies: at alicui forſitã non cõducit. Magiſter quoq;
ludi nõ omnibus fortaſſe pugilibus eandē pugnã imponit. Singula aũt magis
exacte fieri uidebuntur adhibita cura, diligētiaq; priuata. magis. n. id adipiſci-
tur unuſquiſq; quod congruũ eſt. Atque optime quidē in ſingulis curã ac dili
gentiã adhibuerit & medicus & ludi magiſter & quiuis alius: qui hoc uniuer-
ſale ſcit, omnibus inq̃ aut talibus hoc eſſe accõmodatũ. Scientiæ. n. cõis ipſius
eſſe dicũtur & ſunt. Nihil tñ forſitan obſtat quin & is qui ſcientiæ quidem eſt
expers, exacte aũt ea perſpexit experiẽtia quæ in unoquoq; accidunt: rectã in
uno aliquo diligentiã adhibeat, atque curã. quēadmodũ & quidã optimi ſibi-
ipſis eſſe medici uidentur: qui tñ nulli alij poſſunt opus afferre. Verũ non mi-
nus forſitã oportere uidebitur eũ qui uult artifex, & cõtemplator euadere: ad
uniuerſale pergere, atque illud (ut fieri põt) cognoſcere. dictũ eſt. n. ſcientias
circa hoc ipſum uerſari. Fortaſſe aũt & is qui uult ſua cura diligentiáue melio
res facere ſiue multos ſiue paucos: enitatur oportet, ut ad ferendas leges aptus
euadat: ſi boni legibus fieri poſſumus. Nõ eſt. n. cuiuſuis quēuis recte diſpone
re. ſed ſi alicuius eſt ſciẽtis eſt. ut in medicina fit & in cæteris facultatibus, qua-
rũ eſt aliqua cura, atq; prudentia. Hæc cũ ita ſint: cõſiderare poſt hoc oportet
88 unde nã, & qũo quiſpiam legũlator euaſerit. An ab ijs qui rempublicã gerũt:
quemadmodũ & in facultatibus cęteris fieri ſolet? Nã pars ciuilis eſſe uidetur
89 ipſa ferendarũ legũ facultas: an non ſimiliter in ciuili & cęteris in facultatibus
fieri, ſcientijsq; uidetur? Nã in cæteris quidē idē tradere facultates, & per ipſas
operari uidetur. ut medici, atq; pictores. Res aũt ciuiles docere quidē pollicen
tur ipſi ſophiſtæ: nemo aũt ipſorũ agit. Sed ij qui rempublicã gerunt. qui qui-
dē potentia quadã id agere, & experiẽtia potius q̃ mente uidētur. Neq;. n. ſcri

bere de talibus: neqꝫ dicere uidentur. quod tñ præclarius forſitan eſſet: q̃ iudiciales oratiões, uel deliberatiuas cõponere. Neqꝫ filios ſuos aut amicorũ ullos idoneos ad gubernandum rempublicã effeciſſe. Erat aũt conſentaneũ rationi ſi poſſent. neque.n.melius quicq̃ ciuitatibus reliquiſſent: neque ſibijpſis, aut chariſſimis aliud magis optaſſent q̃ talia poſſe. Non tamen parum experientia conferre uidetur. nõ.n. fierent per ciuilem conſuetudinem ad gubernandũ rempublicã aptiores. Quapropter ijs qui de re ciuili cupiunt ſcire: experiẽtia inſuper opus eſſe uidetur. Sophiſtarum aũt ij qui facultatem hanc profitẽtur: longe abeſſe à tradenda ipſa uidentur. neqꝫ.n. quale quid eſt: neque circa quæ uerſatur omnino ſciunt. Non.n.ipſam, & oratoriã facultatẽ idem. neqꝫ inferiorem ponerent: congregatis ijs legibus quæ ſunt probatę. Fieri.n.poſſe dicũt: ut optime deligantur. proinde quaſi delectio non eſſet ſagacitatis: & iudicare recte non eſſet maximũ. ut in muſicis. Qui nãqꝫ ſunt in ſingulis experti, recte opera iudicant: & quibus, aut quo modo perficiuntur, & quæ ſunt his cõſona comprehendunt. In expertis autem ſatis eſt, ſi nõ lateat ipſos bene aut male factum ſit opus: ut in pictura. Leges autẽ operibus ſimiles ciuilibus ſunt. Quonam igitur pacto quiſpiam ex his legum fuerit lator: aut eas quæ ſunt optimę iudicauerit? Neque.n.medici uidentur ex libris fieri: & tamen dicere conãtur non ſolum curationes, ſed etiam ęgrotantes curari poſſe, & ut curare oportet, habitu uniuſcuiuſqꝫ diſtincto. hæc autem expertis quidem utilia: ijs uero qui ſcientia carent inutilia eſſe uidentur. Et legum igitur forſitan, & rerũ publicarum congregationes, ijs quidẽ qui proſpicere, atque diſcernere poſſunt quidnam recte ſeſe habet, uel contra, aut quæ quibus accõmodantur, utiles eſſe poſſunt, ſed ij qui ſine habitu talia tractant: recte quidem iudicare non poſſunt, niſi fortuitu. magis autem ad ea comprehendenda fortaſſe fuerint apti. Cum igitur noſtri maiores ea quæ ad facultatem ferendarũ legum pertinent ſine perſcrutatione reliquerint: nos ipſos illa fortaſſe præſtat conſiderare. & omnino de repuplica pertractare oportet. ut quoad fieri poteſt: ea philoſophia perficiatur, quæ circa res humanas uerſatur. Primum itaqꝫ ſi quid recte ſit à maioribus dictum, id enitamur recenſere, deinde ex congregatis rebus publicis cõſiderare. quænam ciuitates & rerum publicarum ſingulas euertunt, atque conſeruant. & quas ob cauſas aliæ recte gubernantur: alię contra. His enim perſpectis: magis fortaſſe percęperimus quænam ſit reſpublica optima, & quomodo unaquæque diſpoſita: quibus ue legibus utens, ac moribus bene fuerit conſtita. Dicamus igitur hinc initio ſumpto.

COMMEN.

AT ENIM ſi de his ipſis atqꝫ virtutibus, & inſuper.]Hoc eſt quartũ capitulum huius tractatus & vltimum totius libri, in quo philoſophus completa iam doctrina de moribus, & poſtremo de vltimo fine humano, nunc determinat de ferendis legibus, quibus homo poteſt euadere bonus, oſtendendo non ſolum oportere ſcire, quid ſit virtus, & ratio bene viuendi in ijs quæ aguntur, ſed etiam deducere in actum, & hoc addere videtur philoſophus vt hinc occaſione ſumpta commode tranſeat ad librum Politicorum vt hominem primo in hoc libro bonis moribus virtutibusq́; inſtituat, deinde per illum conſtituat in ciuitate, & in ciuili vita quo ad fieri poteſt felicem reddat. Diuiditur aũt hoc capitulum in tres partes, quæ ſuis locis patebunt. primo igitur oſtẽdit philoſophus 77.

quod

quod non ſufficit cognoſcere hæc præcepta, ſed oportet deducere in actum, & exequi, nos igitur vo
lebamus oſtendere quonam pacto homo bonus, & bonis moribus inſtitutus euadere poteſt docẽdo
de virtutibus, & amicitia, & voluptate, eſt ne finis noſtrę intentionis? & videtur reſpondere quaſi ꝙ
noſtra intentio quantũ ad doctrinã de virtutibus, & moribus eſſet completa, ſed hoc non ſufficit cũ
finis in rebus agendis non conſiſtat in doctrina, & cognitione, ſed in actione, non enim ſatis eſt ſcire
quid aut quales ſint virtutes, ſed requiritur vlterius vt eas conſequamur, & operemur ſecundum il
78 las. SI igitur verba ſufficerent. }Oſtendit quod doctrina non ſufficit ad faciendum virum bonum.
nam ſi hoc eſſet dicit philoſophus, magnam mercedem reportarẽt ſermones ſuaſiui Theognidis ſen
tentia, ſed requiritur bona inſtitutio, quare ſunt nonnulli ingenui, ita educati vt verbis, & monitis
ad virtutem ac honeſtatem conſequendam facile poſſint compelli, pleriq; vero vt eſt imperita multi
tudo ſic ſe habent vt trahi ad virtutes, aut reuocari à vitijs non poſſe videantur ſuaſione verborũ, aut
monitiõe atq; doctrina, ſed ſi à turpibus abſtinẽt id potius faciũt metu vel pœna, quare patet quòd
verba, & ſermones per ſe non ſufficiunt ad faciendos viros bonos, ſed requiritur & bona educatio, &
79 conſuetudo. SED ſatis eſt fortaſſe. }Quaſi dicat ſatis putandũ eſt ſi iſta omnia adſint. ſ. bonum in
genium, & doctrina, & inſtitutio quibus diſponimur ad bene operandum, tandẽ ipſam virtutẽ conſe
quamur quæ cum acquiratur cum difficultate non ſermonibus contenti eſſe debemus, ſed etiã con
80 ſuetudinẽ adhibere. FIERI autem bonos alij natura. }Oſtendit hac in parte pħs quòd ad hoc vt
homines cõmuniter fiant boni ſermonibus, & præceptis doctrinę requiritur conſuetudo vel inſtitu
tio bona. probatur, homines fiunt boni communi ſententia, aut natura, aut doctrina, aut conſuetu
dine, ſed non proprie natura nec ſtatim etiã doctrina, ergo conſuetudine. patet ratio vel declaratur à
pħo, cum probitas pendeat ab electione noſtra, & ſit in noſtra poteſtate, natura nõ proprie efficimur
boni, hoc probauit pħs in ſecundo ethicorũ vbi diſſeruit, & oſtendit nullam virtutem inesse nobis à
natura, & ſi apti ſimus natura magis, aut minus ad illas ſuſcipiendas, vnde nec à natura nec præter
naturã nobis ineſſe dicuntur, tamen non conſiſtit in ea proprie cum ſimus liberi ad vtrũlibet conſe
quendũ vitium vel virtutẽ, & in noſtra non ſit poteſtate natura eſſe aptos magis vel minus, ſed eſt do
num naturę vel dei, & diuinę cauſæ. à conceptione. n. trahunt indiuidua complexionem, idest par
tim à parentibus, partim ab influxu corporis cœleſtis, hinc concedente deo varię diſpoſitiones natu
rales oriũtur, & aptitudines ad virtutes ſuſcipiendas, quas aptitudines in ſexto huius appellauit vir
tutes quoquo mõ naturales, q̃uis non ſint virtutes proprie. itaq; eo in loco ait pħs, vt in ea parte ani
mi quæ principium eſt opinandi, ſunt duæ ſpecies aptitudo, ſcilicet perſpiciendi atq; prudentia, ſic
& in ea parte quæ ad ipſos pertinet mores ſunt ſpecies duę, vna naturalis virtus, altera proprie vir
tus, ex quo patet quòd licet naturalis illa diſpoſitio conferat ad virtutẽ, tamen parum prodeſſet: niſi
conſuetudo accederet ex libero noſtro arbitrio, & recta electione proueniens. Item doctrina non ſatis
ſufficit, ſed in ijs facit fructum qui quoquo modo bona educatiõe ſunt ad eam ſuſcipiẽdã diſpoſiti,
ſicut ager cultus qui ſemina ſit nutriturus, vnde in principio bene inquit inſtitutum moribus eũ eſſe
oportet, qui de honeſtis, & iuſtis, & omni ciuili ratione ſufficienter eſt auditurus. quare animus eius
qui eſt doctrinam ſuſcepturus eſt tanquã ager, mos & educatio tanq̃ cultus terrę, doctrina vero vt
ſemen quod non habet vim in omnibus, ſed in terra bene culta, ſic doctrina non habet vim niſi adſit
inſtitutio bona, nam qui ſequitur perturbationẽ animi conſuetudine firmatã non cedit ſoli ſermoni
ſed oportet vt vi ipſa reprimatur, ex quo patet quòd conſuetudine principaliter boni fieri videmur,
vnde in principio ſecundi, moralis inquit virtus conſuetudine cõparatur, quare vt mouentis doctri
na efficaciam habeat, oportet bonam educationẽ pręcedere: qua aliquo modo diſponatur animus
81 hominis ad odendum turpia, & gaudendũ rebus honeſtis, AT enim difficile eſt rectã. }Summo or
dine vt conſueuit procedit pħs. nam cum declarauerit bonam inſtitutionẽ eſſe quodã modo princi
paliter cauſam vt efficiamur boni, non loquimur aũt de vniuerſaliſſima, & principaliſſima cauſa bo
norum omnium. i. ipſo deo, nunc oſtendit quòd lex requiritur neceſſario ad bonam aſſuefactionem
& bonã inſtitutionẽ comparandam, quia ipſa compellit, & quodã mõ cogit homines viuere ſm bo
nos mores, difficile eſt. n. quòd aliquis ab ipſa preſertim iuuẽtute ducatur ad virtutes, niſi ſub bonis
legibus nutriatur, ideo oportet vt lex afferat bonam inſtitutionem, & exercitia honeſta compellendo
iuuenes vt bonis moribus aſſueſcant, ſtudijs q; honeſtis, quæ & ſi moleſta ab initio appareant, tamẽ
cum ſint cõia ęquo aĩo feruntur, & poſteaq̃ in conſuetudinẽ venerint, iocũditatẽ & facilitatẽ afferũt.
addit vlterius pħs quod non ſufficit bonã educationẽ habere à legibus in iuuẽtute, ſed videẽtur neceſ
ſarię eſſe leges etiã per totã vitã vt cõſeruentur exercitia bona, & cõſuetudine boni mores perficiãtur.
ſunt præterea nõnulli qui magis parent neceſſitati & pœnis, q̃ rationi, ideo cenſebant nõnulli legũ
latores, cum homines plerunque trifariam reperiantur, aut ingenui, & bene diſpoſiti, aut tardiores,
aut inſanabiles, inferendis legibus tria præcipue ſeruare debere. primũ admonitiones, & exhortatio
nes, quibus homines bene educatos concitarent ad virtutem capeſſendã gratia honeſtatis. deinde ijs

qui ſunt tardiores ad bene viuendũ,& inobediẽtes rectę rationi,pœnas conſtitucte accõmodatas,&
directe contrarias morbis illorum vt talibus veluti medicinis quibuſdã ad ſanitatẽ reuocentur,& ca-
ſtigatione à vitijs retrahantur .remedia vero debent,& medicinę concupitis voluptatibus eſſe con-
trarię,nã contraria vt inquiunt cõtrarijs curantur.non.n.auaritia abſtinentia,ſed liberalitate,nec lu-
xuria liberalitate proprie,ſed abſtinẽtia & tẽperantia pellitur.de ijs vero qui incurabiles ponebantur
patet in textu. QVOD ſi hęc ad probitatẽ.] Hanc particulam addere videtur p̃hs,quia cũ virtus 82
debeat eſſe voluntaria declarãdus eſt hic locus ne videamur inuiti virtutẽ acquirere , ideo videtur re-
ſumere quod primo dixit adhibendã eſſe bonam educationẽ à recta,& ordinata rõne proficiſcentem
q̃ iubeat,& impellat ad probitatẽ,& tñ ęquo animo feratur,ſed quę nã eſſe põt iſta,patris ne prœce-
ptio ac inſtitutio? ſed nunc poſt habere eam videtur:quã inferius dicet oportere adeſſe,ſi educãde iu-
uentutis publica non adhibeatur cura.dicit aũt ad hoc propoſitũ quòd admonitio paterna non ha-
bet hanc vim vt cõpellat homines,& aliorũ admonitiones ẽt ſi rectę ſint odio habentur ab ijs q ſuis
cupiditatibus obſequi volunt,ſed lex eſt illa quæ compellit,& iubet circa ea q̃ ſunt proba,& cum ſit
omnibus cõis,& plerũq; abſint legumlatores ęquo animo ſubſtinetur,& non eſt inuiſa,ſic igitur per
ordinẽ patuit quòd ſi ſermones,& doctrina facere debeant fructũ opus eſt educatione,& inſtitutione
bona,ad hoc aũt vt fiat bona inſtitutio opus eſt legibus. AT vero in lacedęmoniorum quidem ci- 83
uitate.] Hęc eſt ſecunda pars huius capituli,in qua p̃hs cum antea oſtenderit ad bonã inſtitutionẽ
neceſſariam eſſe legẽ prouenientẽ ab aliqua prudentia,nũc ſerio , & ordine declarat,oportere hominẽ
eniti vt aptus euadat ad ferendas leges,& quõ hoc fieri poſſit oſtendit ex quo ſtatim poſt hunc librũ
ponit librum Politicorum in quo diffuſe docet de ferendis legibus . dictum eſt.n.in ſexto huius hoc
eſſe præcipuũ munus facultatis ciuilis.dicit aũt in primis philoſophus,quòd cum omnes ciuitates
& res pu.deberent curare legibus vt iuuentus recte educaretur , & ponerentur leges quibus homines
ad virtutẽ capeſſendam concitarentur,lacedęmoniorum ciuitas ſola vel alię admodum paucę hanc
diligentiam adhibent legum ferendarũ,& inſtruendę iuuentutis,in plurimis autẽ neglecta ſunt iſta
dicit philoſophus,& viuũt ad placitum,& libitum veluti ciclopes. QVOD ſi negligitur publice.] 84
Probat nunc philoſophus ob ea quæ dixit oportere hominẽ ciuilem aptum eſſe debere ad leges feren-
das hoc pacto,ſi hominem oportet curam habere vt dirigantur filij,& amici ad conſequendas virtu-
tes,oportet etiam vt ſit aptus ad leges ferendas,at primum eſt ergo & ſecundum,verum cũ leges pu-
blicæ,& priuatæ eſſe videantur:opera danda eſt vt ſi publice inſtitutio nõ ſit adhibita legibus,priua-
tim quiſq; curam adhibeat vt filij ad virtutem dirigantur,& ideo oportet vt ſit aptus,& bonus lator
legũ vt honeſte erudiantur filij ſub paternis legibus,quòd ſi ex defectu filiorum hoc conſequi nõ poſ-
ſit,ſaltem debet velle,& eniti vt ſit aptus ne ex parte ſua deſit,quia publicæ leges,& priuatę videntur
quoquo modo conuenire. NEC intereſſe,quicq̃ videbitur.] Quatuor videtur afferre conditiones 85
p̃hs,per quas forte putaret aliquis publicas leges differre à priuatis,quibus vtitur paterfamilias in
domo ſua veluti debet,atq; ex eo crederet hanc peritiã erudiendi priuatim homines non eſſe de facul-
tate legum ferendarũ.has igitur affert conditiones vel differentias,quæ eſſe videntur,& oſtendit quõ
conueniunt,& quòd tales differentiæ vel nullæ ſunt vel paruę.prima differentia eſſe videtur quòd le-
ges publicę ſunt ſcriptę , priuatę non ſcriptę,ſed hæc nulla pene differentia eſt dummodo ſit bona
lex ſiue ſit ſcripta,ſiue non ſcripta. NEC ſi per illas vnus aut plures.] Secunda conditio vel differen- 86
tia eſſe videtur quòd publicę leges videntur erudire , & inſtituere omnes ciues,priuatę vero atq; pa-
ternę vnum vel admodum paucos , & tamen hæc differentia non eſt tanti momenti vt faciat quod
priuatę etiam non ſint leges.nam vt in muſica dantur præcepta,& ſiue vnus ſiue plures inſtituãtur,
illa tamen ſunt pręcepta,ſic in priuatis legibus non tollitur ob paucitatẽ eorũ qui inſtituuntur quin
illę ſint appellandę leges dũmodo ſint bonæ. NAM vt in ciuitatibus.] Alia differentia vel cõditio 86
eſt pene eadẽ cum ſuperiore quòd vim habere videntur publicę leges in ciuitate tota,priuatę aũt in
vna domo,tamen hoc non tollit quin priuatę ſint etiam leges cum habeant ſimilem rationẽ , quin
etiam non minus ad ipſam educationẽ prodeſſe videtur,q̃ publicę ob reuerentiam quandam inna-
tam filijs,naturaliter erga parẽtes.dubitatur quia antea p̃hs dixit præcepta patris non habere eã vim
quam habent leges,hic aũt dicit habere maiorẽ,hæc videntur inter ſe repugnare.dicendũ quod p̃hs
ſuperius afferebat in mediũ homines male inſtitutos,& difficiles ad obtẽperandũ,& hominũ inquit
eos pleriq; odiſſe ſolent qui ipſorũ appetitionibus aduerſantur,tales indigẽt legum vi,ſed apud inge-
nuos,& faciles ad obtẽperandũ præcepta paterna vim habent maiorẽ:ſed apud eos qui ſunt tardio-
res,& inobedientes facti,maiorẽ vim habẽt leges ob neceſſitatẽ,& pœnas,& de talibus eo in loco vi-
debatur loqui p̃hs. DIFFERVNT inſuper & inſtituta.] Quarta conditio vel differẽtia eſt,q̃ etiã 87
non eſt talis vt faciat priuatas non eſſe leges.nam quia leges publicę loquuntur vniuerſaliter,priua-
tę vero ſunt particulares , ideo videtur quibuſdam quod non proficiſcuntur ab eadem facultate,
hoc & ſi facere videatur aliquam differentiam,tamẽ leges priuatæ videntur magis accõmodatę vni-

cuiq;

cuiq; quàm publicę. nam ſicut fit in medicina, ita in huiuſmodi legibus euenire videtur, ſed in medi
cina ita fit vt quidam habeat ſcientiam, in vniuerſali, quidam aliqua particularia percipiat per expe/
rientiam quandam, & talis poterit ſecundum illam magis accommodate mederi alicui, quàm ille
qui vniuerſaliter ſcit, ſic etiam eueniet in huiuſmodi legibus, nam eſt vniuerſalis regula in medici/
na, quòd ſimpliciter febricitanti prodeſt abſtinentia, & quies, ſed alicui tamen non prodeſt veluti in
aliquo vehementer debili non erit obſeruanda abſtinentia, & ſic vniuerſalia in medicina propter di/
uerſas naturæ complexiones non ſemper accommodantur, ſingularibus. hoc etiam fit à magiſtris
ludi, qui non eoſdem ludos omnibus pugilibus imponunt, & ſic ferme in alijs facultatibus euenire
videtur quòd id quod eſt in vniuerſali non accommodatur ſtatim ſingulari, vnde priuatę atque pa/
ternę leges cuique proprię, & accommodatę videntur. ſcit enim paterfamilias naturam liberorum,
& proprie accommodare poteſt ad eorum educationem inſtituta ſua, ſed ne videatur quòd philoſo/
phus procedat contra doctrinam vniuerſalem quam ipſe profitetur, & tradit, & quod iruat contra
vniuerſalem facultatem legum ferendarum, quæ pertinẽt præcipue ad prudentem ciuilem, ideo di/
cit quòd medicus habens ſcientiam in vniuerſali vt theoricus poſtea deſcendat ad particularia ad/
iungendo experientiam optime, tum poterit accommodare ſcientiam illam ſingularibus: fieri tamẽ
poteſt vt aliquis ſcientię expers ſine cognitione regulę vniuerſalis experientia quadam aliquibus in/
diuiduis medeatur vt aliquis ſibijpſi, verum addit philoſophus quòd ille qui vult fieri artifex, & ſpe/
culatiuus debet eniti accedere ad ipſum vniuerſale, & illud cognoſcere eo modo quo patitur natura
illius vniuerſalis. quod adiunxiſſe videtur philoſophus, quia ſunt nonnulla vniuerſalia neceſſaria vt
in mathematicis, nonnulla vero talia ſunt vt non cuncta complectantur, id eſt eis quæ cõtingere poſ
ſunt non ſemper acommodentur, ſicut de illa regula vniuerſali dictum eſt ſupra quòd ſimpliciter fe/
bricitanti prodeſt abſtinentia & quies, nam in aliquibus non valet ſed fallit, ſimile eſt illud quod di/
citur in quinto. fieri autem non poteſt vt de quibuſdam vniuerſaliter recte dicatur. in quibus igitur
neceſſe eſt vniuerſaliter dicere, fieri vero non poteſt vt recte dicatur, in his lex accipit id quod plerun/
que fieri ſolet non ignorans errorem, & eſt nihilominus recta. error enim non eſt in lege nec in ipſo le
giſlatore, ſed in ipſa rei natura & cætera, quare nitendum vniuerſale ipſum cognoſcere eo modo quo
fieri poteſt, & quo patitur natura rerum de quibus eſt ipſum vniuerſale, concludit poſtea philoſo/
phus reſumendo illud quod ſuperius dixit quòd oportet vnumquemq; qui debet inſtituere, aut pau
cos vt paterfamilias, aut multos vt gubernator ciuitatis de quo præcipue intendit, aptum eſſe ad fe/
rendas leges. nam paterfamilias habere debet facultatem legum ferendarũ, vt recte ſciat, & poſſit in/
ſtituere liberos ſuos. eſt. n. optimũ publice prouidere vt iuuenes, & homines bonis moribus inſtituã/
tur, & ad virtutes dirigantur, quòd ſi publice negligatur vt plerunq; in ciuitatibus fit tunc priuatim
patreſfamilias debẽt cogitationem ſuſcipere de moribus filiorum, & operam dare vt à teneris annis
ſub optimis diſciplinis, & exercitijs viuere diſcant. nõ enim parum, ſed multum immo totum refert
vt in ſecundo dixit philoſophus, hoc an illo modo ab adoleſcentia aſſueſcere, ſed multi ſunt qui hanc
curam negligunt contra quos inuehitur Plato dicendo quòd quidam ſunt qui maiorem curam ha/
bent equorũ vel aliorum brutorum quibus delectantur, quàm filiorum oportet igitur vt paterfami/
lias, qui debet cura, & diligẽtia ſua facere alios bonos, & ſtudioſos, ſit aptus ad ferendas leges, ex qui
bus prouenit educatio, & aſſuefactio bona. & ipſe præterea ciuilis gubernator debet habere optimã
facultatẽ ferendarũ legum cũ multis prouidere debeat, & bonis moribus ciuitatẽ munire, quare pau/
corum gubernator debet eſſe aptus ad ferẽdas leges vt diximus, & multorũ longe magis de quo præ/
cipue, & principaliter intendit phs, & vult quòd habeat facultatẽ legum ferendarũ, quod in ciue, &
88 gubernatore videtur eſſe præcipuũ vt in ſexto vidimus. HÆC cum ita ſint, conſiderare ne. Hæc
eſt tertia pars huius vltimi capituli, in qua phs poſteaq̃ oſtendit bonam educationẽ magnopere cõ/
ferre ad acquirẽdas virtutes, & ad ipſam inſtitutionẽ requiri bonas leges atq; ideo oportere ciuẽ aptũ
eſſe ad ferendas leges, nunc declarare intendit quo talis põt euadere aptus, & videtur mouere dubita
tionẽ, deinde ſoluere, poſtremo polliceri ſe modum traditurum quod facit poſtea in libris Politicorũ.
dicit igitur in primis quis eſt modus, & à quo põt acquiri talis ars atq; facultas an ex ſeſe an ab alio,
& ſi ab alio à quo nam & videt & incipit dicere quòd videtur eſſe cõueniẽs vt ſumatur hæc facultas
ab ijs qui rẽ pu. adminiſtrant, & hoc declarat, ſicut fit in alijs facultatibus, ita in re ciuili, & facultate
legum ferendarũ, ſed in alijs fit ita vt qui eas exercent, & operantur circa illas, tradãt etiam doctrinã
talium facultatũ vt medicus medetur, & docet artẽ medicinę, & pictor eodẽ pacto, & alij artifices ita
etiã fieri videtur in re ipſa, & facultate ciuili, cuius præcipuum munus eſſe videtur vt in ſexto dictũ
89 fuit, condere leges. AN non ſimiliter in rei ciuilis. Nunc videtur philoſophus declarare ſuperiorẽ
ſententiam, & ſimilitudinem non valere, & oſtendere eos, qui rempub. gerunt non eſſe ſufficientes ad
tradendam talem facultatem, quia non fit in re ciuili vt in alijs facultatibus, & huiuſmodi artibus,
in quibus artifices exercent ſeſe, & eas etiam tradunt, ſed ij qui in re pub. verſantur non docent talem

ſacultatem nec tradunt doctrinam quandam vniuerſalem rei ciuilis,& preſertim ferendi leges, cuius rei facultas videtur eſſe rei ciuilis maxima pars, exercent tamen rem pub. experientia quadã, ſed ſunt alij econuerſo qui profitentur ſe habere ſcientiam huiuſmodi facultatis vt ſophiſtę,& tamen nullam experientiam vel vſum habẽt tractandę rei publicę. Quòd autem ij qui in re pub. verſantur nõ ſint ſufficiẽtes ad tradendum hanc doctrinã facultatis huiuſmodi probat philoſophus hoc pacto, ij qui non habent ſcientiam in vniuerſali, ſed potius experientiã quandã per quã fiunt aptiores ad gerenda ſingula in re pu. non ſunt ſufficientes ad tradendum doctrinam huius facultatis ciuilis,& legum ferendarum, ſed ij qui in re pu. verſantur ſunt huiuſmodi, ergo tales non ſunt ſufficientes, & hoc etiã patet ex eo, quia id iam feciſſent cum ſit longe præclarius ſcribere de ijs quam componere orationes iudiciales vel deliberatiuas. ſecunda ratio. ſi ij qui verſantur in re pub. poſſent & ſufficientes eẽnt tradere doctrinã ciuilis facultatis proculdubio traderent eam filijs,& amicis,& ciuibus ſuis, at hoc non faciunt,& tamen facerent vt diximus, ſi poſſent recte id facere, quia hæreditatem præclaram relinquerent illis,& omni patrimonio præſtantiorẽ,& tamen ne videatur quòd experientia parum conferat, & vſus tractandę rei pu. ideo remouet hanc obiectionem dicendo quod non parum conferre ad hoc videtur experientia rerum ciuiliũ cum etiam per ipſam fiant homines ad agendã rem pub. aptiores, & ij præterea qui ſcientiã ciuilẽ habere cupiunt, indigeant experientia tali, ſed non eſt inutile ad hoc propoſitum reducere ad memoriã ea, quæ dicta ſunt in ſexto de ciuili facultate quæ circa vniuerſalia verſatur,& fert leges,& præſidet vt architectura. alia eſt gubernatio quæ,& deliberatiua eſſe,& verſari circa ſingula videtur, ſophiſtarum aũt, declarat nunc philoſophus quòd ſophiſtæ ſunt valde inſufficientes ad hanc doctrinam tradendam, probatur, ij qui neſciunt facultatem ciuilem, quale quid ſit & circa quod non poſſunt eam docere & tradere, ſed ſophiſtę ſunt huiuſmodi, ergo non poſſunt eam tradere,& ſunt valde inſufficientes, quòd autem tales ignorent probat phs hoc pacto, ij qui dicunt oratoriam facultatem eſſe idem cũ facultate politica,& ciuili, vel non eſſe inferiorem eadem: ij ignorant politica quale quid ſit, ſed ſophiſtę ſunt huiuſmodi, ergo ij ignorant qualis ſit facultas ciuilis, nam oratoria eſt inſtrumentũ ciuilis: ergo non eſt idem cum ea. ſophiſtę tamen id dicunt quorum de numero Prodichũ chium, & leontinum illum Gorgiam quidã fuiſſe tradunt. probat præterea phs quòd ij etiam ignorant circa quòd verſatur facultas ciuilis, quia dicunt hoc eſſe facile,& fieri facile poſſe ſi congregentur leges,& magis probatę excipiantur. itaq; in hoc conſiſtere putabãt facultatem ferendarum legum, verum aliud eſſe videtur condere leges, aliud conditas colligere & ſelegere. præterea eligere magis probatas leges videtur eſſe prudentiæ quę eſt in paucis,& cum difficultate acquiritur, ſed leges videntur eſſe opera facultatis ciuilis, & qui habet talem facultatem recte poteſt iudicare de illis, ſicut alij artifices de operibus ſuis vt muſici & pictores, quiſq; enim recte iudicat quę cognoſcit,& eorum bonus eſt iudex vt dixit in primo, qui igitur fieri poteſt vt eligere poſſint optimas atq; exinde conſequi ſcientiam ciuilem,& facultatem ferendarum legum, cum prius habere debeant ſcientiam talem, poſtea condere leges, nec etiam medici euadunt ex libris, ſed qui habent ſcientiam per principia ſua,& experientiam adhibent. eodem modo non cõſequentur talem facultatem ex congregatione legum, ſed bene fient forſitan per hoc ad ipſas comprehendendas aptiores vt patet in textu. Hæc cũ ita ſint, cum declarauerit phs quòd neutri illorum ſufficientes ſunt ad tradendã doctrinã ciuilis facultatis,& legum ferendarũ, profitetur ipſe ſe tale munus ſuſcepturũ,& ideo hoc capitulum videtur necti cum libris ciuilium, itaq; expleta iam doctrina de moribus ipſum attulit, quaſi diceret, hæc quæ de moribus tradidimus non conſiſtunt in doctrina,& cognitione, ſed in actione. at hoc nõ poteſt acquiri ſine inſtitutione, quæ fieri non poteſt ſine legibus,& legũ poſitione, quare oportet vt ciuilis ſit aptus ad ferendas leges pro inſtitutione tali, ſed quomodo fieri poteſt iſtud? Quis erit doctor? an illi qui verſantur in re pu. an ſophiſtę & rhetores, at neutri iſtorum ſunt ſufficientes, quid igitur eſt agendum? Dicit ergo cum hæc fuerint neglecta à maioribus noſtris oportet vt nos aggrediamur hoc opus,& huius facultatis tradamus doctrinam vt actiua philoſophia ex omni parte perficiatur & hoc pacto, decimo huic & vltimo ethicorum finem imponit.

EPILOGVS LIBRI ETHICORVM.

EXPOSITIS omnibus ijs, quæ in hoc libro moraliũ declaratione indigere videbãtur, nunc non inutile eſſe arbitramur ad hoc vt magis menti inhæreat ordo philoſophi, capita rerũ quæ ſingulis libris continentur ſũmatim repetere. primum cum ſentẽtia huius philoſophi homo non habeat perfectionem innatam vt ab initio diximus, ſed egregias potentias habeat, quibus eam conſequi põt. Decreuit Ariſtoteles viã patefacere nobis, qua ad eam acquirendã poſſemus accedere, itaq; hanc doctrinam de moribus tradidit ſummo ſtudio ac diligentia proponens nobis felicitatem humanam mediaq; deinde oſtendens quæ ſententia ſua ad eam perducunt. conſtituere enim felicem intendit quo ad fieri poteſt,& huma-

na quidem felicitate, quæ vltimus dicitur finis in rebus humanis. primo igitur libro quærit ſi eſt talis finis, & cum ſit, quid nam, & qualis, & à qua cauſa ſit, & in qua potentia animæ conſiſtat. oſtẽdit autem in primis cum multi ſint fines, & nõ ſit proceſſio in infinitum, neceſſarium eſt deuenire ad vltimum finem in rebus humanis ad quem noſtrę intentiones, & cæteri fines aliarum rerum noſtrarũ tanq̃ ad optimum referantur. quo probato quærit quid nam iſte ſit, & cum omnes in nomine conueniant quòd ſit ſummum bonum, quærit quid ſit ipſa res, & affert multas opiniões. (alij enim honorem, alij voluptatem, alij item aliud id eſſe cenſebant) quibus recitatis nonnulliſq; earũ poſt habitis, illas tantum refellit quæ confutatione indigere videbãtur, & ipſam preſertim opinionẽ Platonis de ſummo bono abſtracto, & idæa boni, quæ vehementius quàm aliæ cũ vrgebat, multis ratiõibus labefactare nititur, erat enim ſententia illa, & auctoritate Platonis, & ſubtilitate rei ea tempeſtate magnopere celebrata. poſt hæc philoſophus affert talem diffinitionem felicitatis ſm ſententiam ſuam. Felicitas eſt operatio animę per virtutem in vita perfecta, cui diffinitiõi addere poſſumus hanc particulam ſumma cũ iocunditate, quia eſt ei coniuncta, & annexa vt in. x. oſtendit, præterea accommodare poſſumus hanc diffinitionem tam actiuę q̃ contemplatiuę felicitati, ſi ſumamus virtutem in cõmuni vt competere poteſt tam actiuę q̃ ſpeculatiuę virtuti, quare diffinitio felicitatis actiuę erit talis, Felicitas actiua eſt operatio animę ſm perfectiſſimam virtutem actiuam ſumma cũ iocunditate in vita perfecta, contemplatiua vero eſt operatio animæ ſecundum perfectiſſimam virtutm contemplatiuam ſumma cum iocũditate in vita perfecta. philoſophus non videtur afferre eo in loco talem diſtinctionem, ſed colligitur poſtea in. x. vbi comparat iſtas inter ſe, & ambas declarat, & ſemper intelligatur quod de felicitate loquitur humana, & per totum librum præterq̃ in decimo potius de actiua q̃ de contemplatiua loqui videtur. hac diffinitione aſſignata nititur philoſophus trahere ad propoſitum ſuum quicquid boni habent illę antiquorum opiniones, vt intelligatur quòd ſiquid cõtinent veritatis conſonum eſt ſententiæ ſuę vt ſit quaſi confirmatio quædam diffinitionis allatę, cõſiderat deinde à qua nam cauſa ſit ipſa felicitas, & oſtendit quòd nõ à natura non à fortuna eſt in nobis talis felicitas. non. n. eſſet in noſtra poteſtate, & quãuis corpus cœleſte, & natura cõcurrere videãtur quoquo modo ad diſpoſitionẽ noſtram ob ipſam complexionem, tamen oſtendit quòd principaliter eſt ſitum in nobis, & omnino in noſtra voluntate, & electione eam acquirere, non loquimur aũt de deo, qui vniuerſaliſſima, & principaliſſima cauſa bonorũ omnium ſemper eſſe pręſupponitur, ſed de cauſa propinqua, quæ in noſtra ponitur poteſtate, cum principium ſponte agendi liberumq; arbitrium habeamus. quærit poſtea philoſophus cuius nam ſit talis felicitas, & oſtendit quod eſt hominis non plantę, non brutorum, non hominis praui, ſed virtute perfecti. quare dicere poſſumus felicitatem competere propinquiſſime homini ſtudioſo, & ſi actiuam ſumere volumus dicemus eam competere homini viuenti ſecundum rationem, & appetitum obtemperantẽ rationi, ſi vero contemplatiuam dicere poſſumus eam competere homini viuenti vita vt ita loquar intellectiua, & ſm eam potentiã quæ eſt nobiliſſima omniũ quæ ſunt in nobis vt patet in decimo. Refellit deinde philoſophus opinionem Solonis dicentis finem ſpectare oportere ad hoc vt aliquis dicatur felix, & oſtendit eum potius eſſe appellandum felicem in quo eſt felicitas, nõ eum in quo iam fuit ſicut dicimus album eũ in quo eſt albedo non eum in quo fuit, & loquitur de felicitate humana quæ ſententia noſtrę fidei ſi vlla in hac vita ponatur non acquirimus hic felicitatem talẽ vt eadem fruamur poſt mortem, ſed iſta eſt veſtigium, & quaſi ſimilitudo quædã ſummę, & verę felicitatis illius quæ eſt in alia vita. i. fruitio dei vt ſacri ſcriptores oſtendunt, vlterius quærit philoſophus quale bonũ ſit ipſa felicitas. bonum. n. aut laudabile, aut honorabile dici ſolet, laudabile dicitur cum eſt ob aliud. laudamus. n. bonũ æquũ quia bene fert hominem & ob aliud. Deum vero vt dicit phs non laudamus ob aliud, & proprie, ſed veneramur, & honoramus ob ſeipſum, felicitas igitur, quia eſt ſummum bonũ humanũ, & non dicitur eſſe ob aliud, eſt de numero bonorũ honorabilium, vnde honos cum dicitur eſſe pręmium virtutis, & ob ipſam virtutem, intelligendũ eſt cum virtus eſt in operatione & actu. cæterum cum dictum fuerit felicitatem eſſe operationẽ animę, ſtatim phs diuidit potentias animę pro tanto conſiderans eam quantum ad hoc propoſitum ſpectat. i. vt inueniat in qua potentia animę ipſa felicitas tanq̃ in ſubiecto conſiſtat, ſimul etiam vt ex diuiſione potentiarũ habeat ſufficientiam virtutum tam moralium q̃ intellectiuarum. diſtinguit igitur partes ſeu potentias animę humanæ bifariã, & dicit aliam eſſe rationalẽ aliam irrationalem. rurſus irrationalem eſſe duplicem, aut eſſe omnino remotam à ratione vt eſt vegetatiua quam poſt habendam cenſet, aut aptam vt poſſit obedire ratiõi, & hæc eſt appetitus ſenſitiuus, qui quoquo modo dicitur fieri rationalis non per eſſentiã, ſed per quandam participationem cum obtemperat rationi, ſicut filium dicimus obtemperare parenti, aut diſcipulũ magiſtro ſuo. Ad hanc vero obedientiã appetitus diſponitur per virtutes morales, rationalis aũt, & ipſa bifariã ſumitur, rationalis inq̃ ſm eſſentiam, & naturam ſuam, quia aut actiua dicitur eſſe, aut ſpeculatiua, & ſic inueniemus ſubiectũ felicitatis, quæ, & ipſa eſt duplex, non quòd ſuſcipiatur in iſtis po-

tentijs ſine habitibus.i.ipſis virtutibus,ſed collocantur in ipſis virtutes etiam.i.in actiua potẽtia rationali ipſa actiua virtus vt eſt prudentia,in ſpeculatiua vero ipſa ſpeculatiua vt eſt ſapientia,vt aũt ad propoſitũ redeamus,cum potentiarũ animę alia ſit rationalis per eſſentiam , alia irrationalis ſm naturam,& eſſentiã ſuam,apta tamen vt poſſit quoquo mõ fieri rationalis per quandã participationem inquantũ dicitur obtemperare rationi,ideo ſm hanc diſtinctionem non incongrue diuidantur virtutes,& alię dicentur morales q̃ appetitiuę potẽtię animę quodã modo perfectiui habitus ſunt: alię intellectiuę quę in ipſa mente,& intellectu vt perfectiones collocantur.ſecundo aũt in libro phs cum iam in primo felicitatẽ propoſuerit nobis tanq̃ ſagittario ſignũ,viã ,.& modum aperire incipit quo ipſum poſſimus attingere reſoluendo diffinitionẽ felicitatis ſm eas partes quæ declaratiõe indigere videntur,ſed cum in tali diffinitione ſumpta ſit virtus tanq̃ præcipua pars,& ea ſit præcipuum medium quæ nos ad talem felicitatem perducit,merito phs incipit tradere doctrinã de ipſis virtutibus,ſumpta prius diuiſione earum ſm potẽtias animæ vt ante diximus.incipit autem à moralibus, ideſt à notioribus nobis vt ſeruetur modus doctrinę,& primo quęrit non ſi ſit virtus cum id iam patere videatur,preſertim cum antea oſtenſum ſit eſſe felicitatem,& eſſe operationem ſecundum virtutem,ſed quærit à quo oriatur vel proueniat virtus,& oſtendit quòd virtutes morum non ſunt in nobis à natura,nec fiunt pręter naturam,ſed ſumus nos ad illas ſuſcipiendas apti,& generantur in nobis ex conſuetudine bene operandi,& frequentatis actibus ſtudioſis,vt.n.ex cõſuetudine bene citharizandi boni euadimus citharedi,ſic ex conſuetudine operandi ſtudioſe euadimus ſtudioſi,& ex ſingulis operationibus bonis frequentius repetitis ſingulę generantur virtutes in nobis ,vt temperãtia temperatis operationibus,& ſic de alijs.ſic igitur potentia inſita nobis eſt principium effectiuum,& operatio inſtrumentum vt ita loquar,quoddã quo poſſumus nobis habitũ ſtudioſum acquirere , & producere operationem perfectam ſm talem habitum.Addit poſtea phs quòd ſignificatio habituũ ſumitur ex dolore,aut voluptate q̃ ſequitur actiones,& quòd moralis virtus verſatur circa voluptates & dolores.Poſt hæc phs inueſtigat diligenter quid ſit ipſa virtus moralis,& demum aſſignat eius diffinitionem talem,virtus eſt habitus electiuus conſiſtẽs in mediocritate quæ eſt ad nos determinata ratione,& vt ſapiens terminaret.Hæc diffinitio competit tantũ morali virtuti , ſed poteſt dari cõmunis diffinitio vtriq; virtuti,vt ſit habitus bonus quem per operationes conſequimur . conueniũt enim in his ſed differunt poſtea per illas particulas quæ adduntur,ideſt electiuus,& in mediocritate cõſiſtens & reliqua.aſſignata diffinitiõe virtutis moralis philoſophus incipit afferre ſummatim ſpecies eius diſcurrendo breuiter per ſingulas virtutes morales,& adducendo,fortitudinem,temperantiam,liberalitatem,magnificentiam,& cæteras alias,& oſtendendo vnamquãq; in mediocritate conſiſtere,inter exceſſum.ſ.atq; defectum,ex quo ſequitur probatio quædam diffinitionis allatę per inductionem,veluti temperantia eſt mediocritas inter intemperantiam,& inſenſibilitatem,fortitudo inter timiditatem,& audaciam , & aliæ ſimiliter : at iſtę omnes ſunt virtutes,illa vero extrema exceſſus vel defectus,ergo virtus eſt mediocritas inter exceſſum,& defectum vt patet inductiue. Vlterius oſtẽdit philoſophus quomodo extrema opponantur medio,& quomodo contrarientur inter ſe,& alterũ magis q̃ alterum opponi videtur medio , ideſt quòd virtus magis videtur propinqua eſſe vni quam alteri,non quia participet aliquid de illis,nam eſt forma ſimplex quæ dicitur medium per negationẽ extremorum,& nullo modo per participationem,ſed quo ad nos,quia videtur habere minorem diſſimilitudinem,& diſtantiam ab vno quàm ab alio,vt liberalitas minus diſtare videtur à prodigalitate quàm ipſa auaritia.poſtremo docet philoſophus quonam pacto conſequi vel attingere medium poſſumus duos afferendo modos,vnum ex parte noſtra,nam ſiquis eſt pronus ad alterum extremorum quod percipitur ex voluptate aut dolore,tunc flectere ipſum in cõtrarium oportet:vt ſiquis ſit procliuis ad auaritiam,declinet verſus prodigalitatẽ,vt longius à delinquẽdo recedẽs medium inueniat .alterum modum ex parte rei vel ipſorum habituum,conſideranda eſt enim conditio ipſorũ habituum , & videndum vtrum extremorum magis opponatur medio,veluti auaritia magis diſtat à medio,& magis ei opponitur,ergo magis eſt recedendum ab illa , & omnino ab quocunq; extremo quod magis aduerſatur medio,& ſic erit facilius mediũ ac rectum ipſum attingere.tertio in libro philoſophus cum antea in genere virtutes attuliſſet breuiter eas tangendo , & enumerando vt diximus in ſecundo,conſequens videbatur vt ſtatim in ſpecie , & particulariter de vnaquaq; doceret virtute, ſed præcedebat conſideratio quædam de principijs operationum noſtrarum,quæ erat multis de cauſis neceſſaria.nam cum dictum ſuerit à pħo felicitatẽ à virtute proficiſci,videre oportuit à qua nam cauſa fieret virtus,& cum oſtenſum ſit in ſecundo eam ex operationibus prouenire,rurſus oportebat cõſiderare ex quibus oriretur operatiões,vt fieret quaſi reſolutio quædam vſq; ad prima principia, ex quibus oriuntur operationes,vnde poſtea generatur virtus à qua demum proficiſcitur ipſa felicitas,vt eſſet à primo ad vltimũ ordinata cognitio . accedebat præterea quòd oportebat philoſophũ refellere opinionẽ quorundam qui dicebant virtutes eſſe in noſtra poteſtate , non autem vitia , & ad

hanc

hanc opinionẽ reprobandam requirebatur neceſſario principiorũ doctrina quæ ſunt cauſa noſtrarũ operationum,& per conſequens ipſorum habituum,ita vt in nobis,& noſtro arbitrio collocatum ſit vitia vel virtutes acquirere.Accęperat præterea philoſophus in diffinitione virtutis ipſam electionẽ quam declarare oportebat.quare multis de cauſis vt diximus hanc conſiderationẽ de principijs operationum noſtrarum aggreditur philoſophus,incipit aũt tractare de principio ſpõte agendi ı poſtea de conſultatione tum de electione,quæ dicitur eſſe effectus conſultationis proprie,dictæ,demum de voluntate docet ea quæ neceſſaria ſunt,declarando iſta quatuor principia operationum noſtrarum, & diſtinguendo ea inter ſe quæ quidem principia ſunt in nobis per quæ poſſumus ad arbitrium noſtrum bene vel male operari.vnde philoſophus ſtatim poſt hæc refellit opinionem eorũ qui dicebãt virtutes tantum non autem vitia eſſe in noſtra poteſtate collocata,oſtendendo manifeſte poſitũ eſſe in nobis vtrumlibet.i.vitia vel virtutes acquirere cum ſimus domini operationum noſtrarũ, ex quibus deinde ipſi habitus fiunt in nobis,poſt hæc incipit determinare particulariter de vnaquaq; virtute,& primo de fortitudine,& tẽperantia,quia ſunt circa affectus cõmunes,& qui præcedunt actus externos,ideo doctrina etiam de habitibus qui ſunt circa tales affectus præcedere debet eam quæ eſt de habitibus qui ſe extendũt etiam ad externos actus,ideo incipit ab ijs,ſimul etiam quia ſunt quoquo modo iſtę virtutes nobis notiores cum verſentur circa iram,& concupiſcentiá,qui duo affectus maxime percipiuntur à nobis.incipiendum eſt aũt à magis notis nobis vt ſæpius dictum fuit , docet igitur de fortitudine,poſtea de temperantia ꝓs oſtendendo primo obiecta eorum circa quæ verſantur,deinde actus & operationes ipſarum & proprietates,demum comparat ipſa extrema,& talem ordinem ſeruat quaſi in omn ibus moralibus.Quarto aũt ĩ libro ſequitur ꝓs docere de alijs virtutibus videlicet de liberalitate,& magnificentia,de magnanimitate,& innominata virtute,de manſuetudine,& de tribus mediocritatibus quæ dicuntur verſari circa cõem vitam , & conuerſationem hominũ in verbis,& actibus videlicet de veritate ſeu de veracitate vt ita loquar , & affabilitate ſeu amicitia quę penuria nominum improprie appellantur talibus nominibus.tertia eſt ipſa vrbanitas ſeu comitas.poſtremo de verecundia docet quam oſtendit non eſſe virtutem cum non ſit habitus,ſed affectus licet in iuuenibus ſignum quoddam bonę indolis eſſe videatur vt patet.Quito in libro philoſophus aggreditur doctrinam de ipſa iuſtitia quæ inter morales eſt virtus valde præclara , & miro quodam ordine procedit.primo.n.incipit generaliter,& in cõi tractare,de ipſa,deinde paulatim eam diſtinguit & aperit,primo.n.deſcribit iuſtitiam in cõmuni,ſimiliter & iniuſtitiam,deinde quia multifariam iuſtitia dicitur,& etiam iniuſtitia vt omnem confuſionem tollat incipit eam diuidere,dicendo quòd;quædam eſt iuſtitia legitima quę tota dicitur virtus,& aggregatum quoddam ex omnibus virtutibus conſtans,alia eſt iuſtitia quę pars vel particularis dici ſolet,& eſt diſtincta virtus ſicut alię virtutes,& primo declarat legitimam,& oſtendit eam eſſe perfectam virtutem,& continere in ſe virtutes omnes morales,eſſeq; idem re cum virtute tota,differre autem ratione,ſumit deinde particularem iuſtitiam,& eam ſubdiuidit in diſtributiuam , & cõmutatiuam ſeu correptiuam cõmertiorum, & vtráq; exactiſſime declarat,& primo diſtributiuam oſtendendo eam eſſe mediocritatem ſecundum ſimilitudinem rationis geometricam,vbi præcipue attenditur dignitas,& cõditio perſonarum,dein de commutatiuam ſeu correctiuam cõmertiorum mediocritatem eſſe oſtendit,præcipue ſm ſimilitudinem rationis arithmeticam,quia reſpicit magis ęqualitatem rerum quàm dignitatem vel conditionem perſonarum,poſt hæc philoſophus mouet quæſtiones quaſdam ad hanc materiam pertinẽtes,& eas ſoluit,& multas proprietates inquirit atq; declarat,quibus magis pateſiat natura vt ita loquar iuſtitiæ.Affert deinde philoſophus illam,præclariſſimam virtutem quæ dicitur ęquitas & bonitas , hæc videtur quodá modo eſſe iuſtitia quædam vel potius præter iuſtitiam virtus præclarior ipſa cum ſit emendatiua iuſti legitimi,& vir bonus , & ęquus emendator eius in quo lex aut legiſlator deficit non ſua forſitan culpa,ſed natura atq; varietate rerum,quæ non videntur lege omnino,& ad vnguem poſſe comprehendi,poſtremo philoſophus ſoluere videtur quæſtionem vel dubitationẽ quandam antea motam qua quęrebatur vtrum quis ſibijpſi iniuriam faciat,& oſtendit quod nõ poteſt quis ſponte ſibi iniuriam facere,nec etiam iuſtitia proprie ad ſeipſum dicitur cum ſit ad aliũ,niſi per tranſlationem,& ſimilitudinem quandam,& ſic videtur tangere opinionem Platonis , qui iuſtitiam eſſe dicebat non modo ad alium,ſed etiam ad ſeipſum cum tribuebatur cuiq; potentiæ quòd ſuum eſt ordine naturæ,ideſt imperium rationi,obedientia vero & obſecutio appetitui ſenſitiuo . Sextus deinde ſequitur liber in quo philoſophus de virtutibus intellectiuis tradit doctrinam,& preſertim de ipſa prudentia quæ coniungitur cum morali virtute , de qua conſiderare neceſſarium erat cũ in diffinitione virtutis dictum eſſet medium eſſe ſumendum vt recta ratio,ideſt vt ipſa prudentia dictat,ſimul etiam conſiderandum erat de alijs habitibus intellectiuis cum in fine primi libri diuiſiſſet virtutes in morales,& intellectiuas ſecundum potentias animę,& expleta doctrina virtutum moralium conſequens erat vt de intellectiuis quæ reſtabant etiam doceret,preſertim cum earum cognitio

ad perfectam cognitionẽ vtriuſq; felicitatis magnopere pertinere videatur. actiua enim felicitas præcipue ab ipſa prudentia, ſpeculatiua vero à ſapientia proficiſci videtur, quare philoſophus in hoc libro incipit reſumere potentiam rationalem animę, quam de virtutibus morum tractaturus in hunc locum diſtulerat, eam'que primo duplicem eſſe declarat, ideſt vnam ſpeculatiuam circa ea quæ aliter ſe habere non poſſunt. aliam circa ea quæ poſſunt aliter ſe habere, in ſpeculatiua ponit habitum principiorum qui dicitur intellectus, tum ſcientiam, & ipſam demum ſapientiam, illa vero quæ verſatur circa ea q̃ poſſunt aliter ſe habere, & fiunt à nobis, aut ſunt agibilia, aut factibilia, & ipſa quoq; aut actiua erit, aut factiua, & in actiua ponitur ipſa prudentia, in factiua vero ipſa ars. congruum .n. ac prope neceſſarium ſibi videtur ponere principium actiuũ eſſe diuerſum à principio factiuo, diuerſitate obiectorum circa q̃ verſantur. aliud eſt .n. obiectũ factibile circa quod verſatur ars, & aliud agibile circa quod verſatur prudentia, quare cum diuerſa ſint obiecta diuerſi erũt habitus, & diuerſę potentiæ, ſicut de ſpeculatiua etiam potentia dicimus, & arguimus eam eſſe diuerſam ab actiua vel factiua ex diuerſitate obiectorum, quãuis eius diuerſitas magis appareat, ſic igitur quinq; habitus intellectiui afferuntur ab ipſo philoſopho, videlicet prudentia, ars, intellectus, ſcientia, & ipſa ſapientia, quorum vnumquęq; phs diligenter declarat afferendo diffinitiones eorum, & ea quæ competunt illis, & diſtinguendo eos inter ſeſe, tres autẽ vt diximus in potentia ſeu mente ſpeculatiua ponũtur, intellectus qui eſt habitus principiorum, & ſcientia quæ eſt habitus cõcluſionum, & ipſa domina ſapientia quæ eſt habitus conſtans ex vtriſq; cum ſumma perfectione. vnde à philoſopho dicitur eſſe intellectus ſimul, & ſcientia præſtantiſſimorum natura, in actiuo vero intellectu ponitur ipſa prudẽtia, in factiuo vero ars vt antea diximus. poſt hæc phs omiſſa arte, quia parum ad felicitatẽ videtur conferre: omiſſa quoq; ſcientia, & habitu principiorum quæ ſapientia cõtineri videntur, deinceps loquitur potius de ſapientia atq; prudẽtia, quarum virtutum alia ad felicitatem ſpeculatiuam, alia ad actiuam vt ſæpius diximus maxime ſpectare videtur. ſumit autem ipſam prudentiam, & eam diuidit oſtendendo quòd ea aut eſt ad vnum aut ad plures, & ſi ad plures, aut eſt domeſtica, aut ciuilis, & rurſus ea quæ eſt ciuilis, aut eſt deliberatiua, & iudicialis, aut verſatur circa condendas leges, & talis facultas prudentiaq; ciuilis legum ferendarum obtinet locum architecturę, vt manifeſte oſtẽdit philoſophus. vlterius philoſophus affert quoſdam alios habitus ſeu diſpoſitiones mentis actiuę .i. bonam conſultationem ſagacitatem atq; ſententiam, atq; hæc omnia declarat, & oſtendit eſſe aptitudines quaſdam coniunctas cum ipſa prudentia, poſt hæc philoſophus mouet dubitationes quaſdam ad ſapientiam, & prudentiam pertinentes ad ſolutiões earum atq; eius preſertim qua dicebatur has duas virtutes non eſſe neceſſarias ſed ſuperfluas, quia ſi adſint virtutes morales non eſt opus prudentia, vbi oſtendit philoſophus quòd virtutes faciunt intentionem rectam ad finem bonum, ſed executio fieri non poteſt ſine prudentia quæ eſt caput vel potius oculus in rebus agendis dirigens actiões noſtras ad talem finem, & media optima inueniens atq; oſtendens quæ ad illum perducunt. oſtendit præterea virtutem moralem ſine prudentia eſſe non poſſe, neq; prudentiam ſine virtutibus morum, quædam etiam dicit de ipſa ſapientia valde præclara, & comparat eam cum prudentia, & ſimul ſoluit dubitationem quam antea de illis attulerat quærendo vtra earum excellentior eſſet. ſoluit igitur & oſtendit ſapientiam, & nobilitate, & dignitate anteponendam eſſe ipſi prudentiæ. Septimus deinde ſequitur liber in quo philoſophus declaratis virtutibus tã moralibus quàm intellectiuis, de quibuſdam habitibus ſeu diſpoſitionibus determinare incipit, quæ, & ſi non ſint proprie vitia vel virtutes, tamen ſunt circa mores, aut fugienda, aut proſequenda, & ideo ad conſiderationem philoſophiæ moralis pertinere videntur, fugienda autem talia ſunt vt immanitas, quę videtur eſſe quoddã prauũ competens beſtiali naturę, & ideo feritas dicitur cui opponitur heroica virtus, ſunt prętерea incontinentia, & mollities, & his oppoſitę diſpoſitiones laudabiles, continentia videlicet atq; conſtantia, de quibus philoſophus diligenter conſiderat, afferendo opiniones priſcorum, & arguendo pro vtraque parte, & demum ſententiam ſuam adducendo vt continentię atq; conſtantiæ natura magis illuceſcat. Has autem oſtendit diſpoſitiones eſſe laudabiles nondum tamẽ eſſe virtutes, fit enim pugna in homine continente inter appetitum, & rationem, & etiam in ipſo incontinente, verum ſi ratio ſuperat appetitum ſenſitiuum tunc dicitur continens, ſin ſuperatur dicitur incontinens, ſed in homine temperante non fit talis pugna, quia extemplo appetitus ſenſitiuus cedit rationi, in ipſo quoq; intemperante nulla contentio fit: quia ſtatim ratio cedit appetitui. poſt hæc philoſophus cum antea oſtendiſſet omnem virtutem moralẽ verſari circa voluptates vel dolores, & nouiſſime dixerit has eſſe obiecta continentiæ, & incontinentiæ, merito hanc materiã aggreditur afferendo more ſuo opiniones priſcorum, & rationes eorundem, & ſolutiones, poſtremo ipſas diſtinguit, & oſtendit quandam voluptatem eſſe bonam, quandam malam, quare dicere poſſumus quòd duæ partes principaliſſimę hoc in libro continentur, vna in qua philoſophus determinat de illis diſpoſitionibus quas circa mores diximus fugiendas eſſe vel proſequendas, alia vero qua docet de voluptate, & dolore conſiderans

ea præcipue

ea præcipue vt ſunt obiecta continentię,& incontinentiæ,& ſupradictarum diſpoſitionum vt diximus.Octauo autẽ in libro philoſophus de amicitia tradit doctrinam,quia non ſibi æquum eſſe videbatur vt vir fęlix,quem ipſe his libris conſtituere primo intẽdit carere debeat amicis,& ſumma iocunditate priuari,quæ in vera amicitia inueniri ſolet.præterea cum ad ſelicem virum pertineat beneficentia,& liberalitate vti,congruum eſſe videtur vt habeat amicos quibus ante alios largiri ac benefacere poſſit. merito igitur de amicitia docet philoſophus afferendo in primis eius diffinitionem, Amicitia eſt beniuolentia mutua non latens,deinde diuidit eam in tres ſpecies in vtilem, voluptariam,& honeſtam ſecundum tria obiecta,videlicet vtile,iocundum, & honeſtum.oſtendit deinde in vnaquaque ſocietate reperiri quodam modo amicitiam,demum concludit amicitiam honeſtam q̃ eſt ob ipſam virtutem eſſe veram,& ſimpliciter,& proprie dictam amicitiam,& hanc tribuit viro felici,& ſtudioſo poſt habitis alijs,oſtendendo huic amicitię honeſtę non modo honeſtatem,ſed etiã vtilitatem atque iocunditatem ineſſe.Nonus deinde ſequitur liber in quo philoſophus perſiſtens in eadem doctrina de amicitia conſiderat multas proprietates quæ amicitiæ videntur competere, & primo determinat de conſeruatione,& diſſolutione amicitiæ,& actibus eiuſdem,& de querelis quę in amicitijs fiunt,& remedijs earundẽ,declarat præterea beniuolentiam,concordiam,beneficentiã, & multa officia quæ ad amicitiam pertinent. Affert poſtremo.quæſtiones, tum ex parte amantis amici,tum ex parte eorum qui amantur, & ſolutiones earundem explicans omnia exactiſſime quæ in tali materia amicitiæ ſibi videbantur cognitu neceſſaria.Decimum poſtremo philoſophus atque vltimum aggreditur librum vt nos ad finem quem in primo propoſuit libro per virtutes, & ea media quę oſtendit nobis quo ad fieri poteſt perducat,& primo incipit tractare de voluptate conſiderans eam non vt eſt obiectũ continentię, aut incontinentiæ vt fecit in ſeptimo, ſed vt inueniat eam q̃ eſt annexa felicitati humanę,de qua felicitate principaliter conſiderare intendit in hoc decimo libro vt de ea re quæ eſt prima in intentiõe,& vltima in executione.oſtẽdit igitur primo philoſophus hanc conſiderationem de voluptate eſſe neceſſariam,deinde affert opiniões antiquorum qui bonum vel ſummum bonum voluptatem eſſe dixerunt. poſtea affert eas quę dicebant voluptatem eſſe malum,hinc inde rationes adducens pro vtraque parte, demum in medium affert ſententiam ſuã qua oſtendit diuerſas eſſe ſpecie voluptates ſicut ſunt etiãm operationes cũ quibus coniunguntur,quaſdam enim eſſe malas quaſdam bonas,malas autem,& turpes non eſſe appellandas voluptates, bonas vero habere gradus,& operationes perficere atque augere. itaque ex dictis eius colligitur deſcriptio quædam voluptatis hoc pacto,voluptas eſt perfectio formalis accidentalis ipſius operationis q̃ prouenit ex bona diſpoſitione potentiæ,& conuenientis obiecti,& ex hac diffinitione explicatur etiã illa quam in ſeptimo attulit quod voluptas eſt operatio habitus qui eſt ſecundum naturam ſine impedimento.nam ibi dicit quod eſt operatio, hic autem quod eſt perfectio operationis,& reuera voluptas videtur differre ab operatione ſecundum rationem,quia alia videtur eſſe ratio voluptatis, alia operationis. Idem tamen re dicitur eſſe cum ea ſicut quidam affectus proprius dici ſolet eſſe idem cum ſubiecto ſuo,& non ſeparatur ab operatione niſi ratione,ſed qualis eſt operatio talis dicitur eſſe voluptas,& quanto operatio perfectior eſt tanto maior dicitur eſſe voluptas.de obſcœnis autẽ non loquimur,quia philoſophus non putat eas appellandas eſſe voluptates cum ſint mixtæ atque impuræ,& non ſint ſine impedimento,ſed illę erũt veræ,& ſummæ voluptates quæ perfectiſſimas,& pręſtabiliſſimas comitantur operationes,& ipſam omnino felicitatem.poſt hæc philoſophus reſumit diffinitionem felicitatis quàm in primo libro propoſuit nobis repetens ſummatim nonnulla q̃ antea dixerat vt eius explicatio euidentior eſſet,& primo tractat de ea in cõmuni oſtendẽs quod eſt operatio per ſe expetibilis à virtute proueniẽs,& quod non conſiſtit in ocio vel ludo vt multi forſitan imperiti opinarentur.deinde determinat de felicitate in ſpecie,nam cum ea ſit duplex contemplatiua videlicet,& actiua,incipit docere prius de contemplatiua,quia præſtantior eſt,& quia antea de ea parum tetigerat differens eius doctrinã in hunc decimũ librum,itaq; multis rationibus oſtendit contẽplationem ſm̃ ſapientiam ſupremam eſſe felicitatem humanam,eãq; ſimilem eſſe operatiõibus ſubſtantiarum ſeparatarum,atq; ideo competere homini viuenti ſm̃ virtutem mentis,& vita quadam à curis q̃ plerunq; mortales exagitant,& perturbationibus aliena.comparat deinde philoſophus contemplatiuam felicitatem cum ipſa actiua quæ eſt operatio ſecundum prudentiam,& virtutem moralem,& multis rationibus contemplatiuam longe anteponit, non quòd actiua non ſit felicitas, & ſummum bonum in genere ſuo,ſed comparata cum ipſa contemplatiua non parum eſt inferior illa huius philoſophi ſententia,itaq; multis laudibus hanc contemplatiuam extollit, & oſtendit virum ſapientem per talem operationem euadere cariſſimum deo,& quoquo modo ſi dicere licet,per hmõi contemplationem atq; ea preſertim qua ipſum deum contemplatur coniungi cauſæ ſuę,atq; ex eo feliciſſimum euadere felicitate quidem humana quo ad fieri in hac vita poteſt.poſtremo aũt loco philoſophus expleta iam doctrina de moribus cũ eſſet ad politicã tranſiturus cũ qua,& œconomica cõ

tineri videtur, attulit quandam partem quæ eſt quaſi connexio quædam cum libro ciuilium, vbi oſtendit non ſufficere hanc de moribus tradidiſſe, aut cognouiſſe doctrinam, ſed oportere executioni mandare atq; in actionem deducere, hoc autem fieri poſſe ſi bona inſtitutio iuuenibus, & adoleſcẽtibus adſit, & etiam perſeueret, & hoc aſſequi poſſe ſi viuere aſſueſcant ſub legibus, aut publicis, aut priuatis, ſi publice non adhibeatur cura, quare oportere patreſfamilias, & ciues qui vere ſint ciues aptos eſſe ad ferendas leges. ſed quis hæc docere poteſt? & de hac facultate quæ ad ciuilẽ pertinet doctrinam traderet? Nam ij qui in re pub. verſantur non ſunt ſatis ſufficientes, ſed multo minus ſufficiẽtes videntur eſſe ſophiſtæ qui eam profitentur, quare hoc munus cum ſui maiores omiſerint ſe ſuſcepturum profitetur vt tali doctrina in uita ciuili quo ad fieri poteſt felix euadat, & ſufficiens ad ferendas leges, talem enim architectum appellare philoſophus ſolet, & eius facultatem architecturam veluti pręſtantiorem cæteris actiuis facultatibus vt antea vidimus. & hic ſit finis decimi, & vltimi libri ethicorum.

INDEX CARTHARVM.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z AA BB CC DD EE FF GG HH II KK LL Terniones omnes præter LL qui eſt quaternio.

Venetijs in officina Lucæantonij Iuntæ
Florentini. M. D. XXXV.
Menſe Februario.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE